

No 30

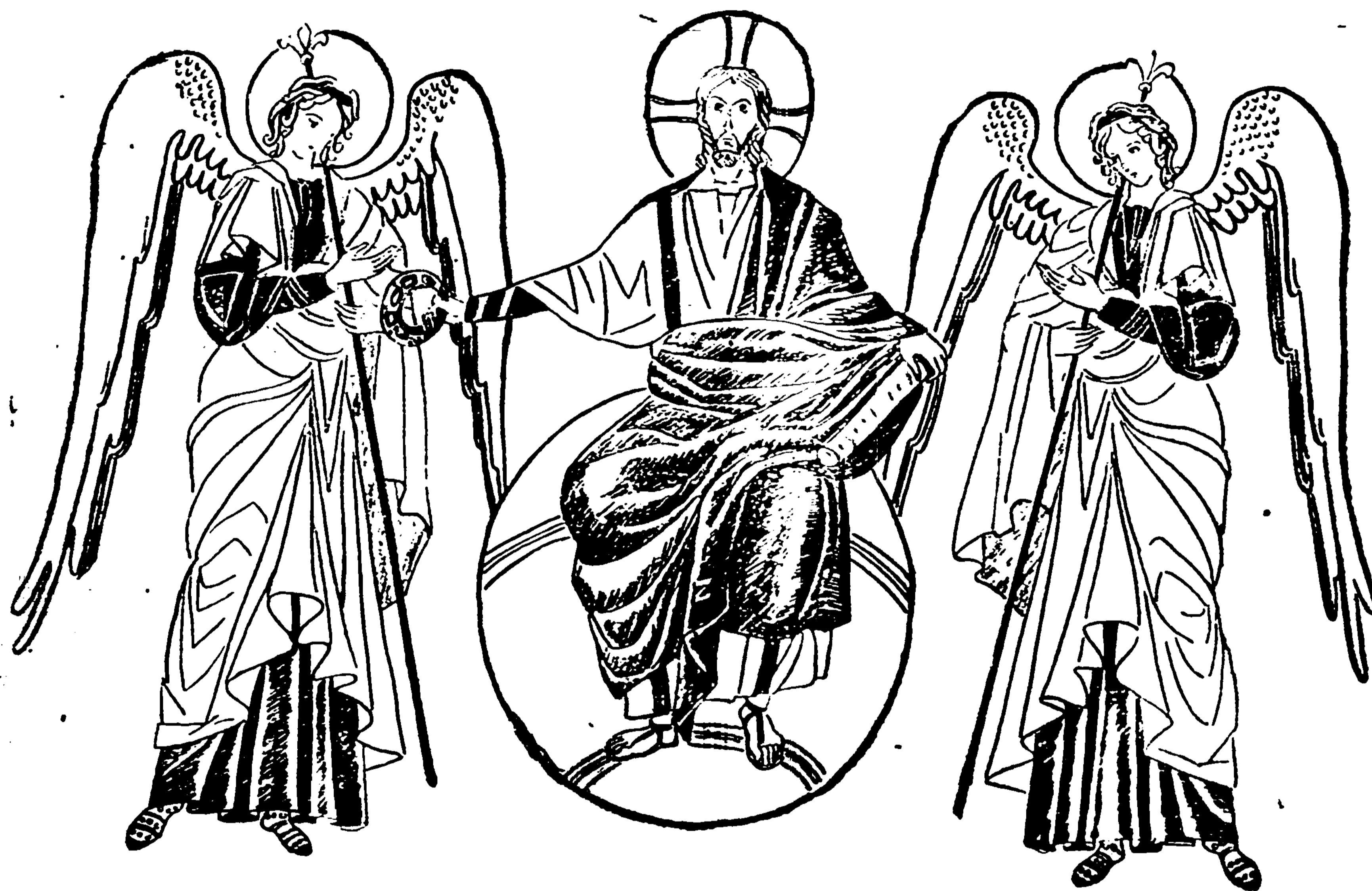
259

6 vol. 10 numere

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

284

Anul LXIII. Nr. 1—3

Ianuarie—Martie 1945

BUCUREȘTI

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Îngrijită și editată

de

INSTITUTUL BIBLIC ȘI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

sub președinția

I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit

D. D. Dr. NICODIM

Patriarhul României

Redactori : Preotul Dr. DUMITRU FECIORU
Diaconul Dr. GHEORGHE I. MOISESCU

REVISTA APARE LUNAR = ABONAMENTUL 4000 LEI ANUAL

CUPRINSUL

I. ARTICOLE

	<u>Pagina</u>
Comitetul : <i>Lămurire către cetitori și abonați</i>	1—5
† IOSIF Episcop al Argeșului, <i>Raportul delegației la alegerea Patriarhului Alexei a toată Rusia</i>	6—19
Prof. TEODOR M. POPESCU, <i>Caritatea creștină</i>	20—66
† NICODIM Patriarhul României, <i>Pastorală de îndemn la muncă, unire și bună rânduială, către toată suflarea românească, 2 Noembrie 1944</i>	67—70

II. RECENZII

<i>Istoria Biblică</i> de A. P. Lopuhin, traducere românească de I. P. S. Patriarh Nicodim, vol. I, București 1944, 584 pp. Vol. II, București 1944, 560 pp. (Arhim. Iuliu Scriban)	71—76
---	-------

III. CRONICA INTERNĂ

TEODOR N. MANOLACHE, *Urări și mulțumiri cu ocazia Anului nou 1945; Serbarea Bobotezei; Indemnul I. P. S. Patriarh Nicodim către preoții din întreaga Țară; D. Dr. Petru Groza, Președintele Consiliului de Miniștri; Instalarea P. C. Preot C. Burducea ca*

In pofida războiului și a împrejurărilor grele, viața culturală stăruie în România. Un număr de reviste apar cu regularitate, și aduc dese ori un material interesant prin noutatea, bogăția și originalitatea lui de interpretare. Întâlnim, mai ales, reviste de specialitate: reviste istorice, de cultură teologică, reviste care studiază probleme tehnice din diferite domenii, și reviste de informații. Acestea, toate, alături și în afară de revistele cu cuprins literar și de publicațiile periodice de artă. Cele mai multe mărturisesc preocupările unui număr de oameni de cultură. Câteva atestă viața intensă a unor instituții de ordin și interes general.

Împrejurările extrem de grele din cei din urmă șase ani au cerut împărtășirea tuturor instituțiilor țării, și energia noastră a tuturor a fost solicitată într'un ritm rapid și cu o energie dese ori particulară. Contribuția câtorva din aceste instituții a fost folosită pentru nevoile mari ale țării și ale României, și una din ele și se pare a fi fost mereu în frunte, chemată cu mai multă ardoare și împinsă la o activitate dintre cele mai bogate și mai multilaterale. Este vorba despre Biserică.

Noi nu putem uita o clipă lucrarea săvârșită de toate cultele, în România ca și pretutindeni. Credința religioasă înaltă pe om și-l învață. Nici unul din culte și nici un fel de slujbă închinată lui Dumnezeu nu are drept țintă, și nu poate îndrepta pe credincioși, pe alt drum de cât acela al vieții morale, al iubirii de aproapele, al dragostei de țară și de ideal. Noi vorbim aici însă de Biserica Ortodoxă Creștină, în care s'au născut și trăesc imensa majoritate a locuitorilor țării. Probleme numeroase s'au ivit în calea activității ei, atâtea, în decursul anilor care au trecut mai de mult, și cele mai multe în cursul anilor războiului care sângerează încă omenirea și zguduie neamul nostru. Câteva din aceste probleme sânt de ordin extrem de important și fundamental și oarecum de totdeauna. Ele privesc studiul și adâncirea Evangheliei lui Iisus Hristos și a învățăturii creștine. Acestea sânt probleme științifice pe care

teologia le cercetează cu luare aminte și cu ajutorul unor metode riguroase. Ele urmăresc cunoașterea adevărului dogmatic, și răspândirea lui în masele largi ale poporului spre plinirea Evangheliei. Altele au un caracter mai de grabă istoric, și apar în calea învățaților ori sânt puse de aceștia în scopul de a lămurii pe cele dintâi. Ele sînt în legătură cu cunoașterea trecutului Bisericii creștine universale și a istoriei Bisericii românești. Tinta lor este cunoașterea și luminarea instituțiilor bisericești, a personalităților de seamă și a operei acestora. Amândouă categoriile pot fi considerate de ordin organic și strict științific. Ele au format preocuparea de căpetenie a cercetătorilor noștri, și revista Bisericii Ortodoxe Române le-a înscris în fruntea programului său de activitate dându-le o atenție deosebită, grație căreia numeroase pagini din trecutul ei au devenit pagini luminoase și contribuții prețioase de ordin teologic și istoric.

Biserica creștină, așezământ dumnezeesc, vestit prin prooroci, întemeiat pe apostoli și împodobit prin episcopi, a fost însă, de la origini și din însăși voința Mântuitorului, de esență democratică, în înțelesul cel mai larg și mai adânc. Ea a chemat și a primit în sânul ei, pentru luminare și mântuire, masele populare, pentru care Evanghelia și, întru totul, Sfânta Scriptură a fost și a rămas totdeauna cartea de legământ și cartea de lumină: „Eu sânt lumina lumii...”. Episcopii și preoții au fost tuturor luminători și doctori, lucrând cu darul și harul marelui doctor și profesor, Mântuitorul Iisus Hristos. De aci a isporit, ca într'o adevărată școală și în mijlocul unei lumi de nevoi și de păcate, o legătură de nezdruccinat și de cea mai mare nădejde între Biserică și popor. În jurul schiturilor și mănăstirilor noastre, s'au strâns și înmănunchiat energiile principilor români, răzlețiți pe plaiuri, în Transilvania și în principate, în plin ev mediu. În preajma altarelor s'a format conștiința națională românească. În jurul lor s'a organizat cele dintâi elemente de civilizație, de istoriografie și de artă. Din biserică a răsărit limba literară românească. Biserica a întemeiat statele românești și tot ea a întreținut, în ciuda munților și a distanțelor, și împotriva împrejurărilor politice cu totul neprielnice, un suflet românesc unitar, o limbă românească, o cultură românească și temeieri de evoluție superioară pentru premi prielnice, care s'au ivit numai foarte târziu. Din aceasta a rezultat importanța pe care au păstrat-o totdeauna în Bise-

rică problemele sociale ale neamului românesc. Mănăstirile noastre au fost și adevărate ateliere și modele de gospodărie. Preoții, trăind laolaltă cu poporul, au cunoscut în deaproape problemele lui sociale, au suferit de necazurile lui și s'au hrănit cu nădejdiile acestuia. Episcopii și mitropoliții, la rândul lor, n'au rămas străini de curentele sociale ale vremii. Le-au simțit totdeauna și le-au înțeles, iar uneori s'au pus în frunte și le-au călăuzit spre limanuri fericite.

Revista Bisericii Ortodoxe Române trebuie să-și înscrie în programul ei de activitate studiul științific al problemelor mari de ordin social care frământă Țara. Cu deosebire, nici una din problemele puse de vreme și de împrejurări, de a căror soluție atârnă liniștea și fericirea neamului românesc ortodox, nu pot rămâne în afara preocupărilor sale. Iată unde, și anume în care latură, noua îndreptare a revistei noastre trebuie să-și înnoiască spiritul și să-și hotărască munca. Un al doilea domeniu se impune cu putere în vremea de astăzi. El e format din problemele și înfăptuirile pentru care a luptat și se jertfește ierarhia superioară și preoțimea noastră.

O serie de probleme privesc mănăstirile și schiturile. Acum opt zeci de ani, după numeroase împrejurări nefericite, spiritul vremii și, poate, și o judecată grăbită a împrejurărilor a dat așezărilor mănăstirești cea mai grea lovitură, secularizarea averilor. Averile acestea fuseseră dăruite de oameni de suflet pentru ca mănăstirile să poarte grija sufletelor, a celor dragi, care au plecat de la noi. Ele erau, de fapt, o proprietate inalienabilă. Fără nici un fel de privire la ceea ce nu se putea călca, poruncile celor ce nu mai erau au fost călcate în picioare. Nu era însă aci numai porunca și mormântul celui ce adormise întru Domnul. Averile mănăstirești formau temeiuri și izvorul gospodăriilor de care am vorbit mai sus. Cu ele se făuriseră centre de cultură și centre de artă, ateliere de manuscrise și de tipărituri, ateliere de zugrăvi și de miniaturisti bisericești. Și tot cu acestea se înființaseră și se întrețineau spitale, centre de ajutorare a sărăciei, focare de învățatură populară. După o tristă epocă de sfortări singuratece și neînțelese, călugăria mănăstirilor a pornit să se ridice și să refacă multe din cele ce au fost odată, cu ajutorul Statului și al unor credincioși binecuvântați de Dumnezeu, sub conducerea unor ierarhi de înaltă chemare. În mănăstirea Neamțului, în ultimii zece ani, s'a înălțat un seminar călugăresc, edificiu frumos și

instituție de mare folos. S'au ridicat case impunătoare, s'au pornit restaurări ale bisericilor istorice, s'a refăcut gospodăria model, și întreaga mânăstire este însufletită de o viață nouă. La Căldărușani, în preajma Capitalei, biserica și toate edificiile înconjurătoare au căpătat o față nouă. Gospodăria este înfloritoare, și o școală de cântăreți bisericești îndreptățește mari nădejdi. La Țigănești, maicile lucrează pânzături și mătase, cum n'ar fi îndrăznit să aștepte cineva acum câțiva ani numai. La Pasărea, cântarea de strană încântă pe cel mai pretențios iubitor de slujbă bisericească. Aiurea, într'atâtea alte mânăstiri, se ivește și se zbate un suflet nou. Țara trebuie să cunoască aceste înfăptuiri, cu care Biserica are drept să se mândrească. Și ele au dreptul să-și găsească loc în coloanele revistei Bisericii Ortodoxe Române.

Preoțimea de mir, la orașe și la sate, în întreaga Țară, a fost în anii din urmă obiectul atenției generale. Nevoile războiului și nerăbdarea noastră a tuturor i-au cerut multe. Cu necunoașterea împrejurărilor și din pricina nerăbdării, s'a auzit des cuvinte de critică. Preoțimea Țării este, întâi, foarte puțin numeroasă, față de populația de credincioși ortodocși, și răspândită pe un teritoriu întins. I se cer preotului, atâtea lucruri, și i se impun numeroase sarcini, de ordin liturgic și bisericesc. El este chemat, apoi, să împlinească îndatoriri importante pe care legile și împrejurările i le hărăzesc cu încredere și cu rigoare. Preoții s'au făcut tuturor și de toate, în anii de războiu, cu deosebire. Dar ei și-au înălțat și biserici, au organizat ajutorarea săracilor și familiilor lipsite de sprijin, și au ajutat Statul, în numeroase nevoi. Nici lucrarea aceasta nu poate rămâne necunoscută. Revista Bisericii este datoră să înregistreze înfăptuirile de seamă, să le pună în lumină și să le discute.

Venim acum la o ultimă serie de probleme, dintre cele de seamă, care trebuiesc să formeze preocuparea de căpetenie a Revistei. Ele au de obiect studiul și luminarea unor lucruri importante, chestiuni de primul ordin, care ar trebui să deștepte interesul nostru al tuturor și care, până acum, au rămas rezervate unui număr extrem de redus de specialiști. Este vorba, în primul rând, de gloria culturii noastre și anume de monumentele istorice ale Țării, mai toate monumente de artă bisericească. Preoții și credincioșii, oameni de cultură, trebuie să cunoască și să înțeleagă în chip științific ce înseamnă un monument de artă religioasă, și cum se întreține. Restaurarea mo-

numentelor vechi întâmpină greutăți și ridică chestiuni de ordinul cel mai gingaș. Decorul pictural, mai ales, adevăratul glas al monumentului este și document mărturisitor al unei vieți naționale apuse. În această direcție, cunoștințele nu se pot improviza și nici nu se pot lăsa pe seama câtorva inițiați. Bisericile vechi sânt averea și mândria Țării. Ele reprezintă contribuția noastră la averea culturală a omenirii. Se ridică în sfârșit biserici noi, în forme și în stiluri discutabile. Decorul lor pictural formează mai totdeauna o eroare din punct de vedere artistic și o colecție de inadvertențe teologice.

Revista Bisericii Ortodoxe Române își îndreaptă pașii și își verifică direcția. Ea închină tuturor celor ce au muncit în cadrul ei de activitate cel mai recunoscător omagiu. Revista face, în același timp, un apel călduros și adânc respectuos către Înalt Prea Sfințitul și Prea Sfințitul Chiriarhi, membri ai Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, către profesorii de toate gradele ai învățământului religios din facultăți, academii și seminarii, și către toți iubitorii de Biserică și de cultură. Fără sprijinul acestor factori de netegăduită importanță, nimeni dintre noi nu îndrăznește să nădăjduiască izbândă. Slava Sfintei Biserici, dreapta mândrie românească și dragostea de cultură a tuturor oamenilor de bine sânt de bună seamă izvorul oricărei activități de folos și îndemnul sufletelor mari.

În vârtejul unui războiu necruțător cu nădejdi de realizări de mult așteptate, în mijlocul unor prefaceri sociale adânci, Înalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim al României binecuvîntează programul acestei reviste, întemeiat în cea mai mare parte pe însăși înfăptuirile și gândurile sale, precum și apelul pornit din inimă și socotit, de noi toți, drept cheazășie a celor mai fericite rezultate.

COMITETUL

R A P O R T U L

DELEGAȚIEI LA ALEGEREA PATRIARHULUI ALEXEI A TOATĂ RUSIA CĂTRE I. P. S. PATRIARHUL NICODIM AL ROMÂNIEI

La marele act al alegerii și intronizației *I. P. S. Alexei*, ca Patriarh al Bisericii pravoslavnice Rusești, care a avut loc la Moscova, în zilele de 2 și 4 Februarie 1945, a fost invitat cu insistență I. P. S. Nicodim, Patriarh al României.

Inalt Prea Sfinția Sa cunoscător și prețuitor desăvârșit al Literaturii Teologice, al pravililor, slujbelor și tradițiilor rusești, pe care le-a *studiat* temeinic, le-a împărtășit și le-a practicat încă din vremea tinereții, de pe când și-a făcut studiile în marea propovăduitoare a ortodoxiei *Rusia*, a primit cu bucurie poftirea ce i s'a făcut, dorind să meargă personal la un act atât de solemn și de însemnat din viața Bisericii pravoslavnice rusești. Dar, lungimea drumului, vremea de iarnă, greutatea și oboseala fizică a celor 80 de ani, l-au împiedicat pe Inalt Prea Fericitul nostru Patriarh, să fie prezent, în persoană.

Dorind totuși, să cinstească un eveniment atât de important, Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim a rânduit o delegație, formată din: *P. S. Iosif* Episcop al Argeșului, și 2 preoți din București care a reprezentat pe Inaltul nostru Ierarh și Biserica Română Ortodoxă, la înălțătoarea și rara manifestare de vădită bucurie a Bisericii pravoslavnice rusești.

La înapoierea în țară, delegația a prezentat raportul ce urmează.

Adresa I. P. S. Patriarh Nicodim al României către I. P. S. Alexei, Arhiepiscop și Mitropolit, Locotenent de Patriarh al Moscovei.

Nr. 32

București 29 Ianuarie 1945

Inalt Prea Sfințite,

Autoritățile diplomatice ale Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice din București Ne-au transmis inoitația atât de binevoitoare a Inalt Prea Sfinției Voastre de a asista la soborul de alegere și instalarea

Prea Fericitului Patriarh al Moscovei și Bisericii Ortodoxe din U. R. S. S.

Din pricina vârstei și a vremii neprielnice am fost nevoit să renunțăm la marea bucurie ce am fi avut-o să ne vedem la Moscova în atât de fericite împrejurări. Cu dragă inimă și în semn de înaltă considerațiune, am delegat în locul nostru pe Prea Sfințitul Episcop Iosif al Argeșului, care vine însoțit de doi prea cucernici preoți să ne reprezinte.

Binevoii, Vă rugăm, Inalt Prea Sfințite, a primi pe fratele nostru delegat cu bunăvoința și frăția ce ne-ați arătat-o nouă înșine.

Prea Sfințitul Episcop de Argeș a fost rugat de Noi să Vă aducă și cele mai călduroase urări, precum și îmbrățișări frățesti întru Domnul.

Al Inalt Prea Sfinției Voastre frate întru Domnul.

† NICODIM

Patriarhul României

Adresa I. P. S. Nicodim, Patriarhul României, către I. P. S. Patriarh al Moscovei și a toată Rusia

Nr. 27

București 29 Ianuarie 1945

Inalt Prea Sfințite și Prea Fericite,

Am luat cunoștință de vestea că zilele acestea se va face la Moscova alegerea Patriarhului și instalarea noului ales. Avem în fața noastră invitația Inalt Prea Sfințitului Locțiitor de Patriarh al Moscovei, transmisă nouă de autoritățile U. R. S. S. de a asista la aceste mari solemnități.

Din toată inima, și în puterea amintirilor din anii de studii petrecuți la Kiev și la Moscova, de asemeni din dorința de a Ne mărturisi dragostea și considerațiunea față de Biserica U. R. S. S., am dorit atât de mult să fim Noi înșine de față la Moscova. Pe umerii Noștri stau însă opt zeci de ani grei, și drumul e lung și timpul de iarnă neprielnic slăbiciunii noastre.

Cu dragă inimă, în semn de frăție creștină și de înaltă considerațiune pentru invitația ce am primit, trimitem pe Prea Sfințitul Iosif, episcopul Argeșului, însoțit de o suită de preoți, ca să ne reprezinte personal și să Vă aducă frățestile noastre urări și calde felicitări.

Ingăduiți-Ne, Inalt Prea Sfințite și Prea Fericite, să Vă urăm din inimă păstorie îndelungată și plină de cele mai alese roade pentru Biserica și Poporul drept credincios al Uniunii Republicelor Socialiste Sovietice, spre slava lui Dumnezeu și dreapta mândrie a întregii Biserici Ortodoxe Creștine.

Al Inalt Prea Sfinției și Prea Fericirei Voastre, iubitor frate întru Domnul și de tot binele doritor.

† NICODIM

Patriarhul României

Adresa I. P. S. Nicodim, Patriarhul României, către P. S. Iosif Episcopul Argeşului

Nr. 28

din 29 Ianuarie 1945

Prea Sfințite,

Fiind invitat să asistăm la alegerea și instalarea unui nou Patriarh la Moscova, cu plăcere am fi luat parte personal. Însă anii prea mulți îngrămădiți pe umerii noștri, drumul lung până la Moscova și timpul de iarnă mă lipsesc de această plăcere.

De aceea vă delegăm pe Prea Sfinția Voastră a ne reprezenta acolo și a prezenta din partea noastră toate felicitările și urările cele mai alese.

Veți avea ca însoțitori pe preoții Burducea și I. Petrescu și un translator pentru limba rusă.

Cu frățească dragoste.

† NICODIM

Patriarhul României

Raportul P. S. Episcop Iosif al Argeşului, către I. P. S. Nicodim,
Patriarhul României

Inalt Prea Sfințite și Prea Fericite Părinte Patriarh al României,

Indeplinind «cât a fost după a noastră putere» ascultarea cu care ați binevoit a ne onora prin adresa Nr. 28 din 29 Ianuarie 1945, și anume aceia, ca împreună cu cei doi preoți indicați să asistăm ca delegați ai Inalt Prea Sfinției Voastre la alegerea și intronizația noului Patriarh al Moscovei, cu adâncă smerenie avem respectul a Vă prezenta acest referat, care va cuprinde numai în linii generale, evenimentele la care am asistat, precum și unele constatări și reflecții asupra stării Bisericii din Rusia.

I. CĂLĂTORIA ȘI GĂZDUIREA

Călătoria s'a făcut în cele mai bune condițiuni, atât la ducere cât și la înapoiere, cu un mare avion de pasageri, pus la dispoziția Bisericii Ruse, de către Statul U. R. S. S.

Plecarea a fost la 31 Ianuarie, Miercuri, ora 8 dimineața, iar sosirea la Moscova după cinci ore de mers neîntrerupt, adică la ora 13,05. La aerodrom am fost întâmpinați de către I. P. S. Alexe, Arhiepiscopul Iaroslaviei și al Rostovului și de secretarul patriarhal, D-1 Lev. Parischi, trimișii I. P. S. Locțiitor de Patriarh al Moscovei.

Găzduirea ni s'a făcut în hotelul Național din centrul Moscovei (camerile Nr. 326 și 328).

Înapoierea s'a făcut în ziua de Sâmbătă 10 Februarie, plecând din Moscova la ora 8½ și sosind în București, după 6½ ore de zbor neîntrerupt, adică la ora 15. Pe aerodromul din București am fost întâmpinați de către D-1 Dangulov dela Legația Rusă.

Toate mișcările în Moscova ne-au fost înlesnite prin automobilul ce ni s'a pus la îndemână și prin atașarea la delegația noastră, a P. S. Episcop Boris al Cernigovului, delegat de Sf. Patriarhie a Moscovei să ne însoțească pretutindeni și să ne dea toate lămuririle sau înlesnirile de care am fi avut nevoie. P. S. Episcop Boris s'a achitat de această ascultare cu multă bunăvoință și cu o vădită simpatie și ospitalitate. Mulțumirile noastre i se îndreaptă și pe această cale.

II. ALEGEREA ȘI INTRONIZAȚIA NOULUI PATRIARH

Alegerea noului Patriarh al Moscovei și a toată Rusia s'a făcut Vineri 2 Februarie în biserica «Arătarea Domnului» iar intronizația s'a făcut Dumănică 4 Februarie în biserica catedrală din Moscova.

Atât la alegere cât și la intronizație au participat 46 de episcopi, arhiepiscopi și mitropoliți ai Rusiei, nenumărați preoți și diaconi și foarte mult popor drept credincios, dornic a ști și a vedea, cu un minut mai de vreme, cine le va fi păstorul care îi va duce pe toți la pășunea cea aleasă a Sf. Evanghelii.

În afară de aceștia au mai asistat:

1. *P. F. Patriarh Christofor al Alexandriei* cu suita sa, formată dintr'un arhieru vicar — P. S. Athanasie, un diacon și un secretar mirean.

2. *P. F. Patriarh Catolicos Calistrat al Gruziei*, însoţit de doi arhimandriţi.

3. *P. F. Patriarh Alexanăru III-lea al Antiohiei*, însoţit de I. P. S. Mitropoliţi Teodosie, un altul şi un diacon.

4. *I. P. S. Mitropolit Ghermanos al Tyatirey*, reprezentând pe P. F. Patriarh Veniamin al Constantinopolului.

5. *I. P. S. Arhiepiscop Athenagora al Sevastiei*, reprezentând pe P. F. Patriarh Timotei al Ierusalimului.

6. *I. P. S. Mitropolit Iosif al Scopiei*, însoţit de P. S. Ioan Episcop al Nişului şi un grup de opt preoţi şi trei mireni, reprezentând pe P. F. Patriarh Gabriel al Serbiei.

7. *P. S. Iosif Episcop al Argeşului*, însoţit de P. C. Preoţi I. Petrescu şi C. Burducea, reprezentând pe P. F. Patriarh Nicodim al României.

Alegerea s'a făcut de către soborul arhierilor din Rusia, fiecare trebuind să răspundă prin viu graiu la întrebarea: «P. S. Episcop al Eparhiei(. . . .) pe cine aţi dori — în numele clerului şi al poporului ce păstoriţi — să fie ales Patriarh al Moscovei şi al întregii Rusii?».

Întrebarea aceasta s'a pus întâiu fiecărui episcop, apoi fiecărui arhiepiscop şi la sfârşit fiecărui mitropolit din toată Biserica Rusă.

Rezultatul a fost: în unanimitate absolută a fost ales ca Patriarh al Moscovei şi a toată Rusia, *I. P. S. Alexei, Mitropolit al Leningradului şi Novgorodului*. Cuvântări, felicitări şi urări au completat programul măreţ şi sobru al alegerii.

Intronizaţia s'a făcut în Catedrala Patriarhală cu ceremonialul următor:

a) Sâmbătă 3 Februarie, seara între orele 18—21 s'a slujit priveghere adâncă, de către toţi mosafirii însoţiţi de mitropoliţii Rusiei; Patriarhii slujesc în mantii, ceilalţi arhierii în toate odăjdile; arhierii Rusiei stau în sf. Altar, în mantii, cu camilafce.

b) A doua zi Duminică 4 Februarie, înainte de începerea Sf. Liturghii, noul Patriarh a fost primit în uşa bisericii de către toţi arhierii Rusiei în mantii cu camilafce. Aci se oferă noului Păstor al Rusiei pâine şi sare şi i se rosteste un cuvânt de încrederea, pe care clerul şi poporul pravoslavnic o pune în noul lor Stăpân.

Apoi, în mijlocul Bisericii, pe estrada anume ridicată pe care îl aşteptau — investmântaţi în toate odăjdile — P. F.

Patriarhi mosafiri, noului ales i se adresează — în numele clerului — un cuvânt de hiritisire și supunere de către I. P. S. Mitropolit Nicolae al Moscovei. După aceasta i se înmânează cu «Axios» camilafca și cârja Patriarhului Rusiei și apoi, în genunchi, P. F. Sa citește o rugăciune prin care cere ajutorul și harul lui Dumnezeu asupra înaltei misiuni la care a fost chemat.

Urmează sf. Liturghie slujită în sobor de patru Patriarhi, (Christofor, Alexandru III, Alexei, Calistrat), 7 Mitropoliți (Ghermanos, Iosif, Teodosie, Nicolae, Ioan, Veniamin, 1 Arhiepiscop (Athenagora), 3 Episcopi, (Ioan, Athanasie, Iosif), 8 preoți și 6 diaconi.

Asistă în toate odăjdiile în sf. Altar încă 28 arhieriei ruși. Servesc 16 ipodiaconi în vestmintele respective.

Protia la toate slujbele a avut-o P. F. Patriarh Christofor al Alexandriei.

Două coruri mixte dau răspunsurile, alternativ.

La slujbă se pomenesc toți patriarhii ortodoxiei: atât cei prezenți cât și cei reprezentați prin delegație.

După sf. Liturghie se slujește un Te-Deum de către toți arhieriei Rusiei, după care se prezintă felicitări și urări de către: P. F. Patriarh Alexandru III al Antiohiei, Calistrat al Gruziei, P. S. Episcop al Argeșului în numele I. P. S. Patriarh Nicodim al României, I. P. S. Mitropolit Teodosie dela Tir și Sidon, I. P. S. Mitropolit Ioan al Kievului, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Moscovei, Dl. Gh. Grigorievici Carpov, Ministrul Bisericii ortodoxe Ruse și Pr. C. Burducea din București.

O mulțime imensă umplea până la refuz, marea biserică în care ne aflam.

c) Ca o continuare și completare a alegerii și intronizației a fost săvârșirea, în ziua de Luni 5 Februarie, de către noul Patriarh al Moscovei Alexei, a Sf. Liturghii și a unui parastas la mormântul ultimului Patriarh Serghie. La slujbă au asistat toți mosafirii, toți arhieriei ruși și mare mulțime de preoți și popor.

Această slujbă a avut caracterul ratificării de către răposatul Patriarh al noului său urmaș.

III. RECEPȚII ȘI VIZITE

1. În ziua de Joi 1 Februarie, la ora 12, ne-am prezentat în audiență de sosire I. P. S. Locțiitor de Patriarh, căruia i-am

depus scrisoarea de recomandare dată de P. F. Patriarh Nicodim.

Am fost amical și călduros primiți.

2. Tot în această zi, la ora 17, ne-am prezentat P. F. Patriarh Alexandru III al Antiohiei. Primire foarte prietenoasă.

3. Vineri 2 Februarie, la ora 18, am vizitat pe I. P. S. Mitropolit Iosif al Scopiei, care bun, deschis și prietenos, ne vorbește despre folosul adus de bunele raporturi dintre bisericile ortodoxe.

4. Sâmbătă 3 Februarie, împreună cu P. F. Patriarh al Antiohiei și reprezentanții Constantinopolului și Ierusalimului, am vizitat biserica «Invierea Domnului», unde se sluzea Sf. Liturghie. Biserica plină de lume, bucuroasă până la lacrimi, de cercetarea frățească, a bisericilor ortodoxe surori.

5. După aceasta, împreună cu toți delegații, am vizitat metro-ul Moscovei, lucrare mare, serioasă și frumoasă. Am fost întâmpinați și conduși, cu multă atențiune și afecțiune de Naecalnicul Metro-ului, D-l Alexandru Ivanovici. Lumea foarte multă care era și se găsea atunci în cele cinci stațiuni, ne-a făcut o căldurcasă primire.

6. Duminică 4 Februarie, la ora 17 am luat parte, împreună cu toate delegațiunile, la agapa ce s'a dat în marele restaurant «Metropol». La agapă participă și d-l G. Grigorievici Carpov, cu personalul superior dela Ministerul Bisericii ortodoxe, și reprezentanții clerici și mireni ai tuturor eparhiilor din Rusia.

S'a toastat pentru Biserica ortodoxă din toată lumea, pentru sănătatea fiecărui Patriarh ortodox, a fiecărui delegat, a Mareșalului Stalin și a d-lui Carpov.

7. Luni 5 Februarie, la ora 13 am participat — împreună cu toți mosafirii și arhieriei Rusiei și d-l Ministru Carpov — la masa dată la Palatul Patriarhal, unde s'au ridicat diferite toasturi.

8. La ora 13 ne-a vizitat P. F. Patriarh al Antiohiei, împreună cu suita sa. P. F. Patriarh se interesează despre sănătatea Patriarhului nostru și despre mersul Bisericii ortodoxe Române, însărcinându-ne a transmite P. F. Patriarh Nicodim, frățești și călduroase urări, odată cu urarea de înflorire a Bisericii ortodoxe Române.

9. Marți 6 Februarie, recepție la Palatul Patriarhal, unde P. F. Patriarh al Alexandriei și reprezentantul Constantinopolului și al Ierusalimului, au rostit cuvinte pentru înflorirea Bi-

sericii ortodoxe Ruse și pentru sănătatea și rodnică păstorie a noului ei Patriarh. Ședința s'a cinematografiat, iar la urmă P. F. Patriarh al Rusiei a dăruit fiecărui arhieru mosafir, ca amintire, câte un engolpion sau o cruce.

10. Intre orele 18—22, în marea sală a Conservatorului, plină până la ultimul loc, s'a dat un frumos concert religios, în care s'au cântat, numai bucăți religioase de către un cor mixt, executându-se: Crezul, Hristos a Inviat, Cu noi este Dumnezeu, De Tine se bucură, Ușile pocăinței, etc.; toate au fost frenetic aplaudate. La urmă, o orhestră mare a executat Uvertura 1812 de Ciaicovschi.

11. Miercuri 7 Februarie am vizitat, împreună cu toate delegațiile Castelul Muzeu Grof Seremetev-Ostankino.

12. Seara la ora 18 ne-am prezentat P. F. Patriarh al Alexandriei, care a avut frumoase cuvinte, atât la adresa Bisericii Ruse, cât și la adresa Bisericii ortodoxe Române și a I. P. F. Patriarh Nicodim, căruia ne-a însărcinat să-i aducem salutul și frățeștile P. F. Sale îmbrățișări, odată cu asigurarea că-l pomenește totdeauna în rugăciunile Prea Fericirei Sale.

13. Joi 8 Februarie, la ora 12, ne-am prezentat în audiență de plecare la P. F. Patriarh Alexei al Rusiei, care ne-a reținut la masă, la care au mai participat: I. P. S. Mitropolit al Moscovei și al Kievului și D-l Ministru Carpov. S'a toastat pentru P. F. Patriarh Nicodim, a delegației ce l-a reprezentat cu prilejul alegerii noului Patriarh al Rusiei, și pentru sănătatea și rodnică păstorie a P. F. Alexei, care cu acest prilej a dăruit P. C. Preot I. Petrescu, din delegația noastră, o frumoasă cruce de piept.

14. Seara la ora 13, am fost în audiență la d-l Ministru Carpov, care ne-a reținut la un ceai; în timpul audienței și ceaiului am primit diferite lămuriri asupra organizației și stării Bisericii ortodoxe și a clerului din Rusia și am dat lămuriri asupra stărilor din România.

S'a toastat pentru P. F. Patriarh Nicodim și a D-lui Carpov.

15. Vineri 9 Februarie, am vizitat, împreună cu delegația sârbă, Muzeul Militar al Armatei Roșii (apărarea Moscovei) și expoziția războaielor rusești.

16. La ora 19, într'o mică sală-studio, am asistat împreună cu delegația sârbă și P. F. Patriarh Alexei al Rusiei cu suita P. F. Sale la filmul: Din viața și funerariile fostului Patriarh Serghie și partea I-a din filmul Ivan cel Groasnic.

IV. CONSTATĂRI ŞI REFLEXII

1. Cu prilejul alegerii, în zilele de 30 Ianuarie 8 Februarie 1945, a noului Patriarh al Bisericii pravoslavnice din Rusia s'a adunat la Moscova un quasi-sinod al ortodoxiei, toate patriarhatele ortodoxe fiind prezente.

2. În Moscova, clerul superior şi inferior este respectat şi iubit de popor, iar cultul ortodox este cu totul liber, alături de toate celelalte culte.

Ni se spune că în Moscova se slujeşte regulat în 100 biserici ortodoxe, iar în Rusia în peste 15.000 de biserici ortodoxe.

Am cunoscut 46 arhierei ruşi, care-şi exercită nestingheri atribuţiunile lor harice şi administrative în diferitele eparhii din Rusia, unii din ei suplinind şi eparhiile vacante. Fiecare episcop are în grija sa, cel puţin 300—400 de parohii deservite de clerul respectiv.

Între clerici — arhierei şi preoţi — am văzut mai mulţi trecuţi de vârsta de 45 ani, iar unii—ca Arhiepiscopul Siberiei—de peste 80 ani. Ni se spune că, atât în Moscova, cât şi în alte oraşe şi sate, slujba religioasă n'a fost niciodată întreruptă. Lume vine multă la biserică; bisericile au icoane, obiecte sacre, odăjdii vechi şi noi de tot felul, de calitate bună, împodobite cu lucruri scumpe: (pietre preţioase, fire de aur, mătase, etc.). Bisericile sunt frumos ornate cu flori naturale cu verdeaţă, covoare, etc. Coruri mari şi cunoscând la perfecţie Sf. Slujbe, diaconi cu calităţi excepţionale, ipodiaconi tineri şi foarte rutinaţi în cele ale treptei lor, arată că viaţa bisericească a fost în continuă desfăşurare.

3. Am luat parte la săvârşirea Sf. Liturghii, a vecerniei, a utreniei cu priveghere adâncă, Te-Deum, parastas. Cu mare bucurie am putut verifica, prin prezenţa acolo a întregii ortodoxii, că Biserica noastră se găseşte în unitate de credinţă şi de tipic, cu toată ortodoxia din lume.

De asemenea am constatat că slujbele s'au săvârşit fără nici o grabă şi fără nici o reducere.

4. Toată Biserica Rusă cântă şi slujeşte la fel, confirmând astfel unitatea şi strânsa lor solidaritate şi contribuind în cea mai mare măsură, la tăria instituţiei şi slujitorilor ei.

5. Biserica Rusă şi-a ales numai prin episcopii săi, pe Păstorul lor suprem — Patriarhul. Mirenii n'au alt cuvânt la această alegere decât acela pe care-l exprimă prin episcopul respec-

tiv, care este asistat cu acest prilej, de un cleric și un mirean din eparhia sa.

Statul nu se amestecă nici într'un chip în alegere.

6. În Biserica Rusă, Patriarhul este autoritatea centrală, care sintetizează toată grija pentru mântuirea sufletelor și care exercită atribuții de șef suprem față de episcopii săi. «Primus inter pares», este privit el numai în cele ale harului, iar în cele administrative episcopii fiind în toată dependența de Patriarh, țara binecuvântarea căruia nici nu poate pleca din Eparhie, și în protecția și sprijinul căruia fac apel la vreo eventuală nevoie.

7. Biserica Rusă nu primește de la Stat nici un ajutor material în bani sau bunuri, dar primește tot sprijinul, în largă măsură, ce-i acordă și anume: preoții pot fi retribuiți fără condiționare de către fii lor duhovnicești binecredincioși, pentru slujbele religioase pe care le săvârșesc la diverse nevoi sufletești ce au; de asemenea, poporul este slobod a contribui pentru nevoile Bisericii. Atât aceste contribuțiuni, cât și ofrandele pe care credincioșii le oferă preoților pentru slujbe, sunt cu totul benevole, dar cu totul îndestulătoare pentru nevoile slujitorilor din bisericilor.

8. Fonduri de rezervă, de propagandă, de rezistență, etc., Biserica își creiază din două surse: 1) O cotă pe care părțile componente o centralizează la autoritatea superioară (parohie, eparhie, mitropolie, patriarhie) și 2) Venitul din vânzarea lucrărilor și a tuturor obiectelor bisericesti și religioase (clopote, sfeșnice, icoane, cruci, sf. vase, odăjdii, etc.), pe care Biserica prin organele ei (ateliere, fabrici, etc.), le furnizează și vinde în toată țara.

9. În Biserica Rusă pregătirea viitorilor preoți se face acum într'un institut teologic, condus exclusiv de Biserică, acest institut s'a deschis de curând în Moscova; astfel de institute sunt în program a se deschide pe lângă fiecare eparhie. În aceste institute se face trei ani de teorie și doi ani practică preotească. După absolvirea acestor cursuri, candidații la hirotonie stau într'o mănăstire sau la o catedrală, pentru a li se verifica cunoștințele dobândite.

10. În Biserica Rusă, episcopii au reședință, întreținere, îndrăgăminte. iar în plus, în prezent, câte 6000 ruble lunar (1000 mii lei lunar).

11. În U. R. S. S. sunt doi miniștri de culte, unul pentru cel

ortodox și unul pentru toate celelalte culte. Aderenții cultului ortodox sunt în mare majoritate și în creștere. Libertatea cultului este asigurată în mod absolut.

Ministru al Cultului Ortodox este în prezent D-l Gheorghe Grigorievici Carpov și rolul său nu este al Ober-procurorului din trecut, ci numai acela de intermediar între Biserica ortodoxă și Statul Sovietic, precum și acela de a aplana eventualele conflicte ce s'ar ivi între mireni și clerici.

La fiecare reședință eparhială este un reprezentant al Onor. Minister al Cultului Ortodox, la care, la caz de nevoie, episcopul apelează pentru sprijinul autorității laice, sprijin ce i se oferă în cadrul legilor.

12. În afară de slujbele dumnezeiești, în locașul sfintelor biserici se face și toată educațiunea și instrucțiunea moral religioasă a parohienilor respectivi, atât prin predici liturgice, cât și prin lecții de evanghelizare și moralizare.

13. În Rusia este asigurată libertatea de credință și libertatea de muncă. Acolo se aplică fără șovăire, zisa evanghelică: «Vrednic este lucrătorul de plata sa» și «cine nu muncește să nu mănânce».

14. În Rusia preoții nu se pensionează, ci îi scoate de la Altarul la care slujesc, numai moartea sau vreo condamnare penală.

Numirile și transferările de preoți se fac exclusiv de erarul eparhiot, fără nici un amestec al Statului, căruia i se comunică mișcările făcute, numai pentru luare la cunoștință.

15. În Biserica Rusă se scoate un jurnal central, cu apariție lunară și alte foi eparhiale. Ei doresc să facem schimb de reviste, așa cum de altfel doresc și celelalte Biserici ortodoxe.

Deasemenea ei doresc o cât mai strânsă colaborare pe teren bisericesc, realizată prin vizite reciproce, schimburi de studenți, etc.

16. Deși iese din cadrul pur bisericesc pentru care am avut delegație, totuși pentru că faptele ni s'au impus cu osebită putere, voi mai număra câteva constatări de alt ordin:

a. În Moscova am văzut peste tot, la diverse treburi obștești pe femeia rusă, măturând străzile, curățind zăpada, șofer la automobile, chelner la restaurante, servind în hotel, tramvay, metrouri, concerte birouri, școală, armată, agenți de circulație, de poliție, etc.; femeia rusă înlocuiește în proporție de 60—70% pe bărbatul care desigur luptă pe front.

b. Drumetji depe străzi — cu vehicule sau pietoni — păstrează rânduiala și respectă semnalele, fără să fie nevoie de intervenția agenților de poliție.

c. Deasemenea la stațiile de autobuze, la metrouri, la cinema, etc., publicul se așează în ordine câte doi spate în spate, așteptând să-i vină rândul, fără să se înghesuie sau să ia unul înaintea altuia.

d. Deși în Moscova este populație, n'am văzut conflicte sau accidente, dar n'am văzut nici lume care să-și piardă vremea stând de geaba pe străzi, la sfat fără folos; ci toată lumea în pas aproape grăbit silește spre locul în care are a-și săvârși munca ce îi asigură viața, iar patriei lui programul și isbânda.

17. O mare greutate am simțit în această misiune. Ea a venit din necunoașterea limbii rusești, în care s'au dus aproape toate convorbirile, slujbele etc., cu atât mai mult cu cât translatorul ce ne-a însoțit a fost necorespunzător, el necunoscând limba română decât foarte slab, iar termenii mai subtili, cei dogmatici, poetici, etc. necunoscându-i aproape de loc. Aceasta m'a obligat să renunț la exprimarea unor anumite gânduri ce aș mai fi avut de comunicat, așa cum am și arătat acolo, celor în drept. Plecarea pripită dela București și alcătuirea repede a delegației, justifică scăparea din vedere a alegerii ca translator a unui intelectual fin, deplin cunoscător al celor două limbi, precum și al termenilor bisericești și teologici.

Din această constatare însă, trebuie trasă și concluzia ca Biserica ortodoxă Română să-și pregătească elemente speciale, bine cunoscătoare a limbilor europene, care la prilejuri, ca cel prezent, să poată face față în condițiuni optime.

18. M'am înapoiat din Moscova cu încredințarea că Biserica ortodoxă are acolo o organizație bună, solidă și o viață duhovnicească destul de pronunțată, care influențează cu folos viața obștească.

M'am înapoiat din Moscova cu încredințarea că acolo Biserica ortodoxă este în plin progres și cu anticiparea că sub conducerea Prea Fericitului Alexei, ea va înflori tot mai mult.

În Rusia Biserica ortodoxă a devenit forța ei constructivă, a dovedit că este un element indispensabil pentru serioasa orientare a omului în viață, a dovedit că viață are, și încă viață din destul, fapt pentru care și autoritatea de Stat o prețuește și o cinstește.

Înainte de a încheia, voi repeta că în misiunea ce am avut

la Moscova, am fost foarte bine, cu totul amical, delicat, atent și cu toată curtuazia, primiți, îngrijiți, etc... atât de Inalta autoritate eclesiastică dela preot și până la P. F. Patriarh, făcând mențiune specială pentru I. P. S. Mitropolit Nicolae al Moscovei, Ioan al Kievului, P. S. Episcop Boris al Cernigovului și P. C. Protoiereu Nicolae Krutinschi, cât și de toate autoritățile sovietice, începând cu d-nii Kirsanov și Dangulov dela Legația Sovietică din București, cari m'au însoțit la și dela aerodrom cu afectuoasă atențiune, continuând cu personalul dela aerodromul Băneasa de unde am plecat, cu cel dela avioanele ce ne-au transportat la ducere și la înapoiere și până la d-l Gh. Grigorievici Carpov, Ministrul Cultului Ortodox din Rusia, care cu deosebită și vădită politețe, ne-a salutat în diferite momente ale solemnităților la care am participat și ne-a dat cu caldă bunăvoință multe din lămuririle mai sus arătate.

Tuturor le arătăm și cu acest prilej mulțumirile noastre călduroase, și le dorim sănătate și deplin succes în toate acțiunile pentru întărirea Bisericii ortodoxe.

Acestea aducându-vi-le la Inalta cunoștință, rămânem ai Inalt Prea Sfinției Voastre cu toată smerenia fii duhovnicești, mulțumindu-vă cu adâncă recunoștință pentru încrederea și cinstea cu care ne-ați onorat și pentru prilejul rar ce ne-ați oferit de a face această documentară călătorie.

Episcop al Argeşului, † IOSIF

Delegați: { Pr. I. D. Petrescu
Pr. C. P. Burducea

București, 15 Februarie 1945

SCURTA BIOGRAFIE A I. P. S. ALEXEI, NOUL PATRIARH AL
BISERICII ORTODOXE A TOATA RUSIA.

Patriarhul Alexei, al cărui nume înainte de călugărie era Serghie Vladimirovici Simanschi, de familie bună din gubernia Moscovei, s'a născut în Moscova, la 27 Octombrie 1877.

După ce a absolvit Facultatea de Drept la Universitatea din Moscova, în anul 1899, a urmat teologia la Duhovnaia Academia tot din Moscova. In anul 1902, fiind student în anul al doilea, a fost tuns în monahism și hirotonit ierodiacon, iar în anul 1903 ieromonah.

După absolvirea *Academiei* a fost subdirector al Semina-

ruului din Pscov și apoi rector la Seminariile din Tula și Novgorod, iar în anul 1913 a fost hirotonit Episcop de Tihvin, Vicar al Eparhiei Novgorodului, de către Patriarhul Antiohiei Grigore al IV-lea. În anul 1921 a fost trecut ca vicar al Eparhiei Petrogradului, cu gradul de Episcop de Iamburg. Din anul 1926 a condus Eparhia Novgorodului cu titlul de Arhiepiscop de Hutin. În anul 1932 a ajuns Mitropolit al Novgorodului, iar în 1933 Mitropolit al Leningradului.

Din Noembrie 1943, Mitropolitul Alexei unește sub conducerea sa și Eparhia Novgorodului și se intitulează Mitropolit al Leningradului și Novgorodului.

Dela 15 Mai 1943 el ocupă postul de *locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse*.

În tot timpul încercuirii Leningradului, Mitropolitul Alexei a fost continuu cu turma sa.

Pentru organizarea activității patriotice în biserici, Mitropolitul Alexei a fost răsplătit cu medalia «Pentru apărarea Leningradului».

După rev. „Jurnal Moscovoșcoi Patriarhii”
Nr. 5/944, trad. de Pr. A. N. C.

CARITATEA CREȘTINĂ

(ÎN BISERICA VECHE ¹)

Cele mai frumoase pagini din istoria lumii le-a scris iubirea creștinilor: iubirea lor de Dumnezeu și de oameni.

Eroismul martiric și caritatea evanghelică au ridicat pe om la cea mai înaltă treaptă a virtuții, oferind omenirii spectacole și lecții morale, nu egale, dar nici măcar concepute în afara creștinismului. Prin viața și prin moartea lor sublimă, creștinii vechi au stârnit în lume și interes și dispreț, și admirație și ură. Este una din contrazicerile gândirii omenești că eroismul moral creștin a putut să fie răstălmăcit și criticat cu atâta patimă și ușurință, încât să fi indignat pe mulți, și vulgul și elita lumii vechi, ca un scandal și ca un pericol pentru societate.

Cei mai curați și mai buni oameni, care au fost vreodată, erau socotiți dușmani publici și acuzați de „odium humani generis”, de ura neamului omenesc. În religia creștină, istoricul Suetonius vedea o „superstiție nouă și rău-făcătoare”; în curajul martirilor, un om superior și înțelept ca împăratul Marcu Aureliu vedea doar orgoliu și nebunie de sectari mărginiți și îndărătnici; iar din viața lor curată ca a unor sfinți, imaginația coruptă a păgânismului făcea o caricatură oribilă, plină de crimele unor misantropi atei, canibali și incestuoși.

Creștinismul era în adevăr un paradox: Creștinii duceau o viață neobișnuită, de o virtute îngerească, de o puritate ireală. Nimeni dintre păgâni, nici măcar acei filosofi care predicau frumos moralitatea, nu se ridica, în viață, la înălțimea celui mai umil dintre credincioșii lui Iisus Hristos. O transformare totală se producea în cei convertiți, și oamenii deveneau de nerecunoscut și de neînțeles. Puține lucruri învederau mai bine noutatea și superioritatea religioasă și morală a creștinismului, decât această lipsă de înțelegere cu care a fost privit și combătut în primele secole. Creștinii gân-

1. Din motive tehnice, s'a renunțat la tipărirea notelor (trimiteri și observații) în număr de peste două sute, care însoțeau acest studiu, afară de câteva indicațiuni bibliografice mai necesare. Lista lucrărilor mai însemnate și a celor folosite la întocmirea studiului nostru se află la sfârșitul lui.

deau în adevăr ca Dumnezeu, adversarii lor gândeau ca oamenii.

De mirat nu este însă că au putut gândi rău despre creștini cei mulți, orbiți de superstiție și de vițiu și necunoscând creștinismul. De mirat este că și unii oameni aleși, de bunăcredință, arătând dorința de a cunoaște creștinismul, dovedesc a nu putea să se ridice mult, în această privință, peste prejudecățile vulgului. Este la mulți o adevărată incapacitate de a înțelege creștinismul, și mărturia ei o avem în literatura păgână și creștină, cum o avem scrisă cu sânge în istoria persecuțiilor.

De o deosebită semnificație este, între altele, întrebarea pusă unui creștin de păgânul - om însemnat - *Diognet*, care nu putea să înțeleagă noua religie nici în divinitatea ei, nici în viața creștinilor, nici în legătura dintre divinitatea adorată de creștini și între morala lor: Ce Dumnezeu adorați voi, de disprețuiți lumea și moartea, și ce este această iubire dintre voi? În cine credeți voi, spre deosebire de păgâni și de Evrei, și cum puteți să vă iubiți atât de mult²?

ntrebarea lui Diognet ne ajută să înțelegem ceea ce mai ales nu înțelegeau păgânii: iubirea cea mare a creștinilor - *τίνα τὴν φιλοστοργίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους*. Aceasta era sensul și puterea frumoasei lor vieți morale. Viața creștinilor era în adevăr un paradox prin iubirea lor, - și surpriza pe care Diognet o formulează ca întrebare, alții o exprimă batjocuritor pe seama creștinilor, ca satiricul Lucian de Samosata, iar mulțimea păgână o manifestă cu un dispreț, care prețuește totuși cât admirația: „Vedeți cât de mult se iubesc creștinii!”, - pentru că voi vă urâți atât de mult, răspunde apologetul Tertulian³.

Anticitatea păgână, a cărei cultură ne-a lăsat unele lucruri admirabile, n'a putut să se ridice în general, în morală, de cât până la nivelul unor maxime frumoase, ca ale stoicilor de exemplu, și al unor fapte umane generoase sau virtuți individuale, care constituiau însă excepții. Societatea, colectivitatea nu s'a văzut niciodată și nicăeri cuprinsă și mișcată de idei mari și de sentimente sublime, ca acelea care caracterizau viața uimitoare a creștinilor, viață de neînțeleasă iubire.

Diognet și coreligionarii lui aveau tot dreptul să fie uimiți sau chiar scandalizați de această viață în iubire: Ea era ceva cu totul nou, necunoscut și nesimțit până atunci. N'o învățase nici

2. *Epistola către Diognet*, I.

3. *Apologetic*, XXXIX, 7.

un filosof, niciun moralist, niciun legiuitor, - niciun zeu și niciun om de bine, din câți avusesse lumea, - nimeni. Oamenii se iubiau omenește, și au avut unele mari virtuți chiar păgânii, dar dragostea creștinilor era ceva neconceput și atât de straniu, încât imaginația păgână a transformat-o, după chipul său moral, în păcate îngrozitoare sau în adevărate enigme.

Creștinul întrebat de Diognet a dat răspunsul său, singurul răspuns care se putea da, pentru că nu exista altul: Dragostea în care trăiesc creștinii nu este un precept omenesc, nu este învățată dela oameni, ci este un lucru dumnezeesc. Și pentru a dovedi aceasta, el nu citează păgânului texte, nici nu face teorie. El îi prezintă viața creștinilor în însuși paradoxul ei, într'o pagină care este una din cele mai frumoase care s'au scris vreodată:

„Creștinii nu se deosebesc de ceilalți oameni nici prin patrie, nici prin limbă, nici prin obiceiuri. Ei nu locuiesc în anumite orașe, nu folosesc o limbă a lor și nu duc o viață deosebită... Locuind în orașe grecești sau barbare, cum i-a fost dat fiecăruia, și urmând obiceiurile locului cu privire la îmbrăcăminte, la mâncare și la cealaltă viețuire, dovedesc totuși o admirabilă și în adevăr uimitoare (παράδοξος) purtare în viața lor publică. Locuiesc în patria lor, dar ca niște trecători; iau parte la toate ca cetățeni și toate le îndură ca niște străini; orice țară străină le este patrie și orice patrie le este străină. Se căsătoresc ca toți oamenii și nasc copii, dar nu-i aruncă pe cei născuți. Au masă comună, dar nu ordinară. Sunt în trup, dar nu trăiesc după trup. Stau pe pământ, dar viețuiesc în cer. Se supun legilor în vigoare, dar cu viața lor sunt mai presus de legi. Iubesc pe toți oamenii și de toți sunt prizoniți. Sunt necunoscuți și totuși osândiți. Sunt uciși și ei viază. Sunt săraci și ei îmbogățesc pe mulți; de toate sunt lipsiți și în toate au de prisos. Sunt disprețuiți, și în acest dispreț sunt totuși slăviți. Sunt huliți și totuși găsiți drepti. Sunt batjocuriți, și ei binecuvintează; sunt ocăriți, și ei cinstesc. Deși fac bine, ei sunt pedepsiți ca niște oameni răi, iar pedepsiți fiind, se bucură ca și cum li s'ar da viață. De către Iudei sunt dușmăniți ca niște oameni de alt neam, iar de păgâni sunt prizoniți - și cauza dușmăniei ce li se arată n'o pot spune cei care îi urăsc.

„Intr'un cuvânt, ceea ce este sufletul în corp, aceasta sunt creștinii în lume... Și cu cât sunt mai mult pedepsiți (cu moartea), cu atât se înmulțesc... Acestea nu sunt lucruri omenești; acestea sunt puterea lui Dumnezeu, acestea sunt dovada prezenței Lui“⁴ la noi.

4. *Epistola către Diognet*, V, VI, 1 și 9, VII, 9.

Răspunsul dat lui Diognet de un creștin, pe care nu-l cunoaștem, este răspunsul tuturor creștinilor : Principiul vieții creștine nu este o părere omenească, nu este ceva găsit de oameni. El fusese descoperit de Dumnezeu, în cuvintele Mântuitorului, care trebuiau să schimbe viața morală a lumii : „*Poruncă nouă dau vouă, ca să vă iubiți unii pe alții, după cum și eu v'am iubit pe voi... întru aceasta va cunoaște lumea că sunteți ucenicii mei, dacă veți avea dragoste între voi*” (Ev. Ioan XIII, 34-35). Aci stă începutul și sfârșitul vieții creștine, în dragoste, care este temelul ei dumnezeesc. Iubirea creștină este o virtute supranaturală, un dar al sfântului Duh ; este morală cerească, revelată, - ceea ce îi și scuză pe păgâni, care nu cunoșteau pe Iisus Hristos.

„*Dumnezeu este iubire*”, învâța creștinismul (Ep. I Ioan IV, 8). Lăsând la o parte toate definițiile posibile și imposibile despre Dumnezeu, creștinismul L-a definit iubire, cuvânt adevărat și simplu, mare și sfânt ca Dumnezeu Insuși. Iubirea o cunoștea și lumea veche, firește, dar nu cunoștea pe cea dumnezeiască, iar creștinii au înnoit și au schimbat viața morală a omenirii cu aceasta, cu iubirea lor evanghelică, iubire de aproapele, care este tot omul, chiar dușmanul. Abia creștinismul a întins, prin iubire, sfera noțiunii de om la toți oamenii ; el a descoperit pe aproapele, în parabola Samarineanului, care face milă cu străinul și cu dușmanul său.

Lumea veche considera pe oameni după neam, religie, clasă, bogăție, cultură, și cum deosebiriile dintre ei erau mari, era mare și disprețul sau nepăsarea ce-și arătau. Păgânii erau pentru Evrei odioși, străinii erau pentru Greci barbari, necetățenii erau pentru Romani oameni inferiori, săracii erau o povară neplăcută pentru toți, iar sclavii nici nu făceau măcar parte dintre oameni.

În filosofia, literatura și legislația greco-romană apăreau în adevăr unele principii umanitare, iar în Legea lui Moise condiția omului era mult mai bună decât în păgânism. Stoicismul formula, odată cu venirea creștinismului, frumoase idei egalitare și se făcea propagatorul unor concepții morale noi, care fac cinste filosofiei. Dar dacă stoicismul vedea în toți oamenii oameni, nu vedea încă pe aproapele, iar în faptă bunele lui intenții n'au putut să meargă mai departe. Le lipsea duhul sfânt al Evangheliei ; erau principii învățate de oameni dela sine, nu dela Dumnezeu. Creștinii învățau și urmau iubire dumnezeiască ; o simțiau

și o trăiau. Fără ea, credința lor era moartă, și viața lor pământească trebuia justificată cu toate faptele bune. Dimpotrivă, pentru cel mai umanitar dintre filosofi, Seneca, mila este un sentiment inferior, o slăbiciune, și n'o recomandă, pentrucă ea desonora pe un filosof; filosoful are orgoliul înțelepciunii și pe al virtuții. Stoicul nu trebuie să se lase turburat de niciun sentiment, de nicio dorință, de niciun afect: el trebuie să fie apatic. Nepăsarea era ideal filosofic, perfecțiune morală, și umanitaristul apatic nu poate fi un om de caritate, pentrucă nu simte și nu compătimentește. El ajută, dar nu iubește.

Se făceau totuși în lumea veche și fapte bune de interes social. La Evrei, coreligionarul sărac era ajutat, și milostenia era o virtute legală, iar la Greci și în deosebi la Romani dărnicia luase forme publice periodice. Se ajuta proletariatul cu grâu, alimente, bani, veșminte. Bogații dădeau ospete și unele ajutoare. Patronii aveau clientela lor de beneficiari ai dărnicii individuale, între care se găseau și prieteni scăpătați sau chiar unii oameni cu stare, interesați să cultive în patron un protector cu prestigiu și cu influență.

Dărnicia păgână — de stat sau particulară, — care de fapt cheltuia foarte mult, era liberalitate, generozitate, magnificență de Maecenas chiar, dar nu era caritate, pentrucă nu era iubire. Se ajuta din interes politic, social sau demografic; se ajuta din orgoliu, ambiție sau vanitate. Binefacerea avea rațiuni de stat sau era o demonstrație; clientela era un parazit social, iar mulțimea proletară, care cerea ca pe un drept al său „pâine și jocuri“, era năvălită și cârtitoare.

Nici ajutoarele oficiale — de stat sau municipale, — nici cele individuale nu treceau de regulă dincolo de cei apropiați. Cazurile de adevărate binefaceri erau rare. Străinii și sclavii erau excluși dela toate, iar când lipsa era mai mare și grâul puțin, sărăcimea era expulzată în masă sau dusă în largul mării, pentru totdeauna, ca să se ușureze societatea. De dărnicia municipală profitau de altfel numai orașele.

Tabloul mizeriilor sociale ale lumii vechi păgâne prezintă însă atâtea lipsuri și dureri, încât generozitatea publică și particulară era departe de a le putea remedia. Răul mergea agravându-se, venind din însăși constituirea vițioasă a societății, care nu găsea un corectiv în sufletul oamenilor. Bogațiile erau rău repartizate, fiind concentrate în mâini puține, proletariatul era imens, numărul sclavilor — mai mult de jumătate din

populație — turburător de mare, — turburător nu pentru conștiința umanitară a societății, ci pentru interesele și siguranța ei.

Când comparăm dărnicia păgânilor cu caritatea creștină, care era iubire activă, pusă în slujba aproapelui, deosebirea este în adevăr uimitoare, ca pentru Diognet. Creștinii ajutau mult mai mult decât păgânii și ajutau altfel decât ei. Iubirea lor uimitoare era nu numai de alt grad; era de altă natură decât sentimentul păgânilor. Ea era universală, ca și neamul omenesc, era desinteresată pământește, era necondiționată. Pentru creștin nu mai există Evreu, Elin sau barbar, cetățean sau străin, liber, liberat sau sclav, bogat sau sărac. Iubirea creștină se cuvine tuturor.

Elogiul cu care sfântul apostol Pavel a așezat iubirea pe tronul de regină a virtuților, i l-au făcut creștinii cu viața lor. Generațiile următoare, epocii apostolice au continuat exemplul și experiența primilor creștini, ceea ce arată că acțiunea caritabilă a creștinilor n'a fost un elan de prim moment, un entuziasm de nofiți. Ea a intrat și a rămas în viața creștinilor, devenind regula purtării lor între oameni. Ea s'a făcut deprindere și s'a organizat în continuarea timpului, potrivit cerințelor, pentru a-și da bine toate roadele. Creștinismul a adus lumii nu numai cea mai mare virtute morală și socială, ci și exemplul organizării ei, și a făcut cu aceasta un mare serviciu societății.

Cât și cum ajutau în particular creștinii vechi, nu știm, pentru că milostenia lor era discretă, după porunca Evangheliei, — una din calitățile milei creștine particulare. Dar milostenia colectivă, ca operă a comunității creștine, este cunoscută și ea a rămas pilduitoare prin simțul de bunătate, de dreptate, de omenie și de prevedere al Bisericii vechi. Au instruit-o în această privință și preceptele Mântuitorului și exemplul sfinților apostoli și greutățile vieții.

Biserica ținea mai întâi să descopere și să cunoască toate nevoile, lipsurile, suferințele, mizeriile. Diaconi și diaconese — bărbați de încredere și văduve pioase, — cercetau pe credincioși și cunoșteau sărăcia, boala, infirmitatea și toate necazurile — acasă. Bisericii nu-i rămânea astfel ascunsă nicio grijă pentru viață și nicio durere, nici cele ale săracilor rușinoși. Se întocmia un registru cu numele celor aflați în lipsă sau suferință și se purta grijă de ajutorarea lor regulată.

La slujba bisericească se făceau colecte, care erau benevole: da fiecare dacă putea și cât voia: fie săptămânal, cum aflăm dela

Iustin Martirul, fie lunar, cum aflăm dela Tertulian, cari și arată scopul colectei :

„Cei înstăriți și care vor ~ zice Iustin Martirul, ~ dau fiecare după bunăvoință ceea ce vor, iar suma adunată se încredințează episcopului ; acesta ajută pe orfani, pe văduve și pe cei în lipsă din cauză de boală sau din altă cauză, pe cei închiși și pe călătorii străini ; într'un cuvânt, devine purtător-de-grijă (κηδεμὼν) tuturor celor aflați în nevoie“ ⁵. Tertulian completează : Colecta servește „pentru a hrăni și îngropa pe cei săraci, pentru a ajuta pe băieții și fetele fără avere și fără părinți, apoi pe servitorii bătrâni și chiar pe naufragiați ; și dacă sunt creștini care suferă în mine, în insule, în închisori, dar numai pentru cauza lui Dumnezeu, ei devin „alumni confessionis suae“ ⁶, ~ bursierii religiei pe care o mărturisesc.

Credincioșii dăruiau bucurosi bani, alimente, veșminte ; aduceau deasemenea la cult pângă sau produse din alte bunuri (primitiae creaturarum). Darurile creștinilor le primia episcopul, ca pe ofrande aduse lui Dumnezeu la altar ~ unele erau puse pe sfânta masă, ~ oblationes super altare. El reținea ceea ce era necesar pentru cult și pentru cler și restul se împărțea nevoiașilor, prin slujitorii Bisericii, ca ajutor dat dela Dumnezeu. Celor care nu puteau veni la cult, din cauză de boală, bătrânețe sau infirmitate, li se ducea darul acasă. Odată cu ajutorul material, cel aflat în suferință primia mângâiere și întărire sufletească din marea inimă frățască a comunității. Bogatul nu se îngâmfa dând, săracul nu era umilit primind : Bogatul da lui Dumnezeu, săracul primia dela Dumnezeu. Darul nu distanța pe bogați și pe săraci, ci-i lega într'o comuniune. Rugăciunile Bisericii însoțeau darul. Câtă ușurare și bucurie însemna pentru nefericiții societății, să știe că se gândesc la ei, cu rugăciuni și cu milostenia făcută în numele lui Dumnezeu, care le purta grijă, toți ceilalți creștini, Biserica întreagă, ~ și că au un protector investit cu har și cu misiune sfântă în persoana șefului comunității, episcopul.

Episcopul trebuia să fie de aceea iubitor de săraci, un φιλόπτωχος, care ajuta mai mult dacă ajuta și dela sine. In primele trei secole, când creștinii bogați erau puțini și când Biserica nu se bucura de sprijinul statului, creștinii alegeau bucurosi ca episcopi oameni înstăriți, care să poată ajuta și comunitatea.

5. *Apologia*, I, cap. LXVII, 6.

6. *Apologetic*, XXXIX, 6.

Pentru acei virtuoși ai veacurilor eroice, episcopul sărac nu era un ideal, ca mai târziu, când Biserica posedea averi. Sf. Ciprian și sf. Grigore Taumaturgul au dăruit averea lor pentru ajutorarea săracilor; ca și ei au făcut alți mari episcopi mai târziu, ei trăind în cumpătare de asceți.

Nevoile comunității erau deosebite și ajutate după natura și greutatea lor. În frunte stau, ca și pe vremea sfinților apostoli, văduvele și orfanii, apoi bătrânii săraci și bolnavii. Săracii în general erau ajutați cu hrană la mesele comune, numite dragoste, agape (ἀγάπη). Bogați și săraci la aceeași masă, dăruită de unii altora, — un ospăț de hrană și de bucurie creștină, în prezența episcopului, ce mare și frumoasă faptă de bine și lecție creștină, într'o societate în care lumea era ierarhizată după rang și după bogăție, despărțită riguros prin barierele clasei, funcțiunii și ale averii! O lume nouă se aduna laolaltă și se îndestula în mulțumire sufletească din iubirea creștină predicată de Iisus Hristos, Care se găsea și El de față: în cei care dau și în cei care primiau, ca și în episcopul care orânduia și binecuvânta acestea.

Agapele nu puteau, firește, să se mențină cu trecerea vremii și cu creșterea Bisericii în forma lor dela început, dar grija pentru hrana săracilor s'a menținut și a luat alte forme potrivite, păstrându-se obiceiul meselor comune la sărbători, aniversări de martiri, înmormântări, pomeniri de morți. Potrivit timpului și mijloacelor, Biserica veche a îndeplinit o mare și binefăcătoare operă caritabilă și socială, făcând față tuturor nevoilor obișnuite și excepționale.

În primele trei secole, persecuțiile lăsau în grija Bisericii mulți orfani, văduve, infirmi și săraci. Pe urma creștinilor închiși, exilați, condamnați la muncă silnică în mine sau la moarte, rămăneau soții, copiii, părinți bătrâni. Strămtorarea lor era cu atât mai mare, cu cât autoritatea păgână confisca averile creștinilor și lăsa familiile fără sprijin. La săracii condițiilor sociale se adăugau astfel sărăciții persecuțiilor.

Povara socială a Bisericii era mare și grea, dar ea o purta cu toată grija și bunătatea, deși sângera sub biciul persecuției. Biserica Romei întreținea cu hrană zilnică la jumătatea secolului al treilea, în timpul împăratului persecutor Deciu (249-251), 1500 de săraci. Atâta milostenie trezea la păgâni bănuiala că Biserica trebuie să aibă averi foarte mari. Împăratul Valerian (253-260) a fost îndemnat să le confisce pentru tezaurul statului, aflat atunci în mare criză. Nădejdiile fiscului roman au fost însă înșelate. Bi-

serica nu dispunea de marile averi închipuite; era numai foarte bogată în milă și în dragoste creștină, iar pe acestea statul nu le putea confisca. Când autoritatea păgână, arestând pe diaconul Laurențiu, care, în calitatea sa de slujitor al carității, cunoștea bine situația comunității, l-a întrebat despre bogăția Bisericii, el ar fi răspuns, arătând pe săraci: Aceștia sunt. Comunitatea se îndes- tula în adevăr cu de toate, din credința și din dragostea ei creș- tină, și așa, în sărăcia ei, Biserica era totuși foarte bogată și fă- cea atât bine cât societatea păgână nici nu gândea, nici nu pu- tea să facă.

Să nu uităm a spune, spre cinstea creștinismului, că Bise- rica ajuta și pe păgâni, în numele bunului Dumnezeu, care iu- bește și pe unii și pe alții. Imprejurările au făcut ca această virtute să strălucească în chip excepțional în unele împrejurări foarte grele. Cele mai mari pietre de încercare ale edificiului moral-social uman sunt calamitățile. Omul, care în timpuri nor- male își păstrează de bine de rău omenia, o pierde de obicei în marile catastrofe. Biserica primelor trei secole, care înfrunta o calamitate aproape continuă, a persecuțiilor, a avut de împărțit cu societatea păgână a timpului unele nenorociri comune. Dar câtă deosebire între omul creștin și omul păgân, între cei perse- cutați și între persecutori, în fața nenorocirilor?

La 252, un an după moartea persecutorului Deciu, ciuma făcea ravaje fizice și morale în Africa și în alte provincii. Su- ferința era teribilă, populația îngrozită. Descrierea pe care ne-a lăsat-o sf. Ciprian, episcopul Cartaginei, înfiorează prin realis- mul ei: Măruntaiele bolnavului îi dau dureri sfâșietoare, febra îl sgu- due, gâtul se ulcerează, vomitățile îi sdruncină corpul într'una, ochii îi sunt injectați de sânge, picioarele și mâinile putrezesc de gangrenă; amorțeala morții cuprinde tot trupul, mersul se cla- tină, auzul se stinge, vederea se încetează. Fiecare se gândește să scape el, și fugă. Cadavrele sunt părăsite în case și pe străzi, hoții intră în locuințe și fură, tâlhariiucid, ordinea publică este compromisă, autoritatea neputincioasă, — și lumea strigă cu des- nădejde: E un blestem! — Nu este blestem, zice Ciprian către creștini; dimpotrivă este o binecuvântare a lui Dumnezeu: Este încercarea inimilor noastre și prilej de a face bine. La lucru, creștini! — și creștinii au sărit la lucrul carității, ajutând cu bani și cu brațele lor. Lăsând pe păgâni să fugă și să se lamenteze, creștinii căutau pe bolnavi, îi purtau pe brațe și-i îngrijau, adu-

nau pe morți și-i îngropau, pe creștini și pe păgâni, cu sacrificiul vieții lor⁷.

Peste șapte ani, la Alexandria, o situație asemănătoare. În urma unei revoluții sângeroase, foametea și epidemia umplu orașul de bolnavi, de morți și de jale. Păgânii se plâng iarăși de urgia nenorocirii, creștinii o întorc și acum în bine. Pentru noi, zice episcopul Dionisie al Alexandriei, care ne povestește pe larg acestea⁸, ea este un exercițiu și o încercare (γυμνάσιον και δοκίμιον), încercare cu nimic mai mică decât celelalte: Celelalte erau persecuțiile îndurate de curând. Nenorocirea, zice episcopul, nu ne-a cruțat nici pe noi, dar ea a fost mult mai rea pentru păgâni: „Cei mai mulți dintre frații noștri, din marea lor iubire de aproapele, nu se cruțau pe ei și se îngrijeau unii pe alții. Vizitau pe bolnavi fără teamă și-i îngrijeau, și pentrucă le slujeau de bună voie, pentru Hristos, fără să se păzească, mureau cu ei. Mulți mureau după ce scăpaseră pe alții prin îngrijirea lor, luând asupra-și durerea și moartea acelora. Așa au murit cei mai buni dintre frații noștri, unii preoți, diaconi și laici de seamă — și-au sfârșit viața în acest chip, încât moartea lor, care a fost urmarea unei mari pietăți și a unei credințe tari, nu stă mai prejos de moartea unor martiri. Unii, care purtau trupurile fraților creștini pe mâinile și la pieptul lor, le închideau gura și ochii, îi spălau îmbrăcau și-i îngropau cu toată grija, i-au urmat curând în moarte. La păgâni era cu totul altfel. Pe cei care începeau să se îmbolnăvească îi alungau, fugeau departe de cei mai scumpi ai lor, aruncau pe cei jumătate pe morți pe străzi și lăsau pe cei morți neîngropați, voind să evite contagiunea, de care totuși nu scăpau“.

La începutul secolului al IV-lea, în timpul crudului persecutor Maximin Daja, Alexandria dovedește din nou virtuțile creștinilor. Tiranul se lăudase, în pofida lor, că zelul lui pentru cultul zeilor va cruța imperiul de foamete, de ciumă și de războiu. Calamitățile au venit însă toate trei. Nefericiții mureau cu miile, în orașe ca și la sate. Istoviți de foame, bolnavi, luptând cu moartea, zice istoricul bisericesc Eusebiu, oamenii se clătinau pe străzi și cădeau la pământ, neputând zice decât atât: foame! Cerșeau și oameni bogăți altădată, cerșeau femei de familie bună. Străzi și piețe erau pline de cadavre, oferind un spectacol îngrozitor. Câinii se hrăneau cu oameni și erau uciși, pentru a nu-i

7. *De Mortalitate*, XIV.

8. La Eusebiu, *Istoria bisericească*, VII, 22.

mânca apoi oamenii și a deveni astfel, fără voia lor, canibali. „Totul era plin de jale“, zice istoricul. Pe toate străzile și piețele răsunau numai bocete de îngropare. O mângâiere doar, în toate acestea, și cât de mare: Creștinii arată păgânilor grija lor pentru toate și pietatea lor (περι πάντα σπουδή και εὐσέβεια). Căci au fost singurii care au dovedit cu fapte, în această grea împrejurare, compătimirea și iubirea lor de oameni (τὸ συμπάθος και φιλόανθρωπον), îngropând zilnic miile de cadavre, de care păgânii nu se apropiau, adunând pe cei chinuți de foame din tot orașul și împărțindu-le pâine, — pâine nu din bogăția, ci din mila creștinilor. Fapta lor s'a făcut cunoscută, adaugă Eusebiu, la toți oamenii și laudau pe Dumnezeu creștinilor, mărturisind că ei singuri sunt în adevăr evlavioși și credincioși, după cum și dovedesc cu faptele lor⁹.

Făcuseră totuși bine la început atunci și unii păgâni, — s'o spunem spre cinstea lor de oameni. Dar speriați de mulțimea cerșetorilor și-au închis porțile și au lăsat pe nenorociți în voia soartei. Creștinii nu făceau așa, și nu făceau de obicei așa. Virtuțile lor nu erau excepționale și ocazionale, ele erau regula vieții lor. Biserica era instituție caritabilă nu numai în colectivitate, ci prin fiecare creștin. Nu trebuia să fie cineva bogat, pentru a fi un binefăcător. Un bine putea să facă altuia oricine; un act de caritate sta în puterea oricărui creștin. El nu cerea decât dragoste, și aceasta nu are totdeauna nevoie de bogăție.

Este una din frumusețile și binecuvântările carității creștine, că ea este posibilă și obligatorie pentru toți oamenii. Pentru a putea, de exemplu, să facă milostenie și creștinii fără avere, Biserica le recomanda să postească și să dea ca ajutor altora mai săraci economia postului lor. Postul de o zi al unui credincios hrănea o zi pe unul flămând. Este un lucru admirabil ca idee și mișcător ca faptă bună. Iată-l spus simplu de creștinul Herma în scrierea sa *Păstorul*¹⁰:

„Vei face așa: Împlinind cele scrise, în ziua aceea, în care vei posti, nu vei gusta decât pâine și apă; vei socoti cheltuiala ce ai fi făcut cu mâncarea în ziua aceea și o vei da unei văduve sau unui orfan sau unui om nevoiaș, și așa te vei smeri, pentru ca din smerenia ta“, (adecă din lucrul de care te vei lipsi), „să-și îndestuleze sufletul cel care a primit și să se roage Domnului pentru tine. Dacă deci vei săvârși postul așa cum ți-am poruncit,

9. *Ibidem*, IX, 8, 13—14.

10. Asemănarea V, 3, 7—9.

jertfa ta va fi bine-primită de Dumnezeu și acest post va fi ținut în seamă și slujirea (λειτουργία) astfel lucrată va fi bună și de bucurie și bine-primită la Domnul. Așa să ții acestea tu împreună cu copiii tăi și cu toată casa ta, și ținându-le vei fi fericit“:

Mai mult: Cine nu are prisos, ca să ajute pe altul, să muncească anume ca să-i poată da. În epistola lui Varnava este îndemnat creștinul să ajute pe ceilalți cu cuvântul sau cu lucrul, muncind pentru a face milostenie: „Vei lucra cu mâinile tale rascumpărarea păcatelor tale“.

Caritatea creștină din epoca persecuțiilor, individuală și colectivă, ajuta nu numai pe sărac, bătrân și suferind, ci s'a întins la toate nevoile și durerile omului. Devotamentul femeii a făcut în această privință multe fapte bune. Copiii părăsiți erau adoptați și crescuți creștinește, nu ca sclavi, ca la păgâni, ci ca oameni liberi. Situația copilului, ca și a femeii, s'a schimbat mult în creștinism, prin grija și dragostea ce i s'a arătat. Ca și de cei veniți pe lume, se purta grijă de cei plecați din lume: Erau îngropați cu cinstea cuvenită morții săraci. Celor care puteau munci li se da de lucru, fapt de mare importanță socială. Bolnavii erau cercetați și îngrijiți acasă. Era o datorie a nu apăsa pe datornici și pe oamenii sărmani și a căuta să poarte fiecare povara celuilalt: Era o omenire nouă, zice Adolf Harnack ¹¹.

Ospitalitatea era deasemenea o mare datorie și era admirabilă. Creștinul, având scrisoare dela episcopul său sau alt semn de recunoaștere, era primit frățeste în orice comunitate. Ospitalitatea făcea din toate Bisericile o singură comunitate, o familie. Este una din faptele carității creștine de care s'au mirat mai mult păgânii, care totuși cunoșteau și practicau ospitalitatea, dându-i chiar un caracter religios. Păgânul Caecilius, din scrierea lui Minucius Felix, spune despre creștini că se iubesc înainte de a se cunoaște ¹².

Se vizitau și se mângâiau creștinii închiși sau condamnați la muncă silnică pentru credința lor, — și persecuțiile dau multe asemenea prilejuri de binefacere. Inchisorile se umpleau de mărturisitori ai credinței, minele de osândiți creștini. Condițiunile neumane, în care se trăia și se muncia în unele sau în altele, erau foarte grele. Inchisorile, minele, ca și unele regiuni de exil, erau

11. *Mission und Ausbreitung des Christentum in den ersten drei Jahrhunderten*, ed. 2, vol. I, Leipzig 1906, p. 129.

12. *Octavius*, IX, 2.

locuri de tortură și de moarte prin asfixiere, prin neodihnă, prin foame, prin sete, prin boală, prin istovire. Descrierea lor produce oroare. Pentru a putea vizita și ajuta pe foștii condamnați, care erau socotiți vinovați de crime împotriva statului, creștinii aveau de învins greutăți mari. Persecuția îi pândea și împiedeca. Dragostea creștină nu pregeta însă, și printre cei mai zeloși erau diaconii.

Se îmbunau, firește cu bani și cu daruri, paznicii închisorilor și se ajungea la frații care așteptau tari în credință ziua morții. Uneori se reușea să li se îmbunătățească situația în închisoare. Li se duceau alimente și lucruri necesare, li se ducea mângâiere și îmbărbătare de la comunitate. Preoți veneau și săvârșeau slujba pentru cei din închisoare. Comunitatea, deși despărțită, se simțea și se păstra întreagă, unită în credință și în iubire, pe viață și pe moarte. Păgânii erau impresionați și inima unora mergea la Hristos și la moarte cu creștinii. Când se putea, se făcea totul pentru liberarea celor condamnați, aceasta fiind una din datoriile frăției și compătimirii creștine. Mergând spre locul martiriului său, sf. Ignațiu al Antiohiei roagă pe creștinii dela Roma printr'o scrisoare să nu facă ceva, din multa lor dragoste, ca să-l scape de moarte, luându-i cinstea și bucuria de a muri pentru Hristos.

Dacă nefericirea celor închiși, exilați sau condamnați la munci grele mișca inima creștinilor, nefericirea prizonierilor o durea adânc. La marginea imperiului roman se produceau incursiuni de triburi barbare, ca în Africa, unde numeroși creștini erau luați de năvălitori și duși în captivitate, întreprindere care le aducea mult câștig. Prizonierii erau răscumpărați cu sume mari. Dacă Biserica provinciei încercate nu putea să facă singură acest lucru, ajutau alte Biserici. La 253, episcopii Numidiei scriu sfântului Ciprian că bande de tâlhari au luat cu ei un mare număr de creștini, bărbați, femei și chiar fecioare închinete Domnului. Admirabilul episcop al Cartaginei face apel la comunitatea sa și credincioșii strâng îndată o sută de mii de sesterți, sumă mare, pe care Ciprian o trimite ca ajutor, cu o frumoasă scrisoare¹³. În aceasta, el adaugă mângâierile sale și ale creștinilor săi pentru cei atât de greu încercați, arătând durerea ce au simțit pentru nefericirea lor, cu cuvintele sfântului apostol Pavel: „Dacă un mădular al trupului suferă, suferă împreună cu el și celelalte; și dacă un mădular se bucură, se bucură cu el și celelalte“. Ciprian nu așteaptă mulțu-

13. *Epistola 61.*

mirile celor ajutați; mulțumește el episcopilor din Numidia, pentru că i-au dat prilejul să contribuie la această operă de caritate creștină și-i roagă, dorind să nu mai vină peste ei o nenorocire ca aceea, să-i scrie totuși iarăși, că să-i ajute, dacă nenorocirea ar veni.

Această dragoste creștină lega nu numai Bisericile din provincii vecine, ci și pe cele îndepărtate. Când Goții, cam în același timp, năvălind în Asia mică, au luat prizonieri creștini din Capadocia, a ajutat cu bani pentru răscumpărarea lor generoasa comunitate romană, a cărei dărnicie era cunoscută și prețuită în toată lumea creștină ca a unei „întâi-stătătoare în iubire” (προκαθημένη τῆς ἀγάπης¹⁴).

Sunt numeroase mărturiile despre actele de caritate creștină. Vorbind despre întrebuintarea „depozitului pietății”, cum numește Tertulian sumele strânse prin colectă dela creștini, el adaugă: Tocmai aceste acte de caritate ne fac suspecti și odioși păgânilor¹⁵. Unul dintre aceștia, Lucian de Samosata, face din caritatea creștină față de cei închiși obiect de răs și de dispreț. Povestind peripeciile lui Peregrinus Proteus, un fost păgân păcătos, convertit la creștinism și arestat în Siria, Lucian spune că eroul său era cercetat de preoți și vizitat de delegații de creștini venite de departe, din provincia Asia. „Acești oameni, zice el, nu cruță nicio osteneală și niciun mijloc ca să-și arate dragostea, căci le-a intrat în cap că sunt nemuritori și că vor trăi în veșnicie. Primul lor legislator i-a convins că sunt toți frați, de aceea socotesc nenorocirea unuia din ei ca pe propria lor nenorocire și-i fac tot felul de servicii, cu un zel și cu o grabă ce nu se pot descrie. De dimineață se vedeau bătrâne, văduve și orfani în jurul închisorii, iar șefii sectei petreceau noaptea cu el. Nu se poate spune cu cât zel sar în ajutorul celor din secta lor care sunt încercați de o asemenea nenorocire. Nu cruță pentru aceasta nimic”¹⁶. Epicureul păgân râdea de toate acestea, dar pe creștini îi onorau. Și caritatea lor era o binecuvântare nu numai pentru ei, ci și pentru lumea de atunci.

Să privim un moment rana socială cea mare a lumii vechi, *sclavia*¹⁷. Este greu să spunem în câteva cuvinte, și poate de

14. Ignatius al Antiohiei, *Epistola către Romani*, adresa.

15. *Apologetic*, XXXIX, 6—7.

16. La André Baudrillart, *Mœurs païennes, mœurs, chrétiennes*, t. II; Paris 1936, p. 210.

17. De văzut Paul Allard, *Les esclaves chrétiens depuis les premiers temps de l'Eglise jusqu'à la fin de la domination romaine en*

prisos totodată, câtă neomenie însemna sclavia, așa cum se cunoaște din concepția și din viața lumii păgâne. Sclavul nu era un om, ci un obiect (*res mobilis, res mancipi*), un lucru de vânzare (*merx*), ca un instrument (*instrumenti genus vocale*) sau animal. Aceasta era condiția lui naturală, socoteau filosofii, și nici vorbă să poată fi schimbată. Sclavul nu avea înaintea legii niciun drept, nici dreptul la viață. El putea fi bătut, maltratat, mutilat, castrat, ars cu fierul roșu, obligat să lupte în circ contra fiarelor sau contra altor oameni (*gladiatori*), pus la toate muncile, alungat, vândut sau ucis. El nu putea să închee niciun act, nu se putea căsători legal. Traiul lui cu femeia era un simplu concubinaj (*contubernium*), copiii lor erau proprietatea stăpânului, care îi putea arunca, ucide sau vinde. Femeia și fata sclavului aparțineau, ca și el, stăpânului.

Cruzimea cu care erau tratați sclavii în general era revoltătoare — chiar atunci, pentru unii oameni de bine. Impărații înșiși, începând cu August, dau exemplul cruzimii. El a pedepsit cu moartea, fiind bătut în cuie pe catargul unei corăbii, pe un sclav al său, care mâncase o prepeliță imblânzită, iar pe un pedagog și pe mai mulți alți sclavi ai fiului său i-a aruncat de vii în mare cu pietre legate de gât. Treizeci de mii de sclavi, înrolați de Pompei pentru flotă, au fost redați stăpânilor pentru a fi uciși, ca rebeli, și August se laudă cu aceasta. Adrian a scos ochii unui sclav cu stiletul, iar Macrin era poreclit „măcelarul” (*Macellinus*), pentru sângele de sclavi ce curgea în casa lui ca la abator. Este cunoscut cazul lui Veditius Pollio, care arunca sclavi în eleșteu pentru a-și îngrășa peștii, și e doar unul din multe cazuri de tortură răstignirea unui sclav, care și-a udat buzele în sosul unei mâncări ce trebuia servită stăpânului.

Femeile înseși erau uneori aproape tot atât de puțin sensibile la durerea de om a sclavului. Se cunosc scene de tortură, ca sclave biciuite de matroane până la sânge, pe trupul gol, sau lovite din porunca lor de sclavul-călău. Juvenal povestește ca pe un lucru obișnuit scena toaletei matroanei romane, scenă de lungă durată, firește, în timpul căreia un sclav este bătut până când cel însărcinat cu aceasta obosește și abia atunci doamna strigă să iasă sclavul afară. Pe masa de toaletă matroanele aveau lungi ace de aur, cu care înțepau și sfâșiau brațul slavei coafeze (*ornatrix*),

Occident, ed. 6. Paris 1914. — Același, art. *Esclavage*, în *Dictionnaire apologétique de la foi catholique*, ed. 4, t. I, Paris 1925, col. 1457—1522.

dacă buclele stăpânei nu se așezau după gustul ei. Dacă sclavul tușește sau strănută în timpul mesei, dacă alungă muștele cu nepăsare, dacă îi cade o chee cu sgomot, ne înfuriem, zice apărătorul între filosofi al sclavilor, Seneca. Sclavii erau în adevăr puși în lanțuri, torturați, uneori mutilați sau chiar uciși pentru greșeli mici, după capriciul stăpânului, adesea un tiran.

Condiția nefericitelor animale de muncă ale lumii vechi, care erau sclavii, începuse să intereseze pe filosofi și legislația imperială, la venirea creștinismului, dar cu prea puțin efect pentru situația lor generală, care rămânea foarte grea. Ideile frumoase erau pentru filosofi, iar legile cădeau în desuetudine. Moravurile rămâneau mai tari decât legile, și bunul Seneca predica omenia în pustiu.

Creștinismul nu gândea și nu putea să dea milioanele de sclavi libertatea, care i-ar fi lăsat de altfel pe drumuri, muritori de foame. El le-a dat însă mai întâi numele și drepturile omului și a săvârșit cu aceasta un act de o importanță morală și socială epocală. Creștinismul a văzut în sclav pe om și a chemat pe acest om la o viață liberă și egală în duh, în duhul Evangheliei lui Iisus Hristos. Sclavul putea să rămână mai departe în slujba stăpânului; din punct de vedere religios-moral, el era un om liberat, egal înaintea lui Dumnezeu cu stăpânul său și cu toată lumea. El era frate cu toți creștinii și cu toți oamenii; avea ca toți un drept la viață și un suflet de mântuit, pentru care venise și Se răstignise Fiul lui Dumnezeu.

Biserica îl primește între credincioșii ei, numindu-l fiu și frate și-l ridică la cinstea preoției și chiar a episcopatului, dacă este vrednic. Fostul obiect de vânzare, de tortură și de plăcere al societății păgâne, om făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, devine liberat, mijlocitor între El și oameni, un părinte al credincioșilor. Sclavul devine un om în adevăratul înțeles al cuvântului. Cuprins în planul mântuirii, el se roagă laolaltă cu stăpânul său creștin și cu toată comunitatea și stă la aceeași masă a dragostei. Ridicându-se deasupra prejudecăților și a legii, se acordă în creștinism sclavului dreptul de a se căsători cu matroana romană. Este o revoluție morală și o reformă socială, în spiritul dragostei creștine, de o însemnătate cum nu se cunoaște alta în istoria societății omenești.

Frate sau soră cu toți creștinii, cu „sfinții“, liber în Iisus Hristos Mântuitorul, sclavul trăiește o viață nouă, chiar în slujba altuia. Stăpânul era un semen al lui. „Înaintea lui Dumnezeu,

zice scriitorul creștin Lactanțiu, nimeni nu este sclav, nimeni nu este stăpân. Dacă avem toți același tată, suntem toți liberi în același grad. Va zice poate cineva: Nu sunt și la voi stăpâni și sclavi? Nu este și la voi oarecare deosebire între unii și alții? Nicidecum. Noi ne știm toți egali, pentru că noi ne numim frați. Noi nu judecăm omul după trup, ci după suflet. Oricare ar fi condiția celor care ne slujesc, ei nu sunt sclavii noștri; ei sunt și-i numim frați: frații noștri în spirit, coreligionarii noștri¹⁸. Sclavul este între noi egal cu omul liber, săracul cu cel bogat. Singură virtutea deosebește (pe oameni) înaintea lui Dumnezeu¹⁹. Stăpânul creștin, zice apologetul Aristide, își tratează sclavul omenește și se socotește dator să-l câștige la credința sa. Din sclav, stăpânul creștin făcea astfel un frate, cum și sclavul creștin făcea misiune în cercul său.

În creștinism, onoarea sclavului era respectată, virtutea lui prețuită. Când sclavii sufereau pentru Hristos sau mureau martiri, Biserica îi cinstea ca pe toți ceilalți mărturisitori ai credinței. Sclavul se ridica astfel la cea mai înaltă treaptă a vredniciei omenești, la cea a sfințeniei. Istoria martirilor ne dă asemenea exemple. Ce nobile figuri creștine, acei copilandri sclavi dela Lugdunum, Ponticus și Blandina, ἡ μικρὰ καὶ ἀσθενὴς καὶ εὐκαταφρόνητος, devenită un atlet în suferința ei pentru Iisus Hristos²⁰, în persecuția unui împărat filosof stoic, Marcu Aureliu (177); sau Revocatus și Felicitas, - aceasta născând în închisoare la Cartagena, cu trei zile înainte de a muri martiră, sclava, alături de nobila Perpetua, și ea mamă, - și alții și altele, mărturisind pe Hristos împreună cu creștinii liberi sau cu stăpânii lor!

Biserica a ușurat eliberarea sclavilor. Ea recomanda stăpânilor creștini să dea libertate sclavilor lor, iar dela unii stăpâni necreștini, care tratau pe sclavi rău, ea i-a răscumpărat cu mijloacele sale, din contribuția credincioșilor. Unii creștini au mers până la a se oferi pe ei sclavi, pentru a libera pe alții, și mulți, zice Clement Romanul, s'au vândut singuri ca sclavi, pentru a hrăni cu prețul lor pe cei săraci — unul din cele mai mișcătoare exemple de caritate, uimitor în adevăr și foarte timpuriu în istoria creștinismului.

18. ... nobis autem servi non sunt, sed eos et habemus et dicimus spiritu fratres, religione conservos.

19. *Divinae Institutiones*, V, 15, 16, 17, (Migne, *Patrologia latina*, VI, 599—603).

20. Eusebiu, *Istoria bisericească*, V, 1, 42.

Biserica recomanda de asemenea tratarea omenească a sclavilor și, spre deosebire de societatea păgână, în care stăpânul era liber să-și omoare sclavul, ea a impus grea penitență stăpânului, a cărui cruzime ar fi provocat moartea sclavului, excluzându-l pe cel vinovat de la primirea sfintelor taine ani de zile. Sinodul ținut la Elvira în Spania, în primii ani ai secolului al IV-lea, hotărăște penitență de cinci sau șapte ani, pentru stăpâna a cărei sclavă ar muri din bătae.

Slăbiciuni omenești au avut uneori și creștinii, dar Biserica a purtat grijă maternă și severă de viața și de mântuirea fiilor ei sclavi. Dacă amintim că, pe lângă tratamentul crud rezervat sclavilor în lumea păgână, rușinea vieții lor era disprețul general în care trăiau, se va înțelege că cinstea în care i-a pus creștinismul era o binefacere, la care Seneca era departe de a se fi putut gândi vreodată în înțelepciunea sa filosofică. El dorea ca sclavii să nu fie torturați; nu gândea mai mult. Creștinismul i-a ridicat din mizerie morală și din disprețul societății la toate drepturile omului și ale vieții.

De atenția și de ajutorul Bisericii s'au bucurat toți desmoșteniții și urgisiții lumii vechi. Dacă se creștina un gladiator sau un om de teatru sau de spectacole publice, un histrion, un mimus un atlet, un vizitiu de curse, mai toți recrutați dintre sclavi și priviți de societate cu desgust, Biserica îl făcea om și pe el, și trebuind omul să-și lase profesiunea infamantă, care era nepotrivită cu credința lui nouă, creștinii îl învățau o meserie onorabilă, sau, dacă nu mai putea să muncească, îl ajutau să trăiască din bunătatea lor. Când un episcop, Eucratius de Tina, întreba ce să facă cu un actor convertit, care trebuia să renunțe la teatru, sf. Ciprian răspunde: Ajută-l cu cele necesare din mijloacele Bisericii, iar dacă nu poți face aceasta, trimite-mi-l mie ²¹.

Caritatea creștină circula astfel în Biserică și în lume, ca o nouă regulă de viață, ca o ușurare a tuturor suferințelor, ca o înlăturare a tuturor lipselor și totodată ca o ridicare generală a nivelului moral, ca o îmbunătățire a sufletului omului. Dela creștin la creștin și delă comunitate la comunitate ea lega și înfrătea pe oameni, în binefacerile dragostei evanghelice. Bisericile formau în adevăr o comunitate a iubirii. Legătura credinței și a dragostei unea pe creștinii din toată lumea într'un singur corp: Creștinii erau membrele, Hristos capul Bisericii.

21. Epistola II.

Dacă bunătatea creștină s'a manifestat admirabil și cu mult folos în epoca persecuțiilor, când Biserica însăși era strâmtorată și săracă, după creștinarea împăratului și a statului filantropia ei a luat și forma unor instituții sociale, organizate și înzestrate cu mijloacele necesare frumosului lor scop caritabil, Biserica obținând colaborarea statului și a societății, colaborare nouă în istoria lumii.

Numărul creștinilor crește acum considerabil. Dintr'o minoritate persecutată, ei devin majoritatea privilegiată. Grija socială a Bisericii trebuia să se întindă deci mult mai departe, caritatea trebuia organizată în forme noi. Scoasă din catacombe, din închisori, din mine, din case particulare, din adunări ferite și suspectate, Biserica prospera și lucra acum la lumina soarelui, putea să privească probleme sociale mai mari, să caute soluții durabile, să găsească mijloace mai bogate decât obolul săracilor ei. Ea iese și lucrează în fața lumii cu toate gândurile sale și vrea să ajute, să îndrepteze și să mântuiască nu numai indivizi, ci societatea și lumea întreagă. Carității individuale și particulare benevole i se adaugă de aceea filantropia cu caracter public și instituțional. Nevoile societății o cereau.

Pentru bucuria de a vedea pe păgâni cerând botezul în număr mare, Biserica avea îngrijorarea, în epoca-i de libertate, să vadă venind cu ei, în turma aleasă a credincioșilor, unele idei, gusturi și obiceiuri lumești. Persecuțiile, atât de grele pentru Biserică, avuseseră darul să facă o selecțiune între cei care aspirau la numele și la vrednicia de creștini. În primele trei secole, creștinul era candidat la martiriu, și nu luau în general crucea decât cei tari și drepti, oameni convinși și statornici. Mulțimea celor convertiți din secolul IV-lea este mai puțin omogenă și curată, deși virtuoșii sunt încă numeroși.

Pe lângă aceasta, ca să nu mai socotim pericolul marilor erezii și controverse doctrinale, Biserica, societatea și statul se aflau în fața unor noi greutăți sociale. Năvălirile barbare, care au pustiit în deosebi Apusul Europei și Africa, au adus o stare de turburare generală, de răsturnări sociale, de decadență economică și morală, de mizerii îngrozitoare. Distrugerii, incendii, jafuri, masacre, acte de violență, răpiri, deportări de populație, redusă la sclavie, au dus la o schimbare cu grave urmări pentru ordinea și pentru bunăstarea societății. Dreptul roman, cultura veche și ideea creștină asigurau un echilibru social, pe bază de viață normală, cu toate lipsurile ce mai erau încă. Dar barbarii nu aduceau nici drept, nici cultură, nici pietate: Ei aduceau instincte, senti-

mente și obiceiuri primitive, care schimbau raporturile dintre oameni, situația proprietății, condițiunile de muncă și de schimb, toată problema producției, economiei și a culturii.

Câmpuri întregi rămân necultivate, agricultura, industria și comerțul decad, drumurile se strică și devin nesigure; justiția barbară este crudă. Parte din populație ajunge în stare de sclavie, din care mizeria făcea un fel de refugiu pentru o mulțime de disperați, iar soarta lor devine mai grea încă decât în lumea veche, pentru că stăpânii barbari erau cruzi până la bestialitate. Cete de cerșetori se îngrădesc la ușile bisericilor, la porțile castelelor. Bande de răufăcători amenință populația lipsită de apărare, nesiguranța vieții aduce îngrijorare, demoralizare, lăncezeală generală. Când la calamitatea invaziilor se adăuga cea a secetei, a foametei și a epidemiilor, moartea secera generații, și oamenii ajungeau uneori la canibalism. Mizeriei fizice îi urmau boli nervoase, lepră și altele. Dezastrul material și moral era imens și părea ireparabil.

Profesorul P. Boissonnade, dintr'o carte a căruia²² luăm liniile acestui tablou trist al vieții din imperiul roman apusean prăbușit, încheie capitolul respectiv astfel: „Lenea, stupiditatea, grosolănia, ignoranța și credulitatea, cruzimea Barbarilor, au înlocuit activitatea ordonată, politeța, cultura, umanitatea relativă a Romanilor. Niciun respect pentru cei slabi, pentru țăran, pentru femei, pentru copil. Nicio disciplină, niciun frâu moral la acești năvălitori, care s'au mărginit să adauge viciile celor civilizați la depravarea lor de Barbari. Departe de a regenera lumea, ei erau să facă a pieri civilizația pentru totdeauna. Ei au distrus în Occident societățile ordonate, pentru a le înlocui cu societăți anarhice. Departe de a aduce cu ei libertatea, ei au restabilit sclavia. Departe de a apropia clasele, ei au ridicat între ele noi bariere. Departe de a îndulci condițiunea claselor inferioare, ei au făcut-o mai aspră. Departe de a ajuta la dezvoltarea economică, ei au ruinat orice activitate, ducând pretutindeni jaful, desordinea și ruina. Ei n'au creiat nimic, dar au distrus mult. Ei au șters pentru secole orice progres. Așezările Barbarilor au adus în organizația societății și a muncii unul din regresele cele mai profunde pe care le-a cunoscut lumea. Singurul lor rezultat util a fost de a da elitelor simțul energiei și gustul acțiunii, de a trezi prin contra-lo-

22. *Le travail dans l'Europe chrétienne au Moyen Age (V-e-XV-e siècles)*. (*Histoire universelle du travail*). Paris 1921, pp. 21—38.

vitură încercări de reîntoarcere la tradițiile stăpânirii romane și -zice- de a smulge Biserica din visul ei mistic pentru a o obliga să salveze din naufragiu resturile civilizației".²³

Biserica nu dormita în vis mistic; dimpotrivă. Aceasta o mărturisește autorul citat de mai multe ori în cartea sa. Și dacă barbarii nu erau lipsiți de unele calități de oameni - Boissonnade îi judecă mai ales din punct de vedere economic, -Biserica avea de îndeplinit, în Apus în deosebi, - și a îndeplinit cu cinste, un mare rol social, pe care-l recunosc chiar adversarii ei.

În Răsărit, unde imperiul bizantin asigura granițele, ordinea interioară, condițiunile vieții civilizate și bună-starea socială, existau de asemenea destule viții și mizerii sociale, pentru ca Biserica să aibă un mare câmp de activitate filantropică. Edificiul social nu era solid, prosper și liniștit ca paradisul, el n'a fost și nu va fi așa niciodată. Greutăți politice și economice nu lipseau, impozitele erau grele, unii funcționari erau abuzivi, calamități treceau uneori și prin imperiul roman de Răsărit.

Numeroasele predici și scrieri, în care marii ierarhi fac apel la milă pentru cei săraci, suferinzi sau apăsați, ne descopere egoismul, lăcomia, luxul, risipa, camăta, specula unor bogați sau îmbogățiți, într'o societate care cunoștea încă sclavia, uneori foametea și epidemiile. Prin Omilia despre lăcomie a sfântului Vasile cel Mare aruncăm o privire tristă în lumea secolului al patrulea. El cunoaște cazuri în timp de foamete (anul 368), când părintele amenințat să moară cu copiii, după ce a dat pentru pâinea lor tot ce a avut în casă, se duce cu inima torturată de durere să vândă sclav pe unul - și nu știe pe care, - ca să poată scăpa, cu prețul lui, viața lui și a celorlalți. Scena povestită este turburătoare și mișcătoare: Omul oferă ce are mai scump, pe copilul său; cumpărătorul, om sătul, avar și hain, îl sâcâe și-l jignește cu un preț mic, pe care nefericitul părinte va trebui totuși să-l primească, silit de neomenia speculantului și de spectrul morții.

Ceea ce a făcut Biserica, prin predica și prin exemplul ierarhilor ei, în Răsărit ca și în Apus, pentru ajutorarea săracilor și a celor în lipsă și suferință, este un titlu de glorie al creștinismului, un drept la recunoștința societății totodată. Sfântul Vasile cel Mare și sfântul Ioan Gură-de-Aur în Orient, sfântul Ambrozie și fericitul Augustin în Occident, ei mai ales, și fiecare episcop la locul său, au predicat și au pilduit caritatea creștină

cu un zel și cu o hotărîre care n'a slăbit niciun moment. Din scrierile lor se poate reconstitui o apologie creștină a milei, care este totodată o doctrină economică-socială creștină, care la sfântul Ioan Gură-de-Aur este mult „avansată“.

În concepția părinților bisericești în general, bogăția este un dar al lui Dumnezeu, încredințat omului spre administrare. Ea nu aparține numai bogatului, ci și celor săraci, devine un bun comun, prin dărnicia cu care bogații trebuie să ajute pe cei în lipsă. Acesta este rostul social și moral al bogăției: De a împlini lipsurile celor aflați în nevoie și suferință. Bogatului nu i se cere să împartă totul, ci numai prisosul, rezultat dintr'o viață cumpătată. Dacă cel care are bogăție, o folosește numai pentru sine, trăind în lux, în sațiu și în plăceri, el este un rău chivernisitor al averii ce i s'a încredințat, este un om nedrept și chiar un fur. Sfântul Ioan Gură-de-Aur, acest „apostol prin excelență al carității“, acest „panegirist al milosteniei“, cum a fost numit²⁴, este în această privință de o severitate biciuitoare pentru bogații nemilostivi.

Cu unele deosebiri în expresii, părinții bisericești sunt de acord asupra naturii și rolului bogăției. Ea nu este un rău în sine, dar nu este un scop; ea este un mijloc de a face bine și de a se mântui bogatul, a cărui mântuire, după cum e știut din Evanghelie, este mai grea decât a săracului. Bogatul se mântuește prin milostenie, deci prin cei săraci, adică prin binele făcut lor. Bogăția se justifică astfel prin binefaceri. Săracul este deci necesar bogatului; el îndeplinește un rol moral-social, pentru justificarea bogăției și pentru mântuirea bogatului. Dacă sfinții părinți au adresat bogaților unele cuvinte aspre, ei au recunoscut bogăției o funcțiune religioasă, morală și socială, care face din ea un mijloc de binefacere și de mântuire.

Scriitorul creștin Herma a exprimat raportul necesar dintre bogat și sărac într'o frumoasă parabolă, a ulmului și a viței, care e vrednică de a fi citată: „Acești doi copaci, zice el, sunt tipul robilor lui Dumnezeu... Vița face rod, ulmul este un lemn nero-ditor; dar dacă vița nu se ridică pe ulm nu poate să rodească târîndu-se pe jos, și când rodește face rod putred, dacă nu se agață pe ulm. Când deci vița se sprijină pe ulm, rodește și dela ea și dela ulm. Vezi dar că și ulmul rodește astfel, nu mai puțin

24. A i m é P u e c h, *St. Jean Chrysostome (Coll. «Les Saints»),* ed. 6. Paris 1923, pp. 58, 65.

decât vița, ba chiar mai mult decât ea... Pentru că dacă vița se ridică pe ulm, dă rod și mult și bun; dar dacă se târăște pe jos dă rod putred și puțin. Această parabolă se potrivește robilor lui Dumnezeu, săracului și bogatului... Bogatul are bani mulți, dar e sărac în cele către Domnul, fiind legat de bogăția sa, și se mărturisește și roagă foarte puțin Domnului, iar când o face, mărturisirea și rugăciunea lui sunt mici, slabe și fără putere spre cele de sus. Când însă bogatul se ridică pe cel sărac și-i procură cele de trebuință, crezând că ceea ce face săracului va putea să găsească răsplată la Dumnezeu, pentru că săracul este bogat în rugăciune și mărturisire și rugăciunea lui are mare putere la Dumnezeu, atunci bogatul procură săracului toate, fără să pregete. Săracul, ajutat de cel bogat, se roagă pentru el, mulțumind lui Dumnezeu pentru cel care i-a dat; iar acela se îngrijește pentru sărac, ca să aibă continuu în viața lui, pentru că știe că rugăciunea săracului este bine primită și bogată înaintea lui Dumnezeu. Și astfel săvârșesc amândoi aceeași faptă; săracul face rugăciunea, în care este bogat și pe care a primit-o de la Dumnezeu și pe care o aduce Domnului care l-a ajutat; iar bogatul de asemenea dă fără să pregete săracului bogăția pe care a primit-o de la Domnul, și acest lucru este mare și plăcut înaintea lui Dumnezeu, că s'a purtat înțelept cu bogăția lui și dă săracului din darurile de la Dumnezeu și a săvârșit drept slujirea Domnului. Oamenilor li se pare că ulmul nu face rod și nu știe și nu înțeleg că atunci când e secetă, ulmul, având umezeală, hrănește și vița, iar vița având umezeală continuu, dă rod îndoit, și pentru ea și pentru ulm. Tot astfel și săracii, rugându-se Domnului pentru cei bogați împlinesc (înmulțesc) bogăția lor, și iarăși bogații, dând cele de trebuință săracilor, împlinesc (satură) sufletele lor. Devin deci amândoi părtași lucrului celui drept. Cel care face acestea nu va fi părăsit de Dumnezeu, ci va fi scris în cartea celor vii. Fericiți cei care au și care înțeleg că de la Domnul se îmbogățesc; căci cel care înțelege aceasta, va și putea să îndeplinească slujba sa" ²⁵.

Săracul ajută deci în felul său pe cel bogat, îl ajută să se mântuiască prin rugăciunile sale pentru binele ce a primit. Sfântul Ioan Gură-de-Aur numește de aceea pe săraci „medicii sufletelor noastre, binefăcătorii și protectorii noștri“ ²⁶.

25. *Păstorul, Asemănarea II.*

26. *Omilia III la cuvântul apostolic «Având același Duh al credinței, precum s'a scris» și «Am crezut și de aceea am vorbit» și despre milostenie, 11 (Omilia la Migne, PG, 51, 271—302).*

Cu această idee despre bogăție, ca mijloc de binefacere și de mântuire, Biserica a predicat continuu milostenia și a învățat societatea creștină s'o practice. Ierarhii și credincioșii bogați au învățat milostenia și cu exemplul lor, obicei vechi ca și creștinismul. Sfântul Ciprian și sfântul Grigore Taumaturgul, unul în Occident, altul în Orient, dăruiseră averea lor pentru ajutorarea săracilor Bisericii. În vremea persecuțiilor, când creștinii bogați erau puțini și când Biserica nu se bucura de sprijinul statului, creștinii alegeau de preferință ca episcopi oameni înstăriți, care să poată ajuta și comunitatea. Pentru acei virtuoși ai veacurilor eroice, episcopul sărac nu era un ideal, ca mai târziu. Episcopul trebuia să fie un φιλόπτωχος adică iubitor de săraci. Dacă episcopii ajutau și din al lor, predica milosteniei avea efect îndoit. Sfântul Vasile cel Mare, sfântul Ambrozie, sfântul Epifaniu, sfântul Paulin de Nola și alții, episcopi din familii bogate, și-au dat averea pentru binefaceri și au trăit în mare cumpătate, iar sfântul Vasile chiar în asceză riguroasă. A devenit de altfel regulă ca episcopul să lase averea sa Bisericii pentru binefaceri. Cel care n'ar fi făcut așa, ar fi fost un blestemat.

Moștenind practica milosteniei dela Biserica veche, care o organizase atât de bine, Biserica secolelor de aur — al patrulea și al cincilea — a continuat-o cu mijloace sporite. Diaconia primelor timpuri, devenită „un adevărat birou de caritate”²⁷, a evoluat într'un serviciu social, și grija de săraci a luat toate formele necesare asistenței sociale. Săracii erau ajutați individual și colectiv, acasă și la biserică, cu hrană, bani, veșminte. Mesele comune erau încă unite cu slujbă religioasă și luau uneori proporții de mari ospete creștine. Bogatul și bunul creștin Pammachius din secolul al IV-lea a ospătat și ajutat la moartea soției sale Paulina, care era fiica unei sfinte, pe toți săracii Bisericii din Roma: Săracii umpleau biserica sf. Petru, scările, curtea toată, — și Pammachius nu era nici la prima nici la ultima sa faptă, bună. Prietenul lui, episcopul Paulin de Nola, făcea ceva mai mult: Hrănea nu numai pe săracii orașului și pe cei dimprejur, dar își deschidea „grânarele” și pentru străinii veniți de departe. O bogată pereche creștină din Orient, Verus și Bosporia, hrănește într'o foamete toată populația locului, înzestrează din cei șase

27. André Baudrillart, *La charité aux premiers siècles du christianisme*, p. 44. — Același, *Mœurs païennes, mœurs chrétiennes*, vol. II, p. 154.

copii ce avea numai pe cei care se căsătoresc și rezervă venitul bunurilor ei pentru ajutorarea săracilor prin Biserică²⁸.

Biserica ajută potrivit timpului și mijloacelor ei. La sfârșitul secolului al patrulea, pe vremea sfântului Ioan Gură-de-Aur, Biserica Antiohiei hrănea zilnic trei mii de văduve și fecioare, afară de străini, bolnavi și infirmi, iar cea din Constantinople peste șapte mii. Episcopii nu se mulțumiau să asigure hrana săracilor, ci se îngrijeau de aproape de servirea ei. Sfântul Vasile cel Mare asista zilnic la masa săracilor și supraveghea pregătirea ei.

Principiile carității creștine sunt aceleași, dar aplicarea lor se acomodează situației. Diaconii și diaconesele continuă să cerceteze și să înscrie pe cei nevoiași, orașele mari se împart în cartiere, pentru mai ușoară ajutorare a lor. Cu administrarea averii mult sporite a Bisericii se însărcinează un cleric numit econom. Pe lângă ofrande aduse la biserică, se primesc daruri pentru opera carității, iar în unele părți Biserica a cerut credincioșilor și zeciuială; se făceau de asemenea colecte.

Chiar averile și veniturile Bisericii serviau pentru ajutorarea săracilor, ca și pentru întreținerea clerului. Hotăriri sinodale stabilesc caracterul și scopul lor caritabil, afirmând că averea Bisericii este averea săracilor²⁹. Sinodul dela Agde (506) oprește pe episcopi să vândă bunurile în imobile, mobile și sclavi ale Bisericii, cu motivul că acestea sunt bunuri ale săracilor. Moștenitorii care ar fi oprit cele lăsate Bisericii prin testament sunt numiți „asasinii săracilor” (*egentium necatores*), iar fapta lor un sacrilegiu. Sinodul întâi dela Macon (583) excomunică pe cel care ar lipsi Biserica de bunurile lăsate de un muribund. Săracul și umilul este nu numai ajutat, ci și apărat de Biserică, împotriva celor puternici și nedrepti prin defensorii bisericești, clerici sau laici, adevărați avocați ai săracilor, *defensores pauperum*. Biserica apără de asemenea pe cei nevoiași de lăcomia cămătarilor sau a unor bogați, ca și de apăsarea impozitelor sau de abuzurile unor funcționari. Uneori episcopul plătește datoriile celor săraci, ca fericitul Augustin. Biserica este azil pentru cei lipsiți de apărare. Tinda ei a fost, cum s'a zis, locul de întâlnire al mizeriei și al binefacerii³⁰. Văduva și

28. Același, *Mœurs païennes, chrétiennes*, vol. II, pp. 103—104, 149. 151—152.

29. Sinodul dela Antiohia (314), canon 25, la Charles Joseph Hefele—Dom H. Leclercq, *Histoire des Conciles I*, 2, (1907), p. 722. H. Leclercq, art. *Charité*, în op. cit., col. 640.

orfanul, copiii părăsiți, întemnițații, prizonierii s'au bucurat mai departe de grija ei, ca și în primele secole creștine. Pentru sclavi, Biserica a continuat acum, în epoca libertății și a influenței creștine, opera ei de ușurare și de ridicare a lor prin numeroase liberări și prin ușurarea situației lor în general pe cale legală.

Autoritatea crescută a episcopilor, prestigiul lor, mijloacele materiale și morale de care dispun pentru opera carității, nepuțința în care se găsea statul de a lua asupra sa această operă, fac din Biserică o instituție de binefacere, din episcop pe patronul și protectorul săracilor și al tuturor celor în suferință. Episcopul intervine pentru cei condamnați, el vizitează închisorile, paznicul trebuind să-i deschidă sub pedeapsă de amendă. El obține dreptate, ușurări sau grație pentru cei năpăstuiți, oprind uneori chiar măsuri imperiale, ca sfântul Ambrozie pe aceea de a fi expulzați din Roma toți săracii străini. Condițiunile vieții sociale și morale din secolul al patrulea și al cincilea au dat episcopilor prilej să facă larg și binecuvântat uz de privilegiile ce li se recunoșteau și de calitatea lor de părinți ai credincioșilor și de protectori ai nevoiașilor. Caritatea se concentrează mai ales în mâinile lor. Episcopul devine „marele milostiv“, der grosse Almosenspendner, cum zice G. Uhlhorn³¹ sau, cum zice sfântul Ioan Gură-de-Aur, despre sine, delegatul săracilor la comunitate. Caritatea se face acum în masă, potrivit cu numărul crescut al nevoiașilor și al mijloacelor Bisericii. Caritatea se practică și individual, dar dezvoltându-se și organizându-se potrivit cerințelor, ea trece dela individ la instituție, dela milostenia particulară la instituția publică de binefacere, prin care se ajută mult mai mulți nevoiași.

Instituțiile caritabile de asistență socială³² erau ceva nou în istoria binefacerii, nou ca și caritatea creștină la început. Se pare că nu există suferință, pentru care iubirea creștină să nu fi ridicat un așezământ al milei. O lege a marelui împărat Iustinian dela anul 528 numește o serie de asemenea instituții de binefacere, a căror situație legală o stabilește și a căror origine este firește mai veche decât acest timp. Enumerăm : *ερεσσοτροφεία* și

31. Op. cit., p. 160.

32. De văzut G. Uhlhorn, op. cit., pp. 192—202.—H. Leclercq, art. *Charité*, în op. cit., col. 650. — Emile Chenon, op. cit., pp. 462—463. — André Baudrillart, *Moeurs païennes, mœurs chrétiennes*, vol. II, p. 148, 155. — J. Pargoire, *L'Eglise byzantine de 527 à 847*, ed. 3, Paris 1923, pp. 80—82.

ὀρφανοτροφεία pentru creșterea copiilor părăsiți sau a orfanilor, γερωντοκομεία azile pentru bătrâni, πτωχοτροφεία azile pentru săraci, νοσοκομεία spitale, λοβοτροφεία pentru întreținerea infirmilor, ξενοδοχεία pentru primirea călătorilor și a pelerinilor. Pentru adăpostirea și întreținerea fecioarelor închinete Bisericii se ridicau παρθενοκομεία, pentru văduve χηροτροφεία. Mănăstirile înseși devin instituții de binefacere prin ospitalitatea lor; sinoadele amintesc și reglementează prin canoane ospitalitatea. Conducătorii acestor instituții sunt clerici și poartă titlurile instituțiilor respective.

Așezămintele de binefacere creștină n'au fost diferențiate așa dela începutul lor, adică din secolul al patrulea, dar necesitatea lor s'a simțit și s'a impus de atunci, poate chiar din timpul lui Constantin cel Mare. Biserica și casa episcopului au avut pe lângă ele primele hospitia sau ξενοδοχεία numite și πτωχεία, case pentru primirea străinilor, pelerinilor, bolnavilor, orfanilor și altor lipsiți de adăpost sau de ajutor. Asemenea case de primire erau necunoscute înainte de creștinism. În secolul al șaselea ele se găsesc în toate orașele episcopale din Orient și Occident, ospitalitatea fiind mult recomandată creștinilor. Nu numai Biserica prin episcop și prin instituții, ci și creștinii practicau ospitalitatea, în particular, unii ridicând ei hospitia, ca Pammachius și Paula la Ostia. Vom arăta mai jos cât de mult și cu ce motiv o recomandă sfântul Ioan Gură-de-Aur.

Caritatea creștină a epocii de libertate a făcut mult pentru îngrijirea bolnavilor. De unde în primele trei secole ei erau cercetați și ajutați acasă, se ridică și se înmulțesc de acum spitalele. Lumea veche nu cunoscuse case de bolnavi decât pentru soldați și pentru sclavi, adică pentru două categorii de oameni, a căror vindecare interesa în deosebi statul și pe stăpâni. Nu iubirea de oameni, ci folosul ce aduceau dicta adică îngrijirea lor. Biserica a primit pe bolnavi în hospitia și în diaconii, creștinismul biruitor a înființat spitale. Spitalul era o nouă și foarte importantă formă a filantropiei, pe care lumea o învăța dela Biserică. Sfântul Ioan Gură-de-Aur, care găsisse la Constantinopole un spital, a înființat alte șase. Vizita bolnavilor la domiciliu era încă recomandată. Unii creștini își dau averea pentru îngrijirea bolnavilor, îi vizitează și-i îngrijesc. Ieronim laudă în această privință zelul bunelor creștine Paula și Fabiola, cea din urmă fiind chiar fondatoarea primului spital ridicat la Roma.

Caritatea creștină se deosebește nu numai prin ceea ce face, ci și prin felul în care face, prin spiritul ei nou. Copiii găsiți, care

în lumea veche deveneau sclavi, la creștini deveneau liberi. Copiii orfani sau găsiți, crescuți în azile, erau dați în grija unor conducători buni creștini, care deveneau tutorii lor și care, fiind socotiți ca niște părinți, se bucurau de încrederea autorității și nu li se cerea socoteală în administrarea bunurilor care li se încredințau. Pentru îngrijirea bolnavilor, neputându-se despărți știința de bunătate, la Alexandria se organizase un adevărat ordin religios, parabolanii, care erau numiți de episcop și stau sub conducerea lui, fiind socotiți ca făcând parte din cler. Caracterul religios al operei de caritate din imperiul creștin îl arată și faptul că persoanele puse la conducerea instituțiilor filantropice erau clerici din cei de seamă, numiți — după așezământul ce conduceau — orfanotrofi, vrefotrofi, ptohotrofi, nosocomi, gerontocomi, xenodohi, puși — se pare — sub direcțiunea generală a „marelui orfanotrof“, acesta având rang înalt în cler. Atât de mult sta la inima ierarhilor datorită carității, încât foloseau uneori pentru aceasta chiar lucrurile de preț ale Bisericii sau ale casei episcopale. Sfântul Ioan Gură-de-Aur, venind patriarh de Constantinople după Nectarie, un fost senator obișnuit cu viața lumii, a găsit de prisos pentru nevoile sale călugărești multe vase scumpe din casa episcopală și le-a prefăcut în fapte bune. Episcopul de Amida Acacius, din același timp — pe la anul 400 — răscumpără și hrănește cu preț de vase bisericesti scumpe șapte mii de prizonieri creștini și necreștini, luați dela Perși.

Coroana așezămintelor și faptelor de caritate, enumerate mai sus, o formează opera filantropică uimitoare a sfântului Vasile cel Mare, model de dragoste creștină și de organizare. El a ridicat o instituție de binefacere completă, care a rămas unică în felul ei, chiar în istoria creștinismului.

Marele arhiepiscop al Cezareii Capadociei, vestit prin știința sa teologică, prin cultura sa, prin talentul său de predicator, prin geniul său de organizator al monahismului și prin virtuțile sale de filantrop și de ascet, a înființat un așezământ de asistență socială, al cărui exemplu ne poate învăța multe. Sfântul părinte de acum șasesprezece secole a cuprins într'un gând și într'o faptă bună toate durerile omenești și a ridicat, pentru ușurarea lor, nu o instituție sau alta din cele ce începuse să ridice Biserica, ci o întreagă cetate a carității creștine. Ea era așezată lângă Cezareia și cuprindea: un azil pentru bătrâni, un spital, o leprozerie, care era primul ospiciu pentru primirea leproșilor de când era lumea, un xenodohion — casă de primire pentru călători, un or-

felinat cu școală de meserii pentru copiii crescuți. Pe lângă acestea, diferite ateliere de lucru pentru nevoile atâtor așezăminte, chiar și pentru lucruri de artă. Personalul numeros și variat, bisericesc și laic, avea locuințe și dependențele necesare; dependențe erau și pentru animale. Arhiepiscopul însuși avea acolo casa sa și ridicase pentru primirea guvernatorului provinciei un apartament special. Grădini despărteau aceste așezăminte, în mijlocul cărora, la loc de cinste, se înălța instituția sfântă, care creia și ocrotea pe toate celelalte în numele lui Iisus Hristos, o biserică. Acestei cetăți a iubirii creștine poporul i-a dat numele sfântului Vasile: Vasiliada.

Faima și importanța ei a fost atât de mare, încât orașul s'a mutat cu timpul spre Vasiliada, mulți construind locuințe lângă ea. Dacă ați întreba cum a găsit marele ierarh mijloace pentru a ridica atâtea așezăminte, a le înzestra și întreține, aș putea spune că le-a găsit în averea Bisericii, în averea sa, în ajutorul creștinilor și poate al statului; dar înainte de toate, trebuie spus că le-a găsit în inima sa de slujitor al lui Iisus Hristos, în ideea carității creștine, în Evanghelie.

Vasiliada era o adevărată minune a iubirii evanghelice. O operă atât de mare nu putea trezi numai admirația și zelul creștin, ci și invidia ereticilor sau păgânilor. Sfântul Vasile a fost acuzat la guvernatorul provinciei că are ambiția de a-i fi rival și că ridică edificii care nu sunt de competența lui. Aș întreba pe cei care te supără și abuzează de bunăcredința ta, scrie guvernatorului arhiepiscopul, ce nedreptate facem statului și cu ce atingem interesele lui, dacă zidim și împodobim o biserică măreață în cinstea lui Dumnezeu, dacă ridicăm lângă ea locuințe pentru episcop, pentru ceilalți slujitori ai altarului și pentru tine și suita ta? Ce rău facem dacă ridicăm case pentru primirea călătorilor străini sau pentru îngrijirea bolnavilor, dacă adăugăm învățarea meseriilor și alte lucrări? Toate aceste clădiri împodobesc orașul și fac cinste guvernatorului însuși, căruia i se atribue gloria³³.

Cinstea și gloria mării sale opere de binefacere o acorda astfel sfântul Vasile altora. Pe el îl mișca altceva decât amorul propriu: îl mișca dragostea de aproapele, — și toți nefericiții — fericiți acum — adunați pentru a fi ajutați și îngrijiți în așezămin-

33. Epistola 94, citată după *Sfântul Vasile, Arhiepiscopul Kesariei Kapadokiei* (329—379). Traducere de Iosif, Mitropolit primat, București 1898, pp. 322—323.

tele lui, erau frații lui buni, toți acei „mai mici“, de care vorbește Evanghelia. Bunul lui prieten, sfântul Grigore Teologul, zice că era o plăcere pentru sfântul Vasile să se ducă printre leproși și că rănilor sângerânde și desgustătoare nu-l împiedecau de a săruta, el arhiepiscopul Capadociei, de foarte bun neam, pe cei mai nenorociți și mai ocoliți dintre oamenii bolnavi. Nimic nu arată mai bine, decât această dragoste de om, spiritul evanghelic al operei caritabile a sfântului Vasile. Era prima dată, zice un istoric al carității, André Baudrillart, când aceste triste victime ale celei mai îngrozitoare boli vedeau întinzându-se spre ele brațe compătimitoare; prima dată, când leproșii erau tratați ca oameni și nu ca un flagel al omenirii; prima dată când se vedeau primiți ca frați și nu alungați cu oroare. Această instituție — leprozeria sfântului Vasile cel Mare — ar ajunge ea singură să arate schimbarea care s'a produs în inimi dela venirea creștinismului³⁴.

Caritatea creștină nu s'a mărginit deci la milostenie; ea n'a dăruit numai bunuri, ea a dăruit suflet, a dăruit inima omului pentru ușurarea și pentru bucuria celui în suferință. Uneori a participat la opera de binefacere cu munca, cu sănătatea și cu prețul vieții donatorului, dovedind o învingere de sine ce poate părea uimitoare nu numai lui Diognet, ci și nouă. Buna creștină Fabiola, care a ridicat la Roma primul spital, nu se mulțumia să-și dea averea pentru săraci și suferinzi, ci, după mărturia fericitului Ieronim, făcea cele mai grele servicii de infirmieră: purta pe umeri bolnavi săraci, pe care murdăria îi făcea desgustători, spăla și lega răni infectate, pe care alții nu le-ar fi putut nici măcar privi. Familia imperială își manifesta de asemenea iubirea de aproapele suferind: Împărăteasa Flacilla, soția lui Teodosie cel Mare, vizita și îngrijea bolnavi în spitalele Constantinopolei, ca o femeie de serviciu. O creștină bogată, Fabia din Ancyra, ducea viață ascetică și lucra alături de servitorii ei creștini, sclavi de sigur, pentru a ajuta pe săraci, iar bogatul Pammachius, îmbrăcat în haină simplă, servia cu mâinile sale pe călătorii care găseau adăpost, hrană și îngrijire în casa de primire ce ridicase la Ostia: Donatorul făcea slujba de servitor.

Dar ce poate fi mai neobișnuit ca act de bunătate și chiar mai protivnic gustului nostru omenesc, decât a săruta rănilor unui lepros, ca să amintim devotamentul caritabil al sfântului Vasile

34. *La charité aux premiers siècles du christianisme*, p. 50.—*Mœurs païennes, mœurs chrétiennes*, vol. II, p. 159.

cel Mare? Dacă un filosof din lumea veche s'a putut ridica până la sentimentul uman de a vedea în sclav un om și a cere să nu fie torturat, nimeni până la creștini nu și-a putut apropia buzele de plăgile leprosului și nu l-a îmbrățișat. Exces de caritate periculos și inutil, se va zice. Exces, în adevăr, dar ceea ce vedem și prețuim în el nu este gestul fizic în sine, ci gestul moral și spiritul în care el este făcut. În duhul Evangheliei lui Iisus Hristos, arhiepiscopul Capadociei era frate cu orice sărac, bătrân, orfan, străin, bolnav, infirm și lepros din lume. În ei toți, marele creștin îmbrățișa pe toți săracii, suferinzii și oropsiții societății: În numele lui Iisus Hristos Mântuitorul, care ne-a îmbrățișat cel dintâi, dumnezeeste, pe noi toți, nescârbindu-se nici de rănille nici de păcatele noastre.

Neobișnuita dragoste creștină, care scandaliza pe păgânii primelor secole, a sfârșit prin a-i învinge, chiar când nu i-a putut câștiga definitiv. Puține mărturii pot prețui cât aceea pe care a dat-o în favoarea ei noul persecutor din vremea biruinței creștine, împăratul Iulian. Apostatul cunoștea creștinismul mai bine decât Diognet și decât Lucian de Samosata. Ca și acesta, Iulian socotea absurdă credința creștinilor în Galileianul lor, dar spre deosebire de epicureul din secolul al doilea, împăratul filosof găsește la ei ceva admirabil: acțiunea lor caritabilă, pe care satiricul Lucian o credea vrednică de sarcasm, Iulian, ca reformator al păgânismului, încearcă s'o imiteze. Dușmanul creștinismului se împrumută cu virtuți creștine, pentru a regenera păgânismul. August omagiu adus carității evanghelice!

În grija lui de a însufleți și ridica păgânismul cu ajutorul neoplatonismului și cunoscând superioritatea morală a creștinismului, ciudatul cezar apostat a luat în adevăr măsuri să învețe pe preoții păgâni binefacerea. „Cred că indiferența preoților noștri pentru cei săraci a dat nelegiuților Galileeni ideea de a practica binefacerea“, insinua cu perfidie apostatul, ca să nu mărturisească natura și originea carității creștine. Și scrie marelui preot al Galatiei Arsaciu așa: „De ce să nu imităm și noi ceea ce a făcut succesul nelegiuitei religii a creștinilor: ospitalitatea lor față de străini, grija lor pentru îngroparea morților?... Nu este rușinos pentru noi că nici un Evreu nu se vede cerșind, că nelegiuții Galileeni hrănesc nu numai pe săracii lor, ci și pe ai noștri, pe când noi ne lăsăm frații fără ajutor?“³⁵.

35. La Sozomen, *Istoria bisericească*, V, 16.

Iulian aprecia în felul său, scrâșnind din dinți, unele din cele mai lăudabile manifestări ale dragostei creștine. Dar dacă el a înțeles frumusețea lor, n'a înțeles și spiritul care le făcea atât de roditoare. Iulian gândea să facă operă de caritate nu din bunătațea sa sau a păgânilor, ci din fondurile statului. Caritatea lui era astfel simplă „asistență administrativă“, deci nu o virtute. Și n'a reușit, pentru că apostatul nu avea inimă de creștin.

Fie amintit în schimb, spre lauda împăraților creștini, că, înțelegând spiritul caritabil al creștinismului, au contribuit la dezvoltarea operei de binefacere a Bisericii, fie prin legi, fie prin unele privilegii acordate ei în scopul carității, fie prin ajutoare personale sau de stat. Ceea ce mai ales a ajutat Bisericii să facă mult bine prin instituțiile de asistență socială, a fost dreptul recunoscut dela Constantin cel Mare de a primi donațiuni și testamente și a-și constitui fonduri pentru scopuri de binefacere. Testamentele în favoarea Bisericii devin numeroase, devin regulă. Unii creștini lăseau prin testament averea lor lui Iisus Hristos sau unui sfânt, o lăseau adică Bisericii în scop de binefacere, în numele lui Iisus Hristos sau în cinstea unui sfânt. Este una din cele mai frumoase expresii pe care le-a inspirat dragostea creștină. Testamentul milei este o formă nouă a carității: caritatea după moarte. Diferite privilegii legale acordate Bisericii și episcopilor ajutau acțiunea binefacerii creștine. O adevărată colaborare s'a stabilit astfel între Biserică și stat pe terenul asistenței sociale și ea a fost una din cele mai binecuvântate și mai roditoare.

Statul însuși a profitat de acțiunea Bisericii și de influența creștinismului și a profitat în general societatea. Legislația s'a schimbat spre mai multă dreptate și bunătațe, numeroase legi îmbunătățesc situația celor umili sau osândiți, sub influența ideilor creștine și spre a corespunde noilor cerințe morale. În imperiul creștin, dreptul roman s'a desnaționalizat și s'a lăsat pătruns de principii creștine, ceea ce se poate vedea mai ales în opera legislativă a lui Iustinian. Legea apăra pe omul sărac, pe debitor împotriva creditorului aspru, pe cel slab împotriva celui tare. Interesul pentru dreptatea socială este mai mare, iar grija pentru moralitatea publică străbate legislația. Pătruns de spiritul creștin, dreptul roman devenea dreptul popoarelor creștine, un bun al omenirii întregi, un instrument al progresului ei. Era „descoperirea unei dreptăți mai înalte“. Spiritul creștin pătrunde de asemenea în concepții, în moravuri, în cultură în general. Lumea se schimbă prin creștinism. Umanizându-se dreptul și concepțiile

morale, unele idei și norme au rămas câștigate societății pentru totdeauna. „Nici evul mediu nici barbaria — zice *H. Leclercq*³⁶, — nu vor mai putea birui împotriva axiomelor jurisprudenței romane luminate și îndulcite de credința și de caritatea creștinilor“. Este un „triumf al spiritului“, consacrat de împăratul Iustinian în secolul al șaselea, triumf al spiritului creștin, care — zice un istoric bisericesc³⁷ — a făcut din caritate „marele regulator al vieții sociale“.

Au voit unii să vadă în creștinism o reformă socială, produsă de cauze sociale. Evanghelia nu aducea însă un program social, și creștinismul nu era o revoluție socială; el era o religie și aducea o reformă religioasă-morală. Această reformă a fost atât de mare și de rodnică, încât ea a cuprins și a schimbat societatea. Reforma religioasă-morală a devenit și o reformă socială, cea mai importantă care s'a produs vreodată. Ea s'a realizat pe cale religioasă-morală, prin credința și prin caritatea creștină, operă a dragostei evanghelice, recunoscută principiu de acțiune umană și socială și adoptată de legislația imperială, după ce fusese criticată și batjocurită timp de trei secole, ca absurdă și ca periculoasă, în calomniile vulgului, în scrierile filosofilor și în edictele persecutoare ale împăraților, care pedepseau în creștini „dușmani publici“.

* * *

Dela Diognet, dela Lucian și dela Iulian, situația Bisericii în lume s'a schimbat fără îndoială foarte mult. Dar milostenia creștină a rămas încă, pentru unii gânditori și sociologi mai noi, un semn de contrazicere și un motiv de critică a creștinismului. Cităm pe sociologul Bouglé și alți „solidariști“, care opun dragostei creștine solidaritatea socială sau dreptatea, ca principiu al unei lumi mai bune, și pe filosoful german Nietzsche, care socotea mila creștină o slăbiciune condamabilă. Supraomul lui are alte sentimente și virtuți decât aceasta. Lui nu-i trebuie „religia milei“, cum numește Nietzsche cu dispreț creștinismul, omagiindu-l fără voie, ca și celalt filosof deranjat, care fusese Iulian Apostatul.

Religia milei, în adevăr și din fericire pentru omenire. Dar mila ei n'a fost o slăbiciune sentimentală, n'a fost o micșorare a omului, n'a fost o primejdie socială. Dimpotrivă, mila creștină a fost sentimentul nou, activ și puternic, care a schimbat și a înnobit mai mult pe om și care face din omul primitiv al naturii

36. *Art. Charité*, în op. cit., col., 652.

37. A.-M. Jacquin, *Histoire de l'Eglise*, t. I: *L'antiquité chrétienne*, Paris 1928, p. 629.

pe omul mai bun al culturii. Religia milei, prin dragostea ei creștină, a descoperit și a umanizat pe om. Deviza revoluționară a libertății, fraternității și egalității era precedată cu aproape două milenii de marea reformă morală și socială a creștinismului. Orice s'ar spune despre mila lui, el a devenit prin iubirea lui de om un bun al omenirii — creștine și necreștine, — bogat în roade morale, sociale, culturale, cum n'a fost niciodată altul. Este un paradox și acesta, firesc în rânduiala lui divină, că cel mai mult bine l-au făcut pe pământ o credință și o virtute, care au îndreptat gândurile și viața omului spre cer.

Caritatea creștină este, adăugăm, o virtute interesată la răsplată, cum credea Voltaire: la răsplata veșnică; — dar interesul acesta este cel mai sfânt și mai legitim dintre toate și cel mai binefăcător pentru oameni. Nu știu cât bine a făcut pe lume caritatea desinteresată a lui Voltaire și a enciclopediștilor, dar știm că iubirea creștină a făcut pentru împărăția cerurilor atât bine pe pământ cât n'au făcut toți gânditorii, toți legislatorii, toți vișătorii și toți sociologii laolaltă. De origine dumnezeiască, iubirea creștină are în adevăr un scop sfânt: ea face bine pe pământ pentru o bucurie cerească și pentru mulțumire sufletească. Aceasta i-a dat sensul divin și puterea extraordinară, cu care a învins toate greutățile, toate răutățile și toate piedecile lumii, cu care a întrecut totodată toate contrafacerile caritabile ale altora.

Milostenia creștină are adevărat un caracter religios. Aceasta face frumusețea și puterea ei reformatoare. Milostenia am învățat-o dela Iisus Hristos și o facem pentru Iisus Hristos. Prin marea lecție a milei, care este Evanghelia ce se citește la Duminica judecății viitoare, El ne învață că la judecată va socoti faptele noastre după binele ce-l vom fi făcut într'unul din acești frați ai Lui prea mici, care sunt flămânda, însetatul, cel gol, bolnavul, străinul sau întemnițatul (Ev. Matei XXV, 31-46).

„Mare lucru este milostenia“, zice de aceea sfântul Ioan Gură-de-Aur. „Ea șterge păcate și ne scapă de osândă. Milostivul nu are nevoie să se apere (la judecată); faptele bune grăiesc, ba chiar mii de guri dau mărturie pentru el. Dă deci după puterea ta pâine; dacă nu ai pâine, dă un ban; dacă nu ai un ban, dă măcar un pahar cu apă. Nu ai nici atât? Atunci împărtășește durerea celui apăsător și vei avea răsplată; pentru că răsplata nu se măsoară cu nevoia lui, ci cu bunăvoința ta“³⁸. Milostenia iartă

38. Omilia III despre pocăință, 3 (in Migne PG, 49).

toate păcatele, zice din Apus celalt mare apostol al carității creștine, fericitul Augustin. Sfântul Ambrozie o numește aproape al doilea botez, iar sfântul Vasile cel Mare „mama tuturor virtuților”. „Dai bani și primești împărăția cerurilor”, zice iarăși sfântul Ioan Gură-de-Aur, zice și Sfântul Vasile cel Mare. „Puterea milosteniei curăță mai bine petele sufletului, decât curăță apa petele corpului”³⁹.

Caracterul ispășitor de păcate al milosteniei a fost mult învederat vechilor creștini, iar în practica mărturisirii s'a ținut seama de aceasta, recomandându-se faptele de milostenie ca mijlocul cel mai potrivit pentru îndreptare și împăcare cu Dumnezeu, marele milostiv. O veche omilie numește milostenia „pocăință de păcate” și o pune mai presus de post și de rugăciune, zicând: „Bună este milostenia ca pocăință a păcatului; postul este mai bun decât rugăciunea, dar milostenia este mai bună decât amândouă; milostenia aduce ușurare de păcate”⁴⁰.

Sfântul Ciprian o numește o faptă dumnezeiască și mântuitoare, o mare mângâiere pentru credincioși, o garanție sigură pentru mântuirea veșnică, o ancoră a nădejzii, apărătoare a credinței, smulgere a păcatelor, o faptă de liberă hotărîre, grea și ușoară totodată, nepericuloasă în timp de persecuție, glorioasă în timp de pace, necesară pentru cei slabi, plină de cinste pentru cei tari, o adevărată slujbă divină deplină, prin care merităm grația dumnezeiască, câștigăm pe Iisus Hristos, facem datornic pe Dumnezeu Insuși⁴¹. Este un adevărat imn al milosteniei.

Ea face pe om desăvârșit. Clement Alexandrinul, pentru care expresia perfecțiunii creștine este gnoza, adică cercetarea și cunoașterea tainelor lui Dumnezeu, pe care omul simplu le acceptă prin credință, zice că viața creștină se desăvârșește și desăvârșirea se păstrează prin caritate⁴². Creștinul care răspunde lui Diognet despre viața în dragoste a creștinilor, zice⁴³ că prin faptele carității omul devine „imitator al lui Dumnezeu”, devine un Dumnezeu, și aceasta să nu mire, pentru că omul dă din cele ce el a primit dela Dumnezeu, adică dă dela Dumnezeu, și ține — așa-zicând —

39. S f. I o a n G u r ă - d e - A u r, *Omilia III la cuvântul apostolic «Având același Duh al credinței...»*, 12 (Migne PG, 51)—titlul întreg la nota 26.

40. *Epistola II a lui Clement Romanul*, XVI, 4.

41. *De opere et eleemosynis*, citat de F r a n z M e f f e r t, op. cit., pp. 292—293.

42. *Stromate*, VII, 10, 56 și VI, 9, 78.

43. *Epistola către Diognet*, X, 4, 6.

locul lui Dumnezeu. Omul devine deci asemenea lui Dumnezeu prin iubire, Dumnezeu fiind iubire. Creștinul iubește în numele lui Dumnezeu și face milostenie în numele lui Dumnezeu.

El o face de asemenea pentru Dumnezeu. Identificarea de bună-voie a Mântuitorului cu frații Lui cei mai mici, care sunt săracii, suferinzii și năpăstuiții societății, au făcut-o sfinții părinți cel mai puternic motiv pentru a mișca inima credincioșilor spre milostenie. „Cel care hrănește pe fratele său hrănește pe Hristos Insuși“, zice fericitul Augustin⁴⁴. În epistola (62) cu care Sfântul Ciprian al Cartagenei trimitea la 253 ajutor pentru răscumpărarea creștinilor din Numidia luați captivi de barbari, el scria și acestea: „Trebue să vedem în frații noștri captivi pe Hristos și să răscumpărăm din captivitate pe cel care ne-a răscumpărat pe noi din moarte, așa ca acela care ne-a scos din gura diavolului și care și acum este la noi și locuște în noi să fie scos din mâini de barbari, și o sumă de bani să răscumpere pe cel al cărui sânge a fost prețul răscumpărării noastre“.

Banii dați săracilor, zice sfântul Ioan Gură-de-Aur, sunt bani dați lui Hristos, care cere pentru ei. Aceasta este cea mai sigură depunere a banilor: în mâna lui Hristos. Niciun fur nu-i poate lua din mâna Lui, iar El va da mult mai mult în schimb. Depuneți deci banii în mâna săracilor; ei sunt medicii, binefăcătorii și protectorii noștri⁴⁵. Indemnând pe creștini la binefacerea ospitalității, același mare părinte al săracilor zice, folosind comparații sugestive și accente vibrante: Așa cum autoritățile de stat rechiziționează camere pentru soldați, așa rechiziționează Hristos casele voastre pentru săraci, pentru că săracii sunt apărătorii noștri împotriva demonilor, așa cum soldații ne apără împotriva barbarilor. Să aveți de aceea fiecare o cameră de primire acasă, potrivită cu mijloacele voastre. Însărcinați pe unul din servitorii voștri — și alegeți pe cel mai bun, — ca să primească și să îngrijească pe cerșetori și pe infirmi. Iar dacă nu, dacă refuzați să faceți acest sacrificiu, dacă nu vreți să primiți pe (săracul) Lazăr în casa voastră, primiți-l cel puțin în grajd. Da, primiți pe Hristos în grajd. Vă cutremurați, — dar este cu atât mai rău dacă îi în-

44. *Sermo LX de Scripturis, 11.* — *Sermo I in psalmos, 48.* — *Sermo LXXXVI de Scripturis, 3* (Migne, PL, 38).

45. *Omilia III la cuvântul apostolic «Având același Duh al credinței...»* 11 și 12. — *Omilia I la cuvântul apostolic «Având același Duh al credinței...»*, 8.

chideți poarta⁴⁶. Că n'a fost zadarnic cuvântul Bisericii de a ajuta în cei săraci pe Hristos, arată și gândul creștin frumos al celor care lăsau prin testament averea lor lui Iisus Hristos sau unui sfânt, pentru fapte de milostenie. Iisus Hristos ajutat în cei săraci; săracii ajutați pentru Iisus Hristos, — iată frumusețea și rodnicia milosteniei creștine.

Nimeni n'a putut să dea faptei bune sensul sublim și rostul divin, pe care i l-a dat Mântuitorul, asemănându-Se, în iubirea Sa de oameni, cu toți îndurerații, pentru ca toți îndurerații să se folosească de dragostea ce datorim lui Iisus Hristos. Dacă nobila Fabiola putea să spele și să lege răni infectate și respingătoare, era pentrucă spală — zicea — rănilor lui Hristos. Și dacă Sfântul Vasile cel Mare putea să sărute pe leproși, era pentrucă îmbrățișa pe Hristos în unii din „cei mai mici frați“ ai Lui.

Milostenia este pentru creștin nu numai un dar dat ca de la Dumnezeu, ci și un dar dat ca lui Dumnezeu. Ea este o jertfă, ceea ce îi dă un caracter sfânt, — și așa au privit-o creștinii vechi. Ofrandele lor se aduceau și se binecuvântau la altar. Milostenia devenea astfel un act de cult. Sfântul Ciprian o numește o adevărată slujire adusă lui Dumnezeu. Ideia aceasta este apostolică: Sfântul Iacob zice că milostenia este o adevărată religie (*θησευκεία*) curată și nepătată înaintea lui Dumnezeu (I, 22, 27).

Filantropia poate avea diferite intenții și motive omenești. Niciunul nu-i poate da caracterul sublim și obligatoriu totodată pentru om, nici rol uman și social mai important și mai binecuvântat, decât cel pe care i-l dă caritatea creștină: Milostenia este un sacrificiu și o slujire adusă lui Dumnezeu, din bunurile date de El și din iubire de Dumnezeu și de aproapele; ea se socotește pentru mântuirea sufletului. Cine vede în mila creștină o slăbiciune omenească uită că milostenia, fiind un sacrificiu, este un act moral eroic, o învingere de sine, o uitare de sine, o dăruire de sine, adecă tot ce poate să facă omul mai mult în ordinea morală. Egoistul, lacomul, avarul, orgoliosul sunt mult mai slabi ca voință și mai mici ca suflet decât omul milos, și meritul binefăcătorului este cu atât mai mare, cu cât dă din puțin. Bogatul Maecenas a dat, în această privință, mai puțin decât Samarineanul milostiv și decât văduva săracă a Evangheliei, cea care a aruncat în cutia templului abia un codrant (Ev. Marcu XII, 42—44).

Ar fi greșit a crede că milostenia creștină, pornind din iu-

46. *Omilia XLV la Faptele Apostolilor (Migne, PG, 60).*

bire generală, necondiționată și desinteresată pământește este o primă de încurajare pentru lene și pentru vițiu. Dacă săracul, suferindul și năpăstuitul s'au bucurat atât de mult de grija Bisericii, ea n'a încurajat cu aceasta trândăvia, cum nici n'a predicat săracilor revolta. Dimpotrivă, Biserica a făcut din caritate o școală a virtuții pentru toți oamenii — bogați sau săraci, — pentru cei care dau, ca și pentru cei care primesc. O asemenea școală a virtuții numia Tertulian agapele creștine, și ele erau, în adevăr. Săracul este privit și tratat în Biserică cu multă afecțiune; sfinții părinții fac uneori elogiul sărăciei, pe care o fericesc mai mult decât pe cei bogați. Apostrofele adresate acestora de sfântul Vasile cel Mare de sfântul Ioan Gură-de-Aur, de sfântul Ambrozie, nu erau o justificare a cerșitului profesional și a sărăciei din vițiu; erau un corectiv creștin energic al lăcomiei unora și al mizeriei altora, predicat nu de tribuni demagogi, ci de apostoli cu inimă de frați și de părinți.

Este o condițiune deosebit de importantă în practica binefacerii creștine, care dă acesteia o mare valoare educativă-morală, este *munca*. Predicată și pilduită primilor credincioși de către sfinții apostoli, între care marele Pavel este tipic, — munca a devenit pentru creștini mai mult decât o datorie și o cinste: a devenit o necesitate și o bucurie cerută de însăși obligația morală a milosteniei și a mântuirii sufletului. Creștinismul a adus ideia, citată apoi de revoluțiile sociale: „Cine nu vrea să muncească, să nu mănânce“. Cuvântul este al sfântului apostol Pavel, care cerea credincioșilor, în numele lui Iisus Hristos, să mănânce în liniște pâinea muncită cu mâinile lor (Ep. II Tesaloniceni III, 10, 12). „Este rău să râvnești lucru străin“, zice Herma; „ci muncește munca ta și te vei mântui“ (Asemănarea I, 11).

Creștinul trebuie să muncească nu numai pentru a trăi din munca sa, ci și pentru a face bine altora, ceva mai mult, pentru a ispăși păcatele: „Vei lucra cu mâinile tale pentru răscumpărarea păcatelor tale“, scrie Epistola lui Varnava (XIX, 10), îndemnând pe creștini la muncă, pentru a câștiga prisosul necesar milosteniei. Să-ți izbăvești sufletul prin munca mâinilor tale! Sublim precept, neconceput în lumea veche, în care munca și salariul desonorau pe omul liber și era lăsată sclavilor și oamenilor de rând, care nici ei nu munceau toți, ci se înscriau—uneori amenințatori— la dreptul de a primi gratuit și pâine și jocuri. Muncește și ajută, devine în creștinism o axiomă, una din cele care-l onorează mai mult și care dau acțiunii lui sociale o frumusețe incomparabilă. Acest

principiu al muncii, pentru trai și pentru milostenie, a fost revoluționar și reformator în cel mai bun înțeles al cuvântului.

Mijloc de trai cinstit și de binefacere creștină, munca are, ca și milostenia, o valoare religioasă-morală, care o înobilează cu prestigiul unei acțiuni binecuvântate de Biserică și sfințite prin scopul său. Ca și bogăția, și mai mult încă, munca mântuește sufletul prin milostenie: „Vei lucra cu mâinile tale pentru răscumpărarea păcatelor tale“. „Blestemul“ muncii a devenit pentru creștini o binecuvântare, durerea ei o bucurie, osteneala ei un merit, roada ei comoară în cer. Lucrătorul, care în lumea păgână era un om disprețuit, ca și sclavul, a fost proclamat de Evanghelie vrednic de plata sa (Ev. Luca X, 7; Ev. Matei X, 10). Din lucru înjositor, simbol al disprețului omului liber pentru muncă, plata lucrătorului a devenit o obligație morală: Cine o oprește, săvârșește un păcat din cele mai grele.

Comunitatea creștină devine și o „comunitate de muncă“, de dreptate socială și de binefaceri. La acuzația adusă creștinilor de păgâni, că sunt oameni inutili societății, „infructuosi(in)negotiis“, pentru că evitau unele meserii și profesii, Tertulian răspunde cu mândrie: Trăim în lume ca și voi, și trăim din munca noastră, iar „miseriordia“ noastră dă mai mult săracilor pe străzi decât dă pietatea voastră la temple (Āpologetic XLII, 1, 3, 8).

A fost, între altele, cinstea comunităților creștine vechi de a nu fi avut în ele „paraziții“ sociali ai lenei, cerșetori de meserie și vagabonzi vițioși, și de a fi observat în săvârșirea binefacerii această singură condiție: cel căruia se da ajutorul să fie vrednic de el. Regula binefacerii era: *τεχνίτη ἔργον, ἀδρανεὶ ἔλεος*, adică: Celui care poate munci i se dă de lucru, celui infirm milă⁴⁷. Misionata ospitalitate creștină excludea dela binefacerile ei pe străinul care, după două-trei zile de găzduire, nu începea să muncească. „Dacă nu cunoaște o meserie, purtați de grijă în înțelepciunea voastră ca să nu trăiască între voi un creștin stând fără lucru. Iar de nu vrea să facă așa, este un *χριστέμπορος*, — unul care face trafic cu numele lui Hristos. Păziți-vă de unii ca aceștia“⁴⁸.

Chiar misionarul creștin, care, în treacăt, ar sta mai mult de o zi, sau la nevoie două, sau ar cere bani, să fie socotit ca un profet mincinos și deci să nu se bucure mai mult de ospitalitatea comunității. Sfântul Vasile cel Mare, care adunase în inima și în cetatea sa caritabilă pe toți oropsiții, recomandă ca mila să nu

47. *Constituțiunile apostolice*, IV, 2.

48. *Invățătura celor doisprezece apostoli*, XII.

încurajeze lenea și vițiul. Bunul frate al leproșilor are un cuvânt tare pentru netrebnicii care fac din cerșit o profesiune, putând totuși să muncească: „Cine dă unui nenorocit, unui infirm — zice el — dă lui Dumnezeu; dar cine dă la vagabonzi, la oameni stricați, aruncă pomana la câini”⁴⁹. „Pe leneși îi urăște Dumnezeu”, ziceau Constituțiunile apostolice: „leneș deci nu trebuie să fie niciunul din cei care se alipesc de Dumnezeu”, (IV, 63) adică din creștini. Iar în alt loc: „De este cineva strâmtorat în cele ale vieții, pentru că este lacom la mâncare sau bețiv sau leneș, nu este vrednic de ajutor, dar nici de Biserica lui Dumnezeu” — și, după câteva citate din Vechiul Testament, încheie: „pentru că în adevăr lenea este mama foametei” (IV, 4). Pentru a se evita greșeli și abuzuri în practica milosteniei, sfântul Ambrozie al Milanului îi prescrie anumite reguli, în care caută să împace severitatea cu bunătatea⁵⁰.

Munca și milostenia au deci în creștinism nu numai un rol religios-moral, ci și unul social-pedagogic: Ele sunt un exercițiu și un mod al virtuții, o justificare a vieții și a averii. Leneșul și vițiosul, lacomul și avarul nu pot fi buni creștini. În comunitatea creștină toți valizii trebuie să muncească, ceva mai mult: toți trebuie să facă bine celorlalți. Nimeni în istoria creștinismului n'a recunoscut săracului dreptul la trândăvie și la beneficiile carității obligatorii și necondiționate a celorlalți. Săracii au fost iubiți și chiar fericiți de Biserică, dar niciun creștin nu i-a trimis să stea cu brațele încrucișate nepăsător, sau ridicate amenințător la ușa bogăților. Dați fără alegere, — zice sfântul Ioan Gură-de-Aur, dați oricărui sărac, — dar bunul părinte nu înțelegea prin aceasta să recomande săracilor un dulce farniente pe țărmul înșorit al Bosforului, în așteptarea milei datorite de bogății certați de el. Ar fi un non-sens, și nu l-au conceput nici el nici alții, predicând milostenia. Sfântul părinte vorbește de timp de iarnă, când mulți săraci nu găseau de lucru și când viața este mai grea; și vorbea unor bogăți care probabil alegeau mult ca să dea puțin, făcând obiecțiuni și opunând pretexte la îndemnurile stăruitoare ale apostolului carității.

Este, din contra, una din calitățile cele mai cunoscute și mai laudabile ale operei de asistență socială a Bisericii, că a cerut să participe la ea toți credincioșii, indiferent de rang sau de stare materială. Caritatea nu era un privilegiu al bogăției; ea era

49. *Epistola 151* (către Amfilohiu), în *Migne*, PG, 32.

50. *De officiis ministrorum*, II, 15, 16 (*Migne*, PL, 16, 123—125).

o datorie a iubirii creștine, și aceasta era virtutea și obligația tuturor. Binele se poate face în multe feluri și-l poate face orice creștin, chiar cel sărac. Cine nu are mijloace materiale, are mijloace sufletești, și binele se face întâi cu acestea. Un serviciu cât de mic făcut cu bunătate cuiva aflat în strâmtorare, în suferință sau în neputință, un sfat bun dat celui aflat în greșală, îndreptarea celui rătăcit, mângâierea celui desnădăjduit, îndrumarea spre pocăință a celui aflat în stare de păcat, iertarea greșalei, a jignirii sau a nedreptății făcute de altul, — iertarea, acest act de caritate specific creștină, pentru că este un act de iubire, și mai ales rugăciunea, — rugăciunea pentru toți: pentru cei mai lipsiți și mai nefericiți decât tine, pentru cei aflați în griji și dureri, pentru cei încercați de ispite și de păcate, pentru cei care te iubesc sau te urăsc, pentru cei care îți fac bine sau rău, — pentru ai tăi, pentru alții, pentru toți. Rugăciunea este cu drept numită „cea dintâi formă a carității”. Ea și toate celelalte acte de bunătate, iată stări și chipuri, în care binefacerea stă în puterea și în datoria fiecărui om. O faptă bună se poate face adesea printr'un cuvânt, și orice cuvânt bun este o faptă bună, un act de caritate. Evanghelia nu cere numai milostenie; ea cere dela om la om toată iubirea și bunătatea. Cu această bunătate ne-a îmbogățit sufletește pe toți atât, cât să putem face toți bine altora.

Bunătatea creștină este și milă și dreptate, nu doar dreptatea legilor omenești, ci dreptatea dragostei creștine, care potolește instincte și pasiuni omenești, îndreptează și echilibrează diferențe și nepotriviri sociale, împacă pe oameni fără a-i nedreptăți sau păgubi. Ea cere celor care au să ajute pe cei care nu au, și, dacă nu confiscă și nu împarte averi, cere celor care au prisos să-l dea pentru binefaceri și pentru mântuirea sufletului lor. De aceea Biserica a condamnat risipa și luxul bogaților. Așa cum leneșii lipsesc societatea de produsul unei munci, lacomii și risipitorii lipsesc pe cei săraci de bunurile milosteniei, care se cuvine acestor frați mai mici ai lui Iisus Hristos. Clement Alexandrinul și Tertulian critică preocuparea creștinilor — femei și chiar bărbați — de a se găti cu lucruri de prisos, iar femeilor bogate, care cresc papagali, pescăruși și căței de Malta, primul le recomandă să crească mai bine copii orfani. Sfântul Vasile cel Mare biciuește pe bogații risipitori și luxoși, care aveau case îmbrăcate în marmoră și mozaicuri, trăsuri acoperite cu aramă sau cu argint, nenumărați cai de rasă cu zăbale, cu cingători și sălbi de argint și de aur, îmbrăcați în purpură și gătiți ca niște gineri, ca și pe femeile încărcate cu

bijuterii și pietre scumpe la gât, la mâini și la picioare, preferind să poarte cătușe, numai să fie de aur, — acestea în Omilia către bogați, pe care-i îndeamnă să facă milostenie.

Iubirea de aproapele trebuia să pună frâu și risipei și luxului, ca și lăcomiei și avariției. Celor preocupați să strângă averi pe pământ, Herma le zice: „In loc de țarini, cumpărați suflete apă-sate, fiecare după puterea sa, și cercetați pe văduve și pe orfani și nu-i disprețuiți. Bogăția și toată averea voastră cheltuiți-o pentru asemenea țarini și case, pe care le-ați primit dela Dumnezeu. De aceea v'a îmbogățit Dumnezeu, ca să-i aduceți această slujire”⁵¹.

Caritatea creștină a fost astfel cel mai puternic corectiv al egoismului, al materialismului, al inegalității, al pasiunilor și al nedreptăților sociale: un frâu dumnezeesc, frâul iubirii de oameni, pus de Iisus Hristos tuturor pornirilor care ne înăspresc, ne în-vrăjdesc și ne agită. Nu este bine, pe care iubirea creștină să nu-l poată face; nu este rău pe care să nu-l poată birui și împiedeca. Pentru că ea — zice marele apostol, a cărui inimă de creștin i-a închinat cel mai frumos imn ce cunoaștem, „îndelung rabdă, este bună, nu pismuește, nu se îngâmă, nu se semețește, nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se întărită, nu gândește răul, nu se bucură de nedreptate, dar se bucură de adevăr. Toate le îndură, toate le crede, toate le nădăjduște, toate le rabdă. Dragostea nu cade niciodată” (Ep, I Corinteni XIII, 4-8). Sunt ne-numărate faptele de bine înțelese în aceste câteva rânduri: un întreg program al carității, care nu cere decât o inimă iubitoare de oameni și din care noi n'am privit decât laturea milosteniei în Biserica veche.

Dacă Evanghelia n'a putut și n'a năzuit să facă pe muritori egali în daruri naturale și în bunuri pământești, ea i-a făcut prin dragostea creștină egali, ca preț de suflet, înaintea lui Dumnezeu și a legilor. Cel mai mult bine—bine de tot felul, care s'a făcut până acum în lumea noastră, s'a făcut prin caritate, în numele lui Iisus Hristos. Un principiu evanghelic, iubirea, care era sensul divin al creștinismului, a inspirat și a săvârșit fapte de bine, pe care nu le-au putut gândi toți filosofilor, toți puternic'ii, toți reformatorii omenirii. În cinci mii de ani nu se făcuse pe pământ atât bine cât au făcut creștinii, cu cuvântul și cu fapta, în trei secole de persecuții. Iar instituțiile caritabile ridicate de sentimentul milei creștine în epoca libertății au rămas monumente de asistență

51. *Păstorul*. Asemănarea I, 8—9 (și 10—11).

socială pilduitoare prin dragostea și prin grija de om a celor care le-au înființat. Pogresul economic, tehnic și științific modern poate întrece cu mult numărul și înzestrarea lor materială, dar nu poate să egaleze niciodată valoarea lor morală. Există filantropi mai bogați decât sfântul Vasile cel Mare, societăți și state mai bogate decât Biserica din secolul al patrulea. Dar dacă filantropia oficială sau particulară a veacului nostru a ridicat și ridică, în deosebi în lumea nouă, așezăminte de asistență socială somptuoase, anumiți filantropi și oameni de stat au mari merite, fără îndoială; niciunul din ei însă n'a îmbrățișat pe un lepros, ca sfântul Vasile cel Mare, și n'a purtat modestul și mărețul titlu caritabil de „ambasador al săracilor“, ca sfântul cu gura și cu inima de aur.

André Baudrillart numește caritatea creștină, ca idee și ca organizare, „unul din cele mai extraordinare fapte ale istoriei“⁵². Ea a realizat un mare și complet program de binefaceri, a șters pentru totdeauna unele pete morale și sociale de pe fața lumii și a transformat fundamental societatea omenească. Creștinismul, s'a zis, a triumfat prin caritate⁵³. Acest triumf este durabil, oricare ar fi poziția Bisericii în lume. Chiar acolo unde creștinismul n'a pătruns ca doctrină, a reușit să influențeze ca morală socială, prin exemplul popoarelor creștine. Oriunde se face azi un bine omului și societății în felul binelui creștin, este o influență directă sau indirectă a creștinismului. Oriunde se va face un bine, pe care l-a făcut creștinismul, va fi un bine făcut de creștinism. Asistența socială caritabilă a devenit o deprindere și o datorie umanitară universală, o funcțiune morală a societății. Omul nu mai poate fi privit și tratat azi decât ca om, așa cum a învățat pentru totdeauna creștinismul. Ororile pe care ni le-a desvăluit războiul sunt semne și manifestări nefericite și trecătoare ale unei lumi, în care influența creștinismului a slăbit, dar și ele edifică omenirea asupra necesității ca Evanghelia să fie din nou ascultată, pentru îndreptarea și îmbunătățirea omului.

Biserica are drept la atenția și la respectul lumii în numele lui Iisus Hristos și al carității creștine. Ea a îmblânzit pe oameni, ea a schimbat raporturile dintre ei, ea a micșorat distanțele sociale, ea a potolit patimile omenești, ea a apropiat pe om de om, a înfrățit pe om cu om, a pus pe om în serviciul omului. Cari-

52. *Moeurs païennes, moeurs chrétiennes*, vol. II, pp. 90, 92, 299.

53. H. Leclercq, art. *Charité*, in op. cit., col. 601.

tatea creștină nu este doar o virtute, ea este suma virtuților; nu este o idee umanitară între altele, ci este un ideal și o concepție de viață, este o viață nouă. A face din iubire regula vieții omenești, a face din bine o datorie generală, este a privi și a trăi viața ca pe o slujire adusă lui Dumnezeu și oamenilor: în cumpătare, în ridicare peste poftă și bunuri pământești, în compătimirea și ușurarea nevoilor și suferințelor, în luptă împotriva a tot răul, în sporirea binelui pe pământ.

Opera caritabilă a creștinismului a făcut aceasta, și este unul din cele mai mari bunuri ale omenirii, unul din cele mai mari titluri ce posedă Biserica în fața oamenilor și a lui Dumnezeu însuși. Experiența ei caritabilă este un câștig, care nu trebuie pierdut niciodată. Bine, după exemplul Bisericii, se poate face oriunde în lume, și oriunde se face ne bucură. Dar caritatea nu-și dă toate florile și roadele binecuvântate, decât acolo unde se face în numele și în spiritul lui Iisus Hristos. Ea este de esență dumnezeiască, și dacă este roada dragostei, este, împreună cu aceasta, un act de credință.

S'a pierdut însă multă credință creștină și s'a răcit multă iubire; de aceea, trebuie să recunoaștem, s'au pierdut unele nădejdi în virtuțile binefăcătoare ale creștinismului, s'au pierdut unele poziții creștine în lumea nouă. Vina este a noastră a tuturor, creștini din toată lumea. Pentru ca să fie mult prețuit de omenire, creștinismul trebuie să facă mult bine, numai bine. Dar iată, Diognet nu se mai miră azi de viața noastră în dragoste și Lucian nu mai râde de dragostea noastră în viață. Poate că nimeni nu ne mai admiră, poate că nimeni nu ne mai detestă, ca vechii păgâni, pentru caritatea noastră, care s'a împutinat. Viața creștină nu mai este adecă un paradox, și e păcat. Paradoxul este condiția ei firească în lume, — paradoxul care surprinde și uimește lumea, prin binele ce-i face, paradoxul care i-o și câștigă. Iisus Hristos a fost uitat sau defăimat pentru lipsa noastră de dragoste și de acțiune creștină; Iisus Hristos trebuie vestit și cinstit iarăși prin dragostea și prin fapta noastră creștină. Ea trebuie să sporească pe măsura răului făcut în lume, azi turburător de mult. Ea trebuie să ajute, în numele lui Dumnezeu și în fruntea tuturor doritorilor de bine, la înlăturarea răului, a urii și a durerii dintre oameni.

Spusele noastre nu sunt nici o lecție de istorie bisericească, nici una de morală; sunt numai o încercare de a arăta, cu câteva mărturii și fapte din viața vechilor creștini, cum s'a pus și cum s'a rezolvat, în viața lor grea și eroică, problema carității creștine:

care este datoria ei, programul ei, care sunt mijloacele ei, care sunt posibilitățile și roadele ei, — care sunt necesitățile, sensul, spiritual și roadele ei. Nu există o operă practică filantropică mai îndelungată, mai variată și mai rodnică decât a Bisericii, nici teren de acțiune caritabilă mai întins decât al ei. El este azi mare cât lumea și plin de greutate. Cu atât mai bine. Atât timp cât vom avea credință și dragoste creștină, nimic pe lume nu ne poate opri de a face binele. Impotriva lui nu poate fi piedecă. Am păcătui de aceea greu înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, a celor care cred în Iisus Hristos și a celor care nu cred, dacă ne-am opri și lamenta pe ruinele războiului și ale tuturor păcatelor noastre, ca păgânii din timpul sfântului Ciprian și al sfântului Dionisie al Alexandriei, strigând cu desnădejde în fața calamităților: Blestem! Ar fi rușinea și osânda noastră de creștini. Deci nu blestem, ci prilej și datorie de a face binele credinței și al dragostei creștine. Este iarăși timp de îndemnat cu marele episcop al Cartaginei: La lucru, creștini, la lucrul iubirii de Dumnezeu și de oameni! Intru aceasta va cunoaște lumea cealaltă că suntem ucenicii lui Hristos; dacă vom arăta lucrând și rodind așa dragostea noastră. Viața aceasta este aspră, grea și dureroasă. Prin dragostea creștină ea devine o bucurie pământească obștească: bucurie din binele ce putem face toți, cu puterea miraculoasă a carității creștine.

Prof. TEODOR M. POPESCU

Pentru bibliografia studiului nostru trimitem la H. Leclercq, art. *Charité*, în *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, III, I (1913), col. 598—653, articoi foarte important; col. 652—653, bibliografie bogată, deși nu completă); Johann Peter Kirsch, *Die Kirche in der antiken griechisch-römischen Kulturwelt. (Kirchengeschichte unter Mitwirkung von Andreas Bigelmair, Josef Greven und Andreas Veit, erster Band)*. Freiburg im Breisgau 1930, pp. 794-795 (la cap. 16), 818—819 (la cap. 10).

Menționăm aci numai unele lucrări care privesc mai de aproape obiectul nostru, dintre care câteva nu figurează în bibliografiile de mai sus:

Etienne Chastel, *Etudes historiques sur l'influence de la charité durant les premiers siècles, et considerations sur son rôle dans les sociétés modernes*, Paris 1853, folosit de noi în traducerea germană: *Historische Studien über den Einfluss der christlichen Barmherzigkeit in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche*. Mit einem Verwart von J. H. Wichern, Hamburg 1854 (studiu important prin numeroasele trimiteri la literatura patristică (note și observații, pp. 210—272).

F. de C n a m p i g n y, *La charité chrétienne dans les premiers siècles de l'Eglise*, Paris 1854. — Martin-Doisy, *Histoire de la charité pendant les quatre premiers siècles de l'ère chrétienne*, Paris, 1852. — L. L a l l e m a n d, *Histoire de la charité*, t. II, Paris 1903. — G. R a t z i n g e r, *Geschichte der kirchlichen Armenpflege*, 2. Aufl., Freiburg im Breisgau 1884. — G. U h l h o r n, *Geschichte der christlichen Liebesthätigkeit*, 3 vol., 1882 (*in der alten Kirche*, ed. 2, 1895), 1884 (*im Mittelalter*), 1890 (*seit der Reformation*). — Același, *Die christliche Liebesthätigkeit*, într'un volum, ed. 2, Stuttgart 1895. (Erster Teil: *Die christliche Liebesthätigkeit in der alten Kirche*, pp. 5—226), ediție folosită de noi. — Același, art. *Armenpflege* în *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, ed. 3, vol. II, Leipzig 1897, pp. 92—103 (p. 92 bibliografie). — H. J. B e s t m a n n, *Geschichte der christlichen Sitte*, 2 vol., Nördlingen 1880, 1885. — W. L i e s e, *Geschichte der Caritas*, 2 vol. Freiburg im Breisgau, 1922. — F. K e l l e r, *Caritas-Wissenschaft*, 1925. — W a l d m a n n, *Die Feindesliebe in der antiken Welt und im Christentum* (Theologische Studien der Leo-Gesellschaft I), Wien 1902. — U. B e n i g n i, *Storia sociale della Chiesa*, I, Milano, 1907. — E. d e V o g t, *Soziales Leben in der ersten Kirche*, Breslau 1911. — I g n a z S e i p e l, *Die wirtschaftsethischen Lehren der Kirchenväter*. (Theologische Studien der Leo-Gesellschaft, XVIII). Wien, 1907. — E r n e s t T r o e l t s c h, *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*. (Gesammelte Schriften, I). Anastatischer Neudruck der Ausgabe von 1912. Tübingen 1919, pp. 16-178. (Ediția 3, 1923). — A. H a r n a c k, *Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, vol. I, folosit în ediția a doua, Leipzig 1906, cap. 4: Das Evangelium der Liebe und Hilfsleistung, pp. 127—172. — E. L o h m e y e r, *Soziale Fragen im Urchristentum*. (Wissenschaft und Bildung, 172). Leipzig 1921. — F r a n z M e f f e r t, *Das Urchristentum. Apologetische Abhandlungen*, 9. bis. 20. Tausend, M. Gladbach 1922, cap. 7: Der angebliche proletarische Charakter des Urchristentums, pp. 210—216; cap. 8: Die caritativen Leistungen des Urchristentums, pp. 262-304. E m i l e C h e n o n, *Le Rôle sociale de l'Eglise*, Paris 1924, în deosebi cap. L'Eglise et la charité, pp. 439—466; 539—551. — P a u l A l l a r d, *Les esclaves chrétiens depuis les premiers temps de l'Eglise jusqu'à la fin de la domination romaine en Occident*, ed. 6, Paris 1914. — A n d r é B a u d r i l l a r t, *La charité aux premiers siècles du christianisme*. (Questions historiques. Science et religion. Etudes pour le temps présent, 253). Paris 1907. — Același, *Moeurs païennes, moeurs chrétiennes*, I: *La famille dans l'antiquité et aux premiers siècles du christianisme*. Paris 1929. II: *Liberalité païenne, charité chrétienne, hospitalité les spectacles et l'Eglise, la mort*, Paris 1936, — carte bună și cea mai nouă din cele folosite de noi. — In cartea editată de K. B o r g m a n n, *Vom Wesen und Walten christlicher Liebe* Kolmar 1943, sunt mai multe studii despre dragostea creștină. De consultat și enciclopediile teologice la articolele respective (aumônes, charité, diaconies; Almosen, Armenpflege, Caritas, Diakonie, Krankenpflege, Liebestätigkeit și altele), precum și lucrările și articolele asupra sclaviei. — Pentru literatura patristică, de văzut trimiterile din E t i e n n e C h a s t e l, op. cit., H. L e c l e r c q, art.

cit., A. Harnack, op. cit., Paul Allard, op. cit., operele de sub titlul *De divitiis et eleemosyna*, în *Patrologiae cursus completus* (Migne, PG.), *Indices de Ferdinandus Cavallera*, Paris 1912, col. 187—188; operele de sub titlurile *De charitate erga proximum* și *De beneficentia et eleemosyna*, în Migne, *Patrologia latina* 218 (Indices 1), col. 1235.

— Neavând la îndemână colecțiile patristice ale Facultății de Teologie, care sunt evacuate, trimiterile noastre sunt făcute fie după lucrările folosite, fie după Indicele Patrologiei Migne (seria latină și seria greacă), fie după manuale de Patrologie. Nefiind totdeauna posibil să indicăm locul precis al citatului, am indicat volumul și coloanele la care se găsește scrierea din care se face citatul.

T. M. P.

PASTORALA Î. P. S. PATRIARH NICODIM

ÎNDEMN LA MUNCĂ, UNIRE ȘI BUNĂ RÂNDUIALĂ CĂTRE TOATĂ
SUFLAREA ROMÂNEASCĂ, 2 NOEMBRIE 1944.

Iubiții mei fii duhovnicești,

Când marea vieții se involburează, glasul cârmaciului trebuie să se facă mereu auzit. Deaceea și cuvântul Nostru către voi se repetă mai des decât în alte timpuri.

Vremurile pe care le trăim, vremuri de grele încercări pentru întreaga omenire, dar cu osebite pentru Țara noastră, cer dela toți fii ei sfortări neobișnuite pentru a putea ieși la liman. Avem de luptat cu lipsuri materiale și cu răvășiri sufletești, avem de vindecat răni trupești și sufletești, toate urmări ale războiului.

Pentru aceasta e nevoie de trudă multă, de sudoare, de spirit de jertfă, de înțelegere între toți fiii Țării, de ascultare de stăpânire, și de multă, de foarte multă credință și nădejde în ajutorul lui Dumnezeu, fără de care nimic nu putem isbuti, căci „Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu este Duhul Sfânt, Treime sfântă slavă Ție“.

Toți trebuie să fie la datorie: plugarul la munca ogorului, meșteșugarul la atelier și la meșteșugul lui, slujbașul neadormit la slujba lui și ostașul la apărarea Țării. Pentru fiecare din aceste categorii de muncitori se cere, mai mult ca niciodată, muncă, unire și veghere continuă.

Țara s'a găsit la o așa cotitură a destinului său, încât fiecare e dator să-i mulțumească lui Dumnezeu, că a binecuvântat-o cu un Rege tânăr și înțelept, care să fie în stare să schimbe macazul destinului ei prin actul de la 23 August 1944. După acest act însemnat însă, prin care țara s'a salvat de la o distrugere ne mai pomenită, s'au resimțit toate mădularele ei, așa încât fiecare să caute de acum împlinirea datoriei numai în pace și în liniște. Cine are urechi de auzit să audă! Patria are nevoie de liniște întocmai ca un organism după o boală cumplită.

În mâinile plugarului stă puțința de hrană a tuturor fiilor acestei Țări. Cunosc toate lipsurile plugarului din momentul de față, dar îmi dau seama și de marea răspundere pe care el o are

pe umeri, cât și de cuminența cu care trebuie să-și urmărească îndatoririle acum, când pretutindeni au fost stânjenite muncile câmpului atât de mult. Așa dar, fiecare să muncească cu râvnă, neprecupețind timpul, pentru a aduna totul de pe câmp și a însămânța cât mai multe ogoare, căci lipsa mâncării este cel mai rău sfătuitor al omului.

Jalea ce ți-o provoacă în suflet dărămăturile din orașe arată deasemenea ce câmpuri întinse de muncă au meșteșugarii tuturor breslelor și ce mare trebuie să le fie încordarea la muncă.

Iar rănile timpurilor grele, pe care le supraviețuim, îndeamnă pe fiecare slujbaș să fie la datorie, de la cel mai mare până la cel mai mic, toți deopotrivă de necesari în posturile ce ocupă.

La hotare ostașii noștri își fac cu prisosință datoria. Spiritul lor de jertfă a stârnit admirația lumii și a atras lauda comandantilor oștirilor aliate. Pe umeri lor apasă povara cea mai grea. Ei jertesc totul, până și viața. Jertfei lor și ajutorului armatei aliate sovietice le datorăm eliberarea Ardealului cotoplit. O înfrățire de arme care amintește și înfrățirea de credință pravoslavnică, care a fost și va fi.

Deaceea îndemnul Nostru părintesc se îndreaptă stăruitor către toți fiii Țării, să-și încordeze puterile de muncă pe ogoare, în fabrici, în ateliere și în birourile tuturor autorităților. Căci munca este sănătate pentru trup și ocrotitoare de ispite; ea este isvor de bunătăți și aducătoare de bucurii. Munca este sfințită de însuși Dumnezeu care binecuvintează pe cei vrednici care-și înmulțesc talanții. Sfânta Scriptură osândește pe cel ce nu muncește spunând: „*Nici să nu mănânce*” (II Tesaloniceni 3,10). Prin muncă se dă hrană lumii aici pe pământ și tot prin muncă se pregătește și raiul de dincolo.

Munca și cu rugăciunea, după învățătura Bisericii Creștine, sunt cele două aripi care înalță pe om la Dumnezeu; El ne poruncește să ne rugăm și să muncim ca să putem să-i împlinim poruncile, așa încât fiecare să poată da un răspuns bun în ziua cea mare a Judecării. Căci cine nu muncește nu poate da îmbrăcăminte celui gol, n'are de unde să dea mâncare celui flămând. Acela nu poate împlini nici o poruncă a dragostei către aproapele său.

Iubiții mei fii duhovnicești,

Cât de scump este timpul mai ales acum! Nu vi-l pierdeți în gâlcevi și învrăjbiri de tot felul, care nu aduc decât pagubă

și pentru trup și pentru suflet, ci „dragostea voastră să sporască din ce în ce mai mult, însoțită de cunoștință și de toată simțirea, ca cunoscând ce este mai bun, să fiți curați și fără potignire în ziua lui Hristos” (Filipeni 1, 9—10).

Vă îndemn, „să vă purtați în chip vrednic de Domnul și să-i placeți în toate, robind tot felul de faptă bună, sporind în cunoștința de Dumnezeu și întărindu-vă toate puterile prin puterea Lui cea slăvită, ca să suferiți toate cu răbdare și voe bună” (Coloseni 1, 10—11).

Multe a avut de îndurat Neamul Românesc în tot trecutul lui, dar din toate a ieșit biruitor prin înțelepciunea ocârmuitorilor lui, prin strădania lui și mai cu seamă prin ajutorul lui Dumnezeu, căruia i-a rămas credincios întotdeauna.

Biserica i-a fost cetate! Aici a fost tăria lui de totdeauna, de nu l-au putut doborî nici cele mai năprasnice furtuni venite asupra lui. Aici să ne căutăm și noi reazim și scăpare. Adăpați-vă pururea din izvorul dreptei credințe, ducându-vă în toate Duminicile și sărbătorile la sfintele slujbe, pe care să le ascultați cu toată evlavia, ca Dumnezeu să vă binecuvinteze munca voastră, pentru că „de n'ar zidi Domnul casa, în zadar s'ar osteni ziditorii; de n'ar păzi Domnul cetatea, în zadar ar veghea păzitorii. In zadar vă sculați disdediminează, în zadar ședeți până târziu și mâncați pâinea necăjită, dacă nu v'ar da Domnul pacea Iubitului Său” (Ps: 126, 1-2).

Nu nesocotiți sfaturile și îndemnurile păstorilor voștri duhovnicești.

Iubit Cler,

Spre voi se îndreaptă nădejtile pregătirii unei lumi, mai bune decât cea care suferă acum. Mai mult ca oricând vi se cere să fiți „lumina lumii” (Matei 5, 14). Fiți povățuitori zeloși ai păstorilor voștri și în treburile gospodărești și în cele duhovnicești: „sfătuiți pe cei fără rânduială, mângâiați pe cei întristați, sprijiniți pe cei slabi și fiți îndelung răbdători către toți”. (I Tesaloniceni 5, 14). Fiți în frunte la toate și vegheați neconținut. Slujiți Domnului cu frică și cu cutremur, și stăruiți neconținut în rugăciune către Dumnezeu. Osteniți-vă neîncetat în răspândirea Cuvântului Dumnezeesc. Vremurile actuale cer imperios acest lucru. Vi-l cere chemarea voastră de sfințitori și propovăduitori, vi-l cere însuși Dumnezeu, a căruia poruncă este să propovăduiți „cu timp și fără timp”,

De la nici un alt slujbaş al Țării nu se cere astăzi mai multă râvnă ca de la voi. Arătați-vă vrednici de nădejtile care se pun în voi, și roadele vor fi îmbelșugate și pentru Biserică și pentru Patrie. Propovăduirea să vă fie unită cu o viețuire pilduitoare, ca cei ce sunteți numiți: „sarea pământului” (Matei 5, 13).

Iubit cler și popor,

Fără bună rânduială nicio obște omenească nu poate dăinui. Ea e trebuitoare atât în viața de familie cât și în cea a satelor și orașelor, și cu atât mai mult în cea a Statelor. Deaceia și rânduește Dumnezeu pe unii în fruntea treburilor obștești și cere tuturor să-i asculte: „Supuneți-vă înaltelor stăpâniri, pentru că nu este stăpânire fără numai de la Dumnezeu, iar stăpânirile care sunt, de Dumnezeu sunt rânduite” (Romani 13, 1).

Incordați-vă toate puterile ființei voastre și întăriți-vă credința în Dumnezeu ale cărei roade le-ați și văzut în încercările pe care le-ați trăit până acum.

Sporiți iubirea dintre voi, cunoscând că „împărăția care se desbină se pustiește” (Matei 12, 25).

Darul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți Amin.

† NICODIM
Patriarhul României

RECENZII

ISTORIA BIBLICĂ de A. P. Lopuhin, traducerea românească de I. P. S. Patriarh Nicodim, vol. I, București 1944, 584 pp.; vol. II, București 1944, 560 pp.

Punând cineva mâna pe aceste 2 volume, date la lumină de I. P. S. Patriarh Nicodim, nici pe departe nu-și poate închipui despre ce poate fi vorba. Va crede cumva că e vorba de povestirile Bibliei?

Fără îndoială, le cuprinde și pe acestea, dar cuprinde încă și mult mai mult decât atâta. În adevăr, încă dela începutul volumului I, ni se spune că întreaga scriere va cuprinde 6 volume. Când te uiți la volumele ieșite până acum, le vezi că sunt niște cărți enorme, grele de umblat cu ele. Ei, atunci ce fel de Istorie Biblică mai este aceasta în care intră mai multe mii de pagini? Ce poate avea autorul de povestit atâta? Și cine se încumetă să cetească atâta nemărginit material?

Autorul Lopuhin însă și-a chibzuit lucrarea lui pe o urzeală cum numai puțini și-ar fi putut-o închipui. El s'a apucat să cerceteze întreaga povestire a Bibliei, dar nu numai cu gândul de a înșira cuprinsul ei, ci de a-l tâlcui. Și tâlcuirea aceasta s'a apucat s'o urmărească nu numai într'o singură cale, adică numai să lămurească cuprinsul ei, ci să-l și întărească cu tot felul de temeuri acolo unde s'ar fi găsit protivnici care să caute a tăgădui adevărul lui.

Prin aceasta, lucrarea lui Lopuhin este, pe de o parte istorică adică de însoțire cu toate amănuntele care pot limpezi povestirea, apoi apologetică, prin care apără de loviturile aduse Bibliei mai cu seamă vechiul Testament, apoi de lămurire a celor mai felurite întrebări care se pot ridica privitor la cuprinsul Bibliei.

Sf. Scriptură este ea însăși o carte cu un cuprins foarte felurit și bogat. Ca să vii cu limpezirii la toate acestea, la toate nedumeririle care se pot ridica, înseamnă să folosești un material enorm.

Aceasta însă este ceiace a făcut Lopuhin. El a trebuit să cerceteze vrafuri de scrieri despre faptele trecutului, despre cercetările științifice, care pot aduce lămuriri la una sau alta din laturile celor cuprinse în Vechiul sau Noul Testament. Numai cât răsfoiește cineva un singur volum, și vede câte note au trebuit să-l însoțească și câți autori a trebuit să folosească. Atunci nu poate decât să se minuneze pentru această sarcină uriașă pe care Lopuhin și-a luat-o asupra lui.

Și când te gândești că el nu s'a ostenit numai cu aceste 6 volume ale Istoriei Biblice, ci încă și cu multe alte scrieri! În adevăr, este de ce să te uimești, când vezi câte iau unii oameni asupra lor și ce sete de lucru trebuie să fi avut, dacă au dus la capăt astfel de lucrări pentru care nici nu ajunge o viață de om.

De mirat este însă nu numai autorul rus, ci și traducătorul român. Deși munca acestuia este mai puțină ca a celui dintâi, totuși și ea este enormă. Ca să dai în graiul neamului tău atâta puzderie de volume,

ca să stai să te chibzuiești cum să dai aceasta mai bine pe limba neamului tău, — iaca o osteneală care trece peste ce se prind oamenii a face în chip obișnuit.

Când te uiți la câte I. P. S. Patriarh Nicodim a dat pe românește și câte mai are de dat, după munca la care s'a prins, rămâi pe gânduri. Avem până acum 2 din aceste volume ale lui Lopuhin. Dar mai trebuie încă 4. Apoi asta înseamnă să stai aplecat asupra foilor de hârtie ani și ani.

Cum ți-ai putut lua, Inalt Prea Sfinte, asemenea angara? Să-ți dea Dumnezeu sănătate și zile ca s'o poți duce la capăt! Prin ea ai făcut un mare dar Bisericii și neamului românesc și acum trebuie numai să dorim să se găsească și cetitorii care să soarbă acest cuprins bogat. Da, fiindcă chiar numai a-l citi este o mare osteneală. Dar încă să-l fi și lucrat!

Asta e o lucrare uriașă, fie prin compunerea, fie prin traducerea ei. Preoții noștri vor avea ce răsfoi și în ce se adânci, fiindcă în adevăr, lucrarea aceasta cere o mare adâncire.

Știm noi ce știm din trecutul Bibliei, din comorile Vechiului și Noului Testament, dar câte lucruri peste care trecem ușor, fără a ne gândi ce se ascunde în ele!

Când zici Vechiul Testament, înțelegi atâtea întâlniri pe care lumea Bibliei a avut-o cu popoarele vecine, cu cultura vremii pe o lungă scurgere de veacuri. Vei înțelege însă Biblia cu atât mai bine, cu cât vei fi mai adâncit în viața popoarelor care au umblat pe pământul Bibliei și vei înțelege mai deplin cultura lor.

Tocmai aceasta însă o face Lopuhin. El ne dă largi priviri peste viața popoarelor care au călcat pe pământul Bibliei ori au avut o atingere mai multă sau mai scurtă cu poporul Bibliei, adică cu Evreii. Astfel, poporul egiptean, care-și are o parte atât de largă în povestirile Bibliei, este prilej pentru Lopuhin de a ne da despre cultura lui încă mai multe amănunțimi decât cunoaștem noi din ce am învățat în istorie. De aceia tot cel ce va citi această carte va ajunge să știe despre trecutul popoarelor din Răsărit, care au avut legături ori ciocniri cu Evreii, laturi pe care altfel nu are prilejul de a le ști.

Prin aceasta, scrierea lui Lopuhin este o întreagă enciclopedie, căci găsești în ea atâtea laturi de cunoștințe, peste care altfel nu aveai cum să dai. Biblia ajunge astfel un prilej de a afla multe stări de lucruri din jurul ei. O! câte privești și se deschid și cât te ajută Biblia a pricepe trăsături nesfârșite din trecutul omenirii!

În chipul acesta, cartea lui Lopuhin este o mare unealtă de cultivare a cetitorului. De aceia este mult de dorit ca preoții noștri să cetească acum volumele pe care I. P. S. Patriarh Nicodim i le pune la îndemână, fiindcă vor ajunge prin aceasta să cunoască mult mai adânc cuprinsul Bibliei și să-l guste mai cu poftă. Se vor sui cu mult peste ce știu din istoria Bibliei învățată în școală și vor cuprinde cu mintea cămările Bibliei cu totul altfel decât în trecut.

Spunem acestea privind scrisul lui Lopuhin în deobște, luându-l cu toptanul. Ce va fi însă când vom lua lucrurile deaferapăru! În adevăr, întrebările stârnite de citirea Bibliei sunt multe și de multe

feluri. Ca să le cuprinzi pe toate acestea, îți trebuie răgaz și poftă de cunoaștere. Dacă însă de atâtea ori am dorit să avem Biblia la îndemână în chipuri ușoare de mânuit și de cetit, urmează de aici partea II, adică să străbatem mai temeinic în cuprinsul ei și să ne dăm seamă de ce ne spune ea și de ce ne destăinuiesc priveliștele pe care ea ni le descopere.

Numai cât ne spune Lopuhin despre Egipteni este o carte întreagă. Dar să ne mai gândim că atâtea alte popoare au pășit pe pământul Bibliei și s'au cîcnit de poporul ei. Așa au fost Asirienii. Iată deci că și Asirienii sunt altă priveliște a Bibliei, care ne îndreaptă să privim spre cultura lor și spre nedumeririle care se nasc din atingerea lor cu Evreii. În adevăr, păreri răsărite târziu vin cu tăgăduiri privitoare la ce știm noi din trecutul Bibliei. Astfel noi știm că Cele 10 Porunci au fost date de Dumnezeu lui Moisi pe Muntele Sinai. Dar păreri răsărite mai apoi vin și spun că acestea sunt numai un împrumut al Evreilor dela Asirieni, că sub regele Hamurabi al Asirienilor, se găseau la aceștia mărturisiri despre facerea lumii care se găsesc mai târziu în cărțile lui Moisi. Deci Evreii au găsit la alții ceiace au povestit mai târziu ca lucru răsărit în sânul neamului lor.

Iată una din tăgăduirile cu care lumea noastră a venit față de o lature a cuprinsului Bibliei. Ei, vei putea tu ceti Biblia fără să te izbești de asemenea împotriviți? Și nu vei simți nevoie să-ți dea cineva limpeziri față de tăgăduiri ca acestea?

Aceasta a simțit-o Lopuhin, și el, în tot ce ne povestește despre Istoria Biblică, nu trece peste împedecări de acestea. Vine cu toată armătura pentru a ne face să prețuim Biblia, să ne întărim cu temeieri pentru apărarea ei și să nu ne împedecăm de poticniri ca aceasta.

Dar când e vorba de Biblie, o! câte împedecări de acestea nu întâlnim noi! pe câți credincioși luminați caută să-i încurce și așa să-i facă să alunece de pe ogorul dreptei credințe! Așa este chestiunea potopului. Fost-a el fenomen peste tot pământul? Se trag toți oamenii din corabia lui Noe ori lumea a fost răzlețită și fără aceasta de nu mai știm cum?

A ceti Biblia însă cu răspunsuri la fel de fel de asemenea împedecări, înseamnă a o ceti cu altă adâncire, și aceasta este la ce ne ajută Lopuhin. Dacă Patriarhul Nicodim ne-a dat lucrul lui pe românește, înseamnă că a înțeles ce trebuie preoților și credincioșilor noștri și atunci înțelegem și noi de ce a luat asupra sa o asemenea osteneală.

De unde este viața pe pământ? Dela Dumnezeu, că a zis: să rodească pământul, să iasă vietăți care să umple întinderile lui.

Totuși ce discuțiuni protivnice s'au născut cu privire la această chestiune! Au venit mai târziu învățați care au spus că viața a răsărit din materia însăși, după stările materiei care au făcut aceasta cu puțință în trecut.†

Ei, să cetești Biblia fără a avea limpeziri în această privință? Lopuhin n'a vrut să treacă peste una ca asta și a descusut pe larg întreaga chestiune, când a fost vorba de facerea lumii. Credinciosul care cetește acum cartea lui are tot felul de temeieri pentru a ști ce s'a spus în această privință și care a fost deslegarea hotărâtoare dată

de Pasteur, că viața nu poate ieși din materia moartă, fiindcă *omne vivum ex vivo*. În această privință, s'au făcut experiențe care au dovedit că viața nu se naște decât tot dela o sămânță vie. Chestiunea aceasta este acum un adevăr dobândit și care înlătură părerea că viața a putut răsări dintr'odată. Dar câtă ciocnire de păreri până să se ajungă aci! Asta a însemnat ani și ani de dezbateri.

Deci este la mijloc o întreagă istorie a acestei chestiuni. Este bine să știm despre ea și să ne dăm seama prin câte cântăreli au trebuit să treacă adevărurile Bibliei.

Dar când Biblia cuprinde atâtea învățături de care s'au ciocnit unul sau altul, urmează că este nevoie ca ea să fie cetită și în alăturare cu astfel de păreri. Atunci ne dăm seama mai bine de cuprinsul ei și-l stăpânim mai temeinic.

Unul care și-a dat seama de o asemenea stare de lucruri a fost Lopuhin. Tocmai fiindcă lucrurile stau astfel, el a și căutat să adune și toate mijloacele pentru a înțelege Biblia din toate aceste laturi și a pune astfel pe credincioși în stare de a cunoaște adevărul Bibliei și a-l prețui. Din punctul acesta de vedere, lucrarea lui Lopuhin fără îndoială este o apologetică. Ea însă nu este numai atâta, fiindcă el nu se oprește numai ia întrebările față de care oamenii au venit cu împotriviri asupra Bibliei, ci în deopște el s'a apucat să lămurească chestiunile de tot felul care se întâlnesc în Biblie. Prin aceasta, scrierea lui este o adevărată enciclopedie, cum am spus, și totodată este și o tâlcuire a Bibliei de felul cel mai larg.

Așa privind lucrurile, cine va putea spune că aceasta nu este o mare proptea în studiul Bibliei? Cui nu-i trebuie o asemenea carte? Ba acum să ne mulțămim că am început a o avea și să dorim de a avea la îndemână și toate celelalte 4 volume care ne lipsesc până la 6.

O! Patriarhul Nicodim are încă mult de lucru cu ele, dar și cetitorul va fi supus la o osteneală simțită. În adevăr, un singur volum din acestea este ceva, căci are și pagini multe și e de format mare. Dar a ceti 6 volume, este o osteneală rară. Preotul care se va munci în felul acesta a înfăptuit ceva și va trebui să-l fericim când o va duce la capăt. De aceia, de aici înainte, va trebui să stăm de vorbă despre cuprinsul acestor volume și să stârnim vorba despre ele la feluritele noastre întâlniri. Ba și în examenele care se fac cu preoții pentru dobândirea feluritelor înălțări bisericești, va fi de tot folosul, dacă se vor pune întrebări și despre aceste volume.

De! să ai la îndemână un aluat atât de bogat și să taci despre el? Dimpotrivă, preotul va fi cu mult mai înarmat, dacă îl va fi străbătut cu mintea sa și dacă se va gândi la el când și când.

Dacă volumele acestea cuprind atâta marfă de gândire, peste orice închipuire, înseamnă că preotul va avea cu el bogății negândite, cu care trebuie să se simtă fericit. Altfel ești când te simți stăpân pe un aluat de mare belșug și altfel când te simți stingherit față de câte născocesc oamenii pentru a înlătura adevărurile Bibliei.

Iată de ce preotul nostru trebuie să fie bucuros că are acum la îndemână atâta marfă și deci trebuie să înceapă a lucra cu ea.

În 6 volume se cuprinde material, nu glumă. Nici nu s'a gândit

el câte chestiuni se pot ridica înaintea lui. Dacă însă acum s'a găsit cineva care să i le puie în palmă, urmează că prin ele va fi cu mult mai înarmat decât preoții din alte vremuri. Deci o lucrare ca aceasta îl pune în stare de a face față lucrurilor și de a se simți pe o temelie pe care preoții de altădată n'o aveau. El va vedea mult mai în larg adâncurile credinței și granițele științei. Va fi un om care se va simți stând pe bună temelie în ce privește sfintele învățături ale credinței. Biblia îi va fi mai dragă, fiindcă se va vedea stăpân pe chestiuni care mai înainte îl puteau lăsa nedumerit.

Fiecare din chestiunile Bibliei dă prilej la felurite întrebări. Să rămâi la ele fără răspuns și să nu poți da cuiva dezlegarea trebuincioasă? Te-ar dura stînghereala în care te-ai simți. Dar te vei simți atât de bine cu cămara plină, pe care ți-a deschis-o cartea lui Lopuhin.

De aceia o carte ca aceasta este prea binevenită. Are o croială originală, dar care răspunde atât de bine trebuințelor noastre.

Lopuhin și-a făcut greul lui, cetind atât de mult ca să culeagă câte a adunat el din felurite scrieri; Patriarhul Nicodim și-a făcut partea Înalt Prea Sfinției Sale, traducând atâta morman de volume; rămâne acum ca și cetitorul să-și facă partea sa, străbătând cu ochii toate acestea și frământând cu mintea feluritele întrebări pe care le găsește în cuprinsul Bibliei. Se înțelege, partea lui e mai ușoară decât a alcătuitorului și a traducătorului. Totuși, având în vedere cât de mult este de cetit și de păstrat din această cetire, și osteneala lui își are prețului ei și trebuie luate în seamă.

Privești noastră odată se lărgeste când trecem la vol. II. Acolo dăm peste chestiuni ale trecutului biblic cu care niciodată n'am fost împinși să ne frământăm. Vedem câtă noutate și câtă bogăție de material găsim în cele adunate de Lopuhin. A le avea pe acestea acum la îndemână și pe românește, este o mare înlesnire și un folos negândit.

Dacă I. P. S. Patriarh Nicodim se muncește cu ele încă și la atâția ani după ce a învățat în Rusia, înseamnă cât de mult aceste chestiuni i-au stat la inimă și cum nu s'a liniștit până nu le-a văzut și pe românește. În adevăr, acestea sunt chestiuni care te cuceresc și odată ce au pus stăpânire pe sufletul tău, nu poți avea liniște până ce nu le-ai împărtășit și fraților tăi.

Ce face Patriarhul Nicodim a făcut este o dovadă de mare iubire de frați și de o poftă a muncii care a fost trăsătura sa de totdeauna.

Dacă scriem acestea după ce am avea din osteneala sa aceste două volume, ce vom avea a mai scrie, când vor ieși la lumină și celelalte 4 volume! Dar dacă ne gândim că înseși aceste volume sunt din sirul altor tipărituri cu care Înalt Prea Sf. Sa n'a încetat a ne dărui! Astfel volumul I al lui Istoriei Biblice este al 30-lea volum din colecțiunea *Ogorul Domnului*.

Ce alte volume de preț Înalt Prea Sf. Sa ne-a dat și mai înainte! Ce este de spus despre miezoasele volume ale lui Inochentie al Odesei! Gândindu-mă la ele după câte știam din traducerile Patriarhului Nicodim, m'am dus la mormântul lui Inochentie la Odesa și i-am făcut parastas. M'a poftit un preot fost student al meu la Chișinău, care știa despre

Arhiepiscopul Inochentie câte le spusese și eu de pe catedră la Chișinău. Inima mea era câștigată după cele date la lumină de mult de I. P. S. Nicodim și așa cele spuse de mine s'au prins și de inima altora și atunci amândoi, profesor și școlar, am fost bucuroși să putem sluji la mormântul bărbatului de mare vrednicie duhovnicească și slavă a Bisericii ortodoxe, care a fost acest minunat vlădică.

Lucram însă cu îndboldirile pe care I. P. S. Patriarh Nicodim le-a turnat în sufletul nostru prin atâtea însemnate traduceri, care nu pot fi decât o mare zestre în cămările noastre duhovnicești și o mare bucurie de a le avea. Prin ele avem ca un arsenal, din care să tot scoți arme și să tot lucrezi.

Noi am cules această îndboldire și am tot lucrat cu ea. Încă abea ca student ne foloseam de acest scris și iată, acum, după zeci de ani, Inalt Prea Sf. Sa este același harnic ostenitor care tot dă arme pentru arsenalul nostru creștinesc.

Apoi dacă noi am încercat cu drag în lucrul nostru ce ne-a folosit osteneala neîncetată a Inalt Prea Sfinției Sale, acum când alte și alte unelte de lucru Inalt Prea Sf. Sa ne pune la îndemână, — să puie mâna și alții pe aceste unelte, să le folosească în munca lor pe ogorul Bisericii și să vadă ce plăcere vor simți folosind arme care nu pot duce decât la frumoase cuceriri duhovnicești.

Noi nu putem uita până azi plăcerea simțită când am cetit în Baden-Baden Predicile lui Inochentie al Odesei la Postul Mare, pe care ni le-a trimes acolo Patriarhul Nicodim, pe când era Arhimandrit de scaun la Galați. Așa se vor bucura toți ceice se vor osteni cu cetitul volumelor de acum, preoții care vor pune mâna pe Istoria Biblică și vor culege de acolo tot folosul care fără doar și poate se revarsă asupra cetitorului.

Acestea de acum și cu altele de mai nainte alcătuiesc șiragul cel mare cu care Patriarhul Nicodim a dăruit din vie tinereță Biserica noastră românească.

Se cuvine să-i mărturisim acestea verde, să-l bucurăm cu însuflețirea noastră și să-i mulțămim și prea mulțămim cu folosirea lor și cu rodirea noastră mai departe prin ele.

Intru mulți ani, Stăpâne Sfinte! Amin.

Arhim. IULIU SCRIBAN

CRONICA INTERNĂ

Adevăratul creștin nu purcede la drum și nu-și începe nicio-dată lucrul fără să invoace ajutorul lui Dumnezeu, făcându-și semnul sfintei cruci. Drumul de aci este vechi, numai călătorul începător este altul. De aceea, dator este să-și îndrepte gândul spre înălțimile cele nevăzute, rugând pe Atotputernicul Creator să-i vină într'ajutor pentru a duce la bun sfârșit, cu slabele-i puteri, sarcina ce și-a luat asupra-și, de a creșta pe răbojul vremii faptele de seamă spiritual-bisericești ale prezentului, care ar putea fi de folos în viitorul mai îndepărtat pentru cercetarea trecutului nostru național-religios. Experiența trecutului este ghidul cel mai sigur al viitorului.

Privită din acest punct de vedere, cronica, — deși la prima impresie pare lipsită de orice importanță —, are o deosebită valoare.

A scrie o cronică nu este așa de ușor, cum cred aproape în unanimitate cititorii și, alături de ei, majoritatea recenzenților improvizați. Este adevărat însă că foarte multe dintre așa zisele «cronici» au contribuit la devalorizarea genului, reușind să inspire o totală neîncredere cititorilor și cercetătorilor. Faptul acesta nu face decât să confirme părerea noastră asupra dificultăților alcătuirii unei adevărate cronici.

Un cronicar în înțelesul actual al cuvântului se impune a fi în primul rând obiectiv. El nu trebuie să se conducă după criterii de oportunism; sacrificând adevărul, falsifică istoria, producând confuzii cu consecințe nefaste.

Cronicarul se cere a fi dotat cu un dezvoltat spirit selectiv, pentru a putea să discearnă faptele, reținând numai pe cele ale căror valori nu trec odată cu clipa în care se petrec.

Cronicarul prezentului nu poate să tragă concluzii valabile pentru viitor, neavând o îndepărtare în timp pentru a judeca, verifica și situa faptul definitiv în cadrul istoric. Opera lui se valorifică numai prin perspectiva istoriei. Aprecierile de moment nu vor avea valoare decât numai după ce se vor putea strecura prin sita vremii.

Acestea sunt criteriile după care vom încerca să ne conducem

în Cronica internă a revistei Biserica Ortodoxă Română. Nu vom scăpa din vedere că B. O. R. este revista Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și ca atare, ea angajează prestigiul Bisericii noastre atât în fața neamului românesc, cât și a întregii străinătăți. În redactarea cronicii noastre vom ține seama de acest fapt nescăpând din vedere că tot ceea ce se scrie aci are un caracter oficial de informare.

Ne vom ocupa în deosebi de faptele care se restrâng asupra întregii Biserici ortodoxe române, lăsând pe cele cu însemnătate parțială sau locală pe seama revistelor regionale sau eparhiale.

Pentru o cât mai completă redare a activității pe teren a Bisericii, ar fi bine că prin grija cancelariilor eparhiale să se alcătuiască trimestrial o dare de seamă sintetizată și să se publice ca un capitol deosebit al cronicii interne, în B. O. R.

Înainte de a termina expunerea noastră introductivă, ținem să precizăm că, indiferent de data când va ieși revista de sub tipar, — date fiind greutatea materiale și tehnice de azi —, cronica va cuprinde numai expunerea faptelor petrecute în cuprinsul lunilor pentru care a apărut numărul respectiv.

Cu aceste lămuriri și gânduri, pășim cu Dumnezeu înainte pe ogor.

URARI ȘI MULȚUMIRI CU OCAZIA ANULUI NOU. — Anul Nou, deși nu este o sărbătoare cu caracter religios, a fost sărbătorit de Români, dealungul veacurilor cu un fast deosebit, creindu-se anumite tradiții strâns legate de structura spirituală a omenirii. Socotit ca deschizător al unui nou ciclu de evenimente, sperate totdeauna mai bune decât cele din anul ce s'a scurs, Anul Nou a fost și este prilej de urări de mai bine pentru zilele ce încep să se desprindă din noul calendar.

Ca la orice început, se invoacă și în această împrejurare sprijinul lui Dumnezeu, fără de care nimeni nu ar putea spera să trăiască în pacea, liniștea și fericirea dorită.

Depănând firul tradiției popular-religioase, I. P. S. Patriarh Nicodim a trimis și a primit, cu ocazia Anului Nou 1945, următoarele telegrame:

~~ROMANIA ÎNTREAGĂ, O ȚARĂ MÂDRĂ CHINUITĂ DE GREUTĂȚILE UNUI RĂZBOIU NEÎNDURAT, S'A ÎNCREDINȚAT ÎN DUMNEZEU ȘI VĂ URMEAZĂ CU CREDINȚĂ PRIN VALURILE CE NE DESPART DE LIMAN. BISERICA SE ROAGĂ LUI DUMNEZEU ȘI~~

~~ROMANIA~~

România întreagă, o țară mândră chinuită de greutatea unui războiu neîndurat, s'a încredințat în Dumnezeu și Vă urmează cu credință prin valurile ce ne despart de liman. Biserica se roagă lui Dumnezeu și

imploră dela atotputernicia Lui bunătate, sănătate, înțelepciune și liniște
neînfricată. ~~Amintim că...~~

Dumnezeu să Vă fie în ajutor.

(ss) NICODIM
Patriarhul României

Inalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României

București

Profund mișcat de frumoasele sentimente și bunele urări adresate
cu ocazia Anului Nou, vă mulțumesc din tot sufletul.

La 3 Ianuarie, I. P. S. Patriarh a primit în sala mare a
Palatului Patriarhal preoțimea ortodoxă din Capitală și pe re-
prezentanții ei din țară, care, conform tradiției, au venit să-și
exprime devotamentul față de I. P. S. Sa și să-i facă urări pentru
Anul Nou.

Inconjurat de PP. SS. Arhieriei Veniamin și Atanasie, precum
și de PP. CC. Consilieri referenți, I. P. S. Patriarh Nicodim a
fost întâmpinat de preoțime cu imnul „Pre Stăpânul nostru“,
ascultând apoi cuvântările rostite de Pr. Eugen Bărbulescu, pre-
ședintele societății clerului „Ajutorul“, Pr. Marin Ionescu, Pr.
Zamfir Popescu, Prot. Posmoșanu și Pr. P. Guciuina, care i-au urat
ani mulți cu pace, asigurându-l că nu vor ieși niciodată din fă-
gașul de veacuri al Bisericii creștine și al învățaturii propovă-
duite de ea.

Din cuvântările ce s'au rostit de preoți cu prilejul acestei
vizite s'au dovedit două fapte și anume :

1. Că s'au adunat fiii duhovnicești lângă Părintele lor, ca
să capete sfaturi și îndemnuri în grelele momente prin care trece
neamul nostru și cu el și Biserica sa ;

2. Că Dumnezeu a binecuvântat Biserica noastră, hărăzindu-i
Arhipăstor pe Ierarhul cărturar, înțelept și adânc cunoscător al
treburilor bisericesti, ca cel ce este impodobit cu 50 de ani de
hirotonie și cu cel de al 80-lea an al vârstei sale.

Adevărat Patriarh, nu numai judecând după îndeplinirea
funcțiunei aceștia înalte, ci după faptul că întrunește cele trei
însușiri biblice : *Înțelepciune adâncă, Cunoștința voiei Domnului* ce
o are din citirea Sf. Scripturi pe care a tradus-o cuvânt cu cuvânt,
căutându-i în acest scop tot înțelesul în bogăția interpretărilor
consultate, și înfărșit *Vârsta de patriarh*, ca semn văzut al
alegerii lui dintre ceilalți oameni.

Intr'adevăr, cei 80 de ani neîmpliniți, față de cei 115 ani pe care tatăl I. P. Sale i-a avut la moartea sa, îndreptățește în totul acest *început* de vârstă patriarhală, fiindcă pe lângă vigoarea glasului și limpezimea minții, la vârsta când alții își încheie cariera, I. P. S. Sa dovedește o excepțională putere de muncă: În anul în care a ieșit de sub tipar Sf. Scriptură în traducerea sa, în Editura Institutului Biblic și de Misiune, adică la încheerea anului 1944, a apărut și al doilea volum din *Istoria Biblică*, tradusă după A. Lopuhin, iar al treilea volum e dat la tipar în acest început de an nou!

Autoritatea deci cu care vorbește un asemenea om, atât în numele Bisericii, cât și în numele clerului în special, nu poate fi comparată cu nicio altă vorbire.

Răspunzând urărilor făcute, I. P. S. Patriarh a spus, între altele :

„Sunt foarte mulțumit că înțelegeți să fiți uniți și că faceți evanghelizare. Cunosc bine munca PP. CC. VV., deși lumea spune că Biserica e moartă. Procesiunea cu Sf. Moaște ale Prea Cuvioasei Maicii noastre Parascheva a fost o lecție pentru toți. Lumea a ieșit în întâmpinare într'un număr impunător; sute de mii de credincioși au umplut piețele și ulițele; au îngenunchiat în noroi și s'au închinat cu multă evlavie. La fel s'a întâmplat pe tot drumul până la Târgul Neamțului și până la Iași. La Iași lumea a ieșit întru întâmpinare, cu mic, cu mare și săruta urmele carului ce transportau Sfiutele Moaște. Toată această suflare a venit nu adusă cu sila și nici că i s'a promis ceva, ci numai din convingerea creștină, convingere pe care preoțimea i-a făcut-o. Biserica e instituția cea mai vie din țara noastră și aceasta este opera preoților.

Vă fac urări ca Dumnezeu să vă întărească și să vă ajute ca să vă îndepliniți opera de evanghelizare. Mi-a părut bine că voiți solidaritatea. Unirea face puterea. Unde e unire, Dumnezeu a făgăduit să trimită pace și prosperitate. La unire fac și eu apel.

Vă încredințez că totdeauna mă voi strădui să *avăr* Biserica și preoțimea”.

În momente grele pentru neam și Biserică, păstorii sufletești s'au strâns în jurul Stăpânului lor, ascultându-i sfaturile

și indemnurile, fiind convinși că Dumnezeu poartă de grijă destinelor țării noastre, căreia i-a hărăzit un Arhipăstor înțelept și un Rege destoinic și brav.

În prag de An Nou, declarațiile făcute de I. P. S. Patriarh, menite să reverse un întremător optimism în sufletele tuturor, ne fac să privim cu încredere desăvârșită viitorul țării și al Bisericii noastre.

SERBAREA BOBOTEZEI. Ziua Botezului Domnului, sau — cu numirea populară—Boboteaza, se serba odinioară în Capitală, „Minunata și de Dumnezeu păzita cetate”, cum o numiau hrisoavele, cu mare alaiu, ca și toate celelalte sărbători de iarnă.

În decursul vremii, multe din obiceiurile patriarhale de altădată au început să dispară, nefiind potrivite cu firea și credințele noastre, întru cât erau împrumutate dela străinii pripășiți vremelnice în țară. Au rămas totuși destule obiceiuri cari au intrat definitiv în patrimoniul spiritualității tradiționale a popoului român.

Anul acesta însă, datorită consecințelor îngrozitorului războiu deslănțuit de vrășmașii păcii și ai buneii învoiri dintre oameni, serbarea Bobotezei nu s'a mai bucurat de fastul său obișnuit, apele Dâmboviței n'au mai fost sfințite în Capitală prin aruncarea sfintei cruci.

În mod trecător deci, serviciul religios pentru sfințirea apelor s'a oficiat în curtea Patriarhiei de către PP. SS. Atanasie Dincă Bârlădeanu și Veniamin Pocitan Ploeșteanu, înconjurați de un sobor de preoți, în prezența I. P. S. Nicodim, Patriarhul României, a reprezentanților casei civile și militare a M. S. Regelui, a d-lor: Petre Groza, vicepreședintele Consiliului de miniștri, Const. Titel Petrescu, fost ministru, șeful partidului social-democrat, Gh. Pop, ministrul Cultelor, Mihail Romniceanu, ministrul de finanțe, Lotar Rădăceanu, ministrul muncii, Virgil Solomon, ministrul lucrărilor publice, G. Fotino, ministrul operației și subsecretarii de stat: contramiral Roman August, general G. Vasiliu, Romulus Zaroni și Mihail Răutu.

Au fost de asemenea prezenți numeroși generali și reprezentanți ai magistraturii.

Onorurile au fost date de o companie din regimentul de jandarmi pedestri, cu drapel și muzică.

După terminarea serviciului religios, PP. SS. Arhieriei au stropit asistența cu apă sfințită și au prezentat sfânta cruce spre sărutare I. P. S. Patriarh și membrilor guvernului.

După trecerea trupelor în revistă a urmat defilarea, cu care solemnitatea a luat sfârșit.

La Sinaia, serbarea Bobotezei s'a oficiat la mănăstire în prezența M. S. Regelui, care a făcut tradiționala scufundare a sfintei cruci în cristelnița cu apă sfințită.

Imprejurările în care se desfășoară războiul în momentul de față ne dau toată certitudinea că anul viitor serbarea Botezului Domnului se va desfășura în toată splendoarea ei din ani de pace și liniște.

INDEMNUL I. P. S. PATRIARH CATRE PREOȚII DIN ÎNTREAGA ȚARA. Apropiindu-se vremea de ieșire în curți, în grădini și pe ogoare, I. P. S. Patriarh Nicodim a adresat preoților țării, pe la jumătatea lunii Februarie, un îndemn plin de patetism, prin care sfătuește pe slujitorii altarului să fie pildă enoriașilor lor, răspunzând cei dintâi chemării ogorului și gospodăriei, căci numai prin muncă încordată se poate reface țara pe pământul căreia ne-am născut și trăim.

Indemnul Înaltului Chiriarh nu se poate parafraza, căci nimic nu-i lipsește și niciun cuvânt nu este de prisos. De aceea, îl redăm aci în întregime :

In curând vremea de iarnă va trece. Zăpada de pe ogoare și din ogrăzi se va topi de căldura primăverii. Pământul te va îmbia la muncă sănătoasă și dătătoare de viață. Pentru aceasta țin să atrag atențiunea ca să fii cel dintâi la chemarea ogorului și a gospodăriei P. C. Tale.

Nevoile Țării sunt atât de mari și așa de grele, că nu trebuie să rămână niciun petec de pământ nelucrat.

Ne trebuiesc bucate multe, multe de tot, atât pentru noi, cât și pentru a acoperi nevoile Țării.

Ne trebuie grâu și porumb mult; ne trebuie orz, ovăz, nutreț pentru vite și grăunțe pentru păsări.

Seamănă cât de mult și muncește cu sârguință ca rodul să fie însutit.

Nu este ulei pentru mâncare și nici pentru sfintele candelă. Seamănă floarea soarelui, care dă această minunată hrană. Seamănă pe toate răzoarele în câmp, în grădină și pe lângă casă.

Nu avem cămăși, nu avem haine. Seamănă in, cânepă și bumbac. Fă fuior cât de mult ca să reinvie fala părinților și bunicilor noștri cu lucrul lor de casă.

Nu uita viermii de mătase, care dau pânza fină, din care se fac podoabele cele mai alese.

Impodobește-ți ograda cu vite și păsări de rasă. Crește și înmulțește oile, din lâna cărora se fac hainele trainice și calde.

Impresoară-ți casa cu stupi de albine, dela care se învață hărnicia și ordinea în gospodărie. Ce bogată și ce miresmată este casa în care abundă mierea și ceara curată de albine.

Sădește în ogradă pomi altoiți. Curăță pe cei care îi ai. Stropște-i cu amestecătură de var și pucioasă pentru a-i feri de vrăjmașii ce-i vatămă. Din pomi vei mânca la timp fructe gustoase, frumoase și parfumate, care îți vor da sănătate.

Sădește lângă casă flori mirositoare: trandafiri, crăese mixandre, călțunași, garoafe, busuioc, care să-ți facă viața veselă și plăcută.

Dacă te îndemn, P. C. Părinte, la această muncă ce înobilează pe tot omul, nu te îndemn să-ți părăsești ogrul spiritual. Muncește întâi pe acesta și apoi pe celălalt. Rugăciunea și munca sunt aripile ce te înalță.

Preotul bun și harnic în Biserică este bun și harnic și în afară de Biserică, pe ogor și în ograda lui. Predica de pe ogor este tot atât de înălțătoare și roditoare ca și cea din Biserică.

Gospodăria arată pe gospodar și Biserica arată pe slujitor. Preotul trebuie să le îndeplinească pe amândouă.

Gospodăria preotului este oglinda satului. La ea trebuie să privească toți enoriașii, luând exemplu.

La muncă deci, la muncă încordată pentru refacerea și înfrumusețarea gospodăriei P. C. Tale, a Bisericii și a Țării pe pământul căreia te-ai născut și trăești.

Indeamnă și cheamă la această muncă izbăvitoare pe toți fii sufletesti ai P. C. Tale.

Cu arhierești binecuvântări,

Patriarh, † NICODIM

Prin îndemnul de mai sus, I. P. S. Patriarh Nicodim se dovedește a fi un tot așa de perfect cunoscător al muncii pe cgoarele propriu zise, cum este și pe ogorul spiritual. Realizările dela mânăstirea Neamț sunt de altfel dovada cea mai convingătoare.

Punând în practică înțelepte sfaturi date de I. P. S. Patriarh, preoțimea ar realiza cel mai de seamă capitol de pastorală, contribuind astfel la remedierea greutăților prin care trece țara în timpul de față.

D. Dr. PETRU GROZA, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINISTRI. — Față de frământările politice interne din ultima vreme, M.S. Regele a adus la cârma țării un guvern format din reprezentanți ai grupărilor ce alcătuiesc Frontul Național Democrat, în frunte cu d. Dr. P. Groza, președintele partidului „Frontul Plugarilor”.

D. Dr. P. Groza s'a născut la Bacia, jud. Hunedoara. Este fiul preotului Adam Groza, fost asesor consistorial, deputat sinodal și președinte, timp de 42 de ani, al Asociației preoților din diocеза Aradului.

D. Petru Groza a fost, la rândul-i, membru al congregației Caraș Severinului, membru al Sinodului metropolitan din Sibiu și membru al Congresului național bisericesc.

Este doctor în drept al Universităților din Bertin, Leipzig și Budapesta.

În primul războiu mondial a luat parte la lupte ca simplu soldat, iar dealungul întregii sale vieți a desfășurat o intensă activitate în lupta pentru românism, în Ardeal. A fost în două rânduri și ministru, în guvernele Averescu.

Pentru convingerile sale democratice și pentru lupta dusă împotriva dictaturilor, a fost întemnițat în mai multe rânduri, având la activul său peste 40 procese politice.

Prin viața și faptele sale, d. Groza s'a dovedit a fi un convins credincios al Bisericii, care găsește astăzi în dânsul un vajnic apărător și sprijinitor. „*Religia mea strămoșească — a declarat unei delegații de preoți pe vremea când era vice-președinte al Consiliului de miniștri —, ca și atașamentul meu față de națiunea al cărei fiu sunt, fac parte din patrimoniul meu sufletesc, și de aceea nu renunț la ele*”. Și tot cu acel prilej, d-sa a mai spus, între altele: „*Între realitățile mari ale vieții se numără și credința religioasă, care ni se prezintă în chip organizat în cultele religioase, în societățile religioase și mai precis și deplin în Biserică. Biserica este o realitate, care îndeplinește funcțiunea religioasă a societății noastre*”.

Sentimentele sale de atașament la Biserica strămoșească au fost reafirmate cu prilejul instalării noului ministru al Cultelor, Pr. C. Burducea.

În scurtul timp ce s'a scurs dela instalarea guvernului democrat condus de d-sa, ne-am putut convinge și din fapte că Biserica se bucură de tot sprijinul, aprecierea și respectul din partea conducătorilor Statului.

INSTALAREA P. C. PREOT C. BURDUCEA CA MINISTRU AL CULTELOR. În noul guvern format la începutul lunii Martie, departamentul Cultelor, deslipit de cel al Artelor, a fost încredințat unui preot de mir, Constantin Burducea, președintele „Uniunii preoților democrați”.

Instalarea noului ministru s'a făcut în ziua de 8 Martie, în prezența I. P. S. Patriarh Nicodim, a d-lui Dr. Petru Groza, Președintele Consiliului de miniștri, a d-lui Prof. P. Constantinescu-Iași, ministrul Propagandei și a altor persoane, care au ținut să ia parte la această solemnitate.

„Sunt fericit — a spus Primul Ministru în cuvântarea sa — că în guvernul pe care l-am constituit se află la departamentul Cultelor un preot ministru”.

A luat apoi cuvântul I. P. S. Patriarh, care a rostit următoarele :

„Am văzut că D-voastră ați luat un colaborator al meu și l-ați făcut colaboratorul Domniei Voastre, în calitate de Ministru al Cultelor.

Aceasta eu am interpretat-o așa : Ministrul Cultelor fiind organul de legătură între Stat și Biserică, ați socotit să puneți acolo un om, care să cunoască nu numai legile și regulamentele Ministerului Cultelor, ci și legile și pravilele de care se conduce Biserica, pentru ca astfel legătura dintre cele două instituții să se țină cât mai bine și normal, și așa trebile ambelor, să se desfășoare cât mai armonios.

În trecut s'a dovedit cât de bine este ca Ministerul Cultelor să cunoască organizarea ambelor Instituțiuni. Așa sub Miniștri care au precedat până acum, sub cei care cunoșteau ambele instituții, cu legile și pravilele lor, trebile de legătură s'au desfășurat armonios. Dar au fost Miniștri care nu și-au dat osteneala să cunoască și pravilele de care se conduce Biserica. Aceștia au socotit Ministerul Cultelor drept un organ tutelar al Bisericii, s'au amestecat în trebile ei și totdeauna au dat cu oiștea în gardul Bise-

ricii, din care pricină a suferit și căruța Statului și ograda Bisericii. Aceasta a fost și în paguba Statului și în paguba Bisericii. — În paguba Statului pentru că Biserica, neputându-și îndeplini în tctul chemarea, n'a putut lumina duhovnicește cum trebuie, poporul, Statul a avut de îndurat. Paguba pentru Biserică a fost de asemenea însemnată, că în loc să se ocupe cu trebile ei duhovnicești în popor, a trebuit să lupte pentru apărare".

În încheiere Înalt Prea Sfinția Sa a adăugat:

„Văzând deci acest început plin de nădejde pentru binele tuturor, binecuvintez lucrul cel nou dela Ministerul Cultelor, binecuvintez Guvernul condus de Domnul Prim Ministru Petru Groza și-i urez să ducă la bun sfârșit și cu rod bun, lucrarea începută; binecuvintez, în sfârșit, înțelepciunea ~~Ministerului Cultelor~~ ~~Guvernului~~ pentru aceea că a știut să dea Țării un Guvern al Poporului.

Binecuvintez și pe Ministrul Cultelor și doresc să procedeze și după dorința Bisericii și a Domniei Voastre".

Din cuvântarea d-lui ministru P. Constantinescu-Iași reținem o prețioasă mărturisire: „*In discuțiunile premergătoare formării actualului guvern, noi am susținut la Ministerul Cultelor să fie un preot, pentru a dovedi astfel dragostea noastră față de Biserică*".

Mulțumind pentru cuvintele rostite, noul Ministru al Cultelor a ținut să înlătore insinuările împrăștiate „*de inamicii poporului că Frontul Național Democrat, reprezentantul autentic și apărătorul sincer al drepturilor tuturor este fără Dumnezeu*."

Cum ar putea fi fără Dumnezeu acest Front, emanat din însăși sufletul poporului român, cunoscut pentru religiozitatea lui? Cum ar putea fi anticreștin sau împotriva religiei tocmai partidele sincer democratice care-l alcătuiesc, când Frontul luptă pentru înfrățirea tuturor oamenilor, pentru aplicarea Evangheliei în viața neamului și pentru combaterea urii, nedreptății, obscurantismului și inegalității sociale?

Însăși numirea mea aici, care sunt primul ministru de Culte recrutat dintre clericii cu preoție lucrătoare, desminte categoric afirmațiile veninoase ale inamicilor poporului».

Încheind, a făgăduit că va lucra „*fără zăbavă, fără partinire, fără răutate, fără slăbiciune și fără preget*" pentru ducerea la bun sfârșit a misiunii ce i s'a încredințat.

Prezența unui preot într'un guvern format în majoritate de reprezentanți ai partidelor de stânga deschide perspective largi

Bisericii, care este adânc înrădăcinată în sufletul poporului român, și care totdeauna s'a dovedit a fi, în trecutul sbuciumat al lui, punct de reazem și de mare foios în vremuri de grea cumpănă.

Existența noastră ca stat se bazează pe strânsa legătură și conlucrare dintre cele trei elemente esențiale: Tron, popor și Biserică.

DECLARAȚIILE FACUTE PRESEI DE CATRE MINISTRUL CULTELOR, PREOTUL C. BURDUCEA. — Către sfârșitul lui Martie, părintele Burducea, ministrul Cultelor, a făcut pentru prima oară declarații reprezentanților presei cu privire la înfăptuirile și programul de activitate la ministerul respectiv.

Înfăptuiri: Exceptarea dela expropriere a pământurilor care constituiesc proprietatea legală a bisericilor, mănăstirilor, episcopilor și mitropoliilor. Ministrul Cultelor a accentuat că a avut întreg asentimentul și deplina înțelegere pentru această înfăptuire din partea Consiliului de Miniștri.

Echivalarea salariilor preoților cu salariile corpului didactic, acordarea a încă două gradații, desfascizarea clerului, restabilirea egalului tratament al tuturor cultelor, pregătirea sărbătoririi zilei muncii — 1 Mai — și nimicirea focarelor de fascism din școalele teologice sunt punctele principale din programul de neîntârziate înfăptuiri ce și-a propus noul ministru al treburilor bisericești.

În ceea ce privește sectele, conducătorul departamentului Cultelor a precizat: *«ele vor avea libertatea de funcționare atâta timp cât nu sunt periculoase pentru ordinea în stat»*. Este o binevenită punere la punct.

I. P. S. PATRIARH NICODIM LA INSTALAREA ADMINISTRAȚIEI ROMANEȘTI ÎN ARDEALUL DE NORD. — În ziua de 13 Martie c. Înalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim, însoțit de P. S. Iosif, Episcopul Argeșului a luat parte la serbările dela Cluj, ce au avut loc cu ocazia instalării administrației românești în Ardealul de Nord, care s'a reîntors la Patria mamă după patru ani de subjugare străină.

La Cluj, în marea catedrală ortodoxă — zidită cu trudă și suflet de harnicul episcop și marele român, adormit întru Domnul, Nicolae Ivan, — ~~la~~ guvernul țării, însoțiți de cler și popor, au adus prinos de recunoștință lui Dumnezeu, rugându-se și pentru odihna sufletelor bravilor ostași căzuți pe câmpul de luptă.

Cu ajutorul vitejilor ostași ai armatei roșii și cu sângele vărsat de soldații români s'a încheiat un capitol dureros din istoria națională.

În ziua de 14 Martie I. P. S. Patriarh s'a reîntors în Capitală. Instalarea administrației românești în Ardealul de Nord a fost sărbătorită în capitală printr'un Tedeum oficiat la Patriarhie de către P. S. Veniamin Pocitan, înconjurat de un sobor de preoți consilieri și diaconi, în prezența autorităților civile și militare.

INDEMNUL I. P. S. PATRIARH NICODIM CATRE POPOR. — În cursul lunei Martie, la două săptămâni după instalarea noului guvern, I. P. S. Nicodim, Patriarhul României, a adresat poporului următorul îndemn :

Iubiții mei fii sufletești,

Cu ajutorul bunului Dumnezeu, părintele nostru al tuturor, cearta între frați a încetat. La 6 Martie 1945, înțeleptul nostru Rege, înțelegând sufletul vostru, a pus la cârma Țării un guvern al poporului, care să facă rânduială în trebile publice și să întărească prin fapte legăturile de prietenie nefățarnică cu Marii Noștri Aliați.

Nădejtile noastre și ale voastre ale tuturor nu au fost înșelate. Noul Guvern a luat în grija sa buna chivernisire a întregii țări și împlinirea îndatoririlor cerute de convenția de armistițiu, aceea care a scăpat țara dela pieire și i-a gătit un loc de cinste între popoarele iubitoare de pace și de dreptate. Ardealul de Nord, rupt din trupul țării prin dictatul dela Viena, a fost realipit la Patria Mămă, mulțumită încrederii marilor noștri aliați, în frunte cu Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, sora noastră întru ortodoxie, în făgăduința Guvernului poporului, că va păstra liniștea și ordinea și va împiedica orice învrăjbire păgubitoare între cetățenii țării.

Ca părintele vostru iubitor și pentru binele tuturor de grijă purtător, vă indemn deci să dați ascultare din inimă M. S. Regelui și Guvernului cerut de voi și ieșiți din mijlocul vostru, al tuturor.

Faceți să înceteze orice vrajbă și neînțelegere între voi. Nu vă mai dușmăniți pentru deosebire de neam sau de credință. Lăsați la o parte orice interese învrăjbitoare

și orice ambiție deșartă. Porniți cu nădejde și hotărîre la lucru oriunde este nevoie, fiecare unde l-a rânduit Dumnezeu. Impliniți poruncile conducătorilor voștri firești, spre binele tuturor, spre mulțumirea generoșilor noștri aliați și spre a bine plăcea lui Dumnezeu, care ne-a poruncit să ne iubim unii pe alții și să trăim ca frații.

Cerând binecuvântarea lui Dumnezeu asupra Regelui nostru iubit, asupra guvernului poporului și asupra tuturor fiilor acestei țări, rămân al vostru al tuturor de tot binele voitor,

† NICODIM
Patriarhul României

Indemnul I. P. S. Patriarh nu va rămânea fără ecou în sufletele credincioșilor de pe întreg cuprinsul țării, care au ascultat totdeauna sfaturile conducătorilor lor spirituali. Biserica a fost totdeauna prezentă, cu sfatul și cu fapta, la marile răscruci din evoluția istorică a poporului român, și cu atât mai mult ea nu putea lipsi astăzi. Preoții din orașe și din satele așezate prin văi, pe dealuri sau pe întinsul plaiurilor se înfrățesc în muncă și rugăciune cu credincioșii, iar Patriarhul sfătuește și veghează, dând în același timp exemplu personal de muncă încordată și roditoare. Biserica este la datorie. Suntem datori însă cu toții, dela mic și până la mare, să răspundem și să ne supunem chemării ei, iubindu-ne unii pe alții și trăind ca frații, pentru „a bine plăcea lui Dumnezeu“.

DEMISIA I. P. S. MITROPOLIT TIT AL BUCOVINEI. — I. P. S. Tit Simedrea, Mitropolitul Bucovinei, a prezentat demisia, care i-a fost primită.

Până la ocuparea scaunului prin alegere, a fost însărcinat cu conducerea Eparhiei Bucovinei de Sud P. S. Arhiepiscop Emilian Antal, în calitate de locțiitor.

P. S. Emilian a mai deținut această calitate la Episcopia Argeșului, unde a desfășurat o activitate intensă, dovedindu-se a fi un bun conducător spiritual și un harnic gospodar. Numirea P. S. Sale ca ierarh-locotenent în scaunul dela Suceava lui Ștefan cel Mare confirmă oficial meritele dobândite la Argeș.

Biserica Bucovinei are astăzi în fruntea ei un arhiepiscop destoinic, dela care se așteaptă multe realizări, în toate domeniile de activitate.

Desigur, va avea de întâmpinat și multe greutăți. „Tu însă

fii veghetor în toate, suferă supărările, fă lucrul evanghelistului, îndeplinește-ți bine slujba ta (II Timotei, IV, 5), „*căci pe cât sporesc în noi suferințele lui Hristos, pe atâta sporește prin Hristos și mângâierea noastră*” (II Corinteni, I, 5).

BISERICA ORTODOXA ROMANA ÎN A. R. L. U. S. — „Asociația Română pentru strângerea Legăturilor cu U. R. S. S.” sau, pe scurt, ARLUS, condusă de un comitet central, a luat o mare extensiune, cuprinzând secții reprezentative ale tuturor ramurilor de activitate din țara noastră. Ultima secție constituită, la 27 Martie c., este cea religioasă, a cultului creștin ortodox, *sub președenția de onoare a I. P. S. Patriarh Nicodim al României.*

Președinte activ a fost designat P. S. Iosif al Argeșului, vicepreședinți: Pr. C. Burducea, ministrul Cultelor și Pr. Grigore Pișculescu (Gala Galaction); membri: P. S. Antim, Episcopul Buzăului, Pr. I. D. Petrescu-Visarion, Pr. Ioan Gh. Coman, profesor universitar, Pr. Marin C. Ionescu, profesor secundar, Pr. Toma Chiricuță, Pr. Vasile Ionescu, Pr. Constantin Dincescu, referent eparhial, Pr. Marius Constantinescu, referent eparhial, Pr. Eugen Bărbulescu, președintele societății clerului „Ajutorul”, Pr. Ioan Ionescu-Amza, Pr. Mihail Șerpoianu, Pr. Constantin Staicu, Pr. Zaharia Mântulescu, directorul Cultelor, Pr. Ulpie Petrescu, Pr. Ioan Găgiu, Pr. Alexandru Ionescu, protoiereu, Pr. Al. Marinescu, inspector general în ministerul Cultelor, Pr. N. Pâslaru, spiritual la Seminarul Central, Pr. St. Suseanu, director de cabinet la ministerul Cultelor și Diacon Ion Stoenescu, secretar la Facultatea de Teologie din București; secretar: Diacon Nicolae I. Nicolaescu, asistent universitar și secretar general al ministerului Cultelor.

În comitetul central au fost delegați: P. S. Iosif, Pr. C. Burducea, Pr. I. D. Petrescu-Visarion, Pr. Grigore Pișculescu și Pr. Marin Ionescu.

Biserica ortodoxă română nu putea lipsi din ARLUS, date fiind legăturile pe care le-a întreținut în decursul vremii cu vecinii noștri dela Răsărit, de aceeași credință cu noi și, mai ales, nu putea pierde prilejul prin care i se dă posibilitatea să reia în mod activ legăturile cu Biserica ortodoxă rusă, putându-se face astfel schimb de păreri, de publicații, de experiențe, de studenți, traduceri din operele teologice respective, vizite de cunoaștere reciprocă etc.

Astăzi ortodoxia se găsește iarăși unită, constituind o forță

spirituală a lumii noi, renăscută după crâncenul războiu ce este pe punctul de a lua sfârșit prin victoria binelui asupra răului.

În epoca ce va urma după încheierea păcii, Biserica ortodoxă, cu rândurile strânse, va avea de rezolvat destule probleme care nu pot fi desbătute decât într'un sinod pan-ortodox, în calea căruia nu mai există astăzi nicio piedecă.

Secția religioasă din ARLUS va avea de îndeplinit deci un mare rol în relațiile noastre cu Rusia, pentru binele țării, al neamului, și pentru prosperarea întregii Biserici ortodoxe.

Urându-i spor la lucru, așteptăm roadele.

† *NICOLAE CARTOJAN*. În preajma sărbătorilor Nașterii Domnului din anul dela Hristos 1944 a închis ochii pentru totdeauna profesorul Nicolae Cartojan dela catedra de Istoria literaturii române vechi a Universității bucureștene.

Moartea l-a surprins în plină activitate, la vârsta de 62 ani.

Înainte de a se consacra învățământului universitar, Nicolae Cartojan a închinat mulți ani din viața sa școalei scundare, predând, succesiv, lecțiile de limba și literatura română la liceul militar Mânăstirea Dealului, la seminarul Central, la liceul Lazăr și la seminarul pedagogic universitar, fără să-și întrerupă preocupările sale de căpetenie: cercetarea cu migală și cu pasiune a manuscriselor și textelor literaturii vechi românești, care aveau să se fructifice prin operele de incontestabilă valoare lăsate în patrimoniul neamului românesc, și prin prelegerile savante rostite de pe amvonul Universității.

Domeniul preocupărilor lui Nicolae Cartojan se confundă aproape întru totul cu istoria Bisericii românești, și ca atare, el poate fi socotit, prin cercetările și contribuțiile aduse, unul din cei mai de seamă istorici ai acestei Biserici.

Istoria literaturii române vechi, pe care, din nefericire, n'a apucat s'o ducă până la sfârșit, ca și *Cărțile populare în literatură românească* vor rămâne izvoare de mare preț pentru istoricii Bisericii și ai vieții religioase românești. „Nimeni n'a văzut și n'a zugrăvit mai plastic decât el pe călugării dela Neamțu și Bistrița, aplecați asupra chenarelor înflorite de pe evanchelii manuscrise, pe Popa Ion din Sâmpetru, pe Popa Grigore din Măhaciu, copiind la lumânare condicele lor, și nimeni n'a simțit mai intens cum Alexandria, Legenda Sfântului Sisoie și Psaltirea lui Dosoftei se topeau încet, încet, în folklorul țăranilor noștri, pe cât de cucernici, pe atât de lacomi de miraculos”, — mărturi-

sește un biograf al său (N. Condeescu, *Incă un cuvânt despre N. Cartoian*, III, în „Universul Literar“, an. LIV, nr. 8, 11 Martie 1945, p. 6).

Moartea nu i-a îngăduit să-și țină discursul de recepție la Academia Română, care l-a găsit vrednic să fie ales între „nemuritori“.

Dela Cartoian ne-au rămas mai multe lucrări de valoare, însă cele care vor înfrunta vremurile sunt: *Cărțile populare în literatura românească* și cele trei volume din *Istoria literaturii române vechi*.

† *MARIN ȘTEFANESCU*. La 11 Ianuarie a. c. a plecat dintre noi pe calea fără de întoarcere un credincios convins și un sincer apărător al credinței strămoșești, profesorul Marin Ștefănescu, titularul catedrei de Filosofie și Logică a Universității din Cluj.

Marin Ștefănescu și-a întemeiat întreaga sa operă instructivă și educativă pe doctrina creștină, pe care a apărat-o cu toată râvna și din toate puterile sale. Prin scrierile și numeroasele conferințe ținute în diferite orașe ale țării, Marin Ștefănescu a mărturisit și a susținut, prin prisma filosofiei, credința în Dumnezeu.

Bun patriot, el a condus cu hărnicie și pricepere societatea „Cultul Patriei“, dându-și obolul pentru neam și Rege.

Dintre lucrările tipărite, *Filosofia românească* (București 1922), *Le problème de la méthode* (Paris 1938) și *Filosofia creștină* (București 1943), vor putea fi consultate totdeauna cu un real folos.

Biserica și patria îi rămân recunoscătoare.

† *NICOLAE POPESCU-PRAHOVA*. Școala și Biserica română au dat un nou și neașteptat tribut morții. În ziua de 6 Fevruarie c. am citit cu strângere de inimă anunțul mortuar al lui Nicolae Popescu-Prahova, titularul catedrei de Drept bisericesc dela Facultatea de Teologie de pe lângă Universitatea Mihăileană din Iași.

Nicolae Popescu-Prahova a plecat dintre noi în împărăția fără de sfârșit cu regretul muncii nedesăvârșite, la o vârstă când putea fi încă de folos științei teologice, Bisericii și neamului.

Născut la 27 Martie 1886 în comuna Tătărani, județul Prahova, a urmat cursurile secundare la seminarul Central din București, luându-și, odată cu diploma de absolvire a seminarului, și bacalaureatul liceal. Licențiat al Facultății de Teologie din București, a plecat la Paris, de unde s'a înapoiat cu licența în drept, precum și cu o diplomă dela Hautes Etudes, secția

Științe religioase. Tot dela Universitatea parisiană a obținut și doctoratul în drept, în 1925.

A luat parte la campania din 1916—1918, luptând ca ofițer de rezervă cu gradul de căpitan în bravul regiment 32 Mircea.

Intre anii 1925—1928 a deținut postul de director al cancelariei mitropoliei Ungro-Vlahiei.

La 1 Ianuarie 1928 a fost numit profesor agregat la catedra de Drept bisericesc dela Facultatea de Teologie din Chișinău, unde a fost titularizat la 1 Martie 1931. A fost de mai multe ori Decan al Facultății, iar în toamna anului trecut a fost pentru puțină vreme, secretar general al ministerului Cultelor și Artelor.

Pe teren publicist, defunctul a desfășurat o activitate destul de fructuoasă, lăsând posterității câteva studii prețioase, în special cu privire la raporturile dintre Biserică și Stat: 1. *Raporturile dintre Stat și Biserică în Franța*, București 1923; 2. *Le divorce dans l'église orthodoxe*, Paris 1925; 3. *Cauzele de divorț în Biserica romano-catolică*, București 1926; 4. *Civilizația creștină*, Chișinău 1932; 5. *Menirea Facultăților de Teologie*, Chișinău 1935; 6. *Raporturile dintre Stat și Biserică*, Chișinău 1936 și 7. *Patrie și religione, creștinism și națiune*, București 1942.

Dintre aceste lucrări, *Raporturile dintre Stat și Biserică* îmbracă în împrejurările de acum un accentuat caracter de actualitate, întru cât expune și lămurește pe larg și temeinic toate concepțiile privitoare la această problemă, ajungând la concluzii de nesdruncinat, mai ales în ceea ce privește separația Bisericii de Stat, care nu poate fi decât o „soluție superficială”.

În afară de activitatea sa didactică și educativă, — ca profesor și director al Internatului teologic din Chișinău, — N. Popescu Prahova a fost în permanență prezent, cu munca și experiența, în mișcarea cultural-religioasă, ținând conferințe, participând activ la toate congresele bisericești, fiind gata oricând să-și servească Biserica și Patria.

Bun profesor și apreciat în cercurile înalte, blând și totdeauna sfătuitor și îndrumător, a fost respectat și ascultat de către studenți, iar ca om de societate s'a bucurat de toată stima și prietenia celor cu care a venit în contact.

Dumnezeu să-l odihnească în corturile dreptilor.

† *PREOTUL VASILE TARNAVSCHI*. În dimineața zilei de 5 Februarie a.c. ne-a răscolit sufletul o nouă veste tristă: a murit profesorul pensionar Vasile Tarnavschi, care a onorat tin p de 27 de ani

catedra de Exegeza Vechiului Testament dela Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți. A adormit întru Domnul în Capitala Țării, cu mulțumirea misiunii îndeplinite, turburat numai de zăngănitul armelor și de sbuciumul vremii.

Vasile Tarnavschi s'a născut la 16 Dechemvrie 1859 în satul Mihoveni din județul Suceava. Studiile secundare le-a făcut la gimnaziul din capitala județului, luându-și examenul de maturitate în 1878, când s'a și înscris la Facultatea de Teologie din Cernăuți. După ce și-a luat aci doctoratul, în 1886, a intrat în cler, fiind pentru scurt timp preot la țară, de unde a trecut apoi la oraș. Trimis în străinătate pentru specializare, a urmat cursurile Universităților din Viena, Breslau și Berlin, unde a făcut studii temeinice sub conducerea reputaților profesori Neumann, Delitzsch și Strack. Reintors în țară, a fost numit, ierarhic, docent (1900), profesor extraordinar (1903) și apoi titular (1906) la catedra de Studiul biblic și Exegeza Vechiului Testament la Facultatea de Teologie din Cernăuți, de unde a fost pensionat pentru limită de vârstă în 1930.

Ca profesor, a fost un fanatic al catedrei, muncitor fără preget, conștiincios, iubitor și blând față de studenți, cerându-le însă în schimb punctualitate și studii temeinice.

Vasile Tarnavschi a slujit altarului cu convingere, purtând cu o neîntrecută demnitate haina preoțească.

De cinci ori Decan al Facultății de Teologie și de două ori Rector al Universității, deputat în Congresul național-bisericesc și mulți ani președinte al Societății clerului bucovinean, V. Tarnavschi a dobândit merite prisositoare, recunoscute chiar și de străini: guvernul iugoslav l-a decorat cu ordinul „Sf. Sava”. Din partea Statului român a fost recompensat cu ordinul „Steaua României” în gradul de comandor și „Răsplata muncii pentru Biserică”.

Lucrările cu care profesorul Vasile Tarnavschi a îmbogățit bibliografia studiilor teologice sunt, în ordine cronologică, următoarele: 1. *Der Prophet Haggai*, Einleitung und Kommentar (1900, în românește la 1904); 2. *Viața patriarhilor* (f. a.); 3. *Geneza*, Introducere și comentar (1907); 4. *Exodul*, Introducere și comentar (1913); 5. *Leviticul*, Introducere și comentar (1923); 6. *Introducere în sfintele cărți ale Vechiului Testament* (1928) și, 7. *Arheologia biblică* (1930).

La acestea se pot adăoga numeroasele studii biblice publicate în revista „Candela”, neadunate în volume aparte.

N'au putut vedea până acum lumina tiparului *Istoria biblică a Vechiului Testament* și *Gramatica limbii ebraice*, rămase în manuscris. Tipărirea acestor două însemnate lucrări ar fi cel mai nimerit omagiu adus memoriei ilustrului dispărut.

Cei care l-au cunoscut mai de aproape spun că „vorbia și scria ireproșabil nemțește, cunoștea latina, ebraica, araba, siriaca și greaca” (Dr. Nicolae Neaga, *Vasile Tarnavschi*, în „*Revista Teologică*”, an. XXXV, nr. 1—2, Ianuarie — Februarie 1945, pp. 74—76).

Vasile Tarnavschi a fost penultimul supraviețuitor din celebra pleiadă de dascăli care a reușit să facă din Facultatea cernăuțeană de Teologie centrul științei și culturii teologice ortodoxe de pretutindeni, într'un trecut nu tocmai îndepărtat (A. Comoroșan, V. Mitrofanovici, Eusebiu Popovici, V. Găină, E. Voiutschii și V. Gheorghiu).

Primește Doamne în ceruri și așează în ceata dreptilor pe ostenitorul Tău pe pământ, preotul Vasile.

CREȘTINISMUL ȘI PROBLEMELE SOCIALE. „*Doresc ca de acum înainte în fiecare an mării noastre dascăli întru teologie să iasă în public pentru a împărtăși la cât mai multă lume din adâncurile Teologiei, pe care neîntrerupt acești ostenitori le dăruiesc de pe înălțimea catedrei universitare. Mă bucură că dorința mea întâlnește făgăduința făcută prin domnul Decan Șerban Ionescu de a continua aceste conferințe*”. Acestea sunt cuvintele cu care I. P. S. Nicodim, Patriarhul României, și-a încheiat cuvântarea, ocazională ținută în sala Dalles la 26 Martie 1942, cu prilejul încheierii primului ciclu de conferințe publice organizat de Facultatea de Teologie din București, pe care le-a „ascultat cu multă plăcere și deosebit interes”.

Tot cu acel prilej, Decanul de pe atunci al Facultății spunea: „Vrem să adâncim vadul pe care l-am făcut anul acesta și să transformăm catedra Academiei într-o tribună de vestire, de apărare și de înfăptuire a specificului nostru ortodox”.

Către sfârșitul iernii și începutul primăverii din anul 1942, Facultatea de Teologie din București s'a manifestat pentru prima oară în public, expunând prin eminenții ei dascăli diferitele aspecte ale Ortodoxiei, în fața unui mare număr de ascultători din toate straturile sociale.

Neuitând legământul făcut și încurajați de succesul și rezultatele dobândite, profesorii înaltei instituții teologice au tors

firul mai departe, ținând și în anul următor, 1943, în aceeași sală și în aceeași perioadă de timp, un nou ciclu de conferințe, intitulat *Creștinism și Românism*.

De acum, ascultătorii au fost câștigați pentru totdeauna, iar Facultatea și-a creat o tradiție dela care nu se mai putea abate.

Astfel că în 1944, strecurându-se printre sbuciumările grozave cauzate de războiul crud în care am intrat din calculele nesăbuite ale câtorva preținși „conducători”, Facultatea de Teologie se găsea prezentă pe teren cu cel de al treilea ciclu de conferințe: *Figuri ortodoxe reprezentative*.

Anul acesta, regăsindu-ne pe drumul nostru de totdeauna, cu toate greutatele inerente unei restabiliri a vieții normale, profesorii Facultății au pășit din nou la lucru de obște pe ogorul sufletului românesc, dându-ne prilej să ascultăm un mănunchiu de conferințe din care se pot desprinde prețioase cunoștințe și învățături pentru vremea de astăzi: *Creștinismul și problemele sociale*.

Programul conferințelor, în curs de desfășurare, este următorul: I. 22 Februarie 1945, Prof. Pr. Gala Galaction: *Săracii din Corint*; II. 1 Martie 1945: Prof. Pr. Haralambie Roventă: *Evangelia și asistența socială*; III. 8 Martie 1945, Prof. Teodor M. Popescu: *Caritatea creștină*; IV. 15 Martie 1945, Prof. Toma Gh. Bulat: *Asistența socială în Biserica bizantină și veche românească*; V. 22 Martie 1945, Prof. Pr. Ioan Gh. Coman: *Valoarea omului în concepția Sfinților Părinți*; VI. 29 Martie 1945, Prof. Ioan Gh. Savin: *Rase și clase în lumina creștinismului*; VII. 5 Aprilie 1945, Prof. Pr. Niculae M. Popescu: *Florile și Savalia*, cu exemplificări muzicale cântate de carmeniștii: Mircea Buciu, Traian Ghica și Teodor Rădulescu; VIII. 12 Aprilie 1945: Prof. Pr. Petre Vintilescu: *Funcțiunea eclesiologică sau comunitară a Liturghiei*; IX. 19 Aprilie 1945, Prof. Lazăr Iacob: *Biserica și transformările sociale*, și X. 26 Aprilie 1945, Prof. V. Gh. Ispir: *Creștinismul în relațiunile internaționale*.

Însemnătatea subiectului general ales pentru a fi debătut și lămurit în sesiunea aceasta nu poate fi trecută de nimeni cu vederea. Biserica este chemată să joace un rol de căpetenie în noua orînduire a lumii, ce va urma după crâncenul războiu al cărui sfârșit se apropie cu pași repezi.

Pentru străduințele depuse în continuarea unei tradiții nu prea vechi, dar adânc pătrunsă în sufletele credincioșilor lucrători, d. prof. Dr. V. Gh. Ispir, Decanul Facultății, precum și întreg corpul profesoral, merită toate laudele și încurajările.

TEODOR N. MANOLACHE

Ministru al Cultelor; Declarațiile făcute presei de către Ministrul Cultelor, Preotul C. Burducea; I. P. S. Patriarh Nicodim la instalarea administrației românești în Ardealul de Nord; Indemnul I. P. S. Patriarh Nicodim către popor; Demisia I. P. S. Mitropolit Tit al Bucovinei; Biserica Ortodoxă Română în A.R.L.U.S.; † Nicolae Cartoian; † Marin Ștefănescu; † Preotul Vasile Tarnavschi; Creștinismul și problemele sociale. 77—96

Manuscrisele, cărțile și periodicele pentru recenzii se trimit la **Palatul Sfântului Sinod, Str. Antim 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista Biserica Ortodoxă Română.**

ABONAMENTUL

În Țară:		În Streinătate:	
Pe an	4000 lei	Pe an	8000 lei
Un număr	400 lei	Un număr	800 lei

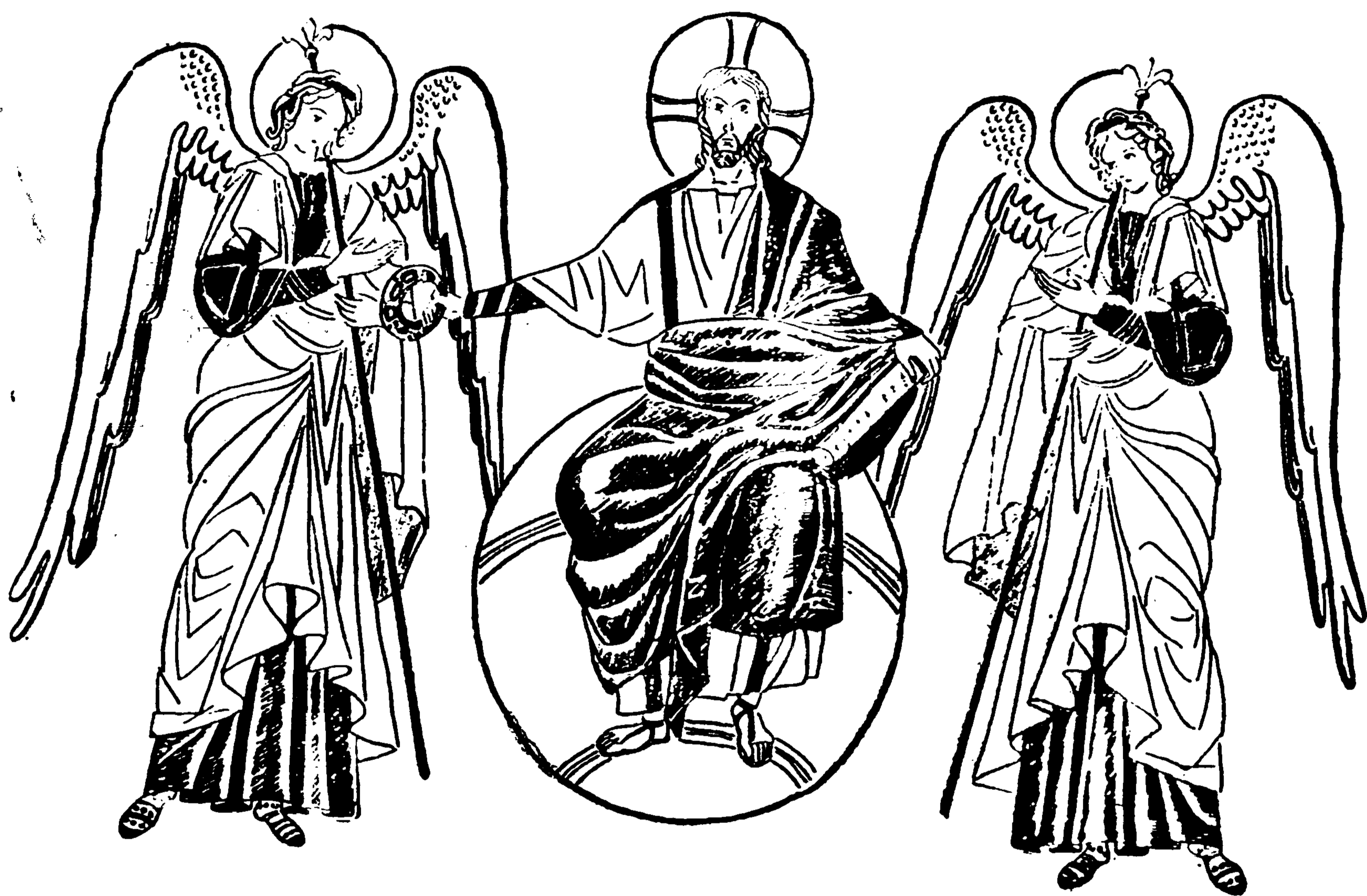
Abonamentele, precum și toate cele ce privesc Administrația, se trimit pe adresa: **Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Str. Antim, 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista Biserica Ortodoxă Română.**

In București, revista se poate cumpăra de la **Librăria teologică a Institutului Biblic, Str. Principatele Unite Nr. 60.**

165

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Anul LXIII. Nr. 4—5

Aprilie—Mai 1945

BUCUREȘTI

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Îngrijită și editată

de

ÎNSTITUTUL BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMANE
sub președinția

I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit

D. D. Dr. NICODIM

Patriarhul României

Redactori : Preotul Dr. DUMITRU FECIORU
Diaconul Dr. GHEORGHE I. MOISESCU

REVISTA APARE LUNAR=ABONAMENTUL 4000 LEI ANUAL

CUPRINSUL

I. ARTICOLE

	<u>Pagina</u>
Prof. I. D. ȘTEFĂNESCU, <i>Pictura bisericească</i>	97—105
Diaconul Dr. I. BARNEA, <i>O temă de iconografie „occidentală” în pictura bisericilor moldovenești</i>	106—125
Sfântul VASILE CEL MARE, <i>Despre lăcomie</i> , Traducere de Preot D. Fecioru	126—136

II. RECENZII

<i>Biblia sau Sfânta Scriptură</i> după textul grecesc al Septuagintei. Tipărită în zilele Majestății Sale Mihai I Regele României, prin osârdua Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României, cu binecuvântarea Sfântului Sinod. Ediția a doua, București, 1944, XXVIII[—XXXII] + 1935[—1938] pagini, 5.000 lei (Prof. Pr. Haralambie Roventă)	137—141
† NICODIM, Patriarhul României, <i>Viața lui Iisus Hristos</i> după I. W. Farrar, Tomul I, Tiparul Sfintei Mănăstiri Neamțu, 1944, 640 pagini, (Ogorul Domnului, XXVIII), (Arhimandrit Scriban)	141—145
† NICODIM, Patriarhul României, <i>Ortodoxia și creștinismul apusean</i> , București, 111 pagini, (Preot V. Ștefan)	146—149
ILIE MINIAT, <i>Didahii și predici</i> , Traduse de Preot D. Fecioru, București, 1945, 710 pagini (Preot L. Gh. Chirvase)	149—152

III. NOTE BIBLIOGRAFICE

Profesorul ST. BERECHET, I. BARNEA, Preotul ARISTOTEL CODRES, Diaconul G.I. MOISESCU, TEODORMANOLACHE. <i>Lucrări cu caracter general</i>	153—155
<i>Teologia istorică</i>	155—158
<i>Teologia practică</i>	159—162

PICTURA BISERICESCĂ

Numai studii adânci pot ajuta pe cineva să socotească în chip temeinic câtă râvnă, câtă avere și cât geniu s'a cheltuit în trecutul neamului românesc, și anume în slujba Bisericii. În adevăr, numai cercetând zile, luni și ani dearândul, schiturile și mănăstirile Țării noastre, dela cele smerite și tănuite în fundul munților până la zidirile mărețe dela Neamtu, Vatra Moldoviței, Suceava, Curtea de Argeș, Horezu etc., poate să-și dea seama cineva de munca și de sufletul, de jertfa și de învățătura hotărâtă pentru veacuri în ziduri de multe ori uitate, care au multe de povestit și un glas cu nespus înțeles. Întârzie cineva, un ceas numai, în sus pe apa Doamnei, în biserica săpată în stâncă dela Corbii de Piatră. Privească cu luare aminte zugrăvelile de pe ziduri și mai ales cea minunată Inviere a lui Lazăr, care amintește pe cei mai buni meșteri pictori ai Salonicului din veacul al XIII-lea. Zăbovească apoi, cine are vreme și vrea să învețe, în biserica Domnească dela Argeș, în proscomidia minunatei biserici, unde un pictor învățat a zugrăvit în tonuri, care luminează întunerecul încăperei, troparul binecunoscut al liturghiei: „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, în rai cu tâlhărul...“. Și apoi să rămână, câteva clipe, cu ochii la Cortul Mărturiei și la Impărtășirea Apostolilor, zugrăvite pe peretele absidei principale, în fața altarului. În naosul bisericii, să-și găsească vreme privitorul să cerceteze măcar pe sfinții episcopi pictați pe stâlpii care susțin cupola. Să-și poată apoi purta sufletul și ochii prin fața bolniței dela Cozia, adevărat

juvaer de arhitectură bisericească și să poată călători, la Hurez, în impunătoarea cetate a lui Brâncoveanu, ori la Neamțu în cetatea lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Va socoti un asemenea cercetător norocos și cuminte un adevărat dar dela Dumnezeu petrecerea în cuprinsul Vetrei Moldoviței, Sucevei ori Suceviței. Fiindcă, mai presus de toate, și mai presus de înălțarea sufletească, de care se va învrednici, cercetătorul acesta va ajunge să socotească cu adevărat munca și jertfa, sufletul și învățătura din care au răsărit aceste rugăciuni de cărămidă și de piatră și covoarele lor de zugrăveli, menite să rămână po-doabe de veacuri și isvoare de adâncă înțelepciune. Am trăit cu toții, în Țara noastră, pe temeiul și din truda acestui trecut. De două sute cinci zeci de ani, nu am mai creiat nimic, aproape, de adevărată valoare sufletească și artistică și, în deosebi, nimic cu înțeles în pictura bisericească. Am trăit din fărâmiturile de învățătură pe care le-am putut desprinde dintr'un trecut glorios, care a început să devină iute din ce în ce mai neînțeles pentru noi. Curente străine, străine mai ales de tradiția, de înțelegerea și credința noastră s'au îmbulzit, și s'au impus cu prestigiu de artă, neavând de fapt de cât farmecul noutății sau pe acela, mai puțin interesant încă de cât acesta, al pretenției savante.

Este un fapt de care vom ajunge curând să ne dăm seama cu toții. Zugrăveala bisericilor noastre nu este nici bisericească și nici artistică. Domeniul acesta a devenit un adevărat câmp de exercițiu stăpânit de fantazia îndrăznelii sau de rutina unor cugete care vor să realizeze ceea ce n'au învățat niciodată. În două sute cinci zeci de ani de lăsare și neînțelegere n'a fost greu să se ruineze zugrăveli de mare preț, pe care le-a acoperit fumul lumânărilor

proaste ori le-a ruinat umezeala și restaurările. S'au deschis ferestre largi, în locul ferestrelor mici de odinioară, și lumina a năvălit în biserică înecând tonurile. De câte ori, picturile vechi care nu mai erau dragi nimănui, fiindcă nu le mai înțelegea nimeni, n'au fost apoi acoperite cu tencuială groasă, ori n'au fost deadreptul răzuite pentru a fi înlocuite cu pictură modernă, rece, fără conținut și pretențioasă? Pietatea românească și râvna cinstită înaltă dela o vreme numeroase biserici, cele mai multe fără stil, în orașe și la țară. Se dăruiește suflet și se cheltuiesc bani grei. Abia e gata edificiul, și râvna celor ce s'au nevoit pentru dânsul chiamă pe pictori. Cu bani puțini, prea puțini, într'o vreme foarte redusă ca durată, pictorul ori zugravul are să acopere pereții cu un veșmânt de zugrăveală în ulei ori în așa zisă frescă, călăuzindu-se după un program care a devenit aproape tipic de două sau trei decenii. Condițiile tehnice de execuție sunt mai totdeauna dintre cele mai searbede. Culorile se înegresc curând, tencuiala se macină și de multe ori pictura se șterge. Aceea ce este însă, cu deosebire, extrem de grav, se leagă de subiectele pictate, cu alte cuvinte de programul iconografic al decorului. De lungă vreme, mai nimeni nu mai știe că acest decor trebuie să aibă un înțeles, fiindcă el ilustrează și explică liturghiile, evangheliarul, psaltirea, cântările bisericesti și viețile sfinților. Abia dacă am mai întâlnit, la țărani, prin Bucovina și Transilvania, simțirea aceasta justă a unui decor pictural care trebuie să vorbească sufletului, să explice ceva și să aibă un înțeles. Pentru lumea care se crede bine informată, decorul pictural în biserici, pictura murală și icoanele, înfățișează doar un complement artistic al clădirii, o podoabă a zidurilor, care are să fie judecată și simțită în felul

în care se judecă și se simte de un vizitator de gust ori fără gust, cuprinsul unei expoziții ori a unei galerii de artă. Pictori formați în școale ori academii de arte frumoase, unde nu se învață în nici un chip pictura bisericească, au introdus această înțelegere sau, mai de grabă, neînțelegere în spiritul mulțimii și al cercurilor alese de oameni cu oare care învățatură. Din pricina aceasta auzi pretutindeni, când e vorba de pictura bisericească, discuții și aprecieri de ordin așa zis estetic, care prețuiesc tonalitățile, proporțiile și desenul, capetele frumoase ori urâte de sfinți ori de sfinte, armonia coloristică și alte multe lucruri de ordinul acesta. Toate aceste considerații privesc fapte. Ele sînt urmărite cu adîncă părere de rău de cine știe cîtă importanță au icoanele și pictura murală întru ce privește hotărîrea și luminarea dogmelor și riturilor religioase; și, mai ales, de cine cunoaște puterea imaginilor care se fixează într'un chip de nedesrădăcinat în cugete și devin izvoare de idei și de simțiri. Aceste constatări ne ajută să luminăm termenii unei probleme extrem de importante, de care preoțimea noastră, în primul rînd, și întreaga lume înțelegătoare nu mai poate rămîne străină.

Problema este aceea a picturii bisericești. Ea a preocupat oficialitatea cu mai mulți ani în urmă, când s'a alcătuit, pe temeiul unei legi și al unui regulament, o serie de dispoziții care privesc obligația unui examen, în urma căruia să acordă drepturi de pictori și zugravi autorizați, care constituiesc un fel de recomandare oficială a artiștilor și meșteșugarilor în stare să împodobească o biserică cu picturi murale și icoane. O a doua serie de dispoziții impune concursul drept mijloc de alegere al artiștilor zugravi ori pictori de monumente mai importante. În sfîrșit, legea și regulamentul au prevăzut modalități de con-

trol și de recepționare a lucrărilor, încredințând toate aceste sarcini unei comisii speciale de pictură bisericească, care are sediul în București, dar se deplasează, la nevoie, ori își trimite inspectorii sau delegații ei în ori ce parte a Țării. O decizie a Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim a hotărât aplicarea cu rigoare a legii și regulamentului, de care am vorbit, în eparhia Ungro-Vlahiei.

Este interesant de notat că zelul și priceperea comisiei s'au izbit, dintru început, de greutate neașteptate. Ele s'a ivit în unele eparhii unde legea a fost pur și simplu ignorată. Nu facem precizări pentru a nu turbura pe nimeni, dar atestăm acest fapt uimitor. O altă împotrivire a fost aproape „organizată” de tradiția moștenită de multă vreme: alegerea zugravului ori pictorului trebuia să rămână, în ciuda legii, pe seama ctitorului, parohiei sau donatorilor. În aceste condiții, scopul legii greu putea fi atins. Comisiunea specială, sprijinită de Ministerul Cultelor și de oficialitatea bisericească, și-a înmulțit dela o vreme eforturile. Acum s'au înmulțit și nedumeririle. Vorbim și ne ocupăm, se înțelege, de nedumeririle adevărate, pornite din cuget curat, însă din neînțelegerea lucrurilor.

În această ordine de idei, socotim necesar să arătăm că, în spiritul legii, comisiunea specială de pictură bisericească împlinește înainte de toate o funcțiune foarte importantă de ordin educativ. În adevăr ea face operă de educație cu prilejul examenelor de zugravi și pictori, fiindcă examenul acesta, până astăzi, extrem de îngăduitor față de toată lumea, a avut de scop să dea prilej zugravilor și pictorilor bisericești să studieze anume probleme, să intre în legătură cu specialiștii

comisiunii și să primească directive și sfaturi folositoare. Autorizațiile date pictorilor și zugravilor au fost, în marea majoritate a cazurilor, un fel de mulțămintă pentru prezentarea la aceste reuniuni educative și o primă de încurajare. În anume condiții și anume când e vorba de monumente mai puțin importante, pictorii autorizați pot lucra după ce au fost angajați deadreptul de parohie, în urma unor licitații legale, iar zugravii, în alte condiții și sub un control. Pentru toate edificiile religioase, cu o suprafață de pictat relativ mai întinsă, legea impune concurs. Concursul este un al doilea mijloc educativ folosit de Comisiunea Specială. În adevăr probele de examen se execută, în mare parte, deadreptul pe pereții bisericii, care urmează să fie decorați. Comisiunea specială se duce la fața locului, și judecata concursului se face în fața comitetului de construcție și a persoanelor din localitate, care se interesează de asemenea lucruri. În discuții amănunțite, se lămuresc numeroase probleme și puncte de vedere, și toate acestea se consemnează și în procese verbale scrise. Explicările de ordin tehnic se dau pe larg, și sânt apoi la dispoziția artiștilor concurenți. Cu chipul acesta și artiștii și publicul dobândesc, încetul cu încetul, un număr de informații înțelese, într'o materie unde de obicei lipsește pregătirea. Concursul însuși împlinește, în al treilea rând, un înalt scop educativ, fiindcă trezește emulație și râvnă, și răspândește convingerea foarte necesară, în Țara noastră, a necesității de a avea merite reale și de a munci cinstit pentru a învinge. Membrii comisiunii nu pictează biserici și nu concurează la nici un fel de lucrare. Ei sânt aleși de Biserică dintre specialiștii recunoscuți, și confirmați de Minister. Ei nu sânt plătiți, și și-au făcut de

mai mulți ani, din convingere, o adevărată dat suflătească din împlinirea sarcinei lor. O vreme, n'am socotit necesare asemenea lămuriri, fiindcă adevărat folos și de mare importanță ne-au părut explicările ce privesc însăși problema picturii bisericești, asupra căreia voim să spunem acum câteva cuvinte înțelese.

Ideea de a „împodobi” pereții unei biserici, cu gândul de a înfrumuseța cuprinsul, se leagă de fapt de Renașterea italiană. Spirite științifice, liberi cugători ori atei, așa cum au fost în majoritatea lor artiștii renașterii italiene, au lucrat, de dragul artei și pentru gustul unui public de elită, o lume de gust care știa ce este lucrul frumos, îl căuta pretutindena și îl doria în fiecă loc de petrecere: în case și în palate, în edificii publice, primării, piețe publice, tribunale, în biserici și în cimitire. Lucrul acesta frumos, pe care îl doriau cu nesațiu și îl gustau cu pricepere, era însă în legătură cu o altă însușire a societății de atunci și anume cu dragul de viață. Lumea iubea viața, îi era dragă mai ales înfățișată și manifestată în chipuri evidente și în aspecte de sărbătoare. Mai fiecine iubia tinereța și grația, frumusețea și energia, îndrăzneala în viață și gingășia. Era vorba pretutindeni și în mintea tuturor de o concepție legată exclusiv de bucuriile vieții trecătoare, de farmecul feminin și de iubirea pământească, de viață trăită din plin, de frumuseță trupească, de ceruri albastre, de copaci care se leagănă în zare, de flori și de paseri. În Sfânta Scriptură însăși, lumea și pictorii renașterii italiene n'au văzut, lungă vreme, ca și atâția dintre noi până astăzi, de cât basm și poezie, istorie și închipuire, cu alte cuvinte, drama omenească sub multiple și neașteptate înfățișări. În înțelesul

acesta, și fără nici un fel de duh religios, au pictat maestrii Renașterii italiene, și atâția artiști după aceștia din urmă, scene din Vechiul Testament și fapte din Noul Testament, pe pereții bisericilor și pe icoane mobile. În afară de lipsa oricărui duh religios, trebuie subliniat un al doilea grav defect al acestor mai totdeauna fermecătoare opere de artă, și anume absența simțului istoric, precum și o uimitoare actualizare a tuturor faptelor și a întregii lumi din Sfânta Scriptură. În adevăr, întâlnim pretutindenea, în primul rând, în locul Betleemului, Nazaretului ori Ierusalimului, orașe, piețe, case și peisaje italiene. Costumele sînt toate italienești. Și toată Istoria Sfântă este actualizată, într'un chip uimitor, în sensul că Sfânta Ana, Fecioara Maria, Sfinții și Sfintele, Mântuitorul El însuși, sînt mai preste tot înlocuiți ori înfățișați de personaje, femei, fete, și bărbați „frumoși” ori „interesanți” din lumea italiană, și din lumea de toate zilele. În asemenea condiții, credinciosul cercetător al unei biserici se transformă, de multe ori, sub influența zugrăvelilor minunate și atrăgătoare pe care le are în fața ochilor, într'un vizitator de expoziții ori de galerii artistice. Gîndurile lui aleargă dela o frumuseță feminină la altă frumuseță feminină, dela un cap interesant la un alt cap interesant, și cugetul său se umple de imagini și de simțiri care-l poartă și îl țin legat de lumea de toate zilele și, cu deosebire, de lumea aceasta a Renașterii, care n'a prețuit de cât viața pămîntească și farmecul ei, frumuseța femeiască și energia bărbătească. Sufletul privitorului, străbătut de simțiri turburătoare, se umple de fantazie, de farmec, de păreri de rău și de visare. Această pictură „bisericească” ne-a fost adusă de cei ce au învățat în Apus și de duhul civili-

zației moderne. În asemenea duh, s'au restaurat picturile vechi ale multora din monumentele noastre istorice, către mijlocul veacului al XIX-lea, și s'au zugrăvit biserici de seamă la orașe ori cuprinsuri modeste de rugăciune la țară. Pictura bisericească, se înțelege limpede acum, trebuie să fie altă ceva și este altă ceva. Părinții Bisericii au chemat această artă în ajutorul lor în scopul de a înălța pe credincioși, de a-i învăța și de a-i călăuzi. Câteva vorbe de lămurire a originilor picturii bisericilor creștine sînt acum folositoare și cu acestea intrăm în miezul problemei care ne ocupă.

I. D. ȘTEFANESCU

O TEMĂ DE ICONOGRAFIE „OCCIDENTALĂ” ÎN PICTURA BISERICILOR MOLDOVENEȘTI¹.

În pictura bisericilor Moldovei de Nord din sec. XVI apar dintr'o dată o seamă de lucruri noi care nu puțin au dat de gândit celor cari s'au ocupat mai în de aproape cu ele. Însăși minunata zugrăveală pe dinafară a zidurilor acestor biserici, care făcea pe J. Strzygowski să le compare cu San Marco din Veneția și cu domul din Orvieto², a fost socotită la început ca avându-și origina în pictura romanică din sec. XI³, pentru a i se găsi în ultimul timp modele, nu tot așa de desăvârșite ca ale noastre, dar mai apropiate în timp și spațiu, în biserici din Serbia secolului al XIV-lea⁴.

Din mulțimea scenelor care împodobesc aceste biserici pe dinăuntru și pe dinafară, se desprind câteva teme care par că rup cu tradiția de inspirație ortodoxă, îndrumându-ne spre Occidentul catolic. O cercetare mai amănunțită a unor astfel de teme iconografice socotite occidentale, ori, mai precis „italiene”, ar putea însă arăta în ce măsură acest calificativ li se potrivește sau nu. Ea ar scoate apoi la iveală atâtea alte note originale ale vechii picturi religioase moldovenești. Drumul pentru aceasta nu e ușor de străbătut, deoarece multe monumente ce ar ajuta la lămurirea problemei nu se mai păstrează, iar cele existente încă nu se poate spune că au fost studiate întotdeauna cum trebuie, ori că se cunosc toate.

1. Comunicare făcută în ședința publică a Institutului de Istorie Națională din București, la 22 Februarie 1945.

2. J. Strzygowski, *Comori de artă în Bucovina* (trad. de G. Murnu în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* 6 (1913), p. 129.

3. J. Puigi Cadafalch, *Les églises de Moldavie...*, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine* 11 (1924), p. 76, 81-82. Cf. Același, *Le premier art roman*, Paris, 1928, p. 150-151.

4. Pe același drum ne mână ansamblul iconografic al scenelor de pe zidurile interioare și exterioare ale acestor biserici, limba inscripțiilor și în deosebi „asediul Constantinopolului” zugrăvit pe zidul exterior sud al bisericilor din vremea lui Petru Rareș. Vezi: V. Grecu, *Influențe sârbești în vechea iconografie bisericească a Moldovei* (Extr. din rev. *Codrul Cosminului* 9 (1935), p. 235-242.

Așa, bunăoară, tema cunoscută sub numele de *Arborele lui Iesei* și socotită de L. Bréhier ca una din temele care arată cel mai bine influența occidentală asupra picturilor din Moldova¹, chiar dacă își are origina în Apus, unde se întâlnește pentru prima oară în sec. XII², totuși ea devine orientală în același secol, când e reprodusă în biserica din Bethleem, iar pe zidurile exterioare ale unor biserici moldovenesti (Sf. Gheorghe din Suceava, Voroneț, Vatra Moldoviței, Sucevița), va fi venit din sudul Dunării, unde se vede de mai multe ori în biserici sârbești din sec. XIV³, și la Constantinopol și Athos, în sec. XV și XVI⁴.

Mielul, ca simbol al lui Hristos care se jertfește pentru păcatele lumii, temă interzisă în arta Bisericii orientale prin canonul 82 al sinodului quini-sext, la anul 692, va fi venit pentru prima oară în unele biserici ale lui Ștefan cel Mare direct din Italia, așa cum crede d. Paul Henry⁵, ori mai curând din mediul catolic al Ungariei sau Poloniei vecine. În absida altarului bisericilor moldovenesti, unde de obicei se întâlnește (Sf. Gheorghe-Hârlău, Sf. Nicolae-Dorohoi, Dobrovăț, Humor, Vatra-Moldoviței), această scenă primește însă întrebuințarea pe care n'o avusese niciodată în arta occidentală și anume, ilustrează nu vreun text din Evanghelie sau Apocalipsă, ca de obicei, ci altele din Liturghie ori în legătură cu săvârșirea jertfei fără de sânge a acesteia⁶.

Tema atât de mult răspândită în Occident, începând de la sfârșitul secolului al XIII-lea, sub numele de *Vierge au manteau* (Die Madonna mit dem Schutzmantel), pe care d. P. Henry ne-o

1. *L'art des églises de Bucovine aux XV-e et XVI-e siècles...*, în *Journal des savants* 1932, Nr. 1, p. 18.

2. *Ibid.* Cf. Același, *L'art chrétien. Son développement iconographique des origines à nos jours*, Paris 1928, p. 236 și K. K ü n s t l e, *Ikongraphie der christlichen Kunst I*, Freiburg i. B., 1928, p. 296-297.

3. Vlad R. Petković, *La peinture serbe du moyen-âge*, I-e partie, Beograd 1930, pl. 28 b și 94.

4. L. Bréhier, *L'art des églises de Bucovine...*, p. 19. Cf. F. D ö l g e r — E. W e i g a n d — A. D e i n d l, *Mönchsländ Athos*, München, 1943, p. 254, fig. 160.

5. *De quelques italianismes dans la peinture religieuse roumaine du XVI-e siècle*, în *Atti del V Congresso Internaz. di studi bizantini*, (Studi bizantini e neoellenici VI), Roma, 1940, p. 166.

6. Cf. I. D. Ș t e f ă n e s c u, *L'illustration des Liturgies dans l'art de Byzance et de l'Orient*, Bruxelles, 1936, p. 111-112.

semnalează și la Sucevița¹, nu se știe dacă nu-și are origina, împreună cu Pokrovul rusesc, în așa numita Θεοτόκος σκέπη τοῦ κόσμου bizantină și dacă nu trebuie pusă în legătură cu vedenia pe care acel Andrei Nebunul, „scit de origină”, o are în biserica Vlahernelor, pe la jumătatea secolului al X-lea².

O temă de iconografie socotită ca venind din Occident în arta popoarelor ortodoxe ale Balcanilor și în Rusia, nu mai de vreme de sec. XVI, este *Sf. Treime* sub înfățișarea Celui vechiu de zile, adică a lui Dumnezeu-Tatăl reprezentat ca un bătrân care șade pe un tron alături de Fiul cu chipul său istoric și având deasupra, între ei, un porumbel — simbolul Duhului Sfânt. Pe această temă, care se găsește și în câteva biserici moldovenești din secolul XVI, vom căuta s'o examinăm, pentru a-i stabili origina și data apariției în arta bizantină și în cea moldovenească.

În arta paleocreștină și după aceea în cea bizantină, socotită cea mai autentică moștenitoare a acesteia, *Sf. Treime* este înfățișată: a) *simbolic*, printr'o mână eșind din nour, un miel și un porumbel, așa cum ne încredințează Paulin de Nola într'o scrisoare (ep. XXXII), din anul 402 și b) *allegoric*, prin scena celor trei îngeri ca oaspeți ai lui Abraam la stejarul lui Mamre („Filoxenia lui Abraam”), așa cum obișnuște aproape totdeauna arta bizantină (cele mai vechi scene sunt la S. Maria Maggiore în Roma și la S. Vitale, în Ravenna). Acestor două moduri de reprezentare a *Sf. Treimi* se mai adaugă un altul, în fond tot simbolic, pe care însă l-am numi *geometric*, deoarece constă când dintr'un triunghi³, când dintr'un patrat și un romb suprapuse și înscrise de cele mai multe ori într'un cerc. Primul tip se întâlnește încă din vremea picturii catacombelor, iar al doilea apare pe la mijlocul secolului al XIV-lea, ca urmare a discuțiilor isihaste, având de scop să închipuiască persoanele *Sf. Treimi* în lumina necreată a Taborului.

O reprezentare simbolică destul de veche a *Sf. Treimi*,

1. O. c., p. 166. Cf. Același, *Les églises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVI-e s.*, Paris 1930, p. 275, pl. LXV.

2. O vedenie asemănătoare, inspirată pare-se din cea bizantină, se zice c'a avut Bonaventura pe la 1270. Le R. P. Lathoud, *Le thème iconographique du «pokrov» de la Vierge*, în *L'art byzantin chez les Slaves*, II-e Recueil, 2-e partie (Paris 1932), p. 313-314.

3. Cf. G. Stuhlfauth, *Das Dreieck. Die Geschichte eines religiösen Symbols*, Stuttgart, 1935.

pe nedrept pusă de unii la îndoială ca atare, este și așa numita Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου = „Gătirea Tronului“ din bisericile românești, care în pictura bizantină e pusă de obicei în legătură cu judecata viitoare: Tronul închipue pe Tatăl, crucea și Evanghelia de pe el pe Fiul, iar porumbelul de deasupra pe Sf. Duh¹. Un exemplu unde această scenă înfățișa netăgăduit Sf. Treime este acela din absida în mozaic a bisericii Adormirii din Niceea (sec. XI)². În bisericile din sec. XVI ale Moldovei, astfel de exemple se întâlnesc în absida principală dela Humor și Vatra Moldoviței.

Simbolic și antropomorf totdeodată apare Sf. Treime în scena *Botezului lui Iisus*, a cărei cea mai veche înfățișare o întâlnim în Codicele sirian al lui Rabula (anul 586), azi la Biblioteca Laurenziana din Florența.

Artă occidentală continuă tradiția reprezentării simbolice a Sf. Treimi din perioada paleocreștină, pe care o întâlnim și în sec. XI la Puy de Dôme, sub înfățișarea unei mâini eșind din nour, a mielului și a porumbelului³. Continuă deasemenea și scena alegorică a Filoxeniei lui Abraam, deși mult mai puțin decât arta Bisericii orientale. Incepând din sec. X însă, în Apus e preferată reprezentarea *antropomorfă* a Dumnezeirii în trei persoane: Tatăl, Fiul și Sf. Duh sunt înfățișați în chip de om, șezând unul lângă altul pe o bancă. Așa în manuscrisul arhiepiscopului Dunstan din Canterbury (inceputul sec. X)⁴, în renumita miniatură a ms. „Hortus deliciarum“ (sec. XII)⁵, într'un Missale al Fer. Augustin, din anul 1362, etc.⁶. Se crede că acest fel de reprezentare a Sf. Treimi s'a inspirat din scena tipologică a Filoxeniei lui Abraam, așa cum și cată să dovedească îndeosebi miniatura din Hortus deliciarum⁷.

1 G. Sotiriu în Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 1932, περ. Γ', t. A', Atena 1933, p. 133-134. De o parte și de alta a crucii se află uneori sulita și buretele. Vezi Ch Diehl, *Manuel d'art byzantin*², vol. II, Paris, 1926, p. 671, fig. 331, I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie..*, Album, Paris, 1928, pl. XLV, 1; LII, 1 ș. a.

2 Dr. A. Hackel, *Die Trinität in der Kunst*, Berlin, 1931, p. 64.

3 L. Bréhier, *L'art chrétien*, p. 238, fig. 124.

4 Hackel, *o. c.*, p. 72.

5 Künstle, *o. c.*, p. 222.

6 Hackel, *o. c.*, p. 66-78. Cf. Bréhier, *o. c.*, p. 238: capela S. Gilles de Montoire (Loir et Cher).

7 *Ibid.*, p. 35 și 36. Cf. Același, *Die antropomorphen Trinitätsdarstellungen in der Kunst des christlichen Ostens u. des Abendlandes*, în *XIII-e Congrès International*

O înfățișare simbolică-antropomorfă a Sf. Treimi, care s'a născut în sec. XII în Franța și s'a răspândit în Occident, de unde, prin Italia și Balcani a trecut în Rusia, este figura de om (inger) cu trei fețe. Ea s'a ivit ca o reacțiune împotriva reprezentării ce se credea că duce la triteism, a persoanelor Dumnezeirii așezate separat una lângă alta și își are izvorul de inspirație în antichitatea greco-romană. În România cunoaștem până acum o singură reprezentare de acest fel în icoana pe sticlă din sec. XIX (opera iconarului Ion Pop dela Făgăraș), din colecția d. Ioanidu¹. Origina acesteia se pare că trebuie căutată în arta gotică, unde scena pătrunsese încă din sec. XIV².

În pictura Bisericii rusești, o răspândire foarte mare a avut Filoxenia lui Abraam. Se întâlnesc însă și alte tipuri de reprezentare ale temei, grupate sub denumirea generală de „Otecestvo”³.

În pictura bisericilor Sf. Gheorghe din Suceava (1522?), Humorului (1532), Vatra Moldoviței (1537), Sucevița (1595) — de două ori, — Dragomirna (1609), într'un liturghier de la această mănăstire, ilustrat de mitropolitul Anastasie Crimca, într'un Te-traevanghel (1617) dela Universitatea din Lwów, scris și împodobit cu miniaturi la porunca aceluiași mitropolit și pe o icoană socotită din sec. XVI, în colecția pr. Mătasă din Piatra Neamț, se vede Sf. Treime sub înfățișarea următoare: Dumnezeu Tatăl simbolizat prin Cel vechiu de zile și Mântuitorul șed alături, pe un fel de bancă (scaun fără răzimătoare). Între ei, la mijloc, se află o cruce în picioare, — căreia se adaugă uneori sulita și buretele, — iar deasupra sau la întretăierea brațelor acesteia zboară un porumbel, simbolul Duhului Sfânt. Scena se inspiră din mai multe texte ale Sf. Scripturi deodată, în frunte cu cap. VII, vers. 9 și urm. din proorocia lui Daniil, unde e vorba de „Cel vechiu de zile” și cu Ps. 109, vers. 1, cu cuvintele-i cunoscute: „Zis-a Domnul Domnului meu: Șezi d'a dreapta mea până ce voiu pune pe vrăjmașii Tăi așternut picioarelor Tale”⁴. Își are apoi atâtea alte justificări în Sf. Tradiție, în-

d'Histoire de l'art, Stockholm, 1933, Résumés des communications présentées au congrès, Stockholm, 1933, p. 41.

1. I. C. Ioanidu și G. G. Rădulescu, *Icoane pe sticlă*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* 35 (1942), p. 160, fig. 7.

2. A. Hackel, *Die antropomorphen Trinitätsdarstellungen.*, p. 42.

3. N. P. Kondakov, *L'icone russe* vol. IV, Texte, Praga 1933, p. 278-279 (text rus) și 387, nr. 8 (rez. fr.).

4. Cf. Matei 26,⁶⁴, Marcu 14,⁶², Luca 22,⁶⁹, ș. a.

cepând cu simbolul de credință niceo-constantinopolitan, dacă e vorba ca expresia acestuia: „*Și s'a suit la ceruri și șade d'a dreapta Tatălui*”, să fie interpretată literar, iar nu simbolic, cum e corect. Vedenia proorocului Daniil cu „Cel vechiu de zile” se află descrisă și în Erminia de pictură bizantină a lui Dionisie de Furna¹. Sf. Treime quasi-antropomorfă, în care Dumnezeu-Tatăl să fie înfățișat prin Cel vechiu de zile, e însă socotită în afară de canoanele acestei picturi, pentru că: „*Pe Dumnezeu a-L vedea nu este cu puțință oamenilor*” sau „*Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată*” ș. a.².

Totuși, acest fel de reprezentare a Sf. Treimi în pictura Bisericii orientale e mai vechiu decât secolul XVI³, cum de obicei se crede. Exemplare asemănătoare celor din Moldova se găsesc și în sec. XIV, iar înfățișări în care persoanele Sf. Treimi să apară la fel, numai deosebit așezate, se pot urmări în arta bizantină până în sec. XII. Mai mult: cele dintâi exemplare ale Sf. Treimi cu Cel vechiu de zile ne dovedesc că această scenă a fost creată în Orient și anume, într'un mediu grecesc, potrivit-vindu-se destul de bine înclinării spiritului elen spre reprezentări antropomorfe. Dacă o astfel de reprezentare n'a găsit însă decât târziu o largă răspândire în arta Bisericii orientale, se datorește împrejurării că aici s'a lovit pe de o parte de scena numită Filoxenia lui Abraam, care intruchipează aceeași idee, întrunind totdeodată condițiunea de a fi antropomorfă și, din cauza alegoriei, și pe cea de a fi abstractă, calități potrivite spiritului grec, iar, pe de altă parte, de observarea cu mai multă strictețe a orânduirilor scripturistice și canonice. Dovadă în acest sens avem faptul că Sf. Duh nu e niciodată înfățișat antropomorf, ca în arta occidentală, nu pentru că orientalilor în general și grecilor în special le-ar fi lipsit imaginația (!), ci pentru faptul că ei n'au putut găsi vreo justificare a unei astfel de reprezentări nici în Sf. Scriptură, nici în Sf. Tradiție.

Primele reprezentări ale Sf. Treimi cu Cel vechiu de zile, Hristos și porumbelul se întâlnesc în arta bizantină, nu în cea

1. V. G r e c u, *Cărți de pictură bisericească bizantină..*, Cernăuți, 1935, p. 408.

2. Vezi alte citări din Sf. Părinți de l. greacă și latină împotriva reprezentării antropomorfe a Sf. Treimi, în A. H a c k e l, *Die Trinität in der Kunst*, p. 14 sqq.

3. Cf. A. X i n g o p u l o s, *Μουσείον Μπενάκη-Αθήναι: Κατάλογος τῶν εικόνων*. Atena, 1936, p. 16 și Sotiriu, *o. c.*, p. 133.

occidentală, chiar dacă admitem că Acesta (Cel vechiu de zile) vine din Occident, odată cu cruciații. Ele s'au inspirat din scena numită Θεοτόκος Νικοποία sau Vierge de Majesté, atât de răspândită în arta bizantină și în care Maica Domnului, șezând pe tron, ține pe genunchi pe Hristos copil. O astfel de înfățișare a Maicii Domnului se poate vedea la S. Apollinare Nuovo din Ravenna (scena închinării magilor), în cimitirul S. Commodilla din Roma, amândouă din sec. VI, pe o placă de fildeș din colecția Stroganof, la Roma (sec. X), dar deobicei în absida principală a bisericii, cum e în catedrala din Parenzo (sec. VI) și, mai târziu, la Osios Lucas, în Focida (sec. XI), în domul din Monreale, în Sicilia (sec. XII), Pantanassa, la Mistra (sec. XV) ș. a., pentru a nu cita decât câteva exemple mai vechi și mai cunoscute.

Cel mai vechiu exemplu îl avem într'o miniatură din sec. XI a manuscrisului de tradiție mănăstirească bizantină intitulat Scara spirituală a Sf. Ioan Scărarul, azi în Biblioteca Vaticană. În locul Maicii Domnului, în acest ms., Dumnezeu-Tatăl sub înfățișarea Celui vechiu de zile, ține pe genunchi pe Fiul. Aici însă Sf. Duh lipsește, așa că nu avem a face c'o reprezentare a Sf. Treimi¹. O astfel de reprezentare întâlnim pentru prima dată pe f. 1 a ms. Suppl. gr. 52 din Biblioteca Națională din Viena, care după ultimele cercetări e socotit ca aparținând celui de al III-lea sfert al sec. XII, fiind scris și împodobit în una din mănăstirile grecești ale Italiei, foarte probabil Grottaferrata. Mai înainte, acest ms. grecesc fusese atribuit unui miniaturist sârb sau bulgar², ori socotit o creație a străduințelor de unire cu Bi-

1. A. He i m a n n, *L'Iconographie de la Trinité. I. Une formule byzantine et son développement en Occident*, în *L'art chrétien* 1(1934), rec. de H. S w a r z e n s k i în *Zeitschrift für Kunstgeschichte* 4(1935), p. 165-166. Cf. E. W(e i g a n d), în *Byzantinische Zeitschrift* 36(1936), p. 255. În Octateuhul din Smirna (sec. XII), e înfățișat Cel vechiu de zile într'un cerc plin de stele, având în față soarele—e vorba de actul creațiunii. Nu este aici nici-o reprezentare a Sf. Treimi, cum pretinde A. H a c k e l, *Die Trinität in der Kunst*, p. 61, nota 89. Vezi J. S t r z y g o w s k i, *Der Bilderkreis des griechischen Physiologus, des Kosmas. Indikopleustes u. Oktateuch, nach Handschriften der Bibliothek zu Smyrna*, Leipzig, 1899 (*Byzantisches Archiv*., Heft 2), Taf. XXXI. Cf. A. P a p a d o p u l o s Kerameus, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Σμύρνῃ Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς*, Smirna, 1877, p. 4, φ. 2. Scena e reprodusă și în Jean Ebersolt *La miniature byzantine*, Paris - Bruxelles, 1926, pl. XXVIII, 1. Ca Παλαιὸς ἡμερῶν apare Creatorul și în Paris. gr. 74 (sec. XI). Vezi: H. B o r d i e r, *Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1885, p. 133.

2. H. G e r s t i n g e r, *Die griechische Buchmalerei, Textband*, Wien, 1926 p. 35.

Fig. 1. — Biblioteca Națională din Viena, *Cod. suppl. gr. 52*: Sf. Treime (sec. XII).

Fig. 2. — Biblioteca Națională din Viena, *Cod. slav. 6* (Faptele Apostolilor, ilustrate de Mitropolitul Moldovei Anastasie Crimca): Sf. Treime.

serica Romei, pentru a fi făcut ca dar Bibliotecii Vaticane, ceea ce ar arăta și traducerea latină, scrisă cu litere mici, de pe marginea textului grec, dar mai ales modul de înfățișare a Sf. Treimi (fig. 1): înconjurat de cetele îngerești (o armată întreagă de Serafimi, patru Heruvimi și două Tronuri) ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν șade pe tron. Pe genunchi ține pe Fiul (de data aceasta Hristos nu mai e copil, ci om în vârstă), care, la rândul-I, ține strâns la piept cu amândouă mâinile, un porumbel—simbolul Duhului Sfânt. Faptul că Fiul ține în brațe porumbelul nu poate fi luat însă în sprijinul lui Filioque, pentru că nici textul *Crezului*, pe care-l ilustrează această miniatură, nu cuprinde adaosul καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ¹. De aceea se pare că miniaturistul nu poate fi nici „un italian crescut într'o mănăstire grecească”, ci mai curând un grec ortodox trăit în mediu latin, aceasta dacă textul latin de pe margine nu e un adaus ulterior. Printr'o astfel de figură el a voit să înfățișeze unimea în Treime a Dumnezeirii, așa cum arată textul grec de desubt: Θεὸς εἷς, πρόσωπα τρία. Οὐσία μία, ὑποστάσεις τρεῖς. Φύσεις μία, ιδιότητες τρεῖς ș. a. m. d².

Scena e reprodusă în frescă de un meșter bizantin și la mănăstirea Grottaferrata (sec. XIII)³, urmărindu-se ilustrarea aceleiași idei, a unimii Dumnezeirii în trei persoane. Mai târziu, la sfârșitul sec. XIII, o scenă întocmai e descrisă de Cod. gr. 524, f. 1-a, din Biblioteca Marciană, în Veneția: „Εἷς... Τριάδα ἁγίαν εἰς τὸν πατέρα τῶν ἡμερῶν καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ φέροντα ἐπὶ καρπῆς τὸν τε Χριστὸν καὶ τὸν ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς⁴”. În biserica Maica Domnului Kubelidiki, din Castoria, în Grecia (sec. XIII), e o scenă asemănătoare⁵ iar dela Kazandjilar-djami, din Tesalonic, se păstrează numai fotografia unei reprezentări a Sf. Treimi cu Cel vechiu de zile, din care rezultă că această scenă

1. Vezi Paul Buberl u. Hans Gerstinger, *Die byzantinischen Handschriften, 2: Die Handschriften des X—XVIII Jahrhunderts* (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich, VIII. Bd., IV. Teil), Leipzig, 1938, p. 52-53. Cf. Künstle, o. c., p. 225-226.

2. *Ibid.*, pl. XXIII, 1.

3. J. Wilpert, *Die römischen Mosaiken u. Malereien der kirchlichen Bauten von 4.-13. Jh.*, Freiburg i. B., 1917, Bd. IV, p. 300. Cit. după Hackel, *Die Trinität in der Kunst*, p. 67. Fig. e reprodusă de Cosma Buccola, *Le feste centenarie di Grottaferrata*, în *Oriens christianus* V (1905), p. 212, tav. II, 1, de Saverio Kambo. *Grottaferrata e il Monte Cavo* (Italia artistica Nr. 86), Bergamo, f. a., fig. p. 50 și 54, ș. a.

4. Νέος Ἑλληνομνήμων, t. VIII (1911), p. 6, nr. 4.

5. Xingopoulos, o. c. p. 16.

era pusă în legătură cu Botezul lui Iisus¹. În Biserica de Răsărit, scena din Suppl. gr. 52 dela Viena și celelalte se întâlnește apoi cu mult mai târziu, pe icoane portative rusești, de obicei din sec. XVII, și e socotită de marele istoric de artă rus Kondakov un „tip grec“ de înfățișare a Sf. Treimi, spre deosebire de tipul numit de el „venețian“², care ar fi cel întâlnit în bisericile Moldovei din sec. XVI.

Din ascunsă cum era oarecum în filele manuscriselor bizantine, scena trece în sculptura monumentală a Spaniei, întâlnindu-se ca ornament de timpan la Santo Domingo de Silos (Burgos)³ și la Santo Domingo de Soria (Vechea Castilie), ori ca ornament de capitel la Santiago de Compostella⁴, toate din a doua jumătate a sec. XII. În sec. XIII pătrunde în pictura și în miniatura germană, întâlnindu-se pe un vitrou dela Elisabethkirche din Marburg⁵, într'un manuscris din Praga⁶ ș. a⁷. Forma neprecisă în care această scenă apare în arta occidentală și caracterele nouă ce i se adaugă, sunt o dovadă în plus că ea este împrumutată din arta bizantină.

Ceea ce interesează îndeosebi în cazul de față este însă origina scenei Sf. Treimi în care, par'că pentru a accentua, nu unimea în Treime, ci Treimea în unime a Acesteia, cele trei persoane, reprezentate la fel ca în Suppl. gr. 52, să fie așezate diferit și anume separat și orizontal: Cel vechiu de zile și Fiul șezând alături pe un fel de bancă, iar porumbelul, simbolul Sf. Duh, zburând sus, între Ei. Citind explicarea simbolului de credință niceo-constantinopolitan de către Fer. Augustin, după care expresia „a ședea de-a dreapta Tatălui“ nu trebuie înțeleasă ad litteram și reprezentată în biserici în mod grosolan material⁸, cineva ar fi ispitit să creadă că au existat astfel de

1. Același, în *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις χρ. ἀρχαιολ. Ἑταιρείας*, περ. Γ τομ. Α', Atena, 1933, p. 135. Cf. Ch. Diehl, M. le Tourneau, H. Saladin, *Les monuments chrétiens de Salonique*, Paris, 1918, p. 161-162, fig. 72.

2. Kondakov, o. c., p. 387, Nr. 8.

3. A. Kingsley Porter, *Spanish romanesque sculpture*, vol. II, Firenze, 1928, pl. 85.

4. Bréhier, *L'art chrétien*, p. 238.

5. Ne-a fost inaccesibil studiul lui A. Haseloff, *Die Glasgemälde der Elisabethkirche in Marburg*, Berlin, 1907.

6. Lothar Schreyer, *Bildnis des Heiligen Geistes*, Freiburg i. B., 1940, Taf. III.

7. Vezi A. Heimann, o. c.

8. *De fide et symbolo*, cap. VII, în Migne, P. L., t. 40, col. 188.

icoane ori statui și în epoca paleocreștină și că acest scriitor bisericesc le combate¹. Monumentele nu confirmă însă existența atât de veche a vreunei scene de acest fel a Sf. Treimi, iar Fer. Augustin vrea să stăruiască în chip deosebit asupra faptului că „a șede de-a dreapta Tatălui” nu înseamnă nimic mai mult decât a fi în loc de cea mai mare cinste².

Judecând după monumentele ce cunoaștem, un preludiu al acestui mod de înfățișare a Sf. Treimi poate fi socotită miniatura din manuscrisul bizantin cunoscut sub numele de „Sacra Paralela” (sec. XI), ce ilustrează antropomorf o predică a Sf. Vasile cel Mare cu privire la consubstanțialitatea Tatălui cu Fiul: Creatorul șade pe un tron împodobit cu perle și perne. El își întoarce capul spre Fiul, care stă în picioare lângă tron și binecuvântându-L, îl trimite în lume ca să o mântuească prin patimile și moartea Sa³. Scena ne trezește în minte așa numita „Peregrinatio Christi” din arta occidentală și ne duce cu mintea la cap. VII, vers. 13—14 din profeția lui Daniil: *M'am uitat în timpul vedeniilor mele de noapte și iată că pe nourii cerurilor a venit unul ca un fiu al omului; a înaintat spre Cel îmbătrânit de zile și a fost adus înaintea Lui. I s'a dat stăpânire, slavă și putere împărătească pentru ca să-i slujească toate popoarele*” ș. a. m. d. Aici însă lipsește Sf. Duh, astfel că nu avem a face cu o reprezentare a Sf. Treimi.

Cel mai vechiu exemplu al Sf. Treimi în acest chip înfățișată ne oferă abia în a doua jumătate a sec. XIV Psaltirea sârbească dela München. Pentru ilustrarea ps. 109, vers. 1: *„Zis-a Domnul Domnului meu: Șezi de-a dreapta mea, până ce voi pune pe vrăjmașii Tăi așternut picioarelor Tale”*, miniaturistul acestui renumit ms. înfățișează pe Cel vechiu de zile, care nu mai ține pe genunchi pe Fiul, ci amândoi șed alături pe o bancă lată, Iisus ținând strâns la piept cu mâna stângă un porumbel alb. Această reprezentare ar alcătui puntea de trecere la tipul ca să-l numim așa, orizontal, al înfățișării Sf. Treimi cu Cel vechiu de zile, pentru că după aceea, începând chiar cu copia dela Belgrad a aceluiași ms., Sf. Duh în chip de porumb își va lua locul între Tatăl și Fiul⁴. În pictura murală, scena Sf. Treimi

1. A. Hackel, *Die Trinität in der Kunst*, p. 61.

2. O interpretare similară la Euthymie Zigaben, *Comentar la Ps. 1091*, in Migne, P. G., t. 128, col. 1084.

3. Hackel, o. c., p. 60, 86 și 87.

4. J. Strzygowski, *Die Miniaturen des serbischen Psalters... in Mün-*

la fel înfățișată se întâlnește în biserica de la Matei^{*}, în Serbia (a doua jumătate a sec. XIV), unde porumbelul se află între Tatăl și Fiul¹ și la mănăstirea Dragalevci din Bulgaria (1476, dar pictura cu Sf. Treime e ceva mai târzie), în partea de jos a bolții narthexului, unde ilustrează imnul liturgic după Heruvic: „*In mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu, în ralu cu tâlharul și pe Scaunul cel înalt ai fost, Hristoase, cu Tatăl și cu Duhul, pe toate umplându-le, Cea ce ești necuprins.*”² Cea mai veche icoană portativă ce cunoaștem cu Sf. Treime reprezentată în acest de pe urmă chip, e datată din anul 1524 și se află la Muzeul Loverdu din Atena. Tot la Atena, în Muzeul Benaki, se află o icoană a Sf. Treimi în această formă, zugrăvită de cretanul Mihail Damaskinos, pe la sfârșitul sec. XVI³.

Aceeași temă cu Cel vechiu de zile apăruse și în fresca absidei altarului bisericii Peribleptos de la Mistra (a doua jumătate a sec. XIV), în legătură tot cu săvârșirea Sf. Liturghii, dar într'o formă deosebită ca așezare a persoanelor Sf. Treimi. La fel apare mai târziu Sf. Treime în câteva biserici din Țara-Românească, în a căror pictură e recunoscută influența sârbească: Cozia, biserica cea mare (1386, dar scena credem că se datorează înnoirii zugrăvelii în 1517), Stănești (1537), Snagov (sec. XIV, restaurată în 1540 și în sec. XIX, de când pare că trebuie datată scena în forma de azi) ș. a.⁴ Prezența Sf. Treimi în bolta alta-

chen. Wien, 1906, Taf XXXVII, fig. 85; p. 57, fig. 26. În același ms. se mai află o miniatură a lui „Iisus Hristos cel vechiu de zile” (Taf. XLVIII, Nr. 55) și alta cu aceeași inscripție: IC XC ветхъ дньми, ținând dinainte bustul lui Emanuel (Taf. XXV, Nr. 111). În Psaltirea din Utrecht (sec. IX), același verset fusese ilustrat într'un chip asemănător cu cel din Ps. dela München. J. T i k k a n e n, *Die Psalterillustration im Mittelalter*, Helsingfors, 1895, Bd. I H. 3, p. 209. Cit. după Sirarpie Der Nersessian, *Une nouvelle réplique slavone du Paris. gr. 74 et les manuscrits d'Anastase Crimcovici*, în *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga...*, Paris, 1933, p. 709.

1. N. L. O k u n e v, *Lesnovo*, în *L'art byzantin chez les Slaves I*², Paris, 1930, p. 258.

2. A. G r a b a r, *La peinture religieuse en Bulgarie*, Paris, 1928 (Orient et Byzance I), Texte, p. 297-298. La mănăstirea Dochiariu, unde e ilustrat același imn, nu e înfățișată Sf. Treime, ci Hristos culcat în mormânt, iar deasupra Hristos pe tron. G. Millet, *Monuments de l'Athos*, Paris, 1927, pl. 220, ¹.

3. A. X i n g o p u l o s, *Μουσείον Μπενάκη...*, p. 15-17, pl. 10.

4. I. D. Ș t e f ă n e s c u, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie...*, Texte, Paris, 1932; p. 69, 72, 79, 94, 95. Cf. Același, *Le monastère de Snagov; le décor peint de l'église*, în *Revista Istorică Română* vol. XIV (1944) fasc. III, p. 299. Aici trebuie amintită și scena Sf. Treimi din conea de Nord a-

rului sau pe intradosul arcului triumfal al absidei e evocată aici de atâtea imne ale Sf. Liturghii: „Unule născut”, Imnul Heruvimic, „In mormânt cu trupul”, „Pre Tatăl”, Crezul, „Cu vrednicie”, etc.

În Apus, apare pentru prima oară la St. Denis în Franța (1145), datorită genialului abate Suger, scena în care Dumnezeu-Tatăl, cu brațele deschise, ține la piept crucea pe care e răstignit Fiul¹. Această reprezentare, care aici nu înfățișează Sf. Treime (lipsește Sf. Duh), este socotită origina celei mai fericite formule de ilustrare a Sf. Treimi, a aceluia așa zis „Gnadenstuhl”, după care Dumnezeu-Tatăl ține cu amândouă mâinile crucea, pe care e răstignit Hristos, iar porumbelul Sf. Duh zboară deasupra capului lui Iisus. Scena are o mulțime de variante², dintre care, ca mai apropiată de reprezentările din bisericile Moldovei, amintim doar pe aceea în care Tatăl șade pe un tron, la dreapta Lui șade Fiul ținându-și crucea, iar deasupra capului Acestuia zboară porumbelul. Nu încercăm să stabilim vreo legătură între această scenă occidentală, cunoscută sub numele de „Gnadenstuhl” și „Etimasia” sau „Gătirea Tronului”, mult mai veche, specifică artei orientale, deși, după nume, după idee (amândouă pun Sf. Treime în legătură cu patimile lui Hristos prin reprezentarea sf. cruci) și după forma pe care cea dintâiu o adoptă mai târziu, am fi ispitiți să facem o asemenea legătură.

Venind, în sfârșit, la reprezentările Sf. Treimi din bisericile moldovenești ale sec. XVI, unde între Cel vechiu de zile și Fiul șezând jos, apare, pe lângă porumbel, și crucea, e firesc să ne ducem cu gândul la înfățișările asemănătoare ale lui „Gnadenstuhl” din arta occidentală. O influență dintr-o parte în cealaltă va și fi fost, fără îndoială. Origina reprezentării moldovenești noi însă inclinăm s'o vedem în contopirea temei numită Etimasia (fig. 3), cu Sf. Treime sub forma pe care o întâlnim în Psaltirea sârbească dela München, în biserica dela Mateiț, în icoanele

naosului mănăstirii Bodrog de pe Mureș (la vest de Arad), care nu e mai timpurie decât jumătatea sec. XVIII, dar pare totuși că trebuie legată de biserici valahe din sec. XVI-XVII prin caracterele arhitecturale I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1932, p. 277-278, pl. 92.²

1. Emile Mâle, *L'art religieux du XII-e siècle en France*³, Paris, 1928, p. 182-183.

2. Hackel, o. c., p. 122 sq. Cf. Künstle, o. c., p. 229-233.

dela Atena și la mănăstirea Dragalevici din Bulgaria, adică întocmai ca în Moldova, mai puțin crucea dela mijloc. Ceea ce ne îndeamnă îndeosebi ca să vedem aici o contopire a celor două scene ale Sf. Treimi în una singură, este o icoană rusească din sec. XVII, cu următoarea înfățișare: pe o masă rotundă se află Evanghelia; lângă ea, o cruce e înfiptă în masă. La dreapta se află Cel vechiu de zile, iar la stânga Dumnezeu Fiul. Sus, la mijloc, se vede porumbelul Sf. Duh, într'un medalion¹. Socotim de aceea curat occidentală numai acea variantă a scenei Sf. Treimi, care, imitând par'că tabloul cunoscut al lui Rubens (†1640) dela Pinacoteca din München, se prezintă sub următorul aspect: Dumnezeu-Tatăl în chip de bătrân poartă în mână un sceptru; Dumnezeu-Fiul, ține crucea, iar porumbelul sboară deasupra lor. Picioarele Tatălui și ale Fiului ating globul pământului susținut de trei îngeri. Dar o astfel de scenă a pătruns mai târziu în pictura bisericilor românești. Ca exemplu se pot da atâtea reprezentări moderne din bisericile noastre, aflătoare de obicei în bolta enberceau a narthexului. Ne mărginim însă numai la scena Sf. Treimi din cupola naosului bisericii episcopale din Roman, care ne pune în față încă o variantă: Cel vechiu de zile ține globul pământesc, Mântuitorul Evanghelia și porumbelul sboară deasupra Lor². De astfel de reprezentări sunt pline bisericile întregii Peninsule Balcanice și ale Rusiei, cu toată interzicerea lor de către Sinodul local din Constantinopol, în Iunie 1776³.

Dar, ca nicăiri în altă parte și în ciuda prescripțiunii Ermi-

1. N. P. de Likhatcheff, *Matériaux pour l'histoire de l'iconographie russe*, Atlas, II-e partie, Paris-St. Petersburg, 1906-1908, pl. 326, nr. 630. O observație în acelaș sens face Sirarpie Der Nersessian, *o. c.*, p. 710, nota 8.

2. I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie, Nouvelles recherches*, Paris, 1929, Texte, p. 51. Ca exemple mai vechi și totdeodată variante diferite ale lui „Gnadenstuhl”, cităm o miniatură din *Slujebnicul Mitropolitului Ștefan al Ungro-Vlahiei* (1648-1668), publ. de G. Popescu-Vâlcea în *Analecta* I, București, 1943, fig. 37 și o icoană de pe la sfârșitul sec. XVIII, provenind dela schitul Sărăcinești din Vâlcea și publ. de V. Drăghiceanu, în *Catalogul colecțiilor Comisiunii Mon. Istorice*, București 1913, pl. XXVII, Nr. 725.

3. Const. Sathas, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, vol. III, Veneția, 1872, p. 317. Cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 38, Paris, 1907, col. 945-946 și I. Ghedeon, *Κανονικαὶ διατάξεις... τῶν ἁγιοτάτων πατριάρχων Κ/πόλεως*, vol. I, Constantinopol, 1888, p. 263-264.

niei de pictură bisericească bizantină¹, scena Sf. Treimi despre care e vorba, a fost folosită în bisericile Moldovei din sec. XVI, pentru ilustrarea strofei a XV-a (icos. VIII) din Acatistul Bunei-Vestiri: „Cu totul a fost întru cei de jos și de cei de sus nici cum nu s'a depărtat Cuvântul cel nescris împrejur²; că dumnezească pogorîre a fost, iar nu mutare din loc și naștere din Fecioară primitoare de Dumnezeu...“³. Așa se întâlnește această scenă pe zidul exterior Sud al bisericilor mănăstirii Humorului⁴ Vatra Moldoviței⁵ (fig. 4), sf. Gheorghe din Suceava⁶ și pe arcul vecin cu absida principală din biserica mănăstirii Sucevița, unde alcătuește scena centrală a celorlalte $16 + 1 = 17$ de data aceasta, în loc de 24, ale Imnului Acatist⁷. La aceeași biserică, în afară de două scene ale Filoxeniei lui Abraam, una în absida altarului și alta în pronaos, Sf. Treime se mai află încă odată în absida de Sud a naosului, unde ilustrează imnul liturgic: „Unule născut...“ Această scenă de pe urmă este prima dată întâlnită într'o biserică românească și vedește influența picturii de icoane rusești, unde apare cel mai târziu în anul 1554, întâlnindu-se pe icoane portative din sec. XVI și XVII⁸. Tot la Sucevița, Sf. Treime

1. Cf. A. Papadopoulos Kerameus, Ἑρμηνεία τῆς βυζαντινῆς τέχνης², Petrograd, 1909, p. 149.

2. Ἀπερίγραφτος = necircumscribit, nemărginit.

3. Cu privire la origina icos. VIII al Imn. Acatist și la iconografia lui, v. rezumatul comunicării lui L. H. Gron dijs: *Quelques remarques sur le 8-e oïkos de l'hymne Akathiste à la Vierge*, în *Actes du IV-e Congrès international des études byzantines*, Sofia, Sept. 1934, *Bulletin de l'Inst. Archéol. Bulgare*, t. IX (1936), p. 27-28 și Josef Myslivec, *Ikonoğrafie Akathistu Panny Marie* (ceh. cu rez. fr.), în *Seminarium Kondakovianum V* (1932), p. 108-110, pl. X, fig. 4, pl. XI, fig. 10. Vezi încă: O. Tafrali, *Iconografia Imn. Acatist*, în *Bulet. Comisiunii Mon. Ist.* VII (1914), p. 138-140, fig. 29.

4. I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, Paris, 1928, Texte, p. 108, Album, pl. XLIII,³. Cf. P. Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord.*, Paris, 1930, Album, pl. XLIII.

5. *Ibid.*, Texte, p. 118, nr. 15; Album, pl. LII,¹. Cf. Henry, o. c., Album, pl. XLII,³.

6. P. Henry, *Quelques notes sur la représentation de l'Hymne Akathiste dans la peinture murale extérieure de Bucovine*, în *Mélanges 1928* (Bibl. de l'Inst. Français de Hautes Et. en Roumanie), Bucarest, 1929, p. 39. Cf. Același, o. c., Texte, p. 237.

7. I. D. Ștefănescu. o. c., Texte, p. 145, Album, pl. 75, fig. 1. Cf. P. Henry, o. c., Texte, p. 254, Album, pl. XLIX,².

8. J. Myslivec, *Les hymnes liturgiques considérés comme sujets d'icônes*, în *Byzantinoslavica III* (1931-32), Praha, 1931, p. 498, pl. I; Kondakov, o. c. II, Praga, 1929, pl. 98-100.

apare pentru a IV-a oară deasupra ușii de la intrarea în naos, de data aceasta ilustrând în mod simbolic ps. 103 de la începutul Vecerniei. La Dragomirna, în conca altarului, Sf. Treime e înfățișată întocmai ca mai sus în icosul VIII al Imnului Acatist, dar de data aceasta într'o jumătate de medalion (ca în icoana pr. Mătasă), pe care o susțin doi îngeri deasupra scenei Înălțării¹. În absida de sud a naosului acestei biserici, Cel vechiu de zile într'un medalion ținut de doi îngeri, având dedesubt pe Hristos și porumbelul sf. Duh, sunt în legătură cu altă rugăciune liturgică².

Aceeași scenă „de tip venețian” a Sf. Treimi, cum o numește Kondakov³, apare în sec. XVI, din câte cel puțin cunoaștem până acum, pe o singură icoană portativă din România, ce se află în colecția pr. Mătasă din Piatra Neamț⁴. Comparată cu alte icoane rusești, cu care se înrudește ca iconografie și ca stil⁵, această icoană, pe care d. prof. I. D. Ștefănescu o leagă de atelierele mănăstirii Sucevița, credem că nu poate fi mai veche decât sec. XVI—XVII. De numele și totdeodată de mâna de artist a ctitorului mănăstirii Dragomirna, se leagă trei manuscrise împodobite cu miniaturi: un Liturghier aflător în acea mănăstire, un Tetraevanghel ce se află în Biblioteca Universității din Lwów și Faptele Apostolilor din Biblioteca Națională din Viena, în care Sf. Treime apare când contopită cu Etimasia, cum e cazul cu primele două⁶, când fără tronul Etimasiai și instrumentele patimilor lui Hristos de pe acesta (crucea, sulita și buretele), ca în Faptele Apostolilor dela Viena⁷, unde din tronul Etimasiai n'a mai rămas decât cartea pe care stă porumbelul (fig. 2).

Tot la Sucevița, pe zidul exterior Sud, Sf. Treime apare încă odată (pentru a V-a oară), în scena derivată din aceea a

1. I. D. Ștefănescu, *o. c.*, Texte, p. 157, pl. 89,².

2. *Ibid.*, p. 157 și 202. Cf. Același, *Peintures murales illustrant les liturgies*, în *Revista Istorică Română*, vol. V-VI (1935-36), p. 171 și 178, fig. 10.

3. *O. c.*, vol. IV, Praga, 1933, p. 387, nr. 8.

4. I. D. Ștefănescu, *o. c.*, p. 69-70, pl. XXIV, fig. 1-2.

5. Likhatcheff, *o. c.* I, pl. XCVII, nr. 170; CXIV, 205; CXLVII, 259; CLXXXI, 313; vol. II, pl. 325, nr. 626. Kondakov, *o. c.* II, pl. 101 stânga. Myslivec, *o. c.*, pl. IV-VI.

6. Sirarpie Der Nersessian, *o. c.*, p. 708-711, fig. 10-11.

7. N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, Bucarest 1934, III: La miniature roumaine, fig. 41.

Sf. Treimi și atât de răspândită în Occident sub numele de „*Coronatio Virginis*“ : Cel vechiu de zile și Fiul șed pe o bancă cu fața unul spre altul. Cu câte o mână pun o coroană pe capul Maicii Domnului, care stă în picioare, pe un corn de lună. Deasupra capului Fecioarei coboară porumbelul Duhului Sfânt. Sus se văd îngeri în sbor¹. Este aspectul sub care *Coronatio Virginis* se răspândește în Apus cu începere de pe la anul 1500². Tema

Fig. 3. Mănăstirea Humor: Etimasia (1532).

este vădit occidentală, deși, ca idee, tot în Orient își are origina³, iar la Sucevița își pierde mult din caracterul apusean ca înfăți-

1. Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord*, p. 275, pl. LXXV și LXVI,²

2. Künstle, o. c., p. 227.

3. Hackel, o. c., p. 97.

șare exterioară. Ceea ce ne ispitește să credem că la Sucevița această temă n'a venit direct din Italia¹, ci prin Rusia, este scena Pokrovului, netăgăduit rusească, pe care o vedem alături de ea, pe acelaș perete exterior Sud al bisericii. De observat numai că, în această scenă, zugravul s'a lăsat mult influențat de scena Sf. Treimi din icosul VIII al Imnului Acatist dela Sf. Gheorghe din Suceava, Humor și Moldovița.

Fig. 4. — Vatra Moldoviței: Sf. Treime (1537).

Ca o concluzie a celor de mai sus, câteva observațiuni se impun:

1. Sf. Treime în care apar Cel vechiu de zile, Hristos și porumbelul Sf. Duh, este o creație a artei miniaturistice bizantine. Cea mai veche înfățișare a acesteia urcă până în sec. XII (ms.

1. Cf. P. Henry, *De quelques italianismes...*, p. 166.

Suppl. gr. 52 din Biblioteca Națională din Viena), fiind o imitație a scenei în care Maica Domnului, înfățișată frontal, ține pe genunchi pe Fiul, la fel înfățișat (*Νικηποία* sau *Vierge de majesté*). Cea dintâiu dovadă în acest sens ne-o procură manuscrisul Sf. Ioan Scărarul din Biblioteca Vaticană (sec. XI).

2. Sf. Treime în care Cel vechiu de zile și Fiul șed alături pe o bancă, iar deasupra lor zboară porumbelul Sf. Duh, derivă din prima formă de reprezentare a acesteia și se întâlnește întâia oară tot într'un manuscris bizantin: Psaltirea sârbească dela München (sec. XIV).

3. Sf. Treime așa cum e înfățișată în bisericile din sec. XVI ale Moldovei (Cel vechiu de zile și Fiul șezând alături pe o bancă și având între Ei crucea, deasupra căreia zboară porumbelul), pare o creație proprie tot artei Bisericii orientale, deși, poate, nu străină de contactul cu arta Bisericii occidentale, unde, începând din sec. XII, se dezvoltă tema iconografică numită „Gnadenstuhl”, care pune și pe celelalte două persoane ale Sf. Treimi în legătură cu moartea pe cruce a lui Hristos. Presupunem anume că Sf. Treime din bisericile amintite ale Moldovei e un produs al contopirii vechii teme orientale cunoscute sub numele de *Etimasia*, cu Sf. Treime în felul în care ne-o înfățișează pe Aceasta Psaltirea sârbească dela München.

4. Unde s'a născut scena Sf. Treimi din bisericile Moldovei, nu se poate ști cu precizie. Credem însă că într'un mediu în care întrepătrunderea dintre cultura occidentală și cea bizantino-orientală era mai puternică. Se poate ca acest loc să fi fost Veneția, cum crede Kondakov, dar se poate să fie și Moldova în care atât influența din sudul Dunării — în special din Serbia, în vremea lui Petru Rareș și a Doamnei Elena, sârboaică de neam, cât și legătura cu Ungaria (Transilvania) ori cu Polonia vecină¹ sau cu Italia mai îndepărtată, sunt fapte dovedite. Sigur este că scenele în forma din Moldova sunt cele mai vechi pe care le cunoaștem în pictura Bisericii orientale. Ele apar la 1532 la Humor și apoi la 1537 la Vatra Moldoviței, de unde vor fi fost reproduse și în celelalte monumente. Se ivesc deci în vremea lui Rareș, — aceasta până când vom avea dovada sigură că bi-

1. Cf. Gh. M. Cantacuzène, *Considérations sur la genèse de l'art moldave*, în *Revista Istorică Română*³ (1933), p. 6-9. Dl. A. Grabar crede că motivele străine artei bizantine din vechile biserici ale Moldovei se datorează mai curând unor meșteri gotici germani. P. Henry, *o. c.*, p. 167.

serica Sf. Gheorghe din Suceava datată din 1522, a fost zugrăvită dela început, adică sub Ștefăniță, și pe dinafară¹.

5. Originalitatea netăgăduită a picturii din Moldova cu privire la această scenă constă în faptul că o întrebuițează pentru prima și singura dată ca să ilustreze strofa XV-a (icos. VIII) a Acatistului Bunei Vestiri.

6. Tema examinată a Sf. Treimi din bisericile Moldovei confirmă teoria lui Kondakov, după care, în sec. XVI în special, arta provinciilor dunărene, printre care și cea moldovalahă, influențează arta Bisericii rusești². Această teorie o completăm însă cu constatarea că, la sfârșitul sec. XVI și începutul celui de al XVII-lea, pictura murală a bisericilor din Moldova începe la rândul ei să fie influențată de cea iconică rusească, ale cărei urme se văd și azi la biserici ca Sucevița și Dragomirna.

Diaconul, Dr. I. BARNEA

1: Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II², București, 1943, p. 639.

2: Kondakov, *o. c.*, p. 386-391. Părerea lui Kondakov este combătută de J. Myslivec, *o. c.*, p. 497-498.

SF. VASILE CEL MARE

DESPRE LĂCOMIE

• «Strica-voi jitnițele mele și mai marile voi zidi». Luca, XII, 18.

Sântem ispitiți în două chipuri: sau prin necazurile ce chinuesc inimile noastre, — necazuri, care, ca și aurul în cuptorul de topit, vădesc prin răbdarea în suferință tăria sufletului nostru, — sau adeseori chiar prin buna stare materială, care este pentru mulți dintre noi un alt fel de încercare a tăriei sufletului nostru. Intr'adevăr, este tot atât de greu de a-ți păstra sufletul neînfrânt atunci când ești în necazuri, ca și de a nu insulta pe ceilalți oameni prin mândria ta atunci când ești bogat și ai de toate.

Pildă de cel dintâi fel de ispite este marele Iov, luptătorul cel neînvins. Asaltul diavolului s'a pornit asupra lui Iov cu furia unui torent. Iov, însă, a primit asaltul fără să i se turbure inima și fără să-și schimbe gândurile; s'a arătat cu atât mai mare decât ispitele diavolului, cu cât i se părea că atacurile date de dușman erau mai mari și mai de neînvins.

Printre alte multe pilde despre ispitele ce ne vin din pricina stării înfloritoare și pline de belșug, este și bogatul din pericopa evanghelică ce vi s'a citit azi. Bogatul acesta avea bogăție, dar mai nădăjduia încă alta. Dumnezeu cel iubitor de oameni nu l-a osândit chiar dela început pentru purtarea sa lipsită de recunoștință, ci mereu i-a adăugat altă bogăție la bogăția ce-o avea mai înainte, cu gândul ca, săturându-l odată de bogăție, să înduplece sufletul lui să fie darnic și milostiv.

«Unui om bogat, spune sfânta Evanghelie, i-a rodit țarina; și cugeta întru sine zicând: «Ce voi face? Distruge-voi jitnețele mele și mai mari le voi zidi»¹. Dar pentru ce a rodit țarina unui om, care n'avea de gând să facă niciun bine din rodirile sale? Ca să se vadă și mai bine îndelunga răbdare a lui Dumnezeu, care-și întinde bunătatea lui chiar și asupra unor astfel de oameni; căci plouă și peste drepti și peste nedrepti

1. Luca, XII, 16—18.

și răsare soarele lui și peste răi și peste buni². Dar această bunătate a lui Dumnezeu adună mai multă osândă peste capul celor răi. Dumnezeu a adus ploaie peste pământul lucrat de mâinile lacomilor; a trimis razelē soarelui ca să încâlzească sămânța și să înmulțească rodurile prin rodnicia pământului. Dumnezeu a dat bogatului din Evanghelie astfel de bunătăți: pământ roditor, temperatură potrivită, belșug de roade, ajutor din partea animalelor de muncă și încă alte bunătăți cu ajutorul cărora agricultura înflorește. Dar bogatul ce-i dă în schimbul atâtor bunătăți? Purtare aspră, ură de oameni, ținere numai pentru el a bogățiilor date lui de Dumnezeu. Nu și-a adus aminte că și el este la fel cu ceilalți oameni. Nu s'a gândit să-și împartă prisosul bogăției sale la cei săraci. N'a ținut seamă de poruncile: «Nu te abține de a face bine celui sărac»³ și: «Milosteniile și credința să nu te părăsească»⁴; și: «Frânge cu cel flămând pâinea ta»⁵. N'au fost ascultați nici profeții, nici strigătele învățătorilor. Dimpotrivă jitnițele lui se rupeau de greutatea celor puse în ele, dar inima cea lacomă nu se sătura. Adăugând mereu noi bogății lângă cele vechi, mărindu-și averea prin roadele fiecărui an, a căzut în această încurcătură din care nu putea ieși: din pricina lăcomiei nu-l lăsa inima să se lipsească de rodurile din anii trecuți, iar din pricina mulțimii rodurilor acestui an n'avea unde să le mai pună. De asta chibzuelile sale nu-l duceau la niciun rezultat, iar grijile lui de ne-trecut. De asta zice în sinea sa: «Ce voi face?» Cărui om nu i-ar fi milă de un suflet atât de chinuit, nefericit din pricina propriei sale averi, nenorocit din pricina bogățiilor ce le avea și mai nenorocit din pricina acelor ce le aștepta. Pământul nu-i produce roduri, ci-i odrăslește suspine; nu-și strânge rodurii îmbelșugate, ci griji, necazuri, încurcături groaznice. Se plânge tot așa ca și cei săraci. Oare nu dă drumul și cel strâmtorat de sărăcie aceluiaș strigăt: «Ce voi face? Cu ce să cumpăr cele de mâncare? Cu ce să-mi cumpăr haine?» Tot așa spune și bogatul: «Ce voi face?» I se chinue inima, măcinat fiind de grijă. Ceeace bucură pe alții aceea îl mistuie pe lacom. Nu-l bucură toate bogățiile de care este plină gospodăria lui, ci bogăția lui care se revarsă în jurul său și hambarele pline îi

2. Matei, V, 45.

3. Proverbe, III, 27.

4. Proverbe, III, 3.

5. Isaia, LVIII, 7.

pișcă sufletul, cuprins de teamă ca nu cumva aruncându-și privirile asupra celor din jur să aibă prilej să facă vreun bine celor nevoiași. Și mi se pare că se aseamănă boala sufletului lacomului cu patima mândăcioșilor cari preferă să-și distrugă stomacul de prea multă mâncare decât să dea resturile mâncărilor celor lipsiți.

Cunoaște, omule, pe cel care ți-a dat bogăția! Adu-ți aminte cine ești, ce administrezi, dela cine ți-ai luat bogățiile tale și pentru ce ai fost pus înaintea multor oameni. Tu ești slujitorul bunului Dumnezeu, iconomul semenilor tăi. Nu-ți închipui că ți-au fost date toate bunurile numai pentru îndestularea stomacului tău! Ai față de bogățiile ce le ai în mâni aceeași hotărîre pe care o ai față de bogățiile străine. Bogățiile te bucură pentru puțină vreme, dar apoi dispar fără urmă. Ți se va cere însă socoteală exactă de toate avuțiile tale. Tu, însă, ai încuiat toate avuțiile tale cu uși și cu lăcăți și le-ai legat cu peceti. Priveghezi cuprins de griji, te sfătuești cu tine însuși și folosindu-te de un sfat nebunesc, întrebi: «*Ce voi face?*» Cu cale era ca să răspunzi acestei întrebări așa: «Voi sătura sufletele celor flămânzi, voi deschide hambarele și voi chema pe toți nevoiași. Voi imita pe Iosif în predica sa despre iubirea de oameni. Voi rosti aceste cuvinte pline de mărinimie: „Veniți la mine toți care duceți lipsă de pâine! Fiecare din voi să-și ia cât îi trebuie, ca dintr'un izvor comun, din bunătățile date mie de Dumnezeu». Dar tu, bogatule, nu spui așa! Pentruce? Pentru că din pricina invidiei nu dorești ca ceilalți oameni să se bucure de bunătățile tale! Ci dimpotrivă faci în adâncul sufletului tău sfat viclean și te gândești nu ca să dai fiecărui om nevoie cele de care are nevoie, ci ca să strângi numai pentru tine toate bogățiile și prin asta să lipsești pe toți de folosul ce-l pot avea din bunurile tale.

Ingerii lui Dumnezeu erau lângă dânsul ca să-i ceară sufletul său⁶, iar el se sfătua în sufletul său cum să mânânce averile sale. În această noapte avea să fie luat din lume, și el își închipuia că are să se desfăteze de bunătățile sale mulți ani. Dumnezeu i-a îngăduit ca să se sfătuiască în toată libertatea, să-și vădească gândurile sale, pentru ca să primească dreapta hotărîre a deliberărilor sale.

Să dea Dumnezeu ca să nu pățești și tu ca acest bogat!

6. *Luca*, XII, 20.

Pentru asta s'a scris în Evanghelie pilda acestui bogat ca să evităm de a ne asemena cu el. Imită, omule, pământul! Fă roade ca și el! Nu te arăta mai rău decât cele neînsuflețite! Pământul n'a dat roduri pentru propria lui desfătare, ci ca să slujească ție rodurile sale. Și tu dacă vei arăta rod de binefacere, rodul acesta ți-l aduni pentru tine, deoarece mulțumirile faptelor bune se întorc la cei ce le-au făcut. Ai dat celui flămând; dar ce ai dat ți se întoarce cu adaus. După cum grâul, care cade în pământ, dă rod celui ce l-a aruncat, tot așa și pâinea dată celui flămând produce mult folos mai târziu. Să dea Dumnezeu ca sfârșitul lucrării pământului tău să fie început al seminței cerești! «*Semănați, spune Scriptura, pentru voi înșivă întru dreptate*»⁷. Pentru ce te chinui, pentru ce te muncești străduindu-te să închizi bogăția în ziduri de lut și cărămidă? «*Mai bun este un nume bun decât multă bogăție*»⁸. Iar dacă admiri bogățiile din pricina cinstei ce-o ai de pe urma lor, gândește-te că este mai de preț pentru slava ta de a fi numit tată a nenumărați săraci decât de a avea nenumărate monede în pungă. Banii îi vei lăsa pe pământ, chiar dacă nu vrei; dar cinstea ce-o ai de pe urma faptelor bune o vei duce înaintea Stăpânului, când tot poporul, stând împrejurul Judecătorului obștesc, te va numi hrănitorul și binefăcătorul lor și-ți vor da toate numele ce se cuvine iubirii de oameni. Nu vedeți oameni care-și cheltuesc, de dragul unei cinste de scurtă durată și de dragul aclamațiilor și a aplauzelor, toată avuția lor în teatre cu luptători de lupte greco-romane, cu măscărici și cu luptători cu fiarele sălbatece, spectacole de care ar trebui să ne scârbim privind-le? Și tu te sgârcești când e vorba să cheltuești avuția ta care-ți va aduce o slavă atât de mare? Dumnezeu primește cheltuelile tale; îngerii te aplaudă; toți oamenii dela începutul lumii te fericesc; slavă veșnică; cununa dreptății; împărăția cerurilor. Acestea vor fi răsplățile ce le vei avea de pe urma unei bune administrări a acestei bogății stricăcioase. Tu, însă, nu te gândești la niciuna din aceste răsplăți. Dragostea ta pentru cele ce ai te face să pierzi din vedere bunătățile nădăjduite. Haide deci și împarte-ți în felurite chipuri bogăția ta! Fii generos, fi strălucitor la față când dai avuția ta celor lipsiți! Să se spună și despre tine cuvintele Scripturii: «*Risipit-a, dat-a*

7. *Osea*, X, 12.

8. *Proverbe*, XXII, 1.

săracilor; dreptatea lui rămâne în veac» ⁹. Nu scumpi produsele tale îngreunând nevoile celor lipsiți! Nu aștepta ca să lipsească grâul de pe piață spre a-ți deschide hambarele tale! «*Cel care scumpește prețul grâului este blestemat de popor*» ¹⁰. Nu aștepta vremuri de foamete din dragostea de aur. Nu aștepta ca să fie o lipsă generală spre a-ți înmulți averile tale! Nu trafica nenorocirile oamenilor! Nu prefăce mânia lui Dumnezeu în prilej de înmulțire a averilor tale! Nu înrăutăți cu biciul neomeniei tale ranele celor în suferință! Te uiți la aur, dar la frate nu privești! Cunoști bine inscripțiile de pe monedă, deosebești moneda falsă de cea bună, dar nu cunoști de loc pe fratele tău cel din nevoie. Culoarea frumoasă a aurului te delectează, dar nu te gândești cât este de mare suspinul nevoiașului ce merge în urma ta.

Cum pot să fac să-ți pun sub ochi suferințele săracului? Săracul se uită de jur împrejur în casa lui și nu vede în casa lui aur și nici nu nădăjduște că are să fie vreodată. Mobilele și hainele lui, toate în valoare de câțiva bani, sânt singura avere a săracilor. Ce să facă? Iși aruncă deci ochii la proprii săi copii și se hotărăște să-i ducă în piață să-i vândă, doar prin ei să scape de moartea ce-l amenință. Gândiți-vă acum ce luptă se dă în sufletul lui între foamea care-l amenință și dragostea părintească! Foamea îl amenință cu cea mai crudă moarte, iar firea îl trage convingându-l să moară împreună cu copiii lui. De multe ori pornește din casă să-și pună în aplicare gândul, și tot de atâtea ori se întoarce; în cele din urmă însă este biruit, silit de nevoie și de trebuințe peste care nu poate trece. Care-s gândurile ce chinuesc acum pe tată?

«Pe care dintre copii îl voi vinde mai întâi? Care dintre copiii mei va plăcea mai mult vânzătorului de grâu? Să-l duc pe cel mai mare? Dar respect vârsta lui! Să-l duc pe cel mai tânăr? Dar mi-i milă de vârsta lui care n'a simțit încă nechezurile. Copilul acesta are întipărit pe figura sa cel mai bine chipurile părinților. Celălalt copil este destoinic la învățătură. Vai, în ce încurcătură mă găsesc? Ce voi face? Pe care din copii să sacrific? Sufletul cărei fiare să-l iau? Cum să-mi ascund firea mea de om? Dacă-i voi opri pe toți, pe toți îi voi vedea morți de foame. Dacă voi vinde pe unul din ei, cu ce ochi mă voi uita la ceilalți, odată ce am ajuns suspect în ochii lor din

9. *Psalmi*, CXI, 8.

10. *Proverbe*, XI, 26.

pricina necredinței mele? Cum voi mai locui în casă, odată ce eu însumi m'am lipsit de copii? Cum mă voi așeza la masă, odată ce mi-am dobândit mâncarea de pe masă cu astfel de preț?».

Și în urmă săracul, cu ochi plini de nenumărate lacrimi, merge să-și vândă pe cel mai iubit dintre copii.

Pe tine, bogatul, nu te mișcă suferința lui, nu iai în seamă că și el are aceeași fire ca și tine. Foamea îl strânge de gât pe nenorocit și tu îl duci cu vorba, îl iai în răs, mărindu-i încă și mai mult nenorocirea lui. Săracul își vinde rodul propriilor sale măruntaie ca să-și cumpere de ale gurii, iar ție nu numai că nu-ți amortțește mâna care face trafic cu astfel de nenorociri, ci mai mult încă te târguești asupra valorii celui ce ți se vinde, te tocmești ca să dai cât mai puțin și să iai cât mai mult și cauți prin toate mijloacele să îngreunezi nefericitului nenorocirea. Lacrimile lui nu te mișcă, iar suspinul lui nu-ți înmoaie inima; dimpotrivă rămâi neînduplecat și aspru. Numai aur vezi, numai aur îți închipui. Aurul îți turbură somnul când dormi, aurul ți-i preocuparea ta când ești treaz. După cum nebunii nu văd lucrurile așa cum sânt ele, ci așa cum și le închipuie nebunia lor, tot astfel și sufletul tău, cuprins de dragostea de bani, vede numai aur, vede numai argint. Ți-i mai plăcut la vedere aurul decât soarele. N'ai altă dorință decât ca totul să se prefacă în aur și născocеști orice ca să se împlinească dorința ta. Ce mijloc nu întrebuițezi de dragul aurului? În mâinile tale grâul se preface în aur, vinul în aur, lâna în aur. Ori ce afacere, orice gând te duce la aur; chiar aurul pe care-l dai cu împrumut se înmulțește prin dobândă. Nu te mai sature de aur și pofta ta de aur n'are sfârșit!

De multe ori dăm copiilor lacomi să mânânce cât le place din mâncările iubite de ei spre a-i desgusta de aceste mâncări prin aceea că le-am dat să mânânce peste sațiu. Cu lacomul nu putem proceda așa; dimpotrivă, cu cât are mai mult, cu atât dorește mai mult. «*Chiar dacă ar curge în valuri bogăția, spune Scriptura, nu vă lipiți inima de ea*»¹¹.

Dar tu, bogatul, pui stavili ca să nu se reverse bogăția și astupi toate găurile pe unde poate să iasă. După ce le-ai stăvilat și le-ai închis, ce-ți fac ele? Negreșit, pentru că sânt închise înlăuntru, se revarsă cu furie, rup stavilile, sfărâmă hambarele bogatului și nimicesc jitnițele lui întocmai ca năvala dușmanilor.

11. *Psalmi*, LXI, 11.

Bogatul însă nu se dă bătut și spune:

«Voi zidi hambarele și jirnițele mele mai mari și mai traînice!».

Și totuși bogatul nu știe sigur dacă nu le va lăsa tot distruse moștenitorului său. Se poate ca să fie smuls din viață și să plece mai înainte de a le ridica așa cum dorea sufletului său lacom. Bogatul din Evanghelie și-a găsit un sfârșit potrivit sfaturilor lui rele.

Voi, dacă vreți să mă ascultați, deschizând larg ușile hambarelor voastre, dați drumul bogăției să curgă cu îmbelșugare. După cum apele unui râu mare când străbat pământul prin numeroase canale îl fac roditor, tot așa și voi dați drumul, prin felurite căi, bogăției să se reverse în casele săracilor. Dacă fântânele se sleiesc din când în când, izvorăsc apă mai din belșug; dar dacă se lasă apa în fântână, apa se strică. Tot așa și bogăția, dacă stă pe loc, este nefolositoare; dar dacă se mișcă și este împărtășită și altora este și folositoare și rodnică. O, cât este de mare lauda ce-o primește dela cei cărora le-a făcut bine! Să nu disprețuești această laudă! Cât este de mare lauda ce-o primește dela dreptul Judecător! Să n'o pui cumva la îndoială! Pilda bogatului osândit din Evanghelia de azi să te întâmpene neîncetat.

Lacomul păstrează cu grijă bogățiile ce le are, se turbură pentru bogățiile ce le nădăjduiește, cu toate că nu știe precis de va mai fi în viață mâne. Se gândește la ziua de mâne, dar astăzi o ia înainte cu păcatul. N'a venit încă nimeni să-l roage să-i dea ceva, dar i-o ia înainte arătându-și sălbăticia sufletului său. Nu și-a strâns încă de pe câmp roadele, și a și fost osândit pentru lăcomia lui. Pământul i-a dat cu dărnicie rodurile sale: grâul a fost des și mănos în ogoarele sale; pe coardele viței strugurii s'au arătat bogați; livezile i-au izvorât din fructul măslinilor undelemn și pomii au dat tot felul de fructe. Proprietarul pământului este, însă, lipsit de dărnicie și fără de rod. Încă nu strânsese de pe câmp roadele pământului, și el se și gândea să nu dea nimic celor lipsiți. Și totuși câte primejdii nu mai sânt până la strângerea roadelor! Se poate ca grindina să nimicească recolta, arșița să i-o răpească din mâni, iar ploaia, căzută din nori cu furie, să distrugă roadele. Pentru ce nu rogi pe Domnul ca să ducă la bun sfârșit darurile sale? Tu, însă, i-o iai înainte și te faci nevrednic pe sineți de a primi darurile ce ți-au fost arătate.

Cuvintele rostite de tine le spui întru ascuzis în tine însuși, dar ele sânt judecate în cer. Pentru asta de acolo îți vine și răspunsul.

Dar care sânt cuvintele bogatului? Ce spune el: «*Suflote, ai multe bunătăți strânse! Mânâncă, bea, veselește-te în toate zilele!*»¹².

Ce nebunie! Dacă ai avea suflet de porc, ai putea oare să-i făgăduiești sufletului altceva decât ce-i făgăduiești? Atât ești de dobitoc, ai ajuns atât de neînțelegător față de bunătățile sufletesti, încât dai sufletului mâncările ce sânt destinate trupului și dai sufletului acelea pe care și stomacul le dă afară? Dacă sufletul tău ar fi virtuos, dacă ar fi plin de fapte bune, dacă s'ar înrudi cu Dumnezeu, dacă ar avea multe bunătăți; atunci, da, ai avea dreptul să spui sufletului tău să se bucure. Dar pentrucă te gândești la cele pământești, pentrucă stomacul ți-i Dumnezeu, pentrucă ești cu totul trupesc, robii patimilor, ascultă-ți numele ce ți se potrivește, nume pe care nu ți l-a pus oamenii, ci însuși Domnul: «*Nebune, în această noapte îți vor cere sufletul dela tine! Iar cele ce-ai strâns, ale cui vor fi?*»¹³ Batjocora nebuniei lui este mai mare decât chinul veșnic. Are să fie luat de pe pământ după puțină vreme și totuși își face planuri pentru viitor: «*Strica-voi jîtnețele mele și mai mari le voi zidi!*»

Ași putea să-i spun:

«Foarte bine vei face! Merită să fie stricate hambarele nedreptății. Dărâmă cu propriile tale mâni ceea ce ai zidit în chip rău. Distruge jîtnețele tale, dela care nimeni n'a plecat vreodată mângâiat! Nimicește-ți casa care a fost paznicul zgârceniei tale! Ridică acoperișurile, dărâmă zidurile, arată soarelui grâu! putrezit! Scoate din închisoare bogăția înlănțuită! Pune în văzul lumii cămările cele întunecate ale lui mamona! «*Strica-voi jîtnețele mele și mai mari le voi zidi!*» Dar dacă vei face și asta, ce planuri mai ai? Le vei strica iarăși și le vei zidi din nou? Dar ce poate fi oare mai nebunesc decât a te chinui neîncetat ca să construești cu mult zel și să strici tot cu atâta zel? Dacă vrei, ai jîtnițe casele săracilor. «*Strânge-ți ție comoară în ceruri*»¹⁴. Comorile strânse acolo nu le mânâncă moliile, nu le cuprinde putreziciunea, nu le fură hoții»¹⁵.

12. *Luca*, XII, 19.

13. *Luca*, XII, 20.

14. *Matei*, VI, 20.

15. *Matei*, VI, 20.

Tu însă îmi răspunzi:

— «Voi da săracilor după ce-mi voi face și alte hambare.

— «Ți-ai fixat mulți ani de trai! Ia aminte însă ca nu cumva moartea să se grăbească și să ți-o ia înaintea planurilor tale! Făgăduința ta nu-i dovada bunătății tale, ci a vicleniei tale! Făgăduiești nu pentru ca să dai după ce-ți vei zidi noi hambare, ci ca să amâni pentru moment datul. Pentrucă, în definitiv, ce te împiedică să dai acum? Nu-i nici un nevoieaș? Nu-ți sânt pline hambarele? Nu te așteaptă răsplata? Nu este destul de precisă porunca? Flămândul se topește de foame. Cel gol tremură de frig. Datornicul este dus la închisoare. Tu însă amâni milostenia ta pe mâne! Ascultă ce spune Solomon! Nu spune: Vino și-ți voi da mâne, *căci nu știți ce va aduce ziua de mâne*»¹⁶. Cât de mari porunci disprețuești prin faptul că urechile-ți sânt astupate de iubirea de arginți! Cât de mult trebuie să mulțumești bunului Dumnezeu, binefăcătorul tău, cât de vesel trebuie să fii, cât de strălucitoare trebuie să fie cinstea ta, că nu turburi ușile altora, ci alții vin și bat la ușile tale! Tu, dimpotrivă, ești trist, greu de găsit, eviți să te întâlnești cu cineva, ca nu cumva să fi silit să-ți iasă ceva din mâni. Nu cunoști alt răspuns decât acesta: «N'am! Nu voi da, căci și eu sânt sărac!» Și cu adevărat ești sărac și lipsit de orice bine! Ești sărac în iubirea de oameni, sărac în credința în Dumnezeu, sărac în nădejdea vieții veșnice! Imparte grânele tale fraților tăi. Dă astăzi nevoieașului ceea ce mâne putrezește! Este cel mai cumplit fel de sgârcenie de a nu da celor nevoieași nici cele ce se strică».

— «Dar pe cine nedreptățesc, îmi vei obiecta, dacă țin bogățiile mele?».

— «Dar spune-mi, bogatele, care sânt bogățiile tale? De unde le-ai luat și le-ai adus în viață? Bogății se aseamnă cu un om care ar ocupa un loc la un teatru, și care apoi ar opri pe alții să mai intre, deoarece socotește că spectacolul este numai pentru desfătarea lui și nici decum pentru desfătarea obștească. Bogății consideră averile, care sânt comune tuturor oamenilor, ca ale lor, pentrucă ei au pus mâna mai întâi pe ele. Dacă fiecare om și-ar opri pentru sine atât numai cât îi trebuie pentru satisfacerea nevoilor sale și dacă ar da ce-i prisosește

16. *Proverbe*, XXVII, 1.

celui nevoiaș, atunci n'ar mai fi nimeni nici bogat, nici sărac. N'ai ieșit gol din pânțec? Nu te vei întoarce iarăși gol în pământ? De unde sânt deci cele pe care le ai? Dacă spui că le ai datorită întâmplării, atunci ești un ateu, căci nu cunoști pe creatorul tău, și nu dai mulțumiri celui care ți-a dat bogățiile. Dar dacă mărturisești că le ai dela Dumnezeu, spune-mi motivul pentru care le-ai primit dela el! Nu-i nedrept oare Dumnezeu, care a făcut o repartiție neegală a bunurilor vieții printre oameni? Pentru ce tu ești bogat, iar acela sărac? Oare negreșit, ca tu să-ți primești răsplata bunătății tale și a administrării credincioase a bogăției, iar el să fie cinstit cu marele recompense ale răbdării? Tu, care bagi totul în sânurile nesățurate ale sgârceniei, socotești că nu nedreptățești pe nimeni când lipsești de cele de trai pe atâți nevoiași? Cine-i lacom? Nu-i oare acela care nu se mulțumește cu ce-i este de ajuns? Cine-i hoț? Nu-i oare acela care ia pentru el cele ce sânt ale fiecăruia dintre noi? Nu ești lacom, nu ești hoț, odată ce ți-ai însușit cele ce ți-au fost date în administrarea ta? Cel care desbracă pe oameni se numește hoț. Merită oare alt nume cel care nu îmbracă pe cel gol odată ce poate să facă asta? Pânea pe care o ai tu este a celui flămând. Haija pe care o păstrezi în garderobeale tale este a celui desbrăcat. Incălțăminte care se strică în casele tale este a celui descălțat. Argintul pe care-l ții îngropat este al celor ce-s lipsiți de mijloace. Prin urmare pe atâți oameni nedreptățești pe câți ai putea să le dai din averi tale.

— «Frumoase sânt cuvintele tale, îmi vei răspunde poate, dar mai frumos este aurul»!!

— «Tot așa răspund și desfrânații când le vorbim despre castitate. Când vorbim de rău pe femeile cu care trăesc, amintirea acestora le înflăcărează și mai mult poftele. Cum să fac ca să-ți pun sub ochi toate suferințele săracilor spre a cunoaște din câte suspine ți-ai strâns averile tale? O ce mare preț vei pune în ziua judecării pe acele cuvinte: *«Veniți, binecuvântați Părintelui meu, de moșteniți împărăția gătită vouă dela întemeierea lumii. Căci am flămânzit și mi-ați dat de am mâncat; am însetat și mi-ați dat de am băut; gol am fost și m'ați îmbrăcat»*¹⁷. Și câtă frică, sudoare și întunec te va cuprinde când vei auzi osânda: *«Plecați dela mine, blestemaților, în în-*

17. Matei, XXV, 34—36.

„Iunerecul cel mai din afară, care este gătit diavolului și îngerilor lui. Căci am flămânzit și nu mi-ați dat să mânânc; am însetat și nu mi-ați dat să beau; gol am fost și nu m'ați îmbrăcat» 18. In ziua judecării nu-i osândit cel ce a luat, ci cel care nu și-a împărțit averile sale!

Eu am spus ce-am socotit că ți-i de folos. De crezi celor spuse de mine, îți stau în față bunătățile făgăduite; de nu ascuți de cuvintele mele, cunoști amenințarea scrisă în sfânta Scriptură. Doresc să scapi de a face experiența acestei amenințări, ajungând la gânduri mai bune, spre a ajunge bogăția ta preț de răscumpărare a păcatelor tale și spre a te îndrepta către bunătățile cerești ce-ți sânt pregătite, prin harul celui ce ne cheamă pe noi pe toți la împărăția lui, căruia slava și puterea în vecii vecilor, Amin.

Traducere de
Pr. D. FECIORU

18. *Matei*, XXV, 41—43.

RECENZII

BIBLIA SAU SFÂNTA SCRIPTURĂ după textul grecesc al Septuagintei. Tipărită în zilele Majestății Sale MIHAI I Regele României, prin osârdia Înalt Prea Sfințitului NICODIM, Patriarhul României, cu binecuvântarea Sfântului Sinod. Ediția a doua, București, Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1944, XXVIII [-XXXII] + 1935 [-1938] pag. 500 lei.

Datorită osârdiei I. P. S. Patriarh *Nicodim*, poporul românesc vede o nouă ediție a sfintei Scripturi pe românește. Biblia aceasta apare în editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. Simțim o mare bucurie când vedem că acest Institut Biblic, înființat cu vr'o 20 de ani în urmă, începe acum să-și valorifice existența prin tipărirea cărții de temelie a credinței creștine, Biblia.

Niciun eveniment literar nu-i mai însemnat pentru un popor, ca o nouă tipărire a Bibliei. Oricât de importantă poate să fie aparițiunea unei cărți de valoare literară, niciuna nu se poate apropia de circulația și zidirea spirituală pe care o exercită Biblia în sânul unei națiuni. Din statisticile făcute asupra publicațiilor în Anglia, s'a putut vedea cum chiar în veacul nostru, când tipografiile tipăresc atâtea cărți, tot Biblia ține recordul în ceea ce privește tirajul și mulțimea dialectelor din lume în care este răspândită. Biblia a fost aluatul care a plămădit sufletul popoarelor importante din Europa și le-a fost mama care a dat acestor popoare graiul literar, pe care s'a dezvoltat limba literară de mai târziu. Literatura și cultura europeană s'au clădit în mare măsură pe cele dintâi traduceri ale Bibliei în limba diferitelor popoare.

Tot așa a fost cazul și cu poporul românesc. Într'un studiu special, am arătat pe larg rolul jucat de Biblie în formarea limbii literare (vezi «*Rolul Bibliei în formarea limbii literare*», tipărit în «Biserică, cultură, neam», Biblioteca Soc. «Tinerimea română», București 1936, pag. 73—96).

Primele traduceri ale lui Coresi din veacul al XVI-lea, urmate apoi după un secol de Biblia întregă dela 1688, formează bazele formării limbii literare a neamului românesc. Pe bună dreptate, atât istoricii cât și literații socot Biblia dela 1688 cel

mai însemnat monument literar al poporului nostru pe care s'a ridicat cu încetul frumoasa limbă românească a scrierilor de mai târziu.

Aparițiunea unei noi edițiuni a Bibliei a însemnat un eveniment rar în tipăriturile românești. Dela 1688 până astăzi, Bibliile întregi se numără pe degete. În ultimile decenii însă, necesitățile sufletești ale poporului nostru, cer tipărirea Bibliei din ce în ce mai deasă. După Biblia Sfântului Sinod din 1914, tocmai în 1936, apare Biblia întreagă, urmată apoi în 1938 de Biblia Fundațiilor Regale și în fine, Biblia din 1944 a Patriarhului Nicodim.

În plin război deci, poporul românesc capătă o nouă ediție a Bibliei, datorită neobositei activități a Patriarhului nostru. Însemnăm acest fapt, ca unul din cele mai de seamă evenimente pe terenul culturii românești, ca să nu mai vorbim de importanța religioasă.

Această Biblie este o reeditare a Bibliei din 1936 pentru Vechiul Testament. Cât privește Noul Testament, ea reproduce textul traducerii publicată de I. P. S. Patriarh Nicodim în anul 1941. Găsim deci în această Biblie reeditarea traducerii aceluiași ostensori ce-au lucrat la Biblia din 1936 și anume. I. P. S. Patriarhul Nicodim, P. C. Preot Profesor universitar Gr. Pișculescu (Gala Galaction) și adormitul întru fericire, Preotul Vasile Radu. Deosebirea între Biblia din 1936 și cea din 1944 se vede deci în faptul că textul tradus al Noului Testament în cea dintâi era după traducerea P. C. Preot Profesor Gr. Pișculescu, pe când în Biblia nouă acest text este înlocuit cu cel al traducerii I. P. S. Patriarh Nicodim. Explicarea acestei schimbări este dată în cuvântul introductiv dela început, semnat chiar de I. P. S. Patriarh Nicodim (p. XXVIII): «fiindcă s'au tipărit, după aceea, Evangheliarul și Apostolul, după ediția de Neamț a Noului Testament, în traducerea noastră, ca să nu fie mai multe versiuni ale Bibliei, s'a hotărât ca în prezența ediției a Bibliei să se pună textul Noului Testament, după această din urmă ediție».

Nevoia deci de-a armoniza textul din Biblie cu textul din cărțile de ritual a impus această schimbare, mai ales că prestigiul I. P. S. Patriarh a contribuit deasemenea în impunerea traducerii Sale, în locul celei a P. C. Profesor Gr. Pișculescu.

Dar pentru Vechiul Testament, acești 3 cărturari traducători ai Bibliei din 1936 își mențin colaborarea. Este un mare

bine că pentru prima dată ni se desvăluie în introducere părțile traduse de fiecare dintre acești colaboratori pentru cărțile Bibliei, (p. XXVII—VIII), așa încât viitoarea critică ce se va putea face asupra traducerii diferitelor cărți, să poată determina răspunderea și meritul fiecăruia dintre ei. În orice caz, majoritatea sdrobitoare a traducerii cărților acestei Biblii aparține I. P. S. Patriarh Nicodim, care singur are traduse 51 de cărți, față de 28 cărți traduse de P. C. C. Preoți, Grigorie Pișculescu și Vasile Radu.

Se poate spune deci, atât pentru covârșitoarea parte ce a avut în munca traducerii, cât și pentru osârdia ce a depus pentru retipărirea acestei ediții, că Biblia din 1944 merită să poarte numele de *Biblia Patriarhului Nicodim*.

O îmbunătățire adusă în Biblia de acum față de cea din 1936 constă în adăogirea jos a triniterilor la *locurile paralele*. Este cea dintâi adăogire necesară ce se face tuturor tipăriturilor biblice, atât pentru Biblia întreagă, cât și pentru Noul Testament, dela 1936 încoace. Locurile paralele sunt foarte necesare pentru mănuitoari Sfintei Scripturi, încât salutăm cu bucurie adăogirea aceasta în ediția cea nouă.

Nu-i de așteptat ca în acest cadru restrâns să ne ocupăm în chip critic de însăși valoarea traducerii cuprinsă în această ediție a Sfintei Scripturi. Orice traducere caută să dea pe înțeles cât se poate mai bine originalul. Dacă în aparență acest lucru pare ușor, în practică se dovedește a fi o întreprindere din cele mai grele, mai ales când e vorba de cărțile Bibliei. Textul acestor cărți cuprinde nu o idee omenească, ce poate fi redată mai ușor pe altă limbă, ci însăși isvorul dumnezeesc al mântuirii omului. Din această pricină, traducerea Scripturii pentru popor nu poate fi făcută după capriciul oricărui traducător. Orice schimbare, adăogire sau omitere a sensului original reprezintă nu numai o abatere dela ideia textului tradus, dar poate fi chiar o cauză de poticnire dogmatică sau morală pentru cititorii cari nu pot folosi limba originală. Traducerea Bibliei constituie totodată cea dintâi interpretare a textului, cea mai simplă formă a exegezei biblice pe înțelesul unui neam.

Este explicabil de ce traducerea Bibliei pentru popor trebuie să poarte pecetea autorității din partea Bisericii. Totodată, așa cum scriam altădată, limba Bibliei nu-i o minge de joc, pe care s'o arunce fiecare după gustul său, pe toți pereții neologismelor sau provincialismelor, ci este limba de isvor a

neamului, din care se adapă toată viața religioasă și culturală a poporului. Trebuie păstrată deci curată și într'o legătură strânsă cu limba strămoșilor.

Trebuie să recunoaștem că Biblia aceasta face un pas înainte, apărând «*cu binecuvântarea sfântului Sinod*», așa încât sperăm să ajungem la o traducere care să se impună în toate cercurile de cetitori, ca o traducere recunoscută de Biserică. Căci e foarte păgubitor, atât pentru credincioși, cât și pentru Biserică, prea multe chipuri de traduceri, care circulă în popor.

După cum textul original nu-i decât unul normativ, totastfel trebuie să ajungem să nu avem decât o traducere care să fie normativă, aprobată de Sf. Sinod și folosită ca atare de toți fiii ortodocși ai neamului, atât în lecturile particulare, cât și în cele publice, cum sunt cele din cărțile de ritual, din cărțile didactice, în școlile de stat sau în cele duminicale, etc.

Deaceia, alte popoare procedează cu multă prudență și măsură când e vorba de o nouă traducere a Bibliei. Englezii, când au voit să-și revizuiască Biblia lor cea veche, au rânduit mai multe comisii de învățați, cari au lucrat zeci de ani, cu însărcinarea să nu schimbe mai mult de 1/3 din expresiile Bibliei celei vechi. În chipul acesta, se evită ca traducerea Bibliei să aibă un caracter prea personal și se asigură totodată o continuitate cu limba din Bibliile cele vechi, aceasta pentru a se asigura o durată cât mai mare traducerii și cât mai multă competență, pentru înlăturarea oricăror strecurări de greșeli, la care se expune cel mai atent traducător. Nu-i de mirare că tradiția leagă prima traducere biblică a Vechiului Testament, din limba ebraică în cea greacă, de numărul celor 70 de bărbați învățați, cari au impus și numele de «Septuaginta» pentru acea traducere.

Poporul nostru poate să fie mândru că în ultimul deceniu a văzut apărând Biblia la intervale de timp destul de apropiate. Fiecare Român are putința să-și procure în casa lui această sfântă carte, care de fapt constituie cea mai aleasă Bibliotecă ce se poate oferi unui cititor. Căci cel ce posedă Biblia nu are în casă numai o carte, ci o întreagă bibliotecă, compusă din 79 de cărți, toate purtând cea mai spiritulă insuflare dumnezeiască și morală.

Recunoștință celor ce s'au ostenit să ne-o dea în această nouă ediție, în frunte cu I. P. S. Patriarh Nicodim și urări

pentru toți Români să și-o însușiască nu numai în fiecare casă, cât de modestă, dar și în sufletul fiecărui fiu al acestui neam, prin lecturi zilnice din ea.

Preotul HARALAMBIE ROVENȚA

Profesor de Noul de Noul Testament la Facultatea de teologie din București

Viața Lui Iisus Hristos după I. W. FARRAR, Traducere de I. P. S. NICODIM Patriarhul României, Tomul I, Tiparul sfintei Mănăstiri Neamțului, 1943, 640 pag. (Ogorul Domnului, XXVIII).

Noi, Români, avem în traducere câteva scrieri despre Viața lui Iisus. Am avut-o mai întâi pe a lui Didon, am avut-o pe a lui Renan, iar acum, mai în urmă, pe a lui Giovanni Papini.

Din câte astfel de cărți are străinătatea, atâtea sunt puține. Numai în Italia câte au ieșit la lumină!

Dar iată că acum la urmă, am mai dobândit una: este a lui Farrar, care în străinătate se bucura de o mare răspândire. Datorită Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, acum o avem și pe românește.

E o veste bună de dat preoților și altor cetitori, de a se îmbogăți și cu aceasta și a trage tot folosul din ea. În adevăr, este bine să vadă cum Viața Domnului Hristos a fost înfățișată în feluritele țări. Alții s'au silit să facă aceasta pentru ei; s'o facem și noi, Români. Francezii au tradus astfel de scrieri din nemțește, deși ei aveau cu ce se îndestula în limba lor. Totuși se vede că aceasta tot nu le era de ajuns. Indată ce mai ieșea altceva însemnat la alții, mai traduceau ca să aibă și ei.

Nu mai puțin Nemții. O astfel de scriere însemnată, care ieșea la alții, n'o lăseau să fie gustată numai acolo, ci o puneau și la îndemâna poporului lor.

Așa a fost cu Viața lui Iisus de Farrar. Nu s'au mulțumit numai cu ale lor, ci s'au îndreptat și spre altele.

A lui Farrar a ieșit în englezește. Iute însă a ajuns să aibă un larg răsunet.

Eu am cunoscut-o mai întâi în nemțește. Am văzut-o în Berlin purtată pe ulițe. Acolo anticarii își mână marfa lor și în căruțe împinse cu mâna.

Pe străzi de frunte ale Berlinului, am privit în astfel de căruțe și am dat peste mai multe scrieri ale lui Farrar. Una era însăși această Viață a lui Iisus. Frumos legată și lucrată, îți era o plăcere să te uiți la ea.

Am și luat-o și așa am luat cunoștință de această carte.

Abea mai târziu am ajuns s'o am și în graiul de obârșie, în edițiunea populară a ei, căci această scriere a ajuns să aibă în Anglia multe și felurite edițiuni.

Fericită carte, fiindcă a ajuns să intre în atâtea mâni și să ducă la multe suflete cuprinsul ei ales. Dar a fost fericită nu numai prin atâtea, ci și prin turnarea ei în felurite limbi. Cine va ceti traducerea I. P. S. Patriarh Nicodim va vedea acolo ce răspândire largă a avut această scriere. Deci cu atât mai mult temei pentru noi să nu trecem pe lângă ea nemuritori și reci.

Din englezește, cartea a fost dată și pe rusește. O! Rușii au tradus multe cărți străine. Cineva se putea îndestula prin limba rusesască cu o mulțime de scrieri ale străinătății. Dacă altă dovadă n'am avea, am putea s'o scoatem chiar din multele tipărituri ale Patriarhului Nicodim. Inalt Prea Sf. Sa ne-a dat pe românește atâtea scrieri luate din rusește, care și ele erau luate din alte limbi.

Așa se face că acum, mai de curând, ne-a dat și această scriere despre Viața lui Iisus. Acum să stăm și noi de vorbă despre această carte.

Deocamdată o avem numai în volumul 1. De fapt are două volume. Il vom avea în curând și pe acela, fiindcă el e gata tradus și urmează numai să fie dat în tipar fără întârziere. Atunci preoții și teologii noștri vor avea la îndemână o largă privire peste Viața Domnului Hristos.

Tot două volume are și a lui Didon, dar acum, având-o și pe aceasta, își vor putea face o părere ce câmp întins este Viața Domnului Hristos. Ea cuprinde cercetări istorice de toată adâncimea. Dă prilej să se facă tot felul de cântăriri între atâtea stări de lucruri ale vremurilor vechi și prin aceasta suntem plimbați prin feluritele viețuiri ale popoarelor de altă dată. Atingerea lor cu Evreii ne dă prilej să aflăm amănunte din traiul neamurilor care au fost și așa să ridicăm la o mare bogăție cunoștințele noastre. Deci Viața Domnului Hristos este o călătorie din care aflăm multe și putem judeca cu mai multă adâncime treburile neamurilor din vechime.

Bine înțeles, aceasta este numai o lature din cunoașterea Vieții Domnului Hristos și nu dintre cele mai însemnate, fiindcă doar nu aceasta urmărim cetind Viața Domnului. Dar dacă pășim pe urma faptelor Domnului, dacă trebuie să purtăm călătoria noastră aceasta duhovnicească dealungul feluritelor fapte

ale sale, vrând-nevrând, trebuie să dăm și peste atâtea întâlniri cu lucruri, cu oameni, cu popoare, din care avem atâtea de aflat și de învățat. De aceea Viața Domnului Hristos, nici vorbă, nu va fi numai cunoașterea unei vieți de ici până colo, ci totodată cufundarea noastră în treburile vieții care a fost și care va deschide înfățișări cu totul rare pentru înțelegerea noastră.

Cetind Viața Domnului, învățăm una, dar învățăm și multe altele, ca o desfășurare de care se împletesc în chipul cel mai negândit și mai plin de urmări pentru viața omeniilor de acolo înainte. Din pricina aceasta, unii cercetători ai Vieții Domnului așa și-au croit cercetarea lor. Nu s'au mărginit numai să zugrăvească viața eroului în granițele vieții lui, ci au privit trăsăturile și faptele ei în toată împletitura cu stările dimprejur și au căutat din larg spre traiul neamurilor și orânduiriile lor.

Trebuie să ne gândim că așa a trebuit să facă și Farrar. Dacă a înșirat el două volume mari despre Viața Domnului Hristos, volume de peste 600 de pagini, e de așteptat că a trebuit să strângă în ele atâtea fapte din vecini care aveau să arunce lumini prețioase și aducătoare de adâncă înțelegere peste Viața Domnului.

Cine citește Viața lui Iisus de Farrar își dă seamă că tocmai așa este. Citește Viața Domnului, dar câte alte fapte dimprejur i se destăinuiesc! De aceea a citi o astfel de carte este a te adăpa la multe alte învățături care se alătură la faptele povestite.

Acesta e un frumos câștig la citirea Vieții Domnului. Se înțelege însă, prin toate acestea vei cunoaște mai bine și vei gusta mai din plin Viața Domnului Hristos.

Dacă putem socoti astfel despre toate cărțile de acest soi, care au fost lucrate cu o asemenea grijă, va trebui să ne bucurăm de această Viață a lui Iisus de Farrar, care mărturisește în introducere cât s'a ostenit cu ea și câte alte cărți de adânci cercetări a răsfoit. Până la dânsul, atâția alții lucraseră în ogorul cercetării povestirilor din Evangheliile. Farrar n'a trecut peste ele, ci și-a făcut o datorie de conștiință de a străbate toate cu grijă și a da cititorului o roadă cât mai temeinică.

Cetitorul nostru își va da bine seama de toate acestea cetind cu toată amănunțimea introducerea sa la povestirea despre Viața Domnului. Tocmai pe aceasta va trebui să se bizuie el pentru a urmări cu toată luarea-aminte faptele care alcătuiesc Viața Domnului.

Fiecare din noi are în mîntea sa desfășurarea Vieții Domnului Hristos. Cu cât însă o stăpânești altfel, cu o mai adîncă înțelegere, cînd ai cetit o scriere ca aceasta a lui Farrar! Deci tot celce va ceti scrierea aceasta se va feriți că vede Viața Domnului în cu totul altă împletitură și cu o lărgime de amănunte negândită mai nainte.

Atâtea note care însoțesc cartea, culese din feluriti autori și alcătuint mai 100 pagini la sfârșitul volumului 1, arată bogăția de materiale a acestei scrieri. Cetitorul va fi despăgubit prin ea de toată osteneala pe care o va fi cheltuit cu cetirea ei.

Și cu toate acestea scrierea n'a îndepărtat pe cetitori să fugă de ea. Dimpotrivă, aflăm cu mirare că ea a trecut peste edițiuni și edițiuni. La 10 ani dela ivirea ei, ea împlinise 30 de edițiuni frumos împodobite, afară de altele populare.

Traducerea rusească a ei, făcută de Lopuhin, a fost lucrată după a 30-a edițiune engleză. Dar și în rusește a avut nu numai o singură edițiune, ci mai întai a fost tradusă de Mateev, la 1876, dar aceasta desfăcându-se iute, a fost tradusă din nou de Lopuhin.

Aceasta dovedește că vestea despre această carte s'a întins iute și că străinătatea a dorit s'o aibă și ea. In sfârșit, toate aceste amănunte cetitorul român le va găsi în feluritele prefete și întroduceri dela începutul volumului 1. Va găsi acolo atâtea multe și frumoase amănunte despre cartea aceasta și se va bucura aflînd ce izbîndă a putut avea o carte de cetire creștinească. Aceasta îl va îndemna cu atît mai mult să pășească și el la cetirea cărții.

Bucuria lui va fi mare gîndindu-se că este pe lume un popor ca acel englez, la care scrisul creștinesc găsește atîta căutare și prețuire. Aceasta îl va îndemna și pe el să caute a cunoaște o scriere ca aceasta și a se îndestula cu ea.

II.

Cartea începe cu Nașterea lui Hristos și este împodobită cu multe ilustrațiuni din ținuturile Țării Sfinte. Ele ne fac de trăim și viața care a fost și cea din ziua de azi. In adevăr, toate ilustrațiunile acestea ne înfățișează stări de azi din Țara Sfîntă ce a rămas din zidirile ei de odinioară, cum și altele ale zilei de azi, dar care ne înfățișează chipuri ca acele care erau odinioară. Așa de pildă, dacă este vorba de hanurile din Răsărit, la care Sf. Fecioară Maria va fi căutat adăpost cînd a ajuns la Betleem, autorul ne înfățișează un chip din hanurile de azi, pentru a ne da o părere și despre cum trebuie să fi fost cele

vechi. Doar este un fapt că stările de lucruri și obiceiurile s'au păstrat neschimbate peste veacuri. Lumea nouă a venit cu prefaceri multe în treburile ei, pe când lumea veche a păstrat în chip minunat stările care au fost altădată.

Fiecare din capitulele Evangheliilor ne este dat și de Farrar în capitule deosebite, după chestiunile pe care le cuprinde. Acest volum 1 cuprinde 34 de capitule și merge până la trecerea Domnului Hristos spre Fenicia, când a fost cu vindecarea fiicei femeii hananiene. Asta vine cam pe la jumătatea vieții pământești a Domnului Hristos.

În această parte, avem chestiunile cunoscute din Evangheliile, cu lucrarea Domnului Hristos în Iudeia în vremea botezului, apoi lucrarea în Samaria și apoi ce a urmat de acolo înainte în Galileia, până ce din nou a început a călători spre Ierusalim. Toate acestea însă le avem cu dezvoltările lor, cum am arătat mai înainte, și care adaugă atâtea frumoase luminări și înțelegeri la cele ce știm din Sfintele Evanghelii.

Cetitorul a va fi și el ca un închinător care călătorește acum în Țara Sfântă și gustă cu pietate feluritele umblete și popasuri ale Domnului Hristos dealungul Țării Sfinte.

Nu putem încheie aici povestirea noastră, fiindcă nu avem încă și volumul 2. Cetitorul însă se va simți fericit și prin cât a apucat a gusta și va fi bucuros să dobândească și volumul 2. Ne vom întâlni atunci iarăși și vom avea a ne împărtăși unul altuia gândurile privitoare la întregul cărții, despre care vom afla și altele, când vom privi și spre originalul cărții și spre unele traduceri ale ei în alte limbi.

Dintr'o cetire însă a unui volum de 600 de pagini, cum este vol. 1, cetitorul va avea multe de păstrat pentru sufletul său, așa că va rămânea cu dorul de a se întâlni și cu vol. 2 și a gusta atunci din plin plăceri duhovnicești, care să-l ferească pentru trecerea cu folos a vremii, pe care ți-o ia un volum de atâtea sute de pagini.

Dacă o scriere ca aceasta a avut atâta trecere în Rusia, deci într'o țară ortodoxă ca și a noastră, se cuvine să ne știm a vedea ce au gustat Rușii cetind această carte. Având-o și pe aceasta, vom putea pune în cumpănă celelalte scrieri despre Viața Domnului și deci să putem judeca și noi în acest ogor al scrisului sfânt. Va fi un bine pentru noi să putem cumpăni între atâtea scrieri care ne destăinuiesc cele mai scumpe povestiri care se încrucișează în lumea noastră. Și acum, încheind, să ne dăm bună întâlnire la ieșirea volumului 2.

Arhim. SCRIBAN

NICODIM PATRIARHUL ROMÂNIEI, *Ortodoxia și creștinismul apusean*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1943, 111 pag.

Râul care ne despărțea de marea noastră vecină dela Răsărit era, până nu de mult, nu ceeace-i firesc să fie, o simplă graniță între două țări, ci era și mai ales se voia să fie hotar între două lumi. Nicio știre despre viața, despre experiențele sau creațiile celor de dincolo nu trebuia să pătrundă până la noi. Că se făcea acolo o uriașă experiență socială, că științele luaseră o dezvoltare nebănuită, iar viața culturală, rod al unui popor cu bogate resurse sufletești, luase o amploare ne mai întâlnită încă, n'aveam de unde să le cunoaștem. Nu era îngăduit să cunoaștem. Se făcuse totul în vederea zădărniciții acestei cunoașteri.

Interese politice, a căror șubrezenie abea azi o putem măsura, ne înconjuraseră cu ziduri chinezești. E drept, în toate timpurile s'au văzut popoare, după lungi perioade de prietenie, învrăjmășite de vremelnice ciocniri de interese politice. Nu cunosc însă un mai total refuz de a-și cunoaște vecinii, ca cel arătat de noi în intervalul dintre cele două războaie mondiale. Nici creațiile culturale, care, deși rod al unor anumite popoare, sunt privite drept un bun aparținând omenirii întregi, nici acestora, dacă purtau marca unei anumite proveniențe nu le era permis să ajungă la noi. Pe unii îi nemulțumea chiar existența unor strânse legături ale trecutului. Nu le puteau nega, căci prea erau cunoscute, dar încercau măcar să le diminueze importanța aruncând umbre de suspiciune asupra sincerității lor. Legăturile dintre Biserica noastră și cea rusă, dintre teologia noastră și cea rusească, se bucurau de aceeași apreciere. Aici a intervenit și un alt considerent. În grija de a asigura o continuitate cât mai îndelungată a raporturilor existente, s'a încercat o slăbire a ortodoxiei noastre, în care nu vedeau decât un factor de viitoare apropiere între cele două popoare, orientând-o spre o apropiere de Biserica apuseană. Câteva ziare din cele mai răspândite și mai copios sprijinite de guvernele dictatoriale au militat deschis în această direcție. Metoda era simplă. Tot ce se vorbea, se scria, sau se plănuia la Roma, constituia motiv de extaz pentru ele. Dimpotrivă, toate micile scăderi sau greșeli observate la vreunul din slujitorii Bisericii noastre, erau denaturate, exagerate, generalizate, pentru a permite concluzii din cele mai nefavorabile pentru noi. Evident, dat fiind regimul presei în acele vremuri, o punere la punct nu era posibilă.

Și totuși, s'a găsit omul care să reacționeze atât împotriva tendinței rusofobe, cât și împotriva orientării spre Apus. A fost singurul, e drept, dar cel mai indicat și cel cu mai multă autoritate: I. P. S. Patriarh Nicodim. Prin mijloace, care nu sunt la îndemâna oricui, a putut să facă afirmată la noi și existența literaturii teologice ruse, și dorința de a continua legăturile culturale cu Biserica care a creiat această literatură și în același timp și solidarizarea noastră cu toate Bisericile Ortodoxe ale Răsăritului. Traducerile din rusește ale Înaltului nostru Ierarh au îndeplinit acest mare rol.

Nu din întâmplare au apărut cele mai voluminoase traduceri ale I. P. S. Sale anii trecuți, adică tocmai atunci când campania de presă de care vorbeam mai sus, era mai furibundă; după cum iarăși nu din întâmplare s'a retipărit în primăvara anului trecut traducerea lucrării *Ortodoxia și Creștinismul Apusean*. Ca nicio altă lucrare, această carte precizează poziția pe care o ocupă ortodoxia față de cele două Biserici apusene: cea catolică și cea protestantă.

Între ortodoxia noastră și creștinismul apusean, sunt deosebiri nu numai de suprafață. Faptul își are o explicație istorică. Ideea creștină, aceeași la toți dintru început, nu se putea realiza în practică decât îmbrăcând anumite forme. Acestea au fost determinate însă de fondul de idei, de sentimente și de tendințe pe care s'a greșat ideea creștină. Fondul nu era același pretutindeni. Deosebiri profunde de ordin religios, etnic, politic și cultural îl diferențiază. Aceste deosebiri n'au impus numai forme variate, dar, într'o anumită măsură, au determinat chiar înțelegeri felurite ale nouilor principii. O deosebire marcantă exista la ivirea creștinismului între Răsărit și Apus, între lumea greacă și lumea latină. Viața istorică, ideile și cultura acestor popoare se deosebeau mult. De aici a rezultat că una și aceeași idee creștină a trebuit să se înțeleagă și să se desvolte cu totul deosebit în aceste lumi atât de deosebite. Găsind în orient un teren mult mai propriu, creștinismul se altoi cu ușurință în formele vieții culturale ale lumii eline. Ideile filosofice pe care le-a găsit aici, i-au servit Bisericii pentru exprimarea dogmelor sale și chiar forma politică de independență a diferite unități sociale fu așternută în fundamentul constituției administrațiunii Bisericii, care până astăzi se păstrează sub formă de patriarhii și mitropolii independente. Apusul, continuând tradiția imperialistă a Romei antice, a re-

ținut din noua doctrină în deosebi ideea de unitate universalistă, de dominație universală. Aici e germenele deosebirii celor două lumi creștine.

Firește, și pentru Răsărit, creștinismul e o religie universală, dar aceasta nu se înțelegea ca o nimicire a individualității tuturor popoarelor, pe care să le priveze de independența lor națională și culturală. Dimpotrivă, îmbrățișând lumea întreagă, nu înăbușea însușirile individualităților, care formează acest tot, ci regenerează și împățește forțele intelectuale ale popoarelor, ridicându-le spre perfecțiune. Așa s'a înțeles universalitatea creștinismului în orient, unde creștinismul se acomoda cu condițiile de independență naturală.

În Apusul latin, universalismul creștin fu luat în înțelesul vechei sisteme romane, care cerea supunere absolută centrului, nega dreptul de independență națională al popoarelor și tindea spre un absolutism politic contrar intereselor politice și culturale ale națiunilor. Această năzuință a dus nu numai la actul din 1054, dar ca o reacțiune în chiar sânul său, la ivirea protestantismului. Împotriva unei exagerate afirmări a ideii de autoritate se ridică o nu mai puțin exagerată afirmare a ideii de libertate.

Paralel cu acest proces istoric extern, a mers și procesul intern de dezvoltare al ideilor teologice. Cele două curente de înțelegere unilaterală a doctrinei creștine, apărute chiar din primele timpuri ale erei noastre și-au găsit o continuitate în cele două confesiuni apusene. Tendința iudaizantă de atotputernicie a legii, a ceremonialului, a autorității, e reluată și dezvoltată până în ultimele ei consecințe de catolicism; iar cea contrară ei, tendința gnostică de negare a oricărei legi, a oricărei tradiții, a oricărei autorități, nerecunoscând decât autoritatea rațiunii descătuseate de orice tutelă, e continuată de protestantism. Și unul și altul păcătuiesc împotriva spiritului creștinismului: catolicismul prin aceea că împilează și încătușează viața spirituală; protestantismul, prin aceea că dând acesteia libertate, nu-i dă și o normă cu autoritate pentru manifestarea și dezvoltarea ei. Rezultatele sunt aceleași: descompunerea vieții spirituale, a vieții religioase-morale. Organismul social nu putea să nu se resimtă de pe urma acestor defectuoșități. Aici își găsesc explicația, în bună parte, luptele dintre Stat și Biserică, între individ și societate, între capital și muncă, între generația tânără și cea bătrână, între știință și credință.

Toate aceste opoziții se contopesc într'o sinteză perfectă în ortodoxism. Ideea Dumnezeu-Omului, idee centrală a creștinismului, constituie echilibrul cel mai perfect între Dumnezeu și omenire, între cer și pământ, între Biserică și Stat, între rațiune și credință, între autoritate și libertate. Pe plan social, antinomiile sunt înlăturate de legea iubirii. Concluziile se impun dela sine. Nu e posibil, nici practic, nici teoretic, o abdicare dela ceea ce suntem și reprezentăm. Practic, nu-i posibil, pentru că se opune un întreg trecut de viațuire cu țările ortodoxe în spiritul unei aceleiași doctrine, grefate pe un fond asemănător. Teoretic, iarăși nu-i posibil, pentru că nu se poate renunța la adevărul total de dragul unor frânturi ale aceluiași adevăr. Pentru vremelnice interese de ordin politic, de valoare discutabilă, nu se poate renunța la ceea ce-i veșnic. Aceasta cu atât mai mult, cu cât trăind în spiritul ortodoxiei, care-și face un titlu de glorie din păstrarea specificului fiecărui popor, noi nu vedem și nu putem vedea primejduirea ființei noastre etnice, de dragul căreia ne voiau unii orientați spre alte puncte cardinale.

Retipărirea acestei traduceri, în atmosfera politică a anului 1943, a fost un adevărat act de curaj, care merită să fie subliniat. Cartea e valoroasă însă nu numai prin aceasta, ci și prin înălțimea ideilor pe care le cuprinde, prin temeinicia lor, prin documentarea ei, ca și prin calitatea expunerii. Imbogățind literatura noastră teologică cu o prețioasă traducere din literatura teologică rusă, I. P. S. Patriarh ne-a oferit odată cu posibilitatea cunoașterii comorilor de cugetare pe care le conține această lucrare și posibilitatea de a lua cunoștință de frumusețea și înălțimea doctrinei Bisericii a cărei fii din mila Domnului, suntem.

Pr. VASILE ȘTEFAN

ILIE MINIAT, *Didahii și Predici, traduse de* PR. D. FECIORU, Editura Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei, București — Tipografia Cărilor Bisericești, 1945 — 710 pag.

Datoria de a propovedui cuvântul lui Dumnezeu izvorăște din însăși porunca Mântuitorului. De aceea predica trebuie să fie îndeletnicirea aleasă a preotului, care mai înainte de orice trebuie să fie ucenic al Aceluia care l-a trimis în lume spre vestire și întărire a oamenilor. Numai că predica trebuie pregătită cu îngrijire și de pus suflet în rostirea ei, căci altfel ea e departe de ași ajunge scopul. Cu lucrurile searbede spuse în

neorânduială, nu se mai poate spune că mergem pe linia de aur a predicii de altădată. Căci de ce n'am mărturisit-o curat, oricât s'ar neliniști unii? Predica de azi nu-și mai împlinește menirea ei, pentru că nu spune nimic. Majoritatea fraților noștri o iau totdeauna dela păcatul original pentru că s'o termine negreșit cu «*Veniți binecuvântați Părintelui Meu...*» Vorbesc despre orice, numai pe linia mare a Evangheliei nu merg niciodată. Iar unii nu mai vorbesc de loc. Se mulțumesc cu simple înștiințări parohiale sau cu apeluri la mila credincioșilor pentru că să-și împlinească anumite lipsuri de care au nevoie la bisericile unde slujesc. Unii ca aceștia socotesc predica drept o anexă de care te poți dispensa oricum vrei și cum crezi, fără să urmărești prin ea un plan general de pastorație. Și aceștia din urmă poate că fac mai bine dintr'un anumit punct de vedere. Căci decât să vorbești pe dealuri fără plan și fără metodă, mai bine să taci, căci și tăcerea e bună uneori. Dar atunci nu mai poți fi ucenic vrednic al Fiului lui Dumnezeu, care ți-a așezat pe umeri sacra misiune a vestirei Evangheliei Lui. Iată de ce o carte de predici e totdeauna bine venită. Fie că sunt predici originale, fie că e vorba de o traducere cum e în cazul de față, o lucrare în acest sens e o binecuvântare ce se revarsă asupra tuturor. La ea pot face apel toți cei ce apar în fața unui altar spre a fi lumină lumii. O carte de predici e un îndreptar și un ajutor prețios care nu poate fi niciodată neglijat. Rău fac acei care se socot atoateștiutori și care nu cercetează o predică înainte de a face ei o alta. Aceștia vor păcătui totdeauna și nu vor spune niciodată mare lucru, oricât de pricepuți s'ar socoti. Trebuie să ostenești îndelung ca să ajungi să te faci ascultat și ca lumea să nu mai iasă din Biserică, oridecâte ori vede paraclisierul așezând analogul pentru propoveduire. E un lucru care se petrece în multe locuri și el nu face cinste păstorului de suflete. Pregătirea predicii e deci o datorie de conștiință și o mulțămire sufletească a ta ca predicator, mulțămire pe care n'o poți găsi aiurea. În felul acesta Păr. Fecioru a făcut un lucru bun. A pus la îndemâna tuturor o serie de predici, care pot sta model pentru cel ce este obligat să predice. În ele fiecare preot poate găsi și temei de propoveduire și chip de înșiruire a ideilor și mai ales poate găsi duhul care trebuie să însoțească pe vestitorul cuvintelor ce-și au temeiul adevărat în Cartea Cărilor. Păr. Fecioru a reușit prin pregătirea celor, să redea în graiu curat gândurile episcopului Calavritei.

Versiunea pâr. Fecioru are la bază textul grec editat de Arhimandritul Antim Mazarachis în a 16-a ediție, tipărită la Atena în 1935. Ediția aceasta a avut-o la dispoziție prin bunăvoința Domnului Profesor Unversitar, Teodor M. Popescu. In cursul traducerei, pâr. Fecioru a confruntat textul lui Mazarachis cu ediția greacă din Veneția din 1720. Versiunea pâr. Fecioru este a cincea în ordinea traducerilor în românește. Cea dintâiu e datorită Mitropolitului Neofit la 1742, a doua este a profesorului Săulescu, care are la bază prima traducere (aceasta a avut două ediții în 1837 la Iași și în 1897 la București); a treia, traducere nouă, se datorește preotului C. Moșescu și e tipărită la Brăila în 1863; iar a patra se face de pâr. Dem. Iliescu-Palanca și se tipărește la București în 1944. Versiunea a cincea a pâr. D. Fecioru e cea mai completă. Pe lângă *Didahiile din postul Mare*, seria I-a, a II-a, a III-a și a IV-a, *Didahii la diferite dumineci și sărbători* și *Cuvântări panegirice*, volumul pâr. Fecioru cuprinde și predicile netraduse până acum în românește, predici rostite în italianește de Ilie Miniât. Din aceste predici tâlmăcitorul a tradus numai două: *Despre credință* și *Despre dragostea de vrăjmași*, singurele din cele cinci cari au pentru cetitorul de azi un folos predicatorial. Lucrarea pâr. Fecioru se citește ușor și cu vădit interes. Bun cunoscător al limbilor clasice Sf. Sa a dat în graiu curat predicile lui Ilie Miniât, care pot folosi fiecărui preot în truda sa dela amvon! Pentru acest fapt pâr. Fecioru merită toată lauda. Toată această osteneală este închinată Inalt Prea Fericitului nostru Stăpân, D. D. Dr. Nicodim Munteanu, Patriarhul României, ca un respectuos omagiu pe care pâr. Fecioru îl aduce Prea Înțeleptului nostru Ierarh, în pragul celui de al optzecelea an al vieții I. Prea Sfinției Sale. Nici nu se putea un omagiu mai curat adus Aceluia, care conduce cu atâta destoinicie destinele Bisericii noastre românești. Căci Inalt Prea Sfințitul nostru Patriarh s'a vădit a fi nu numai vajnicul apărător al Bisericii, dar și Cărturarul încercat, care prin lucrările ce-a dat la iveală a adus un serviciu imens Bisericii și slujitorilor Ei. Atâtea ostenele pe tărâm cultural ale Inalt Prea Sfințitului nostru Patriarh sunt tot atâtea mărturii că Inalt Prea Sfinția Sa știe că tot cartea rămâne cea mai însemnată preocupare a păstorului de suflete. In domeniul predicatorial Inalt Prea Sfințitul Patriarh a pus la îndemâna preoților atâtea tomuri care toate sunt perle minunate de cum trebuie să se răspândească în lume Cuvântul lui

Dumnezeu. Dacă ar fi să amintim numai de «*Predicile catehetice pentru popor*» după C. Stratilov de «*Cuvântările apologetice*» după Dr. Serghie Arh. de Vladimir, de «*Cuvântări la postul mare*» după Inocențiu Arhiepiscop al Odesei, de «*Predicile la Sărbătorile Impărătești*», după același Inocențiu sau de «*Cuvântările la sărbătorile Maicii Domnului*» și de «*Cuvântările liturgice*» și tot s'ar vedea câtă trudă a depus Prea Înțeleptul nostru Ierarh, în ceea ce numim predică. Gândul p. Fecioru de a închina deci ostenețile Sf. Sale unui popas însemnat din viața Celui ce ne conduce, cu atâta destoinicie, a fost fericit. Recomandăm cu toată căldura lucrarea părintelui D. Fecioru, care prin chipul în care e alcătuită și prin limba în care e redată va fi folositoare celor ce se preocupă cu spinoasa misiune de răspândire a învățăturilor noastre creștinești.

Preotul IOAN GH. CHIRVASIE

Misionarul sf. Patriarhii

NOTE BIBLIOGRAFICE

LUCRARI CU CARACTER GENERAL

Журнала Московкой Патриархии (*Revista Patriarhatului Moscovei*) Nr. 1, 1945.

Revista are 5 secții: 1) *Viața bisericească* (Jizni țercovnaea), 2) *Cuvântări, Predici* (Reci, Propovedi), 3) *Articole* (Statii), 4) *Cronica Bisericii Ortodoxe Ruse* (Letopisi russkoi pravoslavnoi țercvi) și 5) *Corespondențe miscelanea* (Corespondeții, Smesi).

Prima secție scrie *despre noile scaune arhieresti*. Intre cei noi numiți este și Episcopul Ieronim (Zaharov Vladimir Ivanovici) fixat la Chișinău cu titlul de „Episcop al Chișinăului și Moldovei.” El a fost ales Episcop la scaunul episcopal de mai sus în 28 Decembrie 1944, având treapta de arhimandrit. Alegerea s'a făcut de Sinodul Local, prezidat de fostul vicar patriarhal, Alexei, astăzi noul Patriarh al Moscovei. La alegerea lui au participat: Mitropolitul Krutițkii, Nicolae, Mitropolitul Kievului și al Galiției, Ioan, Arhiepiscopul de Stavropol și Peatigorsk, Antonie, Arhiepiscopul de Ijevsk și Udmurtskii, Ioan, Arhiepiscopul de Tula și Belev, Vitalie, Arhiepiscopul de Iaroslav și Rostov, Alexei și Episcopul de Mojaisk, Macarie, sub Președinția fostului Vicar Patriarhal. La 31 Decembrie 1944 în Catedrala Patriarhală s'a săvârșit hirotonia în Episcop a P. S. Ieronim, la care au participat 4 ierarhi.

Episcopul Ieronim s'a născut la 1897. Studiile și le-a făcut în Școala comercială din Moscova pe care a terminat-o în 1916, după care a intrat la Institutul de psihologie experimentală al Universității din acelaș oraș.

La 1925 s'a tuns în monahism în mănăstirea Intâmpinării Domnului din Moscova, fiind ridicat la rangul de ierodiacon și apoi de ieromonah în acelaș an de către Episcopul din Homel. La 1930 a fost făcut arhimandrit în care calitate a fost exarhul mănăstirilor din Moscova și eparhia Moscovei.

Al doilea capitol vobește foarte amănunțit *despre sosirea și petrecerea unei delegații bisericești din partea Bisericii din Rusia Carpatică* (Zacarpatscaea Ucraina) din Muncaci ca să roage patriarhia din Moscova să intervină la Sinodul din Serbia pentru a le da voie să aparțină de acum înainte de Patriarhia Rusă, și nu de cea din Carloviț cum a fost până în prezent. În articol se arăta suferințele Bisericii ortodoxe din acest ținut din partea catolicismului. În fruntea delegației au fost: Egumenul Teofan Sabov, Arhimandritul Alexei Coboliuc, Protoereul Dimitrie Beleacov, Preotul Ioan Copolovici și Profesorul Petru Vasilevici Lintur. Delegația a fost primită la Moscova cu toate onorurile de patriarhie, Guvern și de Instituțiile vizitate. A sosit la Moscova în 7 Decembrie 1944, plecând cu aeroplanul la 13 Decembrie spre Kiev, unde au petrecut 2 săptămâni.

„Zilele Nașterii Domnului în bisericile din Moscova”. A. Șapovalova descrie literar impresii despre slujbele bisericesti de la Moscova și chipul cum credincioșii umplu bisericile pentru a asculta cu evlavie.

Articolul „Inmânarea medaliei pentru apărarea Moscovei” „за обороны Москвы” se spune cum în ziua de 4 Ianuarie în sala Sovietului pentru Afacerile Bisericești de pe lângă Sovietul Suprem al Comisarilor Poporului s'a înmânat celei de a treia grupă de clerici medalia „Pentru apărarea Moscovei”. Au fost medaliați 3 protoierei din Moscova.

La secția „Cuvântări, predici” este trecută o cuvântare rostită de Mitropolitul Nicolae, sub titlul „Pace”.

Din articolele secției „Articole” ies în relief două articole :

„Sărbătoarea Nașterii Domnului în Ucraina.” Este scris de Arhiepiscopul Poltavei Ștefan. În el autorul descrie obiceiurile din Ucraina cari au loc cu ocazia acestor sărbători, nelipsind nici umblarea cu „capra” și „ursul” de Sfântul Vasile. Nu se uită a se vorbi nici despre umblarea copiilor cu „steaua” din casă în casă. Ar merita tradus și publicat în vreuna din revistele sau gazetele noastre, pentru ca cititorul român să vadă câtă asemănare există între poporul nostru și cel din Ucraina.

Al doilea articol este „Victor Vaznețov ca pictor religios”. Autorul arată arta picturală a marelui Vaznețov pe care a arătat-o în catedrala Sf. Vladimir din Kiev; analizează cu măiestrie și cu iscusință unul din capetele de operă a artistului: Maica Domnului din altarul acestei catedrale.

Iată ideia acestui subiect :

Pe un fond de cer auriu, pe ușori nori de culoarea lila cenușie, ușor luminați de razele aurorii, în fața celui ce privește se mișcă prin văzduh înconjurată de serafimi, împărăteasa cerului, purtând pe mâni pe dumnezeescul său Fiu ca prunc. Maica Domnului este înfățișată aici în chip de femeie, plină de o neobișnuită măreție și frumusețe. În deosebi, ochii ei sunt plini de un farmec răpitor. Expresia ochilor Născătoarei de Dumnezeu de aici cucerește pe privitor prin vioiciunea și adâncimea lor.

Ea împreună cu Fiul său se duc în lume, unde este chemat să săvârșască marea sa jertfă prin suferințele, moartea și slăvita sa înviere — să sfărâme „veșnicile porți ale împărăției iadului” și să „izbăvească neamul omenesc de păcatul blestemului și al morții” și ea supusă („Fie mie după cuvântul Tău”) poartă pe prea iubitul său Fiu spre această jertfă. Și aceia ce este pământesc abia se simte în strânselei de înfrigurare mâini cu cari ea l-a coprins și-l strânge la inima ei de mamă. Ea presimte și acele chinuri, când „amara sabie” va străpunge această inimă. Dar Ea merge în lume hotărâtă și fără șovăire.

Trecem acum la zugrăvirea Pruncului celui mai înainte de veci. Este un minunat copil în vârstă cam de un an. Chipul lui impresionează pe privitor ca și chipul Prea Curatei lui Maici, prin adâncă lui expresie. El e prunc, dar în același timp este și „Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii”. El își dă seama și prevede suferințele sale,

crucea de pe Golgota și Invierea. Extraordinar de caracteristică-i situația mâinilor pruncului. Mâna lui stângă fragedă, cu un puternic gest, plin de măreție, ridicată în sus; iar cea dreaptă o ține înainte, ceia ce dă chipului întreg mișcare, impuls și hotărâre.

Fondul auriu al tabloului, marama de catifea de culoarea lila cenușiu, hitonul Ei de un albastru întunecat și încălțăminte Ea de culoarea purpurei, îi dă o înfățișare așa de maiestooasă în cât răpește vederea oricui o privește!

Revista se termină, cum am spus mai înainte, cu informații de corespondență, privitoare la ajutoarele pentru frontul de luptă de la eparhia Sverdlovsk.

Православный Церковный календарь 1945 год. (*Calendar bisericesc pe 1945*), Moscova, 64 pagini.

Patriarhia din Moscova a tipărit un prim calendar pe anul în curs. El începe cu o mică lămurire supra *Administrației Bisericii Ruse Ortodoxe*, după care urmează o scurtă biografie a noului patriarh Alexei dându-i-se și portretul. Lunile calenaristice sunt imprimare în două culori și se dau indicații și dectilul vechi și stilul nou.

Se dă o listă alfabetică a tuturor sfinților zilnici din calendar și o listă alfabetică a icoanelor făcătoare de minuni ale Maicei Domnului.

Pe 4 foi veline sunt portretele a 42 de erarhi din anul 1944 ai Bisericii Ruse.

În capitolul „*Indicațiuni generale*” se dă lista sărbătorilor bisericesti, împărțite în schimbătoare și neschimbătoare, se arată posturile, timpul când se mănâncă carne, zilele pentru pomenirea răposaiilor și zilele când nu se fac nunți.

În capitolul „*Note de tipic bisericesc*” se dă lămuriri tipice pe luni la zilele de praznice bisericesti. În acelaș capitol sunt arătate și citirile Evangheliilor și Apostolilor.

Ultimele pagini sunt ocupate cu materie din Istoria Bisericii universale până la 1054, și a Bisericii Ruse până la zi.

Calendarul se termină cu Note liturgice în care se lămurește creștinului ce este biserica, forma externă, orânduirea internă a ei și despre facerea semnului crucii. Mai departe se vorbește despre serviciul divin, despre liturghia Sf. Ioan Gură de Aur, a Sf. Vasile cel Mare, și a Liturghiei mai înainte sfințite. Urmează calcularea Evangheliilor Duminicale de la utrenie, numărătoarea practică cu cifre romane și slavonești.

La urmă este o tabelă cu pascalia pe 25 de ani, arătându-se ambele stiluri.

ST. BERECHET
Profesor Universitar

TEOLOGIA ISTORICĂ

I. D. ȘTEFĂNESCU, *Le monastère de Snagov; le décor peint de l'église*, în *Revista Istorică Română* XIV (1944) fasc. III, p. 297—306.

Din ansamblul de clădiri al mănăstirii Snagovului, a cărei vechime urcă până în secolul XIV, n'a mai rămas decât biserica principală,

desfigurată și ea de vreme și de oameni, pentru a mărturisi — alături de abia numai câteva monumente tot așa de vechi —, despre strălucirea celui mai îndepărtat trecut al Țării-Românești. Deși la abia doi pași de „centrul cel mai de seamă de cultură” al românismului actual, această prețioasă mărturie singuratecă ar fi fost amenințată cu pieirea, dacă, în ultimul timp, Comisiunea Monumentelor Istorice nu și-ar fi îndreptat privirea asupra-i, ca s'o scoată din ruină și uitare, căutând s'o îmbrace din nou, atât cât se mai poate, în haina ce i se cuvine.

Zugrăveala bisericii, prin iconografia ei, urcă până în secolul XIV, ca și datele istorice cu privire la acest sfânt locaș, Refăcută în sec. XVI, pictura a fost din nou înprospătată în sec. XVIII și XIX, înfățișându-se astăzi în două, trei și pe alocuri chiar patru straturi suprapuse; peste inscripții slavone au fost scrise altele în grecește, peste vechile culori mai stinse, altele mai proaspete și mai vii. Din punct de vedere iconografic, Snagovul se leagă de biserica Domnească dela Argeș, de Cozia și de Stăneștii Buzesților din Vâlcea, de biserica Domnească din Târgoviște, iar toate la un loc de biserici din sudul Dunării și îndeosebi din Serbia secolului XIV. E ciclul iconografic cel mai vechiu al bisericilor Munteniei, care, în absida altarului și în naosul dela Snagov, se pare c'a fost respectat, cu toate restaurările de mai târziu. Din punct de vedere artistic, o apreciere a valorii picturii Snagovului întâmpină și mai multe greutăți, din cauza stricăciunii suferite în decursul vremii.

Ne oprim atenția asupra următoarelor teme iconografice: *Mandylion-Keramion* (p. 303), al cărei cel mai vechiu exemplu din Muntenia-Oltenia noi îl credem pe cel de la Stănești (1537), *Sf. Treime* cu „Cel vechiu de zile” din conca altarului (p. 303), care credem că se leagă de exemplare aflătoare încă din sec. XIV în sudul Dunării (Peribleptos, la Mistra, Mateiĉ, în Serbia ș. a.), la Snagov fiind absolut „occidentalizată” în sec. XIX și *portretele papilar* dela baza cilindrului cupolei naosului (p. 302), ce rămân încă un mister nedeslegat.

Prețioasa descriere de față a picturii dela Snagov izbutește să împlinească în parte, prin claritatea și preciziunea expunerii, lipsa clișeeilor necesare în asemenea cazuri.

PIPPIDI D. M., *Nitorno alle fonti letterarie del cristianesimo dacoromano*, în *Revue historique du sud-est européen*, XX, Bucarest 1943, p. 166—181.

Autorul studiului de față, studiu ce a făcut și obiectul unei comunicări la Institutul de Istorie Universală „N. Iorga”, cercetează încă odată pasagiile din Tertullian, Origen, Eusebiu ș. cel. cu privire la creștinismul în Dacia, adăogând la acestea o mărturie negativă, necunoscută nimănui din câți s'au ocupat cu această problemă: pe aceea din cartea IV, cap. 13 al scrierii *Μονογενής ἡ Ἀποκριτικὸς πρὸς τοὺς Ἕλληνας*, a lui *Macarie de Magnesia*, scriitor creștin de l. greacă din a doua jumătate a sec. IV.¹

1. Din *Πατρολογία* de D. S. Balanos (Atena, 1930), p. 428, aflăm că

Fără să intrăm în amănuntele discuției, constatăm că, vrând, nevrând, se ajunge tot la aprecierea lui V. Pârvan despre valabilitatea izvoarelor literare ce privesc origina creștinismului daco-roman. Câteva observații ne îngăduim apoi să adăogăm pe marginea documentatului studiu al d. prof. Pippidi:

1. Textul din Tertullian nu ne pare de loc o indicare negativă (p. 178, r. 3—4 de jos în sus) cu privire la creștinismul în Dacia, după cum nici cel din Origen nu exclude că'n aceste părți n'ar fi fost vreun creștin, chiar dacă îl interpretăm pe acesta ca d. Iordănescu, iar nu ca dd. Velcu și Popescu-Spineni (p. 166—168).

2. Mărturiile cunoscute nu ne procură date absolut sigure despre existența creștinismului în Dacia înainte de sec. IV, dar credem că nu putem pretinde scriitorilor creștini care sunt autorii acestora, să se fi îngrădit cu toate măsurile de prevedere împotriva criticii de text modern. Trebuie, într'adevăr, să avem în vedere „caracterul apologetic” al scrierilor acestora, când, în urma tratatului „Impotriva creștinilor” al lui Porfirie, ei se găseau în situația de a nu ști ce să accentueze mai mult: răspândirea peste tot pământul a noiei religiuni sau ascunderea faptului că aceasta s'ar fi întins în toată lumea pe atunci cunoscută și că deci n'a sosit încă sfârșitul lumii (p. 177 și 179).

3. Dacă e vorba ca știrea „după tradiție” a lui Eusebiu despre predica lui Andrei în Scythia să fie tot așa de adevărată ca și cea despre propoveduirea lui Ioan în Asia Mică și 'n Efes, unde a și murit, atunci n'am mai avea niciun motiv să ne îndoim că apostolul cel întâiu chemat a fost pe tărâmurile Dobrogii de azi.

4. Mărturiile lui Grigorie de Nazianz, Teodoret, Ieronim, Paulin de Nola ș. a, despre apostolul Andrei ca predicator în Grecia și anume în Ahaia, unde a și suferit moarte de martir, la Patras, nu exclud posibilitatea ca acest apostol să fi fost mai înainte și în Scythia.

5. Din știrea nouă pentru noi a lui Macarie de Magnesia, rezultă că acest scriitor sau nu cunoștea bine situația din Dacia, unde pe de o parte vrea să spună că n'ar fi pătruns creștinismul din cauza Dunării, foarte greu de trecut, iar pe de alta că acest fluviu e străbătut de nenumărate corăbii, sau într'adins, scriind împotriva neo-platonicianului Porfirie, vrea să arate că mai sunt încă neamuri necreștinate și că deci mai este până la sfârșitul lumii (cf. Matei 24¹⁴). Fapt este că datele arheologice îl contrazic. De aceea, pe drept cuvânt d. P. crede că Macarie se referă mai curând la năvălitorii goți, decât la autohtonii Daciei.

LĂZĂRESCU EM., *Autour du nom d'Axiopolis*, în *Revue historique du Sud-Est européen*, XXI, Bucarest, 1944, p. 231—234.

Fiecare din noi ar fi ispitit să creadă că vechiul *Axiopolis* e, fără îndoială, un nume grecesc. Tomaschek crede că cetatea Heracleei, cum

lucrarea lui Macarie ar fi fost scrisă pe la anul 400. F. Cayré, A. A., ne informează însă, că e scrisă pe la anul 410. *Précis de Patrologie* 3, I, Paris, 1938 p. 483.

se numise Axiopolis mai înainte, și-a luat noul nume dela râul Axios, afluent al Dunării, pe malul căruia era așezată. El făcea primul pas spre adevăr, de care se apropie N. Iorga afirmând că „Axiopolis” e de origină tracă. Problema o rezolvă definitiv prof. Vasmer socotind cuvântul Ἐβξίνοϛ (Ἰόνροϛ), de origină scitică, iar nu grecească și derivându-l din vechiul cuvânt iranian *axšaena* = de culoare închisă,

Pe părerea acestuia din urmă se sprijine d. Em. Lăzărescu presupunând pe bună dreptate că și Axios derivă tot din *axšaena*. Numele slav *Cerna-voda* și cel turcesc *Kara-su* = apă neagră, confirmă această părere, nefiind decât traducerea firească a vechiului „Axiopolis”, cuvânt scitic și apoi tracic cu aceeași însemnare.

I. BARNEA

Dr. CONSTANTIN SĂNDULESCU-GODENI : *Relația dintre știință, metafizică și religie în sistemul cartesian*, 160 p. în 8°, Cugetarea, Georgescu Delafras S. A. București, 1944. Prețul: la librării 1300 lei. Comandă directă dela autor, Strada Berthelot Nr. 99, etaj II, telefon, 4.68.25, București II, 950 lei,

Domnul C. Săndulescu-Godeni, care a făcut studii de teologie și filosofie în țară și străinătate aduce prețioase contribuții la problema concilierii dintre știință, metafizică și religie, studiind sistemul lui Descartes. Autorul ținând seama de lucrările importante care s'au scris asupra lui Descartes, analizează, pe bază de texte originale, diferitele interpretări ale filosofiei cartesiene, inclusiv teza religioasă.

Dr. CONSTANTIN SANDULESCU-GODENI : *Iluminism și Misticism la Fericitul Augustin*, 48 p. în 8°, Cartea Românească, București, 1944. Prețul: la librării 500 lei. Comandă directă dela autor (adresa de mai sus) 350 lei.

Autorul analizează aspectul mistic la Fericitul Augustin, sesizând totdeodată relațiile dintre marele gânditor creștin și filosofia antică. Expunerea este clară și aduce soluții interesante în problema cunoștinței supraraționale.

Dr. CONSTANTIN SANDULESCU-GODENI : *Atitudinea creștinismului primar față de filosofia elină*, Tipografia Cărților Bisericești, București 1945.

În această lucrare D-l Dr. C. Săndulescu-Godeni caută pe baza izvoarelor Noului Testament, ale părinților și scriitorilor bisericești ai primelor secole ale creștinismului și pe baza textelor filosofiei clasice, să arate raportul dintre creștinism și elinism. Problema prezintă mare interes atât pentru oamenii de cultură profană cât și pentru teologi, mai cu seamă că o lucrare de asemenea proporții nu s'a scris până acum în limba română.

Despre aceste lucrări de importanță mare pentru gândirea filosofică și teologică românească vom reveni mai pe larg în numeroase viitoare.

TEOLOGIA PRACTICĂ

MUREȘANU FLOREA, *Cazania lui Varlaam, 1643—1943*. Prezentare în imagini, Kolozsvár, (Cluj) 1944, p. 274+XVI. Eran, editor Prof. Dr. Emil Hațieganu.

După titlu, am socotit că este vorba de o ediție în litere latine a Cazaniei lui Varlaam. Cercetând însă lucrarea, am văzut că este un studiu asupra Cazaniei lui Varlaam. Și să începem:

Părintele Florea Mureșanu, profesor la Academia Teologică din Cluj, a voit să aducă un smerit omagiu memoriei marelui Mitropolit Varlaam al Moldovei, la aniversarea a 300 de ani a Cazaniei (p. XI.)

Lucrarea începe cu o închinare memoriei marelui Mitropolit Varlaam, în care amestecă și pe părinții săi și pe învățătorul său (ai autorului) — ar fi fost bine să fie închinată numai memoriei lui Varlaam.

Pag. VII — XVI, cuprind predoslovia P. S. S. Episcop Nicolae Colan și predoslovia autorului, care arată însemnătatea Cazaniei lui Varlaam, și dă unele lămuriri asupra modului de lucru, după ce criteriul s'a făcut transcrierea, urmărindu-se redarea exactă a originalului și apoi mulțumește tuturor celor care au ajutat la tipărirea lucrării.

Primul capitol din lucrare (pp. 1—31) cuprinde viața Mitropolitului Varlaam, originea lui, călugăria la Secul, soliile la țarul Rusiei Mihail Feodorovici, activitatea ca mitropolit, tipărirea Cazaniei, sfârșitul vieții lui (1657) și obiectele rămase dela el. Nimic nu aduce nou la acest capitol pe lângă contribuțiile de până acum.

În capitolul II se descrie Cazania lui Varlaam și se redă apoi în litere latine titlurile tuturor cazaniilor (pp. 33—127).

Redarea titlurilor în litere latine este inutilă, ea neconstituind o contribuție cât de mică la acest subiect, cei inițiați putând ceti în original titlurile, iar ceilalți nedocumentându-se cu nimic având titlurile în litere latine.

La p. 102 fixează definitiv numărul cazaniilor: 75, până acum unii susținând că sunt 76 (Comșa, Andreescu), alți 74, (Cartojan, T. N. Manolache). Este primul lucru bun pe care-l face.

În privința originii Cazaniei lui Varlaam, Cartojan a mers pe urme bune. El spune în *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, p. 111: „Originalul Cazaniei venea probabil din Ucraina, de unde au venit de altfel și gravurile lucrate de cunoscutul artist Ilia”, (p. 103).

Din scrisoarea lui Varlaam către țarul Mihail Feodorovici se vede că mitropolitul avea dorința să traducă cuvântările Sf. Calist la Sf. Evanghelie. Preotul I. Irimia, într'o broșură, *Mitropolitul Petru Movilă*, Chișinău 1944, spune că a descoperit printre tipărițile Mitropolitului Petru Movilă Cazania patriarhului Calist al Constantinopolului, tradusă și tipărită în Lavra Pecersca din Kiev la 1637. O confruntare a acestor 2 Cazanii (cea a lui Calist și cea a mitropolitului Varlaam) ar fi constituit o reală contribuție în ce privește originea Cazaniei lui Varlaam. Să așteptăm însă pe cel care va face acest lucru.

Părintele Mureșanu studiind mai multe exemplare din Cazania lui Varlaam, care prezintă deosebiri de litere și paginație, ajunge la concluzia că s'ar fi tipărit două ediții sau cel puțin două serii din

cazanie. Nu sprijină suficient însă această susținere (pag. 125—127). Aici explicația lui B i a n u - H o d o ș, *Bibliografia Românească Veche*. Vol. I, A d a u s p. 536, socotim că e suficientă spre a nu ne duce la afirmația că ar fi fost dopă ediții sau două serii.

Capitolele 3, 4 și 5 cuprind lista retipăririlor (26 la număr de toate) și manuscrisele Cazaniei lui Varlaam (pp. 128—216). A omis aici ediția tipărită la București în 1929, după cea dela Râmnic 1792, așa că trebuesc socotite 27 la număr. Ele constitue istoricul Cazaniei și sunt o contribuție bună în această privință. În capitolul 5, în deosebi, are răspândirea acestei cazanii în Ardeal. La p. 181 spune: „retipărirea dela București 1943, având caracter jubiliar, neurmărind popularizarea în rândurile obștei, rămâne fără rodire”.

Ne surprinde această afirmație, fiind-că ediția Fundației Regale este singura ediție științifică, menită să fie punct de plecare pentru studiile ce vor urma asupra Cazaniei.

În ce privește popularizarea, edițiile dela București 1858, 1898, 1911, 1929, au jucat un rol destul de mare și vor juca.

Cât despre ediția părintelui Mureșanu, îi urăm să ne-o dea la lumină cât de repede în cele mai bune condițiuni (p. 181).

Urmează un glosar slavon, asupra căruia nu ne pronunțăm, izvoarele, bibliografia, scara ilustrațiilor, cuprinsul și errata (pp. 217—247).

Pr. ARISTOTEL CODREȘ

BALȘEANU N., *Nu înjurați*. Impotriva hulelor, injuriilor, ocărilor, blestemelor, poreclelor. Cu o prefață de Gala Galaction, București 1943, 94 pp. prețul 100 lei.

„Cu multă durere trebuie să mărturisim că noi Românii, creștini de pe vremea lui Traian, suntem foarte nepăsători cu vorbele care ne ies din gură... Injurăturile, măcărele, blestemele, răutățile cari se aud printre noi, ne-au creiat o tristă celebritate... Injurăturile, la noi fac parte din stilul național. Din nenorocire, de sus și până jos, de la marele dregător și până la smeritul salahor, toți își dau un fel de ritm al vorbirii întretăind-o cu injurături...”

Cuvintele acestea din prefața părintelui profesor Gala Galaction înfățișează în chip îndestulător rostul cărții și imboldul sufletesc, care au îndemnat pe d. N. Bălșanu ca s'o tipărească.

Broșura este vrednică de toată lauda și merită să fie răspândită cât mai mult, prin toate casele, prin toate așezămintele obștești și prin toate părțile, unde muncim, vorbim și... injurăm.

Cuprinsul ei este așa fel întocmit, încât poate fi folosită nu numai de mulțimea mare a credincioșilor, ci și de frații preoți ori de învățători în predicile și vorbirile lor din biserică și școală. Astfel se arată datoria noastră de creștini ca să lăudăm pe Dumnezeu pentru binefacerile primite, iar nu să-l hulim. Păcatul sudalmei, adică al injurătorilor, are bună vecinătate cu alte păcate grele. După cum el se deprinde în trei școli rele: cârciuma, dansurile și jocurile de noroc, tot așa se poate tămădui prin trei îndemnuri bune: tăcerea, stăpânirea de sine și rugăciunea.

Păcatul sudalmelor se desvăluie în măscări, blesteme, porecle, haz pe seama streinilor și batjocorirea betegilor.

Ca să arate cât de primejdioase sunt pentru sufletul nostru aceste fapte și deprinderi urite, autorul aduce dovezi netăgăduite din Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, cu citate care le osândesc. Deasemenea aduce mărturii din Sfinții Părinți, din canoanele sinoadelor ecumenice și din Pravilă. Ca încheiere înfățișează măsurile luate de conducătorii popoarelor în diferite timpuri pentru stăvilirea înjurăturilor.

Intr'adevăr lucrarea de față poate fi de mare folos celor hotărâți să lupte cu destoinicie împotriva răului și urâtului obicei, până la curățirea graiului nostru de această pacoste.

Diacon G. I. MOISESCU
Asistent universitar

IOAN HRISOSTOM, Sf., *Despre dragoste și prietenie*. Traducere de Pr. D. Fecioru, București, 1945, 17 × 12, 32 p., 80 lei.

La un examen pentru ocuparea unei catedre universitare, candidatul a fost întrebat, între altele, dacă Sf. Ioan Gură-de-Aur poate fi socotit mai mare ca orator, sau predomină calitatea de exeget? Intru cât Hrisostom a fost mare din toate punctele de vedere, păreriile au fost împărțite. Socotim totuși, alături de examinator, că elocința marelui teolog din veacul de aur al creștinismului depășește oarecum celelalte mari calități ale lui. Exegeza propriu zisă are o valoare practică mai redusă decât aceea a omiliei. În afară de aceasta, sfera de interese a omiliei este mult mai largă decât aceea a exegezei, pe care o include.

În omiliile sale, sf. Ioan Hrisostom brodează comori de învățături pentru folosul de obște pe urzeala firelor fără de sfârșit ale sfintei Scripturi. Inzestrat de Dumnezeu cu calități prisositoare, Hrisostom a creat omilia prin excelență, inegalată până în vremea noastră și, credem, de nepășit până la sfârșitul veacurilor. Ea a rămas și rămâne ca un model permanent spre care trebuie să tindem.

Opera omiletică a celebrului predicator din Antiohia, și pentru puțină vreme și în Constantinopol, de unde-lucrul important pentru noi — a trimis misionari să evanghelizeze Goții de pe malul Mării Negre și dela Dunăre, a fost tradusă mai mult sau mai puțin complet și corect și în românește.

În ultima vreme, harnicul preot Dumitru Fecioru, specializat în cercetarea operei patristice, a început să publice în versiune românească o serie de bucăți alese din scrierile părinților bisericești, cu scopul de a le face cât mai cunoscute și cât mai folositoare poporului dreptcredincios.

Preferințele părintelui Fecioru sunt variate, însă locul de frunte îl ocupă Sf. Ioan Hrisostom. În afară de *Cuvântări la praznice împărătești* apărute în cunoscuta colecție „Izvoarele Ortodoxiei”, părintele traducător a pus la îndemâna poporului român următoarele broșuri din opera marelui predicator al Orientului creștin: 1. *Despre beție*; 2. *Fiiilor, ascultați de părinții voștri*; 3. *Rugați-vă pentru dușmanii voștri*; 4. *Pentru*

care pricină s'a botezat Hristos; 5. Sfaturi către miri; 6. Despre milostenie; 7. In deșert se turbură tot muritorul; 8. Frământările omului și valoarea milosteniei; 9. Despre căsătorie.

Cea de a zecea broșură românească a lui Hrisostom și ultima până acum este *Despre dragoste și prietenie*.

După cum se vede din titlurile înșirate aci, toate au un caracter de netăgăduită actualitate.

Ce poate fi mai de folos astăzi, când încă se mai aud ecourile bubuiturilor de arme ucigătoare, decât dragostea și prietenia? Cu ce se poate alunga ura din lume, decât cu aceste două arme ale înfrățirii și păcii veșnice? „Dacă ar fi dragoste, n'ar mai fi nevoie de legi, nici de închisori, nici de condamnări și de nimic altceva de felul acestora. Dacă toți ar iubi și ar fi iubiți, n'ar mai fi nedreptățit nimeni, s'ar îndepărta și uciderile, și luptele, și războaiele, și revoluțiile, și răpirile, și toate relele; nu i s'ar mai cunoaște nici numele păcatului”, spunea acum peste o mie cinci sute de ani Ioan Gură-de-Aur.

Dacă oamenii ar fi fost pătrunși de importanța dragostei cerută de Dumnezeu, „nu s'ar mai fi cunoscut pe lume cuvintele: rob, liber, conducător, supus, bogat, sărac, mic, mare, diavol”. Vorbind despre superioritatea tăriei dragostei, Sf. Ioan Hrisostom spune: „Nici sărăcia, nici bogăția nu biruește dragostea. Mai bine spus însă, dacă ar fi dragoste, n'ar mai fi nici sărăcie și nici bogăție nemăsurată. Din amândouă ar fi numai cât este bine și cât trebuie: din bogăție am căuta să avem atât cât ne este de ajuns pentru trai, iar din sărăcie am avea parte de lipsa de griji; în chipul acesta n'am mai îndura nici grijile bogăției și nici nevoile sărăciei”.

Cu privire la prietenie, Hrisostom se exprimă astfel: „Eu numesc prieten al meu nu numai pe cel care mă laudă, ci și pe cel care mă muștră pentru a-mi îndrepta greșalele mele. Mai cu seamă acesta din urmă mi se pare că este prieten al meu și că mă iubește. Nu ți-i de loc prieten, în adevăr, acela care laudă toate faptele tale fără deosebire, și pe cele bune și pe cele rele. Unul ca acesta nu ți-i prieten, ci un înșelător și un fățarnic”.

Ne oprim aci cu citatele, căci ar însemna să reproducem întreaga omilie, întru cât aproape fiecare frază cuprinde o învățătură în felul și de valoarea celor reproduse mai sus.

Din cele câteva pasagii rediate aci poate constata oricine cu ușurință valabilitatea și actualitatea doctrinei creștine, care a fost, este și rămâne în sprijinul și pentru ridicarea poporului.

Cu excepția câtorva cuvinte și expresii nepotrivite pentru cititorii cu mai puțină știință de carte, traducerea părintelui Fecioru este cât se poate de limpede și curgătoare.

Prin broșurile pe care le traduce din izvorul viu al tradiției creștine, părintele Fecioru aduce un mare serviciu Bisericii și credincioșilor ei. Este o activitate care merită toate laudele, dar mai ales încurajare.

Poate, cândva, le va strânge pe toate la un loc, și atunci vom avea o bună traducere a omiliilor rostite de o „gură de aur”.

TEODOR N. MANOLACHE

C R O N I C A E X T E R N A

REORGANIZAREA BISERICII ORTODOXE RUSE ȘI ALEGEREA NOULUI PATRIARH

Având la îndemână două numere din revista Patriarhiei Ruse: журнала московскѣй патриархии = Revista Patriarhiei din Moscova (Nr. 1 pe Ianuarie, 1945 și Nr. 2 pe Februarie, 1945) și Calendarul Bisericesc Ortodox pe 1945 = Православный церковный календарь 1945 год, vom spicui din materialele cuprinse în cele 216 pagini ale lor ideile fundamentale cu privire la cele două chestiuni fixate în titlul de mai sus .

Acest grozav război a scos încă odată mai mult în relief necesitatea Bisericii pentru susținerea sufletului poporului rus în lupta ce o ducea pentru salvarea Patriei sale. Din toate frământările petrecute în sânul poporului aliat din răsărit, în legătură cu viața spirituală, la care sufletul omului nu poate renunța, s'a ajuns la reorganizarea pe care ne-o prezintă aceste prime numere de revistă, însoțite de calendarul amintit.

Cercetând cu toată atenția coprinsul articolelor tipărite în această revistă și calendar, ajungem la următoarele concluzii:

ADMINISTRAȚIA BISERICII. Autoritatea supremă în Biserica Ortodoxă Rusă (legiuitoare, administrativă și judecătorească) este *Sinodul Local*, format din episcopi, clerici și mireni, care se convoacă periodic. Potrivit canonului 34 al Sfinților Apostoli, Biserica Rusă se conduce de Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii împreună cu acest Sinod.

După moartea patriarhului Serghie, care a avut loc la 15 Martie 1944, conducerea acestei Biserici a trecut în mâinile I. P. S. Mitropolit al Leningradului și Novgorodului, Alexei, care, după dispoziția testamentară a răposatului, a devenit Vicar Patriarhal, ca fiind cel mai vechi.

Sfântul Sinod rus este alcătuit din șase membrii: trei permanenți și trei temporali. Aceștia sunt arhieriei eparhiali sub președinția Patriarhului. Ca membri permanenți sunt: Mitropoliții: al Kievului, al Leningradului și cel de Krutițkii. Membrii temporali ai acestui sinod se convoacă pentru ședințe pentru o sesiune, conform listei arhierieilor, după vechimea în hi-

rotonie, câte unul din fiecare grupă, în care se împarte toate eparhiile după situația lor geografică. Anul sinodal se împarte în două sesiuni: sesiunea de vară (Martie-August) și sesiunea de iarnă (Septembrie-Februarie).

La finele anului 1944, ajunul alegerii noului Patriarh, ca membri permanenți ai Sfântului Sinod sunt următorii:

1. Vicarul patriarhal, Mitropolitul Leningradului și Novgorodului, Alexei (Simanskii). Acesta s'a numit în lume: Serghe Vladimirovici Simanskii. El s'a născut în Moscova la 1877. În 1899 a terminat Facultatea de Drept a Universității din Moscova ca licențiat cu teza: «Combatanți și necombatanți în timp de război»; iar în 1904 a terminat Academia Teologică din Moscova ca licențiat cu teza: «Conceptiile dominante în conștiința moralo-juridică a Mitropolitului Filaret al Moscovei». La 1902 a fost tuns în monahism cu rangul de ierodiacon; iar la 1903 a devenit ieromonah. Din 1904 a fost numit spiritual (inspector) al seminarului din Pscov, apoi în 1906 devine director (rector) al seminarului din Tula cu ridicarea la rangul de arhimandrit. În 1911 a fost transferat ca director al seminarului din Novgorod și egumen al mănăstirii Sf. Antonie din Novgorod. În 1913 a fost hirotonit Episcop cu titlul de «Tihvinskii» și numit Vicar al eparhiei Novgorodului. În 1921 a fost transferat ca vicar al eparhiei Petrogradului cu titlul de Episcop «Iamburskii». În 1926 cu ocazia ridicării la rangul de Arhiepiscop a fost numit administrator al eparhiei Novgorodului. La 1932 a fost înălțat la rangul de Mitropolit al Novgorodului. De la 1933 devine Mitropolit al Leningradului; iar de la 1943 poartă titlul de Mitropolit al Leningradului și Novgorodului, devenind din Septembrie a acestui din urmă an membru permanent al sfântului Sinod. În tot timpul blocadei de 900 de zile a Leningradului a rămas împreună cu păstoriții săi înbărbătându-i, pentru care fapt vrednic de un adevărat păstor de suflete a fost decorat de mareșalul Stalin cu ordinul «Pentru apărarea Leningradului» (za oboronu Leningrada).

2. Exarhul Ucrainei, Mitropolitul Kievului și Galiției, Ioan (Sokolov). El s'a născut tot în 1877. A terminat Seminarul din Moscova și Institutul arheologic din acelaș oraș, cu titlul de «arheolog învățat». E călugăr din 1901; iar episcop din 1928. Mitropolit al Kievului a devenit în 1944.

3. Mitropolitul «Krutikii» (administrează eparhia Moscovei) Nicolae (Iarușevici). S'a născut în 1892 în orașul Kovno,

Magistru în Teologia de la Academia teologică din Petersburg. A intrat în monahism la 1914; iar ca Episcop e din 1922. Mitropolit al eparhiei Krutițkji este din 1944.

Biserica Rusă Ortodoxă se împarte în eparhii ale căror hotare corespund cu cele administrativo-civile. În fruntea acestor eparhii sunt arhieriei eparhiali. Aceste eparhii se împart în cercuri protopopiale (blagocinniceskie okruga) în frunte cu protoereii, numiți de arhieriei eparhiali respectivi.

Printre ierarhii ruși avem și persoane emerite, în afară de cei enumerați mai sus. Astfel: Arhiepiscopul Tambovului și Miciurinului, Luca, care-i doctor în medicină. El este episcop din 1923. Arhiepiscopul de Novosibirsk și Barnaul, Vartolomeu (Gorodțev) Magistru în Teologie. El poartă hajna clericală de peste 50 de ani. Arhiepiscopul de Pscov și Porhovsk, Grigorie (Ciukov) Magistru în Teologie, fost rector al Institutului Teologic din Leningrad și alții.

ALEGEREA NOULUI PATRIARH AL MOSCOVEI. Revoluția rusă din Februarie 1917 a pus sfârșit regimului țarist. În acest an a avut loc la Moscova un sinod local, unde s'a reînființat Patriarhatul. Ca patriarh a fost ales Mitropolitul Tihon al Moscovei. Apariția de grupe clericale contrarii regimului sovietic a fost osândită de patriarhul Tihon. Acesta moare la 25 Septembrie 1925. La 8 Septembrie 1943 a fost ales ca Patriarh Serghie, Mitropolitul Moscovei. Acesta a închis ochii la 15 Mai 1944. Activitatea acestui ierarh este așa de felurită în cât ar merita monografii speciale. Nu mai puține sunt meritele actualului Patriarh și ale altor mulți confrăți, cari au dovedit un zel vrednic de amintit în ajutorarea frontului de luptă și a atâtor familii rămase fără hrană și adăpost în curgerea acestui ne mai văzut război.

În cursul ultimelor luni din anul 1943 și 1944 așa numiții «iubitori de noutate» (obnovlenții) s'au reîntors în staulul Bisericii - mame aproape toți, câți se depărtaseră de unitatea bisericască în 1922.

Unul din cele mai însemnate evenimente din Biserica Rusă, care a avut loc către finele lunii lui Noembrie 1944 este convocarea Sinodului local din Moscova, care s'a ocupat cu chestiuni privitoare la administrarea internă a Bisericii și fixarea termenului pentru alegerea noului patriarh.

Acest termen s'a fixat între 31 Ianuarie și 2 Februarie 1945. Lucrările acestui Sinod au fost efectuate de Mitropolitul

Leningradului și Novgorodului, Alexei, actualul Patriarh, Mitropolitul Kievului și Galiției, Ioan, și Mitropolitul Veniamin al Americii de nord și al Aleutelor, secundați de 41 de arhiepiscopi și episcopi, și 126 reprezentanți ai clerului parohial și mireni.

Ca oaspeți de onoare au fost de față la acest sobor următorii ierarhi din Orient și din partea Bisericilor Ortodoxe:

1. Patriarhul Alexandriei, Hristofor,
2. Patriarhul Damascului și al întreg Răsăritului, Alexandru III-lea,
3. Patriarhul-catolicos al întregii Gruzii, Callistrat,
4. Reprezentantul Patriarhiei Ecumenice al Constantinopolei, Mitropolitul de Tiatiris, Ghermanos,
5. Reprezentantul Patriarhiei de Ierusalim, Arhiepiscopul de Sevastis, Atenagora,
7. Reprezentantul Bisericii Ortodoxe Sârbe, Mitropolitul de Scople, Iosif și
8. Reprezentantul Patriarhiei Române, Episcopul Argeșului, Iosif.

Acești reprezentanți au sosit în diferite zile și nu cu același mijloc de transport. Astfel:

a) Patriarhul Alexandriei cu arhidiaconul său au sosit în ziua de 28 Ianuarie 1945 cu aeroplanul, fiind întâmpinați de noul Patriarh rus, Alexei, de Mitropolitul Ioan al Kievului și de Protoereul Kolcițkii, Administratorul Afacerilor Patriarhale. La întâmpinare Mitr. Alexei rostește o mică alocuție patriarhului Hristofor în franțuzește la care i se răspunde de acesta tot în această limbă. Oaspetele a fost instalat la hotelul «Național».

b) În aceeași zi a sosit cu trenul Patriarhul Antiohiei și al întregului Răsărit, Alexandru al III-lea, însoțit de: Mitropolitul de Hom, Alexandru; Mitropolitul de Tir și Sidon, Teodosie și secretarul lui. Aceștia au fost întâmpinați de mitropolitul Nicolae de Krutițkii Arhiepiscopul Grigorie de Pscov și Porhovsk și de Arhimandritul Ioan. Mitropolitul Nicolae a rostit o cuvântare de bun venit.

c) Cea mai numeroasă delegație a fost cea a Bisericii din Iugoslavia. Ea a sosit la 27 Ianuarie a. c. fiind formată din Mitropolitul de Scople, Iosif, fiindcă patriarhul Gavriil era dus în lagărul de prizonieri german; Episcopul de Niș, Ioan; Arhimandritul Filaret, profesor de patologie la Facultatea de Teo-

logie de pe lângă Universitatea din Belgrad; Protoereul Stefan Dmitrievici, Profesor și Decanul Facultății de Teologie al aceleiași Universități; Protoereul bisericilor ruse din Iugoslavia și parohul bisericii Sf. Treime din Belgrad, Ioan Socali; membrii Sinodului Patriarhal, Grigorie Tadici și Dobreța Matcovici, preotul militar, colonelul armatei naționale de eliberare, Evstafie Karamatievici, preot militar, locot. colonel, al armatei naționale de eliberare, Blajco Markovici; parohul catedralei din Belgrad, Dușan Vasici; profesor la seminarul din Belgrad, ieromonahul Gorazd Deckeva și profesor și președinte al societății profesorilor de religie din Iugoslavia, Dragomir Marici. Au fost întâmpinați la gara Kievului (din Moscova) de Mitropolitul Ioan al Kievului și Galiției și de Protoiereul Dimitrie Țfetlov.

d) La 28 Ianuarie au sosit: reprezentantul Patriarhiei de Constantinople, Mitrop. Ghermanos și reprezentantul Patriarhiei de Ierusalim. Arhiepiscopul de Sevastia, Atenagora. Impreună cu ei au mai sosit membrii suitei Patriarhului de Alexandria Arhiepiscopul Atanasie și ieromonahul Kiril cu secretarul Dimitrie. Aceștia au sosit cu aeroplanul, ieșindu-le întru întâmpinare: Arhiepiscopul Grigorie al Pscovului și doi protoierei. De la aerodromul central al Moscovei au fost dirijați spre hotelul «Național».

e) În aceeași zi a sosit și patriarhul-Catolicos al întregii Gruzii, Callistrat, în tovărășie cu Episcopul de Ninotmink și chelarul catedralei Sionului, Protoereul Naum Șavianidze, Protoereul Siko Monasalidze și ieromonahul Zinovici. Au fost întâmpinați de Mitropolitul Ioan al Kievului și de Arhiepiscopul Antonie de Stavropol și Piatigorsk, ținându-le acesta din urmă următoarea cuvântare:

«Vestea despre intenția I. P. S. Voastre de a vizita Biserica Rusă, a atârnat în noi clipe de așteptare cu nerăbdare, cari acum au devenit realitate. Noi vă vedem și vă întâmpinăm, Inalt Prea Sfințite, cu un sentiment de adâncă cucernicie ca pe căpetenia vechei Mame — biserica Gruziei — și cu sentimentul de recunoștință față de I. P. S. Voastră pentru truda întreprinsă de I. P. S. Voastră a unei călătorii așa de depărtate ca să vorbiți cu noi «față către față» și ca bucuria noastră să fie desăvârșită... În această clipă măreată și plină de bucurie, a terminat I. P. S. Antonie cuvântarea sa, îngăduiți-mi din partea Bisericii Ruse să vă spun sincer: Mraval djamer (întru mulți ani) Inalt Prea Sfinției Voastre. Bindecuvântat cel ce vine întru numele Domnului. Fie bindecuvântată de Domnul venirea Ta la noi».

f) La 31 Ianuarie a sosit și delegația noastră din partea Patriarhiei României în frunte cu P. S. Episcop Iosif al Argeșului, însoțit de patru persoane. Ea a fost întâmpinată pe aerodrom de Arhiepiscopul Alexe al Rostovului și Iaroslavului.

Convocarea acestui sobor local este un mare eveniment din istoria Bisericii Ruse, având asemănare cu soboarele ecumenice de odinioară. La acest sobor au asistat toți ierarhii Bisericii Ruse Ortodoxe cu toți clericii și mireni aleși de cei în drept. Ședințele au avut loc în biserica Invierei din Moscova între 31 Ianuarie și 2 Februarie a. c.

Prima zi a început prin slujba unui Tedeum înaintea căruia Vicarul Patriarhal, Mitropolitul Alexei al Leningradului și Novgorodului, a rostit următoarele cuvinte: «Cu cucernică rugăciune către Domnul începem, prea cinstiți părinți și frați, să hotărîm lucrările noastre bisericesti. După cuvântul lui Hristos, «unde sunt doi sau trei adunați în numele meu, acolo sunt și eu în mijlocul lor», noi credem că și adunarea noastră numeroasă se sfințește prin prezența lui Dumnezeu, căci în numele Domnului, în numele Bisericii lui Hristos ne-am adunat să săvârșim lucrul Domnului».

«Să ne rugăm, deci, lui Dumnezeu ca să fie de față prin prezența Maicei Sale al cărei sfânt chip făcător de minuni, — vechea păzitoare a orașului nostru, — să se afle în mijlocul nostru și prin rugăciunile sfinților din Moscova făcători de minuni să ne trimită binecuvântarea sa ca să lucrăm în acest Sinod al nostru cum va bineplăcea Duhului Sfânt (Faptele Apostolilor XXV, 28) pentru binele sfintei noastre Biserici, Amin».

După terminarea acestei alocuții, Mitropolitul Alexei a început cu clerul înconjurător Te-Deumul cu răspunsuri corale, după o rânduială stabilită. S'a citit Apostolul din epistola către Efeseni, capit. 4, stih. 1—6, 11—12 și Evanghelia dela Matei cap. 16, stih. 13—19: *«In vremea aceea a venit Iisus în ținutul Cezareei lui Filip...».*

După terminarea Te-Deumului, Vicarul patriarhal și-a ocupat locul său de Președinte al Sfântului Sinod; alături de el a șezut Mitropolitul Nicolae de Krutițkii, Locuțiitorul de președinte al Sf. Sinod. La dreapta și stânga lor au stat oaspeții de onoare (reprezentanții celorlalte Biserici Ortodoxe din Orient și vestul Rusiei). Mitropolitul Alexei, președintele, rostește o cuvântare în care arată cele ce urmează:

Salută pe cei prezenți în numele Bisericii Ruse de pe tot

coprînsul lumii întregi, cari și-au trimis pe reprezentanții săi, de la arhipăstori până la mireni pentru a pune la cale treburile acestei Biserici, în legătură cu hotărîrile cari se vor lua pentru binele Bisericii și mântuirea credincioșilor ei. După numărul membrilor adunați s'ar putea numi această adunare că-i asemenea cu un sinod ecumenic, de oarece aici s'au adunat Căpeteniile Bisericii Ortodoxe și Apostolice de pretutîndenea. Iși exprimă marea sa bucurie pentru prezența Patriarhilor din Răsărit pe care-i primește ca pe cei mai scumpi oaspeți. Nu mai puțină bucurie simte pentru venirea și a Primatului-catolicos al Bisericii gruzine, Ghermanos, salutând și pe reprezentantul Bisericii Iugoslave a cărui căpetenie zace în robia nemțească. Nu mai frumoase cuvinte are și pentru Mitropolitul Veniamin exarhul Moscovei pentru rușii trăitori prin diferitele State ale Americii de Nord și Sud, cărora li se trimite binecuvîntare din partea Sinodului acestuia. Prima sarcină a acestui Sinod local este alegerea noului patriarh în locul răposatului, de fericită amintire, Serghie, a cărui activitate plină de roade istoricii viitorului nu vor uita să o fixeze în paginile istoriei ruse bisericești. A doua grijă va fi aprobarea Statutului Bisericii Ruse, alcătuit și discutat la sesiunea din Decembrie al anului trecut. Declară Sinodul deschis.

După aceasta, d-l G. G. Carpov, reprezentantul Guvernului U. R. S. S. Președintele Sovietului pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse din Consiliul suprem al comisarilor poporului, salută în numele guvernului adunarea reprezentanților de pretutîndenea ai Bisericii Ruse și pe oaspeții de onoare: pe reprezentanții Patriarhatelor de Ierusalim, Alexandria, Antiohia, Constantinopole, Gruzia și Serbia, numindu-i pe nume. E convins că hotărîrile acestui Sinod vor întări Biserica Rusă în viitor pentru binele poporului sovietic rus. Biserica Rusă în vremuri de grea cumpănă pentru nație a mers mână în mână cu el. Și în acest război grozav Biserica Rusă a luat toate măsurile spre a ajuta poporul pentru dobîndirea biruinții definitive asupra fascismului. Patriarhul răposat Serghie a pus începutul temeinic al acestui ajutor. Guvernul Sovietic a dat toată atenția acestor măsuri luate de el în numele Bisericii. Revoluția din Octombrie 1917 a eliberat poporul rus ca și Biserica din lanțurile vechiului regim nefast. Prin Constituția din 23/I/1918 s'a dat libertatea conștiinței, potrivit căreia fiecare poate crede ceea ce voeste, desființând principiul «dominației» confesionale.

Prin crejarea în urma hotărârii Guvernului a unui Soviet pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Sovietul Suprem al Comisarilor poporului Ligei SSR se face legătura între Guvern și Patriarhatul Moscovei pentru chestiunile cari trebuiesc rezolvate de guvern. Ne amestecându-se în viața internă a Bisericii, Sovietul va ajuta normalizarea mai departe a relațiilor dintre Biserică și Stat, supraveghind ca legile și dispozițiile Guvernului privitoare la Biserica Ortodoxă Rusă să se aplice just și la timpul potrivit. Sovietul acesta nou va ajuta din răspuțeri ca această legătură să folosească Țării și credincioșilor.

Mitropolitul Alexei mulțumește d-lui Carpov pentru caldele cuvinte privitoare la viitorul Bisericii și Patriei ruse.

Se aleg 3 secretari pentru biroul de alegere, în persoana episcopului Pitirim de Kursk și Belgorod, administratorul Patriarhiei, prot. N. Kolcițkii și un mirean, A. A. Leonidov, din partea eparhiei Kuibâșev. Ei își ocupă locurile la secretariat. D-l G. G. Carpov părăsește sinodul.

Se citește proiectul Sinodului adresat Guvernului, al cărui text îl dăm mai jos:

«Sinodul local al Bisericii Ortodoxe Ruse, convocat pentru orânduirea treburilor bisericesti și pentru alegerea Patriarhului Moscovei și al întregii Rusii în locul adormitului întru Domnul I. P. S. Patriarh Serghie, se adresează cu primul cuvânt, cu cuvântul de felicitare și mulțumire către Guvernul nostru și Căpetenia sa, adânc respectatului Iosif Visarionovici Stalin.

Biserica noastră, mulțumită lui Dumnezeu, își duce o deplină viață, potrivit canoanelor noastre și obiceiurilor bisericesti. În toată activitatea sa de fiecare zi, Biserica noastră întâlnește o deplină ajutorare în toate nevoile sale din partea Guvernului, și în primul rând din partea Sovietului pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Sovietul suprem al Comisarilor Poporului.

Prețuind adânc, în cel mai înalt grad, atenta legătură plină de încredere și doritoare de bine față de toate inițiativele bisericesti din partea autorității de Stat, care susține libera dezvoltare a vieții lăuntrice bisericesti, Sinodul exprimă Guvernului nostru sincerele sale sentimente de mulțămire.

Biserica Rusă Ortodoxă în curgerea întregii istorii ruse a trăit cu poporul său aceeași viață. Și în clipa de față, în zilele marelui lupte patriotice, în zilele intensivei lupte a întregii

lumi iubitoare de pace cu sângerosul fascism, Biserica noastră se da pe sine întreagă pentru slujba scumpei Patrii și poporului nostru. Ea-i fericită prin aceea că în pregătirea obștească a biruinței din ceasul grelelor încercări și ea cu întreaga țară depune lupta sa după putere.

Strălucitele biruințe ale puternicei, eroice și patriotice noastre armate — marele praznic pentru noi toți — este biruință și sărbătoare pentru întreaga țară. Sinodul nostru local trimite binecuvântarea sa eroilor noștri de epopee.

Înălțând Domnului Dumnezeu mulțumire pentru marile victorii ale vitejilor noștri ostași și pentru izgonirea dușmanului din hotarele noastre, Sinodul roagă cu osârdie pe Dumnezeu ca să dăruiască scumpei noastre Patrii și țărilor aliate cu noi o biruință definitivă mai grabnică contra fascismului și ca să întărească puterile și sănătatea și să înmulțească anii vieții iubitei noastre Căpetenii a Statului sovietic și Comandantului suprem al slăvitelor noastre oștiri, Iosif Visarionovici Stalin».

Proiectul este primit cu unanimitate de membrii sinodului.

Din partea sinodului vorbește Mitropolitul Ioan al Kievului.

Din partea delegaților invitaților vorbește însuși reprezentantul legal: Patriarhul Antiohiei a vorbit în rusește; apoi rostește cuvântarea sa Patriarhul-catolicos al Gruziei. Glasul Rușilor din America este redat prin Mitropolitul Veniamin, iar Iugoslavia se rostește prin Mitropolitul Iosif din Scople. Pentru ceilalți patriarhi a vorbit numai al Antiohiei. În aceste cuvântări s'a subliniat bucuria participării în special a Patriarhilor din Răsărit cari au confirmat prin prezența lor canonicitatea Bisericii Ruse actuale.

S'a citit, după aceste cuvântări, un referat asupra activității Bisericii Ruse în timpul războiului. În el s'a arătat cum Biserica Rusă îndemnată de Patriarhul Serghie prin pastora-lele trimise a ridicat pe credincioșii acestei Biserici ca un om contra dușmanului, colectând bani pentru fondul necesar armatei roșii, dând până la 200.000.000 ruble. Rugăciunile nu mai conteneau prin biserici pentru biruința armatei. Lumea alerga pe la spitale cu hrană pentru răniți. Mulți erau întristați că sunt respinși de Cercurile de recrutare pentru armată, fiind prea în vârstă. Alții mergeau până acolo că declarau că au mai puțini ani numai să fie trimiși pe front.

Vine la rând aprobarea Statutului Bisericii Ruse ortodoxe alcătuite din 48 de paragrafe. S'a aprobat după ce s'a arătat

de vorbitori că acest Statut este opera Patriarhului Serghie, care l'a scris după multă meditație și după multe consultări cu specialiștii. Unii spun că Biserica rusă deși este despărțită de Stat, dar nu-i îndepărtată. Alții au confirmat, că Statutul prevede marea însemnătate a trecerii bisericești de la enorie la comunitate. Nu-i niciun secret, că până acum exista părerea că altarul era treaba preotului, iar cutia bisericească era treaba dascălului. Acum preotul intră în arena întregii vieți bisericești, în atribuțiunile lui intră și cutia bisericească.

Cu acestea s'a terminat prima zi de ședință a sinodului.

A doua zi comisia pentru verificarea mandatelor reprezentanților comunică sinodului că au sosit 171 din partea a 89 de eparhii din Rusia și America; oaspeți de onoare 33, dând un total de 204 membri. Cultură teologică au avut 142, civili 62, dintre cari au fost 10 profesori. Verificându-se mandatele s'au găsit în conformitate cu legalitatea. S'au citit telegrame din diferitele părți ale Europei și Americii, cărora li s'a răspuns de către noul ales la tronul patriarhal.

Se procedează la alegerea noului patriarh cu vot pe față așa cum s'a hotărât la sinodul din Noembrie 1944. Votarea se va face începând de la cel mic în hirotonie. Toți mitropoliții, arhiepiscopii și episcopii s'au îmbrăcat în veșmintele lor de slujbă, și după chemarea Președintelui Sinodului cântă rugăciunea: *«Astăzi darul Sf. Duh ne-a adunat și toți, luând Crucea Ta zicem: bine ești cuvântat cel ce viu întru numele Domnului! Osana întru cei de sus»*. Mai departe, toți ierarhii în cea mai severă ordine, începând de la cel mai tânăr episcop în hirotonie, era întrebă de protoiereul N. F. Kolcițkii după următoarea formulă:

«Preasfințitul (cutare) al (cutărei) eparhii pe cine alegeți P. Sfinția Voastră cu clerul și turma Prea Sfinției Voastre ca Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii?».

Toți preasfințiții, de la cel mai tânăr până la cel mai vechi în hirotonie au răspuns unanim: *«Eu, clerul și turma eparhiei încredințate mie alegem ca patriarh al Moscovei și al întregii Rusii pe Inalt Prea Sfințitul Alexei, Mitropolitul Leningradului și Novgorodului»*. Delegatul Americii, mitropolitul Veniamin, a ținut o alocuție mult mai întinsă la alegere. Membrii Sinodului, având în vedere unanimitatea alegerii aceleiași persoane, au scutit de votare pe cel ales ca patriarh.

Protoereul Kolcițki s'a adresat către membrii Sinodului

cu următoarele cuvinte: *«Mă adresez membrilor Sinodului, clericilor și mirenilor cu întrebarea: toți sunt oare de acord cu alegerea ca Patriarh al Moscovei și al Rusiei întregi pe I. P. Sfințitul Alexei, Mitropolitul Leningradului și Novgorodului, votat unanim de toți Prea Sfințiții?»*.

La această întrebare, toți au răspuns *«De acord»*. Tot Sinodul a cântat de trei ori *«Axios»*, iar corul a cântat *«Pre tine te lăudăm»* după compoziția lui Bortneanski.

Mitropolitul Nicolae a dat citire textului gramatei despre alegerea patriarhului, înmânându-o Patriarhului nou ales:

«Prin bunavoirea Duhului Sfânt, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, fiind alcătuit, din Prea Sfințiții Arhierei ai tuturor Eparhiilor Bisericii Ruse și a reprezentanților din partea clerului și mirenilor fiecărei eparhii, în prezența Patriarhilor: Alexandriei — Prea Fericitul Hristofor; al Antiohiei — Prea Fericitul Alexandru; Catolicos-patriarhul întregii Gruzii — Prea Sfințitul Callistrat; a reprezentantului Patriarhului Ecumenic — I. P. Sfințitul Mitropolit de Tiatiris Gherman; a reprezentantului Patriarhului Ierusalimului — P. Sfințitul Arhiepiscop de Sevastia Atenagora; a reprezentantului Patriarhului sârb — P. Sfințitul Mitropolit de Scoplie, Iosif și a reprezentantului Patriarhului României — Prea sfințitul Episcop Iosif al Argeșului. — au ales pe Inalt Prea Sfinția Voastră ca Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii».

Patriarhul nou ales a răspuns în slavonește: *«Alegerea mea de către sinodul local al Bisericii Ortodoxe o primesc cu mulțumire și nu răspund împotriva»*. I s'a cântat: *«Intru mulți ani, Stăpâne»*, după care au urmat felicitările.

La 4 Februarie 1945 a avut loc instalarea la catedrala din Moscova. Mulțimea credincioșilor a participat la această slujbă pe care să o povestească urmașilor lor după aceea. Dela intrarea catedralei până la ușile altarului protoierei și preoții formaseră două rânduri prin care sosiau pe rând Patriarhii și se îmbrăcau pentru Sf. Liturghie. La intrarea noului ales i se face o primire impunătoare de oaspeții în odăjdile arhieresti, cari stau în fața altarului și prot. Kolcițkii cu clerul destinat pentru slujbă, care sta lângă tronul patriarhal, iar la mijloc ierarhii ruși, primindu-și pe noul lor Patriarh. I se țin iarăși alocații calde, dar scurte. După terminarea liturghiei i se prezintă din nou felicitări. Patriarhul Antiohiei îi face un dar ales: o cârjă; iar delegatul României dă citire scrisorei Patriarhului nostru Nicodim către noul ales, în cuprinderea următoare:

«București 29 Ianuarie 1945.

Prea Fericite Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii, scumpul nostru frate întru Hristos!

Mi s'a adus la cunoștință știrea că în curând la Moscova va avea loc alegerea de patriarh și instalarea pe tronul patriarhal a noului ales. În fața noastră stă invitația Înalt Prea Sfinției Voastre, Vicarul Patriarhiei, ca să fiu prezent la această mare sărbătoare, trimisă nouă personal de către autoritățile U. R. S. S.

Din toată inima, fiind stăpâniți de amintirile din anii studiilor mele din Kiev și Moscova, precum și din dorința de a dovedi dragostea și respectul nostru față de legăturile cu Biserica U.R.S.S., noi foarte am fi dorit să fim personal în Moscova, dar pe umerii noștri apasă cei 80 de ani trăiți, drumul îi departe și vremea de iarnă nu o vom putea suporta din pricina slăbiciunii noastre.

Din tot sufletul, în semn de frățietate creștină și de înaltă stimă, ca răspuns la invitația primită de noi, trimitem pe Prea Sfințitul Iosif, Episcop al Argeșului, întovărășit de o grupă de preoți, care ne va reprezenta pe Noi personal și vă va transmite doririle noastre frățești și calde felicitări.

Ingăduiți-ne, Înalt Prea Sfințite, să vă dorim din suflet o slujire de îndelungați ani, plină de cele mai alese rezultate pentru Biserica și pentru turma ortodoxă a Uniunii Republicelor Socialiste Sovietice întru slava lui Dumnezeu și întru îndreptățita mândrie a întregii Biserici Creștine.

Al Înalt Prea Sfinției Voastre frate iubitor întru Hristos, care vă dorește toate fericirile. Patriarhul României, Nicodim».

La auzul acestor cuvinte, noul ales a zis:

«Vă rog, Prea Sfințite, să transmiteți Patriarhului României Nicodim, mulțumire pentru mângăetoarele lui cuvinte. Voi nădăjdui că și Biserica Română va sluji deasemenea adevărului și dreptății, în desăvârșită unire duhovnicească cu Biserica noastră ca și celelalte Biserici Ortodoxe».

După aceasta, d-l G. G. Carpov a rostit cuvintele:

«Pe Patriarhul Moscovei și a toată Rusia, pe Înalt Prea Sfințitul Alexei, ales unanim și cu vrednicie de Sinod cu participarea tuturor arhipăstorilor, păstorilor și mirenilor, eu îl felicit în numele Guvernului Sovietic în această zi sărbătorească pentru Biserica. Biserica Ortodoxă Rusă împreună cu Patriarhul și Sinodul său stau pe drumul cel drept, limpede și

fidel pe care a călătorit cu păstorii săi repauzatul întru Domnul, patriarhul Serghie.

Guvernul și poporul știu aceasta și cu adâncă simpatie privesc toată activitatea Bisericii Ortodoxe Ruse.

Vă exprim adânci și sincere sentimente de dorințe de sănătate și puteri întru mulți ani».

Noul patriarh a mulțumit d-lui Carpov pentru cuvintele spuse, sărutându-se cu dânsul de trei ori. Arhiepiscopul Grigorie a felicitat pe noul ales și instalat în numele întregului Sinod.

În orele și zilele libere de serviciile oficiale oaspeții au vizitat diferite biserici din oraș și din afară de el, unde au fost primiți cu cuvântări, făcându-li-se diferite daruri: icoane, Evanghelii etc. Reprezentantul clerului pe lângă guvern le-a fixat și ore de recepție oficială.

În cursul zilelor de 8—10 Februarie oaspeții au plecat din Moscova spre locurile lor de slujire cu cele mai frumoase impresii.

Prin alegerea noului Patriarh de Moscova și prin prezența delegaților din partea tuturor Bisericilor Ortodoxe din Răsărit și Balcani, s'a legat din nou firul relațiilor bisericești întru marea Biserică Rusă și celelalte Biserici Ortodoxe.

St. BERECHET

Prof. Universitar

C R O N I C A I N T E R N A

URĂRI ȘI MULȚUMIRI CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI ALE ÎNVIERII DOMNULUI NOSTRU IISUS HRISTOS

Mergând pe făgașul vechei tradiții străbune de a se face urări cu prilejul marelor sărbători ale creștinătății, Inalt Prea Sfințitul Nicodim, Patriarhul României, a trimis și a primit de înălțătoarea și luminata zi a Invierii Domnului următoarele telegrame :

5 Mai 1945.

Maiestății Sale Regelui Mihai al României

Sinaia.

Biserica Ortodoxă a României și Noi înșine implorăm pe Atotputernicul, cu prilejul Sfintei Invieri a Mântuitorului, să rânduiască în jurul Maiestății Voastre și pe temeiul Regalității României cea nouă a păcii, a dreptății și a dragostei creștinești pentru slava Sa și pentru gloria Maiestății Voastre, lumină și simbol al viitorului.

Hristos a Inviat!

(ss) NICODIM
Patriarhul României,

Inalt Prea Sfinției Sale Nicodim Patriarhul României

București.

Mulțumesc din toată inima Inalt Prea Sfinției Voastre și dreptcredincioșilor Bisericii Ortodoxe Române pentru bunele urări.

(ss) MIHAI R.

* * *

5 Mai, 1945

Maiestății Sale Reginei Elena a României

Sinaia.

În numele Bisericii Ortodoxe Române și în numele Nostru urăm respectuos Maiestății Voastre ca Sfânta Inviere a Mântuitorului să Vă aducă împlinirea celor mai scumpe dorinți sufletești și strălucirea pe care o dorim toți Români Reginei prea iubite înconjurată de întregul neam românesc recunoscător.

Hristos a înviat!

(ss) NICODIM
Patriarhul României.

Inalt Prea Sfințitului Patriarh al României

București.

Mulțumesc din suflet. Adevărat a înviat.

ELENA.

* * *

Nr. 193 Cab. 8 Mai 1945

Prea Fericirea Sa Inalt Prea Sfințitul Patriarh Alexei al Moscovei
și tuturor Rusiilor

Moscova.

Cu prilejul Invierii Domnului, Biserica Ortodoxă Română și noi înșine aducem Prea Fericirii Voastre cele mai călduroase și frățești urări de bucurie și prosperitate. Dumnezeu să păzească Biserica tuturor Rusiilor, clerul și credincioșii și să dăruiască Prea Fericirii Voastre păstorie îndelungată și senină, Hristos a înviat!

(ss) NICODIM

Patriarhul României.

* * *

2 Aprilie 1945

Excelența Sa Andrea Cassulo Nunțiu Apostolic
Strada Doctor Lueger No. 5

București.

Cu prilejul marei sărbători de astăzi urez Excelenței Voastre sănătate și împlinirea celor mai bune gânduri. Pacea lui Iisus Hristos și Slava Bisericii Lui,

(ss) NICODIM

Patriarhul României.

Inalt Preasfinției Sale Nicodim Patriarhul României

București.

In aceste zile de sfântă bucurie, primiți. Vă rog urările mele cele mai respectuoase de bine și prosperitate, Iisus Hristos înviat din morți să ne dea tuturor pacea și lumina cerească.

CASSULO

Nunțul Apostolic.

* * *

București, în 3 Mai 1945

Arhiepiscopia și Mitropolia Romano-Catolică de București
Str. G-ral Berthelot No. 19
Cabinetul Mitropolitului

București în 3 Mai 1945.

Inalt Prea Sfinte Patriarh,

Țin să Vă adresez I. P. S. V. un inimos „Hristos a înviat!” pentru sărbătorile Sf. Paști — și să fac urarea ca să aveți bucuria

de a intona și un Te Deum solemn pentru ziua încheierii armistițiului în Europa! Tot s'a îndurat bunul Dumnezeu de noi și a dărâmat pe cei trufași și fără frică de Cel Atotputernic, căci în orgoliul lor nesăbuit au uitat, că Mântuitorul ne-a avertizat, că nu putem face nimic bun fără ajutorul său. Fie deci Domnul cu noi, cei care ne rugăm: „Doamne, rămâi cu noi”! Cu toată venerațiunea și salutare frățească în Domnul Inviat din morți.

(ss) † ALEXANDRU TH. CISAR
Arhiepiscop și Mitropolit Romano-Catolic
de București.

București, 7 Mai 1945.

Inalt Prea Sfințitului Cizar
Arhiepiscop și Mitropolit Romano-Catolic de București

Inalt Prea Sfințite,

*Răspund cu drag urărilor de Paști ale Excelenței Voastre.
Adevărat a înviat!*

Doresc din inimă ca de ziua Te-Deum-ului pentru armistițiu, clopotului Patriarhiei să-i răspundă clopotele catedralei unde Excelența Voastră înșivă veți înălța rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu. Trufașii vor fi în veci neajutorați și pacea Domnului va fi cu cei ce au nădăjduit într'Insul,

Primiți, Vă rog, Excelență, salutarea mea frățească întru Domnul,

(ss) NICODIM

Patriarhul României.

* * *

Domnului Doctor Petre Groza
Președintele Consiliului de Miniștri

București.

Hristos a înviat! Dumnezeu să Vă dăruiască sănătate și împlinirea tuturor năzuințelor. Munca în slujba Tării să Vă fie binecuvântată.

(ss) NICODIM

Patriarhul României.

Inalt Prea Sfințitului Nicodim Patriarhul României

București.

Adevărat a înviat. Vă mulțumesc I. P. S. Voastră pentru binecuvântare.

(ss) Dr. PETRU GROZA.

* * *

Inalt Prea Sfinției Sale Nicodim Patriarhul României
București

Cu ocazia sfintelor sărbători rog pe Inalt Prea Sfinția Voastră să primească din partea ostașilor țării și a mea, creștinescul Hristos a Inviat,

(ss) VASILIU RĂȘCANU
Ministru de Războiu
General de Corp de Armată.

Domnului General de Corp de Armată Vasiliu-Rășcanu,
Ministru de Războiu
București.

Urez de Sfintele Paști întregii Noastre armate și Domniei-Voastre izbândă și rog pe Dumnezeu să Vă binecuvinteze. Adevărat a înviat!

(ss) NICODIM
Patriarhul României.

* * *

Inalt Prea Sfințitului Nicodim Patriarhul României
București.

Folosesc prilejul ce ni-l dă ziua Invierii Domnului ca din Catedrala Iașilor împreună cu clerul și poporul să Vă întâmpinăm cu urări de sănătate și cu Hristos a Inviat.

(ss) IRINEU
Mitropolitul Moldovei,

* * *

Prea Fericitului Patriarh Nicodim
București.

Ziua Invierii Domnului la mulți și fericiți ani pentru binele Bisericii strămoșești, Hristos a înviat.

† MITROPOLITUL EFREM
Cozia Vâlcea.

* * *

Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim
București.

Cu prilejul Sfintei Invieri Vă urăm zile bune și fericite.

(ss) COSMA
Episcopul Dunării de Jos.

* * *

Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim

București.

Adânc recunoscători pentru părinteasca grijă și îndrumare datorită căreia Sfânta noastră Biserică se bucură de liniște și progres, Episcopul și credincioșii Eparhiei Argeșului Vă urează respectuoși ca toată viața să Vă fie plină de sfintele bucurii ale Paștelui.

(ss) IOSIF
Episcopul Argeșului.

* * *

Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim

București.

Cu prilejul Sfințelor Sărbători ale Invierii Domnului odată cu urări de sănătate și viață îndelungată Vă salutăm cu creștinescul Hristos a înviat.

(ss) CHESARIE
Episcopul Constanței.

* * *

Inalt Prea Sfinției Sale Nicodim, Patriarhul României

București

De Sfintele Sărbători ale Invierii Domnului, mă rog lui Dumnezeu să Vă binecuvinteze cu îndelungate zile, cu bună stare sufletească și cu cât mai bun spor pentru ridicarea cuvântului adevărului și pentru conducerea turmei celei cuvântătoare pe calea mântuirii.

(ss) ATHANASIE
Episcop Locotenent al Râmnicului
și Noului Severin.

TELEGRAME TRIMISE DE I. P. S. PATRIARH NICODIM CU
PRILEJUL MORȚII PREȘEDINTELUI ROOSEVELT

Biserica Ortodoxă Română a ținut să ia parte la durerea mare pe care a suferit-o nu numai Statele-Unite ale Americii, ci întreaga omenire prin pierderea marelui om politic și om de stat Franklin Delano Roosevelt. Această participare la durerea Statelor-Unite ale Americii a căpătat expresie prin următoarele telegrame adresate de Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim Doamnei Roosevelt și noului Președinte al Statelor-Unite, D-nul Harry Truman.

15 Aprilie 1945. Nr. 162

Excelența Sa Doamna Franklin Delano Roosevelt

Washington.

Adânc mișcat de moartea prematură a marelui Franklin Delano Roosevelt, Ne rugăm lui Dumnezeu să dăruiască odihnă aleșilor Săi.

Binevoîți, Doamnă, să primiți expresiunea adâncei Noastre simpatii și aceea a Bisericii Creștine Ortodoxe din România.

(ss) NICODIM
Patriarhul României.

* * *

Nr. 163

Excelența Sa Domnul Harry Trumann
Președintele Statelor Unite ale Americii de Nord
Washington.

Adânc mișcat de moartea marelui Președinte luptător pentru pace și apărător al tuturor celor slabi, rugăm pe Dumnezeu să-i odihnească sufletul. Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră și să ajute Statelor Unite ale Americii de Nord să împlinească nobilele lor idealuri umanitare.

(ss) NICODIM
Patriarhul României.

INTRE BISERICA PRIMAȚIALĂ A ANGLIEI ȘI PATRIARHIA ROMÂNĂ

Prin mijlocirea Misiunii Diplomatice a Marei Britanii din București, Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Nicodim al României a primit o scrisoare în limba engleză, trimisă din Londra la 26 Martie 1945, de către Monseniorul Geoffrey, noul ales arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și al Metropolei. Scrisoarea are următorul cuprins:

Fericirea Sa, mult respectatul Patriarh Nicodim al României.

Prea Lăudatul meu frate întru Hristos, Fericirea Sa, prea respectatul Patriarh Nicodim al României, salutare întru Domnul nostru Iisus Hristos.

Amintindu-ne, plini de recunoștință, legătura stabilită cu ajutorul lui Dumnezeu între Bisericile noastre, vă vestesc că am fost chemat ca Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și al Metropolei, la locul ce a fost ocupat de defunctul Arhiepiscop William, lăudat și plâns de toată creștinătatea. Alegerea noastră s'a petrecut canoniceste, și a fost confirmată, potrivit Constituției Regatului Angliei, de către Majestatea Sa Regele George al VI-lea, iar întronarea noastră va avea loc în istorica biserică a Sfântului Augustin, cu voia lui Dumnezeu la 19 Aprilie. Voi fi bucuros să văd continuând legăturile frățești, care au

existat între predecesorii noștri, și să le văd devenind mai strânse, încă în slujba Mântuitorului și pentru slava lui Dumnezeu ca și pentru lățirea împărăției lui Iisus Hristos, în pace, pentru folosul tuturor.

Rugându-vă să faceți rugăciuni pentru Biserica și Tronul Primațial, înălțăm și noi, la rândul nostru, către Dumnezeu, rugăciuni pentru Majestatea Sa Regele Vostru, pentru Patriarhatul Românesc, pentru Voi înșivă și frații episcopi, pentru clerul și poporul vostru.

Sânt al Fericirii Voastre credincios frate întru Hristos.

GEOFFREY, ARHIEPISCOP DE CANTERBURY,
Primat al Angliei și Metropolei

* * *

La această scrisoare, Înalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim și-a trimis răspunsul său, în limba franceză, în ziua de 3 Mai 1945. Acesta sună astfel:

Excelența Sa prea onorată, Monseniorul Arhiepiscop Geoffrey, de Canterbury, Primat al Angliei și al Metropolei.

Aflăm cu mare bucurie că Excelența Voastră ați fost înălțat în scaunul de Primat al Angliei și Arhiepiscop de Canterbury, în puterea unei alegeri canonice și în locul defunctului Arhiepiscop William de fericită amintire. Alegerea Excelenței Voastre a fost întărită potrivit Constituției de către Majestatea Sa Regele *George al VI-lea*, iar instalarea Excelenței Voastre a avut loc în luna lui Aprilie, și anume în istorica biserică a Sfântului Augustin.

Ne grăbim să îndreptăm către Excelența Voastră felicitările noastre cele mai călduroase, și să vă încredințăm că legăturile frățesti stabilite în chip atât de fericit, mai dinainte, între Biserica Angliei și Biserica României, se vor strânge încă și mai mult, în duhul prea creștin al păcii și în acela al celei mai depline înțelegeri, pentru slava lui Iisus Hristos și venirea împărăției Mântuitorului.

Dumnezeu să ajute pe Excelența Voastră, Prea Onorate Frate întru Domnul, în marea Sa misiune, și să dăruiască Majestății Sale Regelui Angliei, *George al VI-lea*, Bisericii Primațiale, Excelenței Voastre, Clerului și Marelui Popor Englez, binefacerile harului Său și atotputernica Lui apărare.

Dumnezeu să apere Anglia. Îl rugăm din toată inima și îl implorăm să ne îplinească rugăciunea.

Al Excelenței Voastre, Prea Onorate, Fratele întru Hristos,

N I C O D I M

Patriarhul României

VIZITĂ DE CURTENIE

Cu câteva zile înainte de Sfintele Paști, Excelența Sa Nunțiul Apostolic Andrea Cassulo a făcut o vizită Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, însoțit fiind de Monseniorul Secretar. Primit după toată cuviința, Excelența Sa Nunțiul a adus urări Inalt Prea Sfințitului Patriarh, și a avut cu Inalt Prea Sfinția Sa o convorbire frățească și însuflețită al cărei obiect a fost Biblia, de curând apărută, în noua traducere și în cea de a doua ediție, în editura Institutului Biblic. Excelența Sa Nunțiul și Inalt Prea Sfințitul Patriarh au vorbit apoi despre Istoria Biblică, erudita lucrare de arheologie biblică a profesorului rus Lopuhin, tradusă și publicată de Inalt Prea Sfințitul Patriarh.

În ziua a treia de Sfintele Paști, Inalt Prea Sfințitul Patriarh a întors vizita Excelenței Sale Nunțiului. O convorbire însuflețită a avut de obiect, de data aceasta, misiunea Bisericii Creștine în împrejurările de astăzi și opera ei culturală.

Amândouă întrevederile s'au petrecut în atmosfera cea mai curtenitoare și în largul spirit de frăție și înțelegere creștină, care se cuvine să se întindă cât mai departe și să străbată cât mai adânc, mai ales în vremile de astăzi, în lumea adânc rănită și turburată de necazurile unui război pustiitor.

ȘEFUL CULTULUI MOZAIIC LA I. P. S. PATRIARH

În cursul lunii Mai, Inalt Prea Sfințitul Patriarh a primit în audiență pe domnul Șef rabin Șafran, care a venit și acum ca și altă dată, în anii trecuți, să prezinte omagiile sale, și să se bucure de atmosfera prietenoasă cu care a fost totdeauna întâmpinat la Patriarhie. Aceasta a pornit din sentimente de largă înțelegere și de prețuire a ființei tuturor celor care muncesc în Țara aceasta și se înalță rugându-se lui Dumnezeu.

* * *

ȘEFUL CULTULUI ARMEAN LA I. P. S. PATRIARH

Miercuri 23 Mai, Inalt Prea Sfințitul Patriarh a primit în audiență pe Inalt Prea Cuviosul Arhimandrit Vaschen Balgian, Șeful cultului armean din România, cleric de deosebită cultură, născut și crescut în România. Sentimentele noastre ale tuturor pentru poporul armean, harnic, muncitor, cinstit și devotat Patriei noastre sânt prea cunoscute. Intrevederea dintre Inalt Prea Sfințitul Patriarh și Inalt Prea Cuviosul Arhimandrit s'a întemeiat în chip firesc pe aceste simțiri și pe un întreg trecut de prietenie sinceră.

DELEGAȚIA PREA FERICITULUI ALEXEI, PATRIARHUL MOSCOVEI ȘI A TOATĂ RUSIA

Sâmbătă 12 Mai a. c., a sosit în București cu avionul, venind direct dela Moscova, delegația Prea Fericitului Patriarh *Alexei al Moscovei* și toată *Rusia*, formată din Prea Sfințitul Episcop Ieronim al Chișinăului, Prea Cucernicul Protoiereu Mitrofor Alexandru Smirnov al Moscovei, și Prea Cucernicul Preot Mihail Zernov. În întâmpinarea delegației rusești, au fost trimiși, de Inalt Prea Sfințitul Patriarh, Prea Cucernicii Părinți Gheorghe Vintilescu, directorul Sfântului Sinod și Marius Constantinescu, consilier referent al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor. Distingii oaspeți au fost găzduiți la Athénée-Palace. A doua zi, Duminică, delegația a fost primită în catedrala Patriarhală unde au asistat la Sfânta Liturghie, de față fiind Inalt Prea Sfințitul Patriarh *Nicodim* și Părintele *Ministru al Cultelor C. Burducea*.

Luni 14 Mai, înalții oaspeți au fost primiți în palatul patriarhal, cu care prilej, după salutările și urările de rigoare, Prea Sfințitul *Ieronim*, Șeful delegației rusești a înfățișat Inalt Prea Sfințitului *Nicodim* darurile Prea Fericitului Patriarh al Moscovei, printre care o prea frumoasă icoană a Sf. Ierarh *Nicolae*, și portretul Prea Fericitului *Alexei*. Delegația a adus în acelaș timp o scrisoare a Prea Fericitului Patriarh al Moscovei și a toată Rusia, care cuprinde, alături de o serie de prea curtenitoare salutări, un număr de probleme. Pentru a studia aceste probleme și a pregăti răspunsul, delegația Bisericii Rusești a avut mai multe întrevederi cu Inalt Prea Sfințitul Patriarh *Nicodim*, în prezența Părintelui *Ministru al Cultelor C. Burducea*. Chestiunile, unele de ordin strict bisericesc, altele cu aspect mai com-

plex, au fost lămurite toate în cel mai larg și mai limpede spirit. Răspunsul, deosebit de curtenitor și redactat în limba franceză, a fost remis Prea Sfințitului *Ieronim*, pentru a fi înmănat Prea Fericitului Patriarh *Alexei*, la Moscova. Intreaga săptămână, de Luni 14 Mai până Luni 21 Mai, a fost întrebuințată în chipul cel mai bogat. Inalt Prea Sfințitul Patriarh a însoțit, El însuși, delegația Bisericii Rusești la mănăstirile din jurul Capitalei. La Cernica, au putut vedea oaspeții gospodăria mănăstirească și orfelinatul de copii, de curând înființat. La Pasărea, au admirat minunata cântare de strană a maicilor, iar la Țigănești lucrul atelierelor, unde maicile țes pânză și minunate stofe bisericești. Tot aci oaspeții au putut vedea un al doilea orfelinat, acesta de fetițe. Mai peste tot, a fost bucuros să vină și părintele Ministru al Cultelor.

Delegația Rusă a oficiat și un parastas, în catedrala patriarhală, pentru pomenirea defunctului patriarh *Serghie* al Moscovei, și o liturghie în biserica Sfântul Spiridon Nou. Pe lângă mesele, însuflețite de cea mai frățească atmosferă, oferite delegației la Sfintele Mănăstiri, au avut loc și trei mari mese sărbătorești: două oferite de Inalt Prea Sfințitul Patriarh, în palatul patriarhal, iar cea de a treia la seminarul Central, unde s'a sărbătorit și ziua numelui Părintelui Ministru al Cultelor, *Constantin Burducea*. O călătorie la Sinaia și Predal, precum și o vizită de câteva ceasuri în sfânta Mănăstire Sinaia, au complectat programul.

Luni 21 Mai, Inalt Prea Sfințitul Patriarh *Nicodim* a primit delegația rusă, care s'a prezentat spre a-și lua rămas bun. Inalt Prea Sfinția Sa a rugat pe Prea Sfințitul Episcop *Ieronim* să ducă Prea Fericitului Patriarh *Alexei* un exemplar din Biblia de curând apărută, în editura Institutului Biblic, și frumos legat a-nume pentru Prea Fericirea Sa Patriarhul a toată Rusia. Alte exemplare luxos legate, precum și distincții onorifice au fost oferite membrilor delegației, în semn de înaltă considerație.

Petrecerea delegației ruse în țara noastră a lăsat cele mai frumoase și deosebite impresii. Totul s'a petrecut în atmosfera cea mai curtenitoare și mai frățească. Marți, în dimineața zilei de 22 Mai a. c., Delegația Bisericii Ortodoxe Ruse a părăsit Bucureștii plecând cu avionul la Moscova.

*
*
*

In ziua de 1 Iunie dimineața, Inalt Prea Sfințitul Nicodim, Patriarhul României a primit următoarea telegramă dela Prea Fericitul Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia.

Moscova Nr. 575—27 Mai 1945, ora 8 seara

Prea Fericitului Patriarh Nicodim al României

București

Fericit de a fi primit amabila scrisoare a Prea Fericirii Voastre mă grăbesc să răspund la cordiala Inalt Prea Sfinției Voastre prietenie prin sincerile mele mulțămiri. Sânt stăpânit de cea mai puternică nădejde a unei legături perfecte și a celei mai bune înțelegeri între bisericile noastre.

*Al Prea Respectatei Voastre Fericiri cu dragoste frățească.
Frate întru Hristos,*

ALEXEI

Patriarh al Moscovei și a toată Rusia

ÎNTRE PATRIARHIA GEORGIEI ȘI PATRIARHIA ROMÂNĂ

Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim a primit o scrisoare trimisă, din *Tbilissi*, de Prea Fericitul *Calistrat*, Catholicosul-Patriarh a toată Georgia. Ea are următorul cuprins:

Sfinția voastră, Prelat Prea Indurător și Bun Părinte,

Cu ajutorul lui Dumnezeu, am petrecut cu bine vremea postului, și așteptăm acum cu bucurie sărbătoarea zilei luminoase când aniversăm zdrobirea porților iadului de către Mântuitorul nostru Iisus Hristos și biruința Lui asupra morții.

Felicitându-Vă de apropierea acestei sărbători a sărbătorilor și de aceea a triumfului triumfurilor, venim, cu inima plină de dragoste frățească, să vă urăm Inalt Prea Sfinției Voastre, Ierarhilor, Preoților, Diaconilor și pioșilor creștini care vă sânt dați spre păstorire, ca să vedeți cu toți învinsă puterea iadului care domnește în univers. Vă urez să vedeți neamurile, răscumperate prin sângele lui Hristos, spunându-și unul altuia, cu cugetul liniștit, vorbele aducătoare de viață: *Hristos a înviat!*

In reunirea dela Moscova, am avut prilejul fericit să fac cunoștință cu demnul vostru reprezentant și mărturisesc aci cu cea mai mare sinceritate că păstrez respect Prea Sfințitului Io-

sif Episcopul de Argeş. Rămân al Inalt Prea Sfinţiei Voastre fratele întru Hristos şi conliturghisitor.

C A L L Y S T R A T

Catholicos Patriarh al întregii Georgii,
Arhiepiscop de *Mzkhetha* şi de *Tbilissi*

* * *

Inalt Prea Sfinţitul Patriarh Nicodim a răspuns la aceasta din Bucureşti cu data de 28 Mai 1945, în limba franceză :

Prea Fericirea Voastră, Fratele nostru întru Hristos.

Scrisoarea Prea Fericirii Voastre ne-a venit, în mâni, trei săptămâni după Paşti. Urările pe care binevoiţi să ni le faceţi nouă şi Bisericii noastre ne-au umplut de bucurie. Recunoscător vă felicităm şi noi, la rândul nostru, şi Vă dorim mulţi ani fericiţi şi păstorie paşnică.

Prea Fericirea Voastră ne-aţi scris în preajma zilei celei mari a *Invierii Domnului nostru Iisus Hristos*. Să vă întoarcă Mântuitorul bucuria pe care ne-o doriţi şi lumina pe care o doreşte Fericirea Voastră lumii întregi.

La noi a sosit şi vestea cea mare a Păcii. Domnul linişteşte lumea şi ne redă tihna. Domnul fie lăudat.

Prea Fericirea Voastră a binevoit să-şi amintească cu bucurie frăţească de delegaţia noastră trimisă la Moscova. Prea Sfinţitul Episcop de Argeş, Iosif, ne-a adus, la vreme, cuvintele de prietenie pe care ni le-aţi trimis Nouă şi Bisericii noastre.

Din toată inima facem cele mai călduroase urări Fericirii Voastre, fratele nostru întru Hristos, fraţilor noştri episcopi, clerului şi poporului binecredincios al Georgiei. Dumnezeu să ne audă rugăciunea.

Al Prea Fericirii Voastre, frate întru Hristos şi împreună liturghisitor.

N I C O D I M,

Arhiepiscop al Bucureştilor, Mitropolit al Ungro-Vlahiei,
Patriarh al României

I. D. ŞTEFĂNESCU

INDRUMĂRILE DATE DE I. P. S. PATRIARH NICODIM PENTRU ZIUA MUNCII

Adânc cunoscător al nevoilor impuse de împrejurările de orice moment, I. P. S. Nicodim, Patriarhul României este totdeauna prezent la datorie, cu fapta, exemplul şi îndrumările necesare.

Astfel, cu prilejul sărbătoririi zilei muncii de anul acesta, I. P. S. Sa a trimis tuturor chiriarhilor ortodocși următoarea telegramă :

„Indrumați pe toți clericii din cuprinsul acelei Chiriarhii ca în zorii zilei de 1 Mai a. c., să facă sfeștani la câmp, înconjurați de toți muncitorii ogoarelor.

Poporul să fie sfătuit și îndemnat ca în zorii zilei de 1 Mai să muncească ogoarele celor de pe front, ale văduvelor, ale orfanilor de războiu și ale celor infirmi, salutând astfel înfăptuirea reformei agrare în toată Țara ca o operă de dreptate și înfrățire socială.

Preoții dela orașe vor inaugura sărbătoarea zilei muncii printr'o sfeștanie la Catedrala orașului,

NICODIM,
Patriarhul României

SĂRBĂTORIREA PREOTULUI CONSTANTIN BURDUCEA MINISTRUL CULTELOR

„Uniunea Preoților Democrați” a sărbătorit în ziua de 21 Mai a. c. pe preotul Constantin Burducea, Ministrul Cultelor, cu ocazia zilei onomastice, în cadrul unei înălțătoare solemnități, la Seminarul Central.

După ce s'a oficiat slujba religioasă în Capela Seminarului, a avut loc o masă comună, la care fruntașii preoțimei democratice au manifestat călduros pentru Ministrul lor și pentru acțiunea întreprinsă de acesta în scopul de a alătura Biserica nevoilor și aspirațiilor poporului.

În numeroasa asistență, s'a remarcat prezența celor mai proeminente personalități bisericești și politice :

Înalt P. S. S. Patriarhul Nicodim al României, d. dr. Petru Groza, Președintele Consiliului de Miniștri, o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse în frunte cu P. S. S. Ieronim, Episcop al Chișinăului și al Republicii Moldovenești, P. S. S. Iosif Gafton, Episcop al Argeșului, Athanasie Bârlădeanu, Episcop-locotenent al Râmnicului Noului-Severin, Antim, Episcop al Buzăului, Episcop Antim, D-na Ana Pauker, D-nii V. Luca, Lotar Rădăceanu, Ministrul Muncii, Dangulov, prim ajutor al consilierului politic al Legației Sovietice, Dr. Oeriu, membru în Comisia aliată de control, General Batcu, N. Nicolaescu, secretar general la Ministerul Cultelor, Gh. Vântu, Subsecretar de Stat la Ministerul Afacerilor in-

terne, Pr. Vintilescu, Directorul Sf. Sinod, Pr. Madan, Consilier și interpret pe lângă delegația rusă și peste două sute de preoți din Capitală și din țară.

Seria cuvântărilor a deschis-o *I. P. S. Nicodim, Patriarhul României*, care a urat pentru cel dintâi ministru preot dela departamentul cultelor, pentru refacerea unității bisericești româno-ruse, și pentru guvernul democrat.

Intr'o mișcătoare cuvântare, *d. dr. Petru Groza*, a arătat binefacerile regimului democratic și misiunea adevărată ce-i revine Bisericii într'un asemenea regim.

In încheiere, *d. Prim-ministru* a adresat calde urări de sănătate și viață lungă, tuturor luptătorilor din sectorul bisericesc, în fruntea cărora stă Ministru C. Burducea, precum și din celelalte sectoare de viață, dela profesorul universitar și până la muncitorul din fabrică.

In numele delegației Bisericii Ortodoxe Ruse, *P. S. S. Episcopul Ieronim al Chișinăului*, a urat viață lungă și sănătate Ministrului Cultelor C. Burducea, care se străduiește să readucă Biserica noastră pe calea tradiționalelor legături cu sora ei dela Răsărit.

Pr. Nicon Popescu, Directorul Seminarului Central, a mulțumit tuturor celor cari au participat la sărbătorirea unuia dintre cei mai aleși fii ai Bisericii, *pr. C. Burducea*.

In numele Uniunii preoților democrați, a luat cuvântul *Pr. Gh. Chiriac*, amintind că parohia e celula vieții religioase și un conducător de parohie pentru prima dată a ajuns Ministru al Cultelor.

D. Vasile Ispir, Decanul Facultății de Teologie din București, a vorbit despre rolul Bisericii ortodoxe din trecut, în Răsăritul Europei și despre adevărata stare a Bisericii din Uniunea Sovietică.

In numele Sindicatului clerical a luat cuvântul *pr. Marin Ionescu*, arătând scopurile precise pentru care s'a înființat sindicatul de mai sus și necesitatea ca Biserica să se adapteze la realitățile sociale și nevoile de azi ale poporului român.

D. Vasile Luca, secretarul general al F. N. D. și membru în Comitetul Central al Partidului Comunist, luând cuvântul spune:

„Nu este întâmplătoare prezența noastră a reprezentanților Partidului Comunist, partidul despre care o propagandă mincinoasă a spus că este distrugător al religiei. Partidul Comunist a dorit și dorește integrarea preoțimei în lupta pentru democrație-

și ridicare a poporului român. Așa cum preoțimea din Uniunea Sovietică a ridicat steagul luptei împotriva barbariei fasciste care pornise să chinuiască și să robească lumea întreagă, așa dorim noi ca preoțimea noastră să stea în fruntea poporului pentru progres și dreptate.

Rolul preoțimei este deosebit de însemnat în opera de re-clădire a României. Partidul Comunist apreciază pe deplin acest lucru și el a fost inițiatorul apărării intereselor clerului.

În încheiere, vorbitorul a înălțat paharul în sănătatea Uniunii preoților democrați și a Ministrului Cultelor, pr. C. Burducea.

D. Dangulov, Prim secretar la Legația Sovietică, a făcut un istoric al relațiilor din trecut dintre Biserica ortodoxă rusă și Biserica noastră, arătând că aceste relații strânse trebuiesc reluate între cele două popoare vecine. „Biserica Ortodoxă Română are multe căi de urmat, dar calea cea mai bună e cea care duce la Kiew și de acolo la Moscova. Drumul acesta, care în răstimpuri a fost uitat, trebuie reluat între cele două Biserici surori“.

D. N. Nicolaescu, Secretar general la Ministerul Cultelor a arătat lupta pe care o parte din clerul nostru a dus-o pentru orientarea Bisericii noastre pe adevărata ei cale, conformă cu misiunea pentru care a fost creiată. Apoi, a arătat realizările Ministerului Cultelor, în fruntea căruia se află pr. C. Burducea: gradațiile clerului, reorganizarea Ministerului pe baze largi democratice, exceptarea dela expropriere a averilor bisericesti, colaborarea Bisericii cu Statul, reînființarea Episcopiei a Râmnicului Nouului Severin și altele.

Protoereul mitrofor *Smirnov* al Moscovei a arătat că Biserica Rusă e o Biserică a poporului, așezată pe tradiție și pe Evanghelie. La noi — a continuat vorbitorul — nu există diferență de clasă, iar Biserica nu are comori ascunse în pământ, dar poporul e credincios și împlinește toate nevoile ei materiale. În actualul războiu, Biserica și-a făcut toată datoria, atât în spatele frontului, cât și în fața inamicului ținând sus moralul poporului și al armatei.

În concluzie, a subliniat folosul legăturilor de prietenie, de colaborare și de frăție între Biserica română și cea rusă.

Tuturora le-a răspuns *Pr. C. Burducea*, Ministrul cultelor, arătând realitățile pe cari le-a constatat personal la Moscova, când a participat la alegerea și înscăunarea Patriarhului Alexei, realități pe cari le va propovădui încontinuu ca să se spulbere toate minciunile spuse la adresa U. R. S. S. și va propovădui

neconținut aceste lucruri pentru a spulbera și minciunile spuse la adresa partidului comunist din România și celorlalte partide dir. F. N. D.

În continuare, d-sa a spus că nu va uita larga înțelegere și dragoste a d-lor Groza, Constantinescu-Iași, Vasile Luca, D-nei Ana Pauker și a tuturor factorilor responsabili ai forțelor muncitorești și democratice din țară.

A subliniat apoi folosul reluării legăturilor cu Biserica rusă și a arătat că delegația acestei Biserici a ajuns la deplină înțelegere cu Biserica ortodoxă română. Vizita acestei delegații în România e o piatră de temelie pentru apropierea popoarelor noastre. Pe baza celor realizate până acum la Ministerul cultelor, pe baza griji pe care guvernul o arată rezolvării favorabile a tuturor problemelor bisericesti și pe baza colaborării cu Biserica rusă, e nădejde să se ducă la bun sfârșit frumoasele gânduri care-l însuflețesc.

În încheiere, pr. C. Burducea a urat deplină sănătate delegației Bisericii Sovietice în frunte cu Episcopul Ieronim, reprezentanților U. R. S. S. în România, d-lui Prim Ministru Groza și întregului guvern, conducătorilor partidului comunist; — pentru sănătatea și înțeleapta conducere a I. P. S. Patriarh Nicodim; și mai ales, pentru M. S. Regele și M. S. Regina Elena, care și-a serbat onomastica.

Serbarea a luat sfârșit într'o atmosferă de caldă înfrățire și de hotărîtă acțiune pentru strângerea rândurilor în lupta ce trebuie dusă pentru refacerea și înflorirea patriei și pentru înălțarea prestigiului Bisericii Ortodoxe.

De reținut: Partidele politice și-au arătat, prin fruntașii lor autorizați, toată înțelegerea și sollicitudinea față de Biserică, recunoscându-i rolul de seamă pe care-l are în angrenajul social. Dându-i-se astfel asigurarea că poate să-și continue în liniște activitatea pentru propășirea ei și a Patriei, Biserica pășește pe teren cu hotărîre, făcându-și datoria cu deplină încredere în viitor.

RECEPȚIA ORGANIZATĂ DE SECȚIA RELIGIOASĂ A A.R.L.U.S.U.L.-ului ÎN ONOAREA DELEGAȚIEI BISERICII ORTODOXE RUSE.

În cadrul programului desfășurat cu ocazia vizitei Delegației Bisericii Ortodoxe Ruse, în frunte cu P. S. Ieronim, Episcopul Chișinăului, care a întors vizita făcută de Delegația

Bisericii ortodoxe române, trimisă de I. P. S. Patriarh Nicodim pentru a participa la alegerea și întronizarea I. P. S. Alexei, Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii, secția religioasă a ARLUS-ului a organizat în ziua de 19 Mai o recepție în sala Asociației, din Calea Victoriei 115.

Un mare număr de preoți din Capitală, în frunte cu autoritățile bisericești, a ținut să ia parte la această manifestație de sinceră simpatie pentru Delegația Rusă și pentru Biserica Ortodoxă Rusă, soră mai mare întru credință.

Înalți oaspeți au fost salutați în numele ARLUS-ului de către P. S. Iosif, *Episcopul Argeșului*, în calitate de Președinte al secției religioase.

I. P. S. Patriarh Nicodim a fost reprezentat prin P. S. *Atanasie*, Vicarul Sfintei Patriarhii și Episcop-Locotenent al Râmnicului-Noului Severin, care, într-o frumoasă cuvântare, a arătat legăturile dintre Biserica noastră și Biserica Ortodoxă Rusă, scoțând în evidență sprijinul pe care l-am avut în decursul vremii din partea marelui nostru vecin și prieten din Răsărit.

Pr. I. D. Petrescu-Visarion, care a fost membru al Delegației Române trimisă la Moscova pentru a participa la alegerea noului Patriarh, a expus o interesantă dizertație istorică, arătând pe scurt legăturile din trecut dintre cele două Biserici vecine, insistând în special asupra marelui personalități a mitropolitului Kievului Petru Movilă, român de origine, care a ridicat la culmi de strălucire Biserica Ortodoxă Rusă în veacul al XVII-lea.

Seria cuvântărilor a fost încheiată de Ministrul Cultelor, *Preotul C. Burducea*, care, asigurând pe înalți oaspeți de toată dragostea și gândul cel bun cu care preoțimea ortodoxă română îmbrățișează pe frații lor întru apostolat, a făcut cunoscut că preoțimea care aparține teritoriilor rusești și se află în prezent în țara noastră va fi îndemnată către păstoriții ei, pe cari i-a părăsit din pricina urgiei războiului.

Răspunzând în numele delegației rusești. *Preotul Alexandru Smirnov*, Protopopul Moscovei, a mulțumit tuturor pentru buna primire și frățeasca ospitalitate de care s'au bucurat în tot timpul șederii în mijlocul nostru, dând asigurări că legăturile dintre Biserica Ortodoxă Rusă și cea Română vor fi din ce în ce mai strânse, creindu-se o desăvârșită armonie creștinească.

Corul Bisericii Boteanu din Capitală și solistul Buciu dela

Opera Română au încadrat cuvântările cu frumoase cântări românești și rusești, contribuind astfel la frumoasa reușită a primei manifestări a Secției religioase a ARLUS-ului, manifestație care, datorită împrejurărilor, constituie și un eveniment istoric de mare importanță pentru legăturile noastre bisericești cu Rusia.

LA MINISTERUL CULTELOR SE LUCREAZĂ INTENS ȘI CU SPOR.

Despre primele înfăptuiri și intenții ale Ministrului Cultelor, Pr. C. Burducea, am scris câteva rânduri în cronică din numărul anterior al «Bisericii Ortodoxe Române». În numai două luni de zile, cât s'a scurs de atunci, Ministrul Cultelor a desfășurat o activitate apreciabilă, în văzul și cu știința întregului popor, informat la timp și amănunțit de însuși conducătorul acestui departament, preotul Constantin Burducea.

Astfel, la 5 Aprilie c., deci numai la o săptămână după ce făcuse primele declarații, Ministrul Cultelor a invitat din nou la Minister pe reprezentanții presei, făcând noi declarații în legătură cu misiunea ce este chemat să îndeplinească la Ministerul ce i s'a încredințat.

După ce a subliniat faptul că îndatoririle de ministru nu-i stânjenesc cu nimic îndatoririle sale preoțești la parohia la care slujește, și după ce și-a exprimat mulțumirea față de preoțimea rurală, care a înțeles să dea tot concursul pentru înfăptuirea reformei agrare, șeful departamentului Cultelor arată că, în legătură cu salarizarea clerului, s'a adoptat sistemul de salarizare al corpului didactic, introducându-se și gradația de merit.

Ofrandele benevole pe care credincioșii obișnuiesc să le facă preoților, în virtutea unei vechi tradiții, cu prilejul slujbelor religioase, vor rămâne și de aci înainte ca și până acum, însă preoții care vor pretinde anumite taxe vor fi sancționați cu asprime.

Ministerul va contribui în largă măsură la refacerea tuturor locașurilor de cult care au avut de suferit în urma bombardamentelor aeriene.

Lucrările privitoare la epurație sunt pe sfârșite .

Se va proceda la o perfectă reorganizare a Bisericii, luân-

du-se ca puncte de plecare principiile autonomiei și autodeterminării, desființându-se pe cât e posibil și biurocratismul inutil, care a dăunat atât de mult Bisericii și slujitorilor ei, care va trebui înlocuit cu un larg misionarism, care va da un nou suflu în viața bisericească.

Privitor la salarizarea clerului, Ministrul Cultelor a revenit cu noi lămuriri, la 19 Aprilie, anunțând presei că decretul pentru acordarea gradațiilor a fost semnat, preoțimea câștigând astfel un drept pentru care luptă de zeci de ani, datorită înțelegerii întregului guvern, care tratează toate problemele bisericești cu sinceritate și cu dragoste.

O altă problemă în curs de rezolvat la Ministerul Cultelor este trecerea școalelor teologice sub controlul acestui Minister, înfăptuire care are și asentimentul I. P. S. Patriarh Nicodim. Educația în aceste școale trebuie să o facă Biserica, singura care știe să-i îndrumeze pe viitorii preoți și care, deci, poate să fie răspunzătoare. Drept model, vor servi școalele de învățământ teologic din Rusia Sovietică.

La 24 Mai c. părintele Burducea, convocând pentru a patra oară pe reprezentanții presei, le-a adus la cunoștință înfăptuirea legii de organizare a Ministerului: «Legea de reorganizare a Ministerului o am. Acum ne ocupăm de epurație și de gospodăria ministerului. Printre altele, în înțelegere cu d. Voitec, am trecut la acest minister direcția învățământului religios... Comisia de epurație e formată din preoți democrați, care lucrează cu multă obiectivitate. Nu înțeleg epurarea ca un instrument de tortură, ci îndreptarea celor ce au greșit... De asemenea, în înțelegere cu d. Ministru Rășcanu și cu Șeful Statului Major, am obținut ca prin legea recrutării tinerii teologi să fie scutiți de serviciul militar, cei care se vor preoți, iar studenții să fie amânați pentru a-și putea termina studiile. Legea cuprinde pe studenții de orice rit».

In afară de acestea, declarațiile Ministrului Cultelor cuprind un pasagiu de o deosebită valoare istorică: Realizarea unității în Biserica Ortodoxă. «*Prin soborul de intronizație făcut Prea Fericitului Alexei al Moscovei, s'a făcut unitatea în Biserica Ortodoxă, Biserica română a recunoscut activitatea Bisericii ruse în frunte cu Prea Fericitul Alexei al Moscovei, iar nu pe schismaticii care au fugit părăsindu-și neamul și trăiesc pela Karlovitz sau aiurea. Unitatea s'a făcut prin Patriarhia*

tuturor Bisericilor Ortodoxe de pretutindeni, care au participat la întronizare».

Iată dar, anunțată oficial, înfăptuirea unității Bisericii ortodoxe a Răsăritului, care va avea de jucat un mare rol în reconfortarea sufletească și socială a popoarelor din această regiune a pământului. După o perioadă critică de aproape trei decenii, Bisericile ortodoxe se găsesc iarăși laolaltă, strâns unite, constituind o puternică forță spirituală, întru nimic mai prejos decât catolicismul apusean.

Declarația părintelui Burducea, făcută în calitate sa oficială de Ministru, este primul document istoric în România, prin care se realizează reîntregirea ortodoxiei, în anul dela Hristos 1945.

Incheind interesantele sale declarații, Ministrul Cultelor a anunțat că înapoierea preoților din Basarabia la parohiile lor «e o problemă asupra căreia, atât Biserica rusă, cât și cea română, au căzut de acord».

În afară de alte comentarii făcute în legătură cu declarațiile conducătorului departamentului Cultelor expuse în rezumat mai sus, precizăm: Decretul-lege privitor la salarizarea preoților, diaconilor și cântăreților bisericești a fost publicat în «Monitorul Oficial», nr. 93 din 21 Aprilie 1945, iar Decretul-lege pentru organizarea și funcționarea Ministerului Cultelor a fost publicat în «Monitorul Oficial», nr. 105/1945, pe care îl publicăm în acest număr al revistei.

PROFESORII DE RELIGIE LA I. P. S. NICODIM, PATRIARHUL ROMÂNIEI.

I. P. S. Patriarh Nicodim, dorind să se informeze asupra atmosferei spirituale din școlile secundare, a invitat la o consfătuire — prin secția culturală a Arhiepiscopiei Bucureștilor — pe toți preoții profesori de religie din Capitală.

La această consfătuire, care a avut loc în ziua de 3 Aprilie a. c., a luat parte și P. S. Arhiereu Atanasie Bârlădeanu, care, în calitate de delegat al I. P. S. Patriarh a rostit o cuvântare plină de energie și de entuziasm, scoțând în relief însemnătatea rolului pe care-l are preotul profesor în acțiunea de îndrumare a tineretului școlar pe făgașul spiritului vremii, umanitar și creștin. Exprimându-și toată bunăvoința pentru conlucrare și

ajutorare, a arătat că, în calitate de delegat al Sfântului Sinod cu conducerea Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, intenționează să înființeze o secție misionară de colportaj, pentru luminarea tineretului. A adus apoi la cunoștință apariția Bibliei 1944, tradusă în cea mai mare parte de I. P. S. Patriarh Nicodim, rugând să fie introdusă în bibliotecile școlare, împreună cu *Istoria Biblică* a lui Lopuhin, tradusă din rusește tot de I. P. S. Patriarh, și volumele din colecția patristică *Izvoarele Ortodoxiei*, traduse prin osârdia și purtarea de grijă a Preotului D. Fecioru. Institutul Biblic le stă la dispoziție cu tot materialul literar creștin și de cult de care dispune, așteptându-i la o rodnică și pilduitoare conlucrare pe teren.

Au luat cuvântul apoi preoții profesori: Vintilescu, de la liceul «Carmen Silva», C. Costache, de la liceul «Gheorghe Lazăr», — care a propus, între altele, și editarea unei reviste misionare pentru tineret, — Maior, Stelian Marinescu, Nicu Popescu, N. Stoicescu și T. Gherasimescu, exprimându-și mulțumirea față de grija pe care o are autoritatea bisericească pentru tineret și dorința de a-l trezi la o nouă educație religioasă, făgăduind totodată că vor răspunde cu toată râvna și cu toată dragostea îndemnurilor și încurajărilor date de P. S. Arhiepiscopul Athanasie.

După ridicarea ședinței, preoții profesori de religie, având în frunte pe cei doi arhiepiscopi Vicari: PP. SS. Athanasie Bărlădeanu și Veniamin Ploeșteanu, au fost primiți la Palatul Patriarhal de către I. P. S. Patriarh Nicodim, care, după ce i-a binecuvântat, și-a exprimat bucuria părintească de a-i vedea pășind temeinic la lucru, promițându-le că le va îndeplini toate dorințele ce le au în legătură cu nobila și apostolica misiune ce au de îndeplinit. Intreținându-se apoi îndelung cu conducătorii spirituali ai tineretului școlar, I. P. S. Patriarh, le-a arătat manuscrisul traducerii «Istoriei Biblice», operă vastă de erudiție teologică, precum și diferitele și prețioasele volume tipărite de I. P. S. Sa până acum.

Pentru toate sfaturile și îndrumările date, și pentru exemplele plastice de muncă încordată și rodnică, a mulțumit Înaltului Ierarh, în numele profesorilor, P. S. Arhiepiscopul Athanasie Bărlădeanu, dând asigurare că preoțimea va ști să răspundă cu tot elanul și cu toată dragostea Înaltei chemări pe care o are, pentru apărarea credinței strămoșești și ridicarea neamului.

Profesorii de religie au un rol de mare însemnătate în educația tineretului, fapt care le incumbă o pregătire temeinică și o muncă fără preget. Deaceea consfătuirea dela Patriarhie este un semn bun al vremii.

† P. S. Dr. VASILE STAN, EPISCOPUL MARAMUREȘULUI.

La 13 Aprilie a. c., a închis ochii pentru totdeauna, în cetatea de saun a Mitropoliei Ardealului, cel dintâi episcop ortodox al episcopiei din nou înființată a Maramureșului, P. S. Dr. Vasile Stan.

Născut din părinți țărani la 30 Ianuarie 1875 în satul Sohodol din Munții Apuseni, după terminarea școlii primare a urmat cursurile liceale la Blaj, Beiuș și Brașov, unde a luat și examenul de bacalaureat. S'a înscris apoi la Institutul Teologic din Sibiu, după absolvirea căruia fiind trimis ca bursier al Bisericii la Facultatea de Filosofie și Litere din Budapesta, unde a luat doctoratul în limba română.

Inapoiindu-se dela studii a fost numit, în 1902, profesor la institutul teologic-pedagogic din Sibiu, unde a predat diferite obiecte de învățământ. După separarea secției pedagogice de cea teologică, în 1920, a fost numit directorul secției pedagogice, transformată în școala normală «Andrei Șaguna», dovedindu-se a fi un bun educator, cu un deosebit tact pedagogic.

Remarcându-se prin alesele sale calități, în 1928 a fost făcut arhiereu-vicar la Mitropolia din Sibiu, fiind unul dintre cei mai activi colaboratori ai I. P. S. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului.

«Sfetnic prețios și un ajutor de toată încrederea în îndrumarea vieții noastre bisericesti și a instituțiilor arhiepiscopiei», după mărturisirea făcută de Mitropolitul Ardealului în cuvântarea de veșnică despărțire, arhiereul Vasile Stan a fost ales în 1938 de către Congresul Național Bisericesc episcop al Maramureșului voevodal, reușind să organizeze noua eparhie în împrejurări destul de grele, înzestrând-o cu toate instituțiile necesare. N'a avut însă parte de o mai îndelungă păstorie, căci în urma dictatului dela Viena a fost nevoit să-și întrerupă activitatea și să-și părăsească reședința, plecând în pribegie la Sibiu, unde, punându-și serviciile sale în slujba Mitropoliei de care era legat sufletește, a așteptat ziua dreptății, pe care a avut fericirea s'o vadă.

După desrobirea Ardealului, P. S. Sa s'a reîntors înainte

de sărbătorile Crăciunului în Maramureș, la credincioșii săi. N'a putut însă să rămână prea mult în Sighet, căci simțindu-se slăbit, a fost nevoit să se retragă din nou la Sibiu, la începutul lunii Martie c., pentru a-și căuta sănătatea într'una din clinicele de aci, unde a și adormit întru Domnul.

A fost prohodit de un sobor de preoți, în frunte cu I. P. S. Mitropolit Nicolae, în catedrala metropolitană. După terminarea slujbei, I. P. S. Nicolae Bălan, a făcut un frumos elogiu episcopului defunct, rugând pe Domnul milelor să-i odihnească sufletul în locașurile dreptăților. Au mai vorbit: Păr. Consilier referent Dr. Orest Tarangul, din partea Mitropoliei Bucovinei, Părintele Consilier referent Ioan Rușdea, din partea eparhiei Maramureșului, Părintele prof. Dr. Nicolae Balca, în numele Școlilor normale de băieți și fete «Andrei Șaguna», d-na Sofia St. Meteș, în numele «Societății naționale a femeilor ortodoxe române», filiala Sibiu, și d. Ioan Ciolan, în numele învățătorilor, foștilor elevi și al cooperației. S'a format apoi un impunător cortegiu (cler, școale, autorități civile și militare, muzica militară și o companie de onoare), îndepărtându-se spre Cimitirul Central, unde corpul neînsuflețit al celui ce a fost episcop al Maramureșului a fost dat pământului din care a fost luat.

Episcopul adormit întru Domnul a desfășurat o bogată activitate publicistă, alcătuind mai multe lucrări didactice și numeroase articole, conferințe și predici în «Telegraful Român», «Vatra Școlară» ș. a. A redactat până în 1914 «Vatra Școlară», precum și «Biblioteca Școlarilor», din Sibiu.

Prin moartea P. S. Episcop Vasile al Maramureșului, Biserica Ortodoxă Română pierde un slujitor devotat, vrednic, bun și luminat, iar neamul românesc, o strajă la hotare.

Să-i răsplătească Dumnezeu după faptele și sufletul lui, așezându-l în rândurile bunilor Lui sujiolri.

DECRET-LEGE Nr. 384

PENTRU ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA MINISTERULUI CULTELOR.

RAPORTUL D-LUI MINISTRU AL CULTELOR, CĂTRE M. S. REGELE

S i r e,

Departamentul Cultelor, înființat ca ministru independent prin legea Nr. 188 din 1945, publicată în Monitorul Oficial Nr. 68 din 24 Martie 1945, trebuie organizat, fixându-i-se atribuțiunile și serviciile componente, spre a corespunde menirii și

rolului pentru care a fost creat odată cu stabilirea raporturilor între Stat și diferitele culte și asociațiuni religioase.

Prin proiectul de lege alăturat, se determină organele necesare pentru buna funcționare a departamentului, reorganizându-se și completându-se serviciile existente și se crează Direcțiunea învățământului religios, prin trecere la acest minister a învățământului teologic, înglobându-se în sfera de activitate a Ministerului Cultelor, controlul tuturor așezămintelor și manifestărilor cu caracter religios.

Pentru aceste motive și în baza autorizării Consiliului de Miniștri dată prin jurnalul Nr. 750 din 3 Mai 1945, supun respectuos aprobării și Înaltei semnături a Majestății Voastre, alăturatul proiect de decret-lege pentru organizarea Ministerului Cultelor.

Sunt cu cel mai profund respect,

Sire,

al Majestății Voastre, prea plecat și prea supus servitor,
Ministrul Cultelor,
Pr. C. BURDUCEA

MIHAI I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului Nostru secretar de Stat la Departamentul Cultelor cu Nr. 24.051 din 1945,

Având în vedere jurnalul Consiliului de Miniștri cu Nr. 750 din 1945.

În baza dispozițiilor înaltului decret regal cu Nr. 1.626 din 31 August 1944,

Am decretat și decretăm:

DECRET-LEGE

pentru organizarea și funcționarea Ministerului Cultelor

Atribuțiunile ministerului

Art. 1. — Ministerul Cultelor are următoarele atribuțiuni:

a) Supravegherea și controlul asupra tuturor cultelor și așezămintelor lor, precum și asupra asociațiilor și fundațiilor cu caracter sau scop religios de orice fel;

b) Organizarea, administrarea, controlul și îndrumarea învățământului religios din academțiile teologice, seminariile teologice, școala superioară de artă religioasă și școlile de cântă-

reți bisericești, controlul și îndrumarea învățământului religios în școlile particulare cu caracter religios sau bisericesc;

c) Conservarea și restaurarea bisericilor și mănăstirilor monumente istorice, prin secția de artă religioasă a Comisiunii Monumentelor Istorice;

d) Controlul aplicării bugetelor și gestiunii financiare a centrelor eparhiale, parohiilor și comunităților religioase la cultele fără ierarhie;

e) Aprobarea înființării de noi parohii și comunități religioase, precum și de noi posturi de preoți, diaconi, cântăreți și orice alt personal din serviciul cultelor, recunoașterea numirilor și transferărilor întregului personal al cultelor, potrivit legilor organice ale acestor corpuri.

Art. 2. — Ministerul Cultelor va putea suspenda sau anula orice hotărâri sau măsuri de ordin administrativ, bisericesc, cultural, filantropic sau fundațional, care ar contraveni legilor de organizare și statutelor cultelor, sau fundațiilor lor, legilor de administrație generală a Statului și legii contabilității publice.

Art. 3. — Inființarea parohiilor nebugetare și numirile în posturi nebugetare ale clericilor, se vor putea face numai cu consimțământul prealabil al ministerului și fără nicio obligație bugetară din partea Statului, asigurându-se însă, pe orice altă cale salarizarea clericilor nebugetari.

Organele ministerului

Art. 4. — Ministerul Cultelor este condus de ministru, care este șeful Departamentului și care reprezintă Statul în toate chestiunile ce intră în domeniul atribuțiilor Departamentului său.

Art. 5. — Ministrul este ajutat în conducerea Departamentului de un secretar general numit prin înalt decret regal, sau delegat dintre directorii sau funcționarii de grad echivalent ai Ministerului.

Secretarul general exercită atribuțiile ce-i sunt conferite de șeful Departamentului, prin decizie ministerială.

Art. 6. — Pe lângă ministru, funcționează serviciul cabinetului, condus de un șef de cabinet, ajutat de funcționarii necesari.

Secretarul general va avea un șef de cabinet.

Art. 7. — Pe lângă cabinetul ministrului va funcționa un birou al presei, condus de un specialist, cu gradul de șef de serviciu.

Art. 8. — Ministrul poate delega și directorului general și directorilor, parte din atribuțiunile sale, prin decizie ministerială.

Administrația centrală

Art. 9. — Administrația centrală a Ministerului Cultelor, cuprinde următoarele direcții și servicii:

1. Direcția Generală a Cultelor, care cuprinde:
 - a) Direcția Cultelor: ortodox român și unit român;
 - b) Direcția Cultelor: catolic, reformt, evanghelic-luteran, unitarian, armeano-gregorian, mozaic, mahomedan și baptist;
 - c) Serviciul asociațiunilor religioase și a persoanelor juridice de drept privat cu caracter religios;
 - d) Corpul de inspecție și control pentru Culte.
2. Direcția învățământului religios, care cuprinde:
 - a) Serviciul învățământului religios superior;
 - b) Serviciul învățământului religios secundar și inferior;
 - c) Consiliul permanent al învățământului religios ortodox-român;
 - d) Corpul inspectorilor învățământului Religios.
3. Direcția administrativă, care cuprinde:
 - a) Serviciul personalului administrativ central;
 - b) Serviciul personalului administrativ exterior;
 - c) Serviciul registraturii, arhivei generale și al expediției;
 - d) Biroul carnetelor de reducere pe C. F. R.
4. Direcția contabilității, inventarului și a controlului financiar.
5. Serviciul arhitecturii.
6. Contenciosul.
7. Serviciul M. O. N. T. și A. P.

Direcția Generală a Cultelor

Art. 10. — Direcția Generală a Cultelor are următoarele atribuțiuni privitoare la culte și la asociațiunile religioase:

- a) Efectuarea lucrărilor pentru confirmarea numirilor,

transferărilor, înaintărilor, recompenselor, gradățiilor, concediilor, pedepselor și punerilor în retragere a personalului clerical al cultelor;

b) Efectuarea lucrărilor pentru alegerea și confirmarea Patriarhului, Mitropoliților, Episcopilor, Arhiereilor, Consilierilor Referenți și șefilor cultelor, pentru convocarea Sf. Sinod și a Congresului Național Bisericesc, precum și a lucrărilor pentru alegerea și confirmarea șefilor cultelor și asociațiilor religioase;

c) Ținerea registrelor de mișcare și a statelor personalului bugetar și nebugetar al tuturor cultelor;

d) Intocmirea formelor pentru înființări și desființări de mitropolii, episcopii, protoierii, parohii (comunități) sau circumscripții juridictionale bisericești, posturi de preoți, diaconi, cântăreți și orice alt personal clerical al cultelor și pentru modificări de circumscripții eparhiale, protopopești și parohiale;

e) Supravegherea și controlul asociațiilor cu caracter religios, constituite conform legii persoanelor juridice;

f) Vizarea angajamentelor pentru amânarea serviciului militar, ale seminariștilor și studenților în teologie.

Art. 11. — Direcția Generală a Cultelor este condusă de un director general, care se numește prin înalt decret regal dat pe baza jurnalului Consiliului de Miniștri, dintre persoane cu competență teologică recunoscută, având titlul de licențiat sau doctor în teologie.

Organe de control pentru culte.

Art. 12. — Pentru exercitarea inspecțiunii și controlului cultelor, va funcționa, pe lângă Direcția Generală a Cultelor un corp de control și inspecție compus din inspectori generali, subinspectori generali și inspectori de culte. El este condus de unul dintre inspectorii generali, delegat prin decizie ministerială.

Corpul de inspecție și control al cultelor va avea o cancelarie cu numărul necesar de funcționari.

Art. 13. — Corpul de inspecție și control al cultelor îndeplinește următoarele atribuțiuni:

a) Execută, potrivit dispozițiilor ordonate de ministru sau secretarul general, inspecții și cercetări asupra tuturor cultelor, asociațiilor religioase și instituțiilor religioase cultu-

rare, fundațiilor epitropești și filantropice, aparținând acestora;

b) Avizează în mod consultativ asupra tuturor chestiunilor de ordin religios și administrativ bisericesc, ce i se trimit de ministru sau secretarul general;

c) Îndeplinește lucrările de statistică, studii și documentare, pentru organizarea, funcționarea și evidența activității tuturor cultelor și asociațiilor religioase.

Art. 14. — Recrutarea organelor de control pentru Culte se face dintre doctorii sau licențiați în teologie, potrivit dispozițiilor Codului funcționarilor publici.

Direcția învățământului religios.

Art. 15. — Direcția învățământului religios are următoarele atribuțiuni:

a) Efectuarea lucrărilor relative la organizarea, administrarea, controlul și îndrumarea învățământului religios, din școlile cu caracter public: academii teologice, seminarii teologice, școala superioară de artă religioasă și școlile de cântăreți bisericești;

b) Efectuarea lucrărilor referitoare la controlul și îndrumarea în general a oricăror școli cu caracter religios sau bisericesc;

c) Efectuarea lucrărilor pentru numirea, transferarea, înaintarea și punerea în retragere a corpului didactic de învățământ religios din instituțiunile prevăzute în al. a;

d) Organizarea bibliotecii ministerului;

e) Efectuarea lucrărilor pentru încurajarea și ajutorarea elevilor și studenților instituțiilor de învățământ teologic, prin mijloace de Stat, (burse, cămine, cantine, premii, etc.), precum și pentru acordarea de ajutoare în vederea studiilor teologice de specializare.

Art. 16. — Direcția învățământului religios este condusă de un director, recrutat dintre membrii corpului didactic din învățământul religios, de preferință cleric. El este ajutat de un subdirector și de funcționari administrativi necesari.

Art. 17. — Pe lângă Direcția învățământului religios va funcționa:

a) Consiliul permanent al învățământului religios ortodox.

român, alcătuit din cinci membri numiți pe termen de trei ani și recrutați astfel: un membru al Sf. Sinod delegat de I. P. S. Patriarh; un profesor titular din învățământul teologic superior, doi profesori titulari din învățământul teologic seminarial: unul cu specialitate literară și altul de specialitate științifică, și un profesor de la o academie de muzică bisericească sau artă religioasă, de preferință clerici.

Consiliul permanent are în atribuțiunile sale alcătuirea programelor analitice, controlul manualelor didactice, echivalarea diplomelor de învățământ teologic din țară și străinătate și verificarea lucrărilor pentru ocuparea de catedre în învățământul religios.

Consiliul permanent se întrunește ori de câte ori este nevoie și lucrează sub președinția delegatului Sf. Sinod, iar în lipsa acestuia sub președinția membrului profesor de învățământ teologic superior, Membrii Consiliului Permanent vor primi o ziurnă lunară corespunzătoare numărului de ședințe.

b) Consiliul de inspectori ai învățământului teologic compus dintr'un inspector general și mai mulți inspectori de specialitate. Inspectorul general se deleagă dintre profesorii titulari din învățământul teologic superior. Inspectorii de specialitate se deleagă dintre profesorii titulari definitivi ai seminariilor și vor fi cel puțin patru, câte unul de fiecare grupă de obiecte de învățământ: religioasă, literară, științifică, artă și dexterități; la trebuință, pentru anumite specialități, se vor utiliza inspectori de specialitate ai Ministerului Educației Naționale.

Consiliul de inspectori se întrunește cel puțin odată pe lună. La ședințele consiliului participă de drept și directorul învățământului religios.

Inspectori de învățământ teologic vor primi o ziurnă corespunzătoare gradului de inspector.

Ambele consilii vor avea o cancelarie comună, cu funcționari necesari.

Dirrecția administrativă.

Art. 18. — Dirrecția administrativă îndeplinește următoarele atribuțiuni:

a) Evidența și mișcarea personalului administrativ și de serviciu din Centrala ministerului;

b) Evidența mișcării personalului administrativ și de serviciu din cancelariile cultelor din întreaga țară și din instituțiile pendinte de Ministerul Cultelor;

c) Intocmirea lucrărilor referitoare la numirea, înaintarea, transferarea, punerea în retragere, acordarea de gradații și concedii și propuneri pentru decorațiuni a personalului arătat în al. a;

d) Intocmirea lucrărilor pentru aplicarea pedepselor disciplinare pentru personalul prevăzut în al. a;

e) Intocmirea și păstrarea cazierelor personalului arătat în al. a;

f) Verificarea drepturilor și eliberarea carnetelor de reducere pe C. F. R., pentru întreg personalul administrativ din Centrala ministerului și pentru întreg personalul administrativ și clerical al tuturor cultelor din țară;

g) Inregistrarea și repartizarea la direcții și servicii a corespondenței adresate ministerului, expedierea și clasarea ei în dosare, pe chestiuni și instituțiuni.

Art. 19. — Direcția administrativă este condusă de un director ajutat de funcționari administrativi necesari.

Direcția contabilității, inventarului și controlului financiar.

Art. 20. — Direcția contabilității, inventarului și controlului financiar este condusă de un director de contabilitate ajutat de un subdirector de contabilitate și de personalul administrativ necesar.

Această direcție este organizată și va funcționa în conformitate cu dispozițiunile decretului lege Nr. 1.151 din 11 Martie 1938, modificat și completat prin legea Nr. 50 din 29 Ianuarie 1944, privitor la organizarea direcțiilor și serviciilor centrale de contabilitate.

Art. 21. — Pe lângă Direcția contabilității, funcționează Corpul de control financiar compus din inspectorii generali, subinspectorii generali și inspectorii, având funcționari necesari serviciului.

Recrutarea în gradul de inspector se va face în conformitate cu dispozițiunile Codului funcționarilor publici.

Corpul va fi condus de un inspector general șef, delegat prin decizie ministerială.

Serviciul arhitecturii.

Art. 22. — Serviciul arhitecturii este condus de un arhitect șef, ajutat de personalul tehnic și administrativ necesar. El are în atribuțiunile sale:

a) Intocmirea proiectelor, devizelor, controlul, verificarea și recepționarea lucrărilor de întreținere, reparațiuni, restaurarea și edificarea clădirilor aparținând ministerului și instituțiilor pendinte de Departamentul Cultelor;

b) Avizarea asupra diferitelor probleme cu caracter tehnic în general, privind lucrările publice ale Departamentului.

Contenciosul.

Art. 23. — Contenciosul este organizat și va funcționa conform legii pentru organizarea corpului de avocați publici, îndeplinind atribuțiunile prevăzute de această lege. Contenciosul susține procesele instituției, dă avize și întocmește orice lucrări cu caracter juridic ce i se vor supune de minister. Contenciosul va avea un număr de cinci avocați și funcționarii necesari.

Serviciul M. O. N. T. și A. P.

Art. 24. — Serviciul M. O. N. T. și A. P., este condus de un șef de serviciu, ajutat de funcționarii necesari. Acest serviciu execută lucrările pregătitoare de mobilizare și de apărare pasivă, pentru organizarea funcționării pe timp de război a ministerului și a instituțiilor ce depind de Departamentul Cultelor.

Dispozițiuni finale și transitorii

Art. 25. — Pe data publicării legii de față, seminariile teologice trec dela Ministerul Educației Naționale la Ministerul Cultelor, în condițiunile prevăzute de prezenta lege.

Art. 26. — Dispozițiunile legii și regulamentului învățământului teoretic secundar se aplică întru totul și membrilor corpului didactic al seminariilor teologice cu privire la drepturile și datoriile lor, iar cele cu privire la învățământul superior

se aplică întru totul membrilor corpului didactic din învățământul teologic superior.

Art. 27. — Facultățile de teologie, vor funcționa în cadrul universităților și potrivit legii învățământului superior.

Numirea profesorilor și conferențiarilor se va face însă numai cu avizul conform al Sf. Sinod Permanent și al Ministerului Cultelor, iar numirea decanilor cu avizul conform al I. P. S. Patriarh și al Ministerului Cultelor. Avizul Sf. Sinod privește ortodoxia lucrărilor publicate de candidați și ținuta lor etică și trebuie motivat în scris.

Art. 28. — Internatele teologice trec sub conducerea, îndrumarea, controlul și administrarea Ministerului Cultelor, numirea directorilor propunându-se Ministerului de către I. P. S. Patriarh. Spiritualii și perfecții de studii se vor recruta prin concurs, cu agreementul prealabil al Sf. Sinod Permanent.

Art. 29. — Comisia Monumentelor Istorice, care funcționează pe lângă Ministerul Artelor, va avea două secții: una arheologică și istorică, în cadrul Ministerului Artelor, și una de artă religioasă pendinte de Ministerul Cultelor.

În ce privește avizele cu caracter artistic, secția religioasă va fi completată cu plenul Comisiei Monumentelor Istorice.

Comisiunea Monumentelor Istorice își va alege din sânul ei numărul de membri pe care-l va socoti necesar pentru fiecare din aceste secții.

Lucrările secțiilor vor putea fi examinate și de plenul Comisiei Monumentelor Istorice atunci când Ministerul Cultelor sau cel al Artelor va socoti necesar.

Unul din cei doi membri ai Comisiunii Monumentelor Istorice, prevăzuți de art. 8 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice din 29 Iulie 1919 va fi desemnat de Ministerul Cultelor, iar celălalt de Ministerul Artelor.

Art. 30. — Comisia pentru pictura bisericească funcționează pe lângă Ministerul Cultelor, conform legii sale speciale.

Pe lângă delegatul Sf. Patriarhii, delegații Mitropolțiilor și delegatul Sindicatului Pictorilor și Sculptorilor Români va cuprinde un delegat al Ministerului Cultelor și un delegat al Ministerului Artelor.

Art. 31. — Drepturile exercitate de fostul Minister al Culturii Naționale, Cultelor și Artelor, prevăzute în legea și statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, privind Fondul General Bisericesc și Eforia Bisericii, în dispozițiunile

decretului-lege din 18 Septembrie 1941, pentru organizarea Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina, modificat conform decretului-lege de reorganizare Nr. 409 din 21 Februarie 1941 și în dispozițiunile legii Nr. 851 din 1942, pentru modificarea legilor relative la înzestrarea cu păduri a Mitropoliilor, Episcopiiilor și Mănăstirilor ortodoxe din România, completată și modificată prin legea Nr. 113 din 1944 și regulamentul Nr. 26 din 1944, pentru aplicarea ei, trec asupra Ministerului Cultelor.

Art. 32. — Toate dispozițiunile din legi și regulamente contrarii legii de față, sunt și rămân abrogate.

Dat în București la 9 Mai 1945.

MIHAI

Ministrul Cultelor,
Pr. C. Burducea

Ministrul Finanțelor ad-Interim,
Gh. Tătărescu

A Apărut:

ILIE MINIAT

DIDAHII ȘI PREDICI

traducere de Pr. D. FECIORU

**BUCUREȘTI, 1945, EDITURA SFINTEI MITROPOLII
A UNGRO-VLAHIEI VIII + 712 PAG. 2500 LEI**

IV. CRONICA EXTERNĂ

- Profesor ST. BERECHET, *Reorganizarea Bisericii Ortodoxe Ruse și alegerea noului Patriarh* 163—175

V. CRONICA INTERNĂ

- Profesor I. D. ȘTEFANESCU, *Urări și mulțumiri cu prilejul sfintelor sărbători ale Invierii Domnului nostru Iisus Hristos; Telegrama trimisă de I. P. S. Nicodim, Patriarhul României, cu prilejul morții Președintelui Roosevelt; Între Biserica Primațială a Angliei și Patriarhia Română; Vizită de curtenie; Șeful Cultului Mozaic la I. P. S. Patriarh; Șeful Cultului Armean la I. P. S. Patriarh; Delegația Prea Fericitului Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia; Între Patriarhia Georgiei și Patriarhia Română* 176—187
- TEODOR N. MANOLACHE, *Indrumările date de I. P. S. Patriarh Nicodim pentru ziua muncii; Sărbătorirea Preotului Constantin Burducea, Ministrul Cultelor; Recepția organizată de Secția Religioasă a ARLUS-ului în onoarea Delegației Bisericii Ortodoxe Ruse; La Ministerul Cultelor se lucrează intens și cu spor; Profesorii de religie la I. P. S. Nicodim, Patriarhul României; † P. S. Dr. Vasile Stan, Episcopul Maramureșului* 187—198
- Decretul-Lege pentru organizarea și funcționarea Ministerului Cultelor* 198—200

Manuscrisele, cărțile și periodicele pentru recenzii se trimit la Palatul Sfântului Sinod, Str. Antim 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista *Biserica Ortodoxă Română*.

A B O N A M E N T U L

În Țară:		În Streinătate:	
Pe an	4000 lei	Pe an	8000 lei
Un număr	400 lei	Un număr	800 lei

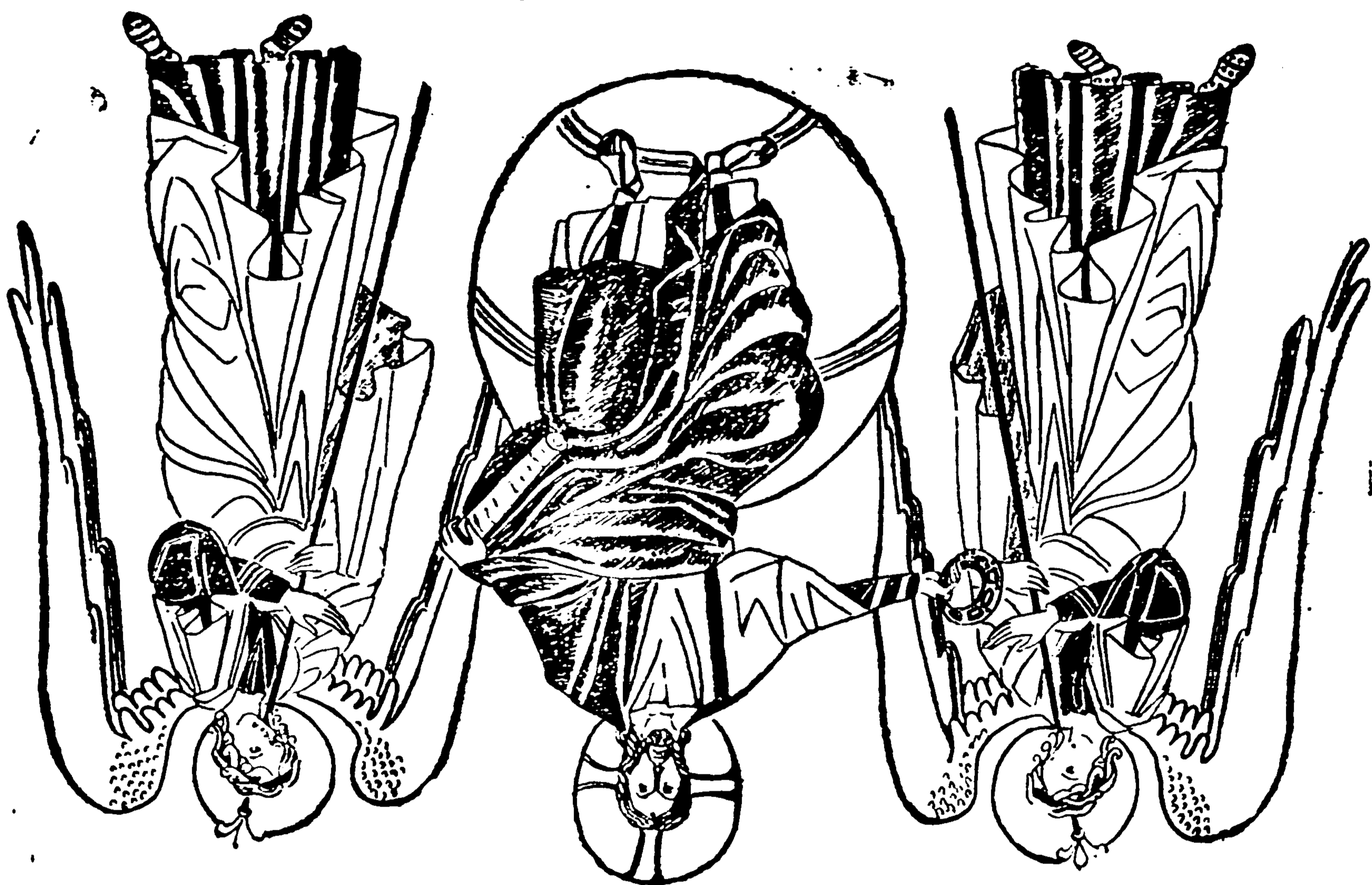
Abonamentele, precum și toate cele ce privesc Administrația, se trimit pe adresa: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Str. Antim, 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista *Biserica Ortodoxă Română*.

În București, revista se poate cumpăra de la Librăria teologică a Institutului Biblic, Str. Principatele Unite Nr. 60.

BUCUREȘTI

Anul LXIII. Nr. 6

Iunie 1945

REVISTA SFÂNTULUI SINOD
ORTODOXA ROMÂNĂ

BIȘNEȘTI

P. Sf. Arh. Valerie Botoșani
Sf. Mitropolie Iași

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Îngrijită și editată

de

INSTITUTUL BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

sub președinția

I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit

D. D. Dr. NICODIM

Patriarhul României

Redactori : Preotul Dr. DUMITRU FECIORU
Diaconul Dr. GHEORGHE I. MOISESCU

REVISTA APARE LUNAR = ABONAMENTUL 4000 LEI ANUAL

CUPRINSUL

I. ARTICOLE

	<u>Pagina</u>
Pr. D. FECIORU, <i>La șase ani de patriarhat al Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim. 30 Iunie 1939-30 Iunie 1945</i>	210
Prof. I. D. ȘTEFĂNESCU, <i>Pictura Bisericească II</i>	213
Prof. ST. BERECHET, <i>Biserica, ctitoră a vechii legislații</i>	221
Prof. HARALAMBIE ROVENȚA, <i>Omul lui Hristos</i>	242

II. RECENZII

ION I. NISTOR, <i>Legăturile cu Ohrida și Exarhatul Plaiurilor</i> (Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice, Seria III, Tomul XXVII, Mem. 6), București, 1945, 29 pagini, 175 lei (Prof. Șt. Berechet)	263
---	-----

La 30 Iunie Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim împlinește 6 ani de păstorie a Bisericii Ortodoxe Române.

„Pe Stăpânul și Patriarhul nostru Nicodim, Doamne, îl păzește, întiu mulți ani“.

LA ȘASE ANI DE PATRIARHAT AI ÎNALT PREA SFINȚITULUI NICODIM

30 Iunie 1939 - 30 Iunie 1945.

Un gând de adâncă smerenie mă cuprinde când încerc, în neputincioase cuvinte, să însemnez, la popas de vreme, figura luminoasă a Preafericitului nostru Patriarh, Ierarhul care umple cu ninsoare capului său un veac din istoria Bisericii Române. Dar nu numai atât. Este și o culme, un creștet de munte falnic, ca și mândrul Ceahlău al Moldovei, dela poalele căruia ne-a fost trimis să ne fie păstor, povățuitor, îndrumător și apărător.

Dumnezeu l-a hărăzit să-și înceapă ucenicia nevoițelor sale întru Domnul, la stupul râvnitorilor ucenici ai fericitului întru fericiți, Paisie starețul. Acolo a găsit la umbra unor fericiți cărturari, care șopteau în privigherile de noapte și-i descifrau, din umbră, rosturile vieții sale de mai târziu. Acolo a aflat duhul și umbra lui Paisie Starețul, a lui Stefan Ierodiaconul, a lui Gherontie Ieromonahul, a lui Grigore Dascălul, a lui Veniamin Mitropolitul și ale altor ostenitori, migăloși cercetători ai slovei și duhului ortodox. De ei s'a apropiat și lor le-a urmat.

Se scurseseră ani de zile de când mânilor lor încetaseră de a mai înflori paginile mândriei noastre cărturărești. Gândul ce-i însuflețise odinioară era amorțit, duhul uitat, râvna pierdută. Somnul se așternuse peste stupina lui Paisie. Toată munca și toată nevoița cărturărească a celor de altădată adormise; tiparnița își pierduse cântecul cadențat din trecut. Biblioteca era și ea stăpânită de aceleași stihii ale uitării. Ca în basmele bătrânești, par'că o vrajă amu-

ţise totul, le îngheţase pe toate. Trebuia să vină tânărul, omul care să înlăture blestemul şi vraja.

Şi a venit. A fost Înaltul nostru Ierarh de azi. A înodat gândul cel vechi cu gândul său. A desmorţit tiparniţa bătrânilor cărturari; a deschis larg ferestrele bibliotecii ca să intre din belşug aerul proaspăt al munţilor voevodali. A pus pe toţi la muncă, fiind el totdeauna în fruntea lor.

Din sufletul său, din gândul său, din mâna sa, din nopţile sale de veghe au ieşit scipiri de lumină, au reapărut dorurile, năzuinţele, înfăptuirile umbrelor străjuitoare ale Neamţului. Prin munca sa cărturărească îşi dă mâna, pe deasupra uitării, gândul celor vechi cu gândul celui de azi. Stupina lui Paisie reînvie, renaşte, capătă viaţă din viaţa ucenicului ce-şi pleca genunchii în fiecare zi la lespedea de marmoră a stareţului.

Noi, cei de azi, noi care nu putem să preţuim cum se cuvine pe contemporanii noştri, noi care în judecata ce ne-o facem amestecăm de multe ori patima, invidia, orgoliul, ura, noi nu putem preţui după cum se cuvine ostenelele şi nevoinţele acestora. Urmaşii noştri, însă, generaţiile ce vor veni după noi, ei care nu vor fi stăpâniţi de patimă, nici de frica de a fi luaţi înainte în slava deşartă a acestei lumi, vor şti să preţuiască mai bine munca aceluia din jurul nostru. Anticipând oarecum această judecată — şi istoria îmi va da dreptate — îmi plec fruntea cu gând smerit în faţa ultimului ucenic al fericitului Paisie, Înalt Prea Sfinţitul Patriarh Nicodim, ca şi în faţa lui Varlaam, Dosoftei, Grigore, Şaguna şi Veniamin, căci şi el se aşează în aceeaşi ceată de ierarhi cărturari.

Prin munca sa cărturărească n'a uitat nici poporul din care a ieşit şi nici preoţii printre care a fost şi al căror Stăpân este.

Poporului i-a dat broşuri cu povestiri şi îndemnuri morale. Preoţilor le-a creat o colecţie „Ogorul Domnului“, o adevărată enciclopedie teologică. În această colecţie, preotul îşi găseşte cele de trebuinţă pentru rosturile sale pastorale şi duhovniceşti. Preotul, care-şi are în biblioteca sa această colecţie, aproape că nu mai are nevoie de alte lucrări de teologie. Are în această colecţie predici pentru toate duminicile şi sărbătorile de peste an, apologetică, cateheză, morală, dogmatică, liturgică, istorie bisericească, viaţa şi doc-

trina sfinților Părinți. Nici arta creștină n'a fost trecută cu vederea ; în monumentală operă „Biblia Ilustrată“ lucrată în colaborare cu adâncul cunoscător al artei creștine. Domnul Profesor Universitar I. D. Ștefănescu, ne-a dat cel mai frumos album al artei iconografice creștine. Iar în ultima lucrare, de proporții ne mai întâlnite în literatura noastră teologică, „Istoria Biblică“, din care a apărut până acum trei volume în folio de peste 600 de pagini, ne dă cel mai complet și cel mai bun comentariu al Sfintei Scripturi.

Inalt Prea Sfințitul Patriarh nu s'a mărginit numai la atât. A văzut că haina românească a cuvântului lui Dumnezeu nu mai era pe potriva graiului de azi; de aceea a tălmăcit din nou atât Noul Testament cât și 22 din cărțile Vechiului Testament, toate apărute în Biblia anului 1944.

Și voind Dumnezeu să-l aducă Păstor al întregii Biserici Românești desmorțeste și învie și aici, ca și la Neamț, un mare Institut de cultură, creat, din dorința sa, cu mult înainte de venirea sa pe scaunul patriarhal pe când era episcop al Hușilor. Vorbesc de Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, reorganizat tot prin sufletul mare al Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim.

Meritul oamenilor mari este de a-și alege colaboratori buni și vrednici. Iar prin alegerile făcute la Institutul Biblic, Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim a fost unul din aceștia. I-a dat Institutului tot sprijinul moral și material. A primit cu căldură și cu înțelegere tot gândul de bine al Institutului Biblic. A încurajat, a sfătuit, a îndrumat planurile de activitate ale Institutului. Dacă astăzi Institutul Biblic este o putere creatoare de cultură și de difuzare a culturii, aceasta nu se datorește altcuiva decât Inaltului Ierarh și marei lui înțelepciuni.

Institutul Biblic, ca și stupina Neamțului, au crescut din sufletul lui dornic de binele Bisericii, din sufletul lui în care vorbesc marii ierarhi ai trecutului nostru românesc, din sufletul lui, care a întins punte peste veac.

Intru mulți ani, Stăpâne!

Pr. D. FECIORU

PICTURA BISERICIASCĂ

II

Necropolele creștine, cimitire, în înțelesul celor de astăzi, sau hypogee, lăcașuri de odihnă veșnică săpate în tuf vulcanic ori alte roci și în adâncimile pământului, așa cum sînt catacombele Romei, Neapolului, Sardiniei, Siciliei, Alexandriei din Egipt etc., înfățișează toate pereți împodobiți cu picturi. Acestea din urmă ilustrează, în genere, liturghia morților și un număr de simbole legate de moarte și de viața viitoare. Cele mai vechi lăcașuri de rugăciune, bazilicele paleocreștine, au fost ornate dimpotrivă cu picturi în mozaic sau în alte tehnice și au înfățișat teme nepotrivite, luate din decorul palatelor și caselor de bogătași ale lumii elenistice. Intîlnim astfel interioruri bisericesti care ilustrează scene mitologice, păgâne, culesul viilor, tufișuri care adăpostesc paseri, peisaje de fluvii ori marine, paseri și animale de apă etc. Cităm exemplele celebre din bazilica S nta Constanza din Roma, Rotonda Sfîntului Gheorghe din Salonic și vechea bazilică din acelaș oraș cunoscută sub numele de Eski-Djouma. Descoperiri noi făcute în ultimii zece ani, și anume la Dura-Europos, pe țărmii Eufratului, au aruncat o lumină neașteptată asupra epocii care ne preocupă. În adevăr, cercetările la care ne referim au arătat că multe sina-

goge evrești, datate dinainte de venirea Mântuitorului, altele chiar din vremea Lui, păstrează decoruri murale de un interes excepțional. Ele ilustrează teme liturgice și locuri din Vechiul Testament alături de portrete ale lui Moisi, Aron etc. Executate sub influența ellenismului, aceste picturi „iconice“ se regăsesc, în parte, în cele mai vechi necropole creștine, dar pare că au pătruns cu greu în bazilicile paleocreștine. Acestea păstrează numai din al patrulea veac, din al cincilea ori mai târziu, picturi murale, în deobște mozaicuri, care se inspiră din liturghii, Noul Testament, Apocalipsul Sfântului Ioan și viețile sfinților mari mucenici. Exemplele păstrate sînt însă opere remarcabile de artă, care greu se pot explica numai prin strălucirea netăgăduită a lumii creștine din veacul când au fost realizate. Este, în adevăr, necesar să admitem o perioadă de ucenicie și numeroase încercări anterioare grație cărora s'a putut ajunge la splendidul mozaic absidal din Santa Maria Pudenziana din Roma, Bunul Păstor și Psalmul ilustrat în timpanul mauzoleului Gallei Placidia din Ravena și picturile bolții rotondei Sfântul Gheorghe din Salonic. Esențial este, de altfel, faptul că aceste picturi celebre înfățișează ilustrații liturgice, pericope sau tâlcuiri evanghelice și motive de ordin strict bisericesc și creștin. Isvoare literare de valoare netăgăduită ne arată grija tuturor și în special aceea a Sfinților Părinți și îndreptările impuse pictorilor, care sînt îndatorați chiar din această vreme să execute un plan icongrafic dat de Biserică și isvorît din nevoia de a „ilustra“ învățătura creștină, adică de a o transforma în imagini, și de a o lămuri. Pictura bisericească apare, ca atare, din cele mai vechi vremuri, ca o artă pusă în slujba Bisericii și îndatorată de a vădi și face bine înțelese adevărurile evanghelice, în primul rând, cerimoniile și rugăciunile litur-

gice, istoria Bisericii Creștine, în al doilea rând. Din secolul al IV-lea însă ilustrația scenelor din Vechiul Testament, așa numitele „figuri” corespunzătoare scenelor din Noul Testament, și aceea ce s'a numit „paralelismul celor două testamente”, dobândește un loc important, așa cum se vede în celebra bazilică Liberiană din Roma și aiurea în alte monumente ulterioare.

Arheologia creștină, ale cărei cercetări au devenit nespuse de bogate și luminoase în ultimele două decenii, arată, în chip limpede, că pictura bisericească a primit sarcina să ilustreze, adică să explice și să vadăască învățătura creștină. Ideea de podoabă, de înfrumusețare, legată de preocupări exclusiv artistice, în sensul Renașterii ori mai degrabă în acela al vremii noastre, a fost cu desăvârșire străină de Părinții Bisericii și anume de epoca cea mai strălucită a artei bisericești, adică de al IV-lea și al V-lea veac. Mozaicurile celebrelor ctitorii ale împărătesii Elena și ale lui Constantin cel Mare din bazilicile Palestinei și, cu deosebire, acelea atât de cântate și des pomenite ale Ierusalimului nu mai există astăzi. Ruinate în diferite împrejurări și des restaurate, ele păstrează totuși multe elemente iconografice care amintesc pe cele originale. Păstrăm și un număr de mărturii, ploscuțele de ulei sfințit dela Monza, obiecte sculptate în fildeș și obiecte bisericești de argint cizelat, care reproduc picturi murale, și mozaicuri din basilicile constantiniene ale Palestinei. Avem astfel mijlocul să dovedim că în întreaga lume creștină ideea stăpânitoare în pictura bisericească era aceeași. Pretutindeni, pictura era socotită drept un vehicul al ideilor evanghelice și drept un mijloc nespuse de prețuit destinat să transforme în imagini, care pătrund în suflet și rămân, explicări de ordin liturgic, evanghelic și istoric. Ideea aceasta se impune dela în-

ceput cu putere și devine o tradiție dela care nu se mai poate abate nimeni. Este vorba, se înțelege ușor, de izvoarele de inspirație ale picturii bisericesti, de temele, adică de subiectele ei, de spiritul și iconografia creștină. Aceasta rămâne însă strâns legată și de artă. Am pomenit de altfel și adineaori, și ne-ar fi ușor să arătăm valoarea excepțională a unui mare număr de decoruri murale executate în cel de al IV și al V veac și, mai târziu, în epoci posterioare, la Roma, Ravenna, Salonic, Constantinopole, în Africa creștină și în Siria. Reese din toate acestea că pictorii au folosit întreaga experiență și știința lor de ordin tehnic, experiență și știință făurită în decurs de zeci de veacuri și ajunse la înflorirea în epoca antichității ellingice și ellenistice, pentru a lumina și impune cu darul artei învățăturile creștinești, înțelesul Sfintei Scripturi, viața și sensul jertfei sfinților mucenici, cerimoniile liturgice, simbolele, și sensul înalt al rugăciunilor. Istoria artei creștine, întemeiată astăzi pe un deosebit de bogat și prețios material, dovedește, la rândul ei, stăruința cu care s'a urmărit această idee fundamentală și splendidele realizări la care s'a ajuns, în mai toate țările de tradiție creștină, și dealungul veacurilor, timp de mai bine de o mie cinci sute de ani.

În înțelesul tradiției creștine și în acela al tradiției românești, biserica a fost o adevărată școală. Cuprins de rugăciune și altar de jertfă, în primul rând fiecare biserică a înfățișat, și tinde și astăzi să înfățișeze, aceea ce se numește monument de artă, un monument de arhitectură, un ansamblu de picturi și un altul de argintărie, de veșminte țesute în fir și mătase, și frumos brodate, cărți minunat scrise de mână și înflorate ori cu mare grijă tipărite și ilustrate. Credincioșii se roagă lui Dumnezeu și se înalță

sufletește. Ei însă primesc în acelaș timp o educație, în sensul cel mai larg, fiindcă ascultă și înțeleg în biserică texte literare de adâncă înțelepciune și de înaltă valoare artistică. Ei ascultă muzică și văd lucruri frumoase, și privesc cu ochi uimiți aceea ce vorbește mai puternic și mai ușor sufletului, adică zugrăveala pereților. Era inadmisibil și a rămas de neînțeles ca această zugrăveală să fie un simplu prilej de petrecere ori de distracție sufletească, și cu totul neașteptat și străină de Biserică și de spiritul ei. În fapt, fiecare din cercetătorii monumentelor noastre vechi și a imensei majorități a monumentelor creștine știe că pictura bisericească ilustrează și explică idei, rituri bisericești, simbole și istorie creștină. În Țara noastră, bisericile Transilvaniei, acelea ale Olteniei, Munteniei, Moldovei și Bucovinei prezintă și pun la îndemână unui cercetător pregătit o adevărată selecție de texte și explicări teologice. Așa se petrece lucrul cu zugrăvelile din bisericile lui Ștefan cel Mare, Rareș, Lăpușneanu etc... Așa se prezintă lucrurile la Sfântul Nicolae din Dorohoi, Popăuți, Bălinești, Progota, Vatra Moldoviței, Homor, Părhăuți, Arborea, Sfântul Gheorghe din Suceava, Sucevița, Dragomirna etc... Pereții interiori ai Bisericii Domnești dela Argeș, ca și aceea ai Coziei, bisericii Domnești din Târgoviște, bolniții Coziei, Moflenilor, Ciuturoaiei, Căluului, Hurezilor etc. sînt adevărate cărți deschise pentru cine știe să citească, și formează mici enciclopedii teologice pline de erudiție și de cuprins bine gândit. Cupola fiecăruia din aceste monumente ilustrează și explică dogma îndoitei firi a Mântuitorului, Dumnezeu și om, „lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, care s'a întrupat dela Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și s'a făcut om“. Sfinții prooroci l'au vestit pe Mântuitorul, iar acesta a întemeiat Biserica Lui pe Sfinții

Apostoli, care se văd pictați pe cilindrul cupolei. Sfinți Episcopi, care au împodobit Biserica Mântuitorului, sînt zugrăviți, la rîndul lor, în medalioane care se văd la baza cilindrului cupolei. Cercetătorul cu pregătire în această direcție trece, de aci, în absida principală unde vede, deasupra altarului, pe Maica Domnului, „Masa cerească“ purtând pe Iisus, „Pâinea cea cerească“, în brațele sau pe genunchii ei. Pe peretele emiciclului, adică al peretelui de răsărit al absidei principale, vedem acum înfățișate trei teme principale de ordin liturgic. Distingem, în primul rînd, Cortul Mărturiei inspirat din scrisoarea către Evrei a Sfântului Pavel, care ne explică legătura dintre Vechiul și Noul Testament. Urmează, mai jos, pe perete, Liturghia Ingerească sau Impărtășirea Apostolilor. De multe ori, primul subiect ocupă zona superioară, iar cel de al doilea zona inferioară a peretelui. Liturghia Ingerească înfățișează vîhodul cel mare al Liturghiei Dumnezești, care se săvârșește în ceruri de însuși Mântuitorul, Preot Mare al Legii și Episcop, înconjurat de îngeri preoți și îngeri diaconi. Liturghiștii ne învață că Liturghia Dumnezească se săvârșește în ceruri „fără văluri“, de însuși Mântuitorul. Impărtășirea Apostolilor ilustrează „teoria“ coliturghisitorilor, și momentul când soborul de preoți primește, din mâinile episcopului, la liturghie, sfântul Trup al Domnului, sub chipul pâinii. Coliturghisitorii beau toți, apoi, din acelaș potir, și se împărtășesc cu sângele Domnului sub chipul vinului. Sub chipul pâinii și sub chipul vinului, fiindcă este vorba de taina Euharistiei. Pe poalele emiciclului se văd rînduiți sfinții doctori ai Legii, Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Chiril al Ierusalimului, Atanasie cel Mare, Spiridon, Nicolae etc. și sfinții diaconi, Ștefan protomartirul, Laurențiu, Prohor, Ni-

colae etc. Spațiile rămase libere ilustrează, în absida principală, la proscomidie și în diaconicon, „figuri“ ale Jertfei, ca jertfa lui Avraam și liturghia lui Melchisedec; „figuri“ ale Fecioarei Mariei, de pildă Rugul lui Moisi, iar, în unele biserici, mai ales moldovenești, scene legate de euharistie, precum Spălarea picioarelor și Cina cea de Taină. Bolțile și pereții naosului, sînt rezervați, de obicei, ilustrării praznicilor, începînd cu Nașterea Fecioarei Maria și terminînd cu Răstignirea, Punerea în Mormînt, Invierea și Înălțarea Mântuitorului. De cele mai multe ori, pictura pereților înfățișează și scene din învățătura Mântuitorului și din viața Sfîntului Ioan Botezătorul. În epoci mai vechi și în biserici mai încăpătoare, se povestea pe larg viața Fecioarei Maria. Astăzi a rămas nelipsită o scenă, și anume, Adormirea Maicii Domnului. Poalele pereților sînt ocupate de portrete de sfinți mari mucenici și sfinți Doctori fără de Arginți. Pronaosul ilustrează cele șapte mari soboare ecumenice, și sinaxarul, adică scene principale din viața sfinților mucenici ai calendarului sau portretele lor. Mai toate bisericile noastre păstrează, în sfârșit, un mare număr de scene răslețe inspirate din Psaltire și din imne liturgice ori cîntări din triod, precum și numeroase scene din Vechiul Testament, mai ales din Facere și Ieșire (Geneză și Exod). Acatistul Maicii Domnului ocupă un loc important în Moldova. În veacurile XV și XVI, se ilustrează pe larg acatistele sfinților Gheorghe și Nicolae, precum și un subiect de mare importanță și frumuseță, scos din scrierile lui pseudo-Dionisie Areopagitul și privind ierarhia sfinților, adică Cinul sau Biserica Cerească și Biserica Pămîntească.

Întîlnim pretutîndeni, se vede ușor, un număr de teme de ordin dogmatic, liturgic, evangelic și is-

toric, care ilustrează texte de slujbă bisericească sau de erudiție creștină, pe care este exclus să le lase deoparte cineva care vrea să citească și să priceapă pictura bisericească. Aceasta impune studiul atent și amănunțit al unei științe cu cuprins foarte bogat numită *iconografia*, despre care vom spune un cuvânt.

I. D. ȘTEFĂNESCU

Profesor Universitar

BISERICA CĂTORĂ A VECHII LEGISLAȚII

Istoria se întemeiază pe documente. Adevărul ei este în strânsă legătură cu veracitatea exprimată în ele. Documentele contemporane au întâetate față de cele apărute mai târziu. Cele contemporane, dacă sunt scrise sub influența interesului, pierd din valoarea lor. Confruntarea lor cu cele scrise fără acest interes personal dau concluzii reale. Biserica noastră până prin veacul al XII-lea nu are un razim suficient documentar. Deducțiile și presupunerile izvorâte din slabele descoperiri arheologice formează puntea de trecere spre vremurile mai noi, susținute de documente. Cu toată osârdia istoricilor și arheologilor noștri rezultatele lor sunt simțitor de slabe. Cercetările istorice în domeniul bisericesc, fiind de domeniul moral, nu pot fi așa de sigure pentru perioada de început a neamului nostru. Actele latine fragmentare și ghicirile scoase de prin Viețile de sfinți, mucenicizați prin părțile acestea, ne dau unele rezultate, cari pot fi luate în seamă.

Poporul român nu a putut trăi fără preoți din cea mai adâncă vechime. Nu a fost nevoie de o ierarhie a clerului acestuia întru începutul zămislirii neamului nostru¹. Se poate vorbi despre o asemenea ierarhizare abia după creștinarea vecinilor bulgari. Slujba acestei modeste clase de preoți și călugări, trăitori prin rarele sate ascunse prin funduri de păduri nepătrunse se făcea numai prin memorarea de simple rugăciuni și mai târziu de citiri în legătură cu slujba liturghiei și a trebuințelor extra-bisericești, cerute de evlavioșii lor credincioși. Ierarhii

1. N. Iorga, Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor, ed. II, București, 1920, vol. I, pp. 9—22; cf. I. Nistor, Arhiepiscopia Ohridei și exarhatul plaiurilor, 1944. București p. 4-8.

bulgari de pe dreapta Dunării din Silistra și Vidin, își puneau mâinile lor blagoslovitoare peste capetele unora din ei. Rugile lor și le înălțau prin locașuri durate din lemn, fără pretenții artistice, dar păstrând în cea mai rudimentară formă tipicul canonic. Pseudoepiscopii, despre cari vorbesc episcopii catolici în veacurile XII și XIII sunt primele amintiri despre existența episcopilor noștri de prin aceste părți.

După 1359, în Muntenia, și începutul veacului al XV-lea, în Moldova, se poate vorbi despre o erarhie încheată a bisericii române. Capitalele celor două provincii politice au pe lângă domn câte o căpetenie bisericească în persoana unui mitropolit sau episcop, îmbogățindu-se cu moaște de sfinți, aduse de prin părțile sudice ale peninsulei balcanice: se aduc moaștele sfintei Filoteia din Târnova prin Vidin la Argeș și ale Sfântului Ioan cel Nou cel din Trapezunt prin Cetatea Albă la Suceava. Astfel se pune temeiul politic al vieții de Stat românesc, obladuit prin susținerea bisericii.

Acolo unde este scaunul de domnie trebuie să fie și scaunul de judecată al poporului. Pentru a fi judecat acest popor este nevoie de legi normative. Legea a apărut treptat din izvorul nesecat al învățaturii morale evanghelice. Principiile acestea s'au aplicat oricărui penitent — creștin al bisericii și supus al Țării — de preotul timpurilor lipsite de documente, care venia să se ispoveduiască înaintea preotului. Ele s'au numit, întru început, „obicei“, care era o adevărată lege peste care veacurile nu au putut trece fără urme. Tot ce posedă lumea creștină ca lege nu este altceva de cât adevăr evanghelic. Pentru ca acest obicei să nu se piardă prin curgerea veacurilor a trebuit să se închege în forme normative definitive.

Tot ceia ce păstrează Statul nostru ca lege din trecut nu este altceva de cât aceia ce a venit prin ajutorul bisericii. Ea fiind legată de patriarhia din Constantinopole a trebuit să ceară și să primească de acolo, rând pe rând, tot materialul necesar pentru judecata credincioșilor, cari erau și supușii domnului. Intre domn și ierarhia bisericească a existat cea mai strânsă legătură. Rari au fost cazurile când s'a produs vreo neînțelegere. Atunci a avut loc dureroase urmări. Astfel, patriarhul Nifon când își impune punctul său de vedere canonic față de Radu cel Mare, e silit să părăsească țara;¹ iar mai târziu, mitropolitul

1. Era prin vremea apariției Nomocanului lui Manuil Malaxos. Eftimie, mitropolitul lui Mihai Viteazul, roagă pe Meletios Pigas, vicarul patriarhiei

Iacob II Putneanu se retrage la metania sa, preferind dimisia mai de grabă de cât să-și calce jurământul¹.

Biserica noastră a fost ctitora mai tuturor legilor noastre vechi. Era o tradiția primită din Bizañț. Ea începe cu operele a doi ierarhi bizantini: Serghie (610-638), patriarhul Constantinopolului, nu cum s'a crezut până acum, Fotie, -care a trăit pe vremea creștinării bulgarilor, și căruia i se atribue de critică o altă redactare a colecției de canoane, după adăogarea canoanelor celui din urmă sinod ecumenic. Acestui Serghie, sau vreunei persoane îndemnate de el, i-se atribue Nomocanonul în XIV titluri. Părți din lucrarea acestuia se găsesc prin legile publicate în românește în veacul al XVII-lea².

Inceputul existenței unui popor se razimă pe viața lui religioasă. Legile profane ale tuturor neamurilor creștine europene au rezultat din dospirea ideilor morale de drept, scoase din învățăturile evanghelice. După trecerea de veacuri întregi materialul canonic din colecțiile de reguli promulgate de sinoadele ecumenice au dat principiile dreptului profan de astăzi. Numai acele principii au intrat în cadrul dreptului profan -- civil, penal, comercial și procedural -- cari au avut caracter de durabilitate și au putut înfrunta vremurile cu exigența lor. Unele s'au transformat; iar altele și-au încetat existența lor.

1. Ca o dovadă de faptul că principiile morale creștine au fost reguli de drept pentru comunitățile creștine începătoare nu avem de cât să luăm Corespondența dintre reinvietorul vieții monahale din Muntenia, Nicodim, (începutul veacului al XV-lea),

constantinopolitane, să-i trimită o copie după vreun asemenea Nomocanon. Acesta, în 6 August 1597, îi comunică, că i-a comandat o copie, dar fără comentarii, fiind și el om nu cu dare de mână: = Το δὲ Νομοκάνον ἐδώκαμεν ἀντιγράφεσθαι, οὐκ ἔχοντες δεύτερον. Περιέχει δὲ ὅλους τοὺς κανόνας πασῶν τῶν συνόδων, πλὴν χωρὶς ἐξηγήσεων ποιήσομεν δὲ καὶ ταύτην τὴν δαπάνην διὰ τὴν σὴν ἀγάπην, καίπερ ὄντες ἐν ἀπορίᾳ πολλῇ (Hurmuzaki, XIII, 348) în românește vol. XIV, p. 196, No. CXCI.

1. Nifon a cerut lui Radu cel Mare să despartă pe sora sa, Caplea, de boerul moldovean, Bogdan, care-și avea acasă la el soția lui legiuită, părăsită fără cauză dreaptă, dar domnul nu l-a ascultat; pentru aceia patriarhul a și părăsit țara la 1504, plecând la Atos, unde a murit în 11 August 1508, (vezi, N. Iorga, op. cit. vol. I p. 129)

2. Mitropolitul Iacob II Putneanu a părăsit scaunul mitropolitan din cauză că nu voia să reînnoiască birul văcăritului, cerut de domnul Ioan Calimachi. Acesta doria să-l înlocuiască cu fratele său Gavriil Calimah. fost mitropolit de Salonic. Iacob a părăsit mitropolia mai bine de cât să-și calce jurământul.

și patriarhul Eftimie din Târnova Bulgariei. Întrebările puse de Nicodim la nedumiririle lui marelui său învățător din Târnova au avut și răspunsurile cerute. Asemenea întrebări cu caracter juridic pune și mitr. Veniamin Costache patriarhului din Constantinopole în sec. XIX-lea!

2. Prima jumătate a sec. XIV, pentru ușurința căutării personale și a judecătorilor, ne pune la îndemână o colecție cu material mixt — canonic-profan —, care a intrat mai târziu în Pravilele noastre din sec. XVII înainte, publicate în românește.

Această lucrare canonică profană, pusă în ordine alfabetică, este a învățatului călugăr, Matei Vlastarie. Titlul ei grecesc e acesta:

Σύνταγμα κατὰ στοιχείον τῶν ἐμπεριειλημμένων ἀπασῶν ὑποθέσεων τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις, κάνοσι πονηθέν τε ἅμα καὶ συντεθέν τῶν τῶ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστῳ Βλαστάρη = „*Sintagma alfabetică a tuturor lucrurilor, cari se cuprind în sfintele și dumnezeieștile canoane, alcătuită și compusă de mai micul întru ieromanahi, Vlastarie.*”
Materia din acest nomocanon alfabetic este astfel aranjată în cât cel care are nevoie să caute o chestiune oarecare nu are de cât să deschidă cartea la cuvântul respectiv grecesc, și acolo va găsi răspunsul căutat. Materia este canonic-civilo-penală, cu elemente de procedură, adică mixtă. Noi nu avem o traducere integrală românească, ci numai părți din ea prin diferitele glave ale Îndreptării Legei.

Sintagma lui Vlastarie este precedată de o prefață, (προ-θέορια), care a fost tradusă întregă de Daniil Panoneanul, pentru Îndreptarea legii, semnându-o însă mitropolitul Ștefan al Ungrovlahiei, afară de început și sfârșit, care aparține mitropolitului amintit. Textul Sintagmei a fost tradus în Serbia în slava primei jumătăți a sec. XIV-lea din porunca țarului Ștefan Dușani (pe la 1347-8). Traducerea aceasta fiind făcută ad litteram s'a dat naștere la o mare încurcătură, fiindcă ordinea materiei traducerii slave nu mai corespundea ordinei originalului grecesc.

Perturbarea era cu atât mai mare cu cât traducerea slavă, făcută în Serbia, era fragmentară, astfel că chestiunile nu mai erau în acelaș loc și la aceeași literă.

Biserica rusă a dorit să înlăture acest neajuns. Țarul Ivan Vasilevici (Groaznicul) s'a adresat lui Alexandru Lăpușneanu, domnul Moldovei, la 1556, printr'o scrisoare¹, rugându-l să-i tri-

1. A. Iațimirski, Grigorii Țamblac, 1904, St. Petersburg. Aici se

mită o traducere a Sintagmei cu materialul așezat în ordinea literilor alfabetului slav. Acesta s'a adresat episcopului de Roman, Macarie, alcătuitorul Cronicei slave (descoperită la m-rea Pocaev), care a lucrat la ea doi ani, trimițând-o la Moscova în 1558, anul morții lui. Nu se cunosc împrejurările rămânerii acestei copii la Lwów¹, unde a fost găsită de prof. Emil Kałuźniacki, în 1870. Există traduceri în rusește² și latinește³ a acestei Sintagme.

3. Al doilea ierarh bizantin a cărui operă a fost tradusă și în românește este Canonarul patriarhului Ioan Postnicul din Antiohia, mai târziu ajuns patriarh de Constantinopole (+ 598).

Materialul dat de acesta din urmă face dovada că acele reguli de purtare, scoase din coprinsul Sf. Evanghelii, sunt principii de purtare ale comunității către căpetenia sa și regulează raporturile dintre frații conlocuitori ai locașului lor de sihăstrie.

Icoana vieții mănăstirești înfățișează în mic viața mădularelor unei întregi societăți. Egumenul starețul acestor frați sau reprezintă pe șeful cetățenilor unui Stat. Indatoririle starețului sunt și indatoririle domnului față de supușii săi: de a-i face ascultători și a-i judeca cu dreptate.

Prin spovedanie află duhovnicul toate greșalele celor ce vin la dânsul. El, știind aceste păcate — ceia ce în termen profan ar fi „infracțiuni” — fără să le descopere cuiva, pentru înlăturarea scandalurilor, ia toate măsurile, regulând legăturile dintre membrii comunității sale, aceia ce face și domnul față de supușii săi. Strânsa legătură între biserica noastră și Statul român ne-o dovedește și traducerea primelor cărți cu reguli de purtare a oamenilor între sine, adică a acelor colecții canonice, cari privesc ispovedania. Astfel, avem ca primă pravilă tradusă în românește, al cărei coprins este materie de ispovedanie, Canonarul patriarhului Ioan Postnicul¹.

redă fragmente din acea scrisoare a lui Ivan Vasilievici (Groznâi) către Alexandru Lăpușneanu, p. 290 (rusă).

1. Emil Kałuźniackii, Trudâ arheologhicescago sâedza v Kieve = Lucrările congresului arheologic din Kiev, vol II, pp. 258—9, 309, în art. autorului citat mai sus: Obzor slavianorusskih pamiatnikov pisjma nahodeașihsea v bibliotecah i arhivah Ijvovskih = Studiarea monumentelor literare slavo-ruse cari se afla în bibliotecile și arhivele din Lemberg, la paginile deja indicate. N. Iorga, Ist. bis. rom. I, ed. 2, p. 359 crede greșit, că Macarie ar fi tradus din grecește în slavonește.

2. N. Ilinskii a dat două ediții din traducerea lui integrală în 1892 și 1901 cu un studiu foarte adânc și întins.

3. I. P. Migne, Patrologiae cursus completus, Vol. 144 pp. 954—1400 și vol. 145, pp. 9—22, Paris, 1865.

În anul 1921 a ieșit la iveală la expoziția din Sighetul Marmăției 12 foi dintr'o carte, fără început și fără sfârșit, prin norocul descoperitor al răposatului Andrei Bârseanu, membru al Academiei Române. Foile fac parte dintr'o colecție (sbornic) trimis la acea expoziție de preotul bisericii din comuna Ieud. Studiile făcute, după aceia, pe baza cercetării calității hârtiei, filigranelor și a literilor cu care au fost imprimate, au dus la concluzia, că este vorba de un fragment tipărit, în jumătatea a doua a sec. XVI-lea, de către diaconul Gheorghe Coresi, la Brașov. Până azi nu s'a mai găsit restul din această pravilă. Aceasta-i prima pravilă tipărită în românește.

4. Revenind la Pravilele cu coprins canonic în legătură cu spovedania, după Canonarul patriarhului de Antiohia-Constantinople, tradus în românește de Gheorghe Coresi, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, amintim o altă Pravilă mult mai coprinzătoare cu material canonic-mirenesc, care spre deosebire de Indreptare a legii, se mai cheamă „*Pravila Mică*”. Aceasta-i Pravila din 1640, publicată în tipografia m-rei Govora. Titlul ei este acesta „*Pravila aceasta este dreptătoriu de lege. Tocmelea sfinților Apostoli, tocmita de 7 săboară, către aceasta și a Preacuvioșilor Părinți, Învățătorilor lumie. Tipăritu-se-au în tipariu prea luminatului Domn Iω Matei Basarabă Voevodă a toată Țara Ungrovlahiei, în mănăstir[ea] Govora. Vă leato 7148, eară de la nașterea lui H[ri]s[tos] 1640*”. Traducerea acestei pravile este făcută de călugărul oltean Mihail Moxalie, cunoscutul alcătuitor al „Cronicii de la facerea lumii”, dar neterminată. A tradus după o altă versiune slavonă, al cărui original s'a dovedit grecesc¹. Indemnul de a se traduce Pravila aceasta l-a avut de la mitropolitul Teofil, despre care nu se amintește în titlul cărții; dar care semnează prefața către clericii de sub oblăduirea sa. Coprinsul acestei prefețe este asemănător cu acela al prefeței Nomocanonului lui Petru Movilă din 1629, afară de o mică parte de la început. Cel care s'a ostenit să o tipărească este egumenul mănăstirii Govora, Meletie Macedoneanu, după cum reese dintr'o notă slavonă, inserată după prefață, a cărei traducere este următoarea: „*Din porunca prea luminatului domn Iω Matei Basarab Voevod și cu binecuvântarea prea sfințitului arhiepiscop Kir Teofil, cu mila lui Dumnezeu, mitropolit a toată țara Ungrovlahiei,*

1. I. Peretz, *Pravila de la Govora*, studiu comparat cu Pravila de la Bistrița, 1618 și Nomocanonul editat de Cotelerius, București 1911.

s'a tipărit această carte numită *pravilă*, de mine cel mai smerit dintre preoți, Meletie Macedoneanul, egumenul celor ce trăesc în viața de obște din mănăstirea Govora, hramul Adormirei Prea Curatei Născătoarei de Dumnezeu". În cursul tipăririi acesta plecă din mănăstire, urmându-i ca egumen Ștefan de la Ohrida, care o termină, după cum se vede iarăși dintr'altă notă slavonă, al cărei coprins în românește îl dăm mai jos: „Această carte a tradus-o din slavonește în limba română Mihail Moxalie. După aceia, din porunca și cu cheltuiala prea luminatului Domn Iω Matei Basarab Voevod și cu binecuvântarea prea sfințitului arhiepiscop kir Teofil, mitropolitul întregii țări a Ungrovlahiei, m'am trudit eu ieromonahul Ștefan din Ohrida și am tipărit această carte... S'a tipărit în cele 7 săptămâni ale postului mare a anului 1640. Ea a avut o folosire universală, căci s'au tipărit exemplare și pentru Ardeal în numele mitropolitului Ghenadie (Brad), care a murit în primele zile ale lui Septembrie 1640. Materia privește ispovedania; având însă și chestiuni mirenești, dintre acelea pe care le judeca biserica.

5. O altă carte al cărei coprins privește exclusiv ispovedania a apărut la capătul veacului al XVIII-lea, după ce fusese precedată de alte „*Invățăături pentru ispovedanie*“, cum sunt: cea din 1710¹ cea din 1764², și cea din 1781³. Autorii cărții amintite, la început, sunt doi cunoscuți călugări învățați din Atos: Agapie și Nicodim Aghioritul⁴, cari au întocmit-o la 1794 în neogreacă. Traducerea românească s'a făcut de călugării români: Grigorie și Gherontie, cari au tipărit-o la București în 1799, cu titlul următor: „*Carte folositoare de suflet. Despărțită în trei părți dintru care cea dintâiu coprinde: învățătură cătră duhovnic; a doua: Canoanele sfântului Ioan Postnicul; iar a treia: Sfătuire cătră cel ce uspoveduește. Tălmăcită din limba cea grecească. Acum întru a doua domnie a prea luminatului Domnului nostru Iω Alexandru Constantin Muruz voevod. Din porunca prea sfinției sale kiriu Dositei arhiepiscopul și mitropolitul a toată Ungrovlahia. Cu*

1. *Invățătura bisericească a lui Antim din 1710*, republicată de prof. C. Erbiceanu în *Biserica ortodoxă română*: XVI (1892-3) p. 769 et seq. 912 et seq.; XVII (1894), p. 130 et seq. și 225 et seq. cu bogate comentarii.

2—3. *Invățăături pentru ispovedanie ale mitropolitului Grigorie*, București, 1764; cf. *Prăvilioară de taina ispovedaniei*, București, 1781; *Prăvilioară*, Iași, 1784; *Scurtă învățătură a părinților duhovnicești*, Viena, 1787.

4. Autori a multor lucrări, printre cari Pidalionul și Hristoitia, cari au fost traduse în românește.

a căruia *blagoslovenie și cheltuială s'au și tipărit spre folosul cel de obște. La anul 1799* ¹...". Titlul grecesc nu corespunde celui românesc, traducătorii uitând să amintească de numele autorilor, atât ia titlu cât și în prefața adresată mitr. Dositei Filitis. Tălmăcitorii au lăsat la o parte comentariile prin care s'ar fi îndoit volumul cărții. Coprinsul ei este arătat în însuși titlul ei. El este un adevărat tezaur de argumentație canonică cași *Cele șapte taine ale bisericii*, publicate în Moldova, la 1644, de mitropolitul Varlaam.

5. Neîntrecutul monument legislativ al veacului al XVII-lea, care poate sta cu laudă înaintea tuturor neamurilor europene este voluminoasă *Pravilă*, denumită și *Pravila cea mare*, care poartă titlul de *Intreptarea legii*, publicată în teascurile tipografiei domnești de la Târgoviște. Impresionează munca aceluia călugăr Daniil Andrei Panoneanu, care supus canonului ascultării față de ierarhul său, mitropolitul Ștefan, a dat neamului românesc de pretutindenea o carte de legi mixte, care să poată îndestula, nu numai judecata bisericească, ci și pe cea mirenească. Titlul ei amintitor nu numai de numele bătrânului domnitor ambițios, Matei Basarab, prin care nu a voit să se arate urmașilor mai pre jos de cât contemporanul său, Vasile Lupu, suflet mult mai ambițios în zămislire de lucruri mari, alături și numele mitropolitului său Ștefan. Ce minunată legătură de înțelegere între puterea credinței și cea pământească! Titlul ei coprinde toate elementele trebuitoare pentru înțelegerea completă a cititorului. Iată-l: „*Indreptarea legii cu Dumnezeu, care are toată judecata arhierească și împărătească de toate vinil[e] preoțești și mirenești. Pravila Sfinților Apostoli, aceale 7 săboare și toat[e] ceal[e] nameastnic[e] (locale). Lângă aceastea și ale S[finților] das[cali] a[i] lumnii: Vasile vel[lichii] (cel mare). Timote[i], Nichita, Nicolae Teologia d[umnezeest]lor b[og]oslovi. Scrise mai înainte și tocmite cu porun[ca] și învățatur[a] bl[ag]o[s]s[ti]vulu[i] (cucernicul) împărat kir (domnul) Ioan Comninul, de cuvântătorul diacon al mar[i]i beser[icii] lu[i] D[um]n[e]z[ău] și păzitor de pravil[i] kir Alexie Ari-*

1. Cartea aceasta s'a imprimat de foarte multe ori, atât în grecește, cât și în românește. Fostul meu Institut de Istoria vechiului drept român de la facultatea de drept din Iași a posedat următoarele ediții românești: 1799, 1819, (1838 și 1928; iar din cele grecești, edițiile din 1804, 1818 (Veneția) și 1893 Atena), cari astăzi au dispărut mulțumită poruncii fără Dumnezeu din partea celui însărcinat să evacueze la vreme tezaurul unei biblioteci de 10.000 volumi.

stinu. Iar acum de întâi prepus[e] toat[e] de pre ellineșt[e] pre limba rum[ânească], cu nevoița și userdia și cu toat[ă] cheltuial[a] a pre S[fințitului] de H[ri]s[tos] kir Ștefan, cu mila lu[i] D[um]n[e]z[eu], mitrop[olitul] Târgov[iștii], exar[h]ul plaiu[rilor] și a toot[ò] Ung[ro]v[lahia]. In Târgoviște. In tipografia prea lum[inatului] meu Domn Iw Matei v[oevod] Basarb. In S[fânta] Mitr[opolie], în cas[a] Năl-ț[ă]rii Domnulu[i] nos[tru] I[i]s[us] H[ri]s[tos], M[a]r[tie] 20 vl[et] 7160, a lui H[ri]s[tos] 1652.“ Acesta-i pomposul titlu al legii care venia să „îndrepteze“ pe drumul cel bun legea care de acum înainte trebuia să normalizeze judecățile clerului și pe ale celorlalte scaune de judecată mirenească. Era o operă care să întreacă „Cartea rumânească de învățatură de la Pravilele împărătești și de la alte giudeațe“ cu copris numai penal de la 1646 a lui Vasile Lupu din Moldova. Opera mitropolitului Ștefan și a lui Matei Basarab îmbrățișa atât materia canonică cât și pe cea profană necesară judecăților civile și penale. Pentru a înlătura părerea unor cercetători, cari socoteau că această pravilă ar fi fost alcătuită înaintea celei a lui Vasile Lupu, am făcut dovada într'una din lucrările mele¹, punând în coloane paralele materia uneia și aceleiași glave (capitol), de unde reese, nu numai că ele corespund ca traducere, dar și că limba din Îndreptarea legii este mult mai cursivă, ceia ce dovedește că este o elaborare mai târzăe. Limba pravilei lui Vasile Lupu este lipsită de maleabilitatea celei din Îndreptarea legii. Legătura conjuncțională și prepozițională în Îndreptarea legii e fără cusur. Tâlmăcitorul, Daniil Andrei Panoneanul, tot un smerit monah, recunoaște puținătatea cunoștințelor sale de limbă greacă, din care pricină a confundat noțiuni și fapte istorice arhicunoscute de tâlmăcitorii din lumea profană. Cu toată această puțină cunoștință de greacă a lui nu s'a dat înlături de la o așa de muncă grea. Sincer, el recunoaște că l-a ajutat la acest osârdic lucru ieromonahii: Petriți și vestitul Pantelimon Ligaridis, dascăli și predicatori ai curții domnești din Târgoviște, cum o spune în prefața sa. Intinsa introducere a mitropolitului Ștefan este un istoric al legislației bizantine canonice, fiind o copie fidelă după prefața Sintagmei lui Matei Vlastarie, afară de începutul și sfârșitul ei, care aparțin semnatarului ei. Acest sfârșit original al ierarhului arată adevăratul scop al acestei impozante pravile, când zice: „Pentru aceia o!

1. Șt. Gr. Berechet, *Legătura dintre dreptul bizantin și român*, Iași, 1937 p. 125.

iubiții smerenii noastre fii! La cine se va tâmpla, au de în rânduiala noastră, au de cea de în afară, priimiți-o ca o hazna împărătească, plină de toate lucrurile scumpe, că veți afla întrânsa de toate bunătățile, carele îndreptează sufletul, că întărește pre cei ce stau, și pre cei căzuți nu-i lasă în ociaianie (desnădejde). Dulce iaste blagocestivilor (pioșilor), iară zlocestivilor (nepioșilor) înfruntătoare, groaznică păcătoșilor, cercetătoare de toată vârsta, și de toată dregătoria și rânduiala împăraților, domnilor, boiarilor, și celor ce sânt pre mâna mai marilor, voinicilor, proștilor (simplilor) bogaților, săracilor, călugărilor, mireanilor, bărbaților, muiarilor, tinerilor și bătrânilor.... de aicea cetind cu socotință și cu luare aminte, lesne se va îndrepta și se va întări. Curvarii se învață a-și ținea curăția, cel rău se învață binele, cel fără de minte se înțelepțește, cel semeț (se face) smerit, Aceasta învață pre cel nemilosârd milostiv, și pre cei ce jehuesc (jefuesc) ale altor să le dea ale cui sânt, și, cum am zice mai scurt, tot feliul de bunătăți. Cine va vrea, acela de aceia, va putea să zleiazscă (scoată) ca dintr'un isvor. Drept aceia, rog smerenia noastră, pre voi pre toți fii iubiți întru Duhul, căutați și ispitiți Scriptura, că așa socotesc, că pare că întrânse veți afla viața, după cuvântul Domnului, și primiți cu dragoste și cu userdie, și cetind, îndreptați viața noastră¹..." Acest epilog al mitropolitului Ștefan arată nu numai scopul tipăririi acestei pravile, ci și rostul tuturor pravilelor din vechime, când ele serveau spre instruirea cititorului, care trebuia să o aplice în viață, fie ca simplu credincios, pentru sine, fie ca judecător pentru alții. Când vom vorbi despre aplicarea lor vom arăta și prin fapte acest rost al lor.

Aceasta este pravila care s'a aplicat în tot pământul românesc, nu numai în Principatele Române, ci și în teritoriile supuse altor neamuri. Cine a avut cândva vreun exemplar din această carte a constatat cu mare bucurie, că nu-i episcopie, mitropolie sau scaun de judecată bisericesc, unde să nu se găsească vreun exemplar din această pravilă². Ba în unele biblio-

1. Vezi prefața n doua a pravilei din original; cf. Șt. Gr. Berechet, Legătura dintre dreptul bizantin și românesc, vol. I, partea I, Izvoadele, Vasului, 1937, p. XXX.

2. Biblioteca Institutului de Istoria vechiului drept de la Iași a posedat un exemplar complet, pe care-l folosise un șir de preoți din Argeș și Muscel d-l Turcu, funcționar de la Arhivele din Iași a dobândit un splendid exemplar de la Râșnov din jud. Neamțu; biblioteca Monumentelor istorice are un exemplar în bună stare, P. S. mitropolit Efrem mi-a arătat un frumos exemplar,

țeci am găsit și un exemplar copiat, și tocmai în Moldova¹. Vămașul de la Râmnicul Vâlci de sub ocupația austriacă. Petru Dobra, a tradus-o toată în latinește pentru trebuințele Ardealului², în 1722.

Pe la 1824 Kopitar, bibliotecarul slavist al bibliotecii din Buda Pesta, studiind această pravilă a dat și o traducere parțială³. În 1871 N. Blarenberg cu G. Misail au dat o splendidă ediție fragmentară, fără să menționeze undeva. I. Bujoreanu a editat-o în 1885 cu litere latine.

Indreptarea legii în afară de materia întreagă din „Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe”, adică partea penală plus legea agrară mai coprinde și Nomocanul cu comentariile lui Alexe Aristen, ca fiind cel mai puțin voluminos, față de ale lui Ioan Zonara și Teodor Valsamon.

Dacă traducătorul și diortositorii (corectorii) îndreptării legii au fost ieromonahi; alcătuitorul originalului a fost Mihail Malaxos, un notar al mitropoliei din Teba. Nomocanul său a fost o compilație din toată legislația canonicoprofană bizantină, încheată după căderea Constantinopolului la 1561-2, care se cerea de creștinătatea rămasă orfană de căpetenia Statului. Patriarhul Constantinopolului, după dispariția puterii lumești, care fusese concentrată în mână împăratului, căzut ca un erou cu sabia în mână, deveni părintele tuturor creștinilor din Bizanț. Bibliotecile europene coprinde peste 175 de copii. Ele variază ca număr de capitole între 203-950. Unele exemplare sunt scrise în elena vremurilor de compunere a legislației bizantine; iar altele sunt în neogreaca contemporană a alcătuitorului. Criticii s'au

apoi biblioteca m-rei Neamțului, episcopia Romanului, și Hușului au deosemena câte un exemplar.

1. Pr. V. Ursăcescu de la Curteni din jud. Fălciu avea în Muzeul său personal o copie din 1804 și un alt exemplar imprimat.

2. Muzeul Brukenthal din Sibia și Biblioteca din Buda Peste posedă două copii. Titlul acestei traduceri este următorul:

„*Regula legis voluntati divinae accomodata, continens jura canonica et imperatoria pro causis status eam ecclesiasticii quam secularis, ad mandatum Imp. Ioannis Comneni e ven. magnae Dei ecclesiae diacono et legem conservatore, domino Alexeo Aristino conscripta, ex graeco idiomate in valahicum cum industria et sumtibus sanctissimi domini Stephani Dei gratia metropolitae Tergovistensis et exarchi confinorum Hungaro-Valachiae translata*” etc, Vezi amănunte la A. Denșianu în Analele Academiei Române.

3. În „Jahrbücher der Literatur”, Wien, 1824, pp. 158-167.

împărțit în două tabere: cei cari sunt de părerea limbei elene susțin că mai ușor a venit alcătuitorul să-și înfiripeze Nomocanonul său cu material luat deagata din limba originalului; iar cei de părerea limbei neogrece își întemeiază părerea lor pe faptul că un Nomocanon, care să slujească nevoile cititorului, fie pentru instruirea lui personală, fie pentru aplicarea lui la vreun scaun de judecată numai dacă el era compus în limba apla¹. Neuitatul profesor Constantin Erbiceanu al cărui neostent condei a ilustrat odinioară paginile acestei reviste a arătat că în biblioteca sa personală a avut o copie după acest Nomocanon, care se potrivea cu materialul din *Îndreptarea legii*, și pe care o socotește a fi originalul după care s'a tradus *Îndreptarea legii*, ci nu Nomocanonul lui Malaxos. Copia aceasta a sa este făcută la Salonic de ieromonahul, ajuns mai târziu mitropolit al Niceei, Porfirie. Pusă în coloană paralelă cu un alt manuscris de la Seminarul Central îi dă concluzia că *Îndreptarea legii* nu a fost tradusă după Nomocanonul lui Malaxos, ci după al lui Porfirie, care are mai multe capitole de cât al lui Malaxos². Cel care scrie aceste rânduri a tipărit textul neogrec al unui asemenea Nomocanon, copiat în Grecia la 1649, cumpărat la Atena în vara anului 1935, în „*Intregiri*“ Nr. 2, care copie are multă asemănare, deasemenea, cu textul *Îndreptării Legii*³.

6. În epoca apariției pravilelor celor doi domni contemporani ai primei jumătăți a secolului al XVII-lea, a apărut în Ia-

1. Advocatul grec din Atena, cunoscut scriitor în domeniul vechiului drept elen, Dimitrios Ghinis, cu care am discutat asupra acestei chestiuni, socotește un non sens a crede în posibilitatea alcătuirii Nomocanonului lui Malaxos în limba elenă, în vremea aceasta. A se vedea și un articol al său în revista „*Ellenică*“ 1936.

2. C. Erbiceanu, *Material inedit pentru istoria dreptului canonic oriental. Manuscriptul grecesc a lui Manuel Malax notarul. Forma și conținutul manuscriptului*. în „*Biserica ortodoxă română*“ XVI (1892-3) pp. 319-334 și „*Material pentru dreptul bisericesc oriental. Manuscripte din biblioteca mea*“. Ibidem, pp. 417-428. În luna Mai 1909, când am inventariat biblioteca personală a acestui mare istoric-teolog, știu că și-a oprit unele din manuscrisele sale pentru restul vieții, al cărui sfârșit a urmat repede după aceasta. Biblioteca a dăruit-o bibliotecii Internatului teologic din București. Am văzut înainte de războiul acesta în biblioteca fundamentală a Universității din Iași o copie după „*Cârja arhierilor*“ în grecește, care aparținuse odinioară lui C. Erbiceanu, Copia poartă Nr. 303.

3. Manuscrisul nostru are 290 capitole, tipărite pentru a intra în „*Intregiri*“, *Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, Nr. 2 pp. 233-364. Coalele au rămas la tipografia din Vălenii de Munte a lui N. Iorga, cu manuscrisul, risipite de prăpădul războiului.

nina Epirului, la 1645, o Sintagmă nomocanonică mult mai bogată și mai amănunțită de cât tot ce a apărut până la această dată. Autorul ei este arhimandritul, ajuns mai târziu episcop, Iacob. El numește lucrarea sa ἡ βακτηρία τῶν ἀρχιερέων = Cârja arhierilor¹, lucrând din îndemnul patriarhului Parthenie al II-lea în prima lui păstorie. Titlul simbolizează călăuză arhierilor de care au nevoie la găsirea drumului în judecata oamenilor. Are 1594 capitole pe lângă cele 320 ale Sintagmei lui Vlastarie. Exemplare au fost trecute peste Dunăre, la noi, de monahii, ce veneau din părțile Balcanilor. După trecere de peste un secol, această inpozantă lucrare legislativă a fost tradusă și în românește, lucru pe care nu l-a observat nici C. Erbiceanu, care i-a tradus toate prefețele sale².

Traducătorul este monahul Cosma Vlahul (i-am zis Vlahul după numele aceluia care semnează sub prefața Penticostarului tipărit în vremea aceia la 1753), fără nicio îndoială vreun macedonean, care știa bine limba grecească. Corectarea (diortosirea) i-a făcut-o tipograful Duca Sotiriovici din Tasos, cunoscător a limbilor: greaca, latina și română, căsătorit cu o moldoveancă și cununat de boerul Iordache Cantacuzino cu care ocazie i-a dăruit câțiva robi țigani. Traducerea s'a făcut în 1754 din îndemnul mitropolitului Iacob Putneanu. Titlul traducerii este acesta: „*Vactiria adică Cârja arhierilor, acum întâia oară tălmăcită dupre limba elinească pre limba moldovenească, cu osârdia și toată cheltuiala preosfințitului mitropolit al Moldovei, kir Iacov*³, iară tălmăcitor al acestei cărți au fost cuviosul întru ieromonahi kir popa Cosma, La anii 7262 (1754), fiind și diortosită de dascălul

1. C. Erbiceanu, „*Descrierea manuscrisului arhim. Iacob Ioanitul. Sintagma. sa alfabetică*” în „*Biserica ortodoxă română*” XVI (1892-3) pp. 31-70; Cf. Șt. Gr. Berechet, „*Dex lois byzantines en traduction roumaine*”, în „*Actes du III-me congres international d' études byzantines*” (sesion d' Athènes. Octobre, 1930), Atena, 1932, pp. 179-183 și în revista polonă: „*Prezewodnik historycznoprawny*, I, Nr. 3, pp. 253-256.

2. Dl. C. Spulber nu ne-a mai dat nici până azi răspunsul la întrebarea noastră pusă în articolul nostru. „*Aplicarea pravilelor ca izvor al unificării spirituale și naționale la Români*”, publicat în „*Omagiu lui Ioan Lupaș*” 1943, pag. 72, de a nu fi noi acela care am descoperit traducerea românească a Cârjei arhierilor, ci C. Erbiceanu (Mais l'existence de la traduction roumaine de la Vactiria avait été relevée d'abord par Erbiceanu în broșura sa „*Etudes de droit byzantin, VI. Indreptarea legii le code valaque de 1652. I-ère partie, histoire*, 1938, Bucarest, p. XLIII”). Credem că nu-l va mai da niciodată.

3. Iacob Putneanu, episcop de Rădăuți 1745—13. XI. 1750 și mitropolit 1750—1758.

*Duca de la Tasos*¹. Prof. Antonios Monterratos i-a tipărit *Tabla de materie*¹.

Academia Română posedă trei copii grecești² ale acestei Sintagme; iar din traduceri românești are numai două exemplare³. Avem dovezi de folosirea ei de către instanțele de judecată mixte moldovenești chiar înainte de apariția traducerii românești⁴. Andronache Donici a întrebuințat-o ca izvor a Manualului său de două ori, în 1814⁵.

7. Tradiția clericilor lucrători în domeniul legislației nu se întrerupe nici în cursul secolului al XVIII-lea. Biserica constantinopolitană lucrează prin cei mai harnici și destoinici dintre clericii săi. Lavra din muntele Atos este foarte activă. Când alcătuirii de colecții canonice, — cari fără îndoială că se cereau de diferite instanțe de judecată bisericească, — se ivesc. Patriarhia ajută cu banul ei tipărirea unor asemenea lucrări. Astfel, monahul Spiridon Milia⁶ a editat la Paris o colecție folio în două volume, la 1761—2; iar alt monah, Neofit Peloponesianul⁷, a scos la lumină, în Veneția, la 1787, o nouă colecție de canoane, cu titlul grec:

Συλλογή πάντων τῶν ἱερῶν καὶ Θείων κανόνων τῶν τε ἁγίων ἀποστόλων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων ἅμα δὲ καὶ τοπικῶν, σὺν τοῦτοις καὶ τῶν λοιπῶν Ἁγίων Πατέρων τῶν κατ' ἰδίαν ὁροθετησάντων, καὶ ὑποσυνόδων οἰκουμενικῶν, ἢ τοπικῶν θεωρηθέντων. Συλλεχθέντες ἐκ διαφόρων βιβλίων, καὶ τυπωθέντες νῦν διὰ προτροπῆς καὶ ἀναλωμάτων τοῦ πανιερωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἁγίου Ναζαρέτ, κυρίου κυρίου Νεοφίτου Πελοποννησίου, Ἐνετίησι, 1787⁸.

Spre sfârșitul acestui veac, doi monahi învățați și harnici, Nicodim Aghioritul și Agapie, — pe lângă alte lucrări de mare

1. In revista greacă: „Buletinul societății de istorie și arheologie a Greciei”, III (1891); Nr. 2—3, Atena.

2. Nr. 220 foarte frumos scris; Nr. 229 și Nr. 800 cu o caligrafie mai greu de citit.

3. Nr. 1271 cu 950 pagini foarte frumos scrise, fostă în m-rea Neamțului și venită la Academia Română din biblioteca personală a mitropolitului Iosif Naniescu.

4. Documentul din 24. XII. 1753, când încă nu era tradusă.

5. Vezi pp. 99 și 103 din Manualul lui A. Donici.

6. A. P. Vretos, *Literatura neoelană sau catalogul cărților tipărite de greci în limba vorbită și elenă de la căderea imperiului bizantin până la stabilirea regatului*, Atena, 1854, p. 82, Nr. 226.

7. Ibidem, p. 113. Nr. 319, are pp. 486.

8. Biblioteca seminarului „Nifon mitropolitul” are un exemplar.

folos, — a alcătuit o altă colecție canonică, numită Pidalion, în 1793. Ea arămas în manuscris până la 1800, când a fost publicată la Lipsca¹ de clericul Teodorit Atanasie, care și-a îngăduit să adauge în comentariile canoanelor unele idei contrarii spiritului dogmatic ortodox. Sinodul patriarhal din Constantinopole, care-i permisesse tipărirea, a fost silit să dispună să se acopere locurile cu pricina prin bucăți de hârtie albă. Socotim că lucrarea călugărului Hristofor din m-rea Ivirului din Atos, tipărită tot la 1800 în Constantinopole sub titlul de (*Canonicon*) *Κανονικόν*² a dorit înlăturarea întrebuițării Pidalionului. Edițiile Pidalionului grecesc din 1841³ 1864⁴, 1886⁵, și 1908⁶ vorbesc despre abuzul săvârșit de Teodorit cu adaosele sale.

Această impunătoare operă canonică a fost tălmăcită de mitropolitul Veniamin Costache, în tihnită sa viață de retragere departe de sgomotul și deșertăciunea lumii din m-rea Slatina și tipărită în teascurile m-rei Neamțului la 1844⁷. Dăm mai jos întinsul ei titlu: *„Întru slava Tatălui, a Fiului, și a Sfântului Duh, a unuia Dumnezeu, Pidalion sau Cărmă corabiei înțelese a catoliceștei și apostoleștei biserici a ortodoxilor. Adică toate Sfintele canoane a Sf. Apostoli, a Sf. Sinoade icumenice, locale și a Sf. Părinți de pe alocurea. Traduse din grecește în românește de Înalt Prea Sfi[n]țitul proin M. kirio kir Veniamin, iară acum întâiaș dată, în zilele preîn[ăl]țatului Domn Mihail Grigoriu Sturza V[oe]vod. Cu blagoslovenia înalt Presfi[n]țitului Arhi[episcop] și mitropolit al Moldovei kirio kir Meletie. Tipărită prin sârguința și cheltuiala Precuviosului arhimandrit și stareț Sfi[n]telor monastiri Neamțul și Secul, kir Neonil. Indreptate și îndeplinite de protosinghelul Neofit*

1. Ibidem, p. 132, Nr. 358. Biblioteca Universității din Iași are 3 exemplare, la cota 353 IV, Teologie; pp. 555 Cf. Șt. Gr. Berechet, *Legătura dintre dreptul bizantin și românesc*, Vaslui, 1937, pp. 83—5.

2. A. P. V r e t o s, Ibidem p. 134, Nr. 361. Biblioteca Institutului nostru de Istoria vechiului drept românesc din Iași a posedat un exemplar.

3. Ediția aceasta a fost editată de Goarpolas din Olimp, Atena, 1841.

4. Ediția din 1864 a fost imprimată de epirotul Serghie H. Ratani, în Zachintos, având 788 pp.

5. Ediția aceasta a văzut lumina prin grija lui A. St. Gheorghios și Ap. Feretopulos. Atena, Are 648 pp. Ultimele 10 pagini sunt ocupate de numele abonaților (162 pe fiecare pagină), unii abonându-se la câte 40 de exemplare.

6. Ediția din 1908 este editată din Ioanis Nicolaidis Kesisoglos din Cezarea, Atena, are 752 pagini.

7. Institutul nostru avea un exemplar complet, având 521 foi foliant, adică 1042 pagini. Limba românească cu toată prefacerea lui Neofit Scriban nu este destul de limpede.

Scriban. In tipografia Sfintei monastiri] Neamțul. In anul 1844. De ieromō[nahul] Teofan și de mon[ahul] Cleopa tipō[grafii]"¹. Cum se vede se deosebește de titlul grecesc pe care-l dăm mai jos :

Εἰς δόξαν πατρὸς Υἱοῦ καὶ Ἀγίου Πνεύματος Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς, τῆς μίας, ἁγίας, καθολικῆς, καὶ ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας ἦτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ, καὶ θεῖοι, κανόνες, τῶν τε ἁγίων πανεοφήμων ἀποστόλων, τῶν ἁγίων οἰκουμένικῶν συνόδων τῶν τοπικῶν καὶ τῶν κατὰ μέρος θείων πατέρων, ἐλληνιστὶ μὲν, χάριν ἀξιοπιστίας ἐκτιθεμένοι, διὰ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς κοινοτέρας διαλέκτου, πρὸς κατάληψιν τῶν ἀπλουστέρων ἐρμηνευμένοι, παρὰ Ἀγαπίου ἱερομονάχου, καὶ Νικοδήμου μονάχου.

Καὶ μετ' ἐπιμελίας ἀνακριθέντες, καὶ διορθωθέντες, ψήφῳ τοῦ παναγιωτάτου, καὶ τῆς ἱερᾶς καὶ ἁγίας συνόδου, παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου καὶ ἱεροκήρυκος κυρίου κυρίου Δοροθέου. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντες ἀδείᾳ μὲν καὶ προτροπῇ, καὶ ἐπιταγῇ τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ τῆς ἁγίας συνόδου. Ἐπιστολῇ δὲ καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ εὐτελοῦς ἐν ἱερομονάχοις θεοδωρίτου Ἀθην. τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Διὰ δαπάνης τῶν ὀνομαστῶν φερομένων ἐν τῷ τέλει τῆς βίβλου εἰς κοινὴν ἀπάντων τῶν ὀρθοδόξων, σοφῶν τε καὶ ἀπλουστέρων ὠφέλειαν. Ἐν Δειψίᾳ τῆς Σαξωνίας ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ Βραϊτκόπφ καὶ Ἄιρτελ, 1800¹.

Tălmăcirea mitropolitului Veniamin este exactă, dar fără limpezimea înțelegerii cititorului de astăzi. El a evitat toate adaosele lui Teodorit. Are 3 prefete: a) Prefața lui Neofit Scriban în care arată motivele surghiunului său de la Neamțu, unde i s'a dat ca ascultare revederea și corectarea textului; b) Prefața mitropolitului Veniamin și c) Prefața patriarhului Neofit al Constantinopolului, unde expune împrejurările privitoare la adaosele lui Teodorit.

Ordinea canoanelor este cea cronologică: canoanele Sf. Apostoli, ale sinoadelor ecumenice, ale sinoadelor locale, ale sfinților părinți. La acestea s'au mai adăugat: canoanele sinodul din Cartagena, ale lui Ioan Postnicul, ale lui Tarasie, ale lui Nichifor Mărturisitorul și ale lui Nicolae, patriarhul Constantinopolului. Fiecare canon își are „tâlcuirea” sa, unde se aduce ca argumentare toate canoanele legate de ideia canonului comentat. Se termină cu gradele de rudenie, ceea ce se cerea pe atunci mai cu multă insistență.

In 1871, mitropolitul Andrei Șaguna al Ardealului a de-

1. Biblioteca seminarului „Nifon Mitropolitul” are un ex.

clarat Pidalionul, carte normativă pentru toată biserica de dincolo de munți.

În afară de această legislație canonicoprofană, clerul nostru a mai primit din partea ierarhilor lui diferite cărțuli și instrucțiuni sub forma de pastorale prin care li se trăgea atenția asupra multor chestiuni din domeniul dreptului civil. În domeniul procedural materialele acestea sunt destul de bogate. Este dureros că până astăzi nimeni dintre canoniștii noștri nu au adunat asemenea materiale pentru a alcătui un drept canonic românesc, care ar fi arătat prin ce se aseamănă cu vechea noastră biserică celelalte biserici surori în credință și totuși variată sub formele ei de viață religioasă, socială și juridică. Glasul neobositului muncitor, — profesorul Constantin Erbiceanu, — a răsunat în pustiu, la această revistă, acum o jumătate de veac, ca preoțimea și doritorii de studiere a trecutului nostru bisericesc canonic să adune toate materialele în legătură cu acest domeniu, fie pentru a se publica aici, fie pentru a le publica însuși descoperitorii lor¹.

8. Avem „Capete de poruncă”² trimise preoților de mitropolitul Antim Ivireanu, la 1714, prin care învăța pe diaconi și preoți, cum să scrie foile de zestre și testamentele. În trecut, clerul era îndatorat să scrie foile de zestre pentru tinerii, cari se căsătoreau, precum și testamentele pentru cei cari se apropiau de sfârșitul zilelor lor. În aceste capete (articole) li se arată calitățile celor ce vin la clerici să le scrie testamentul și câți martori trebuie să iscălească aceste acte. Când testatorul voia să desmoștenească pe cineva din cei ce au drept la averea lui, atunci scriitorul testamentului trebuia să caute să măre până își va lua seama asupra faptului pe care vrea să-l săvârșiască. Coprinsul acestor Capete de poruncă s'au mai reeditat la 1775 sub mitropolitul Filaret al II-lea. Coprinsul unor asemenea instrucțiuni se făcea cunoscut și credincioșilor din Moldova, fie prin asemenea broșuri, fie prin pastorale sau enciclice. Nenumăratele Foi de zestre și testamente, cari se găsesc în posesiunea

1. Toate aceste îndemnuri au fost date în revista: Biserica ortodoxă română, XVI (1892—3), p. 917.

2. Institutul nostru de Ist. v. dr. românesc le-a avut în copii fotografice.

particularilor, și prin bibliotecile și arhivele noastre de Stat fac dovada cum se executau poruncile ierarhilor noștri din trecut și cât de mult ajutau ei dreptatea veche.

9. Un alt fel de acte din care putem scoate mult material juridic sunt așa numitele „anaforale-rapoarte” ale acestor ierarhi către domnitorii din vechime prin care le trăgea atenția asupra unor călcări de lege, cari trebuiau să dispară sau să se îndrepteze. Astfel avem anaforaua mitropolitului Iacob Putneanu către Matei Ghica, domnul Moldovei, prin care îi arată că supușii Țării, cari sunt credincioșii lui, când fac înțelegeri între unii și alții nu fac contracte (scrisori), scrise între ei, semnate de martori, ci rămân numai la o înțelegere verbală. Faptul acesta silea, atât judecata bisericească, cât și pe cea civilă (politicească), să recurgă numai la jurământ sau la „carte de blestem”, din care cauză s'au umplut cimitirile cu strigoi, fiindcă jurau pe nedrept. El și cu cei 6 boeri mari, semnatari ai acestei anaforale, roagă pe domnitor să facă o lege „*un testament stătător*” la mitropolie și să se dea în știre tuturor ispravnicilor de pe la ținuturi să aducă la cunoștință tuturor că de acum înainte, când se vor face tocmele să se facă în scris și cu martori, altfel cine se va înfațișa la judecată fără contract și fără martori, nu li se va ține în seamă, și în afară de aceasta vor fi și pedepsiți. Domnul a dat dispozițiile dorite.

Dăm mai jos textul acestei anaforale¹:

Prea Înălțate Doamne,

„Văzând noi multe lucruri bune și îndreptări, care cu înaltă înțelepciune face măria ta la patrie și supușii mării tale, și mai vârtos râvna și osârdia mării tale cu care în tot chipul te silești ca să aduci toate lucrurile la bună orânduială, îndrăsnim și noi a aduce aminte mării tale pentru oarecare lucru. Adică, aici în pământul nostru s'au obișnuit, atât partea politicească, cât și bisericească, la toate tocmelele ce fac ei unii cu alții, cât și cu slugile, năimiții și păstorii lor, când îi tocmeșc cu simbrie și alte pricini, că acestea toate le fac fără de scrisoare și fără de martori, și când se întâmplă între unii ca aceștia vreo pricină de judecată, nu au cu ce se dovedi unul cu altul, și judecătorii încă nu au de unde se lumina, ne fiind nici scrisoare,

1. V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*, I, p. 22, cf. Iconom C. Eftimie, *Viața și activitatea mitr. Moldovei Iacob II Putneanu, teză de licență în teologie, București 1900 pp. 16-7.*

nici martori, pentru care cele mai multe judecăți nu se pot îndrepta într'alt chip fără numai cu jurământ ori cu carte de blestem. Și așa pe toate zilele pier multe suflete, după cum vedem, că ținuturile bisericilor se atârnă pline tot de oameni afurisiți. Căci unii pentru sărăcie, iar alții neștiind ce este jurământul, îndrănesc de jură. Și așa unii de alții se îndeamnă a plini acest păcat care este lepădare de Dumnezeu. Care jurământ, văzând noi, ce se face pe toată zilele, ni s'a părut, că este un lucru foarte strașnic și păgubitor de suflete creștinești.

Pentru care cu aducere aminte îndrăsnim a ne ruga înălțimii tale, de vei socoti și măria ta, că este bine să poruncești să se facă un testament stătător la mitropolie. Așijderea și cărți de înștiințare pe la toate ținuturile cu hotărâtoare poruncă că de acum înainte oricine ar avea a face tocmeală cu alt om sau cu sluga lui și năimiții și păstorii lor, sau în orice chip ar fi, care se aseamănă cu niște pricini ca acestea, fără de scrisori și fără de martori, nicio tocmeală să nu facă. Iar care ar mai face de acum înainte tocmeli fără de scrisori și martori și i se va tâmpla să iasă la vreo judecată, să nu i se țină în seamă, ci încă să fie și de pedeapsă. Și aceasta făcându-se, că vei avea măria ta mare laudă de la toți și veșnica pomenire pentru un lucru ca aceasta de suflete folositor.

Noi am îndrăsnit a aduce aminte mării tale; iar săvârșirea o lăsăm la prea înalta și lesne cunoscătoare înțelepciune a mării tale".

(ss) Iacob mitropolitul Moldovei

(ss) Iordache Canta logofăt

(ss) Ion Palade vel spătar

Încă alte 4 semnături.

Rezoluția domnului Matei Ghica din 5/VI/1753: „Bine au socotit sfinția sa, părintele mitropolit împreună cu dumnealor veliții boeri, cari și noi găsim-o cu cale, o întărim, poruncind să se facă ispisoc stătător de această pricină și să se scrie cărți pe la toți ispravnicii de pe la ținuturi, dând de știre tuturor pentru ca aceasta să o știe. Acestea poruncim, Iunie 5 leat 1753". În pecete sunt mărcile ambelor Pricipate.

10. Lectiile de morală pe cari le dau ierarhii subalternilor lor în domeniul canonic iau înfățișarea de „pravilă". Se constată că o asemenea instruire moralo-juridică ei o dau acestor subalterni până și prin scrisori particulare, care fiindcă vorbește în ele despre chestii de serviciu devin acte publice. Adunarea, cordonarea și sistematizarea lor după chestiuni ar putea forma codul trecutului vieți juridice a societății noastre din punct de vedere juridic-bisericesc și profan. Astfel, numai aruncându-ne ochii peste o carte de documente găsim scrisori cu astfel de

precepte juridice, cari îmbrăcând veșmânt juridic devin canon, cod. De pildă, într'o scrisoare din 24 Ianuarie 1825, mitropolitul Grigore al Ungrovlaviei scrie episcopului din Râmnic, Neofit, să nu fie naș la botez sau la cununie, ferindu-se de a fi cândva cumătru, fiind oprite călugărilor de canoanele Sfinților Părinți. Iată în ce formă epistolară ușoară și blândă, comunică mitropolitul confratelui său de la Râmnic părerea sa, pare că ar fi o hotărâre. Iată scrisoarea de judecată:

„Cu cea în Hristos frățească dragoste aghie Râmnic. Între celelalte povățuiri, ce am dat frăției tale și mai înainte de plecare și la plecarea de aici la eparhie, care nu suntem la îndoielă, că se vor păzi întocmai, puindu-se în lucrare; nu ne-am adus aminte a adăoga și aceasta, adecă a nu te îndrăzni vreodată să tii naș la botezul vreunui copil, nici naș la cununie, cum am zice să te ferești foarte de cumetrii, fiind cu totul zăticnite și arădicate acestea de către Sfinții Părinți de la partea călugărească și mai vârtos în trecuții ani de la Biserica cea Mare; ci precum zice, fără a șocoti mai mult de cele ce se vor fi urmat mai înainte de procatohii (predecesorii) noștri în pricina aceasta. Frația ta să te păzești să nu cazi în vreo ispită, că și nouă de la câteva locuri ni s'au provalisit (propus) a le boteza copii, dar n'am primit, făcându-i să înțeleagă cu cuvânt că nu suntem slobozi după canoanele bisericesti, și s'au tras fără a ne mai supăra. Așa dar vei urma și frăția ta.

Suntem al frăției tale în Hristos iubit frate

(ss) Grigorie al Ungrovlaviei
1825 Ghenar 24

Mai târziu, la 29 Iulie 1825, acelaș mitropolit scrie tot aceluiași episcop cu privire la plângerea unui diacon Radu prin care se spune că a fost bătut la falangă de un protosinghel din care cauză roagă pe episcopul Neofit să cerceteze el cu deamănuntul, hotărând dacă jeluitorul ar mai putea sluji sau nu din cauza boalei de epilepsie de care ar suferi din acea bătae. Ii dă sfatul să pedepsească canoniceste pe protosinghelul vinovat, căci numai instanțele civile (politicești) întrebuintează bătaia la falangă, pe când cele bisericesti în loc de bătaie se folosesc de sfătuiri d'ihovnicești, povățuiri, dojeniri, canon, metanie, și îndepărtare de la slujba celor sfinte.

Altă dată, la 18 Aprilie 1825, sfătuește pe acelaș ierarh ca pe un preot, care cununase ilegal pe cineva, să-l pedepsească

cu oprirea de la slujirea celor sfinte, fără a-i mai rade și barba. Iată și acest bilet:

„Către acestea mai alaltăieri la răspunsul ce am făcut frăției tale pentru acea nelegiuită cununie, am scris pe lângă celalalte și aceasta, ca preotului ce au cununat să i se ia darul; dar iarăși poftim, ca luarea de dar să nu fie cu rasul de barbă; ci numai cu desăvârșita proprie de a mai lucra cele bisericesti, fiindu-i destul aceasta. Suntem al frăției tale în Hristos frate. 1825 April 18”¹.

Mitropolitul Antim Ivireanu sfătuește pe preoți în „*Cartea păstorului către preoți*”, din 1710 să se ferească preoții (a face frați de cruce, fiind oprit de pravilă, deoarece un asemenea preot va fi pedepsit:

„Așijderea, vă poruncim, frați de cruce nici cu un mijloc să nu lăsați să se facă, pentru căci să fac multe lucruri necuvioase prin mijlocul acei frății; iar de va îndrăzni cineva din preoți, se va pedepsi și el și acei ce s'au făcut frați de cruce, după cum scrie la sfânta pravilă, cap. 31, list. (pagina) 198 (Indreptarea legei din 1652”².

Acestea sunt numai o parte din adevăratele izvoare ale unui drept canonic românesc. Și peste câte nu s'ar mai putea da, dacă muncitori harnici ar mai scormoni prin tezaurele noastre arhivalice de Stat! Câte condici sau fragmente din acestea, cari au slujit ca drepte călăuze la vechile judecăți ale domnilor, vlădicilor și boerilor noștri sau acte cu cercetări și hotărâri vechi nu vor zăcea încă prin unghere de poduri neștiute nici de stăpânii lor, nu s'ar mai culege? Dar cărți vechi din cari unele și eu cuprins juridic, fie canonic, fie profan, nu s'ar mai găsi? Se caută secerători, căci seceriș mult este!

Șt. BERECHET
prof. universitar

1. Biserica ortodoxă română. XVII (1893-4) p. 117-7.

2. Ibidem, p. 219-200. Raderea bărbii era o pedeapsă pe care o aplica vinovaților și domnitorii noștri din vechime. Ea este din adâncimea timpurilor. O găsim și în Biblie la Isaia, VII, 20 și II Regii, 4-5.

3. Ibidem, XVII (1893-4, p. 239.

OMUL LUI HRISTOS ¹⁾

I. MODELUL: *Iisus Hristos*. 1. *Omul, centrul misiunii lui Iisus*. 2. *Semnificația Intrupării Fiului pentru destinele omului*. 3. *Ispitirea Lui este a fiecăruia dintre oameni*. 4. *Patimile și răstignirea*.

II. 5. REALIZAREA în *apostoli și urmași*. 6. *Pocăința și convertirea*. 7. *Comuniunea cu Hristos prin botez și împărtășanie*. 8. *Lupta între trup și suflet*. 9. *Disciplina creștină*. 10. *Puterea Duhului Sfânt în om*. 11. *Colaboratorii lui Dumnezeu*.

III. CREATORUL SOCIAL. 12. *Fără Hristos, nu-i posibilă nicio construcție socială a lumii*. 13. *Ridicarea mulțimilor oropsite*. 14. *Principiile sociale: valoarea omului*, 15. *iubirea de aproapele*, 16. *caritatea*, 17. *conștiința și interesul aproapelui*, 18. *îvinge răul cu binele*.

CONCLUZIE. 19. *Reconstrucția viitoare a lumii*, 20. *Exemplu asemănător din istorie: epoca fericitului Ieronim*. *Oamenii lui Hristos au salvat lumea*. *Necesitatea lor pentru viitor*.

I. MODELUL.

I. Iisus Hristos a ținut la *schimbarea omului*. El nu s'a preocupat deloc nici de bunurile vieții, nici de așezarea politică și nici de cea socială a lumii. În evanghelia Sa, bunurile vieții pământești nu sunt disprețuite, dar noi suntem preveniți mai mult asupra pericolelor pe care ni le aduc, decât asupra foloaselor lor. Același lucru se poate spune și despre starea politică și socială. Iisus nu găsește niciun interes în schimbările din afară. El recomandă plata impozitului datorat statului, simbol al ascultării de autoritatea împăratului. Evanghelia lui obligă pe creștinii la cea mai desăvârșită ascultare față de autoritățile lumesti, așa cum sfătuește sf. Pavel în epistola către Romani (XIII, 1—7) și sf. Petru în prima sa epistolă (II, 13—17). Dar pe buzele lui Iisus nu apar niciodată expresiile pasiunilor

1. Prelegerea de deschidere a cursurilor Facultății de Teologie din București, pe anul universitar 1944—1945 (10 Ianuarie, 1945).

naționale, politice sau sociale. Precum bunurile materiale nu condiționează formarea omului, nici patria, nici așezarea politică și nici cea socială nu sunt hotărâtoare pentru ființa lui. Omul este celula patriei și a societății. De calitatea omului depind toate celelalte. Formarea și înălțarea omului condiționează îmbunătățirea tuturor celorlate realități ale vieții omenești. Începutul și sfârșitul tuturor activităților omenești depind deci nu de formele dinafară, ci de omul cel dinăuntru.

Acesta a fost secretul cel mare al prefacerilor unice realizate de Mântuitorul în lume. El n'a pornit dinafara omului spre om, ci dinăuntru omului spre activitățile sale dinafară. Iisus a urmărit formarea omului înainte de toate, căci în fiecare om germinează o lume, o patrie, o umanitate.

2. *Intruparea* Fiului lui Dumnezeu capătă astfel un înțeles mult mai adânc decât suntem obișnuiți să-l privim. Căci oricât de adevărat sunt diferitele aspecte ale necesității acestei întrupări, este un fapt care depășește orice altă semnificație. În formula evangheliei după sfântul Ioan: «*Și Cuvântul trup s'a făcut*» stă începutul schimbării lumii acesteia. Logosul a fost în lume dela întemeierea ei. Logosul a fost o «lumină lumii» și deci «o lumină oamenilor», chiar în epoca întunecoasă dinaintea Întrupării.

Dar schimbarea desăvârșită a omului nu s'a operat pe o cale abstractă, ci pe calea concretă a întrupării Fiului lui Dumnezeu în carne și oase. Fiul întrupat reprezintă astfel și acest aspect important, de a pune în mijlocul lumii, în chip real și pipăit, un *model desăvârșit al omului ideal*. Iisus Hristos restabilește astfel figura omului primordial, a lui Adam cel fără de păcat. Întruparea aduce astfel în lume o nouă creațiune a omului, așa cum a fost odată în stare paradisiacă și cum va trebui să rămână pentru totdeauna de aci înainte, până la finele veacurilor.

Sf. Pavel stăruie, într'una din marile sale epistole, asupra acestei idei. El compară pe primul om, Adam, cel căzut în păcat, cu omul cel de al doilea, întrupat în Iisus Hristos (Romani V, 12—21). Precum prin Adam a intrat păcatul și moartea în lume, prin Iisus Hristos a venit harul și îndreptarea omului. Iisus este un al doilea Adam, creatorul unei umanități noi, modelul ideal al omului celui nou. Prin El trăim într'o viață nouă și înviem din moartea păcatului, în viața harului, prin comuniune cu Dumnezeu (Rom. VI, 7—12).

Formarea omului nou deci nu-i un proces numai doctrinal,

abstract, ci un contact viu, experimentat, cu realitatea unui model întrupat, care a sălăsluit între noi. Sf. Ioan stăruie asupra acestui fapt, când începe întâia sa epistolă astfel: «*Ce era dela început, ce am auzit, ceea ce am văzut cu ochii noștri, cea ce am privit și mâinile noastre au pipăit,—despre Cuvântul vieții... aceea vă vestim și vouă, ca și voi să aveți împărtășire cu noi*». (I Ioan I, 1—3).

Iată ceea ce distinge în chip definitiv puterea de schimbare a omului prin Iisus Hristos, de orice altă încercare similară de îmbunătățire a omului. Orice altă școală sau mijloc care tinde la formarea ideală a omului este lipsită de viața unui model ideal și desăvârșit. Omul lui Hristos poate nu știe multă doctrină, poate fi dintre cei mai săraci cu duhul. Dar ceea ce-l distinge și-l înalță spre culmile ideale este tocmai atingerea de «*simțirea lui Hristos*». (Fil. II, 5). Iar ca să poată atinge pe Hristos, omul nu-i împiedicat nici de bunuri materiale, nici de condiții sociale și nici de vreo barieră oarecare, de orice natură ar fi ea. Săracul se poate apropia de Hristos, căci nimeni pe lume n'a fost mai sărac și mai umil decât El. *Imitatio Christi* devine astfel un act posibil în chip universal și veșnic. Iată o altă trăsătură care nu se poate găsi în niciun alt sistem de educație a omului. Toate sistemele în afară de Hristos sunt legate în chip parțial de condiții care nu pot fi îndeplinite de toată lumea, pentru opreliști de rasă, de nații, de caste sociale sau de altă natură. Tiparul lui Hristos este nu numai desăvârșit, ca și Dumnezeu, dar este universal, cât lumea și cât durata lumii.

Universalismul acesta în prefacerea omului formează o altă trăsătură măreață a omului lui Hristos, care poate înflori în orice rasă, în orice climat și în orice condiții de traiu s'ar găsi. Sf. Pavel, marele doctrinar al evangheliei, exprimă acest sens universalist al educației creștine când repetă de trei ori, într'o singură frază, aceleași cuvinte: «Pe Hristos noi îl propoveduim, muștrând pe *tot omul* și învățând pe *tot omul* în toată înțelepciunea, ca să înfățișem pe *tot omul* desăvârșit în Hristos Iisus» (Colos. I, 28).

Omul lui Hristos se formează deci prin experiența vieții celei noi, după modelul său purificator. Pe el, nicio putere din lume nu-l poate despărți de Hristos cel trăit pentru noi, odată ce a gustat din binefăcătoarea lui întrupare: «*Nimic nu ne poate despărți de iubirea lui Dumnezeu, cea în Hristos Iisus,*

Domnul nostru!» Așa exclamă unul dintre cei mai mari oameni ai lui Hristos: sfântul apostol Pavel (Rom. VIII, 39).

Vieța lui Iisus devine astfel modelul vieții noastre. Nu numai întruparea Logosului, ci și felul vieții sale sunt normative pentru formarea omului. De aceea momentele hotărâtoare în viața Mântuitorului sunt tot atât de importante pentru viața omului. Un om al lui Hristos nu poate despărți viața sa de modelul său, sub pretext că firea noastră omenească nu s'ar putea ridica la înălțimea și desăvârșirea exemplului pus înainte de Fiul lui Dumnezeu. Desigur, niciun om nu va putea realiza vreodată integral viața lui Iisus. Dar destui oameni — cum ne-o dovedesc sfinții și adevărații creștini — au realizat chipul cel mai înalt cu putință pe scările spirituale ale umanității, pășind pe urmele Mântuitorului. Vom înșira deci câteva momente din viața Domnului, care sunt hotărâtoare pentru imitatorii lui Hristos. Vom alege pe cele mai însemnate și mai reprezentative

3. *Ispitirea* poate fi socotit cel dintâi moment hotărâtor în activitatea publică a Mântuitorului. Prin asemenea ispitire n'a trecut numai Iisus. Ea este piatra de încercare înainte de orice activitate, pentru orice om care vrea să fie al lui Hristos. Nu există om care să nu treacă, într'un fel sau altul, prin etapele ispitirii încercate de Iisus. În viața Domnului, ispitirea este înfățișată o singură dată, căci privește răscrucea misiunii lui în lume. Pentru noi însă, ispitirea poate fi o experiență repetată în viață. Oricum însă, de rezultatul acestei încercări depinde cărarea vieții omului. Privind la biruința lui Iisus asupra ispitirii diavolului, ne ajutăm pe noi înșine, ca să ieșim cu bine din asemenea încercări supreme.

Se cunosc cele trei forme ale ispitirii. Nu însemnează că acestea sunt singurele care au putut să fie, dar ele le-au rezumat pe toate celelalte posibile și de ele depind toate formele imaginabile. Pâinea din piatră, aruncarea de pe marginea templului și stăpânirea asupra împărățiilor lumii, iată cele trei mari răscruci care abat destinele spirituale ale omului: simțurile, ambiția puterii și stăpânirea lumească. Toate aceste drumuri sunt false, dacă cineva dorește în adevăr schimbarea spre bine a vieții lui și a altora. Dacă Iisus ar fi cedat uneia din aceste ispite, misiunea lui ar fi fost terminată fără niciun rezultat. Ca Dumnezeu, avea puteri nemărginite. Ar fi putut folosi puterea sa divină în toate aceste trei încercări, pentru prefacerea pietrelor în pâine, pentru satisfacerea prestigiului său la aruncarea de pe templu jos, cât și pen-

tru stăpânirea împărățiilor lumii. Iisus înătură toate formele exterioare pentru refacerea omenirii. Pentru toți cari pun toată nădejdea progresului lumii în realizări materiale și în confort, ispitirea lui Iisus este o învățătură mântuitoare. Pe toți, El îi previne de o gravă eroare, când spune: «*Nu numai cu pâine trăește omul*». Nevoile și bunurile exterioare nu ne aduc fericirea, ba dimpotrivă, dacă sufletul nu le poate domina. Eroarea veacului nostru stă tocmai în această iluzie. Mirajul tehnic nu poate acoperi sinistra golire a sufletelor omenești. Scânteile civilizației nu pot lumina întunerecul sălbatec din sufletul omului. La ce folos de am construi orașe și așezări omenești însutit mai mărețe, dacă ura distrugerii va prefăce în ruine, la fiecare generație, munca unor secole și dacă, în mijlocul marilor realizări ale civilizației, ajungem de mai multe ori în viață să trăim, ca niște cârtițe, sub pământ, printre ruine, mizerie, epidemii, ucideri și groază?

«Nu numai cu pâine trăește omul!» Aceasta nu înseamnă că Iisus ar disprețui mijlocul întreținerii vieții noastre trupești, căci tot El ne-a învățat să ne rugăm lui Dumnezeu pentru «pâinea noastră cea de fiecare zi». Dar pâinea fără suflet o poate avea și un câine, precum o au și pasările cerului. Existența noastră fericită depinde întâi de suflet și apoi de pâine. Acesta este strigătul veșnic al evangheliei, înăbușit mereu de iluziile ispitirei materiale, trupești.

Tot așa este cazul și cu celelalte două ispiti. Adesea suntem ispitiți să folosim ambiția și puterea pentru satisfacerea unor dorinți personale. Care om, având puterea să facă tot ce vrea pe lume, n'ar proceda altfel decât Iisus, Fiul lui Dumnezeu? Ce nenorocire ar fi — poate chiar distrugerea totală a lumii — dacă un om ar fi fost dăruit cu o putere supranaturală, care să-i servească ambițiile și pofta de stăpânire peste împărățiile lumii! Oamenii au o putere atât de mărginită, comparați cu Iisus. Totuși, câtă violență, câte războaie, câtă dominare tiranică n'au văzut secolele, ca rezultat neîncetat al acestei ispiti repetate, de a stăpâni lumea și a o face cum dorești, prin folosirea forței brutale! Nimic n'a fost mai străin de Iisus, decât ca să-și exercite puterea divină pentru scopuri omenești. Omul lui Hristos are deci de trecut aceste etape ale ispitirii, care provin din păcatul mortal al mândriei. Fără această înfrângere a imboldului diabolic din noi, apucăm pe un drum greșit în viață, care nu poate duce la mântuire, ci la cele mai groasnice urmări sufletești, pentru noi și pentru alții.

4. *Patimile și răstignirea* formează un alt moment hotărâtor al vieții lui Iisus. Minte omenească nu s'a împăcat niciodată cu acest aspect al misiunii Fiului lui Dumnezeu în lume. Sf. Pavel însuși scrie undeva că răstignirea apare în ochii păgânilor ca o nebunie, iar pentru Iudei ca un scandal nemai pomenit (I Cor. I, 23). Cum ar putea mintea orgolioasă a unui om să primească de bună voe o asemenea umilire? Cum se poate închipui un om, care dispune de o putere nemărginită, să se lase prins, pălmuit, batjocorit, judecat, condamnat pe nedrept și în fine răstignit, ca un miel nevinovat și fără de glas?

Totuși, acest paradox reprezintă calea lui Iisus Hristos pentru oamenii lui. Fiecare om al lui Hristos își înțelege astfel crucea pe care o duce în viață. Pe această cruce o cere Mântuitorul pentru toți cei ce vor să-l urmeze. Căci patimile și suferința lui Iisus sunt reazemul de granit al vieții creștine. Prin ele, suferințele noastre capătă un înțeles superior. Putem zice, cu Lacordaire, că în aceste patimi găsim explicarea tragicului destin al vieții umane. Suferința în viață, mai mare sau mai mică, nu-i numai o legitimă expiere a păcatului. În acest sens, ea este tot așa de firească, precum este frigul în timpul iernii. Păcatul aduce suferința, precum iarna aduce frigul. Suferința, ca o consecință a păcatului, nu-i însă numai firească, ci și purificatoare. Prin ea facem trista experiență a dreptății lui Dumnezeu și tot prin ea găsim prilejul întoarcerii spre El. Culmea suferinței devine astfel culmea pocăinței. Umanitatea are acest privilegiu unic de a se reînălța tocmai din adâncul prăpastiei. Din suferințele comune învățăm să ne întoarcem la fericirea părăsită. Omul și omenirea călătoresc de-a-pururea între aceste două stânci, cea care depărtează de Dumnezeu și apropie suferința, sau cea care reapropie de Dumnezeu și readuce fericirea. Și când opera lui Antichrist este mai puternică, tocmai atunci «Domnul îl va nimici cu suflarea gurii sale și-l va pierde cu arătarea venirii sale». (II Tes., II, 8).

Dar patimile Mântuitorului mai au și alt înțeles pentru noi. Ele sunt tăria dreptului fără de păcat, ispășind păcatele altora, adică ale lumii. Prin sângele lui noi toți ne-am împăcat cu Dumnezeu. Suferința celui drept apare astfel de neînălțurat pentru îmbunătățirea lumii. Dacă ar fi fost o altă cale, să fim siguri că Iisus n'ar fi ales patimile. Dar lumea nu poate fi făcută mai bună, dacă oamenii lui Hristos n'ar primi pe umeri povara crucii. De aceea, Iisus previne pe oamenii săi, începând cu ucenicii, că-i trimite ca pe niște oi în mijlocul lupilor. Ucenicii au

înțeles din experiența vieții lor că sfințirea lor și a altora nu-i posibilă fără să treacă prin încercările prevestite. Nu există putere sufletească mai mare, decât aceea de a suferi pe nedrept. Conștiința că în această răbdare și acceptare de bună voie se lucrează minunea lui Dumnezeu, a făcut din patimile și din martiriul creștin prilej de bucurie, în loc de durere: «Să socotiți, frații mei, o mare bucurie, când cădeți în multe feluri de încercări» (Iacov I, 2).

O luptă titanică se dă în fiecare om al lui Hristos pentru primirea acestor suferințe neîndreptățite. Această luptă s'a dat cu atât mai mult în persoana Mântuitorului. El a fost povățuit de Petru «să nu fie una ca aceasta» și, ca om fără de păcat, s'a cutremurat în grădina Ghetsimani de grozăvia patimilor nejustificate prin nimic. Dar misterul patimilor pentru mântuirea omului a rămas singura cale dumnezeiască pentru mântuire, în contrast cu înțelegerea omenească. Un om n'a ajuns încă deplin să se numească al lui Hristos, dacă nu și-a plecat de bună voie grumazii spre suferințe, tocmai când a avut conștiința mai limpede că le face nu ca o ispășire de păcate proprii, ci ca o ofrandă de ispășire pentru păcatele altora și ale lumii. Cu câtă emfază dă expresie Sf. Pavel acestei misterioase experiențe, când exclamă în epistola către Coloseni: «Mă bucur în suferințele mele pentru voi și împlinesc lipsurile patimilor lui Hristos în carnea mea pentru trupul lui, care este Biserica» (Col. I, 24).

Suferințele apostolilor și ale celor drepti în lume capătă astfel pecetea divină, după tipul patimilor lui Hristos. Minteă păgână nu poate pricepe bucuria martirilor mergând spre jertfa vieții pentru Hristos. Dar toți știm că nu se poate zidi o biserică în lume, decât pe moaștele martirilor. Așa înțelegem îndemnul sfântului apostol Pavel: «*Fiți imitatorii lui Dumnezeu!*» (Efesenii V, 1).

Știm că suferințele de astăzi în lume sunt de nedescris. Ele nu sunt o ofrandă a sfinților, ci o cruntă ispășire a păcatelor nesfârșite ale lumii. Sângele pe care-l varsă ura dintre oameni strigă păcatele lumii până la tronul lui Dumnezeu și suferințele lumii sunt muncile firești ale acestor păcate. Nu este nimeni drept, până la unul, față de aceste înfricoșătoare patimi. Dar în văltoarea acestor valuri de jertfe, pentru Molohul păgân din lume, câte sfinte devoțiuni, câte victime inocente, câte admirabile experiențe sufletești, care pregătesc zorile de mâine! Câtă suferință care imploră ajutorul divin și o lume mai bună!

Sunt toate fără sens? Desigur că nu. Precum legea veche a dat omului conștiința păcatului și l-a învățat că nu poate să ajungă la mântuire fără ajutorul harului de sus, tot astfel poticnișurile actuale ale lumii prin aceste tragice suferințe, poate îi vor da cândva izbăvitoarea înțelegere că fără Hristos nu poate face nimic, că din rău nu poate ieși binele, că din ură și violență nu poate ieși o lume mai bună, nici o pace dreaptă și nici o înfrățire între oameni.

II. REALIZAREA.

5. Rămâne să vedem cum se operează schimbarea unui asemenea om, din plămada omului vechiu, în cea nouă. Tot sf. Pavel compară pe omul necreștinat cu un om mort în păcate și vechiu în construcția sa sufletească (Ef. II, 1—5). Aceasta înseamnă o schimbare esențială, înseamnă că trecerea dela omul păgân la omul lui Hristos este o schimbare ca dela moarte la viață, dela vechitură la nouitate. Cel ce nu schimbă nimic în sine prin creștinare, înseamnă că n'a primit nimic din însușirile ființei dăruite lui Hristos. Să urmărim deci câteva din aspectele esențiale ale acestei totale prefaceri.

Precum modelul vieții noastre este Hristos, tot astfel realizarea acestui model o avem în *apostoli*. Alegerea apostolilor formează cea mai grandioasă manifestare a metodei de prefacere a lumii, adoptată de Iisus. El a ales oameni, i-a luat lângă sine, i-a învățat, i-a format în spiritul și în practica vieții sale. Schimbarea lumii nu se face cu porunci sau cu dispoziții, ci cu oameni model. Apostolii formează cea dintâi elită spirituală a lumii în spiritul lui Hristos. N'a fost ușoară pregătirea lor. Căderile, îndoielile, lepădările lor o dovedesc. Însăși trădarea unuia dintre ei este martoră de greutatea formării unor oameni în ființa cea nouă a lui Hristos. Dar au fost deajuns cei unsprezece rămași, întăriți cu cei șaptezeci, apoi cu sutele și miile ce s'au legat de Hristos, pentru ca lumea să plămădească un aluat nou, o lume nouă. Aceasta este calea permanentă de înnoirea lumii, din generație în generație. Cine fuge de această muncă gigantică de formare a oamenilor în spiritul lui Hristos, pentru ca în fiecare generație să se avânte în lume ceata de apostoli, pentru prefacerea ei continuă, acela dă o generație, sau chiar mai multe pradă sălbăticișii și pierderii spirituale. Progresul lumii depinde de nașterea continuă a lumii în spiritul lui Hristos. O singură generație părășită, înseamnă o grădină părășită în bălării, adică o pradă a duhului celui rău. Strigătul după oa-

menji lui Hristos este în fond strigătul veşnic al omenirii căzute între tâlhari, după Samarineanul ei izbăvitor.

Dar cum se formează un apostol, ca om al lui Hristos? Convorbirea Mântuitorului cu Nicodim ne-o desvăluie limpede. Nimeni nu poate intra în noua împărăție dacă nu se naște din nou. Făptura noastră fizică și spirituală trebuie supusă unei transformări totale. Nașterea fizică este mai puțin importantă față de această *renaștere*—palîngenesia, pe care o cere Hristos. Convorbirea Mântuitorului cu Nicodim ne-o desvăluie limpede, întreagă în spiritul vieții lui Iisus.

6. De aceea, *pocămintă*, adică răsturnarea drumului greșit în drumul cel mântuitor, formează poarta de apropiere spre Hristos. Este semnificativ că atât Ioan Botezătorul, cât și Mântuitorul încep propoveduirea cu același cuvânt: «Pocăiți-vă!»... Recunoaște deci că drumul trecut al depărtării de Dumnezeu este greșit, că de bună voie te întorci la izvorul adevăratei vieți și că pentru aceasta ești hotărât să faci totul pentru a îndeplini cât poți mai bine exemplul vieții realizat în Iisus, în apostoli și în urmașii lui. De aceea, supremul sfat, pe care ni-l dă un apostol, este acesta: «*Fiți imitatorii mei, precum și eu sunt al lui Hristos!*» (I Cor. XI, 1).

Convertirea este punctul hotărâtor care despică în două viața lui Saul din Tars. Tot așa e cu viața fiecăruia din noi, cu deosebire că această convertire a noastră nu se petrece atât de brusc și de minunat, că adesea cere o pregătire anevoioasă, lentă și lungă, ca cea a fericitului Augustin.

7. Dar este pentru fiecare om adevărat al lui Hristos un moment hotărâtor pentru destinul vieții lui. Acesta este *botezul*. Convertirea adevărată culminează în botez, care reprezintă nașterea a doua, cea reală și durabilă, renașterea spirituală în Hristos. Cu drept prevenise Mântuitorul pe Nicodem că «*de nu se va naște cineva din apă și din spirit, nu poate să intre în împărăția lui Dumnezeu*». (Ioan III, 5). Botezul săvârșește această minune spirituală, căci prin el ne contopim viața noastră, prin comuniune, cu viața Mântuitorului însuși. Epistola către Romani ne descrie pe larg felul în care participăm prin botez chiar la patimile Domnului, prin afundare în apă: «*Nu știți oare, că cei ce v'ați botezat în Iisus, în moartea lui v'ați botezat? Deci ne-am îngropat împreună cu El prin botez spre moarte, așa încât, precum a înviat Hristos din morți prin slava Tatălui, tot așa și noi să umblăm întru înnoirea vieții*». (Rom. VI, 3—4). Nu dorim să desvoltăm aici doctrina

acestei taine. Dar ținem să amintim că numai această integrare a vieții noastre în actul răstignirii și învierii Mântuitorului formează temelia renașterii spirituale pentru omul lui Hristos. Prin afundare, ne răstignim noi înșine omul cel vechiu și mort în păcate, pentru ca prin ridicarea din apă să participăm mistic în chiar actul învierii Mântuitorului. Moartea și învierea Domnului se repetă astfel, până la finele veacurilor, în chip mistic, în fiecare ucenic al lui. Umanitatea întreagă se află adunată astfel pe crucea de pe Golgota, în semn de moarte a omului păcătos, sălbăticit și învechit. După cum scularea Domnului din morți este pârga învierii noastre, El, «cel dintâi sculat din morți» în șirul nesfârșit al dreptilor ce-l urmează prin botez în împărăția cea nouă a spiritului, garantează renașterea noastră spre o nouă viață, asimilându-ne trupului său. Conștiința aceasta a unei vieți nouă, care începe prin botez, cât și făgăduința certă a participării noastre în minunea învierii lui Iisus, formează granitul vieții spirituale pentru omul lui Hristos. Oricât de minunată poate fi pentru mintea omenească nădejdea învierii după moarte, Hristos ne-a dat o cheazășie sigură pentru noi, prin minunea învierii sale din morți. Înviind El, cel dintâi născut din morți, vom învia și noi întru fericirea veșnică, cei integrați prin măduarele noastre la botez în actul învierii Lui. De aceea, cu drept exclamă sf. Pavel: «Precum toți mor în Adam, astfel toți vor trăi în Hristos». Căci «pârga este Hristos, apoi toți cei ai lui Hristos la a doua venire a Lui». (I Cor. XV, 22—23).

Iată deci prin botez un om al lui Hristos intră într'o viață nouă, ca un om nou, într'o împărăție nouă. Cerurile și se deschid, cum s'au deschis la botezul Mântuitorului. Moartea este zdrobită, oricât de dureros este ghimpele ei asupra trupului nostru. Vieța veșnică începe din această clipă. Omul lui Hristos capătă astfel o valoare mai mult decât cosmică. Pământul și lumea vor trece, dar un asemenea om, îmbrățișat de Mântuitorul cel înviat în slava dumnezeiască, nu mai are moarte, căci s'a mutat din moarte la viață.

Această comuniune cu ființa reală a Mântuitorului este continuată, după botez, în alt chip, în restul vieții, prin sfânta *împărtășanie*. Sfânta euharistie a fost totdeauna miezul și totodată apogeul cultului creștin. Cași în botez, avem în această repetată taină un alt mijloc de integrare în persoana vie a lui Iisus Hristos, atât în trupul purtat pe pământ, cât și în cel proslăvit de după înviere. Cu însăși trupul și sângele Mântuitorului hrănim ființa noastră fizico-spirituală. O integrare mai deplină în

comuniunea cu Hristos nu-i posibilă, ca cea oferită de taina euharistică. De aceea, a trece din viață fără botez și fără împărtășanie constituie o gravă lipsă pentru mântuire.

Comuniunea cu Hristos prin botez și împărtășanie, ca și ajutorul divin transmis prin celelate sfinte taine, este oferită în chip universal tuturor celor ce cred în Iisus Hristos și caută în El mântuirea, fără nicio deosebire de vârstă, de rasă sau de alte condiții externe. Omul lui Hristos nu cunoaște nici aici vreo piedică, oricare i-ar fi condițiunea lui socială, națională sau fizică. Umanitatea depinde în deosebi de această integrare cu vrednicie în omenimea lui Hristos, prezentă întreagă în sfânta împărtășanie.

Ce măreț este orizontul vieții creștine și ce mohorâtă este desnădejdea celor ce n'au această nădejde! Ce poate să sfărîme pe un om al lui Hristos în fața cerului deschis pentru el? «Moartea îmi este un câștig», mărturisește sf. Pavel (Fil. I, 21). Iar sf. Ignățiu, mergând la martiriu, scrie cu entuziasm către cei ce căutau să-l scape: «De bună voie mor pentru Dumnezeu; numai de nu m'ați împiedica voi! Vă rog, nu-mi fiți o nepotrivită bunăvoință! Lăsați-mă să fiu al fiarelor, ca prin ele să ajung la Dumnezeu! Sunt grâul lui Dumnezeu și sunt măcinat prin dinții fiarelor, ca să fiu găsit pâine curată (a lui Hristos). Întăriți mai degrabă fiarele, ca ele să-mi fie mormântul și ca să nu lase nimic din cele ale trupului meu, așa încât, adormit fiind, să nu fiu cuiva povară! Atunci voi fi cu adevărat discipol al lui Iisus Hristos, când lumea nu va vedea nici trupul meu». (Romani, IV).

Iată în adevăr un ideal al vieții pentru care merită să suferi și chiar să-ți dai viața, dacă ar fi nevoie. Câtă milă nu avem în suflete, văzând cum sacrifică oamenii viața pentru nimiciri, care azi se proslăvesc, iar mâine se înjosesc, pe când a trăi pentru Hristos rămâne singura valoare neschimbată!

8. Dar o serioasă întrebare ni se poate pune. Dacă acestea sunt binefacerile spirituale ale participării omului în Hristos prin botez, pentru ce atâția botezați uită prerogativele sfințitoare și continuă o viață în faptele pământești ale trupului păcătos? Pentru că în ființa noastră rămâne tragicul *dualism al luptei între trup și spirit*, între faptele cărnii și cele ale duhului. Acest dualism este cunoscut chiar în persoana apostolilor. Nimeni, ca sf. Pavel, nu l-a descris mai bine, din propria lui experiență: «Nu fac binele pe care-l voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvârșesc... Găsesc deci în mine, care voiesc

să fac binele, legea că răul este legat de mine... Om nenorocit ce sunt! Cine mă va izbăvi de trupul morții acesteia?» (Rom. VII, 18—24).

Iată în adevăr o titanică și permanentă antiteză, o luptă pentru toată viața în ființa unui om al lui Hristos. Aci stă toată măreția destinului moral al omului, în această luptă spirituală, de care depinde slava sau nimicirea lui eternă. O luptă grea, un războiu fără armistițiu și fără compromis, cât durează întreaga viață pământească. Această luptă spirituală este descrisă în epistola către Efeseni: «Imbrăcați armătura lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotriva meșteșugăriei diavolului!» (Ef. VI, 11). Această armătură a lui Dumnezeu are caracter duhovnicesc, căci lupta se dă pe teren curat spiritual. Dar sf. Pavel o descrie cu termenii care arătau echipamentul de luptă al soldatului roman, care-și tropăia zi și noapte înaintea locuinței sale la Roma și-l păzea ca prizonier pentru Iisus Hristos. Apostolul vede această figură ostășească, îmbrăcată militarmente și înarmată cu platoșă, coif, cingătoare și sabie. Omul lui Hristos, după sf. Pavel, are de susținut o luptă mult mai grea decât a ostașului pe câmpul de bătălie, căci lupta împotriva puterilor răului nu cunoaște pauză. De aceea, viața creștină nu-și nicio clipă de delăsare și trândăvie, de aceea lupta creștinului, cu armătura duhului, nu este nicio clipă anarhie. Ea este acțiune și disciplină. Sf. Ioan Hrisostom ne spune cu drept cuvânt că disciplina creștină este mult mai tare decât disciplina militară. Disciplina militară se pregătește pentru lupta împotriva unor dușmani văzuți în trup și sânge, în carne și oase. Lupta aceasta cunoaște dese intervale de liniște și destindere. Lupta creștină continuă însă fără răgaz toată viața.

9. Disciplina creștină este menită deci să revină adversarii spirituali, care lucrează prin înseși mădularele noastre. De aceea lupta-i grea, iar armătura creștină nu-i materială, ci spirituală. Creștinul nu folosește violența sau forța brutală, ci tăria spirituală. Armele lui de luptă împotriva răului în lume se compun din dreptate, adevăr, credință, pace și sabia Duhului, și mai presus de toate—zice sf. Pavel—din rugăciune. (Ef. VI, 13-18).

Pe acest teren se cunoaște veritabilul om al lui Hristos. Puterile lui fizice pot să fie foarte debile. Un apostol, ca sf. Pavel, se plânge adesea de slăbiciunile trupului său și ne spune undeva că suferințele fizice îi sunt un ghimpe al Satanei în trup, care caută să-l împiedice de a răspândi cuvântul evangheliei în

lume (II Cor. XII, 7). Dar pe acești oameni slabi la trup i-a ales Dumnezeu să concentreze în ei puterea cea neînvinsă a Duhului Sfânt. Sf. Pavel spune, prin urmare: «Pentru aceea mă bucur în slăbiciuni, în defăimări, în nevoi, în prigoniri, în strâmtorări pentru Hristos; căci când sunt slab, atunci sunt tare». (II Cor. XII, 10).

10. În adevăr, adevărata putere a omului lui Hristos nu stă în el însuși, în calitățile lui fizice sau intelectuale. Acestea sunt prețioase, dar sunt numai niște vehicule pentru *darurile Duhului Sfânt*. Aceasta a fost experiența celor ce s'au învrednicit să scrie sfintele evanghelii, aceeași a fost experiența tuturor apostolilor și a tuturor marilor trăitori în legea lui Hristos. Puterea lor vine de sus, după cum și valcarea faptelor lor este rânduită tot de sus. Această profundă experiență religioasă este universală pentru oamenii lui Hristos. Apostolii au simțit-o la Cincizecime și în tot timpul vieții lor. La fel harismaticii despre care ne informează epistola întâia către Corințeni, la fel toți sfinții de pretutindeni.

Această trăire în Duhul cel Sfânt este sprijinul misterios al omului lui Hristos. Făgăduința trimiterii Duhului Sfânt dată de Mântuitorul la Cina cea de Taină rămâne o permanentă realizare în experiența religioasă a veacurilor. Mântuitorul ne-a spus: «Nu vă voi lăsa singuri». (Ioan XIV, 18). Nu suntem lăsați singuri, chiar dacă nu mai avem cu noi în trup pe Hristos. Pururi suntem ajutați, purificați, sfințiți, înobilăți, ridicați și întăriți în lupta noastră spirituală de această uriașă putere a Dumnezeirii, care ne învăluie și ne inspiră în toate mădularele ființei noastre. Această putere dă omului lui Hristos prefacea trupului carnal și al faptelor trupești, într'o făptură nouă, într'un om nou, cu roadele Duhului, care sunt: «dragostea, bucuria, pacea, îndelungă-răbdarea, bunătatea, facerea de bine, credința, blândețea, cumpătarea». (Gal. V, 22). Este o nebunie să ne bizuim pe puterea trupului nostru, sau pe puterile noastre proprii în lupta vieții spirituale. Omul lui Hristos primește puteri dela Dumnezeu. De aceea, marele apostol Pavel întreabă: «Ce ai, ceea ce să nu fi primit?» (I Cor. IV, 7). Omul lui Hristos se desparte de omul păgân prin această conștiință și prin această adâncă auto-experiență că nu el trăește atât, cât Duhul cel Sfânt se manifestă în mădularele sale. Din această clipă, trupul carnal și neputincios devine un vas ales al lui Dumnezeu, un templu în care locuște Duhul lui Dumnezeu (I Cor. III, 16), cum îl caracterizează sfântul Pavel în epistolele sale.

Este explicabilă sincera modestie și adâncă smerenie a unui asemenea om. Virtutea sufletească a umilinței, a smereniei, nu-i o slăbiciune, cum o socotește un filosof păgânizat, ci un sentiment de o nețărmurită putere spirituală, în dependență însă de izvorul ei firesc, care se coboară de sus: «Așa dar, umiliți-vă sub puternica mână a lui Dumnezeu, ca să vă înălțați!» (I Petru, V, 6).

Este în adevăr uimitoare puterea Duhului Sfânt care se revărsa asupra primilor creștini. Intreaga experiență trăită de sfinții Noului Testament arată această acțiune dumnezeiască ce lucrează asupra lor. Inceputul se face cu apostolii în ziua Cincizecimii. Ei se prefac cu desăvârșire, odată cu primirea Duhului Sfânt. Din oameni fricoși, neînvățați și neumblați în lume, ei devin adevărați comandanți spirituali, devin lumina lumii și sarea pământului. Aceeași experiență o au toți cei ce primesc cu deplină credință tainele Duhului Sfânt. De aceea ucenicii veniți din Alexandria în Efes pun creștinilor întâlniți aci această întrebare: «Primit-ați Duh Sfânt după ce ați crezut?» (Faptele Apostolilor XIX, 2). Și deoarece creștinii din Efes nu primiseră încă această putere, pe care n'o putea da botezul pocăinței lui Ioan, Sf. Pavel îi botează din nou în numele Domnului Iisus și își pune mâinile peste ei. Numai după acestea «a venit Duhul Sfânt peste ei, încât vorbeau în limbi și profetau» (Faptele Apostolilor XIX, 6). Iată o experiență făcută de mai mulți creștini deodată.

Această putere variată și înviorătoare se constată și asupra creștinilor din Corint. Este renumită, în tot Noul Testament, secțiunea primei epistole către Corinteni, în care sf. Pavel se ocupă de feluritele daruri duhovnicești, toate manifestări ale puterii Duhului Sfânt. Aceste dăruiți spirituale — harismele — sunt înșirate în parte în această secțiune: «Căci unuia se dă, prin Duh, cuvântul înțelepciunii, altuia cuvântul cunoștinței, unuia credința, altuia darurile tămăduirilor, unuia faceri de minuni, altuia proorocie, unuia felurite limbi, altuia deosebirea duhurilor, iar altuia tălmăcirea limbilor. Toate acestea le săvârșește însă unul și același Duh, care împarte fiecăruia în deosebii cum voește El» (I Cor. XII, 8—11).

Experiența religioasă a primilor creștini ne arată în adevăr o excepțională revărsare de putere spirituală asupra lor. Ei, ca și apostolii, aveau intuiția unei înoini fizice și spirituale, unei întăriri deosebite a facultăților lor, cu dăruiți și puteri necunoscute în viața lor anterioară. Mîntea, inima și voința

lor se inundă de o iluminare divină. Ființa lor devine o forță spirituală. Ei devin oameni veritabili ai lui Hristos. De aceea, nici o rugăciune nu-i mai obișnuită la începutul scrierilor pauline, decât una ca aceasta: «Dumnezeul Domnului nostru Iisus Hristos, Tatăl slavei, să vă dea vouă duhul înțelepciunii și al descoperirii într'o deplină cunoaștere a lui, luminând ochii inimii voastre, spre a pricepe care-i nădejdea chemării voastre»... (Ef. I, 17—18). Conștiința apostolilor este că prin ei nu vorbește un cuvânt omenesc, ci că predica lor este «în putere și în Duhul cel Sfânt și cu multă convingere» (I Tes. I, 5).

Mjnunată lucrare divină, prin cei mai neînsemnați dintre oameni! Această nestăvilită putere spirituală, această trăire sub imboldul revărsării dumnezeiești, această conștiință de a trăi «în Duhul cel sfânt», formează cea mai splendidă realizare a omului ideal, a omului lui Hristos.

Această experiență sufletească nu-i o simplă metaforă, ci a fost o realitate vie, cu adânci urmări pentru viața individuală și socială. Un om care nu grăiește și nu făptuește nimic în viață din imboldul trecător și josnic al patimilor trupești, ci își pune toată ființa sa, în cuvânt și în faptă, ca un modest instrument de acțiune a Duhului în lume, acela este realizarea cea mai înaltă a trupului uman. Căci un asemenea om nu trăește pentru clipa de lut, ci pentru veșnicia însăși.

Cum va fi secat atât de mult această putere în lume, încât să se clatine azi însăși stihiele ei, ca în vremuri apocaliptice? Foarte simplu, zice apostolul undeva: «Să nu dați loc diavolului»... și: «Să nu întristați pe Duhul cel Sfânt al lui Dumnezeu!» (Ef. IV, 26, 30). Omenirea n'a dat toată ascultarea acestor sfaturi. În noi este un loc, pe care-l ocupă una din aceste două lucrări: ori lucrarea Duhului Sfânt, ori aceea a celui rău. Ființa și puterea noastră stau sub influența uneia din aceste două puteri din afară. În fiecare din noi există un vas ales de sfințenie pentru sălășuirea puterii sfințitoare. Invățătura creștină este iertătoare și generoasă față de om, căci recunoaște în el un potențial dumnezeesc. Niciun sistem din lume nu acordă omului o valoare, un drept și o menire mai mare decât evanghelia. Sufletul din nou are această neprețuită însușire de a se putea întări în chip neînchipuit prin lucrarea Duhului, care pe cele neputincioase le întărește, iar pe cele lipsă le împlinește. Imperfecțiunile noastre devin astfel preschimbate în adevărate calități duhovnicești.

11. Dacă viitorul va tinde în chip serios spre puterile po-

porului, atunci omul lui Hristos va avea un rol covârșitor în lumea de mâine. Căci ce putere a poporului poate fi mai desăvârșită, decât aceea de a atribui fiecărui ins această putere nemărginită și veșnică a sufletului, prin care ne putem preface în neînvinși lucrători ai lui Dumnezeu în lume? «*Suntem colaboratori lui Dumnezeu*», exclamă sf. Pavel undeva (I Cor. III, 9). În aceste puține cuvinte stă doctrina unui întreg edificiu social, o minunată constituție universală, o nepieritoare chartă a umanității și un program ideal de realizări naționale sau obștești.

III. CREATORUL SOCIAL.

12. Omul lui Hristos devine astfel un creator social unic, în fiecare generație, în fiecare veac. Căci ce este societatea, oricare ar fi grupul ei: mai restrâns, ca familia, sau mai larg, ca națiunea, ori chiar omenirea întreagă? Societatea începe cu omul, precum marea cuprinde picăturile de apă. Societatea este totalitatea valorilor individuale. Nu se poate închipui o societate nouă, fără un om nou. Nici nu poate fi o societate fericită, cu oameni nenorociți. Inceputul unei împărății noi, al unei societăți mai fericite, se întrevede prin urmare numai cu oameni noi la suflet. «Negatorii lui Dumnezeu nu vor fi niciodată organizatori de suflete într'o societate durabilă: necunoscând pe Autor, nu vor cunoaște opera»¹. De aceea, opera lui Hristos este cea mai minunată din câte se cunosc pe lume, căci El a început să reconstruiască omenirea prin schimbarea ființei fundamentale a creațiunii, adică *omul*². Baza edificiului social construit de Hristos este refacerea omului. Câți oameni n'au încercat să schimbe lumea pe căi mai scurte, mai ușoare și mai repezi! Unii s'au bazat pe forța politică, alții pe violența tiranică, cei mai mulți au impus totul prin războaie, iar alții s'au bizuit pe puterea ademenitoare a banului, ori a bunurilor materiale. Și totuși, câte imperii nu s'au spulberat, fără să fi lăsat ceva în urmă! Numai opera socială a lui Hristos este imensă, durabilă și mereu în marș. Căci numai El a luat calea adevărată și unică a schimbării lumii prin *sfîntirea omului*. Dați-mi un punct de rezim și vă voi mișca întreg pământul, ar fi zis cândva un mare descoperitor în știință. Dați-mi

1. Alletti, *Per construire la vita*, pag. 46.

2. *Ibidem*, p. 44.

oameni sfinți și vă voi schimba în raju lumea aceasta nefericită, ar putea zice un om al lui Hristos. «Fără mine nu puteți face nimic», repetă Mântuitorul de aproape două mii de ani (Ioan XV, 5). Și în adevăr, fără Hristos nu-i posibilă nicio construcție socială a lumii.

13. De aceea, cei ce doresc în mod sincer să înalțe pe cei săraci, necăjiți și lipsiți, n'o pot face decât prin chemarea la Hristos. Nu-i o simplă întâmplare că Mântuitorul s'a adresat în deosebi acestor oameni. Fericirile se îndreaptă către cei săraci, către cei ce plâng, către cei însetați după dreptate, către cei prigoniți. Dar pentru o fericire adevărată, Hristos se întemeiază tot în fericiri pe făcătorii de pace, pe cei milostivi și pe cei cu inima curată. Evanghelia nu-i un opium pentru nefericirea lumii, ci tocmai leacul miraculos pentru înălțarea și fericirea socială a mulțimilor oropsite. Nu-i o simplă întâmplare că biserica primitivă a fost compusă în deosebi din clasele cele mai necăjite: «Vedeți chemarea voastră, fraților, că nu sunt mulți înțelepți după trup, nu sunt mulți puternici, nu sunt mulți de neam ales» (I Cor. I, 26). Harnack³ a observat pe bună dreptate că evanghelia s'a lipit mai ales de inima sclavilor, a femeilor și a tuturor nefericiților din lumea antică. Atât de mare a fost ușurarea spirituală a acestora în lumea tiranică din vechime, încât un adevărat entuziasm pasiona mulțimile pentru Hristos. Este însă greșit să se afirme, așa cum a făcut o școală modernă, că evanghelia a triumfat în deosebi prin aspectul ei social-revoluționar. Căci nicio picătură de sânge n'a fost vărsată vreodată de oamenii lui Hristos pentru triumful evangheliei, niciun strigăt de amenințare sau de nemulțumire, nicio răpire a unui ac măcar din bunurile altuia. Oamenii lui Hristos au dat sângele lor în valuri, au strigat iertare pentru prigonitori și au renunțat adesea de bună voie la toate bunurile lor pământești legitime, numai ca să nu fie deslipiți de Hristos. Această pasionantă prefacere a omului prin Hristos nu poate fi deci caracterizată în felul revoluțiilor sociale cunoscute în istorie prin forma lor violentă și sângheroasă. Toate acestea au evoluat, s'au consumat, s'au învechit. Schimbarea socială a creștinismului n'a schimbat o iotă din crezul ei, chiar dacă realizarea acestei schimbări constituie o continuă dospire a aluatului evanghelic. Sclavul Onesim a fost liberat de stăpânul său Filimon la rugămintea apostolului Pavel. După tradiția bisericească, Onesim

3. Harnack în opera sa: *Mission und Ausbreitung des Christentums*.

și Filimon ajung episcopi în Biserica lui Hristos. Deci prinți în Biserică au ajuns elitele spirituale ale lumii, indiferent de condiția socială din care s'au ridicat. Chiar astăzi, dacă am privi imensa majoritate a preoțimii lui Hristos, am constata că ea s'a ridicat din lumea care muncește glia cu palmele, ca o ofrandă închinată de sufletul mulțimii pentru măreția servirii evanghelice. Cine nu vede că peste tot în lume, atât preoții, cât și studenții care se pregătesc pentru preoție, sunt fiți ai claselor modeste? Și totuși pe acești de jos ai lumii i-a ales Dumnezeu să-i înalțe peste cele de sus ale lumii, în conducerea spirituală a națiunilor, ca lumina lumii și ca sarea pământului.

Secretul forței sociale a adeptilor lui Hristos stă mai ales în prețuirea omului ca valoare eternă și în iubirea față de om, în chip universal și fără restricții. Din aceste principii esențiale derivă toată atitudinea socială creștină, în toate domeniile de activitate.

14. Primul principiu privește *valoarea omului* în sine. El este o creatură a lui Dumnezeu, ca și mine; are un suflet veșnic care se cere mântuit, ca și mine; o scânteie divină ne înfrățește pe toți în fața Creatorului; un pericol de moarte ne paște pe fiecare din partea duhului diavolesc, care urmărește pieirea noastră a fiecăruia. A mântui un om înseamnă deci a mă mântui pe mine, a mântui o valoare eternă, deci neprețuită. Iată cea mai splendidă afirmare a umanității, care nu poate progresa decât pe aceste temeuri evanghelice. Orice sistem care atacă valoarea omului ca ființă spirituală și eternă atacă nu numai temelia evangheliei, ci însăși reazemul credinței sociale în umanitate, transformând omul într'o simplă masă de carne, a cărei alunecare în animalitate și bestialitate nu mai poate fi reținută. Evanghelia a enunțat astfel primul articol al constituției umanității. Fără evanghelie nu-i umanitate, ci omul devine o bestie mai mult sau mai puțin înmânușată, cu labele de fieră.

15. Al doilea principiu de temelie al forței sociale evanghelice îl alcătuește *iubirea de aproapele*. În ea se cuprinde toată legea și profetia. Mântuitorul poruncește: «Iubiți pe vrășmașii voștri, binecuvântați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă supără și vă prigonesc». (Matei V, 44). Cine în lume s'a putut ridica la această sublimă și dumnezeiască învățătură socială? Nu-i de mirare că uneori realizarea acestei porunci n'a fost, din nefericire, desăvârșită nici chiar la oamenii creștini. Este prea coborâtă din însăși

sfânta sfintelor din ceruri, ca să poată ajunge în noi, oamenii expuși păcatului, la o desăvârșită realizare. Dar porunca rămâne, o recunoaștem întreagă și măcar în clipele de absolută pocăință oamenii lui Hristos își pleacă genunchii pentru iertare, în spovedanie. Iubirea de oameni, chiar dacă aceștia pot fi uneori dușmanii noștri, constituie astfel o forță socială fără putință de egalare în alte sisteme sau doctrine ale lumii. Omnia nu dispăre astfel nici în adversitate, iertarea apare chiar din clipa când dușmanul ne poate sta răpus în față, legile umanității se cer respectate chiar în cele mai crunte rivalități sociale sau naționale. În uciderile războaielor, crucea rămâne astfel singura alinare cu putință în suferințele răniților și ale prizonierilor, singura mângâiere și îndulcire în suferințele provocate de sălbăticirea lumii. Răpiți din lume această binecuvântată radiere a iubirii creștine, propoveduite de Hristos și veți vedea că a dispărut toată căldura vieții sociale pe pământ.

16. De aceea, *caritatea* este baza fundamentală a personalității umane⁴. În milostivire stă toată temelja omului lui Hristos. Este explicabil de ce dăruirea aceasta în milostenie, dintr'un adânc simț creștin, constituie una din trăsăturile esențiale ale creștinului ortodox. Dela cel mai sărac, până la cel mai bogat, omul adevărat al lui Hristos este astfel un dăruitor social. El nu muncește numai ca să aibă pentru sine cele trebuitoare, ci ca să poată împlini și lipsurile trupului social, în care vor fi totdeauna din cei în nevoie. Nicio putere omenească nu poate înlătura cu totul durerea, suferința sau lipsa din viața socială. Timpurile de față ne arată mai limpede decât oricând la ce dezastru social și umanitar ajunge lumea, când calcă legile lui Hristos și nesocotește porunca iubirii aproapelui, în care se rezumă toată morală socială creștină, legea, proorocii și evanghelia însăși⁵. De aceea sf. apostol Pavel îndeamnă pe urmașii lui Hristos ca «nimeni să nu caute numai de ale sale, ci fiecare și de ale altuia», ca fiecare să nu caute numai folosul său propriu, «ci al celor mulți, ca să se mântuiască» (I Cor. X, 24, 33). În acest fel trebuie să înțelegem cuvintele Mântuitorului, care ne spune: «Așa dar, toate câte voiți să vă faceți vouă oamenii, faceți și voi lor asemenea, că aceasta este legea și proorocii» (Matei VII, 12).

4. A se vedea pe larg în cartea noastră, *Iubirea creștină*; București, 1936.

5. *Ibidem*, p. 14—16.

17. În felul acesta, *conștiința și interesul aproapelui* sunt respectate de evanghelie tot atât de mult, ba chiar mai mult decât conștiința și interesul propriu. Libertatea creștină este nemărginită, dar conștiința și sufletul aproapelui nu trebuie turburate, frățietatea nu trebuie distrusă. Această doctrină silește pe creștin să se substituie în locul aproapelui pentru a-l înțelege și să-l iubească pentru a i se dăruia. Desigur, în cazurile în care aproapele este păgân și fără de lege, grea și chiar suprafirească pare această sfântă purtare. Dar ce măreție socială s'ar putea clădi din cataclismul deslănțuit de ura omenirii de astăzi, dacă evanghelia ar birui asupra pasiunilor!

18. Al treilea principiu social predicat și exemplificat tot de Mântuitorul îl aflăm în epistola către Romani: «Să nu plătiți nimănui rău pentru rău... Nu te lăsa biruit de rău, ci *învinge răul cu binele*!» (Rom. XII, 17, 21). Nu este aceasta învățătură ieșită tot din însăși sânul Tatălui ceresc? Care om pe pământ s'a putut ruga ca Mântuitorul pentru iertarea răstignitorilor săi? «Învingeți răul cu bine!» Iată deviza socială a viitorului. Din ciocnirea răului cu răul nu poate urma decât un rău și mai mare. Un rău nu se poate învinge imitându-l sau întrecându-l, ci biruindu-l cu supra-puterea binelui. Răul nu generează binele, precum otrava nu întreține viața. Numai binele poate învinge răul și deci numai binele este creator de bine. Este prin urmare o utopie să așteptăm să iasă bine din practicarea celor mai nelegiuite înfățișări ale răului. Incetarea răului și întoarcerea lui spre bine nu-i posibilă decât prin biruirea lui prin bine, sau prin intervenția directă a lui Dumnezeu pentru scăparea omului din ghiarele pierzării.

CONCLUZIE.

19. În aceste clipe, când omenirea trăește zilele cele mai tragice din toată istoria ei, este datoria noastră, a celor iubitori de Dumnezeu și de preoție, să afirmăm și să trăim cu putere viața omului lui Hristos. Omul lui Hristos este singurul salvator al omenirii. Iisus Hristos rămâne idealul desăvârșit al formării tipului uman; realizarea cea mai înaltă la care s'a putut ridica umanitatea și creatorul social cel mai activ pentru binele și fericirea obștei umane. Cine nu strânge cu Hristos, acela risipește. Cine clădește fără Hristos, acela dă doar material pentru distrugerea viitoare.

Reconstrucția lumii începe prin urmare printr'o întoarcere

integrală la Hristos. Refacerea lumii începe printr'un salt înainte spre împărăția socială a Bisericii. Sunt destule puteri distructive ale răului în lume. De aceea, fericirea viitoare a patriei și a lumii trebuie pusă sub comandamentul marelor și înaltelor principii evanghelice.

20. Au mai fost și altădată momente grele în istorie, când părea că totul se prăbușește; și totuși salvarea omenirii n'a venit de cât prin oamenii lui Hristos.

Câteva nume dintre acești oameni ai lui Hristos sânt ilustre: fericitul Ieronim, care s'a stabilit în Betleem, la locul nașterii Domnului (+ 420); Sfântul Ioan Hrisostom, mort în exil, la 407, departe spre Armenia, cu strigătul celebru pe buze: «Slavă lui Dumnezeu pentru toate»; Fericitul Augustin, geniul apusului, mort la 430 în cetatea lui din Africa de Nord, în clipa când Vandalii o cuceresc; sf. Vasile cel Mare (+ 379), fratele său sf. Grigore de Nissa (+ 400); sf. Grigore de Nazianz, teologul, patronul facultății și institutului nostru teologic (+ 389), Rufin și mulți alții, o adevărată pleiadă de oameni ai lui Hristos. Unii ca aceștia au salvat cultura și civilizația umană, într'o vreme atât de grea din trecut.

De aceea, studenții în teologie și preoții sunt datori să facă legământ sfânt de urmare a exemplului pe care ni l-au dat asemenea oameni ai lui Hristos. Fiindcă numai oamenii lui Hristos pot salva și omenirea de astăzi. Numai ei pot apropia realizarea împărăției lui Dumnezeu pe pământ, pentru care ne rugăm zilnic în rugăciunea domnească: «Vie împărăția Ta, precum în cer, așa și pe pământ!».

Pr. Dr. HARALAMBIE ROVENȚA
Profesor universitar

RECENZII

ION I. NISTOR, Membru al Academiei Române, *Legăturile cu Ohrida și Exarhatul Plaiurilor*. (Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice, Seria III, Tomul XXVII, Mem. 6), București, 1945, 29 pagini, 175 lei.

E titlul unei comunicări la Academia Română plină de lucruri noi. În stil limpede, profesorul I. Nistor pune din nou chestiunea patriarhatelor balcanice și a înființării mitropoliilor noastre, înlăturând multe păreri vechi. El susține următoarele:

Izvorul credinței creștine pentru Români pornește din provinciile Asiei Mici. Înainte de 180 avem focare de creștini la: Constantinople, Anghialos, Filipi, Salonic, Dalmația, unde a predicat Tit și Dobrogea (Sciția minor) unde ar fi fost apostolul Andrei. Inscricția de la Napoca din 235 cu literile S. T. T. L. (Sit tibi terra levis) dovedește cât de mult se întinsese creștinismul de la Dunăre spre nord. Tertulian (începutul sec. III-lea) confirmă întinderea lui la Sciți, Daci, Sarmați, Germani, etc. Vieți de sfinți dau pentru a doua jumătate a sec. III-lea centre creștine pe țărmurile pontice și dunărene, formate din prizonierii creștini aduși de goți din Frigia, Capadocia și Galata, unde au deprins și limba latină. Dintre aceștia s'a ridicat episcopul got Teofil. Scriitorul Lactantius ne spune că sub Galerius (305-313) sătenii din satul Romuliana (gura Timocului) au refuzat mâncările și băuturile oferite zeilor de Romula mama împăratului. Înainte de decretul de la Milano, din 313, avem la Tomis ca episcop pe Evangelicus după care vine Philius. La sinodul din Nicea (325) printre cei 318 ierarhi veniră de la Serdica (Sofia) Protogenes, din Panonia Domnus; iar din partea Goției (actualele provincii dunărene) Teofil. Ulfila, urmașul

acestui, predica enoriașilor săi în greacă, latina și gotică. El le traduse biblia în gotică. Urmașul său de la Silistra fu Auentie.

Sub el avu loc o revoltă a goșilor păgâni contra creștinilor din Transdanubia. Acum căzură jertfă doi predicatori. Sava, înecat în Buzău, la 12 April 372, moaștele lui fiind încredințate lui Vasile cel Mare erarhul din Capadocia și Nichita, ars de viu, la 370, fiindu-i cenușa dusă în Cilicia.

Predicarea creștinismului fu vremelnic împiedicată în toate părțile Daciei. Totuși izvoarele timpului laudă pe episcopul Nichita din Remesiana (Bela Palanca) prin 380-420 ca apostol al Dacilor și Bessilor. Pentru întinderea creștinismului în Dacia Apulensia, adică sec. IV-lea, avem inscripția din Târnava Mare de la Biertam-Birthälm cu monogramul creștin, unde se pot descifra cuvintele: Ego Zenovius votum posui, care acum se află la Sibiu în muzeul Bruckenthal.

Până la Justinian, episcopiile cu centre creștine de limbă greacă erau sub patriarhia Constantinopolului; iar cele cu centre de limbă latină erau sub arhiepiscopia din Salonic. Aici era un exarh al papei de la Roma. Justinian (527-555), înființă Iustiniana Prima, lângă Scople. Când ajunsese stăpânitor al ambelor maluri ale Dunării, supuse acesteia pe toți episcopii din Balcani și Dunăre de limba latină, smulgându-i prin Novela XI din 15. IV. 535 de sub cărmuirea arhiepiscopului din Salonic. Acum toată creștinătatea latină balcanică era sub Justiniana Prima. Astfel creștinii latini din Balcani rămaseră în atârnare de Roma până sub Leon III Izaurul (731) când după potolirea iconoclasmului, ei trecură sub jurisdicția patriarhatului din Constantinople.

Invadarea Balcanilor de bulgari smulse o parte din teritoriile bizantine. Aceștia (bulgarii) fiind puțini, fură înghițiți de semințiile slave, primind creștinismul (860) ortodox cu limbă paleoslavă. Roma nemulțumită de formarea primului țarat bulgar, care-i smulsese o parte din teritoriile supuse jurisdicției sale, convocă sinodul din 879-880, unde zadarnic se opuse delegatul său. Episcopiile Justinianei Prime rămaseră tot sub Constantinople. Conflictul izbucnit între Roma și Constantinople se termină cu biruința acestuia din urmă. Biserica bulgară se dezvoltă cu avânt. Simion îi declară autocefalia. Petru ridică pe arhiepiscopul Damian la treapta de patriarh, cu reședința la Silistra supunând pe toți episcopii din Bulgaria, acestuia.

Sub Boris al II-lea, Bulgaria căzu sub loviturile lui Ioan Țimiskis (969—971), care-și întinse hotarele imperiului din nou până la Dunăre de unde-și exercitară influența bisericească asupra creștinilor de dincolo de Dunăre și Carpați, ca și în trecut. Boris cu Damian fură duși prizonieri (971) la Constantinople. Reședința patriarhatului bulgar se mută pe rând la Sofia, Vodena și Ohrida. Aici sta și țarul Samuel despărțit de Bulgaria dunăreană încă din 963. Nici această Bulgarie macedoneană nu dură-pentru că Vasile II-lea Bulgaroctonul îi sdrobi stăpânirea la 1019 silind și pe patriarhul țarului Ioan Vladislav, David, să părăsească Ohrida. Justiniana Primă, risipită prin năvălirea barbarilor, se restabili aici la Ohrida prin redarea sub ascultarea arhiepiscopului Ioan, — instalat după plecarea lui David, — a tuturor episcopiiilor de la Dunăre și a episcopiiilor greci din Bulgaria primului țarat, precum și a Vlahilor din Bulgaria. Din bulgară această arhiepiscopie deveni greacă pe tot timpul de acum înainte.

După schisma din 1054, Ohrida trecu sub Constantinople. Ruptura s'a provocat și prin enciclicele arhiepiscopului Leon contra Latinilor. Paisie (din sec. XII-lea) confirmă în Carstvenik-ul său că: *Valahii s'au lepădat de mărturisirea romană, ne mai citind în limba latină*. Teofilact (1085—1107), grec, un urmaș al lui Leon, spune: „*că ar fi curățit Valahia de eresuri, deoarece Valahii primiseră eresul latin; la început, ei ceteau latinește, fiind cu latinii de acelaș neam și de aceeași limbă*”. Niște cataloage de eparhii supuse Ohridei amintesc de episcopii deosebiți pentru Valahii din Balcani; și, neputându-se identifica reședința lor, nu știm dacă asemenea episcopii erau și în Carpați. Existența unor asemenea episcopi pentru Valahi se confirmă și de o notiță dintr'un manuscris din sec. XI-lea din biserica Sfântului Clement din Ohrida, semnalat de colegul meu bulgar de studii, Ivan Snegarov, care a studiat fundamental arhiepiscopia din Ohrida. Notița pomenește pe „*iereul Ioan al prea sfintei episcopii a Valahilor*”. Mărturia existenței unor asemenea episcopii găsim în Bula din 1234 a papei Grigorie al IX-lea, în care spune clar, *că pe teritoriul episcopiei latine cumane se găsesc niște seminții valahe, cari deși se considerau creștine, desprețuesc biserica latină, refuzând să primească sfintele taine de la episcopul catolic al Cumaniei, preferând să le primească de la niște pseudoepiscopi, ce țin de ritul grecesc, de aceia el ia măsura ca să se sfințească un episcop latin de la care aceștia să primească sfintele taine*.

Actul de cesiune al Cumaniei către ordinul Ioaniților din

1247, confirmat în 1251, de papa Inocențiu al IV-lea, spun că în ducatele lui Litovoi și Seneslau erau biserici zidite și altele cari se construiau. O intensă viață creștină găsim în vremea secolului al XII-lea, în părțile bănățene și hunedorene, prin faptul că acolo aflăm biserici ridicate din această vreme, cum sunt cele din Densuș, Santa-Marie-Orlea și Ostrovul Mare. Tot de piatră sunt și cele din Streiu, Colțea, Gura Sada, Crișcior, Ribița, din ținutul Zarandului, în Bihor la Remetea, în jud. Turda la Lupșa, în jud. Alba la Zlatna și Teiuș. Zugerăveala de substraturile actuale de la cele din Santa-Marie-Orlea, Crășcior și Remetea sunt bizantine cu inscripții în paleoslavă.

Lupta între Roma și Constantinople sili pe papa Grigorie al XI-lea să ceară regelui Ludovic cel Mare să înființeze episcopii catolice pentru românii schismatici, căci 50.000 dintre ei ar fi schismatici. Sub păstoria arhiepiscopului Ioan Comnenul s'a restabilit legătura între Ohrida și Justiniana Primă, după cum se vede din Sintagma lui Vlastarie (1335), care fiind tradusă în slavonește a slujit ca un cod pentru judecată bisericească. Pe la 1168 numele Justiniane Prime se confunda cu acel al Ohridei, deși erau două orașe deosebite și destul de departe unul de altul.

Creindu-se imperiul româno-bulgar, latini cruciadei a IV-a supuseră Romania (1204), aducând schimbări Ohridei, prin aceea că parte din episcopiile ei au trecut acum la arhiepiscopatul de Târnova, capitala Asăneștilor. La 1235 Târnova deveni patriarhie, care coprindea și episcopiile din Silistra și Vidin. Biserica sârbă desfăcută de Ohrida deveni și ea autocefală prin aprobarea patriarhului și împăratului bizantin, fugari la Niceia. Sava Nemanici, frate cu Ștefan craiul sârb, deveni primul arhiepiscop autocefal al ținuturilor sârbești și al celor de pe litoralul adriatic. Căpeteniile bisericii sârbe rezidau la m-rea Zicea (de la gura Ibarului); iar mai târziu la Ipek. Arhiepiscopii sârbi se consacrau de către episcopii locali, cum s'a întâmplat și cu mitropoliții din Argeș și Suceava, patriarhul fiind silit să dea o asemenea aprobare, fiind exilat la Niceea, din cauza cruciaților latini, cari stăpâneau la Constantinople. Ohrida rămase numai cu episcopiile macedonene, albaneze și epirotice, unde mai rămăsese puterea bizantină sub despotul Mihai I Angelos, căci la Constantinople stăpâna Balduin de Flandra, iar la Salonic Bonifaciu de Monferrat. Folosindu-se de această împrejurare, despotul Mihai I Angelos redete Ohridei autocefalia, supunându-i ca su-

fragane episcopiile cu greci și vlahi din Balcani și Carpați. Urmașul lui, Teodor I (1214-1230), cucerind Salonicul se intitulează împărat bizantin, (punându-i coroana și încălțându-l cu sandale roșii după tradiție), arhiepiscopul Ohridei Dimitrie Homatianos, deveni și el patriarh.

În vremea aceasta, bula papală din 1234 vorbea despre pseudoepiscopii de rit grecesc din Cumania. Canonicește aceștia aparțineau Orhidei grecești, când existau încă conduceri bisericesti, atât pentru biserica bulgară la Târnova, cât și pentru cea sârbă de la Zicea. Episcopii de rit grecesc din Cumania se hirotoniseau la Ohrida, cași cei pentru bisericile din Pind și Carpați. Ohrida supraviețui și după izgonirea latinilor după care se restaură imperiul bizantin al Paleologilor, purtând titlul pompos de arhiepiscopie a Justinianeii Prime, a Ohridei și a întregii Bulgariei. Împărații Paleologi reconfirmară privilegiile Ohridei, date de Justinian. Epirul căzu din cauza turburărilor politice sub loviturile Bizanțului. Slăbind puterea politică pierdu autocefalia și Ohrida, care trebui să se supună patriarhiei din Constantinopole. Episcopii greci de sub Ohrida au fost goniți și înlocuiți cu sârbi. Ștefan Dușan la 1347 ridică biserica sârbă la treapta de patriarhie cu aprobarea Târnovei și Ohridei. Patriarhia din Constantinopole refuză confirmarea, aruncând asupra bisericii sârbe anatema, producându-se ruptura canonică, care a durat până la 1375.

Apariția noilor patriarhii: bulgară și sârbă, cari se interpuseră între Ohrida și Dunăre, au făcut să se taie legătura între credincioșii dela nordul Dunării și aceasta din urmă. Basarab a trebuit să se gândească după 1339 (data pierderii autocefaliei Ohridei) la o nouă orânduire canonică a arhierului pe care-l avea lângă sine la Câmpulung. Urmașul său, Alexandru Basarab (1352—1364) începuse de mult tratative cu Constantinopolul în privința aceasta. Tomosul din Mai 1359 spune răspicat, că „*nu odată, ci de mai multe ori, ca să fie de acum înainte și mereu, atât el, cât și toată această stăpânire și domnie, sub judecata bisericască a patriarhului și să primească un arhieru, care să fie hirotonisit de patriarh, să facă parte din sfântul sinod patriarhal și să-l aibă pe acesta ca păstor legiuit a toată Ungrovlahia*”. Așa glăsuia tomosul patriarhului Calist, care fu voios să ia sub oblăduirea sa biserica Munteniei, dându-i pe episcopul de Vicina Iacint cu titlul de mitropolit al Ungrovlahiei și exarh al plaiurilor. Prin *Ungrovlahiea* înțelegem teritoriul dintre Dunăre și Carpați,

adică Muntenia; iar prin „*exarh al plaiurilor*“ se înțelege „locoțiitorul episcopilor ținuturilor de dincolo de coasta împădurită a munților Carpați, căci „plai“ însemnează lature, plan înclinat, podiș neted, deschis la poalele munților. Tot „plaiuri“ sau „plaine“ s'au numit, „plaiurile Șepenițului de la nord de Cernăuți, unde s'a dat lupta dintre poloni și Petru Mușatinul. Tomosul patriarhal prin — plaiuri — înțelege bisericile din ținuturile bănațene și transilvănene ai căror preoți erau hirotoniți de arhiepiscopii din Ohrida până la 1339. Patriarhul, fiindcă nu putea conduce pe românii din aceste regiuni fără orânduire canonică, ar fi trebuit să le creeze un episcopat. Fiind sigur de opoziția regelui ungar, care luase cele mai severe măsuri contra românilor ortodocși din Ardeal, a fost silit să le creeze un exarhat la Argeș în persoana mitropolitului de acolo, care trebuia să se îngrijească de nevoile religioase ale românilor din Transilvania și Banat. Zadarnic s'a susținut de D. Onciul, că prin exarh al plaiurilor trebuie să înțelegem ducatele: Amlașul și Făgărașul, căci aceste ducate nu au aparținut Munteniei la 1359. De lucrul acesta ne încredințează și o scrisoare a patriarhului Matei I din 1401 către mitropolitul din Argeș, unde acesta-i intitulat: „*prea sfințitul mitropolit al Ungrovlahiei și prea venerat exarh a toată Ungaria și al plaiurilor*“. Mitropoliții din Argeș hirotoniau preoți pentru Ardeal și Banat pentru bisericile cu limbă de slujbă veche slavă cum era odinioară la Ohrida, unde limba slavă se întrebuința alături de cea greacă.

Autorul socotește pe Nicodim de la Tismana nu ca un întemeetor de mănăstiri și schituri, fiindcă asemenea locașuri existau în Muntenia și dincolo de Carpați de multe secole; ci ca un organizator al vieții monahale după rânduiala din Atos, deci nu după model sârbesc. Nicodim a participat și ca interpret la 1375 când s'a discutat ridicarea anatemei din 1346, aruncată de patriarhul de Constantinopole asupra bisericii sârbești.

Românii ortodocși de Maramureș, Năsăud, Someș, Bihor, Sălaj, Satul Mare și cei de dincolo de Tisa erau conduși bisericește de episcopia din Halici, întemeiată din 1157, sufragană a mitropoliei din Kiev. La 1360 luase ființă pentru ruteni episcopia ortodoxă de la Muncaciu. La 1371 Haliciul fu făcut mitropolie căreia i se supuse episcopia din Muncaciu. Românii de aici simțeau nevoia sufletească de a se uni cu frații lor de la sud de Mureș. Voiau și ei să fie supuși patriarhiei din Constantinopole. Pentru aceasta existau și condițiunile necesare: în părțile acestea

existau biserici, schituri, mănăstiri, dintre cari cea mai importantă era m-rea Peri (rutenește Hrușeva ; iar ungurește Körtvegyes). Aceasta fusese întemeiată de voevozii maramureșeni: Baliță (Balc) și Dragoș. Un document din 1/V/1404 subliniază că autoritățile din Sighet (viceșpanul Maramureșului Radu, cu jupânii: Bancu, Teodor și Șandru și alți nemeși) confirmă că Baliță voevodul și Drag Meșter au zidit mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail din Peri, donându-i 3 sate din Țara Tarasului: Taras, Criva și Hrușeva cu o moară din Țara Câmpulungului la Săpânța (la vărsarea râulețului Săpânța în Tisa). Aici românii maramureșeni doriau să-și așeze reședința episcopiei lor. Voevodul Baliță plecă cu o asemenea cerere, la 1391, pentru a cere patriarhului învoirea de a-și alege un episcop pentru Peri. Cererea aceasta ridica pentru patriarhul Antonie al IV-lea greutatea politice și diplomatice cu statul ungar. Ne sperând sub nici'un chip la învoirea regelui ungar pentru a admite o episcopie ortodoxă pe teritoriul lui, nu-i mai rămânea de cât să dea delegație de exarh pentru Maramureș mitropolitului de la Suceava ; dar pentru aceasta întâmpină două greutăți : a) la 1391 nu se aplanase conflictul dintre biserica moldoveană și cea patriarhală, și b) vechea discordie dintre dinastia Bogdăneștilor din Moldova și a Drăgușenilor din Maramureș era încă proaspătă. Atunci recurse la un expedient : Ridică Perii la rangul de stavropighie patriarhală, ceea ce însemna, că odată cu aceasta se sustrăgeau toți credincioșii ortodocși de sub conducerea Haliciului și Muncaciului. Ca șef al stavropighiei fu numit ieromonahul Pahomie (tomosul din 13/VIII/1391). În tomos se spune limpede, că acestei stavropighii îi aparțin ortodocșii din Maramureș, Sălaj, Ciceu, Unguraș, Bistrița, precum și comitatele de dincolo de Tisa : Arva, Ugocea și Bereg. Pahomie avea dreptul să hirotonească preoți și să socotească ca valide vechile hirotonii. Ca urmași ai lui fură : la 1456 Simeon Sălăgeanu, Ilarie, care la 1494 obținu de la Vladislav al II-lea, regele ungar, confirmarea tomosului din 1391, impunându-i însă să se supună episcopului din Muncaciu, (debitam subiectonem et obedientiam prestare). Actul nu lămurește în ce constă această „supunere“.

Dârzenia domnitorilor moldoveni dinainte de Alexandru cel Bun înfrânse dorința patriarhului de a-și impune un mitropolit grec la Suceava. În 1401 delegația plecată la Constantinople ceru tot pe Iosif moldoveanul, ca unul ce-i dintre oamenii locului, rudă cu domnul și că a fost hirotonit la Haliciu legal, de

oarece acesta avea drept să hirotonească episcopii pentru Rusia Mică și Cetatea Albă. Pentru verificarea celor scrise, patriarhul Matei trimise o comisie formată din ieromonahul Grigore Țamblac și diacul Manuel Arhontul. Cercetarea avu ca rezultat confirmarea lui Iosif, dându-i-se dreptul „să slujească, să sfințească și să facă toate ca un mitropolit adevărat, câte i se cuvine a face, căci așa este drept“.

Din cele arătate mai sus, reiese limpede, că părerea care a dăinuit multă vreme, precum că biserica moldovenească a fost supusă Ohridei, este o curată legendă. Scrisul lui Grigorie Ureche în cronica sa, a lui Miron Costin și a lui Dimitrie Cantemir s'au dovedit neadevăruri, cari la lumina cercetărilor făcute s'au arătat neîntemeiate. Ce să mai vorbim de autenticitatea documentelor din 1466 și 1467 din vremea lui Ștefan cel Mare, ca trimise de arhiepiscopul Dosoftei, pretins mitropolit al Justinianei Prime, al tuturor bulgarilor, Sârbilor și al Țărilor dacice? Critica lui I. Bogdan le-a înlăturat pretinsa autenticitate.

Faptul pretins, că Sintagma lui Vlastarie din 1335 ar aminti despre dependența bisericii moldovene de Ohrida este iarăși o scornitură pe care a pus-o în curs Indreptarea legii, fiindcă textul original al Sintagmei aceștia nu pomenește nimic despre acest fapt; poate vreo copie de traducere slavonă după care s'a tradus în românește să amintească despre un astfel de fapt, care nu are nicio legătură logică cu faptele istorice verificate printr'o critică serioasă.

Noile concluzii, dobândite în urma analizei tuturor documentelor și faptelor istorice în legătură cu această așa de importantă problemă pentru istoria Bisericii noastre naționale, pe cari ni le-a dat ca un dar în al 27-lea an de la unirea Daciei transilvane cu România, marele nostru istoric I. Nistor, merită să fie cunoscute de cititorii revistei noastre. D-sa a adus noi lumini în acest period de început al vieții noastre bisericești, care avea nevoie de limpezire. Ceia ce am expus aici nu-i altceva de cât un succint rezumat al celor 29 de pagini ale comunicării sale academice. Ne-am gândit că acest rezumat poate ține locul comunicării academice pentru preotul din îndepărtatele sate ale Țării noastre, de unde cu greu se poate pune mâna pe o asemenea lucrare bună. Fiecare, bătrân sau tânăr, citind acest rezumat va avea ce câștiga pentru cunoștințele sale.

ȘT. BERECHET
Prof. universitar

C R O N I C A I N T E R N Ă
DE ZIUA NŪMELUI MAJESTĂȚII SALE
REGINEI MAME ELENA.

Cu prilejul sărbătoririi zilei numelui Majestății Sale Reginei Mame Elena — Sărbătoarea Sfinților Impărați și întocmai cu Apostolii Constantin și Elena, Înalt Prea Sfințitul Nicodim, Patriarhul României a trimis următoarea telegramă.

MAJESTATEA SA REGINA MĂMĂ ELENA

S i n a i a.

Ziua numelui Majestății Voastre este zi mare pentru noi, pentru Biserica și Neamul Românesc.

Dumnezeu să Vă dăruiască sănătate, bucuria apropiată și curată a revederii cu toți cei dragi Majestății Voastre, și fericirea mai presus de toate de a Vă mândri până la adânci bătrânețe de domnia glorioasă a Prea Iubitului Vostru Fiu, slăvitul nostru Rege Mihai I.

(ss) NICODIM,
Patriarhul României

La această telegramă Majestatea Sa Regina Mamă Elena a răspuns următoarele:

ÎNALT PREA SFINȚITULUI NICODIM, PATRIARHUL ROMÂNIEI

B u c u r e ș t i.

Foarte mișcată, mulțumesc din suflet.

(ss) E L E N A

ÎN ALTE VIZITE

Aflăm cu bucurie că Luni 9 Aprilie, I. P. S. Patriarh Nicodim a primit vizita delegației patriarhale, însărcinată să salute, în Jugoslavia, din partea Prea Fericitului Alexei, Patriarhul Moscovei și Bisericii rusești, pe Prea Fericitul Patriarh Varnava. Președintele delegației era Prea Sfințitul Episcop Serghie al Kirovgradului, locoțiitor de arhiepiscop al Odesei. Prea Sfinția Sa era însoțit de Protoiereul orașului Moscova, Ștefan Marcov, Protoiereul Dimitrie Svetcov

profesorul Serghei Vasilievici Savinschi, prorector al Institutului teologic și ieromonahul Simeon. Delegația a fost însoțită și prezentată de Prea Cucernicul Părinte C. Burducea, Ministrul Cultelor.

Prea Sfințitul Episcop Serghie a exprimat bucuria sa de a putea saluta, la București, în numele Prea Fericitului Patriarh Alexei și în numele Bisericii Rusești, pe Prea Fericitul Patriarh al României, care a răspuns prin cuvinte calde de bună venire și frumoase urări pentru Patriarhul și Biserica tuturor Rusiilor. Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Nicodim a studiat mulți ani la Kiev. De aci, a povestit amintiri bucuroase și recunoscătoare pentru strălucitul mediu de studii, în care a fost alături de atâția ierarhi ai marelui Bisericii vecine. În cursul convorbirilor, s'a exprimat și dorința vie a unor legături strânse de ordin științific și educativ. Studenții români ar urma să învețe în înaltele școli ale Bisericii Rusești, și studenții ruși în România. Când, într-un târziu, a venit clipa despărțirii, Prea Sfințitul Episcop Serghie, care a impresionat prin energia și limpezimea cu care își rostește gândurile, a vestit și sosirea în România a unei delegații anume însărcinată să aducă salutul Patriarhatului tuturor Rusiilor, Patriarhului și Bisericii Românești.

Prof. I. D. ȘTEFĂNESCU

SINODUL PERMANENT DELA 21 IUNIE 1945

Ședința s'a deschis la orele 10 dimineața în Palatul Patriarhal și a durat până la orele 13, 30, sub președinția Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim.

Au fost prezenți: PP. SS. Episcopi: Cozma al Dunării de Jos, Antim al Buzăului, Iosif al Argeșului, Chesarie al Constanței, P. S. Atanasie, Lt. de Episcop al Râmnicului Nouului Severin și P. S. Arhiepiscopul Veniamin Sinaitul.

În cuvântarea de deschidere a ședinței, I. P. S. Patriarh Nicodim a expus activitatea I. P. S. Sale în legătură cu:

1. Reluarea legăturilor dintre Biserica noastră și Biserica ortodoxă rusă prin delegații reciproce, cât și prin schimburi de scrisori cordiale.

2. Schimbul de scrisori cu Biserica bulgară și noul ei Exarh ales de curând, Mitropolitul Ștefan al Sofiei, care aduce mulțumiri Bisericii ortodoxe române și Patriarhului ei pentru ajutorul dat la ridicarea schismei, fapt care s'a petrecut la Constantinopol, la 13 Martie a. c.

3. Schimbul de scrisori cu Noul Arhiepiscop de Canterbury, Geoffrey, Primatul Angliei și Metropolei.

4. Diferite alte probleme interesând Biserica și Statul.

Sinodul Permanent a luat cunoștință cu mare bucurie de cele comunicate de către I. P. S. Patriarh, exprimând I. P. S. cele mai călduroase mulțumiri pentru toată această activitate, și l-a asigurat de tot respectul și sprijinul pentru viitor.

Intrând în ordinea de zi, Sinodul Permanent a rezolvat unele chestiuni în mod definitiv, iar pe altele le-a trimis în plenum Sfântului Sinod. Între cele mai importante și rezolvate definitiv sunt:

1.—Data Paștilor pe anul 1946, care după calculele vechei Pascalii aplicate la calendarul îndreptat, se va sărbători Duminică 21 Aprilie.

2.—A luat act de reînființarea Episcopiei Râmnicului Noului Severin.

3.—A aprobat înființarea M-rii Clocociov, de lângă Slatina, jud. Olt.

4.—A hotărît să se intervină la Ministerul de Război pentru scutirea viitorilor clerici de serviciul militar, până la doi ani după luarea licenței în teologie.

5.—A votat o adresă-memoriu privitoare la importanța învățământului religios în toate școlile de Stat, pentru educația tineretului și formarea caracterului cetățenilor de mâine ai Țării. În adresă se evidențiază rolul cel mare pe care Biserica ortodoxă l-a avut pentru Neamul românesc, dela întemeierea lui până acum, temeii pentru care se cere să se dea în școale religiei toată considerația de care trebuie să se bucure, ca un obiect important în învățământ și educație și să i se asigure două ore de predare în toate clasele.

Această adresă-memoriu va fi înmănată în numele I. P. Sfințitului Patriarh și al Sf. Sinod, de P. C. Consilier Referent Gh. Maior, D-lui Prim-Ministru și Domnilor Miniștri ai Educației, al Cultelor, al Muncii și al Apărării Naționale, ca unii care au școli pentru pregătirea tineretului.

6.—S'a rezolvat apoi diferite cereri cu caracter disciplinar, aprobări de cărți, demisii, decese. etc. care nu prezintă importanță decât numai pentru cei în cauză.

Ec. GH. VINTILESCU
Directorul Sf. Sinod

ADUNAREA EPARHIALĂ A SFINTEI ARHIEPISCOPII A BUCUREȘTILOR

Joi 7 Iunie a. c., a avut loc Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Bucureștilor.

De dimineață, la ora 9 s'a oficiat slujba Te-Deumului în Catedrala Sf. Patriarhii de către soborul preoților Catedralei, în frunte cu Prea Sfințitul Arhiereu Veniamin-Sinaitul, în prezența membrilor Adunării Eparhiale, a P. P. C. C. Consilieri Referenți și a multor credincioși.

După slujbă au urmat desbaterile Ședinței Adunării Eparhiale, în sala Palatului Patriarhal, sub președinția I. P. S. Patriarh Nicodim, la care au asistat: P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor, P. S. Iosif al Argeșului, P. S. Episcop Policarp al Românilor din America, P. S. Arhiereu Veniamin-Sinaitul, P. C. Arhid. Nicolaescu, Secretar General la Ministerul Cultelor, D-nii Ion Mihalache, Prof. D. R. Ioanițescu, C. Dumitriu, Mihail Berceanu, foști miniștri, P. C. Pr. Gh. Vintilescu, Directorul Sf. Sinod, P. C. Arhim. Melhisedec, Secretarul I. P. S. Patriarh Nicodim, preoții consilieri: Vasile Ștefan, Alecu Constantinescu, Cocinschi, Maior; Gh. Soare, Revizor Eparhial; Protoiereii: Alexandru Ionescu, Traian Costea și D. Posmoșeanu, D-l T. Manea-Băleni, consilier controlor, Dr. V. Nazarie, etc.

Ședința a fost deschisă de către I. P. S. Patriarh Nicodim, care a rostit următoarea cuvântare:

„Să mulțumim Atotputernicului că după atâtea zile grele ne-a învrednicit să ne vedem din nou împreună la lucru pentru binele Bisericii. Din toată inima vă zic „Hristos a înviat“, și „bine ați venit“.

Apoi, I. P. S. Patriarh Nicodim a făcut unele comunicări Adunării Eparhiale, în legătură cu Biserica Ortodoxă Rusă și alte probleme ce preocupă Biserica noastră.

„De anul trecut de când ne-am întâlnit — declară I. P. S. Patriarh, — s'au petrecut multe lucruri noi. Nu de mult s'a ales un nou Patriarh al Moscovei, alegere și instalare la care nu m'am putut duce, dar am trimis o delegație compusă din P. S. Iosif Episcop al Argeșului, P. C. Pr. C. Burducea, actualul Ministru al Cultelor și P. C. Preot Petrescu-Visarion. Delegația a mers la Moscova prin mijlocirea Guvernul Sovietic și a fost frumos primită acolo, asistând la instalarea Prea Fericitului Patriarh Alexei al Rusiei. La câteva timp după aceea a venit o delegație din partea I.

P. S. Patriarh al Moscovei, în frunte cu Arhiepiscopului Odesei, care a întors vizita delegației noastre și de aici a plecat la Belgrad. La scurt timp după aceea, a urmat o altă delegație a I. P. S. Patriarh Alexei al Moscovei și a toată Rusia, în frunte cu P. S. Episcop Ieronim al Chișinăului, care ne-a prezentat o scrisoare din partea Șefului Bisericii Ruse, cuprinzând multe chestiuni de ordin bisericesc, în legătură cu relațiile de bună prietenie între cele două Biserici răsăritene, chestiuni rezolvate în bună înțelegere.

În altă ordine de idei, I. P. S. Patriarh Nicodim se ocupă în cuvântarea Sa despre problema secularizării școlilor bisericești și amintește că, recent P. C. Preot Burducea, Ministrul Cultelor, a luat școlile bisericești dela Ministerul Culturii Naționale și le-a trecut la Ministerul Cultelor, cu gândul de a le reorganiza și a le reda Bisericii.

Conducătorul spiritual al Țării, mulțumește P. C. Preot Ministru C. Burducea, pentru străduința depusă în înfăptuirea acestei opere.

Apoi I. P. S. Patriarh Nicodim, amintește de chestiunea *Comisiunii Monumentelor Istorice și de Muzeele de obiecte bisericești*, arătând că este de părere ca grija și paza locașurilor de rugă — monumente istorice — să cadă în atribuțiunea Bisericii, pentru a nu se mai repeta cazurile din trecut, când la Iași, biserica „Trei Ierarhi” fusese dată în grija Academiei de Arte Frumoase, cu care prilej a avut mult de suferit; iar în prezent biserica Domnească monumentală, dela Curtea de Argeș, este închisă și servește ca depozit petru lăzi cu arhivă.

În ce privește muzeele de obiecte bisericești, e bine ca grija lor să fie în seama Bisericii, — fiindcă ele sunt bunuri ce aparțin Bisericii.

I. P. S. Patriarh Nicodim mai amintește și de alte chestiuni în legătură cu viața bisericească, printre cari și chestiunea Societății Ortodoxe a Femeilor Române.

După cuvântarea I. P. S. Patriarh Nicodim, P. C. Consilier Pr. Ec. C. Coman, dă cetire următoarelor telegrame:

MAJESTĂȚII SALE REGELUI MIHAI I

„În numele Adunării Eparhiale a Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor și în numele Nostru, aducem Majestății Voastre, — scumpului nostru Rege, — și Majestății Sale Regina Mamă {Elena, omagii adânc respectuoase, de înalt devotament, de admirație și recunoștință.

Mulțumim lui Dumnezeu că v'a dăruit Țării și Neamului nostru în anii de grea încercare și rugăm pe Cel Atotputernic să facă parte Majestății Voastre, mândria și nădejdea Neamului Românesc, de bucuria cea mare a împlinirii tuturor dorințelor.

Să trăiți Majestate, să trăiască Majestatea Sa Mamă Regina Elena.

Al Majestății Voastre fierbinte rugător către Domnul.

NICODIM,
Patriarhul României

D-LUI DR. PETRU GROZA, PRIM MINISTRU.

„Adunarea Eparhială a Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor, întrunită în sesiunea anuală și Noi Înșine, Vă mulțumim pentru ajutorul dat Bisericii strămoșești și rugăm pe Dumnezeu să vă împlinească toate gândurile bune pe care le purtați Țării și Bisericii, Domnia Voastră și colaboratorii Domniei Voastre din Guvern“.

NICODIM,
Patriarhul României.

PĂRINTELUI C. BURDUCEA, MINISTRUL CULTELOR

„Adunarea Eparhială a Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor întrunită în sesiune anuală, Vă mulțumește cu recunoștință pentru sprijinul dat Bisericii.

Noi Înșine împărtășim aceleași sentimente și nădăjduim mult bine în legătura strânsă la care ținem atât de mult, dintre Biserică și Minister și bunele gânduri ale P. C. Voastre.

NICODIM,
Patriarhul României

* *

Ulterior s'au primit următoarele răspunsuri la telegramele trimise de I. P. S. Patriarh Nicodim și Adunarea Eparhială.

ÎNALT PREA SFINȚIEI SALE,
ÎNALT PREA SFINȚITULUI NICODIM, PATRIARH AL ROMÂNIEI
București.

Din toată inima mulțumesc Inalt Prea Sfinției Voastre și Adunării Eparhiale a Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor pentru sentimentele de devotament și bunele urări exprimate atât Mie, cât și scumpei Mele Mame.

(ss) MIHAI R.

* *

ÎNALT PREA SFINȚIA SA, NICODIM, PATRIARHUL ROMÂNIEI
București.

Mulțumesc călduros Inalt Prea Sfinției Voastre și Adunării Eparhiale pentru bunele gânduri exprimate.

Dr. PETRE GROZA.

SANCTITĂȚII SALE NICODIM, PATRIARHUL ROMÂNIEI

București.

Mulțumesc călduros Sanctității Voastre pentru marea cinste și binecuvântările trimise. Asigur pe Sanctitatea Voastră că întreaga mea străduință este numai pentru binele și progresul Bisericii noastre, al preoțimei și al poporului românesc.

Pr. C. BURDUCEA
Ministrul Cultelor

* *

Apoi Pr. Gh. Vintilescu dă cetire telegrammei adresată de către I. P. S. Patriarh Alexei al Moscovei, către I. P. S. Patriarh Nicodim al României, telegramă pe care am publicat-o în numărul 4-5 al revistei noastre, p. 186.

* *

După cetirea acestor telegrame ia cuvântul P. C. Preot Ministru C. Burducea, care a rostit o inimoasă cuvântare, declarând printre altele:

„In numele Guvernului, salut Adunarea Eparhială a Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor și urez spor la muncă pentru înfăptuirea operelor celor bune și înțelepte, iar I. P. S. Patriarh Nicodim, strălucit Ierarh al Bisericii, îi urez sănătate deplină pentru a conduce destinele Bisericii noastre cu aceeași vigoare, pricepere, dragoste și înțelepciune.

Apoi, Părintele Ministru Burducea dă unele lămuriri în legătură cu funcționarea Comisiunii Monumentelor Istorice și Muzeelor de Obiecte Bisericești, precizând că în deplină înțelegere cu I. P. S. Patriarh Nicodim, o să vie cu o lege prin care aceste bunuri bisericești să devină proprietatea Bisericii, iar Ministerul Artelor să aibă și el grije, ca și până acum, de buna păstrare și conservare a acestor odoare bisericești.

Adunarea ascultă apoi comunicarea Părintelui Consilier N. Cosma, care aduce la cunoștința adunării demersurile făcute de I. P. S. Patriarh pe lângă M. S. Regele și Guvernul Țării în direcția îndulcirii pedepselor grele date criminalilor de război. Aceste demersuri întâmpinate cu bunăvoință atât de M. S. Regele cât și de Guvern sunt în tradiția și spiritul Bisericii. Înalt Prea Sfințitul Patriarh a socotit de altfel totdeauna drept datorie deosebită intervenția sa continuă în toate vremurile în favoarea tuturor celor care suferă. A intervenit cu stăruință pentru Evrei și pentru streini ca și pentru toți cetățenii necăjiți și prigonți sau chiar numai când au avut nevoie de mila I. P. S. Patriarh.

Au urmat apoi desbaterile şedinţei Adunării Eparhiale, dându-se citire rapoartelor Secţiilor Sf. Arhiepiscopii, asupra activităţii desfăşurate în decursul anului expirat.

Preotul Mănescu dă citire unui raport rezumativ asupra activităţii depusă în cursul anului expirat de toate secţiile Sf. Arhiepiscopii, activitate care reprezintă trecerea în fapte împlinite a tuturor gândurilor bune pe care le nutreşte Bisericii noastre strămoşeşti I. P. S. Patriarh Nicodim.

Raportul aminteşte în special de înfiinţarea celor două orfelinate dela Mănăstirile Cernica şi Țigăneşti, şi unde din laudabila iniţiativă a I. P. S. Patriarhul Nicodim sunt crescuţi un număr de băieţi şi fete, — copii ai Eroilor căzuţi pe câmpurile de luptă. Cheltuelile de întreţinere ale acestor orfelinate le suportă Sf. Arhiepiscopie şi sunt administrate şi supravegheate cu toată atenţia de către Secţia Economică a Sf. Arhiepiscopii. I. P. S. Patriarh Nicodim se interesează îndeaproape de creşterea şi educaţia aleasă ce li se dă micuţilor dela cele două orfelinate.

Raportul aminteşte de trecerea în lumea veşnică a Prof. Nicolae Iorga, Profesor Stoicescu, Dumitru Iuca, fost ministru, Niculescu Dorobanţu, etc. membri ai Adunării Eparhiale, dece, daţi în anii precedenţi.

Adunarea în picioare, păstrează un moment de reculegere în amintirea dispăruţilor din lumea pământească.

Dl. Avocat Popescu Tudor, ţine să releve faptul înbucurător, că Biserica cu toate nevoile ei materiale nu-şi neglijează şi nu-şi uită menirea de ocrotitoare a celor loviţi de soartă şi remarcă cu tot entuziasmul înfiinţarea celor două orfelinate Arhiepiscopale dela Mănăstirile Cernica şi Țigăneşti, din iniţiativa I. P. S. Patriarh Nicodim.

Venind vorba despre nevoile Bisericii, iau parte la discuţie : D-nii Ion Mihalache, Prof. D. R. Ioaniţescu, foşti miniştri, Dl. Spânişteanu, etc.

Dl. I. Mihalache declară că Biserica nu trebuie să se amestece în politică, fiindcă participarea preotului în luptele politice ştirbeşte din autoritatea Bisericii. Biserica este veşnică şi ea trebuie să stea deasupra tuturor patimilor omeneşti.

P. C. Preot Marin Ionescu, într'o cuvântare însufleţită, declară că toate problemele şi operele bisericesti înfăptuite până acum se datoresc I. P. S. Patriarh Nicodim, o figură providenţială a Bisericii şi a Neamului, căruia Dumnezeu i-a înzilit viaţa până în aceste vremuri grele. I. P. S. Patriarh Nicodim a făcut

studii în Pravoslavnică Rusie și s'a consacrat ca un strălucit traducător al literaturii bisericești Ruse într'un frumos graiu românesc.

Apoi Pr. Marin Ionescu amintește de amănuntul că pentru prima oară la Ministerul Cultelor a fost numit un preot, — P. C. Preot Burducea, — un element bine pregătit, cu o vastă cultură bisericească care dorește numai binele Bisericii.

Guvernul actual, spune S. Sa, a venit cu măsuri bine făcătoare pentru Biserică și slujitorii ei. Biserica este a poporului — deci este o instituție democratică, iar preoții trebuie să stea cu urechea la popor, la grijile, la bucuriile și la durerile poporului.

Pr. Protopop Traian Vintilescu continuă lectura raportului *Secției Administrative*, condusă de Pr. Consilieri Referenți: Const. Coman și Marius Constantinescu, amintind de chestiunea preoților refugiați și mișcarea în cler, numiri de preoți, de cântăreți bisericești și transferări.

Trecându-se la alegerea membrilor Consistoriului Spiritual Eparhial și a Consistorului Mitropolitan, Adunarea alege pe Preoții C. Găiculescu, At. Popescu și Z. Bâlbâe, membri; iar supleanți pe preoții Dimoftacle și Al. Popescu în Consistoriul Spiritual Eparhial, iar în Consistoriul Metropolitan au fost aleși: Pr. Gh. Popescu și Z. Popescu.

Dl. Profesor Cezar Spineanu dă citire raportului *Secției Economice* condusă de către Preoții Consilieri Referenți: N. Cosma și C. Dincescu.

Raportul amintește de lăudabila inițiativă a I. P. S. Patriarh Nicodim, care a înființat orfelinatele de orfani dela Mănăstirile Țigănești și Cernica, înființarea fondului de ajutorare „Patriarhul Nicodim” pentru ajutorarea văduvelor de preoți și cântăreți bisericești, punerea în funcțiune a Atelierului de Țesătorie dela Țigănești, activitatea Magazinului de obiecte bisericești și a Turnătoriei de Lumânări a Arhiepiscopiei, etc.

Adunarea aduce mulțumiri Consilierilor Referenți Constantin Dincescu și N. Cosma, dela Secția Economică, care au depus o neobosită muncă pentru desăvârșirea operelor gospodărești ale I. P. S. Patriarh Nicodim.

Dl. av. D. Grozdea dă citire raportului *Secției Culturale* a Sf. Arhiepiscopii, condusă cu începere dela 1 Iunie a. c. de către Preotul Consilier Petre Șerpe, relevând activitatea depusă pe tărâmul cultural și misionar în cursul anului expirat.

Raportul, între altele, amintește și de înființarea unui ser-

viciu de presă pe lângă Secția Culturală, condus de dl. Grigore Spîru, ziarist, serviciu care urmărește activitatea misionară și bisericească și redactează diferite note, reportaje și articole pentru Presă și Radio.

Raportul prezintă apoi Adunării Eparhiale drept ultimă realizare a Secției Culturale, lucrarea „*Predicile lui Ilie Miniș*” apărută în editura Sf. Arhiepiscopii, Secția Culturală, în traducerea Părintelui Dr. D. Făcioru, lucrare deosebit de valoroasă, pe care traducătorul o prezintă drept omagiu adus I. P. S. Patriarh Nicodim, în preajma împlinirii a 80 de ani de viață și fericite realizări pentru Biserica strămoșească și Neamul Românesc.

P. C. Arhid. N. Nicolaescu, Secretar general la Ministerul de Culte, luând cuvântul, a asigurat pe membrii Adunării Eparhiale că Guvernul și Ministerul Cultelor dă deplină înțelegere tuturor problemelor ce preocupă Biserica.

În încheiere, I. P. S. Patriarh Nicodim mulțumește membrilor Adunării Eparhiale pentru osteneala de a fi participat la desbaterea ședinței Adunării Eparhiale.

A urmat apoi o agapă în sala Patriarhală, cu care prilej I. P. S. Patriarh Nicodim a făcut însuflețite urări de sănătate, și domnie îndelungată Majestății Sale Regelui Mihai I, nădejdea de azi și de mâine a Neamului Românesc.

P. C. Arhid. Nicolaescu, Secretar General al Ministerului Cultelor, a subliniat activitatea strălucită a I. P. S. Patriarh Nicodim declarând că Guvernul Groza nutrește cele mai bune sentimente pentru Biserică și slujitorii săi.

Dl. Ion Mihalache, fost ministru, a adus elogii Șefului spiritual al Țării, care, prin atitudinea și activitatea sa, nu a știrbit prestigiul Bisericii și nu s'a îndepărtat de spiritul creștin al umanității și al bunei înțelegeri între oameni.

Părintele Marin Ionescu a rostit cuvinte de adâncă recunoștință la adresa Părintelui Ministru Burducea, care este însuflețit de cele mai bune gânduri față de slujitorii Sf. Biserici.

Au mai vorbit Pr. Eugen Bărbulescu și Pr. Prof. Gh. Comana, după care agapa a luat sfârșit. I. P. S. Patriarh Nicodim s'a retras în sala sa de lucru, în timp ce întreaga asistență intona cu însuflețire „*Intru mulți ani, Stăpâne*”.

I. P. S. PATRIARH NICODIM ȘI P. C. PREOT C. BURDUCEA
 MINISTRUL CULTELOR AU VIZITAT EXPOZIȚIA DE
 PICTURĂ BISERICESCĂ.

I. P. S. Patriarh Nicodim împreună cu *P. C. Preot C. Burducea*, *Ministrul Cultelor*, însoțiți de către *P. C. Arhim. Melhisedec*, Secretarul I. P. S. Patriarh, au vizitat în ziua de 23 Iunie 1945 Expoziția de pictură bisericească din localul Facultății de Arhitectură, a Școlii superioare de Artă bisericească de pe lângă Sf. Arhiepiscopie a Bucureștilor, organizată de către Institutul Biblic.

Distinșii vizitatori au fost întâmpinați de către Dl. *Prof. Univ. I. D. Ștefănescu*, Directorul Școlii de Artă și Pictură bisericească, de preoți consilieri referenți, protopopii Capitalei, preoți, pictori, elevi-pictori și alte numeroase personalități din lumea bisericească și laică.

D. Prof. Ștefănescu a dat lămuriri la atenta cercetare făcută lucrurilor de către I. P. S. Patriarh Nicodim și P. C. Preot Ministru Burducea, care deplin satisfăcuți de rezultatele îmbucurătoare ale Școlii, au felicitat călduros pe profesori în frunte cu *D. Prof. Ștefănescu* și pe pictorii expozanți, reținând, I. P. S. Patriarh patru lucrări, iar P. C. Preot Ministru două lucrări dintre cele mai reușite.

Apoi, *I. P. S. Patriarh Nicodim*, vădit mulțumit sufletește de simțitul progres realizat de Școala de pictură bisericească —, al cărui inițiator este I. P. S. Sa —, a vorbit asistenței despre importanța Școlii, care caută să readucă la adevărata prețuire pictura bisericească, pictură ce începuse a fi alterată cu alte inovații străine de spiritul ortodox.

Instrăinarea simțită în pictura bisericească se datorește faptului că Biserica noastră a fost lipsită de posibilități materiale și din pricina aceasta nu a avut putința să creeze un institut pregătitor și îndrumător în ramura picturii ortodoxe.

În prezent, cu sacrificii destul de simțite, s'au pus bazele Școlii de pe lângă Sf. Arhiepiscopie și se caută a se da Bise-

ricii o pictură ortodoxă adecvată spiritului și sufletului ortodox.

Conducătorul duhovnicesc al Țării își manifestă speranța că acest început fericit va continua să se desvolte introducându-se arta picturii și în Mănăstiri, locașuri pe care I. P. S. Patriarh Nicodim totdeauna le-a socotit adevărate arsenale ale Bisericii, unde se pregătește materialul și armamentul armatei de front: *Preoțimea*.

Preoțimea activează pe teren, în mijlocul poporului, iar călugării în chiliile mănăstirești.

I. P. S. Patriarh Nicodim amintește de strădanjile călugărilor în arta picturii bisericești, strădanji care au dat adevărate capo d'opere în trecutul îndepărtat.

Și I. P. S. Patriarh pomenește numele călugărului Ureche, trăit în vremea lui Ștefan cel Mare, care a făurit o minunată lucrare, — un evanghelier — care se găsește la un muzeu la Oxford, păstrat într'o încăpere specială.

În încheiere I. P. S. Patriarh Nicodim mulțumește d-lui Prof. Ștefănescu pentru activitatea depusă cu toată dragostea întru realizarea unui simțit progres al Școlii Arhiepiscopale de artă bisericească, progres care se observă destul de îmbucurător cu ocazia acestei Expoziții, felicitând în acelaș timp pe pictorii-elevi care au muncit cu tot sufletul spre a da aceste rezultate fericite.

Intr'o inimoasă cuvântare P. C. Preot C. Burducea, Ministru Cultelor, a arătat rolul picturii în Biserica Ortodoxă și a transmis aceleași calde urări pentru progresul realizat de Școala de Artă bisericească.

P. C. Preot Dr. Dumitru Fecioru întâmpină cu vie recunoștință vizita I. P. S. Patriarh Nicodim și a P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor, care se interesează atât de atent de problemele și realizările bisericești, încurajând cu vorba și cu fapta, acolo unde vede muncă pentru binele Bisericii.

P. C. Sa felicite apoi călduros pe Dl. Prof. I. D. Ștefănescu, care a pus atâta suflet în munca sa și pe pictorii expozanți, a căror lucru a dat rezultate atât de îmbucurătoare.

GRIGORE SPIRU

Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

DAREA DE SEAMĂ

A ADMINISTRAȚIEI ȘI SERVICIULUI DE CONTABILITATE ASUPRA
BILANȚULUI INCHEIAT LA 31 MARTIE 1945

REFERAT CĂTRE I. P. S. PATRIARH NICODIM AL ROMÂNIEI
15 Mai 1945

Înalt Prea Sfințite Stăpâne,

Contabilitatea Institutului Biblic, a prezentat subsemnatului pentru control și aviz, Bilanțul și Contul de Profit & Pierdere încheiat la 31 Martie 1945, cu un activ în sumă de Lei 62.500.860 și un pasiv de Lei 13.913.844, deci cu o diferență de activ de :

Lei 48.587.016 fără nici o sarcină

Este primul an de gestiune completă pe care Prea Sfințitul Athanasie Bârlădeanul o face la acel Institut, cu rezultate din cele mai fericite, deși este primul contact cu o instituție industrială, al cărei mecanism nu este ușor.

În cursul exercițiului expirat, în exercitarea mandatului meu de control, am constatat că Prea Sfințitul Athanasie, ajutat de membrii din Comitet, format din : D-l Profesor universitar I. D. Ștefănescu, D-l Asistent universitar Iorgu D. Ivan, P. C. Arhim. Dr. Vasile Vasilache, P. C. Ec. Stavr. Dr. D. Fecioru și P. C. Ec. Stavr. Silvestru Vatrîci, s'a condus numai de realități.

A repartizat munca pe specialități și a organizat un control coordonat.

A instaurat o stare de compatibilitate. Șeful Contabil are liber-

tatea să lucreze conform L. C. P. Casierul cu atribuțiunile sale și gestionarii de materiale la posturile lor.

Rezultatele acestor măsuri practice, dar și în cadrul *Legei Contabilității Publice* se văd azi.

Un Bilanț real, o contabilitate ținută în condițiuni din cele mai lăudabile și cu o ordine deplină și control efectiv asupra mișcării bunurilor și transformării materiei prime.

Cu numirea Prea Sfințitului Arhiepiscop Athanasie la Institutul Biblic, s'a început o eră nouă de prosperitate și legalitate.

Am ținut cu acest prilej, să informez pe Înalt Prea Sfinția Voastră despre opera înfăptuită la Institut de către Prea Sfințitul Athanasie la care se alătură și cea de la Mănăstirea Căldărușani.

Al Înalt Prea Sfinției Voastre prea plecat și supus serv.

Consilier Controlor, (ss) T. MANEA-Băleni

* * *

COMITETUL DE CONDUCERE AL INSTITULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE.

Președinte

Delegatul Sf. Sinod la Conducerea
Inst. Biblic și de Misiune al Bisericii
Ortodoxe Române

Arhiepiscop

Athanasie Dincă Bârlădeanul
Vicar Patriarhal

Vice Președinte

și *Consilier Artistic*

Ioan D. Ștefănescu
Prof. universitar

Consilier Administrativ

Iorgu D. Ivan
Asistent universitar

Consilier Cultural

Arhim. Dr. Vasile Vasilache

Consilier Cultural

Pr. Econ. Stavr. Dr. Dumitru Fecioru

Consilier Tehnic

Pr. Econ. Stavr. Silvestru Vatrîci

PREA SFINȚITE STĂPÂNE ȘI DOMNILOR CONSILIERI,

Avem onoarea a vă prezenta cel de al patrulea Bilanț dela înființarea Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, încheiat la 31 Martie 1945.

Rezultatele activității Institutului Biblic și de Misiune pe exercițiul financiar 1944—1945 sunt cristalizate în mod cifric în acest Bilanț.

Deși anul ce s'a scurs a fost unul din cei mai grei pentru activitatea Institutului — dominat de o perioadă de activitate foarte re-

dusă, 4 Aprilie 1944—1 Septembrie 1944, când din cauza bombardamentelor și a dispersării publicului, vânzările au stagnat în bună parte și au fost reduse prin pierderea unor debușuri de desfacere, totuși datorită îndemnului și conducerii P. S. Voastre împreună cu aceea a Domnilor Consilieri, am reușit ca după evenimentul istoric dela 23 August 1944 printr'o muncă continuă să mărim producția atelierelor noastre și să realizăm o sferă de activitate din cele mai prospere pentru viața Institutului nostru.

În anul expirat am reușit a scoate de sub tipar monumentală lucrare Biblia apărută în 11.000 de exemplare. În primele 3 luni dela apariție, adică până la 31.III.1945 am vândut din această lucrare 2207 exemplare.

Pentru prima oară în existența Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, anul trecut a însemnat o urmă adâncă în organizarea pe principii moderne a Serviciului de Colportaj și de difuzare în public a gustului pentru obiectele de cult și a cărților cu caracter religios.

Înțelegători ai imperativelor impuse de adâncile prefaceri ce au loc după evenimentul dela 23 August 1944, am reușit a înființa standuri pentru desfacerea produselor noastre în două din cele mai mari Magazine din București și anume la Librăria Socec-Lafayette, precum și la Magazinele „Sora”.

În același timp prin reclama făcută în ziare și difuzarea Buletinului nostru pe anul 1944 am reprovizionat cu cărți religioase majoritatea Librăriilor din București.

Printre importante investițiuni făcute în afară de Biblie, în cursul anului 1944—1945 menționăm :

Tipărirea a 120.000 ex. „Pagini Alese” Nr. 17—20

„ 30.000 ex. Calendarul de Buzunar pe anul 1945.
 „ 5.000 ex. Buletinul Institutului.
 „ 1.000 ex. Pictura de A. Verona.

Investițiunile făcute în mărfuri curente pentru Librării și vânzări la Depozitul Mic însumează un total de Lei 637.000, iar valoarea produselor finite fabricate în atelierele Institutului pe anul financiar 1944—1945 însumează un total de Lei 3.726.217 la prețul de cost.

Concomitent cu aceste investițiuni s'a continuat tipărirea Trio-dului unde lucrarea se găsește tipărită până la pagina 400, rămânând în curs de tipărire circa 400 pagini.

Ținându-se seamă de cerințele insistente s'a pus sub tipar lucrarea „Ceaslovul” și Istoria Biblică Vol. III ce urmează să apară în cursul anului 1945.

Din examinarea contului de Bilanț încheiat la 31 Martie 1945 rezultă că activul Institutului Biblic și de Misiune al Bis. Ort. Române se prezintă cu un total de Lei 62.500.860.—față de Lei 46.454.171, activ la 31 Martie 1944, deci un spor de avere de Lei 16.046.689, iar beneficiul nett al anului expirat este de Lei 5.337.957 față de 3.376.249 beneficiul anului 1943—1944, marcând un spor de Lei 1.961.708.

*Activul Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române
se compune la 31.III.1945 din :*

Casa numerar la 31 Martie 1945	Lei	4.488.563
Metale prețioase aur și argint	"	290.177
Ct. Crt. C. E. C. numerar depus	"	5.695.455
Ct. Crt. C. E. C. numerar depus pentru Fondul de retipărire al Cărților de Ritual	"	2.154.470
Garanții Diverse depuse de noi	"	70.010
Fond Timbre Librărie	"	10.000
Debitori pentru Ramburse	"	649.919
Mărfuri Generale în Dep. Mare-Mic și Librărie	"	40.635.810
Materii Prime	"	3.064.722
Mașini, Piese-Scule	"	1.123.855
Mobilier propriu	"	382.222
Uzinele Laromet Ct. Tablă	"	426.750
Diverși Debitori	"	186.809
Tipografia Cărților Bisericești Cont Imprumut	"	1.864.750
Pr. D. Fecioru, Drepturi de Autor	"	179.000
Triodul în curs de executare	"	1.226.903
Debitori din abonamente „Isvoarele Ortodoxiei”	"	51.445
Total activ Lei		<u>62.500.860</u>

Activul de Lei 62.500.860 este grevat la 31 Martie 1945 de un pasiv de Lei 13.913.844 către terțe persoane și anume :

Tipografia Cărților Bisericești pentru Fondul de retipă- rirea cărților de ritual	Lei	2.700.007
Ministerul de Finanțe „Ct. Imprumut”	"	8.500.000
Tipografia Cărților Bisericești Ct. Tipărituri	"	845.045
Furnizori Externi Art. 9 Cond. Armistițiu	"	346.158
Aconto asupra comenzi	"	245.392
Diverși de lichidat	"	134.935
Garanții Primite	"	24.180
Direcțiunea Atelierelor Str. Bradului	"	466.547
S. A. R. Cartea Românească	"	57.500
Sume încasate pentru B. O. R.	"	1.000
10% Prime de Muncă	"	593.100
Total Lei		<u>13.913.864</u>

*Fondurile proprii ale Institutului din Pasiv se
compun la 31. III. 1945 :*

Fondul Institutului	Lei	22.120.914
Fond de Rezervă	"	4.452.302
Fond pt. reevaluarea mărfurilor	"	4.117,720
Fond pt. amortiz. mașinilor și Instal.	"	1.342.466
Fond de Rez, pt. Debitori dubioși	"	1.176.450
Profit și Pierdere	"	15.377.144
Total Pasiv Lei		<u>62.500.860</u>

Conturile de ordine și evidență însumează atât la Debit cât și la Credit un total de Lei 48.743.492, reprezentând: cele de ordine, bunurile terților în posesiunea noastră, cari nu influențează patrimoniul, iar cele de evidență, anume rapoarturi de drepturi și obligațiuni secundare în imediată legătură cu un act economic sau juridic principal de cari depind și privesc bunuri din patrimoniul nostru.

Din analiza contului de Bilanț încheiat la 31 Martie 1945, desprindem situația înfloritoare a Institutului care ne indică un activ de Lei 62.500.860.—grevat de un Pasiv exigibil de lei 13.913.844.

Contul de Profit și Pierdere încheiat la 31 Martie 1945 ne indică un beneficiu brut de Lei 23.529.008, din care scăzând cheltuelile de: Producție, funcționare și administrație, precum și alocațiunile din beneficiul pentru Fondurile de Rezervă-Amortisment Debitor Dubioși—Amortizarea Mobilierului și Mașinilor, precum și rabatul acordat la vânzările în comision și colportorilor în sumă de Lei 3.932.595, ne dă un beneficiu nett de Lei 5.337.957.

Comparând Bilanțul anului 1943—1944 cu cel încheiat la 31 Martie 1945, rezultă că am achitat în cursul anului următoarele sume ce grevau activul Institutului:

S. A. R. Cartea Românească	Lei 2.200.000
Ministerul de Finanțe	„ 1.500.000
Furnizori Externi	„ 304.722
Drepturi de autor	„ 650.000
Profesor I. Georgescu pt. Biblie	„ 378.500
Tipărirea Bibliei la Monitorul Oficial	„ <u>7.235.400</u>
Total Lei	12.268.622

Contul Casa ne arată intrări de numerar de Lei 37.950.758 față de Lei 26.915.182 în anul 1943 și eșiri de Lei 33.462.195, față de 26.756.894 în anul 1943, terminând cu un sold de Lei 4.488.563 față de anul 1943 când a avut Lei 158.288.

Conturi Crt. C. E. C. ne arată la intrări Lei 7.721.405 față de Lei 4.554.618 anul 1943 și la eșiri Lei 2.025.950 față de 3.969.204 anul 1943, încheindu-se la 31 Martie 1945 cu un sold de 5.695.455 față de Lei 585.414.

Prea Sfințite Stăpâne și Domnilor Consilieri în urma celor expuse mai sus, vă rugăm respectuos să binevoiți a aproba anexatul Bilanț și Cont de Profit și Pierdere încheiat la 31 Martie 1945.

Administrator, *Diacon Atanasie Preda*

Serviciul Contabilității:

Nic. Albulescu

Expert Contabil

Activ realizabil imediat :-

Casa numerar în cassă	Lei	4.488.563
Metale prețioase aur și argint	„	290.177
Conturi curente C. E. C. numerar la vedere	„	5.695.455
Conturi curente C.E.C, Fond pt, retipărirea Cărților de ritual	„	2.154.470
Garanții diverse depuse de noi	„	70.010
Fond timbre Librărie	„	10.000
Debitori pt. mărfuri trimise contra ramburs	„	649.919
<i>Activ realizabil la termen scurt, 6—12 luni</i>		
Mărfuri generale. In depozitul Mare-Mic și Librărie	„	40.635.810
Materie primă	„	3.064.722
Mașini—Piese—Scule	„	1.123.855
Mobilier	„	382.222
Uzinele Laromet — Cont tablă	„	426.750
Diverși Debitori	„	186.809
Tipografia Cărților Bisericești- Cont Imprumut	„	1.864.750
Preot Dr. D. Fecioru drepturi de autor	„	179.000
Triodul în curs de executare	„	1.226.903
Debitori din abonam. „Isvoarele Ortodoxiei“	„	51.445
		<u>62.500.860</u>

D E B I T

CONTURI DE ORDINE ȘI EVIDENȚA

Valori gajate Ministerului de Finanțe . .	Lei	29.995.000
Debitori pt. mărfuri trimise spre vânzare în Comision	„	11.556.334
Mărfuri primite spre vânzare în Comision	„	4.472.283
Hârtie depusă de diverși pentru lucrări . .	„	2.500.000
Arhiepiscopia București — Metale prețioase în Depozit	„	219.875
		<u>48.743.492</u>

Delegatul Sf. Sinod
La Conducerea Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

† Athanasie Bârlădeanul

I. D. Ștefănescu

Administrator, Diacon Atanasie Preda

Fondul Institutului Biblic	Lei 22.120.914
Fond de Rezervă	„ 4.452.302
Fond de reevaluarea mărfurilor	„ 4.117.720
Fond pt. amortizarea maşinilor şi instalaţ. „	1.342.466
Fond de Rezervă pentru Debitori dubioşi „	1.176.450

Pasiv exigibil imediat :

Depuneri de T.C.B. pt. retipărirea cărţi. de rit. „	2.700.007
Furnizori externi - Germania - Art. 9 Cond. Armistiţiu	„ 346.158
Aconto as. comenzi în curs de executare „	245.392
Diverşi de lichidat	„ 134.935
Tipografia Cărţilor Bis. — Cont Tipărituri „	845.045
Garanţii: Casier, Gestionar materiale şi lucrări executate	„ 24.180
Sume incasate pentru B. O. R.	„ 1.000
Direcţiunea Atelierelor str. Bradului	„ 466.547
S. A. R. Cartea Românească	„ 57.500
10 % Prime de muncă personal	„ 593.100

Pasiv exigibil la termen scurt 6—12 luni

Ministerul de Finanţe-Cont Imprumut	„ 8.500.000
---	-------------

Profit & Pierdere

Beneficii reportate	Lei 10.039.187	
Beneficii nete pe 1944-45	5.337.957	„ 15.377.144
		<u>62.500.860</u>

CONTURI DE ORDINE ŞI EVIDENŢA C R E D I T

Angajamente Ministerul de Finanţe	Lei 29.995.000
Mărfuri trimise spre vânzare în Comision „	11.556.334
Deponenţi de mărfuri spre vânzare în Comis. „	4.472.283
Deponenţi de hârtie pentru lucrări	„ 2.500.000
Metale preţioase depuse Arhiepiscopiei Buc. „	219.875
	<u>48.743.492</u>

Serv. Contabilităţii, Nic. Albulescu, Expert Contabil

D E B I T

P R O F I T &
Incheiat la

Salarii plătite din Fondurile Institutului . . . Lei	4.604.824
Indemnizații de activitate și merite excep-	
ționale „	411.181
Cheltueli de reprezentare și deplasare . . . „	265.000
Cheltueli de propagandă „	105.086
Cheltueli Generale „	1.698.756
Drepturi de autor „	650.223
Ajutoare „	158.500
Jetoane membrii comitet „	25.000
Forța motrică „	86.323
Luminat și încălzit „	484.083
Răbat acordat la vânzări „	3.932.595
5 % Fondul amortisment al debitorilor dubioși „	1.176.450
2 % Fond amortisment mobilier, mașini . „	470.580
15 % Fondul rezervă „	3.529.350
10 % Prime de muncă „	593.100
Beneficiul nett pe 1944—1945 „	5.337.957
Beneficii reportate pe anii precedenți . . „	<u>10.039.187</u>
	<u><u>33.568.195</u></u>

Delegatul Sf. Sinod
La Conducerea Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

† Athanasie Bârlădeanul

I. D. Ștefănescu

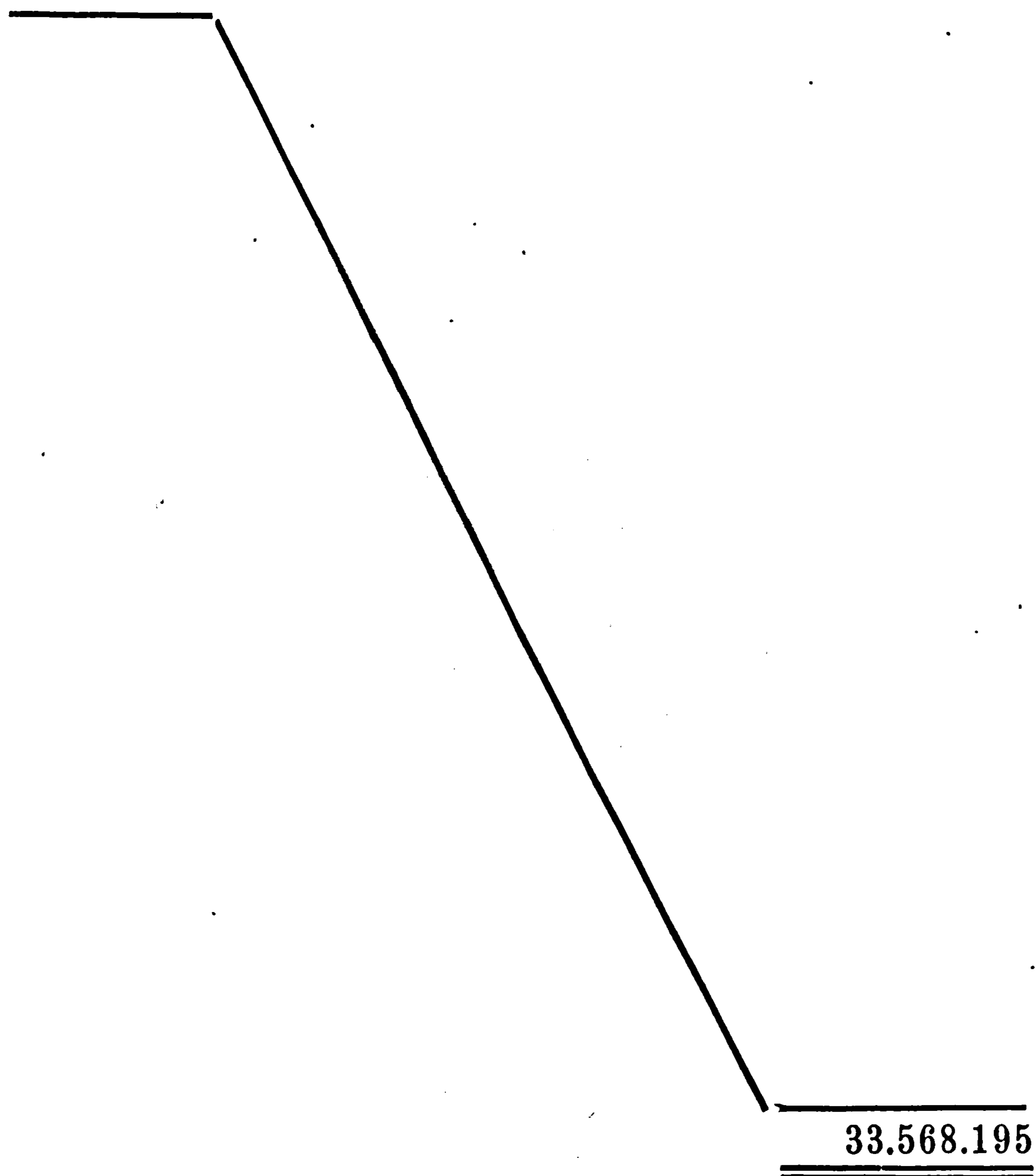
Administrator, *Diacon Atanasie Preda*

PIERDERE

31 Martie 1945

CREDIT

Beneficii reportate din anii precedenți . . .	Lei 10.039.187
Beneficiul brutt din vânzarea mărfurilor și produselor noastre precum și din cărțile depose spre vânzare în comision „	23.240.962
Reparațiuni executate în atelier „	205.000
Venituri din speze de expediție „	83.046

Serv. Contabilității, *Nic. Albulescu*, Expert Contabil

III. CRONICA INTERNĂ

	<u>Pagina</u>
<i>De ziua numelui Majestății Sale Regine Mame Elena . . .</i>	271
Prof. I. D. ȘTEFĂNESCU, <i>Inalte vizite</i>	271
EC. GH. VINTILESCU, <i>Sinodul permanent dela 21 Iunie, 1945</i>	272
<i>Adunarea eparhială a Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor . . .</i>	274
GRIGORE SPIRU, I. P. S. <i>Patriarhul Nicodim și P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor, au vizitat expoziția de pictură bisericească</i>	281
<i>Institutul Biblic de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. Darea de seamă a Administrației și Serviciului de contabilitate asupra Bilanțului încheiat la 31 Martie 1945.</i>	283

Manuscrisele, cărțile și periodicele pentru recenzii se trimit la Palatul Sfântului Sinod, Str. Antim 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista *Biserica Ortodoxă Română*.

ABONAMENTUL

În Țară:		În Străinătate:	
Pe an	4000 lei	Pe an	8000 lei
Un număr	400 lei	Un număr	800 lei

Abonamentele, precum și toate cele ce privesc Administrația, se trimit pe adresa: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Str. Antim, 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista *Biserica Ortodoxă Română*.

În București, revista se poate cumpăra de la Librăria Teologică a Institutului Biblio, Str. Principatele Unite Nr. 60.

167
I. P. S. Mitropolit al Moldovei
și Sucevei

Iași

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Anul LXIII. Nr. 7—8

Iulie—August 1945

BUCUREȘTI

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Îngrijită și editată

de

INSTITUTUL BIBLIC ȘI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
sub președinția

I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit

D. D. Dr. NICODIM

Patriarhul României

Redactori : Preotul Dr. DUMITRU FECIORU
Diaconul Dr. GHEORGHE I. MOISESCU

REVISTA APARE LUNAR = ABONAMENTUL 4000 LEI ANUAL

CUPRINSUL

I. ARTICOLE

Pagina

† NICODIM Patriarhul României, <i>Pastorală din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române către toți fiii ei duhovnicești</i>	289—292
Prof. I. D. ȘTEFĂNESCU, <i>Pictura bisericească</i>	293—301
Prof. LAZAR IACOB, <i>Biserica și transformările sociale</i>	302—318
Prof. N. CHIȚESCU, <i>O dispută dogmatică din veacul al XVII-lea la care au luat parte Dositei al Ierusalimului, Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanu</i>	319—352
Preotul VICTOR N. POPESCU, <i>Răspunderea preotului împărțind grabnic pe bolnavi</i>	353—362
Preotul NICULAE M. POPESCU, <i>Floriile și Savalia</i>	363—377

II. RECENZII

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΟΜΟΛΟΓΙΑ *Mărturisirea Ortodoxă*.—Text grec inedit ms. Parisinus 1265. Text român ed. Buzău 1691. Editată de preotul Niculae M. Popescu, profesor universitar, membru al Academiei Române, și diaconul Gheorghe I. Moiescu, asistent la Facultatea de Teologie din București, cu o precuvântare de Tit Simedrea, mitropolitul Bucovinei. Editura Mitropoliei Bucovinei, I, București (Tipografia Cărților Bisericești) 1942, form. 8, LXVIII + 352 pp. + 8 planșe. (Prof. Teodor Popescu) 378—38

P A S T O R A L Ă

DIN PARTEA SFÂNTULUI SINOD AL BISERICII
ORTODOXE ROMÂNE

Dela ultima întâlnire a Sfântului Sinod al Sfintei noastre Biserici autocefale Ortodoxe Române, întâmplări mari s'au rânduie una după alta în viața Țării și a poporului nostru. Ca păstorul cel mai înalt al Sfintei noastre Biserici, pe lângă cele ce vi le-am împărtășit până acum, având de astă dată pe membrii Sfântului Sinod întruniți la reședința noastră din București și primind întreg consimțământul Prea Sfinților Lor la cele ce avem a vi le spune, nu putem să nu vă adresăm un cuvânt de învățătură, pentru a lămuri pe fiecare cum privește Sfânta noastră Biserică întâmplările prin care am trecut și starea adusă de ele în viața noastră a tuturor.

Cel dintâi și cel mai de seamă eveniment petrecut în acest răstimp a fost schimbarea hotărîtoare în politica Țării noastre, înfăptuită la 23 August 1944. Prin fapta din acea zi, Țara noastră a rupt lanțurile care o țineau legată de Germania și a trecut de partea Statelor Aliate, care luptau în războiul, care s'a încheiat pentru libertatea popoarelor. Armata noastră de abia a așteptat acest semnal, ca să se alătore armatelor aliate în lupta împotriva acelor care și în războiul trecut, și în cel de acum, urmăreau scopuri vrăjmașe intereselor nemului nostru. Schimbarea s'a făcut fără turburări, pentru că tot poporul o doria de mult, suferind de legătura nefirească ce-i fusese impusă sub apăsarea armatei germane.

Dar curajul de a fi adus la îndeplinire această dorință ce trăia în toți, luând asupra Sa toată primejdia ce ar fi putut isvorî dintr'o asemenea faptă, a fost a tânărului, înțeleptului și iubitorului de neam Rege al nostru MIHAI I. Lui trebuie să-i păstrăm întreaga recunoștință pentru izbăvirea Țării noastre din nenorocirile fărăp ereche ce ar fi trebuit să le îndurăm în cazul că n'ar fi purces la această faptă. De asemenea gândul nostru trebuie să se îndrepte plin de mulțumire și laudă că-

tre toți cei ce L-au ajutat la săvârșirea acestei mari și izbăvitoare fapte, în deosebi însă către scumpa noastră oștire, care, după ce a sângerat din greu și cu silă mare în războiul împotriva Uniunii Sovietice, s'a aruncat cu tot avântul alături de vitezele armate sovietice împotriva adevăraților dușmani ai noștri și ai tuturor popoarelor din Europa, ajutând cu jertfe mari de oameni biruința dreptății și a libertății tuturor.

De sigur că actul dela 23 August și eliberarea noastră, urmată numai decât după aceea, nu ar fi fost cu puțință fără marile biruințe ale armatelor rusești asupra armatelor germane. De aceea nu putem să nu pomenim cu laudă și admirație de isprăvile acestor glorioase armate și să nu ne arătăm recunoștința pentru sângele ce l-au vărsat pentru eliberarea Ardealului de Nord de sub jugul horthist. Un rol foarte însemnat l-au avut la slăbirea și înfrângerea forței militare germane și armatele celorlalte Puteri Aliate, America și Anglia, cărora poporul nostru le păstrează și acum, ca și în trecut, o deosebită cinstire și dragoste.

Condițiile, pe temeiul cărora s'a încuviințat Statului nostru să iasă de sub osânda unui popor dușman al Aliaților și să primească iarăși Ardealul de Nord, răpit prin arbitrajul dela Viena, au fost stabilite în *Armistițiul* pe care Țara noastră l-a încheiat la 12 Septembrie 1944 cu Puterile Aliate. Chiar dacă unele puncte din acel armistițiu ni s'ar părea grele, să ne gândim că ele sunt cu mult mai ușoare față de ce am fi avut de suportat dacă nu l-am fi încheiat, ci am fi purtat războiul până l-am fi pierdut alături de Germania. Însă îndată ce am iscălit acel armistițiu, suntem datori să împlinim obligațiunile ce ni le-am luat prin el, căci e o chestiune de onoare să ne ținem de cuvântul dat, iar împlinirea lor e o condiție pentru bunele raporturi de prietenie cu Marele Stat vecin din Răsărit. Sfântul Sinod, convins de omenia și simțul de onoare al poporului nostru, adresează un călduros apel către toți fiii Bisericii, să sprijinească acțiunea organelor de Stat pentru împlinirea condiții-

lor armistițiului. Sarcinile împlinirii armistițiului trebuie să fie purtate de toți fiii neamului, căci neamul întreg se bucură de eliberarea Ardealului de Nord și se va bucura de pașnica dezvoltare de care vom avea parte după împlinirea armistițiului. Cu toții trebuie să răscumpărăm viitorul neamului prin încordările noastre de azi.

Al treilea și cel mai de seamă eveniment petrecut în ultima vreme este *încheerea războiului* cu biruința Puterilor Aliate. Dând laudă lui Dumnezeu că a pus capăt crâncenului măcel care a secerat milioane de vieți omenești nevinovate și a lăsat pe urma lui lacrimi și lipsuri grele, nu putem să nu vedem că biruința Puterilor Aliate însemnează *biruința democrației*. Acest fapt trebuie să ne umple de bucurie, căci democrația este cea mai frumoasă idee politică și cea mai potrivită cu Evanghelia, pentru că ea pune prețul cel mai mare pe om, pe libertate și pe datoria fiecăruia de a ne îngriji de soarta lui.

În democrație nu se mai împart oamenii în îndreptățiți și neîndreptățiți, în vrednici de cinste și în vrednici de ocară, în fericiți posesori de bunuri nenumărate și pururea lipsiți, ci toți sunt chemați să se bucure de cinste, de aceleași drepturi și de împărtășire dreaptă la bunurile vieții. Democrația însemnează dreptul tuturor popoarelor și tuturor oamenilor la libertate, la dreptate și egalitate după vrednicia lor. Această idee frumoasă și mare alcătuiește miezul Chartei dela San Francisco, și noi avem nădejde că marile națiuni vor căuta să dea o aplicare cât mai sinceră și mai deplină, care să cheazășuiască pacea cea dreaptă între statele și popoarele lumii, fie mari, fie mici.

Biserica Ortodoxă Română are temeuri deosebite să salute biruința ideilor democratice, dat fiind caracterul democratic păstrat în învățăturile morale și în organizația ei. Chiar în cursul anilor de dictatură ea a luptat să-și păstreze organizația democratică, menținând corporațiile reprezentative și sistemul de alegere în așezarea rânduelilor ei, chemând alături pe preot și poporul drept-credincios să-și spună cuvântul.

De aceea avem motive să ne bucurăm că aceste idei au ajuns la biruință și în viața Statului nostru și se cuvine să le dăm tot sprijinul ca ele să rămână la conducere. Guvernul de azi al Țării, ca și oricare altul, este dator să-și deie toate silințele ca să pună Țara la pas cu lumea de azi, s'o împrietenească cu națiunile biruitoare și să o încadreze în societatea statelor în care voința poporului e respectată și luată în seamă după învățăturile democrației. Pentru aceste motive, ca și pentru acela că „orice stăpânire este dela Dumnezeu, și tot sufletul este dator să se supună stăpânilor celor mai înalte“ (Romani XIII, 1) îndemnăm binecredinciosul nostru popor să fie cu ascultare față de conducerea Țării, sprijinindu-o în silințele ei de a învinge greutățile timpurilor de față, de a conduce corabia Statului nostru spre limanul libertății și a independenței și spre binele tuturor cetățenilor lui.

La eforturile pe care Onoratul Guvern le face pentru a strânge legăturile de prietenie între Țara noastră și Uniunea Sovietică, Biserica înțelege să-și adauge lucrarea sa prin legăturile pe care caută să le închege tot mai mult între ea ca Biserică autocefală, și între Biserica autocefală pravoslavnică Rusă, și prin aceasta între sufletul celor două popoare. În acest scop ne vom nizuși să facem schimb de cărți cu Biserica rusească, de tineri cari se pregătesc pentru taina preoției, de vizite dela unii la alții, pentru a spori cât mai mult dragostea între popoarele noastre de aceeași credință.

Având încredere că voi toți, iubiți fii duhovnicești ai noștri, cugetați la fel cu noi și veți sta alături de Guvernul Țării, în străduințele închinare binelui obștesc al neamului, vă împărtășesc arhieriasca noastră binecuvântare, așteptând dela Dumnezeu binecuvântările unei păci drepte și care să ne chezășuiască viitorul nostru ca Neam și Țară.

† NICODIM

București, 30 Iulie 1945

Președinte al Sfântului Sinod

PICTURA BISERICESCĂ

III.

Ideea de iconografie deșteaptă în mintea celor mai mulți dintre noi o serie de date legate de aceea ce se poate numi mai exact programul iconografic. Este vorba, de fapt, de scenele și portretele care trebuiesc zugrăvite pe bolțile și pereții unei biserici, precum și de locul pe care trebuie să-l ocupe, ordinea și amănuntele cu care să fie înfățișate. Convingerea majorității celor care se cred informați în această privință este că există o regulă sau un principiu de ordine generală, fixat de Biserică sau hotărât de tradiție, în legătură cu dogmele și istoria ortodoxiei. Programul acesta a trecut în anume cărți de istoria artei și în orice caz este des amintit în caietele de sarcini, devizele pictorilor bisricești și rapoartele comisiilor de recepție. Potrivit acestui program, pictorii sunt datori să înfățișeze pe Iisus Hristos Pantocrator, în calota cupolei naosului; iar, pe cilindrul cupolei, îngeri, prooroci, sfinți apostoli și liturghia îngerească. În bolta absidei principale, deasupra sfintei mese, trebuie să fie înfățișată Fecioara Maria stând pe tron și purtând pe Iisus copil pe genunchii ei. Pe peretele emiciclului absidei principale își au locul, după acest program, Cortul mărturiei, Impărțirea apostolilor și Leturghia îngerească, când aceasta din urmă n'a fost zugrăvită la baza cilindrului cupolei, și sfinții episcopi. Diferite alte scene, ca Jetrfa lui Avraam, rugul lui Moisi, Sfânta Treime la Mamvri, Mântuitorul în picioare în sarcofagul său, și portrete de sfinți diaconi trebuiesc să completeze

decorul absidei principale și decorul proscomidiei și diaconiconului. Pe bolțile și pereți naosului, pictorii sînt datori să înfățișeze praznicele, învățătura și patimile Domnului, precum și portrete de sfinți ostași mucenici și sfinți doctori fără de arginți. Adormirea Maicei Domnului, scene din viața Sfântului Ioan Botezătorul, Iisus mare preot încadrat de Fecioara Maria și Ioan Botezătorul, și Sfinții Constantin și Elena, zugrăviți deoparte și de alta a Crucii, întregesc decorul naosului. În bolta pronaosului se înfățișează Sfânta Treime, sau portretul Fecioarei Maria cu Iisus copil pictat într'un medalion așezat pe pieptul ei. Ingeri și proroci împodobesc subiectul principal. Pereții sînt ocupați de cele șapte soboare ecumenice, ilustrația sinaxarului și portrete de sfinți pustnici, sfinte și sfinți mucenici. Tinda este rezervată înfățișării portretelor lui Iisus Emanuel și Ioan Botezătorul, unor scene din geneză ori ilustrației câtorva psalmi, precum și Judecării din urmă, care se vede de obicei pe peretele de răsărit.

Cu multă convingere, „inițiații” și „specialiștii” consideră acest program drept canonic și impus de tradiția Bisericii. Aceasta mai ales în Oltenia și Muntenia, fiindcă în Moldova și Transilvania se înlocuiesc anume subiecte cu câteva teme de tradiție locală. Fără a vorbi despre greșeli evidente și de mare importanță în laturea dogmatică oriliturgică, pe care le întâlnim mai pretutindeni și care trec fără nici un fel de obiecție, sântem nevoiți să lămurim dintru început că ideia acestui program, socotit canonic și tradițional, păcătuiește în principiu și este contrazisă de istorie și de foarte numeroase exemple de decoruri. În adevăr, arheologia și istoria artei creștine ne învață că programele iconografice au fost alcătuite dealungul vremurilor, în chip cu totul diferit dela o epocă la alta, și totdeauna în legătură cu ideile teolo-

gice. Monumentele veacului al IV-lea, amintim de acelea care se desfac din tradiția elenistică și se depărtează de ea, înfățișează, de obicei, scene liturgice ori scene din Apocalipsul Sfântului Ioan, în bolta absidei principale. Curând, aceste scene fac locul Răstignirii Mântuitorului pictată tot în legătură cu jertfa Sfintei Liturghii. Pe bolta absidală și pe peretele emiciclului apar portrete de sfinți apostoli și de citori. În cel de al VI-lea veac, pictorii ilustrează absida cu scene din viața Fecioarei Maria. Bolțile și pereții naosului sânt ocupați, în cele mai vechi monumente creștine, de figuri și „tipuri” adică de scene din Vechiul și Noul Testament înfățișând așa numitul paralelism al Vechiului și Noului Testament. Din veacul al IX-lea înainte, la Bizanț, intervin praznice și portretul Fecioarei Maria. În al XII-lea veac, se dă o atenție deosebită patimilor Domnului și se ilustrează cunoscutul poem care va deveni prohodul din Vinerea Mare. În veacul al XIV-lea, Biserica impune pictorilor înfățișarea strămoșilor lui Iisus Hristos, ilustrația psalmilor, o foarte amănunțită ilustrație a liturghiilor și aceea a Acatistului Maicei Domnului. În cel de al XVI-lea veac, pictorii ilustrează, mai ales în țările românești, imne liturgice și tropare închinare Mântuitorului și Mariei. Fără a face precizări mai numeroase și mai amănunțite, vedem limpede că programele iconografice au evoluat în decursul vremurilor. În legătură cu cultul sfinților mucenici, s’au impus la o vreme portrete și scene în relație cu viața și activitatea acestora, precum și scene și simbole liturgice. Au intervenit apoi scenele din viața Fecioarei Maria dictate de preocupările și discuțiile stârnite de soborul dela Efes. Predicatorii celebri au adus Prohodul, iar organizarea bogată și completă a liturghiilor a impus ilustrația imnelor liturgice și a troparelor.

Intr'altă ordine de idei, arheologia și istoria artei creștine dovedesc că programele iconografice au fost totdeauna unele în Apus, altele la Bizanț și altele iarăși în Orientul creștin. Apusul a ilustrat, în primul rând, întemeierea Bisericii lui Hristos, activitatea Sfinților Apostoli și Apocalipsul. Bizanțul a ilustrat, cu deosebire, viața Fecioarei Maria, liturgiile. Orientul, la rândul lui, a înfățișat cu predicție viața lui Iisus și a Mariei, minunile Mântuitorului și viețile sfinților. Din punct de vedere al izvoarelor, Apusul s'a inspirat mai ales din Apocalips și din scrierile sfinților Părinți. Izvorul picturii bizantine a fost format din bogata organizare liturgică și din tâlcuirea evangheliilor canonice. Orientul, în sfârșit, s'a inspirat cu deosebire din apocrife. Diferențierea programelor se dovedește a fi și mai complexă, fiindcă ea se vede a fi în legătură și cu tradiția și cugetarea religioasă a mai fiecărui popor și a fiecărei regiuni din lumea creștină. Fără a merge mai departe, vom aminti numai de marele deosebiri ce despart programele iconografice ale bisericilor din Transilvania de cele ale bisericilor din Muntenia, iar pe acestea de cele din Moldova. Deosebirile sînt nu numai de natură geografică și națională, ci și de ordine cronologică, în sensul că avem alte programe iconografice în veacul al XV-lea, în Moldova, și alte programe în veacul al XVI-lea, în aceeași regiune, care se deosebesc foarte mult de cele din veacul al XVII. Tot așa se petrec lucrurile în Transilvania, în Oltenia, și în Muntenia. Deosebirile sînt încă și mai puternice în țările de cultură și viață religioasă intensă, și anume în regiunile Romei, Salonicului, Bizanțului, Egiptului, Siriei și Antiohiei. Rezultă limpede că ideea programului tip, de care am vorbit mai sus, nu are nici un temel științific, ci este isvorită din ignoranță, și fondată pe o eroare a cărei origină o cunoa-

ștem, și de care va fi vorba îndată. Voim însă să amintim, mai înainte de acestea, de faptul că programul iconografic a fost totdeauna întocmit în legătură și cu alte date și anume cu destinația monumentului, și cu dimensiunile, adică suprafețele de pictat, în chip necesar mult mai întinse în unele monumente de cât într'alte. În adevăr, cu totul altfel a fost întocmit programul iconografic al unei biserici de curte, ori al unui paraclis, cum era de pildă San Vitale la Ravena, și cu totul altfel acela al unei biserici ca Basilica Palatina din Roma, unde se ține seama de tradiția romană creștină și de prezența pe tronul papal al unui sirian înconjurat de prelați și călugări sirieni. Alt program iconografic întâlnim apoi într'o biserică necropolă, ca aceea dela Kahrie-Djami la Constantinople, unde învierea și evangheliile Invierii joacă rolul principal, și alt program iconografic într'o biserică catedrală cum a fost San Marco din Venezia.

Ideea greșită a unui program iconografic unic și stereotip s'a putut întemeia numai în zilele noastre și ea are la bază un fel de manual de iconografie complicat cu noțiuni de ordine tehnică, care se numește „erminia”.

*

Erminiile au circulat, sub diferite înfățișări, în țările noastre încă din veacul al XVII-lea. Ele au avut mare importanță în împodobirea cu picturi a monumentelor religioase, așa cum au avut și aiurea, în Balcani, și continuă să preocupe și astăzi pe cercetători, precum și pe zugravii și pictorii bisericești, care le socotesc drept călăuze și îndreptare de ordin canonic. Într'adevăr, artiștii consideră erminia drept un cod sacro-sanct. Pe ea își întemeiază programul decorului și din ea culeg toate amănuntele, până la cele mai mici, ale compoziției scenelor și prezentării

figurilor de sfinte și de sfinți. După cele spuse mai sus, este aproape inutil să insistăm asupra acestei idei cu totul greșite. Observăm însă că erminiile apar într'o epocă târzie când evoluția artei bizantine și a celei orientale ajunseseră într'un stadiu de fixare sau mai bine zis de imobilitate. Viața artei religioase din aceste două domenii își încetinise ritmul încă din primi ani ai veacului al XV-lea, când apar, la Mistra, în Peloponez, la Muntele Athos și în Trebizonda cele din urmă creații originale. Curând după aceasta, nu se mai poate vorbi de o cugetare teologică originală și, mai puțin încă, de o concepție artistică de o oarecare noutate. Se constituiesc tipuri de cugetare și de compoziție, se fixează aspectele generale și trăsăturile particulare ale mai fiecărei figuri. În vremuri de uscăciune sufletească, de lipsă de gândire și de viață artistică, cugetarea se cristalizează, se formează tipuri și reguli. Prestigiul unor opere interesante și acela al unor artiști cu renume dăruiesc, la rândul lor, acestor tipuri un interes deosebit și o autoritate de la care artiștii mediocri sau mai degrabă pictorii mediocri nici nu cred să aibă dreptul a se sustrage și nici nu știu să facă aceasta, din lipsa oricărei puteri creatoare. Imobilitatea și tradiția duc la schematism și, foarte iute, lucrurile ajung la copii și pastişuri. Cu vremea, gândirea și, în genere, viața care însuflețea mai înainte pictura religioasă se anemiează în așa de mare măsură în cât aproape nu mai știe nimeni să le deosebiască. În asemenea moment istoric, din admirația creațiilor trecutului și din nevoia de a descoperi reguli și metode capabile să orienteze pe decorator, se nasc erminiile. Avem de a face deci cu tratate de pictură întemeiate pe un număr de creații alese drept model și de multe ori scoase din ansambluri diferite. Această din urmă împrejurare explică confuzia care a urmat în multe

cazuri și oricum izolarea picturilor de ceea ce formase de fapt isvorul și viața lor lăuntrică. De gândirea teologică propriu zisă și de gândirea artistică, erminia se preocupă în chip atât de vag și de lăaturalnic încât erminiile pot fi considerate drept niște tratate mnemo-technice. Este vorba de copierea și de confuzionarea a două sau mai multe tipuri iconografice și de prezentarea unui număr de rețete de atelier. Din acest din urmă punct de vedere, erminiile formează adevărate colecții de notițe și de sfaturi de zugravi destinate să ofere meseriașilor un mijloc ușor de lucru. Rutina fixează imensa majoritate a acestor rețete. Practica artistică liberă, inspirația și studiul naturei sînt izgonite, în chip firesc, prin toată această procedare, și dispar din câmpul preocupărilor mai la fiecare decorator ori miniaturist. Erminiile se întemeiază pe o catalogare neînțeleasă a unor lucrări artistice privite cu totul superficial, și constituiesc, din punct de vedere artistic, cea mai nefericită și necruțătoare lovitură dată personalității și creației artistului. Erminia lui Dionisie din Furna dela Athos, celebră în țările românești și stăpână pe cugetul mai fiecărui pictor ori zugrav bisericesc de astăzi, poate fi considerată drept un document istoric interesant, drept o curiozitate de „anticar”. Din punct de vedere al artei religioase, ea rămâne însă răspunzătoare de mediocritatea evidentă a mai tuturor decorurilor din țara Românească și Moldova, începând din epoca lui Brâncoveanu și a lui Duca Voievod, precum și de înfățișarea regretabilă a decorurilor care împodobesc monumentele noastre religioase din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și din vremea noastră.

Erminiile, interesante din punct de vedere istoric și filologic, interesante ca compendii și manuale de scheme și rețete, nu pot forma, cu nici un chip, îndreptare folositoare întru ce privește cugetarea

teologică și cea artistică. Ele nu au cum să deștepte și să călăuzească cugetarea și spiritul unui adevărat artist. Considerațiile expuse de noi, mai sus, ne ajută să pricepem falsitatea acestor așa zise tratate de artă religioasă, care, repetăm, nu pot folosi decât unui arheolog cu experiență. Departe de a constitui izvoare de cugetare și îndreptare artistică, ele nu pot fi interesante de cât ca obiect de studiu. În adevăr, ele ajută pe un arheolog erudit să înțeleagă cum se usucă și dispare cugetarea și viața spirituală a unei epoci, și cum se desparte expresiunea artistică de cuprinsul ei pentru a se immobiliza într'o serie de tipare și de scheme fără conținut, fără interes și fără viață.

Este de ajuns să adăugăm aci observarea că erminiile au convins pe decoratori de inutilitatea oricărui studiu al textelor religioase și de lipsa de folos a oricărei sforțări de cugetare personală, a inspirației într'un cuvânt, pentru a lămuri pe oricine în privința rolului nefast ale acestor manuale atât de neînțelese celebre. Dacă vom aminti și de faptul că erminiile trec cu vederea o întreagă evoluție de artă religioasă înflorită, în cursul a mai bine de o mie de ani, și pretind să cristalizeze și să immobilizeze această evoluție într'un ultim termen dat drept model, uimirea noastră în fața prestigiului acestor manuale de călugări care fac pictură și de zugravi care fac teologie, va apărea de bună seamă și mai firească.

Nu există de fapt decât un lucru fundamental, în pictura religioasă, ca și în artă, în genere. Acesta este cugetarea, inspirația, pentru a întrebuița un cuvânt mai cunoscut. Cugetarea însă se întemeiază pe cunoștințe adânci de teologie, de liturgică și exegeză evanghelică mai presus de orice. Și aceasta nu se poate nici improviza și nici înlocui cu rezumate ori încercări searbăde de explicări personale. Iconogra-

fia nu se poate astfel reduce, de nimeni, la rețete, procedee ori programe — tip invariabile. Iconografia este o știință completă, pe care nu a cuprins-o și nu o poate cuprinde nici un manual. Programul iconografic al decorului pictural este, numai cristalizarea cugetării, și el este direct legat și de un număr de date, care variază de la caz la caz, așa cum am arătat mai sus. Este vorba despre dimensiunile edificiului și de suprafețele de pictat, de destinația monumentului și de hramul bisericeii, precum și de tradiția istorică și de intenția ctitorului sau a decoratorului. Nimic din aceste date nu poate fi prevăzut în „manuale” și, mai ales nu poate fi rezolvat „în principiu”. Și, ori cum, aceste „rezolvări” ar suprima și suprimă, de fapt, inspirația, isvorul oricărei opere de artă. Iar, dimpotrivă, studiul textelor religioase, cunoștința adâncită a leturghiilor și vieții religioase, în amănuntele ei, oferă artistului, în totdeauna, materialul absolut necesar și prilejul de a cugeta. În legături cu nevoile monumentului însuși, pictorul își strânge elementele și ordonă problemele, pentru care caută soluțiile cele mai potrivite. Aceasta este operațiunea completă de cugetare, și ea formează și isvorul de inspirație, căldura și avântul, convingerea și originalitatea, fără care în zadar, poate aștepta cineva o operă de artă adevărată.

I. D. ȘTEFĂNESCU

BISERICA ȘI TRANSFORMĂRILE SOCIALE

I. Prin naștere omul devine subiect de drept, în Stat ; prin renașterea spirituală, prin botez, el primește capacitatea juridică, personalitatea juridică, și în Biserică. Inzestrat cu o dublă cetățenie : cetățean al Statului și credincios al Bisericii, omul își desfășură activitatea pentru realizarea menirii sale în lume. Biserica și Statul, sacerdoțiul și imperiul, sunt autoritățile supreme pe pământ, care reglementează viața și activitatea oamenilor.

În orânduirile lor, aceste autorități merg pe cărări deosebite, urmăresc scopuri deosebite și se folosesc de mijloace proprii pentru realizarea acestor scopuri. Amândouă au în vedere același subiect de drept, amândouă îndrumă și vreau să ușureze activitatea omului pentru a-și realiza menirea și pentru ca omul să se poată ridica la culmile cele mai înalte ale desăvârșirii. Din dubla cetățenie a omului rezultă drepturi și datorii în domeniul spiritual și în domeniul secular. Dar același subiect de drept nu se poate împărți. De aceea colaborarea celor două autorități, armonizarea activității lor, este un imperativ categoric pentru binele omului și al societății. De fapt, Biserica și Statul se întâlnesc adeseori și se influențează reciproc. Imprejurările favorabile în care trăește și activează Statul crează condiții prielnice și pentru activitatea Bisericii. Frământările și agitațiile din Biserică au repercusiuni neplăcute și în viața Statului, care vrea să asigure liniștea și pacea cetățenilor săi. Pentru Stat nu poate fi indiferentă nici activitatea Bisericii, pentru că ideea religioasă este unul din factorii cei mai importanți pentru solidarizarea societății. Prin Biserică Statul are în fața lui o colectivitate organizată, având autoritate diriguitoare, cu scop propriu și cu mijloace proprii pentru realizarea scopului său. Dacă ar depăși domeniul spiritual, Biserica ar putea pricinui serioase prejudicii Statului. Multele conflicte din Apus între Biserică și Stat confirmă în deajuns acest adevăr. Ca măsură pentru evitarea unui neajuns de această natură, Statul și-a asigurat controlul și supravegherea activității tuturor cultelor, exercitând acest drept ca o emanație asuveranității de Stat.

Dar interesele mari ale societății și prosperarea ei, cer ca

1. Conferință ținută la 19 Aprilie 1945, în ciclul: *Creștinismul și problemele sociale*, organizat de Facultatea de Teologie din București.

Biserica și Statul să urmeze calea înțelegerii și colaborării, căci organismul social este întocmit ca și corpul omului. Când un mădular suferă, ori este împiedecat în funcțiunea lui, suferă și organismul întreg. Legea vaselor comunicante este valabilă și la raporturile dintre Biserică și Stat. Orice presiune dintr'o parte se resimte și în cealaltă parte. Suferințele uneia sunt și durerile celeilalte. Și, mai ales, Biserica nu poate privi cu nepăsare dacă societatea trăește în strâmtorări și suferințe.

De nouăsprezece veacuri și mai bine, Biserica se străduiește să-și realizeze menirea în lume. „Nu poate cetatea să se ascundă, când stă deasupra muntelui, nici nu aprind oamenii făclie și o pun sub obroc, ci în sfeșnic, și luminează tuturor celor din casă” (Matei 5, 14, 15). Prin activitatea ei în cursul veacurilor, prin binecuvântările revărsate asupra societății, prin propovăduirea și mărturisirea adevărului fără reticențe, fără să caute la „fața oamenilor”, Biserica a devenit un factor de care trebuie să se țină seama în toate împrejurările. Influența ei asupra societății este un fapt care nu poate fi negat și tocmai de aceea el nu mai are nevoie să fie dovedit. Biserica desfășură o activitate publică și nu are nimic de tănuit. „Eu am vorbit lumii deschis... și în ascuns nimic nu am vorbit. De ce mă întrebi pe mine? Intreabă pe cei ce au auzit ce le-am grăit. Iată, aceștia știu ce am vorbit eu”. (Ioan 18, 20, 21). Cuvintele acestea le-a spus Mântuitorul arhierelui, care cerea relații despre veenicii și despre învățătura Lui. Biserica a vorbit și vorbește deschis de 19 veacuri. Dela înălțimea pe care tronează prin activitatea ei, Biserica are o largă perspectivă pentru a vedea și aprecia cele ce se petrec în lume, fără să piardă din vedere schimbările și prefacerile din societate. De la această înălțime Biserica este o cetate în văzul tuturor. Ea nu se poate ascunde și nici nu-și poate ține sub obroc lumina învățăturii ei.

De aceea, când un anume curent de idei și reforme stăpânește societatea, când prefaceri mari se anunță, nu poate fi lipsit de interes să se știe: care este atitudinea unei societăți organizate, ca Biserica, față de noua situație din cealaltă societate. „Ce zice Biserica? Ce face Biserica?” Iată două întrebări foarte întemeiate. Ele pot izvorî din recunoașterea sinceră a influenței pe care Biserica o exercită asupra oamenilor și din dorința de a avea și concursul Bisericii în opera de transformare a societății. Se așteaptă așa dar înțelegere și adeziune din partea Bisericii și nu opoziție, înlesnindu-se astfel realizarea reformelor proiectate. Se

pun însă aceste întrebări și cu gândul de a ridica capete de acuzare împotriva Bisericii. Fapte și manifestări izolate ale singuraticilor se pun adesea în sarcina Bisericii. Dacă un slujitor s'a făcut vinovat de abateri dela normele de conduită stabilite de Biserică, vina și răspunderea se aruncă asupra Bisericii întregi. Dacă din partea unor singuratici se arată o prea mare acomodare sau nepermisă participare la anumite acțiuni, se aruncă Bisericii învinuirea de oportunism. Acestea sunt, desigur, voite exagerări. Pentru greșelile unui credincios sau mai multor credincioși, nu poate fi făcută responsabilă Biserica însăși, întocmai precum pentru delictele cetățenilor singuratici nu poate fi făcut responsabil Statul întreg. Celor ce cu aceste gânduri ar cere răspuns despre credința noastră, ar fi de prisos să le răspundem, căci „toate limbile omenești și îngerești de le-am vorbi“, n'am putea schimba păreri și judecăți formate dinainte și cu pretenția de a nu admite nici o discuție, nici un apel.

Dar celor ce conștienți de influența Bisericii în lume pun întrebarea, suntem datori cu un răspuns. Ce zice și ce face Biserica? Ea zice și face ceea ce o obligă învățătura și ordinea ei de drept. Răspunsul la întrebările acestea, simple și firești, se poate da ținând seama de originea, organizația, scopul și mijloacele Bisericii, deosebite de ale celeilalte mari societăți, care este Statul, apoi având în vedere concepția Bisericii despre Stat și despre rostul pe care Statul, ca societate organizată, îl îndeplinește în lume.

II. BISERICA

Religiile popoarelor păgâne, chiar și religia supranaturală a poporului iudaic, au avut, în măsură mai mare sau mai mică, un caracter particularist și național. În timpul venirii Mântuitorului Hristos, fiecare popor avea divinitățile proprii și cultul propriu. Credința religioasă nu era un factor de unire între popoare și cu Dumnezeu. Dimpotrivă, ea a despărțit popoarele și a dat naștere unei morale egoiste, care desbina popor de popor, făcând drum urei în locul iubirii dintre oameni. Nici nu era posibil să fie altfel, când lipsea ideea clară că omul este chipul lui Dumnezeu, când principiul egalității oamenilor în fața lui Dumnezeu și porunca iubirii aproapelui erau lucruri necunoscute. Starea aceasta a încetat la „plinirea vremii“, când Mântuitorul Hristos a întemeiat religia adevărată, supranaturală și universală, menită pentru toți oamenii, pentru toate popoarele și pentru toate timpurile, care să

conducă pe om după voia lui Dumnezeu, pentru a-i asigura bunul suprem: fericirea.

Pentru păstrarea și răspândirea religiei creștine, Mântuitorul a întemeiat o comunitate religioasă văzută, deosebită de Stat. Comunitatea aceasta religioasă este Biserica. Mântuitorul o numește: „Impărăția lui Dumnezeu pe pământ” „Impărăția cerurilor”. O numește însă și Biserică. La fel Biserică o numesc și Sfinții Apostoli. O definiție oficială a Bisericii nu avem în Biserica ortodoxă și ea nu există nici la celelalte biserici creștine. Nici nu se simțea nevoia unei definiții oficiale în Biserica veche, pentru că era unanimă credința și convingerea că Biserica este instituțiunea voită și așezată de Dumnezeu de pământ, pentru a păstra și răspândi credința creștină și legea lui Dumnezeu și pentru a împărtăși oamenilor harul lui Dumnezeu. Biserica este continuatoarea operii lui Hristos, este însuși Hristos care trăește în lume. Precum Tatăl și Fiul sunt una, la fel una sunt Fiul și Biserica. Nimeni nu merge, la Tatăl decât prin Fiul. Nici la Hristos nu se ajunge decât prin Biserica Lui. Dela Sf. Ciprian (†258) ne-a rămas enunția clasică: „Nu poate avea pe Dumnezeu de tată cel ce nu are Biserica de maică” (De cath. unitate, c. 6). Mântuirea se poate realiza numai prin Biserică, de aceea cei ce vor să aibă parte de darurile divine trebuie să fie uniți în societatea văzută, în corpul al cărui cap este Hristos însuși. Din punct de vedere juridic, Biserica este societatea oamenilor care au primit botezul, mărturisesc aceeași credință, sunt părtași la darurile lui Dumnezeu prin sfintele taine și care lucrează pentru realizarea aceluiași scopuri spirituale sub conducerea autorității așezate de Mântuitorul Hristos.

Biserica se prezintă în lume ca o colectivitate organizată juridicește, condusă de o autoritate, pentru a realiza și cu mijloace externe scopurile sale spirituale. *Organizația Bisericii* a fost dată de Mântuitorul Hristos, stabilind principiile fundamentale ale constituției bisericești, scopurile de urmărit și mijloacele pentru realizarea lor.

Biserica este compusă din două stări: clerici și laici. Clerul exercită puterea în Biserică, iar laicii sunt supuși autorității spirituale a ierarhiei: clerul organizat în trepte superioare și inferioare. Clerul singur nu formează Biserica, nici mireni singuri, ci ambele stări împreună. După învățătura Sf. Scripturi, Biserica este un trup compus din mai multe mădulare. Fiecare mădular al organismului bisericesc trebuie să-și îndeplinească funcția sa

specială. Precum prosperarea corpului uman este în funcție de sănătatea și normala funcționare a tuturor organelor corpului, la fel și în Biserică, care este trupul lui Hristos, toți membrii trebuie să aibă o deplină vitalitate și să stea în strânsă colaborare pentru binele general al Bisericii. Conducerea nu înseamnă numai drepturi, nici situația de mirean numai datorii. Ambele stări stau în slujba unei voințe mai înalte, voința lui Hristos, capul suprem al Bisericii, având să îndeplinească funcțiile încredințate,

Biserica are *scopul* de a realiza împărăția lui Dumnezeu pe pământ. Strădania ei neîncetată este să îndrepte voia omenească după voia lui Dumnezeu, să continue misiunea lui Hristos și să ducă la biruință în societate, „gândul lui Hristos”. Oamenii să cinstească pe ziditorul lor, să se considere chipuri ale lui Dumnezeu, să se respecte și să se iubească unii pe alții și prin viața lor de pe pământ, unde nu au cetate stătătoare, să se pregătească pentru dobândirea mântuirii vecinice. Acesta este idealul creștin, pe care Biserica îl afirmă în lume și pentru a cărui înlăptuire lucrează neîntrerupt.

Pentru realizarea scopului său, Biserica dispune de *mijloacele proprii*, puse la dispoziție de Intemeietorul ei. Menirea Bisericii fiind spirituală, și mijloacele întrebuintate pot fi numai spirituale. Toate mijloacele acestea alcătuiesc puterea bisericească, exercitarea căreia a fost dată autorității așezate de Mântuitorul Hristos. Această autoritate are datoria de a propovădui și de a păstra curată învățătura lui Hristos, de a săvârși lucrările sfinte, de a conduce Biserica, de a da legi și de a sancționa călcarea legilor bisericești. Mântuitorul Hristos a dat puterea văzută apostolilor, dela aceștia, prin punerea mâinilor, ea s'a transmis episcopilor. Apostolii au fost egali în exercitarea puterii. Puterea supremă în Biserică n'a fost exercitată de un apostol singur, ci de colegiul apostolilor. Nu s'a dat întâietate unuia față de ceilalți, ci puterea trebuia să fie exercitată colegial, sinodal. Sistemul acesta se potrivea mai bine cu nevoile Bisericii, căci, ținând seama de slăbiciunea omenească, căuta să înlătore eventualele greșeli ale singuraticilor. Prin nevoia de sfat și ajutor reciproc se păstrează modestia deținătorilor puterii și se afirmă conștiința că omul nu este desăvârșit, nici liber de greșeli. *Exercitarea puterii în mod sinodal este și rămâne trăsătura fundamentală a constituției Bisericii ortodoxe*, care exclude orice veleitate de absolutism în Biserică.

Biserica apare deci în lume cu o ordine proprie de drept

și autoritate. Iar autorul acestei ordini de drept, autorul organizației Bisericii, este însuși Hristos. Fiind de origine divină, Biserica este un imperiu spiritual, urmărește un scop spiritual și întrebuintează mijloace spirituale. În activitatea ei în această direcție Biserica nu poate fi subordonată altei autorități din lume. Caracterul original al puterii, autonomia scopurilor Bisericii și suficiența mijloacelor proprii pentru realizarea acestora, fac din Biserică o instituție suverană cu depline puteri în domeniul propriu, în care Biserica își exercită puterea *jure proprio* și nu prin delegație sau concesiune dela un factor extern. Ordinea juridică presupune autoritate, norme, ascultare și sancțiuni. Cine vrea să fie membru al Bisericii trebuie să se supună ordinei de drept a Bisericii. Intrarea în Biserică este un act de voință, la fel și rămânerea în comunitatea religioasă. Nesupunerea atrage pedepse, chiar excluderea din Biserică.

Biserica condusă de autoritatea ei legală și care păstrează neștirbită învățătura lui Hristos este Biserica adevărată. Creștinii care s'au lepădat cu totul și s'au înstrăinat chiar dela credință formează un *eres*. Cei ce se deosebesc de Biserică în concepțiile privitoare la unele chestiuni și întrebări bisericesti corijabile formează *schismă*. Iar când presbiteri sau episcopi neascultători și poporul neînvățat se adună la rugăciune separat de Biserică, ei constituiesc *adunări ilegale*, și nu Biserică. De exemplu, dacă o persoană sfințită, înlăturată din slujbă, nu se supune canoanelor, ci adună în jurul ei și pe alții și, părăsind Biserica ecumenică, săvârșește funcții preoțești. (Vasile cel Mare, can. I).

III. STATUL.

Omul își poate realiza menirea în lume numai prin contactul necesar și permanent cu ceilalți oameni. Instinctul social și nevoia de ajutor îl obligă la acest contact. De aceea se poate afirma hotărît că omul izolat nu există. *Unus homo, nullus homo*. Dumnezeu l-a creat pe om ca ființă socială și a pus în natura lui năzuința de unire cu ceilalți oameni. „Nu este bine să fie omul singur” (Geneza 2, 18). După natura sa, omul trebuie să trăiască în societate. De aceea Statul, colectivitatea organizată pentru a asigura dreptatea și realizarea scopurilor de viață ale oamenilor, este o întocmire voită de Dumnezeu. Dar o societate nu poate exista fără o autoritate, care să o guverneze și să garanteze ordinea. Deodată cu existența Statului, Dumnezeu vrea să existe în Stat și această autoritate publică. În concepția creș-

tină deci, Statul și autoritatea publică derivă dela Dumnezeu și membrii Bisericii trebuie să se supună autorității Statului. Autorității publice s'a supus și Mântuitorul Hristos. Când Hristos n'a dat niciun răspuns lui Pilat, acesta i-a zis: „Cu mine nu vorbești? Nu știi că am putere să te slobozesc și putere am să te răstignesc? Iisus i-a răspuns: N'ai avea nici o putere asupra mea, dacă nu ți-ar fi fost dat ție de sus”. (Ioan 19, 10—11). După exemplul Mântuitorului, și credincioșii trebuie să se supună autorității Statului. Sf. Apostol Pavel scrie: „Orice suflet să se supună înaltelor stăpâniri, căci nu este stăpânire fără numai dela Dumnezeu, iar cele ce sunt de Dumnezeu sunt rânduite. Pentru aceea, cine se împotrivește stăpânirii, se împotrivește rânduelii lui Dumnezeu. Iar împotrivorii vor lua osândă asupra lor. Dregătorii nu sunt spaimă pentru fapta bună, ci pentru cea rea. Vo-ești, deci, să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele și vei avea laudă dela ea. Căci dregătorul este slujitorul lui Dumnezeu spre binele tău. Iar dacă faci rău, teme-te, căci nu în zadar poartă sabia, de vreme ce este slujitorul lui Dumnezeu și izbânditorul mâniei Lui, asupra celui ce săvârșește răul. De aceea nevoe este să vă supuneți nu numai de frica pedepsei, dar și pentru cugețul vostru” (Romani 13, 1-5), „Supuneți-vă, pentru Domnul, oricărei întocmiri omenesti, fie împăratului, fiindcă este înalt stăpânitor, fie dregătorilor, ca unora ce sunt trimiși de el, spre pedepsirea făcătorilor de rele și spre lauda făcătorilor de bine, căci așa este voia lui Dumnezeu, ca voi, prin faptele voastre cele bune, să închideți gura celor fără cunoștință și fără minte” (I Petru 2, 13-15). „Temeți-vă de Dumnezeu. Cinstiți pe împăratul”. (2, 17).

Să nu se piardă din vedere că aceste exemple și îndemnuri de respect și supunere către autoritatea civilă s'au dat într-o vreme când Statul persecuta cumplit pe creștini. Tocmai în acest fapt rezidă frumusețea etică a concepției creștine despre Stat, puterea de Stat și funcția pe care Statul trebuie s'o îndeplinească în lume.

Statul are menirea de a garanta ordinea de drept, de a asigura individului și colectivității exercitarea drepturilor în limitele puse de legi. Autoritatea publică trebuie să niveleze interesele contrarii ale indivizilor și să promoveze binele general. Statul stă în slujba ideii de drept și dreptate, el garantează viața și liniștea cetățenilor săi. Stând în slujba justiției, Statul urmărește scopuri altruiste și nu egoiste. Ordinea de drept are un carac-

ter etic, pentru că ea se conduce de ideea binelui colectivității, ca de o lege supremă. *Salus publica suprema lex*. Așa dar, Statul este în locul întâi un *așezământ de drept*. Dar Statul trebuie să asigure și bunăstarea pământescă a cetățenilor săi, să promoveze bunăstarea societății întregi, să încurajeze și să sprijinească inițiativa particulară pentru câștigarea bururilor temporale și spirituale. Între bunurile spirituale cel mai înalt, la care râvnește sufletul omului, este religia. De aceea, Statul trebuie să ocrotească și religia supușilor săi. Așa dar, Statul este și un *așezământ pentru promovarea progresului și a bunei stări în general*.

De sigur, sprijinul și tutela Statului nu trebuie să depășească anumite limite, încât să paralizeze orice inițiativă și activitate individuală, sau să limiteze peste măsura necesară libertatea individuală. Puterea de Stat nu trebuie să se transforme într'o omnipotență, nici în domnia arbitrarului, căci prin aceasta s'ar nesocoti însăși ideea care stă la temelie înființării Statului, și *summum ius ar însemna summa iniuria*.

Pentru realizarea scopurilor sale, Statul dispune de *mijloace proprii*, care pot să treacă până la constrângerea cetățenilor la observarea ordinii de drept. Pentru respectarea legilor sale Statul aplică sancțiuni externe. În ce privește organizația de Stat, organizarea puterii de Stat, crearea organelor pentru exercitarea puterii și însăși modalitățile de exercitare — acestea sunt chestiuni care se lasă în grija cetățenilor.

Precum Biserica în domeniul spiritual, la fel și Statul în sfera activității sale nu poate fi împiedicat de nimeni. Statul are în domeniul său puterea suverană și exclusivă. El lucrează aici *iure proprio* pentru scopurile sale și cu mijloacele proprii. Statul poate depinde de condițiile sociale și naționale, însă puterea lui este independentă de oricare altă putere, așa dar și de autoritatea bisericească.

IV. Iată, deci, că pentru guvernarea societății umane sunt două autorități, cele două daruri mari date oamenilor prin grația divină: Preoția și autoritatea de Stat (*sacerdotium et imperium*). Fiecare are domeniul propriu de activitate. Fiecare, cu mijloacele sale, urmărește binele supușilor săi. Biserica și Statul stau față în față ca două societăți perfecte, cu suveranitate proprie, având fiecare dela sine titlul de drept al puterii sale. Amândouă au același subiect de drept, totuși Biserica și Statul se deosebesc ca origine, ființe, scop, mijloace și durabilitate.

Principiul dualismului în guvernarea societății umane se confirmă și mai mult prin aceste deosebiri. Desigur, independența Bisericii și Statului în domeniul propriu nu înseamnă o totală izolare a celor două puteri, nici indiferența uneia față de cealaltă. În realizarea scopurilor urmărite sunt multe puncte de unire între cele două autorități, încât colaborarea lor este indispensabilă. Legătura dintre ele trebuie să se întemeieze pe o deplină reciprocitate, să se completeze reciproc și să devină o adevărată simfonie. Fiecare parte trebuie să respecte suveranitatea celeilalte. Biserica să poarte grijă de cele dumnezeiești, Statul de cele pământești. Independența de a lucra fiecare în domeniul propriu va fi libertatea Bisericii din partea Statului și libertatea Statului din partea Bisericii. Libertatea aceasta pretinde ca Statul să nu se amestece în chestiunile religioase, de exclusivă competență a autorității bisericești. Dar aceleași principii de libertate și reciprocitate impun, ca nici autoritatea bisericească să nu se ocupe de afacerile lumești.

Linia aceasta de demarcație a puterii bisericești și a celei lumești a fost stabilită de Mântuitorul Hristos, rezolvând dumnezeiește dilema în fața căreia a fost pus de fariseii care voiau să-l prindă în cuvânt. Ucenicii fariseilor și irodianii au venit la Hristos zicând: „Învățătorule, știm că ești omul adevărului și într-adevăr înveți calea lui Dumnezeu și nu-ți pasă de nimenea, pentru că nu te uiți la fața oamenilor. Spune-ne deci nouă, cum ți se pare Ție? Se cade să dăm dajdie Cezarului sau nu? Că Iisus cunoscând viclenia lor, le-a răspuns: Ce mă ispitiți fățarnicilor? Arătați-mi banul de dajdie. Ei îi aduseră un dinar. Iisus le zice: A cui e icoana aceasta și scriptura de deasupra? Răspund ei: Ale Cezarului. Atunci zice lor: Dați deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu" (Matei 22, 16-21).

Așa dar sunt datorii către Dumnezeu și datorii către împăratul. Omul e obligat să le îndeplinească pe amândouă. Credința religioasă nu poate fi piedică la îndeplinirea datoriilor civile, la supunerea către ordinea de drept a Statului. Răspunsul Mântuitorului este direct, fără echivoc și el obligă Biserica pentru totdeauna. El exprimă precis deosebirea între datoriile și drepturile spirituale și cele lumești, precum și deplina independență a legilor civile de legile bisericești. Biserica trebuie să rămână în sfera puterii sale, care este spirituală. Biserica nu dispune de altă putere decât de cea primită dela Hristos. Mântuitorul

n'a folosit mijloace pământești pentru a-i câștiga pe oameni pentru împărăția lui Dumnezeu pe pământ, nici mijloace de constrângere pentru a-i păstra în această împărăție. Mântuitorul nu și-a însușit niciodată puterea domnitorilor lumești. Dar când a stat în fața lui Pilat acuzat de înaltă trădare că se numește pe sine împărat al Iudeilor, a avut loc acest dialog, care indică esența doctrinei creștine în exercitarea puterii spirituale. „Deci Pilat a intrat iarăși în pretoriu, a chemat pe Iisus și i-a zis: Tu ești împăratul Iudeilor? Răspuns-a Iisus: Dela tine însuși zici aceasta, sau alții ți-au spus-o despre mine? Pilat a întâmpinat: Nu cumva sunt eu Iudeu? Poporul tău și mai marii preoților te-au dat în mâna mea. Ce ai săvârșit? Iisus a răspuns: Împărăția mea nu este din lumea aceasta. Dacă împărăția mea ar fi din lumea aceasta, slujitorii mei s'ar fi luptat să nu fiu dat prins Iudeilor. Dar, acum, împărăția mea nu este de aici. Atunci Pilat i-a zis: Așa dar, ești tu împărat? Răspuns-a Iisus: Tu zici prea bine că eu sunt împărat. Eu spre aceasta m'am născut și pentru aceasta am venit în lume, ca să mărturisesc adevărul... Ce este adevărul? a întrebat Pilat". (Ioan 18, 33-38). Dialogul se încheie cu această întrebare, la care Pilat n'a mai așteptat răspuns.

Învățăturile Domnului, exprimate în aceste citate, sunt principii fundamentale în constituția Bisericii, pe care autoritatea bisericească le-a transformat și în legi pozitive, în canoane, obligatorii pentru cei ce dețin puterea bisericească. Este interesant că primele legiuri ale bisericii, care reglementează această problemă, sunt canoanele apostolice. Acestea provin din tradiția apostolică și au fost adunate înainte de sinodul I ecumenic (325). Așa dar ele înfățișează disciplina Bisericii în primele trei veacuri creștine. În aceste canoane se dispune: „Episcopul sau presbiterul sau diaconul să nu ia asupra sa purtări de grijă lumești, iar de nu să se caterisească” (Can. 6). „Am zis că nu se cuvine episcopului sau presbiterului să se pună pe sine în servicii publice, ci să se îndeletnicească cu afacerile bisericești. Deci ori să se supună să nu facă aceasta, ori să se caterisească. Căci nimeni nu poate sluji la doi stăpâni, după dumnezeiasca porucă” (Mat. 6, 24; Can. 81). „Episcopul sau presbiterul sau diaconul, îndeletnicindu-se cu afaceri militare și voind să le aibă pe amândouă, stăpânirea romană (adică funcția de Stat) și serviciul ieraticesc, să se caterisească, căci ale Cezarului Cezarului și ale lui Dumnezeu lui Dumnezeu” (Mat. 22, 21). Toate trei canoanele exprimă aceeași idee: membrii clerului nu pot să ia

asupra lor purtări de grijă lumești, nu pot ocupa servicii publice, adică în administrația Statului și nu pot cumula o funcție bisericească și una de Stat.

Clericul este un ostaș a lui Hristos (II Timotei 2, 4) și nu se poate ocupa de lucruri străine de serviciul spiritual. El trebuie să fie legat cu întreaga sa ființă de slujba bisericească. După timpul când s'au dat, aceste canoane au în vedere împrejurări ale Imperiului Roman din primele trei veacuri, când creștinismul era prigonit și când împăratul deținea și funcția cea mai înaltă religioasă, ca Potifex Maximus. Funcționarii publici aveau datoria să-l reprezinte pe împărat și în această calitate. Dar aceasta era inadmisibil la clericii creștini. S'ar putea obiecta deci, că dispozițiile menționate au avut numai valoare temporară și că astăzi, în împrejurări schimbate, ele nu mai sunt aplicabile. Dar însuși textul acestor canoane arată, mai presus de orice îndoială, că este vorba de prescripțiuni obligatorii pentru totdeauna în ordinea de drept a Bisericii și că ele exprimă voința Intemeietorului bisericii. „Nimeni nu poate sluji la doi domni”, și „ale Cezarului Cezarului și ale lui Dumnezeu lui Dumnezeu” sunt cuvintele Mântuitorului, citate pentru a face și mai evident caracterul obligatoriu al acestor canoane. Faptul acesta ne ar dispenza de invocarea altor argumente. Totuși, pentru a pune în evidență valoarea peremptorie a dispozițiilor menționate, vom sublinia că dispozițiile canoanelor apostolice sunt reînnoite și de sinoadele ecumenice, așa dar în epoca clasică a creștinismului, când împrejurările erau schimbate. Nu mai era Statul păgân prigonitor, ci Statul cu împăratul creștin, fiu credincios al Bisericii și ocrotitorul ei. Sinodul al IV-lea ecumenic (451) oprește pe clerici să ia asupra lor administrarea lucrurilor lumești (Can. 3), sau să intre la oaste sau în diregătorie lumească (Can. 7). Sinodul al VII-lea ecumenic (787) aduce aminte clericilor că „nu le este iertat a primi îndeletniciri lumești și de ale vieții, fiind oprți prin dumnezeieștile canoane a face aceasta”. Și canonul continuă motivând: „Oricum însă mai bine va fi să învețe pe copii și pe casnici, citindu-le dumnezeieștile scripturi, căci pentru aceasta au primit și preoția” (Can. 10). Sinodul I-II din Constantinopol (861) întărește din nou „dumnezeieștile și sfintele canoane, care supun caterisirii pe presbiterii sau diaconii care primesc diregătorii sau îndeletniciri lumești .. căci nimeni nu poate sluji la doi domni, după cuvântul nemincinos al lui Hristos, adevăratul nostru Dumnezeu” (Mat. 6-24) Can. 11. Rămâne deci bine

stabilit, că dispozițiile menționate ale canoanelor apostolice sunt valabile și obligatorii pentru totdeauna.

Dar *de ce stabilește Biserica incompatibilitatea între slujba spirituală și slujba de Stat?* Mai precis, de ce autoritatea bisericească nu poate exercita și puterea lumească? Biserica oprește acest cumul întâi, fiindcă Intemeetorul Bisericii oprește să se amestece sfera celor două puteri, al doilea pentru că unirea puterii lumești cu cea spirituală poate slăbi importanța slujbei spirituale, sau poate să deschidă calea pentru supremația Bisericii și în cele temporale, și, al treilea, fiindcă prin acest amestec se pot furișa metode și practici străine de scopul Bisericii și de spiritul constituției bisericești. Temerea aceasta este exprimată admirabil de sfinții părinți dela sinodul al III-lea ecumenic din Efes (431). Ei zic: „Relele obștești au trebuință de vindecare mai mare ca să nu aducă mai mare stricăciune“. Ei au găsit că episcopul cetății din Antiohia pe nedrept s'a amestecat în afacerile Bisericii din Cipru săvârșind hirotonii, nesocotind astfel jurisdicția altui episcop. Sinodul oprește atare imixtiune, „ca nu cumva să se vatăme canoanele părinților și nici ca sub chipul de lucrare sfințită să se furișeze *mândria stăpânirii lumești* și ca nu cumva să pierdem cu încetul pe neobservate libertatea dăruită nouă de către Domnul nostru Iisus Hristos, Mântuitorul tuturor oamenilor, prin sângele Său“. (Can. 8).

Este o mare deosebire între puterea spirituală și cea temporală, între felul cum se exercită puterea bisericească și puterea lumească, între mijloacele întrebuintate de una și de cealaltă. Puterea bisericească e condusă de ideea de slujire și nu de stăpânire. „Fiul omului n'a venit ca să fie servit“. (Mat. 20, 25) „Domnitorii păgânilor stăpânesc peste popoare și cei mai mari au asupra lor toată puterea. Dar nu astfel trebuie să fie între voi, ci care dintre voi va vrea să fie mare, va fi slujitorul vostru“ (Mat. 20, 25-26; Marcu 11, 42) —a spus Mântuitorul apostolilor săi.

Puterea spirituală este puterea iubirii, modestiei, blândeței, a pildelor de urmat, nu a stăpânirii în sensul puterii lumești. Prin activitatea ei religioasă morală, Biserica a contribuit la îmblânzirea practicelor și metodelor întrebuintate de puterea lumească, totuși deosebirile între cele două autorități sunt foarte mari. Dacă Biserica nu admite încercări de stăpânire nici sub „chipul de lucrare sfințită“, ea cu atât mai vârtos va trebui să se opună, ca prin cumulul de putere politică și bisericească, să se introducă „*mândria stăpânirii lumești*“, adică atitudini și metode

obișnuite în societatea civilă. Cumulul puterii spirituale și temporale ar trebui să ducă, fatal, la introducerea unei supremații bisericești sau la schimbarea constituției bisericești. Biserica nu poate urmări supremația asupra Statului, căci aceasta ar fi în contradicție cu ideea de Biserică și cu învățătura Mântuitorului. Dar ea nu poate, sub nici un chip, să consimtă, nici la modificări în constituția pe care nu și-a dat-o singură. Constituția Bisericii, fiind de origine divină, e caracterizată prin permanență. Constituția bisericească a luat ființă deodată cu Biserica și rămâne neschimbată pentru toate veacurile, „căci altă temelie nimeni nu poate pune afară de ceea ce este pusă”. (I Corint. 3, 11).

Cu totul altfel stau lucrurile în cealaltă societate. Constituția Statului nu are aceeași stabilitate și permanență. Ea este condiționată de voința poporului, de voința națională și poate primi modificările făcute prin această voință, conform împrejurărilor, nevoilor și transformărilor societății. Niciun fel de guvernare lumească nu are un caracter perpetuu, ci ea constituie o problemă internă de Stat, pe care voința națională are competența să o soluționeze. Istoria ne arată diferite forme de guvernare: monarhică (absolutistă sau constituțională), aristocratică și democratică. Timpul din urmă a dat unor țări și nenorocul de a face încercarea unei forme totalitare, care concentrează cele trei funcțiuni ale puterii: puterea legislativă, executivă și judecătorească, într'o singură mână, răpind cetățenilor toată libertatea. Transformările acestea ale societății s'au făcut fără vreun amestec al Bisericii.

Se pune însă întrebarea: *Ce influență pot avea asupra Bisericii transformările din Stat?* Dat fiind caracterul divin și permanent al organizației bisericii, transformările din societate nu pot schimba nimic din organizația bisericii. Autoritatea bisericii trebuie deci să examineze toate problemele și transformările sociale în lumina doctrinei creștine. Și, desigur, nu va primi, nici nu poate primi, idei și practici contrare spiritului constituției bisericești. Astfel *dacă în stat puterea ar fi exercitată în mod absolutist*, Biserica nu se va putea lăsa influențată și convinsă nicio dată ca atare *mândrie a stăpânirii lumești* să se furișeze și la conducerea bisericii. Repetăm, forma de guvernare a bisericii, în toate ramurile puterii, este cea sinodală-colegială. Puterea cea mai înaltă nu o poate exercita o persoană fizică, ci numai colegiul. Aceeași formă colegială se observă în legislație, administrație și în justiția bisericească. De aceea, dacă în Stat s'ar in-

introduce dreptul exclusiv al superiorului de a sancționa abaterile subalternilor, Biserica nu poate să-și însușască acest procedeu, fără să nesocotească legile sale fundamentale: canoanele. În Stat se exclude de multe ori posibilitatea unui remediu de drept contra unei deciziuni, dar ordinea de drept a bisericii nu concepe și nu admite hotărîri și pedepse cu excluderea remediilor de drept.

Oricare ar fi transformările în societate, acestea nu pot schimba așezarea constituțională a bisericii și nu pot determina o renunțare a autorității eclesiastice la prescripțiunile ordinii sale de drept. Printr'o dispoziție a autorității de stat nu se poate opri normala funcționare a instituțiilor prevăzute de organizația bisericii, pentru că niciun comandament al autorității de stat în domeniul religios, de competența exclusivă a bisericii, nu obligă Biserica. Precum nici un comandament al bisericii în domeniul temporal, pentru care singură puterea de stat are competență, nu obligă statul.

De aceea a fost o greșală când, în baza unui decret-lege, a fost suspendată activitatea instanțelor judecătorești ale bisericii și s'a dispus că hotărîrile luate de chiriarhi sunt neapelabile în fața unui for superior. O atare procedură nu este în conformitate nici cu litera nici cu spiritul canoanelor, care garantează dreptul de apel și prevăd ca instanța superioară să cerceteze cauza cu temeinicie (I Ec. can. 5; Ant. 6, 20; Sardica 14). Greșala aceasta a fost înlăturată prin decizia I. P. S. Patriarh Nicodim, Nr. 2643—prin care au fost repuse în funcțiune consistoriile spirituale bisericesti, restabilindu-se situația legală și canonică.

Constituția statelor moderne garantează *libertatea absolută a conștiinței*. Fiecare cetățean e stăpân pe convingerile sale religioase. El poate să aparțină oricărui cult și poate trece liber de la un cult la altul, cu observarea prescripțiilor legii. Nici Biserica nu face silă nimănui. Mai nou, aceste principii constituționale au fost nesocotite, în unele state, din considerente rasiale. Astfel s'a oprit trecerea Iudeilor la un cult creștin și s'a cerut bisericii să interzică botezarea lor. Aceasta este, indiscutabil, cea mai mare imixtiune în domeniul spiritual al bisericii. Mântuitorul Hristos a poruncit apostolilor săi, și prin ei bisericii: „Mergând învățați toate neamurile, botezându-le...”. „Cel ce va crede și se va boteza, se va mântui”. Condițiile primirii în Biserică prin sf. botez sunt: Credința curată și mărturisirea sinceră. De la mântuire nimeni nu poate fi exclus și Biserica nu poate refuza primirea în sânul ei din motive rasiale, pe care nu

le cunoaște și nu le admite. Biserica însă va examina dacă condițiile de primire au fost îndeplinite și va refuza botezarea celor ce numai din oportunism vor să se convertească.

Sinodul al VII-lea ecumenic se ocupă, într'un canon (8), de Iudeii care simulează că sunt creștini. Aceștia să nu fie primiți. „Iar dacă vreunul dintrânșii se va întoarce din credință curată și va mărturisi din toată inima... acesta să se primească și să se boteze, și copiii lui”. Dispozițiile acestui canon derivă din dreptul divin, ele exprimă voința Mântuitorului. Dacă, față de voința divină, oamenii ar vrea să-și impună voința proprie, Biserica trebuie să răspundă cum a învățat dela Sf. Apostoli: „Trebuie să ascultăm pe Dumnezeu mai mult decât pe oameni” (Fapte V, 29).

Pentru desăvârșitul respect pentru ordinea de stat este concludentă mai ales atitudinea pe care a avut-o Biserica față de *instituția sclavilor*. În ce privește mântuirea sufletelor și egalitatea în fața lui Dumnezeu, Biserica nu face nicio deosebire între oameni. Bogatul și săracul, stăpânul și sclavul sunt deopotrivă în fața dreptății lui Dumnezeu. În Biserica creștină nu este „Iudeu sau Elin, Barbar și Schit, rob ori slobod” (Colos. 3, 11). Așa dar, sclavia este în contrast cu spiritul creștin. Dar creștinismul nu a putut schimba dintr'odată instituțiile de stat, care nu erau în concordanță cu spiritul creștin. Biserica n'a intervenit direct în întocmirile sociale ale statului, ea însă a exercitat o mare influență religioasă morală asupra oamenilor și influența aceasta a contribuit la ștergerea sclaviei. Câtă vreme însă sclavia a existat ca instituție socială, Biserica a ținut seama de ea într'o anumită măsură. Biserica a obligat pe sclavii creștini să-și îndeplinească datoriile către stăpânii lor. De asemenea, Biserica a oprit primirea sclavilor în cler, fiindcă aceștia nu erau stăpâni pe voința lor, prin urmare le lipsea independența cerută de slujba preoțească. Primirea lor în cler a fost condiționată de învoirea stăpânilor de a-și elibera sclavii. „Nu permitem ca sclavii să fie primiți în cler fără învoirea stăpânilor...” zice canonul 82 apostolic. Se pun în vedere chiar pedepse pentru cei care ar uneli contra ordinei de stat. „Dacă cineva sub pretext de evlavie ar învăța pe un sclav să defaime pe un stăpân și să-și părăsească slujba, și să nu slujască stăpânului său cu toată bunăvoința și cu toată cinstea, să fie anatema” (Laodicea C. 3).

Atitudinea bisericii față de puterea lumească și față de transformările din societate e dictată de principiile fundamentale ale

constituției bisericești, așa dar de principii cu valoare preemptorie. Biserica recunoaște ordinea de drept a statului, întocmirea lui socială și nu intervine direct în acest domeniu. Dar se poate face obiecțiunea, că au fost cazuri când *autoritatea bisericească a cumulat și puterea politică*. Mă gândesc la însărcinări date bisericii de a exercita puterea de stat în regență, cum s'a întâmplat la noi, sau când mitropolitul unei țări a primit însărcinarea de regent, cum este cazul cu arhiep. Damaschinos al Atenei. Mai sunt și cazuri când clericii primesc însărcinări politice. Cazurile acestea constituiesc abateri dela normele constituționale ale bisericii? Nu, ci aceste însărcinări temporare sunt excepții de la regula generală, motivate de împrejurările speciale ale statului și de situația bisericii în stat. Ele pot fi considerate ca un apel la bunele servicii ale bisericii pentru întărirea păcii și înțelegerii între cetățenii țării, care sunt și credincioși ai bisericii. Biserica nu cere și nici nu vrea să cumuleze aceste funcții, ci ea exercită numai un mandat temporar. Biserica n'a avut niciodată gândul să perpetueze exercitarea acestui mandat, unind puterea spirituală cu cea lumească. Dacă ar fi intenția unui cumul durabil, atunci de fapt legile bisericești ar fi atinse. În realitate, Biserica, îndeplinește numai un serviciu, pe care societatea, ajunsă în strâmtoare, îl așteaptă de la ea. Trebuie să recunoaștem că acest apel constituie un frumos omagiu de încredere adus Bisericii, spiritului ei de legalitate, dreptate, echitate și înțelegerii ei largi pentru interesele colectivității, pentru binele poporului.

V. Suntem la sfârșitul celui mai grozav război din câte au bântuit vreodată omenirea. Lumea întreagă a cunoscut cortegiul amărăciunilor, suferințelor, mizeriilor și nenorocirilor de tot felul. Dar după suferințele acestea mari, întreaga omenire dorește o lume nouă, mai bine așezată în structura ei juridică, o lume mai dreaptă mai echitabilă și mai sănătoasă. Societatea cere să fie înlăturate nedreptățile strigătoare la cer și să se stabilească un echilibru social mai just. Se cere o înfrățire la muncă a tuturor categoriilor sociale, ca din activitatea armonioasă a tuturor să rezulte progresul și binele societății întregi. Indiscutabil, societatea trece prin transformări mari, iar la baza acestor prefaceri stă principiul democratic, care însemnează: egalitate, dreptate, înțelegere și bunăvoință între oameni.

Biserica privește cu vie simpatie așezarea societății pe principiile dreptății și egalității dintre oameni. Activitatea îndreptată pentru binele colectivității este în deplină armonie cu scopul ur-

mărit de Biserică și cu năzuințele ei de totdeauna. Biserica propovăduiește de veacuri învățăturile Mântuitorului pentru realizarea adevăratei înfrățiri între oameni. Ea se silește de veacuri să coboare pe pământ împărăția lui Dumnezeu, în care oamenii să se respecte unii pe alții. De veacuri, Biserica a stat în centrul adevăratei asistențe sociale pentru ajutorarea tuturor categoriilor de nenorociți și năpăstuiți din societate. Prin iubirea de oameni se realizează adevărata democrație, iar în această privință Biserica și-a câștigat merite care nu i se pot contesta, căci ea „și-a ales partea cea bună, care nu se va lua de la dânsa”.

Orice năzuință pentru a-l face pe om mai bun, mai mulțumit și mai fericit are și asentimentul bisericii. Activitatea desinteresată pentru o mai bună și mai dreaptă așezare a societății va avea totdeauna binecuvântarea bisericii și colaborarea cu mijloacele spirituale de care dispune. Biserica va îndrepta neîncetat privirile oamenilor spre un ideal mai înalt; ea va îndeamna pe credincioși să fie tot mai buni, mai înțelegători și mai binevoitori unii față de alții și față de toți oamenii. Iar societății, care se înoește, Biserica îi adresează suprema chemare a Mântuitorului: „Toate câte voiți să vă faceți vouă oamenii, faceți și voi lor asemenea, căci aceasta este legea”. (Matei 7, 12).

Prof. LAZĂR IACOB

O DISPUTĂ DOGMATICĂ
DIN VEACUL AL XVII-LEA LA CARE AU LUAT PARTE
DOSITEI AL IERUSALIMULUI, CONSTANTIN
BRÂNCOVEANU ȘI ANTIM IVIREANU *

Subiectele din trecutul proslăvit al Țării și al Bisericii noastre, în legătură cu disciplina Teologiei Dogmatice nu lipsesc; am putea spune chiar că acest tărâm e cu totul neexploatat din punct de vedere teologic: începând cu Coresi și înrâurirea eterodoxă asupra lui, continuând cu *Răspunsul la catechismul calvinesc* al lui Varlaam, care a împlinit trei sute de ani și cu *Mărturisirea Ortodoxă* ce poartă numele prințului român Petru Movilă, ori cu *Mărturisirea de credință ortodoxă* a neobositului Nicolae Milescu Spătarul, cu titlul de o sonoritate desăvârșită: *Enchiridion sive Stella Orientalis occidentali splendens, idest sensus Ecclesiae Orientalis, scilicet graecae, de transsubstantiatione Domini, aliis controversiis a Nicolao Spadario Moldovalacone, barone ac olim generali Wallachiae, conscriptum Holmiae, mense Februari...* din 1668..., iată câteva numai din marile subiecte ce se oferă unui teolog, și mai ales unui dogmatist.

Gândul meu a poposit și a stăruit, însă, între domnitorul Constantin Brâncoveanu și mitropolitul Antim Ivireanu, unul dintre străinii care a rămas la noi și în sufletele noastre, pentru că ne-a iubit... Și mi-a plăcut să zăbovesc pentru acest studiu în tovărășia spirituală a acestor două mari figuri ale trecutului sbuciumat al Țării și al Bisericii noastre, pentru mai multe pricini: mai întâi, pentru că în momentele cruciale ale trăirii ei chrono-spațiale, Biserica trebuie să-și învioreze neconținut puterile privind la pilda vie a celor ce au rămas credincioși idealului evanghelic predicat de ea, în plinătatea dăruirii vieții pentru înfăptuirea Impărăției lui Dumnezeu, în viață, în moarte și dincolo de moarte. Căci, după cuvântul Sf. Atanasie despre Sf. Antonie: „Numai faptul că-mi amintesc de el, e de prea mare folos pentru mine” și astăzi, nu mai mult decât oricând, — să nu exagerăm greutatea

* Prelegere inaugurală ținută la Facultatea de Teologie din București (20 Februarie 1945) pentru deschiderea cursului de Teologie Dogmatică.

vremii noastre! — pilda faptică a celor ce și-au încununat viața cu nimb de moarte martirică pentru credința ortodoxă trebuie să fie vie înaintea ochilor minții noastre.

Iată întâia pricină, de ordin actual, am zice. Din punctul de vedere dogmatic, mi s'a părut puțin banal acest episod din trecutul Bisericii noastre, în care voevodul și mitropolitul, ambii martiri, înfruntă pe însuși patriarhul Dositei, autorul vestitei *Mărturisiri* care-i poartă numele și cel mai mare dogmatist al vremii sale. Și dacă la autorul *Didahiilor* nu ne miră nimic, apoi ni s'a părut vrednic de luat aminte faptul că slăvitul domnitor, atât de copleșit de greutatea unei politici de auto-apărare a civilizației creștine, are gustul și timpul pentru tainele vieții duhovnicești și pentru chestiuni de înaltă speculație teologică.

În sfârșit, acest subiect mi s'a părut că dovedește în chipul cel mai vădit că o părțică a trecutului nostru nu poate fi judecată cum se cuvine, în cunoștință de cauză, decât de un istoric care se împărtășește din frumusețile adânci ale disciplinei pe care specialiștii o numesc „Regina disciplinelor teologice”, adică dacă nu cunoaște Teologia Dogmatică. De aci un subtitlu de adăogat acestui studiu, dacă titlul însuși n'ar fi fost prea lung: *Teologia dogmatică, ajutor în înțelegerea Istoriei Neamului nostru: până într'atât e împletită istoria acestui neam cu a Bisericii noastre ortodoxe!*

Intr'adevăr, iată un fapt din acest trecut, care, după istoricii care s'au ocupat de el, e de natură să umbrească ținuta de desăvârșită pravoslavnicie a domnitorului Constantin Brâncoveanu și a mitropolitului Antim Ivireanu, care, însă, prin tâlcuirea Teologiei Dogmatice se dovedește a fi cu totul altfel decât pare istoricilor. Este vorba despre azilul pe care ei îl oferă și de apărarea pe care o fac unui osândit pentru erezie de sinodul dela Constantinopol din 1691, prezidat de patriarh și în prezența lui Dositei, ca judecător de instrucție și procuror în această afacere: Domnitorul Brâncoveanu intervine pentru împăcare și Antim Ivireanu publică o lucrare a celui socotit eretic de numitul sinod, amândoi făcându-se părtași la păcate străine. Căci vrednic de grea osândă e acela care ia parte ereticului nepocăit împotriva hotărârii soborului și mai ales a soborului Marei Biserici, a Patriarhiei dela Constantinopol — așa cum cred istoricii că a făcut Constantin Brâncoveanu; vrednic de o și mai mare osândă e cel care răspândește ideile ereticului, făcându-se

lucrător împreună cu el la pierzarea sufletelor altora, așa cum a făcut Antim Ivireanu, după aceiași istorici...

Dar să vedem temeiurile, adică documentele vremii, care se referă la acest caz, și felul cum sunt înțelese de istoricii, care s'au ocupat până în prezent de ele. Dintr'un studiu al regretatului profesor D. Russo, unde aflăm și o bogată bibliografie asupra subiectului¹, ne putem face o idee despre principalul erou al dramei, pe care o vom înfățișa pe scurt, atirgând numai punctele care pot interesa tema noastră: Ioan Cariofil, profesor și director al vestitei Academii patriarhicești din Fanar, și apoi mare logofăt al Patriarhiei din Constantinopol, „a intrat în conflict cu fostul său prieten Dositei al Ierusalimului, pentru chestia mănăstirii din Sinai și cu fostul său elev și protejat Alexandru Mavrocordat, care râvnea la demnitatea de mare logofăt, deținută de Cariofil. Ei au pus la cale acuzări grave împotriva lui Cariofil: printre altele au susținut că acesta împărtășește doctrina calvinistă și într'un sinod convocat ad-hoc la Constantinopol în anul 1691, Cariofil a fost osândit ca eretic și îndepărtat din demnitatea de mare logofăt pe care o ocupa la Patriarhie. Și astfel Alexandru Mavrocordat a fost numit mare logofăt, iar Cariofil a fost nevoit să apuce calea părăgiei și s'a refugiat în Țara Românească, unde Constantin Cantacuzino Stolnicul și Constantin Brâncoveanu l-au primit cu mare cinste și l-au găzduit în mănăstirea Radu-Vodă”—unde a și murit în anul următor, fiind înmormântat în chiar această mănăstire². Că a fost bine primit în Țara Românească, pentru D. Russo se explică prin înrudirea cu Cantacuzineștii³, iar căderea lui, prin cearta cu Dositei pentru mănăstirea Sinai, și, după cum am amintit, prin obiceiul, din acea vreme — astăzi pierdut —, de a învinui pe cineva că a profesat sau profesează nu știu ce idei, pentru ca să-i iei locul.

Așa dar, după D. Russo, în această dramă, căreia nu i-a supraviețuit Cariofil, ar fi vorba nu despre oarecare chestiuni teologice, care ar fi fost în centrul preocupărilor celor ce l-au osândit, căci acestea au fost numai pretexte: interesele erau ceva mai mari și mai reale: chestia cu mănăstirea din Sinai și înalta dregătorie de logofăt, la care râvneau alții, care reușesc să-l răstoarne, osândit fiind de către sinodul Marei Biserici.

1. D. Russo, *Studii istorice greco-române*, opere postume, tomul I, București, 1939. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, pp. 183-191.

2. *Ibidem*, pp. 185-186.

3. *Ibidem*, p. 185.

Cu mult înaintea lui Demostene Russo, Constantin Erbiceanu, în scurta dar cuprinzătoare introducere la prețioasele *Efemeride* ale lui Cariofil, un fel de jurnal al acestuia, rezuma astfel pricinile acestui desnodământ: „Ion Cariofil s'a născut în Caries pe la jumătatea secolului al XVII-lea, din o familie săracă și a studiat cu multă punere la Teofil Coridaleu, dela care a primit și idei latero-calvinice. Indemnat de profesorul său, el a scris o carte despre transsubstanțiație” (μετουσίωσις), contra căreia Dositei, patriarhul de Ierusalim, a scris o altă carte întreagă, imprimată în Iași la 1694.¹ (Despre o carte a sa, Erbiceanu spune: „Aceasta a făcut-o Ion Cariofil, după cererea boierului Țării Constantin Cantacuzin; se vede că pentru a putea sta în țară și a se bucura de beneficiile Domnitorului, ca om erudit, i s'a pretins să scrie asemenea carte, spre a înfrunța bănuielile ce planau asupra lui”.²

Ce să credem despre aceste două feluri de informații, nepotrivite? Socotim că dacă Demostene Russo și-ar fi revăzut notele sale, în vederea sintezei, pe care o pregătea, ar fi subscris fără nicio ezitare la încheierea lui Erbiceanu. Acesta, fiind teolog, s'a apropiat mai mult de adevăr. Căci oricât de vestit era patriarhul Dositei — care la 29 ani urcase la această supremă demnitate, — și oricât de mare ar fi fost lăcomia fostului elev și protejat al lui Cariofil, tot n'ar fi putut acești doi dușmani să însceneze un proces de erezie, fără motiv serios, unui om de însemnătate marelui logofăt al Patriarhiei, fost rector al Academiei Patriarhicești, pe care Antim Ivireanu îl numește „ὁ σοφώτατος οὗτος διδάσκαλος”.³ De altfel, atingerea scopului urmărit, adică

1. *Efemeridele lui Ioan Cariofil*, edate de Pericle G. Zerlenti și traduse în românește de C. Erbiceanu, profesor, București, 1892, p. 4.

2. *Ibidem*, p. 5.

3. V. *Introducerea la Ἐγχειρίδιον περὶ τινῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων (Manual despre câteva nedumeriri și deslegări...)*, Snagov, 1697, folio II verso. Adăogăm aici prețuirile contemporanilor pentru știința și talentele deosebite ale lui Cariofil, așa cum le amintește D. Russo (*op. cit.*, I, p. 184-185 și notele 1-6 dela p. 185): „Faptul că a fost director al Școalei patriarhicești din Fanar și mare demnitar al Patriarhiei arată că a avut o cultură serioasă, ceea ce afirmă și contemporanii săi: De la Croix și Aymon Jean. Și Meletie al Atenei îl numește celebru printre contemporanii săi din Constantinopol. Iar Antim Ivireanu, publicând o operă a lui Cariofil la 1697, îl numește prea învățat și cinstit, înzestrat cu înțelepciune și erudiție. Un alt învățat contemporan, Dimitrie Procopiu, spune despre Cariofil că era savant și adânc cunoscător atât în științele teologice cât și în cele profane. Iar Dimitrie Cantemir spune că [Ioan] Cariofil a fost

înlocuirea din slujbă și mai ales moartea lui, ar fi trebuit să stingă procesul. Vedem însă că, dimpotrivă, la doi ani după moartea lui Cariofil, Dositei publică la Iași „un Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου τοῦ Καριοφύλλη (*Manual împotriva lui Cariofil*), în care combate una câte una părerile lui Cariofil, adăogând la sfârșitul cărții (pp. 98—108) și *Tomosul sinodal* făcut împotriva caetelor manuscrite și a ereziei lui Cariofil (ὁ κατὰ τῶν τετραδίων καὶ τῆς αἵρέσεως τοῦ Καριοφύλλη γεγωνὸς συνοδικὸς Τόμος), datat din anul 1691 și semnat de Calinic patriarhul Constantinopolului, și de Dositei patriarhul Ierusalimului”.¹

Am cercetat cu deamănuntul publicațiile sau manuscritele ce ne-au stat la îndemână, cu deosebire la *Cărți veehi și manuscrite ale Academiei Române*, și anume: *Tratatul lui Cariofil* tipărit în grecește de Antim Ivireanu², precum și câteva traduceri manuscrite ale acestui tratat, în românește;³ *Manualul patriarhului Dositei, împotriva lui Cariofil*, tipărit la Iași, după publicarea cărții lui Ioan Cariofil;⁴ *Cronica Academiei patriarhicești*⁵, a lui Manuil Ghedeon, în care ni se istorisește viața lui Cariofil, precum și *Dispozițiile canonice*⁶, vol. I, de același, cu *Tomosul de osândire* a ideilor lui Cariofil, de sinodul patriarhal, sub Calinic și Dositei; de asemenea, mi se pare de prisos să mai amintesc aici cele spuse în privința lui Cariofil de istorici. Căci orice am adăoga nu face decât: sau să ne dea amănunte foarte interesante din alte

un distins teolog și filosof și a devenit celebru prin predicile sale ținute în biserica Patriarhiei. Cât de mult prețuiau contemporanii învățătura lui Cariofil arată și următorul fapt relatat de Dositei al Ierusalimului. Când Alexie Mihailovici, țarul Rusiei (1645-1676), a trimis la Constantinopol și la cei trei patriarhi ai Orientului scrisori, cerând dezlegări la 25 chestiuni teologice (în diferendul cu Patriarhul Nikon), patriarhii Dionisie și Nectarie n'au găsit pe altcineva mai competent pentru acest lucru și au însărcinat pe Cariofil, care a dat dezlegările cerute”.

1. D. Russo, *op. cit.*, vol. I, p. 188 și nota 1.

2. Ἐγχειρίδιον περὶ τινῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων, ἢ περὶ ἐξετάσεως καὶ ἐπιβεβαιώσεως ἀναγκαιῶν τινῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων. Ποιηθὲν μὲν παρὰ τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου διδασκάλου κυρίου Ἰωάννου Καριοφύλλου μεγάλου λογοθέτου ἐν τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας... Tipărită la Snagov, 1697, 47 de foi+III foi liminare.

3. v. de pildă, Ac. Rom. ms. 458.

4. Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου Καριοφύλλου, Iași, 1694, in Legend, *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. III, pp. 30 sq.

5. Manuil I. Ghedeon, *Χρονικὰ τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, ιστορικαὶ εἰδησεις περὶ τῆς μεγάλης τοῦ γένους σχολῆς*, 1454-1830, Constantinopol, 1883, pp. 87 sq.

6. Idem, *Κανονικαὶ διατάξεις, ἐπιστολαὶ, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἁγιωτάτων πατριάρχων Κωνσταντινουπόλεως...*, vol. I, Constantinopol, 1888, pp. 99-105.

puncte de vedere, dar nu al temei și al preocupărilor noastre de acum; sau se înglobează în una dintre cele două păreri pe care le-am văzut înfățișate de cei doi învățați români: a) a lui Demostene Russo, după care osândirea lui Cariofil se datorește unor meschine înscenări ale unor oameni interesați; b) a lui C. Erbiceanu, după care osândirea „implicită” a lui Cariofil se datorește unor „idei luterocalviniste”, pe care acesta le moștenise de la Coridaleu, fostul său profesor.

Am spus că înlăturăm dintru început *ipoteza Russo* și adăogăm: și pentru aceea că el însuși ne îndrumază spre cealaltă cale, a ipotezei „Erbiceanu”: „Din toate aceste controverse”, scrie tot D. Russo, și mai cu seamă după documentele publicate acum în urmă de Hrisostom Papadopoulos în articolul său: Ἰωάννης Καρυοφύλλης, reese clar că numai termenul latinesc μετασώσις (*transsubstantiatio*) nu l primea Cariofil...” (p. 189).

Trecem acum la *ipoteza Erbiceanu*: Dacă părerea lui despre osândirea pentru o vină reală a lui Cariofil, aceea de a-și însușit ideile luterocalviniste ale maestrului său Teofil Coridaleu e adevărată — atunci în ce lumină sunt puși Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanu, domnitorul și ierarhul-martir? Căci, dacă în cele pământești și nestatornice, în politica sa, adică, Constantin Brâncoveanu a avut ezitări și oscilații, apoi în ale credinței a fost o stâncă. Cum am putea să spunem că el nu numai că a ocrotit pe cel învinuit de o mare erezie, osândită de sinodul Patriarhiei de la Constantinopol, în prezența a doi patriarhi, dar că și intervine pentru el pe lângă patriarhul Dositei și are cu acesta o ceartă aprinsă cu privire la Cariofil... Iar Antim Ivireanu pe atunci ὁ ἐλάχιστος ἐν ἱερομονάχοις Ἄνθιμος Ἰβήρας ο τυπογράφος, după cum semnează în al patrulea folio verso liminar din Cartea Ζητήματα τοῦ εὐγενεστάτου καὶ λογιωτάτου ἄρ, κντος κυρίου Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ... adică „*Chestiuni ale prea nobilului și prea învățatului boier Domnul Constandin Cantacuzino, fratele prea strălucitului și prea piosului domn a toată Ungro-Vlahia, Domnului Domn Ioan Șerban Cantacuzino Voevod, la care a răspuns prea învățatul între dascăli Ioan Cariofil și marele Logofăt al Scaunului ecumenic, aflându-se în București*”, — cum putea marele Antim ca, după moartea celui eretic — socotit ca atare — să-și mai dea osteneala ca să-i tipărească și să facă cunoscute scrierile lui privitoare la credința creștină? Nici mila creștină, nici legăturile de rudenie ale lui Cariofil cu familia Cantacuzineștilor nu îndreptățesc această purtare a lui Constantin Brâncoveanu și a lui

Antim Ivireanu față de Cariofil, și nici opoziția pe care ei o fac lui Dositei și hotărîrii Sinodului patriarhal al Mării Biserici. Ar însemna să socotim că domnitorul creștin și mitropolitul cărturar, martiri pentru credința lor, nu citeau scrierile Sf. Părinți¹ și nu se împărtășeau din pietatea caldă și luminoasă a Patericului².

Cu aceasta am ajuns însă într'un impas din care nu ne poate scoate niciun istoric dintre cei amintiți: Cariofil e vinovat de erezie, fiind izgonit și credința lui osândită de un sinod; totuși, unul dintre domnii cei mai credincioși și cel mai de seamă teolog al vremii, din Țara Românească, îl primește, îl ocrotește și-i apără memoria chiar după moarte, publicându-i lucrările. Și atunci nu ne rămâne decât să redeschidem procesul: Dositei de de o parte, Constantin Brâncoveanu, Antim Ivireanu și Cariofil de altă parte. Să cercetăm dosarul acesta brăcut de vreme, cu ochi de dogmatist. Ce vom afla? O spunem de la început: Că Ioan Cariofil nu era eretic, că rău a făcut sinodul dela Constantinopol din 1691 că l-a osândit, că au avut dreptate Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanu când l-au apărat; și în acest proces nu avem un caz rar în care credința adâncă — aceea despre care spune Mântuitorul că mută și munții —, a văzut mai bine, mai departe, decât dogmatistul cel mai slăvit al vremii.

Pentru ca să înțelegem mai precis despre ce e vorba, vom arăta acum învinuirile pe care i le aduce Dositei în lucrarea cu care îl acuză și după moartea lui. Din *Manualul împotriva lui Cariofil*, dăm următorul interogatoriu, luat acestuia (pp. 78-79):

1. Așa, sfântul *Atanasie cel Mare* scrie despre Sf. Antonie cel Mare: „Credința și pietatea lui erau minunate. Niciodată n'a avut legături cu meletieni schismatici, a căror răutate și trădare a întrezărit-o dela început; n'a avut nicio legătură prietenească cu maniheeni sau ereticii, decât pentru a-i sfătui să se întoarcă la credință; el socotea și declara că prietenia și legătura cu ereticii fac rău sufletului și-l ruinează. El avea groază de erezia ariană și-i oprea pe toți să se apropie de aceia și să urmeze credința lor stricată. Câteva persoane, pradă visurilor lui Arie, veniră la el: după ce a judecat și a cunoscut lipsa lor de evlavie, le-a gonit de pe muntele său, spunând că vorbele lor sunt mai rele decât veninul șerpilor”. *Viața Sf. Antonie*, § 68, Migne, P. G., XXVI, col. 940-1.

2. „Zis-a Avva Theodor iarăși: De ai prieteșug cu cineva și se va întâmpla să cadă el în ispita curviei, de poți, dă-i lui mâna și trage-l în sus. Iar de va cădea în eres și nu se va pleca ție să se întoarcă, degrabă taie-l pre el dela tine, ca nu cumva zăbovindu-te să cazi împreună cu el în groapă”. *Patericul, ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni...* acum a treia oară se tipărește de către Institutul de editură creștină al Sf. Episcopii a Râmnicului Nouului Severin. Râmnicul Vâlcei, 1930, p. 88, nr. 4 (Pentru Avva Theodor al Fermei).

„Iarăși l-au întreat: „*Pentru ce nu mărturisești prefacerea (τὴν μεταβολήν) pâinii și a vinului în adevăratul trup și sânge [al Domnului], după cum au mărturisit Sfinții Părinți?* Iar el a răspuns; „*Anatema cel care tăgăduște prefacerea pâinei și vinului în trupul și sângele Domnului...*“. Iar această prefacere, adaogă Dositei, o înțelegea ἐπουσιώδη καὶ κατὰ συμβεβηκός. Iarăși au grăit cei ciedincioși: „*De ce nu crezi în învățătura și mărirea Bisericii ecumenice, care învață tot adevărul, cel privitor la taine?*“ Iar Cariofil a răspuns: „*Anatema cel care nu se supune învățăturii Bisericii ecumenice*“. Pe scurt, iată vina lui: „Πάντα ὅσα λέγουσιν οἱ ὀρθοδόξοι περὶ τοῦ ἁγιωτάτου μυστηρίου ὁμολογεῖ. κατε φρόνει δὲ τῆς λέξεως μετουσίωσις“, (adică mărturisește toate câte zic ortodocșii despre Prea Sfânta Taină, dar respinge cuvântul μετουσίωσις)¹.

Cu aceasta am intrat în adevărata problemă, căci epitetele de luterocalvin, gnostic, maniheu, bogomil, ebionit, masalian, etc., sunt numai iperbole oratorice făcute de teologul subtil care era Dositei, dublat și de un caracter autoritar, și de un temperament aprins, care-și copleşte victima cu toate ocările, spre a o compromite. Această încredințare ne este întărită și de *Tomosul sinodal* dat împotriva „ereziei luterano-calviniste“, care constă în respingerea transsubstanțierii.

Μετουσίωσις este cuvântul care i-a fost fatal lui Cariofil. De aceea, după ce vom cerceta obârșia lui, vom face istoricul pătrunderii lui în Teologia ortodoxă, și apoi vom lua poziție în cazul Cariofil.

Acest termen, μετουσίωσις, e fala romano-catolicismului! Iată cum îl descrie unul dintre cei mai buni cunoscători ai Răsăritului creștin, preotul profesor romano-catolic Martin Jugie: „Dacă limba greacă a dat naștere lui ὁμοούσιος și lui ἕνωσις ὑποστατική, limba latină pretinde că *transsubstantiatio* e un bun al ei. În privința dulceții și armoniei, cuvântul *transsubstantiatio* n'ar putea lupta cu sonorul ὁμοούσιος, nici chiar cu ἕνωσις ὑποστατική...; cât despre preciziunea dogmatică, însă, el n'are nimic de invidiat la ceilalți termeni grecești. El a dat naștere, de altfel lui μετουσίωσις, care sună aproape tot așa de frumos ca și ὁμοούσιος. Μετουσίωσις, iată un cuvânt pe care nu l-au cunoscut primele șapte sinoade. Aceasta n'a împiedecat Biserica sus ziselor sinoade de a-i acorda drept de cetățenie în Teologia și Mărturisirile ei de credință, ofi-

1. M. Jugie, *Le mot transsubstantiation chez les Grecs avant 1629*, art. publicat în *Échos d'Orient*, 10-e année, no. 62 (Ian. 1907), p. 5.

cială. Și desigur, aceasta nu e de natură a ne displace; noi felicităm sincer această Biserică de a fi învins pentru o dată groaza de cuvinte noi, și de a fi făcut aici o *kainotomie* fericită, sau mai bine zis de a-și fi însușit o *kainotomie* latină. Căci *μετουσίωσις* e cu adevărat fiica întru totul asemănătoare a acelei *transsubstantiatio*, a noastră. Ea s'a născut într'o zi de veselă întâlnire între vechea Romă și cea nouă" ¹. Iată acum încheierea articolelor, în care face istoricul — nu imparțial —, al acestui cuvânt, în 1907: „E o mângâiere să constatăm că frații noștri despărțiți, din Răsărit, sunt mereu nesdruncinați în credința lor, în prezența reală și în *transsubstanțiere*, cu toate încercările repetate și, câteodată, delicate, pe care au trebuit să le respingă. Ei au combătut dușmanul comun cu o armă, pe care au împrumutat-o dela noi, și nu suntem geloși de aceasta; dimpotrivă, dorim ca împrumuturile să continue într'o largă măsură; ca viitorii prelați și profesori ai Marei Biserici, în loc să se ducă să caute adevărul teologic în lecțiile d-lui Harnack și ale consorțiilor, să imite pe strămoșii lor din veacul al XVI-lea și al XVII-lea și să vină să se întărească la noi, în universitățile noastre catolice, în credința unui Vasile, unui Grigore, unui Hrisostom. Va fi, sfârșește Martin Jugie pateticul său program, cel mai bun mijloc de a vedea dispărând ca prin minune barierele dogmatice, care au slujit drept pretexte de despărțire și care împiedică încă unirea atât de dorită" ².

Am făcut aceste citații lungi, pentru ca să fie cu desăvârșire limpede — și dela început —, că acest cuvânt, *μετουσίωσις*, *transsubstantiatio*, pentru care a fost osândit și izgonit Cariofil, e de obârșie apuseană, iar la noi, la Răsăriteni, a fost de împrumut. El sintetizează teoria lămuritoare a tainii prefacerii pe care o voi expune, înainte de a arăta cum a pătruns în Ortodoxie. Deocamdată, nu avem de adăogat decât câteva gânduri: întâi, că era foarte tânăr preotul romano-catolic M. Jugie când scria aceste lucruri, precum se vede; apoi, că nu avem de căutat pe Grigore, pe Vasile și pe Ioan la protestanți, dar nici la catolici, pentru că ei sunt la noi, aici, în Răsărit; și în sfârșit: comparația între *ὁμοούσιος* și *ἕνωσις ὁποστατική* și *μετουσίωσις* e forțată: cele dintâi două formule teologice au pentru noi nimbul epocii ecumenice, pe când *μετουσίωσις* s'a furișat, vom vedea cum, la ortodocși, apărând la romano-catolici deabia din veacul al XI-lea.

1. M. Jugie, op. cit., p. 77.

2. Idem, p. 77.

Μετουσίωσις e traducerea cuvântului *transsubstantiatio*, iar acesta e ingenioasa aplicație a categoriilor aristotelice de substanță, οὐσία și accidenți, συμβεβηκός, la taina Sfintei Euharistii, în chip deosebit făcută de Toma de Aquino. În ce constă teoria tâlcuitoare a Sf. Euharistii? Se știe că Aristot deosebise în lucruri: οὐσία și συμβεβηκός, adică esența, care are existența prin sine și nu prin alt lucru — și accidentul care are existența în alt lucru.

Pornind dela străvechea formulă largă a Sf. Irineu, că Euharistia se compune din două lucruri: unul pământesc, celălalt ceresc, care deci nu preciza decât că Sf. Impărtașanie e o taină, în care avem o realitate ascunsă, dumnezească, sub o aparență cosmică, s'a ajuns la aplicarea categoriilor aristotelice, amintite, la taina Sf. Euharistii cu deosebire de către tomism.

Substanța, ca temelie abstractă a obiectului, stă sub (*substat*) accidenți, calități, semne ori fenomene, care pot să existe sau nu, se schimbă sau rămân, fiind ceva întâmplător (*accidens*). Existența accidenților e condiționată de a substanței, pe când a substanței e legată de obiectul în sine. În sfânta Euharistie, elementele, adică pâinea și vinul, au, pe lângă proprietăți concrete, adică accidenți, și temelia lor abstractă, adică substanțele lor. Proprietățile concrete rămân și după transsubstanțiere (însă *sine subjecto sine substantia*), dar substanțele lor se schimbă, adică se trece dela substanța pâinii la aceea a Trupului și dela substanța vinului la aceea a Sângelui Domnului. Iată cum a aplicat scolastica, în frunte cu Ingerul Școalei, categoriile aristotelice la Taina Prea Sfintei Euharistii. Când vom analiza mai amănunțit această aplicare, vom vedea că nu e lipsită de greutate.

Deocamdată voiu mai aminti cât se poate de scurt obârșia și istoricul pătrunderii în Răsărit, chiar în Mărturisirile de Credință, a cuvântului care caracterizează această teorie explicativă, nu fără a accentua dela început că sinodul din Trident a anatematizat prin canonul IV pe cei ce nu o primesc: *Si quis dixerit in sacrosancto Eucharistiae Sacramento remanere substantiam panis et vini una cum corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi, negaverit que mirabilem illam et singularem conversionem totius substantiae panis in corpus et totius substantiae vini in sanguinem, mantibus dumtaxat speciebus panis et vini, quam quidem conversionem catholica Ecclesia, aptissime transsubstantiationem appellat, anathema sit!*¹

1. Sessio XIII, can. 2; Denzinger, *Enchiridion symbolorum et definitionum...*, ed. 21-23. Friburg, MCMXXXVII, nr. 884, p. 309.

Iar în cap. IV, din „*Decretum de SS. Eucharistia*“, declarase: *per consecrationem panis et vini conversionem fieri totius substantiae panis in substantiam corporis Christi Domini nostri, et totius substantiae vini in substantiam sanguinis ejus. Quae conversio convenienter et proprie a sancta Catholica Ecclesia Transsubstantiatio est appellata*¹.

Teologii romano-catolici au încercat să înalțe obârșia acestei teorii până prin veacul al IX-lea pe vremea lui Carol Pleșuvul, căruia îi închină Paschas Radbert, abatele mănăstirii Corbie, tratatul *De corpore et sanguine Domini*. Dar deosebirea formală între substanță și accidenți nu s'a făcut decât în urma controversei berengariene, și anume de către episcopul Guimond d'Aversa, în lucrarea scrisă împotriva lui Berengarius de Tours: *De corporis et sanguinis Christi veritate in Eucharistia*, către 1073. La Sinodul al IV-lea din Lateran (1215) s'a dat formula scurtă și oficială în cuvântul *Transsubstantiatio*, creat de Hildebert de Lavardin (între 1056 și 1133), un învățăcel al lui Berengarius. De acum ea intră în limba tehnică teologică a Apusului².

Se cade, totuși, să accentuăm un fapt de o însemnătate deosebită: că nu a fost primită fără împotrivire nici în Apus; chiar în timpurile mai noi, sinodul din Pistoia, în 1786, a hotărît ca preoții, în îndeplinirea slujbei lor de învățători ai tainelor dumnezeiești, să fie opriți de a vorbi despre felul în care Hristos e prezent în Euharistie, mărginindu-se la aceste două puncte: întâi, Hristos, după sfințirea elementelor e cu adevărat în chip real și substanțial prezent sub specii; al doilea, substanța pâinii și a vinului încetează în întregime de a exista, pe când speciile singure rămân. Amintim că Papa Piu al VI-lea în bula sa *Auctorem Fidei*, observă că hotărîrea sinodului „trece cu totul sub tăcere transsubstanțierea pe care sinodul din Trident a proclamat-o ca articol de credință și care se găsește și în mărturisirea de credință solemnă (a lui Piu IV). Și, urmează bula, această lăsare de o parte supărătoare e suspectă, lipsind lumea creștină de cunoștința unui articol care aparține credinței... ba se tinde prin acest fapt să-l lase să cadă în uitare, ca și cum ar fi o chestiune curată de școală“. Deci, adăugă Papa, această purtare e „primejdioasă, derogatorie pentru înfățișarea adevărului

1. Denzinger, *op. cit.*, nr. 877, p. 306.

2. Cf. Mgr. Bernard Bartmann, prélat de la maison du Pape, professeur de Théologie, *Précis de Théologie Dogmatique*, traduit de l'allemand par l'abbé Marcel Gautier, ed. III, Mulhouse, Haut-Rhin, 1938, t. II, p. 317 sq.

catolic asupra dogmei transsubstanțierii și favorabilă ereticilor" ¹.

Iată un scurt istoric al acestui cuvânt în Apus. Nu e greu de înțeles cum a pătruns acest cuvânt în Teologia răsăriteană, încât să ajungem să vedem pe doi profesori ai Academiei patriarhicești dela Constantinopol osândiți, pentru că nu primeau termenul de μετασίωσις. Acest cuvânt, traducerea fidelă a lui *transsubstantiatio* latinesc, se întâlnește din veacul al XIII-lea și până în veacul al XVII-lea numai în cercurile „latinofronilor”, adică ale „catolicizanților”, cum am zice astăzi. E ceea ce rezultă din chiar studiile citate aici ale lui Jugie, publicate în 1907, asupra acestui cuvânt.

Incepem dar istoria pătrunderii acestui cuvânt în Teologia răsăriteană ² prin constatarea că μετασίωσις se întâlnește pentru întâia oară în locul lui μεταβολή și al lui μεταποίησις și al altora — folosite în chip exclusiv până atunci —, la sinodul din Constantinopol, în 1277 (dacă într'adevăr textul din *Mansi*, vol. XXIV, col. 188-189, ori latinesc, avea un corespondent exact în grecește).

Dar, precum se știe, aici e vorba despre un sinod unionist, ținut de patriarhul Ioan Bec — în a doua fază, cea catolicizantă, a vieții sale. Cuvântul era prea nou ca să pătrundă în Răsărit: marii teologi, liturgiști ai timpului, Nicolae Cabasila, Simion al Tesalonicului și alții, ba chiar renegați ca dominicanul Calecas, nu folosesc noul cuvânt, deși tratează chestiunea însăși a prefacerii darurilor... Aceasta e situația până în veacul al XV-lea. Nu avem siguranța deplină că mărturisirile care ni s'au păstrat în latinește, dela sinodul unionist din Ferrara-Florența reproduc termenii

1. V. *Eucharistia*, enciclopedie populară asupra Eucharistiei, publicată sub direcția lui Maurice Brillant, partea III-a, Expunere doctrinală: *La doctrine catholique de l'Eucharistie*, de R. P. de la Taille, Paris, 1938, p. 205.

2. Pentru acest istoric, al Teologiei vechi, ne-am servit de următoarele lucrări: Curt R. A. Georgi, *Die Confessio Dosithei*, (Jerusalem 1672), *Geschichte, Inhalt und Bedeutung*, (Colecția *Aus der Weltchristlicher Frömmigkeit*, herausgegeben von Friedrich Heiler, nr. 16), München, 1940, p. 71 sq.; Frank Gavin, Th. D., *Some aspects of contemporary Greek orthodox Thought*, London, (publicată mai întâi de Morehouse Publishing Company, 1923; reprodușă prin fotografie, în 1936, pp. 328-336; Martin Jugie, *Theologia Dogmatica christianorum Orientalium ab Ecclesia dissidentium*, Paris, 1933, tomul III, pp. 193-231; dar mai ales de cele 2 articole ale aceluiași, și anume, I: *Le mot transsubstantiation chez les Grecs avant 1629*, în *Échos d'Orient*, 10-e année, nr. 62, (Ian. 1907), pp. 5-12; II: *Le mot transsubstantiation chez les Grecs après 1629*; *Ib.*, 10-e année, nr. 63, (Martie, 1907). Alte izvoare, mai puțin însemnate, vor fi indicate în cursul lucrării.

de μετασώσεις, μετασίοσι în latinește, adică' traduc exact acești termeni prin *transsubstantiatio* și *transsubstantiant*, cu atât mai mult cu cât și unii dintre unioniști, ca Iosif al Metonei, nu pomenesc acești termeni. De aceea, admirăm pe acești nefericiți teologi greci, care strâmtorați din toate părțile, nu pleacă steagul ortodoxiei chiar așa de ușor, cu toată starea desperată a Imperiului creștin din Răsărit.

Cel dintâi mare teolog răsăritean care folosește, conștient de toată greutatea faptei sale, termenul μετασώσεις, e Gheorghe Scolarul, viitorul patriarh al Constantinopolului, îndată după cădere. Dar el nu poate fi socotit ca un reprezentant al ortodoxiei curate: e tâlmăcitorul și tâlcuitorul fără seamăn al lucrărilor lui Toma de Aquino, pentru care avea o admirație nemărginită. Aceasta se vede din următoarea frază pe care o citim în *Vaticanus graecus*, 433, (care cuprinde rezumatul primae-secundae-i a *Summei Theologice*): „O, prea bunule Toma, dacă cerul ar fi voit ca tu să nu te fi născut în Apus, ca să nu ai nevoie să fii avocatul greșelilor acestei Biserici cu privire la purcederea Duhului Sfânt și a distincției dintre esență și lucrare, ai fi fost infalibil în Teologia Dogmatică!”¹ În calitate de καθολικὸς κρυτής, el mărturisește în fața Senatului, a Curții și a Impăratului, înainte de căderea Constantinopolului, în Vinerea dinainte a Duminicii Floriilor, și în chip sărbătoresc, pe μετασώσεις, pe care o socotește minune a minunilor: „O, transsubstanțiere prea minunată, care bucuri pe cei luminați prin credință”! Și, mai departe, arată că această taină, în care se întâmplă deodată mutarea unei usii în alta, pe când accidentii rămân aceiași, întrece orice schimbare firească și suprafirească!² După căderea Constantinopolului, el ține o altă omilie, din care se vede că entuziasmul nu îi scăzuse deloc. Asupra autenticității ei e încă discuție între protestanți și romano-catolici. Acest lucru nu are însemnătate pentru noi: nu poate fi îndoială că Scolarul a fost

1. Citat după P. Sébastien Guichardan, *Le problème de la simplicité divine en Orient et en Occident aux XIV et XV siècles*. Thèse pour le doctorat en théologie, Lyon, 1933, p. 182.

2. Gheorghe Scolarul, *Omilia despre tainicul Trup al Domnului nostru Iisus Hristos*, în Migne, P. G., vol. CLX, col. 357; col. 360: Ἐνταῦθα δὲ ποιεῖ μὲν σῶμα τὸν ἄρτον, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα χωρὶς τῶν αὐτῶν πρεπόντων συμβεβηκότων, καὶ τὰ τοῦ ἄρτου συμβεβηκότα χωρὶς τῆς αὐτοῖς πρεπούσης οὐσίας διαφυλάττει, καὶ οὐσίαν. ἄλλοις συμβεβηκόση συμπεφυκυῖαν συνάπτει μετὰ συμβεβηκότων ἄλλη προσηκόντων οὐσία.

unul dintre latinofronii cei mai aprinși, cel puțin în întâia parte a activității sale și nu ar fi de mirare să fi repetat elogiul cuvântului μετουσίωσις.

În veacul al XVI-lea aflăm numai câțiva teologi greci, care studiaseră în Apus și prieteni ai unirii, ori chiar renegați, care mărturiseau pe μετουσίωσις, ca Gavriil Sever, Meletie Pigas, Maxim Margunios. Cel dintâi, un contemporan al patriarhului Ieremia al II-lea, a învățat la Padua și a fost mitropolit al Fildelfiei. El ne interesează în deosebi, căci lucrarea lui a fost tradusă în franțuzește de romano-catolicul Richard Simon, care voia să combată cu aceasta pe „ministrul” (adică pastorul) Claude. Indoindu-se de buna credință a traducătorului, acesta din urmă pretinse să vadă și originalul, (deși, adaogă Renaudot, în al său tratat *Perpetuité de la foi*, „ne vit goutte au grec!”): într'atât de mare i-a fost mirarea de a fi aflat că Sever folosea mai mult de 20 ori nu numai verbal și substantival, ci și adverbial, cuvântul μετουσίωσις. El, totuși, nu s'a dat bătut și s'a silit să dovedească deosebirea dintre μετουσίωσις și transsubstantiatio, adică dintre cuvântul latinesc și traducerea lui grecească!

Patriarhul Ieremia al II-lea e aspru judecat de unii romano-catolici de azi (ca M. Jugie), pentru că e tradiționalist: n'a folosit pe μετουσίωσις în răspunsul său către teologii din Tübingen, ci păstrează pe μεταβολή și apoi crede în puterea epiclezei; de aceea, zic romano-catolicii, e un autodidact, căruia i-a lipsit, din neștiință, cuvântul μετουσίωσις, corespunzător ideii pe care desigur o avea!

La fel, la Mitrofan Critopulos află tot numai termenii μεταβολή și μεταποίησις și, în înțelegerea Sfintei Euharistii, el dă întâietate Liturghiei și nu Dogmaticii¹.

Dacă încercăm să facem un bilanț până în veacul al XVII-lea, la publicarea Mărturisirii lui Chiril Lucaris, el este desigur nu în favoarea cuvântului μετουσίωσις. Marii liturgiști ai Evului Mediu bizantin, Nicolae Cabasila, Simeon al Tesalonicului, ca și marii dogmatști ai vremii, Eutimie Zigabenu și Nichita Honiatul, nu-l folosesc; iar scriitorii răsăriteni la care se află acest cuvânt, sunt, până la unul, catolicizanți, sau trecuți la romano-catolicism.

Publicarea cărții lui Chiril Lucaris (1629), *Orientalis Confessio christiana fidei*, schimbă cu totul această situație în favoarea acestui cuvânt de origine apuseană. Ingroziți peste măsură de

1. v. Curt R. A. Georgi, *Die Confessio Dosithei...*, pp. 79-81.

primejdia protestantă, exagerată în chip voit de Iezuiți, care unelteau la înscăunarea și la detronarea patriarhilor răsăriteni, unii dintre fiii Bisericii ortodoxe, și dintre cei mai aleși, au crezut că salvarea Ortodoxiei stă în apropierea ei de romano-catolici, în însușirea atitudinii și a armelor acestora și prin urmare în renunțarea la atitudinea tradițională față de punctele de credință controversate, (ceeace preotul romano-catolic M. Jugie numește „renunțare la spiritul de mumificare”).

Dar nouă ni se pare că atunci s'au împlinit cele ce s'au grăit prin proorocul Amos, care zice: „Acel care fugea din fața leului a dat peste un urs și adăpostindu-se în casă și rezemându-se de perete l-a mușcat un șarpe” (Amos, V, 19).

Intr'adevăr, sinodul dela Constantinopol, din 1638 și cel dela Iași, din 1642, încă se mai opuneau termenului *μετουσίωσις*. Nici cel ținut în 1672, tot la Constantinopol, cu două luni înainte de cel dela Ierusalim, n'a folosit acest cuvânt.

În 1642, *Mărturisirea lui Petru Movilă* este cercetată de sinodul de la Iași, și cu îndreptări, este aprobată ca *Mărturisire a întregii Biserici ortodoxe*.

Voiu stăruî puțin asupra acestei *Mărturisiri*, în-care apare cuvântul *μετουσίωσις*, pentru întâia oară într'un act oficial de însemnătatea ei. Acest termen tehnic scolastic alternează, însă, acolo cu celălalt, patristic și liturgic, *μεταβολή*; după număr, *Mărturisirea Ortodoxă* ne arată, de altfel, preferințe pentru acesta din urmă care e folosit de două ori, pe când termenul *μετουσίωσις* nu apare decât odată aici. Căci aflăm scris că la Sf. Euharistie preotul trebuie să aibă convingerea „că usia pâinii și usia vinului *μεταβάλλεται* în usia adevăratului trup și sânge al lui Hristos”; apoi se amintește rugăciunea liturgică de sfințire rostită de preot: „fă, adică pâinea aceasta cinstit trup al Hristosului tău și ce e în paharul acesta, cinstit sânge al Hristosului tău, *μεταβαλὼν* cu Duhul său cel Sfânt”¹. E vrednic de însemnat aici faptul că nu se află nici un fel de tâlcuire scolastică a cuvântului *μετουσίωσις*, ci se scrie simplu: „După aceste cuvinte, îndată se întâmplă *μετουσίωσις*, și se schimbă pâinea în adevăratul trup al lui Hristos, și vinul în adevăratul sânge: rămân numai speciile care se văd, și

25. Ὁρθόδοξος Ὁμολογία (*Mărturisirea Ortodoxă*); text grec inedit, ms. Parisinus, 1265; text român, ed. Buzău, 1691, editată de Preotul Niculae Popescu, profesor universitar, membru al Academiei Române, și de Diacul Gheorghe I. Moisescu, asistent la Facultatea de Teologie din București; cu o precuvântare de Tit Simedrea, Mitropolitul Bucovinei, București 1924, p. 83.

aceasta, după iconomia dumnezească" ¹. Așa dar nu găsim nicio urmă de explicare pe temei de categorii aristotelice a termenului tehnic scolastic. Aceasta însemnează că în locul acestui termen putea fi folosit tot așa de bine altul, de pildă tradiționalul μεταβολή, el nefiind cerut în chip exclusiv de context. Iată pentru ce încheerea ce se poate trage din cercetarea îndeaproape a pătrunderii acestui cuvânt în *Mărturisirea Ortodoxă* nu e categorică.

Vrednic de cunoscut e și faptul că vechile traduceri românești nu fac nicio deosebire între cei doi termeni, cel vechi și cel nou. La locurile amintite acum și anume în ediția de la Buzău, din 1691, citim că „această usie a pâinei și usia vinului să mută în usia adevăratului trup și sânge a lui Hristos”; că preotul se roagă la altar ca Dumnezeu să prefacă darurile, „mutându-le cu Duhul... cel sfânt”; după care „mutarea usiei îndată să face...” ².

Așadar nimic din textul *Mărturisirei Ortodoxe* nu îndreptățește o consacrare a teoriei scolastice lămuritoare a tainei prefacerii; din folosirea atât a termenului μεταβολή, cât și a lui μεταοίωσις, pentru același fapt, se poate deduce că erau socotite sinonime, așa cum le-au înțeles și traducătorii români. Dar această identitate de înțeles înclină spre μεταβολή sau spre μεταοίωσις, adică nuanța presupusă peste tot e mai mult aceea a *prefacerii tainice*, neînțelese, sau e aceea a schimbării esenței, în care rămân doar accidentii darurilor văzute?

Un ajutor prețios ne-ar putea da în acest impas originalul *M. O.*, adică *Expositio fidei Ecclesiae Russiae Minoris*, trimisă la Iași spre aprobare; dar, după consensul unanim al cercetărilor noi, nu-l mai avem. Lăsând de-o parte textul latin din ms. Parisinus, care n'a fost aprobat de sinodul din Constantinopol ³, am putea avea o îndrumare în *Micul catechism* al lui Petru Movilă, apărut în anul 1645. Căci aici se poate vedea dacă marele ie-

1. Ὁρθόδοξος Ὁμολογία..., p. 83.

2. *Ibidem*, p. 253.

3. *Ibidem*, v. I. *Introducerea: I. Istoria Mărturisirii Ortodoxe*, de P. r. Niculae M. Popescu, p. XXX și nota 5. Iezuitul Marcel Viller crede că poate susține că o comparație între textele grec și latin ale ms. Parisinus „...autoriză să afirmăm cu adevărat că textul primitiv a fost păstrat în multe cazuri, că redactorul textului latinesc... avea sub ochi originalul latin al lui Movilă și că, de obicei textul grec nu e decât o traducere”. v. *La Confession orthodoxe de Pierre Moghila, métropolitaine de Kiev (1633-1646), texte latin inédit publié avec Introduction et notes critiques par Antoine Malvy et Marcel Viller*, de la Comp. de Jésus, *Colecția Orientalia Christiana*, vol. X, num. 39, (Oct.-Dec. 1927, Roma), p. CVI.

rare primea sau nu cuvântul „transsubstanțiere” și explicarea lui scolastică. Se pare că nu le primea, fiindcă nu le aflăm acolo. Căci la întrebarea 113 din acest catehism citim că, după cuvintele de sfințire ale preotului, vine Sfântul Duh „și mută substanța pâinii și a vinului în substanța trupului și a sângelui lui Hristos, rămânând numai speciile pâinii și ale vinului” (*et substantiam panis ac vini transmutat în substantiam corporis et sanguinis Christi, remanentibus solum ipsis speciebus panis ac vini* ¹).

Faptul că la câțiva ani după sinodul de la Iași, unde cuvântul μετασίωσις pătrunde în *Mărturisirea Ortodoxă*, mitropolitul Petru Movilă se ferește încă de acest cuvânt, ne îndreptățește bănuiala că el n'a primit teoria presupusă de acest termen scolastic în lucrările sale și că originalul latinesc al *M. O.* nu l-a avut; și am putea repeta asupra acestei chestiuni părerea romano-catolicilor despre atitudinea sa față de Epicleză: ... „E vădit lucru că în proiectul dintâi al *M. O.* care a fost supus cercetării exarhilor greci la Iași, Movilă susținea ideile pe care le-a reluat în Micul său Catehism. O știm din altă parte. În afară de aceasta, cel puțin asupra acestui punct precis, n'a admis de loc îndreptarea la care a fost supusă lucrarea lui” ².

Aceasta era situația până la aprobarea *M. O.* de sinodul de la Iași. Pentru ca ivirea acestui cuvânt nou în cea mai de seamă carte simbolică ortodoxă să se bucure de toată lumina istoriei, însemnăm aici că: 1) μετασίωσις lipsește din decretul sinodal de la Constantinopol ³, din 1638, Sept. 24, dar e vârit de Dositei în actele sinodului din 1672; 2) nici în epistola sinodului Mării Biserici, în frunte cu patriarhul Partenie, de condamnare a capitoalelor calvine, către sinodul de la Iași, nu se găsește acest termen ⁴; 3) iar ivirea lui în *M. O.* a dat naștere unor proteste atât în sânul sinodului permanent al Patriarhiei din Constantinopol, cât și al clerului ei, — în chip felurit înfățișate de protestanți și de romano-catolici ⁵.

1. A. Malvy și M. Viller, *op. cit.*, p. CXXIV-CXXV.

2. *Ibidem*; p. CXXV.

3. v. I. Mihălcescu, *Die Bekenntnisse und die Wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche* (Θησαυρὸς τῆς Ὁρθοδοξίας).. Leipzig 1904, p. 153; apud M. Jugie, *art. cit.* supra, II, *Échos d'Orient*, X (1907), p. 66.

4. I. Mihălcescu, *op. cit.*, pp. 154-157; apud M. Jugie, *art. cit.*, supra., p. 69; asupra istoriei acestei epistole, v. Ὁρθόδοξος Ὁμολογία (*Mărturisirea Ortodoxă*), ed. eit., la cap. *Istoria Mărturisirii Ortodoxe*, p. XXVIII-XXIX.

5. M. Jugie, *art. cit.*, II, pp. 69-70.

Cum a putut pătrunde acest cuvânt în *M. O.* în asemenea împrejurări? Poate că însuși Petru Movilă — obișnuit cu teologia scolastică —, l-a primit până la urmă, ca și traducătorii români, drept sinonim al lui μεταβολή și drept scut împotriva interpretării simbolice protestante, mai ales că dorea ca Mărturisirea sa să fie aprobată de întreaga Ortodoxie; poate că a înrâurit și faptul că la sinodul din Iași s'au întâlnit teologi ruși din școala de la Chiev, care cunoșteau bine metodele scolastice, cu cel mai de seamă teolog al Mării Biserici, Meletie Sirigul, care, la rândul său, datorită atmosferei făcute de apariția Mărturisirii protestantizate a nefericitului Chiril Lucaris, s'a făcut „campionul principal al învățaturii despre μετουσίωσις în Răsărit”¹.

Lui Meletie Sirigul credem că i se datorește primirea cuvântului acesta în *Mărturisirea Ortodoxă*. Istoria ne povestește că Meletie Sirigul studiind Logica, la Veneția, cu Teofil Coridaleu, ar fi uitat să-i plătească lecțiile. Și cum creditorii au memoria mai bună decât debitorii, când s'ar fi întâlnit din nou la Constantinopol, s'ar fi certat. Fapt mai vrednic de luat în seamă e că atât în Martie 1643, când a fost aprobată *M. O.*, cât și mai înainte, Meletie Sirigul a avut dispute cu Coridaleu, profesorul lui Cariofil, care susținea că prin primirea termenului μετουσίωσις, se prea mărește spiritul născocitor al Apusenilor. În treacăt fie zis, acest Coridaleu fusese înălțat la rangul de mitropolit, deși se declarase în public împotriva termenului μετουσίωσις; iar la sinodul din 1641 e depus, partida catolicizanților, în frunte cu Meletie Sirigul, având acum majoritatea. Chiar în 1639, Meletie Sirigul alcătuiise studiul său, publicat pentru întâia dată în București la 1690, cu titlul *Combaterea Mărturisirei credinții creștine publicată de Chiril al Constantinopolului, scrisă în numele tuturor creștinilor din Biserica răsăriteană*, în care se accentua μετουσίωσις². Nu știm în ce măsură a plăcut teologilor din Țara Românească, ori din Moldova partea aceasta. Aici influența Apusenilor și jocul religios al Marilor puteri nu se simția; aici nu se făceau salturi dinspre laturile unei confesiuni spre ale alteia, ci s'au păstrat în liniștea sufletească, pe care nu speculația teologică o dă, ci trăirea creștină — precum am văzut la forma dintâiu a *Mărturisirei Ortodoxe* și precum vom

1. Curt R. A. Georgi, *op. cit.*, p. 81.

2. Ἀντύρρησις πρὸς τὴν ἐκδοτεῖσαν ὁμολογίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὑπὸ τοῦ Κωνοταντινουπόλεως Κυρίλλου, ἐπιγραφείσαν ἐν ὀνόματι τῶν χριστιανῶν ἀπάντων τῆς ἀνατολικῆς Εκκλησίας. *J u g i e, art. cit.* II, p. 66.

vedea la Constantin Brâncoveanu și la Antim Ivireanu. Dar dacă n'a plăcut Românilor, ortodocși tradiționaliști, știm în schimb că a plăcut nespun romano-catolicilor și Meletie Sirigul, din motive ușor de înțeles, s'a văzut silit să refuze propunerea iezuiților din Galata de a-i tipări ei acest op. De asemenea, sinodul din 1672, cât și cel din Constantinopol, ținut în 1691, sub Calinic și Dositei — la care a fost osândit Cariofil, amintesc această lucrare ca pe una ce onorează foarte mult Ortodoxia.

Iată cum îndreptățește Meletie Sirigul primirea cuvântului μετασώσις față de cei ce i se opuneau, în această scriere: „La urma urmii, ce pagubă poate să se întâmple credinciosului care învață aceeași învățătură, prin felurite chipuri de vorbire? Cât despre mine, continuă el, nu o văd. Pericopele pe care le-am amintit învață în unanimitate că pâinea sfințită e propriu zis schimbată în substanța trupului Domnului, adică tocmai *transsubstanțierea*” (μετασώσις) (p. 136 sq.).

În cap. al XVII-lea intitulat Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς μετασώσεως, arată că, după cum erezia lui Arie a născut pe ὁμοούσιος, tot astfel a lui Berengarius a dat naștere lui μετασώσις. Chiar dacă acest cuvânt nu se găsește la cei vechi, totuși, e folositor pentru combaterea învățăturii greșite, și anume, ca o exagerare împotriva tăgăduirii prefacerii...

Iată ce mărturisirea Meletie Sirigul. Din aceasta putem bănui opoziția pe care credem că a făcut-o Petru Movilă atunci când acest reprezentant al Mării Biserici a ținut cu orice preț să vâre în Mărturisire pe μετασώσις și mai înțelegem de ce n'a trecut-o în Micul Catehism, după cum am văzut.

Aceasta era situația acestui cuvânt, la intrarea pe scena istoriei a lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, a lui Cariofil, profesorul Academiei patriarhicești dela Constantinopol, a lui Antim Ivireanu și a lui Constantin Brâncoveanu: după o luptă de 400 ani — luptă neostoită până în ultima clipă — μετασώσις pătrunsesse în *Mărturisirea Ortodoxă!*

S'ar părea că, în bună logică teologică, continuarea luptei nu-și mai avea rost. Prin primirea lui în Mărturisire, Biserica ortodoxă de pretutindeni își spusese ultimul cuvânt. Dar, *est modus in rebus*: Cum și l-a spus? Prin corecturile lui Sirigul, care recunoaște noutatea lui și în mijlocul unei opoziții, care nu se va stinge niciodată. De altminteri semnificația acestei biruințe e cu mult redusă de faptul că a pătruns numai cuvântul, fără explicarea teoriei aristotelice, cu substanță și accidenți.

Vor fi cunoscut domnitorul român și viitorul mitropolit al Țării Românești condițiile în care a pătruns μετουσίωσις în *Mărturisirea Ortodoxă*? O bănuim, dar sigur nu știm. Căci în discreția și în smerenia lor adânc creștină nu aflăm urmă de polemică directă cu pătimașul patriarh.

Și acum, un cuvânt despre *Mărturisirea* lui Dositei. Prin ea, Biserica răsăriteană ia conștiința deplină a despărțirii categorice de Confesiunea protestantă; dar numai de ea, nu și de cea romano-catolică; pe când *Mărturisirea Ortodoxă* este oglinda veșnic credincioasă și actuală a unei trăiri cerești pe pământ, integrând Dogmatica în experiența dumnezească și omenească, în același timp, prin încadrarea integrală a vieții ortodoxului în cele trei virtuți teologice, credința, nădejdea și iubirea! Dacă în *Mărturisirea* lui Dositei avem înscrisă o pagină de slavă a Bisericii Răsăritului, care, fiind omul durerii, lovit și disprețuit de toți, a reacționat, totuși, ca un organism viu, atunci când gangrena ereziei protestante a amenințat-o, și care se reactualizează numai în momente asemănătoare, în *Mărturisirea Ortodoxă* avem conștiința ortodoxă de ieri, de azi și de totdeauna, veșnic actuală, veșnic vie, oglindită *sub specie aeternitatis* și în care e arătată poziția ei față de oricare confesiune eterodoxă, dincolo de limitele de timp și spațiu!

Va trebui ca într-o zi un istoric ortodox să cerceteze, într'un chip nepărtinitor, spusa că *Mărturisirea* lui Dositei ar fi fost provocată de Ollier de Nointel, ambasadorul Franței în Turcia — diplomat și arheolog —, care aflând de adunarea tuturor reprezentanților patriarhatelor ortodoxe pentru sfințirea Bisericii la Bethleem, scrise patriarhului Dositei pentru a-l ruga să-și dea părerea asupra principalelor puncte desbătute între autorii faimoasei *Perpétuité de la foi* și protestantul Claude. Dositei o făcu în 18 puncte — ca răspuns lui Ciril Lucaris.

Art. al XVII-lea e închinat Euharistiei; prezența reală și transsubstanțierea sunt luminos arătate, iar verbul μετουσίωσθαι e folosit de mai multe ori ca echivalent al lui μεταβάλλεσθαι, μεταποιεῖσθαι, μεταρρυθμίζεσθαι din epoca patristică¹.

Și el, ca și Gheorghe Scolarul, ori Meletie Sirigul și alți catolicizanți, simte nevoia să îndreptățească aducerea acestui cuvânt nou pe meleagurile Ortodoxiei. Căci în altă parte enumeră pe scriitorii ortodoși „latino-phrones”, vrând să dove-

1. v. Ion Michalcescu, *op. cit.*, p. 171.

dească obârșia *ortodoxă* și *nu latinească* a acestui cuvânt!¹

Vrednic de ținut minte este că, în ce privește valoarea teologică a teoriei transsubstanțierii în sine, Dositei este mai puțin categoric decât am bănuî: „Noi nu credem, scrie el în art. amintit, că prin cuvântul μετασίωσις ni se dă înțelegerea chipului în care pâinea și vinul sunt schimbate (μεταποιούνται) în trupul și în sângele Domnului, căci aceasta e ceva de neînțeles, pe care numai Dumnezeu poate s'o facă, iar pentru cei credincioși aduce chiar necunoaștere și impietate; ci ca să arate că pâinea și vinul sunt schimbate în trupul și sângele Domnului, după sfințire, nu într'un chip tipic (τυπικῶς) sau figurat, nu prin comunicarea unui har prea îndestulător (χάριτι ὑπερβαλλούση), nu prin împărțire sau prin prezența Dumnezeirii singure a Fiului unuia născut al lui Dumnezeu se preface (μεταβάλλεται) în trupul și sângele Domnului; nici nu se mută (μεταποιεῖται) vreun accident al pâinii și al vinului, în trupul și sângele Domnului, în vreun chip sau după vreo schimbare, ci cu adevărat, de fapt și în chip esențial (ἀληθῶς, πραγματικῶς, οὐσιωδῶς...)”². S'a atras atenția asupra faptului că aceste din urmă trei adverbe sunt traducerea literală a expresiilor sinodului din Trident: *vere, realiter, substantialiter*)³.

Dacă pentru cunoașterea ideilor dogmatice ale lui Dositei avem și *Mărturisirea* lui, ca și acel Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου Καρυοφύλλη, despre care am mai vorbit, pentru ideile lui Cariofil nu avem, în schimb, decât rechizitorul pe care i-l face Dositei în acest Enchiridion, și osândirea ideilor sale de către sinodul din Constantinopol din 1691, convocat de patriarhul Calinic, la cererea lui Dositei și în prezența acestuia. Din Manualul lui Dositei știm că și Cariofil scrisese mai multe tratate asupra Sf. Eucharistii. Acestea au rămas însă tot în stare de τετράδια și până azi n'au fost descoperite: scrierile socotite eretice n'au fost păstrate de Biserică...

1. Asupra acestui punct insistă cu deosebire în ediția cea nouă a actelor sinodului dela Ierusalim, publicată sub titlul „Ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς καλβινικῆς φρενοβλαβίας... București, 1690; Jugie, *art. cit.*, II... p. 75. Se găsește la Biblioteca Academiei, înscrisă la nr. 90 (cărți vechi).

2. Ion Michalcescu, *op. cit.*, p. 173.

3. „Aici Teologia ortodoxă a atins punctul cel mai exterior al ei în formularea rațională a unei taine, pe care ea o înconjură, cu toate acestea, de o oarecare rezervă, din pricina caracterului ei misterios. Formulele Mărturisirii lui Dositei par tocmai aici „o parte din învățătura sacramentală tomistă”; (Fr. Heiler, *Urkirche und Ostkirche, Die katholische Kirche des Ostens und Westens*, vol. I, München, 1937, p. 254; apud Curt Georgi, *op. cit.*, p. 78.

Nu vom face istoricul luării de contact a acuzatului cu acuzatorul, ci vom căuta să scrutăm deadreptul pozițiile care se înfruntau. După cum am văzut, Dositei nu socotește teoria transsubstanțierii drept o tâlcuire ideală a tainei prefacerii Sf. Euharistii; dar i se pare că e singura care accentuează această prefacere, ἀληθῶς, πραγματικῶς, οὐσιωδῶς. A o tăgădui, însemnează, pentru el, a pluti în vag, a te complăce într'o situație de ambiguitate, într'un cuvânt, a favoriza marea primejdie, veșnic vie în ochii săi: năvala lupilor protestanți în staulul lui Hristos.

Existența cuvântului μετουσίωσις în Mărturisirea Ortodoxă și în atâtea scrieri ale trecutului ortodox nu mai îngăduie nici unui ortodox o asemenea poziție.

Cariofil, dimpotrivă, vede în μετουσίωσις izbânda duhului înnoitor în favoarea romano-catolicismului; vede părăsirea venerabilelor cuvinte milenare de μεταόλη, μεταποίησις, μεταστοιχείωσις, μεταρρόθμισις, ce se găseau în epoca patristică. Pasagiul pe care l-am adus la începutul expunerii noastre din Enchiridion-ul lui Dositei, — actul lui de acuzare —, o dovedește cu prisosință: Πάντα ὅσα λέγουσιν οἱ ὀρθόδοξοι περὶ τοῦ ἁγιωτάτου μυστηρίου ὡμολογῆι κατεφρόνει δὲ τῆς λέξεως μετουσίωσις.

Așadar pentru Cariofil nu există îndoială în privința prefacerii; el anatematizează pe cel ce nu primește credința că, după sfințire, elementele aduse înainte s'au prefăcut în însuși trupul și în însuși sângele Mântuitorului. În fața marelui dogmatist, și înaintea sinodului constantinopolitan, știind că orice încercare de înțelegere e de prisos și că dacă el nu poate primi termenul μετουσίωσις, Dositei nu va renunța niciodată la el, are o atitudine pe care o descrie în felul următor (după cum ne informează tot Dositei¹: „Ați văzut cum tăceam acolo? Dar tăceam cum a tăcut Iisus Hristos înaintea lui Pilat. Căci mulțimea e ceva îngrozitor. (ἰσχυρὸν γὰρ ὄχλος).

Decretul care urmează, pe care-l aflăm în Κανονικαὶ διατάξεις (*Dispoziții canonice*) publicate de Manuil Ghedeon², ca și la sfârșitul Ἐγχειρίδιον-ului împotriva lui Cariofil, de Dositei³, nu-l osândește deadreptul pe Cariofil, ci numai învățătura lui, el în-

1. Dositei, Patriarhul Ierusalimului, Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλη, Iași, 1694, p. 86.

2. Manuil I. Ghedeon, Κανονικαὶ διατάξεις, ἐπιστολαὶ, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἁγιωτάτων Πατριάρχων Κωνσταντινουπόλεως, Constantinopol, 1881 t. I, pp. 99-105.

3. Dositei..., Ἐγχειρίδιον, pp. 98-109; apud D. Russo, *op. cit.*, I, p. 188,

suși semnând acest act, după care pleacă în Țara Românească.

Acest *Tomos sinodal*, care este desigur redactat de Dositei, face o expunere limpede a prezenței reale. Trece, după aceea la μετασίωσις, făcându-i lauda pentru limpezimea cu care arată adevărata învățătură ortodoxă. Biserica, spune decretul mai departe, nu l-a împrumutat dela romano-catolici, ci l-a scos din scrierile dascălilor ei, a căror listă urmează. Se face amintire de tratatele (τετράδια) lui Cariofil, care nu e numit. S'ar zice că aceste scrieri par a ataca numai un cuvânt nou: în realitate, însă, ele urmăresc combaterea lucrului, pe care-l însemnează și răspândirea greșelii calvinismului, adică învățătura lui despre prezența spirituală. Combate părerea că μετασίωσις ar expune o învățătură deosebită de cea a străvechiului μεταβολή; ele sunt sinonime: dovadă e faptul că a fost folosit de mulți dascăli ai Bisericii... Tomosul se sfârșește prin osândirea faimoaselor τετράδια.¹

În Țara Românească, evlaviosul Constantin Brâncoveanu primește bine pe nefericitul refugiat. Și nu e o taină pentru noi faptul că expunerea chestiunii teologice întristează în așa măsură pe domnul creștin, încât trimete carte cu muștrări lui Dositei. Din rezumarea răspunsului pe care i-l dă mâniosul patriarh, înțelegem două lucruri: întâi că Domnitorul Brâncoveanu își însușește punctul de vedere al lui Cariofil; al doilea, că muștră pe Dositei de a fi osândit pe Cariofil, fiindcă nu făcuse altceva decât că nu primise un cuvânt pe care el nu-l întâlnise la sfinții Părinți și pe care răsăritenii îl împrumutaseră dela apuseni. Iată și răspunsul lui Dositei: „Legile (creștinești) nu s'au întocmit pe munții Țării Românești, nici de Domnii Țării Românești, ci în Constantinopol și de către Impărați și Sinoade. Dacă deci Cariofil are ceva de spus, mergem împreună la Constantinopol și să vorbească”. Și *Anonimul* autor al *Cronicei* publicate de P. Zerlentis, în Ἰωάννου Καρυοφύλλου ἐπιστολαὶ πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ τοῦς Θεσσαλονικεῖς², adaugă: „Și astfel a redus la tăcere pe Basarab”. Nu e locul, nici timpul pentru polemici postume și nefolositoare; dar pentru a fixa mai bine nepotrivirea răspunsului, atât cu situația lui Brâncoveanu, cât și cu aceea a lui Dositei, nu voi face decât să amintesc că la puțin timp după aceea

1. Amintim aici că hotărârile unui sinod particular trebuiesc aprobate de un sinod ecumenic, pentru a avea valoare universală, ori trebuie să se încadreze în tradiția Bisericii. cf. Prof. Constantin Popovici jun., *Fântânele și codicii Dreptului bisericesc ortodox*, Cernăuți, 1886, p. 28.

2. Apud D. Russo, *op. cit.*, vol. I, p. 187.

Dositei venea prin Țările Române, după milă, tipărind aici și Enchiridionul împotriva lui Cariofil, după moartea acestuia, și apoi, și a treia ediție a *Mărturisirii Ortodoxe*, cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu și cu osteneala lui Antim Ivireanu.

În această atitudine finală, irenică, de creștinească smerenie, a marelui Brâncoveanu aflăm continuarea înțeleptei politici religioase, creștine, a conducătorilor creștini, care vedeau mai departe decât propriul lor orgoliu, din sfera căruia nu se puteau desface nici chiar conducătorii Patriarhiilor, (așa cum se vedește în acest caz, sau în „shisma” din timpul lui Alexandru cel Bun) etc.... Ei nu uitau că „dragostea toate le iartă” și că orice piedici puse de firea omenească unirii creștinilor trebuie să se topească în focul ei. Amintim că Brâncoveanu nu este unic prin această atitudine în Istoria Bisericii noastre: chiar cu câteva decenii înaintea lui, „Basileul” Vasile Lupu scria mitropoliților greci și patriarhului Constantinopolului, cerându-le „de o potrivă unire în gânduri, iar pe urmă și pacea netulburată, deoarece prin buna sfătuire a tuturor se cârmuesc cele ale Bisericii și lumea.... Să lipsească toate planurile rele și dușmăniile, și întru nimic de acum înainte să nu se socotească.... ca să lipsească cu totul din Biserica lui Hristos scandalul...”¹.

Ce amestec are viitorul mare mitropolit al Țării în afacerea „Cariofil”? El tipărește acele *Intrebări și răspunsuri*, lăsate de Cariofil în manuscris, în grecește, adăogându-i o prefață în care le elogiază. Adăogăm că acesta murise la un an după venirea în țară, iar prefața lipsește din mss-ele românești dela Academie.

Acest tratat arată o putere speculativă deosebită, se ocupă cu deamănuntul de raportul dintre Har și libertate și a fost mult prețuit de străbunii noștri: la Academie se găsesc mai multe manuscrise cu același text al unei traduceri românești.

Nu avem motive să credem că împăcarea, a cărei pecetie e tipărirea în colaborare a *Mărturisirii Ortodoxe* la Snagov, s'a făcut cu cedarea din vreo parte. Dimpotrivă, suntem încredințați că nici Domnitorul și nici Antim Ivireanu nu vor fi încercat să convingă pe patriarh că fostul mare logofăt nu era eretic, când primea „prefacerea”, dar nu și „transsubstanțierea” sau „mutarea usiei”, cum se zicea atunci, însă nici învățatul patriarh nu

1. Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XIV: *Documente grecești privitoare la Istoria Românilor publicate...* de N. Iorga, București 1915, t. XIV, part. I, pp. 149-150.

va fi încercat să-i convingă că în Răsăritul apropiat era nevoie de o formulă explicită, care să înlăture orice putință de a înțelege în chip protestant această dogmă.

Ca un epilog al acestei drame, al cărei erou principal și-a aflat azil și sfârșit mângâiat de bunătatea proverbială a acestui neam, român și creștin, voiu aminti că, pe când teologii greci și ruși au oșilat între cei doi termeni: *prefacere* (μεταβολή — prelogenie) și *transsubstanțiere* (μετουσίωσις pressuchtchestolonie), teologii români au mers hotărît pe urmele lui Petru Movilă, ale lui Constantin Brâncoveanu și ale lui Antim Ivireanu. Această atitudine s'a manifestat cu deosebire la conferința dintre anglicani și ortodocșii români, la care au luat parte, printre alții, fostul meu magistru, preotul Ioan Mihălcescu, pr. prof. Petre Vintilescu și d. prof. V. G. Ispir, ca secretar al conferinței, care s'au pronunțat hotărît împotriva ei, împreună cu toată delegația românească, așa după cum se vede din declarația pe care Comisiunea română a supus-o spre deliberare Delegației anglicane, cu privire la Sfânta Euharistie și a fost acceptată unanim de către Delegația anglicană, în forma următoare: „In Sfânta Euharistie, pâinea și vinul devin prin consacrare (μεταβολή) trupul și sângele Domnului nostru Iisus Hristos. Cum? Aceasta este un mister”.¹

Pentru noi, un elev a ceea ce-mi place să numesc „Școala dela București”, al aceleia care s'a manifestat totdeauna prin două calități față de alte Facultăți sau Academii de Teologie din țară și din întreaga ortodoxie, și anume, prin moderație și prin căutarea temeiului învățaturii la Sf. Părinți, autoritatea dascălilor acestei Facultăți la care, pentru chestiunea în speță, s'a adăogat și a altora, mi-e deajuns; dar pentru alții voiu stărui puțin asupra îndreptării acestei atitudini de împotrivire, din punct de vedere dialectic la primirea cuvântului μετουσίωσις.

Mai întâi, noi socotim că această respingere a cuvântului μετουσίωσις nu e una de principiu. Nu se zice, de pildă: N'o primim fiindcă are ca temeii categoriile păgânului Aristot. Ar însemna să redeschidem o discuție închisă de mult în favoarea filosofiei. Căci mi se pare de prisos chiar, să amintesc că „darurile Harului nu înlătură firea omenească și că rațiunea și credința au fost totdeauna în raport de nedesăvârșit față de desă-

1. Conferința română ortodoxă-anglicană, ținută la București, 1-8 Iunie 1935..., București, 1938.

vârșit, în Teologia creștină și în strânsă legătură — aceasta din urmă folosind principiile filosofiei, pentru dezvoltarea punctelor ei de credință. Mai e de trebuință să amintim cât de mult s'au folosit de „Divinul Platon” și de Aristot înșiși Sf. Părinți — „lăsându-le sgura și primind aurul?” Deci principial, nu avem a ne opune Filosofiei; dimpotrivă, ea a dat, la timp, arme bine mânuite de cugetătorii creștini.

Problema dacă folosirea categoriilor peripatetice e legitimă s'ar putea pune sub altă formă. Lămurirea, pe cale rațională, a tainei prefacerii elementelor în trupul și sângele Domnului cu ajutorul Filosofiei aristotelice e valabilă pentru adepții acestei Filosofii... Dar chiar romano-catolicismul mai dă naștere din când în când câte unui Père Laberthonnière. De aceea, *substanțialiștii*, adică partizanii sistemelor filosofice de gândire după care nu există accidente reali, și deosebiți în *realitate* de substanță, care e unica realitate, nu vor primi această explicație (și în această categorie avem pe un Descartes, un Leibnitz, Spinoza, panteiștii germani din veacul al XIX-lea). Dar nu vor primi această teorie nici partizanii *fenomeniștilor*, după care nu există substanță; accidentii cari apar simțurilor sau conștiinței (ca fenomenele), fiind pentru ei unica realitate. În această categorie putem pune pe sensualiștii englezi, Școala neo-criticistă, filosofia devenirii pure, etc.

Să presupunem, totuși, că ne însușim cu toții filosofia aristotelică. Am reușit cu aceasta să tâlcuim taina înfricoșată, la care, după cum ne învață Sf. Grigore cel Mare, îngerii înconjoară pe preot în altar? *Aici mi se pare a fi nodul gordian al chestiunii*. Repet: aplicând categoriile de substanță și accidente Sfintei Euharistii, a reușit teologia romano-catolică să tâlcuiască acest *quomodo*, acest *cum*, acest mod al prefacerii elementelor în trupul și sângele Domnului?

Dacă intrăm în amănunte, de pildă, dacă întrebăm pe teologii apuseni: în ce chip se produce transsubstanțierea, adică dacă substanța trupului și a sângelui Domnului e creată din a pâinii și a vinului, sau o înlocuește pur și simplu — ce ne răspund ei? Că într'adevăr, în natură substanța ființei schimbate se modifică și trece într'o ființă nouă, pe care o produce. Dar în schimbarea euharistică, pâinea și vinul sunt schimbate în trupul și sângele lui Hristos fără să treacă în ele, adică în ceva ce există înaintea schimbării. Ca amănunte și nuanță răspunsurile lor vor fi nenumărate: dela Toma de Aquino, care admite „cre-

atio ex pane", până la Duns Scot, care admite — împotriva Sf. Părinți —, că Trupul lui Hristos coboară din cer la altar. Între aceste două extreme, mai aflăm o teorie a producerii, alta a devenirii, alta a reproducerii, și așa mai departe.¹ Să ne mai întrebăm: Hristos a dat ucenicilor săi trupul său pământesc? Sau pe cel proslăvit? Cea dintâi e părerea lui Toma de Aquino și a altora, cea de a doua, a lui Victor de St. Hugo, pe când noi ortodocșii zicem că trupul pământesc și cel proslăvit e unul și același. Să lăsăm la o parte și aceste greutăți, ca și altele, ridicate de pildă de *paritatea* cu esența omenească, la care e coborâtă Dumnezeirea în această explicație, și să trecem măcar la una dintre greutățile dialectice, pe care le ridică sistemul aristotelic la această explicație.

Definiția însăși a substanței provenită dela: „*substare*”— ne arată că ea trebuie să stea sub ceva, adică sub accidenți. Iar definiția însăși a accidentilor este: ceva ce poate fi, sau ceva ce poate să nu fie. În teoria transsubstanțierii, substanța Prea curatului Trup și Sânge al Domnului nu se unește cu substanța pâinii și a vinului, care nu mai există; *dar n'are nevoie nici de accidenți, fiindcă pâinea și vinul nu pot fi accidenții lui*. Așadar aici nu avem nici o unire substanțială, nici una accidentală, ci o unire tainică, de nepătruns, pe care teologii apuseni au numit-o *sacramentală*. Și atunci, întreb: Mai păstrăm noțiunea aristotelică de substanță, în acest proces tainic? Fără îndoială că nu! Mai departe, trecem la accidenți. Nici ei nu-și mai păstrează caracterul lor de accidenți așa cum i-a definit Filosofia. Într'adevăr, ne învață teologii apuseni, ei există acum nu ca oricare accidenți, ci *ad modum substantiae*, după modul de a fi al substanței: deci au o existență substanțială.

Mă opresc aici și închei asupra acestei chestiuni: Dacă explicăm prefacerea Domnului prin teoria transsubstanțierii, uităm de unde am plecat când am ajuns la destinație. Dacă pentru a tâlcui o minune, facem să intervină alte minuni, care schimbă accidenții în substanță și substanța în accidenți, atunci nu mai avem o explicație, ci o serie de explicații a explicațiilor, într'un cuvânt, nu o *explicatio* ci o *complicatio*; căci pentru a răsturna categoriile lui Aristot, facem apel la atotputernicia lui Dumnezeu; prefer atunci să fac apel la atotputernicia Lui, fără să mai fac apel la categoriile lui Aristot, dela început, și să las tainei în-

1. Cf. B. Bartmann, *op. cit.*, II, p. 337.

treaga ei măreție, iar substanței și accidentilor proprietățile din definițiile lor!

Convingerea noastră mai este că dacă ar fi fost cu puțință o tâlcuire a tainei prefacerii Sf. Euharistii pe temeiul categoriilor aristotelice, ar fi făcut-o înaintea apusenilor Sf. Ioan Damaschinul, care le cunoștea *nu* prin mijlocirea Arabilor și a altora, ci în limba lui, și care, precum se știe, a și dat un tratat despre Logica lui Aristot. Dar el ne învață că nu e cu puțință acest lucru, când spune: „Dacă cercetezi să afli *chipul* în care se face aceasta (πῶς γίνεται), îți este deajuns să știi că se face prin Duhul Sfânt, după cum Domnul și-a făcut, prin Duhul Sfânt și în el însuși, trup din Sfânta Născătoare de Dumnezeu. Mai mult nu știm decât că Cuvântul lui Dumnezeu este real, activ, atotputernic, dar *chipul în care se preface nu se poate cerceta*“.¹

Acest adevăr trebuie că l-a înțeles și Sergiu Bulgakov, atunci când a dat o explicație mult mai acceptabilă din punct de vedere dialectic și mai aproape de duhul patristic decât a apusenilor². Dar tâlcuirea lui e minată prin punctul de plecare greșit: trupul Domnului din momentul înălțării devine, după Bulgakov, o simplă energie, o simplă forță dinamică — ceea ce e opus cu totul învățaturii calcedonice și cap. XV din ep. I către Corinteni.

Am arătat obârșia apuseană, scolastică, a teoriei lămuritoare a tainei prefacerii Sf. Daruri; am văzut cum, prin „latino-phrones“, numai, a pătruns în Biserica noastră; am căutat să demonstrez că nu o putem primi, nu din principiu, aprioric, ci fiindcă ea nu corespunde așteptărilor, că în fond nu explică, ci complică lucrurile. Și concluziile noastre s'au încadrat în ale Patristiceii, sintetizate de Sf. Ioan Damaschin. Suntem în consimțământul marilor liturgiști și al marilor teologi răsăriteni din toate timpurile, cu excepția celor numiți aici. La numele tuturor liturgiștilor și ale dogmatiştilor din epoca Comnenilor, putem adăoga altele, tot așa de strălucite, din epoca Paleologilor, ca Palama, Cabasila, Simeon arhiepiscopul Tesalonicului, Nichita Coniatul, chiar o parte dintre cei trecuți la catolicism. Socotesc că nu e de prisos să mai amintesc că marea majoritate a teologilor

1. Sf. Ioan Damaschinul, *Expunerea dreptei credințe*, cartea IV, cap. XIII, Migne, P. G., XCIV, col. 1145.

2. Prot. Sergiu Bulgakov, *Dogma euharistică*, trad. din rusește de Pr. Paraschiv Angelescu, București 1936.

ortodocși din epoca modernă și contemporană nu primesc teoria cuvântului μετασίωσις.

Cercetătorii arată că chiar din 1714 exista o Ἐξήγησις a arhimandritului Ghenadie, în care accentul se punea, în această problemă, nu pe modul în care se face prefacerea, ci pe *faptul în sine*¹. Era începutul cercetării amănunțite de către teologii răsăriteni a însemnătății doctrinale a acestui cuvânt în Dogmatica ortodoxă. Am putea să-i împărțim în trei mari categorii: a) unii, cei mai puțin numeroși, primesc teoria scolastică *tale quale*; e cazul lui Mesoloras² sau al unor teologi ruși din veacul trecut, care, când au fost provocați de anglicanul Palmer, în călătoria sa prin Rusia, au răspuns: „Dar noi credem și învățăm transsubstanțierea!”³; b) alții, foarte numeroși, urmând exemplul împăciuitor al Mărturisirii Ortodoxe, folosesc termenul μετασίωσις ca echivalent al cuvintelor tradiționale, (μεταβολή mai ales), fără a primi teoria presupusă de el; așa fac: Malninovsky, Filaret Drozdov⁴, Constantin Callinicos⁵, în catehismele lor,

1. Hrisostom Papadopoulos, Δοσιθέος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1641-1707), în: Νέα Σιών, vol. V, Ierusalim 1907, p. 159; apud Curt R. A. Georgi, *op. cit.*, p. 82.

2. I. E. Mesoloras, Συμβολικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Atena 1893, vol. IV, pp. 271, 288.

3. Palmer, *Notes on a visit to the Russian Church*, p. 145; apud Fr. Heiler, *Urkirche u. Ostkirche* (colecția *Die Katholische Kirche des Ostens u. Westens*), München, 1937, p. 255.

4. Filaret Drozdov: *Catéchisme détaillé de l'Église catholique orthodoxe d'Orient, examiné et approuvé par le saint synode de Russie et publié à l'usage des écoles de tous les Chrétiens orthodoxe*, traduit du russe, Paris, 1851. El scrie: „Cum trebuie să înțelegem cuvântul *transsubstanțiere*? Răspuns: În expunerea credinții Patriarhilor din Răsărit se spune că cuvântul *transsubstanțiere* nu lămurește deloc în ce chip pâinea și vinul se schimbă în substanța trupului și sângele Domnului; căci Dumnezeu singur poate înțelege această taină, care depășește orice inteligență omenească. Acest termen slujește numai ca să arate că pâinea se preface în adevăratul trup al Domnului și vinul în adevăratul sânge al Domnului, în realitate și substanțial”.

5. Constantin Callinicos, *Griechisch-orthodoxer Katechismus. Kompendium des Glaubens —, Sitten, — und Kultelehre*, hrsg. auf Veranlassung S. E. des Erzbischofs von Thyatira, Londra, 1928. În nemțește de dr. A. Steinmetz, München, cap. XIII, p. 41 sq. Apud Curt R. A. Georgi, *op. cit.*, p. 83: Nu pomenește despre schimbare, ci pune accentul pe pregătirea celor ce se împărtășesc prin pocăință și post, pe epicleză, în îndeplinirea tainei, pe uniunea cu Hristos ca lucrare a sacramentului și pe punctele care deosebesc de Roma în învățătura răsăriteană despre Cină.

Macarie¹ și, în vremea noastră, Hristu Andrușos²; c) tot așa de mulți sunt corifeii Teologiei ortodoxe moderne, care resping cu hotărîre atât cuvântul, cât și teoria presupusă de el, începând cu A. Homiacov³. Diovnioțis⁴, în polemica sa bine cunoscută cu Andrușos se ridică împotriva oricărei încercări de lămurire a tainei pe temeiul apusean al deosebirii între substanță și accidenți, accentuând cu deosebire declarația din Mărturisirea lui Dositei că transsubstanțierea nu explică modul prefacerii elementelor. Taina trebuie păstrată și primită în întregimea ei, așa cum au făcut și Sf. Părinți. Hrisostom Papadopulos dă puternic sprijin acestei opoziții a ortodocșilor, studiind atât „cazul Cariofil”⁵, cât și teoria transsubstanțierii, din punct de vedere ortodox. Ea nu poate fi primită, deoarece „teologii Bisericii latine —zice el— au voit cu deosebire să explice prefacerea fizico-chimică (τὴν φυσικοχημικὴν) a pâinii și a vinului, și nici în chip duhovnicesc, ci senzual și material, în trupul și sângele Domnului, făcând mai mult lucrare de oameni de știință decât de teologi”⁶.

1. Macaire, *Théologie Dogmatique orthodoxe*, vol. II. (Tradusă de un rus). Paris, 1860, p. 474: „Trebuie să amintim că cuvântul *transsubstanțiere* nu lămurește deloc chipul în care pâinea și vinul se schimbă în trupul și sângele Domnului; căci nimeni nu poate să conceapă, afară de Dumnezeu însuși, iar eforturile pe care le-am încerca, spre a ajunge acolo, n'ar fi decât acte de nebunie și de ateism. Ci prin acest cuvânt „arată numai că pâinea și vinul sunt schimbate în trupul și sângele Domnului, după sfințire, nu în chip figurat sau simbolic, nu prin supraabundența harului...” (urmează textul complet din art. XVII al Mărturisirii lui Dositei).

2. Hristu Andrușos, *Dogmatica Bisericii ortodoxe răsăritene*, traducere autorizată de Dr. Dumitru Stăniloae, profesor la Academia Teologică „Andreiană”, Sibiu, 1930, p. 375 sq.: „Această schimbare a elementelor, numită de noi prefacere (μεταβολή, μεταποίησις, μεταστοιχείωσις), iar la Latini transsubstantiatio, se întenează mai întâi pe cuvintele amintite ale instituirii Sf. Euharistii...”.

3. A. Homiacov, „care osândește cu hotărîre faptul de a privi cea mai mare taină creștină ca o minune atomică-chimică”. (Ștefan Zankow, *Das orthodoxe Christentum des Ostens*, Berlin, 1928, p. 107, nota 56.

4. K. I. Diovnioțis, *Τὰ μυστήρια τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως δογματικῆς*, Atena, 1913, cap. Euharistiei, și mai ales lucrarea polemică *Ὁφειλομένη ἀπάντησις*, al cărei rezumat îl avem în Frank Gavin, *op. cit.*, pp. 328-336.

5. Hrisostom Papadopulos, *Ἰωάννης Καρυφύλλης*, Alexandria, 1918.

6. Idem, *Δοσιθέος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων*, în *rev. cit. supra*, p. 124, apud M. Jugie, *Teologia Dogmatica...* cit. supra, vol. III, p. 217.

La rândul său, teologul bulgar Ștefan Zankov¹ constată că, „fără îndoială că există în Biserica ortodoxă doctrina că Hristos e prezent și în Darurile sfințite și că în ele are loc o „prefacere” la consacrare, sau, mai bine, după cum învață vechii Părinți răsăriteni: că Darurile sfințite sunt adevăratul trup și adevăratul sânge al lui Hristos. Totuși, numai atât. Nu există nicio propozițiune rânduită în chip obștesc (ecumenic) și obligatorie asupra aceluși „cum” se întâmplă aceasta. Tot ce e spus asupra acestui lucru nu e dogmă, ci numai o părere. Invățătura despre transsubstanțiere a găsit, într’adevăr, de două veacuri acces și partizani printre Ortodocși, totuși, disputele teologice ortodoxe din ultimele decenii asupra acestei chestiuni au arătat că, de fapt, această învățătură nu a fost și nu este o dogmă a Bisericii ortodoxe...”. La aceste critici și la acest refuz unanim de aderențe, teologul rus Bulgakov² a adăugat o parte pozitivă, a cărei însemnătate e cu totul deosebită: încercarea de a da o explicație pătrunzătoare a tainei în duhul ortodox al Prefacerii și al Înălțării (pe care n’o primim, din pricina arătată mai sus).

* * *

După acest mare ocol am ajuns la una dintre concluzii, și anume, la aceea că suntem siliți să respingem ambele ipoteze, în care am înglobat părerile istoricilor de până acum asupra chestiunii, *adică și pe aceea a lui D. Russo*, după care căderea lui Cariofil s’ar datora nu chestiunilor teologice, acestea fiind numai pretexte, *dar și pe aceea a lui Erbiceanu*, după care Cariofil era luterocalvinist: Ioan Cariofil *nu* era eretic, și el credea, ca și patriarhul Dositei, în prefacerea Sfintelor Taine. Dar Dositei a greșit socotind că neprimind cineva felul de tâlcuire al unei dogme, dintr’o epocă oarecare, nu se supune Bisericii, *căci numai dogma e revelată și impusă, nu și explicarea ei, care poate să se schimbe dela o epocă la alta, sau poate să și lipsească atunci când ea depășește mintea omenească*. În sfârșit, că Domnitorul Constantin Brâncoveanu și Mitropolitul Antim Ivireanu, pe atunci ieromonah, n’au protejat un eretic, ci un drept credincios, întâmplător mai tradiționalist decât însuși marele Dositei.

Ca o notă marginală la felul în care ne-am înfățișat con-

1. Ștefan Zankov, *Das Orthodoxe Christentum des Ostens*, Berlin, 1928, p. 107.

2. Protoiereul Sergiu Bulgakov, *Dogma euharistică*, traducere din rusește de Pr. Paraschiv Angelescu, București, 1936.

vingerile în „cazul Cariofil” se mai ridică însă o întrebare, și cu răspunsul ei vom termina: Nu e oare motiv de nedumerire faptul că nu facem aici decât o simplă „curățire de teren”, nepri-mind nici teoria lui Toma de Aquino, nici pe a lui S. Bulgakov și nepunând nimic în loc, ca să vorbim în felul timpului nostru? Nu credem. Adeseori avem de adus ceva mai mare și mai bun decât o încercare de teoretizare proprie, și anume, conștiința limitării noastre în fața imensității tainelor pe care le propune Teologia și, cu deosebire, Teologia Dogmatică. Pentru a exemplifica acest lucru vom aminti pilda pe care ne-o dă Sf. Ioan Damaschin în cap. XVI din cartea IV a „Expunerii amănunțite a drepteii credințe”: Pe când Avgar era împărat al Edesenilor, a trimis pe cel mai mare meșter la Mântuitorul, ca să-i zugrăvească chipul. Dar acesta s'a văzut nevoit să renunțe la încercarea lui, din pricina luminii strălucitoare a feții preacurate... În fața tainelor dumnezeiești, adeseori avem vârtejul abisului care ne împiedică de a continua. În asemenea clipe, Diadoh de Fotiche ne învață că „e bine să aștepti, prin credință, prin exercițiul iubirii, lumina, pentru a vorbi de ea. Căci nimic nu e mai sărac decât gândirea care vorbește despre lucrurile lui Dumnezeu, fără Dumnezeu fiind”.

Este cazul cu taina prefacerii Sf. Euharistii. Dela începutul Teologiei s'a arătat că, împreună cu dogma Sf. Treimi și cu aceea a Intrupării, dogma prefacerii elementelor e o *dogmă pură*, că adică niciodată mintea omenească nu va izbuti să străbată acest ocean fără fund de mister.

Nu mai repet cuvintele Sf. Ioan Damaschinul cu privire la ininteligibilitatea tainei Sf. Duh prin rațiune; voi aminti că chiar unii dintre scolastici spuneau: *De hoc sacramento, magis credendum et venerandum quam disputandum est!* Dar prin credință, și mintea va putea înțelege tot ce-i este de trebuință nu pentru curiozități deșarte, ci pentru mântuire: ea deschide pentru noi puțința unei cunoașteri superioare, a gnozei, a unei științe duhovnicești și nu firești. Credința e eșirea din lumea psihică firească și intrarea omului într'un organism duhovnicesc, într'o colectivitate religioasă, într'o altă ordine de valori, adică în Biserică... Lumea lucrurilor nevăzute se descoperă în Biserică, în organismul spiritual, care e o realitate ontologică, în acest trup mistic al lui Hristos, unde nu mai e împărțire și sfâșiere, dușmănie și luptă,

care stăpânesc lumea lucrurilor văzute, lumea naturală, fizică și psihică¹.

În Biserică, nu mai suntem singuri în fața lumii văzute și nevăzute, înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor, ci împreună cu toți frații în aceeași credință, cu toată Biserica.

Vădit lucru că omul, *ce puits d'inquiétude, cet abîme d'inquiétude*, cum zicea Péguy, după fr. Augustin, nu se oprește până în mormânt dela încercarea de a pătrunde tainele de dincoace și de dincolo de zare; iar *Dogmatica nu e decât o formă circumscrisă a acelor năzuinți, încununată de un răspuns care ne vine de sus...* Dar când acest răspuns n'a venit de sus — dogmatistul greșeste dându-l dela el: „Nu m'ai fi căutat, dacă nu m'ai fi și găsit!”, zicea Pascal.

Dogmatistul își mai dă seama că mântuirea nu e legată de înțelegerea unor anumite lucruri, ci mai curând de partea pe care, prin căldura iubirii față de Dumnezeu și față de aproapele vom scoate-o din adevărurile de credință. Tot ce e de trebuință pentru mântuire — bunul suprem — se înțelege mai bine când e primit de o inimă curățită prin iubire: „Fericiți cei curați cu inima, căci aceia vor vedea pe Dumnezeu!” O pioasă legendă istorisește că un episcop a vizitat odată pe un pustnic, într'o insulă îndepărtată, despre a cărui viață îmbunătățită se dusesse vestea până la el. Pustnicul, văzând pe însuși episcopul său, i s'a închinat, căzând la pământ. Dar episcopul a prins a-l cerceta, și cu nespusă uimire a constatat că, în afară de rugăciunea zisă a lui Iisus, nu cunoștea nicio rugăciune și nici măcar simbolul credinței... Atunci episcopul s'a mâhnit și a prins a-l învăța crezul. După ce l-a învățat, l-a părăsit binecuvântându-l, s'a suit în corabie și s'a depărtat. După câțeva vreme, vede o lumină care se apropia din spate; pe măsură ce se apropia a deslușit chipul monahului care venea pe mantia întinsă pe deasupra valurilor. Și i-a strigat pustnicul: „Părinte sfinte, nu-mi mai aduc aminte cum să continui...” din cutare loc; iar episcopul, cutremurat, i-a răspuns: „Sfinte al lui Dumnezeu, spune numai cât știi, că-l știi mai bine decât mine!”

Teologul, prin excelență, ne învață cunoscătorii, a fost Sf. Ioan, care a înțeles că Dumnezeu e iubire; poate Sf. Maria Mag-

1. V. N. Berdiaeff, *Sur la nature de la foi*, art. publicat în *Δόγος*, revue internationale de synthèse chrétienne orthodoxe, I-ère année, nr. 1 (1928), Bucarest, pp. 45-50.

dalena a fost unul dintre cei mai mari teologi. Dar cel mai mare teolog, în acest înțeles, a fost, fără îndoială, Maica Domnului, care într'un dor nesfârșit, a contemplat sub vălul pâinii și al vinului, pe însuși Fiul său, intrat în slava părintească, pentru a scâlda lumea în oceanul de haruri.

Biserica a dat numele de „Noul Teolog” Sfântului Simeon, care a experimentat adevărul suprem, și anume, că *iubirea e suprema cunoaștere*. Tot Biserica a dat numele de Θεολογία supremului grad al trăirii mistice — adică al cunoașterii lui Dumnezeu prin iubire. Dar ea a dat și un criteriu al siguranței acestei iubiri și a repetat cuvintele Sf. Ioan: Nu poți să iubești pe Dumnezeu, pe care nu-l vezi dacă nu iubești pe fratele tău, pe care-l vezi. Ea a păstrat ca o comoară scumpă, în Evanghelii, cuvintele Mântuitorului, care spune că la judecata de apoi va zice celor aleși: „Veniți binecuvântații Tatălui meu, că flămând am fost și mi-ați dat hrană, gol și m'ați îmbrăcat, însetat și mi-ați dat să beau... Căci ce ați făcut unuia dintre acești mai mici ai mei, mie ați făcut”.

Cei vechi nu despărteau Dogmatica de Morală, ele fiind expresia acestui fenomen de osmoză a iubirii între Dumnezeu și om, prin Dogmatică și între oameni, prin Morală, în acest organism suprafiresc, Biserica.

De aceea temeiul credinței noastre este la cei vechi, și în Biserică. Căci, după cuvântul unuia dintre ei, al Sf. Irineu, *Ubi Ecclesia, ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, ibi Ecclesia et omnia gratia: Spiritus autem veritas*.

N. CHIȚESCU

profesor agregat la Facultatea de
Teologie din București

RĂSPUNDEREA PREOTULUI ÎMPĂRTĂȘIND GRABNIC PE BOLNAVI.

În pomelnicile aduse de credincioși la proscomidie pentru pomenire, la slujirea parastaselor și în cetirea acatistelor, preoții văd scrise și nume având lângă ele cuvintele: «*mort fără luminare, nespovedit și neîmpărtășit*». Mi se pare că, la auzul acestor cuvinte, preotul și credincioșii au o strângere de inimă, o adevărată compătimire. Cineva este vinovat de o asemenea neglijență: cel mort că nu s'a gândit din vreme să se pregătească de moarte? Rudele că n'au alergat cu mai multă grabă să-l cheme pe preot? Preotul care a fost zăbavnic, lăsându-l neîmpărtășit? Știm, însă, că pentru credincioși, cel mai nefericit creștin este cel trecut negrijit în viața cea de veci. Pentru creștinii unui sat, cea mai mare vinovăție a unui preot este când își scapă oamenii negrijiți din lenevire, din lipsă de dragoste sau plecând din sat prea des și pentru treburi personale.

Dupăce o asemenea nenorocire s'a întâmplat, rudele, din dragoste sau din datorția față de cel mort, pierzând legătura cu cel trecut în viața de veci, vor să-i ușureze starea de nefericire cu care așteaptă judecata viitoare; sau, dacă ele sunt vinovate și simțindu-și cugetele apăsate de o asemenea muștrare, stăruie în rugăciuni ca să spele greșala lor.

Pentru ce atâția creștini mor astfel: «*lipsiți de merindea cea mai de pe urmă și cea mai necesară*», cum spune canonul 13 al sinodului I ecumenic, cum este tradițiunea Bisericii și cum cred adevărații creștini?

Se întâmplă să moară mai mulți fără sf. împărtășanie în orașe, pentru că aci numărul creștinilor nepracticanți ai sf. Taine este mai mare. Ei nu sunt necredincioși, însă împlinesc mai mult Tainele și ierurgiile legate de viața publică și socială. Își botează copiii, se cunună, își slujesc morții, iar spovedania și împărtășirea, Taine cu caracter mai mult personal, le neglijează. Numai când vine ceasul morții, abia atunci și-aduc aminte. Dacă mai pot, ei sau rudele lor, și cheamă preotul dacă n'au fost loviți de moarte grabnică și fără de veste.

Mai multa lor încredere în medic, la caz de boală, fac ca să fie așteptată salvarea vieții dela știința și dibăcia unui om,

iar preotul să fie lăsat la urmă, când bolnavul a intrat în agonie. Atunci rudele aleargă după preot, căutându-l pe la bisericile vecine, căci de multe ori încă nu știu de care țin, sau telefonând ca preotul să vină grabnic, că cineva trage să moară. Dar agonia poate fi lungă sau mai scurtă, și până să ajungă preotul, agonizantul și-a dat sfârșitul.

Cei care zac în spitale, mulți au acest nefericit sfârșit, pentru că disciplina vieții de spital este orânduită de medici și personalul de supraveghere, care nu vede cu ochi buni să fie împărtășit cineva, ca să nu impresioneze pe ceilalți bolnavi, decât atunci când își dau seama că cel intrat în agonie va muri în curând.

Mulți creștini au prejudecata că sfânta împărtășanie se dă când cineva este gata să moară, altfel îi grăbește sfârșitul. Se mai simte, în deosebi la orașe, printre cei care au primit o influență a culturii occidentale, venită din biserica romano-catolică, că această hrană duhovnicească se dă numai ca o însoțire în viața de veci a celui care moare.

Viața modernă îl desparte pe om de casă și ai săi, obligându-l să muncească în colectivități mari: fabrici, instituții publice, lucrări edilitare. Când se întâmplă ca unii să cadă victime prin accidente sau să li se facă rău, primele ajutoare sunt date de medici. Dacă se gândește cineva și la împărtășirea victimelor, anevoie poate fi găsit un preot. Intr'o ciocnire de trenuri, într'o explozie la o fabrică, cine poate găsi preotul care să împărtășească pe cei gata să moară? Spitalul de urgență nu are încă un preot care să fie chemat în cazuri grabnice.

Slabele legături dintre oamenii trăind în marile orașe îi lasă indiferenți, de multe ori, pe trecătorii care văd un om murind, ca să se gândească și la sufletul lui. Am în minte moartea unui birjar, într'o seară de iarnă, când lovit de un atac de cord, numai caii care s'au oprit și au rămas sforăind tot timpul lângă stăpânul lor, au atras atenția oamenilor că cineva a murit în zăpadă.

Când vin vremuri excepționale, așa cum sunt războaiele, cazurile de moarte năpraznică sunt și mai multe. Câți s'au gândit, pe vremea bombardamentelor aeriene, să se împărtășească? Cei mai mulți au murit negrijiți. La fel, când mor atâția în luptă, pe front, sau se scufundă vase cu mii de oameni.

Iată atâtea cauze ce fac ca mulți creștini să moară negrijiți. Dacă, însă, creștinii s'ar împărtăși așa cum prescrie Bise-

rica, cel puțin la cele patru posturi; dacă n'ar fi greșit închipuire a unora că sf. împărtășanie grăbește sfârșitul și dacă viața individuală a creștinilor ar fi mai mult sub ochii preotului, cazurile ar fi rare, așa cum sunt la sate.

Însă, în mai toate cazurile când preotul este chemat să împărtășească un om în agonie, simte o greutate deosebită în împlinirea datoriei și răspunderii sale preoțești. Bolnavul nu se mai poate spovedi și deslegarea este nevoit s'o facă în condiții neobișnuite, iar sf. împărtășanie trebuie să i-o dea în grabă. Un asemenea caz mi s'a întâmplat, istorisindu-l în cartea *Icoana Maicii Domnului*, sub titlul *Aproape de cei ce-și dau sufletul*.

Reproduc o parte din ceea ce am scris:

«Intr'un salon cu mai multe paturi, un ofițer era aproape să-și dea sfârșitul. Fața-i era suptă, ochii duși în fundul capului, trupul un schelet și gura încleștată. Un cancer îl topise ca pe o lumânare. Lângă el, soția și ordonanța și toți ochii celorlalți bolnavi...

«...Soția îi aprinsese lumânarea care stătea pe măsuță, între doctorii, iar eu am început să citesc în grabă, să nu-l scap neîmpărtășit. Dar când am vrut să apropii sf. Taine, bolnavul și-a strâns dinții. Credea că i se dă o doctorie de care se săturase, sau că împărtășindu-l, am să-i grăbesc sfârșitul? Am stat așa, cu sfânta împărtășanie în mână câteva minute, asistând impresionat la lupta soției și a ordonanței, ca scumpa lor ființă să nu moară neîmpărtășită...

«Bolnavul tot nu deschidea gură. De mai multe minute soția se lupta să-l convingă. Vedeam că sfârșitul i se apropie. Nu mai puteam sta cu sf. Taină în mână, văzând un om care nu-și mai dădea seama, că o să moară negrijit. M'am hotărât să fiu cu sânge rece și am spus soției și ordonanței ce aveam de gând să fac. Ordonanța ținându-i brațele, iar soția capul între palme, cu degetul gros dela mâna stângă am apăsat în colțul buzelor, i-am descleștat dinții, am dus lingurița în fundul gurii și cu procovățul i-am șters repede buzele».

Impresionanta dorință a soției să-și vadă soțul împărtășit, eforturile depuse de ordonanță și ochii tuturor bolnavilor din salon, care stăteau atenți și parcă îndemnându-mă stăruitor să nu-l las neîmpărtășit; ușurarea și înseninarea tuturor când m'au văzut că am reușit, mi-au dat atunci convingerea că am împlinit ceea ce este dator să facă orice preot.

Mărturisesc că n'am văzut decât bolnavul alunecând pe povârnișul vieții de dincolo. Trebuia să mă grăbesc ca să nu se depărteze prea mult, și să nu-l mai pot prinde. Nu mi-a venit în gând niciun canon al Bisericii, după care se dă sf. împărtășanie. Gândul că putea muri așa de grabnic era atât de puternic și nu lăsa loc niciunei alte ezitări.

Am fost încredințat că ajut un trup care nu mai era stăpân pe el, nu că violentez un suflet.

Abia acum încerc să reconstitui, pe cât este posibil, starea sufletească a acestui muribund, dar și a mea care am vrut să-mi fac datoria, așa cum îmi glăsuia conștiința determinată de toate amintirile și cunoștințele precești strânse încă din copilărie. Cum era să-l las pe acesta, neîmpărtășit, avându-l în fața mea? Stările acestea de conștiință personală sunt așa de luminoase pentru cel care le trăește, încât nu mai vede nimic pe delături. Sunt ca luminile puternice ale farurilor unui automobil pe urma cărora, tu, care privești, crezi că vezi bine și până departe, numai ce este în dreptul tău, însă nu mai distingi nimic ce stă, ca indicator, pe marginile drumului. Cel care stă în afara acestor raze de lumină puternică are o perspectivă deosebită și poate vedea altfel și alte lucruri. Așa mă găsesc cu diac. Ene Braniște, asistent la Facultatea de Teologie, care comentând acest caz, în recenzia făcută la cartea mea *«Icoana Maicii Domnului»*, scrie cu dorința clarificării unor asemenea cazuri grele, următoarele:

«Discutabilă de asemenea, din punct de vedere dogmatic, este sugestia pastorală din ultima bucată (*Aproape de cei care-și dau sufletul*) unde preotul este înfățișat dând, unui bolnav lucid, sf. împărtășanie în chip forțat, cu toată împotrivirea lui. Se știe că, pentru primirea oricărei sfinte taine — și deci cu atât mai mult pentru sf. împărtășanie, — e absolut necesar consimțământul de voință liberă și de credință a primitorului (excepțiile prevăzute de tradiție și de canoane nu cuprind și cazul la care ne referim) Datoria preotului este deci să instruiască și să pregătească sufletește pe credincios din vreme, pentru a-l face să dorească și să ceară el însuși Sf. Impărtășanie, iar nu să i se dea cu de-a-sila, numai pentru simplu motiv că o doresc cei din preajma lui, căci atunci efectul tainei este nul din punct de vedere al folosului sufletesc al celui ce o primește»¹.

Sunt cam lungi citațiunile făcute și din istorisirea mea și

1. Revista *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXII, (1944), nr. 7—12, Iulie-August, p. 329.

din recenzia diac. Ene Branîște, însă le-am găsit necesare, având în vedere importanța problemei ridicată, presupunând că cititorii de față nu cunosc nici ce-am scris eu, nici problema ridicată de diac. Ene Branîște. Abia după patru ani, încerc să mă lămuresc pe mine și să văd dacă am făcut bine.

Mai întâiu câteva considerațiuni preliminare:

1. E foarte greu să gândești deliberativ la principiile dogmatice după care se cuvine administrarea acestei sf. Taine, când te găsești chemat grabnic să împărtășești pe cineva trăgând să moară. Preocuparea obsedantă a preotului într'o asemenea situație este să-l împărtășească pe bolnav, așa cum a fost și a mea. Cu greu încerc acum să-mi dau seama de luciditatea sau neluciditatea unui agonizant, de voința conștientă sau opunerea din necredință a unuia despre care se poate presupune că a fost împărtășit în chip forțat. Nu mi-am pus atunci aceste întrebări pe care încerc să le lămuresc acum.

Trebue să alunecăm, pentru lămurirea problemei dogmatice, spre chestiuni de fiziologie. De aceea am făcut apel la mai mulți medici și la însuși directorul Institutului Medico-Legal, ca să-și dea părerea, dacă cineva în agonie mai este lucid și dacă gesturile lui fizice sunt acte conștiente sau numai mișcări reflexe ale organismului, nu și ale sufletului. Părerea unanimă a medicilor a fost că organismul reacționează reflex, fără luciditate, după ce bolnavul și-a pierdut conștiința. Un alt medic de spital mi-a spus așa: într'un spital nu se aprinde lumânarea decât cu voia personalului supraveghetor care are destulă experiență, când un bolnav a intrat în agonie. Agonizantul vede, dar nu mai recunoaște. Mușchii maxilarelor sunt printre cei dintâi care se contractă, stând așa până la încetarea completă a vieții. Agonizanți pot să miște mâinele, să schițeze gesturi al căror sens nu este sigur, însă sunt numai acte reflexe, după încetarea actelor conștiente.

Am consultat și avocați, asupra responsabilității bolnavilor. După părerea lor, unde nu sunt acte conștiente, nu poate fi luciditate și nici responsabilitate. Un testament semnat de cineva în agonie, când nu mai vorbește, dar poate să miște mâinele, să aibă ochii deschiși, dar să nu recunoască, nu este valabil.

Interpretându-se astfel iresponsabilitatea agonizanților, testamentele lor nu sunt valabile chiar fiind semnate cu mâna lor. De aceea trebue să fie de față un medic și un magistrat,

care să-și dea seama de deplina funcționare a facultăților mintale a tuturor celor care fac testamente în caz de boală. Înșă dacă în favoarea unui agonizant, cineva face un testament, deși nu este conștient, presupunând că el l-ar primi în stare conștientă, testamentul este valabil, în cazul când se face sănătos. Și chiar când moare, dacă este urmat de consecințe favorabile pentru succesori, deoarece i s'a făcut un dar fără sarcini. În acest caz, sfânta împărtașanie este un dar care i se face agonizantului, presupunând că el ar primi-o, dacă ar mai fi conștient.

Ce m'a făcut să cred că bolnavul meu nu mai era lucid? Nu mai vorbea, nu mai deschidea gura, avea ochii deschiși și nu recunoștea.

Dacă un om fără conștiință nu-și mai poate afirma voința pozitiv nu trebuie să deducem că ea se manifestă negativ după unele gesturi reflexe. În caz de îndoială, trebuie să fie hotărîrea luată în favoarea lui, așa cum în drept, în caz de simplă bănuială, judecătorul achită, chiar dacă greșește. Acesta este principiul de drept: mai bine să fie achitați zece bănuți nedovediți vinovați, decât să fie condamnat pe nedrept un nevinovat.

2. Teoretic și dogmatic trebuie ca oricine se împărtașește, să-și exprime dorința sau să lase indicii din care să se deducă voința afirmativă. În cazul de față, soția care stăruie atât de mult, nu putea să se substitue cu totul voinței lui care nu se mai putea manifesta conștient, însă avea multe motive să creadă că el nu era protivnic. Știa că este botezat, cununat cu ea, iar că în timpul când au fost căsătoriți, n'a făcut acte împotriva credinței și nici nu se arătase nevrednic de a primi sf. Taine până în ceasul morții. Deaceia nu i se poate contesta buna ei credință spre binele sufletului lui.

Avea ea vreun prejudiciu din moartea soțului neîmpărtașit? Poate că da, deși noi socotim mântuirea ca o datorie personală. În sufletul multor credincioși care mai mult trăesc credința decât o gândesc, mântuirea nu este exclusiv personală. Soția vedea în acea clipă că avea cea mai sacră datorie față de soțul ei, ca să-i ușureze mântuirea. În adâncul cugetului ei poate răsuna cuvintele biblice, că ea este același trup cu bărbatul ei. Prin căsătorie, orice femeie este os din oasele soțului și carne din carnea lui, așa cum a fost Eva din Adam. (Fac. II 23). Nu numai Adam și Eva au fost un trup (Fac. II 24) ci orice soț și soție, așa cum zice Ap. Pavel. (Efeseni V 31). E adevărat că în discuția cu Saducheii (Marcu XII 18—27; Luca

XX 27—37), Mântuitorul arată că în viața viitoare oamenii «nici nu se mai însoară, nici nu se mai mărită, ci sunt ca îngerii în ceruri». Însă câtă vreme oamenii sunt în viață, soțul și soția sunt datorți cu sufletul unul față de celălalt.

3. Dacă muribundul ar fi avut numai o luciditate relativă, din care s'ar putea deduce că era în stare să facă acte conștiente, dar nu și-a exprimat dorința să se împărtășească, din cauza bolii care răscolise în el o răsvrătire a sufletului; sau dacă obișnuia în viață să se împărtășească, voința lui de altă dată poate fi interpretată afirmativ de cei care sunt de față într'o asemenea împrejurare. Suspendarea credinței sau a voinței din cauză de boală nu înseamnă inexistența lor. În principiu, întâlnirea de voință liberă a credinciosului cu acțiunea Harului în împlinirea Tainelor trebuie să fie în aceeași clipă. Căile nevăzute ale Harului sunt însă greu de pătruns. Efectele Harului pot veni uneori mai târziu voinței individuale, așa cum pot anticipa voința individului.

Am să destănuiesc un caz aproape surprinzător: la un liceu din București, elevele fuseseră chemate pentru spovedanie și împărtășanie. Eleva M...ici, de religie mozaică, trecea în fața tuturor ca româncă. Însă, până în clasa VI s'a strecurat așa fel ca să lipsească dela școală, când elevele se spovedeau și se împărtășeau. Odată, în postul Paștelui, a încurcat socotelile și a venit la școală când celelalte eleve trebuiau să plece la biserică pentru împărtășire. N'a avut ce face. Ajungând în biserică, se tot dădea la o parte, ca să se furișeze și să nu ajungă în fața preotului. Directoarea școlii, d-ra M. A. văzând-o ieșind din rând, i-a pus o lumânare în mână și a împins-o printre celelalte fete. A ajuns în fața Sf. Potir și s'a împărtășit! Numai ea și-a dat seama ce s'a petrecut atunci. Poate că nici ea! A plecat din biserică cutremurată. A tăcut în ea această neașteptată întâmplare încă doi ani, dar din acea clipă s'a socotit creștină. Când și-a luat bacalaureatul, s'a prezentat directoarei, și i-a istorisit întâmplarea. A comunicat și familiei că s'a rupt de religia ei. A primit botezul, iar toamna s'a înscris și a urmat cursurile unei Facultăți de Teologie timp de 4 ani, servind și acum ca bună creștină Bisericii lui Hristos.

În acest caz nu este o întâlnire simultană între voința personală și acțiunea Harului, și totuși efectele tainice s'au întâmplat. Acestea nu pot fi reguli, ci cazuri excepționale. Totuși, o excepție nu exclude o regulă, și deci poate fi împărtășit cineva

care altădată era credincios, iar pe patul de moarte poate fi împărtășit când n'ai de unde ști că în viață s'a împărtășit sau nu. Pentru preot, mărturia rudelor și rugăciunile lor sunt o garanție.

4. Sunt împrejurări când nici voința agonizantilor, nici a rudelor sau cunoscuților nu poate fi cunoscută. Să presupunem că în dosul frontului, într'un spital apropiat, unde mulți răniți nu mai pot să-și exprime voința să primească sf. Împărtășanie. Unul sau câțiva o cer. Ce face preotul cu ceilalți care trag să moară în paturile vecine? Ii lasă neîmpărtășii? Grea situație unde numai conștiința preotului poate să judece! Eu i-aș împărtăși, căci prefer din dragoste pentru ei să greșesc din neștiință, decât să-l lipsesc pe vreunul de «merindea cea duhovnicească».

Doctrina Bisericii este precisă numai în liniile ei mari. În practică, însă, este mai îngăduitoare, căci regulile și principiile nu pot cuprinde toate cazurile pe care le oferă viața.

Desigur, învățătura dogmatică a Bisericii este clară pentru primirea Tainelor, fiind necesară voința liber exprimată a primitorului. În cazul ungerii cu sf. Mir, la taina preoției și la sfântul Maslu nu este cazul, ca acest principiu să fie înfrânt. La botez, la spovedanie și împărtășire problema se pune în caz de urgență, căci Biserica a vrut ca un catehumen căzând bolnav și în pericol de moarte, să primească botezul, presupunând că însănătoșindu-se sau dacă nu s'ar fi îmbolnăvit, credința sa ar fi rămas aceeași, odată exprimată. (Canonul 2 și 4 al lui Timoteiu al Alexandriei, can. 45 Cartagina).

Când cineva a păcătuit sau s'a lepădat de credință în timpul persecuțiilor sau s'a închinat la idoli, și dacă conștiința îl mustră, i se cere să îplinească penitență un timp îndelungat. Dacă în acest timp este în pericol de moarte, se suspendă împlinirea canonului și se dă deslegare ca să se poată împărtăși; iar dacă se însănătoșează, reia canonul de unde l-a lăsat când a căzut bolnav (can. 13 sinodul I ecum.; can. 13 Ancira; can. 7 dela Cartagena; can. 73 al sf. Vasile cel Mare; can. 2 al sf. Grigore de Nisa; *Carte folositoare de suflet*, pp. 69—70, ediția sf. Sinod, București 1898, Tip. Cărților Bisericești).

În *Cartea folositoare de suflet* se adaugă: «Iar Ilie al Critului zice: «dacă cineva încă suflă puțin și nu a murit cu totul, dar este nesimțitor și nu poate să mănânce nimic, sau în alt chip scuipea cea ce îi pune în gură, trebuie atunci preotul cu luare

aminte să însemneze semnul crucii numai pe buzele și pe limba lui, cu atingerea Preacuratei Taine», cuvinte care arată grija ca Sfintele Taine să ajungă în trupul celui care moare, să nu-i rămână pe limbă sau în gură, socotind că sufletul încă nu s'a despărțit de trup atâta timp cât mai mișcă. Printr'un argument *a contrario* deducem că nu e nevoie să ne preocupăm de voința lui, dacă ar fi dorit să primească sau nu Sf. Taine.

Bolnavul meu a înghițit sf. Împărtășanie, ceea ce ar fi putut să împiedece dacă avea voința contrară primirii sf. împărtășanii. Inghițirea în caz de neluciditate, o putem socoti un act de acceptare.

La spovedanie canoanele sunt precise în disciplinarea penitenților, însă totuși se lasă duhovnicului libertatea de ușurare, când vede dispoziția sufletească a penitentului. În caz de boală și pericol de moarte se suspendă canonul ca să se poată împărtăși, lăsând preotului să aprecieze gravitatea bolii, și să treacă peste regulile generale.

Așa, de exemplu, în povățuirile din Liturghier, pentru preot se spune: «*Celor ieșiți din minte, sau celor leșinați, nicidecum nu se cade a le da dumnezeieștele Taine, fără numai când își vor veni în fire, în minte și în simțire din leșinare și când vor face cu sdrobire de inimă mărturisire de păcate, când vor veni la biserică și lui Dumnezeu se vor ruga și rugăciunile bisericesti vor asculta și mai ales de n'au nicio pricină de nevrednicie, atunci să se împărtășească*». Dar dacă nu-și mai revin nicio dată în minți și sunt în pericol de moarte, atunci desigur că se suspendă toată această disciplină și li se poate da grabnică deslegare, considerând viața lor religioasă de mai înainte, socotind că ar fi primit sf. Taine dacă ar fi fost cu mintea întreagă.

Dacă un ieșit din minți, a avut o viață creștinească bine cunoscută de preot și acum nu mai are niciun moment de luciditate, fiind adus de rudele apropiate să i se citească, să fie deslegat și împărtășit, cu credința că aceste rugăciuni îl vor însănătoși, poate trece preotul peste povățuirile din Liturghier care-l opresc? Cred că da. Singura grijă a preotului este ca cel ieșit din minți să nu profaneze, ci să înghită sf. Taine, căci ele se dau nu numai pentru curățirea sufletului, ci și pentru vindecarea trupului. Un ieșit din minți este un bolnav cu trupul, iar ajutorul lui Dumnezeu nu-i poate fi luat, dacă alții îl cer în locul lui.

Regulile Bisericii, tradițiunea și învățătura dogmatică nu

pot fi călcate. Însă, în cazurile izolate, pe care preotul le judecă singur după conștiința lui cu deplina putere de a lega și deslega, cred că el singur rămâne să aprecieze, iar abaterea dela regulile generale nu i se poate imputa.

Cât timp cineva este sănătos, Biserica îl urmărește și caută să-i facă îndrumarea creștinească. Când însă intervine moartea, atunci singurul judecător este Dumnezeu. Preotul nu face pe judecătorul ci numai ajută sufletul să se înfățișeze la judecată. Să presupunem că preotul, din bunătate greșește, dând unui nevrednic pe patul de moarte sf. împărtășanie. Aceasta nu schimbă nevinovăția muribundului. Însă, dacă preotul din scrupul deliberativ lasă pe cineva să moară negrijit care ar fi fost vrednic, deoarece el nu și-a putut da seama, cred că săvârșește un păcat. Acesta este sensul general și al canoanelor, care judecă pe om pentru viața de aici. Când este gata să treacă în fața adevăratului Judecător, Biserica este îngăduitoare.

Viața sufletească nu poate fi cuprinsă toată în categorisiri fixe și uniforme. Fiecare suflet, cu fiecare păcat este o problemă nouă pentru un duhovnic. Și tot așa, fiecare bolnav pe patul de moarte cu deslegarea și împărtășirea ce trebuia să i-o dea preotul, este tot un caz nou. În general, orânduirile Bisericii trebuiesc păstrate, însă în fața cazurilor speciale, așa cum se prezintă preotului, el poate face ceea ce crede pentru mântuirea sufletelor. În clipa aceea el are drepturile «celui mai mare», de a căror folosire va da seamă numai în fața lui Dumnezeu.

Preotul VICTOR N. POPESCU

FLORIILE ȘI SAVALIA ¹

În studiul ce urmează caut să arăt răspândirea și vechimea sărbătoarei Floriilor la Români, originea latină a cuvântului Florii, în multe părți pronunțat încă *Flurii*, precum și păstrarea acestui cuvânt numai de către popor. Căci Biserica română a folosit și folosește pentru această sărbătoare cuvântul *Dumineca Florilor* sau *Dumineca Stâlpărilor*. Oricum, cuvântul grecesc Βάϊον, Βάϊα, de origine egipteană, împrumutat de Slavi Кайе Кайя și de Aromâni *Valu*, articulat *Vaiulu*, nu este cunoscut la Dacoromâni. — La urmă caut să arăt că *Savalia* este un produs nou românesc, ieșit dintr'un hiat al troparului celui dintâiu din Canonul Floriilor.²

Vin Floriile cu soare și soarele cu Florii, este refrenul unei cunoscute poezii.³ Și adevărat că pe tot întinsul neamului românesc, din munți și până'n vale, de la răsărit și până la apus, Floriile sânt sărbătoare însorită, cu ramuri înverzite și cu datini străvechi. Din ajun, dascălul aduce la biserică un maldăr de ramuri de salcie crudă și mlădioasă că atinge cu vârfurile pământul. În alte părți, preotul cu învățătorul și cu copii, în Banat de pildă,⁴ ies la câmp, pe marginea apei, și în cântări bisericești, dar și școlărești, aduc în alaiu crenguțe de salcie la biserică.

1. Acest studiu, într'o redactare deosebită și fără arătarea izvoarelor, a format subiectul unei conferințe ținute la 5 Aprilie 1945, în ciclul *Creștinismul și problemele sociale*, organizat de Facultatea de Teologie din București.

2. Bibliografia română a Floriilor este săracă. Afară de câteva note folklorice firave, de câteva rânduri obișnuite în orice Liturgică și de o scurtă etimologie ocolită a certăreților lexicografi, nu cunosc vreo cercetare deosebită despre Florii. Mai mult încă, nici în literaturile vaste teologice, atât catolice cât și protestante, mie cel puțin nu-mi sânt cunoscute studii *aparte* despre Florii. Și mă rog, potrivit obiceiului răspândit la Români, cum o să poți scrie teologie ortodoxă fără cărți catolice și protestante!

3. *Floriile* de V. A l e c s a n d' r i. Acest pastel nu-i reprodus nici în ediția N. I. Herescu (1940), nici în ediția Elena Rădulescu-Pogoneanu (1940); dar l-a tradus Georges Bengesco, *Pastels*, (Bruxelles-Paris 1902), p. 43-4, l-a răspândit Biblioteca pentru toți, no. 187, *Pasteluri*, și-l duce în lumea copiilor cărțile de școală primară.

4. Știre dată de studenții teologi bănățeni; v. și M a r i a n, *Păresimile*, (1899), p. 265.

Iar în alte părți¹, credincioșii vin la biserică purtând în mâini mănunchiuri de smicele pe care le așează evlavios în fața ușilor împărătești ca să le sfințească preotul, citind molifta cea obișnuită.

Și astfel ramuri înverzite *de salcie* împodobesc în această zi toate bisericile, căci Dumnezeu a împodobit pământul românesc cu păduri și cu zăvoaie de sălcii; nu în zadar o scriitoare a numit România: *Țara sălciilor*.² Iar salcia cea mai căutată pentru această zi este salcia pletoasă, plângătoare, plângăreață, salcie mireasă pe Teleorman.³

Și unde nu sânt sălcii pletoase, spre munte de pildă, aduc ramuri de răchită cu muguri mărișori albi-gălbui, mult căutați de albinele care și ele de Florii au părăsit stupii că a sosit primăvara. Și se numesc aceste ramuri cu muguri *mielușei* în Muntenia. Iar în Moldova spre munte aduc ramuri de lozie, spun ei, care și acestea au muguri mărișori, dar acolo se numesc *mâțișori*⁴, adică pe vorbă muntenească: piscoiași. Oricum, salcia pletoasă este cea mai iubită, și acolo unde nu este, o caută lumea până departe. Imi spune preotul Nicolae Diaconescu din satul Burul depe Arieș, că ai lui credincioși, mai ales bătrânele și copii, se coboară o zi întreagă până spre Turda, în câmpie, ca să aducă salcie de Florii, căci în sat de munte nu cresc sălcii. Iar Aromânii din satul întins Livedzi de lângă Veria duc de Florii la biserică ramuri de hic (ficus), smochin, aduse de păstori de departe, din câmpia Tesaliei, că la ei salcie nu se găsește⁵.

Și deci după ce preotul a sfințit salcia în biserică, după cetirea Evangheliei de la Utrenie, împarte cântărețul ramuri la credincioși, care cu evlavie le țin în mână toată vremea slujbei; iar la miruit primesc ramuri și cei sosiți mai târziu la biserică. Și nu este nimeni care să iasă cu mâna goală din biserică în această zi de Florii. Ajungând în curtea lor credincioșii nu-și uită tovarășii de muncă, vitele, care toate sânt atinse cu ra-

1. In satele Frătăuțul-vechiu și Lucăcești (v. Marian, o. c., p. 257, n. 4) și în alte părți (v. Rădulescu-Codin și D. Mihalache, *Sărbătorile Poporului*, (1909), p. 42.

2. Princesse G. V. Bibesco (=Marta Bibescu), *Isvor. Le pays des saules*, 2 vol. (Paris 1923), tradus în limba română *Isvor, țara sălciilor* (București, ed. Adevărul).

3. Știre dată de studentul Adrian Bunescu din Băsești-Teleorman.

4. Marian, *Păresimile*, p. 259.

5. Imi spune studentul macedonean Limona Dumitru.

murile de salcie sfințită ca să trăiască, să dea lapte, și să iasă viței florii, prieni. Până să ajungă în pragul casei se încinge credinciosul cu o ramură mlădioasă de salcie; mai ales copiii se simt mândri de această cingătoare nouă, care înlătură durerile de mijloc și-i face tari la luptă dreaptă. Iar în casă, credinciosul face cunună din ramurile rămase și cu evlavie o așează la sfânta icoană¹. Obiceiul mai este în unele sate din Bucovina că tinerii și tinerele îndată ce ies din biserică înghit câte un mâțișor întreg, ba unii câte trei, ca să nu-i doară gâtul în curgerea anului; dacă obiceiul ar fi și în Muntenia, atunci ar trebui să înghită câte un mieluşel, ori câte trei, cu toate că biserica desleagă în această zi numai la vin, la untdelemn și la pește, când se găsește. Și mai sânt și alte datini în această zi, dar nu amintesc de cât pupii din Ardeal, adică pâinișoarele împărțite numai copiilor, la biserică, pe care ei le mănâncă în curtea bisericii, veselindu-se.²

Dar de ce numai din salcie și încă pletoasă se aduc ramuri la biserică? Pentru că salcia este binecuvântată de Maica Domnului, zice poporul. Când Maica Domnului fugea în Egipt cu pruncul în brațe, numai salcia și-a plecat ramurile până în pământ s'o răcorească de zăduf și să nu o vază gonacii lui Irod. Iar când Mântuitorul a fost prins și răstignit pe cruce, Maica Domnului a plecat plângând să-l caute, și ajungând la un râu, n'a găsit pod să-l treacă; și s'a rugat de o salcie depe mal să se facă punte. Și salcia s'a întins domol peste apă, în punte s'a prefăcut și Maica Domnului dincolo a trecut. Atunci Maica Domnului a binecuvântat-o ca să nu se poată face cărbuni din ea; în toți anii oamenii să ducă la biserică ramuri înflorite de salcie³, și ori cum ar sădi-o, ea să se prindă.

Este cunoscut la mulți cântecul:

Te lasă, te lasă
Salcie pletoasă
Să te-apuc cu mâna,
Să'npletesc cununa,
S'o port totdeauna.

Te lasă, te lasă
Salcie pletoasă,
Să te bată vântul,
Să săruți pământul,
Să-mi umbrești mormântul.⁴

Eu nu cred că acest cântec este în totul de origină popu-

1. Marian și Rădulescu-Codin în o. c. Aceste obiceiuri le-am pomenit la părinții mei și le țin și eu.

2. Comunicat de preotul Nicolae Diaconescu din Burul depe Arieș.

3. Marian, *Păresimile*, p. 260.

4. G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare* (1885), p. 354.

lară, dar bag de seamă că în el se află cele două idei nedespărțite de salcia Floriilor și de credința poporului: cununa ce se pune de Florii la icoane, și salcia plângătoare crescută la capătul mormântului din creanga înfiptă după înmormântare.

De unde a luat biserica noastră obiceiul să sfințească ramuri înverzite, de salcie, de lozie, în țară, de smochin în Macedonia și de alți copaci în alte țări? Din sfânta Evanghelie. Toți patru sfinți Evangheliști scriu despre intrarea împărătească a Mântuitorului în Ierusalim, în cântece de mărire și în alaiu de mulțime. Citim la Evanghelistul Mateiu (21, 1-9): „*Iar când s'au apropiat de Ierusalim și au venit în Betfaghe la Muntele Măslinilor, atunci a trimis Iisus pe doi ucenici, zicându-le: Mergeți în satul care este înaintea voastră și numai de cât veți găsi o asină legată și un mânz cu ea; deslegați-i și aduceți-i la mine. Și dacă vă va zice cineva ceva, veți spune că-i trebuie Domnului și-i va trimete îndată. Ci s'au făcut aceasta ca să se împlinească ce s'a spus prin proorocul care zice: Spuneți fiicei Sionului: iată împăratul tău vine la tine blând și călare pe asină și pe mânz, fiul celei de supt jug. Mergând deci ucenicii și făcând după cum le-a poruncit Iisus, au adus asina și mânzul; și de-asupra lor și-au pus veșmintele; iar el a șezut peste ele. Iar mare parte din mulțime își așterneau veșmintele în calea lui, iar alții tăiau ramuri din copaci și le așterneau așijderea pe cale, pe când cetele care mergeau înaintea lui și care veneau după el strigau și ziceau: Osana fiului lui David; bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului! Osana întru cei de sus*“¹.

Plecând de la istorisirea sfinților Evangheliști, Biserica a întocmit cu vremea bogata slujbă a Floriilor, cu cetiri, cu sedelne, cu laude, cu tropare și cu frumoase irmoase. Și n'a lăsat la o parte nici procesiunea arătată de Evanghelie ci a stărut în ea, călcând arhieru și preoți și credincioși pe aceeași cale pe care călcaseră dumnezeștile picioare ale Mântuitorului și ale ucenicilor săi. Ni s'a păstrat, spre bucuria voastră, descrierea acestei procesiuni pe muntele Măslinilor la sfârșitul veacului al patrulea, adică din timpul când daco-romanul episcop Niceta din Remeșiana predica strămoșilor noștri pe malurile Dunării, iar Sf. Ioan

1. (cf. Marcu 11, 1-10; Luca 19, 29-40; Ioan 12, 12-18). Evanghelistul Ioan întrebuițează ramuri de finic, iar Luca nu pomeneste pe nici unele. Numai în treacăt amintesc că traduceri vechi ale Evangheliei întrebuițează, în loc de ramuri, mai des cuvântul *stâlpări* de copaci și de finic, cuvânt menținut astăzi de traducerea părintelui Grigorie (Gala Galaction).

Gură-de-aur de la Tarigrad spunea cuvânt aurit și invedera grijă păstorească pentru ortodocșii cei curați de la gurile aceleeași Dunări.

Și între anii 383-394 scrie așa Silvia cea evlavioasă. După sfârșitul liturghiei din Duminica Floriilor, arhidiaconul strigă: „Astăzi la ora a șaptea, să fim pregătiți pentru Muntele Măslinilor. Deci la ora 7 (ora 1 d. a. cum am zice acum), tot poporul se urcă (din Ierusalim) pe muntele Măslinilor spre biserică împreună cu episcopul. Se cântă imne și antifoane potrivite cu ziua sărbătorită sau cu locul, și tot așa, se fac cetiri. Și când a început să se facă ora a noua (adică 3 d. a.) ajung în cântări pe Imbomon, adică pe locul de unde s'a înălțat Domnul la ceruri, și acolo șed jos: căci poruncă este ca tot poporul să șază, de față cu episcopul; diaconii numai stau toată vremea în picioare. Se zic și acolo imne sau antifoane potrivite locului sau zilei, iar printre ele pun cetirii și rugăciuni. Și când a început să fie ora a 11-ea, (adică ora 5 d. a.), se citește acea pericopă din Evanghelie, când copii cu ramuri sau cu frunze au întâmpinat pe Domnul (ubi infantes cum ramis vel palmis occurrerunt Domino) zicând: Bine este cuvântat cel ce vine în numele Domnului. Și îndată se scoală episcopul și tot poporul; apoi de aci, din vârful Muntelui Măslinilor tot pe jos merg. Căci tot poporul (merge) înaintea lui (a episcopului) cu imne sau antifoane, răspunzând mereu: Bine este cuvântat cel ce vine în numele Domnului. Și oricâți copii sânt în aceste locuri, până și cei care nu pot să umble, și de mici ce sânt îi țin părinții lor în cârcă, toți (acești copii) țin ramuri (omnes ramos tenentes), unii de finic, alții de măslin; și așa este dus episcopul întocmai cum Domnul a fost dus atunci. Și din vârful muntelui până în cetate, și de aci la biserica Invierii prin toată cetatea, toți merg pe jos, chiar dacă sânt printre ei matroane și domni, în acest chip duc pe episcop răspunzând (Bine este cuvântat). Și așa încet încet, să nu se ostenească poporul, pe seară ajung la biserica Invierii. Acolo când au venit, oricât de târziu ar fi, tot se face slujba Vecerniei (lucernare); din nou se face rugăciune către Cruce și poporul se împrăștie.”¹⁴ Astfel descrie Silvia-Egeria, nemoartă fie-i pomenirea, procesiunea Floriilor, într'o limbă latină mult asemănă-

1. *Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio (Itinerarium Egeriae)*, ed. W. Heraeus, (Heidelberg 1929), cap. 30, 31; cf. Duchesne, *Origines du culte chrétien*, (Paris 1925), p. 525-526.

toare cu aceea a strămoșilor noștri daco-romani. Și procesiunea aceasta de la Ierusalim, descrisă de ea, s'a răspândit peste mult pământ creștinesc, în care intră și al nostru, cel românesc.

În mănăstirile noastre se obișnuiește de mult și se ține și astăzi procesiunea Floriilor. Cu rânduială ies credincioșii afară din mănăstire cântând din cântările acestui praznic, și, după ce ajung până la un loc anumit, se întorc la biserică, unde urmează slujba zilei.¹ Această procesiune este însemnată și în cărțile de slujbă. Iată, de pildă, ce cetim într'un Triod vechiu: „iară la ciasul al doilea din zi facem eșire afară din mănăstire și cântăm samoglasnicele praznicului și a Duminicii Florilor și întorcându-ne cântăm Ciasurile.”² Un modest folklorist descrie astfel în anul 1884 procesiunea Floriilor. În Sâmbăta lui Lazăr, copiii se adună la școală, unde vine și preotul cu cântăreții și cu icoana Mântuitorului. Apoi preotul îmbrăcat în odăjdii bisericesti, împreună cu cântăreții duc icoana spre biserică cântând marele Canon al Floriilor: Arătatu-s'au ale adâncului izvoare; cântă împreună și copii care poartă în mâini ramuri ori stâlpi, ori mătisoare ori rămurele de plop îmbobocit; merg în rând cântând până la biserică; așezând ramurile în pridvor, preotul citește molia de sfințire și apoi îi miruește la iconostas.³

Am încercat până aci să înfățoșez chipul Floriilor și să arăt izvorul de unde pornește această sărbătoare cu obiceiurile ei, precum și albia pe care curge viitura ei. În partea ce urmează încerc să arăt numirile acestei sărbători, precum și obârșiile acestor numiri.

Sărbătoarea de care ne este cuvântul, adică Duminica dinaintea Paștelor, se numește *Duminica Floriilor* sau pe scurt *Floriile*. Aceasta este numirea ei populară, mai pe tot întinsul neamului românesc.⁴ Și mici și mari, și învățați și neînvățați așa o numesc, *Floriile*, cuvânt sunător, plăcut, de neam latin, cu

1. Monahia Serafima și sora Paraschiva, studente în teologie, spun că și la mănăstirea lor, Bistrița olteană, se face procesiune de Florii.

2. *Triodul* tipărit la Buzău în anul 1742, p. 497.

3. E. Baican, *Obiceiuri la Români*, (București 1884), p. 16. Eu mi-aduc aminte că în anul 1895, seminarist începător fiind, la seminarul Nifon din București, am mers cu directorul, cu toată școala și cu psaltul în procesiune de Florii cu ramuri de salcie, la Mitropolie, de am cântat mitropolitului, era Ghenadie, Canonul Stâlpărilor pe glas vechiu. Și mai încoace, în anul 1927, am văzut în Belgradul sârbesc alaiuri întinse de școlari purtând ramuri de salcie în preajma Floriilor.

4. Am înțeles că sânt sate în Transilvania unde poporul zice *Duminica Florilor*. Cred că această numire în popor provine din cărțile bisericesti în care,

sensații de lumină, de flori, de primăvară.¹ Dar această numire, Floriile, cu atâtea însușiri bune, nu este singura numire a sărbătoarei. Mai mult încă: această numire de Florii nici nu este primită și întrebuințată în Biserica românească.

Cărțile românești de slujbă bisericească folosesc pentru sărbătoarea Floriilor două numiri: *Stâlpărilor* și *Florile*. În cartea de slujbă bisericească, unde se află puse în rând toate cântările din Păresimi (Postul Mare), adică în *Triod*, sărbătoarea aceasta se numește uneori *Dumineca Stâlpărilor*, iar alteori *Dumineca Florilor*, precum și săptămâna dinaintea ei, adică a șasea a Păresimilor, se numește tot așa: uneori *Săptămâna Stâlpărilor*, alte ori *Săptămâna Florilor*. Din cercetarea Trioadelor iese că unele din ele amestecă aceste două numiri chiar în aceeași zi. Ele zic, de pildă: *Dumineca Floriilor la Vecernie* și *Dumineca Stâlpărilor la Utrenie* și tot așa amestecate sânt numirile și în celelalte zile ale săptămânei a șasea.² Alte Trioade zic *Săptămâna Stâlpărilor* și *Dumineca Florilor*.³ În altele și *Săptămâna* și *Dumineca* este numită a *Florilor*.⁴ Dar începând cu ediția *Triodului de Neamț din 1846* unde și *Săptămâna* și *Dumineca* este numită a *Stâlpărilor*, se păstrează această numire în toate edițiile posterioare.⁵

În *Catavasierele* cercetate de mine stăruie numirea *Dumineca Florilor*.⁶ *Evangeliiile* au zis mai din vechi și mai des *Dumineca Florilor*,⁷ dar începând cu tipografia Neamț, în anul

cum vom arăta mai jos, des i se zicea astfel acestei sărbători. Tot mai jos vom lămuri și numirea aromână: *Vaiu Marian, Păresimile*, p. 256-7, citează și numirile *Staurile florii*, *Staulele florilor*.

1. Numirea *Duminica Stâlpărilor* nu se aude decât din gura câtorva bisericoși, influențați de cărțile bisericești în care sărbătoarea poartă acest nume.

2. *Triodul*, București 1746.

3. *Trioade* tipărite Iași 1747, Râmnic 1777.

4. *Triod*, Buzău 1742 (7250, slav-rom. Acad. Rom. Cărți vechi nr. 121). În *Triodul* scris în anul 1830 de popa Zaharia de la biserica Silvestru din București, se zice *Dumineca Florilor*.

5. *Trioadele* tipărite la București în 1856 (numai *Vineri* se mai zice a *Florilor*), 1897, 1930.

6. *Catavasiere* tipărite Râmnic 1734, București 1742, Blaj 1762, Sibiu 1817, Buzău 1839 (Octoih și *Catavasier*). Numai *Optglasar* și *Catavasier*, Buzău 1853, zice *Dumineca Stâlpărilor*, dar în colon-titlu *D. Florilor*. Numirea *Catavasiile Floriilor* din *Catavasierul* Buc. 1907, p. 180-191 și 1926, p. 138-144, provine ori din nebăgarea de seamă a corectorilor, ori din îndrăsneala comisiunii de revizuire.

7. *Evangelii* tipărite București 1682, 1693, 1723; Râmnic 1784.

1834, au schimbat numirea în *Dumineca Stâlpărilor*.¹ În *Cazanii*, diaconul Căresii (1581) a zis *Dumineca Stâlpărilor*, dar mitropolitul Varlaam (1643) a zis *Dumineca Florilor* și cartea lui, tipărindu-se des, a păstrat această numire.² *Liturghiile* zic unele *Dumineca Florilor*,³ iar altele *Dumineca Stâlpărilor*.⁴

Pe scurt, sărbătoarea aceasta se numește în cărțile bisericesti *Dumineca Stâlpărilor* sau *Dumineca Florilor*, în anii din urmă mai des a *Stâlpărilor*; oricum, nu a *Floriilor*, cu toate că aceasta este numirea folosită de poporul cel numeros.

Dar s'a întâmplat un lucru neașteptat. Pe nesimțite, fără voia celor mari, a cărturarilor, s'a strecurat ici și colo în cărțile de slujbă, la coadă, nu-i vorbă, și cuvântul *Floriile*. Firește în mijlocul cărții, unde ochiul grijuliu al diortositorului — corectorului —, uneori episcop ca Mitrofan de la Buzău, de atâtea ori preoți isteți ca Stoica Iacovici Bucureșteanul sau ca atâția preoți râmniceni —, pândeau să nu se strecoare demonul greșalelor; chiar dacă culegătorul-tipograf culegea *Floriile*, repede era corectat în *Florile*. Însă ochiul acesta grijuliu tot se ostenea câte odată, și mai ales nu prea își arunca privirea la titlurile din susul paginei, și atunci gata se strecurau *Floriile*; iar tabla de materii de la sfârșitul cărții, unde osteneala ochiului era mai mare sau desprețul corectorului era deplin pentru o atare „pagină neroadă”, *Floriile* și mai des se strecurau. Am un *Octoih-Catavasier*⁵ de prin anul 1853. În el cetim: *Catavasii la Dumineca Florilor*, p. 202-209, și în susul paginilor 203-207 tot *Catavasiile Florilor*, dar pe p. 209-214 *Catavasiile Floriilor*. *Tipicul bisericesc*, ed. 1851, zice: *Dumineca Florilor*, p. 302, dar ediția din 1907 zice: *Dumineca Floriilor* (p. 335), *Mercurea Floriilor* (*Stâlpărilor*), *Vinerea Floriilor* (p. 333). *Cartea de muzică bisericească* a lui Nifon Ploeșteanu (1922), în text, p. 184, scrie „La duminica Florilor”, dar la urmă în tabla de materii, p. 399: *Duminica Floriilor*;⁶ *Catavasier*, (Sibiu 1877), în text p. 79: Flo-

1. *Evangelii* tipărite Neamț 1834, București 1856, 1888, 1895, 1928.

2. Dar *Cazania* de București 1911 zice *Dumineca Stâlpărilor*. Melchisedec, *Predice* (1893, p. 420) zice *D. Stâlpărilor*, iar mitropolitul Antim, *Didahii*, (ed. Bianu 1886, p. 149), zice *D. Florilor*. *Cazania* de București 1898, zice *D. Florilor* ca și *Cazania de Râmnic 1781*, care este reprodusă după a mitropolitului Varlaam (1643).

3. *Liturghii*, Târgoviște 1713, București 1895, Blaj 1931.

4. *Liturghie*, București 1902.

5. Exemplarul meu n'are copertă.

6. I. Popescu-Pasărea în cărțile sale de psaltichie zice *Floriile*.

rilor, dar la urmă Duminica *Floriilor*. *Cazanii*, (București 1911), în text (p. 89) Duminica Stâlpărilor, dar la tabla de materii (p. 745): Duminica *Floriilor*, și altele. Nostim este ce s'a întâmplat în *Liturghiile de Blaj*, 1931, corectate de bunul părinte Mașav ei: în text, p. 216, citim: „*Rugăciune la binecuvântarea Stâlpărilor în Duminica Florilor*“, dar în tabla de materie, la urmă, stă scris: „*La binecuvântarea stâlpărilor în Duminica Florilor*“, p. 215. Deci câte-și trele numirile: Stâlpări, Flori și Florii, să nu fie supărare.¹

Dar din ce izvor izvorăsc aceste trei numiri: *Stâlpările*, *Florile* și *Floriile*? În Biserica greacă, Duminica Floriilor se numește ἡ κυριακὴ τῶν βαΐων.² Τὰ βᾶϊα (sing. τὸ βᾶϊον) înseamnă ramuri de finic ce se duc la biserică în Duminica Floriilor. Ἡ βᾶϊά este numirea pentru feluriți arbori, dar mai ales pentru finicul (palmierul)³, cu trunchiu scorțos și cu frunze lungi spre vârf. Cuvântul este de obârșie coptică-egipteană: *baï*⁴. Evanghelistul Ioan 12, 13, scrie că mulțimea a întâmpinat pe Mântuitorul având în mâini τὰ βᾶϊα τῶν φοινίκων, ramos palmarum, stâlpări (ramuri) de finic.

Acest cuvânt grecesc popular βᾶϊα⁵, a intrat în limba slavonă a cărților de slujbă⁶, și prin aceste cărți a pătruns și în vorbirea popoarelor slave. În cărțile slave de slujbă atât zilele săptămânii a șasea a Păresimilor cât și Duminica Floriilor poartă numirea ваїй. În Triodul slav aflăm numirea următoare: въ понедѣльникъ ваїй (în Lunea Stâlpărilor), въ вторникъ ваїй (în Marțea Stâlpărilor); și această numire continuă astfel toată săptămâna până în Duminica Floriilor, care și ea este numită въ

1. Am introdus în *Molittelnicul Sinodului* (București 1937) numirea populară *Floriile*. *Liturghiile Sinodului*, tipărite în anii 1937-8, folosesc aceeași numire la p. 339.

2. În zecile de cărți grecești de slujbă, vechi și noi, cercetate de mine am aflat numai această numire pentru Duminica Floriilor. Câte odată pe iconița-fruntar la slujba acestei sărbători stă săpat titlul ἡ βαϊοφόρος, adică Duminica urtătoare de finic, v. Ὁρολόγιον μέγα, (Veneția 1836), p. 400.

3. Herites, *Dictionnaire grec-français*, (Atena 1909), s.v. În dicționarul lui Sofokles sânt multe trimeteri la autorii care folosesc acest cuvânt. — Molifta pentru binecuvântarea salciei în Duminica Floriilor se numește ἡ εὐχὴ εἰς τὸ ὑλογῆσαι τὰ Βατα τῆ κυριακῆ τῶν βαΐων.

4. Eleutherudaki, Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν, s. v.

5. Τὸ βᾶϊον, τὰ βᾶια este accentuarea cărturărească.

6. Sava Petrovici, *Re nik* (Karlovaț 1935) dă paradigma următoare Ваїе, — іа n. pl. Ваїа, — ій, trimetând la Evanghelii.

недѣлю ваїѣ¹ (în Duminica Stâlpărilor). Moliſta pentru binecuvântarea salciei poartă numirea: Молитва благ слоѣи и ваїа въ недѣлю ваїѣ². Înțeleg că poporul bulgar de la țară zice недѣла ваѣ³, pe când cărțile bulgare de slujbă îi mai adaogă în parentes și epitetul врьбница⁴ (Duminica Salciei).

Dar pe lângă numirea недѣля ваїѣ, în Trioadele slave această Duminică mai poartă câte odată și numirea цвѣтонснаа. În Triodul slav tipărit în domnia lui Mateiu Basarab găsim numai numirea недѣля цвѣто носнаа⁵ (Duminica Florilor); dar chiar în același Triod, tipărit în Rusia, după numirea въ н. ваїѣ găsim și numirea въ недѣлю цвѣтоносіѣ⁶ (în Duminica Florilor). În unele cărți bulgare, D. Floriilor poartă și a treia numire: цвѣтница⁷.

Plecând de la aceste numiri slave: ваїѣ și цвѣтонссіѣ înțelegem și numirile românești: *Duminica Stâlpărilor* și *D. Florilor*. Prin aceste cuvinte, Români au tradus în limba lor numirile slave: prin *stâlpări* pe ваїѣ și prin *flori* pe цвѣтоносіѣ, căci цвѣтъ, floare înseamnă în limba slavă. Vrednic de însemnat este că Români n'au împrumutat cuvântul grec βάρια prin Slavi ci l-au tradus cu un cuvânt românesc *stâlpări*, care cuvânt, după unii filologi, este de obârșie latină⁸; după alții, ar sta în legătură cu stâlpul slav. Păcat numai că și *stâlpăre*, ca multe alte frumoase cuvinte vechi, piere din vorbire. Astăzi el nu se aude decât numai în cărțile de biserică și la unii bisericași.

Așa fiind, rămânem lămurii că numirile *Duminica Stâlpărilor* și *Duminica Florilor* nu pot fi mai vechi în biserica română de cât de când încep să se traducă în românește cărțile de slujbă bisericească. Corresi în 1581 zice *Dumineca Stâlpărilor*, iar Varlaam în 1643 zice *Dumineca Florilor*.

Rămâne acum să lămurim de unde vine numirea *Floriile*. Unii filologi spun și scriu că acest cuvânt este derivație românească și vine de la cuvântul *floare*⁹. Eu cred că n'au dreptate

1. *Triod*, (Moscova 1864), f. 272v — 313v.

2. *Trebnić*, (Chiev 1736), p. 261v — 262r.

3. Comunicare a preotului Dorobanțu, fost slujitor la Sofia, și a preotului bulgar din București.

4. Краѣкъ ирмологій, ed. sinodului bulgar, (Sofia 1912), p. 33.

5. *Triod slav*, (Târgoviște 1649), f. 16, 20-30.

6. *Triod*, (Moscova 1864), f. 307v: (Duminică la Utrenie).

7. Православенъ Календаръ 1944, ed. societății preoțești bulgare, p. 12.

8. Tiktin, *Dicționar român-german*, s. v. „Probabil din lat *stirps*, -pis, ramură, luger. Dar s'ar putea lua în considerație și *stipula*, paiu, cocean, fuștiu”.

9. *Dicționarul Academiei Române*: floare+ie; W. Meyer-Lübke,

și tot mai mult mă încredințez că Floriile române vin din cuvântul latin *Florilia*. Și iată cum. La Romani, una din marile lor sărbători anuale era *Floralia* în onoarea zeiței *Flora*, doamna înfloririi plantelor, mai ales a cerealelor. Sărbătoarea ținea cinci zile, de la 28 Aprilie până la 3 Maiu, și chiar în veacul al patrulea după Hristos ținea de la 30 Aprilie până la 3 Maiu¹. Multe necuviințe se întâmplau la aceste serbări: petreceri sgomotoase, danțuri lascive de femei goale pe strade. Se înțelege deci că polemiștii creștini găseau bun prilej să le critice: să ne gândim numai la focosul Tertullianus².

Dar Biserica creștină a căutat ca tocmai acestor sărbători populare păgâne să le dea înțeles și chip creștin. Pentru a creștina sărbătoarea soarelui nebiruit *Dies solis invincti*, a pus în locu-i *Nașterea Domnului*, căreia poporul român i-a păstrat numirea veche: *Crăciun: calatione*. Ne spune limpede Niceta episcopul depe malurile Dunării noastre, din veacul al IV-lea, că pentru a îndepărta pe credincioșii săi de la *Vigilia Diaboli* a introdus *Vigiliae Sacrae*³, Priveghieri creștine, păstrate până azi în Biserica noastră⁴. Tot așa trebuie să se fi întâmplat și cu *Florilia*, păgâna necuviincioasă; Biserica creștină i-a pus în cale sărbătoarea creștină a *Intrării Mântuitorului în Ierusalim*, unde erau procesiuni, flori, mai ales ramuri verzi și cântări. Credincioșii au primit sărbătoarea creștină, au uitat pe cea păgână, dar i-au păstrat numirea și încă în fonetica populară *Florilia*⁵. Iar din *Florilia*, după legile fonetice care sânt mai aspre decât orice legi, vine cuvântul românesc *Florii*. Pentru aplicarea acestor legi aci, am cuvântul colegului Th. Capidan și comparația cu cuvântul latin *familia* de unde vine vorba română *femeie*⁶.

Dar întâmpină profesorul Rosetti: „Fonetismul așteptat (în *Florii* din *Florilia*) ar fi *u*, nu *o*“, adică *Flurii*, „termenii (Florar

Romanisches etymologisches Wörterbuch, (ed. 1935), 3382: *Florii* derivație de la floare; Tiktin, o. c. s. v.: în legătură cu lat. *flos,-ris*, floare v. fr. Pâques fleuries. Formația nu-i clară.

1. Paulys, *Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, vol. 11 (1907), col. 2739—2745.

2. Tertulliani *De spectaculis*, c. 6 și 17.

3. Niceta, *De vigiliis*, c. 8.

4. v. Preotul Nicolae M. Popescu, *De la priveghere la priveghetoare* (1943).

5. Din *Floralia* s'a putut naște pronunția *Florilia* prin analogie cu sărbătorile *Pălilia* și *Părlilia*.

6. Lămuriri date în ziua de 9 Martie 1945.

și Florii) sunt, prin urmare, de formațiune românească" ¹. Iată ce răspundem noi: Și forma *Flurii* este destul de răspândită în vorbirea românească, numai nu este știută de filologi. În anul 1939, când cu Măria Sa Marele Voivod Mihai de Alba-Iulia, însoțit de colegii săi și de profesori, am cercetat de aproape *Maramureșul*, am cetit pe un Triod din *biserica Dragomireștilor* de acolo o însemnare veche în care se vorbea de *Dumineca Fluriilor*. Preotul Nicolae Diaconescu îmi spune că în *Ocolișel pe Arieș* se zice *Flurii*. Tot așa, în *Câmpenii Munților Apuseni* se zice și *Flurii*, și multe femei din sat se numesc *Flurii* ². Printre icoanele pictate de Ioan Costea, clopotar în *Lancrăm*, județul Alba, este și „*Intrarea lui Isus ca împărat în Ierusalim adecă Fluriile*” ³. În Banat pronunția *Flurii* este deasă. Lângă *Timișoara* se zice și *Flurii* ⁴. „La noi în *Lipova* și jur bătrânii zic *Flurii*, iar tinerii cu carte *Florii*” ⁵. În *Satul-nou* (Novo Selo) din Banatul sârbesc „bătrânii zic *Flurii* și numai cari cetesc *Calendar* zic *Florii*” ⁶. Bătrânii din *Șicula* de pe *Criș* zic *Flurii* ⁷. Și în *Oltenia* se aude această formă. În satul *Calapăru din Gorj* se pronunță numai *Flurii* ⁸. Profesorul secundar *Cruceru* îmi spune că la ei în *Zătrenii Vâlcii* și pe toată valea *Oltețului* tot *Flurii* se zice. Iată deci dovedit și fonetismul cerut de profesorul *Rosetti*.

Cum se vede, forma *Flurii* se aude în Nordul și Vestul *Ardealului*, în Banat și în *Oltenia*, deci în părțile românești care păstrează urme vechi de limbă română. Păcat numai că și acest cuvânt *Flurii* care învederează fonetic latinitatea directă a *Floriilor* va pieri.

Din cercetarea de mai sus putem trage unele încheeri. Întâia încheere este că acest cuvânt *Flurii-Florii* ⁹ l-am primit din limba latină (*Flortia*) în răstimpul de închegare a limbii ro-

1. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I (limba latină, București 1938) p. 159.

2. Comunicare a inimoasei carmeniste *Motora* de neam din *Câmpeni*.

3. Periodicul *Sociologie românească*, V (1943 no. 1-6), p. 209.

4. Îmi spune un doctor veterinar.

5. Diaconul *Ioan Triponescu* de la *biserica-mănăstire* din *Lipova*.

6. Studentul în *Teologie* *Flora Radovan* din *Novo Selo*.

7. Comunicare a licențiatei în *Teologie* *Ecaterina Codău* din *Șicula*.

8. Comunicare a fetelor învățătorului *Pârvulescu* din *Calapăru-Gorj*.

9. Fonetismul mult răspânditelor *Florii* a fost influențat de pluralul *Flori* de la *Floare*. Dacă nu m'a înșelat urechea, am prins de la preotul *Nicolae Diaconescu* că în satul păstorit de el *Burul depe Arieș* (Munții *Apuseni*) se accentuiază *Florii*. Aceasta ar însemna că pluralul *Flori* de la *Floare* a influențat nu numai fonetismul ci și accentul cuvântului *Flurii*.

mâne, adică între veacul al II și veacul al VII, nu mai târziu, căci nu s'ar mai fi supus legilor fonetice cărora le scade puterea în veacul al VIII-lea. Deci acest cuvânt *Flurii-Florii* dovedește vechimea creștinismului nostru, mai puternic decât alte dovezi istorice. Acesta este câștig științific pentru istoria noastră căci înlătură spusele celor care zic că târziu ne-am creștinat.

Altă încheere este că acest cuvânt *Flurii-Florii* din *Florilia* s'a înjghebat în Dacia și pe malurile Dunării. Căci dacă s'ar fi născut în Balcani sau spre Marea Adriatică, atunci l-ar avea în limbă și Balcanicii, cum au cuvântul Rusalii care iarăși latinesc este. Dar, cum am văzut, Balcanicii au pentru Florii cuvântul *Vaiu, Vaie* de obârșie greacă. Și *Vaiu* au și Aromânii, împrumutat dela Greci sau dela Slavi. Prin acest cuvânt Florii deci, se întăresc dovezile că Românii s'au încheat pe malurile Dunării și în Dacia Traiană, iar nu în Balcani, de unde ar fi trecut târziu peste Dunăre în Țările Române, cum susțin vecinii Unguri.

Altă încheere este că poporul cel larg păstrează limba veche mai bine decât învățații. Poporul a zis și zice *Flurii și Florii*. Învățații și cărțile lor au scris și au zis: *Dumineca Stălpărilor, Dumineca Florilor*, numiri noi față de vechea și adevărata *Duminică a Floriilor*, soră bună cu Floriile vechi franceze care *Pâques fleuries*¹ se numesc.

Acum câteva rânduri despre *Savalia*. În Sâmbăta lui Lazăr se ține în București, mai ales în părțile mărginașe, cum și în alte orașe și sate, obiceiul următor. Băeții din clasele primare, purtând ramuri de salcie în mână, iar unul din ei chiar un snop de ramuri pe umăr, umblă din curte în curte, însoțit, în multe cazuri, de un paracliser al bisericii de care țin. Intrați în curte sau chiar la poarta curții, ei cântă o cântare obișnuită numai cu acest prilej. După cântare băiatul cu snopul de salcie dă gazdei câteva ramuri, iar aceasta le împarte mici daruri, mai ales bani. Obiceiul se numește umblatul cu salcia, iar cântarea poartă numele de *Savalia*. Unii numesc *Savalia* atât umblatul cât și cântarea.

Cuvintele cântării, care sânt strofa întâia din Canonul Stălpărilor (Floriilor), facere a fericitului Cosma Melodul, au ajuns în gura copiilor fără înțeles. Iată-le, cum le-am cules, odată cu melodia, în anul 1937 de la băiatul Stoian Constantin din mahalaua Iancu-nou din București:

1. „*Pâques fleuries*, le dimanche des Rameaux, Palmsonntag: Hatzfeld-Darmsteter și Sachs-Vilatte, *Dictionnaires*, „*Pâques fleuries*. Nom populaire donné au dimanche des Rameaux": *La Grande Encyclopedie*.

Arătatu Savalie dincolo izvoare unde ș'unde împărtășit. Și s'au descoperit măriceii învăluite temeliele pri viŃor. Căci cu voia lui cetat pre dânsul, pre norodul său cela ce l-ai mântuire. Ce-ți cântăm, cântare de biruință Doamne slavă ție, Dumnezeul nostru, slavă ție. La mulți ani. Din aceasta înșiruire de cuvinte fără legătură n'ar scoate un cercetător nici un înțeles, dacă nu va cunoaște textul adevărat din Canon, care nici acesta nu-i ușor de înțeles din pricina traducerii literale.¹

Numirea cântării de *Savalia*, care ar sparge capul unui filolog căutându-i originea, cum li-i obiceiul, este o creație a copiilor. Ea pleacă de la un hiat, de care vinovat este traducătorul român al poemului Floriilor. Adevărat, ce aveau să înțeleagă copiii din versul: *Arătatu-s'au ale adâncului izvoare*? Acest lung hiat *s'au ale a* a fost ușurat de copii la pronunțare prin introducerea consonantei *v* la mijloc, de unde a ieșit forma *Savalea*.² Apoi analogia cu vorbe în *lia*, pălăria d. p., și mai ales accentul melodic³, au dus la forma *Savalia*, ușoară de pronunțat, neînțeleasă și aceasta, dor tocmai de aceia potrivită pentru întitularea cântării și a obiceiului. Aceasta este obârșia *Savaliei*.

1. „*Arătatu-s'au ale adâncului izvoare umejunii neîmpărtășite; și s'au descoperit mării cei învăluite temeliele prin viŃor, că cu voia o ai certat pre dânsa. Și pre norodul cel ales l-ai mântuit; cel ce-ți cântă ție cântare de biruință, Doamne*”.

2. Unii pronunță *Arătatu-s'a valia*.

3. Nu numai cuvântul *Florii* este vechiu ci și melodia Canonului Floriilor (Stălpărilor) este veche. Se cunoaște o versiune a acestei melodii, transcrisă în notația nouă psaltică la anul 1832 de *Macarie Psaltul*, publicată de mine în *Macarie Psaltul* (Buc. 1936). Din această versiune, la conferința din 5 Aprilie 1945 a executat trei strofe domnul Mircea Buciu, fost student al facultății de Teologie, prețuit artist la Opera Română din București și distins solist al societății corale *Carmen*. Numai vocea domniei sale mlădioasă și respirația-i lungă se putea mișca printre vocalizele și florile acestei melodii interesante pentru studiul gamelor și al cântărilor vechi bisericești.—O altă versiune a vechei melodii a Floriilor a transcris-o Dimitrie Suceveanu de la Iași și a tipărit-o în anul 1848. Cunoscutul diacon de la biserica Amzei și neîntrecutul cântăreț și carmenist care este *Traian Ghica* a executat din această versiune aceleași strofe ca d-l Buciu. Aceasta ca să se vadă prescurtarea melodiei și variația cadențelor.—Melodia *Savaliei*, care tot din melodia veche a Floriilor pleacă, a executat-o diaconul *Teodor Rădulescu* de la biserica Kretzulescu, bun cântăreț și devotat carmenist.

Sânt și *Colinde de Florii*. G. Cucu, *200 Colinde*, (București 1936, texte și melodii), a publicat patru (p. 240-245); două iscusit armonizate de el fac parte din repertoriul societății corale *Carmen*. Și G. Breazu, *Colinde* (Cartea Satului, Craiova 1938), a publicat patru colinde de Florii (p. 439-443). Pr. Eugen Bărbulescu, *Colinde populare* (București, 1932), reproduce pe două voci (p. 30-31) cele două colinde de Florii armonizate de G. Cucu.

În gura copiilor, multe hiaturi, mai ales în versuri și în melodie, au dat naștere la cuvinte noi, unele comice. „*Mult e dulce și frumoasă limba ce vorbim. Altă limbă armonioasă ca ea nu găsim.* Toți copiii moldoveni au pronunțat: *Caia nu găsim.* Iar *Caia* în Moldova înseamnă *Gogorița*. În gura copiilor olteni versul din colindă: *O amar și grea durere, a ajuns Ouă mari și gardurile* din pricina hiatului: *o. a.* În Biserică, pentru că unii compozitori au pus accentul melodic greșit pe silaba întâia, atâtă coriști, în tinerețea mea, cântau la Heruvic: *Capre împăratul* și credeau că este vorba de împăratul Caprelor, nu de Împăratul Hristos.

Preotul NICULAE M. POPESCU

profesor universitar

membru al Academiei Române

RECENZII

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΟΜΟΛΟΓΙΑ *Mărturisirea Ortodoxă*. — Text grec inedit ms. Parisinus 1265. Text român ed. Buzău 1691. Editată de Preotul Niculae M. Popescu, profesor universitar, membru al Academiei Române, și Diac. Gheorghe I. Moiescu, asistent la Facultatea de Teologie din București. Cu o precuvântare de Tit Simezea, Mitropolitul Bucovinei. Editura Mitropoliei Bucovinei. I. București (Tipografia Cărților Bisericești) 1942, form. 8, LXVIII + 352 pp., +8 planșe.

În toamna anului 1942, în plin războiu, se încheiau 300 de ani dela ținerea sinodului dela Iași (15 Septembrie—27 Octombrie 1642), care a cercetat și a aprobat *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, Mitropolitul Chievului, Galiției și a toată Rusia. Nu se putea comemora mai potrivit acest fapt istoric—și bisericesc și românesc,—decât tipărindu-se într'o bună ediție nouă importanta carte simbolică ortodoxă, operă a unui Român.

Frumosul volum de care vorbim este fericita împlinire a unui asemenea gând și bună roadă a colaborării dintre știința și munca Părintelui profesor Niculae M. Popescu și a Părintelui asistent Gheorghe I. Moiescu și dintre înțelegerea și dărnicia Inalt Prea Sfințitului Mitropolit Tit, care a luat cheltuiala tiparului asupra Mitropoliei Bucovinei. Ostenitorii tipăresc pentru prima dată textul grec cel mai bun, manuscrisul Parisinus 1265, dela Biblioteca Națională din Paris, cunoscut și de alții, dar nestudiat și needitat până acum, și retipăresc prima traducere românească a Mărturisirii Ortodoxe, *Pravoslavnică Mărturisire* a logofătului Radu Greceanu, tipărită la Buzău în anul 1691. Textul și traducerea sunt precedate de o *Precuvântare*, în limba română și franceză, datorită Inalt Prea Sfințitului Mitropolit Tit (pp. III—IX, X—XVII), și de o *Introducere* scrisă de Părintele profesor Niculae M. Popescu și de Părintele asistent Gheorghe I. Moiescu (pp. XXI—LXVIII). Între Prefață și Introducere, un tablou de Prescurtări folosite în acest volum.

Precuvântarea este un mic studiu asupra edițiilor grecești și a traducerilor Mărturisirii Ortodoxe, din care se vede larga ei răspândire și prețuirea ei la ortodocși și la neortodocși. Edițiile traducerii românești sunt șaptesprezece; celelalte sunt în limbile latină, neogreacă, slavono-rusă, rusă vorbită, slavono-sârbă, bulgară, germană, olandeză, engleză, ungară. „Credem a nu greși, zice I. P. Sf. Tit, spunând că nu a fost carte de învățătură ortodoxă care să se fi tipărit în atâtea limbi, în atâtea locuri și de atâția editori; și care să fi fost folosită de atâția învățați ca *Mărturisirea Ortodoxă* a Românului Petru Movilă” (p. VI). Lista edițiilor grecești este în adevăr edificatoare în această privință: Olanda (1667), Lipsca (1695), Snagov (1699), Roma (1739), Breslau (1751), Petropolis (1764), București (1767), Viena (1771) Mos-

cova (1781, în patru limbi: greacă, latină, germană și slavonă, și 1839), Jena (1843), Pireu (1881), Atena (1883, 1896), Lipsca (1904)¹.

Este de aceea surprinzător că unii teologi ortodocși au făcut aprecieri nefavorabile asupra *Mărturisirii Ortodoxe*, profesorul rus G. Florovsky (Paris) zicând că este făcută cu material romano-catolic, profesorul bulgar Ștefan Tzankow că are foarte puțină importanță, profesorul grec Dimitrios Balanos că este un simplu catehism rusesc din secolul al XVII-lea, abia cunoscut în Biserica greacă. Impotriva acestei afirmațiuni, I. P. Sf. Tit citează fapte și mărturii grecești, care dovedesc importanța de carte simbolică a *Mărturisirii Ortodoxe*.

Introducerea volumului este de fapt un studiu foarte documentat și important, datorit Părintelui profesor Niculae M. Popescu pentru capitolele I—IV (pp. XXI—XLVIII) și Părintelui asistent Gheorghe I. Moisescu pentru capitolele V—VI (pp. XLIX—LXVIII). *Istoria Mărturisirii Ortodoxe* (cap. I, pp. XXI—XXXVI) este scrisă cu exemplară informație, precizie și claritate. Părintele profesor Niculae M. Popescu ne previne în prima notă că *Introducerea* cuprinde numai o parte din materialul ce are adunat pentru un asemenea studiu, material care din cauza împrejurărilor n'a putut să fie folosit întreg în lucrarea de față. Interesul ce prezintă problemele istorice puse de *Introducere* arată valoarea acestui material.

Viața lui Petru Movilă, autenticitatea *Mărturisirii Ortodoxe*, forma ei originală, titlul ei, aprobarea ei în sinodul dela Iași, istoricul acestui sinod, edițiile și traduceri ei, raportul dintre ele, sunt chestiuni împreunate cu numeroase controverse între confesiuni și între istorici. Studiind cu migală și cu bun simț critic, observând cu atenție și înțelegând bine, Părintele profesor îndreptează greșelile altora, luminează locuri obscure, desleagă nedumeriri și exprimă păreri îndreptățite pe fiecare pagină a studiului său, fie în text, fie în numeroasele note, care cuprind bogat material bibliografic și multe observații critice personale.

Părintele profesor povestește frumos și precis cum s'a scris, cum s'a aprobat și cum s'a răspândit *Mărturisirea Ortodoxă*: Cum Petru Movilă, „Mitropolitul Chievului, Galiției și a toată Rusia”, a cărei biografie este dată pe scurt în notă (p. XXI), văzând că „împotrivorii și ereticii” răspândesc, în limba polonă, cărțile lor amăgitoare, dându-le drept cărți ortodoxe, a întocmit o *Expunere a credinței Bisericii Rușilor*, a chemat sinod la Chiev (Septembrie 1640), care a cercetat și a primit această carte, a făcut întrebare Patriarhiei ecumenice pentru două nedumeriri ce avea sinodul; cum în urma acestei întrebări s'a convocat sinodul dela Iași, care a aprobat cartea sub titlul *Mărturisirea Ortodoxă* (Ἐκφρασις τῆς Ὁρθόδοξης Ὁμολογίας), tradusă în limba greacă vorbită, de către învățatul Grec Meletie Syrigos, aprobare pe care au întărit-o în sinod la Constantinopole (Martie 1643) cei patru patriarhi greci și Mitropolitul de Hios; cum *Mărturisirea Ortodoxă* s'a tipărit grecește în-

1. In lucrarea Θεσαυρὸς τῆς Ὁρθοδοξίας. *Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche im Originaltext, nebst einleitenden Bemerkungen* von Ion Michalcescu (azi I. P. Sf. Irineu Mihălescu, Mitropolitul Moldovei).

tâia oară la anul 1667 în Olanda, cu cheltuiala marelui dragoman al Porții Panaiot Nicusios, și s'a împărțit în dar creștinilor ortodocși, cum au urmat alte ediții. Intre acestea mai însemnate sunt cea a lui Laurentius Normannus (Lipsca 1695), cea dela Snagov (1699), cea a lui Carol Gottlob Hofmann (Breslau 1751), cea dela Moscova în patru limbi (1781) și cea a lui Ernotus Julius Kimmel (Jena 1843), aceasta din urmă fiind socotită de mulți cea mai bună, deși are numeroase greșeli.

Textul cel mai bun al Mărturisirii Ortodoxe este, cum am spus, manuscrisul Parisinus 1265 dela Biblioteca Națională din Paris, manuscris greco-latin. Părintele profesor face istoricul acestui manuscris, care este o copie de pe textul traducerii lui Meletie Syrigos, aprobat de sinodul dela Iași și de cel dela Constantinopole (1643). Copia a fost cerută de ambasadorul francez Olier de Nointel prin marele dragoman Panaiot Nicusios. Ambasadorul a trimis-o cu o scrisoare regelui Franței Ludovic al XIV-lea, în Septembrie 1673.

Calitățile textului Parisinus sunt: A păstrat întreg și corect textul grec al traducerii făcute de Meletie Syrigos, ceea ce Părintele profesor dovedește citând mai multe exemple, în comparație cu textul altor ediții ale Mărturisirii Ortodoxe. (Deosebiriile dintre manuscrisul Parisinus și alte ediții sunt arătate în notele ediției de față a textului parisian).

Din numeroasele îndreptări și puneri la punct ce face Părintele profesor Niculae M. Popescu în Introducere, semnalăm câteva mai importante: Petru Movilă n'a studiat și la Paris, cum s'a crezut (p. XX, n. 2); titlul de Catehism, dat de unii Mărturisirii Ortodoxe, nu vine dela Petru Movilă, ci probabil dela uniatul Cassian Sakovici (p. XXI, n. 1); autorul Mărturisirii Ortodoxe nu este Isaia Trofimovici Kozlovskii, cum cred unii istorici ruși, ci Mitropolitul Chievului (p. XXIII, n. 2), XXIV și XXV); sinodul dela Iași s'a ținut între 15 Septembrie și 27 Octombrie 1642, nu între Decembrie 1641 și Septembrie 1642, cum s'a crezut (p. XXVI—XXVII și notele); Foaia volantă greacă, tipărită la Iași la 20 Decembrie 1642 nu cuprinde actele sinodului dela Iași (p. XXVIII, n. 1—XXIX); data de 11 Martie 1643 (aprobarea Mărturisirii Ortodoxe de către sinodul dela Constantinopole), trecută în toate edițiile făcute după cea olandeză, nu este exactă cât privește ziua, fiind o transcriere greșită, în loc de Martie, indiction 11, (v. și p. 176, nota la r. 9); data scrisorii patriarhului Nectarie al Ierusalimului (20 Noembrie 1662), reprodusă aproape în toate edițiile Mărturisirii Ortodoxe, a fost luată greșit ca dată a tipăririi acesteia în Olanda (în loc de 1667, fără indicație de loc și de an, p. XXXI, n. 1 și 2); ediția olandeză nu reproduce și textul latin; ediția dela Snagov (1699) nu este făcută după cea din Olanda (p. XXXIV); ediția lui Kimmel este pe nedrept socotită de mulți cea mai bună; ea se îndepărtează în multe locuri de textul original bun. Deși acesta era cunoscut în manuscrisul Parisinus 1265, el n'a fost editat sau folosit nici chiar de Antoine Malvy și Marcel Viller în cartea lor *La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila, Métropolit de Kiev* (1633—1646)¹, care deși zic că

1. (Colecția *Orientalia Christiana*, vol. X, nr. 39) Roma, Paris 1927.

folosesc editio princeps, adică pe cea olandeză, citează textul grec după Kimmel.

Caracterul tendențios al cărții celor doi iezuiți este arătat de Părintele profesor Nicolae M. Popescu la pp. XLVII—XLVIII, în notă. Intre alte afirmațiuni, autorii de mai sus fac pe aceea că Mitropolitul Petru Movilă ar fi trecut la romano-catolicism pe patul de moarte, și pe aceea că Mărturisirea Ortodoxă a fost scrisă împotriva protestanților, deși Petru Movilă se plângea împotriva „reneaților”, care prigoneau Biserica ortodoxă; aceștia erau uniații (atrași de sinodul dela Brest, 1596). Citirea greșită a iscăliturilor dela sfârșitul manuscrisului Parisinus grec 1265, făcută de G. Morel, o reproduc și Malvy și Viller (p. XXX, n. 3, p. XXXIX a studiului Părintelui profesor Nicolae M. Popescu). „Loc și timp n'am — zice Părintele profesor — să arăt și alte scăderi ale introducerii și notelor ce însoțesc această ediție latină a Mărturisirii Ortodoxe, care văd că este folosită fără discernământ de mulți teologi ortodocși” (p. XLVII, nota).

Câteva date biografice și istorice completează în note, cele spuse despre unele persoane mai importante, al căror nume este legat de istoria Mărturisirii Ortodoxe: Meletie Syrigos (p. XXVII, n. 1), Panait Nicusios (p. XXX, n. 6, p. XXXI), Nectarie al Ierusalimului (p. XXXI, n. 1), patriarhul ecumenic Dionisie Muselim, îngropat în vechea mitropolie dela Târgoviște (p. XXXVIII, n. 1), Ioanichie al Alexandriei (p. XLI, n. 1). Notele studiului în general sunt pline de material istoric și de aprecieri critice.

Părintele asistent *Gheorghe I. Moisescu* continuă acest studiu, vorbind despre *Mărturisirea Ortodoxă în românește* (pp. XLIX—LXVI) și despre *Retipărirea ediției din 1691* (pp. LXVI—LXVIII). Părintele asistent constată că Românii au prețuit și au folosit Mărturisirea Ortodoxă mai mult decât toate celelalte popoare. Cele 17 ediții românești ale ei, dela 1691 până la 1930, sunt dovada acestei afirmații. Aceste 17 ediții se împart în patru grupe, după asemănarea dintre ele și după izvodul folosit de traducători sau de editori:

a. Primele trei ediții românești (1691, 1745, 1827 și ediția din 1859). Ediția din 1691 este cea făcută de logofătul *Radu Greceanu* „den porunca” lui Constantin Brâncoveanu și apărută în tipografia domnească la Episcopia din Buzău sub titlul „*Pravoslavnică Mărturisire a săborniceștii și apostoleștii beserecii Răsăritului*”. Traducerea a fost făcută după ediția greacă din Olanda (1667) și are unele „asprimi de grai”, cuvinte și forme arhaice, nepotriviri sintactice. Citatele biblice nu sunt făcute după Biblia dela 1688, ci sunt traduse din nou. La locuri mai grele, logofătul *Radu Greceanu* a avut ca „îndireptătoriu” pe biv-vel stolnicul Constantin Cantacuzino (pp. L-LIII). Traducerea aceasta s'a tipărit din nou la București în anul 1745, din porunca domnitorului Constantin Mavrocordat. Această nouă ediție dovedește folosul și necesitatea Mărturisirii Ortodoxe. Ea repetă greșelile primei ediții (p. LIV, n. 1), corectând numai unele din greșelile de tipar. O a treia ediție a apărut la București în anul 1827, ediție întregită cu scrisoarea patriarhului Nectarie al Ierusalimului din 20 Noem-

brie 1662 și cu aprobarea dată de patriarhul ecumenic Partenie I și de sinodul din Constantinopole în Martie 1643, ambele traduse și tipărite acum întâia oară românește. Traducerea Mărturisirii Ortodoxe în această ediție este revăzută după textul grecesc, limba este îndreptată: O parte din cuvintele slavone și grecești sunt înlocuite cu cuvinte românești. Această purificare a înlăturat chiar unii termeni grecești potrivii. Citatele din sfânta Scriptură au fost controlate și îndreptate după textul grec, trimiterile au fost puse în text între paranteze. La 1859 această ediție se retipărește la București; în ea se mai înlătură câteva cuvinte slave din ediția anterioară, precum și unele din semnele alfabetului chirilic, scriind cum se pronunța.

b. Intre timp se publicase prima traducere românească a Mărturisirii Ortodoxe în Moldova, cea a arhimandritului *Filaret Scriban*, tipărită la Mănăstirea Neamț în anul 1844. Ediția aceasta stă probabil în legătură cu noua programă de cursuri a seminarului dela Socola (1843), al cărui rector era arhimandritul Filaret Scriban. Mărturisirea Ortodoxă fusese introdusă ca materie de învățământ în clasa a treia. Traducerea aceasta este făcută din limba rusă într'o limbă românească mai curgătoare decât a traducerilor anterioare. Trimiterile biblice sunt controlate și sporite. Traducătorul dă și o schiță biografică despre Petru Movilă și adaugă la sfârșit *Arătarea credinței, duple descoperirea sf. Grigorie episcopul Neochesariei*, luată din ediția dela București 1827. Cartea are o greșală de paginație la coala 12, unde sunt sărite paginile 190—199.

Traducerea arhimandritului Filaret Scriban a fost folosită pentru alte patru ediții. Prima este cea tipărită cu binecuvântarea episcopului Andrei Șaguna la 1855, în tipografia diecezană înființată de el la Sibiu, și de bună seamă pentru trebuința elevilor din seminarul lui preoțesc. Afară de textul Mărturisirii Ortodoxe, această ediție cuprinde numai *Arătarea credinței, duple descoperirea sf. Grigorie episcopul Neochesariei*. În text, Șaguna a făcut doar mici schimbări.

Prin hotărîrea Consiliului școlar superior din Septembrie 1862, care introducea Mărturisirea Ortodoxă în programa seminariilor din țară, cartea devenea și mai necesară. Traducerea arhimandritului Filaret Scriban este retipărită la Mănăstirea Neamț în anul 1864, când traducătorul era arhiereu cu titlul de „Stavropole”. După moartea lui (1873), Mărturisirea ortodoxă a fost tipărită la Iași în anul 1874, cu litere latine și cu numeroase neologisme, cu care se înlocuesc chiar cuvinte bine traduse. Traducerea apare ca „revăzută și corectată după original de arhiereul Iosif Sevastias Bobulescu Botoșăneanu”, deși nu este vorba de o revizuire, ci doar de împănarea cu neologisme a traducerii lui Filaret Scriban, cu larga folosire a traducerii profesorului Barbu Constantinescu din 1872.

Aceeași traducere, a arhimandritului Filaret Scriban, s'a reeditat la Sibiu în 1914 de către Dr. Pavel Roșca, cu binecuvântarea Mitropolitului Ion Mețianu. Pavel Roșca își lua sarcina de a colaționa traducerea cu textul grec publicat de profesorul Mesoloras (Atena 1883), precum și cu textul grec, latin și german din ediția poliglotă de Bres-

lau (1751), sarcină pe care însă n'a putut s'o ducă la bun sfârșit. Cât privește limba, au fost înlocuite cu neologisme nepotrivite cuvinte și expresii românești.

c. În anul 1872, *Mărturisirea Ortodoxă* a apărut întâia oară cu litere latine, în traducerea nouă a lui *Barbu Constantinescu*, după textul ediției din Olanda. Traducătorul spune că traducerile mai vechi sunt neînțelese și că, *Mărturisirea Ortodoxă* fiind „și un compendiu de dogmatică”, el s'a silit s'o traducă „pre cât se poate de exact”. Dorința traducătorului de a reda cât mai exact termenii teologici științifici l-a făcut să întrebuițeze foarte multe neologisme și cuvinte nepotrivite cu graiul nostru bisericesc. Traducerea lui a fost de aceea greoaie pentru seminariști și a influențat în rău vocabularul preoțimii și scrisul bisericesc dela sfârșitul secolului trecut.

Traducerea lui Barbu Constantinescu a fost retipărită după câțiva ani (1877) la Sibiu, cu aprobarea mitropolitului Miron Romanul și cu multe îndreptări de limbă, fiind curățată de neologismele care o făceau greu de înțeles, poate chiar de către Barbu Constantinescu. Traducerea lui apăru într'o ediție școlară nouă la București (Socec) în anul 1879, cu aceleași îmbunătățiri de limbă.

d. Dela 1893, când programa seminariilor păstra *Confesiunea ortodoxă* ca materie de învățământ, *Sfântul Sinod* luă traducerea ei în grija și proprietatea sa, hotărînd o nouă tălmăcire de pe textul grec. Comisia aleasă în acest scop (Ghenadie Enăceanu episcopul Râmnicului, Silvestru episcopul Hușilor și arhiereul Gherasim Timuș Piteșteanu) stabilea, între altele, ca traducerea să se facă după ediția greacă dela Snagov (1699), în limba cărților vechi de ritual, cu înlăturarea neologismelor. Traducerea a fost făcută de episcopul Ghenadie Enăceanu și tipărită ca anteproiect, într'un mic număr de exemplare. Fiind greoaie și „în unele părți nu tocmai corectă”, *Sfântul Sinod* a socotit mai bună traducerea tipărită la București în 1827. După o nouă revizuire a traducerii episcopului Ghenadie Enăceanu, aceasta s'a tipărit ca proiect în 25 de exemplare în Aprilie 1899, după moartea traducătorului. În același an, *Mărturisirea Ortodoxă* apărea în 5000 de exemplare la Tipografia Cărților Bisericești, cuprinzând gramata sinodală din Mai 1899, scrisorile patriarhilor Nectarie și Partenie (aprobarea sinodului din 1643), textul *Mărturisirii Ortodoxe* și numele membrilor comisiunii de revizuire a traducerii. Această traducere a fost retipărită la 1922, cu ortografia Academiei Române și cu unele greșeli de tipar. Ediția aceasta a fost reprodusă în cea dela 1930, a treia a sfântului Sinod și ultima din cele românești. O traducere nouă a pregătit Părintele profesor Nicolae M. Popescu.

În cinstea primului traducător român al *Mărturisirii Ortodoxe*, Părinții autori-editori ai volumului de care vorbim au tipărit, după textul grec al manuscrisului Parisinus, traducerea logofătului Radu Greceanu, zicând: „Traducerea M. O. tipărită la Buzău în 1691 este, firește, mai grea de înțeles în ziua de azi, deoarece ea poartă în sine pecetea graiului de acum 250 de ani. Retipărind însă acest text, gândul nostru a fost mai întâi de a cinsti după vrednicie lucrul și înțelepciunea bătrânilor

care pe vremea lor se dovedește că au prețuit mai mult decât noi folosul Mărturisirii Ortodoxe. Iar al doilea gând, dela care a pornit îndemnul pentru retipărirea tălmăcirii logofătului Radu Greceanu, este dorința de a readuce în câmpul preocupărilor teologice de azi, această lucrare dogmatică, precum și de a atrage luarea aminte asupra trebuinței de a se păși la aflarea și întocmirea unei terminologii teologice românești". La aceasta îndeamnă și constatarea „întrâuririi covârșitoare a scrierilor protestante ori romano-catolice în făurirea multor lucrări de teologie românească" și lipsa unei „terminologii teologice proprii românești, potrivite nevoilor didactice și nivelului științific pe care l-au atins în vremea din urmă școlile noastre teologice" (p. LXVII).

Transcrierea *Pravoslavniciei Mărturisiri* a logofătului Radu Greceanu nu este fonetică. Greșelile de tipar evidente ale ediției dela 1691 au fost îndreptate, punctuația în parte modificată, trimiterile biblice — colaționate cu ediția Sfântului Sinod din 1936 — și cele patristice au fost tipărite sub pagină. Un studiu pregătit asupra glosarului ediției de Buzău nu s'a putut tipări în acest volum, din cauza împrejurărilor în care a apărut.

După această lungă și substanțială *Introducere* a Părintelui profesor Nicolae M. Popescu și a Părintelui asistent Gheorghe I. Moisescu, urmează textul grec al Mărturisirii Ortodoxe după manuscrisul Parisinus 1265: Ὁρθόδοξος Ὁμολογία τῆς πίστεως τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς (pp. 1—174). Textul este precedat de *Scrisoarea patriarhului Dionisie* (Muselim) din 15 Iulie 1672, editată după același manuscris, cu ortografia lui (pp. 3-4), cu arătarea cuvintelor îndreptate de Emile Legrand (în note) și cu îndreptarea greșelii făcute de acesta la citirea datei: Legrand a citit ind. (indiction) 15, în loc de Iul. (Iulie) 15. După textul Mărturisirii Ortodoxe urmează nota scrisă de Meletie Syrigos (pp. 174—175) despre traducerea textului din latinește în grecește și despre trimiterea lui spre aprobare la Constantinopole (30 Octombrie 1642), *Scrisoarea patriarhului Partenie* despre aprobarea Mărturisirii Ortodoxe în Martie 1643 (pp. 175—177) și atestarea ambasadorului Olier de Nointel în limba franceză despre trimiterea copiei de pe Mărturisirea Ortodoxă, cerute lui Panait Nicusios, din Septembrie 1673 (pp. 177—178). Anexele grecești de mai sus sunt traduse frumos în românește de Părintele profesor Nicolae M. Popescu (pp. 179—182). Traducerea este însoțită de note lămuritoare. Cea dela pag. 180 arată greșala făcută de Arnaldus la citirea datei scrisorii patriarhului Dionisie (Iulie, indiction 5, în loc de Iulie 15).

Urmează traducerea Mărturisirii Ortodoxe făcută de logofătul Radu Greceanu și îngrijită de Părintele asistent Gheorghe I. Moisescu, după ediția de Buzău 1691: *Pravoslavnica Mărturisire a credinții sâborniceștii și apostoleștii beserecii Răsăritului* (pp. 183—328). Bună și frumoasă la timpul său, traducerea logofătului Radu Greceanu nu se mai poate, firește, citi ușor astăzi. Traducătorul s'a ținut strâns de textul grec și l-a tradus literal, observând și așezarea cuvintelor. Uneori întrebunțează chiar cuvântul grecesc (usia, prognosis, proorismos), sau îl însoțește de o traducere perifrastică (usia, adecâte ființa firească; ipostasis, ade-

câte supt stare; evsevie, adecâte blagocefie). Unui om care nu avea studiile noastre teologice nu i se putea cere atunci mai mult. Sunt dimpotrivă de laudă și el și voevodul Constantin Brâncoveanu și vremea lor, că au dorit și au dat credincioșilor, în limba neamului, o carte de importanța și de folosul Mărturisirii Ortodoxe, la 49 de ani după sinodul care o aprobase în grecește la Iași. Logofătului cărturar Radu Greceanu îi rămâne meritul de a fi făcut cea dintâi traducere românească a cărții ierarhului român Petru Movilă, traducere care avea să facă bun început unei lungi serii de alte 17, între care socotim și pe cea pregătită de părintele profesor Niculae M. Popescu, care va încorona osteneala acestei foarte bune ediții a Mărturisirii Ortodoxe.

Un *Indice* de cuvinte și expresii din *Pravoslavnică Mărturisire*, însoțite de cuvintele grecești și latinești corespunzătoare, înlesnește aflarea în text a tuturor termenilor și chestiunilor (pp. 331-348), iar nota care îi urmează (p. 348) arată partea de lucru a Părinților colaboratori. La sfârșitul volumului, se reproduc opt planșe fotocopice: 1. Chipul și iscălitura mitropolitului Petru Movilă; 2. Scrisoarea de aprobare a Mărturisirii Ortodoxe de către patriarhul ecumenic Dionisie (Iulie 1672), reprodusă după manuscrisul Parisinus 1265; 3. Prima pagină a acestui manuscris; 4. pagina cu întrebarea și răspunsul 23 din partea întâia a Mărturisirii Ortodoxe după manuscrisul Parisinus, cu cuvântul καλὰ (v. p. 14); 5. Actul de aprobare a Mărturisirii Ortodoxe de către sinodul din Constantinopole (1643), cu semnăturile patriarhului ecumenic Partenie și patriarhului Alexandriei Ioanichie; 6. Continuarea acestui act cu semnături între care și cea a patriarhului Antiohiei Macarie în limba greacă și arabă; 7. Pagina 41 din ediția olandeză a Mărturisirii Ortodoxe (1667), cu cuvântul κακά, greșit în loc de καλὰ, dela răspunsul 23 din Mărturisirea Ortodoxă, partea întâia; 8. Poarta Mărturisirii Ortodoxe după ediția de Snagov (1699), tipărită de patriarhul Ierusalimului Dositei, cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu și osteneala lui Antim Ivireanu.

Noua ediție a Mărturisirii Ortodoxe după cel mai bun manuscris al textului ei grec, este un lucru vrednic de toată lauda. Ea este o cinste pentru teologia română ortodoxă. Părintele profesor Niculae M. Popescu și Părintele asistent Gheorghe I. Moiescu au lucrat cu multă râvnă și răbdare, cu grijă, cu atenție și cu toată priceperea problemelor puse de istoria și de textul Mărturisirii Ortodoxe. Sutele de note și de variante, care arată deosebiri, greșeli, lipsuri sau adause în celelalte ediții, dovedesc o muncă grea și îndelungată.¹ Noua ediție este și un studiu critic și comparativ asupra edițiilor de până acum. Însoțită

1. Un număr mic de greșeli de tipar au scăpat neobservate în Errata de la p. 352 și în continuarea tipărită pe o foaie volantă. Lucrul este explicabil: Cartea s'a tipărit în timp de războiu, sub bombardamente aeriene. Pusă în lucru în anul 1942, ea a apărut în vara anului 1944.

Errata notată mai jos a fost controlată și însușită în totul de editorii acestei cărți. Cetitorii vor vedea că o bună parte din greșeli provin din cauza probelor tipografice date pe hârtie poroasă îmbăcsită de cerneală, și a greutăților de corectare pe timpul bombardamentelor aeriene.

de o introducere erudită și de un aparat științific bogat, ea este o foarte însemnată și meritorie contribuție românească la istoria și la textul Mărturisirii Ortodoxe. Execuția tehnică a lucrării, text și planșe, este foarte bună. Calitățile cărții îndreptățesc cu atât mai mult dorința de a vedea apărând fără mare întârziere și traducerea nouă a *Mărturisirii Ortodoxe*.

TEODOR M. POPESCU
profesor la Facultatea de Teologie
din București

Cuvintele îndreptate sânt închise în parenteze și uneori sânt reduse numai la accentul sau litera corectată. Ele sânt precedate de trimeteri și de formele greșite.

p. XLII, r. 14: εἰς (εἰς); p. L trimiterile la note: 2, 1 (1, 2); r. 10: besericii (beserecii); p. 3, r. 17: ὑπὸ (ὑπὸ); p. 74, r. 2, p. 89, r. 30, p. 90, r. 10, și 12, p. 105, r. 2, p. 337, r. 43: εἶναι (εἶναι); p. 93, r. 1: ἐγερσί (-εἰ); p. 96, r. 16: τῆ (τῆν); p. 101, r. 1: πνευματικῆ (-ῆ); p. 119, r. 12, p. 331, r. 15: ἀδικιμένοι (ἀδικημένοι); p. 142, r. 2: ὅποια (ὀποῖα); p. 160, r. 29: Ἄπο. 11, 6 (—11,16); p. 169, r. 22: τὰ (νά); p. 173, r. 4, p. 176, r. 4: τῆ (τῆ); p. 173, r. 35: οὐτί (ἐστί); p. 331, r. 13: θεοτοκοῦ (θεοτόκου); p. 332, r. 33: ἀσθενεῖαι (ἀσθένειαι); p. 333, r. 5: μετανοῶς (-ῶν); p. 334, r. 1: μυστηρίων (μυστηρίων); r. 36: ἡγεμόνοι (-όνες); p. 336, r. 7: ὑποκρισία (ὑπόκρισις); p. 337, r. 1: αἰνίγμα (αἰνιγμα); r. 27: ἀπλως (ἀπλῶς); p. 338, r. 30: προεστῶτες (-τῶτες); p. 339, r. 1: βασιλέοι (-λεῖς); r. 38: ἀνέμακτον (ἀναίμακτος); r. 40: (ἀναίμακτοι); p. 340, r. 15: χεῖραι (-ρες); r. 18: ὀργή (ὀργή); r. 22: θεῖα (θεῖα); p. 341, r. 4: τῆς (τοῦ); r. 16: λεγομένα (-όμενα); r. 24: προσηλύτος (-ήλυτος); r. 44: ξενοδοχοῖα (-εῖα); p. 345, r. 19: ἀπλότητι (ἀπλότητι); p. 346, r. 5: προφωνήσ-μος (προφωνήσιμος); r. 25: στρατιῶται (-ῶται); r. 26: εὐλαβεία (εὐλάβεια); p. 347, r. 4: ὠκονόμησεν (ὠκο-); r. 7: Θεοῦ (Υἱοῦ).

NOTE BIBLIOGRAFICE

LUCRĂRI CU CARACTER GENERAL

KIRSCHEN, LEONARD, corespondentul agenției «Exchange Telegraph», *Rolul Bisericilor în politica Levantului*, în ziarul *Semnalul*, an. VIII, nr. 936, 29 Mai 1945, pp. 1—2.

Stăpânirea otomană și influența țărilor apusene asupra Siriei și Libanului s'au servit totdeauna de diferitele biserici creștine și secte musulmane. Influența străină în politica Levantului datează după sinodul ecumenic dela Calcedon, din 451, care, condamnând monofizitismul, a dat naștere la numeroase shisme religioase, înmulțite în decursul vremii, încât astăzi avem în Siria și Liban următoarele biserici creștine: greco-ortodoxă, maronită, gregoriană, greco-catolică, armeano-catolică, siro-catolică, siro-ortodoxă, romano-catolică, chaldeică și protestantă, plus trei secte musulmane: Șia, Suni și Ismaili, plus 155.000 de druzii, — Arabi ce locuiesc în munții Djebel el Druze, care practică pe scară întinsă cultul Satanei, cu practice și ritual secret.

Era natural deci ca multe din aceste biserici să poată servi influențelor din afară. Astfel, Ludovic al XVI-lea legase o strânsă prietenie cu biserica maronită, iar pe la 1860, protecția creștinilor din imperiul otoman de către puterile din apus era la modă. Influența franceză se exercita prin ordinul iezuiților, care au înființat o universitate la Beirut, iar cea anglo-saxonă, prin universitatea americană, înființată în același oraș către sfârșitul veacului al XIX-lea. Până în 1943, influența anglo-saxonă reușise să facă 20.000 prozești protestanți. Când puterea iezuiților dispărea, Franța se vede nevoită să se servească de influența ei pe lângă Vatican.

În 1935 bisericile creștine se unesc și se alătură populației musulmane în lupta pentru independență, iar odată cu încercarea nereușită a Italianilor de a-și întări influența lor prin Vatican, influența apusului asupra acestor biserici dispărea definitiv.

«In 1943 toate credințele Levantului se găsesc unite în lupta pentru independență pe baza principiilor enunțate în Charta Atlanticului, și cari proclamă libertatea credinței».

T. N. M.

ROMANESCU, VASILE, *Istoria unei cărți*. Operă completă. Cu o prefață de C. Rasidescu. București, Tipografia «Cartea Românească», 1944, 254 p. + 2 pl.

Retipărind într'un singur volum cele două părți din «Istoria unei cărți», apărute, respectiv, în 1934 și 1936, d. Vasile Romanescu a realizat o foarte bună călăuză grafică, menită să înlocuiască pe cele străine, «care inundă bibliotecile și care, firesc, nu sunt adaptate spiritului românesc».

Scopul urmărit de autor este «de a face istoricul unei cărți dela început și până ce iese în vitrina librărilor», dând explicații tehnice, pe înțelesul tuturor asupra manuscrisului, comenzii, calculației, hârtiei, cu-

legătorului, notelor muzicale, mașinilor de cules, stereotipiei, turnătoriei de litere, zincografiei, mașinilor de tipar, legătoriei de cărți etc.

De și o lucrare de specialitate tipografică, cartea d-lui Romanescu poate fi consultată cu mult folos de orice intelectual care ar dori să dea la tipar ceva. Va găsi aci lămuriri absolut necesare cu privire la manuscris, format, literă, corectură și asupra oricărei probleme ce interesează nu numai pe tipograf, ci și pe autor.

În introducerea d. V. R. amintește, în cuvinte pornite din suflet, rolul pe care l-au avut cărțile bisericești în trecutul neamului românesc, iar din scurtul istoric ce precede partea tehnică, reiese cu destulă claritate contribuția Bisericii la prosperarea și perfecționarea artei grafice: Primele teascuri tipografice în țările românești au fost cele dela Mănăstirea Dealului, iar prima tipografie în București a fost adusă la anul 1675 de mitropolitul Varlaam; primii tipografi români au fost călugări.

Pentru cei ce vor să se inițieze, autorul, care este de profesie tipograf, a adăugat și casele cu note muzicale, împreună cu notele de muzică bisericească orientală (psaltichie).

D-l Vasile Romanescu, conducătorul atelierelor grafice «Cartea Românească», este cunoscut de altfel ca un devotat credincios al Bisericii strămoșești și ca un apreciat scriitor de nuanță religioasă. T. N. M.

ȘCOALA DE ARHIVISTICĂ, *Carnetul studentului*, ed. II, București 1945, 86 pp., preț 1400 lei.

Minunat mijloc de informare și îndrumare a studenților dornici să cunoască tot ce este esențial lecturii fiecăruia în disciplinele care se predau în școala de Arhivistică și Paleografie. Lucrarea cuprinde o bibliografie generală română și streină pentru următoarele cursuri: Arhivistica, diplomatica și cronologia; Paleografia slavă și limba textelor; Paleografia română și critica textelor; Paleografia latină și limba textelor; Paleografia medio și neogreacă și limba textelor; Bibliografia, biblioteconomia și bibliologie; Metodologie, istoriografie, genealogia și heraldica; Izvoarele interne și externe ale Istoriei Românilor; Expertiza grafică și grafologia; Istoria vechiului drept românesc; Numismatica, sigilografia și arheologia medie și modernă.

Trebue să spunem că socotim fără rost nota 1 dela p. 47, că pentru catedra de Izvoarele interne și externe ale istoriei Românilor «indicațiile bibliografice... reprezintă un număr foarte redus de lucrări, informația mai bogată dându-se la curs». În cazul acesta de ce s'a mai tipărit acest «carnet», dacă studenții primesc «informația mai bogată» la curs? Ba mai mult, nu înțelegem nici criteriul după care s'a făcut alegerea *izvoarelor interne și externe* publicate la nrr. 377—414 (pp. 47—51), când vedem trecute lucrări de secundară importanță, în locul altora care sub nici un motiv nu trebuia să lipsească dintr'o listă conștiincios întocmită.

Broșura se încheie cu un extras din programa cursurilor și din Regulamentul interior al școlii (pp. 72—82).

D. prof. A. Sacerdoțeanu, căruia îi revine meritul la tipărirea acestei noi ediții, este vrednic de toată lauda pentru grija ce depune întru propășirea studiilor și lucrărilor de arhivistică și paleografie.

G. I. M.

SIMONESCU DAN, *Reabilitarea literaturii românești vechi*, extras din rev. *Arhiva Românească* tom. VIII, București 1942, 17 pp.

Intr'o formă puțin schimbată, autorul ne dă în aceste pagini interesanta lecție de deschidere a cursului său de *Istoria literaturii române vechi*, ținut la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași în anul 1941—42.

Astfel se precizează în termeni, cum nu se poate mai limpezi, că literatura noastră veche s'a dezvoltat în trei direcții bine definite: avem o literatură populară scrisă, cu caracter profan, o literatură religioasă și o literatură istorică. Fiecare din ele are o importanță deosebită și dacă am reduce din valoarea uneia din ele, ar însemna să nu înfățișăm trecutul nostru literar în toată deplinătatea lui.

Literatura populară s'a păstrat mai ales prin traducerile și copiile făcute aproape toate de călugări, de preoți sau dascăli și în jurul m-rilor.

A doua ramură, literatura religioasă, este formată în bună parte din cărțile bisericești de slujbă. Ea nu poate fi lăsată în afara literaturii naționale, căci la noi începuturile scrisului românesc sunt chiar primele traduceri ale cărților sfinte. Apoi originalele grecești din care s'au tradus cărțile bisericești de slujbă, ofereau scriitorilor noștri modele de profund lirism, de limbă mlădioasă, cu o veche tradiție poetică.

A treia ramură, literatura istorică, este cea mai cunoscută din câmpul literaturii noastre vechi. Insemnătatea ei stă mai presus de a celorlalte două ramuri amintite, pentru că în timp ce acelea sunt traduceri din grecește și slavonește, cronicile sunt în cea mai mare parte a lor, produse originale ale spiritului românesc. Dar și aici contribuția nu poate fi tăgăduită.

G. I. M.

STĂNILOAE, D. DR., *Biserica în Uniunea Sovietică*. — După mărturiile din Biserica rusească, în *Telegraful Român*, Sibiu, an. XCIII, nr. 24—25, 17 Iunie 1945, pp. 1—3.

În atitudinea Statului Sovietic față de Biserică se pot distinge trei faze: dela 1917 până la 1927, când predomină un sentiment de neîncredere, motivată de opoziția de ordin politic a unei părți a clerului; dela 1927 până la începutul războiului ruso-german, perioadă de loială recunoaștere a puterii statale și un început de colaborare cu guvernul sovietic, datorită inițiativei Mitropolitului Serghie Starogradețchi, locțiitor al scaunului patriarhal, care, cu toate greutățile întâmpinate, a condus Biserica rusă spre biruință, în cea mai grea epocă din istoria ei; și, în fine, perioada care începe dela izbucnirea războiului ruso-german, în vremea căruia, Biserica ortodoxă rusă aducând un aport considerabil, moral și material, a provocat o modificare în atitudinea Statului față de Biserică, i-a risipit cu totul neîncrederea, i-a câștigat bunăvoința și astfel s'a ajuns la raporturi normale între Biserică și Stat.

Datorită acestui fapt s'au putut face alegeri de ierarhi, a început să funcționeze «Institutul Teologic», s'au deschis «Cursurile teologice pastorale», s'a început editarea unui «Jurnal bisericesc», într'un cuvânt, viața bisericească a intrat în normal.

«Aceste manifestări cari se produc în viața Bisericii, în raporturile între Biserică și Stat, nu reprezintă ceva accidental, neașteptat, nu poartă

un caracter trecător, nu se prezintă ca o manevră tactică, cum se silesc să înfățișeze lucrul câțiva cari nu doresc binele» (G. G. Carpov, președintele Consiliului pentru afacerile Bisericii ortodoxe, depe lângă Consiliul Comisarilor poporului). T. N. M.

TEOLOGIA EXEGETICĂ

Rut, din originalul ebraic, de MIHAIL SADOVEANU ȘI MIHAIL WIEDER, în *Revista Fundațiilor Regale* an. XII, nr. 3, Martie 1945, pp. 483—489.

Cunoscutul nostru scriitor Mihail Sadoveanu, deși «profund religios», este, după propria-i mărturisire, panteist: «Nu fac nicio deosebire între Dumnezeu și Natură» (Ion Biberi, *De vorbă cu d. Mihail Sadoveanu*, în *Democrația*, an. I, nr. 13, 31 Decembrie 1944, pp. 1—2). «Domnul Dumnezeu meu n'are nici una din înfățișările relevate; e cuvânt, după versetul evanghelistului. Spiritul său e în inteligența florilor, a cristalelor și a fraților mei vertebratele și nevertebratele; în moneră și în bobul de grâu, în energia vânturilor și valurilor, în codri și în ierburile pustiilor; în viață și în moarte, care sunt același lucru» (*Anii de ucenicie*, pp. 286—287).

Prelucrător de vieți de sfinți în colaborare cu regretatul scriitor D. D. Pătrășcanu (*Spre Emaus și Sfintele amintiri*), cititor al Bibiei încă de prin 1900 («Citeam la vremea aceea și Biblia» — *Anii de ucenicie*, p. 209), d. Sadoveanu, ocupându-se de *O ediție nouă a «Bibliei» de la 1936* (în *Revista Fundațiilor Regale*, an. XI, nr. 11, Noemvrie 1944, pp. 461-63), face următoarea mărturisire: «Imi îngădui să vorbesc despre aceste chestii grave ca unul care m'am îndeletnicit cu Sfânta-Scriptură, nădăjduind să ajung a-mi pune cândva la contribuție însușirile mele de mânător al limbii. Acum câțiva ani, în tovărășia unui bun ebraist evreu, am început la Iași tălmăcirea Psalmilor după textul original. Tovarășul meu, Moses Duff, îmi explica fiecare verset cuvânt cu cuvânt, dându-mi înțelesurile, și chiar atunci căutam transpunerea cea mai riguroasă, cea mai poetică și mai muzicală. Ne-am impus să nu întrebuițăm într'un stih mai multe vorbe decât în original. Cu acest prilej m'am încredințat că munca unei asemenea tălmăciri cere efort susținut. Totuși am visat să atac, în tovărășia bună ce aveam, tălmăcirea întregii opere antice. O asemenea realizare voiam s'o depun 'drept cunună pe jertfele generațiilor noastre trecute, luptătoare ale spiritului în acest colț de lume».

Visul de altădată al marelui nostru scriitor a început să se infiripeze: în tovărășie tot așa de bună ca și cea dela Iași, d-sa a pus la îndemâna cititorilor și credincioșilor români cea dintâi carte din Biblie, tălmăcită în graiu neaoș românesc după originalul ebraic. În colaborare cu cunoscutul ebraist Mihail Wieder, fostul rabin trecut la creștinism, autorul «Hanului Ancuții» a tradus și tipărit cartea *Rut*, în *Revista Fundațiilor Regale* din luna Martie a. c.

Din lungul citat de mai sus se poate vedea cu toată claritatea modul cum concepe d. Sadoveanu traducerea Sfintei Scripturi și metoda de lucru. Din acest pasagiu putem deduce cu certitudine stăruința, migala și atenția cu care au tradus d-nii Sadoveanu și Wieder cartea despre

care Goethe a spus că e «cea mai drăgălașe compoziție a genului epic și idilic din câte ne-au fost conservate».

Noua versiune românească a cărții Rut poate fi socotită ca o prețioasă contribuție la definitivarea unei ediții oficiale românești a Sfintei Scripturi.

Până acum, d. Mihail Sadoveanu a depus numai o floare din «cununa» pe care o așteptăm. T. N. M.

Biblia lui Șerban (1688), Ediție îngrijită de D. Murărașu, București, Editura «Cartea Românească», [1944], în 8°, 56 p., 140 lei. (*Pagini alese*, serie nouă, nr. 57).

Ultimul număr din colecția «Pagini alese», editată de «Cartea Românească» este consacrat Bibliei lui Șerban Cantacuzino (1688), din care sunt alese și transcrise cu litere latine câteva capitole, prin grija și osteneala d-lui D. Murărașu, care, cu un an mai înainte, a pus la îndemâna marelui public, în aceeași colecție, câțiva psalmi versificați de mitropolitul Dosoftei (v. *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXI, nr. 7—9, Iulie-Septembrie 1943, pp. 401—402).

După ce face câteva considerațiuni generale cu privire la *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, nedând nicio lămurire asupra criteriului ce a avut în vedere la «alegerea paginilor», d. Murărașu transcrie: cap. 7 și 28 din *Cartea lui Iov*, psalmii 6, 8, 20, 26, 41, 102 și 136, cap. 1, 3, 11 și 12 din *Eclesiast*, cap. 7 din *Înțelepciunea lui Solomon*, cap. 6 din *Evanghelia dela Matei*, cap. 13 din *Marcu*, 6 din *Luca*, 1 și 6 din *Ioan*, cap. 2 și 13 din *I Corinteni*, 4 din *II Corinteni* și 13 din *Apocalips*. La sfârșit, o pagină cu explicarea cuvintelor arhaice.

Publicând cu grijă și deosebită atenție broșura de față, d. Murărașu a realizat o faptă de laudă și de mult folos. Socotim totuși că era mai nimerit să redea câte un capitol din fiecare gen al cărților care compun sfânta Scriptură: istoric, didactic și profetic. Toate textele din Vechiul Testament reproduse de d. D. M. aparțin genului didactic, iar din Noul Testament lipsesc Faptele Apostolilor și un capitol reprezentativ al așa ziselor epistole catolice: ale lui Iacov, Petru, Ioan și Iuda.

Partea introductivă, în care d. M. se ocupă în linii generale de *Biblia lui Șerban*, de și pune accentul pe valoarea literară a evenimentului dela 1688, atinge toate problemele în legătură cu cea dintâi Biblie românească, inclusiv a traducătorilor, cea mai spinoasă dintre toate.

Prin editarea celor două broșuri cu conținut religios din trecutul neamului românesc, «Cartea Românească» aduce un real serviciu culturii și spiritualității noastre, continuând o veche inițiativă a librăriei «Socec», care, în cunoscuta și demult dispăruta colecție de «ediții școlare» *Autori români vechi și contimporani* a publicat câteva cărți cu texte alese din literatura religioasă românească veche: *Paremiile* (Proverbele) lui Solomon, din *Biblia dela 1688*, *Cartea lui Iov*, *Psaltirea lui Coresi*, *Viețile sfinților* (Dosoftei), *Didahțiile* lui Antim Ivireanul și *Cazania* lui Varlaam.

T. N. M.

TEOLOGIA ISTORICĂ

BARNEA I., *Opaite creștine din Scythia Minor* (Colecția Dr. H. Slobozianu), Extras din *Revista Istorică Română*, vol. XIV, fasc. 2, București 1944, 16 pp.

Autorul, un tânăr cleric cu temeinică pregătire făcută peste hotare în ramura arheologiei creștine, studiază amănunțit șapte opaite creștine descoperite unele întregi, iar altele fragmente, în Dobrogea la Tomis și Callatis. Ele se află azi în păstrarea d. Dr. Horia Slobozeanu, și sunt lucrate din pământ gălbuiu ars. Pe toate este săpat semnul crucii împodobită în diferite feluri și de aici se arată că unele sunt din veac. IV. iar altele din veac. V—VI.

G. I. M.

DAIANU, ILIE, Dr., *Un propăvăduitor din Transilvania — Sf. Nichita Remesianul, apostolul Românilor în Dacia —*, în *Voința Transilvaniei*, an. II, nr. 22 1 Martie 1945, pp. 1—2.

Un rezumat, cu câteva comentarii, al unui studiu publicat de părinții iezuiți la 1750 în anuarul Universității din Cluj, sub titlul: *GESTA SANCTI NICETAE Veteris Daciae Episcopi et Apostoli, Honoribus Spectabilium, Rev. dorum Potrum. D. novum Neo-Magistorum, dum in Alma ac Regia Principali Soc. Iesu universitate Claudiopoli ana, Promotore R. P. Stefano Pongratz, e S. I. A. A. L. L. et Philes. Doctore ejusdemque Professore emerito, nec non p. t. Seniore Suprema. A. A. L. L. et Philos. Laurca ornarentur, a Rhetoribus Claudiopolitanis dicta. Anno MDCCCL. Mense Iulio Die 28. Typis Academicis S. Iesu. Anno 1750.*

Autorul anonim afirmă că Niceta de Remesiana, înregistrat în «Fasti Romani» la «Idus Ianuarii», ar fi înființat un cin călugăresc și că ar fi zidit, pe teritoriul Bulgariei de azi, o mănăstire cu patru biserici; într'o biserică se slujea grecește, în alta slavonește, pentru Bessi, în a 3-a slujeau Armenii, iar în cea de a 4-a, «Cacodacmowes», așa numiții exorcști. Se presupune că la această intensă activitate se referă cuvintele lui Ieronim din epistola către Sever (a 10-a), în care spune: «Armeanul și-a depus tolba cu săgeți, gerurile din Scytia fierb de căldura credinței, castea roșietică și bălană a Geților poartă de jur împrejur corturile bisericii umbătoare».

Cele două călătorii făcute de Niceta în Italia ar fi avut loc în anii 397 și 401, deci cu un an mai înainte de cum arată părintele profesor Niculae M. Popescu, bazat pe documente mai sigure (v. *Niceta Episcopus Remesianae*, București 1931, și *De la priveghere la privighetoare*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXI, nr. 4-6, Aprilie-Iunie 1943, pp. 207-224).

Cu prilejul primei călătorii în Italia, despre care pomenește Dollandus, la ziua de 7 Ianuarie (după informații aflate la Baronius și Rosvedus), Niceta s'ar fi prezentat și «înaintea Pontificelui Roman», vizitând «pragurile apostolice», căci «nu e de crezut, că acela care atâta muncă de apostolie a făcut pentru câștigarea neamurilor barbare și ocupat cu atâtea lucrări împreunate cu această slujbă, să se ducă eară și eară în Italia pentru altceva, decât ca să ceară sfatul primatului apostolic, cum îi era datoria și lipsa».

Să ne ierte frații iezuiți, însă cu presupuneri și cu deducții nu se face istorie. Dacă într'adevăr Niceta s'ar fi prezentat papei Siricius «să ceară sfat», cum se face că nu există documente asupra acestui fapt, cu mult mai însemnat decât o simplă vizită făcută unui prieten devotat, ca Paulin de Nola?

Intinzând coarda și mai mult, autorul necunoscut încearcă să insinueze că între Niceta și ordinul iezuiților ar exista o continuitate istorică și de credință, întru cât «Nichita mai propaga și cultul Sfântului Martin, Episcopul din Tour (Turonensis), din Galia», născut în Sabaria, dintre Huni. «Sabaria — adaogă în comentariu părintele Dăianu — este acel centru cultural de mai târziu, al Iezuiților, care ne-a crescut..., pe Inocențiu Micu Clain, ctitorul Blajului, și întemeietorul luptelor politice naționale».

Se mai atribue lui Niceta de Remesiana, fără să se indice documente temeinice și convingătoare, și întemeierea a două episcopii: de Argeș, «dela care și vechii Daci mediteranei își primeau cultura în cele sfinte, înainte de a-și fi primit propriul lor episcop, pe cel din Alba-Iulia», și de Milcovia.

T. N. M.

GOSTYNSKI T., *Cine a fost autorul bisericii Golia?*, în *Revista istorică*, vol. XXX (1944), p. 55—60.

Că la biserica Golia au lucrat meșteri italieni aduși chiar din Roma, ne informează Cornelio Magni, călătorul italian care a vizitat Iași pe la 1672. Pe baza legăturilor lui Vasile Lupu cu Polonia se presupune însă că meșterii italieni au fost aduși din această țară. D-l Gostynski, plecând tot dela legăturile de rudenie ale voevodului român cu familia prințului polonez Ianuș Radziwil, după care își mărită pe fiica sa Maria, cată să transforme presupunerea de până acum în certitudine. Domnia sa găsește o apropiere între Golia și biserica Sf. Treimi dela Olyka, din Polonia, localitate unde își avea reședința un alt Radziwil, pe la care se ducea deseori ginerele lui Vasile Lupu. Data zidirii bisericilor se apropie: cea dela Olyka între 1635—1640, iar Golia în jurul anului 1640.

Chestiunea principală o constituie însă asemănările arhitecturale și d. G. găsește câteva de seamă: câte două coloane (pilaștri) așezate printre uși și ferestre — e vorba de cunoscutele lesene —, arcurile ce le unesc, proporțiile coloanelor și... cam atâta tot. Ba mai aduce un argument: clopotnița ce amintește un apeduct roman dela Ițcanii-Vechi, de lângă Iași (I-a jumătate a sec. XVII), care se aseamănă cu altele din câteva localități din Polonia, printre care și Olyka. La construirea bisericii din Olyka au lucrat arhitecții italieni Giovanni Maliverna și iezuitul Benedetto Molla. Iată atâtea date pe care le avem! Rămâne totuși de cercetat amănunțit la fața locului arhitectura bisericii din Olyka — dacă aceasta n'a fost cumva distrusă de războiu — și, dacă măcar asemănările pe care d. G. le stabilește numai după fotografii de ansamblu foarte puțin clare, confirmă o apropiere netăgăduită de biserica Golia, atunci problema e rezolvată.

I. B.

KARADJA, CONSTANTIN I., *Portretul și stema lui Grigorie Țamblac și misiunea sa la Conciliul din Constanța*, extras din *An. Ac. Rom.*, Ist. III, tom. XXVI, București 1944, 10 pp. + X planșe.

Cercetarea de față este o urmare cu unele adăogiri și îndreptări a lucrării mai vechi, publicate de autor tot în *An. Ac. Rom.* ist. III, tom. VII (1926), Mem. 2): *Delegații din Țara noastră la conciliul din Constanța în anul 1415*. Astfel, în legătură cu sosirea lui Grigorie Țamblac la Constanța se acceptă acum data fixată de H. Finke și anume 18 Fevruarie 1418. În ce privește delegații români și toți ceilalți preoți și mireni care au mers la Constanța din Sud-Estul Europei, menționați de Ulrich von Richental și de alte izvoare, dintre care unii reprezentau probabil pe împăratul bizantin și pe patriarhul ecumenic, se precizează că n'au sosit odată și nici n'au plecat împreună cu Grigorie Țamblac, ci în solii diferite. Actul de supunere al mitropolitului Grigorie Țamblac n'are nici o legătură cu istoria bisericii noastre, căci el a păstorit la Chiev și prin urmare n'a putut reprezenta biserica ecumenică sau conduce vreo solie moldovenească și încă mai puțin muntenească, la sinodul din Constanța. Cele 10 planșe de la sfârșit întregesc lucrarea din 1926, ele fiind luate din manuscrisele cele mai bune ale cronicei lui Ulrich von Richental și sunt de un interes documentar superior xilografiilor din ediția întâia a Cronicei tipărită de Anton Sorg la Augsburg în anul 1483. G. I. M.

POP, ȘTEFAN, DR., *Literatura despre mănăstirea Prizlop (județul Hunedoara)*, în *Foaia Diecezană*, organul oficial al eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului, an. LX, nr. 16—17 și 20 din 22 Aprilie și 13 Mai 1945, pp. 4—6 și 5—6.

Mănăstirea Prislop din ținutul Huniedoarei — cea de a treia ctitorie a lui Nicodim, întemeietorul vieții monahale la Români — s'a bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor greco-catolici, care de multe ori însă au făcut concesiuni patimii în detrimentul adevărului istoric.

O monografie temeinică obiectivă asupra acestui sfânt locaș nu există până în prezent. Istoricii noștri ortodocși s'au ocupat numai parțial s'au accidental de această mănăstire, deși există material relativ suficient pentru un studiu serios.

Intemeiată de Nicodim, în a doua jumătate a veacului al 14-lea, rezidită pe la 1557 de Zamfira, fca lui Moise-Vodă, scaun al câtorva episcopi ai «Silvașului și a toată țara Ardealului și a părților ungurești» între 1572—1599, desființată în veacul al 18-lea și restaurată în al 19-lea, mănăstirea Prislop se găsește astăzi sub jurisdicția chiriarhiei unite a eparhiei Lugojului.

Nu se poate stabili cu certitudine dacă în 1700 a trecut sau nu de partea uniților. Rămâne un cont deschis, — împreună cu alte probleme insuficient lămurite —, pe seama istoricilor nepărtinitori, care vor putea utiliza cu folos contribuția bibliografică publicată de d. Dr. Ștefan Pop în «Foaia Diecezană».

D-l Pop menționează 62 titluri, fiind convins că acestea ar constitui bibliografia integrală necesară unui studiu asupra Prislopului.

In alcătuirea ei, d. Șt. P. nu a avut în vedere criteriul bibliografic strict științific, ci un criteriu practic: de a fi de folos viitorilor cercetători. De aceea d-sa a înșirat în ordine întâmplătoare tot ce a găsit scris în legătură cu Prislopul: documente, studii speciale, lucrări și studii cu caracter general etc., dând asupra câtorva și unele lămuriri de detaliu.

Pentru o mai ușoară orientare a celor ce vor folosi această bibliografie, era necesar ca d. Pop să o prezinte, pe cât e posibil, după toate criteriile bibliografiei moderne: izvoare (texte, cronici și alte documente), lucrări (speciale, generale) și articole-studii (speciale, generale), menționând cu exactitate numele autorului, (în ordine strict alfabetică), titlul, ediția, locul, timpul, numirea periodicului, pagini etc., precum și traducerea titlurilor studiilor apărute într'o limbă de circulație restrânsă, în ungară, de ex., cum este cazul aci.

Menționăm, exemplificând, un singur inconvenient al incompletei informații bibliografice, întâlnit întâmplător în bibliografia d-lui Ștefan Pop: trimiterile paginale la «Istoria Bisericii românești» a lui Iorga nu corespund, întru cât sunt făcute pentru ediția I-a și menționate la ediția II-a.

Uneori d. Pop indică numai numele autorului și periodicul unde a scris (1. *Silviu Dragomir*, în «Revista Teologică», Sibiu 1913, pg. 121), iar alteori, numai numele periodicului (3. «Revista Teologică», Sibiu, 1912, pg. 2—4). Sunt, în afară de omisiuni, și unele erori tipografice, ca de ex.: 13. «Biserica Ortodoxă Română», (periodul Sf. Sinod din București) Bucur. 1898 (an. IV), când în realitate este 1878. (Nici autor, nici titlu, nici pagină, plus eroare).

Numele autorilor trebuiau inversate, și în ordine alfabetică.

Aceste obiecțiuni de ordin tehnic nu scad întru nimic din importanța contribuției adusă de d. Șt. P. pentru o viitoare monografie a locașului ortodox de altădată, de peste Carpați.

T. N. M.

SIMONESCU DAN, *Schitul Mărculești-Flămânda din Câmpulung-Muscel*. Documente, București 1943, extras din *Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice 1942*.

Se publică 14 documente dintre anii 1770—1888 privitoare la schitul Mărculești-Flămânda din Câmpulung-Muscel, astăzi dispărut și înlocuit cu mareață biserică de piatră zidită în anul 1943—44. Opt documente sunt inedite, iar șase sunt reproduse din broșura foarte rară și puțin cunoscută: *Istoria Fondățiunei sântei biserici Mărculești-Rossetti, ce-i zice și Flămânda, din Câmpul-Lung, de un Câmpulungean*, București, 1888, în 8°, 31 pp.

ȘERBANESCU, NICULAE I., *Știri noi din vremea păstoriei mitropolitului Veniamin Costache*, extras din *Revista Istorică Română*, vol. XIV (1944), fas. 1, pp. 103—109.

Tânărul doctorand în teologie, de curând încununat de Academia Română cu un premiu pentru meritoasa sa lucrare *Istoria mănăstirii Snagov* (București 1943), a cules aceste știri dintr'o condică a Mitro-

poliei Moldovei aflată azi în biblioteca Sf. Patriarhii. Ele privesc mijlo-
cirile făcute de mitropolitul Veniamin Costache înainte de 7 Mai 1803 de
a dobândi două metoace în Iași pentru episcopiile de Roman și Huși.
Pentru cea dintâiu cere de la Domn biserica Banului, iar pentru cea
de a doua biserica sfântul Ioan Botezătorul. Domnitorul îi răspunde că
a hotărît ca cele două biserici să fie metoace episcopilor, cu îndatorirea
însă ca ele să aibă în toată vremea preoți buni și cântăreți cu învățătură
destulă de psaltichie.

G. I. M.

TEOLOGIA PRACTICĂ

GOLESCU MARIA, *Alte icoane de lut*, în *Revista Fundațiilor Re-
gale*, anul XII, Aprilie 1945, Nr. 4, p. 197-204, cu 6 reproduceri fotografice.

Ni se prezintă un tip de obiecte de artă religioasă populară, căruia
nu i s'a dat decât prea puțină atențiune. Aceasta în primul rând pentrucă
astfel de icoane, fiind plăsmuite din pământ presat pe tipar de lemn,
ars și nesmălțuit, nu prezintă aproape nicio valoare din punct de vedere
al materialului, iar, în al doilea, fiindcă aspectul lor rudimentar n'a ispitit
deloc pe cercetători. Se adaugă apoi și faptul că numărul lor nu pare
să fie mare, spărgându-se destul de ușor.

Icoanele de față se adaugă la alte câteva publicate mai înainte de
V. Drăghiceanu, R. Gassauer, Barbu Slătineanu și Maria Golescu. Ele
reprezintă pe Sf. Dimitrie și pe Sf. Gheorghe călare și se află la Muzeul
de Artă Națională Carol I (1 exemplar întreg), la Ministerul Artelor
(1 exemplar întreg), și la Muzeul Național de Antichități (1 exemplar
întreg și trei fragmente). Aproape toate, împreună cu cele descoperite
mai înainte, provin din județele Buzău și Ialomița, se situează în sec.
XVI--XVIII și au fost folosite nu numai în case particulare, ci și în bi-
serici. Se pare că, pornind din județul Buzău, icoanele de lut ars s'au răs-
pândit mai departe datorită cinului călugăresc (p. 204). Nu se cunoaște
încă raza lor de răspândire.

Atragem atenția asupra tipului amintit de icoane, care constituie
o altă latură a manifestărilor simțământului artistic și religios al po-
porului român.

I. B.

CRONICA INTERNĂ

Audiența la Suveran și decorarea Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim. — Duminică 8 Iulie a. c., Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim al României s'a prezentat la Sinaia, unde a avut onoarea să fie primit în audiență de Maiestatea Sa Regele și Maiestatea Sa Regina Mamă Elena. Inalt Prea Sfințitul Patriarh a fost însoțit de domnul profesor I. D. Ștefănescu, locțiitor de președinte al Institutului Biblic și de Misiune. Cu acest prilej, Maiestatea Sa Regele a binevoit să primească un exemplar, anume întocmit pentru Suveran, din Biblia apărută de curând. *Cartea Cărților* a fost totdeauna, la noi în Țară, un lucru domnesc. Domnitorul Țării s'a îngrijit de traducere, de publicare și de răspândirea ei. Biserica României urmează deci o nobilă și frumoasă tradiție, înfățișând Maiestății Sale ediția cea nouă a Bibliei, care cuprinde un text tradus, în cea mai mare parte, de Inalt Prea Sfințitul Patriarh, și care este un model de limpezime, înțelegere și frumoasă limbă românească. Insușiri mari caracterizează și cealaltă parte a textului tradus de defunctul părinte Vasile Radu și de părintele Gala Galaction.

Maiestatea Sa Regele a primit darul oferit și a mulțumit cu deosebit de călduroase și bune cuvinte.

Inalt Prea Sfințitul Patriarh a rugat apoi pe Maiestatea Sa Regina Mamă Elena să primească o frumoasă icoană pe lemn, înfățișând pe Mântuitorul pe Cruce și executată de elevii Școlii Superioare de Pictură Bisericească a Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

Cu acest înălțător prilej, Maiestatea Sa Regele a binevoit să distingă „*Proprio motu*” pe Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim cu insemnele Mare Cruce și Cordon ale „*Serviciului Credincios*”. Această decorație este superioară Marelui Cordon al Stelei României și constituie o distincție deosebit de rară. Suveranul a binevoit să acorde această înaltă și rară distincție Inalt Prea Sfințitului Patriarh pentru a aminti de lucrarea de deosebită importanță pe care o prezintă traducerea și tipărirea Bibliei, și pentru a-și exprima înaltele Sale sentimente cu prilejul

împlinirii a șase ani de patriarhat ai Inalt Prea Sfinției Sale. După audiență, Inalt Prea Sfințitul Patriarh și domnul profesor I. D. Ștefănescu au fost reținuți la dejun de Maiestățile Lor.

Prof. I. ȘTEFĂNESCU

Telegrame trimise și primite de I. P. S. Patriarh Nicodim cu prilejul Sesiunii Sfântului Sinod. — Cu prilejul deschiderii sesiunii ordinare a Sfântului Sinod, în ziua de 30 Iulie a. c. I. P. S. Patriarh Nicodim a trimis M. S. Regelui Mihai I și D-lui Prim Ministru Dr. Petre Groza, următoarele telegrame :

Majestății Sale Regelui Mihai I

Sinaia

Astăzi deschizându-se Sfântul Sinod, gândurile noastre ale tuturor se îndreaptă către Majestatea Voastră, urându-Vă din toată inima domnie îndelungată și glorioasă, cu bunătate deplină, spre binele poporului și Patriei noastre.

† NICODIM

Patriarhul României

Domnului Președinte al Consiliului de Miniștri Dr. Petru Groza

L o c o

Sfântul Sinod întrunit în ședință astăzi își îndreaptă către Dumneavoastră și către întreg Guvernul Țării urările sale de bine și de propășire în conducerea treburilor Statului și Vă roagă în același timp să primiți mulțumirile cele mai călduroase pentru tot sprijinul dat Bisericii strămoșești

† NICODIM

Patriarhul României

La telegramele trimise, I. P. S. Patriarh Nicodim a primit următoarele răspunsuri:

I. P. S. Nicodim Patriarhul României

L o c o

Mulțumesc călduros pentru bunele gânduri și frumoasele urări ce Mi-ați trimis cu prilejul deschiderii Sfântului Sinod.

MIHAI R.

Inalt Prea Sfinției Sale Nicodim

Patriarh al României.

În numele meu personal cât și al Guvernului pe care am cinstea să-l prezidez, mulțumesc călduros atât Inalt

Prea Sfinției Voastre cât și Sfântului Sinod pentru urările de bine ce mi-au fost trimise. Guvernul care cunoaște greutatețile ce le-a avut de întâmpinat conducerea bisericească în organizarea ei pe plan pur democratic și în sânul ei, combătând fascismul necreștinesc, Vă asigură că va sprijini cu toată puterea inițiativa democratică a Bisericii noastre.

DR. PETRU GROZA
Președintele Consiliului de Miniștri

Aniversarea împlinirii a 6 ani de patriarhat a I. P. S. Patriarh Nicodim. — Sâmbătă 30 Iunie a. c., sau împlinit 6 ani de când I. P. S. Patriarh Nicodim conduce Biserica ortodoxă română.

Cu acest prilej în Catedrala Sf. Patriarhii s'a oficiat un Te-Deum de către un sobor de preoți în frunte cu P. S. Arhiepiscop Athanasie, Vicar Patriarhal și Lt. de Episcop al Râmnicului Noulu; Severin.

Au luat parte la această aniversare Consilieri patriarhali și eparhiali, protoierii Capitalei și personalul Cancelariilor Sf. Patriarhii, Sf. Sinod, Sf. Arhiepiscopie, Institutul Biblic și numeroase alte personalități din lumea bisericească și laică.

Din Catedrală întreaga asistență în frunte cu P. S. Policarp Morușca, Episcopul Românilor din America, și P. S. Ep. Locot. Athanasie au mers la Palatul Patriarhal, unde au prezentat felicitări I. P. S. Patriarh Nicodim.

P. S. Athanasie, Locotenent de Episcop al Râmnicului Noului Severin, a rostit o caldă cuvântare arătând rodnică activitate a I. P. S. Patriarh Nicodim în cei șase ani de când se află în fruntea Bisericii ortodoxe române, spunând între altele:

„Noi cei din jurul I. P. S. Voastre am cunoscut puterea de muncă, ne-am adăpat din înțelepciunea I. P. S. Voastre și ne-am străduit să fim cât mai sârguincioși în lucrul nostru pentru a fi în pas cu osârdua Conducătorului nostru care zi și noaptea lucrează la înfăptuirea unei opere pentru biserică și țară.

„Opera și înfăptuirile I. P. S. Voastre pe toate țărmurile sunt documente a căror valoare impresionantă vor trece în istorie.

„Noi înălțăm rugi că ne-a învrednicit Dumnezeu de o conducere atât de înțeleaptă în aceste vremuri grele prin care trece neamul nostru și omenirea întreagă”.

Amintind legătura cu biserica rusă, P. S. Arhiepiscop Athanasie remarcă faptul înbucurător că I. P. S. Patriarh Nicodim depune multă stăruință pentru ca această legătură să fie cât mai trainică

și pătrunsă de spiritul sincerității și al duhovniciei creștinești.

„Știu că I. P. S. Voastră ați dorit ca această zi să treacă ca o zi obișnuită și de aceea vă rugăm să ne iertați că v'am stricat liniștea atât de trebuitoare lucrului înțelept al I. P. S. Voastre, dar această smerită și modestă solemnitate este expresia dragostei celei mai calde pe care v'o purtăm și o manifestăm astăzi cu tot entuziasmul sincerității noastre.

„Vom cere în rugile noastre către Dumnezeu, ca pe lângă sănătate trainică și pace odihnitoare să vă îplinească vârsta de 100 de ani, fiindcă în pacea și în liniștea I. P. S. Voastre stă pacea și trăinicia Bisericii noastre” și-a încheiat cuvântarea P. S. Arhiepiscopul Athanasie.

I. P. S. Patriarh Nicodim a mulțumit apoi pentru bunele urări făcute spunând:

„Eu când am venit aici la Patriarhie am venit contra voinții mele. Pricina era că am fost legat de Moldova, de Neamț și de Iași Moldovei.

După scurt timp dela venirea mea aici am făcut o scrisoare Regelui în care ceream să se cheme la Locotenența Patriarhală un Mitropolit din cei mai tineri, că unui moșneag bătrân, cum eram încă atunci, îmi ajungea să păstoresc acolo la Iași în mijlocul Moldovenilor mei și a cărților mele dragi.

Și Regele, căruia îi adresasem acea scrisoare, mi-a răspuns că însărcinarea aceasta nu vine dela Majestatea Sa ci dela lege și deacurmezișul legilor nu se poate așeza nimeni.

Pe urmă a mai trecut o cale bună și a venit epoca alegerilor și am fost sorocit atunci să fiu ales Patriarh.

Am rugat pe toți și nimeni nu mi-a ascultat dorința de a rămâne în liniștea mea acolo la Iași.

Eu eram sorocit pentru liniștea chiliuței dela Mănăstirea Neamț și pentru cărțile mele, lucrând ziua sau noaptea și apoi lucru osteneții mele mergea la tipografie alături și asta îmi plăcea mie. Lucrul dela Mitropolia Moldovei iarăși mi-a plăcut mult”.

Și I. P. S. Patriarh Nicodim amintește un amănunt dela alegerea sa ca Mitropolit al Moldovei.

„Când am fost ales atunci la Iași, râvneau mulți scaunul Mitropolitan cinstit de Mitropoliții de bună aducere aminte, Iosif și Veniamin. Dar congresul și poporul moldovean m'au smuls dela Mănăstirea Neamț și într'un consens general m'au ales Mitropolit la Iași.

După alegere, am rostit un cuvânt de mulțumire pentru cei

care m'au învrednicit cu această sarcină, spunând printre altele:

„Când mă gândesc că mă trimiteți acolo la Moldova să ocupa scaunul unde au păstorit Veniamin și Iosif, — străluciți Ierarhi ai Bisericii — smerenia mea se simte slab și nevrednic și atunci care poate să fie răspunsul la chemarea D-voastră decât un categoric nu?

Și în vremea aceasta, anumiți Ierarhi care-mi ascultau cuvântarea s'au înveselit la față atunci când au auzit că refuz cinstită ce mi s'a acordat de către Congres.

Luând însă în continuare cuvântul am glăsuț:

Dar, dacă privesc lucrurile prin altă latură, dacă iau aminte că votul D-voastră de astăzi este o mare cinstită ce mi se face prin încrederea ce-mi acordați, atunci trebuie să iau bine seama cum răspund, ca răspunsul meu să fie cuviincios.

Dacă mă gândesc apoi că sunt călugăr și că una din făgăduințele ce cu jurământ prin Evanghelile în fața Altarului am făcut, — este ascultarea necondiționată, — apoi aceasta iarăși mă face să fiu cu băgare de seamă la răspunsul ce-l dau ca nu cumva prin el să-mi calc jurământul.

Dacă mă strămut după aceea cu gândul la Iași și dacă mi-aduc aminte de cei 22 ani de ucenicie și primă slujire Bisericii, în casa și sub povața bunului meu părinte sufletesc Iosif II cel sfânt, care m'a pregătit tocmai ca să slujesc Biserica, atunci e firesc să-mi zic: *nu cumva mă cheamă el acolo la Moldova?*

Toate acestea mă fac să mă plec cu smerenie, să trec peste părerile mele despre mine însumi, și să răspund, cum cere buna cuviință: iată mă supun chemării voastre și mă duc acolo unde mă trimiteți.

Vreau să arat prin aceasta că niciodată nu am râvnit situații în Biserică și dacă am acceptat anumite dintre ele, am făcut lucrul acesta numai cu gândul și cu convingerea hotărîtă că slujesc Biserica și numai Biserica".

Continuând a vorbit despre bunăvoința trupelor sovietice ață de poporul român, lucru care ne-a bucurat mult, deoarece noi fusesem în războiu cu marii noștri vecini din Răsărit, *contra voinții noastre*.

„Și acești vecini aveau de ce să fie supărați pe noi. Dar lucrul acesta nu s'a produs. Trupele biruitoare au sfărâmat pe Nemți și i-a împins fulgerător până în Ungaria, iar noi am rămas netulburați în urmă, *Dumnezeu par'că a vrut să lovească pe acei care ne-au furat Ardealul scump*.

„Vecini noștrii dela Răsărit au toată bunăvoința față de

noi, fiindcă văd că noi suntem oameni de înțelegere, care ne vedem de treburile noastre și se vor convinge toți că Români dorim să trăiască în pace cu vecinii. Așa se cade între vecini să fie totdeauna bună înțelegere.

Dumnezeu să ne ajute să trăim vremuri de liniște, de pace și de belșug, într'o Românie liberă și independentă" a încheiat cuvântarea sa I. P. S. Patriarh Nicodim.

Hirotonia întru arhieru a P. S. Justinian Marina Vasluianu vicarul Mitropoliei Moldovei. — Duminică 12 August a. c. a avut loc la Iași hirotonia întru arhieru preotului Ioan Marina, care a fost ales de Sfântul Sinod în ședința sa de la 30 Iulie a. c. în postul de arhieru-vicar al Mitropoliei Moldovei, cu titlul de Vaslianul.

Tunderea în monahism a noului arhieru s'a săvârșit Sâmbătă dimineața 11 August a. c. la mănăstirea Cetățuia din Iași, după care s'a făcut și hirotesia în arhimandrit. Slujba a fost oficiată de I. P. S. Mitropolit Irineu Mihălcescu, P. Episcop Antim Nica și P. S. Arhieru Valeriu Moglan, înconjurați de un sobor, de preoți și diaconi în frunte cu P. C. Arhimandriți Narcis Luchian, Dionise Velea și Ghervasie Crețu. După slujbă I. P. S. Mitropolit Irineu a rostit un cuvânt de bună urare la care a răspuns P. C. Arhimandrit Justinian Marina. În aceeași zi, după amiază, la vecernie, a avut loc în catedrala Sf. Mitropolii din Iași, ipopsifierea noului arhieru.

Duminică dimineața s'a săvârșit în catedrala Sf. Mitropolii din Iași hirotonia întru arhieru de către I. P. S. Mitropolit Irineu I. P. S. Episcop Antim Nica și P. S. Arhieru Valeriu Botoșăneanul, de față fiind P. C. Preot C. Burducea, ministrul Cultelor, dd. Aurel Potop, subsecretar de Stat la Cultura Națională, Mircea Niculescu, subsecretar de stat la Lucrările Publice, Ing Ion secretar general la Ministerul Comunicațiilor, P. C. Preot Z. Mântulescu director general al Cultelor, P. C. Econ. Gh. Vintilescu, directorul Sf. Sinod și d. N. Ștefănescu primarul orașului R Vâlcea.

După slujba hirotoniei P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor, a citit Decretul Regal de confirmare ca arhieru Vicar a P. S. Iustinian Vaslianul. Apoi a luat cuvântul noul arhieru-vicar al Mitropoliei Moldovei spunând între altele :

„Providența divină, care totdeauna a dat pentru frontul mântuirii sufletelor „pe unii apostoli, pe alții prooroci, pe alții evangheliști și pe alții păstori și dascăli spre zidirea trupului lui

Hristos", — tot ea în nepătrunse-le-i planuri, prin alesul său I. P. S. Mitropolit Irineu, a socotit să fiu chemat în rândul Arhiereilor, ca Vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, a doua Capitală a țării, prea frumosul și istoricul Iași.

Cu sufletul copleșit de emoție, mă uit la cele petrecute cu mine și mă înfricoșează când mă gândesc ce grea răspundere este, legată de cea mai înaltă treaptă spirituală a Bisericii creștine : *Arhieria*.

Imi dau bine seama că este firesc să fii frământat, turburat și înfricoșat când în aceste clipe, ca acum 20 de ani, când urcam același anvon în Catedrala Episcopiei Olteniei, primind din mâinele unui Arhiereu darul preoției, pentru care mă pregătisem sufletește.

Iată cât de îndreptățită îmi este frica ce am la gândul că fiind Arhiereul lui Iisus Hristos, mângăetor și susținător a mii de suflete, de flămânzi, nevoiași și nepăstuiți ai vieții acesteia de pe pământ, nu mai ești al tău pentru că ești soțul Bisericii, nu mai ești stăpân pentru că ești serv al lui Iisus, și totuși ești totul fiindcă-l reprezinți pe Cel în numele căruia lucrezi.

Mitra Arhierască, nu este numai un semn de podoabă și de cinste, — ci mai de grabă un simbol al tuturor renunțărilor, al cununei de spini al lui Hristos, căci apostolia înseamnă spirit de sacrificiu.

Pășesc cu toată încrederea în puterea lui D-zeu în marea lui milă.

Rugăciuni ridic lui D-zeu pentru M. S. Regele Mihai I și Înaltului Guvern, căroră sunt încredințate destinele Neamului și le aduc omagiul meu prea respectos, pentru întărirea alegerii mele ca Arhiereu.

Mulțumesc, cu vie recunoștință Prea Fericitului Patriarh Nicodim, I. P. S. Mitropoliți, Episcopi și Arhieriei, membrii ai Sf. Sinod, care mi-au arătat încredere, la alegerea mea ca Arhiereu.

Călăuza vieții mele va fi și cea de până acum, porunca cea mai mare din lege „să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima, iar pe aproapele tău ca însuși pe tine”.

Nu am altă rugăciune către Domnul Iisus, Marele Arhiereu, în aceste solemne momente decât să-mi dea milă, putere, înțelepciune și mai ales lor, pentru ca : acolo unde este îndoială, eu să samăn credință ; acolo unde este întristare, eu să samăn bucurie ; acolo unde este disperare, eu să samăn nădejdi ; acolo unde este ceartă, eu să samăn pace ; acolo unde este ură, eu

să samăn iubire ; acolo unde este întuneric, eu să samăn lumină".

P. C. Preot C. Burducea, ministrul cultelor, într'o inimoasă cuvântare, a adus elogii noului Arhiereu care este un element viguros al preoțimei democratice.

„Biserica și Neamul românesc a spus P. C. Preot Ministru, își pun nădejdea în energia P. S. Voastre, — activitatea ce ați desfășurat-o ca preot în trecut fiind o cheazășie puternică pentru viitor. Alegerea P. S. Voastre și înălțarea la această treaptă în conducerea spirituală a Bisericii nu a fost ceva întâmplător. Munca, credincioșia, smerenia și întreaga activitate care v'au caracterizat și v'au orânduit ca un adevărat apostol, iubitor de popor, au îndrituit pe cei ce aveau grija Bisericii și voiau binele ei, să-i dea un slujitor harnic și desăvârșit misionar și duhovnic de suflete".

GRIGORE SPIRU

Reînființarea Sfintei Episcopii a Râmnicului-Noul Severin. — În ședința dela 30 Iulie a. c., Sfântul Sinod „a luat act de desființarea Mitropoliei Olteniei și reînființarea istoricei episcopii a Râmnicului-Noului Severin". S'a săvârșit, așa dar, și ultima formalitate pentru repararea unei știrbiri aduse prestigiului tradițional al Bisericii românești de vremuri, dar mai ales de oameni.

Cu acest prilej, socotim nimerit să facem un scurt istoric al acestui act reparator.

Prin adresa nr. 339 din 28 Martie 1945, Sf. Sinod a repetat cererea adresată Ministerului Cultelor pe baza hotărîrii luate în ședința dela 24 Octomvrie 1941, pentru reînființarea vechei episcopii a Râmnicului-Noului Severin. Intervenția Înaltului For bisericesc fiind întru totul justificată, a obținut aprobare din partea guvernului și astfel prin Decretul-lege nr. 1289, din 19 Aprilie 1945, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 92 din 20 Aprilie 1945, „se reînființează Episcopia Ortodoxă Română a Râmnicului-Noul Severin cu reședința la Râmnicul-Vâlcea", abrogându-se în același timp legea pentru înființarea Mitropoliei Ortodoxe Române a Olteniei, Râmnicului și Severinului, din 8 Noemvrie 1939. Episcopia reînființată va cuprinde în jurisdicția sa canonică județele Olteniei și va aparține ca sufragană de Mitropolia Ungro-Vlahiei, ca și mai înainte. „Actualul titular al Mitropoliei Ortodoxe Române a Olteniei, Râmnicului și Severinului își va păstra în mod onorific titlul de Mitropolit" (art. VI).

Până la alegerea unui titular al scaunului episcopal dela

Râmnicu Vâlcea, I. P. S. Patriarh Nicodim a delegat ca Episcop-Locotent pe P. S. Arhieru Athanasie Dincă, vicar patriarhal, a cărui instalare s'a făcut cu o deosebită solemnitate în ziua de 26 Aprilie a. c., în prezența delegaților Sfântului Sinod, ai guvernului, a autorităților civile și militare, precum și a numeroși credincioși.

Și astfel istoria și a reluat firul, pierdut în ițele încurcate de vrăjmașii păcii și ai bunei voiri dintre oameni.

Participarea Bisericii Ortodoxe Române la primul congres general al „Asociației Române pentru strângerea legăturilor cu U. R. S. S.” (ARLUS). — În zilele de 20—23 Mai a. c. s'au desfășurat în Incinta Camerei Deputaților, într'un cadru solemn, desbaterile celui dintâi congres general al „Asociației Române pentru strângerea legăturilor cu U. R. S. S.” (ARLUS), creată din necesitatea de a cunoaște în de aproape și sincer realitățile din Uniunea Sovietică, cu scopul unei strânse apropieri și unei frățești colaborări între cele două țări vecine.

Legăturile de strânsă prietenie dintre Biserica română și cea rusă și contribuțiile reciproce în progresul lor, în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat, sunt destul de cunoscute, pentru a mai stărui asupra lor. Amintim numai în treacăt că marele mitropolit al Kievului Petru Movilă, de origină română, identificat cu aspirațiile poporului rus, a contribuit prin geniul său la reorganizarea Bisericii ortodoxe ruse și la ridicarea Ortodoxiei în genere, iar celebrului călugăr rus Paisie Velicicovschi i se datorește organizarea monahismului ortodox din România.

Participând activ în ARLUS, Biserica ortodoxă română își continuă o activitate întreruptă vremelnic, contribuind astfel la cimentarea prieteniei cu Uniunea Sovietică.

Era firesc deci să fie prezentă, real și activ, la lucrările celui dintâi congres general ARLUS-ului.

La solemnitate deschiderii, alături de reprezentantul M. S. Regelui Mihai I a luat loc însuși Patriarhul țării, I. P. S. Nicodim, iar P.S. Episcop Iosif al Argeșului a fost ales în prezidium-ul activ al Congresului.

„Înțeleperea deosebită, pe care a arătat-o ARLUS-ul, făcând o secție religioasă și dând posibilitate ca slujitorii Cultelor să se încadreze nu numai în această secție, ci să-și ocupe posturi de răspundere în toate ramurile de activitate ale ARLUS-ului, arată că noi slujitorii, venim într'o asociație care ne face cinste”,

a spus, în salutul adus congresului în numele tuturor cultelor, P. C. Preot Burducea, ministrul Cultelor.

Iar d. S. Ozeriu, secretarul general al ARLUS-ului, dezvoltându-și raportul general de activitate, a afirmat: „Nu numai că noi primim cu toată dragostea preoțimea în mijlocul nostru, dar dat fiind importanța deosebită pe care i-o acordăm, am înființat o secție specială — cea religioasă. Nu numai atât, dar spre deosebire de componența celorlalte secții, în care avem numai un vicepreședinte, am schimbat însăși structura acestei secții, pentru a da posibilitatea tuturor cultelor să se încadreze în secția religioasă, fără ca unul sau altul să se găsească într'o situație inferioară. De aceea în afară de președintele acestei secții, care este reprezentantul religiei de Stat, fiecare cult își trimite un delegat în calitate de vice-președinte... Cunoaștem rolul important pe care-l joacă religia în viața poporului nostru. Preoțimea are de îndeplinit o sarcină din cele mai frumoase, vorbind de pe amvon, credincioșilor asupra realităților văzute și trăite în Uniunea Sovietică, asupra necesității prieteniei noastre cu marea putere vecină”.

P. S. Episcop Iosif al Argeșului, Președintele Secției religioase, a vorbit în numele acestei secții, adresându-se congresiștilor cu creștinescul salut „Cristos a înviat”. Scoțând în evidență rolul și însemnătatea ARLUS-ului, P. S. Sa a amintit de „vechile și strânsele legături de prietenie, de ajutor și de comunicare pe care biserica celor două popoare, Biserica Ortodoxă Rusă și Biserica Ortodoxă Română, le-a avut întotdeauna între ele”. În fruntea clericilor care și-au desăvârșit studiile teologice în înaltele institute ale Bisericii rusești „strălucește figura măreață a I. P. S. nostru Patriarh Nicodim... care n'a pregetat a traduce chiar și în timpul războiului, marele opere ale savanților teologi ruși ca: Lopuhin, Inochentie al Odesei, Tolstoi, Petrov, Cetericov, Serghie de Vladimir etc. care sunt folosiți curent în Biserica românească”. Implorând Harul lui Dumnezeu pentru fructificarea lucrărilor ARLUS-ului, P. S. Iosif și-a încheiat cuvântarea cu următoarea rugăciune: „Ajută Doamne Secția Religioasă a ARLUS-ului să contribuie la marea lucrare a înfrățirii popoarelor, pentru a grăbi astfel realizarea idealului Bisericii creștine și a învățăturii Evangheliei de a fi „o turmă și un păstor”.

O deosebită impresie a făcut manifestația spontană și sinceră pe care congresiștii au făcut-o la apariția în incintă a delegației Bisericii ruse, formată din P. S. Episcop Ieronim al Chiși-

năului, P. C. Protoiereu Mitrofor Alexandru Smirnov al Moscovei, și P. C. Pr. Mihail Zernov, care se găsea în țară pentru a întoarce vizita făcută de delegații Bisericii române la Moscova, cu prilejul alegerii și intronizării I. P. S. Patriarh Alexei.

Biserica este la datorie, iar rolul și aportul ei este recunoscut și apreciat. Marea Biserică Ortodoxă a Răsăritului este astăzi o realitate, pe care Apusul nu o mai poate desconsidera.

Ședința solemnă a Academiei Române pentru primirea P. S. Nicolae Colan, Episcopul Clujului, ca membru activ. — Ca un semn al voinței divine, i-a fost hărăzit Academiei Române ca cea dintâi ședință solemnă ținută la început de eră nouă pentru neamul românesc, ca și pentru întreaga omenire, să fie consacrată primirii P. S. Nicolae Colan, Episcopul Clujului, ca membru activ, ales în locul rămas vacant prin dispariția marelui om de stat cu prestigiu mondial Nicolae Titulescu.

Înălțatoarea solemnitate a avut loc la 28 Mai a. c., în prezența Majestății Sale Regelui, Președintele de Onoare al Academiei.

„Bucria noastră este cu atât mai mare și mai vie — a spus d. Profesor D. Gusti, președintele Academiei române, în discursul său adresat Suveranului — că veniți în mijlocul nostru în ședința de astăzi, care este destinată a primi în sânul Academiei Române pe noul nostru coleg P. S. S. Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului, Nicolae Colan, reprezentantul autorizat și eminent al Ardealului reîntregit”.

„Mă bucur să văd intrând astăzi în rândurile academicienilor un părinte sufletesc, fiu al Ardealului”, a răspuns Majestatea Sa Regele. „Prea Sfințitul Nicolae Colan dă la iveală pentru generațiile tinere prin activitatea sa spirituală închinată hrisoavelor bisericești, documente prețioase pentru cunoașterea trecutului poporului român. Trecutul unui neam este garanția prezentului său, precum și a viitorului”.

Mulțumind pentru cinstea de a fi fost chemat în cel mai înalt sobor al învățaților neamului, P. S. Episcop Nicolae Colan a făcut un strălucit elogiu marelui său înaintaș Nicolae Titulescu, neobosit și neînfricat luptător pentru dreptatea țării sale și a tuturor neamurilor.

Trecând la dezvoltarea subiectului propriu zis al discursului său de recepție, *Biserica neamului și unitatea limbii românești*, noul academician a urmărit peste veacuri minunatul proces de limpezire a limbii românești, dela Codicele Voronețean și până la apa

riția Bibliei dela București, în 1638, cunoscută sub numele de Biblia lui Șerban Cantacuzino, care este socotită pe drept „cununa acestui proces”.

D. prof. Silviu Dragomir a răspuns, potrivit tradiției, în numele Academiei Române, arătând opera merituoasă a Episcopului academician, încoronată astăzi prin alegerea sa ca membru activ al Academiei Române. Dascăl învățat, exeget iscusit și publicist cu adâncă pătrundere în miezul lucrurilor, P. S. Colan s'a dovedit a fi și un destoinic luptător și îndrumător cultural și sufleteș, mai ales sub stăpânirea străină în timpul celor patru ani de tristă memorie, 1940—1944. Episcopul Nicolae Colan a preferat să poarte crucea tuturor umilirilor, dar nu s'a clintit din loc. A rămas păstorul cel bun, credincios turmei.

P. S. Nicolae Colan este chemat astăzi să continue tradiția de prestigiu creată odinioară în sânul Academiei Române de un alt strălucit reprezentant al ierarhiei Bisericii ortodoxe române, episcopul Melhisedec al Romanului (1823—1892). Înalta Instituție de cultură se poate mândri cu noul „nemuritor”, iar Biserica este pe deplin mulțumită că din mijlocul ierarhiei sale au răsărit asemenea vlăstare. Țara și Biserica deopotrivă, recunoscătoare pentru tot ce a realizat până acum P. S. Nicolae al Clujului, așteaptă cu încredere roadele muncii sale pe care o va desfășura cu aceeași dragoste și cu același elan și de acum înainte.

TEODOR N. MANOLACHE

SFÂNTUL SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

SESIUNEA ORDINARĂ DIN ANUL 1945

Ședința din ziua de 30 Iulie 1945

Sumarul Ședinței

Ședința se deschide în palatul patriarhal, cu ceremonialul obișnuit.

La orele 9 dimineața se oficiază Te-Deumul de deschidere a sesiunii Sfântului Sinod în biserica Sfintei Patriarhii la care iau parte P. C. Ministru al Cultelor Preot Constantin Burducea, Domnul Prof. P. Constantinescu-Iași, Ministrul Propagandei și toți PP. SS. Membrii prezenți ai Sfântului Sinod.

După Te-Deum trecându-se în sala de festivități a palatului patriarhal I. P. S. Patriarh Nicodim ocupă scaunul prezidial iar P. C. Ministru al Cultelor citește Inaltul Decret Regal Nr. 2281/945, prin care se declară deschisă sesiunea ordinară a Sfântului Sinod pe anul 1945. Citirea Mesagiului Regal se termină în aclamațiile PP. SS. Membri pentru Majestatea Sa Regele Mihai I.

I. P. S. Patriarh Nicodim în calitate de Președinte al Sfântului Sinod rostește următoarea cuvântare de deschidere a sesiunii ordinare:

Vă salut cu salutarea creștinească de: *Hristos în mijlocul nostru* căci El a zis: *Unde sunt doi sau trei adunați în numele Meu acolo voiu fi și Eu cu ei.* Și noi nu suntem adunați de cât în numele Mântuitorului Hristos și credința noastră deplină este că El stă în mijlocul nostru. De aceea noi vom urma în ședințele noastre povăța Lui, căci El zice: «Ce este da, da, ce nu, nu. Ce este mai mult de cât atâta este de la cel rău».

Să-mi dați voie acum să Vă comunic că în mijlocul nostru avem trei noi episcopi care iau parte pentru întâia oară la ședințele Sfântului Sinod și anume PP. SS. Antim al Buzăului, Iosif al Argeșului și Chesarie al Constanței. Eu le urez bun venit în mijlocul nostru și le doresc din tot sufletul spor în lucrul nostru comun.

Sfântul Sinod se asociază la urarea Inalt Prea Sfințitului Patriarh.

Dar mai comunic și vestea tristă că unul din membrii noștri buni și cu alese însușiri a trecut la cele veșnice, este vorba de Prea Sfințitul Vasile Stan, Episcop al Maramureșului.

Sfântul Sinod rostește după creștinescul obicei Dumnezeu să-l odihnească cu dreptii.

În continuare Inalt Prea Sfințitul Patriarh vorbește despre raporturile dintre Stat și Biserică sub actualul regim și arată mulțumirea pentru că ele sunt din cele mai bune. Dealtfel lucrul acesta este și firesc căci majoritatea cetățenilor acestui Stat sunt fiii Bisericii noastre. Iar clerul prestează un însemnat serviciu social folositor Statului căci prin evanghelizare el ține poporul unit și-l îndeamnă să fie credincios legilor Sta-

tului. Deaceea ne-am bucurat văzând că Guvernul care este astăzi la cârma Țării sprijină din toată inima Biserica și ceva mai mult i-a apărat bunurile de expropriere. Tot actualul Guvern a adus la sânul Bisericii strămoșești cele trei eparhii ortodoxe din Ardealul de Nord care au stat sub ocupație streină vreme de aproape cinci ani. Noi mulțumim domnului Prim-Ministru Dr. Petru Groza și Guvernului Țării pentru tot acest sprijin și-i urăm spor la lucrul bun ce năzuește și propășire întru cărmuirea Țării și a Neamului.

Deasemenea gândul nostru al tuturor se îndreaptă către Majestatea Sa Regele Mihai I, Suveranul nostru mult iubit, căruia îi urăm din toată inima, domnie glorioasă și sănătate întru mulți și fericiți ani.

Sfântul Sinod se asociază la urările făcute aclamând pe M. S. Regele Mihai I.

După aceea I. P. S. Patriarh Nicodim dă cuvântul *Domnului Prof. Constantinescu-Iași*, Ministrul Propagandei, care rostește următoarea cuvântare:

În numele personal al Domnului Prim-Ministru Dr. Petru Groza cât și al celorlalți membrii ai Guvernului am ținut să particip și să-mi exprim satisfacția că această înaltă și veche instituție a Bisericii noastre Sfântul Sinod s'a adunat sub președinția Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, acela care a înțeles adânc schimbările prin care a trecut Țara de la 23 August încoace și țin să subliniez cu tot respectul și cu toată admirația atitudinea Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim din primele zile a acestei mari întoarceri a istoriei poporului nostru, cum spunem noi oamenii politici: este o mare întoarcere spre alte orizonturi mai bune și mai fericite pentru poporul nostru românesc. Și noi oamenii politici ne-am bucurat când am văzut că Biserica a înțeles noile vremuri care s'au deschis pentru istoria poporului românesc.

Tot Guvernul, toți conducătorii politici care s'au concentrat în F. N. D. la 6 Martie 1945, toate aceste forțe au înțeles că în această mare schimbare Biserica nu trebuie să lipsească ci să fie alături. Foarte bine a subliniat I. P. S. Patriarh Nicodim că Guvernul n'a pus problema despărțirii Bisericii de Stat ci s'a interesat de integrarea Bisericii în noul spirit al vremii. Deaceea este această reciprocitate de lucru comun între forțele politice și conducătorii spirituali ai Bisericii ortodoxe române. Această colaborare va fi și de acum înainte chezașia bunelor raporturi între Biserică și Statul român.

Rog să primiți din partea Guvernului satisfacția deplină pentru cele constatate și mulțumiri pentru urările făcute Președintelui nostru de Consiliu Dr. Petru Groza. La rândul meu îndrăznesc să urez Sfântului Sinod spor la lucru.

P. C. Pr. Constantin Burducea, Ministrul Cultelor, rostește următoarea cuvântare:

În calitate de Ministru la Departamentul Cultelor țin să accentuez ceea ce s'a petrecut înainte de 23 August și după 23 August 1944 ce nu este cunoscut. Am dorit să ia parte la ședința de deschidere a Sfântului Sinod și cei doi oameni de Stat d-l Prim Ministru Petru Groza și d-l P. Constantinescu-Iași, Ministrul Propagandei, căci cu sprijinul DD-lor am putut să realizăm ceea ce am realizat la Departamentul Cultelor.

Înainte de 23 August, D-l Prof. P. Constantinescu-Iași se interesa mereu: ce este cu Biserica? ce face Biserica? căci vin vremuri noi. Și s'a văzut că din primele zile Biserica n'a fost protivnică ci a fost alături de noile schimbări. Biserica este alături de popor iar Guvernul Țării este alături de Biserică. Declar înaintea Sf. Sinod că în Guvern nu s'a pus niciodată problema despărțirii Bisericii de Stat, nici azi, nici în viitor. La conducerea treburilor Statului stau astăzi oameni care au legături din cele mai strânse cu Biserica și cu preoțimea. Ceeace s'a făcut pentru Biserică trebuie să se facă și mai mult căci ea a condus destinele neamului și nimeni nu trebuie să fugă de la sânul ei căci atunci însemnează că nu-l interesează destinele Neamului.

De la I. P. S. Patriarh Nicodim am înțeles dintru început că Biserica noastră este întregrată în ritmul vremii. Delegația care a mers la Moscova, unde Biserica românească a luat parte alături de celelalte Biserici ortodoxe la alegerea Prea Fericitului Patriarh Alexei, a fost cea mai bună dovadă. Ni s'a întors apoi vizita de o delegație care a fost primită de I. P. S. Patriarh cu toată dragostea și căldura. În ce privește programul de viitor s'a hotărât reciprocitatea de vizite, schimb de studenți, traduceri de cărți și legături din cele mai strânse la fel cu toate celelalte Biserici ortodoxe. Acestea pe plan extern.

Pe plan intern cuvântul de îndrumare dat de I. P. S. Patriarh Nicodim după 6 Martie 1945 a avut menirea să aducă pace și liniște în sânul poporului.

Guvernul de largă concentrare democrată prezidat de Domnul Dr. Petru Groza înțelege să aibă în colaborare *nu politică*, ci *misionară-evanghelică*, Biserica ortodoxă română cu menirea Ei de a fi *pacificatoare* în mijlocul poporului drept-credincios.

De la 6 Martie a. c., s'a petrecut un fapt de natură administrativă bisericească și anume desființarea Mitropoliei Olteniei și înființarea vechii Episcopii a Râmnicului Noul Severin.

Sfântul Sinod va trebui să hotărască apoi asupra chestiunii Mitropoliei Bucovinei, și a Episcopiei de Maramureș cât și asupra proiectului de modificare a legii de organizare bisericească.

Deasemenea Sfântul Sinod va trebui să hotărască asupra alegerii de arhieru vicar la Mitropolia Moldovei pe care l-a cerut I. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei și Sucevei.

Cu acest program pe care îl supun spre deliberare Sfântului Sinod, cu rugămintea să ia hotărârile ce va socoti de cuviință, urez PP. SS. Membrii viață îndelungată și sănătate deplină spre păstoria turmei duhovnicești iar I. P. S. Patriarh Nicodim toate mulțumirile Guvernului pentru înțelegerea aleasă și înțelepciunea adâncă cu care conduce Biserica noastră strămoșească și-i urăm viață lungă și sănătate deplină.

Domnul Profesor Constantinescu-Iași, Ministrul Propagandei se retrage din ședință.

Se intră în ordinea de zi:

P. S. Arhieru Galaction Silistreanul, Secretar de ședință citește apelul nominal și sunt prezenți: I. P. S. Patriarh Nicodim, II. PP. SS. Mitropoliți: Irineu al Moldovei și Sucevei, Nicolae al Ardealului; PP. SS.

Episcop: Antim al Buzăului, Grigore al Huşilor, Iosif al Argeşului, Cosma al Dunării de Jos, Veniamin al Caransebeşului, Nicolae al Clujului, Nicolae al Oradiei, Chesarie al Constanţei, Partenie al Armatei, Policarp al Americii; PP. SS. Arhieri: Veniamin Sinaitul, Galaction Silistreanul, Valerie Botoşăneanul, Emilian Târgovişteanul, Eugeniu Suceveanul şi Athanasie Bârlădeanul, iar în concediu: PP. SS. Episcopi: Lucian al Romanului, Andrei al Aradului, Vasile al Timişoarei şi P. S. Arhiereu Ilarion Băcăoanul.

Acelaşi P. S. Secretar dă citire sumarului şedinţei precedente, din ziua de 16 Ianuarie 1944 care pus la vot,

Se verifică şi se aprobă.

Fiind la început de sesiune se procedează la alegerea secretarilor de şedinţă şi a comisiunilor pe sesiunea anului 1945.

Se aleg ca *Secretari de şedinţă: P. S. Arhiereu Galaction Silistreanul şi P. S. Arhiereu Valerie Botoşăneanul.*

Comisia afacerilor streine:

Preşedinte: P. S. Episcop Iosif al Argeşului;

Membrii: P. S. Episcop Lucian al Romanului; P. S. Episcop Partenie al Armatei; P. S. Episcop Policarp al Americii;

Raportor: P. S. Arhiereu Emilian Târgovişteanul.

Comisia canonică juridică:

Preşedinte: I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului;

Membrii: P. S. Episcop Iosif al Argeşului; P. S. Episcop Antim al Buzăului; P. S. Episcop Nicolae al Oradiei; P. S. Episcop Cosma al Dunării de Jos.

Raportori: P. S. Arhiereu Galaction Silistreanul; P. S. Arhiereu Athanasie Bârlădeanul.

Comisia pentru doctrină şi viaţă religioasă:

Preşedinte: I. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei şi Sucevei;

Membrii: P. S. Andrei al Aradului; P. S. Episcop Grigore al Huşilor; P. S. Episcop Veniamin al Caransebeşului;

Raportor: P. S. Episcop Partenie al Armatei.

Comisia pentru învăţământ religios;

Preşedinte: P. S. Episcop Nicolae al Clujului;

Membrii: P. S. Episcop Chesarie al Constanţei; P. S. Episcop Nicolae al Oradiei; P. S. Arhiereu Veniamin Sinaitul.

Raportor: P. S. Arhiereu Eugeniu Suceveanul.

Comisia pentru manuale:

Preşedinte: P. S. Episcop Chesarie al Constanţei;

Membrii: P. S. Episcop Antim al Buzăului; P. S. Veniamin Sinaitul.

P. S. Secretar de şedinţă citeşte următoarele cereri de concedii şi comunicări:

1. Tem. Nr. 1162/945. P. S. Episcop Lucian al Romanului cere concediu fiind suferind;

2. Tem. Nr. 1163/945. P. S. Episcop Vasile al Timişoarei cere concediu fiind bolnav;

3. Tem. Nr. 1132/945. P. S. Arhiereu Ilarion Băcăoanul cere concediu fiind bolnav.

Sfântul Sinod hotărăşte:

Se aprobă concediile cerute.

1. Tem. Nr. 341/945. I. P. S. Tit Mitropolitul Bucovinei înaintează copie după demisia I. P. S. Sale din scaunul de Mitropolit, prezentată M. S. Regelui. (Anexe: tem. Nr. 866/945; referatul cancelariei Sf. Sinod în legătură cu această demisie și cu numirea P. S. Arhiepiscopu Emilian Antal Târgovișteanul ca Locotenent de Arhiepiscop-Mitropolit).

Se trimite spre studiere și referire comisiei canonice juridice și pentru disciplină.

2. Tem. Nr. 1166/945. I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului roagă Sfântul Sinod ca potrivit art. 157 din Statutul Legii de organizare a Bisericii ortodoxe române să acorde rangul de arhiepiscop P. S. Arhim. Teodor Scorobeț, vicarul Arhiepiscopiei Sibiului.

Se trimite la aceeași comisie.

3. Tem. Nr. 349/945. Sf. Mitropolie a Moldovei comunică numirea Preotului I. C. Marina în postul al II-lea de vicar cerând să i se acorde rangul de arhiepiscop.

Se trimite la aceeași comisie.

4. Tem. Nr. 1161/945. I. P. S. Arhiepiscop-Locotenent al Bucovinei propune să se acorde rangul de arhimandrit protosinghelului Rafail Dominte actualul stareț al mănăstirii Suceava.

Se trimite la aceeași comisie.

acordarea rangului de arhimandrit protosinghelului Ambrozie Filiuță, vicarul acelei eparhii.

Se trimite la aceeași comisie.

6. Tem. Nr. 915/945. Sf. Episcopie a Buzăului roagă să se hotărască asupra rangului de arhimandrit conferit fără aprobarea Sfântului Sinod ieromonah. Arsenie Sintion de către P. S. Vartolomeu fost Episcop al Râmnicului Noul Severin.

Se trimite la aceeași comisie.

7. Tem. Nr. 701/945. P. S. Episcop Partenie al Armatei, fost conducător al Episcopiei Hotinului, înaintează cererea fostului preot Constantin Chitic prin care roagă să fie iertat și să i se redea preoția lucrătoare.

Se trimite la aceeași comisie.

8. Tem. Nr. 191/945. P. S. Episcop Partenie al Armatei în calitate de Episcop Locotenent al Hotinului înaintează cererea fostului preot Talaleu Lupotenco de la Mârșnița-Hotin prin care roagă să fie iertat și să i se redea preoția lucrătoare.

Se trimite la aceeași comisie.

9. Tem. Nr. 224/945. Mitropolia Ungro-Vlahiei înaintează cererea preotului I. Sachelarie de la biserica Delea Nouă-Calist din București privind drepturile preoților pensionați.

Se trimite la aceeași comisie.

10. Tem. Nr. 682 și 950/945. Mitropolia Ungro-Vlahiei înaintează dosarul cauzei preotului Olimp Căciulă pentru a se hotărî asupra situației sale în viitor.

Se trimite la aceeași comisie.

11. Tem. Nr. 241/945. Arhiepiscopia Bucureștilor înaintează adresa Ministerului Cultelor Nr. 8397/945 privind situația preoților epurați.

Se trimite la aceeași comisiune.

12. Tem. Nr. 1259/944. Arhiepiscopia Bucureștilor trimite dosarul cauzei preotului N. Pâslaru hirotonit de Arhiepiscopia Sibiului.

Se trimite la aceeași comisiune.

13. Tem. Nr. 329/944. P. C. Protosinghel Dionisie Udișteanu, profesor spiritual la seminarul din Galați, înaintează un memoriu cu activitatea p. c. sale.

Se trimite la aceeași comisiune.

14. Tem. Nr. 472/945. Ministerul Cultelor comunică desființarea Mitropoliei Olteniei și reînființarea Episcopiei Râmnicului Nouului Severin ca sufragana a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, rugând Sfântul Sinod a designa un Locotenent de Episcop până la alegerea titularului.

Se trimite la aceeași comisiune.

15. Tem. Nr. 282/945. D-1 Sever Bocu, președintele Eforiei Universității de Vest din Timișoara, cere înființarea Mitropoliei Banatului.

Se trimite la aceeași comisiune.

16. Tem. Nr. 1030/945. P. S. Arhiereu Emilian Antal Târgovișteanul, Locotenent de Mitropolit al Bucovinei, înaintează un memoriu asupra activității P. S. Sale în timpul de la 12 Iunie a. c., până în prezent.

Se trimite la aceeași comisiune.

17. Tem. Nr. 1044/945. Mitropolia Ungro-Vlahiei înaintează adresa Ministerului Cultelor Nr. 33357/945, împreună cu memoriul preotului Baci Gheorghe, confesorul Diviziei Tudor Vladimirescu, hirotonit la Moscova.

Se trimite la aceeași comisiune.

18. Tem. Nr. 1086/945. Episcopia Clujului comunică sentința definitivă în cauza disciplinară a preotului A. Crăciunaș de la parohia Cristiș.

Se trimite la aceeași comisiune.

19. Tem. Nr. 1113/945. Preotul Ștefan Bașgan pensionar din Focșani cere să i se recunoască drepturile de preot pensionar.

Se trimite la aceeași comisiune.

20. Tem. Nr. 1118/945. Mitropolia Ungro-Vlahiei înaintează adresa Ministerului Cultelor Nr. 33166/945 privitoare la epurarea preoților Octavian Mureșanu, Ștefan Palaghiță și Ioan Burlănescu din Capitală.

Se trimite la aceeași comisiune.

21. Tem. Nr. 1135/945. Cancelaria Sfântului Sinod referă asupra numirii membrilor în Consistoriul Spiritual Central.

Se trimite la aceeași comisiune.

22. Tem. Nr. 1131/945. Episcopia Argeșului roagă să i se comunice dacă poate primi la botez pe Leon Lâscenco Lev, fiul d-nei Elena Pavlovna născut în Simferopol.

Se trimite la aceeași comisiune.

23. Tem. Nr. 1066/945. D-1 Petre N. Popescu cere dispensa de vârstă pentru hirotonie.

Se trimite la aceeași comisiune.

24. Tem. Nr. 1358/944. Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor înaintează pentru aviz proiectul de lege pentru pensionarea clerului și a personalului administrativ bisericesc.

La cererea P. C. Ministru al Cultelor Sfântul Sinod hotărăște:

Chestiunea se retrage de pe ordinea de zi.

25. Tem. Nr. 864/945. Referatul Cancelariei Sfântului Sinod cu proiectul de lege pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române și Statutul ei.

Sfântul Sinod hotărăște:

Se trimite la comisiunea specială compusă din I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului complectată cu P. S. Episcop Iosif al Argeșului spre cercetare și referire.

26. Tem. Nr. 1443/944. I. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei cere aprobarea de a se retipări Sf. Liturghie format mic după ediția din 1938 adăugându-se rugăciunile de la Sf. Impărtășire.

Se trimite spre studiere și referire la comisiunea pentru doctrină și viață religioasă.

27. Tem. Nr. 1417/945. P. C. Arhim. Vasile Vasilache cere aprobarea pentru tipărirea acatistului «Tuturor Sfinților».

Se trimite la aceeași comisiune.

28. Tem. Nr. 1424/944. P. C. Preot Al. Constantinescu cere aprobarea pentru tipărirea acatistului Sf. Ilie Tesviteanul.

Se trimite la aceeași comisiune.

29. Tem. Nr. 1359/945. Mitropolia Ungro-Vlahiei cere întocmirea unui regulament pentru reglementarea colportajului.

Se trimite la aceeași comisiune.

30. Tem. Nr. 840/945. Marele Eclisiarh al Catedralei Sf. Patriarhii cere retipărirea Liturghierului cu unele adăugiri și îndreptări.

Se trimite la aceeași comisiune.

31. Tem. Nr. 428/944. Cancelaria Sfântului Sinod referă asupra retipării cărților de ritual în Tipografia Cărilor Bisericești.

Se trimite la aceeași comisiune.

32. Tem. Nr. 1055/945. D-l Titu Trifa din Sibiu roagă a i se da aprobarea pentru reapariția publicației «Iisus Biruitorul».

Se trimite la aceeași comisiune.

33. Tem. Nr. 966/945. Președinția Consiliului de Miniștri întreabă dacă școala de misionare a fostului Consiliu de Patronaj funcționează cu aprobarea Bisericii și dacă este de vre-un folos real pentru Biserica ortodoxă.

Se trimite la aceeași comisiune.

34. Tem. Nr. 632/945. Patriarhul Alexei al Moscovei roagă să se examineze problemele care împiedică unirea deplină între cele două Biserici ortodoxe surori.

Se trimite spre studiere și referire la comisiunea afacerilor externe.

35. Tem. Nr. 1002/945. S. S. Patriarhul Veniamin al Constantinopolului comunică ridicarea schismei bulgare.

Se trimite la aceeași comisiune.

36. Tem. Nr. 200/945. I. P. S. Mitropolit Ștefan al Sofiei comunică alegerea sa ca Exarh al Bisericii ortodoxe bulgare.

Totdeodată anunță că a trimis un mesagiu Patriarhiei ecumenice din Constantinopol, prin intermediul Patriarhiei de Ierusalim, ca să se reia legăturile de comuniune dintre Biserica bulgară și acea Patriarhie.

Se trimite la aceeași comisiune.

37. Tem. Nr. 853/945. Arhiepiscopul Geoffrey anunță alegerea sa ca Arhiepiscop de Canterbury și Primat al Angliei și Metropolei.

Se trimite la aceeași comisiune.

38. Tem. Nr. 900/945. Ministerul Afacerilor Streine înaintează raportul Legățiunii din Sofia Nr. 152/945, relativ la hotărârile Congresului Asociației preoților bulgari în legătură cu clerul și Biserica din acea Țară.

Se trimite la aceeași comisiune.

39. Tem. Nr. 854/945. Comitetul executiv al Adunării bisericești de la Scoplie-Macedonia cere ajutorul Bisericii ortodoxe române pentru dobândirea autocefaliei Bisericii ortodoxe macedonene.

Se trimite la aceeași comisiune.

40. Tem. Nr. 1112/945. P. S. Policarp Directorul Internatului Teologic din București prezintă un raport asupra situației internatului pe anul 1944—1945.

Se trimite spre studiere și referire comisiunii pentru învățământ teologic și religios.

41. Tem. Nr. 1201/945. Ministerul Cultelor roagă ca P. S. Iosif al Argeșului să fie împuternicit de Sf. Sinod ca Președinte al Consiliului Permanent de pe lângă Direcția învățământului religios.

Se trimite la aceeași comisiune.

42. Tem. Nr. 885/945. Preoții profesori de religie din București și Craiova cer menținerea religiei ca obiect obligatoriu cu două ore săptămânal în școlile secundare.

Se trimite la aceeași comisiune.

43. Tem. Nr. 906/945. D-nele Maria D. Soare și Alice Dr. Costel protestează împotriva dizolvării comitetului Central al Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române.

Se trimite la aceeași comisiune.

44. Tem. Nr. 1050/945. Ministerul Culturii Naționale cere avizul Sf. Sinod asupra memoriului unor profesori de religie nehirotoniți care cer să fie puși pe tabloul de capacitate, ca unii care sunt numiți pe baza vechei legi de învățământ.

Se trimite la aceeași comisiune.

45. Tem. Nr. 1175/945. P. S. Athanasie Episcop-Locotenent al Râmnicului Noul Severin depune un referat în legătură cu situația materială a personalului slujitor la catedralele episcopale și mitropolitane.

Se trimite spre studiere și referire comisiunii canonică juridică și pentru disciplină.

P. C. Preot Constantin Burducea, Ministrul Cultelor comunică Sfântului Sinod că în urma unor reclame și a cercetărilor făcute la școala de maici de la mănăstirea Bistrița din Județul Vâlcea nu se poate lua nici o măsură din cauza imixtiunii Ministerelor Sănătății și al Culturii Naționale.

În urma discuțiilor la care iau parte I. P. S. Patriarh Nicodim și P. Episcop-Locotenent Athanasie, Sfântul Sinod hotărăște:

P. S. Episcop Locotenent al Râmnicului Noul Severin va cerceta situația la fața locului, va lua măsurile cuvenite ca Chiriarh al locului pentru ca Episcopia să-și reîntre în drepturile ei canonice asupra mănăstirii, iar situația școlii să fie reglementată astfel ca să aparțină de Ministerul de resort, adică de Ministerul Cultelor.

I. P. S. Președinte suspendă ședința pentru ca să se lucreze în comisiuni.

La orele 11 se redeschide ședința și se dă cuvântul,

P. S. *Episcop Nicolae al Orădiei, raportorul comisiunii canonice juridice și pentru disciplină care citește următoarele referate:*

1. Tem. Nr. 1156/945. Asupra adresei Mitropoliei Ardealului prin care roagă să se acorde rangul de arhieru vicar P. C. Arhim. Teodor Scorobet.

Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște, cu unanimitate de voturi:

1. *Se acordă rangul de arhieru cu titlul de «Rășinăreanul» P. C. Arhim. Teodor Scorobet, Vicarul Mitropoliei Ardealului.*

2. *Se vor face formalitățile necesare pentru obținerea Inaltului Decret Regal de confirmare, după care I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului îl va sfinți în arhieru potrivit rânduelilor canonice.*

2. Asupra Adresei I. P. S. Mitropolit al Moldovei, prin care roagă să se acorde rangul de arhieru P. C. Pr. I. Marina, numit de I. P. S. Sa în postul doi de arhieru vicar.

Comisiunea propune iar Sfântul Sinod întregindu-o, pe baza adresei Ministerului Cultelor Nr. 37208/945, hotărăște cu unanimitate de voturi:

1. *Aprobă trecerea postului vacant de arhieru de la fosta Mitropolie a Oltenei la Mitropolia Moldovei.*

2. *În act de numirea P. C. Preot I. Marina de la parohia Sf. Gheorghe din orașul R.-Vâlcea în acest post și-i acordă rangul ierarhic de arhieru vicar cu titlul de «Vasluičanul».*

3. *Se vor face formalitățile necesare pentru obținerea Inaltului Decret Regal de confirmare după care I. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei îl va sfinți în arhieru, potrivit rânduelilor canonice.*

3. Tem Nr. 1135/945. Asupra referatului Cancelariei Sfântului Sinod privitor la numirea în Consistoriul Spiritual Central a membrilor recomandați de Mitropolii. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Aprobă numirea în Consistoriul Spiritual Central a următorilor membri, ordinari și supleanți:

Membrii ordinari:

Pr. N. Runceanu, președinte; Pr. Vasile Constantinescu, membru; Pr. Ioan Scurtu, membru; Protopresviter Olivan Soroceanu, membru; Pr. Leon Dumitrdăchescu, acuzator, și Diacon Gheorghe I. Moisescu, grefier.

Membrii supleanți:

Preot Mihail Diaconescu, Preot Ioan Ionescu; Preot Dr. Ioan Petreună; Icon. Vasile Suciu.

P. S. Arhieru Galaction Silistreanu raportorul comisiunii canonice Juridice și pentru disciplină citește următoarele referate:

4. Tem. Nr. 856/945. Asupra demisiei I. P. S. Tit Simedrea din scaunul de Arhiepiscop-Mitropolit al Bucovinei și asupra delegației dată P. S. Arhieru Emilian Târgovișteanul de Locotenent de Arhiepiscop-

Mitropolit al Bucovinei până la alegerea titularului. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

1. *Ia act de demisia I. P. S. Tit Sîmedrea din scaunul de Arhiepiscop-Mitropolit al Bucovinei primită prin Înaltul Decret Regal Nr. 555/945.*

2. *Ia cunoștință de delegația dată pentru conducerea eparhiei Bucovinei P. S. Arhiepiscopul Emilian Târgovișteanul prin decizia patriarhală Nr. 211/945.*

5. Tem. Nr. 862/945. Asupra adresei Episcopiei Hotinului privitoare la cererea fostului preot Talaleu Lupotenco de la Mârșnița județul Hotin de a fi iertat și a i se reda preoția lucrătoare. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Intra cât se consideră că preotul Talaleu Lupotenco și-a ispășit greșala făcută în 1940 Sfântul Sinod revine asupra hotărârii sale luate în ședința de la 3 Decembrie 1942 și aprobă să se redea numitului preot preoția lucrătoare.

6. Tem. Nr. 915/945. Asupra adresei Episcopiei Buzăului privitoare la recunoașterea conferirii rangului de arhimandrit făcută de P. S. Episcop Vartolomeu al Râmnicului Noul Severin, ieromonahului Arsenie Sântion, aflat în prezent în eparhia Buzăului. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Ratifică conferirea rangului de arhimandrit ieromonahului Arsenie Sântion.

7. Tem. Nr. 1161/945. Asupra adresei Mitropoliei Bucovinei Nr. 4784/945, de a se conferi rangul de arhimandrit protosinghelului Rafail Dominte, starețul mănăstirii Suceava și exarhul mănăstirilor din Mitropolia Bucovinei. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Acordă rangul ierarhic de arhimandrit protosinghelului Rafail Dominte, starețul mănăstirii Suceava și exarhul mănăstirilor din Mitropolia Bucovinei.

P. S. Arhiepiscopul Athanasie Bârlădeanul raportorul comisiunii canonice juridice și pentru disciplină, citește următoarele referate:

8. Tem. Nr. 282/945. Asupra memoriului d-lui Sever Bocu, președintele Eforiei Universității de Vest de a se înființa Mitropolia Banatului cu sediul la Timișoara. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea se retrage de pe ordinea de zi.

9. Tem. Nr. 857/945. Asupra referatului Sinodului Permanent de la 21 Iunie 1945 privitor la legea pentru desființarea Mitropoliei Olteniei și reînființarea istoricei eparhii a Râmnicului Noul Severin precum și de delegarea P. S. Arhiepiscopul Athanasie Bârlădeanul cu conducerea eparhiei ca Episcop Locotenent. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

1. *Ia act de legea Nr. 305/945 publicată în Monitorul Oficial Nr. 92/945, prin care s'a desființat Mitropolia Olteniei și s'a reînființat vechea și istorica Episcopie a Râmnicului Noul Severin;*

2. *Ia act de delegația dată P. S. Arhiepiscopul Athanasie Bârlădeanul*

pentru condurerea eparhiei Râmnicului Noul Severin ca Episcop Locotenent până la alegerea titularului.

10. Tem. Nr. 1066/945. Asupra cererii tânărului teolog Petre N. Popescu din comuna Dozești-Vâlcea de a i se acorda dispensa de vârstă pentru hirotonie. Comisiunea propune iar Sf. Sinod primindu-o hotărăște:

Se aprobă dispensa cerută pe baza recomandării P. S. Episcop-Locotenent.

11. Tem. Nr. 1131/945. Asupra adresei Episcopiei Argeșului privitoare la hotezul tânărului Levar Lâscenco Lev născut în Simferopol. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea se trimite în competența P. S. Chiriarh al locului.

12. Tem. Nr. 1165/945. Asupra adresei Episcopiei Hușilor prin care propune să se acorde rangul de arhimandrit protosinghelului Ambrozie Filuță, vicarul acelei Episcopii. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Acordă rangul de arhimandrit protosinghelului Ambrozie Filuță, vicarul Episcopiei Hușilor.

P. S. Episcop Partenie al Armatei, raportorul comisiunii pentru doctrină și viață religioasă, citește următoarele referate:

13. Tem. Nr. 1155/945. Asupra referatului Sinodului Permanent din ședința de la 15 Februarie a. c., privitor la întocmirea unui regulament pentru organizarea colportajului în Biserica ortodoxă română. Sfântul Sinod hotărăște:

Proiectul de regulament aprobat de Sinodul Permanent în ședința sa de la 15 Februarie 1945 se va trimite spre studiere la toate eparhiile care vor face propunerile ce le vor găsi de cuviință și după aceea va fi adus în discuția plenului Sfântului Sinod.

14. Tem. Nr. 1154/945: Asupra cererii arhimandritului Vasile Vasilache de a se aproba tipărirea acatistului «Tuturor Sfinților». Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea se amână pentru o viitoare ședință spre a fi studiat mai în amănunțime textul.

15. Tem. Nr. 1151/945. Asupra cererii preotului Al. Constantinescu din București de a se aproba retipărirea acatistului Sf. Prooroc Ilie Tesviteanul. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea se amână pentru o viitoare ședință spre a fi studiat mai în amănunțime textul.

16. Tem. Nr. 1152/945. Asupra adresei Tipografiei Cărților Bisericești prin care roagă să se aprobe retipărirea următoarelor cărți de ritual: Triodul, Penticostarul, Ceaslovul Mic, Panihida și Cartea de Te-Deum. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Aprobă retipărirea cărților de ritual cerute de Tipografia Cărților Bisericești avându-se în vedere ultima ediție.

17. Tem. Nr. 1150/945. Asupra cererii d-lui Titus Trifa din Sibiu prin care roagă să se aprobe continuarea reparației publicației «Iisus Biruitorul». Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Nu se aprobă reparația publicației «Iisus Biruitorul».

18. Tem. Nr. 1149/945. Asupra adresei Președinției Consiliului de Miniștri privitoare la funcționarea școlii de misionare de sub conducerea

d-nei Sanda Matei. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Directiunea școlii de misionare va înainta programul acestei școli spre a se vedea cuprinsul lui după care Sfântul Sinod va aviza.

19. Tem. Nr. 1153/945. Asupra cererii L. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei de a se aproba retipărirea Sf. Liturghii format mic după ediția din 1938 la care s'au adăugat și rugăciunile sfintei Impărtășiri. În urma discuțiilor la care iau parte L. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei, P. S. Episcop Nicolae al Clujului și P. S. Arhiepiscop Athanasie Bârlădeanul, Sfântul Sinod hotărăște:

Aprobă retipărirea Liturghierului format mic în editura Institutului Biblic și de Misiune.

P. S. Arhiepiscop Emilian Târgovișteanul, raportorul comisiunii pentru afacerile străine citește următoarele referate:

20. Tem. Nr. 1148/945. Asupra chestiunii reluării legăturilor cu Biserica ortodoxă rusă, a delegației trimise P. F. Patriarh Alexei apoi a reîntoarcerii vizitei prin Episcopul Ieronim al Chișinăului și a schimbului de scrisori intervenite cu acest prilej. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Ia cunoștință cu cea mai mare bucurie de reluarea legăturilor cu Biserica rusă și exprimă cele mai călduroase mulțumiri I. P. S. Patriarh Nicodim pentru felul cum a organizat și condus primii pași pentru reluarea legăturilor frățești cu Biserica ortodoxă rusă și cu Capul ei, Patriarhul Alexei al Moscovei.

21. Tem. Nr. 1147/945. Asupra scrisorii I. P. S. Mitropolit Ștefan al Sofiei prin care comunică alegerea Sa ca exarh al Bisericii bulgare precum și faptul că Patriarhia Ecumenică a ridicat în mod oficial schisma pronunțată asupra Bisericii bulgare. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Ia cunoștință cu multă bucurie de acest fapt însemnat în sânul Bisericii ortodoxe de Răsărit.

22. Tem. Nr. 1145/945. Asupra înștiințării despre decesul Primatului Angliei și alegerea noului Arhiepiscop Geoffrey de Canterbury. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Ia act cu plăcere de înscăunarea noului Arhiepiscop de Canterbury Geoffrey și de schimbul de scrisori între Eminența Sa și I. P. S. Patriarh Nicodim cât și de continuarea bunelor raporturi între Biserica anglicană și Biserica ortodoxă română.

23. Tem. Nr. 1146/945. Asupra hotărârilor Congresului Asociației preoților bulgari. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiune se scoate de pe ordinea de zi.

24. Tem. Nr. 1144/945. Asupra cererii Adunării bisericești naționale a macedonenilor ortodocși de a i se da sprijinul pentru proclamarea Bisericii ortodoxe macedonene. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea se amână până se va hotărî organizarea politică a Balcanilor.

P. S. Arhiereu Eugeniu Suceveanul, raportorul comisiei pentru învățământul teologic, citește următoarele referate:

25. Asupra adresei Ministerului Cultelor Nr. 38128/945, prin care roagă ca P. S. Episcop Iosif al Argeșului să fie împuternicit de Sfântul Sinod ca președinte al Consiliului de pe lângă Direcția învățământului religios. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

P. S. Episcop Iosif al Argeșului se delegă din partea Sfântului Sinod ca președinte al Consiliului Permanent de pe lângă Direcția învățământului religios.

26. Tem. Nr. 1157/945. Asupra adresei P. S. Episcop Policarp, Directorul Internatului Teologic prin care propune unele îmbunătățiri la clădirile Internatului și aduce la cunoștință felul cum a organizat învățământul practic de tipic, muzică și misionarism. Comisiunea propune să se ia act de organizarea dată Internatului Teologic de P. S. Episcop Policarp și să se intervină la Ministerul Cultelor pentru acordarea fondurilor necesare.

P. C. Ministru al Cultelor Preot Constantin Burducea spune că tot ceea ce privește organizarea învățământului practic trebuie să treacă pe la Consiliul Permanent al Ministerului Cultelor.

I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului arată că aceasta fiind o chestiune de ordin intern privește numai pe Chiriarhul locului, adică pe I. P. S. Patriarh, întru cât Internatul Teologic trebuie să aparțină Arhiepiscopiei Bucureștilor. Socotește astfel pe considerațiunea că școlile teologice au fost date Bisericii.

I. P. S. Patriarh Nicodim spune că I. P. S. Sa primește un lucru atunci când i se dă în întregime iar nu în bucățele.

P. C. Ministru al Cultelor Preot Constantin Burducea afirmă că s'au dat Bisericii școlile cu întregul învățământ teologic, așa cum este firesc și necesar. Sfântul Sinod hotărăște:

În act de declarația P. C. Ministru al Cultelor Preot C. Burducea. Chestiunea Internatului Teologic din București va fi trimisă la Consiliul Permanent al Ministerului Cultelor.

La orele 13 I. P. S. Președinte ridică ședința și anunță pe cea viitoare pentru astăzi, 30 Iulie 1945, orele 18.

Președinte, † NICODIM Patriarhul României

Secretar, † Galaction Silistreanul

Ședința a II-a din ziua de 30 Iulie 1945

Sumarul Ședinței

Ședința se deschide la orele 18,30 sub președinția Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, de față fiind și P. C. Preot Constantin Burducea, Ministrul Cultelor.

Secretar de ședință: P. S. Arhiereu Galaction Silistreanul.

P. S. Secretar dă citire apelului nominal și sunt prezenți: I. P. S. Patriarh Nicodim, II. PP. SS. Mitropoliți: Irineu al Moldovei și Sucevei și Nicolae al Ardealului; PP. SS. Episcopi: Antim al Buzăului, Grigore

al Huşilor, Iosif al Argeşului, Cosma al Dunării de Jos, Veniamin al Caransebeşului, Nicolae al Clujului, Nicolae al Oradiei, Andrei al Aradului, Chesarie al Constanţei, Policarp al Americii; PP. SS. Arhierii: Veniamin Sinaitul, Galaction Silistreanul, Emilian Târgovişteanul, Eugeniu Suceveanul şi Athanasie Fârlădeanul; absenţi: P. S. Eiscop Partenie al Armatei şi P. S. Arhieriu Valerie Botoşăneanul, iar în concediu: PP. SS. Episcopi: Lucian al Romanului şi Vasile al Timişoarei şi P. S. Arhieriu Ilarion Băcăoanul.

P. S. Secretar de şedinţă dă citire următoarelor comunicări:

1. Tem. Nr. 1179/945. Mai mulţi PP. SS. Membrii ai Sfântului Sinod propun ca să se cerceteze situaţia preoţilor internaţi în lagăre pentru motive de ordin politic şi cei absolut vinovaţi politiceşte să fie internaţi într'o mănăstire.

Se trimite la comisiunea canonică juridică şi pentru disciplină.

2. Tem. Nr. 1178/945. Propunerea de a se acorda rangul de arhimandrit Protosinghelilor Nicodim Zamfirescu şi Evghenie Orghidan de la catedrala Patriarhiei.

Se trimite la aceeaşi comisiune.

Se intră în ordinea de zi:

P. S. Eiscop Nicolae al Oradiei, raportorul comisiunii canonică juridică şi pentru disciplină, dă citire următoarelor referate din partea comisiunii:

1. Tem. Nr. 1176/945. Referatul privitor la propunerea P. S. Arhieriu Athanasie Eiscop-Locotenent al Râmnicului Noul Severin, de a se îmbunătăţi situaţia personalului de la catedralele episcopale, a consilierilor referenţi şi de a se acorda cheltueli de reprezentare şi indemnizaţii de transport PP. SS. Membrii ai Sfântului Sinod. Comisiunea propune:

1. Preoţilor, diaconilor, cântăreţilor şi întregului personal de la catedralele episcopale, mitropolitane, şi de la cea Patriarhală să li se dubleze salariile şi indemnizaţiile pe care le primesc astăzi.

2. Salariile şi indemnizaţiile consilierilor referenţi de la Episcopii şi Mitropolii să fie echivalate cu cele ale profesorilor universitari agregaţi, iar cele ale consilierilor patriarhali cu salariile şi indemnizaţiile profesorilor universitari definitivi.

3. Se lasă la bunăvoinţa Onor. Minister al Cultelor posibilitatea de a acorda ierarhilor şi arhierilor cheltueli de reprezentare şi de transport la şedinţele Sfântului Sinod.

4. Îndeplinirea acestor deziderate să se facă retroactiv începând cu 1 Aprilie 1945.

După discuţiile la care iau parte: I. P. S. Patriarh Nicodim, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, PP. SS. Episcopi Nicolae al Oradiei, Nicolae al Clujului şi P. S. Eiscop-Locotenent Athanasie, precum şi P. C. Ministru al Cultelor Constantin Buřducca care făgăduieşte să rezolve favorabil propunerile Sfântului Sinod, se hotărăşte:

Propunerile comisiunii se vor comunica Ministerului Cultelor cu rugămintea de a fi satisfăcute.

PP. SS. Episcopi din Ardeni care au rămas fără sesii eparhiale din

cauza regimului aplicat de fosta ocupație streină se vor adresa forurilor legale pentru a li se reda acele sesi.

2. Același P. S. Raportor dă citire referatului comisiunii privitor la situația preoților N. Pâslaru și St. Suseanu care au fost hirotoniți în cuprinsul Arhiepiscopiei Sibiului. Comisiunea propune să li se dea voie să părăsească Arhiepiscopia Sibiului, considerându-i ca având preoția lucrătoare și să treacă la altă eparhie. În urma lămuririlor date de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului,

Sfântul Sinod primește propunerea comisiunii.

3. P. S. Episcop Antim al Buzăului din partea aceleiași comisiuni canonică juridică dă citire referatului comisiunii asupra recursului făcut de preotul Olimp Căciulă contra deciziei depunerii din treaptă. Comisiunea propune și Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Sfântul Sinod respinge ca nemotivat recursul preotului Olimp Căciulă care rămâne a se împărtăși în rând cu mireni.

Același P. S. Raportor dă citire referatului asupra cazului preotului C. Chitic. Comisiunea propune și Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Se respinge cererea preotului C. Chitic de a fi repus în treapta preoției.

5. Același P. S. Raportor dă citire referatului asupra dării de seamă făcută de P. S. Locotenent de Mitropolit Emilian Antal, asupra activității P. S. Sale la Bucovina. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primind propunerea hotărăște:

Ia act de activitatea P. S. Sale pe care o apreciază elogios.

6. Același P. S. Raportor dă citire referatului comisiunii asupra cererii protoiereului onorific Ștefan Basgan din Focșani de a i se respecta drepturile de preot ajutor așa cum este privită situația preoților pensionați de lege și de dispozițiile Sfântului Sinod.

În urma discuțiilor la care iau parte I. P. S. Patriarh Nicodim, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, P. S. Episcop Grigore al Hușilor și Părintele Ministru Burducea, comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o și întregindu-o hotărăște:

Se va interveni la Ministerul Cultelor pentru modificarea legii de pensionare a preoților în sensul că pensionarea lor să se facă numai la cererea lor sau în cazul când se constată că starea lor fizică nu le mai permite să îndeplinească oficiile de preot, adecă când sunt în stare de infirmitate vădită, fie din cauză de boală fie din cauză de bătrânețe.

Cererea preotului Basgan va fi îndrumată la Episcopia Romanului spre a-i da dreptul de a sluji ca orice preot ajutor, conform legii de pensionare și rânduelilor stabilite până acum pentru preoții pensionați.

7. Același P. S. Raportor dă citire referatului comisiunii asupra problemei preoților epurați trimisă de Mitropolia Ungro-Vlahiei. Comisiunea vede trebuința de a i se studia chestiunea în toate laturile și fiindcă procesul epurației nu este încă terminat propune a se trimite problema la Consiliul Central Bisericesc spre a întocmi un proiect normativ pentru soluționarea chestiunii preoților epurați, care proiect va fi adus la viitoarea sesiune plenară a Sfântului Sinod.

Părintele Ministru C. Burducea declară că orice preot epurat este scos numai din funcțiile de Stat.

Sfântul Sinod primește propunerea comisiei și biroul este invitat a o executa.

8. *Același P. S. Raportor citește referatul comisiei asupra memoriului depus de protosinghelul Dionisie Udișteanu. Comisiunea propune respingerea memoriului, iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște,*

Se pune la acte.

P. S. Episcop Iosif al Argeșului dă citire referatului aceleiași comisii asupra cererii I. P. S. Mitropolit Nifon de a se reveni asupra legii de desființare a Mitropoliei Olteniei sau a i se încredința I. P. S. Sale conducerea Episcopiei Râmnicului Noul Severin.

Părintele Ministru Constantin Burducea informează Sfântul Sinod că prin această lege s'a evitat epurarea I. P. S. Sale. Din partea I. P. S. Mitropolit Nifon nu se arată înțelegerea dorită, deși Prea Cucernicia Sa îi ține la dispoziție salariul și îi este iarăși la dispoziție pentru a-i aranja o situație demnă de un ierarh prin regularea drepturilor de pensionare.

Comisiunea propune și Sfântul Sinod în urma discuțiilor la care iau parte I. P. S. Patriarh Nicodim și I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, hotărăște:

1. *Sfântul Sinod revenind asupra hotărârii sale din 2 Decembrie 1942 și menționându-și hotărârea din 24 Octombrie 1941 dă acum asentimentul său pentru Decretul Lege Nr. 305/945;*

2. *Instituirea de Locotenent la reînființata Episcopie a Râmnicului Noul Severin conform art. 121. din Statutul legii de organizare bisericească cade în competența I. P. S. Mitropolit al Ungro-Vlahiei.*

3. *Sfântul Sinod roagă Ministerul Cultelor să-i înlănească îndeplinirea formalităților pentru reglementarea drepturilor I. P. S. Sale la pensie iar până atunci să i se servească salariul.*

P. S. Episcop-Locotenent Athanasie al Râmnicului Noul Severin din partea aceleiași comisii referă asupra cazului preotului căpitan Baciuc Gheorghe confesor în Divizia I Infanterie «Tudor Vladimirescu» care a primit preoția de la Moscova iar acum cere ori să i se dea voie să se căsătorească, ori să i se aprobe retragerea din cler.

Sfântul Sinod primind propunerea comisii hotărăște:

Intru cât după canoane nu este îngăduită căsătoria după hirotonie se primește cererea de ieșire din cler.

Același P. S. Raportor dă citire referatului asupra cererii preotului Sachelarie din București în cazul preotului pensionat de la acea biserică. Comisiunea propune a se atașa la cazul preotului Ștefan Bazgan cu care este identică.

Sfântul Sinod primește propunerea comisii.

P. S. Arhiepiscop Eugeniu Suceveanul dă citire referatelor comisii pentru învățământul religios și anume:

1. Tem. Nr. 1188/945. Asupra memoriului unor profesori de religie nehirotoniți prin care cer să fie admiși pe tabloul de capacitate nehirotoniți. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o, hotărăște:

*Se acordă profesorilor de religie nehirotoniți termen de un an în-
tuntru cărui mai pot funcționa, însă cu obligația ca cei cari nu au im-
pedimente canonice să se hirotonisească, iar ceilalți să-și caute alte posturi.*

2. Tem. Nr. 1189/945. Asupra memoriului preoților profesori de re-

ligie din București și Craiova care cer menținerea religiei ca obiect obligatoriu cu două ore săptămânal în școlile secundare.

P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor dă lămuriri despre discuțiile pe care le-a avut cu Domnul Ministru al Culturii Naționale căruia i-a cerut stăruitor să mențină învățământul religios în tot cursul secundar cu două ore pe săptămână socotindu-l ca obiect de studiu ca și până acum. Socotește de bine venită intervenția Sfântului Sinod și făgăduiește că va stăruii mai departe personal pentru menținerea religiei.

I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului propune să se aleagă o comisiune de la Sfântul Sinod care să urmărească problema și să stăruiască pentru îndeplinirea hotărârii Sfântului Sinod. Sfântul Sinod hotărăște:

Se delegă PP. SS. Episcopi Iosif al Argeșului, și Chesarie al Constanței ca împreună cu P. C. Ministru al Cultelor Constantin Burducea să meargă la Domnul Ministru al Culturii Naționale spre a susține desideratul Sfântului Sinod ca religia să fie menținută între obiectele de studiu cu două ore săptămânal pentru toate clasele secundare.

3. Tem. Nr. 1187/945. Asupra memoriului d-nelor Maria Soare și Alice Costel prin care protestează împotriva dizolvării comitetului central al Societății Naționale al Femeilor Române. În urma discuțiilor la care iau parte: I. P. S. Patriarh Nicodim, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și P. C. Preot Constantin Burducea, Ministrul Cultelor, Sfântul Sinod hotărăște:

1. Sfântul Sinod considerând că Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române a fost înființată prin sprijinul și sub auspiciile Bisericii fapt pentru care este pusă sub președinția I. P. S. Patriarh la centru iar la eparhii sub președinția PP. SS. Chiriarhi, găsește necesar să se intervină la forurile în drept pentru anularea Deciziei de dizolvare a comitetului acestei Societăți.

2. Se cere Onor. Guvern ca școlile Societății Ortodoxe să fie trecute de îndată sub conducerea spirituală a Bisericii iar din punct de vedere administrativ și didactic să fie date în seama Ministerului Cultelor ca școli ale Bisericii.

La orele 21 I. P. S. Patriarh Nicodim ridică ședința și anunță pe cea viitoare pentru mâine Marți 31 Iulie 1945, orele 9 dimineața.

Președinte, † NICODIM, Patriarhul României

Secretar, † Galaction Silistreanul

Ședința din ziua de 31 Iulie 1945

Sumarul ședinței

Ședința se deschide sub președinția Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim la orele 9,30 de față fiind și P. C. Preot Constantin Burducea, Ministrul Cultelor.

Secretar de ședință: P. S. Arhiepiscop Galaction Silistreanul.

P. S. Secretar dă citire apelului nominal și sunt prezenți: I. P. S. Patriarh Nicodim, II. PP. SS. Mitropoliți Irineu al Moldovei și Sucevei și Nicolae al Ardealului; PP. SS. Episcopi: Antim al Buzăului, Grigore

al Huşilor, Iosif al Argeşului, Veniamin al Caransebeşului, Nicolae al Clujului, Nicolae al Oradiei, Andrei al Aradului, Chesarie al Constanţei, Partenie al Armatei, Policarp al Americii; PP. SS. Arhierei: Veniamin Sinaitul, Galaction Silistreanul, Valerie Botoşăneanul, Emilian Târgovişteanul, Eugeniu Suceveanul şi Athanasie Bârlădeanul; sunt în concediu: PP. SS. Episcopi: Lucian al Romanului, Vasile al Timişoarei şi P. S. Arhiepiscopul Ilarion Băcăoanul.

Acelaşi P. S. Secretar dă citire sumarelor şedinţelor I şi II din ziua de 30 Iulie 1945.

La sumarul şedinţei I iau cuvântul:

P. C. Preot Constantin Burducea, Ministrul Cultelor, cere să se menţioneze rugăminta stăruitoare făcută din partea Onor. Guvern, ca Sfântul Sinod să binevoiască a conferi noului vicar numit de Sf. Mitropolie a Moldovei, preotul Ioan Marina, după intrarea în monahism cu îndeplinirea tuturor formalităţilor premergătoare, rangul de arhiepiscop.

P. S. Episcop-Locotenent Athanasie al Râmnicului Noul Severin roagă să se precizeze că liceul monahal al Societăţii «Acoperământul Maicii Domnului» care funcţionează la mănăstirea Bistriţa-Vâlcea să treacă în ce priveşte disciplina monahală sub jurisdicţia nemijlocită a eparhiei Râmnicului Noul Severin.

Cu aceste rectificări şi adăugiri sumarele şedinţelor I şi II din ziua de 30 Iulie 1945, puse la vot,

Se verifică şi aprobă.

P. S. Episcop Iosif al Argeşului, raportorul comisiunii canonică juridică citeşte următoarea propunere din partea acestei comisiuni:

Tem. Nr. 1872/945. «Comisiunea canonică juridică luând în considerare evenimentele epocale prin care a trecut Ţara şi Neamul nostru în timpul din urmă, cu tot respectul roagă pe I. P. S. şi P. F. Patriarh Nicodim, Preşedintele Sfântului Sinod, să dea o carte pastorală în numele Sfântului Sinod, deci al tuturor ierarhilor sfintei noastre Biserici, în care să se aducă la cunoştinţa drept credinciosului nostru popor cum priveşte Biserica acele evenimente.

In special rugăm ca cea scrisoare pastorală să se refere la schimbarea produsă în politica Ţării în ziua 23 August 1944; la meritul mare al Regelui nostru Mihai I pentru că a salvat cu înţelepciune şi curaj Statul şi Neamul nostru de pe drumul greşit pe care era dus împotriva intereselor sale; să laudăm şi să mulţumim oştirii noastre că a ascultat de glasul de chemare salvator al Regelui şi s'a înrolat din primul moment alături de armata glorioasă sovietică, luptând contra armatei germane.

Să mulţumim cu adâncă recunoştinţă armatei sovietice pentru jertfa adusă la eliberarea Ardealului de Nord.

Să se amintească de Armistiţiul încheiat la 12 Septembrie 1944 cu puterile aliate şi de obligamentul Ţării şi al tuturor cetăţenilor ei de a îndeplini condiţiile Armistiţiului.

Să ne arătăm bucuria pentru încetarea războiului şi pentru biruinţa ortodoxiei, arătând că Biserica noastră se identifică cu democraţia prin doctrina ei morală şi prin organizaţia ei.

Salutăm biruinţa democraţiei şi în statul nostru şi o vom sprijini pentru că are afinităţi cu Evanghelia.

Vom sprijini acțiunea Guvernului de azi pentru a duce Țara la libertate și la alcătuiți care să garanteze viitorul ei fericit.

Dorim legături cu Biserica pravoslavnică a Uniunii Sovietice contribuind astfel la strângerea legăturilor sufletești între poporul rus și cel român».

Președinte, (ss) † *Nicolae al Ardealului*.

Membrii comisiunii: † *Antim al Buzăului*, † *Iosif al Argeșului*, † *Nicolae al Oradiei*, și † *Athanasie Bârlădeanul*.

Sfântul Sinod hotărăște:

Primește în unanimitate propunerea comisiunii canonice juridice și roagă pe I. P. S. Patriarh Nicodim să dea în numele Sfântului Sinod pastorală cerută.

Același P. S. Raportor roagă Sfântul Sinod să admită urgența pentru discutarea următoarelor chestiuni asupra cărora referă verbal.

Sfântul Sinod aprobă urgența.

Tem. Nr. 1180/945. Cererea Episcopiei Argeșului de a se interveni la Marele Stat Major ca tinerii cu vocațiune și înclinare spre viața călugărească care au stat în mânăstiri înainte de armată și doresc să se facă monahi să fie scutiți de concentrări, pe baza certificatului eliberat de Chiriarhi că sunt călugări. Sfântul Sinod primind propunerea P. S. Episcop Iosif al Argeșului, hotărăște:

Se va interveni la Marele Stat Major cu rugămintea ca tinerii cu vocațiune și înclinare spre viața monahală care au stat în mânăstire înainte de satisfacerea serviciului militar și doresc să se facă monahi, să fie scutiți de concentrări, pe baza certificatului eliberat de Chiriarchie că sunt călugări, urmând ca în caz de nevoie să fie utilizați în armată pe lângă preoții confesori ca dascăli sau la diferite servicii ale unităților sanitare.

Tem. Nr. 1181/945. P. S. Episcop Iosif al Argeșului roagă ca Sfântul Sinod să precizeze punctul de vedere asupra noului regim al Academiiilor teologice, spre a-și putea îndeplini delegația de președinte al Consiliului Permanent de pe lângă Ministerul Cultelor.

I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului spune că în Ardeal școlile pentru pregătirea clerului recte Academiiile teologice stau de la înființarea lor sub conducerea exclusivă a Bisericii. Este atât de limpede și atât de categoric fixat în conștiința noastră dreptul Bisericii de a-și forma pe slujitorii ei, în cât a renunța la el ar însemna a renunța la cel mai sfânt drept. De bună seamă că este comodă pentru Biserică și pentru Ierarhi situația ca Statul să aibă sub conducerea sa școlile teologice, însă din punct de vedere canonic este o abatere gravă. De aceea eu rămân la punctul de vedere că Biserica trebuie să considere ca una din datoriile sale esențiale de a avea în seama sa toate școlile pentru pregătirea clerului. Rugăm deci pe Părintele Ministru al Cultelor să lase Biserica în drepturile ei firești de a conduce și îngriji școlile teologice în care se pregătesc viitorii slujitori și învățători ai Bisericii.

I. P. S. Patriarh Nicodim spune că dela investitura I. P. S. Sale ca Patriarh a cerut și a stăruit necontenit ca școlile pentru pregătirea clerului să treacă în grja și sub conducerea Bisericii. În totdeauna i s'au dat asigurări că i se va împlini această dorință. Însă școlile au continuat să rămână tot sub conducerea Statului. În încheiere I. P. S. Sa comunică

Sfântului Sinod cuprinsul intervenției care a făcut-o în această privință către Domnul Prim-Ministru Petru Groza la 31 Mai a. c.

I. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei sune că în calitate de fost profesor al Facultății de Teologie socotește că felul cum este organizat învățământul teologic în Academii teologice din Ardeal este folositor pentru Biserică, căci în felul acesta ea își conduce școlile pentru pregătirea clerului. Este bine deci ca și în vechiul regat să se organizeze seminariile după același principiu, înființându-se și câte o Academie teologică pe lângă Mitropoliile din București și Iași.

P. C. Preot Constantin Burducea, Ministrul Cultelor spune că este întru totul de acord cu dorința exprimată de *I. P. S. Patriarh Nicodim* și *II. PP. SS. Mitropoliți Irineu al Moldovei* și *Nicolae al Ardealului* ca școlile pentru pregătirea clerului să fie sub conducerea Bisericii. Arată apoi că seminariile au fost trecute nu la Ministerul Cultelor ci la Consiliul Permanent prezidat de un membru delegat al Sfântului Sinod cu scopul de a se face o unificare a învățământului teologic și după aceea să fie trecute cu bugetul respectiv sub conducerea și în grija Bisericii. Numai Biserica cunoaște nevoile și lipsurile învățământului teologic și numai ea singură are dreptul să-și pregătească pe viitorii săi slujitori. Consiliul Permanent de pe lângă Ministerul Cultelor va lucra la unificarea învățământului teologic sub îndrumarea directă a Sfântului Sinod ca să nu mai existe deosebiri între învățământul teologic din Ardeal și vechiul regat iar pregătirea clerului să se facă luându-se de bază toate principiile bune, lepădând tot ce este rău și nefolositor. În felul acesta vom face și o unificare sufletească între bisericile din Ardeal și vechiul regat. Roagă Sfântul Sinod ca să delege o comisie sinodală compusă din trei membrii care să se ocupe împreună cu Consiliul Permanent la redactarea regulamentului pentru organizarea învățământului teologic. În încheiere declară că cel mai târziu până în toamna acestui an nădăjduiește că toate școlile teologice vor fi trecute în grija și sub conducerea Bisericii cu bugetele respective.

P. S. Episcop Nicolae al Oradiei mulțumește în numele Sfântului Sinod *P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor* pentru declarațiile categorice și enunțarea principiilor care nu mai îngăduie nici o îndoială că în sfârșit după 25 de ani de stăruințe școlile teologice vor fi trecute în grija Bisericii.

În urma discuțiilor asupra declarațiilor de mai sus, Sfântul Sinod hotărăște:

În act cu deosebită bucurie de declarațiile P. C. Preot Constantin Burducea Ministrul Cultelor, că în foarte scurt timp toate școlile teologice vor fi trecute în seama Bisericii care le va conduce prin organele sale tutelare și se va îngriji de pregătirea viitorilor clerici în seminarii, internate și academii teologice.

2. I. P. S. Patriarh Nicodim va delega o comisiune compusă din trei membrii ai Sfântului Sinod care va întocmi, împreună cu Consiliul Permanent de pe lângă Ministerul Cultelor, legea pentru organizarea învățământului teologic și trecerea lui în seama și sub conducerea Bisericii.

Tem. Nr. 1199/945. P. S. Episcop Policarp al Americii, praportorul comisiunii afacerilor streine, citește referatul asupra cauzei preotului

Stelian Vasilescu fost slujitor la biserica albaneză din București și caracterizat pentru că a slujit la crematoriu. Intru cât numitul între timp a încetat din viață comisiunea propune și Sfântul Sinod primindu-o.

Chestiunea se pune la acte.

P. S. Episcop Antim al Buzăului, raportorul comisiunii canonice juridice citește următoarele referate:

1. Tem. Nr. 638/945. Asupra cererii Institutului Biblic și de Misiune de a i se da aprobarea să contracteze un împrumut la Cassa de Depuneri în vederea tipăririi cărților de ritual. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea se trimite spre rezolvare în competența Consiliului Central Bisericesc.

2. Tem. Nr. 1086/945. Asupra adresei Episcopiei Clujului în cauza preotului Augustin Crăciunaș de la parohia Cristiș-Turda. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Respinge cererea preotului Augustin Crăciunaș de repunere în drepturi la fosta-i parohie Cristiș. Poate fi pensionat cu anii serviți până acum la Stat.

P. S. Arhiepiscop Eugeniu Suceveanul, raportorul comisiunii pentru învățământul religios citește următoarele referate:

Tem. Nr. 1190/945. Asupra memoriului înaintat de Societatea clerului «Ajutorul» și de mai mulți preoți profesori de religie în legătură cu problema învățământului religios în școlile secundare. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea s'a rezolvat prin referatul comisiunii pentru învățământ tem. Nr. 1189/945 în ședința a II din ziua de 30 Iulie 1945, la care se conexează.

Tem. Nr. 1191/945. Asupra dării de seamă înaintată de directorul Internatului teologic din București. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea Internatului teologic s'a rezolvat prin referatul comisiunii pentru învățământ tem. Nr. 1157/945, în ședința I din ziua de 30 Iulie 1945, la care se conexează.

Tem. Nr. 1192/945. Asupra adresei Ministerului Culturii Naționale Nr. 131100/942, privitoare la funcționarea licențiatelor în teologie ca profesoare de religie la liceele de fete. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Ratifică răspunsul dat prezidial Ministerului Culturii Naționale cu adresa Nr. 2493/942.

Tem. Nr. 1193/945. Asupra adresei Consiliului Central Bisericesc prin care se aduce la cunoștința Sfântului Sinod că s'a recunoscut Bisericii dreptul legal de a exercita constant controlul învățământului religios prin organele sale. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Ia act cu plăcere că s'a recunoscut Bisericii dreptul de a exercita constant controlul învățământului religios prin organele sale.

Tem. Nr. 1194/945. Asupra adresei Ministerului Culturii Naționale privitoare la educația religioasă a tineretului premilitar și extra-școlar. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea se pune la acte.

Tem. Nr. 1195/945. Asupra cererii d-nei Maria Lungu de a se interveni să se introducă în învățământul secundar studiul Noului Testament cu noțiuni de misionarism. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Chestiunea se amână pentru o dată când condițiuni prielnice vor îngădui satisfacerea acestui deziderat.

Tem. Nr. 1196/945. Asupra adresei Ministerului Cultelor Nr. 48674/942, privitoare la stabilirea tablourilor religioase necesare în școala primară pentru predarea învățământului religios. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

I. P. S. Patriarh este rugat să institue o comisiune de specialiști care să studieze chestiunea tablourilor religioase care pot fi folosite în școlile primare la predarea religiei și care va prezenta propunerile la o viitoare sesiune a Sfântului Sinod.

Tem. Nr. 1197/945. Asupra adresei Consiliului Central Bisericesc Nr. 7045/942, privitoare la problema învățământului teologic. Comisiunea propune iar Sfântul Sinod primindu-o hotărăște:

Problema învățământului teologic fiind rezolvată prin hotărîrea luată în ședința de azi, chestiunea se pune la acte.

Tem. Nr. 1179/945. Mai mulți PP. SS. Membrii ai Sfântului Sinod fac propunerea să se intervină către Ministerul de Interne ca împreună cu un delegat al Bisericii să se cerceteze situația celor 90 de preoți deținuți politici în lagărul de la Caracal. Chestiunea se declară de urgență și se ia îndată în discuție.

I. P. S. Patriarh Nicodim comunică Sfântului Sinod că a intervenit personal pentru cercetarea situației preoților acuzați de delikte politice internați în lagărul de la Caracal. Propune ca să se aștepte rezultatul intervenției I. P. S. Sale și dacă va fi cazul se va interveni din nou. Sfântul Sinod hotărăște:

Aprobă propunerea I. P. S. Patriarh Nicodim.

P. S. Arhiereu Veniamin Sinaitul citește propunerea semnată de I. P. S. Mitropolit Irineu al Moldovei și P. S. Arhiereu Galaction Silistreanul, de a se aproba rangul de arhimandrit Protosinghelilor Nicodim Zamfirescu și Evghenie Orghidan de la catedrala Sfintei Patriarhii. Sfântul Sinod aprobând urgența, hotărăște:

Acordă rangul de arhimandrit protosinghelilor Nicodim Zamfirescu și Evghenie Orghidan dela catedrala Sfintei Patriarhii.

P. S. Arhiereu Galaction Silistreanul, starețul sfintelor mănăstiri Neamțu și Secul citește propunerea pentru a se acorda rangul de arhimandrit următorilor protosingheli din mănăstirea Neamțu-Secu: Ambrozie Nichifor, Vasian Scripcă, Victor Ojog, Vladimir Muscă și Demostene Tebeică. Sfântul Sinod admitând urgența, hotărăște:

Acordă rangul de arhimandrit protosinghelilor: Ambrozie Nichifor, Vasian Scripcă, Victor Ojog, Vladimir Muscă și Demostene Tebeică din mănăstirea Neamțu-Secu.

Terminându-se lucrările Sfântului Sinod, I. P. S. Patriarh Nicodim mulțumește PP. SS. Membrii atât pentru bunăvoința cu care au răspuns la convocare acum în mijlocul verii și cu toate greutatea călătoriei, cât

și pentru înțelegerea cu care au rezolvat chestiunile trecute pe ordinea de zi a actualei sesiuni. Mulțumește apoi P. C. Ministru al Cultelor, Preot C. Burducea pentru grija arătată față de toate problemele Bisericii al cărei slujitor este, și pentru sprijinul acordat în deslegarea lor. În încheiere asigură Onor. Guvern de întregul concurs al Bisericii și clerului pentru ca Statul să poată duce la bun sfârșit sarcinile ce are de îndeplinit în vremurile de azi.

P. C. Preot Constantin Burducea, Ministrul Cultelor mulțumește în numele Guvernului Țării, I. P. S. Patriarh Nicodim și tuturor PP. SS. Membri ai Sfântului Sinod pentru înțelepciunea și liniștea în care au rezolvat toate chestiunile venite în discuție.

P. S. Episcop-Locotenent Athanasie Bârlădeanul mulțumește din partea membrilor Sfântului Sinod atât I. P. S. Patriarh Nicodim cât și P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor pentru că prin convocarea Sfântului Sinod s'a dat posibilitatea să se afirme cât de strânsă este legătura între Statul nostru și Biserică. Chestiunile care s'au desbătut și rezolvat în această sesiune sunt de cea mai mare importanță și ele nu vor întârzia să dea roadele așteptate pentru folosul Statului și propășirea Bisericii.

P. C. Pr. C. Burducea Ministrul Cultelor, citește Inaltul Decret Regal Nr. 2396/945 pentru închiderea sesiunii ordinare a Sfântului Sinod din anul 1945.

PP. SS. Membrii ascultând în picioare citirea Inaltului Decret Regal, subliniază sfârșitul cetirii prin aplauze și cele mai călduroase urări de sănătate, domnie glorioasă pentru M. S. Regele Mihai I al României.

Cu acestea încheindu-se sesiunea ordinară a anului 1945, I. P. S. Patriarh Nicodim ridică ședința la orele 12.

Președinte, † NICODIM, *Patriarhul României*

Secretar, † *Galaction Silistreanul*

III. NOTE BIBLIOGRAFICE.

	<u>Pagina</u>
Diacon ENE BRANIȘTE, TEODOR N. MANOLACHE, Diacon I. I. PULPEA	
<i>Teologia istorică</i>	453—456
<i>Teologia practică</i>	456—462

IV. CRONICA INTERNĂ

GR. SPIRU La cinci ani de domnie a M. S. Regelui Mihai I; Schimb de scrisori și telegrame între I. P. S. Patriarh Nicodim și I. P. S. Patriarh Alexei al Moscovei; Ziarul Armatei Roșii despre I. P. S. Patriarh Nicodim	463—466
T. N. MANOLACHE Salutul I, P. S. Patriarh adresat Congresului „Apărării patriotice”; I. P. S. Pa- triarh Nicodim sprijină acțiunea de refacere a Moldovei; Ziarul „Graiul Nou” elogioasă acti- vitatea Bisericii Române pentru cauza democra- ției; Târnosirea bisericii din com. Izvoarele, județul Prahova; Târnosirea Catedralei din Oră- știe; Sfințirea Bisericii Sfântului Gheorghe din Huși	466—480

Manuscrisele, cărțile și periodicele pentru recenzii se trimit la Palatul Sfântului Sinod, Str. Antim 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista *Biserica Ortodoxă Română*.

ABONAMENTUL

În Țară:		În Străinătate:	
Pe an	4000 lei	Pe an	8000 lei
Un număr	400 lei	Un număr	800 lei

Abonamentele, precum și toate cele ce privesc Administrația, se trimit pe adresa: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Str. Antim, 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista *Biserica Ortodoxă Română*.

În București, revista se poate cumpăra de la Librăria Teologică a Institutului Biblic, Str. Principatele Unite Nr. 60.

P. Sf. Arh. Valerie Botoșăneanu
Sf. Mitropolie Iași

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Anul LXIII. Nr. 9

Septembrie 194

BUCUREȘTI

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Îngrijită și editată

de

INSTITUTUL BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

sub președinția

I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit

D. D. Dr. NICODIM

Patriarhul României

Redactori : Preotul Dr. DUMITRU FECIORU

Diaconul Dr. GHEORGHE I. MOISESCU

REVISTA APARE LUNAR = ABONAMENTUL 4000 LEI ANUAL

CUPRINSUL

I. ARTICOLE

	<u>Pagina</u>
Prof. Pr. PETRE VINTILESCU, <i>Cântarea poporului în biserică în lumina liturghierului</i>	409—423
Prof. ȘT. GR. BERECHET, <i>Biserica și domnia în trecutul românesc</i>	424—442

II. RECENZII

CANTAREA CÂNTĂRILOR a regelui Solomon. Traducere de NICODIM, Patriarhul României. Cu o introducere după mai multe izvoare. București (Tipografia Cărților Bisericești), 1944, 54 pp. în folio + 2 planșe și 13 figuri în text (Diaconul Ene Braniște)	443—446
Prof. Pr. IOAN G. COMAN, <i>Probleme de filosofie și de literatură patristică</i> , Edit. „Casa Școalelor”, 1944, 275 pp. (Const. C. Pavel)	447—449
HEWLETT JOHNSON, Decan de Canterbury, <i>Puterea Sovietică</i> , În românește de Eduard Ellenberg, București, Forum, 1945, 14 × 20, 185 pp., 900 lei (Teodor N. Manolache)	450—452

CÂNTAREA POPORULUI IN BISERICĂ IN LUMINA LITURGHIERULUI.

A. PRIVIRE GENERALĂ.

1. Nu se mai sperie nimeni la noi astăzi, ca de o inovație, de cântarea în comun la sfânta liturghie, așa cum s'a întâmplat după cel dintâiu războiu mondial. De și corurile dela catedralele eparhiale și orășenești precum și corurile de școlari la unele din bisericile de enorie constituiau deja afirmarea practică a principiului cântării liturgice în comun, totuși încercarea de acum aproape douăzeci de ani pentru extinderea ei sub forma unisonică și la mulțimea credincioșilor, a fost apreciată nu cu rezervă, ci cu ostilitate ostentativă, ca ceva strein de tradiția Bisericii noastre ortodoxe. Pe de o parte, funcțiunea exclusivă a cântăreților solişti generalizată de atâta vreme în cele mai multe din Bisericile ortodoxe, iar pe de altă parte uzul cântării în comun, familiar cultului celorlalte confesiuni de origină apuseană, dar mai ales celui al sectelor, reprezentau condițiuni proprii pentru o atmosferă de suspiciuni în jurul încercărilor de a angaja poporul, și în Biserica noastră, la o participare activă mai largă la slujba divină, prin cântarea la olaltă a răspunsurilor sfintei liturghii.

Multe din revistele și foile noastre bisericești, ba chiar și ziare, s'au făcut acum 17-18 ani ecoul unor discuții animate, în legătură cu această chestiune. Ortodoxi extremiști ori de un zel deplasat au calificat atunci, fără ocol, drept erezie inaugurarea cântării poporului în biserică, iar alții mai temperați au considerat-o numai anticanonică, citând împotriva dispozițiuni de drept pozitiv, neinterpretate însă în lumina faptelor și a împrejurărilor, care le-au determinat. În cauză a fost pus în deosebi canonul 15 al sinodului dela Laodiceea (cam pela jumătatea veacului al patrulea), care prevede că „afară de cântăreții canonicești, care se urcă pe amvon și cântă de pe carte, alții oarecare nu trebuie să cânte în biserică”.

Termenii canonului se referă însă nu la popor în colectivitatea lui, ci la inițiative individuale, care uzurpau rolul psaltului oficial. Prin faptul că uzul era ca acesta să cânte psalmul verset cu verset, după textul cărții de pe pupitrul amvonului (estrada din mijlocul noasului)¹, iar poporul să răspundă sau să-l însoțească cu refrenul respectiv la momentul indicat, cântărețul era de drept nu numai executantul, ci și conducătorul cântării în biserică. Probabil, însă, că unii dintre credincioși, de un zel nedisciplinat, alimentat poate și de oarecare talent vocal, o luau înaintea solistului canonic², începând din locurile, în care se aflau, cântarea psalmului, dând ocazie nu numai la hasmodii, ci și la erori în șirul succesiv al versetelor și în exactitatea textului lor. Autoritatea bisericească era obligată, deci, să pună formal în evidență utilitatea profesionistului și a cărții cu textul psalmilor, pentru susținerea memoriei. În acest scop, a interzis să-și ia alții oarecare (*oricine*) — persoane, deci — asuprași cântarea (...μη δεῖν....ἐτέρους τινὰς φάλλειν ἐν ἐκκλησίᾳ). Se restabileau astfel drepturile psaltilor oficiali și, în acelaș timp, se asigura ordinea și demnitatea cultului divin. Termenii antitezei sunt limpede exprimați în redactarea canonului: psalții canonici deoparte, iar de cealaltă cei de ocazie, care se dedau la o concurență neleală și turbulentă.

În plus, sigur mai este încă un lucru și anume că dispozițiile din acest canon, nu puneau în cauză răspunsurile dela liturghie (înțelegem, pentru acea vreme, numai pe cele din liturghia credincioșilor), de oarece aci sunt numai răspunsuri și imne scurte iar nu cântări de psalmi, singurele care justificau în practică și în preocupările sinodului necesitatea unor cărți cu textul lor. Prin însăș ideia religioasă creștină dela baza ei, pe de altă parte, liturghia credincioșilor a fost întocmită dintru început în vederea participării active a poporului la ea. În cursul ei, rolul liturghisitorilor și al credincioșilor se condiționează reciproc, precum remarca sfântul Ioan Gură-de-Aur însuș, în legătură cu rugăciunea sfintei Euharistii: „...nu numai preotul singur mulțumește, ci

1. Adaptând termenul *amvon* la limbajul și la situația de astăzi, i-am putea spune chiar *stradă*, pentru motivul că multe din bisericile din vechime aveau două amvoane, unul în partea de miază-noapte, iar altul în cea de miază-zi. Cf. Dr. V. Mitrofanovici, *Liturghia Bisericii ortodoxe*, Cernăuți, 1929, pag. 217 și 229.

2. Inscris adică în canonul sau în catalogul clerului inferior, deținând dela autoritatea bisericească sarcina cântării la serviciul divin.

și tot poporul. Pentru că numai după ce a primit mai întâi răspunsul lor și numai după ce apoi s'au învoit că cu vrednicie și cu dreptate este să se facă aceasta, atunci începe preotul rugăciunea euharistică" ¹.

2. Că măsura sinodului dela Laodiceea n'a vizat excluderea absolută a oricărei participări a poporului la cântarea bisericească ², ne-o dovedesc amplele mențiuni, pe care le fac despre ea scrierile sfinților Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz, Grigore de Nissa și Ioan Gură-de-Aur, în Răsărit, ale sfântului Ambrozie al Mediolanului și ale fericitului Ieronim, din Apus, precum și alte documente. Ele lasă să se constate distinct uzul cântării poporului la serviciul divin, vreme îndelungată după acest sinod.

Confuzia în controversele dela noi în jurul legitimității acestei cântări a provenit de fapt din chipul fals, în care s'a reprezentat participarea poporului la ea în Biserica veche. Pentru că trebuie să observăm în primul rând că, de și poporul avea drept să cânte, nu avea însă și răspunderea cântării. Ca și la cântarea psalmilor, el participa la liturghie în general numai cu răspunsuri sau refrenuri scurte, cântarea în întregime căzând în atribuția psaltilor. Aceștia erau numai secundați de credincioși, precum putem înțelege lesne din următoarea mențiune a sfântului Ioan Gură-de-Aur: „Cel care psalmodiază, psalmodiază singur; iar dacă cântă toți după el (refrenul), vocea iese ca dintr'o singură gură" ³. Este aceeași practică, pe care o găsim amintită în altă formă, mai târziu, în comentarul liturgic atribuit patriarhului Sofronie al Ierusalimului (+ 644). El ne informează că după eșirea cu Evanghelia (vohodul cel mic), „cântăreții se suie pe amvon și cântă «Veniți să ne bucurăm de Domnul»; la aceasta își unesc glasurile și cei de jos (συμφωνοῦσι καὶ οἱ κάτω)" ⁴, adică credincioșii, care nu sunt pe amvon.

1. *Omilia XVIII la 2 Corinteni*. P. G., t. LXI, col. 527.

2. Aceasta este interpretarea admisă în comentariile canoanelor. În Apus însă n'au lipsit și autori ca, de pildă, Bini și într'o măsură oarecare Bingham, care au interpretat dispoziția sinodului dela Laodiceea ca o interzicere a cântării comune în biserică. Cf. Charles J. Hefele, *Histoire des conciles*, t. I, pt. II, pag. 1008.

3. Sf. Ioan Gură-de-Aur, *Omilia XXXVII la 1 Corinteni*. P. G., t. LXI, col. 315.

4. Sofronie, patriarhul Ierusalimului, Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ... ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ ἱερουργίᾳ τελοῦμένων, 14. P. G., LXXXVII/III, col. 3993 D.

În al doilea rând, nu puteau să ia parte la cântare chiar toți, absolut toți și mai ales toți deopotrivă. Afară de validitate, pusă în cauză în deosebi de vârstă, cântarea presupune nu numai râvnă, ci și aptitudini, ceva cunoștințe și spirit de disciplină. Experiența și desăvârșirea organizării vieții bisericești a trebuit, deci, fatal să ducă la selectarea vocilor și a elementelor, spre a se evita neorânduile împotriva cărora se ridica sfântul Ioan Gură-de-Aur în omiliile sale. Așa s'a ajuns la cor sau grupul de credincioși strâns în jurul psalților, ca emanație și pârgă a adunării, în vederea executării cântării, unisonică în general. O astfel de situație a dat ocaziune mai târziu ecteniei după Evanghelie să facă în cuprinsul ei mențiune de „cei ce cântă”, ca de o categorie aparte: „Încă ne rugăm pentru ...cei ce cântă (ὁπὲρ... φαλλόντων)...”¹. Nu se mai putea auzi, deci, în toate părțile cântarea la olaltă a bărbaților, a femeilor, a fecioarelor și a copiilor ca un vuiet asemănător cu cel al valurilor, ca pe vremea sfântului Ambrozie al Mediolanului². Restul poporului avea să urmărească cântarea, în multe cazuri de aci înainte, numai în surdină, numai cu buzele, fără să se audă vreun sunet, așa precum recomanda sfântul Ciril al Ierusalimului, în deosebi fecioarelor³. De altfel, măsura, în care a participat mai departe poporul la cântarea liturgică, n'a putut fi neinfluențată de spiritul timpului, de gradul de râvnă religioasă a credincioșilor și de zelul pastoral al clerului în general.

B. ÎN LUMINA LITURGHIERULUI

1. În linii mari, cadrul, în care s'a mișcat cântarea în comun a poporului în cursul istoriei, se poate descifra în lumina liturghierului. Instrucțiunile de tipic din liturghierul în stare de manuscris, dela cel mai vechiu ce ni s'a păstrat (codic. grec Barberini 336, de prin sec. VIII-IX)⁴ și până la cele din veacul al XV-lea și chiar al XVI-lea⁵, prevăd că *poporul* (ὁ λαός) este cel

1. Însăși origina și așezarea ecteniei în acest loc este din vremea de mai târziu, probabil după încetarea disciplinii catehumenatului.

2. Cf. Sf. Ambrozie, *Exaëmeron*, cartea III, P. L., t. XIV, col. 178.

3. Cf. Sf. Ciril al Ierusalimului, *Προκατήχησις*, 14. P. G., t. XXXIII, col. 356 A-B.

4. Publicat de F. E. Brightman, *Liturgies eastern and western*. Vol. I: *Eastern Liturgies*. Oxford, 1896.

5. A se vedea manuscrisele publicate de Alex. Dmitrievski, în *Εὐχολόγια* și de Pan. N. Trembela, în *Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Atena 1935.

care dă răspunsurile din cursul liturghiei, cu excepția antifoanelor și troparelor din prima parte a liturghiei catehumenilor. S'ar putea presupune însă că, dela o vreme, o astfel de mențiune era transmisă automat prin copiere, fără să-i mai corespundă în practică o situație exactă. Așa ne-am putea explica faptul că edițiile tipărite ale liturghierului dela veacul al XVI-lea încoace au revenit asupra ei, înlocuind termenul *popor* (λαός) cu cel de *cor* (χορός), așa cum se găsește folosit până astăzi în liturghierul tuturor Bisericilor ortodoxe ale Răsăritului. Nu trebuie să vedem însă aci o restrângere a dreptului de cântare în comun, ci pur și simplu o adaptare de vocabular la realitatea adevărată, intru cât poporul era reprezentat în cântare de cor, adică de un *grup* din sânul său.

2. O imagine ceva mai bogată în amănunte, dar nu deopotrivă de revelatoare în toate privințele, despre aspectul cântării în comun cam pe la jumătatea evului mediu pare a ne-o procura un manuscris liturgic dela finele veacului al XII-lea și anume Codex E. M. 6 (Karlsruhe)¹. Pentru cântările variabile (antifoanele și troparele din prima parte a liturghiei catehumenilor), indicațiile tipiconale din acest manuscris desemnează pe *cântăreți* (ψάλται). Tot lor le revine citirea apostolului și cele în legătură cu el. Instrucțiunile prevăd însă ca psalții să cânte antifoanele împărțiți în două *coruri* (ὁ α' și ὁ ἕτερος χορός). Termenul de cor indică aci oare cele două grupuri, în componența cărora — pe lângă cântăreți — intrau și elemente din popor, ori are numai o semnificație tehnică și convențională în acelaș timp, referindu-se numai la cântăreții oficiali dela cele două străini? Este greu de afirmat deocamdată care din cele două ipoteze poate fi susținută cu sorți de mai multă șansă decât cealaltă. Totuși, poate că nu greșim deloc dacă presupunem că ceea ce se înțelegea aci prin psalți (ψάλται) nu era decât grupul celor care cântau în biserică la olaltă, profesioniști și ocazionali din rândurile poporului, care se alăturau la cei dintâi. Deprinși printr'o practică îndelungată la strană, puteau să parvină și aceștia din urmă la mânuirea melodiei antifoanelor și troparelor, împreună cu cântăreții titulari. În lipsa concursului acestor credincioși zeloși și cu oarecare dexteritate la cântare, psalții oficiali îndeplineau singuri, fără indo-

1. Publicat de Richard Engdahl, *Beiträge zur Kenntnis der byzantinischen Liturgie. Texte und Studien*. Berlin 1908.

ială, aceste îndatoriri, așa că, în acest caz, numirile de *corul întâi* și *corul al doilea* rămâneau simple ficțiuni sau termeni convenționali, echivalând cu ceea ce este cunoscut în limbajul bisericesc: strana întâia și strana a doua, ori strana dreaptă și strana stângă, fie că sunt reprezentate colectiv ori individual. Ambele situațiuni puteau avea realitatea lor în practică, precum vom vedea.

3. Pentru darea răspunsurilor invariabile din cursul liturghiei, cum sunt cele scurte dela ectenii (Doamne miluete, Ție Doamne, Amin) și cele pentru întâmpinarea salutărilor, binecuvântărilor ori a altor formule ale liturghisitorilor (Si cu duhul tău etc.) ca și pentru imnele din cursul anaforei, codicele E. M. 6 indică „*clerul și poporul*” (ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαός). În seama poporului singur nu lasă decât de trei-patru ori răspunsul „Amin” și „Slavă ție, Doamne”, în legătură cu citirea Evangheliei.

Ce trebuie să înțelegem aci prin „cler și popor”? Cânta, oare, întreg clerul împreună cu tot poporul? De sigur că nu. În primul rând știm că, în timpul cântărilor, liturghisitorii sunt ocupați în general cu anumite rugăciuni și lucrări, nefiind deci liberi pentru cântare, sau trebuie să aștepte în chip firesc, dela credincioși, răspunsurile provocate de rolul lor. Voia să se indice prin expresia „cler și popor” că toată suflarea, adică toată lumea din biserică să fie cu o gură și cu o inimă slăvind pe Dumnezeu? Se poate. Spiritul și textul liturghiei nu fac imposibilă o astfel de interpretare. În acest caz, legitimitatea cântării în comun fără restricții s'ar găsi încă odată confirmată.

Semnificația exactă a acestei formule nu se poate prinde însă decât reflectând la realitățile vieții religioase de atunci. Luând în considerare în primul rând accepțiunea curentă a termenului *cler* (κληρὸς) în limbajul bisericesc al vremii, am putea spune că el n'are în manuscrisul nostru decât o valoare sau un sens partitiv, referindu-se adică la acei dintre clerici, care aveau sarcina cântării și anume la cântăreți (ψάλται) ca reprezentanți ai clerului inferior¹. Termenul *popor* (ὁ λαός), însă, nu poate avea

1. În vechime, numirea de *cleric* era folosită de preferință pentru ipodiaconi, anaghoști sau citeji și pentru psalți sau cântăreți, adică pentru ceea ce cunoaștem în Dreptul bisericesc sub numele de cler inferior. Membrii clerului superior se numeau ἱερατικοί. Cf. canon. 77 trulan și comentarul lui Balsamon, *Sintag. at.*, II, p. 485; Zonara în comentarul la canon. 42 Laodiceea; Nicodim Milaș, *Canoanele Bts. ortod.* (comentar la canon. 77 trulan), vol. I, pt. II, pag. 455 sq.; can. 41, 42 Laodicea, etc. — Pentru serviciul de strană

aci decât un sens plin, referindu-se la toți poporenii din biserică, iar nu numai la grupul ce se alătura de psalți pentru cântare. La o astfel de concluzie ne îndreptățește faptul că instrucțiile tipiconale din acest manuscris indică lămurit numai „poporul” (ὁ λαός) pentru recitarea simbolului credinței și a rugăciunii domnești, de altfel așa cum fac toate liturghierile-manuscris și chiar unele din cele tipărite. Altele însă din acestea din urmă par a stabili un sens restrâns și pentru termenul λαός (popor), de oarece fac să alterneze în aceste locuri termenul λαός (popor) cu χορός (cor), indicând câteodată chiar pe șeful corului ori pe protosul liturghisitor pentru cele două recitări. În schimb, unele din ele au adăosul explicativ că fiecare din cei ce sunt în biserică este dator să spună în particular Crezul și Tatăl nostru, după cel care le recită. Iată deci un amănunt interesant în legătură cu indicația λαός (popor) din instrucțiunile liturghierului în general și ale manuscrisului E. M. 6 în special.

Dacă pentru simbolul credinței și pentru rugăciunea domnească indicația tipiconală λαός (popor) însemnează recitare în surdina de către credincioșii prezenți, suntem de asemenea îndreptățiți să deducem că, pentru cântări, această indicație nu se poate referi decât la acompaniamentul poporului, cel puțin numai din buze, fără să i se audă vocea, așa cum am văzut că se exprima sfântul Ciril al Ierusalimului. Deci o situație analoagă într-o mare măsură practicii de până astăzi din bisericile rusești și din unele dintre cele basarabere, în care, răspunsurile liturgice fiind date în comun, Crezul și Tatăl nostru sunt cântate de întreg poporul ¹.

erau rânduiți citeții și psalții, care din veacul al XII-lea s'au contopit într'un singur grad, al cântăreților (Cf. Nicodim Milas, *Dreptul bisericesc oriental*, traduc. român., București, 1915, pag. 199 nota 22). În limbajul bisericesc popular din Rusia, prin *cliros* se înțelege până astăzi *strana*, adică locul cântăreților. Cf. și Preot magistru Grigorie Diacenco, *Полный церковно-славянский словарь* (Dicționar bisericesc-slav complet), Moscova, 1900, la cuvântul старна.

1. A fost, într'adevăr, o veche și, pe cât se pare, neîntreruptă tradiție ca aceste două piese să fie rostite de toți credincioșii în același timp. Astfel, sfântul Maxim Mărturisitorul ne informează că în veacul al șaptelea mărturisirea dumnezeescului simbol al credinței era făcută *de toți*. *Μυσταγωγία...*, cap. 18. *P. G.*, t. *XCI*, col. 696. — De asemenea, Teodor de Andida (în veac. XII — XIII) menționează că rugăciunea domnească era rostită *cu voce tare de tot poporul* *Προθεωρία κεφαλαίωδης...* *P. G.*, t. *CXL*, col. 461. — Nu mai puțin Nicolae Cabasila, în veacul al XIV-lea, afirmă că „preotul îndeamnă ca toți să spună cele ce au învățat și cred despre Dumnezeu... Iar ei spun tare mărturisirea

4. În definitiv, într'o formă sau alta într'o, măsură mai mare sau mai mică, poporul a cântat întotdeauna în biserică, așa precum atestă liturghierul. Cele trei feuri de indicațiuni „poporul”, „clerul și poporul” și „corul” (ὁ λαός, ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαός și ὁ χορός) folosite succesiv în cursul istoriei de instrucțiunile sale tipiconale, pentru desemnarea executanților cântării în biserică, nu sunt decât variante corespunzătoare acestei fluctuațiuni de cadru. Toate sunt numiri colective, referindu-se la unul și acelaș lucru — cântarea liturgică socializată —, pe care fiecare din ele îl exprimă corespunzător aspectului înfățișat într'o anumită epocă a istoriei. Astfel, cea dintâi și cea mai veche din ele, „ὁ λαός, poporul”, este o indicațiune generală din epoca, în care cântarea poporului era animată de o râvnă religioasă vie, reprezentând nu numai o practică, ci și o mentalitate care o alimenta. În inima perioadei patristice, ea era încă în vigoare, dacă putem să tragem aceeașă concluzie din incidentul relatat de actele sinodului din Constantinopol dela anul 536, în care aflăm că poporul, după ce asculta cu multă atențiune citirea dipticelor cu numele părinților dela sinoadele ecumenice etc., întona cu entuziasm: „Slavă ție, Doamne”¹. Orice îndoială asupra practicării cântării liturgice de către popor, în tot cursul perioadei patristice, este înlăturată de comentariile liturgice din acea vreme. Astfel, precum ne încredințează comentarul atribuit patriarhului Sofronie al Ierusalimului, „cântăreții... îndeamnă pe popor la cântarea hieruvicului”, pe care ei o zic „în acelaș timp cu poporul” (ἅμα τῷ λαῷ)². Sfântul Gherman al Constantinopolului († 733) revine de fiecare dată cu indicația că răspunsurile dela liturghia credincioșilor — și anume, încejând dela dialogul dinaintea anaforei³ — le dă *poporul* (ὁ λαός).

care e simbolul credinței”. Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας, cap. 26. P. G., t. CL, col. 421. Ne informează de asemenea că rugăciunea domnească era rostită de toți credincioșii. *Op. cit.*, cap. 35. *Ibidem*, col. 447.

1. *Concilium constantinopolitanum sub Mena, anno Domini DXXXVI...*, contra Anthimum etc, actio V: la Joannes Harduin, *Acta conciliorum et episcopale decretales...*, t. II, col. 1340.

2. Sofronie, patriarhul Ierusalimului, *Op. cit.*, 20. *Ibidem*, col. 4000 D—4001 A.

3. Sfântul Gherman I, ca și alți comentatori de altfel, nu se ocupă de rolul poporului până în acest moment, de sigur pentru motivul că liturghierul din acea epocă nu înscrisă decât partea preotului în liturghia catehumenilor, deci fără ecteniile diaconului și răspunsurile poporului. Aceasta este situația în cel mai vechiu manuscris, ce ni s'a păstrat (Barberini 336).

Că indicația din acest termen nu era o simplă ficțiune legată de inerția copierii manuscriselor ori impusă de textul liturghierului, ci corespundea unei adevărate realități, se înscriează sfântul Gherman însuși să ne încredințeze în cursul comentării dialogului dinaintea anaforei: „Poporul”, zice el, „la olaltă mărturisește și se roagă (ὁμολογεῖ καὶ συνεύχεται): «Și cu Duhul tău», ca răspuns la salutarea preotului: «Harul Domnului nostru Iisus Hristos...», așa precum îndată după aceea „cu toții (οἱ πάντες) declară zicând: «Avem către Domnul»”¹, ca răspuns la îndemnul: «Sus să avem inimile». Este exact situația descrisă în Mistagogia sa, de sfântul Maxim Mărturisitorul († 662) în veacul precedent, în legătură cu răspunsurile din timpul anaforei. El referă că strigarea de trei ori Sfânt din imnul serafimic este dată „de tot poporul credincios” (παρὰ πάντος τοῦ πιστοῦ λαοῦ)², precum mărturisirea «Unul Sfânt, unul Domn Iisus Hristos...», spre sfârșitul liturghiei, se făcea de asemenea „de tot poporul” (παρὰ πάντος τοῦ λαοῦ)³.

5. Cea de-a doua formulă, „clerul și poporul” (ὁ κλήρος καὶ ὁ λαός, împreună cu ὁ λαός, simplu), alături de termenii „psalți” și „cor (ψάλται și χορός), care alternează în codicele E. M. 6, ne înfățișază o distribuire a rolurilor avute în cântare de elementele componente ale poporului din biserică (cântăreți, coriști și restul credincioșilor). Prin aceste expresiuni, documentul citat consenuează, așa dar, existența cântării poporului la serviciul divin, dincoace de jumătatea evului mediu. El consună în această privință cu comentarul episcopului Teodor de Andida, din aceeași epocă cu manuscrisul în chestiune. Șirul acestei ermīnii fiind înlănțuit, prin caracterul ei teologic, de ideile referitoare la istoria mântuirii, trece în general pe deasupra formulelor din rânduiala slujbei. Din puținele referințe însă, care apar cu privire la ele în cursul explicațiilor, cântarea în comun este confirmată categoric. Astfel, în legătură cu îndemnul diaconului „Să luăm aminte, sfânta jertfă în pace a o aduce”, Teodor de Andida face mențiunea că răspunsul „Mila păcii...” îl dau *credincioșii* (οἱ πιστοί)⁴, precum mai departe lasă să se vadă că im-

1. Sf. Gherman I al Constantinopolului, Ἱστορία ἐκκλησιαστικῆ καὶ μουσικῆ θεωρία. P. G., t. XCVIII, col. 428 D.

2. Sf. Maxim Mărturisitorul, Μυσταγωγία..., cap. 19. P. G., t. XCI, col 696.

3. Idem, Op. cit., cap. 21. Ibidem.

4. Teodor de Andida, Op. cit., P. G., t. CXL, col. 445.

nul „Unul Sfânt...” este cântat de *ascultătorii* (οἱ ἀκροαταί) ¹ din biserică. Același popor deci, care rostea cu voce tare și Tatăl nostru.

Ca și comentarul lui Teodor de Andida, Erminia lui Nicolae Cabasila se referă în veacul al XIV-lea la participarea poporului la cântarea bisericească, nu în termenii convenționali din liturghier, ci în termeni interpretativi, care se aplicau deci unei situații reale în acel timp. După Cabasila, răspunsurile liturghiei le dădeau adică *toți* (πάντες) ², ori *credincioșii* (οἱ πιστοί) și *toți credincioșii* (οἱ πιστοὶ πάντες) ³, *credincioșii care sunt împrejur* (de față, sau simplu *cei care stau împrejur* (οἱ περιεστῶτες πιστοί sau οἱ περιεστῶτες) ⁴, *mulțimea* (τὸ πλῆθος) ⁵ și numai cu totul incidental folosește formula uzuală *poporul* (ὁ λαός) ⁶. În strictă referire la acțiunea vie și reală a liturghiei, intrarea credincioșilor în rolul lor de participanți la cântare este indicată de el uneori prin pronumele *αὐτοί* (*ei, ei însășiși sau ei singuri*) ⁷.

Până în pragul sfârșitului evului mediu, deci, poporul era părtaș cu psalții la cântarea liturgică, așa cum preciza codicele E. M. 6 din veacul al XII-lea. Amănuntele date de Cabasila ne îngăduesc să întrevădem și adevărata componentă a celor două coruri, pe care acest manuscris le indica pentru cântarea alternativă a antifoanelor din liturghia catehumenilor. Ipoteza noastră că la aceste cântări participau în majoritate, pe lângă psalții oficiali, și cei ocazionali din rândurile poporului, este confirmată. Astfel, în legătură cu primul antifon, Nicolae Cabasila precizează că „preotul începe cântările sfinte ale psalmilor, iar *cei dimprejur* le săvârșesc în întregime, cântând cuvintele cele de Dumnezeu insuflate ale sfinților profeți: Bine este a ne mărturisi Domnului...”. Că aceștia, care stau în jurul preotului, nu erau alții decât credincioșii din biserică, se vede din lămuririle date de Cabasila însuși în legătură cu cântarea antifoanelor următoare. După ce preotul începe din nou psalmodia ⁸, ca

1. Idem, *Op. cit.*, *Ibidem*, col. 464.

2. Nicolae Cabasila, Ἑρμηνεία τῆς θείας Ἱερατικῆς λειτουργίας, cap. 27 P. G., t. CL, col. 425 A.

3. Idem, *Op. cit.*, cap. 15, 25, 36, 41. *Ibidem*, col. 401 C, 421 C, 449 B și 456 C.

4. Idem, *Op. cit.*, cap. 13, 15, 41. *Ibidem*, col. 396 D, 401 B și 456 C.

5. Idem, *Op. cit.*, cap. 41. *Ibidem*, col. 456 D.

6. Idem, *Op. cit.*, cap. 25. *Ibidem*, col. 421 B.

7. Idem, *Op. cit.*, cap. 21 și 26. *Ibidem*, col. 413 B, 421 D și 424 B.

8. Inițierea aceasta, de către preot, a cântării antifoanelor („Bine este a ne mărturisi Domnului...”) nu reprezenta cumva în acea vreme o practică sinii

și mai'nainte, zice Cabasila, „credincioșii la olaltă completează“ (οἱ πιστοὶ συμπληροῦσιν)¹.

Situația a rămas neschimbată până la încheerea evului mediu, precum rezultă limpede din mențiunile cu totul incidente, făcute de sfântul Simion, arhiepiscopul Tesalonicului († 1436), în diferitele sale capitole de explicări ale serviciului divin. Variațiunea expresiunilor și întrebuintarea unor determinări speciale lasă să se vadă cum era practicată această cântare în comun. În general, răspunsurile scurte le dădeau *cei de față, cei prezenți*, adică *cei care asistau*, (οἱ παρευῶτες)² la slujbă, așa precum avem ocaziunea să vedem în explicările privitoare la ectenii. Trisaghionul cel mic (Sfinte Dumnezeule) „se cântă“, zice sfântul Simion, „și dinnăuntru“ — din altar adică — „de către preoți și de afară de către clerici și mireni“³. Arhiereul „strigă împreună cu ei (arhanghelii) cântarea de biruință «Sfânt, Sfânt, Sfânt». Aceasta o zice tare (ἐκβοᾷ) și poporul“⁴. „Poporul zice cu un glas (ὁμοφώνως) «Unul sfânt, unul Domn Iisus Hristos etc.»“⁵.

La serviciile sub importanța liturghiei, cântărețul este în rolul său, ca la utrenie, unde „cântărețul cântă o parte din psalmul, care trebuie să se cânte...“⁶; sau ca la ceasul al treilea și al șaselea, precum și la vecernia în legătură cu liturghia celor mai'nainte sfințite, unde „cântăreții zic tot psalmul «către tine, Doamne, am ridicat sufletul meu»“, „cântă (ca) al doilea antifon tot psalmul «Domnul e lumina mea...»“, „cântă troparul proorociei“ și „se cântă de cântăreți vecernia ca un paraclis...“⁷.

6. În edițiile tipărite ale liturghierului, executanții cântării sunt desemnați, precum am văzut, prin expresiunea *cor* (χορός), care — am fi în drept să credem, cel puțin într'o anumită măsură — a fost acceptată nu fără o influență de modă apuseană.

lară celei în uz până astăzi, când diaconul sau, în lipsă, preotul face invitația „Toată suflarea să laude pre Domnul“, înainte de citirea Evangheliei dela utrenie, sau „Sfânt este Domnul Dumnezeul nostru“ înainte de exapostilarie?

1. Nicolae Cabasila, *Op. cit.*, cap. 15. *Ibidem*, col. 401 B. și C.

2. Sf. Simion, arhiep. Tesalonicului, Περὶ τῆς θείας προσευχῆς, cap. 332. P. G., t. CLV, col. 604.

3. Sf. Simion, arhiep. Tesalonicului, Ἑρμηνεία περὶ τοῦ θείου ναοῦ... pgf. 60. P. G., t. CLV, col. 721.

4. Sf. Simion, arhiep. Tesalonicului, *Op. cit.*, pgf. 86. *Ibidem*, col. 732.

5. *Idem*. *Op. cit.*, pgf. 91. *Ibidem*, col. 741.

6. *Idem*, Περὶ τῆς θείας προσευχῆς, cap. 349. *Ibidem*, col. 637.

7. *Idem*, *Op. cit.*, cap. 352. *Ibidem*, col. 652 și 653.

Primele ediții au fost imprimate, precum se știe, la Veneția. Incidental, acest termen fusese folosit și de liturghierul în stare de manuscris.

În accepțiunea lui din vechiul limbaj bisericesc, sensul cuvântului *cor* nu fusese însă atât de restrâns ca acel la care l-au redus treptat realitățile de mai târziu ale vieții religioase. Într'unul din capitolele Erminiei sale, privitor la efectele sfintei jertfe euharistice, Nicolae Cabasila întrebuintează acest termen într'un înțeles sinonim cu cel de *popor*, în sensul partitiv al acestui din urmă cuvânt. El spune că darurile, după ce s'au sfințit, „au sfințit și pe preot și pe *tot corul din jurul său* (πάντα τὸν περὶ αὐτὸν χορόν)”, iar prin ei restul mulțimii, care intră în componența comunității bisericești (τὸ λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας... πλήρωμα). După cum se poate vedea în acelaș capitol, ca și în altele de altfel, prin acest *cor* Cabasila nu înțelege altceva decât „credincioșii, care stau împrejur” (οἱ περιστῶτες πιστοί), adică cei care asistă (οἱ παρεστῶτες, cum zicea Simion al Tesalonicului), cei care înconjoară și întovărășesc pe preot la slujbă prin cântările lor¹. La început deci, corul se confunda în limbajul liturgic cu acea categorie de credincioși, care venea la biserică și cânta, era ceata sau *poporul care cânta*. Căci mai tare sau mai încet, după cum intrau în grupul dela strană sau numai urmăreau în surdină, dela locurile lor răspunsurile liturghiei, toți luau parte la cântare, toți formau un cor.

În condițiunile, în care s'a desfășurat viața religioasă a popoarelor ortodoxe, după căderea Constantinopolului încoace, numărul credincioșilor care participau activ, prin cântare, la sfânta liturghie, a devenit din ce în ce mai mic în mai toate părțile. Cu excepția câtorva Biserici naționale (ca, de pildă, cea din Rusia etc.), cântarea în biserică a început să se mărginească mai pretutindeni la cântăreții de strană, dublați ici-colo de coruri polifonice de profesioniști, armonizate după stilul apusean, ori ajutați de coruri unisonice, alcătuite mai ales din copii, care încă din vechime au avut o largă participare la cântarea corală.

În această formă însă, pentru indicarea cântării colective, termenul *cor* convenea mai bine acum liturghierului decât cel de *popor*, de până aci, care depășea strident nouile realități. Antica nu nire *cor*, reprezenta, de altfel, un termen tehnic în Apus pentru grupul executanților cântării polifonice armonizate, cultivată și

1. Cf. Nicolae Cabasila, *Op. cit.*, cap. 41; cf. și cap. 13 și 15 P. G., t. CL, col. 456 C, 396 D și 401 B.

acceptată în evul mediu și în slujba liturgică de acolo. Odată cu pătrunderea acestui gen de cântare în bisericile răsăritene, expresiunea *popor*, trebui să cedeze locul în instrucțiunile de tipic ale liturghierului numirii adecvate situației. Trebuie să recunoaștem însă că termenul *cor* din liturghierul de astăzi nu mai corespunde vechei sale însemnări bisericești, decât în parte și în unele părți, iar în altele deloc sau numai din când în când.

În tot cazul, mărturiile istoriei de până lângă noi sunt prea categorice, pentru ca cineva să se mai poată îndoi de legitimitatea cântării poporului în biserică. În sine, ea nu este, așa dar, nici erezie, nici anticanonică și nici chiar confesională. Nu este măcar nici concesie. Ea reprezintă o tradiție comună, a timpurilor primare creștine, care, dacă în cursul istoriei s'a diferențiat și a trecut prin fluctuațiuni de cadru impuse de împrejurări, de spiritul vremurilor și de tehnică, n'a fost totuși niciodată interzisă ca principiu și nici desființată cu desăvârșire în practică. În liturghie, ea se susține prin ideia religioasă a sacrificiului spiritual, întru cât, ca *roadă a buzelor*¹ și *a inimilor*, cântarea bisericească este o *jertfă de laudă* din partea credincioșilor-

C. CONSIDERAȚIUNI PASTORALE

1. Prin studiul de față urmărim nu atât readucerea în actualitate a problemei în sine sub aspectul ei liturgic, cât mai ales procurarea unor temeuri pentru interesul, pe care ea îl comportă pe plan pastoral. Considerațiunile de față pornesc, chiar, dela o serie de observațiuni pe teren, în cea mai mare parte într'unele din bisericile din București, mai mult sau mai puțin depărtate de ceea ce se numește curent centrul capitalei. Căci peste controversalele anilor trecuți, cântarea poporului și-a făcut loc din ce în ce mai larg în biserică, așa încât astăzi întâlnim cântarea unisonică în comun, iar când se poate chiar pe voci armonizate, nu numai în bisericile din București, ci ici-colo și în cele din provincie. Nu s'ar putea tăgădui că curentul a avut într'ajutor și nouile asociații religioase, prin reacțiune față de metodele sectare, exact așa cum s'a desfășurat procesul în veacurile IV și V în deosebi, cu introducerea cântării imnelor în serviciul divin. Nu este mai puțin adevărat însă că succesul se datorește de fapt zelului pastoral al unora din preoții generației din urmă, care s'au făcut ecoul imperativului pastoral al momentului.

1. Cf. Ebrei, XIII, 15.

2. S'ar putea spune că, principial, realizarea participării poporului la cântarea în comun constituie una din principalele performanțe ale activității pastorale. Într'adevăr, din punct de vedere al mântuirii, scopul final al păstoririi sufletelor este de a le aduce sub acțiunea harului la sfântul altar, așa cum rostim în atâtea din rugăciunile diferitelor ierurgii bisericești: „...și-i învrednicește a intra... în sfânta ta biserică și a lua dumnezeieștile și prea curatele și de viață făcătoarele tale Taine...”. Puterea de atracțiune și de înrâurire a cântării religioase în general și a celei liturgice în special, valoarea ei catehetică și educativă fac din ea unul dintre cele mai eficace mijloace pastorale pentru aducerea poporului la biserică. Nu vom reveni aici asupra chestiunii rolului etic al cântării religioase, de care se ocupă sfinții Părinți ai veacului al patrulea și în deosebi Vasile cel Mare și Ioan Gură-de-Aur¹. Este doar vrednic de amintit observațiunea lor asupra puterii prezervative a cântării religioase împotriva tentațiunilor și obsesiei, pe care le exercită lubricile cuplete mondene asupra memoriei și a spiritului. De aceea, ei sfătuiau pe părinții să-și învețe copiii, de mici, să psalmodieze, spre a-i putea conduce mai târziu la lucruri mai înalte. Pentru a pune și mai mult în evidență valoarea didactică a cântării religioase, atât sfântul Vasile cel Mare¹ cât și sfântul Ioan Gură-de-Aur² invoacă realitatea biblică, pentru a face să se remarce că revelațiunea însăși a luat în serviciul ei dulceața melodiei, în scopul fixării adevărilor sfinte în suflete.

3. Neîntrecuta bogăție doctrinară și celelalte virtuți intrinsece ale imnelor ortodoxe fac ca biserica să devină, prin cântarea lor în comun, nu numai un templu al credinței, ci și o școală activă de emulație în pietate. Este înălțător să participi la sfânta liturghie, într'o biserică, în care poporul se unește într'o gură și o inimă prin cântare și să simți animația cucernică, ce se transmite tuturor, dela unul la altul dar mai cu seamă dela grupul format la strană în jurul cântărețului odată cu începutul liturghiei. În toate locurile, unde este această practică, buzele tuturor celor din biserică se văd mișcându-se în acelaș ritm al cântării, fără ca vocea celor afară din grup să se distingă în relief. Forma unisonică și exercitarea cântării la strană,

1. Vezi lucrarea noastră *Despre poezia imnografică și cântarea bisericească* Buc., 1937, pag. 214—228.

1. *Omilia la ps. I. P. G.*, t. XXIX, col. 212 B.

2. *Omilia la ps. XLI, I. P. G.*, t. LV, col. 156.

de către poporeni neprofesioniști, îmbie și atrage în albia ei și pe ceilalți. În unele biserici, tot poporul aproape, fără deosebire de vârstă și sex precum și de locul ocupat de fiecare în sfântul locaș, dă răspunsurile liturghiei într'o perfectă ordine, după cântăreț. În vădită dependență de inițiativa acestuia, cântarea comună decurge într'un ritm mai domol ca de obicei, dar prompt și fără a depăși prea mult nivelul unei fredonări. Mai pretutindeni, dar mai ales la una din aceste biserici am putut vedea realizându-se un nivel ideal de dicțiune și de transport religios în recitarea simbolului credinței de câte unul dintre cei ce asistă la slujbă.

4. Acolo unde credincioșii iau parte la cântare în coruri pe veci armonizate — cum se întâmplă chiar în biserici rurale — participarea activă la cântare se mărginește, cum este lesne de înțeles, numai la coriști. De aceea, preotul unei parohii de margine din București alternează pe sărbători și chiar în cursul uneia și aceleeași liturghii cântarea polifonică armonizată cu cea unisonică. Aceasta din urmă este, de altfel, pe măsura parohiilor cu credincioși de condițiuni sociale mai modeste. Prejudecățile, gusturile și preferințele estetice ale categoriilor sociale mai pretențioase constituiesc oarecum un obstacol în calea socializării într'o măsură mai largă a cântării sub formă unisonică în bisericile mai de centru. Pentru o acțiune pastorală animată de zel viu și metodic, acestea nu reprezintă însă greutăți de neînvinș.

Trecând peste problemele, pe care astfel de realizări le-ar ridica în general, accentuăm de această dată numai că două mari câștiguri pot decurge în chip natural pe plan pastoral, din cultivarea cântării liturgice în comun. Trezirea și întreținerea, în primul rând, a conștiinței de comunitate, atât de fundamentală și de esențială pentru viața religioasă a Bisericii noastre ortodoxe. Se organizează în al doilea rând, prin participarea activă la viața liturgică, acea elită religioasă a parohiei, atât de necesară în acțiunea pastorală, ca aluatul menită să dospească toată făina¹.

Nu este greu de înțeles în sfârșit că, pe plan social, preotul și cântăreții se angajează în numele Bisericii, prin cultivarea cântării poporului în comun, la o lucrare culturală în sensul cel mai adânc, pe care îl are acest cuvânt în însemnarea lui etimologică.

Pr. PETRE VINTILESCU

Profesor la Facultatea de Teologie din București

1. Cf. Matei, XIII, 33.

BISERICA ȘI DOMNIA ÎN TRECUTUL ROMÂNESC

Cum a fost organizată biserica înainte de ființarea voevodatelor române, documentar, nu știm. Numai analogia ne îndeamnă să presupunem, că viața creștină a continuat să dăinuiască la români ca și la celelalte neamuri ortodoxe din jurul nostru. Credința viază chiar când orânduirea politică nu este înfiripată. Odată cu zămislirea voevodatelor în cercul de apus al pământului românesc (Banaț, vestul Transilvaniei, regiunea oltenească și argeșană) avem semne vădite de viață creștină mai lucrativă. Ea se exprimă prin ridicări de locașuri de rugăciune, la început din materiale supuse mai ușor stricăciunii, mai apoi, din cele mai rezistente. Unele dăinuiesc până astăzi. Se păstrează nu numai zidăria, ci și urme limpezi de zăgrăveală chiar înainte de decălicatul politic.

I. *Domnia cărmuia ajutată de căpeteniile bisericii.* De la primii stăpânitori ai Principatelor românești până la cei din urmă, domnia a căutat să aibă lângă sine, în capitala țării, pe mitropolitul său. Bisericile catedrale și le-au îmbogățit cu moaște de sfinți, făcătoare de minuni. Astfel, la Argeș se aduc de la Târnova prin Vidin rămășițele sfintei cuvioase Filoteia, pe la sfârșitul veacului al XIV-lea¹. Neagoe Basarab a adăugat la acestea și o parte din moaștele patriarhului Nifon, care sub Radu cel Mare a reclădit viața religioasă și a complectat ierarhia Munteniei². Nici Suceava nu a rămas mai pre jos, căci și aci Alexandru cel Bun a adus moaștele sf. Ioan cel Nou de la Cetatea Albă, spre

1. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. 2, vol. I, p. 39; Cf. D. R. Mazilu, *Sfânta Filoteia dela Argeș* Lămurirea unor probleme istorico-literare. Monografie hagiografică. București 1933, în *Memoriile secțiunii literare din Analele Academiei Române*, seria III, tom. VI, mem. nr. 8; Cf. Pr. I. Dorobanțu, *Insemnarea din „Sbornicul Lovcean” și aducerea moaștelor Sfintei Filoteia la Argeș*, în *Buletinul institutului român din Sofia* I, nr. 1, pp. 85-105; București, 1941.

2. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. II, vol. I, p. 121.

a fi centrul de atracție religioasă a moldovenilor¹. Vasile Lupu, imitatorul împăraților bizantini și arbitru patriarhilor din răsărit, nu întârzâe să aducă și el pe cuvioasa Paraschiva de la Constantinopole, unde fusese așezată, după plecarea ei tot din Târnova, după o peregrinație prin Vidin și Belgrad². Mitropolitul ține locul domnului în caz de vacanță, uneori, până la numirea unui nou domn.

II. *Biserica ajută judecata domnească*. Judecata domnească, în cazurile cele mai complicate, pentru darea hotăririlor sale, avea mai totdeauna lângă sine pe mitropolitul țării sau pe vreunul din episcopi, cari întovărășiți de Pravilă și sfânta cruce, — semnele autorității bisericești —, făceau ca acele hotărâri să se razime pe *lege și dreptate*. Mitropoliții și episcopii dădeau *cărți de blestem* sau *de afurisanie*³, care erau o dovadă în extremis, când părțile pricinuitoare nu mai aveau niciun mijloc de dovadă. Și ce putere aveau asupra sufletului celor îndatorați să jure cu aceste cărți de blestem, purtate la inimă sau pe umerile lor! Câți boeri și-au pierdut cumpătul înaintea unui asemenea jurământ! Au preferat să piardă moșii întinse numai și numai să nu-și încarce conștiința cu un jurământ nedrept!

Clerul întreg — preoți și diaconi —, scriau acte cu coprins juridic și întocmeau foi de zestre la căsătoriile enoriașilor lor, precum și testamente (dieți) celor ce se pregăteau să treacă în lumea dreptilor. Antim Ivireanu în „Capetele de poruncă” ale sale din 1714, repetate și la 1775⁴, le dă lămuririle trebuitoare asupra încheerii unor asemenea acte spre a fi potrivite cu cerințele Pravilei. Iacob Putneanu, din Moldova, cere domnului său, Matei Ghica, să dea un hrisov, — pravila din vechimea domnească —, cu privire la condițiunea sine qua non a încheerii unui contract între părți: martorii; căci din lipsa de martori la încheerea unor astfel de acte, părțile jurau cu cărți de blestem, și de aceia se umpleau „șintirimele” cu strigoi⁵. În acest chip, clerul din trecut erau grefierii și notarii publici de astăzi.

1. *Ibidem*, p. 61.

2. *Ibidem*, p. 307.

3. Șt. Gr. Berechet, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, extras din *Biserica Ortodoxă Română*, LVI (1938) Nr. 11-12, Noembrie-Decembrie, pp. 19-22.

4. Șt. Gr. Berechet, *Hrisoave legislative*, Iași, 1936.

5. *Ibidem*, *Op. cit.* mai sus. Aici se găsește textul Hrisovului propriu zis, luat după „Uricariul” lui T. Codrescu; iar textul anaforalei mitropolitului Iacob Putneanu către Matei Ghica voevod se află tot acolo.

Hotărârile date de mitropoliți, episcopi, egumeni și protoerei erau aprobate de domni, ca fiind date de persoane cărora ei le-au dat delegația de a judeca pe credincioșii sau țărani de pe moșiile mitropolitane, episcopale sau mănăstirești. Egumenilor li se ridica dreptul de a judeca pe țărani de pe moșiile mănăstirilor lor numai în caz de abuz, cum s'a întâmplat cu egumenii mănăstirii de la Argeș. Domnul, deținând cele trei puteri: legislativă, judecătorească și executivă în mâinile sale era regulatorul tuturor măsurilor în domeniul acesta. Lui i se îndreptau toate plângerile și el le distribuia după competența de judecată: boerilor-judecători, mitropolitului sau episcopilor, cu un cuvânt, el executa declinarea de competență. Când judecătorii lumești, — boerii-judecători, — se amestecau în dreptul de judecată al bisericii, domnii nu întârziiau să dea „porunci” celor abuzivi pentru a înceta cu călcarea legii. Când abuzul acesta, însă, era aproape obștesc, atunci domnii dau „hrisoave” de încetare a lui, repetându-se vechile porunci.

III. *Biserica era mijlocitoarea păcii.* Domnitorii au avut mare încredere în ierarhii bisericii neamului. Ei i-au folosit și ca mijlocitori, când aveau loc neînțelegeri între stăpânitorii celor două provincii românești. Dăm mai jos câteva cazuri:

a) Bogdan, fiul lui Ștefan cel mare, năvălise în Muntenia evlaviosului Radu cel Mare, care oploșise pe un pretendent la tronul Moldovei. Acesta din urmă trimite pe Maximian, un fost mitropolit sârb, spre tabăra lui Bogdan, oprită pe linia râului Râmnicu Sărat, ca să intervie pentru pace între cei doi domni (1507). Acest ierarh, ajuns mitropolit și la noi (?), a oprit vărsarea de sânge, spunând celor doi combatanți: „*sunteți creștini și de acelaș sânge*”. Pacea s'a făcut prin depunerea jurământului pe sf. Evanghelie, cu păstrarea vechilor hotare, dar cu despăgubiri pentru pagubele pricinuite ¹.

b) În 1644, mitropolitul Varlaam al Moldovei merse la Târgoviște în fruntea unei delegații de boeri pentru a împăca pe Vasile Lupu și Matei Basarab, cu care împrejurare cunoscute pe confratele său muatean, mitropolitul Teofil și pe logofătul Udriște Năsturel, învățatul cumnat al domnului. Necredința ambițiosului Vasile Lupu a călcat această pace ².

1. I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești până la Urechea*, 1891, Buc. pp. 178 și 228; cf. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. II, vol. 1, p. 126.

2. N. Iorga, *op. cit.* p. 223.

c) La începutul secolului al XVIII-lea, Constantin Duca, stăpânitorul pentru a doua oară al Moldovei, era în dihonie cu Constantin Brâncoveanu, socrul său, pentru niște boeri moldoveni, fugiți de tirania domnului lor la curtea Brâncoveanului. S'a pus la cale împăcarea prin trimeterea câte unei delegații: fiecare cu ierarhul respectiv în frunte. Moldova a trimis la linia de hotar dinspre Focșani pe mitropolitul Moldovei Misail cu patru boeri: Nicolae Donici mare logofăt, Mitre vornicul, Ioan Costin hatmanul și Cuza spătarul; iar din partea Munteniei a venit episcopul Buzăului cu doi boeri: Cornea vel ban și Mihai spătarul. Deși împăcarea s'a făcut, totuși nu toți boerii moldoveni s'au întors acasă¹.

Alți ierarhi români au fost trimiși peste granițele țării în misiuni diplomatice, pentru a încheia tratate de pace sau alianțe. Dăm și din aceste cazuri câteva pentru exemplificare:

a) Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, a trimis pe mitropolitul Ghedeon la Moscova pentru a încheia o alianță cu Alexei Mihailovici, țarul Rusiei, după ce omul țarului, Arsenie Suhanov, se întorsese acasă din vizita ce o făcuse domnului român cu un ceas mai de vreme. Ghedeon a primit jurământul țarului în biserica Adormirii Maicii Domnului din Cremlin la 1656².

b) Dosoftei, mitropolitul aceleiași biserici moldovene, a fost trimis la Moscova de Ștefan Petriceicu pentru a supune țara Moldovei, Moscovei³, când fugise în Polonia prima dată pentru 3 luni.

c) Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, egumenul de la m-rea Solca și mai târziu la Putna a fost de două ori în Rusia cu scopuri similare: prima dată s'a dus cu Calistrat la 1757; iar a doua oară, pe vremea Ecaterinii a II-a, a fost cu episcopul Hușilor, Inochentie, cu Grigorie, mitropolitul muntean și cu Venedict, egumenul Moldoviței, pentru a supune Țările române, Rusiei⁴.

d) Obiceiul acesta s'a continuat până târziu în sec. XIX-lea. Episcopul Melchisedec, a fost trimis cu Ioan Cantacuzino, fost ministru de finanțe, în 1868, la Petersburg, cu o scrisoare autografă a domnitorului Carol I către țarul Alexandru al II-lea, pentru a pune la punct chestiunile: jurisdicția consulară, datoria Rusiei față de noi, convenția privitoare la supușii ruși din țara noastră,

1. M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, tom. III, 1874, p. 113

2. N. Iorga, *Istoria Bisericii Române*, ed. II, vol I, p. 361.

3. *Ibidem*, p. 400.

4. *Ibidem*, p. 402.

și, în deosebi, spinoasa chestie a secularizării pentru care guvernul rus din acea vreme era supărat pe noi¹.

Până în ziua de astăzi ierarhii noștri continuă să ajute cârmuirea țării prin participarea la sarcini de mare încredere, când ierarhul este o personalitate. Astfel, în ultimii ani de frământări politice în cârmuirea țării, fostul patriarh Miron a fost ales conducătorul regenței române.

IV. *Domnia confirmă măsurile și jertfele bisericii privitoare la cultură în deobște.* Înainte de iscodirea tiparului mâna omului îl înlocuia. Mănăstirile au fost primele vetre de la care au radiat cultura sub toate formele ei. Aici s'au scris cele mai frumoase manuscrise. Măinile smeriților noștri călugări au întrecut în iscusința ductului caligrafic pe orice scriitor din țările slave înconjurătoare. Aceasta este concluzia dreaptă care s'a tras în urma comparației făcute de judecători nemitarnici. În arta îmbrăcării inițialelor într'un veșmânt de împletituri de plante, figuri geometrice sau chipuri omenești au rămas neîntrecuți. Ornamentele, în general, sunt lucrate cu o precizie de linie și compas fără pereche. Înfrățirea colorilor, iarăși, ca și subțietatea specialei penci de găscă cu care sunt lucrate aceste podoabe de pe la începutul și sfârșitul vieților de sfinți, uimește prin exactitatea lor².

Manuscrisul a înlocuit cu deplinătate cartea tipărită de mai târziu. Prin biserici se citea după asemenea manuscrise. Pravilele după care judecau, sau după care se călăuzeau bisericașii și laicii erau tot cărți-manuscrise. De mult am făcut dovada, pentru domeniul juridic, că primele pravile au fost manuscrise până târziu de tot. Deasa lor întrebuințare a fost dovedită prin picăturile de ceară căzute pe fețele citite în vreme târzie. Petele rămase neșterse până în timpurile noastre fac aceiași dovadă de deasă întrebuințare. Cărțile de slujbă bisericească, deasemenea, au fost scrise cu mâna, care au imitat litera mare și citeață a manuscriselor slave după cari au copiat sau tălmăcit pe romanie. Frații Coresi, Gheorghe și Șerban, au tipărit în mare parte cărțile lor după asemenea manuscrise. Puține vor fi tradus ei dintru început.

1. C. C. Diculescu, *Episcopul Melchisedec*. Studiu asupra vieții și activității lui, București, 1908. p. 50.

2. Pr. Ioan Răuțescu, *Topoloveni*, monografie istorică, 1939, București, ne relatează la pag. 135 că în dosarul Nr. 7/1939 al protoieriei Mușcel, că preoții, între alte îndatoriri, aveau și pe aceia de a aduna de fiecare până la 500 pene de găscă din cari se făceau penițe de scris cu cerneală, fiindcă încă nu se descoperise penița de oțel.

Prin meșteșugul lor de tipografi și tălcuitori au căutat să dea „popilor noștri” o carte ieftină, care să se citească nu numai în biserică la slujba dumnezească, ci și prin casele creștinilor. Hârtia sgrunțuroasă și litera spartă de multă întrebuințare nu le-a oprit în loc zelul lor!

Nu ne mai este cu puțință să apreciem numărul și valoarea manuscriselor pe care colțul nemilos al vremurilor de restriște ni le-a irosit. Lăsând la o parte pierderea acelor manuscrise ascunse în vreme de bejenie, putrezite prin ascunzătorile pământului sau consumate de flacăra incendiilor, noi măsurăm paguba acelor cărți-manuscrise pierdute de diferiți ierarhi în pribegia lor prin țările vecine de unde nu s'au mai întors niciodată, cum sunt: Dosoftei, Antonie, Gavril Bănulescu-Bodoni și atâți călugări greci, cari părăsind mănăstirile noastre s'au dus în Orient cu multe acte de proprietate ale moșiilor lor. Biserica în vechime, a fost loc de adăpostire pentru locuitorii fără norocul pribegiei. În chiliile sau chear sub adăpostul propriu zis al locașului sfânt se ascundeau oameni și lăzi cu coprins gospodăresc pe cari le prefăceau în cenușă incendiile tătărești și turcești, cari nu mai respectau dreptul de azil. Imaginea ne este destul de proaspătă din sălbatecul război prin care am trecut în care unii din noi am pierdut biblioteci de zeci de mii de cărți rare, manuscrise și documente, cari erau nu numai un bun particular al nostru, ci și un bun public al Statului¹. Cine poate valorifica zecile de mii de manuscrise ale bibliotecii din München, nefotografiate de nici o altă bibliotecă din Europa? Multe manuscrise de prin bibliotecile noastre oficiale și particulare au fost vândute prin străinătate de persoane cari au știut să le aprecieze însemnătatea lor la timp. Numai dintr'o singură mănăstire s'au furat peste 20 de manuscrise și vândute unui muzeu străin.

De la apariția meșteșugului tipografic la noi și până în mijlocul veacului al XIX-lea au ieșit din teascurile tipografice de mănăstiri peste una mie de cărți. Apariția lor se datorește trudei din ceasurile de noapte ale tălmăcirii atâtor ierarhi și simplii călugări, săvârșite în chilii la slaba lumină a opaițului sărăciei călugărești. Din munca aceasta a lor au ieșit șiruri întregi de cărți bisericesti și de zidire creștinească. Lipsa de greșeli din cărțile acestea se explică prin faptul că ele erau culese de că-

1. Vechile noastre acte slave și române, ne dau variate informațiuni cu privire la diferitele chipuri cum se pierdeau actele.

rugări, în liniștea de codrii a mănăstirilor, cu mintea neturburată de gândurile lumești! Care țară ortodoxă din Balcani, Caucaz, Grecia sau Asia, nu s'a împărtășit din dărnicia domnilor și ierarhilor noștri, exprimată prin trimiteri de cărți tipărite în limbile lor (slavă, greacă, arabă și gruzină)? Cu ce bani s'au întreținut și s'au plătit datoriile patriarhatelor răsăritene, dacă nu cu banii românești?

Dovada înțelegerii creștinești dintre biserică și domnie se poate avea numai când citim titlurile sutelor de cărți tipărite sub auspiciile bisericii noastre, unde nu vom găsi aproape nici una în al cărui titlu să nu fie pomenit alături de numele mitropolitului sau episcopului sub care s'a imprimat acea carte și numele Domnului din acea vreme. Prin îndemnul, cu grija și cu cheltuielile lor au apărut toate cărțile din trecutul nostru românesc, fie ele de slujbă bisericească, fie cărți de legi. Numai o singură carte de lege nu îndeplinește această condițiune: Codul civil al lui Scarlat Calimah din 1816-7. Aceasta nu însemnează că mitr. Veniamin Costache nu a fost printre membrii comisii de verificare a acestei legi. Nu-i pisanie de biserică în care numele ierarhului vremii să nu fie lângă al Domnului Țării.

Până la 1865, când s'a promulgat codul civil, imitat după cel francez, toate actele de stare civilă se alcătuiau de preot. După această dată ele au trecut la ofițerul de stare civilă, care-i primarul fiecărui sat. Înainte vreme, obiceiul și legea veche îndatora pe cei cari încheiau foi de zestre și testamente să le încredințeze mănăstirilor și episcopiilor apropiate, pentru ca în caz de pierdere sau ascundere cu viclesug din partea celor interesați, să se poată găsi un exemplar în arhivele acestor instituții de mai sus¹. Toate aceste măsuri se luau de autoritate, deoarece obrazele bisericești și instituțiile religioase, cărora ele slujiau, erau socotite persoane de mai bună credință și instituții nu așa repede trecătoare.

1. *Pravilniceasca condică* Συνταγματικόν νομικόν, editată de Șt. Gr. Berechet în 1930 la Chișinău, după cea din 1780 din București, zice la p. 46: „καὶ τὰ προικοσώφωνα, οὕτω ξετιμημένα νὰ καταγράφωνται εἰς κώδικας, οἵτινες νὰ σώζωνται εἰς τὰς ὑπερεχούσας ἐκκλησίας εἰς ὁποιαδήποτε ἐπαρχίαν ἤθελε γένῃ ὁ γάμος, διὰ νὰ μὴν ἀκολουθῶσι ποτὲ ἔριδες, καὶ ὅρκοι διὰ τὴν ἀπωλείαν τῶν προικοσωφόνων. = Și foile de zestre într'acesta chip prețuite să se treacă în condice, cari condici să se păzească la mănăstirile ceale mari în orice eparhie să va face nunta, ca să nu să întâmple vreodinioară prigoniri și jurământuri pentru răpunerea foilor de zestre”.

În trecut grija de suflet și de viața viitoare copleșa ființa omenească. Educația tuturor claselor sociale, de la muncitorul brazdei până la cel mai înalt boer, era cu totul religioasă. Cărțile de slujbă de biserică erau citite și de profani cu adâncă curiozitate și zel.

Nu există în lumea ortodoxă un popor mai darnic ca poporul român. Domnii, ierarhii, boerii și oamenii simpli au alergat, în trecut cu jertfa lor la picioarele altarului. Rămâi uimit de mulțimea actelor de danie pe cari aceștia le-au făcut mănăstirilor pământene și celor închinatăe. Moșiile, livezile, viile, pădurile, imobilele (case, pivnițe etc.) și țigani erau obiectul acestor danii. Toate se dăruiau, nu numai pentru ușurarea sufletului celor răposați, ci și pentru cei din viață. Donatorii puneau în actele lor de donație condițiunea de a fi pomeniți la sfântul jertfelnic, de a li se face „comândul” și a li se sluji „soroacele” sau „sărindarele” prescrise de tradiție. Mulți opriau vânzarea sau schimbul moșiei dăruite, amenințând cu anularea donației.

Biserica a fost începătura și promovatoarea școlii. Cei dintâi oameni cari au deprins scrisul și cititul în neamul nostru au fost clericii. Dintre mireni au fost boerii. Domnii s'au ridicat dintre aceștia. Chiliile de mănăstiri și schituri de prin adâncimi de codri nepătrunși au fost odăițele unde au învățat să slovească pe bucoavne doritorii de lumina cărții. Tot acolo au deprins și scrisul. Învățătorii (dascălii) celor neînvățați au fost aleși dintre cei cari învățaseră și ei de la egumenii cei veniți din părțile de sud ale Balcanilor, dela Atoș. Și așa, unul de la altul, s'au învățat reciproc. Din aceste chilii au ieșit meșterii condeiului, cum a fost Gavriil cel de la 1429, care a scris și desenat așa de minunat splendida Evanghelie pentru doamna Marina a lui Alexandru cel Bun, care formează admirația cercetătorilor de la British Museum din Londra¹. Preoțimea și călugării noștri tot prin mănăstiri au învățat să cânte laude lui Dumnezeu. Slavoneasca și mai târziu greceasca s'au învățat tot prin mănăstiri. Școalele de slavo-

1. Emil Turdeanu, *Miniatura bulgară și începuturile miniaturii românești*; în „Buletinul institutului român din Sofia, I, no. 2, București 1941, pp. 437—9. Aici este vorba despre eminentii artiști călugări scriitori, cari au scris un șir de Tetravanghele: Gavriil, Ghervasie și Teodor Mărășescu de la m-rea Neamțu; Casian, Nicodim, Palade, Pahomie și Spiridon de la m-rea Putna, fără să mai amintim și de alți caligrafi în frunte cu popa Stanciu de la m-rea sf. Gheorghe din București, cari au copiat atâtea cărți; Cf. I. B i a n u *Evanghelia slavo-greacă din m-rea Neamțului*, redarea după original în culori câteva planșe de către Academia Română.

nie, unde învăța, cei cari voiau să fie tălmăcitori de acte vechiu erau deschise nu numai prin mănăstiri, ci și prin orașele mari, cum a fost școala de slavonească de la Sf. Gheorghe Vechi din București, cea de la biserica domnească sf. Nicolae din Iași etc. Academii grecești de mai târziu din vremea lui Brâncoveanu cum și cele de la începutul secolului al XIX-lea au fost susținute numai cu banul din venitul mănăstirilor și din săraca pungă a preotului din vremurile trecute. Când cercetează cineva sursele de manuale grecești tipărite în Veneția, Viena, Lipsca, Buda și București pentru trebuința acestor academii rămâne impresionat de câte râuri de bănet au curs pentru tipărirea și plata profesorilor aduși de pe meleaguri străine. Clerul era ertat de către domnie de birurile personale numai ca să verse la timp banii „șoalelor”. Cu ce mijloace bănești s'au întreținut și școalele grecești de prin tot Răsăritul ortodox, dacă nu cu ale clerului românesc? Încă nu s'a terminat de tipărit documentele cari vorbesc despre darurile de bani pentru cultura prin carte a tuturor școalelor românești și ale altor neamuri ortodoxe din Răsărit. Și în această privință domnia a fost îndemnătoare și zelasă¹.

V. *Domnia restabilă disciplina în viața bisericească.* Mihai Viteazul, observând scăderea disciplinei bisericești prin mănăstiri, a adunat în 13/IV/1596 un sobor la care au participat toți ierarhii țării sale: mitr. Eftimie, episc. Teofil de Râmnic și Luca de Buzău. Chestia desbătută a fost cea a egumenatului de pe la mănăstiri. S'a hotărât ca egumenii să fie aleși de soborul mănăstiresc, numai dintre pământeni și fără mită, ceea ce însemnează că „mituirea” era în floare. Cei aleși să fie „cu milă la sfânta casă” spre a nu-i aduce „risipă” și „sărăcie”. Mirenii de orice treaptă ca și ierarhii până chiar și patriarhii, nu mai au voie să se amestece în treburile mănăstirilor, de a numi sau izgoni egumeni și nici de a face schimb sau a cumpăra din moșiile mănăstirilor lăsate de ctitori cu scopuri bine statornicite. Boerii și episcopii nu vor mai avea voie să cumpere ceva cu bani din

1. Chestiunea școalelor în trecut a fost studiată foarte amănunțit de V. A. Ureche în a sa *Istoria școalelor* 3 volume și a dat foarte multe documente în *Istoria Românilor* de 13 volume, începând de la a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până la 1821; iar un studiu de sinteză ne-a dat tot N. Iorga în *Istoria învățământului*. Materiale, deasemenea, prețioase ne-au dat: T. Codrescu în *Uricarul* (25 vol.). C. Erbiceanu în rev. *Biserica Ortodoxă Română* din anii 1891—1894, în *Istoria Mitropoliei Moldovei* și în *Revista teologică*, etc.

coprinsul mănăstirilor, nici a pune sau a scoate pe egumenii lor. Numai soborul mănăstiresc va lua seama „de venit și cheltuială”. Călugării vor fi judecați de egumen cu soborul său; iar pentru vinile grele îi va judeca domnul¹.

Secolul al XVII-lea este frământat de jocul politicii polone în Moldova, care căuta să aibă întăetate față de politica turcească, dăinuitoare de atâta vreme. Jafurile joimirilor (bande neregulate, formate de căpetenii moldovene în Polonia, partizane ale politicii polone) săvârșite prin mănăstirile moldovene ademeniseră și pe unii dintre egumeni să înstrăineze din averea acestora, fie vânzându-o sau făcându-și-o bun propriu. S'a ridicat o problemă bisericească, care trebuia deslegată potrivit canoanelor pe cari nimeni nu le mai ținea în seamă. Fuga mitr. Dosoftei în Polonia (1686) și a mitr. Antonie în Rusia (1738) a produs o mare sminteală în treburile bisericești. Antioh Cantemir, după 1700, porunci mitr. Sava ca un boer să facă orânduială în averile bisericești, trimitând la „postrigul” (metania) lor pe călugării fugari, care din averea mănăstirilor și de prin curțile boerești și prisăcile acestora își făcuseră avere personală. Cu ajutorul boerului dat se prinseră „oamenii hicleni și făcătorii de rele”. „Bucatele” (vitele și cerialele) se trimiseră „înhierate” pe la mănăstirile de unde fuseseră luate. Fărădelegea ajunsese până acolo în cât mitr. Ghedeon, urmașul mitr. Sava, cumpăraseră cu alții din moșiile m-rei Râșca, vândute de necredinciosul ei egumen. Ca culme, acest mitropolit lasă mitropolia cu o datorie la turci de 7 pungi. Nicolae Mavrocordat ca domn al Munteniei a anulat asemenea cumpărări ilegale cu blestem pentru viitorime². Acelaș domn a mai luat măsura de a aduce la curtea domnească pe egumenii cu purtări rele pentru a se judeca și condamna la ocnă.

Cu toate că apăruse Pravila lui Vasile Lupu (Cartea de învățătură românească de la pravilele împărătești, 1646) care era prima lege scrisă, tipărită, a Moldovei; totuși sub Vasile Lupu la 24/II/1649 a dat o Instrucție, alcătuită de un sobor prezidat de mitr. Varlaam, prin care s'a stabilit următoarele reguli:

1. Nu se mai păstrează actul original al hotărârilor acestui sobor, fără numai o copie din 1666: vezi doc. I/LXXIV al Academiei Române, reproduș în parte de P. Partenie în teza sa *Atanasie Crimca*, p. 35, nota 2 și N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, pp. 64-5, No. XXVII; Cf. *Istoria Bisericii Române*, ed. II, tom. I, p. 219.

2. C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, București 1885; pp. 11-12, în anul 1722.

1. Clericii numai când vor fi vinovați de omor, se vor judeca cu județul mirenesc al domnului; iar pentru orice alte vini, se vor judeca de vlădicii lor; deci, dar, să nu se mai amestece în judecățile clerului de acum înainte pârcașlabii, globnicii și deșugubinarii.

2. Pe un episcop vinovat îl va judeca soborul format din mitropolit cu ceilalți episcopi sufragani;

3. Călugării, călugărițele, preoții, diaconii, țârcovnicii, feciorii neînsurați ai preoților, poslușnicii (ascultătorii) mânăstirilor și năimiții (adică slugile, zice un act din 1667), năimitele (zice un alt act din 1694)¹, precum și bresele² să fie judecați de episcopul diecezei respective;

4. Graba judecății cere ca greșitul cleric să fie prins și dus la scaunul de judecată al episcopului său;

5. Cuscriile, cumetriile, cununiile nelegale (sângele amestecat) și cei ce petrec în afară de lege (concubinagiile) se judecă direct de episcop sau prin delegații date protopopilor (câte unul de episcopie și câte unul de fiecare oraș de scaun), cari vor judeca pe cei din satele libere sau din satele cu stăpân³.

După „Descrierea Moldovei” a lui Dimitaie Cantemir „numai domnul are dreptul de a cerceta viața și învățătura candidaților și a hotărî pricina de scoatere a episcopilor sau a-i desbrăca de vrednicia lor”.⁴ Mitropolitul are drept să-și hirotonească pe episcopii sufragani și să ia numai act de înlocuirea lor. Orice numire o face domnul, mitropolitul dându-și numai consimțământul⁵, opunându-se teoretic la călcările de lege ale domnului. Numai preoții sunt supuși episcopului. Numirea egumenilor și arhimandriților aparține domnului. Delictele ușoare se judecă în sânul bisericii. Dacă domnul judecă pe un pârît odată, episcopul are drept numai de raport la domn; mitropolitul poate fi pedepsit de domn. Varlaam, episcopul Hușilor, din vremea lui Antioh Cantemir, era muștrat de acesta, pentru că nu judeca drept, cu grele cuvinte, în divan, în fața celorlalți ierarhi și boeri de sfat: „*Popo, ce nu*

1. Episcopul Melchisedec, *Cronica Hușilor*, I. p. 118 sq și 130.

2. Același, *Cronica Romanului*, I, p. 316 sq. și 331 sq.; II, 4, 8 sq. Cf. N. Iorga, *Studii și documente privitoare la Istoria Românilor*, VI 428 sq.

3. Episcopul Melchisedec, *Cronica Hușilor*, I, 119-120; cf. p. 143.

4. D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 146: „*Solius enim principis est de candidatorum vita et eruditione exquirere et exauctorandorum causam dirimere sententiamque dispositionis ferre*”.

5. N. Iorga, *Istoria bisericii române*, II, p. 79.

giudeci drept, când îți vin cărțile mele? Ți-oi rade pletele" ¹.

Alegerea lui Sava ca episcop de Huși s'a făcut, în 1709, de domn cu un sobor, căci așa spune cartea domnească din 19/I/1709: „*Domnia mea am socotit cu tot soborul sfintei biserici de am pus acolo episcop la Huși*”; iar în comunicarea din 20/I/1709 către protopopii de pe la ținuturi, acelaș domn scrie: „*Bine vrând domnia mea și împreună cu tot sfatul domniei mele, am socotit și am ales de am pus acolo la piscupie Hușilor pe sfinția sa chir Sava, să fie piscop*”, rămânând ca preoții să fie cercetați de episcop asupra vredniciei preoțești; iar pe cei nedestoinici să-i isgonească, cum zice Pravila ².

În epoca fanariotă domnii au călcat uneori principiul canonic privitor la alegerea ierarhilor. Astfel, Nichifor, grec de neam, a fost confirmat mitropolit fără să se țină seamă de vechea tradiție de a respecta rândul exiscopilor: al lui Ioanichie de la Roman, al lui Teofil de la Huși și al lui Varlaam de la Rădăuți. Mihai Viteazul, deasemenea, având trebuință să fie uns ca domn al Moldovei, văzând că vechii ierarhi de sub Ieremia Movilă nu se reîntorc la scaunele lor, a ales printr'un sobor la care a asistat numai prelați greci, afară de Petronie de la Muncaciu și bătrânul Nicanor, proin mitropolit adus de la m-rea Agapia.

VI. Ctitorii numiau pe egumenii și preoții ctitoriilor lor.

Egumenii, după hotărârile sinodului din 1596 trebuiau să fie aleși, potrivit canoanelor, de soborul mănăstirii pe care vor fi chemați să o oblăduiască. Totuși, obiceiul pământului considera biserica sau mănăstirea, neînchinată Locurilor Sfinte, ca o proprietate particulară a ctitorilor lor, putând fi transmise ca orice moștenire și urmașilor. Acest obicei s'a menținut până la începutul jumătății a doua a secolului al XIX-lea. Mai târziu, fiindcă aceste locașuri sfinte jucau rolul, și de instituții de binefacere (*ὀρφανοτροφείον* și *πτωχοτροφείον* = azil de orfani și săraci) au devenit publice. În acest chip, ele au fost scoase de sub administrația ctitorilor și familiilor lor și trecând în domeniul public, au intrat sub cărma Statului cu drept de control, însă și din partea ctitorilor ³.

Avem destule cazuri:

a) În 16/X/1693 Dumitrașcu Poenaru, pitar, poruncește lui

1. *Cronica* lui N. Costin, 50.

2. Episcopul Melchisedec, *Cronica Hușilor*, I, p. 173.

3. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, doc. din 1503, p. 242

Dumitrașcu Urdăreanu, postelnic, să se supună hotărîrii divanului lui Șerban Cantacuzino (Muntenia) de a nu se mai amesteca în treburile m-rei Strâmba: el punându-și egumenii lui; iar soția lui folosindu-se de munca robilor m-rei, pentru că așa s'a plâns la scaunul lui, un Barbu, fiul lui Dumitrașcu din Râioși, o rudă a ctitorului, ci să respecte drepturile ctitorului, căci astfel „îi va veni lucrul cu scârbă”¹.

b) În 18/VIII/1789, episcopul Romanului poruncește proto-popului Andrei din ținutul Sucevei să înlătore pe egumenul schitului Broșteni, pus de însuși episcopul, fiindcă vistierul Ienache Cantacuzino, ca ctitor al acestui schit, are acest drept².

c) În inscripția schitului Cobia din Muntenia ctitorul Badea spune că-și rezervă dreptul de a-și numi el pe egumenul schitului său³.

d) Întemeiați pe acelaș principiu, preoții ctitori de biserici își numiau pe preoții ctitoriei lor. În acest sens vorbește documentul moldovean din 23/III/1777: Grigore Alexandru Ghica, domnul Moldovei, spune că fostul protopop Ienache și preot al bis. sf. Voevozi de la Ocna a cerut ca nimeni să nu numească preoți la această biserică fără voia lui, căci e făcută „cu osteneala și cheltuiala lui”⁴.

Am arătat mai înainte că acest principiu s'a păstrat neștirbit până la jumătatea a doua a sec. XIX-lea. Ca dovadă dăm mai jos un act destul de vorbitor. Iată cum se rostește prețiosul act.

e) Gheorghe și Ilie, slugeri, șetrarul Popescu și Safta Talpeș, se plâng, în 30/I/1856, domnitorului Grigore Alexandru Ghica, zicând: „Schitul Pârvești de la districtul Tutovei este înființat de suitorii noștri, pe drepte proprietățile noastre, fără a fi supus administrației cuiva. Tot noi, pentru ținerea lui, i-am dat părți de pământ și toate cele de trebuință și în toată vremea noi am ținut nacealnic (conducător, egumen), acelu schit, pentru guvernarea lui, după buna cuviință, fără a se amesteca, atât cărmuirea civilă, cât și cea duhovnicească, ne având vreun drept a intra în drepturile noastre. Acum, însă, episcopia de Huși, cu

1. Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, 128-9. no. CXXIV; Cf. N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, II, p. 563, no. CDXC.

2. N. Iorga, *Studii și documente privitoare la Istoria Românilor*, VII, pp. 241, nr. 128; Cf. N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, II, 564, nr. CDXCII.

3. G. Potra, *Mănăstirea Cobia*.

4. N. Iorga, *Studii și documente privitoare la Istoria Românilor*, VII, 78. nr. 19; Cf. N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, II, 563-4, nr. CDXCI.

de la sine putere, fără să aibă în privire necompetința sa, deodată lovind în dritul nostru, au depărtat pe nacealnicul pus de noi, la acel schit, anume protosinghelul Isaia Popescu, cu care eram mulțămiiți și noi și obștea aceluși schit și au însărcinat, cu această misie, pe protosinghelul Veniamin Arhipescu, cu care noi nu putem fi mulțămiiți.

Prea înălțate Doamne! După asemenea împregiurări venim plecați și cu cel mai adânc respect a vă arăta, că dacă schitul acesta urmează a fi atârnat de episcopie, apoi noi, pentru a nu ni se lovi driturile ce avem, vom fi siliți a ne lua înapoi totul ce am dat acestui schit, rămânând numai saht (curat) zidirea bisericii. Fapta aceasta, în adevăr, poate fi destul de scandaloasă, dar pentru a nu ni se ridica dritul de pe dreapta proprietatea noastră, suntem nevoiți a ne trage totul, ci este al nostru. De esti a nu să face o faptă îndestul de ticăloasă pentru un sânt lăcaș dumnezeesc, vă rugăm, milostiviți-vă și porunciți de a să lăsa interesele acestui schit în dispoziția noastră, precum au fost până acum, fără să se amestece cineva, și să credeți, că atunci schitul va sta pentru totul în cè mai bună poziție.

A Înălțimii Voastre intru tot supuși și plecate slugi.

G. Negruți slujer, (Ilie Negruți slujer), Popescu șătrar, Safta Talpeș" ¹.

Vechii boeri, loviți uneori de soarta fatală a vieții, fie rămânând văduvi fără moștenitori, fie fiind loviți de nenoroc în alt chip, jertfiau o parte, sau toată averea lor pentru zidirea vreunei mănăstiri, înzestrându-o cu toate cele de trebuință pentru a dăinui în veci de veci. Ei se călugăreau, purtând grijă de administrația averii mănăstirii, lăsând cu limbă de moarte sau testament ca și copiii lui, neavând moștenitori, să-și afierosească toată averea lor tot ctitoriei tatălui lor. În ce privește orânduirea numirei de egumeni tot el o stabilea prin testamentul ce-l lăsa instituției create de el. Iată unul din numeroasele cazuri: Teodosie ctitorul m-rei Aninoasa din Mușcel arată în noua pisanie a bisericii mănăstirii din 20/IX/1677, povestea vieții lui: „*Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșitul Sfântului Duh, ridicatu-se-au această svântă bisearică den temelia ei cu indemnare cinstului marelui arhiereu părintele nostru sfântul Nicolae ciudotvoreș (făcătorul de minuni), ca să fie besearecă de mir*

1. Veniamin Pocitan Ploesteianul, *Biserica Ortodoxă Română*, LXII (1944), nr. 4-6, Aprilie-Iunie, p. 124, în art. „*Schitul Pârvești*”, (jud. Tutova).

dentru osteneala robului lui Dumnezeu Tudoran biv vel (fost mare)i (și) jupanița ego (lui) Alexandra. Iar când au fost la săvârșitul svintei bisearici, despărțindu-l Dumnezeu de soție de s'au pristăvit, primit-au cinul îngeresc de s'au călugărit și-i fu numele Teodosie monah. Și au numit svânta bisearică să fie mânăstire de obște de călugări" ¹. În diata lui, alcătuită fiind încă soția lui Alexandra în viață, al cărui mormânt se găsește în această mânăstire, se zice, că tot ceia ce a dăruit mânăstirii „sunt afară de zestrea fie-si, care și pentru acea zestre hotărăște, că de nu-i va da Dumnezeu copii, nimeni din rude să n-aibă treabă, ci toate să fie ale mânăstirii" ².

VII. Bisericile se puteau vinde de ctitorii lor. Bazați pe principiul că biserica este un bun particular, ea putea fi vândută de ctitorul ei ca orice bun particular. Iată câteva cazuri:

a) Doc. din 8/II/1639 zice: „însă i-au vândut Mării Sale (lui Matei Basarab) acestea toate, cum scrie mai sus, și cu biserica din șezutul satului" ³;

b) O asemenea vânzare are loc și în Moldova de la începutul sec. XIX-lea. Astfel, doc. din 2/XI/1803 când se vinde biserica din Herța de către ctitorul ei Mihai Suțu unor armeni pe care și ei o vând bisericii din Curu-Ceșmè la sultan-mezat cu 30.000 de lei" ⁴.

VIII. Bisericile se puteau dărui de ctitorii lor. Documentele ne semnaleză și un asemenea caz, cum este de pildă doc. din 20/XII/1781, care spune: „nevrând eu ca să fac o strâmbătate ca aceasta Dinului (fiul donatoarei cu primul soț)... și de buna voe mè i-am dat danie... moșie mè Vascanii cu casă, cu biserică, cu mori, cu vii... și Dinul să fie dator, după moarte mè, a mă griji cu toate ce vor fi trebuitoare după legea creștinească și să deai și cincii sărindare pi la locurile ce le va socoti pentru sufletele noastre". Rudele donatoarei sunt oprite de a strica această danie ⁵.

IX. Biserica era păstrătoarea modèlelor unităților de măsură ale Statului. Viclenia omenească a știut mai totdeauna să găsească mijloace de micșorare sau mărire a vechilor unități de măsură,

1. Preot Ioan Răuțăscu, *Mânăstirea Aninoasa din județul Mușcel*, Câmpulung, 1933, p. 13.

2. *Ibidem*, p. 17.

3. *Arhivele Olteniei*, XIV (1936), 117.

4. N. Iorga, *Studii și documente privitoare la Istoria Românilor*, V, 65.

5. Radu Rosetti, *Cronica Vascanilor*, 78.

fie de lungime, fie de capacitate. Nici pasul, și nici cotul, primele unități de măsură de lungime ale omului, nu puteau fi egale. Unitatea de măsură de capacitate, pentru lichide sau cereale a fost și ea supusă schimbărilor după dorința și interesul doritorilor. Deși vistieria (vechiul minister de finanțe) luase măsura de a lega de peretele acesteia printr'un lanț stânjenul oficial și înfiera și vadra cu „hierul” (pajura) domnesc, pentru neschimbarea lungimei sau capacității; totuși pentru că biserica ca instituție dumnezeiască impune mai mult respect și infractorilor, s'a găsit de cuviință în trecut ca uneori să se zugrăvească chipul stânjenului oficial pe zidul dinafară al bisericilor, cum avem un caz cu fosta biserică, azi dărâmată, din comuna Cotești-Mușcel. Prin jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, fiindcă actul nu are dată, locuitorii din comuna de mai sus au trebuit să aleagă moșia satului lor de a m-rei Aninoasa, și nu înțelegeau de unde vine faptul, că măsurătoarea de acum nu se mai potrivea cu cea pe care o făcuseră mai înainte 24 de hotarnici. Pentru verificare, sătenii au cerut să se măsoare cu un stânjen făcut după modelul celui „însemnat la sfânta biserică noastră”. Iată cum se rostește actul: „Osebit arătăm slăvitului divan, că la sfânta biserică a noastră ce-o avem în sat am găsit însemnat un stânjen cu care ne-au spus bătrânii noștri, că cu acesta s'au sforit moșia odată; iar, acum boerii hotarnici, vedem că măsoară cu alt stânjen cu două degete mai mic de cât acela. Și rugăm să fie luminată poruncă ca tot cu stânjenul ce să găsește pă biserică însemnat să se măsoare moșia. Și de ar fi pârâșii noștri în vreo bănuială pentru aceasta, noi vârstă de oameni ce ne aflăm acum în viață putem încredința cu jurământ, că așa l-am găsit pă sfânta biserică”¹. Pe peretele bisericii sf. Nicolae domnesc dela Iași era fixat în vechime, deasemenea, un stânjen de fier pentru a putea servi ca model pentru oricare hotarnic. N. Iorga confirmă că în biserica sf. Dumitrie din Orhei se găsea „o veche măsură de piatră pentru comerț”².

1. Preot Ioan Răuțăscu, *Mănăstirea Aninoasa din județul Mușcel*, Câmpulung, 1933, p. 236, Autorul confirmă, că atât această plângere, cât și toate actele satului Cotești, încredințate de răposatul institutor pensionar din Câmpulung, I. Ionescu-Moșoianu, după ductul caligrafic ar fi din a doua jumătate a sec. XVIII-lea. Competența pr. I. Răuțăscu în precizarea scrisului acestei jalbe nu o poate pune nimeni la îndoială.

2. N. Iorga, *Guide historique de la Roumanie*, 1936, Bucarest, p. 49, unde se scrie: „Une ancienne mesure de pierre pour le marché s'y conserve”.

X. *Biserica era arhiva de păstrare a actelor vechi ale țării.* Regulamentul organic de la 1832 a hotărât ca Principatele române să-și creeze o arhivă pentru păstrarea actelor vechi. Până la această dată toate actele vechi ca: documente, manuscrise de tot felul și originalele vechilor legi se depozitau în clădirea mitropoliilor. Afară de acest loc tradițional, cărțile vechi și documentele de proprietate ale fiecărei mănăstiri. Pentru paza acestor tezaure, — fără să mai vorbim despre odoarele scumpe și veșmintele bisericesti, — călugării își făceau ascunzători bine zidite cu ieșiri departe de incinta mănăstirii, prin pădurile din vecinătate. Aceste ascunzători erau bune pentru vremuri de restriște, de năvăliri de dușmani și de incendii etc. Cronicile țării, documentele și însemnările de prin cărțile bătrâne, precum și povestirile bătrânilor ne aduc la cunoștință atâtea cazuri de pierdere pentru totdeauna a acestor comori de mare preț. Groaznicul război, care a trecut peste noi, ne este o icoană vie a pierderii atâtor cărți, documente și manuscrise rari de către unii dintre noi, al căror coprints avea poate să întregască multe locuri încă neluminate din istoria noastră. Afară de aceasta, neprețuirea noastră la vreme a acestor lucruri de mare preț, a ispitit pe cercetători străini, care le-a înțeles însemnătatea la timp, să le sustragă, însușindu-și-le pe cale neîngăduită¹. Venind vremuri grele de pribegie, unii din ierarhii țărilor noastre, contrar canoanelor, au părăsit turma și țara, luând cu dânșii și aceste prețioase bunuri. Păcatul acesta l-a săvârșit și unul din cei mai mari cărturari dintre vechii noștri ierarhi: mitropolitul Dosoftei al Moldovei, fugind în Polonia la 1686, luând cu sine și moaștele sf. Ioan cel Nou, închizând ochii la Zótkiew în 23/XII/1694. Nimic nu s'a mai găsit din actele mitropoliei Moldovei cu toate cercetările învățaților noștri². Un alt caz, întâmplat în Muntenia, este cazul fugei

1. I. Lupaș, *Ioan Bogdan în lamina unor fragmente din corespondența sa* în Mem. sec. ist. ale Academiei Române, seria III t. XXVII, mem. no. 7 p. 184/12-165/13 (1945). Dintr'o scrisoare din 18/30/VIII/1899 a prof. D. Onciul către I. Bogdan reese, că străinul Al. Iaț. studiind manuscrisele din biblioteca m-rei Neamțului, și-a însușit 20 m-se și a rupt multe foi din alte 12 m-se. M-sele luate pentru sine le-a înlocuit cu altele de mai puțină importanță. Pe unele din ele le-am văzut în muzeul bogătașului Ș. Cu această tristă împrejurare ne-a dispărut și colecția cu corespondența dintre Eftimie, patriarhul de Târnova și Antim mitropolitul nostru muntean. Am citit un studiu asupra acestei corespondențe în marea revistă Hr. Ct.

2. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. 2, vol. I, p. 401—2. Asupra datei morții lui Dosoftei, Mitropolitul Moldovei, (la descoperirea căreia a con-

mitropolitului Dionisie Lupu la Brașov, incredințând 20 de lăzi cu obiecte prețioase ale mitropoliei consulatului austriac din București, care mai apoi, la cerere, s'a confirmat că au dispărut în vremea zaverei¹. Ce să mai spunem despre atâtea cazuri știute și neștiute de boeri pribegi prin țări străine, unde au dus odată cu gospodăria lor și bogăția de acte personale, cari ar fi interesat istoria țării. Apoi a mai enumără atâtea mijloace, drepte și nedrepte, de irosire a acestor acte prin putrezirea prin pământul în care au fost ascunse, atâtea dispărute prin furt, prin foc sau în alte chipuri, e dovada bogăției de izvoare pe care le-a păstrat biserica la sânul său cu îngăduirea domniei, ca formând tezaurul celor două instituții: biserica și țara.

Din expunerea, întemeiată pe probe, reese clar, că în trecut, atâta vreme cât pe tronurile Principatelor noastre au stat domni de obârșie curat românească și pe scaunele ierarhice au păstorit numai ierarhi de aceeași origină, înțelegerea între reprezentanții celor două instituții a fost perfectă. Domnul a lucrat cu ierarhii țării mână în mână fără cea mai slabă umbră de bănuială din partea unuia sau altuia, atât în vremuri de pace, cât și în cele de furtună pentru pământul pe care ambii îl iubeau deopotrivă. Din toate actele administrative de Stat reese, că prin domnie se cerea de supuși orice satisfacție. Cum domnia deținea în mâna ei toate puterile de cârmuire, chear dacă un cleric se simția nedreptățit, el putea să se adreseze cu plângerea sa către domn. Acesta, dacă plângerea clericului era de competența judecății episcopale sau mitropolitane, prin declinare de competență, o trimetea ierarhului diecezei respective. Orice abuz din partea func-

tribut și scriitorul acestui articol, vezi art. d-lui prof. univ. Silviu Dragomir din *Conv. Lit.* din 1911, p. 1137 și 1141; iar alt autor a uitat să semnaleze acest lucru), care a avut loc la 23 XII/1694, ci nu a fost niciodată mitropolit de Azov (cum confirmă N. Iorga în vol. II al aceleiași opere p. 52, și nici nu credem că a fost episcop polon la Zótkiew), este bine să se facă rectificarea necesară, căci altfel reese, că asupra unuia și aceleiași chestiuni avem două soluțiuni în aceiași operă. Alți autori mai noi nu s'au pus cu citirea la punct.

1. *Biserica Ortodoxă Română*, XVI (1892—3) p. 894—6. Consulul austriac din București răspunde la o scrisoare a mitr. Dionisie Lupu, că agentul său consular Udrițchi a procedat bine, că nu a primit cele 20 de lăzi ale mitropolii cu odoarele și documentele eparhiei, pentru a le pune în clădirea consulatului, ci e-a adăpostit în casa sa proprie. El este un funcționar foarte cinstit. Nenorocirea pierderii a provenit din focul de la 19/VIII/1821, pus de zavergii, cu care ocazie a ars și casa proprie a acestui om cu familie așa de împovărată!

ționarilor domnești era oprit prin poruncile domnești, care sub denumirea de „poruncă”, „pitac” sau „hrisov” erau înlocuitoare de lege. Dacă cineva ar avea răbdarea trebuitoare ca să adune tot materialul cu caracter de „lege” de prin aceste acte domnești, lângă cari ar pune și hotărârile date, chear de singur domnul, atunci s'ar alcătui Codul legilor din trecut. După ce s'ar înfiripa un asemenea cod, în urma unei analize amănunțite, s'ar putea prinde și izvorul din care s'a născut fiecare dispoziție domnească în toate domeniile: civil, penal, administrativ, financiar și procedural. În domeniul dreptului canonic, deasemenea, ierarhii noastre din trecut au cerut domniei întărirea oricărei dispoziții canonice pentru o mai mare autoritate și pentru vădirea unității de vederi dintre domn și mitropolit, ca reprezentant al puterii bisericești. Și în domeniul canonic, dacă teologii noștri ar migăli actele existente, câte au mai rămas prin arhivele oficiale și cele particulare, ar forma un cod canonic, întemeiat numai pe hotărâri domnești, cerute de către ierarhia noastră prin „anaforale” (rapoarte). După această operație, care cere o grea muncă plină de dragoste față de trecutul nostru bisericesc, atunci s'ar constata, că vechea noastră biserică a dăinuit pe temelia atâtor dispozițiuni, cari își au rădăcinile lor în dreptul canonic oriental, din care au izvorât atâtea variante cerute de condițiunile specifice în care s'a găsit biserica noastră.

În viitor vom cerceta, întemeiați tot pe izvoare sigure, când, și din ce pricină, au existat rari neînțelegeri între domnie și biserică. Aceste întâmplătoare sguđuiri ale perfectei înțelegeri din vechime, între cele două instituții, nu au putut turbura linul curs al vieții noastre de Stat și pașnica dăinuire a bisericii, menținându-se principiul bizantin ca biserica să fie, sub raport administrativ, subordonată Statului¹. În acest chip, ca biserică ortodoxă, și-a aplicat, fără știrbire, cuvintele apostolului Pavel către Romani: „Tot sufletul să se supună stăpânirilor, căci nu-i stăpânire de cât de la Dumnezeu”².

ȘT. GR. BERECHEȚ

1. Ion I. Nistor, *Temelurile romano-bizantine ale începuturilor organizației noastre de Stat*, Analele Academiei Române, Mem. sec. istorice, seria III, t. XXV, mem. 21, p. 872/36.

2. Epistola către Romani XIII, 1.

RECENZII

CĂNTAREA CĂNTĂRILOR, a regelui Solomon. Traducere de NICODIM, Patriarhul României. Cu o introducere după mai multe izvoare. București (Tip. Cărților Bisericești), 1944, 54 pp. în folio + 2 planșe și 13 fig. în text.

Editarea separată a cărților Sfintei Scripturi, frecventă în limbile moderne de înaltă cultură ale Apusului, este la noi un lucru nu prea obișnuit. Greutățile imense de ordin material, din pricina cărora însăși Biblia întreagă se tipărește în românește la intervale destul de mari, precum și lipsa unei traduceri oficiale, desăvârșite și definitive, fac ca tipărirea deosebită a fiecărei cărți sfinte în parte să apară ca o întreprindere anevoiasă și costisitoare. Astfel, acum zece ani în urmă, s'a editat într'o broșură aparte, de către Fundația Regală pentru literatură și artă, *Cartea lui Iov*, în traducerea preoților V. Radu și Gala Galaction (retipărire din *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 6, 8, 9 și 10 din anul 1935). Acum de curând, concomitent cu ultima ediție românească a Sfintei Scripturi (1944), s'a editat în teascurile Tipografiei Cărților Bisericești o nouă carte a Vechiului Testament și anume *Cântarea Cântărilor*, a regelui Solomon, în traducerea aceluiași neobosit și nepuizabil ierarh cărturar, a căruia formidabilă putere de muncă și de creație literară sporește par'că proporțional cu mulțimea anilor și cu greutatea trebilor Bisericii pe care o păstorește: Înalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim, ultimul și cel mai fecund dintre reprezentanții curentului paisian.

Alegerea cărții *Cântarea Cântărilor* pentru a forma obiectul unei ediții separate, este cum nu se poate mai fericită, întrucât această nemuritoare operă sacră este cea mai dificilă și mai discutată dintre cărțile canonice ale Vechiului Testament. Ediția acestei cărți, scoasă prin grija și osteneala Prea Fericitului nostru Arhipăstor, se poate numi pe drept cuvânt o *ediție de lux*. Lucrarea, în același format mare al monumentalei *Istoriei Biblice*, atrage și încântă, înainte de toate, ochiul cetitorului, prin calitatea superioară a hârtiei, prin tipărirea îngrijită, cu literă mare și citeață, dar mai ales prin cele două admirabile planșe și cele 13 figuri care împodobesc textul.

Traducerea însăși e precedată de o parte introductivă (pp. 5-30), în care I. P. Sf. Autor dă bogate și prețioase „Lămuriri” despre locul, situația și caracterul cărții, despre titlul și cuprinsul ei,

despre diferitele interpretări (literale, tipice și alegorice) ce i s'au dat, despre canonicitatea, forma literară sau construcția exterioară a cărții, despre unitatea și autorul ei. Găsim adunate aci părerile tuturor sfinților Părinți și scriitori bisericești care și-au spus cuvântul cu privire la aceste spinoase probleme: Origen, Ieronim, Teodoret al Cirusului, Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Ambrozie al Milanului, Fericitul Augustin, ș. a. Găsim de asemenea părerile vechilor interpreți și rabini iudei (Rabi Akiba, Aben Ezdra, diferite păreri din Targumi și Midrașe), precum și ale exegeților și bibliologilor mai noi, care s'au ocupat cu această mult discutată carte (Hugo Grotius, Bossuet, Hoffmann și Delitsch, Ed. König, Gustav Karpeles, Cosovici, ș. a.). Printre altele, I. P. Sf. Patriarh citează în această parte și interpretarea — cu deosebire interesantă și nouă pentru exegeza biblică românească — a profesorului A. A. Olesnițchi dela Academia Teologică din Kiev, expusă în lucrarea sa „*Cartea Cântarea Cântărilor și criticii ei cei mai noi*” (în rus., Kiev 1881—82). Cum era și firesc, I. P. Sf. Autor stăruiește în partea introductivă mai mult asupra interpretării tradiționale și oficiale în exegeza creștină ortodoxă, a cărții Cântarea Cântărilor: interpretarea alegorică, după care acest celebru epitalam solomonic este imnul proorocesc al iubirii veșnice și suprafirești dintre Hristos și Biserică.

În întregimea lor, „lămuririle” introductive care alcătuiesc partea întâia a lucrării I. P. Sf. Patriarh, reprezintă o operă de erudiție migăloasă, de o neprețuită valoare pentru studiul nostru biblic, deoarece până acum nu aveam în românește asupra Cântării Cântărilor decât cunoștințele, sărace și învechite, din capitolul respectiv al manualului de introducere în V. T. al lui T. Tarnovschi. Meritul Prea Fericitului Autor este cu atât mai mare, cu cât toată această operă de înaltă cărturărie teologică e scutită de obișnuitul balast al notelor din josul textului, caracteristicile manualelor de școală și tratatelor științifice de specialitate și — în plus — e expusă într'o formă simplă și clară, lipsită de termenii tehnici pretențioși ce se întâlnesc de obicei în lucrările de acest fel.

Să trecem acum la însăși traducerea textului Cântării Cântărilor, care formează partea a doua a lucrării I. P. Sf. Patriarh (pp. 31—54). Trebuie să precizăm dela început că această carte este poate cea mai grea de tradus din cărțile Sfinte. Într'adevăr, dintre producțiile poeziei sacre ebraice, ea este cea care poartă cel mai bine pecetea, adânc întipărită, a provenienței sale orientale. Operă prin excelență lirică, lipsită cu totul de elementul narativ sau istoric, Cântarea Cântărilor este plină la tot pasul de poezia specifică și intraductibilă a mediului exotic în care s'a plămădit întreaga literatură sacră a Bibliei, mediu atât de deosebit de cel în care trăim noi. În versurile ei se oglindește toată fauna și flora bogată și multicoloră a vechiului Pământ-Sfânt: mirtul și nardul, smirna și aloele cu balsamul lor îmbătător, via stufoasă și plină de rod, în care vulpile își fac vizuini și culcușuri, păstorii cu turmele de miei, capre și iezi, coborînd agale pe coastele împădurite ale Galaadului, ienuperul cu ciorchinii săi, cedrii și chiparoșii mulți seculari ai Libanului, cu vârful până la cer și cu umbra deasă, zarnacadeaua și crinii câmpului, cerboaițele și gazelele din văile

cu ape, cetatea păzită de strejari și de turnul lui David, cu ulițele ei strâmte, întunecoase și întortochiate, printre care mireasa des-nădăjduită își caută mirele dispărut din patul nupțial, vitejii răboinici care înconjoară litiera lui Solomon, palatul împărătesc scânteietor de bogăția și luxul aurului și ștofelor scumpe. Dar nu numai cadrul, ci și avântul liric al inspirației înflăcărâte care constituie fondul imnului, este propriu sufletului oriental, exuberant și arzător, ca și șoarele care-l dogorește. Dacă mai adăogăm la aceasta și sensul alegoric, tainic și dumnezeesc, care se ascunde sub veșmântul exterior al imnului, iată atâtea greutăți pe care trebuie să le biruiască cel ce se încumetă să dea în graiu românesc acest sacru produs poetic zămislit într'o lume atât de distanțată de noi ca timp și loc și cu o mentalitate atât de deosebită de a noastră.

Ca text, traducerea I. P. Sf. Patriarh este — cu foarte puține și mici deosebiri — aceeași din Biblia 1944, tradusă în cea mai mare parte de I. P. Sf. Sa. Dar traducerea din această ediție separată se deosebește atât de ediția aceleiași traduceri din Biblia 1944 cât și de toate celelalte traduceri românești existente până acum, printr'o caracteristică de ordin formal-extern. Este cea dintâi traducere care împarte textul cărții nu numai în capitole și versete, ci și în secțiuni, ca într'un fel de scene sau acte, după cele trei grupe de persoane care acționează aci; 1) mirele, 2) mireasa și 3) corul fetelor din Ierusalim, indicându-se prin subtitluri, anume căreia dintre aceste personaje aparțin cuvintele respective. Prin împărțirea aceasta, folosită de altfel la cei vechi în comentarul lui Origen, în manuscrisul sinaitic al Septuagintei și în traducerea etiopică făcută după Septuaginta (vezi „lămuririle” introductive, pp. 20—21) traducerea românească a Cântării Cântărilor îmbracă înfățișarea externă de dramă și în același timp capătă multă cursivitate și limpezime, putându-se astfel urmări mult mai repede și mai ușor șirul ideilor și sensul diferitelor fragmente de texte care compun conținutul imnului. În plus, se păstrează forma de poezie din original, respectându-se cât mai mult cu putință factura și dispoziția versurilor din textul ebraic.

În genere, orice traducere *nouă* își justifică apariția numai într'atâta cât reprezintă un progres și o îmbunătățire față de cele anterioare, atât în ceea ce privește exactitatea sau fidelitatea față de original cât și superioritatea sau frumusețea limbii folosite. Din fericire, traducerea I. P. Sf. Patriarh își legitimează cu prisosință existența, din ambele puncte de vedere formulate mai sus. Cât privește fidelitatea față de originalul ebraic și de traducerea greacă a Septuagintei, traducerea aceasta se poate compara numai cu vechea traducere a prof. Nițulescu din Sfânta Scriptură, editată de Societatea biblică britanică care poate fi privită ca cea mai literală și mai științifică dintre traduceri românești ale V. T. Față de aceea, traducerea I. P. Sf. Patriarh Nicodim are însă o infinită superioritate în ceea ce privește calitățile limbii românești folosite. Prea Fericirea Sa știe să îmbine minunat exactitatea și conștiinciozitatea fondului sacru și etern cu frumusețea veșmântului trecător al limbii. Fără să sacrifice sau să știrbească ceva din deplinătatea sensului din original, I. P. Sf. Sa a

izbutit să îmbrace acest nepieritor produs al poeziei sacre inspirate, în cel mai curat și mai fermecător veșmânt de graiu românesc. Din acest punct de vedere, traducere I. P. Sf. Sale întrece cu mult nu numai pe cea respectivă din Biblia Sinodului din 1914, ci și pe cea datorită preoților V. Radu și Gala Galaction, din Biblia editată de Fundațiile Cult. Regale în anul 1936. Într'adevăr, I. P. Sf. Sa a știut să se ferească de acei termeni noi care dădeau acestei din urmă traduceri o stridentă și căutată rezonanță poetică, răpindu-i în schimb caracterul specific al graiului bisericesc. În traducerea Cântării Cântărilor întâlnim aceeași mireasmă plăcută a graiului românesc, curat, popular, plin de poezie și totodată de farmecul arhaic al limbii bisericesti, care se întâlnește în toate celelalte cărți sfinte traduse de I. P. Sf. Patriarh, trădând numai pe alocurea oarecare culoare moldovenească. Exemplificăm, la întâmplare, cu un scurt crâmpeiu, format din cuvintele mirelui către mireasă :

„Ca petece pe sânul tău mă poartă,
Poartă-mă ca brățâ la mâna ta !
Că iubirea ca moartea e de tare,
Și ca iadul de grozavă-i gelozia :
Săgețile ei sunt săgeți de foc,
Și flacăra ei ca fulgerul din cer !
Marea, dragostea n'o poate stinge,
Nici râurile s'o potolească !
De-ar da cineva pentru iubire,
Tot avutul casei sale,

Cu dispreț ar fi răspins acela !” (Cap. VIII, 7-8, pag. 52-53).

Dar frumusețea și farmecul poetic al Cântării Cântărilor în traducerea românească a I. P. Sf. Patriarh Nicodim nu se poate demonstra ; ea se poate simți și gusta numai citind cartea în întregime. Numai atunci îți dai seama cât de bine a știut iscusitul tâlmăcitor să întoarcă pe limba noastră nu numai revărsarea lirică a simțirii înflăcărata a regelui Solomon, ci și atmosfera mistică ce se desprinde din tâlcul adânc dumnezeesc ascuns sub învelișul omenesc al cuvintelor. Am putea spune că abia acum s'a tradus pentru prima oară Cântarea Cântărilor în românește !

Cele 13 figuri reușite, presărate printre text, care se întâlnesc și în Istoria Biblică a lui Lopuhin, tradusă tot de I. P. Sf. Patriarh, și care provin în cea mai mare parte din *Biblia ilustrată* a lui G. Doré, sunt cum nu se poate mai bine venite și chibzuit alese, înfățișând peisagiile, plantele și ființele care populează mediul exotic al Pământului-Sfânt. Ele contribuiesc astfel nu într'o mică măsură la ușurarea înțelegerii cuprinsului cărții, ilustrând în chipul cel mai sugestiv atmosfera specific orientală pe care o evoacă.

Atât prin calitățile de fond ale traducerii, cât și prin execuția tipografică superioară, care rivalizează cu cele mai elegante producții ale artei grafice străine, ediția separată a cărții Cântarea Cântărilor datorită I. P. Sf. Patriarh Nicodim este cel mai frumos dar făcut bi-

bliofililor și doritorilor de carte bisericească aleasă. Satisfăcând cele mai pretențioase cerințe ale simțului estetic și literar, ea reprezintă un început fericit și un model vrednic de imitat pentru aceia care își vor lua sarcina de a continua munca de editare și traducere, de tâlcuire și de răspândire a cărților dumnezeiești Scripturi.

Diaconul ENE BRANIȘTE

COMANG. IOAN, Preotul, *Probleme de filosofie și de literatură patristică*, edit. „Casa Școalelor”, 1944, 275 pp.

Opera sfinților Părinți ai Bisericii creștine constituie, pentru orice teolog, alimentul indispensabil întreținerii vieții intelectuale și îndrumătorul ei competent pe făgașul ortodoxiei. Dar chiar pentru oricare alt compartiment al culturii decât teologia, această operă reprezintă o hrană deosebit de substanțială.

Cu toate acestea, multă vreme această neprețuită comoară de gândire și simțire a fost aproape în întregime ignorată în țara noastră: în afară de cele câteva traduceri din câțiva sf. Părinți, nici măcar teologii n'o cunoșteau decât foarte vag și prin surse de a doua mână, în majoritate apusene și prin aceasta adesea tendențios diformate; cât despre lumea cealaltă, ignoranța a fost totală.

Situația aceasta, care a favorizat alunecarea spre atâtea erori și confuzii și care explică în parte inaniția și inconsistența culturii noastre, n'a putut trece nesemnalată. S'au ridicat multe glasuri, cari au cerut stăruiitor întoarcerea neîntârziată la izvoarele pure ale sf. Părinți. Și trebuie să recunoaștem cu satisfacție că această stare de lucruri a început să se schimbe spre bine.

Iar printre cei ce au determinat această îndreptare a preocupărilor spre studiul sf. Părinți, merită a fi numit în primul rând Preotul Ioan G. Coman, profesor de Patrologie la Facultatea de Teologie din București. P. C. Sa și-a câștigat un adevărat renume prin munca de benedictin, pe care a depus-o timp de câțiva ani la universitatea din Strasbourg pentru pregătirea sa, muncă încununată cu obținerea în streinătate a două grele și strălucite doctorate în Teologie și Litere. Temeinic cunoscător al limbilor clasice și al multor limbi moderne și posedând, în același timp, o admirabilă metodă de lucru și o cultură multilaterală, C. Sa a produs, prin neobosita sa putere de muncă, în relativ scurtă vreme, numeroase lucrări de mare valoare științifică, atât în românește, cât și în limba franceză, care au meritat elogiioase aprecieri din partea savanților români și apuseni.

La început, lucrările P. C. sale abordau, cu predilecție, probleme privind limbile și literaturile clasice; de la numirea P. C. sale ca profesor la Teologie, preocupările sale se concentrează asupra problemelor patristice.

Cea mai recentă lucrare publicată, intitulată „Probleme de filosofie și literatură patristică” tratează câteva din punctele vastului program, pe care autorul l-a proiectat asupra gândirii dogmatice, morale, estetice și sociale a sf. Părinți.

În prefața acestei lucrări, autorul promite a face Bisericii și Țării

ofranda unei dogmatici și a unei metafizici ortodoxe, „întemeiate exclusiv pe documentele originale ale epocii patristice”, care sunt „absolut necesare spiritualității românești contemporane”.

Lucrarea aceasta izbutește să actualizeze anumite probleme importante, puse de gândirea patristică. O primă serie este menită a trata teme mai generale. Astfel, primul studiu, intitulat atât de sugestiv „Între Parnas și Tabor”, tratează despre raportul dintre literaturile greacă profană și greacă creștină. Autorul subliniază punctele de contact dintre cele două literaturi, printre care merita a fi amintite: a) marea bogăție de vocabular și incomparabila mlădiere a limbii grecești, care a făcut „posibilă și ușoară vehicularea noțiunilor, a ideilor, a formulilor și a nuanțelor de tot felul în marile desbateri hristologice, trinitare, mariologice, monofizite și iconoclaste”; b) anumite idei și atitudini umane comune; c) larga folosire de către sf. Părinți a ideilor, sumelor și argumentelor din literatura profană. Printre deosebiri, Păr. Prof. Coman relevă caracterul pur natural și imanent al literaturii eline, spre deosebire de caracterul supranatural al celei creștine și opune nota universalistă a stilului creștin de viață, stilului de viață elin, care era aristocratic, teoretic, național și chiar de castă.

După ce arată genurile literare de preferință ale literaturii creștine: poezia lirică, istoriografia, oratoria, filosofia, polemica și genul epistolar, autorul conchide că între cele două literaturi nu există abis, ci legături puternice.

Frumusețea gândirii patristice este titlul unui al doilea studiu, în care se pun în evidență câteva din meritele gândirii patristice în deslegarea unor importante probleme. Astfel: identificarea Logos-ului cu Iisus Hristos, considerată de autor ca fiind creația cea mai revoluționară a gândirii patristice; în cosmogonie, creația din nimic a unei lumi bune; în antropologie, concepția omului ca unitate și a păcatului ca o lipsă a binelui; o nouă interpretare a naturii și istoriei, purificate prin moartea și învierea lui Iisus Hristos și perspectiva optimistă a vieții, toate acestea sunt soluțiuni fericite date unor probleme de vitală importanță.

Eseul intitulat *Eroismul elitelor patristice* prinde bine și analizează magistral cele trei feluri de eroisme: eroismul cunoașterii, eroismul sfințeniei și eroismul morții.

După aceste subiecte cu un caracter mai general, autorul trece la un fel de exemplificare a ideilor expuse, tratând subiecte mai speciale.

Primul din seria acestora este studiul: *Atenagora atenianul despre învierea morților*, menit a pune în valoare această operă de profundă credință și înaltă știință, ce face onoare gândirii creștine.

Despre filosofie, înțelepciune și religie la scriitorul patristic Lactanțiu este un studiu asupra scriitorului latin, care, fără a avea o originalitate deosebită în gândire, are meritul unui orizont larg și al unei considerabile puteri de sinteză.

Opera sa: *Divinae Institutiones* este „un impresionant repertoriu al culturii umane”. Valoarea acestei opere stă în lupta fățișă, sinceră și amănunțită, pe care primul dintre scriitorii latini o duce cu filosofia profană și în metoda întrebuintată și concluziile la care ajunge. Ideia

esențială a acestui studiu se rezumă în fraza conclusivă: „și în înțelepciune se află religie, și în religie se află înțelepciune. Deaceia, ele nu pot fi separate, pentru că a fi înțelept nu este altceva decât a cinsti pe Dumnezeu adevărat cu adorare dreaptă și evlavioasă”

Studiul privind *modul uman și creștin al existenței după scrisoarea către Diognet* cercetează „unul din documentele cele mai caracteristice care prezintă în chip clasic modul existenței creștine. Părintele Profesor Coman consacră, mai întâi, cercetări temeinice chestiunii, atât de controversate a identificării autorului și propune o ipoteză proprie, pe care o susține cu puternice argumente după care, autorul este un discipol al sf. Iustin, Martirul și Filosoful.

Scrisoarea către Diognet prezintă comparativ modul elenic, modul iudaic și modul creștin al existenței. Elinii n'au depășit planul natural, iudeii au creat „o sinteză bizară de revelație și sinistră rătăcire” p. (159). Modul creștin al existenței este superior primelor două prin elementele din care e alcătuit: revelație, credință, cunoaștere umană, viață și iubire. În această scriere, se află neperitoare pagini, în care se zugrăvește viața creștină și pe care autorul studiului de față le relevă așa cum se cuvine

În studiul *între perspectivele profane și creștine ale existenței*, autorul analizează și pune în lumină lucrarea scriitorului Lactanțiu *De vero cultu* (cartea VI din *Divinae Institutiones*) în care acesta „construiește, fără ajutorul sfintei scripturi, cel mai original și cel mai complex sistem de morală creștină până la el” (177). Meritul lui Lactanțiu constă, cu deosebire, în „măestria cu care frumusețea și soliditatea moralei creștine sunt scoase în evidență și impuse definitiv printr-o continuă confruntare cu principiile moralei păgâne” (p. 178).

Lactanțiu opune monoteismul și spiritualismul creștin politeismului și materialismului păgân. El reproșează păgânilor: a) de a nu fi dat o definiție temeinică virtuții; b) de a fi identificat virtutea cu știința binelui; c) stilul curent al vieții păgâne nu era virtutea, ci pragmatismul și indiferentismul; d) neavând perspectiva altei vieți, raportau totul la viața aceasta trecătoare; e) stoicii mutilau natura umană, căutând să stârpească, nu să înfrâneze, viciile; f) virtutea păgână nu este o scară spre transcendent.

Sensul creștin al virtuții este cu totul altul. Creștinul este luminat de sus și orientat spre Dumnezeu. Desăvârșirea creștină are drept obiect nu numai faptele, ci și gândurile și cuvintele. Morala se întemeiază pe religie. Morala creștină țintește promovarea existenței și dobândirea nemuririi, pe când morala profană, utilul și efemerul.

Un alt studiu, tot de morală creștină, privește *Frumusețea desăvârșirii creștine după sf. Grigorie de Nyssa*. Autorul remarcă, cu drept cuvânt, că „idealul desăvârșirii eline antice consta în realizarea aceluiași ideal de bine și frumos suprem conjugate: kalokagathia”. Dar aceste două însușiri n'au fost niciodată realizate în aceeași persoană. Desăvârșirea lumii antice era apoi egoistă, orgolioasă și nu era orientată spre supranatural. Nici zeii, nici semizeii nu întrupau desăvârșirea.

După această pregătire introductivă, autorul trece la analiza cărții sf. Grigorie de Nyssa, intitulată *Despre desăvârșire și cum trebuie să*

fi creștinul — Prima idee importantă, pe care o susține sf. Grigorie este că desăvârșirea creștină nu poate fi concepută decât integral: în fapte, în cuvinte și în gândire. A doua idee însemnată stă în afirmația că „vieța creștinului trebuie să fie o continuă reeditare a vieții Domnului“ (p. 245). Modelul desăvârșirii este Mântuitorul cu însușirile sale. Dar „nu toate aceste atribute și funcțiuni ale Mântuitorului sunt imitabile, pentru că unele sunt metafizice, altele metafizico-istorice și altele istorice; numai acestea din urmă sunt accesibile omului și deci imitabile“ (p. 251). Scopul desăvârșirii creștine este „restabilirea în chipul vechii frumuseți paradisiace“. Posibilitatea și caracterul firesc al desăvârșirii creștine sunt date în faptul că Hristos este conatural și consubstanțial cu corpul acestei Biserici, format din creștini.

Deși sf. Grigorie are o concepție prea ideală despre creștinism când afirmă: „creștinii mediocri nu sunt creștini“, totuși dă dovadă de un spirit larg înțelegător când susține că „sfințenia nu este un apanagiu exclusiv al schimicilor“.

Redăm, în concluzie, câteva pregnante formulări date de Părintele Coman din concepția sf. Grigore: „Sublimul modelului desăvârșirii creștine nu trebuie să ne înspăimânte. Noi nu imităm din Iisus Hristos decât atribuțiile care sunt accesibile naturii umane“. Desăvârșirea creștină e o operă de colaborare a strădaniilor omenești cu harul dumnezeesc: „adevărată desăvârșire este a nu te opri niciodată în progresul spre mai bine și a nu delimita prin niciun hotar acest mai bine“ (p. 263).

Inercarea privitoare la *Dogma creștină* cuprinde, de asemeni câteva reflexii adânci. Vrednică de amintit este în deosebi afirmația: „Imutabilitatea și eficiența supranaturală a dogmei creștine se sprijină mai ales pe două temeuri controlabile. Întâi istoricitatea venirii și intrupării lui Dumnezeu în lume prin Fiul său, Mântuitorul Iisus Hristos. Dogma creștină nu e un principiu sau o idee abstractă ca în celelalte religii și filosofii, ci expresia gândirii și acțiunii lui Dumnezeu în istorie“ (p. 266) iar „al doilea temei al imutabilității și eficacității supranaturale a dogmei este Biserica“ în virtutea veșniciei și infalibilității ei.

Făcând aceste câteva sublinieri de fond, adăugăm că meritul deosebit al acestei lucrări stă nu numai în alegerea unor subiecte substanțiale și în amploarea cu care sunt tratate, ci mai ales în documentarea riguroasă științifică după sursele originale, care îi dau o factură cu adevărat occidentală.

Prin toate aceste calități, lucrarea Părintelui Profesor Ioan Coman se impune cercetării teologilor și tuturor oamenilor de cultură din țara noastră.

CONST. C. PAVEL

JOHNSON, HEWLETT, Decan de Canterbury, *Puterea sovietică*. În românește de Eduard Ellenberg, București, Forum, 1945, 14 X 20, 185 p., 900 lei.

Prin noua ordine socială instaurată acum 28 de ani în Rusia țaristă de altădată și prin uriașele rezultate, morale și materiale, obținute până în prezent, Uniunea Sovietică a câștigat prietenia multor personalități de peste hotare, printre care se numără, la loc de frunte, și Dr. Hewlett Johnson, Decan de Canterbury.

Dr. Johnson a vizitat Rusia Sovietică încă din 1937, și entusiasmat de ceea ce a văzut și constatat, a scris o carte voluminoasă și temeinic documentată, *The Socialist Sixth of the World* („A șasea parte socialistă a lumii”), publicată după invazia Poloniei, la începutul anului 1940, tradusă până astăzi în 12 limbi.

În 1941, imediat după semnarea tratatului de alianță dintre Marea Britanie și Uniunea Sovietică, Decanul de Canterbury a tipărit o nouă lucrare, *Puterea Sovietică*, apărută în luna Martie a. c. și în limba română, în editura „Forum”.

În Mai și Iunie c., Dr. Hewlett Johnson a fost din nou oaspetele vecinilor și prietenilor noștri din Răsărit, fiind invitat în mod special de către VOKS (Societatea pentru relațiuni culturale cu țările străine) și de către Comitetul executiv al Uniunii Crucii Roșii și Semilunei Roșii din U. R. S. S.

Profitând de această împrejurare, Comisia de anchetare a crimeilor săvârșite de Germani în Polonia l-a invitat să viziteze mai multe localități din Polonia.

Deplasările și interview-urile d-rului Johnson s'au bucurat de o deosebită atenție din partea presei românești, care, însă, în mod constant, l-a prezentat ca fiind „arhiepiscop de Canterbury”, de și, în realitate, este „decan de Canterbury”, „decanul catedralei”, vicar — am putea spune — pe lângă Monseniorul Geoffrey, Arhiepiscopul de Canterbury, Primat al Angliei și al Metropolei. Observând greșala, „Jurnalul de Dimineață” (18 Iunie 1945) a publicat o rectificare, afirmând însă că „d-rul Johnson este Protopop de Canterbury, Arhiepiscop fiind d-rul Fischer”.

„*Puterea Sovietică*”, pe care autorul o dedică propriilor săi copii și „tineretului generos și încrezător într'un viitor mai bun, din toate țările”, este o carte care „caută, aidoma cărții anterioare, să dea un tablou succint al metodelor și creațiilor sovietice”. Scopul principal al acestei lucrări este însă — după cum precizează autorul însuși în prefață — „de a face cunoscută lecția pe care Anglia ar trebui s'o învețe deacum înainte dela Rusia pentru a reuni astfel și mai mult cele două țări unite, după războiu, în tendința comună de a căuta și crea o nouă și mai bună ordine socială și o pace mondială”.

Cuprinsul cărții este grupat în trei mari capitole: cartea I-a — *drumul cel nou*; cartea a II-a — *viața nouă*; cartea a III-a — *exemplul*.

În prima carte, autorul se ocupă cu expunerea rezultatelor materiale, care au la bază principiul moral și o riguroasă metodă științifică.

Cartea a II-a tratează viața umană: copii, femei, bărbați, națiuni și, implicit, moralitatea, cultura, libertatea și religia.

În cartea a III-a, evidențiind lacunele vieții sociale din Anglia, prevede întronarea socialismului, care va cuprinde întreaga Europă, înlăturând definitiv capitalismul, întru cât nu corespunde nici creștinismului, nici științei și nici simțului comun. Experiența Rusiei este un impuls, și constituie cel mai indicat exemplu ce trebuie urmat, pentru crearea unei Anglii și a unei lumi noi.

Intorcându-ne la cartea a II-a, să ne oprim puțin la paragraful 9: *Căi spre religie* (pag. 127): Neînțelegând că Rusia își bazează toate

creațiile pe temelii morale și că dorințele ei au o afinitate cu religia, s'a iscat o ostilitate nejustificată, care „este în același timp o cauză contributivă a războiului. O falsificare voită a mobilizat bisericile împotriva Uniunii Sovietice și ele suferă acum în urma șocului”.

Interzicerea propagandei religioase și libertatea celei antireligioase (art. 124 al Constituției Staliniene din 1937) pare, pentru apuseni, o măsură mult mai aspră decât pentru un comunist rus, sau chiar pentru un comunicant (membru) al Bisericii ortodoxe. Apusenii scapă din vedere însă că, spre deosebire de creștinismul apusean, care se bazează mai mult pe învățătură, Ortodoxia pune accentul pe cult (ritual, simbolism, emoție), și ca atare, învățarea și propaganda sunt cu totul secundare pentru ea. „Sub camuflajul Ortodoxiei a pătruns propaganda anti-sovietică. Deaceia a fost interzisă orice acțiune propagandistică... Dacă refuzul propagandei este supărător în deosebi pentru Protestanți, refuzul dreptului de proprietate fiecărei biserici este supărător pentru romano-catolici”.

În schimb, religia se bucură în U. R. S. S. de destule drepturi, cunoscute astăzi de toată lumea.

Comunismul, după aspectul său pozitiv, nu este dușmănos religiei, ci descoperă chiar câteva lucruri care ar trebui să fie și obiectul ei: 1) are grijă de o bază morală pentru societate; 2) salvează dela o izolare egoistă și reorganizează viața.

„Atât comuniștilor, cât și creștinilor, comunitatea le este cea mai scumpă. Omul se înțelege pe el însuși în societate. Comunistul face pe creștin să se rușineze de imperfecțiunea tendinței sale către o societate armonioasă”.

În afară de acest paragraf, în care Dr. Hewlett Johnson se ocupă în mod special despre poziția religiei în Uniunea Sovietică, în întreaga lucrare se observă o tendință de alăturare între creștinism și socialism, sub diferitele lui aspecte. Pe alocurea, are accente înduieșătoare: „în interesul libertății, bombardăm muncitori lipsiți de apărare, vechii noștri aliați, în fabricile franceze” (pag. 137).

În paragraful 3 (*Europa de astăzi*) din cartea a III-a (pag. 160), pledând pentru federalizarea micilor state europene — statele suverane nemai corespunzând actualității —, se ocupă și de România, „mică și agricolă”, care „are nevoie de bani pentru a-și moderniza agricultura” (pag. 161).

Cartea prelatului englez a adus o prețioasă contribuție la cunoașterea realităților din Uniunea Sovietică. În numai 185 de pagini sunt expuse în mod curgător și cu o remarcabilă claritate atâtea detalii și atâtea probleme, încât e greu să-ți faci o idee justă despre conținutul ei dintr'o dare de seamă ca cea de față, căci este o carte care nu se poate rezuma, în special partea I-a.

Versiunea românească, bună; în special, înfățișarea tehnică.

TEODOR N. MANOLACHE

NOTE BIBLIOGRAFICE

TEOLOGIA ISTORICĂ

PAUL LEMERLE, *Histoire de Byzance («Que sais-je?» Le point des connaissances actuelles*, Nr. 107), Paris (Presses Universitaires de France), Paris 1943, 127 p.

În această lucrare, apărută în colecția «*Que sais-je?*», autorul ne prezintă într-o formă rezumativă dar substanțială istoria imperiului bizantin. Cartea are un caracter de popularizare și se adresează în deosebi marelui public pentru a-l informa asupra epocilor de lumină și de umbră, de înălțare și de coborîre din istoria imperiului care a oprit pe loc lumea barbară, până când Occidentul a fost destul de puternic ca să primească moștenirea Bizanțului și s'o desăvârșească. Lucrarea mai are și acest merit: ne pune la îndemână sub o formă atractivă ultimele rezultate ale marilor bizantinologi cu privire la istoria Imperiului de Răsărit.

Cele opt capitole, în care autorul a reușit să-și concentreze materialul istoric atât de bogat, au aceste titluri: I. *Constantin: monarhia creștină și orientală*; II. *De la Constantin la Iustinian: lupta contra ereticilor și contra barbarilor (337—518)*; III. *Secolul lui Iustinian (518—610)*; IV. *Dinastia lui Heraclius și sfârșitul imperiului roman (610—717)*; V. *Dinastiile isauriană și amoriană. Iconoclasmul (717—867)*; VI. *Dinastia «macedoneană» și apogeul imperiului (867—1081)*; VII. *Bizanțul și Cruciații. Comnenii și Angelii. Statele latine și imperiul grec de Niceea (1081—1261)*; VIII. *Paleologi și căderea imperiului bizantin (1261—1453)*.

Fără să ne oprim la toate cele expuse de autor, vom încerca să înfățișăm lectorului linile largi ale gândirii sale.

Cea dintâi problemă dificilă: De când începe istoria Bizanțului? Incepe la 11 Mai 330, ziua în care Constantin cel Mare a inaugurat solemn, pe malurile Bosforului, noua Capitală a imperiului, sau începe dela Heraclius, cel care, pentru prima oară, în sec. al VII-lea luă oficial titlul de *basileus*, prin care, până atunci era desemnat regele Persiei? Fără să treacă cu vederea faptul că până la Heraclius viața imperiului a continuat sub forma ei romană, și numai de atunci se poate vorbi de un *imperiu grec de Răsărit* (p. 66), autorul socotește că se poate vorbi de un *imperiu bizantin*, de îndată ce Roma a fost părăsită, a cărei decădere era fără remediu, iar Constantinopolul devine Capitala Imperiului (p. 5). De aceea și justifică: Bizanțul începe de la Constantin.

Roma a trăit îmbrăcată în haina civilizației păgâne. Bizanțul în-

seamnă continuarea aceluiași imperiu însă îmbrăcat în haină creștină. Dacă, pe baza studiilor recente ale bizantinologului belgian, H. Gregoire, autorul e departe de a recunoaște convertirea minunată a lui Constantin la creștinism (p. 12—20), iar faimosul «*edict*» de la Milan, din 313, e pe punctul de a fi socotit o «*ordonanță*» dată de Liciniu la Nicomidia, în Iunie 313 (p. 12—20), recunoaște totuși faptul capital că sub Constantin creștinii nu fură persecutați, ci tratați cu favoare (p. 20), ceea ce justifică din plin locul de onoare pe care Biserica creștină i l-a acordat. La sfârșitul domniei sale, imperiul primi în întregime caractere noi, care ne fac să constatăm că de acum *incepe o altă istorie*.

Este justă părerea autorului că toate succesivele împărțiri ale imperiului n'au constituit în mintea contemporanilor ruperea unității imperiale. Nici «*Romanii*» nici «*Barbarii*» n'au avut impresia că Orientul și Occidentul prin aceste împărțiri erau distincte. Chiar Odoacru, care uzurpă pe ultimul împărat roman din Roma, ceru investitura ca rege de la împăratul Anastasie al Bizanțului. Acesta i-o acordă (p. 33). Situația aceasta a continuat neschimbată până la Carol cel Mare.

Ajungem la strălucita domnie a lui Iustinian (527—565). Privită în evoluția istorică a Bizanțului, perioada sa ne apare ca o eroare istorică de proporții grandioase. Eroarea constă în faptul că a întrerupt o evoluție normală și necesară. În timp ce toți împărații de la Constantin până la el au orientat destinele imperiului către Orient, partea cea vie a imperiului, el orientă ambițiunile sale către Occident, către partea cea moartă (p. 46). Totuși, în timpul domniei sale, cultura și civilizația bizantină au atins o strălucire ale cărei urme ne farmecă până azi. De la el trebuie să datăm civilizația propriu zis bizantină (p. 63). Domnia lui e importantă din multe puncte de vedere. Din punct de vedere etnic, în timpul lui, s'au produs numeroasele migrațiuni slave în Balcani, încât epoca sa, spune A. Vasiliev, «a pus temelile problemei slave în Balcani» (p. 51). Slavii s'au întins aproape în toată peninsula, până în Peloponez și arhipelag, fapt care a dat naștere teoriei celebre și exagerate a lui *Fallmerayer*, după care toată Grecia ar fi fost «*slavizată*» la sfârșitul sec. al VI-lea și începutul sec. al VII-lea (p. 64).

Epoca lui Heraclius (618—717) prezintă, după cel mai recent istoric al statului bizantin, G. Ostrogorsky, o importanță excepțională. Acum e punctul de plecare al *istoriei propriu zis bizantine*, în timp ce până la el imperiul putea să fie numit încă *roman* (p. 65). El primi pentru întâia dată titlul de *basileus*. Din cauza mișcării teritoriului, imperiul căpătă mai multă omogenitate etnică și *deveni imperiu grec*. Sub el, limba greacă deveni limba oficială a statului, limba legislației și a administrației. Pericolul arab și năvălirile barbare care nu mai conteneau, impuseră imperiului o formă administrativă nouă: *împărțirea în teme*, adică provincii guvernate de o singură persoană în mâinile căreia se concentrase puterea civilă și militară, contra principiului administrației romane, care a putut menține secole de-a rândul separarea puterilor (p. 71).

Sub dinastiile isauriană și amoriană (717—867) a izbucnit în Bizanț lupta împotriva sfintelor icoane, iconoclasmul. Aspectele iconoclasmului au fost de natură religioasă și politică. Consecințele lui însă au fost multiple. Dintre toate, notăm pe cea mai importantă: adâncirea deosebirii

dintre Orient și Occident, care duse la crearea unui al doilea imperiu creștin roman, în Occident, prin încoronarea lui Carol cel Mare de către papă, în noaptea de Crăciun a anului 800 (p. 83).

Cu dinastia macedoneană (867—1081), imperiul bizantin atinge apogeul. De la Iustinian, Bizanțul are acum «a doua vârstă de aur». În timpul acestei dinastii, a luat naștere în Occident, prin încoronarea lui Otton la Roma, în 962, sfântul imperiu roman de națiune germană (p. 87). Rivalitatea religioasă dintre Roma și Bizanț, începând din timpul marelui patriarh Fotie, a contribuit cu noi elemente la înmulțirea neînțelegerilor dintre cele două părți ale fostului imperiu. Pentru Bizanț, apar la orizont pericole noi: în Occident, pericolul normand, pe urma celui arab, iar în Răsărit, pericolul turc. Anul 1071, când împăratul Romanos al IV-lea Diogen a fost bătut de șeful turc Alp Arslan, în lupta de la Mantzikert (p. 98), ne face să și întrezărim catastrofa din 1453.

Dar până la această dată, Bizanțul mai avea încă de băut din cupa amărăciunilor. Înainte ca imperiul să cadă sub loviturile Turcilor, a trebuit să cadă de loviturile Cruciaților, în Cruciada a IV-a, la 13 Aprilie 1204, «*digne conclusion d'un «croisade» și étrangement comencée*» (p. 109). De altfel, autorul recunoaște fără pic de înconjur că «interesele politice și economice fură factori atotputernici, dar ele se disimulară sub o ideologie, aceea a eliberării locurilor sfinte» (p. 106).

Din timpul domniei Comnenilor, apare un factor politic și economic nou, care, fără îndoială, a contribuit în mare măsură la ruina Bizanțului. În anul 1082, împăratul Alexios I Comnen, acordă Veneției printr'o diplomă imperială, drepturi economice atât de mari care puseră imperiul în situația de a renunța la propriile sale venituri (p. 102). Cu timpul, Veneția deveni un factor atât de puternic al politicii bizantine, evenimentele cruciadei a IV-a ne sunt martore, încât Mihail al VIII-lea Paleologul, restauratorul imperiului bizantin din mâna Latinilor, pentru a o combate, acordă Genovezilor în 1261, printr'un tratat semnat la Nymphalum, privilegii comerciale considerabile (p. 118). Bizanțul s'a resimțit profund de rivalitatea celor două republici.

Între anii 1204—1261, Bizanțul rămase sub stăpânirea Latinilor, care fundară aci imperiul latin de Constantinopol. Alături de acest imperiu, pe ruinele imperiului bizantin luară naștere o serie de principate france vasale: regatul de Tesalonic, ducatul Atenei și Tebei și principatul Abalei (Moreei). Din fostul imperiu grec nu mai rămăseseră decât trei bucăți, care făceau încă figură de state independente: Imperiul grec de Niceea, imperiul de Trebizonda și despotatul de Epir (p. 110).

E meritul dinastiei Paleologilor (1261—1453), și în deosebi al lui Mihail al VIII-lea Paleologul, de a fi înlăturat pericolul latin din Orient și de a fi refăcut ceea ce se mai putea reface din strălucirea de odinioară a imperiului. Slavii din Balcani, Bulgarii și Sârbii, au contribuit și ei cu partea lor la slăbirea Bizanțului, înlesnind, indirect, năvala Turcilor. De la 1365, de când Turcii și-au stabilit capitala la Adrianopole, zilele imperiului păreau numărate. Victoria Mongolilor lui Tamerlan, la Angora, 1402, asupra Sultanului Baiazid, îndepărtă un moment pericolul, dar exact după douăzeci de ani, în 1422, sultanul Murad al II-lea, se găsea în fața Constantinopolei (p. 123). În zorii zilei de 29 Mai 1453, sultanul Mahomet al II-lea

luă cu asalt Constantinopolul. Ultimul împărat bizantin, Constantin al XI-lea Dragases, căzu în luptă îmbrăcând într'o strălucire eroică sfârșitul tragic al unui imperiu milenar. În 1460, Mahomet al II-lea în persoană ocupă Mistra, Sparta medievală, iar în 1461, Trebizonda (p. 124). Din strălucitul imperiu bizantin n'a mai rămas decât amintirea.

Cauzele căderii Bizanțului sunt multiple. Autorul însă le reduce la două mai principale: *Cruciadele* și *antagonismul religios dintre Orient și Occident* (p. 125). Cruciadele au ruinat Bizanțul în mod inutil, pentru că Francii fură incapabili să se susțină în Orient și să facă operă politică durabilă. Nici Paleologii n'au mai putut îndrepta situația. Epoca lor n'a fost decât o *convalescență*, o *agonie*, cu toate că în acest timp literile și artele au cunoscut o înflorire care contrasta evident cu decăderea politică. Egemonia economică a Veneției și Genovei l-a împiedicat să se mai ridice. Cucerirea economică a imperiului fusese făcută de Occident, înainte ca cucerirea teritorială să fi fost făcută de Turcia (p. 125).

Singura salvare a statului era într'o înțelegere a Grecilor cu Latinii. Dar acest lucru, pentru cauze numeroase, era imposibil. Antagonismul celor două lumi era atât de accentuat, încât orice înțelegere era exclusă. Două exemple, acela al lui *Petrarca*, care îndrăsnea să scrie: «Turcii sunt inimici, dar Grecii schismatici sunt mai răi decât inimicii», și acela al marelui demnitar din Bizant, Luca Notaras, care a spus în acel moment: «mai bine să vedem domnind la Constantinopol turbanul Turcilor decât mitra Latinilor», ne ilustrează acest fapt.

Opera Bizanțului însă a fost măreață. El a păstrat de-a-lungul Evului Mediu, când lumea Occidentală zăcea în barbarie, toată cultura antichității pe care a îmbogățit-o prin aportul creștinismului și al culturilor orientale, iar atunci când el însuși a căzut pradă barbariei, a încredințat-o Occidentului, eliberat acum de lanțurile barbariei, s'o ducă mai departe. Prin aceasta Bizanțul merită respectul și recunoștința întregii umanități.

I. I. P.

TEOLOGIA PRACTICA

† SERGHIE, fost Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii, *Ave Hristos locșitor în Biserică?* Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1945, 15,5 x 23,5, 19 p. + 1 pl., 150 lei (Extras din «Revista Teologică», an. XXXV, nr. 5, Maiu 1945, pp.171—186).

Publicată ca o «cucernică închinare la împlinirea unui an dela moartea marelui Ierarh al Bisericii ortodoxe Ruse Serghie, Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii», broșura alcătuită de teologii români ortodocși dela Sibiu, în afară de articolul-studiu al Patriarhului adormit întru Domnul, cuprinde un «cuvânt de lămurire», iar în anexe, schițele biografice ale Prea Fericitului Serghie și Inalt Prea Sfințitului Alexei, actualul Patriarh, redată în românește după *Buletinul Patriarhiei din Moscova*, nr. 2/1944 (articolul) și nr. 6/1944 (schițele biografice). În planșe, în afară de text, chipurile celor doi ierarhi ruși.

Romano-catolicii susțin că Domnul Iisus Hristos, înălțându-Se la cer, a încredințat Biserica pe pământ locșitorului Său, apostolului Petru,

dela care, această funcțiune de locuitor, trece prin succesiune, cu toate prerogativele ei și cu darurile extraordinare, asupra papilor din Roma.

Din Evanghelle se constată că Iisus Hristos, despărțindu-se trupește de lumea pământească, nu s'a gândit nicidecum să se desfacă de grija pentru Biserica Sa. In lumina învățaturii apostolice despre unirea reală a lui Hristos, Capul, cu Biserica, Trupul Său, orice fel de discuții despre vreo înlocuire a Lui în Biserică, devin, în realitate, imposibile.

N'ar fi nepotrivit însă să existe în fruntea întregii Biserici universale pământești un singur conducător, un cap al ierarhiei bisericești, nu înlocuitor al lui Hristos.

«Neîncredințând Biserica nimănui, Domnul stă singur în fruntea ei până la sfârșitul veacului și pentru propovăduirea Evanghellei și conducerea turmei bisericești a trimis în lume pe Apostoli și prin ei și după ei episcopul ortodox».

T. N. M.

CONSTANTINESCU GR., PR., *Buna rânduială*. — Indrumări creștine. Craiova, Tip. Sf. Mitropolii a Olteniei, 1942, 11×16, 48 p., 10 lei. (Sfânta Mitropolie a Olteniei, «Cartea creștină pentru popor», Nr. 8).

IDEM, *Cu Duhul și cu adevărul*. Craiova, Tip. Sf. Mitropolii a Olteniei, 1943, 11×16, 64 p., 40 lei. (Aceași bibliotecă, Nr. 11).

Creștinii în genere, și mai ales cei militanți, se găsesc de multe ori în fața unor probleme asupra cărora se simte nevoie să fie lămurii. Lămuriri s'au dat și se dau mereu prin grai și prin scris, însă până la deprinderea lor trebuie să se insiste cu stăruință și cu metodă.

Pornind dela această constatare, vrednicul preot Grigore Constantinescu din Târgu Jiu a întocmit și a tipărit două broșurele cu lămuriri și îndemnuri, care «au în vedere mai ales buna cinstire ce-o dăm lui Dumnezeu în sfânta Biserică. Dar ele vor fi de folos și pentru a ști cum trebuie să ne închinăm, când buna cinstire o facem în orice alt loc».

In cea de a doua broșură, *Cu Duhul și cu adevărul*, care, după plan și după conținut poate fi socotită înaintea celei dintâi, (*Buna rânduială*), sunt tratate, pe înțelesul tuturor, următoarele probleme: *Unde se cuvine a ne închina* (în tot locul, pretutindenea); *despre Biserică* (locașul lui Dumnezeu, casă de rugăciune, comunitatea creștină, casa sfințirii noastre, trupul nostru); *cine nu poate intra în sfânta Biserică* (cei ce nu sunt creștini, ereticii, schismaticii, sectanții și apostatii); *eu nu merg la biserică* («Toți acei care stau acasă, ca să se roage singuri, deși ar putea să participe la Sf. Liturghie, se lipsesc de haruri și de multe vrednicii sufletești»); *pregătirea* (ducerea la biserică cere o anumită pregătire trupească și sufletească); *cultul creștin*, cunoștințe generale.

In cealaltă broșură, întâia în ordinea tipăririi, se dau lămuriri creștinilor «pentru a ști ce se cuvine a face, sau a nu face, în vremea când iau parte la Sf. slujbă, și mai ales în timpul Sfintei Liturghii, dorind ca *evlavia* lor să fie deplin întemeiată»: când se cuvine a veni la Sf. slujbă; aducerea prinoaselor; aprinderea lumânărilor; închinarea la sf. icoane; semnul sfintei cruci; unde stai; să stăm bine, să stăm cu frică; ieșirea din strană și îngenuncherea; când putem pleca din Sf. Biserică?

Iată atâtea probleme de ordin practic și tot atâtea răspunsuri de suflet folositoare.

Preotul Constantinescu, servind lui Dumnezeu cu râvnă și convingere, a văzut toate, le-a trăit, le-a aprofundat și le-a făcut înțelese tuturor celor ce vor să fie cu adevărat creștini. T. N. M.

MGR. HARSCOUËT, Evêque de Chartres, *Horizons liturgiques*. Ed. Casterman, Paris-Tournai, 1942.

După titlu, e greu să ghicești dela început ce vrea să spună autorul în această carte. Abia după ce ai parcurs cele câteva rânduri de *introducere*, te-ai lămurit: e vorba de o modestă încercare de a deschide noi *orizonturi* pentru înțelegerea și prețuirea liturghiei, adică a cultului oficial public al Bisericii romano-catolice. Este deci o nouă contribuție care se încadrează în câmpul, așa de productiv, al așa numitei *acțiuni* (*mişcări*) *liturgice* apusene. Fără să aibă pretenția că aduce ceva nou în acest domeniu, autorul încearcă totuși să arate, într'o manieră personală, ce este și ce trebuie să fie liturghia ritului roman: cult oficial al comunității creștine, refugiu al sufletelor contemplative, dar în același timp forță și izvor fecund de viață spirituală creștină. Cu toate că se servește de autori recunoscuți în materie, ca Dom Gréa, Festugière, L. Beauduin, Pius Parsch, Croegaert, și alții, autorul izbutește totuși să închege o lucrare cu o pecete destul de personală, fără nicio pretenție și aparatură științifică, scrisă în stilul colorat, concentrat și concis, caracteristic mai tuturor reprezentanților francezi de azi ai curentului de lămurire și de popularizare a liturghiei.

O primă parte a cărții (pp. 13—83) înglobează câteva capitole care se ocupă cu o *vedere de ansamblu* asupra liturghiei. Primul, intitulat *Attitudes envers la liturgie*, este de fapt un scurt istoric al cauzelor de părtărie și răcirii poporului față de liturghie (protestantism, liberul examen, laicism, indiferentism, neînțelegere, etc.), cauze care au făcut necesară *mișcarea liturgică*. Autorul recunoaște cu sinceritate că aceste cauze nu sunt numai dinafara Bisericii, ci — lucru curios — trebuiesc căutate uneori chiar înlăuntrul ei: reprezentanți autorizați ai clerului catolic au contribuit la o decadentă liturgică, prin felul greșit în care ei înșiși au înțeles și au prezentat liturghia. Intre aceștia, sunt enumerați *Navatel*, și autorii unora din așa numitele *Manuels de liturgie*, ca abații *Raimond* și *Boulenger*, care concep și explică liturghia având în vedere numai partea ei exterioară și ceremonială, sau scot în evidență regulile de tipic ale slujbelor sfinte (*les rubriques*), fără să le arate sensul și rațiunea. În această privință, autorul se declară partizan al școlii lui Dom B. Capelle, «nous instruisant du vrai visage de la liturgie» (p. 20).

În rezumat, atitudinea noastră față de liturghie — zice H. — trebuie să se rezume la: a căuta întâi să o înțelegem și apoi să participăm la ea, în calitate de membri ai Bisericii (p. 22). Căci — ne explică el în capitolul următor — *liturghia este cultul Bisericii*, Biserica este o societate, deci e vizibilă. Ea se exprimă social prin cultul său; cultul acesta este deci, în chip necesar, exterior și vizibil, colectiv și ierarhic etern ca și Biserica, având a perpetua jertfa Mântuitorului, în folosul lumii.

Cap. III stabilește, pe scurt, *locul liturghiei în Biserică și viața creștină*. Locul acesta e așa de important, încât papa Pius X a putut spune că izvorul prim și indispensabil al adevăratului spirit creștin este participarea activă la sfintele taine și la rugăciunea oficială a Bisericii» (p. 27).

Sursă și cauză a vieții religioase, liturghia se definește ca metoda prin excelență instituită de Biserică pentru a asimila sufletele la Iisus. Adevăr și doctrină, ea este izvor de moralitate, reguloare a pietății și mijloc de echilibru în viața spirituală, depozit teologic incomparabil, generatoare de artă. Nu fără dreptate a spus deci istoricul *Godefroi Kudth* că pricina ignoranței religioase este în fond ignoranța liturgică (ibidem).

Cap. următor, intitulat *La liturgie dans le temps*, conține o privire generală asupra anului liturgic (bisericesc) la romano-catolici. În întocmirea anului bisericesc — spune autorul — Biserica urmărește pas cu pas viața Mântuitorului, Care S'a întrupat în timp pentru a ne trage după Sine în eternitate. Sărbătorile Bisericii sunt deci, înainte de toate, aniversări. Sunt două cicluri principale în cursul anului liturgic: 1) ciclul Nașterii sau al Întrupării, pregătit în perioada *Avant*, realizat în Crăciun (Noël) și culminând cu Epifania; 2) ciclul pascal (al Răscumpărării), pregătit prin Păresimi (Septuagesima și Carême), culminând cu învierea și continuând cu Înălțarea și Rusaliile. Pe lângă aceste strălucite aniversări, toate celelalte sărbători *votive* pălesc. Biserica organizează apoi anul său grupând sărbătorile și într'o ordine logică; ea prezintă în tablouri sugestive istoria prescurtată a mântuirii. Ciclul său liturgic e punerea în acțiune dramatică a Evangheliei, sau mai degrabă istoria lumii împrejurul lui Hristos. Dar nu trebuie să privim desfășurarea anului liturgic numai ca un simplu film comemorativ, instructiv și evocativ. La acestea trebuie să adăugăm ideea harului pe care-l deține Biserica: scopul principal și eficacitatea proprie a anului liturgic este de a pune în valoare roadele mântuitoare ale jertfei și ale misterelor pe care el le celebrează și le reprezintă prin aniversările sale și de a ne menține astfel în continuă comuniune de har cu Cerul.

Cap. V. cu titlul *La liturgie dans l'espace*, privește locașul de cult, sub unghiul ideilor de până aci. Biserica este *domus Dei* (casa lui Dumnezeu), dar în același timp și *domus Ecclesiae*, adică locul de adunare al comunității rugătoare și adoratoare, casă de rugăciune. Ea este vestibulul cerului; ca arhitectură, pictură, podoabă, ea trebuie deci să îndemne la reculegere, unitate și discreție, să îndemne la rugăciune și totodată să instruiască și să edifice comunitatea. Urmează o clasificare a bisericilor catolice și o descriere a unui locaș de rugăciune obișnuit, luându-se ca bază prototipul ideal și divin al bisericii cerești zugrăvită în viziunea sfântului Ioan din Apocalipsa sa.

Capitolul următor se ocupă cu «*les ministres de la liturgie*» sau cu persoanele liturgice. Rolul poporului sau al laicilor e recunoscut alături de al persoanelor sfințite: «In altar preoțimea, împrejurul altarului miniștrii (servitorii bisericesti), în fața altarului credincioșii» (p. 49). După ce precizează mai pe larg rolul fiecărei trepte ierarhice în liturghie și vorbește despre veșmintele și culorile liturgice, autorul încheie capitolul afirmând din nou datoria de asociere a poporului la viața liturgică a Bisericii. «Sfânta liturghie este într'atâta opera comună a întregii Biserici — adică a sacerdoțiului și a poporului — încât misterul acestei unități este totdeauna prezent în ea prin forța indestructibilă a comuniunii sfinților... Oficiul divin și sfânta liturghie nu pot fi săvârșite fără ca Biserica întreagă să fie asociată și în chip tainic prezentă la ele...» (p. 55).

Capitolul VII e intitulat «*L'action liturgique: le Sacrifice*». Vom

cita din el numai partea esențială: «Mântuitorul a voit ca Crucea să ne fie făcută contemporană, pentru a ne împărtăși de roadele ei. El ne-a făcut-o accesibilă prin Cină. A instituit astfel liturghia, jertfă adevărată, dar în legătură cu Crucea. Mântuitorul oferă prin ea jertfirea Sa de pe Calvar, reprezentată prin separația pâinii și a vinului, în timp ce, slăvit, prezent pe altar, El împărtășește în ceruri. Și fiecare generație soarbe viață participând la această jertfă, prin comuniunea euharistică.

«Mișcarea liturgică țintește să ne facă să cunoaștem liturghia și să înțelegem legătura împărtășirii cu jertfa. Ea reacționează împotriva următoarelor două lucruri: preocuparea de alte lucruri în timpul liturghiei și împărtășirea în afară de liturghie sau împărtășirea practică ca un act izolat, individual, neîncadrat în liturghie...» (p. 57).

Jertfa euharistică, orbita luminoasă a cultului, e încadrată de aureola slujbelor divine din cursul unei zile liturgice (*office*), despre care e vorba în cap. VIII (*Le cadre liturgique: l'office*). Tot aci găsim câteva interesante rânduri despre săptămâna liturgică, privită ca o unitate componentă a anului bisericesc.

Ultimele două capitole ale părții întâia conțin noțiuni sumare despre *taine și ierurgii (sacrements et sacramentaux)*, de care mișcarea liturgică nu se preocupă mai puțin, precum și despre *cărțile liturgice (les recueilles liturgiques)*, care alcătuiesc «codul cultului oficial al Bisericii» (p. 83).

A doua parte a cărții (p. 85 seq.), cu titlul general: *Pratique ascétique de la liturgie*, se divide în 11 capitole, în care autorul insistă asupra aspectelor principale ale anului liturgic, voind să sugereze câteva reflexiuni ascetice generale pentru integrarea, în viața noastră individuală, a tezaurului liturgic al Bisericii. În lumina aceasta sunt analizate principalele perioade ale calendarului romano-catolic: postul Crăciunului (Avent), Crăciunul și Epifania, ciclul pascal (Septuagesima, Păresimile, Paștele, Înălțarea, Rusaliele), ciclul marial (sărbătorile Sfintei Fecioare) și sărbătorile sfinților relevându-se semnificația și importanța mistică și morală a fiecăreia din aceste perioade și sărbători, pentru viața și ascensiunea noastră spirituală. Numeroase texte și citate din cărțile liturgice ale ritului roman (Missel, Breviar, Ritual, Martirologiu, etc.) servesc ca exemplificare și ilustrare a cuprinsului acestor din urmă capitole.

Deși, precum am spus, nu găsim nimic nou ca ideie în cartea monseniorului Harscouët, totuși felul de prezentare a materialului poartă o pecete destul de proprie și personală, care izbutește să rețină atenția cititorului până la sfârșit. E încă un efort onorabil al spiritului catolic francez, adăogat la opera de soluționare a grelelor probleme și dificultăți pe care le ridică liturghia ritului roman și totodată una din încercările, — din ce în ce mai numeroase în Apus —, de a repune liturghia și întreg cultul oficial al Bisericii la temelie și în centrul pietății și vieții spirituale creștine.

E. B.

MLADIN NICOLAE diacon, *Martirii ortodoxiei*. Sibiu, 1945. 19 pp. im 80. (Colecția «Chemări către tineret», îngrijită de Diacon N. Mladin, nr. 2). Retipărire din «Revista Teologică», an. XXXV, nr. 3—4.

Se pare că la origine e o cuvântare sau predică ținută în Dumineca Ortodoxiei din anul 1945 (pp. 14—15). E un înaripat elogiu al mar-

tiriului, creștin, privit ca notă esențială și climat de viață istorică al ortodoxiei, o admirabilă «laus martyrii», scrisă — ca toate lucrările de până acum ale Păr. Mladin — cu convingerea și căldura unui adevărat teolog și creștin, cu adâncimea de cugetare a unui gânditor contemplativ și cu avântul și frumusețea literară a unui imnograf.

E greu să rezumi în câteva cuvinte asemenea producții de elită ale spiritului uman. Căci rezumatul înseamnă de fapt o înșiruire seacă și schematică a ideilor de căpetenie, pe când în lucrări ca cea de care ne ocupăm nu primează ideia; ele nu reprezintă atât construcții ale creierului sau ale minții, cât spovedanii ale unor atitudini de viață, izbucniri spontane ale inimii și simțirii umane ridicate la o temperatură mult superioară celei obișnuite, de dogoarea focului lăuntric al iubirii și al credinței în Adevărul suprem... Incercăm totuși, să relevăm aci câteva fărâme din miezul admirabilei broșuri a Păr. Mladin.

Titlul de glorie al Ortodoxiei — spune Sf. Sa — nu constă nici în puterea politică, nici în bogăția sau splendoarea externă, nici în organizația sau în numărul imens al credincioșilor, cu care se laudă alte confesiuni creștine, ci în faptul că ea este depozitara și păstrătoarea fidelă a Adevărului revelat, pe care l-a păzit — neschimbat, neîmpuținat și neadăogit — cu prețul vieții și al sângelui nenumăraților ei martiri.

Dar ce este un *martir*? Cuvântul *martir* înseamnă *martor al adevărului*. Iar obligația de a mărturisi adevărul merge până dincolo de hotarele vieții pământești. Căci adevăratul martor al adevărului își pecețuește mărturia cu sângele său. Martirii creștinismului nu sunt însă martori ai unui fapt omenesc divers, ci sunt mărturisitorii lucrării lui Dumnezeu în istorie (p. 6.); nu sunt numai acei ce și-au dat viața pentru că *L-au văzut* pe Hristos, ci și toți aceia care mărturisesc dealungul veacurilor, prin jertfa propriei lor vieți, prezența și acțiunea Lui în lume, martorii vieții divine care gâlgăie în inimile tuturor ce cred statornic și adânc într'Insul... «*Ei sunt martorii cerului pe pământ*» (p. 12).

Cei dintâi martiri ai ortodoxiei, adică ai *adevărului* divin revelat în Iisus Hristos, au fost sfinții apostoli. Autorul ne zugrăvește în cuvinte admirabile, servindu-se de mărturiile Sf. Scripturi, viața de cumplite și neîncetate prigoane și pătimiri a acelor primi mărturisitori ai Adevărului, al căror martiraj culminează în jertfa supremă: jertfa vieții pentru Hristos. Iar «pe urmele de sânge și de glorie ale acestei prime generații, care a participat la toate faptele lui Iisus, au pășit cu bucurie miile, sutele de mii de martiri ai Ortodoxiei care umplu veacurile și învesmântează în purpura lor zilele calendarului și trupul Bisericii. Vreme de trei sute de ani Imperiul roman, cel mai puternic imperiu al antichității, a încercat să extermine creștinismul, dar n'a reușit decât să sfințească glia cu moaștele martirilor și să lumineze cerul cu o nenumărată mulțime de luceferi ai credinții. Și de atunci înainte, deși Ortodoxia a biruit, martiriul n'a încetat: fie în prigoana distrugătoare a musulmanilor, fie în prigoana împăraților eretici, fie din alte pricini... De aceea pomelnicul martirilor Ortodoxiei n'are sfârșit: el stă deschis până la sfârșitul veacurilor» (pp. 9—10). În acest cadru, autorul amintește chipul sublim în care câțiva martiri reprezentativi ai epocii persecuțiilor creștine — ca Sf. Ignatie Teoforul, Sf. Policarp al Smirnei și Sf. Iustin Martirul — au dorit și au primit cununa mucenicească, mărturisindu-l pe Hristos.

Dar lectura lucrării pâr. M. ne-a făcut să ni se umple inima de o firească mândrie nu numai ca creștini, ci și ca Români, atunci când aminteste că, pentru păstrarea ortodoxiei, adică pentru mărturisirea chipului nediformat al lui Hristos, a dat și Neamul nostru atâția martiri, care deși nu figurează încă în niciun calendar creștin, nu sunt totuși mai puțin vrednici de admirație și venerație, începând cu preotul Montanus din veacul al patrulea, continuând cu voevodul Brâncoveanu și culminând cu înălțătoarea pildă de martiraj colectiv, dată de numeroșii preoți și țărani umili din Ardealul habsburgic al sec. XVIII. Aceștia din urmă au preferat deposedarea de averi, prigoane, bătăi și deportări, temnița și chiar moartea în chinuri groaznice, decât să se lepede de adevăr, adică de Legea străbună ortodoxă (vezi pp. 15—18). Jertfa lor constituie simbolul sublim al unui popor, din pruncie creștini, care a pus totdeauna trăirea în Spirit și adevăr mai presus de toate bunurile pieritoare ale acestei lumi. Astfel, Ortodoxia nu e altceva decât «Adevărul divin sălășluit în vasul de lut al istoriei, mărturisit dealungul veacurilor prin luptă și suferință» (p. 19).

Scrisul înaripat și cuceritor al pâr. M. e presărat la tot pasul cu imagini și comparații admirabile din punct de vedere literar și de o pecete profund creștină, de pildă: «Biserica este mahrama Veronicii, pe care s'a întipărit chipul cel adevărat al lui Hristos și care îl transmite neschimbat, nefalsificat tuturor popoarelor, tuturor veacurilor» (p. 10. Sublinierea a autorului). Nu rare sunt de asemenea reflexiile pline de adevărul și profunzimea unor maxime (ca cea dela p. 4: «Libertatea este apanajul nobil al celor ce s'au întâlnit cu Adevărul»), precum și accentele sublime demne de o antologie a scrisului românesc-creștin, ca cele dela p. 15: «...Poporul român dela gurile Dunării și din arcul Carpaților a trăit și trăește prin și pentru Ortodoxie. El a cunoscut Adevărul și Adevărul l-a făcut slobod cu sufletul, chiar dacă cu trupul n'a putut fi întotdeauna slobod. El a cunoscut Adevărul și l-a mărturisit cu veacuri de mucenicie...», etc.

Dar broșura pâr. M. trebuie citită în întregime, pentru a putea sorbi din plin toată frumusețea, toată adâncimea și tot avântul mistic al scrisului acestui tânăr, dar înzestrat și harnic profesor de Teologia morală, și ascetică dela Acedemia teologică din Sibiu, unul din elementele cele mai valoroase și mai de nădejde ale teologiei și Bisericii ortodoxe ardelen. Prin încadrarea acestei minunate broșuri în biblioteca «Chemări către tineret», îngrijită chiar de pâr. M., s'a pus în atenția tineretului românesc exemplul cel mai înalt, pe care i-l poate oferi istoria creștinismului și a Neamului, de eroism și jertfă pentru Adevăr: *martiriul ortodoxiei*, dintre care să nu uităm că mulți sunt români. Și nevoia reafirmării acestui suprem ideal educativ este cu atât mai mare astăzi, când numărul celor dispuși să moară pentru o idee sau o convingere se micșorează, din nefericire, într'un ritm îngrijorător. Din acest punct de vedere, lucrarea pâr. M. are și sensul unei muștrări indirecte, dar energice, adresată unei lumi descreștinate, în care minciuna, compromisul apositazia, inconsecvența și tranzacțiile de conștiință amenințată să fie ridicate la rangul de dogme ale vieții sociale...

E. B.

CRONICA INTERNA

La cinci ani de domnie a M. S. Regelui Mihai I. — Ziua de 6 Septembrie, — Ziua urcării pe Tron a M. S. Regelui Mihai I al României, — s'a sărbătorit în chip însuflețit de către întreaga suflare românească, care și-a manifestat public dragostea nețărmurită cu care-L înconjoară pe iubitul și înțeleptul diriguiitor al destinelor românești.

I. P. S. Patriarh Nicodim, care se afla la Mănăstirea Neamțu, a trimis cu acest sărbătoresc prilej următoarea telegramă:

MAJESTAȚII SALE REGELUI MIHAI I

«Cu prilejul zilei de azi înălțând către Domnul rugăciuni ferbinti într'un sobor de monahi, ostași ai geniului nostru creștin, în Biserica Voevodală a nebiruitului Ștefan, Marele atlet al creștinismului, am rugat îndelung Pronia Divină pentru a Vă dărui sănătate deplină și domnie ferită de greutate, iar Majestații Sale Reginei Elena, bucuria și mângâierea de a Vă vedea stăpânind vremile și oamenii».

NICODIM

Patriarhul României

La această înălțătoare telegramă de felicitare a Șefului duhovnicesc al Țării, adresată Majestații Sale Regelui Mihai I, Majestatea Sa a binevoit să răspundă cu următoarea telegramă:

INALT PREA SFINȚITULUI PATRIARH NICODIM

Mănăstirea Neamțu

«Mulțumesc din toată inima pentru bunele urări și frumoasele cuvinte ce ne-ați adresat Mie și scumpei Mele Mame, cu ocazia aniversării urcării Mele pe Tron».

MIHAI R.

* * *

Schimb de scrisori și telegrame între I. P. S. Patriarh Nicodim și I. P. S. Patriarh Alexei al Moscovei. — Raporturile de

prieteni dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Rusă, sânt permanent întreținute prin schimb de scrisori, telegrame, cărți și reviste, care au darul să temeinicească în chip durabil aceste legături de dragoste duhovnicească.

Telegramele și scrisorile trimise I. P. S. Patriarh Nicodim de către I. P. S. Patriarh Alexei al Moscovei, cuprind cuvinte însuflețite de dragoste, care exprimă admirația de care este pătruns Șeful Bisericii Ruse față de Conducătorul duhovnicesc al Țării Românești.

De la Moscova se primesc regulat la Palatul Patriarhal din București, pachete cu cărți și reviste redactate de Patriarhia Ortodoxă Rusă.

În acelaș timp și Patriarhia Română, cu aceeaș deosebită regularitate, răspunde la această atenție a Patriarheiei dela Moscova.

Recent, s'a produs un nou schimb de scrisori și telegrame între Conducătorii celor două Biserici răsăritene, dovedind cu prisosință că legăturile de prietenie dintre cele două Biserici Ortodoxe, poartă girul unor serioase începuturi de lucrări duhovnicești pe ogorul Ortodoxiei. Prin aceste legături de ordin bisericesc se taje drum pentru o colaborare trainică între popoarele U.R.S.S. și poporul românesc, colaborare atât de vie în trecutul neamului nostru.

După ședința Sfântului Sinod plenar, I. P. S. Patriarh Nicodim al României a trimis în numele înaltului for bisericesc o scrisoare I. P. S. Patriarh Alexei al Moscovei, prin care îl încunoștiința asupra diferitelor probleme religioase ce preocupă deopotrivă cele două Biserici răsăritene.

La această scrisoare duhovnicească trimisă de către I. P. S. Patriarh Nicodim, I. P. S. Patriarh Alexei al Moscovei, capul Bisericii Ortodoxe Ruse, a răspuns prin următoarea telegramă:
Moscova 16-9-1945.

INALI PREA SFINȚITULUI PATRIARH NICODIM
AL ROMÂNIEI

«Cu mare plăcere am primit scrisoarea Prea Fericirii Voastre din August. Nădăjduesc că legea ortodoxă, care unește Bisericile ca și popoarele noastre va ajuta la deplina unire spirituală între Noi întru slava lui Dumnezeu și soluționarea grelelor probleme care se ridică înaintea noastră în epoca actuală a păcii universale».

Patriarhul ALEXEI

Ziarul Armatei Roșii despre I. P. S. Patriarh Nicodim. — Ziarul «*Grainul Nou*», organul Direcției Politice a Grupului de Trupe ale Armatei Roșii, publică în numărul din 22 Sept. 1945, articolul de mai jos al D-lui Grigorie Spiru, cu titlul «*I. P. S. Patriarh Nicodim al României și Răsăritul*»:

«Legăturile sufletesti ale I. P. S. Patriarh Nicodim cu Biserica și Poporul rus, nu sunt de dată recentă.

Aceste legături au luat naștere încă acum 60 de ani, când mitropolitul de bună aducere aminte, blândul și smeritul Iosif al Moldovei, l-a trimis pe tânărul seminarist Nicolae Munteanu dela Pipirig-Neamțu (actualul Patriarh al României) să studieze teologia la Academia din Kiev.

În depănarea frumoaselor amintiri din lunga-i viață, I. P. S. Patriarh Nicodim nu uită să însăileze momentele plăcute petrecute în bibliotecile Kievului.

Volumele pe care le traduce acum I. P. S. Patriarh Nicodim din literatura rusă («*Istoria biblică*», «*Paisie*» etc.) poartă însemnate pe copertele lor data studenției Șefului Bisericii Române la Academia din Kiev.

«*Mitropolitul Iosif, părintele meu sufletesc, m'a trimis să învăț în Rusia și m'a sfătuit să mă străduiesc să-mi dobândesc cunoașterea limbii ruse, care-mi va fi de mare folosință*», — a grăit I. P. S. Patriarh Nicodim cu prilejul unei reuniuni bisericești. I. P. S. Sa a recunoscut că posedarea limbii ruse i-a dat putința să cunoască bogăția literaturii răsăritene, — literatură care constituie izvorul ortodoxiei de pretutindeni.

Calitatea literaturii bisericești ruse a fost deseori remarcată public de către I. P. S. Patriarh Nicodim care a declarat textual: «*Pentru ortodoxie, literatura rusă este o adevărată bogăție, izvor de creație și educație pur ortodoxă*».

Cu prilejul vizitei în România a delegației de prelați, trimisă de Patriarhul Alexei al Moscovei, I. P. S. Patriarh Nicodim i-a făcut o însuflețită primire, trimițând daruri Șefului Bisericii ruse și scrisori prin care își exprimă dorința ca legăturile dintre cele două Biserici răsăritene să fie cât mai strânse și frecvent întreținute prin vizite, schimburi de cărți, reviste, studenți etc. «*Friindcă prietenia dintre Bisericile noastre, înseamnă prietenia sinceră dintre popoarele noastre*», — a grăit I. P. S. Patriarh Nicodim.

I. P. S. Patriarh Nicodim se rânduiește printre toți Români

carî doresc cu toată sinceritatea o prietenie durabilă, sănătoasă și trainică cu marele popor dela Răsărit, fiindcă șeful Bisericii Române a cunoscut calitățile acestui popor și le-a apreciat, încă de când urma Academia Teologică din Kiev.

Astfel se explică interesul ce-l poartă I. P. S. Patriarh Nicodim străngerii raporturilor de prietenie dintre Biserica Rusă și Biserica Română, dintre poporul rus și poporul român».

GR. SPIRU

* *

Salutul I. P. S. Patriarh adresat Congresului «Apărării Patriotice». — În zilele de 1—4 August a avut loc în Capitală cel dintâi congres general al grupării «Apărarea Patriotică», înființată subteran în vremea regimurilor de dictatură ca protest permanent împotriva opresiunii și ca o chemare la luptă pentru libertate, pentru pace, și pentru omenie.

Cu prilejul deschiderii acestui congres, I. P. S. Patriarh Nicodim a trimis următorul îndemn, sub formă de salut:

«Prin acțiunile de ajutorare ale victimelor acestui crunt războiu, prin alinarea suferințelor atâtor frați și semeni ai noștri, Apărarea Patriotică săvârșește o lucrare de înaltă valoare morală și creștină. Sprijinind Acțiunile Apărării Patriotice, fiii noștri duhovnicești — cler și popor — împlinesc porunca Domnului nostru Iisus Hristos: «Să vă iubiți unul pe altul precum Eu v'am iubit pe voi» (Ioan XIII, 34).

† NICODIM, *Patriarhul României*

La închiderea congresului, s'a trimis Inalt Prea Sfîntitului Patriarh o telegramă de mulțumire.

* *

I. P. S. Patriarh Nicodim sprijină acțiunea de refacere a Moldovei. — Niciun alt colț al pământului românesc n'a suferit mai mult de pe urma războiului întru nimic justificat ca Moldova. Locuitorii pașnici ai acestei provincii resimt din greu distrugerile și lipsurile cauzate de prăpădul ce s'a deslănțuit peste gospodăriile și ogoarele lor. Amenințați de foamete și boli, moldovenii au nevoie de neîntârziată ajutorare pentru ieșirea din greul impas în care se găsesc.

În fața acestei situații triste, «Apărarea Patriotică» a luat mai mult decât lăudabila inițiativă de a ajuta populația și de a reconstrui regiunile bătute de furiile războiului.

În acest scop, «Apărarea Patriotică» a făcut apel la sprijinul marilor personalități, în frunte cu Majestatea Sa Regina Mamă Elena și I. P. S. Patriarh Nicodim.

I. P. S. Patriarh, în calitate de I. P. S. Sale de Șef spiritual al Țării și ca fiu iubitor al Moldovei suferinde a trimis Comitetului Central al «Apărării Patriotice» următorul răspuns:

«Referindu-ne la Adresa dv. Nr. 2304 din 1945 avem onoare a vă comunica:

Am luat act cu mulțumire de activitatea prodigioasă pe care o desfășurați pe tărâmul asistenței sociale, căutând a veni în ajutor mai ales acolo unde nevoia este mai mare, cum este cazul Moldovei, pentru curmarea cu un ceas mai de vreme a atâtor suferințe.

Acceptăm vice-președinția de onoare a acestui comitet de sub Înaltul Patronaj al M. Sale Regina Mamă Elena, interesându-ne de bunele rezultate ale muncii ce se depune întru realizarea acestui scop.

Pentru a fi în curent cu lucrările delegăm pe Prea Cucernicul Consilier Marius Constantinescu, spre a lua parte la ședințe în numele nostru și a ne informa de cele ce va trebui să cunoaștem.

Cu urări de tot binele dela Dumnezeu, vă rugăm a primi încredințarea înaltei noastre considerațiuni și Patriarhicești binecuvântări».

Patriarhul României † NICODIM

La numai câteva zile după acest răspuns, I. P. S. Patriarh a adresat următoarea pastorală:

*«Mila și adevărul sânt u te părăsească:
leagă-le împrejurul gâtului tău, scrie-le pe
tabla inimii tale». (Pilde III, 3).*

Iubiți fii duhovnicești,

Păcatele camenilor au adus pe pământ vremuri grele. După un război greu, cum nu s'a mai văzut în istoria neamului omenesc, iată acum pustiirea s'a abătut asupra multor țări, iar foamea ne amenință pe toți. În special, o parte a scumpei țări, scumpa noastră Moldova, Moldova lui Ștefan cel Mare, a bravilor noștri plăeși, este amenințată de mare primejdie. Boala și lipsa s'au întins pe tot cuprinsul ei. Frații noștri moldoveni sunt pe cale a cădea pradă foametei. Ei ridică glas de chemare către noi, frații lor, pe care Dumnezeu ne-a certat mai puțin cu urgia războiului și cer să le dăm mână de ajutor, iar noi trebuie să ascultăm chemarea lor. Este o datorie nu numai de frate, dar este o datorie creștinească ca să le sărim în ajutor, așa după cum și Sfânta Carte ne poruncește: «Invățați-vă să faceți

binele, căutați dreptatea, ocrotiți pe cel asuprit, faceți dreptate orfanilor, apărați pe văduvă și ajutați pe toți cei din nevoi» (Isaia 1, 17).

Pentru aceasta, eu Păstorul vostru, apelez la voi și vă îndemn să le veniți în ajutor. Dela noi ei așteaptă pâine, hrană și leacuri pentru boală. Ei au pierdut totul și datori suntem să nu-i desamăgim în nădejdiile lor, căci ei cu nădejdea în ajutorul dela noi trăesc și acest gând le este mângâerea.

Prin ajutorul nostru, noi pe lângă fapta bună pe care o facem, pentrucă scăpăm pe frații noștri dela moarte, mai îndeplinim și porunca lui Dumnezeu, facem voia Lui și putem aduce asupra noastră binecuvântarea Sa, căci El a zis: «Fericți cei milostivi, că aceia se vor milui».

Prin mila noastră, căpătăm mila lui Dumnezeu și dragostea Lui, căci «Pe dătătorul de bunăvoie, Dumnezeu îl iubește» (2 Corint. IX, 7), prin fapta noastră de bine, noi putem înlătura mânja lui Dumnezeu și putem aduce pe pământ pacea, căci Dumnezeu nu vrea moartea păcătosului, ci întoarcerea lui.

Pentru aceasta vă îndemn pe toți să dați din toată inima, din prisosul vostru, tot ce aveți, pentru alinarea suferințelor fraților noștri din Moldova. Orice dar este bine primit. Cine are bani să dea bani, cine are bucate să dea bucate, dar să dea și încă să dea cu toată inima.

Acum este timpul să arătăm față de ei iubirea noastră de frați, iar față de Dumnezeu iubirea noastră de poruncile lui, care ne spune: «Să nu iubim numai cu cuvântul sau cu limba, ci cu fapta și cu adevărul» (1 Ioan III, 18).

Încărcați cu ofrandele voastre: bani, hrană sau îmbrăcăminte, îndreptați-vă pașii spre locul unde se strâng aceste daruri, pentru alinarea suferinței și pentru aducerea bucuriei în casele fraților noștri din nevoi, căci aceasta este iubirea de Dumnezeu, iar noi poruncă avem că, «cel ce iubește pe Dumnezeu, trebuie să iubească și pe fratele său» (1 Ioan IV, 21).

Harul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi cu toți.

† NICODIM, Patriarh

Suntem siguri că apelul I. P. S. Patriarh, alături de al Majestății Sale Regina Mamă Elena, va avea un răsunător ecou în sufletele binecredincioșilor creștini, care nu vor întârzia să-și dea obolul pentru ajutorarea fraților în suferință, căci o veche zicală românească de nuanță nou-testamentară spune: «Cine dă, lui își dă».

Ziarul GRAIUL NOU elogiază activitatea Bisericii române pentru cauza democrației. — «*Graiul Nou*, ziarul Direcțiunii politice a Grupului de Trupe ale Armatei Roșii», fost «ziar al direcțiunii politice de Front al Armatei Roșii», publică în nr. 92 (132) din 9 August a. c. un elogios articol la adresa Bisericii ortodoxe române, prilejuit de pastorală dată de I. P. S. Patriarh Nicodim în numele Sf. Sinod, la începutul luni August.

Constatările și aprecierile făcute de «*Graiul Nou*» constituind o recunoaștere sinceră a activității pe care Biserica ortodoxă română o desfășură pentru consolidarea democrației și întărirea prieteniei cu Uniunea Sovietică, reproducem în întregime articolul d-lui D. Macarov, publicat sub titlul: *Biserica română sprijină cauza democrației*. Iată-l:

«Zilele acestea I. P. S. S. Patriarh Nicodim a adresat o scrisoare pastorală către credincioșii din România, chemându-i să se încadreze în eforturile ce le face guvernul român pentru consolidarea democrației și întărirea prieteniei cu Uniunea Sovietică.

Nu este primul gest de acest fel al Bisericii române. Încă în timpul războiului, când România a rupt alianța cu Germania hitleristă și i-a declarat război, ea, înțelegând că locul firesc al României este alături de țările democratice, s'a alăturat luptei pe care o ducea poporul român alături de Armata Roșie pentru zdrobirea hitlerismului.

Am văzut pe reprezentanți ai bisericii la diferite congrese ale organizațiilor democratice, ca acel al Confederației Generale a Muncii, al A.R.L.U.S.-ului, luându-și angajamentul în numele credincioșilor de a sprijini eforturile poporului român pentru ajutorarea frontului antihitlerist. I-am văzut luând contact cu Biserica rusă cu scopul de a susține lupta forțelor democratice ale României pentru stabilirea legăturilor de prietenie cu popoarele Uniunii Sovietice.

Pe aceeași poziție democratică găsim Biserica română și acum, în timpul de pace, când lupta pentru prosperitatea României este legată de lupta pentru consolidarea democrației și întărirea prieteniei cu Uniunea Sovietică.

Recunoscând că aceasta este unica cale pe care trebuie s'o urmeze poporul român și în dorința ca încadrarea credincioșilor în această efortare nobilă a guvernului român să fie cât mai completă, I. P. S. S. Patriarhul Nicodim face o analiză obiectivă a evenimentelor din ultimul an, arătând că eliberarea po-

porului român de sub jugul hitlerist se datorește biruințelor Armatei Roșii asupra armatelor hitleriste, iar salvarea României ca stat liber și independent se datorește însăși Convenției de Armistițiu, prin care s'a dat posibilitate poporului român să lupte alături de țările democratice pentru libertatea și independența sa, ca și pentru integrarea Ardealului în hotarele țării românești.

Aceste fapte, redade de cel mai înalt reprezentant al Bisericii române, vor contribui fără îndoială la luminarea acelor credincioși, care necunoscând realitățile din Uniunea Sovietică, mai ales în ceea ce privește atitudinea statului sovietic față de religie, mai reprezentau un mediu ce dădea posibilitatea elementelor profasciste și de rea credință să pescuiască în apă tulbure. Forțele din România, care luptă pentru consolidarea democrației și întărirea prieteniei cu Uniunea Sovietică, primesc un ajutor de preț din partea Bisericii române și a înțeleptului ei Patriarh».

Articolul d-lui Macarov poate fi socotit ca o încheiere definitivă a discuțiilor cu privire la «democratizarea» Bisericii și integrarea ei în noul ritm de viață, deschise în presă și în cercurile politice după actul salvator dela 23 August 1944. Biserica, democrată prin însăși ființa și menirea ei, se găsește pe drumul trasat încă dela întemeiere, ca instituție divină, în slujba păcii eterne și a binelui obștesc. Faptul acesta îl recunoaștem cu toții, îl recunosc astăzi și străinii. Înainte, deci, cu Dumnezeu.

* * *

Tâmosirea bisericii din com. Izvoarele, județul Prahova.— Sfințirea unui locaș de închinare este, în mod obișnuit, un fapt ce nu iese din comun. Nu același lucru se poate spune despre sfințirea bisericii din comuna Izvoarele-Prahova, care a dat prilej unei înălțătoare manifestații religioase, desfășurată în ziua de 8 Iulie a. c.

Biserica «Izvorul Tămăduirii» din această comună, un adevărat monument arhitectural cu înfățișare catedralică, a fost ridicată după patrusprezece ani de străduințe, prin contribuția și munca tuturor sătenilor și cu ajutorul multor binevoitori credincioși de pretutindeni, sub conducerea și pilda vrednicului paroh, protopopul Gheorghe Iliescu, actualul Secretar General al Ministerului Cultelor.

În afară de faptul că biserica din Izvoarele nu e ca cricare alta, târnosirea ei a dat «pentru prima oară prilejul ca guvernul să fie reprezentat la o solemnitate cu asemenea caracter religios», cum a remarcat în cuvântarea sa d. prof. Petre Constantinescu-Iași, ministrul Propagandei.

Intr'adevăr, în afară de d. Constantinescu-Iași, guvernul prezidat de d. Petru Groza a fost reprezentat prin încă alți doi miniștri: preot Constantin Burducea, ministrul Cultelor și d. Petru Bejan, ministrul Industrii și Comerțului, însoțit de secretarul general, d. Victor Nicolau. Au mai fost de față la această manifestație de credință și sărbătorire a muncii și următoarele persoane oficiale: preot Zaharia Mântulescu, director general la Culte, diacon Gheorghe Moiescu, secretarul Sfântului Sinod, preot econ. Gheorghe Soare, revizor eparhial, d. E. Gibescu, prefectul județului Ilfov, d. Vidrașcu, primarul orașului Ploești, d. Comănescu, subprefectul Județului Prahova, d. Stroescu, decanul baronului Prahova, ctitorii bisericii, preoți și numeroși săteni din localitate și din împrejurimi.

După ce a săvârșit serviciul divin, P. S. Atanasie Dincă, Episcopul-Locotenent al eparhiei Olteniei a deschis seria cuvântărilor arătând că nicăieri nu a găsit «o mai desăvârșită operă bisericească și românească, ca în comuna Izvoarele». În continuare, P. S. Sa și-a exprimat bucuria că la această frumoasă serbare participă și reprezentanții guvernului poporului, care sprijină lucrarea creștinească și românească a Bisericii.

Aducând elogii preotului protopop Gh. Iliescu pentru opera înfăptuită, *părintele ministru Burducea* a spus, între altele, că guvernul a ținut să fie prezent la această creștinească manifestație, care încununează efortul comun al credincioșilor localnici, spulberând totodată afirmațiile răuvoitoare că Biserica nu este la temelia noului stat democrat. A anunțat apoi că Ministerul Cultelor contribuie cu 500.000 lei pentru acoperirea cheltuelilor făcute cu construirea bisericii, și că M. S. Regele Mihai I a decorat pe preotul Gh. Iliescu și pe cei ce l-au ajutat, pentru munca depusă în folosul poporului.

A vorbit apoi *d. prof. P. Constantinescu-Iași*, care, elogiind strădania preotului Iliescu și a păstoriților săi, a scos în evidență măestria cu care au fost executate atât pictura interioară, cât și sculptura în lemn a catapetesmei, opera de artă a doi săteni localnici, cărora Ministerul Propagandei le acordă un premiu de 100.000 lei. «Când după 23 August — a continuat

d-sa — am luat în numele guvernului legătura cu Biserica, aceasta, în frunte cu I. P. S. Patriarh Nicodim, ajutat de Uniunea Preoților democrați, ne-a dat tot concursul pentru a aduce și în sânul ei lumina libertății, a democrației».

Cu amănunte impresionante, *părintele protopop Iliescu* a arătat toate greutățile întâmpinate, toate eforturile depuse și strălucitul exemplu de solidaritate pe care l-au dat sătenii. A mulțumit tuturor pentru sprijin și muncă, precum și distinșilor oaspeți pentru cinstea făcută prin participarea la sfințirea noului sfânt locaș.

După terminarea cuvântărilor s'a săvârșit hirotesia ca protopop pe viață a preotului Gheorghe Iliescu. S'a slujit apoi prima liturghie în noua biserică.

* * *

Târnosirea Catedralei din Orăștie. — În atmosfera spirituală a țării românești mai vibra încă ecoul sunetelor de clopote din Izvoarele și al declarațiilor făcute în numele Guvernului de cei trei miniștri care au luat parte la sfințirea monumentalului locaș de închinăciune ridicat prin dărnicia, osteneala și credința nesdruncinată a țăranilor prahoveni, când în ținutul Hunedoarei, la Orăștie, poporul român sărbătorea o nouă biruință sufletească: târnosirea unei mărețe catedrale, începută în anul 1936.

Dacă solemnitatea religioasă dela Izvoarele-Prahova are o deosebită însemnătate prin faptul că a dat prilej Guvernului să expună în mod categoric atitudinea binevoitoare ce o are față de Biserica neamului, serbările dela Orăștie confirmă această atitudine prin participarea a șase miniștri și mai ales prin prezența și cuvântarea primului ministru, d. dr. Petru Groza, care, scoțând în evidență rolul pe care Biserica l-a jucat în trecutul neamului românesc, fiind «*alături de acest popor în clipele mari ale istoriei lui*», a afirmat că «*și pentru viitor, trebuie să mergem împreună înainte, cot la cot, pentru sfânta biruință a cauzei libertății și independenței unei Țări, a României*».

Târnosirea catedralei ortodoxe din Orăștie s'a făcut la 2 Septembrie a. c., de către un sobor de 32 preoți, în frunte cu Mitropolitul Ardealului, I. P. S. Nicolae Bălan, în prezența președintelui Consiliului de miniștri, d. dr. Petru Groza, a d-lor: Gh. Gheorghiu-Dej, ministrul comunicațiilor și lucrărilor publice, prof. P. Constantinescu-Iași, ministrul propagandei, pr. C. Burducea, ministrul Cultelor, Romulus Zăroni, ministrul

agriculturi și domeniilor, ing. Tudor Ionescu, ministrul minelor și petrolului, prof. A. Potop, subsecretar de stat la ministerul petrolului, prof. A. Potop, subsecretar de stat la ministerul educației naționale, S. A. Dangulov, prim secretar al ambasadei sovietice, autorităților locale, un grup de ziaști străini, în frunte cu d-ra Ann Elisabeth Stringer și d. Seymour Freidin, ziaști americani, și d. Langas Sezen, corespondentul ziarelor «La Turquie» și «Aksam», precum și foarte mulți credincioși din oraș și din împrejurimi.

La sfârșitul sfintei liturghii oficiată după slujba târnosirii, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a rostit o predică ocazională, spunând, între altele:

«La clădirea fiecărei biserici noi se sălășluște o nouă făclie de lumină, o nouă casă pentru sufletele noastre și pentru sufletul neamului nostru. Așa s'a așezat și în această cetate a Orăștiei, această frumoasă biserică, acest templu pentru sufletele noastre și pentru sufletul neamului nostru».

I. P. S. S. Mitropolitul Bălan a mulțumit în primul rând tuturor celor care prin munca și prin contribuțiile lor bănești, au contribuit la înălțarea bisericii.

A adus apoi mulțumirile sale tuturor acelor care au venit să prăznuiască sărbătoarea sfințirii bisericii, adresându-se în special d-lui dr. Petru Groza «fiu al acestui județ, fiu al plaiurilor ardelenne, el însuși vlăstar de preot făcând parte în decursul activității sale publice din toate corporațiile noastre bisericesti, până la cele mai înalte», precum și tuturor colaboratorilor săi.

«Dumnezeu să-și trimeată binecuvântarea Sa asupra noastră a tuturor și a scumpului Rege Mihai I și să ne conducă în vremuri de pace, de înflorire și de glorie, spre fericirea țării și a neamului nostru. Dumnezeu să fie cu noi, acum și pururea și în vecii vecilor Amin!

A luat apoi cuvântul d. dr. Petru Groza, președintele Consiliului de miniștri, care a ținut următoarea cuvântare:

«Viața este o monetă cu două fețe: o față spirituală căreia îi aparține tot ce poate cuprinde bunul sufletesc, omenesc — sufletul unui individ și sufletul colectivității cuprinde tot ce este tradiție în trecutul unui popor, tot ce este însușiri frumoase în domeniul ideilor, viselor, idealurilor — și o altă față, față materială cu grijile ei pentru existență, cu grijile ei pentru pâinea noastră cea de toate zilele.

Biserica noastră strămoșească — cot la cot cu acei cari luptă pentru buna stare a acestui popor, pentru o viață mai omenească pe aceste plajuri — a fost alături de acest popor în clipele mari ale istoriei lui.

Biserica este a poporului și din cetirea Apostolului de astăzi s'a desprins o idee — pe care am reținut-o cu toții cei cari am ascultat — că Galileanul a îmbrățișat poporul, a îmbrățișat grijile lui, în deosebi grija celor mici, a slugilor, pe care fariseii și stăpâni le bănuiau că țin cu El.

În această învățătură noi trăim cu nădejdea că atât reprezentanții Guvernului, cât și ai acestei instituții seculare care este Biserica, vor înțelege, în toate vremurile, glasul sfânt al poporului, că vor merge alături de acest popor, în grija și în lupta lui pentru existența sa materială, în lupta lui pentru independență și libertate... libertate economică, în lupta lui care tinde ca poporul care seceră să culeagă, — căci a fost întrebat omul: «Pentru ce seceri tu?» Și a răspuns: «Pentru ca secerând să culeg», — deci să culeagă și să trăiască din rodul muncii lui.

Biserica este a tuturor; porțile ei se deschid larg pentru toți, fără deosebire de concepții, de ideologie, în ordinea gândirii materiale; și iată, când deschide poarta pentru toți, iată îi are pe toți în sânul ei, fără deosebire de concepții, fără deosebire de ideologie; de față sunt toți care puteau părea străini bisericii, de față sunt martirii cari luptă pe linia materială a poporului nostru, martirii cari au suferit zeci și zeci de ani în fundul temnițelor, disprețuiți și huliți de o concepție veche, plină de prejudecăți și de obscurantism: ei sunt acum aici în mijlocul nostru și eu cred că în sufletul nostru noi trebuie să sărbătorim faptul că luptătorii pentru bună starea materială și propășirea poporului se află împreună cu slujitorii bisericii, care reprezintă eternitatea și prăznesc laolaltă această mare zi la Orăștie, cu ocazia târnosirii catedralei ei.

Orăștie a fost și va trebui să fie un focar pe aceste meleaguri a tuturor pornirilor spre o viață demnă a acestui popor; ea a fost un simbol în toate vremurile pentru o luptă dreaptă.

Nu trebuie să uităm însă, Înalt Prea Sfințite, sfințiți părinți și iubiți prieteni, că au fost de atâtea ori încercări de a se depărta acțiunea ce ar trebui pusă în slujba poporului de pe linia dezvoltării acestui popor, nu trebuie să uităm că au crescut așa cum cresc și pe un câmp nu destul de îngrijit, multe burueni, s'au dezvoltat concepții cari preamăreau moartea, «Trăiască

moartea», concepții cari au dus la groaznicul războiu și la multe vărsări de sânge.

Ori, Hristos galileanul a iubit viața, El a iubit viața așa de mult încât a refuzat ideea morții și a propovăduit prin martiriul Lui o viață chiar și dincolo de mormânt, prin Invierea Sa din morți, biruind definitiv moartea. Deci în numele acestui Galilean, nimeni, niciodată, să nu mai propovăduiască moartea și ura.

Iar noi întemeiem o concepție nouă, revoluționară, în domeniul gândirii și al preocupărilor materiale; Biserica aceea care este și trebuie să fie a poporului, va înregistra acest glas și ea va lua act că, după cum în trecutul nostru, așa și pentru viitor, trebuie să mergem împreună înainte, cot la cot, pentru sfânta biruință a cauzei libertății și independenței unei Țări, a României.

Noi, în concepțiile noastre, nu vrem moartea păcătosului; pe linia gândirii acestui Galilean noi vrem îndreptarea păcătosului și tindem cu toate forțele noastre la această îndreptare, motiv pentru care noi refuzăm să vărsăm un strop de sânge omenesc. Și în această idee să-mi dați voie să fac o mică paranteză: am hotărât, în încercările noastre de îndreptare, să scoatem pe toți preoții din lagăre și temnițe și am mai hotărât să nu epurăm pe nici un preot din cadrul ogoarelor vii ale Bisericii; aceasta tocmai pentru că vrem să inaugurăm o epocă nouă, sub semnul acesta mare și sfânt al luptei noastre pentru propășirea acestui popor, alături de pravoslavnică și dreptcredincioasa noastră Biserică. Căci noi trebuie să tindem la realizarea acestor minunate învățături ale Evangheliei, desprinzând fondul Ei, care este unul și același la toate neamurile omenesti, și anume ideea dragostei de popor, a muncii cinstate și mai ales ideea jertfei, cultul jertfei pe linia binelui. Iar noi luptând totdeauna pe linia binelui păstrăm tradițiile sfinte ale părinților și strămoșilor noștri.

Înalt Prea Sfinția Sa și cu mine reprezentăm multe decenii de activitate împreună pe linia luptei pentru unitatea noastră națională și acum credem că vom lupta împreună și pe linia eliberării noastre economice de sub orice exploatare a muncii celor mulți.

Din Apostolul cetit astăzi mai reținem ceva, căci nu pot pleca de aici fără a sublinia și acest lucru: «A tunat; s'au ivit limbi de foc; și au ieșit flăcări cari au mers până la ceruri» ca

și în vremea noastră, când a fost război, când au tunat toate tunurile și au tras toate armele, șase ani de zile, pe tot globul, vărsându-se scumpul sânge omenesc.

Apostoli ai popoarelor, luptători ai neamurilor, fie ca prin aceste flăcări să se reverse duhul sfânt al dragostei de popoare și asupra voastră. ca să propovăduiți tot ce este bun și sfânt, fiecare în limba voastră, așa cum a fost și pe vremea Apostolilor când au fost neamuri din Egipt, din Libia, din Arabia, dela Roma, și se mirau și admirau cum fiecare preamărește pe același Dumnezeu, în aceeași credință, dar fiecare în limba lui. Și tot așa și astăzi fiecare are dreptul să preamărească în limba lui pe Dumnezeu. Iar noi să facem ca din acest sfânt cor al tuturor glasurilor, tuturor neamurilor conlocuitoare dinnăuntru acestei Țări să se desprindă dragostea pentru învățătura dumnezească. Fiindcă pe această linie vom trăi în pace în hotarele acestei Țări.

Să înlăturăm orice ură, orice lozincă a morții pentru ceilalți, chemându-i la noi și pe păcătoși; chiar dacă greșește vreun străin în această țară, nu doriți moartea lui, ci dați-vă silința să-l îndreptați.

Astfel întemeiate hotarele noastre pe dragostea tuturor popoarelor conlocuitoare, această Țară va fi clădită pe beton, pe materialul pe care l-am pus aici, pe care va ființa această Biserică dealungul veacurilor.

Zidită Țara pe ură între noi, ea nu este zidită pe acest beton al credinței, ci pe nisip și se va dărâma din nou, cum s'a mai dărâmat odată.

Deci dragoste între popoare conlocuitoare, dragoste și pentru toate popoarele vecine și în deosebi pentru Marii Aliați dela Răsărit, ai căror fii se află în mijlocul nostru. Ne vom gândi mereu cu recunoștință la acești soldați cari și-au vărsat sângele pentru întregirea Țării noastre și a eliberării Ardealului nostru.

Să trăiți deci în frățietate, să păstrați gând curat tuturor popoarelor vecine, nu numai conlocuitoare, și astfel se va construi o familie de popoare care doresc să trăiască în pace, cu toate încercările unora de desbinare, de a readuce ura din nou printre noi, astăzi când lumea întreagă sărbătorește pacea după un atât de crunt războiu.

Recunoscător Inalt Prea Sfinției Sale și prea sfințiilor voastre că mi-ați dat ocazia să vorbesc de aici — și recunoscător vouă frați orăștieni și celor din împrejurimi — cu care trăim

de mii de ani pe aceste meleaguri — că ați dat ascultare cuvintelor mele, eu vă mărturisesc că aş fi și mai mulțumit dacă ați duce acasă o sămânță de astfel de gânduri, semănându-le pe toate plaiurile acestea frumoase, colaborând astfel cu noi în silințele noastre de a stabili pacea între noi și de a face să se vindece rănilor unui războiu, care a fost atât de sângeros și care a distrus atât de mult. Astfel vom creia o Românie liberă și democratică a neamului românesc și a popoarelor conlocuitoare așa cum s'a întregit. Astfel întregită va rămânea în vecii vecilor».

Oaspeții și autoritățile au luat masa la Primăria orașului, rostindu-se cu această ocazie mai multe cuvântări.

Primul cuvânt a fost al I. P. S. Mitropolit Nicolae Bălan, care a spus:

«Praznicul de astăzi ne-a umplut sufletele de mare bucurie. Am văzut întâlnindu-se cu ocazia acestui praznic în biserica pe care am sfințit-o poporul credincios din această regiune, intelectualii cari îl reprezintă și guvernul țării în frunte cu d. prim ministru Petru Groza.

Ce frăție frumoasă reprezintă praznicul nostru de astăzi! Să dea Dumnezeu să se răspândească aceasta asupra întregii țări și să mobilizeze la lucru, la munca sfântă pentru prosperarea țării pe toți cetățenii și pe toți bunii români.

Din mijlocul praznicului de astăzi ne gândim cu multă iubire și către Cel ce reprezintă dreptul de stăpânire românească pe acest pământ sbuciumat al Ardealului și al țării întregi, către Regele nostru, și să-L asigurăm de devotamentul nostru neștrămutat.

Vă rog deci să închinați un pahar în sănătatea Regelui nostru urându-I viață îndelungată, cu domnie în pace, glorie pentru fericirea țării și a poporului nostru.

Și acum să-mi dați voe, după ce am închinat în sănătatea înțeleptului și iubitului nostru Rege, să mulțumesc onoratului guvern în frunte cu d. prim ministru Petru Groza. Le mulțumesc în numele meu și al poporului credincios care a avut astăzi o nespusă bucurie pentru cinstea ce ne-au făcut de a participa la praznicul zilei de astăzi.

Noi știm cât de grele sunt împrejurările în care guvernează astăzi țara și noi facem rugăciuni către bunul Dumnezeu să le întărească puterile, ca să poată scoate țara și poporul nostru din mijlocul împrejurărilor acestea grele la limanuri fericite.

Domnule Prim Ministru, ați spus în sfânta biserică că am luptat decenii împreună și că ne-am ridicat împreună întotdeauna când guverne străine de credința și biserica noastră atacau drepturile și autonomia sfintei noastre biserici. Intr'adevăr, în fruntea luptătorilor am văzut întotdeauna pe d-rul Petru Groza. D-sa nu se desminte nici astăzi, ci este pe aceeași linie și în situația înaltă de prim ministru al țării noastre.

Noi vedem străduințele pe care le fac colaboratorii d-sale, pentruca să biruiască greutatea împrejurărilor de astăzi. Sfânta noastră biserică la fiecare slujbă a ei înalță rugăciuni către Dumnezeu, pentru Rege, pentru guvernul ei și pentru țară. Cu simțămintele acestea de rugăciune către Dumnezeu eu închin paharul în sănătatea guvernului de astăzi, în frunte cu d. prim ministru dr. Petru Groza, urându-i cel mai mare succes în guvernarea d-sale. Să trăiască întru mulți ani!».

Din cuvântarea d-lui *ing. Tudor Ionescu*, ministrul minelor și petrolului, reținem:

«Acest prilej puțin obișnuit în viața noastră de toate zilele, sfințirea unui lăcaș de închinăciune, este pentru toți un prilej de mărturisire, un prilej de înfrățire, un prilej de hotărâre.

Este un prilej de mărturisire: un membru al guvernului rostind Crezul, simbolul credinței, astăzi în biserică, a făcut o mărturisire în numele guvernului.

În adevăr guvernul Petru Groza este un guvern care reprezintă toate opiniile din această țară. Și dacă ar putea fi interpretat de oamenii răuvoitori că acest guvern reprezintă idei contrarii, astăzi a fost prilej să se constate că prin mărturisirea unui preot care face parte din acest guvern, guvernul acesta nu poate să fie decât sinteza a tot ce este viu în această țară.

Guvernul nostru are profund respect pentru toate instituțiile acestei țări, mai ales pentru instituțiile fundamentale ale țării. Și dacă în guvern se găsesc și comuniști și socialiști, aceasta nu însemnează că guvernul are o atitudine ostilă mai ales bisericii; din contră aceste partide, care împreună formează frontul unic, temelia politică a Frontului Național Democrat, sunt o garanție pentru libertatea credinței și gândirii fiecăruia și pentru dezvoltarea instituțiilor noastre naționale».

A vorbit apoi părintele *C. Burducea*, ministrul Cultelor:

Mântuitorul a zis: «Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi biserica Mea». Nu voi căuta acum să vă arăt ce s'a făcut în decursul credinței noastre prin această lozincă evanghelică,

căci iată credința se păstrează dincolo de veacuri. Dar eu voi arăta într'un mod asemănător, că în Orăștie astăzi vi s'a vorbit de un adevărat apostol al Ardealului și al Țării Românești, de dr. Petru Groza, iar eu, ca reprezentant al guvernului, am făcut o mărturisire de credință, prin simbolul credinței, pe care l-am rostit și pot să vă spun că această mărturisire de credință a fost făcută de fapt în tot timpul de când d. prim ministru mi-a încredințat departamentul cultelor, credință mărturisită prin fapte, atât pentru Biserică, cât și pentru acest popor.

Noi astăzi am luat act cu o deosebită satisfacție că se va face amnistierea acelor preoți care au greșit, scoțându-i din lagăre și temnițe. Acest act s'a realizat numai datorită sufletului desăvârșit de credincios al d-lui prim ministru, fecior de preot, suflet prin care este reprezentat întreg poporul românesc».

După d. *Aurel Potop*, ministrul subsecretar de stat al educației naționale, a luat cuvântul d. *Romulus Zăroni*, care a accentuat că «pe plugarij dela luncă, din văi și din dealuri s'a clădit biserica românească, că ei vor rămâne baza sfintei noastre biserici».

Seria cuvântărilor a fost încheiată de d. dr. Petru Groza, președintele consiliului de miniștri, care a mulțumit tuturor, localnici, oaspeți și reprezentanții presei, pentru buna primire și pentru cinstea de a fi onorat cu prezența această înălțătoare solemnitate național-religioasă.

* * *

Sfințirea Bisericii Sfântul Gheorghe din Huși. — Cea mai impunătoare biserică din Huși este, în afară de catedrala episcopală, biserica ce poartă hramul Sfântului Gheorghe. Acest sfânt locaș de închinăciune a avut de suferit simțitor de pe urma neuitatului cutremur din 1940 și mai ales de pe urma sângerosului războiu căruia i s'a pus capăt anul acesta.

Renovată complet, biserica Sf. Gheorghe a fost sfințită în ziua de 9 Septembrie c., de către un sobor de șase preoți, în frunte cu P. S. Grigorie, episcopul eparhiei Hușilor, în prezența a numeroși credincioși din parohie și din oraș.

După terminarea slujbei, preotul Petre Alexandrescu, parohul bisericii, a mulțumit d-lui Gheorghe Gh. Vântu, ministru subsecretar de stat la ministerul de interne, care a luat parte la solemnitate, pentru ajutorul de 2 milioane dat dela ministerul afacerilor interne pentru refacerea sfântului locaș, ctitorie a străbunilor d-sale.

A luat cuvântul apoi P. S. Grigorie, episcopul Huşilor, care, adresându-se credincioşilor, a scos în evidenţă gestul d-lui ministru Vântu, făcându-i să înţeleagă cât de mare lucru este ca cineva să se rupă din mijlocul vârtoarei vieţii şi să se lege de Atotputernicia creatoare.

Se 'ntrec provinciile româneşti în aducerea prinosului de recunoştinţă Celui Atotputernic, care ne-a apărat ţara şi neamul în vremuri de grea cumpănă şi care ne va purta de grijă şi de acum înainte: Muntenia prin Izvoarele Prahovei şi prin Colentina dela periferia Capitalei (sfintirea bisericii noi sf. Alexandru), Ardealul prin Crăştie şi Moldova prin Huşi.

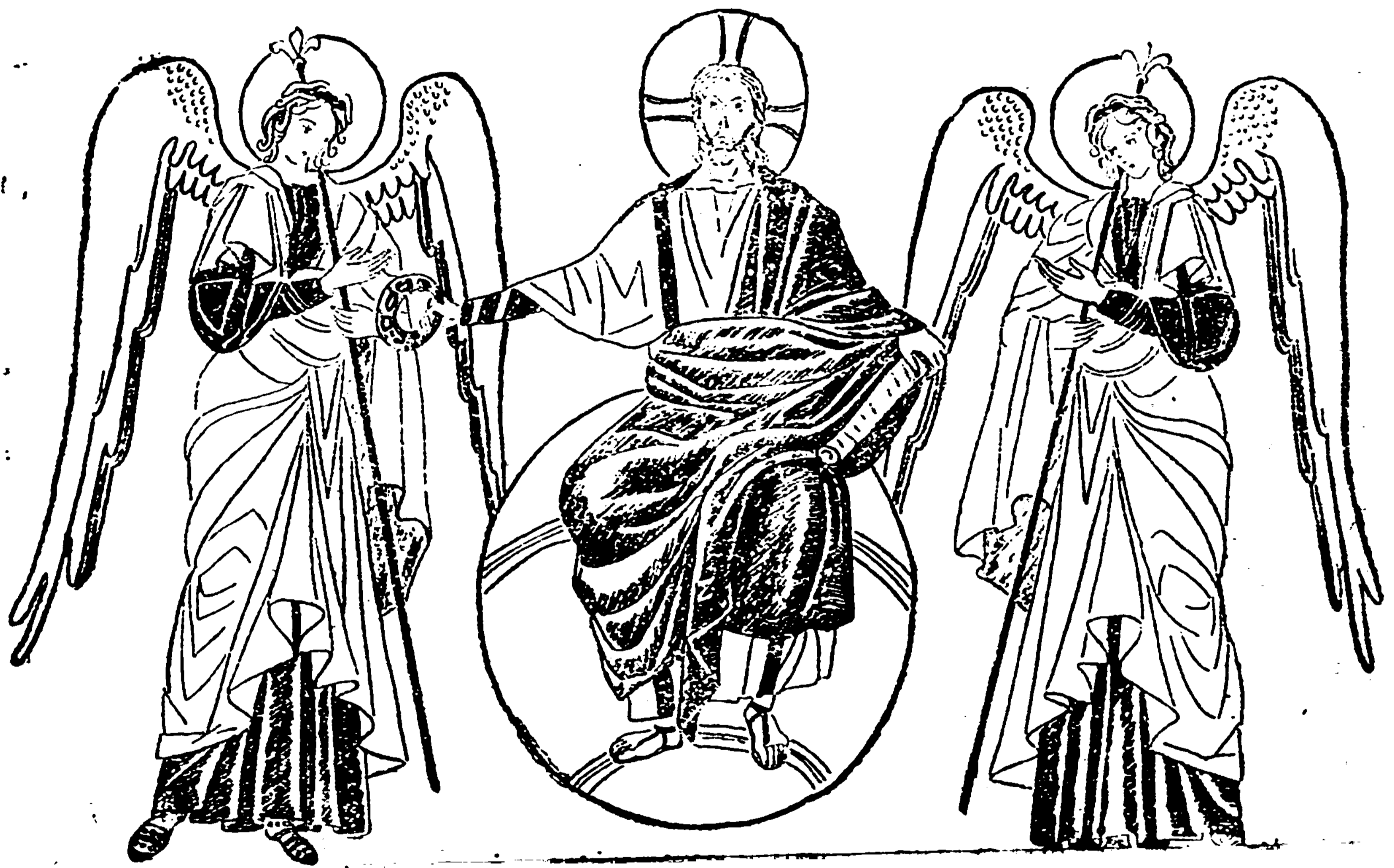
Suntem pe calea cea bună, pe care trebuie să rămânem şi să ne găsim totdeauna.

TEODOR N. MANOLACHE

100)

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

P. Sf. Arh. Valerie Botoșăneanu
Sf. Mitropolie Iași

Anul LXIII. Nr. 10

Octomvrie 1945

BUCUREȘTI

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Îngrijită și editată

de

INSTITUTUL BIBLIC ȘI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMANE

sub președinția

I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit

D. D. Dr. NICODIM

Patriarhul României

Redactori : Preotul Dr. DUMITRU FECIORU
Diaconul Dr. GHEORGHE I. MOISESCU

REVISTA APARE LUNAR=ABONAMENTUL 4000 LEI ANUAL

CUPRINSUL

I. ARTICOLE

Pagina

- † NICODIM Patriarhul României, *Pastorală despre îndreptarea calendarului* : 409—411
† Episcopul Dr. ANTIM NICA, *Episcopul M. S. Alexander*, 412—415
Prof. TEODOR M. POPESCU, *O carte nouă despre Biserica Ortodoxă* 416—443
Prof. I. D. ȘTEFĂNESCU, *Pictura bisericească* 444—452

II. NOTE BIBLIOGRAFICE

- Teologia Practică* 453—464
(Diac. ENE BRANIȘTE).

NICODIM

*Din mila lui Dumnezeu Arhiepiscop al Bucureștilor,
Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cesariei-
Capadociei, Patriarh al României și Președinte al
Sfântului Sinod,*

*Tuturor binecredincioșilor creștini și clerului Sfintei
noastre Biserici Ortodoxe har și pace dela Dumnezeu,
Părintele cel ceresc, iar dela noi arhierescă
binecuvântare.*

Iubit cler și popor,

Ni s'au adus vești de prin Nordul Moldovei că unii din fiii rătăciți, care încetaseră să mai bârfească contra rândufelilor Bisericii strămoșești cu privire la îndreptarea calendarului, au început din nou să se miște, socotind că de acum le-a venit apa la moară.

Nesocotința lor este așa de mare și nu trebuie multe cuvinte pentru a li se atrage atenția asupra păcatului mare ce-l săvârșesc, răspândind neadevăruri și căutând să desbine pe frați tocmai în aceste timpuri când trebuie să fie uniți, așa cum a poruncit Mântuitorul: „ca toți să fie una”. (Ev. Ioan 17) 22).

Reamintind acum punctele principale de ceea ce s'a făcut în anul 1924 cu îndreptarea calendarului, cei rătăciți vor afla cu ușurință adevărul și cu toți se vor cumiși, iar cei care sunt înblați să zică altfel, vor ști să răspundă scurt și hotărît.

Biserica creștină de când s'a întemeiat a folosit ca

lendarul împăratului păgân Iulius Cezar, de unde și calendarul a primit numele de *Calendarul Iulian* până azi.

Acest calendar având lipsuri în socotirea timpului, Sfinții Părinți, când s'au întrunit la Niceea în anul 325, în primul Sinod Ecumenic, au făcut *prima îndreptare a calendarului Iulian*, dând cu trei zile înainte data echinopțiului de primăvară, adică data când ziua este egală cu noaptea (21 Martie), pentru că de acest moment al primăverii este legată sărbătorirea Sfințelor Paști, care trebuia făcută în toată lumea la aceeași dată.

De atunci, în curgerea timpului, Calendarul Iulian a rămas iarăși în urmă cu data echinopțiului, pogorându-se până la opt Martie în loc de 21 Martie, adică diferența s'a făcut de 13 zile.

Noua îndreptare a calendarului nu mai putea întârzia și de aceea toate Bisericile Ortodoxe au început să se consulte ce este de făcut și au stabilit ținerea unei consfătuiri la Constantinopol în anul 1923 cu participarea Patriarhiilor și Bisericilor autocefale ortodoxe. Acolo s'a hotărât *îndreptarea Calendarului Iulian*, ca să corespundă cu mersul soarelui pe cer, iar *introducerea* lui s'o facă fiecare Biserică atunci când va crede de cuviință.

Amintim aci spre știința tuturor că și Biserica Rusă s'a interesat pentru îndreptarea calendarului și în acest scop a intervenit la Patriarhia Ecumenică din Constantinopol însuși Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii Tihon, printr'o epistolă cu data de 21 Ianuarie 1919, în urma introducerii calendarului politic în Statul vecin și prieten nouă.

În calendarul îndreptat toate sărbătorile fixate ca Nașterea Domnului, Botezul Domnului și cele pentru pomenirea Prea Sfintei Fecioare și a Sfinților au rămas la aceleași date, neschimbându-se nimic, iar data Sfințelor Paști a rămas de asemenea că și înainte să se fixeze anual după *pascală Sfinților Părinți*.

Așa se și explică faptul că toată suflarea creștină ortodoxă de pretutindeni sărbătorește în aceeași zi Sfințele Paști.

Cu alte cuvinte îndreptarea calendarului s'a făcut urmând exemplul Sfinților Părinți dela Niceea și cu în-

țelegerea comună a tuturor Bisericilor Ortodoxe, *adică respectând în totul ecumenicitatea.*

Adevărul e deci simplu și nici vorbă nu poate fi de un calendar nou la Români, față de unul vechiu, ci de același calendar Iulian îndreptat acum, ca și la primul Sinod Ecumenic, cu consensul tuturor Bisericilor Ortodoxe.

Astfel stând lucrurile invităm pe fiii noștri rătăciți, care mai stau afară pe lângă zidurile Bisericii strămoșești, să înțeleagă greșala lor și să nu asculte pe cei ce vor să pescuiască în apă turbure, căci cei ce stau afară din staulul Bisericii nu se pot mântui. Porunca lui Dumnezeu e să fie „o turmă și un păstor”. (Ev. Ioan 10,16).

Iar preoțimei îi revine datoria să-și îndeplinească misiunea cu toată râvna, luminând mintea celor rătăciți, pentru a-i întoarce în staulul ce le-a fost încredințat, și de care va avea să răspundă în fața Infricoșatei Judecăți.

Darul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți. Amin.

† NICODIM
Patriarhul României

EPISCOPUL M. S. ALEXANDER

Se implinesc acum 100 de ani dela moartea lui.

Michael Solomon Alexander a fost cel dintâiu episcop anglican în Ierusalim, în anii 1841—1845. Persoana sa este legată de începuturile și organizarea episcopatului anglican din Ierusalim și de activitatea protestantă între evreii din Palestina, în întâia jumătate a veacului al XIX-lea.

Inițiativa înființării unei episcopii protestante la Locurile Sfinte aparține regelui Frederick Wilhelm IV al Prusiei. Acesta era un evlavios protestant, care voia să sprijine, în Răsărit, cauza creștinilor protestanți de sub stăpânirea musulmană, după cum țarul Rusiei o sprijinea pe aceia a ortodocșilor, iar guvernul francez pe aceia a catolicilor,

În al doilea rând, el dorea să stabilească în Ierusalim centrul întregel activității protestante între evreii. Această episcopie trebuia să devină un asemenea centru misionar și anume în Cetatea Sfântă, ca să atragă atenția lumii evreești și, în același timp, să trezească interesul creștinilor.

Însfârșit, prin întemeierea acestei episcopii intenționa să facă o punte de legătură și de apropiere între răslețele bisericii protestante de pe continent și cea din Anglia, pe care apoi să le unească pentru o acțiune comună.

Cu aceste gânduri, care ar fi părut și mai atrăgătoare, dacă nu aveau ceva omenesc la mijloc, Frederick Wilhelm IV-lea a luat contact cu regele Angliei și au căzut amândoi de acord asupra înființării unei episcopii protestante la Locurile Sfinte, cu un episcop hirotonit de biserica anglicană. Alegerea și numirea celui dintâiu episcop trebuia să o facă Anglia, iar cel de al doilea urma să fie numit de regele Prusiei, după recomandarea bisericii anglicane, urmând și mai departe a se face aceste numiri alternativ. Regele Prusiei lua asupra sa toate cheltuelile de organizare și întreținere a noiei episcopii.

La început s'a propus ocuparea scaunului episcopal dela Ierusalim de irlandezul Alexander M'Caul, un vestit misionar între evrei din partea societății londoneze. Dar apoi s'a găsit mai cu cale a se trimite în orașul de arhipăstorie a apostolului Iacob, tot un fiu al lui Avraam.¹

Alegerea bisericii anglicane s'a oprit asupra învățatului evreu creștin Michael Solomon Alexander, pe atunci profesor la Londra. Alexander era într'adevăr, după cum l-a caracterizat Delitzsch, „un om cu Dumnezeu în inimă”², cu alese însușiri duhovnicești și bine pregătit pentru lucrarea misionară.

El s'a născut în 1799, în Poznan (Schönlanke), pe atunci în Polonia germană, dintr'o familie de evrei talmudiști. Dela 16 ani a început să-și câștige singur pâinea ca învățător în ținutul de naștere. În dorința de-a găsi o existență mai bună, pe când avea 21 ani, pleacă în Anglia. În Colchester se întâlnește cu predicatorul Dr. Marsh, care-i propune să cetească împreună o carte evreiască: era Noul Testament. Astfel el face întâiul pas spre creștinism. După aceasta vine în contact mai apropiat cu misiunea londoneză între evrei și în 1825 se botează.

Prin stăruințele lui curând au fost aduși la credința creștină alți doi evrei. Misiunea „*London Society for the propagation of the Gospel among the Jews*” începe tot mai mult să-i aprecieze calitățile și se gândește să-l folosească pentru răspândirea Evangheliei. În 1827 e hirotonit preot anglican. Întâia predică o rostește el în paraclisul anglican pentru evrei din Londra, la tema: „Căci mie nu mi-e rușine de Evanghelia lui Hristos, fiindcă ea este puterea lui Dumnezeu pentru mântuirea fiecăruia, întâiu a iudeului, apoi a grecului” (Rom. I, 16).

Acum intră cu totul în slujba misiunii londoneze, care-l trimite ca misionar la Danzig, în părțile lui. Aici predică cu multă râvnă între evrei și deschide o școală pentru copii. Cu acest prilej a vizitat rudele sale, dar a fost rău primit.

În 1830 se întoarce iar la Londra, chemat să lucreze ca misionar între evrei. În 1832 e numit profesor de ebraică și literatură rabinică la King's College din Londra. Totuși nu pierde legătura cu activitatea misionară. El continuă a lucra pe lângă

1. *J. F. A. de le Roi*, Geschichte der Evangelischen Juden-Mission, ed. II, Leipzig 1899, partea II, p. 26. În general datele biografice despre episcopul Alexander au fost culese din această scriere a lui *de le Roi* și din *A History of Protestant Missions in the Near East* de *J. Richter*, New York 1910.

2. Vezi revista înființată de Franz Delitzsch: *Saat auf Hoffnung*, Leipzig XV, 1878, p. 85.

„Casa Misiunii“ din City, înființată în 1836. În 1837, Alexander rostește o mișcătoare predică cu prilejul săvârșirii celei dintâi liturghii, în limba evreiască, în paraclisul evreesc creștin din Londra. Apoi vizitează mai multe centre evreiești din Anglia, semănând peste tot cuvântul Domnului.

Când se hotărăște înființarea episcopiei protestante la Ierusalim, lui se încredințează, la propunerea lui M'Caul, această înaltă și plină de răspundere sarcină, la 2 Noembrie 1841.

Hirotonit episcop, el pleacă îndată la Ierusalim, împreună cu soția sa, și ea evreică convertită, care i-a fost de mare ajutor în lucrarea misionară, — și însoțit de preotul anglican F. C. Ewald, misionar al societății londoneze, și de medicul misiunii Dr. Macgowan. Înainte de a porni la drum, episcopul Alexander s'a împărtășit cu sf. Taine și, în fața prietenilor și evreilor adunați la biserică, a rostit cu acel prilej cuvântul de despărțire, la tema din Faptele Sf. Apostoli XX, 22-24, spunând între altele :

„Și acum, iată că, împins de duhul, mă duc la Ierusalim, fără să știu ce mi se va întâmpla acolo. Dar eu nu țin numai decât la viața mea, ca și cum mi-ar fi scumpă, ci vreau numai să-mi sfârșesc cu bucurie calea și slujba pe care am primit-o de la Domnul Iisus, ca să vestesc Evanghelia harului lui Dumnezeu“.

La 21 Ianuarie 1842, după multe greutăți de drum, ajunge la Ierusalim, unde e bine primit. Deși cu titlul de „Episcop al Palestinei, Siriei, Egiptului și Mesopotamiei“, el găsește în Palestina numai câțiva evrei creștini, convertiți de misionarii protestanți, veniți mai înainte. În celelalte ținuturi ale eparhiei sale, nici atât. Un câmp larg și plin de piedici îi stătea în față.

La venirea episcopului Alexander se aflau, în Ierusalim, ca la 600 familii de evrei spanioli (sefardim) și numai câteva familii de evrei polonezi (aşkenazim). Un rabin sefard purta titlul de *haham-başa* și reprezenta pe toți evreii din Palestina față de guvernul otoman. Îndeobște mulțimea evreilor era stăpânită de fanatism și prejudecăți, iar contactul cu ea se făcea anevoie.

Incerări misionare protestante se făcuse și mai înainte. Intenția cercurilor misionare a fost atrasă de la începutul secolului al XIX-lea, de faptul că mulți evrei porneau atunci spre Palestina, unii pentru închinarea la locurile sfinte, iar alții pentru a se așeza și rămâne acolo. În 1820 găsim în Palestina doi misionari americani, Pliny Fisk și Levi Parsons, trimiși de societatea misionară „*American Board of Commissioners*“.

În 1823, Societatea londoneză își începe aici activitatea prin înființarea unei stațiuni la Ierusalim și trimiterea misionarului Rev. Lewis.

Toți aceștia au avut de întâmpinat mari greutăți. Activitatea lor a fost mai mult de explorare și de răspândire a Noului Testament în limba evreiască. Abia după trimiterea de societatea londoneză a lui Nicolayson, în 1826, ia cu adevărat ființă această misiune între evrei. Prin munca lui stăruitoare s'a făcut începutul de organizare a centrului misionar dela Ierusalim și s'a pregătit drumul către episcopie.

După sosirea la Ierusalim a episcopului Alexander, la începutul anului 1842, Nicolayson cu ai săi s'a alăturat la ceata colaboratorilor aduși de noul episcop și cu toții împreună au împins lucrarea misionară cu mai mult avânt.

La 28 Februarie 1842 episcopul Alexander târnosește temelie bisericii, închinată Mântuitorului Hristos, de pe muntele Sionului, pe locul cumpărat mai înainte de Nicolayson. Construirea ei însă s'a terminat abia în 1849, din pricina greutăților făcute de guvernul otoman.

În 1842-1843, el a deschis, în Ierusalim, un spital și un cămin pentru evreii convertiți. Totodată a terminat o școală industrială, în care neofiii învățau meserii. Școala servea pentru a găsi mijloace de trai și în același timp de a cunoaște sinceritatea acestora. Deasemenea a organizat un seminar, în care convertiții evrei se pregăteau a lucra pe terenul misionar.

Dela venirea sa până în 1844, el a botezat 37 evrei. Între alții a botezat un evreu emigrat din Valahia, Dr. Kiel, împreună cu familia, care apoi a devenit medicul misiunii. Deasemenea a hirotonit 9 diaconi și 5 preoți, între care 4 evrei. În același timp a înființat o filială misionară la Iaffa și a răspândit un mare număr de scrieri religioase.

Din fericire numai după 4 ani de activitate episcopală, tocmai când începuse să dea desvoltare lucrării sale, a încetat din viață. Pornind spre Anglia, episcopul Alexander s'a îmbolnăvit și pe neașteptate a murit în Egipt, la 23 Noembrie 1845, în vârstă de 46 ani. Trupul său neînsuflețit a fost adus înapoi la Ierusalim și îngropat pe muntele Sinonului. Vestea morții sale a produs mare mâhnire între tovarășii săi de lucru și toți prietenii săi, căci se făcuse iubit de toți, care l-au cunoscut.

Episcopii care au urmat în scaunul anglican dela Ierusalim, de altfel nici unul din ei evreu, n'au mai pășit pe urmele lui Alexander în privința activității misionare; ei s'au ocupat mai mult de afirmarea protestantismului între credincioșii vechilor bisericii răsăritene, decât de răspândirea Evangheliei între evrei.

O CARTE NOUĂ DESPRE BISERICA ORTODOXĂ¹

O probă a interesului deosebit ce se arată dela un timp Bisericii ortodoxe în teologia romano-catolică este, între altele, cartea intitulată *Le Schisme byzantin* a Părintelui assomptionist Martin Jugie, autor cunoscut a importante studii privitoare la Biserica și la teologia ortodoxă, dintre care cităm opera de mari proporții *Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium* (5 volume, Paris, Letouzey et Ané, 1926-1935).

Cartea de care vorbim aici are semnificație și importanță festivă: „Compusă cu ocazia celui de al cincilea centenar al sinodului unionist dela Florența”, cum mărturisește autorul în primele rânduri ale prefeței, scrise chiar în ziua comemorării semnării decretului unirii (6 Iulie 1939), această carte supune unui nou studiu schisma „bizantină”, cercetând „natura și efectele” ei.

Autorul recunoaște un lucru cunoscut de mult în teologia ortodoxă: că în manualele de istorie bisericească (romano-catolice) istoria schismei a fost privită și expusă unilateral, socotindu-se despărțirea Bisericilor mai mult o operă personală a patriarhilor Fotie și Mihail Cerularie, când de fapt schisma este un proces istoric de lungă durată, cu cauze vechi și multiple, care se pot urmări din secolul al IV-lea. În secolul al XI-lea, cele două Biserici se găseau, din nefericire, mai de mult în neînțelegere. Ceea ce numim „schisma dela 1054” nu este, în realitate, decât neizbutirea unei prime încercări de unire, agravate de împrejurările în care ea s'a produs.

Autorul promite să împartă drept răspunderile despărțirii Bisericilor, în cauzele și în prelungirea ei. În prima parte a lucrării, el face istoria schismei, privite în diferitele ei laturi și

1. Martin Jugie, *Le Schisme byzantin. Aperçu historique et doctrinal*. Paris (P. Lethielleux) 1941, form. 8, VIII, 487 pp.

faze, ca și în urmările ei actuale, care ar fi fărâmițarea Bisericii ortodoxe într'un mare număr de Biserici naționale autocefale și starea precară a acestor Biserici. „Dela începutul secolului al XIX-lea, Romele s'au înmulțit, și azi sunt treizeci de Biserici, în loc de una, pe care schisma bizantină le poate revendica fiice” (p. VI).

În această parte (*Aperçu historique*), autorul vrea să prezinte „actul de naștere” și să descrie starea actuală a acestor „fiice ale schismei bizantine”, care sunt Bisericile ortodoxe de azi. În partea a doua a lucrării (*Aperçu doctrinal*), examinează „consecințele schismei pe terenul eclesiologiei”, arătând ceea ce autorul înțelege prin „lipsa de unitate” a Bisericilor ortodoxe, inconsecvențele doctrinale ale teologiei ortodoxe și unele stări din Bisericile ortodoxe, raportate la schisma bizantină. Părintele Martin Jugie voia să adauge cărții o a treia parte, intitulată *Aperçu unioniste*: un studiu închinat problemei reunirii Bisericilor. Studiul va apărea separat, pentru a nu mări peste măsură acest volum.

Titlul volumului „*Le Schisme byzantin*”, ca să plecăm de aci, este semnificativ și tendențios. Autorul păstrează obiceiul romano-catolic de a numi despărțirea celor două Biserici „schismă bizantină”, înțelegând prin aceasta că unitatea bisericească a creștinismului, a fost ruptă de Biserica greacă, printr'un act de nesupunere față de Biserica romană. Schisma este deci o faptă și o vină bizantină. Aceasta arată că dorința autorului de a fi drept în „împărțirea răspunderilor” schismei este stingherită dintru început de o veche prejudecată romano-catolică. A recunoaște că schisma are cauze vechi și multe, ce se observă de ambele părți, a recunoaște că la 1054 ea a fost mai ales efectul atitudinii necugetate a cardinalului Humbert și a spune totuși că schisma este un act de rebeliune bizantină împotriva autorității papale, este o contrazicere evidentă.

Partea I (*Aperçu historique*, pp. 1-322) face, cum am spus, istoria schismei, privită în lunga epocă a pregătirii și a prelungerii ei peste jumătatea secolului al XI lea. Schisma „bizantină” este cea mai importantă dintre toate schismele produse în cursul istoriei bisericești. Ea durează încă și a cuprins nu numai imperiul bizantin, ci și Bisericile noi: pe cea rusă și pe cele din Balcani. Autorul face istoria ei în șapte capitole, al căror cuprins îl vom rezuma, pentru a arăta planul, materialul și concluziile studiului. Această dare de seamă asupra cuprinsului

cărții este cu atât mai necesară, cu cât cartea Părintelui Martin Jugie supune isvoarele istorice ale schismei unei noi cercetări, folosește studiile recente asupra ei și vrea să facă o punere la punct a întregii chestiuni. Pe lângă aceasta, cartea privește „schisma bizantină” în toată lunga ei evoluție istorică, dela primele cauze până azi, raportează situația actuală a Bisericilor ortodoxe la faptul despărțirii dela 1054, leagă astfel cauzal ortodoxia de schismă, o înțelege exclusiv în funcțiune de schismă și actualizează în acest mod schisma, privind-o nu numai ca pe un fapt istoric din trecut, ci și ca pe un fapt actual. Prin această actualizare a schismei în Bisericile ortodoxe, Părintele asumpționist dă cărții sale un interes teologic general deosebit.

Capitolul I este intitulat „Cauzele schismei bizantine și primele ei manifestări până la Fotie” (pp. 3-45). Autorul împarte cauzele în „directe, active și în adevăr eficiente”, care, prin natura lor, duceau la slăbirea unității bisericești, și în „indirecte sau materiale”, care au servit ca ocaziuni și pretexte „aux fauteurs du schisme”; aceștia le-au folosit bucuros pentru a desbina Biserica. Primele cauze ar fi: cezaropapismul împăraților bizantini, ambiția patriarhilor de Constantinople și antipatia dintre Greci și Latini. Celelalte sunt: constituirea celor cinci patriarhate după modelul împărțirii administrative a imperiului, deosebirea de limbă, care făcea ca Grecii și Latinii să nu se mai cunoască între ei, și evoluția autonomă a celor două Biserici în domeniul teologiei, cultului și al disciplinei, începând din secolul al IV-lea. Astfel arătate, cauzele schismei sunt reale, cu deosebirea că lipsește din enumerarea lor una foarte importantă, care este creșterea puterii papale și tendința Romei de a-și subordona Orientul creștin. Această cauză este dintre cele mai „directe, active și în adevăr eficiente” și nu se poate ascunde toată sub niciuna din celelalte șase categorii, pe care le descrie autorul în cele șase paragrafe ale capitolului.

„Cezaropapismul” împăraților bizantini (pp. 3-9) este pus în fruntea cauzelor schismei, și nu la întâmplare. Autorul este convins că abuzul de putere al basileilor a contribuit mai mult decât orice la despărțirea Bisericilor. Cezaropapismul este de esență păgână: „L'empire païen était césaropapique dans toute la plénitude du terme” (p. 4). El însemnează uzurparea supremei autorități religioase de către împărat: Cezarul se vrea adecă papă. Cel care a făcut aceasta în Biserică a fost primul împărat creștin, Constantin cel Mare, care încă dela anul 313 „a uzurpat o

funcțiune propriu zis papală", amestecându-se în chestiuni bisericești, care erau de competența episcopului Romei (chestiunea donatistă). El convoacă sinoade (Niceia), se poartă „ca un nou papă”, „il a pris la place de l'évêque de Rome dans le gouvernement général de l'Église" (p. 5). Acest „exemplu funest" a fost imitat de urmași, care s'au purtat ca „adevărați șefi religioși" ai imperiului. Episcopii orientali iau obiceiul de a se adresa împăraților, în loc de a se adresa papii; autoritatea papală este astfel mărginită de autoritatea imperială, este însușită de împărat.

Cezaropapismul bizantin a adus Bisericii și unele foloase, dar pagubele au fost mult mai mari. „Din punctul de vedere al unității Bisericii, el a avut trei efecte dezastruoase: naționalizarea Bisericii, aservirea clerului, ostilitate surdă sau declarată față de papi" (n. 6). Autorul ilustrează cu câteva nume, citate și fapte concenția cezaropapistă a împăraților bizantini și efectele ce i se atribue. El pune față în față „servilismul" ierarhilor orientali și dârzenia cu care papii s'au împotrivit împăraților, face un „bilant" al schismelor dela moartea lui Constantin cel Mare până la 843 și constată că din 506 ani de schismă, 217—repartizați în șapte schisme—au fost de „ruptură deschisă" între Constantinopole și Roma.

Că împărații bizantini au avut o concepție „cezaropapistă", este știut; că aceasta era de esență pur păgână, este mai puțin adevărat și este exagerat a se socoti „cezaropapismul" ca o cauză atât de importantă a schismei, încât să fie pus înaintea tuturor celorlalte. Papalitatea trebuie să fie recunoscutoare „cezaropapismului" bizantin, care și-a „aservit" ierarhia orientală, în timo ce episcopii Romei, se zice, se împotriviau tuturor abuzurilor de putere imperială. În realitate, nici patriarhii de Constantinopole n'au fost, cu unele excepții, atât de servili, cum ni se spune, nici papii n'au fost totdeauna atât de tari și consecvenți în opoziția ce au făcut împăraților.

Este gresit a vorbi despre o putere papală supremă și desore o jurisdicție papală universală în epoca siroadelor ecumenice, putere și jurisdicție pe care le-ar fi îngădit împărații bizantini din interese cezaropapiste. Puterea papală n'a scăzut, ci a crescut prin constituirea imperiului bizantin, prin întărirea împăraților de Roma și prin politica lor religioasă. Înființarea „Romei noi" a lăsat Romei vechi tot Occidentul și i-a înlesnit o considerabilă creștere de putere bisericească și lumească.

Răul spus despre „cezaropapismul” imperial se poate spune și despre cel papal: Așa cum împărații au voit să fie papi, papii au voit să fie împărați, mai mult decât împărați. Istoria evului mediu ilustrează cu multe evenimente această tendință lumească a episcopilor Romei, și ne întrebăm dacă este potrivit a vorbi despre un „cezaropapism” bizantin, care n'a fost nici mai puțin firesc nici mai dăunător Bisericii decât cezaropapismul episcopal roman. Privit în comparație cu toate celelalte cauze ale schismei, cezaropapismul bizantin rămâne o cauză secundară.

Aceleași exagerări cuprinde și paragraful următor, privitor la „*Ambiția patriarhilor de Constantinopole*” (pp. 10-27) ca pricină a schismei. Desvoltarea ce se dă acestui paragraf subîmpărțit în alte șapte, arată intenția autorului de a încărca socoteala episcopilor de Constantinopole cu mai toată răspunderea schismei. El începe prin a scoate în relief marea deosebire de titluri și de drepturi bisericești dintre Roma și Constantinopole. Pe când scaunul din urmă a fost ridicat prin voința împăraților, „Rome... avait reçu de l'apôtre Pierre, prince des Apôtres, un titre incommunicable et inaliénable de grandeur dans le domaine religieux. En y fixant pour toujours son siège, cet apôtre en avait fait la capitale du royaume de Dieu sur la terre, c'est-à-dire de l'Église catholique, dont il était le chef suprême par sa primauté” (p. 10). Această declarație grandilocventă vrea să umilească „Roma cea nouă”, care, în adevăr, n'a fost făcută „capitală a împărăției lui Dumnezeu pe pământ” de niciun apostol. Cu asemenea declarații se iese însă de pe terenul istoriei și se trece în cel al retoricii, unde studiul cauzelor schismei nu are nimic de câștigat.

Ambiția patriarhilor de Constantinopole o ilustrează Părințele Martin Jugie mai întâiu cu canonul 28 al sinodului al IV-lea ecumenic, ca principiu al revendicărilor bizantine. În lipsă de titluri creștine, Bizanțul și-a luat unul lumesc: pe cel de a doua Romă, în calitatea sa de capitală a imperiului. În chip abuziv, părinții sinodului al IV-lea ecumenic au stabilit astfel un principiu laic pentru a justifica ridicarea Constantinopolei, în rang bisericesc, alături de Roma. Autorul nostru se scandalizează de fapta și de argumentul sinodului, care atribuia primatul bisericesc onorific al episcopului Romei importanței politice a orașului, găsește „désespérant” textul canonului 28 și nu ezită să-l treacă în rândul ereziilor („rend le son de l'hérésie”), pentru că neagă originea divină a primatului papal (p. 15). Indignarea papii Leon

I și a Părintelui Jugie este, firește, îndreptățită, dar părinții sinodului al IV-lea ecumenic știau bine de ce motivau primatul papal așa cum l-au motivat. Chiar dacă s'ar putea dovedi și susține cu mărturii istorice serioase episcopatul sfântului Petru la Roma, nu s'ar putea contesta că el s'a oprit la Roma anume pentru importanța politică a orașului, care era atunci capitala imperiului. Ni se pare curios că papa Leon I „n'a văzut în textul canonului 28 al sinodului al IV-lea ecumenic „negarea primatului de drept divin”, ca autorul nostru, și că părinții dela 451 n'au contestat nici jurisdicția bisericească universală a episcopului Romei, ceea ce reduce cu mult „gravitatea” canonului socotit eretic. De altfel, autorul recunoaște la începutul paragrafului următor că acest canon nu avea alt scop decât să ridice la rang de drept ceea ce exista în fapt (p. 19).

„Sinodul permanent dela Constantinopole” (pp. 19—21) — σύνοδος ἐνδημοῦσα, este alt mijloc de ridicare a puterii episcopului dela Bizanț, care a ajuns astfel un rival al Romei. Acest sinod, format din episcopii aflători la Constantinopole, a favorizat anume amestecul patriarhului în diecezele mai apropiate, cum a favorizat și apelurile la el, „un fel de echivalent al dreptului recunoscut scaunului lui Petru de canoanele dela Sardica” (p. 21). De aceea sinodul permanent este un „instrument al cezaropapismului” (p. 19).

Un „principiu laic” vede aplicat mai departe autorul în chestiunea Iliricului de către împărații bizantini, care au scos, cum se știe, această provincie de sub jurisdicția episcopului Romei și au pus o sub cea a patriarhului de Constantinopole. — Un scandal se descopere apoi în încercarea de a se da Bisericii de Constantinopole origine apostolică, pentru a ridica și prin aceasta noul oraș la înălțimea Romei. Aceasta a fost opera unui „falsificator nerușinat”, care a scris la începutul secolului al VI-lea, că Biserica de Constantinopole a fost întemeiată de sf. apostol Andrei, pentru a opune „corifeului” Petru pe „primul chemat” dintre apostoli.

Discutând „titlul de patriarh ecumenic”, Părintele Martin Jugie găsește în el o nouă „erezie” (p. 23), deși admite că el nu atinge primatul de drept divin al episcopului Romei. — Sub titlul „L'égalité dans la défaillance” (p. 24—25), se critică aspru condamnarea papii Honorius I de către sinodul al VI-lea ecumenic, cu scopul de a compromite soaunul papal printr'un „eretic”, pentrucă în această privință Constantinopole deținea un trist re-

cord: dela 325 până la 843 a avut 22 de episcopi eretici. Adăugând la aceștia alți zece „suspecți de erezie și în ruptură cu Roma”, rezultă că, din 57 de episcopi de Constantinopole, 32 au fost eretici, suspecți de erezie sau schismatici, zice Părintele Jugie cu firească bucurie.

„*Prima ofensivă împotriva primatului roman*” a fost sinodul quinisext, ale cărui canoane „sont un beau spécimen de législation chaotique” (p. 25). Găsind cu acest prilej eretice și canoanele zise apostolice, autorul impută amar Bisericii orientale de a fi vrut să codifice în al doilea sinod trullan practicile Bisericii bizantine și să le facă obligatorii pentru toată Biserica. Se știe, în adevăr, că în canoanele sinodului quinisext sunt condamnate unele practici bisericesti apusene și că se recunosc din nou episcopului de Constantinopole „privilegii egale” cu cele ale episcopului Romei. „C'est le point culminant des ambitions byzantines” (p. 26). Biserica Romei n'a primit toate canoanele sinodului quinisext, dar Biserica bizantină le-a dat o „ecumenicitate de contrabandă”, care „a apăsât greu asupra raporturilor dintre cele două Biserici” (p. 27). Ca și încorporarea Ilricului la patriarhia de Constantinopole, pretențiile ambițioase ale episcopilor bizantini, numeroasele uzurpări de drepturi, opoziții și neascultări față de papa au vătămat mult unitatea Bisericii, la adăpostul cezaropapismului împăraților, care au „favorizat ambiția prelaților”.

„*Antipatiile de rasă, orgoliul național și rivalitățile politice*” (pp. 23—32), dau prilej autorului să constate că între Greci și Romani exista un anumit dispreț, pe care-l documentează cu citate din literatura latină. Creștinismul a atenuat această antipatie reciprocă, dar n'a suprimat-o. Ea este ilustrată cu mai multe exemple, care arată în deosebi mândria și disprețul Grecilor față de Occidentali, socotiți barbari. S'au format astfel „două blocuri opuse pe terenul politico-religios” (p. 32), fapt care pregătea și favoriza schisma.

Afară de aceste cauze diferite, au contribuit la despărțirea Bisericilor cauze care se pot numi „materia schismei” și „cui-buri de ceartă”, „exploatate” de autorii schismei, care au făcut să slăbească legăturile ce uneau la început Bisericile Orientului cu „scaunul lui Petru, centrul catolicității”.

Autorul ia ca sigur și ca recunoscut dreptul excepțional al episcopului Romei la jurisdicția universală și apreciază „*constituația patriarhatelor*” (pp. 32—39) prin prisma acestei judecăți confesionale. După socotința episcopilor Romei, numai trei scaune meritau titlul patriarhal: Roma, Alexandria și Antiohia, toate

trei onorate de sf. Petru, cel de Alexandria prin sf. evanghelist Marcu, ucenicul lui. Această „triarhie”, afirmată de papa Grigore I într'o epistolă către Evloghiu al Alexandriei, este opusă „pentarhiei” de concepție bizantină. Nicolae I reia ideia triarhiei scaunelor apostolice petrine în „Responsa ad consulta Bulgarorum”. Părintele Jugie crede că prin constituirea celor cinci patriarhate se amenința unitatea Bisericii și se „răsturna constituția divină a Bisericii”, pentru că se contrazicea primatul papal. De aceea teoria pentarhiei este și ea „eretică”: Ea vede în episcopul Romei nu pe șeful unic al Bisericii universale, ci un patriarh ca și ceilalți, care este doar șeful Bisericii apusene. Favorizată de împărații bizantini, teoria pentarhiei „a evoluat rapid” după schisma lui Fotie.

„Deosebirea de limbă și necunoașterea reciprocă” (pp. 39—42) dintre Greci și Latini este ilustrată cu câteva fapte, care par a împărți egal vina celor două părți. Neputându-se înțelege, Grecii și Latini nu-și puteau vorbi. Se impută sfântului Ioan Damaschin că n'a cunoscut opera lui Augustin și se scuză Toma de Aquino că s'a lăsat înșelat de un falsificator de texte grecești, pe care marele scolastic le-a citat ca autentice.

În fine, *Evoluția autonomă a celor două Biserici în întregul domeniu teologic, liturgic și canonic* (pp. 42—45) completează seria cauzelor indirecte ale schismei. Autorul face afirmația paradoxală, că părinții bisericești greci se abțin de la speculații filosofico-teologice, că elementul filosofic este neînsemnat în scrierile lor și că ostilitatea Bizantinilor față de orice speculație se accentuează din secolul al IX-lea, gândirea greacă fiind concretă și pozitivă, pe când gândirea latină are o tendință evidentă spre abstracție. Deosebirile în disciplina canonică erau mai numeroase și mai importante decât celelalte; ele mergeau până la desacord asupra isvoarelor dreptului canonic: Pe când Biserica latină ținea numai hotărârile sinodului I ecumenic și pe ale celui de la Sardica, Biserica ortodoxă ținea canoanele tuturor sinoadelor ecumenice și locale, ignorând dimpotrivă decretul papilor.

Capitolul al doilea tratează despre „Forțele unioniste opuse tendințelor separatiste” (pp. 47—100). Întreg capitolul este un tratat istorico-apologetic despre primatul papal „de drept divin”, „recunoscut” totdeauna în Biserica bizantină de către patriarhi și împărați. Autorul crede că poate dovedi aceasta cu mărturii din primele opt secole și chiar din secolul al IX-lea, secolul lui Fotie și al primei schisme. Amintind concepția despre primat a

sinodului dela Vatican (ținut la o mie de ani după cearta dintre papa Nicolae I și patriarhul Fotie), Părintele Jugie crede că așa au înțeles și au exercitat episcopii Romei primatul papal „în toate timpurile, dela începutul Bisericii”, în forme deosebite după loc și după timp. Impotriva lui Döllinger este citat Vladimir Soloviev în sprijinul concepției papale despre primat: Unui însemnat istoric bisericesc i se opune un filosof rus. „Credința Bisericii romane este lege pentru Biserica universală, și celelalte Biserici au datoria de a se conforma”, gândește Părintele Jugie (p. 50).

Intru susținerea primatului papal cu *mărturii istorice*, autorul citează și comentează textele și faptele cunoscute din manualele și tratatele romano-catolice: Irineu, cazul Policrat-Victor, Tertulian, Ciprian, împăratul Aurelian (cazul Pavel din Samosata). Istoricul nostru recunoaște, firește, că primatul din primele trei secole nu semăna cu cel de azi, dar numește „legendă”, susținută de unii polemisti anticatolici, ideea că magisteriul infailibil și primatul de jurisdicție al episcopului Romei ar fi fost necunoscute Bisericii vechi (p. 57).

Mărturiile ce urmează sunt grupate pe secole (sec. IV—VIII): citate din scriitori bisericești, sinoade, scrisori papale, tradiții interpretate în favoarea primatului papal și a infalibilității. Primatul roman, adaugă autorul nostru, a fost recunoscut în secolul al IX-lea chiar la Bizanț, de însuși Fotie (pp. 91—93) și de alții. Clerul inferior, monahii, credincioșii păstrau în Orient sentimentul unității creștine; schisma a fost mai ales fapta împăraților și a ierarhilor.

Cu *capitolul al treilea*, intitulat „*Schisma fotiană. Raporturile dintre Roma și Bizanț în a doua jumătate a secolului al IX-lea*” (pp. 101—155), se intră în istoria propriu zisă a schismei, căreia îi sunt consacrate, socotind și capitolul (VI) despre încercările de unire, patru capitole, reprezentând 170 pagini din cele 471 de text ale cărții, adică o treime din tot studiul intitulat „*Le schisme bizantin*”.

„Schisma fotiană” a fost scurtă, de patru ani (863—867), dar a fost din cele mai grave, deoarece ea a pus în acțiune toate forțele separatiste, toate elementele de discordie (p. 101). Autorul nu are intenția de a intra în amănuntele ei. Pentru acestea, el trimite la marea lucrare a cardinalului J. Hergenroether și la lucrările mai noi, ca și la cele ce se așteaptă ale Părinților Fr. Dvornik și Venance Grumel. Cu oarecare sfială, par'că, este numit la sfârșitul unei note și E. Amann, unul din

ncii istorici de seamă ai schismei, care are curajul să facă unele aprecieri mai puțin defavorabile „autorilor” greci ai schismei, decât istoricii confesiunii sale.

Părintele Martin Jugie povestește și comentează faptele care au dus la schismă, vorbind despre înlăturarea patriarhului Ignațiu și alegerea lui Fotie (858), despre cazul arhiepiscopului de Syracusa Grigore Avestas, despre prima păstorie a lui Fotie și conflictul cu Ignațiu, a cărui demisie nu era formală, despre depunerea acestuia (859), despre înștiințarea papii Nicolae I (860), despre sinodul protodeltera (861), despre sinodul roman dela 863, care este de fapt începutul rupturii oficiale între Roma și Constantinopole, prin depunerea patriarhului Fotie de către papă și recunoașterea lui Ignațiu la acest sinod.

„Il arriva ce qu'on perut deviner” zice autorul: Bizanțul nu recunoștea hotărârea papală, „primatul roman era contestat și atacat în fondul și în prerogativele sale” (p. 109). Cele două părți polemizează prin scrisori, papa servindu-se de condeul lui Anastasie Bibliotecarul.

Covertirea Bulgarilor complică raporturile dintre Roma și Bizanț. Enciclica lui Fotie dela anul 867 este „o adevărată declarație de războiu făcută Bisericii române și șetului ei, papa Nicolae I” (p. 113), era „revolta pe față împotriva papii” (p. 114). Fotie făcea pe „șeful Bisericii universale” și ținu sinodul „pseudo-ecumenic” dela 867, „comțand enormitatea de a judeca și a condamna sinodal pe titularul scaunului apostolic”, al cărui primat de drept divin Ignațiu, dimpotrivă, „il exalta în termeni măreți” (p. 115). Ca raspuns, la 869, papa Adrian II condamnă sinoadele ținute de Fotie și-l anatematizeaza „solemn”. Actele sinodului dela 867 sunt arse.

Întru justificarea atitudinii misionarilor latini în Bulgaria, care, nesocotind mirungerea săvârșita de preoții greci, au repetat o, autorul aduce argumentul șubred ca taina nu era validă, pentru că Fotie era patriarh depus de papa, precum și motivul invocat de adversarii pătinași greci ai lui Fotie ca m.rii s.rișit de acesta nu era bun (p. 112, n. 3).

Se povestește apoi ținerea sinodului dela Constantinopole împotriva lui Fotie (869—870) și neînțelegerea cu delegații papalii asupra Bulgariei revendicate de Roma, recunoscându-se ca pretenția română nu era întemeiată din punct de vedere geografic, pentru că Bulgaria cuprindea numai o mică parte din vechiul

Iliric (p. 118, n. 3); se continuă cu conflictul de jurisdicție asupra acestei țări sub patriarhul Ignațiu.

Urmează readucerea lui Fotie pe scaunul patriarhal, sinodul dela 879—880, care-l reabilitează cu solemnitate: „Le synode de Sainte-Sophie fut le triomphe parfait de son orgueil” (p. 123). Autorul discută chestiunea Filioque, în legătură cu textul simbolului admis de sinod (pp. 124—126) și autenticitatea proceselor lui verbale, în legătură cu „autoritatea și demnitatea Bisericii romane” atinse de unele hotăriri sinodale (pp. 126—130), recunoscând autenticitatea lor.

Împreună cu Lapôtre, Fr. Dvornik și V. Grumel, Părintele Jugie admite că schisma nu s'a reinnoit în al doilea patriarhat al lui Fotie, cum s'a crezut de obicei, și că numai sub papa Formosus s'au întrerupt din nou raporturile dintre Roma și Constantinople.

După povestirea faptelor, autorul trece la aprecieri, vrând a stabili „*caracterul schismei lui Fotie*” (pp. 134—147). Această schismă are o „gravitate excepțională”, caracterizată prin „spiritul de agresiune și de ofensivă directă împotriva Bisericii romane, a șetului ei, a întregii Biserici occidentale”, a cărei ortodoxie Fotie, în „revolta” sa, o contestă. Lucru ne-mai pomenit: Patriarhul de Constantinople pornește un războiu împotriva Occidentului pe tonul cel mai violent și merge până la a încerca să judece și să depună pe episcopul Romei: Este semnul „rupurii definitive între cele două jumătăți ale creștinătății” (p. 134).

Pentru a invedera aceasta, autorul arată în câteva paragrafe rolul unora din cauzele mai vechi ale schismei, văzute în acțiunea lui Fotie (cezaropapism, trezirea pasiunilor naționale, necunoașterea reciprocă și deosebirea [de rit] și accentuiază partea personală a patriarhului, pe care-l socotește autorul schismei „*le père du schisme*”. Fotie este pus în contradicție cu sine însuși, arătat a fi recunoscut întâiu primatul papal și a-l fi negat apoi, afirmând superioritatea sinodului ecumenic asupra papii. Autorul regretă că episcopul Romei a fost socotit unul dintre patriarhi: „Il eût certes mieux valu pour l'évêque de Rome de n'être pas catalogué parmi les patriarches, car, à la longue, le patriarche, aux yeux des Orientaux, fit oublier le primat” (p. 140).

Revenind la Filioque, autorul nostru găsește că Fotie n'a înțeles formula latină, n'a cunoscut tradiția latină și a căzut într'o adevărată erezie. Erezia constă în aceea că, după Fotie, sfântul Duh purcede numai dela Tatăl și că Fiul nu are nicio parte la actul purcederii „C'est le schisme introduit dans la Trinité en

même temps que dans l'Eglise" (p. 145), zice în glumă Părintele Jugie. Ca autcritate împotriva doctrinei lui Fotie este citat decretul unirii dela Florența, prin care adecă Grecii au primit doctrina latină despre purcederea sfântului Duh. „Odată consumată schisma, scrierile fotiene au fost arsenalul din care și-au luat polemiștii armele, pentru a eterniza o controversă din care au făcut marele meterez al schismeii" (p. 147). Fotie a inaugurat controversa agresivă împotriva Occidentului și a dat tonul polemiștilor de mai târziu (p. 147).

Această interpretare a faptelor istorice și a operei polemice a patriarhului Fotie este făcută, firește, în spirit strict confesional. Ea se alimentează din ura milenară latină împotriva marelui Grec din secolul al IX-lea. Este adevărat că Fotie face începutul polemicii antilatine și că argumentele lui au fost reluate de polemiștii ortodocși. A face însă din Fotie un rebel pervers, un amator de scandal bisericesc, un doritor de schismă cu orice preț, este un punct de vedere cu totul greșit. Fotie s'a revoltat în adevăr din cauza intervenției papii în Bulgaria și a acțiunii misionarilor latini la noul popor creștin. Enciclica lui dela anul 867, în care de altfel indignarea lui este exprimată retoric în hiperbole, arată durerea lui de patriarh de Constantinopole, a cărui operă misionară la Bulgari fusese stricată de trimișii papii. Felul cum s'au purtat Latini cu clericii greci din Bulgaria, ca și scrisoarea lui Nicolae I către regele Boris, „Responsa ad consulta Bulgarorum", în care autoritatea patriarhului de Constantinopole era nesocotită și ortodoxia Grecilor contestată, îndreptățiau cu prisosință „revolta" patriarhului.

Revolta lui este de fapt o ripostă. Respectuos față de autoritatea papală la început, Fotie n'a luat atitudine împotriva papii decât când s'a văzut atacat de acesta: atacat în rangul patriarhal și în ortodoxia Bisericii de Constantinopole. Când Fotie a fost condamnat la sinodul roman dela 863, el n'a atacat papalitatea și dogma latină; le-a atacat însă când a fost negat titlul său patriarhal și dreapta credință a Bisericii sale. Dacă lui Fotie nu i se da prilejul dela 866-867, el nu ar fi atacat Biserica papală și deci n'ar fi fost un „rebel" și „părinte al schismeii". Motivul i l-a dat Nicolae I, care a voit să folosească situația dela Bizanț, ca să impună primatul papal Bisericii orientale și să-și întinda jurisdicția peste Bulgari. Incercarea aceasta a provocat „schisma" lui Fotie, din care, cum recunoaște autorul nostru, prestigiul papalității a ieșit micșorat (p. 147).

Ca o compensație pentru ceea ce papalitatea pierdea la Bizanț, i se acordă într'un paragraf (pp. 147-155) satisfacția recunoașterii autorității ei de către Metodiu, apostolul Slaviilor, după „mărturiile” publicate de canonistul rus A. Pavlov (1807) și traduse de părintele Jugie în revista *Il Bessarione* (1918).

Capitolul al treilea se termină cu constatarea că Bizantinii dela sfârșitul secolului al IX-lea „recunoșteau în episcopul Romei pe primatul suveran al Bisericii universale” (pp. 155). Trebuie numai adăugat că acest primat era, ca totdeauna, altfel înțeles decât de Biserica romană.

În capitolul al patrulea: „*Dela Fotie la Mihail Cerularie*” (pp. 157-186) se povestesc faptele dela sfârșitul secolului al IX-lea până la jumătatea secolului al XI-lea. În acest timp, papalitatea a decăzut. Unele incidente dela Constantinopole dau din nou prilej de amestec papal în chestiuni religioase bizantine, ca în chestiunea tetragamiei. Se constată nesiguranța raporturilor bisericești bizantino-romane și încercarea de a se recunoaște patriarhului de Constantinopole titlul de patriarh ecumenic, ceea ce ar fi dus la „consacrarea oficială” a unei „diarhii bisericești” (p. 168) Autorul regretă că papalitatea n'a acceptat situația de fapt și n'a recunoscut patriarhului de Constantinopole jurisdicție superioară în granițele imperiului bizantin, cu condiția recunoașterii primatului roman universal: Aceasta ar fi înlăturat poate „ofensiva periculoasă” a lui Mihail Cerularie. Când acesta atacă pe Latini, la 1053, legătura religioasă dintre Constantinopole și Roma era ruptă de mulți ani.

Autorul crede de asemenea că, dacă papalitatea n'ar fi fost decăzută în secolul al X-lea, ea ar fi putut să câștige pe Bulgari, profitând de conflictul dintre aceștia și imperiul bizantin. Vorbind despre convertirea Rușilor, Părintele Jugie ne spune că Varegii și Oga au primit creștinismul latin. Vladimir a primit pe cel grecesc, dela Bizanț, poate nu însă și ritul bizantin; ritul latin trebuie să fi continuat, poate în traducere slavonă, introducându-se alături de el ritul bizantin, adus de clerul grec. Organizarea Bisericii ruse pare a se fi făcut „în înțelegere cu Roma și sub auspiciile ei” (p. 181). Vladimir, se mai spune, s'a întors în tot timpul domniei nu spre Bizanț, ci spre Roma. Poate sub urmașul lui, Iaroslav, s'a generalizat în Rusia ritul bizantin tradus în limba slavonă. Părintele Jugie crede că patriarhul de Constantinopole impunea popoarelor convertite limba greacă și că Bizanțul n'a privit cu ochi buni introducerea limbii slave la Bulgari și

la Ruși (p. 181, n. 1; 184, n. 1). Sunt de făcut rezerve asupra acestei și altor afirmațiuni din paragraful „Convertirea Rușilor. Originile romane ale Bisericii ruse” (pp. 172-186).

Capitolul al cincilea: „Schisma lui Mihail Cerularie. Raporturile dintre Roma și Bizanț în a doua jumătate a secolului al XI-lea” (pp. 187-246), este unul din cele mai însemnate și mai întinse ale cărții. Mihail Cerularie este cu totul opus lui Fotie: este un ignorant, om mândru, spirit îngust, care nu admite să se supună pontifului roman și vrea să trateze cu el dela egal la egal (pp. 187-188). Deși autorul nostru amintește rolul jucat de ducele Argyros, fără a vorbi despre sinodul dela Siponto (1050), numește măsurile lui Mihail Cerularie (1053) un „atac brusc împotriva Bisericii latine”. Se uită astfel, ca și în cazul lui Fotie, că „atacul” patriarhului de Constantinopole a fost precedat și cel puțin în parte provocat de unele atitudini latine, ca imixtiunea papală în Sudul Italiei, aflat atunci sub jurisdicție greacă, intrigile ducelui Argyros și polemicile lui cu Mihail Cerularie. Ca în cazul lui Fotie, se afirmă că Mihail Cerularie voia schisma (p. 192).

În paragraful „Reacțiunea romană” (pp. 193-197), se recunosc greșelile săvârșite de cardinalul Humbert, care, neținând seama de schimbarea de atitudine, pentru care fusese câștigat între timp patriarhul de Constantinopole, îl jignește și-l provoacă, împiedecând o înțelegere cu el. Se recunoaște de asemenea că Mihail Cerularie era îndreptățit să primească pe delegații papali cu neîncredere la 1054, socotindu-i influențați de Argyros. Luând atitudine „anacronică”, punându-se la Constantinopole într-o „situație curioasă”, luând „inițiative grave”, săvârșind „acte greșite”, întrebuintând „procedee cu totul regretabile”, Humbert și ceilalți legați papali făceau altceva decât să înlesnească o împăcare cu Mihail Cerularie. Sentința de excomunicare dela 16 Iulie 1054, plină de insulte la adresa patriarhului și a ortodocșilor, arată „lipsa de măsură” și vina cardinalului lui Leon IX în evenimentele dela 1054. Ne întrebăm de aceea, odată ce se recunosc aceste greșeli, cărora li s'a adăugat din nefericire „gestul teatral regretabil” dela 16 Iulie 1054: Intrucât mai poate fi socotit Mihail Cerularie autor cu orice preț al schismei? Ne întrebăm de asemenea dacă este totuși justă această reducere la sirgur cardinalul Humbert a unor concepții greșite despre „ereziiile” Grecilor și despre titlul de patriarh, contestat episcopului de Constantinopole, — ca și lui Fotie de către Nicolae I. Nu atribuiască oare Grecilor însuși papa Leon IX toate ereziile de până

atunci? Și nu tratase el pe patriarhul de Constantinople după teoria „triarhiei” patriarhale (p. 206, n. 1), ca pe un simplu episcop subaltern? Cardinalul Humbert, vinovat de a fi forțat schisma, nu făcea decât să dea unor asemenea concepții, comune Occidentului latin, o expresie violentă și vulgară, al cărei trist și rușinos document rămâne sentința de excomunicare dela 16 Iulie 1054. Numai acuzația stupidă că Grecii au scos din simbolul credinței formula Filioque aparține doar lui Humbert.

„*Riposta lui Mihail Cerularie*” (pp. 208-219) descopere alte greșeli ale cardinalului. În succesiunea faptelor și în acțiunea patriarhului, autorul vede totuși „ses menées schismatiques”: Patriarhul a știut să exploateze cu dibăcie nefericita sentință de excomunicare „plină de exagerări și chiar de falsuri” (p. 208), a agitat poate poporul împotriva legaților latini, a anatematizat sentința și pe autorii ei, a prezentat sentința ca o condamnare a întregii Biserici ortodoxe și a căutat să o atragă pe aceasta toată de partea sa. Opusculul *Contra Francilor*, care enumera 28 erori latine, reproduce acuzații aduse Occidentalilor de către Mihail Cerularie. Menționând, între altele, acuzația că după Latini Dumnezeu nu poate fi laudat decât în trei limbi (ebraică, greacă și latină), ceea ce însemnează, după Greci, că poate fi laudat și în alte limbi, Părintele pare a uita că a spus mai înainte că Grecii impuneau altora limba lor ca limbă liturgică.

Un paragraf este rezervat patriarhului *Petru de Antiohia* (pp. 219-229), contemporan și martor însemnat al evenimentelor dela 1054. Sfaturile lui de un molerat, ce dă lui Mihail Cerularie, sunt just apreciate dar teoria lui despre pentarhia patriarhală este, firește, socotită erezie, fiind o „negare expresă a primatului papal”, deși Petru III al Antiohiei este „un prélat bien intentionné” (p. 223) și uninconsecvent în acelaș timp: Recunoaște primatul sfântului Petru dar nu și „urmașilor” lui (p. 226, n. 2) și socotește uzul azimei la Latini când ca un lucru indiferent, când ca unul foarte important (p. 227, n. 4).

În paragraful ce urmează, „*Jugement sur les événements de 1054*” (pp. 229-231), se fac aprecieri asupra schismei: Ea n'a fost decât „un simplu incident”. Sentința legaților nu are valoare canonică și n'a fost niciodată aprobată de sfântul Scaun (Părintele Jugie nu ne spune însă dacă a fost vreodată desaprobată), iar răspunsul lui Mihail Cerularie nu atinge Biserica latină: „c'est une simple mesure de représailles contre des étrangers insolents” (p. 230). De aceea, „în loc de a vorbi despre schismă definitivă,

ar fi fără îndoială mai just să zicem că suntem în fața primei încercări de unire nereușite". (p. 230).

Cauza acestei nereușite este, se înțelege, patriarhul Mihail Cerularie. Greșelile cardinalului Humbert l-au ajutat în adevăr, „dar, în fața istoriei nepărtinitoare” (care este adecă istoria bisericească romano-catolică), „el este desigur cel care poartă în definitiv răspunderea nereușitei, pentru că atacul lui brusc dela început a făcut imposibilă orice reușită” (p. 230). Ba Mihail Cerularie întrece ca metodă schismatică pe Fotie: „El atacă Biserica romană cu mentalitatea unui părinte dela sinodul trullan” (p. 231) și prezintă o teologie antilatină accesibilă poporului. „Iată de ce Cerularie, poate mai mult decât Fotie, merită titlul de părinte al schismei, pentru că el a repus în circulație polemica rituală, care nu are sfârșit”. Adevărata cauză a schismei din secolul al XI-lea a fost „voința neclintită a patriarhului bizantin de a-și menține deplina autonomie față de pontiful roman” (p. 232).

Aceasta readuce pe autor la condamnarea teoriei pentarhiei bisericești, ca o „concepție eretică” despre Biserica universală, după care concepție papa este doar patriarhul Occidentului. Convins că primatul papal, așa cum îl profesează teologia latină, a fost un fapt și o dogmă dela începutul creștinismului, Părintele autor se întreabă cu explicabilă candoare: „Cum s'a putut eclipsa la Orientali până într'atât noțiunea de primat roman și cum au putut ei să uite în așa grad istoria Bisericii vechi? „Sub influența acestei ignoranțe — își răspunde Părintele, — au ajuns ortodocșii să considere Biserica latină și pe șeful ei o cantitate neglijabilă (p. 233).

Din fericire însă, vina Orientalilor nu este atât de mare, pe cât pare Părintelui Jugie. Este la mijloc o greșală de perspectivă istorică și aceasta nu din partea lor. „Noțiunea de primat roman”, despre care ne vorbește Părintele, este cea a sinodului dela Vatican, cum bine știm. Aceasta nu este însă cea a „istoriei Bisericii vechi”, uitate de Orientali. Ce vină au Grecii din secolele IX-XI, dacă n'au putut să cunoască și n'au respectat cu zece secole mai înainte „noțiunile” sinodului dela 1870? Ignoranța lor este cu totul explicabilă și cu oarecare bunăvoință s'ar putea chiar ierta.

Dar Mihail Cerularie nu este singurul autor al schismei „care-i poartă numele”. Ea era făcută în mintea și în inima Grecilor, zice Părintele Jugie (p. 233), după ce ne asigurase că

vina schismei o poartă împărații (cezaropapiști), și patriarhii (rebeli), nu poporul grec (p. 97). „Creștinismul bizantin este viciat „anume” printr’o falsă concepție despre elementul ritual și canonic, pe care l-a primit sub eticheta primelor șapte sinoade ecumenice” (p. 233). O „legislație de circumstanță a fost încorporată ca parte integrantă în depozitul sacru al tradiției vechi și pusă aproape pe același picior cu formulele dogmatice” (p. 233). Și iată ciuda autorului: „In confuza grămadă canonică a falsului sinod ecumenic, care este sinodul quinisext, este o masă de elemente contradictorii, de prescripțiuni învechite care nu mai răspund la nimic, ba chiar de erezii evidente. Toate aceste vechituri (vieilles) sunt păstrate ca un depozit sacru, și Grecii vor ca toate celelalte Biserici să se conducă după această normă, — singura ortodoxă”. Și, exagerând ironic, în continuare: „Tot ce nu-i este conform în riturile și obiceiurile Bisericii occidentale trebuie suprimat, părăsit, ca fiind contradictoriu cutărui cancan al sinodului dela Neocezareia, cutărei reguli a sinodului dela Gangra, cutărei dispozițiuni a sinodului dela Laodiceia... Quelle aberration!” (p. 234).

Renunțăm să comentăm această delicioasă exclamație, plină de dragoste romană pentru noi, ca și aprecierile pătimase ce o preced, pentru a nu urma pe autorul nostru dincolo de obiectul și de preocupările „istoriei nepărtinitoare”.

Cu cele relatate pâră aci se termină istoria schismei, atât cât ea poate fi legată de persoana lui Fotie sau a lui Mihail Cerularie și explicată prin cauzele care îi preced. Autorul se găsește cu aceasta la jumătatea cărții. Cele scrise în continuarea primei părți (istorice) ne arată întinderea schismei în Orient și în Rusia (p. 234-239) și încercările de unire înainte de cruciade (p. 239-246).

Două „incidentul” dela 1054, unele fapte arată că mai existau legături între ortodocși și Latini, altele arată dimpotrivă patimă confesională și intoleranță. Cu puțină bunăvoință s’ar fi putut evita neînțelegerile, „dar ar fi trebuit ca prelații bizantini să recunoască primatul adevărat al urmașului lui Petru, și tocmai aceasta nu voiau ei” (p. 243).

Capitolul al șaselea: „Le développement progressif du schisme et les tentatives d’union, XII-e XV-e siècle”, arată cum schisma s’a întins odată cu încercările de unire, socotite a fi douăzeci și două: patru în sec. XII, opt în sec. XIII, șase în

sec. XIV și patru în sec. XV (p. 247). Ceea ce a făcut pe împărații bizantini să încerce unirea, era gândul că vor fi ajutați de papi, care aveau și o mare putere politică. Papii, din contra, vedeau în unire o „monedă de schimb” pentru ajutorul cerut lor. „Intr'un cuvânt, în aceste încercări de unire, scopul împăraților este politic, iar mijlocul este de ordin religios; pentru papi, dimpotrivă, scopul este religios, iar mijlocul politic” (p. 249).

Cauza principală a nereușitei a fost opoziția înverșunată a clerului și a călugărilor bizantini, ca și aversiunea profundă a Grecilor față de Latini (antipatie care la pag. 28 era însă „reciprocă”). În tratative nu contează decât împăratul bizantin și papa. În acuzațiile ce-și aduceau Grecii și Latini, ei aveau toți ceva dreptate și toți greșeau foarte mult (p. 252), în adevăr. După 1204 (cruciada a patra), Latini fac încercarea de a forța pe Greci să recunoască primatul papal.

În înșirarea încercărilor de unire, autorul se oprește mai mult la cele două mai importante: Lyon 1274 și Florența 1439. Prima unire s'a făcut prin primirea unei simple mărturisiri de credință; cealaltă s'a făcut în timp ce Occidentul însuși era desbinat (sinodul de la Bâsel), iar Constantinopole amenințat de Turci. Părintele Jugie repetă greșala altora de a crede că unirea de la Florența trebuia să fie durabilă, pentru că se făcuse în sinod ecumenic, în urma unor discuțiuni libere, adică așa cum doreau Grecii. Se știe că „libertatea” Grecilor se reducea atunci la a primi unirea așa cum o dorea papa, sau a-și vedea tăiate subvențiile acordate de acesta pe timpul sinodului și refuzat ajutorul cerut stăruitor de împărat pentru apărarea Constantinopolei.

In capitolul al șaptelea: „Despărțirea Bisericilor în stare permanentă (sec. XVI-XX). Bisericile naționale autocefale” (pp. 271-322), autorul vrea să arate, cu exemplul acestor Biserici, că schisma a fărâmițat Biserica bizantină într'o sumă de grupuri autocefale. Fenomen de „fissiparitate”: Din schismă au ieșit alte schisme. „Fărâmițarea” vechii Biserici bizantine este un fruct și o ilustrare a despărțirii ei de Roma. Incepând cu Biserica rusă și cu cele ieșite din ea, continuând cu toate celelalte, ni se prezintă Bisericile ortodoxe cu starea și cu organizația lor actuală (pp. 272—303).

Toate aceste Biserici la un loc sunt numite „Biserica greco-rusă” (p. 303). Autorul înșiră nedumerit o mulțime de nume date în Apus Bisericii ortodoxe și crede că, afară de numele „Biserici

autocefale de rit bizantin", care însă este prea lung, cel de „Biserica greco-rusă” este mai potrivit. A o numi „Biserica ortodoxă” ar însemna — zice — „a compromite drepturile adevărului”(p. 304), pentru că adecă Biserica ortodoxă nu este cea drept-credincioasă, aceasta fiind a Romei.

În câteva pagini (304-322) ni se arată atitudinea Bisericii „greco-ruse” față de romano-catolicism și de protestantism. Se amintesc momentele și actele mai importante privitoare la raporturile interconfesionale și se scoate în relief antilatinismul Grecilor și al Rușilor — în polemică și în combaterea propagandei romano-catolice din Orient. Țarii ruși ar fi putut uneori să impună unirea cu Roma, ca împăratul bizantin Mihail VIII Paleologul, dar nu le convenea să-și piardă puterea ce aveau asupra Bisericii ruse, zice autorul cu regret.

Constatând nereușita înțelegerii cu protestanții și făcând rezerve asupra celei cu Anglicanii, care s'ar baza pe „echivocuri” (este amintită și conferința dela București 1935, p. 319), Păriutele Jugie socotește: «Atât timp cât ea va rămâne ceea ce este, Biserica greco-rusă nu va putea să închee nicio unire adevărată cu niciuna din sectele protestante existente. Ea nu are posibilități de unire decât cu Biserica catolică-romană. Pentru aceasta este deajuns ca ea să strângă din nou legăturile care uneau vechea Biserică bizantină cu Scaunul roman” (p. 322). Se pare deci că istoria schismei nu a edificat încă pe autor asupra posibilităților de unire. Legăturile bisericești dintre Bizanț și Roma au fost înainte de schimă altele decât le concepe azi Biserica romană. Tocmai pentru că papii au vrut să le modifice în sensul și în interesul supremației lor s'au rupt legăturile dintre cele două Biserici, vădind două eclesiologii deosebite.

Partea a doua, intitulată Aperçu doctrinal (pp. 323-471), este o privire a schismei „pe dinăuntru”, de ordin teologic. Ni se vorbește întâiu despre „Caracterele generale ale schismei bizantine” (cap. I, pp. 325-334). Ni se amintește că schisma lui Mihail Cerularie a ieșit din împiedecarea restabilirii unirii cu Roma, unire care era corolarul necesar al unei alianțe de ordin politic. Plecată dela pretexte, schisma bizantină și-a dat, pentru a se justifica după aceea, caracter religios: a recurs la polemica dogmatică, rituală, canonică și a căzut (din nou) în erezie. Această erezie este probabil „menținerea autonomiei complete a Bisericii bizantine față de urmașul-lui Petru” (p. 326).

Azi, crede pentru sine autorul nostru, nu atât Bisericile autocefale se opun unirii cu Roma, cât puterea civilă a Statului, care ține să aibă Biserica sub tutela sa și nu vrea cu niciun chip să cedeze papii înalta jurisdicție, pe care ea, puterea civilă, o exercită asupra persoanelor și treburilor bisericesti. „Acest spirit agresiv și polemic contra Bisericii catolice și a șefului ei este deci primul semn distinctiv al schismei bizantine” (p. 326). Inovațiile imputate Bisericii romano-catolice sunt un simplu procedeu polemic; ele n'au importanța care li se atribuie, și teologii romano-catolici greșesc când le discută, lăsându-se atrași astfel pe terenul adversarului.

Atitudinea continuu polemică a Bisericii ortodoxe vine din concepția ei statică, din conservatismul ei excesiv, și el este caracteristic ortodoxiei: „Rien ne heurte plus le véritable esprit byzantin, qui est devenu l'esprit commun de l'orthodoxie orientale, que la notion de progrès dans le domaine religieux sous quelque forme qu'il se présente” (p. 328). Deși conservatoare, Biserica ortodoxă n'a păstrat tot patrimoniul tradiției primelor nouă secole, eliminând din el — cântec vechi — „primatul de jurisdicție supremă și universală al episcopului Romei” (p. 331). A treia caracteristică a ortodoxiei este, în fine, incoherența doctrinală (p. 333).

Studiind „*Schisma bizantină și unitatea Bisericii*” (pp. 335-358), Părintele Martin Jugie socotește mai întâiu că unitatea Bisericii este de cinci feluri: unitatea de conducere sau de „autoritate centrală”, care este elementul capital, unitatea de comuniune sau de caritate, unitatea de doctrină sau de credință, unitatea de legislație sau de disciplină canonică și unitatea rituală sau liturgică. Mai importante sunt primele trei, iar din prima decurg în chip firesc celelalte patru; cu alte cuvinte, unitatea Bisericii se reduce în fond la autoritatea centrală, adică la papă.

Judecând Biserica ortodoxă, în organizația ei actuală, cu criteriile unității stabilite ca mai sus, autorul găsește că Biserica ortodoxă nu are mai întâiu unitate de conducere (pp. 336-342). Pe când Biserica romano-catolică are „o autoritate comună permanentă”, Bisericile ortodoxe nu au decât o autoritate comună intermitentă și transitorie”, care este sinodul ecumenic, și el „o simplă teorie” (p. 337). Aceasta dă prilej autorului să facă unele considerațiuni asupra autorității sinodului ecumenic și a sobornicității Bisericii ortodoxe, ca și asupra diferitelor sinoade în uz la Bisericile ortodoxe autocefale, care nu sunt

toate „canonice“, amintind că „autocefalismul filetic sau rasial“ desbină Biserica ortodoxă. În ortodoxie, crede Părintele Jugie, noțiunea de Biserică unică dispare din ce în ce mai mult și Biserica autocefală este „asimilată“ cu națiunea sau cu rasa: „C'est le bouleversement complet de l'organisation ecclésiastique telle qu'elle a été constituée dès l'origine“ (p. 342). Punctul de vedere al autorului nu este cel al Bisericii vechi, a cărei unitate n'a fost niciodată de conducere, cu o „autoritate centrală“, ci este al Bisericii române actuale. El nu este istoric, ci dogmatic-apologetic confesional.

Părintele autor găsește, firește, Biserica ortodoxă lipsită și de celelalte unități. Unitatea de comuniune (pp. 342-347), zice, nu poate să existe fără unitate de conducere. Raționamentul este ilustrat, între altele, cu cazul Bisericii ortodoxe române, care la 1925 s'a declarat patriarhat, fără a înștiința nici patriarhia ecumenică nici celelalte Biserici ortodoxe (p. 346). Credem că este greșit și argumentul și cazul citat.

Unitatea de credință (pp. 347-353) nu există nici ea. Ni se spune de exemplu că „palemismul“, după ce a fost o „dogmă a Bisericii greco-ruse,“ a început să fie părăsit dela sfârșitul secolului al XVI-lea, sub influența teologiei romano-catolice, și a fost reluat în zilele noastre. Ni se vorbește despre „două ortodoxii,“ una greacă și una rusă, se afirmă că între ele sunt serioase „divergențe doctrinale“, se fac unele aprecieri asupra Mărturisirilor de credință și a catehismelor ortodoxe.

Unitatea disciplinară-canonice (pp. 353-357) suferă de asemenea. După epoca sinoadelor ecumenice, patriarhii ortodocși au devenit „adevărați papi ai Orientului“, canoanele nu mai sunt ținute toate, iar Bisericile autocefale se mișcă mai mult sau mai puțin în ilegalitate și anticanonicitate“ (p. 356). Se recunoaște, dimpotrivă, că unitatea rituală sau liturgică este aproape completă“, deși se observă unele deosebiri și în practicile bisericesti (p. 357). Vorbind despre întrebuințarea limbii naționale în cult, Părintele Jugie afirmă, împotriva adevărului, că papii au admis cei dintâi limba slavonă în cult, spre deosebire de patriarhii de Constantinopole, care s'au opus totdeauna la introducerea limbii naționale în cult (p. 357, n. 2). Ne permitem a trimite, în această privință, la *F. Dvornik*, care cunoaște atât de bine chestiunea convertirii Slavilor și a limbii lor liturgice¹⁾.

1) *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*. (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves, IV. Paris 1926, pp. 69-70, 159, 161-162, 164, 167, 169, 172, 212-214.

Constatarea unității de rit (pp. 357-358) dă motiv Părintelui Jugie să propună ca numele cel mai potrivit pentru Biserica ortodoxă pe cel de „Bisericile autocefale de rit bizantin“ (p. 358), deși mai sus recomandă pe cel „de Biserica greco-rusă“

În capitolul intitulat „*Schisma bizantină și infalibilitatea Bisericii*“ (pp. 359-398) se susține teza că de la sinodul al VII-lea ecumenic (787) „glasul infalibil al Bisericii nu s'a mai auzit pentru a aduce o nouă definiție dogmatică“ și că „de la despărțirea de Biserica română, Biserica bizantină și greco-rusă n'a mai făcut nicio achiziție dogmatică“ (pp. 359-360). De aceea, Biserica greco-rusă este lipsită de „orice magisteriu infalibil“ și redusă la oscilările continue ale opiniilor teologice (p. 360). În acest sens, autorul nostru afirmă mai departe că Biserica greco-rusă n'a putut să rezolve în chip definitiv niciuna din controversele ei cu Biserica romano-catolică și că părerile ei în chestiunile controversate au variat într-una. Așa, în chestiunea Filioque, (pp. 361-364), opune formulei „de la Tatăl“ (Fotie) pe cea „de la Tatăl prin Fiul“ și citează părerile unor teologi greci și ruși, precum și pe ale sinodului rus (1893-1912), pentru a arăta lipsa de unitate de vederi în această privință.

La fel a variat teologia ortodoxă, crede Părintele Jugie, cu privire la primatul papal (pp. 361-372). De unde la început, zice, Biserica bizantină admitea primatul episcopului Romei, pe care unii Greci l-au admis chiar după schismă, de la schismă ea n'a voit să mai țină seamă de această credință a „Bisericii universale“ și a combătut-o. Ca totdeauna, se confundă intenționat primatul onorific cu primatul de jurisdicție și de drept divin.

Aceleași variațiuni descopere autorul în chestiunea azimei (pp. 373-376) și altor controverse (pp. 376-380): cărțile devterocanonice ale Vechiului Testament, isihasmul „(la question abstruse du palamisme)“, imaculata concepție, validitatea botezului ereticilor, epiclesa euharistică, indulgențe, purgatoriu și altele. Afară de infalibilitatea personală a papii, în toate celelalte chestiuni teza română a găsit partizani între teologii ortodocși. Citând un teolog rus, autorul afirmă iarăși că există o ortodoxie greacă și una rusă, ba chiar atâtea ortodoxii câți teologi de seamă (p. 379). Și teologul citat și Părintele Jugie exagerează deopotrivă.

Părintele uită că în Biserica ortodoxă teologia are mai multă libertate de gândire decât în cea romano-catolică și că deosebiri de păreri în chestiuni reformulate de Biserică (theo-

logumena) sunt posibile și firești totdeauna. (Când însă se face teologiei romano-catolice reproșul că nu are libertate de mișcare, fiind strâns legată de autoritatea Bisericii, se răspunde că lucrul nu stă chiar așa, că în teologia și filosofia romano-catolică există mai multe direcțiuni sau școli: tomistă, molinistă, franciscană și augustinistă și că existența lor nu strică unitatea dogmei¹⁾, ceea ce admitem și noi).

Ca dovadă de neputința în care a căzut Biserica ortodoxă după schismă, se arată că ea n'a putut de atunci să-și dea nicio mărturisire de credință infalibilă, nicio carte simbolică propriu zisă (pp. 380-384), n'a putut să convoace niciun sinod ecumenic (pp. 384-398). Ceva mai mult, atât timp cât va dura schisma, Biserica ortodoxă nu va putea să țină singură sinoade ecumenice, pentru că ea este numai o parte a Bisericii, nu este Biserica universală. Dacă este așa, credem că nicio Biserică luată în parte, nu este Biserica universală, deci nici Biserica papală.

Autorul are plăcerea să afirme odată mai mult desacordul dintre teologii ortodocși și amintește pentru aceasta Congresul de teologie ortodoxă ținut la Atena (1936), unde s'a învederat „gravitatea conflictului” din teologia ortodoxă cu privire la chestiunea infalibilității și s'au înfruntat „teze rivale”. A da caracter de „grav conflict” între „teze rivale” unor deosebiri de păreri teologice, este a spune cu mult mai mult de cât s'a întâmplat în realitate. Dar autorul nostru vrea să dovedească, cu orice preț, că Biserica ortodoxă nu poate să țină sinoade ecumenice și că de aceea este lipsită de „orice magisteriu infalibil”. Este „cel mai grav” dintre rezultatele schismei și cel pe care totuși teologii Occidentului l-au observat mai puțin.

Din același punct de vedere apologetic, Părintele Jugie susține mai departe că Biserica ortodoxă nu mai este independentă după schismă (cap. „Schisma bizantină și independența Bisericii”, pp. 399-420), că până la schismă „cezaropapismul” bizantin a fost limitat de autoritatea papală, al cărei loc, după despărțirea Bisericilor, l-a luat prin uzurpare autoritatea imperială. Afirmația este falsă sub ambele forme. — În continuarea exagerărilor sale, autorul spune că statul joacă în Bisericile ortodoxe aproape același rol, pe care-l joacă papa în conducerea

1. Johannes Brinktrine, art. Fundamental-theologische Fragen, in *Reform-Katholizismus. Eine Antwort auf das Buch: Der Katholizismus. Sein Sturz und Werden*. (Sonderdruck aus der Zeitschrift *Theologie und Glaube*, Jg 1938, H. 2, p. 46

Bisericii romano-catolice și că aceste Biserici nu trăiesc decât prin statul atotputernic (pp. 400-403).

Enumerând „*Varietățile cezaropapismului oriental după schismă*” (pp. 403-406), Părintele Jugie stăruie din nou asupra ideii sale că împărații bizantini au fost după schismă adevărații papi ai Bisericii ortodoxe, că patriarhii de Constantinopole nu erau decât creaturile lor, că sultanii turci înșiși au moștenit în parte această putere papală asupra Bisericii. (Dacă puterea pe care împărații bizantini și sultanii turci au exercitat-o în Biserica ortodoxă este putere papală, și este doar o parte din ea, aceasta nu ne ispitește nici decum să primim asupra noastră puterea papală întreagă).

Un paragraf special este rezervat, „*cezaropapismului rus*” (pp. 406-411). Aceleași idei despre atotputernicia împăratului în Biserica ortodoxă sunt reluate în paragraful „*Doctrina teologilor greco-ruși despre raporturile dintre Biserică și stat*” (pp. 413-420)

Micul capitol următor „*Schisma bizantină și mistuna apostolică a Bisericii*” (pp. 421-425) este scris numai ca să constate incapacitatea misionară a Bisericii ortodoxe, după schismă. „Pierderea independenței” Bisericii ortodoxe, prin despărțirea ei de Roma, a adus pierderea „catolicității de drept, adică a aptitudinii de a evangheliza celelalte popoare” (p. 424). „Carența” misionară a Bisericii ortodoxe este un fapt incontestabil. A-l pune însă în legătură cu schisma și a uita toate celelalte condițiuni, în care a continuat viața popoarelor ortodoxe, este un raționament specific romano-catolic, fals ca însăși poziția apologetică a istoricului nostru.

În capitolul „*Schisma bizantină și viața creștină*” (pp. 427-460), ni se vorbește despre caracterele generale ale creștinismului bizantin din punctul de vedere al vieții creștine, despre morala creștină și folosirea mijloacelor de sfințire, despre starea clerului de mir și a monahismului, despre sfinți și roadele sfințeniei în Biserica „greco-rusă”.

Este un proces făcut Bisericii ortodoxe cu privire la starea ei actuală, la viața ei morală și rituală. Cu aceeași preocupare de a arăta că după schismă Biserica ortodoxă a pierdut vigoarea și orice preocupare mai înaltă, ni se spune că ea stăruie în conservatism și în forme vechi, în ritualism excesiv; că după schismă Biserica bizantină a început „să capituleze înaintea austerității evanghelice” (p. 431). Ni se citează practica divorțului ușor din Biserica ortodoxă, care, zice severul nostru critic

„ar ajunge ea singură să facă dovada că Biserica greco-rusă nu este adevărata Biserică întemeiată de Iisus Hristos" (p. 434), — ceea ce era adecă de demonstrat.

Cu aceeași bunătate ni se mai spune, că deși Biserica ortodoxă păstrează cea mai mare parte din mijloacele de sfințire, nu le poate folosi cu toată libertatea și roada, pentru că este supusă puterii civile și lipsită de o „autoritate suverană", care să impună reformele necesare" (p. 434). Nici predică, nici mărturisirea păcatelor, nici împărtășire. Preoții sunt inculți și fără zel. Recrutarea lor se face greu și este foarte defectuoasă. Cei mai mulți preoți nu au învățat decât școala primară. Școlile preoțești sunt puține, ele pregătesc rebeli și necredincioși. Poporul nu are respect pentru cler. Monahii sunt de asemenea ignoranți și numărul lor scade continuu.

Paragraful despre „*Sfinții și roadele sfințeniei în Biserica greco-rusă*" (pp. 447-460), lung cât un capitol, este un rechizitoriu. Dacă în această Biserică mai există creștini „în stare de grație", ei aparțin de drept Bisericii romane: „Ce sont des catholiques cachés inconnus. Ce ne sont point de vrais schismatiques, de vrais hérétiques" (p. 447), cum suntem din nefericire toți ceilalți. Schismaticii nu pot fi sfinți. Despărțită definitiv de Biserica papală, dela căderea Constantinopolei Biserica ortodoxă a devenit cu totul sterilă: Nu mai produce sfinți, ca Biserica romană, și a devenit fără nicio regulă și garanție oameni care n'au făcut minuni. Dacă a mai existat ideia de sfințenie, aceasta n'a fost decât sub forma „nebuliei pentru Hristos", la Ruși. Și când te gândești, zice cu melaacolie și compătimire Părintele Jugie, „la măreața înflorire a sfințeniei în Orient" înainte de schismă, când adecă această abundență de sfințenie se comunica Bisericii orientale din Occident, — se comunica probabil și prin pilda și prin recunoașterea primatului papilor: papilor pornocrației din secolul al X-lea, de exemplu.

Capitolul al șaptelea și ultimul al părții a doua a cărții este rezumativ și concludent. Intitulat cumulativ: „*Bisericile autocefale de rit bizantin față de Biserica catolică. Asemănări și deosebiri. Adevărata ortodoxie. Calea deschisă reunirii*" (pp. 461-471), acest capitol este atoa-te-cuprinzător și poate fi util. Ortodoxia este „bizantinism", bizantinismul este „Biserica fără papă" (p. 461). Nefericirea Bisericii ortodoxe este o crudă ilustrare a consecințelor nerecunoașterii șefului ei firesc. După ce pentru noi face elogiul papalității, principiu a tot ce este bun în creștinism

și piatra de temelie a Bisericii, autorul ne amintește odată mai mult neputința în care se găsește Biserica ortodoxă, după despărțirea ei de papa. Ea nu mai este Biserică adevărată, și se numește pe nedrept „ortodoxă”. Dar nimic n'o împiedecă totuși să se întoarcă spre Roma, pentru că, afară de infalibilitatea personală a papii, nimic important n'o desparte de Roma. Pentru a se uni cu aceasta, nu trebuie decât să adere „la totalitatea dogmei catolice”, aderare dela care nu oprește „nicio hotărîre infalibilă în Biserica greco-rusă” (p. 471).

Asupra acestui îndemn și acestei speranțe se termină cartea despre care vorbim. Schisma, închee autorul, se bazează azi „numai pe ignoranță, pe prejudecăți și pe antipatie fără rațiune” — toate firește din partea schismaticilor. Acestea pot și trebuie să dispară, — se mângâe, după atâtea neazuri din partea noastră, autorul.

Sunt multe de spus asupra cărții Părintelui Martin Jugie. Învățatul assomptionist a ținut să ne dea un studiu nou și complet asupra schismei, privite și ca eveniment istoric în trecut și ca stare de fapt a Bisericii ortodoxe. Socotind Biserica noastră un produs al schismei, autorul nu poate fi drept cu ea. El este stăpânit de ideea că despărțirea Bisericilor se datorește aproape exclusiv Grecilor, doritori de schismă, și explică invariabil toate lipsurile și nenorocirile Bisericii ortodoxe prin separarea ei de Roma. Păcatul inițial al ortodoxiei — și ni se contestă chiar dreptul de a ne numi ortodocși, — este nerecunoașterea papalității, în funcțiunea ei de autoritate centrală și unică, supremă de drept divin și infalibilă. Toate păcatele și toate durerile creștinismului oriental se reduc la aceasta. Biserica ortodoxă n'a trăit decât din viața, din vigoarea și din grația Bisericii papale; nu poate trăi nici de acum decât în unire cu Roma și prin Roma. Aceasta este ultima rațiune a cărții: Inapoi la Roma!

Cartea Părintelui Jugie este plină de fapte și de citate, este opera unui om învățat, a cărui știință istorică și teologică este incontestabilă și de altfel bine cunoscută. Autorul știe multe despre schismă și știe tot răul ce se spune despre Biserica ortodoxă. Scrisă însă din punct de vedere apologetic confesional și cu scop apologetic confesional, cartea ilustrează o teză și apără o cauză, care nu este a istoriei bisericești sau a ortodoxiei, ci este a papalității.

În concepția romano-catolică, Biserica și papalitatea se con-

fundă, în adevăr, dar în istoria bisericească și în eclesiologia patristică nu. Știm și mărturisim că Grecii n'au fost fără viră în despărțirea Bisericilor, știm și regretăm că s'a pus multă pasiune în polemica dintre Biserici. Dar a scrie un studiu de aproape 500 de pagini pentru a spune că remediul schismei este recunoașterea primatului papal, așa cum l-a definit sinodul dela Vatican, ni se pare a simplifica peste măsură și a falsifica problema schismei.

Proces vechiu și complicat, cum se știe, ea ține în adevăr mai ales de rolul papalității în sânul Bisericii întregi. Din numeroasele ei cauze adunate în cursul secolelor, cea care privește poziția papii în Biserică este fără îndoială esențială, fundamentală. Schisma nu se poate explica fără pretențiile nemăsurate ale papalității în Orient. Și chiar dacă aceasta ar fi singura cauză a schismei, ea nu poate să fie înlăturată cu un apel la lepădarea „prejudecăților” ortodoxe. Dacă înțelegem bine ce însemnează primat papal de drept divin și infalibilitate, cu toate consecințele lor teologice și bisericești, avem suficiente motive, din înseși pledoariile teologilor romano-catolici pentru cauza papală, ca să nu primim invitația de a le recunoaște — primat și infalibilitate — ca pe o dogmă și ca pe un canon. Stăm însă unii și alții pe poziții atât de deosebite în această privință, încât credem că vom discuta zadarnic.

Studiul Părintelui Martin Jugie este totuși important și meritoriu prin materialul istoric adunat, prin unele completări și revizuri ce aduce cercetării schismei, prin accentuarea unor fapte mai puțin observate în general, prin unele nuanțări de apreciere. Studiu de proporții mari, privit în întregul său, ca și în volumul de care va fi urmat, — la curent cu problemele cercetate, bogat în referințe, cu un aparat documentar foarte util, cunoscând bine izvoarele grecești, acest studiu va avea un loc de seamă în literatura schismei dela 1054. Este cu atât mai regretabil că obiectivitatea lui lasă mult de dorit.

Câteva scăpări din vedere la redactare sau la corectura tipografică nu ating valoarea cărții. — Paragraful dela p. 172 trebuie numerotat IV, în loc de III; la p. 286, rândul 9 trebuie scris Lettonie, în loc de Lithuanie; la p. 292 rândul 10 de jos, trebuie scris Transylvanie, în loc de Bukovine. Cuvântul εὐσέβεια, citat din istoricul bisericesc Sozomen (p. 57 și nota 2), însemnează nu „religia” în general, ci „dreapta-credință”, spre deosebire de ἀσέβεια, care se întrebuintează, în literatura creștină a timpului pentru erezie. Ca și Părintele Jugie, ne îndoim de exactitatea

formulei de investire a patriarhului de Constantinopole de către sultan: „Sfânta Treime, care mi-a dat imperiul, îți încredințează patriarhatul Romei celei noi” (p. 405). Deși formula aceasta este citată de cronicarul grec Georgios Frantzis¹ din secolul al XV-lea, ea nu poate fi pusă în gura sultanului, pentru că acesta nu credea în sf. Treime.

Unele fapte și aprecieri puse de autor în note puteau să ie luate în textul curent. — La paragraful I (Atacul brusc împotriva Bisericii latine) din cap. V (pp. 187—192), interesa poate întru câtva și articolul nostru Διατί ἐπετέθη κατὰ τῶν Πατινων ὁ πατριάρχης Μιχαήλ Κηρουλάριος (1053); publicat în ΕΝΑΙΣΙΜΑ ἐπὶ τῆ τριακοστῆ πέμπτῃ ἑπετηρίδι τῆς ἐπιστιμονικῆς δράσεως τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσοστόμου Παπαδοπουλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (Atena 1931, pp. 367—388), iar cu prilejul celor scrise la p. 306 despre răspunsul dat dela Constantinopole papii Pius IX menționăm articolul nostru „Enciclica patriarhilor ortodocși dela 1848. Studiu introductiv, text și traducere”. București 1935².

TEODOR M. POPESCU

Profesor la Facultatea de Teologie
din București

1. Χρονικὸν (Chronicon majus), cartea III, 11: Καὶ ὁ βασιλεὺς τὸ δεκανίκιον ἑλίγον ὀψὼν ἔλεγεν. „Ἡ ἅγια τριάς ἡ τὴν ἐμοὶ βασιλείαν δωρησαμένη προχερίζεται σε εἰς πατριάρχην νέας Ῥώμης (Migne, P. G. 156, 894 B).

2. Extras din *Biserica ortodoxă română*. Revista sf. Sinod, an. LIII, nr. 11—12 (Noembrie-Dechembrie 1935).

PICTURA BISERICESCĂ.

IV.

Problema picturii bisericești este completă și legată de alte probleme, din care multe nu sânt de importanță secundară. În seria noastră de articole, lămuririle, pentru a fi limpezi și precise, trec peste multe amănunte de preț deosebit și, în chip necesar, lasă deoparte aspecte mai gingașe care cer analize amănunțite. O idee esențială se desprinde însă în chip hotărât din cele văzute până acum. Pictura bisericască a evoluat dealungul veacurilor și, în deosebi în epoca de strălucire a artei creștine, totdeauna în strânse relații cu viața Bisericii, cu cugetarea teologică și viața religioasă, cu organizarea liturgică și viața socială. În cele dintâi trei secole, pictorii creștini au „scris“, fiindcă este vorba de o adevărată ideografie, pe pereții necropolelor și catacombelor, convingerea adâncă a celor care „se mutau din moarte la viață“, convingere întemeiată pe odihna și mângâierea făgăduită celor „ce s'au îmbrăcat în Hristos“: „Veniți binecuvântații Părintelui Meu și moșteniți împărăția care v'a fost gătită vouă“. Portretele celor ce plecau însoțite de acelea ale celor care îi petreceau, ca pe stelele antice grecești, sau de sufletele fericiților din lumea dreptilor împodobesc peretele

„locului“ unde a fost zidit trupul mortului. Semne înțelese de cei inițiați, amfore, ramuri de maslin, paseri, chrisme, gammadiae, orbiculi etc., se văd pictate pe câmpul alb al scenei alături de urări și de cuvinte de rămas bun: Odihnește în pace, odihnească cu Hristos, cu sfinții, să trăiască în vecinicie, etc... Curând începe să fie ilustrată slujba înmormântării și anume principalele rugăciuni și cântece: „Eu sînt oaia cea pierdută, chiamă-mă Mântuitorule, și mă mântuiește“; „Odihnește, Doamne cu dreptii sufletul robului Tău, în loc de odihnă, în loc cu verdeață,..“ Liber commendationes animae, aceea ce s'ar numi rânduiala înmormântării, ne explică astăzi cea mai mare parte din scripturile catacombelor, unde întâlnim pe Daniil în groapa cu lei, Susana între cei doi bătrâni, Noe în arcă, Iona scăpând din gura monstrului marin care îl înghițise, toate ilustrații ale textului acestui străvechi monument liturgic.

Indată după pacea Bisericii, în epoca lui Constantin cel Mare și două veacuri după aceasta, lumea creștină asistă ori ia parte la puternica mișcare de popoare din Asia, care deșteaptă la viață civilizațiile străvechi. Urmează invaziile barbare din Europa, năruirea stăpânirii romane și organizarea statelor celor noi în Apusul Europei. Apocalipsele zugrăvesc aceste imense turburări și mișcări de popoare, apocalipsa Sfântului Ioan în deosebi. Lumea regăsea în paginile acestei evocări grandioase împlinirea proorociilor și făgăduința legată de plinirea Evangheliei lui Hristos. Pictorii zugrăvesc acum pe bolțile basilicilor, la locuri unde se văd bine, pe bătrânii înveșmântați în alb și înscăunați în jurul Celui vechiu de zile, îngerul care desface pecetea, mielul ori Mântuitorul pe colina paradisiului, grădinile raiului cu cele patru râuri, Phison, Gehon, Tigru și Eufrat etc. Alte teme, tradi-

tio legis de pildă, arată pe Moisi primind tablele legii, pe Mântuitorul care încredințează volumul legii Sfântului Apostol Petru, o procesiune de oi care înfățișează pe Sfinții Apostoli ieșind din Genizaret și din Ierusalim pentru a se îndrepta către Mântuitor etc. Triumful Bisericii la rândul lui, este ilustrat la Santa Maria Pudenziana la Roma într'un superb mozaic; Mântuitorul apare înconjurat de Apostoli și încadrat de personificările Vechiului și Noului Testament prezidează soborul de liturghisitori. În planurile din fund se văd edificiile civile și bazilicile constantiniene din Ierusalim. În cerul compoziției strălucește Crucea de pietre prețioase care stăpânește un cer plin de nori. Solemne, simbolele evangheliștilor plutesc în văzduh pentru a aminti imnul serafimilor și strigarea liturgică: cântând, strigând, glas înălțând și grăind. Proorociile apocalipsei pe deoparte, triumful Bisericii creștine pe de altă parte, formează isvorul de inspirație al picturii din această vreme. Veacurile care urmează sînt pline de răspândirea învățăturilor Sfinților Părinți, de analiza Sfintei Scripturi și de discuții dogmatice. Arta zugrăvește acum și ilustrează dogma Sfintei Treimi, înțelesul în doitei firi a Mântuitorului, definiția Bisericii dată în istoria ecleziastică a lui Gherman, Patriarhul Constantinopolului, jertfa lui Iisus Hristos și taina Sfintei Impărtășanii etc. Se zugrăvesc sinoadele ecumenice, așa cum s'au văzut multă vreme în bisericile Siriei și în mai toate basilicile creștine. Mărturii istorice, picturile murale au fixat învățătura așa fel ca să rămână vie și înțeleasă deapururi. Imprejurările istorice și pricini adânci de ordin sufletesc, au adus groaznicul războiu al iconoclaștilor și, după jertfe grele, triumful ortodoxiei și al închinătorilor de icoane. Pictura bisericească a înregistrat toate aceste evenimente, pe care

le putem urmări și pricepe după atâta vreme, datorită mai ales artei religioase. Intr'adevăr, ne-au rămas basilici împodobite cu cruci, decoruri geometrice și vreji de plante, paseri și simbole și îndată după aceasta o pictură bogată care ne-a adus portretele Mântuitorului, Fecioarei Maria și Sfinților, alături de scene bogate care ilustrează tâlcuirile pericopelor evanghelice. Triumful icoanelor este proclamat cu entuziasm de scene care arată minuni săvârșite de acestea. Reproduceri numeroase, dela icoanele acheiro poete, zugrăvite fără intervenția mânilor omenești, până la icoanele făcătoare de minuni răspândite în mănăstirile și palatele Bizanțului sânt cerute pretutindeni și împodobesc pereții mai tuturor bisericilor. Un duh nou al rânduielilor bisericești și liturgice însuflețește pictura începând din veacul al noulea. Programele iconografice cuprind ilustrarea ierarhiei cerești și praznicile. Temele picturale sânt alese cu rigoare și au locuri hotărâte pe pereții monumentelor. Ordinea din imperiul bizantin și ceremonialul curții bizantine slujesc drept model și pot fi regăsite în ordinea, ceremonialul, costumele și amănuntelor figurațiilor luxoase care împodobesc pereții acestora. Veacul al XII-lea aduce ilustrarea prohodului Mântuitorului și povestirea pe larg a adormirii Maicei Domnului. Curând după aceasta, dobândește o importanță deosebită acatistul Bunei-Vestiri, care ajunge să ocupe pereți întregi. Vin în sfârșit rânduielile liturgice și un program iconografic, care organizează explicarea aproape integrală a liturghiilor. Acestea caracterizează veacul al XIV-lea. În veacurile XV și XVI, pictorii ilustrează psalmii și imnurile liturgice, alături de sinaxar care constituie o adevărată istorie a Bisericii dela origini până în secolul al XIV-lea.

Limitele și caracterul studiului nostru nu ne îngăduie să aducem mai multe precizări și nici să ne ocupăm de Apus și de Orientul creștin. Aceasta ne-ar ajuta însă să înțelegem ușor bogăția și complexitatea vieții artistice creștine, precum și strânsa ei legătură cu evenimentele de seamă ale vieții bisericești și vieții sociale în decursul vremurilor. În pictura religioasă, s'au realizat lucrări mari fiindcă au fost o artă vecinic frământată de idei și de simțiri mari. Ea nu a rămas străină nici o clipă de viața sufletească a popoarelor creștine, de curentele de idei, de civilizație și de frământările sufletești. Pictura bisericească a cristalizat întreagă această viață complexă, pe care o oglindește până astăzi. De aci și importanța excepțională pe care o acordăm marilor cuprinsuri de zugrăveală și celor mai neînsemnate fragmente. Pretutindeni descoperim și cifrăm viață, gânduri și simțiri, idei și curente de cugetare, sbucium sufletesc și idealism. Nicăieri nu a fost vorba de podoabă în înțelesul de astăzi, și de petrecere sufletească. Nicăieri nu întâlnim concepția nefericită de astăzi a unor programe iconografice hotărâte de o erminie ori alta, și nici de realizări artistice independente de viața religioasă și de inspirația bogată care caracterizează toate creațiile artei creștine.

Programul tip, așa zis canonic și tradițional, impus pictorilor bisericești din vremea noastră, de erminile datate târziu și de o autoritate stabilită în condiții de totală necunoștință a problemei, rămâne astfel o piedică din cele mai mari în calea înfăptuirilor de seamă în această materie. Programul acesta suprimă inspirația și lasă deoparte cunoștințele adâncite de ordin teologic care sînt singurul ei izvor. El acopere și o serie întreagă de greșeli mari de ordin dogmatică și de ordin liturgică, de care nu se mai

preocupă nimeni astăzi, fiindcă mai nimeni nu mai știe „să citească“ pictura bisericească, care nu poate trăi de cât sub forma de scris, de ilustrare și explicație. În adevăr, și aceasta ne va sluji drept concluzie, pictorul bisericesc este dator să ne intereseze și să ne lămurească o materie de extrem interes, pe care trebuie să o cunoască mai întâi el însuși. Și în această întemeiere absolut necesară și de rigoare stă și nădejdea realizărilor artistice pe care le așteaptă cercetătorul de astăzi format în spiritul care se cuvine.

* * *

O a doua piedică în calea picturii religioase de concepție justă este formată de ideea că singură pictura bizantină înfățișează pictura religioasă răsăriteană, și că această artă ar fi tradițională la noi în țară. Arta bizantină ar fi reprezentând tradiția creștină și canonicitatea ortodoxă. Toate bisericile românești ar fi apoi, potrivit acestei concepții, zugrăvite în stil bizantin. Această idee, cu totul eronată, se întemeiază aproape exclusiv pe cunoașterea incompletă a faptelor și monumentelor, precum și pe prejudecăți de ordin artistic care nu mai pot dăinui. În rândurile care urmează vom să analizăm întreaga problemă și să ajungem la un număr de concluziuni limpezi.

Este, înainte de toate, cu totul inexact și neștiințific, să se considere pictura bizantină drept unica expresie artistică, în ordinea plastică, a cugetării și tradiției creștine. Datorită descoperirilor făcute în cei din urmă 30 de ani, am învățat astăzi să deosebim în chip hotărât pictura bizantină de pictura orientală creștină, ale cărei monumente se întâlnesc în Capadocia, Armenia și Siria. Pictura murală din aceste regiuni este caracterizată, din punct de vedere iconografic, prin numărul mare de teme inspirate din scrierile apocrife privitoare la Fecioara Maria și copilăria

Mântuitorului. Din punct de vedere al tehnicei și stilului, aspectul picturilor creștine orientale e mult diferit de acela al picturii bizantine. Predomină cu deosebire, în acestea dintâi, ciclurile de povestiri și ilustrațiile în frize, precum și amănunțele. Artiștii au apoi o adevărată pasiune pentru ceea ce se numește culoarea locală. Pictura bizantină, din potrivă, păstrează amintirea isvoarelor și temeiturile ei de origină elinistică. Ea a suferit puternice înrâuriri orientale care au împins-o spre hieratizare și spre icoane, spre uniformitate și repetiție, spre lux și abstracție. În râuririle acestea n'au întunecat însă, cu deosebire în epocile de înflorire, nici simțul portretului, nici echilibrul liniilor și bunul gust. Sentimentul vieții și al mișcării, precum și ordinea, întemeiată pe cugetare și armonie, caracterizează mai totdeauna pictura bizantină, care este și adaptată edificiului arhitectonic și cerințelor artistice ale cuprinsului pe care îl îmbracă și îl învie. Nimeni dintre cunoscători nu confundă astăzi frizele Capadociei cu pictura dela Sant Vitale, Sant Apollinarris in Classe, Daphni, San Marco ori Cahrie Djami. În acelaș timp, nimeni nu rămâne însă străin de farmecul învăluitoare al ciclurilor picturale din Capadocia, precum nu ignorează nici înalta artă a monumentelor bizantine. Iată deci două lumi artistice, adânc deosebite, însă deopotrivă de ortodoxe în privința sentimentului creștin și cugetării religioase. Alături de acestea, se așează arta creștină apuseană înflorită în cursul Evului Mediu și cunoscută sub numele de Arta Romanică. Numeroase biserici din Calabria, Barcelona, Franța de Miază-Zi și de Răsărit, Italia de Miază Noapte și de Miază-Zi, Elveția Germania de Sud și Transilvania noastră, au pereții înveșmântați de pictură romanică, curată și ortodoxă în ce privește cugetarea creștină,

armonioasă și interesantă întru ce privește compoziția, desenul, culoarea și caracterul ei artistic general. Timp de opt sute ori nouă sute de ani, cugetarea creștină și sentimentul religios al celei mai entuziaste epoci și-au găsit deci o întreită expresiune artistică: arta orientală, arta bizantină și arta romanică. Fiecare din acestea a răspuns întru totul nevoilor și aspirațiilor sufletești al unei lumi încălzite de credință și pasionate de dogmă. Fiecare reprezintă și astăzi un domeniu bogat de opere de un interes excepțional, înfățișând realizări de artă monumentală dintre cele mai fericite. În Moldova și în Muntenia în sfârșit, atâtea din vechile noastre biserici decorate cu picturi în veacurile XIV, XV și XVI, sînt adevărate monumente de artă. Picturile de concepție bizantină sînt însă extrem de rari. Întîlnim mai mult picturi de concepție romană apuseană, decoruri italo-bizantine și italo-orientale, caracterizate printr'un farmec excepțional și prin însușirile lor de pictură monumentală. Ele sînt în acelaș timp atît de aproape de sufletul românesc.

Ideea de pictură bizantină este întemeiată la noi în țară pe monumentele brâncovenești și pe monumentele muntene din veacul al XVII-lea, pe bisericile bucovinene zugrăvite în veacul al XVI-lea și cu deosebire, pe decorul mural al Suceviței, care a atras atenția cercetătorilor într'un chip cu totul deosebit. Toate aceste monumente încântă pe cercetător prin farmecul culorilor. Un albastru, alte ori verde, cu luciuri de aur și cu rezonanțe de smalțuri formează fondul unor imense covoare întinse pe pereți care dau monumentului înfățișarea unui chivot. Arhitecturile, care formează fondurile, și chipurile de sfinți, apar celor mai mulți privitori drept un fel de accidente. Alte ori ele sînt considerate ca un fel de caligrafie

picturală. Deprinderea și știința de a citi picturile religioase fiind pierdute de mult la noi, decorurile murale sînt judecate aproape exclusiv din punct de vedere „artistic“. Când cercetătorii au dat la lumină ansamblurile dela Sfântul Nicolae Domnesc dela Argeș, Sfântul Nicolae din Dorohoi, bisericile din Bălinești, Popăuți, Sfântul Gheorghe din Hârlău, Mofleni, ideea de pictură bizantină era formată și răspândită printre zugravii și pictorii bisericești. Înțelegea fiecare, prin pictură bizantină, întâi o anumită tehnică „fresca“, apoi o iconografie care n'avea să fie nici judecată, nici înțeleasă, ci împrumutată din erminii. Un sistem de figuri și draperii, aliniat și încremenite pe ziduri, lipsite de materie și executate pe dinafară, forma, cum formează pentru cei mai mulți dintre noi pînă astăzi, conceptul de pictură bizantină. Asemenea idei greșite întru totul s'a putut hotărî în mințile noastre și în practica pictorilor bisericești, între altele și din pricină că nici în Apus, de unde așteptăm îndreptările și unde-și controlează fiecare din noi ideile și înțelesul lor, nu există o cunoștință exactă a Bizanțului. Cea mai mare parte din monumentele de seamă ale lumii bizantine au fost descoperite în ultimii 15 sau 20 de ani. Nu erau încă cunoscute nici monumentele Rusiei din veacurile XI, XII Staraja Ladoga, Neredici, Sfântul Dumitru din Vladimir, Pskov, nici picturile Macedoniei sârbești dela Pek, Sopocanin, Nere, Marko, Ravanika, nu era cunoscute nici picturile Boianei și mai puțin însă monumentele picturale din Siria și dela Dura-Europos.

Prof. I. D. ȘTEFĂNESCU

NOTE BIBLIOGRAFICE

TEOLOGIA PRACTICĂ

VÎNTILESCU P., Pr., *In jurul unei formule liturgice de origină biblică*. Extras din revista *Renașterea*, Craiova 1943. In—8, 14 pp.

Este vorba de formula «Ca o oaie spre junghiere s'a adus și ca un miel nevinovat, fără de glas împotriva celui ce-l tunde, așa nu și-a deschis gura sa», întrebuintată în rânduiala proscomidiei, formulă care — după cum se știe — este împrumutată din Isaia LIII, 7. În rev. «Renașterea» de pe Sept. 1943, un preot oltean reeditează o observație mai veche a lui B. Cireșeanu (*Tezaurul liturgic*, t. III, p. 171, nota 4), propunând o revizuire a traducerii acestei formule, în sensul că cei doi termeni de comparație: *miel* și *oaie* trebuiesc inversați unul în locul altuia. Părintele prof. P. V. se ocupă de această propunere, pe care o găsește justificată, mergând însă mai departe și fundamentând-o pe studiul filologic al textelor, cu competența și meticulozitatea științifică pe care i-o cunoaștem.

Intr'adevăr, P. C. Sa dovedește că textul original ebraic, termenul corespunzător cuvântului *oaie* din actuala traducere a acestui verset este *se'h*, care înseamnă de fapt *miel de un an* (miel de jertfă), dar pe care traducătorii Septuagintei l-au redat în grecește prin *πρόβατον* (*oaie* în general), ceea ce a înlesnit traducerea greșită prin *oaie*, acceptată în toate limbile moderne; și dimpotrivă, în locul cuvântului *miel* din actuala traducere, textul original ebraic are termenul *rachel*, care înseamnă *oaie*, și pe care Septuaginta l-a redat, inexact, prin *ἀμνός* (*miel*), probabil numai pentru a evita repetarea de două ori a cuvântului *oaie* în aceeași frază. Traducerea exactă și corectă a formulei în chestiune, corespunzătoare originalului ebraic, ar fi deci:

«Ca un miel de un an spre junghiere s'a adus,

«Și ca o oaie [nevinovată] fără de glas împotriva celor ce o tund, așa nu și-a deschis gura sa».

Evident, înainte de a fi aplicată la liturghier, această îndreptățită propunere de corectare se cere luată în considerație la revizuirea traducerii românești a Sf. Scripturi. Deocamdată însă, constatăm că traducătorii Bibliei din 1936 au rămas tot la varianta tradițională a versetului de mai sus (Isaia LIII 7), dovedind că n'au sesizat deloc acest amănunt, deși afirmă că pentru revizuirea cărților Vechiului Testament s'au condus de textul original ebraic.

ROMANESCU MARCEL, *Odoarele noastre bisericesti*. Craiova 1943. (Extras din *Revista de Istorie bisericească*). In-8°, 24 pp. + 7 planșe.

D-l Marcel Romanescu ne este cunoscut mai de mult, ca un fin li-

terat dedicat studiilor de istorie națională, în cadrul cărora a dovedit o preferință vizibilă pentru chestiunile de istoria artei noastre religioase. D-sa este în deosebi unul dintre cei mai zeloși și merituoși descoperitori și cercetători ai odoarelor bisericești de proveniență românească risipite azi prin muzeele și mănăstirile celorlalte neamuri ortodoxe ale creștinătății răsăritene. A publicat în acest domeniu câteva articole și studii importante, ca: *Monumente românești în Stambul*, *Mile domnești în Srem și Herțegovina* (Craiova), *Patrafirul Buzăștilor dela Banja* (Extras din «*Arhivele Olteniei*», Craiova 1938), etc.

Studiul de care ne ocupăm acum este o erudită încercare de sinteză asupra odoarelor noastre bisericești cele mai vechi și mai interesante din punct de vedere istoric și artistic, cunoscute și studiate până acum, fie că se află azi în țară, fie că au fost instrăinate. Intrebuintând metoda strict științifică — lucru care nu prea s'a făcut până acum în studiul artei religioase la noi — autorul vrea să ajungă la recunoașterea și identificarea exemplarelor celor mai de seamă ale odoarelor noastre bisericești, stabilind obârșia, caracterele și influențele, epocile și data de proveniență, autorii sau meșterii și locurile lor de fabricație. Două lucruri mai de seamă urmărește d. M. R., în tot cursul acestui studiu: delimitarea influențelor străine pe de o parte și stabilirea aportului național sau a geniului autohton românesc pe de alta, în evoluția generală a artei odoarelor noastre bisericești. Lucrul nu este ușor, mai ales că autorul nu este nici teolog. D-sa posedă în schimb alte calități, care condiționează reușita unei astfel de încercări: bogată informație de amănunt în trecutul istoriei noastre naționale, inițiere serioasă în materie de istoria artei, bun gust și ascuțit simț critic, iar pe deasupra un plăcut stil literar.

Găsim vrednic de citare începutul studiului, care ne dă o privire generală asupra domeniului imbrățișat de preocupările autorului.

«Bisericile semănate peste cuprinsul românesc de mari voievozi constituie titlul nostru cel mai înalt în civilizația europeană.

«Inăuntrul acestor locașuri s'au păstrat foarte multe obiecte de preț, botezate cu un termen generic: odoare. Pe catapetesme, în taina altarelor sau a iatacurilor boerești, a înflorit, sub para făcliei sau sub ochiul mărunț al candeliei, brândușa icoanei. Tot acolo s'au păstrat aierile sau epitafele întrebuintate la Vinerea Mare, antimisele și poalele de iconostas, perdelele de altar și de morminte, veșmintele liturgice începând cu mitrele și sfârșind cu orariile, atâtea odăjdii scumpe, mătăsuri și catifele țesute în fir și însemnând infinit mai mult decât o migală stereotipă: un duh religios și un stil național. Alături de acestea se așează vasele bisericești, dela raclele de moaște ale Sfinților și chivotele în care se păstrează Sfintele Daruri, până la cădelnițe și anafornițe și până la potirele cioplite, isvoritoare de Sfântă Cuminecătură.

«Frescele de pe ziduri au inspirat icoana și țesăturile, după cum arhitectura și sculptura au îndrumat arta argintăriei. În umbra mănăstirilor, unde sufletele tremurătoare, înaripate de duhul Sf. Nicodim, se înghesuiau ca albinele la stup și roiau dela Vodița mehedințeană până la Putna, s'a desfășurat în icoane, țesături și argintării, o artă de o bogăție atât de vastă și nuanțată, încât n'o cunoaștem încă deplin». (p. 3).

Studiul d-lui M. R. are trei părți. Partea întâia se ocupă cu icoa-

nele cele mai vechi (sec. XIV—XVII), a doua cu *șesăturile bisericesti* (aiere sau epitafe, odăjdii, perdele de altar, acoperăminte de mormânt, prapuri sau steaguri bisericesti, pocrovețe și antimise), iar a treia cu *argintăriile* (scoarțe de Evangheliare, ripide, discuri și potire, anafornițe și chivote, cruci, icoane ferecate în argint, candelă și cădelnițe, tipsii, etc). Șapte planșe ne dau fotografiile câtorva din exemplarele reprezentative ale fiecăreia din aceste grupe, ca de ex. Icoana Maicii Domnului Hodigitria dela Mănăstirea dintr'un lemn (pl. I), Patrafirul marelui clucer Manea Perișanul din 1528, azi la Muzeul Național din Belgrad (pl. 2—4), scoarța argintată a Evangheliarului lui Papa Grecianu, azi într'o mănăstire din Serbia (pl. 5), etc.

Ne permitem însă să atragem atenția că, nefiind teolog, d-l M. R. face unele confuzii în nomenclatura diferitelor obiecte bisericesti. Astfel, *candela* de argint din sec. XVIII dela biserica Sf. Treime din Urziceni Ia-lomiței, de care autorul vorbește la p. 22, este în realitate o *cădelniță* sau *cățue*, ceea ce se poate vedea din fotografia acestui obiect (planșa 6). La p. 13 autorul vorbește de *Sfântul Petru* (Movilă), mitropolitul Klevului, și de *beatificare* (în erată: *canonizarea*) acestuia. După câte știm, nici Rușii nici Românii n'au sanctificat până acum pe acest vestit mitropolit, cu toate meritele lui bisericesti și culturale (cât privește *beatificarea* e o noțiune cu totul specifică Bisericii papale). Ne exprimăm de asemenea regretul că execuția tipografică n'a putut fi la înălțimea fondului.

Utilitatea și valoarea științifică a studiului d-lui M. R. este totuși indiscutabilă. Il semnalăm aici cu bucurie dar și cu regretul că studiul artei bisericesti a fost și este, la noi Românii, lăsat aproape exclusiv pe seama specialiștilor laici și neteologi. Iată un domeniu de lucru în care clericii și teologii noștri ar avea și dreptul și datoria să se inițieze și să înțeleagă just și să valorifice, în fața marelui public, comorile noastre de artă religioasă, din care multe mai zac poate încă și azi, aruncate, uitate și prăfuite prin poduri și unghere întunecoase de străvechi biserici.

TEODOSIE BONTEANU, *Proscopedia din oficiul liturgic bizantin. Scurt studiu istorico-liturgic*. Retipărire din *Cultura creștină*. Blaj, 1948. In-8°, 16 pp.

Știința teologică este batjocorită și ea uneori, ca orice ramură a scrisului, de producțiile unor amatori sau diletanți improvizați peste noapte în «oameni de știință». Unul din cele mai tipice cazuri de acest fel este cel de care ne vom ocupa în rândurile ce urmează. Citind broșura cu titlul de mai sus, oricine s'a ostenit cât de puțin pe terenul, în mare parte nedestelenit, al Liturgicii ortodoxe, va avea prilejul să se minuneze de îndrăzneala și de ușurința inconștientă cu care unii intruși ai condelului se scuză de probleme pentru care n'au nici cea mai slabă pricepere și pregătire profesională.

Autorul, — îl cunoaște toată lumea — este un fost arhimandrit răslețit, nu de mult, din turma ortodoxă și trecut la uniație. Și cum catolici *făcuți* au dovedit totdeauna mai mult zel și fanatism — sincer sau nu — decât cei *născuți*, fostul ortodox ține probabil să declare *urbi et orbe* seriozitatea convertirii sale la uniație, definindu-și poziția asupra unei probleme mărunte de teologie liturgică, asupra căreia ortodocșii și catolicii

au păreri deosebite. Se știe că noi ortodocșii credem că *miridele*, adică particulele de pâine scoase din presurile dela proscomidie în cinstea sfinților sau pentru vii și morți, nu se prefac în Sf. Trup al Domnului (cum se prefacă agnețul), ci numai se împărtășesc din sfințenia acestuia. Este adevărat că Biserica ortodoxă n'a făcut până acum din această credință un adevăr dogmatic. Această credință este însă în general acceptată în ortodoxie, căci așa ne-a învățat unul din cei mai autorizați dogmatiști și liturghiști ai ei, și anume Sf. Simeon al Tesalonicului. (*Despre sfânta liturghie*, cap. 94): «... Miridele nu se prefac nici în trupul Stăpânului, nici în trupurile sfinților, ci sunt numai daruri și prinoase și jertfe prin pâine după urmarea Stăpânului, și aduse Acestuia în numele lor» (*Migne, P. G.*, t. CLV, col. 281 C și Trad. rom. Buc. 1865, p. 100). Consecvențe acestei doctrine, liturghiile ortodoxe au inserat în rânduiala liturghiei Sf. Ioan o «Insemnare (învățătură) pentru sfărămarea sf. agneț», în care preotul liturghisitor e prevenit să nu împărtășească pe credincioși din miride, căci acestea nu sunt Trupul Domnului. Cum era firesc, această notă s'a menținut și în liturghiile tipărite pentru uzul uniților (greco-catolicilor) de rit bizantin, care, cu recomandarea — și adesea din ordinul — papilor, au păstrat întru totul rânduiala liturghiei ortodoxe.

Vroind însă să arate că e catolic până în măduva oaselor, T. B. nu numai că îmbrățișează teoria contrară a latinilor, că adică miridele se prefac și ele în Trupul Domnului ca și Agnețul, dar — ceva mai mult — cere, sus și tare, excluderea notei de tipic cu pricina, din liturghierul uniților, întrucât, după părerea sa, această notă e și nelogică și neconformă cu adevărul și în practică n'o observă nimeni (pp. 15—16).

Evident, nu putem distinge în ce măsură atitudinea lui T. B. este sinceră, adică dacă ea este expresia unei convingeri intime și adânci sau, dimpotrivă, este doar un mijloc de a-și atrage simpatia și încrederea «șefilor» dela Blaj. Nici nu vom comite imprudența sau necuviința de a ne amesteca în chestiunile care-i privesc pe uniți, așa cum face T. B., care se amestecă în lucruri ce, la urma urmei, ne privesc numai pe noi ortodocșii, permițându-și să ne dea sfaturi și sugestii pentru reforma liturghierului nostru. Ii vom lăsa deci pe uniți să decidă singuri dacă e cazul să ia în seamă propunerea proaspătului lor acolit și să-și revizuiască, sau nu, liturghierul. Cum însă știrurile scrise de T. B. vizează direct liturghierul românesc ortodox, este de datoria noastră să intervenim cu câteva lămuriri.

Ideia pe care o vântură implacabilul partizan al transsubstanțierii miridelor, nu e deloc nouă, deși dânsul vrea s'o prezinte ca atare: au militat pentru ea și uniați mai vechi, ca P. Arcudius în sec. XVII (vezi *De concordia Ecclesiae occidentalis atque orientalis în septem sacramentorum administratione*, Paris 1672, pp. 183—218), precum și catolici veritabili mai noi, ca S. Pétridès, M. Jugie, ș. a. Aceștia au însă meritul necontestat de a fi prezentat-o cel puțin cu o erudiție impresionabilă prin masivitatea și meticulozitatea ei, ceea ce nu e cazul cu epigonul lor dela Blaj, care n'a binevoit să le facă măcar onoarea de a se osteni să-i citească. Acesta din urmă, nemulțumindu-se să-și enunțe, pur și simplu, propunerea de revizuire a liturghierului unit, încearcă să o fundamenteze «științific», scriind un întreg «studiu» istoric asupra proscomidiei, cu obiș-

nuitul «Nihil Obstat» al «superiorilor regulari», pe dosul copertei. Când mi-a căzut în mână, am fost ispitit să cred că am deaface cu un nou studiu serios, de felul celor cu care ne-a obișnuit până acum Apusul creștin. Căci, suntem cei dintâi care s'o recunoaștem, teologia romano-catolică dispune de câteva monografii temeinice asupra proscomidiei din ritul liturgic bizantin, care sunt acceptabile măcar în liniile lor generale, dacă nu în datele de amănunt, ca de ex. cele datorite lui *S. Pétridès* (*La préparation des oblats dans le rite grec*, în *Echos d'Orient*, an. III (1889), pp. 65—78), *Papàs Marco Maudalà* (*La Protesi della liturgia nel rito bizantino-greco*, Grottaferrata 1935), ca să nu mai vorbim de capitolele respective din studii mai mari, ca cele scrise de *Dom Placide de Meester* (*Les origines et les développements du texte grec de la liturgie de saint Jean Chrysostome*, în vol. *Χρυσοστομικά*, Roma 1908, și în extras) sau de profesorul *I. M. Hanssens* dela Roma (*Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, 2 vol., Roma 1930, 1932). Citind însă recentul «studiu» despre proscomidie al lui T. B., am încercat decepția firească pe care o simți când sub etichete pretențioase și înșelătoare descoperi surogate sau imitații grosolane și fără valoare. Autorul nu dispune nici de posibilitățile științifice și literare ale liturgiștilor citați mai sus și — ceea ce este mai grav — nici măcar n'a auzit de ei. A avut, se vede, la îndemână numai studiul lui *Meester* pomenit de noi mai sus (e singurul pe care-l citează), a «clupit» din el câteva fragmente pe care le-a lipit; neîndemânatec, cap la cap și le-a intitulat, pompos și pretențios, «studiu istorico-liturgist». Dar cum erudiția și metoda științifică nu se însușesc așa într'o noapte și nici nu se pot căpăta prin simpla adeziune la o confesiune cu o veche tradiție și falmă cărturărească, «studiu» lui T. B. este în realitate un monument tipic de superficialitate și de ignoranță, în care furnică la tot pasul erorilor de informație, de metodă și de limbă, precum și contradicțiile și confuziile cele mai grave. Totul este expus într'un stil neștiințific, de altfel adecvat fondului, și presărat din loc în loc cu o ostilitate foarte slab ascunsă, față de Biserica în care autorul s'a născut și pe care acum o defăimează cu un zel obișnuit oricărui renegat. Vom denunța mai jos câteva din erorile și confuziile cărții lui T. B.

După cum ziua bună se cunoaște de dimineață, așa și «studiu» de care ne ocupăm: greșelile de limbă încep chiar cu titlul. Căci nu înțelegem de ce T. B. scrie «proscomedie», când tot românul (fie el unit sau ortodox) pronunță și scrie «proscomidie», așa cum impune originea etimologică a acestui cuvânt, care în grecește se scrie: *προσκομιδή* (cu *ι* nu cu *η*). «Proscomidie» (iar nu «proscomedie») ziceau și scriau și strămoșii noștri de acum câteva sute de ani, nu numai moldovenii și muntenii, ci și ardelenii. Așa găsim de ex. în liturghierul (manuscris) popii Ion din Suiug (prin părțile Bihorului), scris la 1724 (vezi Prof. Gh. Șerban-Cornilă, *Un manuscris prețios din Bihorul înstrăinat: Liturghierul popii Ion din Suiug*, în *Revista Teologică*, an. XXXI (1941), planșa I, fig. 2 și p. 18), ca și în prima ediție a liturghierului pentru uzul Românilor uniți, tipărit la Blaj în anul 1756 (pp. 63, 128). Am fi dispuși să credem că T. B. va fi fost influențat poate de ortografa franțuzească. Dar iată că și francezii cunoscători ai chestiunii scriu «proskomidie», iar nu «proscomedie» (vezi de ex. *S. Salaville, Liturgies orientales. — La Messe*, Paris, 1942, vol. I, p.

27 și urm.). Atunci de ce se singularizează T. B. scriind «proscomedie»? Numai așa ca să ne strice limba? Și încă n'am isprăvit cu titlul. Căci nici expresia «oficiul liturgic», întrebuițată de T. B., nu e românească, ci e o influență a limbajului romano-catolic; în românește se zice, pur și simplu, «liturghie», iar nu «oficiu liturgic» sau «liturgie», cum scrie unora T. B., gândindu-se desigur la pronunția și grafia franțuzească.

Tot atât de puțin corect este întrebuițat și cuvântul *liturgist*, când T. B. scrie: «studiu istorico-*liturgist*». Cuvântul «liturgist» este substantiv (iar nu adjectiv) și desemnează pe cineva care se ocupă cu studiul Liturgicii, după cum de ex. *dogmatist* e cel ce se ocupă cu studiul Dogmaticii, *economist* e cel ce se ocupă cu economia, *chimist* cel ce studiază chimia, și așa mai departe. Nu putem zice deci «studiu *liturgist*», așa cum nu putem zice de ex. «studiu *Chimist*», ci corect este: «studiu *liturgic*», sau *chimic*, etc. Și ca să rămânem în domeniul limbii și al stilului, trebuie să arătăm că autorul întrebuițează în cursul «studiului» său o mulțime de cuvinte și expresii neromânești, în majoritate împrumutate din vocabularul romano-catolic, ca de pildă: *intenție formulară și principală*, *specii* (în loc de pâinea și vinul euharistic), *largitudine și impracticitate* (în loc de libertate și nepracticitate), *patenă* (în loc de disc), *rubrică* (în loc de notă de tipic), *oblat* (pentru prescură și ofrandă), ca să nu mai vorbim de expresii pedestre, ca: *motive iraționabile* (în loc de: motive neracionale, p. 11) sau de maltratări grosolane ale gramaticii și ortografiei, ca de ex.: «Unii dintre aceștea...» (p. 4).

Dar să trecem la erorile de fond, care sunt și mari și numeroase. Astfel, la p. 2, autorul informează, pe cei ce nu știu, că *Mystagogia* sfântului Maxim Mărturisitorul și tâlcuirea liturgică a lui Gherman al C-pei sunt «două mari lucrări de valoare științifică liturgică» (iarăși *liturgică!* Și în treacăt fie spus, sf. Gherman nu mai putea fi patriarh în 740 — cum zice autorul — căci murise la 733, iar patriarh a fost numit între 715-730). «In amândouă aceste opere nu se pomenește nimic despre proscomedie...» De ce? — Fiindcă, ne lămurește autorul, «Sf. Părinți până în veacul al zecelea nu prea au avut nevoie de ritualul dela proscomedie, căci acesta s'a dezvoltat, așa cum este astăzi, abia după al zecelea secol. Bazați deci pe scrierile sfinților Părinți și pe faptul că nu întâlnim nici un isvor liturgic, care să trateze despre proscomedie în mod mai larg și mai ales pe faptul că începând din veacul al șaptelea și al optălea (sic!) abia începem a întrezări formarea proscomediei; (sic!) suntem constrânși să concludem că mai de vreme ea nu a existat» (p. 2). Observați cum ne poartă autorul pe valurile nestatornice ale logicii sale întortochiate și ciudate, încât mai-mai să amețim și să nu mai pricepem nimic: nu există documente și deci n'a existat nici proscomidie înainte de veacul al zecelea, totuși formarea ei se poate «întrezări» începând din veacul al șaptelea și al optălea». Să reținem mai ales ușurința surprinzătoare cu care autorul se contrazice nu odată, ci de mai multe ori, în ceea ce privește vechimea proscomidiei: la p. 2 afirmă, după cum vedem, că în cele două documente liturgice menționate mai sus nu se pomenește nimic despre proscomidie, pentru ca la p. 3 să redea ritualul agnețului din scrierea Sf. Gherman, iar la p. 7 să spună: «... se înțelege că de aici încolo nu mai e greu de identificat acțiunea cu proscomidia actuală. Aceasta însă a avut loc înce-

pând din veacul al șaselea până în al doisprezecelea, după cum mărturisesc documentele vechi...».

Pornind-o dela obârșia creștinismului, autorul amintește că în primele veacuri credincioșii aduceau ei înșiși pâinea și vinul necesare pentru Sf. Euharistie, ceea ce fac încă și «creștinii de astăzi din unele părți» (p. 2). De reținut tendința autorului de a bagateliza importanța frumosului și vechiului obicei, păstrat numai în ortodoxie, ca pâinea și vinul pentru materia jertfei liturgice să fie aduse la altar de înșiși credincioșii, ca și în primele zile ale creștinismului. Mai departe, autorul afirmă că «toate (darurile aduse de credincioși) se primeau și se așezau pentru prefacere» (p. 2), ceea ce este desigur o enormitate: știut este că darurile de pâine și de vin aduse de credincioșii primelor comunități creștine erau așa de multe, încât numai o mică parte din ele erau suficiente pentru sf. euharistie, iar restul se întrebuintau la mesele frățești sau pentru ajutarea săracilor. Tot atât de alături cu adevărul se găsește T. B. când ne spune, mai departe, că în vechime «toate pâinile consacrate se frângeau și toate se consumau la împărtășirea credincioșilor, care avea caracterul unei mese mari...» (p. 2). După cum se ghicește ușor, autorul confundă *împărtășirea* cu *agapele* (mesele frățești) caracteristice vieții primelor comunități creștine.

Ca să ne facem o idee despre «metoda științifică» a autorului, e destul să arătăm că la p. 3 vorbește de două ori despre «un document», fără să ne spună și nouă care e. Același lucru la p. 6 unde e vorba din nou de «un document vechiu» (?). Autorul confundă *rugăciunea proscomidiei* cu *rugăciunea punerii-înainte*, de după vohodul cel mare, zicând că la sfârșitul ritualului agnețului descris de sf. Gherman, se zicea rugăciunea punerii înainte «și anume acea rugăciune, care acum este așezată în interiorul liturghiei, la ectenia după ieșirea cu darurile» (p. 4). Adevărul este însă că pe vremea sf. Gherman ritualul agnețului fusese mutat din locul lui inițial, la începutul liturghiei, iar rugăciunea de binecuvântare sau afierosire a agnețului nu mai era cea veche, care a rămas tot după ieșirea cu darurile, ci alta mai nouă, și anume cea pe care o avem și azi în rânduiala proscomidiei și pe care o aflăm și în cel mai vechiu codice al liturghiilor bizantine (Cod. Barberini, sec. VIII—IX), însă cu alt titlu decât cel de azi. Cele două rugăciuni de care e vorba — deși în grecește întitulate astăzi la fel: *εὐχὴ τῆς προσέσεως* — erau deci două rugăciuni deosebite încă de pe vremea sf. Gherman.

Nepriceperea autorului în materie de istoria liturghiei este de-a dreptul amuzantă, atunci când vorbește de *ieșirea cu darurile* în primele trei veacuri creștine, deși se știe că această ceremonie a fost inaugurată abia prin sec. VI (vezi de ex. Pr. P. Vintilescu, *Liturghiile bizantine primate istoric în structura și rânduiala lor*, București 1943, p. 76). Ceea ce constituie însă nu numai o sfidare a adevărului istoric, ci și o adevărată insultă adusă creștinătății primare, este presupunerea că tot în primele trei veacuri trebuie să fi luat ființă «obiceiul de a se primi (la altar) și bani în locul pâinii și vinului adică *costul speciilor în valoarea cuvenită*» (p. 4). Iar când e vorba de sec. VI, situația e și mai scandaloasă: credincioșii aduc încă «jertfe fie în bani, fie în natură... Dar preotul din acele vremuri va fi recomandat credincioșilor mai mult jertfele în bani...» De

aceea, agnețul se scotea, în acea vreme, «din prima pâine venită sau din acea pâine preparată de parohie sau de preot însuși... (p. 6). După cum se vede, în primele șase secole creștine ne găsim în plină tradiție romano-catolică: credincioșii nu mai aduc ei înșiși pâinea și vinul pentru sf. Euharistie, ci le plătesc în bani preotului, iar acesta își prepară singur pâinea proscomidiei, așa cum prepară preoții romano-catolici de azi *hostiile* în formă de buline... Vreți documente? — Fiți siguri că dacă ar exista, T. B. ar fi fost cel dintâiu care s'ar fi grăbit să le invoace în favoarea sa. Cui nu-i vine s'o creadă, n'are decât s'o citească negru pe alb la T. B.

La p. 7, autorul crede că ceea ce a determinat mutarea proscomidiei din locul ei inițial în locul de astăzi, ar fi fost introducerea *tipiceii* sau *obedniței* în rânduiala liturghiei, fapt întâmplat — după părerea sa — prin veacul al cincilea. Și aci autorul calcă cu stângul, căci sudarea serviciului obedniței cu începutul liturghiei (fapt întâmplat nu în veacul al cincilea, ci abia prin sec. XII—XIV) n'are niciun fel de legătură cu mutarea proscomidiei. Nu introducerea obedniței în liturghie a cauzat mulțimea proscomidiei, ci dispariția disciplinei penitenței și a catehumenatului, ceea ce recunosc de altfel și autorii romano-catolici pe care T. B. trebuia să-i consulte (vezi de ex.: Dom *Placide de Meester, Gèneses, Sources et développements du texte grec de la liturgie de saint Jean Chrysostome*, Roma 1908, p. 62). La aceeași pagină, e citată părerea lui Dom Pl. de Meester, după care scoaterea miridelor începe abia prin sec. X—XI, dată pe care de altfel o susțin și alți liturgiști apuseni, în tendința lor generală de a micșora, cât mai mult cu putință, vechimea ceremoniilor liturghiei bizantine și a le atribui o origine cât mai recentă. Liturgiști ortodocși au putut dovedi însă decurând că practica miridelor se poate constata documentar încă dela începutul sec. IX.

Autorul a auzit chiar și de *Anastasiu Bibliotecarul* (sec. IX), pe care îl situează la anul 980 (deci exact cu un secol mai târziu decât a trăit). Cum însă nu l-a citit însuși, ci l-a găsit citat la *Meester* (unica sursă de inspirație), amestecă foarte ușor ceea ce scrie Anastasiu cu ceea ce scrie Meester: «Anastasiu Bibliotecarul (a. 980) scrie: Înainte vreme actul preparării sau aducerii la proscomidie nu avea mare importanță, așa că el se putea face și de către diacon...», etc., etc. (p. 8). După cum se vede, nu are prea mare importanță dacă un lucru e spus de Anastasiu Bibliotecarul însuși, în sec. IX, sau de Meester în sec. XX, căci pentru T. B. e tot una. Pe aceeași pagină, T. B. citează pe *C. Bacha*, care a descoperit un manuscris liturgic arab al lit. sf. Ioan, copiat la Beyrouth în sec. XII: cum acel manuscris nu conține nimic din ritualul proscomidiei, se deduce de aci că în părțile Antiohiei încă nu se introdusese proscomidia în rânduiala liturghiei nici în sec. XII. Deducția este însă punerilă. E un adevăr elementar pentru cei ce lucrează pe baze de manuscrise, că un manuscris liturgic nu redă aproape niciodată starea reală a liturghiei din chiar vremea în care scrie copistul respectiv, ci una cu mult mai veche, deoarece în marea lor majoritate acest fel de manuscrise transcriu fidel alți codici anteriori. Constatarea aceasta e valabilă de altfel nu numai pentru manuscrise, ci și pentru edițiile tipărite. E destul să amintim că absolut niciunul din liturghierele grecești, tipărite la Veneția până către sfârșitul secolului trecut (1881) nu cuprinde rânduiala

proscomidiei (abia dacă dau textul rugăciunii protezei), tocmai fiindcă toate aceste liturghiere reproduceau, fără nicio schimbare sau vreun adaos, edițiile anterioare sau codicii vechi. Și totuși, nimănui nu i-a trecut până acum prin minte să deducă de aci că rânduiala proscomidiei, nu s'ar fi introdus în liturghia greacă decât spre sfârșitul veacului trecut. Din faptul că un codice liturgic scris în sec. XII nu cuprinde proscomidia, nu putem trage deci concluzia că proscomidia nu se introdusese încă pe acea vreme în rânduiala liturghiei, așa cum face T. B., bazat pe Bacha.

Intre alte documente vechi, autorul se referă (nu prea înțelegem cu ce scop) și la răspunsul patriarhului *Nicolae III Gramaticul* (1034—1111) către niște monahi aghioriți care întrebaseră, între altele, cum să se întrebuințeze resturile rămase dela prescurile proscomidiei. Iată răspunsul patriarhului, așa cum îl redă T. B.: «Resturile din prinoasele sacrificiului liturgic se pot mânca în biserică, la sfârșitul liturghiei... *Iară cele ce nu au fost întrebuințate la scoaterea părțicelelor dela sfânta jertfă, se pot împărți la nevoiași și la copii*» (p. 8). Ca să se vadă ce soartă tristă au textele încăpute pe mâna unui astfel de savant, iată acum și traducerea exactă a textului în cauză: «Tăieturile înălțării (ale prescurii din care s'a scos agnețul) să nu se mănânce oricum, ci numai în biserică, până ce se vor consuma toate; iar prisosurile din celelalte prescuri să nu se mănânce cu lapte și cu brânză și cu pește, ci singure și deosebit» vezi textul grec la *Manuel Ghedeon*, *Καθολικαὶ διευτῆσεις* t. I, C-pol 1888, p. 12). La fel de «exact» și conștiincios sunt redată și alte două texte, citate de T. B. la p. 9, dintre care unul dintr'un *tipic* sau act de fundație (T. B. îi zice: *scrisoare*) al patriarhului *Alexe Studitul* (sec. XI), iar altul din dispozițiile episcopului rus *Nifon* al *Novgorodului* din sec. XII. Dar ce să mai vorbim de texte, când chiar numele unor autori sunt desfigurate, ca de ex.: Nic. Capasilas, în loc de Cabasila (p. 11), Carolewski, în loc de Korolewskij (p. 7). Găsim citat odată, de asemenea, «Dictionnaire de l'Eglise catholique de Aman» (sic! p. 10, nota 1).

Pentru a ne face o idee de seriozitatea propunerilor și deducțiilor formulate de T. B. pe baza unor documente (folosite cu aceeași onestitate științifică și scrupulozitate ca și cele de mai sus), dăm un citat. Vorbind despre *Petru Hartofilaxul* (sec. XI), care era de părere că se poate proscomidi și numai cu o prescură în cazul că nu este vreo pomenire de sfânt sau de răposat, T. B. deduce: «Deaci reiese, că ritualul proscomediei nu avea peste tot locul aceeași *observanță* (sic). Dar această *documentație* (sic) ne poate servi și pentru cazul când din necesitate urgentă preotul nu ar avea timp să scoată numeroasele părțicele, ce se scot astăzi la proscomidie și ar voi să simplifice cât mai mult; el o poate face și numai cu Agnețul pe disc, dacă nu face pomenirea vre-unui sfânt sau nu face pomenirea villor și a morților, pentru cari desigur, trebuie să scoată și alte părțicele, însă nici aceasta în mod absolut necesar, pentrucă la singura părțică (Agnețul) se pot pomeni *ca intențiuni* și sfinții în onoarea cărora am voi să jertfim, precum și viii și morții, pentru folosul cărora am voi să oferim. În felul acesta, procedează și romano-catolicii la liturgia lor zisă *romană*, la care proscomidia se rezumă numai la oferirea pe disc a singurei pâni, care este echivalentă cu Agnețul din liturgia orientală și la care ei fac pomenire de sfinții, de cari vreau și de viii și morții *după*

intențiile ce le au» (p. 9). Citind aceste rânduri, înțelegem mai bine necesitatea unor dispoziții papale care nu numai că recomandă, ci adesea impun uniților păstrarea neschimbată a ritului liturgic oriental, în ciuda zelului reformativ al unora dintre ei, care țin morțiș să fie «mai catolici decât papa», schimbându-și nu numai credința ci și ritul liturgic.

La p. 10 se face pomenire de codicele lui Varlaam din Khutin, care a fost editat la Nowgorod în 1192» (sic!). Câte cuvinte, atâtea greșeli! E vorba de un manuscris liturgic slav, copiat (nu editat la 1102 (nu 1192) și editat de doi savanți ruși (A. Gorskiij și K. Nevostrujev, *Descrierea manuscriselor slave din Biblioteca sinodală a Moscovei*, vol. III), la Moscova (nu la Nowgorod), în 1857.

Dar dela un timp încolo, T. B. lasă la o parte documentele, în a căror mânăuire — precum vedem — se dovedește destul de neîndemânatec, când nu e de rea credință. Liberată de povara apăsătoare a documentelor, imaginația autorului zboară atunci nestingherită și ușoară prin trecutul îndepărtat al Bisericii noastre ortodoxe și pătează hârtia imaculată cu următoarele rânduri: «E de notat că începând din veacul al X-lea, mai cu seamă în Consantinopol, după expunerea mai multor scriitori începe o epocă de secetă spirituală foarte pronunțată. Credincioșii părăsesc bisericile, nu se mai ocupă de cele religioase și comunicanții sunt în număr foarte redus, abia dacă se mai împărtășesc bătrânii și copiii și aceștia numai la sărbătorile mari, Paști și Crăciun... În aceste vremuri, Duminica la liturgie preotul care oficia, era singurul comunicant, acum se întâmplă și astăzi mai ales printre disidenți...» (pp. 10-11). Aceste rânduri ar avea desigur darul să ne supere, dacă nu le-am lua drept ceea ce sunt: ori o glumă de prost gust, ori o dovadă de crasă ignoranță. Căci dacă e vorba de «secetă și decadentă spirituală» în sec. X, apoi de așa ceva se poate vorbi «mai cu seamă» la Roma, iar nu la C-pol. Oricine a învățat cât de puțin istoria Bisericii, știe foarte bine că acest veac (ca și mare parte din al XI-lea) se numește, în istoria Bisericii de Apus, *veacul întunecat*.

Dar «rătăcirea cea mai grozavă» la care vrea să ajungă T. B., a început la disidenți în sec. XV, odată cu Simon Tesalonicul, acest «liturgist schismatic, care a deraiat cel dintâiu dela conștiința logică a însemnătății particulelor, căci el cel dintâi scrie despre îndoiala că particulele nu s'ar preface nici în Corpul Domnului nici în corpul sfinților». De ce? Explicația ne-o dă T. B. în rândurile patetice de mai jos: «În Orient, în timpurile acestea întunecoase, nu era nimeni care să studieze și istoricește proveniența acestor *ceremonialuri* (sic!), căci noaptea schismei și a închiderei în sine în cercul cel mai strâns posibil, venise să ia locul luminei, care strălucea peste tot în Apus și care rămâne de acum încolo numai în *Biserica universală*, cu sediul ei la Roma. De aici urmează și alte multe confuzii și neînțelegeri în Răsărit atât liturgice cari dăinuiesc și astăzi cât și disciplinare și istorice și cari par a nu putea răzbate nici într'un mod până la întoarcerea la lumina cea adevărată...»! (p. 13). Deși stilul lui T. B. este, precum se vede, destul de încâlcit și confuz, cam pricepem noi ce vrea să spună. Dar nu ne supărăm deloc, fiindcă asemenea amabilități scriu despre noi și alți autori catolici mult mai serioși decât compatriotul nostru dela Blaj. Și nici nu ne mirăm că T. B. aduce vorba de lumină, căci din experiență știm că fiecare face caz tocmai de ceea ce nu

are. Așa stând lucrurile, proaspătul fiu al «luminei» celei din Apus deplânge cu vulpească înduioșare pe bieții preoți «schismatici» din laturea «întunericului»: cum să respecte, sărmanii de ei, «rubrica» lui Simon de a nu împărtăși pe credincioși din miride, când acestea sunt amestecate în potir cu părțile din sf. Trup? Cum să le deosebești unele de altele? — Noi însă îl rugăm să înceteze «strigarea cea cu plângere» de compătimire pentru rătăcirile și dificultățile în care se zbat liturghisitorii «disidenți», căci la mijloc nu e vorba decât de o neagră ignoranță a «luminatului liturgist» unit. Dificultatea, reală sau imaginară, nu există decât pentru cei ce nu cunosc tipicul. Căci mai toate edițiile vechi ale liturghierului românesc prescriu clar că, atunci când sunt credincioși de împărtășit, miridele nu se șterg de pe disc în potir decât după împărtășirea poporului. Iată ce scrie, de pildă, liturghierul tipărit la București în 1833 (la p. 127 și urm.), în «*Insemnarea pentru sfărâmarea sf. agneț și pentru cumineca a cumineca pre norod, și cu ce părți ale sf. agneț*»: «...Iară din partea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, sau a celor 9 cete, sau dintr'altelate câte sânt pre sfântul discos, pentru vii și pentru morți, să nu îndrăznești a cumineca pre nimenea nici decum, *nici care cumva să le ștergi de pre sfântul discos în sfântul potir, până nu vei cumineca pe toți câți vor fi rânduiți...*» Absolut la fel găsim scris în edițiile de Iași 1759, București 1797 și 1862, Sibiu 1827, Râmnic 1862 și altele multe (e regretabil că această «insemnare» a fost omisă, nu știu pentru care motive, din ultimele ediții ale liturghierului).

Dar nu numai liturghierele, ci și toate manualele noastre de Liturgică glăsuesc la fel. Iată, să luăm de ex. unul mai vechiu, al fostului episcop de Argeș, *Ghenadie (Liturgica, Buc. 1877, p. 121)*: «După ce se împărtășesc liturghisitorii atunci unul din diaconi, *de nu vor fi lăici de împărtășit*, pune toate particelile de pe disc în sf. potir...; *iar de vor fi de împărtășit*, atunci se pun sfărâmate în potir numai două părți din sfântul Agneț, NI și KA, puindu-se și lingurița, pentru a se da Impărtășirea cu dânsa; particelile celelalte se pun în potir după ce se termină împărtășirea de afară, ca nu puindu-le înainte, să se întâmple din nebagare de seamă să împărtășească și dintr'insele pe popor». Acest lucru îl prevăd nu numai manualele de Liturgică mai mari, ca cele de *B. Cireșanu (Tezaurul liturgic, III, 214)*, *Mitrofanovici (Liturgica, ed. Cernăuți 1929, p. 593)*, *Icon. Dimitrie Lungulescu (Manual de practică liturgică, București 1926, p.73)*, ci și unele modeste tâlcuiri populare ale liturghiei (vezi de ex.: *Pr. N. Vonica, Tâlcuirea sfintei liturghii, Sibiu 1942, pp. 113 și 116*).

Va zice T. B. că poate numai în Biserica românească s'a reglementat această practică, pe care dânsul o consideră o inovație sporadică, respectată numai la București și numai în unele biserici (p. 15). Dar și în liturghierele grecești găsim aceeași învățătură de tipic. Iată ce spune de ex. liturghierul tipărit la Atena în 1924 (p. 56 nota a din col. 2): «Atunci când preotul are de împărtășit credincioși, nu trebuie să toarne în potir alte părți decât cele din Sf. Trup, care se taie în mici fărâme pentru a da sf. împărtășanie. Numai după aceea toarnă în potir și celelalte particelile». Unde este atunci dificultatea pe care o deplânge T. B. la preoții ortodocși?

Ne oprim aci, pentrucă altfel notele noastre amenință să ia pro-

porții mai mari decât însuși «studiul» recenzat. Mărturisim dealtfel că nu ne-ar fi deloc ușor să «dregem» tot ceea ce a stricat T. B., pentru că adesea nu poți deosebi unde se sfârșește ignoranța și de unde începe ipocrizia și reaua credință confesională a autorului; broșura sa este ca o haină ruptă în așa hal încât n'ai cum s'o mai cârpești, oricâtă bunăvoință ai avea, ci preferi s'o arunci la gunoi. Sperăm însă că e suficient atâta, pentru a ilustra «erudiția» savantului «liturgist» unit dela Blaj.

Diaconul ENE BRANIȘTE

CRONICA INTERNĂ

Ziua de naștere a M. S. Regelui Mihai I. — In ziua de 25 Octombrie a. c., M. S. Regele Mihai I al României a împlinit 24 de ani dela naștere.

Cu prilejul acestei aniversări, I. P. S. Patriarh Nicodim a trimis Majestății Sale Regelui Mihai I, următoarea telegramă:

Majestății Sale Regelui Mihai I.

Palatul Regal

«Alături cu întreaga suflare românească, Biserica Ortodoxă Română și Noi personal participăm cu cea mai vie bucurie la aniversarea zilei de naștere a Majestății Voastre, rugând pe Atotputernicul să Vă hărăzească o domnie glorioasă întru mulți și fericiți ani, împreună cu scumpa Majestății Voastre Mamă, spre binele și prosperitatea scumpei noastre patrii.

† NICODIM

Patriarhul României.

La această însuflețită și călduroasă felicitare, M. S. Regele Mihai I a binevoit să răspundă I. P. S. Patriarh Nicodim prin următoarea telegramă:

«Multumesc din toată inima, Inalt Prea Sfinției Voastre și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, pentru bunele urări».

MIHAI R.

Congresul general al preoților și al tuturor Cultelor din Țară. — Intr'un cadru înălțător prin ținută și pilduitor prin ordine și spirit de organizare, Congresul general al preoților ortodoxi și al slujitorilor tuturor Cultelor din țară, s'a desfășurat în zilele de 16 și 17 Octombrie a. c., în palatul Camerei deputaților din București.

Congresul a început cu o slujbă religioasă oficiată la ora

9 dim. în Catedrala Sf. Patriarhii, de către un numeros sobor de preoți și diaconi în frunte cu P. S. Episcop Icsif Gafton al Argeșului și P. S. Arhiereu Veniamin Sinaitul, Vicar Patriarhal, asistați de către P. S. Lor Arhiereu Emilian Antal, Locot. de Mitropolit al Bucovinei, Arhiereu Athanasie Bârlădeanul, locțiitor de Episcop al Eparhiei Râmnicul Nou-Șeverin și Iustinian Marina, Arhiereu-Vicar al Mitropoliei Moldovei.

După terminarea slujbei, congresiștii au trecut din Catedrală, în sala Adunării Deputaților, unde în prezența membrilor Guvernul, în frunte cu d. prim-ministru Petru Groza, au început desbaterile.

Când și-a făcut intrarea în sală I. P. S. Patriarh Nicodim, asistența în picioare i-a făcut o entuziastă manifestație, primindu-l cu puternice aplauze și cu întonarea cântărei «*Pre Stăpânul și Arhiereul nostru!*».

În sală se mai aflau prezenți reprezentanții bisericilor ortodoxe vecine P. C. Preot Milian Similianovici, ministrul agriculturii în guvernul Tito, din partea Bisericii ortodoxe Jugoslave, P. C. Preot Dimitrie Petrov din partea Bisericii ortodoxe Bulgare, iar din țară reprezentanții cultului ebraic în frunte cu d. dr. Al. Șabran, șef rabin, și dr. Filderman președintele Federației de comunități evreiești din țară, reprezentanții cultului musulman în frunte cu Muftiul Murat Abimalah, și reprezentanții celorlalte culte din România.

Luând cuvântul I. P. S. Patriarh Nicodim a spus:

«Am venit cu deosebită plăcere în mijlocul dvs., al slujitorilor lui Dumnezeu.

Dumnezeu este iubire și cei ce slujesc lui Dumnezeu lucrează pentru instaurarea în lume a iubirii de Dumnezeu și a iubirii de oameni. Și prin aceasta lucrează la restatornicirea păcii și a fericirii oamenilor.

Pacea și fericirea oamenilor se instaurează numai acolo unde este iubire de Dumnezeu și iubire de oameni.

Unde lipsește această iubire, acolo se încuibază ura, vrajba, zavistia și toate puterile diavolului care lucrează pentru dărâmarea păcii și a fericirii oamenilor, — cum ați văzut cu toții că s'a petrecut până în primăvara acestui an.

De aceea, aflându-mă în mijlocul dvs., al slujitorilor lui Dumnezeu, nu știu ce urare mai bună v'ași putea face decât aceea ca să vedeți instaurată în lume iubirea de Dumnezeu și iubirea de oameni și prin aceasta instaurată pacea și fericirea.

Cu această urare vă binecuvântează pe toți și vă zic din toată inima:

Izbândă în lucru vostru cel măreț și sfânt!

Amin! Amin! Amin!

Adică: Așa să fie! Așa să fie! Așa să fie!»

Apoi I. P. S. S. Patriarhul Nicodim binecuvântează asistența.

A luat apoi cuvântul P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor, care deschizând congresul, a declarat printre altele:

«Pentru prima dată în istoria țării noastre, reprezentanții tuturor cultelor își întind mâna și se îmbrățișează în numele unuia și adevăratului Dumnezeu, care-și revarsă, astfel, mila Sa peste noi. Este, fără exagerare, o faptă unică în istoria religioasă a Europei, care, de două mij de ani, n'a cunoscut un Sinod, în mic, ca acel de astăzi, în care Vechiul Testament, Noul Testament, Coranul și reforma sub diferitele ei aspecte, stau altături, la sfat înțelept și la colaborarea fără rezervă. Este un conclav măreț, unic cu perspectiva de a schimba total fața morală a țării.

Acest congres urmărește următoarele realizări practice:

Infrățirea prin Biserică a poporului român cu popoarele vecine ale Uniunii Sovietice, Bulgariei, Jugoslaviei și Ungariei.

Conlucrarea frățească și folositoare a tuturor Cultelor din România, pentru eliminarea diferendelor de rasă și de atitudine și pentru împlinirea singurului scop, care trebuie să preocupe toate cultele: *luminarea și înălțarea poporului.*

Colaborarea necondiționată și pe toate căile cu Statul, care trebuie sprijinit în chip neprecupețit, în eforturile lui de democratizare, adică de ridicare a poporului.

Guvernele și diplomația își dau toată osteneala să găsească o soluție pentru împăcare, care să aducă apoi pacea. Dar aceste ostenele pentru înțelegerea și infrățirea dintre neamuri au nevoie să fie ajutate de acea instituție care, peste graniți, peste deosebirile de limbă și de cultură, reprezintă și întruchipează credințele și convingerile cele mai sfinte ale popoarelor în dorul și avântul lor după mai bine, după mai frumos și care instituție este Biserica.

În mod tradițional, cultele dintr'o țară nu se înțeleg sau se înțeleg greu între ele. Eu am deosebita plăcere să cred că în acest fenomen sinedriu al cultelor din România, indiferent de credința religioasă pe care jurăm fiecare, aspirăm cu toții, cu

aceiași nădejde fanatică, la pacea și binele adevărat, pe care ni le dă Dumnezeu nostru al tuturor.

Biserica românească și clerul ca păzitori ai sufletului omului dela naștere până la mormânt sunt colaboratori prețioși ai statului român și astăzi această colaborare e în firea lucrurilor, fiindcă guvernul e al poporului, biserica e a poporului și toate trei ale lui Dumnezeu!

Cu aceste gânduri și nădejdi declar congresul deschis. Spor la lucru!»

I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului luând cuvântul a spus între altele:

«Biserica creștină este supusă desigur împrejurărilor vremii însă în substanța ei divină ea rămâne identică cu ea însăși în toată lumea. Știe să se păstreze ceea ce este, asimilându-și însă în decursul vremurilor curente care se ivesc în societatea omenască. Știți ce face apa mării: Ea primește apă din diferite râuri, dar pe toate aceste ape ea știe să le asimileze în cuprinsul ei.

Noi ne iubim patria, ne iubim neamul. Prin această iubire justificăm prezența noastră pe pământul acestei Țări și în mijlocul neamului pe care îl păstorim. Suntem gata să aducem în munca noastră tot devotamentul, stând într'ajutor conducătorilor acestei țării, ca să ne conducă, ca elemente de progres ce suntem, spre cât mai mult bine, spre cât mai multă fericire, cum vorbea Înalt Prea Sfântul, spre un cât mai nelimitat, mai bun și mai spornic progres.

Ne gândim cu drag la ziua de 23 August 1944 și mulțumim în primul rând providenței divine că ne-a întors depe drumul care ne ducea la prăpastie. Ne-a întors pe drumul adevăratului destin al neamului nostru și în gândul acesta noi însoțim cu simțimente de profundă mulțumită și recunoștință fapta de curaj a înțeleptului și iubitului nostru Rege, Mihai I.

Mulțumim tuturor bărbaților din sânul neamului nostru care l-a ajutat la această întoarcere. Suntem apoi profund mulțumiți și recunoscători și o spun sunt convins, din adâncul simțirii, slujitorilor altarelor marilor noștri aliați, pentru că ne-au dat o mână de ajutor ca să facem această întoarcere pe drumul binelui și al progresului nostru.

In deosebi, ca păstor al bisericii din Ardeal mă simt dator să dau expresie simțimentelor noastre de mulțumire, recunoștință și admirație față de vecina noastră dela Răsărit Uniunea Sovietelor, față de glorioasa ei armată pentru că ne-a stat în

ajutor, dezrobînd jumătatea de sus a Ardealului nostru, care astăzi ne aparține întreg, nedespărțit și bun e Dumnezeu pentru vecii vecilor».

Luând cuvîntul d. prim ministru Petru Groza, a făcut o interesantă expunere, declarînd printre altele:

«Țin să subliniez că în acest sobor cuvîntările noastre vor fi în esență o spovedanie.

Nu vom ascunde nimic; nu vom închide nimic din resortul inimii și minții noastre, fiindcă prea este necesar ca să vorbim deschis, ca să ajungem la hotărîri care ne vor convinge pe toți de marea necesitate ca în această țară, ca și pretutindeni în toate țările, de pe tot globul, dragostea de oameni și iubirea de pace să se sălășluească în suflete.

Am datoria să mă prezint în fața acestui Congres al preoților, al tuturor slujitorilor bisericilor din această țară, în calitate, mai întîi, de ortodox.

Eu sunt fiu din familie preotească, care de secole servește la aceeaș umilă biserică ortodoxă, dintr'o comună de pe malurile Streiului.

Am crescut sub dangăt de clopot, la miros de busuioc și cunosc gustul prescurei.

Sunt și azi poate cel mai vechi deputat al Sinodului Metropolitan din Ardeal, al Congresului Național bisericesc. De treizeci și cinci de ani dețin toate funcțiunile pe care un mirean le poate deține în Biserica noastră ortodoxă.

Sunt un permanent militant. — și martori îmi sunt contemporanii ca și generația mai tînă, care au asistat la frămîntările noastre din Sinoadele Ardealului, unde se concentra odată tot ce era luptă pentru libertatea unui popor sugrumat; niciodată, sub nicio împrejurare, nu am lipsit dela această luptă, din cadrele Bisericii noastre Șaguniene.

Era deci o necesitate, o datorie a mea, ca să fiu de față în aceste clipe.

Dar mai am și calitatea de cetățean al acestei țări, de cetățean al României; și fiecare cetățean are datoria sfîntă să fie astăzi aici prezent cu sufletul.

Toate cultele acestei țări fiind reprezentate astăzi aici, aceasta înseamnă că reprezentați pe toți fiii acestei țări, pe toți cetățenii ei, care asistă din depărtări sau mai de aproape la acest admirabil tablou, al acestei săli, care cuprinde pentru în-tîia oară în istoria Statului nostru, toate cultele la un loc.

Și mai am și calitatea, care îmi impune datoria de a fi de față, calitatea de Șef al Guvernului acestei țări.

Acest Guvern, prin natura lucrurilor, trebuia să fie față aici.

Această datorie a noastră de a fi față în aceste diferite calități ne dă însă și drepturi; — fiindcă nu sunt datorii fără drepturi, după cum nu sunt drepturi fără datorii: ne dă dreptul de a apela la toți membrii acestui Congres ca să muncească în decursul desbaterilor cari vor urma, cu gândul de a ne ajuta pe noi Guvernul în opera noastră grea de a reface de pe urma ruinelor războiului o țară puternică, bună, Mamă a tuturor fiilor ei.

Avem noi dreptul să cerem acest lucru?

Iată, aici urmează spovedania.

Ce am greșit? — fiindcă noi, acest Guvern, putem să ne recunoaștem și greșelile, a greși e omenesc, a presevera e diavoles; și dacă noi vom persevera în vreo greșală oarecare, dvs. aveți datoria să ne luminați.

Să vedem acum dacă noi cumva, pe lângă greșelile pe care ni le recunoaștem, am greșit contra principiilor fundamentale ale celei mai sublime religii: a dragostei de aproapele.

Sub acest raport țin să subliniez, cu toate condițiile obiective date, noi nu am stins o viață de om și nu am vărsat un strop de sânge.

Noi nu am dorit, și nu dorim, moartea păcătosului; noi vrem îndreptarea lui. Pe altarul bisericii mele de pe malurile Streiului este scrisă:

«Iubiți-vă uni pe alții, precum eu v'am iubit pe voi!»

Să vedem dacă noi am greșit contra acestei mari porunci.

Caut și nu văd în actele Guvernului o părăsire, o trădare față de această poruncă. Fiindcă noi propovăduim dela început, și vom propovădui mereu, dragostea și iubirea între toți cetățenii acestei țări.

Noi nu facem deosebire între acești cetățeni, după religie, după rasă.

Noi suntem români și vom rămâne români.

Noi ne iubim neamul românesc, dar iubirea noastră are sensul adevărat, pe linia poruncii dumnezeiești, a adevăratei dragoste de mamă, a adevăratei iubiri de neam, care întotdeauna este respectoasă față de dragostea de neam și de mamă a celorlalți.

Cine nu își iubește părinții, numai acela nu respectă iubirea

de părinți a celuilalt. Rasismul, șovinismul, când se manifestă, dovedește că acolo nu mai este naționalism; este un naționalism fals; rasismul, șovinismul, sunt lozince false, care duc la ură, la desbinare între popoare și la războaie, ca acela pe care l-am văzut, dar niciodată la încheierea unei vieți după poruncile dumnezeiești.

«Mântuește Doamne Poporul Tău», așa s'a început și astăzi slujba dumnezească.

Să dai întotdeauna poporului ce este al lui.

Toți marii Profeti, sfârșind cu Iisus Hristos, au fost în slujba poporului. Propovăduirile lor erau toate în sensul slujirii poporului, a maseslor muncitoare necăjite.

Dai și Cezarului ce este al Cezarului. Dar nu uita: și Cezarul și Guvernul, toți sunt în slujba poporului. Și slujind poporul slujești o religie și un Dumnezeu».

Apoi, d. prim-ministru Petru Groza se ocupă despre problema Ardealului, legăturile de prietenie cu Rusia și cu celelalte state vecine, după care amintește despre rolul preoției în noua orânduire a statului, bazată pe spiritul democrației. Și d-sa declară:

«Nu puneți făclia sub obroc. Puneți-o pe masă, pentru ca ea să lumineze toată casa. Nu puneți lumina minților voastre și a subiectelor voastre, Sf. Părinți, sub obroc. Scoateți-o în vileag. Pașiți alături de noi în casa acestui popor, în fața vecinilor noștri, în fața lumii întregi, cu această lumină, aruncând-o asupra realităților din țară, făcând ca aceste realități să fie bine înțelese, făcând să intre prin lumina dvs., înțelepciunea și prin înțelepciunea dvs., lumina în sufletul tuturor dinăuntru și din afara granițelor, peste mări și peste țări.

Numai astfel înțeleg eu că ceea ce s'a citit astăzi și se citește la toate slujbele din Evanghelie să fie o realitate, iar nu un simplu formalism. Nici un formalism, Sf. Părinți. Forme, da. De sigur că manifestarea sufletului omenesc pe linia unei credințe este legătură de formă, de frumoase și admirabile forme, în care sufletele noastre se scaldă, asistând la o frumoasă slujbă bisericească. Să nu se uite însă că forma nu înseamnă fond. Eu, undeva într'o Duminică dimineață, într'o izolare completă, ascultam dintr'o celulă dangătul clopotelor bisericilor și mă gândeam întrucât acest dangăt putea să facă mai bun pe om.

Am văzut că este mult de făcut. Nu ajunge un dangăt de clopot într'o Duminică sau într'o sărbătoare, nu ajunge să te

îmbraci în haine de sărbătoare și să te duci la biserică unde să ascuți Evanghelia, dând cerșetorilor dela intrare câțiva gologani și apoi să te întorci la treburile tale, fără să fii mai bun, luând-o dela început, așa cum erai când ai pășit pragul Sf. locaș. Eu înțeleg această formă a citirei Evangheliei, dar trebuie ca fiecare cuvânt să fie ascultat cu sfințenie și pentru ca să fie ascultat cu sfințenie această formă trebuie îndeplinită cu convingere, fiecare cuvânt trebuie citit cu căldură, el trebuind să fie sădit în sufletul tău preot cititor, înainte de a vrea să fie sădit în sufletul celorlalți care ascultă.

La început a fost cuvântul. La început a fost — o spunem noi, care ne ocupăm de trebile obștești, puși la locuri de răspundere pentru soarta unui popor, — la început, sfinții părinți, a fost democrația.

Eu, ca fiu al unei biserici creștine, știu că fiecare pas al lui Hristos a fost făcut pe linia democrației, adică a interesului, a dragostei pentru cei mulți, pentru cei de jos, pentru cei obidiți, pentru cei muncitori. Dar, ca toate lucrurile omenești, așa și exteriorizarea învățăturilor Lui a trecut rând pe rând prin diferite forme. Chiar și dezvoltarea diferitelor organizații bisericești, care sunt întemeiate pe principii metafizice este supusă dialecticei, legii veșnicei schimbări și — har Domnului — în decursul celor 2000 de ani, am văzut diferite schimbări în exteriorizarea acestei religii întemeiată pe învățăturile Mântuitorului. Dela democrația acestor învățături până la inchiziția spaniolă a fost o mare schimbare; de la învățăturile blânde ale Lui și până la războaiele sângeroase duse în numele lui Hristos a fost de asemenea o mare evoluție. Mai mult decât atât, interpretând greșit învățăturile Mântuitorului — voit greșit, pentru că de multe ori ele erau aservite țelurilor egoiste, pământești — s'a ajuns la un conflict și cu marile legi ale firii, cu știința. Astfel, Galileu a fost judecat și condamnat, după cum știți. Condiția grațierii lui era numai de a declara că pământul nu se învârtește în jurul soarelui. Or, sfinți părinți, știți că El în momentul când retracta constrâns a țâșnit printre dinți: «Și totuși se mișcă».

In încheiere, d. prim-ministru Petru Groza declară:

««Inainte de a termina, mi se impune și vă rog să-mi dați voie să vă citesc o decizie, care mi-a fost înmănată acum.

«Noi, ministru secretar de stat la departamentul Cultelor, decidem:

Art. 1. — Se revine asupra deciziilor Nr., urmând ca în-

tregul personal clerical, care fusese îndepărtat din serviciu, pe baza legii pentru purificarea aparatului de stat, să fie repus în drepturile sale, pe data când a fost epurat, excepții făcând preoții cari au părăsit țara și care până în prezent nu s'au întors la posturile lor.

Art. 2. — D. Director General al Cultelor, este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a acestei decizii, fără întârziere.

Presa și Congresul preoților. — În zilele de 16 și 17 Octombrie a. c., s'a ținut în București, în Palatul Camerei Deputaților, Congresul General al preoților și al tuturor cultelor din țară sub președinția de onoare a I. P. S. Patriarh Nicodim.

Presa din Capitală s'a ocupat pe larg de acest congres, ziarele consacrand numeroase articole semnate de oameni politici și ziaristi cu renume și documentați în probleme bisericesti.

Deosebit de interesante au fost părerile d-lui Const. Titel Petrescu, Șeful partidului Social-Democrat din România și director al ziarului «*Libertatea*», care într'un editorial în oficiosul partidului din 17 Oct. a. c., semnează o «*Chemare către Preoți*».

D-l Const. Titel Petrescu scrie:

«Astăzi, mai mult decât oricând altă dată, aveți datoria de a pași pe tărâmul social și a contribui cu lumina minții voastre, cu flacăra inimii voastre, la marile prefaceri umane, de mâine, care nu pot fi orientate decât în sens democratic și socialist.

Ah! știu. Vi se șoptește la ureche, să nu răspundeți apelului nostru, fiindcă am fi partizanii «separației bisericii de Stat».

Este exact că în vechile programe ale partidului social-democrat, figura aceasta reformă, care se baza pe concepția filosofică: religia fiind o chestiune de conștiință individuală, nici o putere pământească nu are dreptul să intervină în intimitatea eului nimănui.

Programele vechi vor fi modificate la primele congrese ale partidului și ele vor ține seama de realitățile vieții noastre naționale. Mișcarea socialistă universală nu consideră că ar exista o incompatibilitate spirituală între credințele religioase și concepțiile socialiste. Foarte mulți socialiști, chiar teoreticieni de frunte, din Anglia, America, Franța, Austria, Rusia etc., cari sunt adepții concepției religioase a lumii, împacă opiniile lor spiritualiste cu concepțiile materialismului științific și monist (care nu trebuie confundat cu concepția materialistă a istoriei).

Nimic nu se opune. deci, încadrării preoțimii noastre, — de-

mocrată prin însăși origina ei și socialist-creștină prin concepțiile ei — să răspundă apelului nostru ca, împreună, să facem să biruiască aici, pe pământ, idealurile unei omeniri mai bune și mai drepte»,

Iar d-l Tudor Teodorescu-Braniște, dir. ziarului «Jurnalul de Dimineață» semnează un articol, sugestiv intitulat: «Popa Tanda».

Printre altele d-l Teodorescu-Braniște scrie:

«Astăzi, preoții se adună în congres.

Congresul este prezidat de însuși Patriarhul țării. Acesta este un semn bun. Patriarhul Nicodim a ridicat în timpul sălbăticiiei legionare un cuvânt de împotrivire, care a găsit ecou în toate sufletele. După cutremurul de pământ din noaptea de 9 către 10 Noembrie 1940, a avut loc o neuitată procesiune. Atunci, Patriarhul Nicodim a rostit o cuvântare, pe care radioul a purtat-o pretutindeni, dar a cărei apariție a fost interzisă în presă, de cenzura legionară. Cuvântarea aceea era o nobilă chemare la omenie, în ceasul în care neomenia pusese stăpânire oficială pe tot cuprinsul țării. După prăbușirea legionarilor, când regimul Antonescu-Killinger deslănțuise asupra României prigoana împotriva evreilor, adesea ori Patriarhul Nicodim a intervenit cu cuvântul său pentru a obține ceea ce se putea obține atunci. De aceea, ne bucurăm că acest congres al preoților este prezidat nu numai de conducătorul bisericii noastre, ci și de omul care — în calitatea lui de conducător — a dovedit în ceasurile cele mai grele, marile virtuți ale creștinismului și ale oricărei adevărate religii: bunătate, iubire pentru semenul său, indiferent de credința lui, adâncă omenie și mare curaj.

Congresul acesta se cheamă congresul preoților democrați. Evident, preoții nu pot să fie decât democrați. Ei slujesc credința lui Iisus. În această credință, orice democrație își află nobilele, vechile și permanentele ei isvoare.

S'au scris, de două mii de ani, nenumărate cărți despre bunătate și despre omenie. Niciuna nu poartă inspirația profundă, nici una nu a aruncat asupra lumii un suflu de adâncă înțelegere și de obștească împăciuire, — așa cum se desprinde din predica lui Iisus.

Preoții, care se întrunesc astăzi în congres, trebuie să mediteze îndelung și temeinic asupra învățăturii lui Iisus.

Preoții aceștia trebuie să-și dea seama că acolo în satele

depărtate, ei sunt destinați să poarte cuvântul iubirii, al bună-tății, al dreptății și al împăciuirii. Oricine poate să scape o vorbă de ură sau să săvârșească un gest de dușmănie. Preotul,—nu, Preotul trebuie să știe că privirea satului întreg este ațintită asupra lui. Dela el, fiecare om din obște cată să primească îndrumare. Misiunea lui e mult mai mare, decât își închipuie el însuși. El trebuie s'o împlinească sincer și cu toată conștiința.

Politica însă trebuie să se oprească în pragul bisericii, — indiferent dacă este o umilă biserică de sat sau o măreață catedrală orășenească. În biserică, preotul încetează de a mai fi cetățean. Imbrăcat în odăjdii, el este predicatorul cuvântului lui Iisus.

În biserică, cetățeanul însuși încetează de a mai fi cetățean. El este un umil credincios.

Preotul și credinciosul se găsesc acolo, în fața altarului, desbrăcați de tot ceea ce este lumesc și apropiați sub semnul înfrățirii, care nu cunoaște nici deosebiri de rasă, nici deosebiri de credință politică, nici deosebiri de clasă.

Aș vrea să adaug, la sfârșit, că preotul trebuie să fie pildă de cinste și de bună gospodărie. Marele nostru scriitor Ion Slavici a zugrăvit într'o nuvelă veche, dar totdeauna actuală, chipul unui mare preot: «*Popa Tanda*». Într'un sat sărac și ticăloșit de necazuri, popa Tanda sosește și începe lupta pentru ridicarea morală și gospodărească a satului. Lupta e grea. Satul nu se convinge ușor. Totuși, popa Tanda stăruie. El însuși dă exemplu de ceea ce trebuie săvârșit. Până la sfârșit, popa Tanda, biruște. Forța lui morală e mai puternică decât împotrivirea statului. Satul întreg devine o pildă de ceea ce trebuie să fie un sat.

Aș dori ca fiecare preot să cunoască această povestire, care e mai mult decât o povestire, fiindcă închide în sine un mare adevăr.

Numai în felul acesta, — oprind politica în pragul bisericii; făcând fiecare preot, în chip cinstit, o politică de convingere personală, dar numai dincolo de biserică; și — mai ales ducând în sat acțiunea de ridicare morală și gospodărească, pe care a săvârșit-o popa Tanda; — numai în felul acesta preoțimea își va împlini nobila ei menire și obștea va folosi de pe urma ei».

În ziarul, «*Semnalul*», scriitorul acestor rânduri a publicat deasemenea un articol în legătură cu Congresul preoților:

«Din inițiativa P. C. Preot C. Burducea, Ministrul Cultelor,

cu binecuvântarea I. P. S. Patriarh Nicodim și cu aprobarea forurilor superioare, azi s'a întrunit în Palatul Parlamentului, Congresul general al preoților și al tuturor cultelor din țară.

Organizat după potolirea crâncenului măcel omenesc,—carnagiu care a însemnat nu numai pierderea unui imens număr de vieți omenești, — dar ce-i mai grav, a însemnat pierderea virtuților umane și călcarea înaltelor principii evanghelice de iubire, de pace, de unire, de frățietate între nații.

Dar congresul preoțesc vine și după o înnegurată perioadă de vreme, timp de 5 ani s'a vânturat anarhia urii și a discordiei între oameni și nații.

După ce comanda de «foc» a tunarilor a încetat, țevile roșii de bătaia gloanțelor și a proiectilelor s'au svântat, mirosul prafului de pușcă s'a spulberat și voalul catrănit al vremurilor apuse a fost aruncat în lături, lăsând slobode pătrunderea unor raze de lumină, de viață, de dreptate socială, de pace,—acum rolul preoților de toate cultele este covârșitor în acțiunea de tămăduire a rănilor războiului, și în special a acelor răni și dureri sufletești.

Tămăduitorii de suflete, — preoții, — sunt chemați să-și îndelinească adevărata menire: «să îmblânzească bruta din oameni», — cum prea frumos spunea părintele Gala Galaction, — să arunce sămânța dragostei, a bunei învoiri între oameni, a păcii, să-i îndemne să fie mai buni, mai îngăduitori, și să combată cu toată energia și convingerea neghina discordiei, smulgând din rădăcinii buruiana urii, — această mătrăgună care a catrănit sufletele omenești.

Armata păcii, — preoții, — intră acum pe câmpul bătăliei, nu a acelei bătălii cu vărsări de sânge, a scrâșnișilor de dinți, a bătăliei isvorâtă din ură, — ci a luptei, a muncii, a osteneșilor pe ogorul păcii.

Putem spune, cum a zis și apostolul, «a ieșit sămănătorul să samene»...

Să samene sămânța dragostei, a frăției, — căci acolo unde este dragoste, se răspunde cu dragoste.

După o rătăcire în beznă, popoarele trebuiesc călăuzite spre limanul unei bune înțelegeri.

Clerului îi revine această sarcină de a da poporului pacea sufletească.

Putem spune deci, au ieșit sămănătorii să samene... Pace, dragoste, frăție»...

Grigore Spiru

Activitatea Institutului biblic. — Institutul biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române are sub tipar următoarele lucrări:

1) «*Tatăl Nostru ilustrat*» cu planșe, cu execuție la offset în 9 culori și cu explicații, publicație de înaltă ținută teologică, artistică și tehnică.

Data probabilă a apariției 20 Decembrie 1945.

2) *Triodul* tipărit la două culcri, cu ilustrațiuni și text tipărit cu mare îngrijire și cu alese calități tehnice.

3) *Istoria Biblică* vol. V al ciclului tradus de Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim.

Data probabilă a apariției este 1 Martie 1946.

4) *Noul Testament*, ediția 2-a în formatul de buzunar, cu textul tradus de Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim.

5) *Panihida îmbogățită cu ierurgile trebuitoare preotului*, (tipărită în două culori, cu ilustrații alese).

6) *Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului*, partea II formând volumul VII al Colecției «*Isvoarele Ortodoxiei*», traducere de Preotul Dr. D. Fecioru.

Data apariției 15 Decembrie 1945.

7) *Omilii și predici de Asterie al Amasiei*, traducere de Preotul Dr. D. Fecioru, formând vol. VIII al Colecției «*Isvoarele Ortodoxiei*».

Data probabilă a apariției 15 Ianuarie 1946.

8) La 1 Decembrie a. c. va apare de sub teascurile Tipografiei Cartea Românească, *Ceaslovul*, executat la offset în 2 culori, în condițiuni artistice și tehnice, absolut superioare și cu textul îmbogățit față de edițiunile anterioare.

Institutul Biblic execută în Atelierele sale obiecte de cult în condițiuni artistice și tehnice absolut superioare.

Se găsesc gata sau se pot comanda:

Potire, în 3 mărimi, cizelate, argintate, cu evangheliști presați, gravați sau emailați.

Discuri mari, mici, cizelate și argintate, stelute, copii, lingurițe.

Cădelnițe în două mărimi, cizelate și argintate cu clopoței auriți.

Evanghelii îmbrăcate peste tot în metal argintat, în plus, cu metal la colțuri și în mijloc și Evanghelii aurite în baie sau în foc.

Chivote, Păstrătoare de Sfinte, Miruitoare, Păstrătoare de

Sf. Mir, Litiere argintate sau nichelate, sfeșnice pentru Sf. Masă, cruci cu mâner sau postament pentru Sf. Masă, sfeșnice pentru Sf. Altar cu șapte lumini, Candelabre cu 12, 14, 24, 28 și 36 lumini, sfeșnice pentru vohod, etc.

Se curăță, se argintează și se auresc potire și pahare de potire și se execută orice comandă sau reparațiuni pentru astfel de obiecte.

La Institutul Biblic se găsesc în vânzare următoarele cărți apărute în editura sa:

1) *Istoria Biblică*, vol. III, tradusă de I. P. S. Patriarh Nicodim.

2) *Biblia*, ed. 1944, cu textul tradus de I. P. S. Patriarh Nicodim.

3) *Psaltirea*, ed. 1943 cu textul tradus de I. P. S. Patriarh Nicodim.

4) *Cântarea Cântărilor*, de I. P. S. Patriarh Nicodim.

5) *Pictura*, de Prof. A. Verona, și introducere de Prof. I. D. Ștefănescu.

6) *Cartea de rugăciuni*, tipărită în 2 culori, legată în pânză sau în hârtie.

7) *Colecția Isoarele Ortodoxie:*

Volumul I. *Dogmatica* Sf. Ioan Damaschin ed. II; Volumul II. *Comentar la Psalmi*, de Sf. Vasile cel Mare ed. II; Volumul III. *Pedagogul*, de Clement Alexandrinul; Volumul IV. *Dialogul cu Iudeul Trifon*, de Justin Martirul; Volumul V. *Cuvântări la praznicele împărătești*, de Sf. Ioan Hrisostom; Volumul VI. *Catehezele* Sf. Chiril al Ierusalimului.

8) *Colecția Pagini Alese din Sfinții Părinți*, traduse de Preotul Dr. D. Fecioru.

1) *Despre învierea morților*, de Sf. Ioan Hrisostom.

2) *Despre beție*, de Sf. Ioan Hrisostom.

3) *Divorțul*, de Asterie al Amasiei.

4) *Epistola* Sf. Apostoli.

5) *Duh de viață nouă*.

6) *Viața Cuviosului Simeon Pustnicul*, de Teodoret al Cîrului.

7) *Despre Cruce și închinarea la Răsărit*, de Sf. Ioan Damaschin.

8) *Despre post*, de Sf. Vasile cel Mare.

9) *Cinstirea Sfinților și a moaștelor*, de Sf. Ioan Damaschin.

- 10) *Despre credință*, de Sf. Chiril al Ierusalimului.
- 11) *Cinstirea sfintelor icoane*, de Sf. Ioan Damaschin.
- 12) *Fiiilor ascultați de părinții voștri*, de Sf. Ioan Hrisostom.
- 13) *Noi nu suntem stăpâni ai averilor noastre, ci administratorii lor*, de Asterie al Amasiei.
- 14) *Rugați-vă pentru vrăjmașii voștri*, de Sf. Ioan Hrisostom.
- 15) *Pentru care pricină s'a botezat Domnul Hristos*, de Sf. Ioan Hrisostom.
- 16) *Sfaturi către miri*, de Sf. Ioan Hrisostom.
- 17) *Pătimirea sfinților patruzeci de mucenici*, de Sf. Vasile cel Mare.
- 18) *Sf. Despre milostenie*, de Sf. Ioan Hrisostom.
- 19) *Despre pocăință*, de Sf. Chiril al Ierusalimului.
- 20) *În deșert se turbură tot muritorul*, de Sf. Ioan Hrisostom.

Deasemenea Institutul biblic a mai tipărit în editura sa: *Manualele de Limba Franceză*, pentru clasa VI-VII-VIII-a pentru Seminarii, Licee și Școli Normale de Prof. P. I. Teodorescu.

Manualele de Religie, pentru clasele I, II, III, și IV-a pentru școlile de ucenici.

11) Broșurile de propagandă.

Călăuza creștinului la Biserică, de I. P. S. Patriarh Nicodim.

Crășma trează, de I. P. S. Patriarh Nicodim.

Epistole către creștinii ortodocși, de I. P. S. Patriarh Nicodim.

Preoți de mir adormiți în Domnul, de Pr. prof. Nicolae M. Popescu.

Biserica Neamțului, de Donar Munteanu, poeme în sonete.

Povestiri de Crăciun, de Prof. Pandele Olteanu.

Povestiri de Paști, de Prof. Pandele Olteanu.

Doi moșnegi la Ierusalim, de I. P. S. Patriarh Nicodim.

Pomenirea în rugăciuni a viilor și morților, de I. P. S. Patriarh.

Trei pustnici, de I. P. S. Patriarh Nicodim.

Unde-i iubirea acolo-i Dumnezeu, de I. P. S. Patriarh Nicodim.

Catehismul Creștinului Ortodox, de I. P. S. Mitropolit Irineu.

Credință și Patrie.

Viața și faptele mitropolitului Grigore Dascălul, de pr. prof. Nicolae M. Popescu.

Adventismul dat pe față, de Arhim I. Scriban.

Indrumarea vieții, de protos. Nicodem Sachelarie.

La Institutul Biblic, în urma concursului de icoane instituit la Școala de Pictură a Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor sunt expuse spre vânzare icoane pictate pe lemn în spirit clasic și ortodox.

Administrator, Diacon ATANASIE M. PREDA

Inștiințăm pe cettori și abonați că nr. 11—12 al revistei *Biserica Ortodoxă Română* pe Noembrie-Dechemvrie 1945, va fi închinat înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, ca omagiu, cu prilejul împlinirii vârstei de 80 ani.

Redacția

711 74.6

INCHINARE

IN ALTARE SCINTITULUI PATRIARH

NICODIM AL ROMANIEI

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

Ingrijită și editată

de

INSTITUTUL BÎBLIC ȘI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

sub președinția

I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit

D. D. Dr. NICODIM

Patriarhul României

Redactori: Preotul Dr. DUMITRU FECIORU
Diaconul Dr. GHEORGHE I. MOISESCU

REVISTA APARE LUNAR = ABONAMENTUL 4000 LEI ANUAL

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
Comitetul de conducere, <i>Cuvânt înainte</i>	553—554
† Arhiereul ATHANASIE D. BARLADEANUL, <i>Cuvânt de maltă cinstită</i>	555—560
† Arhiereul VENIAMIN P. SINAITUL, <i>Studenți teologi mol- doveni la Academia spirituală din Kiev</i>	561—570
† Episcop Dr. ANTIM NICA, <i>Pe urmele apostolatului românesc</i>	571—589
Prof. ȘTEFAN GR. BERECHET, <i>Incă un «Nomocanon» al lui Malaxos</i>	590—598
Diaconul ENE BRANIȘTE, <i>Observațiuni și propuneri pentru o nouă ediție a Liturghierului românesc</i>	599—613
Preotul Dr. OLIMF N. CACIULA, <i>Ctitor de viață monahală nouă</i>	614—617
Prof. N. CHIȚESCU, <i>Trei sute de ani de la «Răspunsul la Catehismul calvinesc» al lui Varlaam al Moldovei (1645—1945)</i>	618—638
Preotul prof. IOAN G. COMAN, <i>Origina și sensul înțelepciunii</i>	639—656
Preotul IOAN IRIMIA, <i>Viața lui Alexandru Sc. Sturza.</i>	657—667

Tomul al cincilea al prețioasei lucrări Istoria Bibeică se începe cu creștinească mărturisire: „Nu ne vom apuca să spunem câtă vreme ne-a cerut această ediție și câtă muncă, pentru că vremea este un dar dela Dumnezeu, iar munca este datoria noastră“.

Aceasta este, putem spune, și taina vieții minunate a Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim al României. O rodnică, plină de trudă și îndelungată muncă în toată vremea ei. Pe amândouă aceste daruri le-a purtat pe brațele sale: vremea ca pe un talant dela Dumnezeu și munca drept datoria Sa. Iar amândouă au ajuns să fie har și binecuvântare ale Bisericii și Neamului Românesc.

De rodurile minunate ale Inalt Prea Sfințitului Nicodim al României s'a bucurat tot soborul cel mare al neamului nostru: înaintașii Inalt Prea Sfinției Sale și contemporanii; urmașii îl vor slăvi deapururea. Căci pe unde a fost, prin muncă și pricepere, prin credință și dragoste, a înfrumusețat și a înzestrat sufletele și bisericile, bibliotecile, palatele și gospodăriile. Totul a înflorit și sporit însutit sub grija și priceperea păstoriei Sale. Așa, rând pe rând, a fost ca o binecuvântare pentru toată Moldova lui Ștefan cel Mare, iar în zilele noastre pentru România Regelui Mihai.

E greu să cuprinzi totul în toată întinderea sa. Dar în ochii tuturor apar operele sale nemuritoare:

Traducerea Bibliei după texte critice originale, în o frumoasă limbă românească. Tălmăcirea Inalt Prea Sfinției Sale e fidelă, limpede și împodobită cu dulcele nostru grai din străbuni, bogat în expresii și sunător în cadență. Cetiți Psaltirea și încercați s'o

înlocuiți prin o altă tălmăcire! O așa lucrare e piatră de hotar pentru multe veacuri;

Iar cele aproape o sută de scrieri, toate alcătuiesc o bibliotecă teologică pentru orice preot și orice creștin, care dorește să cunoască tezaurul credinței;

Mănăstirile în frunte cu Neamțu, au simțit truda și binefacerea ctitoriei Sale. Mai întâi retrocedarea vetrei înconjurătoare a Mănăstirii Neamțu și apoi înzestrarea tuturor Mănăstirilor din Țară, e rodul muncii Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim;

Centrele eparhiale dela Huși, Iași și București au cunoscut duhul părintesc al creației și dezvoltării lor în vremea Inalt Prea Sfinției Sale;

Dar la toate acestea se adaugă vremurile extrem de grele în care Inalt Prea Sfinția Sa păstorește Biserica Ortodoxă Română. Războiu crâncen la hotare și lupte neomenoase în casa neamului! Curente puternice din afară și fierberi adânci în inimile tuturor! Deasupra tuturor, însă, totdeauna a strălucit figura blândă, înțeleaptă și statornică a Primului Ierarh al Țării, care a îmblânzit cu sfatul și a îndulcit cu mila traiul greu al vieții. Iar astăzi corabia Bisericii noastre plutește în siguranță, pentru că la cârma ei se află Părintele Neamului nostru creștinesc, Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim.

Iată pentru ce ierarhii toți, preoțimea toată și creștinătatea întreagă a Neamului nostru privesc cu drag la Inalt Prea Sfințitul Nicodim, în clipa în care împlinește venerabila vârstă de 80 de ani.

Comitetul de conducere al Institutului Biblic, care are în grijă și editarea Revistei „Biserica Ortodoxă Română” ține să înfățișeze drept o scumpă documentare mărturiile, gândurile și urările pe care o seamă de fii ai Bisericii și ai Neamului le prezintă Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, drept omagiu.

Iar în numele nostru și al tuturor, ce am putea să spunem, decât că abia de acum Inalt Prea Sfințitul Nicodim, are împlinite toate drepturile de a-și începe epoca Sa de fericită conducere patriarhală și în vreme de pace, căci acum e patriarh și cu vârsta.

Intru mulți ani, Inalt Prea Sfințite Stăpâne.

COMITETUL DE CONDUCERE

CUVÂNT DE INALTĂ CINSTIRE.

În ședința dela 4 Decembrie 1945 a Sfântului Sinod Permanent, Prea Sfințitul Episcop-Locotent al Râmnicului-Noul Severin, Athanasie Bârlădeanul, a rostit în numele Membrilor Sfântului Sinod următoarea cuvântare întru cinstirea celor 80 de ani de strădanie cărturărească și gospodărească a Inalt Prea Sfințitului Patriarh D. D. Nicodim al României :

Inalt Prea Sfințite,

Numai o zi ne mai desparte de ziua 6 Decembrie, zi în care Inalt Prea Sfinția Voastră și noi vom trăi plăcuta amintire, că în frageda vârstă a tinereții, când Vă mistuiați întru cele ale pregătirii cărturărești și duhovnicești, purtați numele Marelui Ierarh al Mirelor Lichiei, făcătorul de minuni, Nicolae. Și cum în anul acesta, această zi este sorocul împlinirii celor 80 de ani de vârstă patriarhală, cu care Milostivul Dumnezeu V'a blagoslovit, îngăduiți smereniei mele, ca în numele vlădicilor aflători la ședința acestui Sfânt Sinod Permanent, precum și în numele tuturor membrilor Sfântului Sinod, în a căror simțire socotesc că stăruie același gând, să aduc Inalt Prea Sfinției Voastre, prinos de îndreptățită cinstire și aleasă recunoștință pentru tot ceea ce ați gândit, dar mai ales pentru tot ceea ce ați împlinit spre mai binele neamului și pentru o cât mai bună stare a sfintei noastre Biserici.

Va afla clerul și poporul, Inalt Prea Sfințite, în această zi de îndoită sărbătorire și de cu totul deosebită împlinire, prilej de duhovnicească bucurie și de rugă către Cel atot Puternic pentru îndelungata Inalt Prea Sfinției Voastre înziliră.

Anul trecut, sub ploae de foc ucigător și nimicitor de așezări omenești, îplineați 50 de ani de hirotonie și această împlinire ați ținut cu tot dinadinsul s'o prăsnuiți duhovnicește, în

... și această împlinire ca și cele ce vor
... adună la cunoștința clerului și poporului ro-
... VA iubesc ca pre un adevărat Părinte și care în
... de grea cumpănă, vedeau în Inalt Prea Sfinția Voas-
... destinelor noastre spirituale și naționale.

... de data acesta, gândiți să lăsați lucrul să
... noi, care am avut fericita dăruire de a Vă
... și mărturisim, dorința vie ca acea-
... pe care
... au fost ani de sbucium,
... au fost ani de grea încercare și de multă îngrijorare, au fost ani
... pentru cari Dumnezeu V'a hărăzit, pentruca prin puterea de
... cu care El V'a dăruit, să ajuturați ca
... Neamul care ajunsese pe marginea prăpastiei să se reculeagă și
... la numnul bărbătesc al Majestății Sale Regelui, să pornească pe
... drumul pe care se găsește astăzi, drum deschizător de noi stări
... de trăire și chezășuitor de cât mai bune împliniri.

Și dacă cu prilejul împlinirii celor 50 de ani de hirotonie
... am tăcut, astăzi, îndatorire ni se pune nouă tuturor și în-
... dreptățită este această îndatorire, ca ziua de 6 Decembrie, să
... fie zi de învederată prăsnuire pentru Biserica și Neam.

Deabia de acum încolo, sub ocrotirea sorților păcii pe care
... o așteptăm aieva înstăpânită în lume, veți putea ca, în stare ne-
... turburată, să începeți lucrul patriarhal, cu noianul de înzestrări
... ale covârșitoarei personalități a I. P. S. Voastre, lucru prin care
... Biserica noastră să se invrednicească de izbândiri spirituale,
... mântuitoare de suflete, și impletitoare de dragoste, unire și înțe-
... legere creștinească și românească.

Vă cunoaștem zelul pentru legea noastră strămoșească. Vă
... cunoaștem puterea de muncă și în fața acestora, ce alta am putea
... să rostim decât că greu și aproape cu neputință i-ar fi oricărui
... dintre noi și dintre oameni, ca într'o viață întreagă să citească
... numai, ceea ce I. P. S. Voastră, din miez de noapte până în zi
... și „din streaja dimineții până 'n noapte", ani îndelungați, ați
... așternut pe hârtie, în slove ziditoare de suflete, întremătoare de
... voinți și răspânditoare de lumină, nepieritoare opere de cultură
... creștină, traducând, și înși-Vă insuflat zămislitor de cultură teo-
... logică dovedindu-Vă.

Dar grăirile, cum nimeni altul în Biserica și Țara noastră
... nu poate să le alcătuiască! Dar infăptuirile gospodărești cu cari
... ați împodobit toate locurile pe unde ați trecut, cine ar putea cu
... toată cuviința să le pomenească!

Grădina Mitropoliei Iașilor, din vremea Marelui și Sfântului Mitropolit Iosif Naniescu, părintele Vostru duhovnicesc, ca și din vremea vicariatului I. P. S. Voastre, în timpul repausatului Mitropolit Pimen, împodobită fiind, precum alta asemenea nu se afla ;

Seminarul teologic „Sfântul Andrei” din Galați, întemeiat, organizat și condus de I. P. S. Voastră, cum nimeni altul n'a putut s'o facă ;

Asociațiile preoțești din Eparhiile Moldovei și Dunării de Jos, prin care statorniceați luminarea și îmbunătățirea sufletească a clerului ;

Episcopia Hușilor, care a fost înzestrată cu moșii, lacuri, păduri, cu vii și cu podoabe bisericesti, veștminte vlădicești și preoțești, la cari ați adăugat podoaba aleelor de trandafiri roșii, așternute cu sclipitorul prundiș roșietic din luncile Prutului, lucruri ce au impresionat așa de deosebit pe răposata Regină Maria a României ;

Îmbunătățirile și alinările sufletești aduse popoarelor conviețuitoare din Basarabia și Bucovina, al căror îndrumător spiritual ați fost și unde numai o înțelepciune ca a I. P. S. Voastre a putut să orânduiască, ca fiecare neam să se roage lui Dumnezeu în legea și graiul său ;

Inzestrarea Mănăstirii Neamțului, unde duhul paisian viază tot mai înavușit prin ctitoricirea de către I. P. S. Voastră a atâtor așezăminte de înțrărire duhovnicească, precum : Seminar monahal, Școală de Cântăreți Bisericești, Școală Monahală, răsadniță pentru cultivarea frumoaselor arte bisericesti, tiparnițe, asemenea izvorului bogat de munte, răspânditoare de slovă ziditoare ; dăruirea cu peste 14.000 ha. pădure, reparându-se astfel în parte nedreptatea actelor secularizării, precum și atâtea alte importante lucrări și întocmiri gospodărești, cari au făcut din Mănăstirea Neamțului Ierusalimul monahismului ortodox român ;

Refacerea Palatului Mitropolitan de la Iași, sădirile de pământ roditori și împodobitori din jurul Mitropoliei Iașilor, construirea impunătoarei clădiri situată cu îndemănare pentru rosturile sale, în care ați așezat librărie, atelier de veștminte, de podoabe bisericesti, iar la rândurile de sus locuințe pentru personalul cancelariilor și cel bisericesc, toate acestea, izbândiri amintite în parte numai.

Din înfăptuirile celor șase ani de patriarhat, pe lângă conducerea navei bisericesti prin noianul de furtuni, cum rar s'au întâlnit,

chip cu totul singurit, deși și această împlinire ca și cele ce vor să vie, merita să fie adusă la cunoștința clerului și poporului românesc, care Vă iubește ca pre un adevărat Părinte și care în zilele acelea, de grea cumpănă, vedeau în Înalt Prea Sfinția Voastră pe străjuitorul destinelor noastre spirituale și naționale.

Socotind, că și de data acesta, gândiți să lăsați lucrul să treacă în aceeași taină, noi, care am avut fericita dăruire de a Vă cunoaște mai de aproape, știm și mărturisim, dorința vie ca aceasta să se facă știută tuturor, că cei 6 ani de patriarhat, pe care i-ați împlinit încă din vara anului trecut au fost ani de sbucium, au fost ani de grea încercare și de multă îngrijorare, au fost ani pentru cari Dumnezeu V'a hărăzit, pentruca prin puterea de muncă și înțelepciunea cu care El V'a dăruit, să ajuturați ca Neamul care ajunsese pe marginea prăpastiei să se reculeagă și la semnul bărbătesc al Majestății Sale Regelui, să pornească pe drumul pe care se găsește astăzi, drum deschizător de noi stări de trăire și chezășuitor de cât mai bune împliniri.

Și dacă cu prilejul împlinirii celor 50 de ani de hirotonie toți am tăcut, astăzi, îndatorire ni se pune nouă tuturor și îndreptățită este această îndatorire, ca ziua de 6 Decembrie, să fie zi de învederată prăsnuire pentru Biserică și Neam.

Deabia de acum încolo, sub ocrotirea sorților păcii pe care o așteptăm aievea înstăpânită în lume, veți putea ca, în stare neturburată, să începeți lucrul patriarhal, cu noianul de înzestrări ale covârșitoarei personalități a I. P. S. Voastre, lucru prin care Biserica noastră să se învrednicească de isbândiri spirituale, mântuitoare de suflete, și împletitoare de dragoste, unire și înțelegere creștinească și românească.

Vă cunoaștem zelul pentru legea noastră strămoșească. Vă cunoaștem puterea de muncă și în fața acestora, ce alta am putea să rostim decât că greu și aproape cu neputință i-ar fi oricărui dintre noi și dintre oameni, ca într'o viață întreagă să citească numai, ceea ce I. P. S. Voastră, din miez de noapte până în zi și „din streaja dimineții până 'n noapte", ani îndelungați, ați așternut pe hârtie, în slove ziditoare de suflete, întremătoare de voinți și răspânditoare de lumină, nepieritoare opere de cultură creștină, traducând, și înși-Vă insuflat zămislitor de cultură teologică dovedindu-Vă.

Dar grăirile, cum nimeni altul în Biserica și Țara noastră nu poate să le alcătuiască! Dar înfăptuirile gospodărești cu cari ați împodobit toate locurile pe unde ați trecut, cine ar putea cu toată cuviința să le pomenească!

Grădina Mitropoliei Iașilor, din vremea Marelui și Sfântului Mitropolit Iosif Naniescu, părintele Vostru duhovnicesc, ca și din vremea vicariatului I. P. S. Voastre, în timpul repausatului Mitropolit Pimen, împodobită fiind, precum alta asemenea nu se afla ;

Seminarul teologic „Sfântul Andrei” din Galați, întemeiat, organizat și condus de I. P. S. Voastră, cum nimeni altul n'a putut s'o facă ;

Asociațiile preoțești din Eparhiile Moldovei și Dunării de Jos, prin care statorniceați luminarea și îmbunătățirea sufletească a clerului ;

Episcopia Hușilor, care a fost înzestrată cu moșii, lacuri, păduri, cu vii și cu podoabe bisericesti, veștminte vlădicești și preoțești, la cari ați adăugat podoaba aleelor de trandafiri roșii, așternute cu sclipitorul prundiș roșietic din luncile Prutului, lucruri ce au impresionat așa de deosebit pe răposata Regină Maria a României ;

Îmbunătățirile și alinările sufletești aduse popoarelor conviețuitoare din Basarabia și Bucovina, al căror îndrumător spiritual ați fost și unde numai o înțelepciune ca a I. P. S. Voastre a putut să orânduiască, ca fiecare neam să se roage lui Dumnezeu în legea și graiul său ;

Înzestrarea Mănăstirii Neamțului, unde duhul paisian viază tot mai înavușit prin ctitoricirea de către I. P. S. Voastră a atâtor așezăminte de înțaripare duhovnicească, precum : Seminar monahal, Școală de Cântăreți Bisericești, Școală Monahală, răsadniță pentru cultivarea frumoaselor arte bisericesti, tiparnițe, asemenea izvorului bogat de munte, răspânditoare de slovă ziditoare ; dăruirea cu peste 14.000 ha. pădure, reparându-se astfel în parte nedreptatea actelor secularizării, precum și atâtea alte importante lucrări și întocmiri gospodărești, cari au făcut din Mănăstirea Neamțului Ierusalimul monahismului ortodox român ;

Refacerea Palatului Mitropolitan de la Iași, sădirile de pământ roditori și împodobitori din jurul Mitropoliei Iașilor, construirea impunătoarei clădiri situată cu îndemănare pentru rosturile sale, în care ați așezat librărie, atelier de veștminte, de podoabe bisericesti, iar la rândurile de sus locuințe (pentru personalul cancelariilor și cel bisericesc, toate acestea, izbândiri amintite în parte numai.

Din înfăptuirile celor șase ani de patriarhat, pe lângă conducerea navei bisericesti prin noianul de furtuni, cum rar s'au întâlnit,

în curgerea vremurilor, prilej nimerit gădesc a fi pomenite instituirile de școli pentru alinarea suferințelor, de orfelinate pentru copii, rămași pradă durerilor și lipsurilor de tot felul de pe urma grozăviilor războiului, și atâtea altele pe care dreptatea vremurilor le va învedera. Toate acestea ne îndrituesc să Vă împletim cuviincios cuvânt de laudă și să Vă privim ca pre un destoinic împlinitor, ca pre un adevărat îndrumător, ca pre un mare și iscusit povătuitor și ca pre un Avă de tot binele doritor.

Dar facerea de bine harăzită nouă de Dumnezeu în aceste vremuri, astfel ca I. P. S. Voastră să Vă fi însușit și să cunoașteți, ca nimeni altul din fiii aleși ai neamului nostru, limba rusă, încât să puteți convorbi, față către față și graiu către graiu, cu înfățișătorii Marelui Stat vecin nouă și aliat, Rusia Sovietică, precum și cu cei ai Bisericii Ortodoxe Ruse, deslegând în chip fericit atâtea treburi bisericesti și naționale! Cum o vom tâlcui?

Bindecuvântat fie adormitul întru fericire Părintele Vostru duhovnicesc Mitropolitul Iosif Naniescu, care trimițindu-Vă la studii în Rusia V'a pus îndatorirea să învățați cu sârg limba rusească și să ispitiți, în vederea cunoașterii, toată literatura teologică a Bisericii Ortodoxe Ruse, din care apoi să tălmăciți și să umpleți golurile atât de simțite în literatura teologică a Bisericii noastre Ortodoxe Române.

Lucrul l-ați săvârșit, credința a-ți păzit, îndatorirea V'ați îndeplinit și atunci și astăzi, când traducerile I. P. S. Voastre din rusește și în special *Istoria Biblică* de Lopuhin împodobesc până la strălucire tezaurul culturii noastre bisericesti.

Ați încoronat aceste strădanii prin traducerea *Bibliei*, operă care este un hotar deschizător de noi lumini și de puternice înrâuriri limpezitoare pentru limba noastră românească, și ceeace e mai de preț, redarea cu credincioșie a adevărurilor dumnezeesti ale textului original în grai românesc.

Studiul introductiv și lămuririle adăugate la această ultimă ediție, cea mai unitară și mai completă și din punct de vedere al traducerii, vin să încoroneze în chip strălucit această mare înfăptuire a I. P. S. Voastre.

V'a plăcut cartea de suflet ziditoare. V'au plăcut pomii. V'au plăcut florile. Iată stări și lucrări pe care le-ați slujit cu iscusința celui mai desăvârșit meșter, dovedind noblețea pe care ați moștenit-o de la părinții I. P. S. Voastre trupești și pe care ați înavușit-o cu mijlocirea părintelui duhovnicesc al I. P. S. Voastre, neuitatul întru pomenire Iosif Naniescu al Moldovei.

Ce rău ne pare, Înalt Prea Sfințite Stăpâne, nouă Vlădicilor, care vă înconjurăm astăzi, că nu ne este dat să vă putem înconjura și poimâine, cu dragostea noastră fierbinte, la care aveți tot dreptul și pe care Vă vom păstra-o totdeauna, fiind zoriți de treburile și nevoile eparhiilor noastre, dar mai ales de îndatorirea sfântă ca de ziua praznicului marelui Ierarh al Mirelor să fim slujind și laudând minunile Lui în catedralele eparhiilor noastre.

De aceea, Vă rugăm să ne îngăduiți ca pe lângă rugăciunile pe care le înălțăm Celui atotputernic, pentru îndelunga înziliră, sănătatea, pacea și mântuirea I. P. S. Voastre, astăzi mai cu multă ferbințeală întocmite, să Vă prezentăm urările cari sunt dorința scumpă sufletelor noastre, să împliniți în aceste stări sufletești și trupești suta de ani.

Dar după aceasta!!

Vom răspunde asemenea călugărului acelaia din bătrâna Lavră a Neamțului, care se afla la vârsta de 96 ani și care fiind întrebat de răposatul Mitropolit Pimen ce-o să facă după împlinirea vârstei de 100 ani, el a răspuns cu îngerească nevinovăție și liniște: „*Apoi, Înalt Preosfințite, ce-o să fac? Oi lua-o dila capăt și mi-oi vide di treabă ca și până amu*”.

Să vă lungească Dumnezeu viața, să Vă înoiască puterile de muncă precum pre ale vulturului tinereți și să Vă binecuvinteze cu mulțămirea de a vedea aievea roadele strădaniilor ce ați depus pe ogorul Neamului și Bisericii noastre, care mulțămire să fie asemenea bucuriei aceleia pe care a avut-o fericita Elena, când a aflat cinstita și de viață făcătoare cruce a Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos.

Și aceasta V'o dorim după îndreptățirea pe care o aveți ca unul ce ați împlinit porunca Domnului care glăsuște: „*Cel ce vôlește să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-mi urmeze Mie*”.

Să trăiți, Înalt Prea Sfințite și Înalt Prea Fericite Părinte, întru mulți ani.

La acestea I. P. S. Patriarh a răspuns următoarele:

Prea Sfințite Athanasie,

Mulțumesc Prea Sfinției Tale și tuturor Prea Sfințiilor în numele cărora mi-ai adresat cuvinte așa de măgulitoare și

la aceste așa de alese simțăminte și bune urări vă răspund și eu cu rugarea pe care o înalț Domnului să vă binecuvinteze cu îndelungare de zile, cu pace, sănătate și bună stare sufletească. Pentru ca în aceste stări sufletești totdeauna aflându-Vă, să vă dăruiți cu totul sfintei slujiri arhieresti și lucrării episcopale, pe care totdeauna să le puneți în slujba Neamului și Bisericii noastre strămoșești.

Eu nu mă gândesc să sărbătoresc în nici un chip ziua împlinirii celor 80 de ani de viață, pentru motivul foarte puternic al înțelegerii mele de a nu proslăvi bucățile, ci întregul. Deaceia vă răspund, căci dacă ar fi vorba de o asemenea prăznuire, apoi să fie: ori veacul, ori deloc. Ori tot, ori nimic.

In starea de desăvârșită mulțămire sufletească, Inalt Prea-Sfințitul Patriarh îmbrățișează părintește pe vlădicii aflători și le urează drum bun spre eparhiile P. P. S. S. Lor și duhovnicească petrecere de sfintele Sărbători ale Nașterii Domnului, Anului Nou și Botezului Domnului.

STUDENȚI TEOLOGI MOLDOVENI LA ACADEMIA SPIRITUALĂ DIN KIEV

Înainte vreme, raporturile între Biserica noastră, mai ales cea din Moldova, și marea Biserică pravoslavnică a Rusiei erau mult mai strânse. Ne amintim de Grigore Țamblac, despre care se ocupă răposatul întru fericire episcopul Melchisedec al Romanului și de acel fiu de Domn moldovan, *Petru Movilă*, care a ajuns Arhiepiscop și Mitropolit al Kievului, al Galiției și al întregii Rusii (1596—1646), socotit unanim de toți istoricii bisericești, drept cel mai luminos chip din trecutul Bisericii rusești, care a apărat pravoslavia rusă de neghina eterodoxă ce se încuibase acolo, întocmind și „Mărturisirea ortodoxă”, care este socotită până astăzi ca *dreptar de credință* în toată ortodoxia.

În memoria acestui din urmă mare ierarh, de pe la începutul secolului al XIX-lea s'au înființat burse pentru tinerii români, cari vor voi să studieze la *Academia Spirituală din Kiev*, cea întemeiată de dânsul, adăpându-se la izvorul cel limpede și bogat al teologiei ortodoxe de acolo. Cel întâi, mitropolitul *Veniamin Costache* începe a trimite dintre studenții cari absolviseră seminarul înființat de dânsul la Socola. Acești studenți, întorcându-se în patrie cu cunoștința limbei rusești și cu temeinice studii de teologie, au ajuns în diferite demnități bisericești; iar alții au rămas profesori în învățământul secundar și superior, împrăștiind fiecare, din locul unde se găsea, lumina dobândită acolo în Rusia și păstrând o deosebită dragoste pentru școala și țara unde și complectaseră studiile.

Așa, aflăm în *Moldova* o serie întreagă de tineri, cari au studiat în Rusia, la Kiev. Din memorie cunosc o parte din ei și anume:

1. *Flaret Scriban*. A fost trimis de către Mitropolitul Ve-

niamin Costache pentru a-l pregăti ca profesor și conducător al seminarului său. Intr'adevăr, la întoarcerea sa în țară este numit profesor de științele teologice și rector al seminarului dela Socola, de lângă Iași. Epoca conducerii seminarului de către Filaret Scriban a rămas memorabilă. Dela Socola au ieșit tineri cu frumoase studii, cari s'au distins în toate ramurile. El însuși Filaret Scriban a compus multe lucrări între care și un manual de istoria bisericii românești.

2. *Melchisedec Ștefănescu*. A fost trimis la Kiev de către rectorul seminarului dela Socola Scriban, care întorcându-se în patrie, cu titlul de „magistru” în teologie, ilustrează catedra de științele teologice dela Socola, ca profesor și inspector. Trece apoi la seminarul din Huși, în calitate de profesor și rector al seminarului înființat acolo de către episcopul *Meletie Istrate*; iar după moartea acestuia a fost numit „locotenent de episcop” al Hușilor. Trece apoi la Ismail ca episcop și la Galați și în cele din urmă la Roman.

Ca episcop și membru al sf. Sinod alcătuește mai toate regulamentele de organizare nouă a bisericii noastre din Regat, având în vedere noua organizare a Bisericii rusești.

Din faptul că a fost întrebuințat de către Regele Carol I ca diplomat, fiind trimis în Rusia, în misiune specială din pricina împrejurărilor vremurilor de atunci n'a fost înaintat la vacanță, Mitropolit al Iașilor, rămânând numai episcop la Roman, până la sfârșitul vieții sale.

În schimb, prin activitatea sa literară, relevându-se ca istoric bisericesc de seamă a fost ales *membru activ al Academiei Române*, singurul dintre episcopii din acea vreme, care a fost cinstit cu această demnitate.

Lucrările episcopului Melchisedec sunt clasice și vor fi folosite totdeauna ca lucrări de fond, de mare însemnătate pentru Biserica și Neamul nostru. Despre activitatea sa sub toate raporturile se ocupă profesorul C. Diclescu, care ne dă și o bibliografie a operilor sale.

3. *Silvestru Bălănescu*. Studiază la Academia Spirituală din Kiev și întorcându-se în țară a fost numit profesor și rector al Seminarului Central din București. Mai târziu, intrând în ierarhia bisericească înaltă a fost întărit Episcop al Eparhiei Hușilor, pe care a condus-o cu mult tact, blândețe și înțelepciune, rămânând în amintirea tuturor bunătatea episcopatului său. Despre viața și activitatea sa se ocupă fostul revizor bisericesc al său, Iconomul

Coman Vasilescu. El traduce din rusește un *curs de drept Bisericesc* după profesorul Berdnicov, în care se arată și organizarea Bisericii din Rusia.

4. *Ghenadie Enăceanu*, Socolean. A făcut studii la școala bisericească a Patriarhiei din Constantinopole din Chalchi, apoi a plecat la Kiev, unde a terminat Academia Spirituală de Teologie, făcând și literile. Venind în țară a fost numit profesor de științele religioase și literare la Seminarul Central, de unde la înființarea Seminarului „Nifon Mitropolitul” a trecut ca cel întâiu director și profesor al acestui seminar. Ales episcop al Eparhiei Râmnicului Nou-Șeverin a publicat multe lucrări de seamă cu privire la istoria bisericească a românilor, ca unul care cunoștea și limba greacă și cea slavonă.

5. *C. Năzario*. A fost trimis după terminarea Seminarului dela Iași la Academia Spirituală dela Kiev de către Episcopul Melchisedec al Romanului, de unde a venit cu titlul de „magistru” în teologie. Se așează la Roman profesor de seminar fiind folosit în administrația bisericească ca defensor eclesiastic. După ce se căsătorește, intră în cler și a fost numit director la Seminarul Sf. Gheorghe din Roman, de unde răposatul Ministru Spiru Haret l-a chemat la conducerea Seminarului Central din București, ca director. Fiind numit profesor de morala creștină la Facultatea de Teologie din București a fost însărcinat și cu conducerea Internatului Teologic, ca director. Bărbat foarte inteligent, a lăsat câteva lucrări de valoare, multe din ele traduse din limba rusă, din care ne amintim o *Apologetică creștină* în 2 volume după profesorul Nicolai Pavlovici Rojdestvenski dela Academia spirituală din Petersburg. Tipărită cu cheltuiala episcopului Silvestru Bălănescu, Botoșani 1896.

6. *N. Filip*. Un tânăr din jud. Roman, după ce termină Seminarul gr. II la Iași a fost trimis de către Episcopul Melchisedec la Kiev, unde a studiat la Academia Spirituală de acolo. După terminarea Academiei a venit în țară și intrând în cler s'a așezat la Râmnicu Vâlcea, unde a ocupat postul de preot și director al seminarului. Mai târziu trece ca preot la Galați, unde a rămas până la sfârșitul vieții sale. Are câteva lucrări între care și o *liturgică*, traducere din rusește.

7. *Arhim. Gherasim Miron*. Absolvent al Seminarului din Iași a fost trimis la Kiev, de către Silvestru Bălănescu, episcopul Hușilor, unde a terminat teologia. Venind în țară a fost cinstit cu rangul de arhimandrit și a ocupat un post de profesor secund

dar în Iași. Are câteva lucrări între cari și o combatere a operei lui Ernest Renan asupra raportului între credință și știință, traducere din rusește după renumitul teolog rus Vladimir Guettée: *Viata lui Iisus*, tipărită cu cheltuiala episcopului Silvestru, Iași, 1898.

8. *Clement Bontea*. Originar din jud. Putna. Studiază Seminarul gr. II la Iași, după care a fost trimis la Kiev, unde a absolvit Academia Spirituală de acolo. Intors în țară a intrat în cler, fiind numit preot la Focșani și protopop al jud. Putna. Face câteva lucrări, între care și una prelucrare din rusește: „Cheia Noului Testament“.

9. *I. Țincoca*. Terminând Seminarul gr. I dela Roman și cel de gr. II dela Iași a plecat la Academia Teologică din Kiev, pe care terminând-o s'a întors în țară, fiind numit paroh al bisericii Talpalari din Iași și profesor de religie la liceu. Astăzi este pensionar. A tipărit diferite articole și un volum de predici.

10. *Grigorie Constantinescu*. Fiu de preot dela Iași. Indemnat de preotul I. Țincoca, cumnatul său, pleacă și el în Rusia la Kiev. După terminarea Academiei spirituale de acolo se oprește un timp la Kișinău, unde conduce Tipografia Eparhială a Arhiepiscopiei. Venind la Iași, s'a căsătorit și a fost hirotonit preot.

11. *Victor Ghervescu*. Fiul preotului Ghervescu din Rosnovul Neamțului. După ce a terminat Seminarul gradul I la Roman și gr. II la Iași a fost trimis de Episcopul Melhisedec în Rusia. După terminarea Academiei spirituale dela Kiev se întoarce în țară și se face preot în locul tatălui său la Rosnov. A fost un timp protoiereu al jud. Neamț. Astăzi pensionar.

12. *Teodor Macovei*. De fel din Munții Vrancei. Terminând Seminarul dela Roman și apoi cel din Iași, a plecat în Rusia și a studiat la Kiev Academia spirituală de acolo, căci se făcuse o dără către această academie. Intorcându-se în țară a intrat în cler făcându-se preot la comuna Nereju din Munții Vrancei, jud. Putna.

13. *Ludovic Cosma*. Terminând studiile la Facultatea Teologică din țară s'a dus și la Academia spirituală din Kiev de unde s'a întors cu cunoștința limbii ruse și deci cu puțința de a studia literatura teologică din Rusia. Se așează ca preot la Galați, unde a fost și profesor la liceu. A scris câteva lucrări de seamă.

La Academia spirituală din Kiev au mai ascultat cursurile, vremelnicește, și fostul Mitropolit al Bucovinei *Visarion Puiu* Arhiereul *Galaction Cordun* și *Valerie Moglan*, Vicarul Sf. Mitropolii din Iași.

În afară de acești clerici au mai ascultat cursurile și o serie de tineri, cari n'au intrat în cler, rămânând în lumea civilă, ca profesori de diferite ramuri și anume:

14. *Petru Munteanu*. Fusese trimis la Kiev de către Episcopul de Roman Melhisedec, după terminarea seminarului de gr. al II-lea din Iași. Intorcându-se în țară cu titlu de magistru în Teologie dela Academia Spirituală din Kiev, se face profesor de istorie la Piatra Neamț, unde era familia lui.

15. *Teodor T. Ghiga*. Absolvent al Seminarului dela Socola. A fost trimis în Rusia de către Episcopul Silvestru al Hușilor. Intors în țară a fost numit predicator și director al Cancelariei Episcopiei din Huși. Mai târziu intrând în învățământ a fost profesor de religie la un liceu din Iași. Când era predicator la catedrala episcopiei din Huși, a publicat un volum de predici. Astăzi pensionar.

16. *Focșa Leon*. Un nepot al Episcopului Melhisedec. După terminarea Seminarului dela Iași a plecat în Rusia, unde a studiat Teologia la Kiev 2 ani de zile, după care venind în țară s'a îmbolnăvit și a încetat din viață.

17-19. Au mai studiat la Kiev, seminariștii *C. Ene*, *I. Rădulescu* și *V. Irimia*, care după terminarea studiilor au îmbrățișat cariera didactică.

20. *Vespasian Erbiceanu*. Fiul eruditului profesor Gheorghe Erbiceanu de limba greacă dela Seminarul Veniamin Costache din Iași. A studiat teologia la Kiev după care venind în țară a urmat dreptul. Intrând în magistratură a ajuns Consilier și apoi președinte la Inalta Curte de Casație care se înființase la Chișinău. A ieșit la pensie ca magistrat.

21. *St. Gr. Berechet*. Studiază teologia la Kiev și mai pe urmă dreptul, ocupând diferite însărcinări judecătorești ca magistrat. La înființarea Facultății de Teologie dela Chișinău, a fost numit profesor la acea facultate, iar apoi profesor la Facultatea de drept a Universității din Iași. A scris multe lucrări de valoare publicând și multe articole în revista *Biserica ortodoxă română*.

22-3. *Frații Samureanu*. Amândoi din Burdujeni de unde erau și Scribăneștii. Au fost trimiși în Rusia la Kiev, probabil de Filaret Scriban. Intorcându-se în țară, *Gh. P. Samureanu* a fost numit interpret de limbile slave la Ministerul de Interne. Cunoștea bine istoria bisericească și din această pricină publica mai în toate numerile din revista oficială a Sf. Sinod *Cronica Externă*, în care se vedea ca într'o oglindă întreaga mișcare a ierarhiei

bisericești, precum și a operilor de valoare care apăreau în Rusia.

Fratele său mai mic *Vasilie* a ocupat la început un post de interpret la Consulatul românesc din Odesa și mai în urmă venind în țară a fost numit profesor de limba română și latină la Seminarul „Sf. Gheorghe” din Roman. L-am avut profesor. Știa carte.

24. *Gabriil Muzicescu*. Originar din Județul Ismail. A fost trimis de către Episcopul Melhisedec ca să studieze la Petersburg muzica la conservatorul de acolo. Se dovedise talentat dela natură. După terminarea conservatorului ajunge profesor de muzică la conservatorul din Iași și dirijor al corului Sf. Mitropolii a Moldovei și Sucevei. Ajunsese celebru acest cor pe vremea lui Muzicescu. Operile sale sunt clasice până în ziua de astăzi în slujba bisericii noastre.

25. *Al. Răsmiriță*. Fiul unui dascăl din apropierea orașului Roman. A fost trimis de Episcopul Melhisedec ca să studieze pictura la Școala de Belearte din Petersburg. Intorcându-se în țară a fost numit profesor de desen și caligrafie la liceul de băieți din T. Severin. El s'a ocupat cu studiul și ne-a lăsat câteva opere de seamă.

Nicodim Munteanu, Patriarhul României. Dintre toți, acel care a culminat, sub toate raporturile este I. P. S. Sa *Nicodim*, Patriarhul României, care a atins acum vârsta biblică de 80 de ani și este sărbătorit de întreaga suflare românească.

Ne oprim puțin asupra activității I. P. S. Sale, cel puțin atât, cât o cunosc eu.

Tânărul *Neculae Munteanu*, de loc din Pipirigul Neamțului, după trecerea claselor primare s'a dus la seminarul „Veniamin Costache” din Iași, unde a fost întreținut de către răposatul întru fericire *Iosif Naniescū*, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, care, după absolvirea seminarului l-a trimis să studieze teologia în Rusia, la vestita Academie Spirituală dela Kiev, după cum mărturisește I. P. S. Sa mai târziu, zicând: „Mitropolitul Iosif, părintele meu sufletesc, m'a trimis să învăț în Rusia și m'a sfătuit să mă străduiesc să-mi dobândesc cunoașterea limbei ruse, care îmi va fi de mare folosință, căci *pentru ortodoxie, literatura rusă este o adevărată bogăție, izvor de creație și educație pur ortodoxă*”.

Cuvintele marelui Mitropolit Iosif Naniescu au pătruns adânc în inima tânărului absolvent de seminar, care ajuns în Rusia a căutat să le pună în practică.

La plecare a fost însoțit de un alt coleg al său de seminar, C. Nazarie, trimis și el la aceeași academie de către fericitul întru

pomenire *Melchisedec*, Episcopul Romanului. Un an de zile s'a străduit să învețe limba rusă - după cum îmi spunea răposatul C. Nazarie - după care a fost în măsură să înțeleagă cursurile, pe care le-au urmat cu stăruință multă, timp de 4 ani de zile.

Pe când era student la Kiev, am avut ocazie ca să cunosc și eu pe tânărul N. Munteanu, în următoarele împrejurări: Eram la Roman, copist la cancelaria Episcopiei și cântăreț al II-lea la catedrală, împreună cu tânărul V. Focșa, un nepot al vlădicăi Melchisedec. Intr'o vară, în vacanța mare școlară, văd că vine la Roman, un tânăr înalt, îmbrăcat în straie ușoare de vară, cu pălăria moale pe cap și cu un baston în mână. Intră în ograda Episcopiei și se duce direct la palatul Episcopal unde se găsea colegul său de academie C. Nazarie, venit și el în vacanță. Aflu atunci, că tânărul care sosise era studentul Neculai Munteanu, care venise dela Iași, ca să viziteze pe colegul său de academie, Nazarie.

Imi aduc aminte că a fost o bucurie deosebită la Episcopie, venirea tânărului student dela Iași, atât pentru colegul Nazarie cât și pentru episcopul Melchisedec, căruia îi plăcea să stea la sfat cu studenții kieveni - unde studiasse și el - ca să afle dela dânsii ce se mai petrece prin lumea bisericească, ca și printre studenții și profesorii acelei vestite academii spirituale.

A stat Melchisedec până seara târziu, în chioșcul din grădina sa de lângă Episcopie, împreună cu tinerii studenți, tratându-i cu ceai și alte bunătăți, după obiceiul din Rusia.

Atunci am văzut pentru întâiași dată pe tânărul *Neculai Munteanu*, din Pipirigul Neamțului. L-am văzut, însă numai de departe, pentru că eu eram atunci numai cu 4 clase de seminar dela Roman și nu ajunseseam a mă numi student, care pe acea vreme era ceva de seamă, mai ales student din străinătate.

După sfârșitul studiilor s'a întors în țară, și, îmbrăcând schima monahală, a ocupat diferite însărcinări școlare și bisericești, până ce a fost ales *arhiereu*, Vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei (1909-1912) și apoi *Episcop al Hușilor* (1912-1924). Ca Episcop venea adesea la București, fiind senator de drept, stând în gazdă ori la Seminarul Central, ori la Internatul Teologic, unde colegul său de odinioară *Nazarie*, făcându-se preot, era acum director. Eu, fiind în bune raporturi cu răposatul părinte Nazarie, mă duceam adesea pela dânsul și acolo întâlneam pe P. S. Episcop al Hușilor, totdeauna apropiat și amabil cu toată lumea.

Știu că la Huși a făcut multe îmbunătățiri, la Catedrală și la Palatul Episcopal, a plantat via și a curățat locul din prejurul

Catedralei, făcând o șosea până în fața bisericii, cu trotuar pe margini, care să vede și astăzi.

Pe timpul când era Episcop al Hușilor, a fost delegat o vreme ca să conducă și *Arhiepiscopia Chișinăului* (1918), lăsând la Huși pe Vicarul său Arhiereul *Iacob Antonovici Bârlădeanu*.

La Chișinău, cunoscând limba rusă, a cercetat prin arhivele de acolo și a dat de actele referitoare la averea Episcopiei Hușilor care nu fusese secularizată și a redat-o iarăși la Huși. Erau mai multe moșii toate în Basarabia, o moară cu apă și o baltă cu pește și stuf, care produceau un frumos venit Episcopiei, așa că acum Episcopia aceasta devenise cea mai bogată dintre Episcopii Moldovei.

După câțiva ani de Arhipăstorie, în 1924, s'a retras dela Huși la Mănăstirea Neamțului, metania sa, unde a dobândit liniștea cea mult dorită. Aici și-a adus aminte de cuvintele părintelui său sufletesc Iosif și s'a așezat pe studii, ocupându-se cu traducerile din rusește.

Prin munca sa de zi și de noapte a reușit a da mai întâi o nouă traducere a *Bibliei*, pe înțelesul tuturor. Ales stareț al Mănăstirii a cercetat actele cu privire la averea acestei Mănăstiri și în special a vechei vetre a Mănăstirii Neamțului și cu multă râvnă și osteneală a redobândit dela Stat cca 14 mii de hectare de pădure, care rămăseseră nesecularizate ca vatră a Mănăstirii acesteia, cea mai însemnată din Moldova.

Spiritul gospodăresc și priceperea în conducerea Bisericii s'a dovedit și aici ca și la episcopia Hușilor, atrăgând atențiunea tuturor care mergeau să viziteze mănăstirea Neamțului.

După ce eu am fost ales arhiereu, Vicar al Episcopiei Hușilor, m'am dus la mănăstirea Neamțului la P. S. Sa, pentru a fi tuns în monahism. Acolo am fost primit cu toată dragostea și mi-am ales metania, grație dragostei ce totdeauna mi-a arătat.

La *hirotonia* mea ca arhiereu în catedrala mitropoliei Moldovii a luat parte, împreună cu răposatul mitropolit *Pimen* și cu episcopul *Dunării-de-Jos*, legând prin aceasta inima mea de dragostea ce mi-a arătat I. P. S. Sa.

Dela mănăstirea Neamțului, în 1935, a fost chemat de întreaga suflare a Moldovei la conducerea mitropoliei Moldovei și Sucevei. Eu eram pe atunci arhiereu, Vicar la Huși. În această calitate am luat parte la instalarea I. P. S. Sale și din însărcinarea răposatului întru fericire patriarhul *Miron*, i-am cetit *gramata patriarhală*.

După câțiva ani de arhipăstorie la Iași I. P. S. Sa a fost chemat în 1939 la cea mai înaltă demnitate bisericească, aceea de *Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române*. Eu care din 1934 trecusem delă Huși ca *arhiereu-oiicar* al arhiepiscopiei Bucureștilor am avut bucuria de a deveni acum în apropierea I. P. S. Sale, cum mă găsesc și astăzi.

În această situație fiind, mărturisesc, în deplină cunoștință de cauză, cele ce urmează :

Iată acum este în al șaptelea an de arhipăstorie ca Patriarh, în al cincizecilea an de preoție și în al optzecilea an de vârstă, având aceeași putere de muncă ca și mai înainte, potrivit cuvintelor Psalmistului : „Inoise-vor ca ale vulturului tinerețele tale“.

Noi care ne găsim împrejurul Inalt Prea Sfinției Sale, ne bucurăm și *admirăm* :

a) *Tactul* de conducere, blândețea, bunătatea, îndelunga răbdare și râvna neconținută spre cele spirituale. Zi și noapte lucrează, muncește fără preget, o caracteristică a oamenilor sănătoși și harnici.

b) *Fastul și splendoarea* cu care săvârșește slujbele dumnezeiești. Inalt Prea Sfinția Sa nu slujește decât încadrat de doi arhierei și însoțit de tot clerul catedralei. Veștmintele și mitra Inalt Prea Sfinției Sale sunt din cele mai scumpe și alese, cunoscut fiind că Inalt Prea Sfinția Sa *personal* are peste zece rânduri de veștminte, care de care mai frumoase și mai de preț. Când slujește Patriarhul se schimbă totul și veștminte și acoperămintele Sf. Mese și Sf. Vase, aducându-se din Palat cele mai de preț. Din această pricină Catedrala este tixită de lume, veniți din toate părțile Capitalei, ba și din provincie.

c) Ocupațiunea Inalt Prea Sfinției Sale în orele libere de cancelarie este *gospodăria și cărturăria*, cunoscut fiind că Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim este un neîntrecut gospodar și neobosit cărturar. A scos de sub tipar până acum peste 100 de volume. Terminând cu *Biblia*, dată într'o versiune pe înțelesul tuturor, întreagă și prescurtată în *Mica Biblie*, ilustrată și simplă, acum tipărește o operă de mare valoare teologică, o traducere după distinsul teolog rus *Lopuhin*, „Istoria Biblică“. Ieșind până acum de sub tipar *trei* volume mari și fiind pus sub presă volumul al IV și V-lea. Prin aceasta de exemplu de muncă și celorlalți ierarhi, ca și întregului cler, ca să-l urmeze pe calea aceasta a *cărturăriei*, atât de potrivită cu menirea clerului.

d) Pentru vremurile în care trăim, cu deosebire, prezența

Inalt Prea Sfințitului Nicodim în fruntea Bisericii noastre Ortodoxe Române, este de cel mai mare folos. Parecă a fost prooroc răposatul întru fericire mitropolitul *Iosif Naniescu*, când, trimițându-l în Rusia, l-a povățuit, să învețe bine limba rusă, că-i va fi de mare folos. Mă uit eu și văd cu câte greutatești luptă cei laici ca să învețe câte ceva rusește, noi însă, prin glasul Patriarhului nostru, stăm cu demnitate în rostul nostru de înțelegere cu marea Republică pravoslavnică, vecina noastră de veacuri. Aceasta cu atât mai mult, cu cât între ierarhii de astăzi ai țării noastre, nici unul nu cunoaște limba rusă. Mă uitam eu, când a venit delegația Patriarhului Alexei dela Moscova. Noi toți ceilalți, ne uitam unul la altul și nu puteam scoate un cuvânt de înțelegere cu clericii din delegație, cari nici ei nu cunoșteau limba noastră și nici o altă limbă străină, decât doar limba lor. Nu știau nici limba diplomatică, franceza, și deci a trebuit să ne înțelegem cu dânșii prin tălmăciu. Patriarhul nostru însă grăia cu fiecare cleric din delegație, căci știa limba lor.

La scrisoarea Patriarhului Moscovei, scrisă în rusește, Inalt Prea Sfințitul Nicodim i-a răspuns însă, într'o elegantă limbă franțuzească, limba diplomatică.

Și în altă ocaziune. De pildă, a venit într'o Duminică la Catedrală soția ambasadorului Sovietic în România, D-na Kavtaradze, însoțită de fiica sa și de fiica domnului Prim Ministru Petre Groza, ca să ia parte la serviciul divin. Eu slujeam înconjurat de clerul Catedralei. Ba am săvârșit și hirotonia unui preot. Deși nu cunoștea limba noastră, dar din mișcări, din cântările preoților și ale corului catedralei a înțeles slujba noastră. Și a declarat că i-a plăcut. După sfârșitul serviciului divin a fost invitată la Palatul Patriarhal, unde a fost primită de Inalt Prea Sfințitul Patriarh, cu toată cinstea cuvenită și tratată cu ceai, după datina rusească, grăind în limba rusească, lucru care i-a făcut o deosebită plăcere.

Deaceea, repet, prezența Inalt Prea Sfințitului Nicodim, în fruntea Bisericii noastre - mai ales în vremurile de astăzi - este de un deosebit folos și pentru Biserică și chiar pentru Țară. Iată dar pentru ce îi zicem din toată inima: „Intru mulți ani, Inalt Prea Sfințite Stăpâne“.

† VENIAMIN
Vicar Patriarhal

PE URMELE APOSTOLATULUI ROMANESC

În testamentul lăsat Bisericii de Domnul nostru Iisus Hristos a fost rânduit să se propoveduiască Evanghelia la toate neamurile, dar, „mai cu seamă la oile cele pierdute ale casei lui Israel“ (Mat. X, 6).

Biserica noastră, datorită împrejurărilor vitrege prin care a trecut poporul românesc, nu a putut trimite misiuni peste hotare, între neamurile care nu au auzit de numele blândului Iisus, așa cum a făcut de o pildă biserica pravoslavnică a Rusiei sau alte biserici ale Apusului. Ea a jucat totuși un însemnat rol misionar în afară, prin sprijinul dat bisericilor creștine de sub stăpânirea musulmană, în veacurile trecute.

În granițele țării, misionarismul românesc a luptat îndeosebi pentru păstrarea neatinsă a moștenirii ortodoxe de curențele protivnice dreptei credințe. În același timp însă n'a nesocotit porunca Mântuitorului privitoare la răspândirea *Vestei Bune* între evrei.

* * *

Convertiri răslețe din sânul evreilor dela noi la Biserica Ortodoxă au fost din cele mai vechi timpuri ale așezării lor pe meleagurile noastre. Dovezi însă mai sigure începem a cunoaște din veacul al XVII-lea. Din pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu aflăm indicii că încreștinarea evreilor în acea vreme era încurajată atât de biserică, cât și de stat. Legislația politico-bisericească a epocii acorda privilegii și proteja pe evreii botezați.

Pornind dela principiul creștin că botezul, pe de o parte, presupune pocăința și, de altă parte, că prin botez omul se curăță de păcate, — legiuitorul se arăta îngăduitor cu cei nou botezați, deschizându-le porțița iertării sau a ușurării pedepsei pentru vinile săvârșite înainte de botez. În „*Indreptarea Legii*“ a lui Matei Basarab, tipărită la Târgoviște în 1652, glava 369, zac. 1, se spune :

„Schimbându-și neștine firea și viața cea rea ce au fost având și plecându-se către Dumnezeu, aceia îndeamnă pe judecător de mai micșorează certarea, decum spune Pravila, pentru greșala ce au făcut; drept aceia s'au făcut această Pravila“. Acest text este introductiv pentru cele ce urmează. Deși nu privește numai pe evreii botezați, l-am citat însă spre a se vedea spiritul larg de care se călăuzește legiuitorul, pentru care nu pedepsirea este scopul legii, ci îndreptarea omului pe calea cea bună.

Mai departe în aceeași glavă:

Zac. 2. — „Ovreiul de va face o greșală și după aceia va veni spre credința creștinească și se va boteza, acela sau nu se va certa nicicum, sau se va certa pentru aceia greșală de cum învață Pravila, și acest lucru stă cu totul în voia judecătorului, să-l certe sau să nu-l certe, veri mult, veri puțin“.

Zac. 3. — „Ovreiul carele s'au botezat, de va fi luat cevași cât de puțină certare, pentru greșala ce au greșit înainte de botez: atunci judecătorul nici într'un chip nu va putea să-l certe cum spune Pravila“.

În primul caz se lasă judecătorului întreaga libertate de a aprecia și hotărî. În cazul al doilea însă, când noul convertit se află în fața unei sentințe de mai înainte date, judecătorul e ținut neapărat a aduce o ușurare a pedepsei. Desigur nu fără a ține seamă de condițiunea „schimbării vieții“, preconizată în zaceala 1.

Zac. 4. — „Ovreiul, dacă se va boteza, de ar fi făcut câte păcate și scârnavii, iar pentru darul botezului, toate se vor curăți și va rămânea cum ar fi născut a doua oară: și atunci poate să fie și preot fără nici o sminteală“. Aceiași se spun în glava 78 a pravilei lui Vasile Lupu ¹.

Dacă primele trei zaceale se referă la abateri de competența instanței de judecată civilă, în ultima zaceală e vorba de abateri de ordin spiritual, de competența duhovnicului. Evreul care vine la botez, în urma unei pocăințe curate, se aseamănă celui născut a doua oară și nu are împiedecare a intra de îndată și în cler. Dacă însă va greși după botez, cu păcate ce opresc dela hirotonie, atunci se va opri.

Textele acestea se găsesc redactate întocmai și în pravila lui Vasile Lupu ², de unde au fost împrumutate, încât toate cele arătate mai sus în această chestiune se pot spune și despre Moldova.

Deși pravilele din această vreme încurajează creștinarea evrei-

1. *Cartea românească de învățătură*, Iași 1646.

2. *Ibidem*, „Pentru a patruspiezecea pricină“, gl. 64, zac. 1-4. Vezi I. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și cele noi*, vol. III, București 1885, p. 67.

lor, totodată însă cer a se proceda cu luarea aminte la recrutarea neofiților. Folosind vechi hotărâri, ele cer, potrivit gl. 8 a sinodului trulan, ca „să nu se primească ovrei lesne și curând“¹, iar după gl. 8 a sinodului VII nicean: „Ovreei nu trebuie să-i primești de nu se vor arăta că se întorc cu inemă curată“².

Între convertiții din veacul XVII-lea aflăm nume ca Ianache Botez 1652, pârcălab la Roman, Grigorașcu Botez 1677, Pană Botezatul, Solomon Botez Șătrarul 1691³. Și azi găsim creștini cu numele de familie de *Botez* și *Botezatu*, urmași ai evreilor creștinați în trecut.

Totuși numărul convertiților nu pare să fie mare, decât dela a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, când în molitfelnicele noastre se tipărește pentru întâia oară ritualul catehizării și primirii evreilor la credința creștinească. „*Rânduiala cum vom primi pre jidovii ceice vin să se boteze*“, apare întâiu în Molitfelnicul dela Iași din 1764,⁴ indicând preocupări din partea bisericii românești în legătură cu convertirea evreilor⁵. După această dată „Rânduiala“ primirii evreilor o găsim reproducă aproape în toate molitfelnicele ce s'au tipărit încoace. Ea exista și înainte de 1764, dar circula numai în manuscrise⁶. Un asemenea manuscris a fost găsit de preotul D. Furtună, purtând titlul de „*Rânduială cum trebuie a primi pre ciace au vârstă din ovreai sau din păgâni sau din eretici...*“, tradus din slavonește de Rusu Dascălul, înainte de 1721⁷.

Și acum să întoarcem privirile asupra conținutului „Rânduiei“ din 1764 și să spicuiim din aceasta.

Când vreunul din evrei arată dorința de a se boteza, preotul este dator a vesti despre aceasta pe chiriarhul locului. Îl va înscrie apoi între catehumeni sau în rândul celor „*chemaji*“ și-l va iniția în ale credinței creștine, după care urmează examinarea și apoi botezul. Însăși înscrierea între catehumeni se face în cadrul unui ritual, în pridvorul bisericii. Dela început evreul trebuie întrebat pentru care

1. *Indreptarea Legii*, în colecțiunea Bujoreanu, op. cit. p. 391.

2. *Ibidem*, p. 392.

3. După Jacques Pineles, *Istoria Evreilor*, Iași 1928, p. 358.

4. Bianu-Hodoș, *Bibliogr. rom. veche*, II, p. 162. În *Molitfelnic*, p. 764. Cf. D. Furtună, *Două catehisme ale monahului Neofit, cu o introducere asupra catehizării la Români a ereticilor și a jidovilor*, București 1914, p. 14.

5. Despre evreii botezați la noi în veac. XVIII-lea v. N. Iorga, *Istoria evreilor în Țerile noastre*, în *An. Ac. Rom. s. II, t. XXXVI*, Buc. 1913, p. 15.

6. În ultima ediție sinodală, București 1937, la pp. 534—550.

7. Vezi D. Furtună „*Contribuții cu privire la istoria catehizării la Români*“, în „*Revista Ortodoxă*“, an. II, nr. 3.

pricină voește a se boteza: „nu cumva pentru vreun câștig sau vreo datorie sau alt oarecare folos lumesc“. După ce evreul mărturisește că dorește cu cuget curat a se uni cu biserica lui Hristos, preotul îl mai încearcă dacă va ține credința cea nouă neclătinată toată viața. Dacă evreul făgăduiește așa, atunci preotul îl binecuvintează și-i pune nume nou, zicând: „*Scris să fie numele lui între catehumeni, adică între cei chemați*“. Apoi se roagă pentru luminarea lui în noua credință.

După *înscrierea între catehumeni*, care de fapt este o declarație publică și solemnă a evreului de a se creștina, neofitul este încredințat pentru *catehisire* unui „*preot iscusit*“, care îl va îndruma în învățătura creștină, dar mai ales îl va introduce în credința adevărată și viața morală. Durata *catehisirii* varia după necesitate. În „*Rânduială*“ se spune numai că catehumenul va umbla la biserică și va posti timp de 40 zile „*sau cât se va socoti de cuviință*“. Deasemenea catehetul va avea necontenit grija de a cerceta, dacă acesta vine la botez cu adevărat pentru credință sau pentru alte pricini.

După catehizare urmează examinarea publică a neofitului, care se face în pridvorul bisericii, în cinci ședințe, numite „oglașenii“ sau „chemări“, în forma de întrebări și răspunsuri. La întâia *chemare* evreul trebuie să facă dovadă că se leapădă de toate credințele sale vechi greșite. La a doua *chemare*; el face o expunere a credinței noi, pe care o îmbrățișează, și asigură cu jurământ că nu o va părăsi niciodată. În același timp declară că în mod sincer dorește să se boteze.

Aceste două chemări sunt o dezvoltare a unei vechi formule de mărturisire de credință, cerută dela evrei la botez, în biserica Constantinopolului¹. Iar cele trei *oglașenii* următoare își au obârșia în vechile exorcisme din veacurile primare ale Bisericii, și se aseamănă în totul cu „*Rânduiala înaintea botezului*“ din molitfelnic, afară de unele adaptări și adăugiri de rigoare.

În cursul *chemărilor* următoare, adică a III, a IV și a V, neofitul, în semn de pocăință și de desprindere de prejudecățile sale vechi, se desbracă de hainele sale, rămânând numai în cămașă, descins, desculț și descoperit. După câteva rugăciuni introductive din *chemarea a treia*, urmează, în *chemarea a patra*, certarea duhurilor rele și lepădarea de ele. În a cincea *chemare* se face alungarea și isgonirea acestora, când catehumenul, stând cu fața spre Apus, suflă

1. Vezi textul acestei mărturisiri de credință după *Assemani*, *Codex Liturgicus I*, Paris & Leipzig 1902, p. 105.

și scuipe asupra lui Satan, în semn de totală eliberare de spiritul care neagă și varsă îndoială. La sfârșitul fiecăreia din primele trei chemări, preotul este dator a da catehumenului îndrumări și povețe în legătură cu viața și morala creștinească. După aceasta urmează rânduiala obișnuită a botezului sau a împreunării cu Hristos. Acesta este pe scurt cuprinsul „Rânduiei” din 1764, care până azi formează îndreptarul oficial al catehizării evreilor la noi.

Aici ținem să adăugăm că greșit s'a socotit de unii protestanți că rânduiala ortodoxă, privitoare la botezul evreilor, ar cere catehumenilor să se lepede de neamul evreesc. Nicăeri, nici măcar o aluzie nu se face la aceasta. Catehumenii sunt ținuți să se lepede și să se desbrace de iudaism și atunci numai de anumite credințe greșite ale iudaismului actual, iar nici decum de dragostea lor pentru poporul evreesc.

Altă scriere privind lucrarea creștinească între evrei este „*Alcătuirea Aurită*” a rabinului Samuil, tipărită la Iași în 1771, în zilele mitropolitului Gavriil Calimah. Este o traducere din grecește, făcută de logofătul Toma Mandacaș. Originalul ei, alcătuit în arăbește, a fost întâiu tradus în latinește și tipărit la Veneția în 1439 sub titlul de „Opus Aureum”, și apoi a fost tălmăcit în grecește de învățatul ieromonah Nichifor Teotoki în 1769¹.

Scopul cărții, după cum se arată în prefață, e „să mustre îndestul și să facă deajuns pe jidovi² ca să crează, povățuindu-i pe ei la lumina adevăratei credințe”³. Pentru aceasta „*se cade și cu graiu înțelept și cu fapta iubitoare de Dumnezeu și cu cărți din Scripturi și cu tot felul de alte chipuri plăcute lui Dumnezeu să ne nevoim pentru întoarcerea lor și îndreptarea*” (p. 4). Greutățile lucrării sau neizbânda celor care au mai lucrat în acest ogor nu trebuie să ne descurajeze. Ce trebuie să facem? „*Să închidem gura? Să ascundem condeiul? Să nu mai avem nici o nădejde pentru a lor mântuire? Ba. Amar mie este de nu voi binevesti*” (p. 2).

Scrierea rabinului Samuil cuprinde un însemnat izvor apologetic din care și astăzi lucrarea misionară se poate adăpa cu folos.

La sfârșitul veacului XVIII-lea și începutul veacului XIX-lea

1. A doua ediție româncască a acesteia a apărut, în 1836, în tipografia episcopiei Buzăului, și a treia ediție, în 1857, în tipografia mitropoliei din București.

2. Se știe că expresia de „jidani” ca și cuvintele „popă”, „mujerie” ș. a. din scrierile noastre vechi, nu au un caracter peiorativ.

3. Vezi ediția dela Buzău din 1837, p. 5.

interesul bisericii noastre pentru răspândirea creștinismului între evrei este sporit, odată cu apariția *călugărului Neofit*, fost rabin la București. Activitatea misionară a lui Neofit s'a desfășurat cam între anii 1792—1819. El a lucrat în mai multe laturi ale țării, îndeosebi însă în jurul lavrei Neamțului, care rămâne un centru de preocupări misionare între evrei, chiar după moartea sa. La Neamțu, Neofit găsește mormântul proaspăt, precum și evlavia fierbinte, lăsată de starețul Paisie, care după mamă se trăgea și el din evrei ¹.

În vremea lui Neofit, botezurile evreilor erau foarte frecvente atât la noi cât și în țările străine „Vedem — scria el — că în toate zilele și în toate țările vin mulțime de jidovi către credința lui Hristos” ². El însuși a stăruit întreaga viață pentru întoarcerea evreilor la Hristos. În această lucrare Neofit a fost apreciat și susținut de înaltele fețe bisericești ale vremii, îndeosebi de mitropolitul Veniamin Costache. Cu dragoste de părinte, Neofit mustră prejudecățile evreiești împotriva credinței creștine și își iroșește întreaga viață luptând, prin scris și viu grai, pentru îndreptarea celor de un neam cu el. El mărturisește: „Și martur îmi este Iisus Hristos, pentru carele și strein de dânșii de bună voie m'am făcut, că nu scriu din vreo zavistie; că n'am nici o zavistie asupra lor, ci mai vârtos strig împreună cu proorocul Ieremia și zic: „*Cine va da capului meu apă și ochilor mei izvoară de lacrimi și voi plânge pre norodul acesta ziua și noaptea, un norod, care a fost ales de Dumnezeu, plin de daruri, preoția având și împărăția. Iar acum se află surgunit în toată lumea, împrăștiat la cele patru părții ale lumii*” ³ (p. 22).

Ceeace-l preocupa îndeosebi pe Neofit era catehizarea și întărirea în credință a celor ce veneau să se boteze. Neofit nu era mulțămît de felul cum se făcea catehizarea evreilor până în vremea sa. Era prea sumară, mărginându-se la cele cinci oglașenii, care precedau botezul și mult depindea încă de felul cum fiecare preot înțelegea să o facă. El stăruie pentru cercetarea și catehizarea mai amănunțită a neofiților, făcându-se deosebire între catehumenii evrei de rând și cei cu învățătură rabinică.

Pentru aceasta alcătuiește două catehisme, pe care le pune la îndemâna duhovnicilor, precum și alte scrieri pentru folosința evreilor și a creștinilor. De pe urma ostanelilor sale mulți evrei au primit legea creștinească în țara noastră. ⁴

1. Un strămoș al lui Paisie, numit Manda, evreu bogat din Ucraina s'a botezat cu toată familia sa și a trecut la biserica ortodoxă.

2. *Infruntarea jidovilor asupra legii și obiceiurilor lor*, Iași 1803, p. 148.

3. *Ibidem*, p. 33.

4. Revista „Biserica Ortodoxă Română”, an. XII, p. 531.

În 1836 apare, tot la mănăstirea Neamțului, o prelucrare din rusește, cu caracter polemic, numită „*Praștia*”. Iese cu binecuvântarea mitropolitului Veniamin Costache al Moldovei. Autorul cărții este ieromonahul Chiriac, duhovnic din mănăstirea Neamțului, care obișnuia să întrețină discuții religioase cu evreii. În „*înainte cuvântarea*” cărții el arată: „Că eu, mai întâi cu această socoteală am făcut alcătuirea acestei cărți, ca să-mi fie ca aducere aminte pentru multe priciri, ce le-am avut cu jidovii”.

„*Praștia*” este o prelucrare a scrierii „*Messia Pravdivâi, Iisus Hristos*”, (Iisus Hristos, adevăratul Messia), alcătuită de arhimandritul Ioanichie Galeatovschi, în veacul al XVII-lea. Cartea „*Iisus Hristos, adevăratul Messia*” a fost provocată de apariția în mijlocul evreilor, în 1666, a unui fals Messia, numit Sabetay Zevi. Acesta trezise o mare mișcare în rândurile populației evreești din Polonia, la care s’au lăsat ademeniți și unii dintre creștini. Atunci arhimandritul Ioanichie Galeatovschi, fiind profesor al academiei teologice din Kiev, a fost chemat să lămurească pe creștinii din Polonia asupra acestei rătăcirii evreești. În urma discuțiilor ce le-a avut cu evreii, el scrie lucrarea „*Iisus Hristos, adevăratul Mesia*”, publicată la Cernigov, în 1669¹.

După această carte ieromonahul Chiriac a alcătuit „*Praștia*” sa, concepută ca o armă a duhului mai mult pentru a apăra pe creștini de rătăcirile evreești, decât pentru a converti pe evreii la creștinism.

Scrisă în formă de dialog, în care „*jidovul*” pune întrebările, iar „*creștinul*” răspunde, „*Praștia*” combate unele învățături greșite evreești, precum și anumite stări și obiceiuri rele, aflate atât la evreii, cât și la creștini. De remarcat e sinceritatea cu care creștinul recunoaște dreptatea obiecțiilor pe care interlocutorul său evreu le face asupra unor slăbiciuni și greșeli ale creștinilor cu numele (p. 178). Până la urmă spiritul de obiectivitate al creștinului cucerește încrederea evreului și-l câștigă pentru creștinism. Aceasta îl face pe evreu să mărturisească:

„Eu până acum, adevărul zic, că toate cele istorisite de tine, nu mă plecăm a le crede, până n’am văzut că Adevărul grăești, necruțând nici pe o parte, nici pe alta. Că de ai fi părținit creștinilor

1. Arhim. Ioanichie Galeatovschi este autorul multor scrieri teologice, dintre care „*Cheia înțeleșului*” și „*Cerul nou*” au fost traduse în românește și au jucat un rol însemnat în literatura noastră din a doua parte a veacului XVII-lea. Vezi Ștefan Ciobanu, „*Din legăturile culturale româno-ucrainiene – Ioanichie Galeatovschi și literatura românească veche*”, București, 1938, pp. 168—170

numai, și pe noi ne-ai fi categorisit, atuncea nu mă plecăm cu nici un chip a le crede". El încheie, numind pe creștin „*învățător al Adevărului*" și cere să se boteze (p. 189).

După aceasta creștinul atrage luarea aminte a evreului asupra sarcinii pe care și-o ia de bună voie, precum și asupra greutăților și ispitelor ce vin după botez. Căci mulți dintre evreii botezați n'au putut duce această sarcină cum trebuia: unii s'au abătut pe calea deșertăciunilor vieții, hulind numele de creștin; alții n'au voit să muncească, umblând din loc în loc după ajutoare dela creștini, alții pe ascuns au s'au lepădat de toate obiceiurile și apucăturile evreești; iar alții s'au lăsat ispitiți de îndoeli și s'au întors la legea evreiască (p. 191).

În acelaș timp, creștinul îi arată din vechime multe pilde de evrei botezați, cari au biruit toate încercările și au rămas neclătinați în credința creștină. Cu părere de rău, de această scriere s'a făcut mult uz, în timpurile următoare, de mișcarea antisemită dela noi, deși conținutul și scopul ei inițial este apologetic și misionar.¹

Numărul evreilor cari, în cursul veacului XIX-lea, au trecut la creștinism, în țara noastră și s'au botezat de Biserica Ortodoxă este socotit, după statistica lui A. Ruppîn, la 1500;² credem însă că în realitate a fost cu mult mai mare.³

Cele dintâi decenii ale veacului XX, însemnate prin două războaie mondiale și puternice mișcări antisemite, nu au fost prielnice unei activități misionare rodnice.

La începutul veacului nostru ne întâlnim cu o scriere a lui Nicolae Amvrazi, intitulată: „*Rabinul Isac M., care a crezut în Christos și s'a făcut preot*". Este o traducere din grecește întocmită de către preotul D. Popescu-Moșoaia și Gr. Teodorescu, tipărită la București, în 1903. Este o interesantă plăsmuire biografică în jurul convertirii rabinului Isac din Epir și a activității misionare a acestuia între evrei. Botezat în 1898, cu numele de Ioan Hrisostom, el ar fi primit hirotonia de preot ortodox și apoi, cu încuviințarea patriarhului din Constantinopol, ar fi înjghebat o comunitate și o capelă evreo-creștină, în apropiere de Smirna.

1. S'a mai tipărit apoi în alte două ediții: una în 1858 și alta în 1937, amândouă la București. Citațiunile de mai sus au fost luate după ediția 1937.

2. După Dr. Arthur Ruppîn, *Die Juden der Gegenwart*. Ein sozialwissenschaftliche Studie. Jüdischer Verlag (Köln und Leipzig) 1911, p. 182.

3. Între evreii creștini din veacul trecut, intrați în clerul nostru monahal, găsim pe arhimandritul Ierônim Buțurianu, fost profesor de ebraică la Iași, și pe arhimandritul Dionisie Nicolaevici, fost stareț în Oltenia, și apoi predicător al catedralei mitropolitane din București.

Trecerile de evrei la creștinism, la începutul veacului nostru, sunt totuși frecvente. Din adnotațiunile și comentariile lui *Mariu Teodorian* la „Dreptul Canonic Oriental“, publicat în 1905, la București, se poate vedea că unli evrei încercau să fie botezați din interese politice. Impotriva acestora el cere mai multă luare aminte.¹ Deasemenea se ridică împotriva ușurinței cu care evreii erau botezați, fără o amănunțită cercetare și pregătire din partea duhovnicului, așa cum cereau vechile rândueli pentru catehumeni.²

După încheierea întâiului război mondial din 1916—1919, misionarismul intern dela noi capătă o mai largă dezvoltare, îndreptându-se mai ales împotriva sectelor. Dar au fost unele glașuri care au stăruit și pentru aducerea evreilor la Iisus. În această privință un loc de frunte l-au avut profesorii universitari de teologie: Arhimandritul I. Scriban, Pr. Gala Galaction și Dr. V. Gh. Ispir. În articolul său „*Misiunea creștinească printre evrei*“, *Arhim. Scriban* singur mărturisește: „Căci eu mai întâi am apăsat degetul la noi asupra acestei datorii și o scot la iveală din când în când“.³ Într'adevăr el a avut această chestiune dragă inimii și prin scrisul său bogat, în publicațiunile noastre bisericești, adesea a pomenit și a îndemnat la lucrarea misionară între evrei.

Scriitorul *Gala Galaction* se bucură de multă considerațiune în lumea evreiască dela noi, ca susținător al sionismului și prieten al lui Israel. Din scrierile și conferințele sale se desprinde multă înțelegere pentru acest greu încercat popor, a cărui existență dureroasă el o vede așezată în planul de viitor al Providenței.⁴

Profesorul universitar *V. Gh. Ispir* este cel dintâiu care a adus la noi aceste preocupări în cadrul academic. Dela înălțimea catedrei sale de „Indrumări misionare“, el ține regulat prelegeri, pentru studenții Facultății de teologie din București, asupra activității misionare între evrei, trezind interesul viitorilor preoți și îndrumându-i asupra acestei probleme. Aceste prelegeri au fost tipărite în al său „*Curs de Indrumări Misionare*“,⁵

Dintre preoții de mir, care au îndemnat pentru lucrarea creștină între evrei, se cuvine să pomenim pe răposatul *preot Petre Chiricuță* din București. Într'o scrisoare din 30 Septembrie 1931, publicată în

1. Vol. II, p. 140.

2. Vol. I, pp. 156—157.

3. În revista „*Misionarul*“ nr. 10, Octombrie 1932, p. 555.

4. Vezi prefața Părintelui Gala Galaction la romanul „*Samson și Noul Dragon*“ al lui A. L. Zissu, București 1939, pp. III—XVI.

5. Vezi cap. XXIII: *Convertirea Iudeilor*, București 1929, pp. 360—390.

ziarul „Cuvântul“ sub titlul „*Hag Hassucot*“, el se adresează către evrei de sărbătoarea corturilor, chemându-i să intre în cortul mântuirii lui Hristos. Apelul său a atras atenția evreilor și a trezit o vie polemică între el și un fruntaș publicist evreu, A. L. Zissu, care s'a desbătut apoi în coloanele aceluiaș cotidian.¹

În acelaș timp ne întâlnim cu scrierea unui modest călugăr din mănăstirea Frumoasa (Orhei), *ieromonahul Macarie Iliescu*, adresată evreilor sub titlul „Mântuirea Evreilor“, Chișinău, 1937. Este o spicuire de texte din Vechiul Testament, privitoare la venirea și viața lui Messia, cel așteptat de evrei. În introducere el spune: „Dumnezeu cel ce a chemat la sine pe pescari și i-a făcut vânători de oameni. Acela cu dragostea sa m'a îndemnat și pe mine nevrednicul, care scriu aceasta cărticică cu stihuri din Sf. Scriptură, ca să deschid ochii orbilor și urechile surzilor, ca să nu umble în întunerecul necunoștinței, ca să afle lumina cea adevărată și cred că va fi folositoare pentru evrei...“ (p. 9).

Lucrarea cuprinde 6 capitole și se încheie cu acest îndemn: „Am spicuit pentru tine, cititorule, aceste locuri din Sf. Scriptură Veche, ca dovadă că Mântuitorul a venit, însoțindu-le și de unele smerite lămuriri, întemeiate pe cărțile bisericești și ale unor părinți, ce s'au străduit în această privință. Alt Messia zadarnic aștepți. Deaceia ascultă, vezi și pleacă urechea!“ (pag. 39).

Problema convertirii evreilor apare între preocupările de frunte ale *congreselor misionare* pe țară din anii 1930 și 1933. La al III-lea congres misionar din 27—30 Septembrie 1930, ținut la Cernăuți, Arhim. Iuliu Scriban a prezentat un referat special asupra datoriei de a se propovădui Evanghelia printre numeroșii evrei din țara noastră. În acest referat, P. C. Sa dela început constată că din pricina mișcării antisemite, lumea la noi a ajuns șovăelnică în privința activității misionare între evrei și nu o vede cu ochi buni. Chiar unii preoți au fost prinși în șuvoiul antisemit. Deaceia se ridică împotriva acestor stări și spune: „Noi socotim că nu aceasta e metoda Bisericii, ci cea de aducerea tuturor necreștinilor la creștinism“. Propune apoi ca măcar una din mănăstirile noastre să fie pregătită pentru o asemenea menire, în care „să se învețe bine Sf. Scriptură, limba evreiască, obiceiurile evreești și de aici să iasă bărbați care să înceapă a umbla printre evrei“.²

1. Intreaga dispută a apărut și în scrierea d. A. L. Zissu, „*Noi. —breviar iudaic*“ București 1932, pp. 292—315. Pr. P. Chiricuță deasemenea a tradus și adunat în scrierea „*Judaism, Creștinism și Germanism*“ a vajnicului luptător împotriva rasismului german, Cardinalul M. Faulhaber, București 1934.

2. Revista „*Misionarul*“, an. II, nr. 11, Noemvrie 1930, p. 1074.

La al IV-lea congres misionar ținut la Chișinău, în 1933, în cadrul preocupărilor de organizare a misiunii externe s'a discutat din nou chestiunea misionarismului între evrei. Unul dintre dezideratele formulate de acest congres sună așa: „Să se creeze un institut pentru pregătirea misionarilor printre mahomedani și evrei, fie pe lângă una din facultățile noastre de teologie, fie ca un așezământ aparte“.

În 1933, revista „Misionarul“, organul misiunii noastre bisericești, a pus bazele unui fond al misiunii externe, totuși nu s'a putut păși la înjghebarea unei acțiuni largi și organizate pentru convertirea evreilor. Timpurile au fost protivnice pentru aducerea în faptă a acestor înalte gânduri și porniri.

Cu toate acestea lucrători ai Domnului răsleți, cu râvnă pentru casa lui Israel, n'au lipsit. Avem preoți cari, pe lângă îndatoririle lor pastorale, au găsit cu cale să se ocupe și de evreii risipiți din parohiile lor. Vom aminti dintre cei mai cunoscuți pe pr. Petre Chirică din Iași și pr. Celus Grigoriu din București¹, cari au adus la Hristos și au botezat un însemnat număr de evrei.

Un prilej de apropiere a evreilor de creștinism mai era învățământul public, în special școala primară, unde copii de evrei se întâlneau cu preotul și uneori luau parte la orele de religie creștină. Acest contact în vârsta copilăriei a fost pentru mulți începutul procesului lăuntric, care a adus la convertire.

Convertirile la creștinism au fost multe în acest timp, cu toate vitregiile aduse de curentul antisemit. La începutul anului 1937, un grup de 200 evrei din București au cerut să fie botezați de Biserica Ortodoxă. În fruntea acestei inițiative era cunoscutul critic literar H. Sanielevici, — evreu cu tendințe asimiliste, care considera botezul evreilor ca singura soluție pentru încetarea antisemitismului. Știrea a făcut senzație și a trezit în presa de atunci proteste și temeri ca sub masca botezului să nu se ascundă alte intenții, mai ales că se anunțase că grupul voia să organizeze o comunitate creștină-evreiască separată, cu biserică și preot aparte. Până la urmă, Biserica nu a încuviințat botezul lor în massă, nici alcătuirea unei grupări creștine aparte, lăsându-i să treacă la creștinism pe cale individuală.

Începând cu 1938, lucrarea creștinească între evrei păsește într'o perioadă de grele încercări, din pricina restricțiunilor rasiste, care la început limitează dreptul de a boteza numai pentru categoria evreilor de cetățenie română, iar după 1941 opresc cu desăvârșire

1. Cf. Prof. univ. V. G. h. I s p i r, *Curs de îndrumări misionare*, București 1929, p. 388.

trecerea evreilor la creștinism. Aceasta a durat până la 23 August 1944, când toate măsurile de discriminare rasială au fost abolite și s'a revenit la starea de mai înainte.

Înainte de 1938, condițiunile de trecere a evreilor la creștinism erau reglementate de partea statului prin articolele 44 și 45 din „Legea pentru regimul general al cultelor” din 28 Aprilie 1928. Art. 44 al acestei legi sună: „Oricine a împlinit vârsta de 18 ani poate trece dela un cult la altul, observând formele stabilite de lege. De acest drept nu beneficiază cei ce suferă de boale care împiedică libera voință. Femeile măritate pot să-și schimbe religiunea, chiar înainte de împlinirea vârstei de 18 ani”. Formalitățile de trecere la alt cult sunt prevăzute în art. 45, constând dintr'o declarație la ofițerul stării civile și un termen de 30 zile, apoi mențiunile în registre și înștiințarea reprezentanților respectivi de culte atât al celui părăsit, cât și al celui adoptat. Alte condițiuni, afară de prevederile acestei legi, nu erau. În general statul aprecia botezul ca o treabă a bisericii și nu se amesteca în rânduelile ei canonice privitoare la primirea în sânul ei a celor de altă credință.

Prima măsură de îngrădire a botezului a fost luată în 1938, din inițiativa guvernului, când se stabilește a nu se primi la botez decât evrei de cetățenie română. Motivul pentru care statul recurge la această restricțiune, după cum se vede din adresa ministerului de culte către Sf. Sinod din 1 Februarie 1938, este constatarea tendinței „de trecere adesea chiar în grup a celor de religiune mozaică la biserica creștină ortodoxă” din motive de interes personal, precum și temerea ca elementele nebăștinașe să nu pătrundă în viața națională¹. Într'adevăr în acea vreme afluența evreilor la botez devenise mai pronunțată ca oricând și se impunea o selecție a elementelor mânate numai de spiritul de oportunitate. Față de cererile numeroase și stăruitoare pentru botez ale evreilor, biserica hotărăște ca botezul să se facă numai după o cercetare amănunțită a intenției solicitantului și după o temeinică catehizare. În ședința sa din 27 Iulie 1939, Sf. Sinod îndatorează pe preoți „a face tuturor evreilor doritori de a intra în creștinism o catehizare cât mai serioasă și să nu păsească la actul botezului până când nu vor avea încredințarea deplină că trec la creștinism din convingere, iar nu din interese străine².

În 1941 legislația rasistă merge mai departe, oprind cu totu botezul evreilor, prin decretul-lege nr. 711 din 21 Martie 1941. În

1. *Arhiva Sf. Sinod*, dos. VIII, fasc. 3/938.

2. *Idem*, dos. VIII, fasc. 3/1939.

expunerea de motive a acestui decret-lege, ministrul cultelor de atunci spunea: „Ființa etnică a neamului nostru trebuie ferită cu amestecul de sânge evreesc. Evreii au astăzi posibilitatea ascunderii originilor etnice, prin trecerea dela cultul mozaic la religiunile noastre naționale. Spre a împiedeca aceste infiltrațiuni în comunitatea noastră națională, este necesară modificarea art. 44 din legea pentru regulamentul general al cultelor, în sensul că evreii de religie mozaică nu pot trece la niciun alt cult“. Slujitorilor altarului, cari ar fi înfrânt această interdicțiune urma să li se aplice sancțiuni atât administrative cât și penale ¹.

Îndată ce a luat cunoștință de cuprinsul acestui decret-lege, Biserica Ortodoxă a protestat cu toată tăria împotriva amestecului statului în treburile bisericești, cerând retragerea decretului-lege. Cel dintâi care a ridicat glasul a fost mitropolitul Nicolae al Ardealului, care, la 2 Aprilie 1941, face o dârză întâmpinare către ministrul cultelor. Iată câteva pasagii din aceasta:

„Principial, nimenea de pe pământ nu poate opri ca Evanghelia și harul mântuitor al Domnului nostru Iisus Hristos să fie împărtășite oricărui om. Fiul lui Dumnezeu s'a coborât pe pământ și a suferit moartea pe cruce pentru mântuirea tuturor oamenilor care vreau să creadă în El. Cu atât mai puțin este această interdicție de competența Statului. El nu se poate face stăpân peste cei care nu are, peste harul și peste voința de mântuire a lui Dumnezeu... amestecându-se în lucruri de dogmă“. Și apoi: „Biserica știe și fără deciziuni incompetente, care ating conștiința ei dogmatică să păzească neamul de primejdia înstrăinării.. Dreptul ei de a boteza nu poate fi prejudiciat prin legi ale Statului. Biserica noastră are caracterul ecumenicității, ea fiind trimisă „la toate neamurile“ (Matei 28, 19) ca să le boteze. Apostolii și urmașii lor au primit porunca Mântuitorului de a propovădui Evanghelia „la toată făptura“ (Marcu 16, 15). Acesta e cuvântul de ordine ce l-a primit dela Intemeietorul ei“. Mai departe cere retragerea decretului-lege amintit „ca fiind în contradicție cu dogma despre Biserică“ și încheie: „Dacă nu ați face aceasta, suntem nevoiți a vă declara că pentru Biserica pe care o păstoresc, decretul-lege împricinat îl vom considera neavenit, pentru că într'un caz de conflict între porunca dumnezească a Mântuitorului și între un decret-lege dat de oameni, noi suntem datori să vă repeșim cuvântul Sf. Scripturi: „De este drept înaintea lui Dumnezeu

1. Vezi procesul-verbal din 30 Aprilie 1942 al conferinței secretarilor generali, reprezentanți ai ministerelor justiției, al culturii naționale și cultelor, și al afacerilor interne, în *Arhiva Sf. Sinod*, dos. VIII, fasc. 3/1942.

a asculta pe voi mai vârtos decât pe Dumnezeu, judecați" (Faptele Apost. 4, 19).

Sinodul Permanent din 9 Aprilie 1941 își însușește punctul de vedere al mitropolitului Nicolae al Ardealului și face și din partea sa ministerului de culte aceeași propunere de retragere a decretului-lege amintit.

Față de această poziție adoptată de Biserică, ministrul de atunci al cultelor, generalul Radu Rosetti, după ce se consultă cu „conducătorul statului“, răspunde Sf. Sinod și mitropolitului Nicolae al Ardealului că „pentru rațiuni înalte de Stat, întrucât chestiunea reprezintă un act de guvernământ, nu se poate reveni asupra dispozițiilor susziselui decret-lege“.

Amărât de acest răspuns, mitropolitul Nicolae Bălan trimite ministrului de culte, în replică, o nouă întâmpinare în care, între altele, spune: „Noi avem datoria să rămânem neclintiți pe poziția fixată de autoritatea dumnezeiască a Revelației și a Bisericii. Observăm cu adâncă durere că este primul caz când statul român ia o poziție formală în directă contradicție cu credința neamului, legiferând împotriva dogmelor Bisericii, care a ocrotit ființa românismului întotdeauna. Biserica nu se poate abate dela porunca dumnezeiască și în consecință nu putem lua în considerare decretul-lege edictat“.

Chestiunea a fost apoi desbătută în plenul Sf. Sinod din 6 Iunie 1941, sub președinția Sanctității Sale Patriarhul Nicodim, când s'a luat această hotărîre: «Statul are toată libertatea de a aduce îngădirile necesare apărării țării și ființei neamului. Biserica însă nu poate abdica dela împlinirea poruncii dată ei de dumnezeescul Întemeietor, prin cuvintele: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sf. Duh“. Așa dar Biserica nu poate împiedeca botezul celui care-l cere pentru mântuirea lui, însă botezul nu infirmă întru nimic legile și dispozițiile în vigoare privitoare la ocrotirea rasei»¹. Hotărîrea de mai sus a fost comunicată ministerului de culte ca ultim răspuns al Bisericii în acest conflict. Cu toate că Statul și mai departe nu a părăsit pozițiunea sa, nici Biserica nu a renunțat a condamna imixtiunea autorității de stat în treburile spirituale și a reclama pentru sine libertatea de a continua lucrarea misionară între evrei.

1. Arhiva Sf. Sinod, dos. VIII, fasc. 3/1941. Cf. Dr. Grigorie T. Marcu, *O precizare în legătură cu botezul evreilor*, în *Revista Teologică*, Sibiu, XXXV, nr. —2, Ian.-Febr. 1945, pp. 61—63.

Se cuvine să amintim că o atitudine asemănătoare a fost adoptată și de celelalte confesiuni creștine dela noi.

Dacă atunci botezuri nu se puteau face, care era situația din acea vreme a evreilor de mai înainte botezați? Este o poveste grea și dureroasă, petrecută sub ochii noștri în anii trecuți. Viața evreilor botezați a fost o sfâșietoare dramă, în care credința lor în Hristos și sentimentele lor față de ceilalți creștini au fost puse la grea încercare.

Începând cu 1940, ei au cunoscut întreaga gamă a suferințelor alături de ceilalți evrei, până la desființarea legilor rasiale din 1944. Întâia lovitură le-a venit prin decretul-lege Nr. 2650 din 9 August 1940, privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România. Evreii botezați au fost, prin origina lor etnică, înglobați în prevederile acestui decret-lege și îndepărtați din serviciile publice, fără drept la pensie, lăsând pe drumuri numeroase familii nevinovate. Cu aceasta începe calvarul suferințelor lor materiale și morale. Urmează scoaterea lor din controalele armatei și trecerea în matricole speciale pentru evrei, pentru a fi apoi puși alături de ceilalți evrei, la cunoscutele munci obligatorii și la toate umilințele ce le însoțeau. După aceasta autoritatea de stat începe să-i trateze ca membri ai comunității evreești, obligându-i la plata unei contribuții pentru Centrala Evreilor. Tot prin comunitatea evreiască ei erau obligați a contribui la constituirea de stocuri de îmbrăcăminte în interes social. Evreul creștin nu putea avea o casă proprie, nu se putea căsători decât cu o evreică, nu-și putea da copii la o școală de stat, într'un cuvânt era silit să bea paharul întreg al restricțiunilor rasiale.

Mulți dintre evreii botezați au fost ridicați și duși în lagărele de peste Nistru, din care puțini s'au întors cu zile acasă. Se petreceau scene de despărțire uluitoare, îndeosebi între cei aflați în căsătorii mixte: se proceda la deportare, când unul din soți era evreu și chiar atunci când amândoi erau creștini, dar unul de origine etnică evreiască. Deportarea în necunoscut a unuia din soți însemna ruperea și destrămarea familiei și în acelaș timp lăsa numeroase mame și copii pe drumuri și în lanțurile mizeriei.

Dar mai mult ca suferințele fizice, evreii botezați au simțit durerile morale. După ce au părăsit sinagoga și toți prietenii vechi și după ce au rupt legăturile cu rudeniile lor, cum să se întoarcă acum din nou la acestea? Isgoniți din cercul creștin și românesc, în care au râvnit a se îngloba, ei sunt aruncați cu sila în mediul evreesc. Dar acesta nu vrea să-i primească. „Pentru români — scria atunci un evreu creștin redacției unui ziar bucureștean — eu nu sunt

decât un păcătos de jidan botezat. Pentru comunitatea evreiască ?
Și mai rău : un trădător, un renegat. Sunt ca un câine bătut și gonit în toate părțile*.

Deacea evreii botezați se întrebau nedumeriți : încotro să o ia ? Dela cine să ceară ajutor ? Ei trimit numeroase plângeri înalților ierarhi și cer să li se ușureze soarta, ținându-se seamă de condițiunea lor confesională.

Biserica noastră în repetate rânduri a ridicat glasul și a atras atenția guvernanților asupra situației nenorocite a acestora. Martori stau actele din cancelaria Sf. Sinod, precum și intervențiile izolate ale chiriarhilor. Deși nu totdeauna cuvântul Bisericii a fost ascultat, totuși la stăruințele ei situația evreilor botezați a fost îmbunătățită, măcar în unele privințe. Așa a fost încuviințarea ca ei să depună obiectele de îmbrăcăminte prin oficiile parohiale, nu prin comunitățile evreești, scutirea de obligațiunea de a purta semnul distinctiv evreesc „steaua lui David“, felurite exceptări și înlesniri pentru persoane izolate etc.

În fața acestei cumplite drame, Biserica noastră s'a arătat plină de durere și compătimire pentru întreg poporul evreesc.

Din partea Bisericii, evreii adesea au avut sprijin și ocrotire în vremurile lor grele. Ceiace face pe scriitorul evreu Jacques Pineles să observe în scrierea sa „*Istoria Evreilor*“, Iași 1928, acestea : „*Clerul român a avut totdeauna o atitudine nobilă și binevoitoare față de evrei*“ (p. 361). Aceiași atitudine a păstrat-o în perioada de grea cumpănă pentru evrei a regimurilor antisemite din ultimul timp¹. Cazurile disonante și izolate nu schimbă situația. Dar să lăsăm mai bine, în această chestiune, să vorbească tot un evreu. Iată ce mărturisește unul din ei, în „*Neamul Evreesc*“, organ independent, București, an. XXXVIII (1945):

„Avem bucuria s'o spunem, — biserica creștină a înfierat degradarea fizică și morală, pe care regimul de teroare fascistă îl aplica evreilor. Este suficient cred să amintim un singur gest, a cărui semnificație nu poate scăpa nimănui.

Când detașamentul de evrei, care lucra la cimitirul din strada

1. Domnul Tudor Teodorescu-Braniște, directorul ziarului „*Jurnalul de dimineață*“ scrie în articolul său „*Popa Tunda*“ : „După prăbușirea legionarilor, când regimul Antonescu-Killinger deslănțuise asupra României prigoana împotriva evreilor, adesea ori Patriarhul Nicodim a intervenit cu cuvântul său pentru a obține ceea ce se putea obține atunci“. cit. după *Revista Biserica Ortodoxă Română*, Octomvrie 1945, p. 474.

Sevastopol, a fost trimis să curețe zăpada din curtea patriarhiei, un preot a venit în mijlocul evreilor.

— Ce faceți dv. aci ?

— Am fost trimiși să curățim zăpada.

— Dar noi nu avem nevoie de sclavi, — duceți-vă oameni buni.

Unul dintre evrei a cerut să fie primit de I. P. S. Patriarh Nicodem. L-a primit cu blândețe și l-a întrebat :

— Ce dorești, fiule ?

Și evreul a răspuns :

— Suntem fericiți să facem munca aceasta în curtea patriarhiei decât pe străzi, în batjocura oamenilor. Este un detașament care lucrează la cele sfinte în cimitirul Sevastopol.

— Dar noi nu suntem egipteni și nu vrem sclavi.

Și la insistența evreului că oamenii vor să lucreze totuși la patriarhie, Sfântul Părinte a tăcut. A privit cu blândețe pe omul care-și plecase fruntea la pământ și a rostit : „Facă-se voia voastră!“

Nu trebuia mai mult. Capul Bisericii rostea o sentință și un crez, atunci când înfiera josniciile la care erau supuși evreii, mărturisind : „Nu suntem egipteni și nu avem nevoie de sclavi“¹.

* * *

Astăzi, când tot sbuciumul acesta a trecut, privim cu mai multă nădejde perspectivele noi ale apostolatului între evrei. De bună seamă, după o asemenea furtună, nu s'ar putea îndrepta toate dintr'odată. Trebuie oarecare răgaz, până oamenii își vor veni în fire și lucrurile vor intra din nou în făgașul lor.

Înainte de toate trebuesc înlăturate prejudecățile, atât dela noi, cât și din partea evreilor, — ce stau deacurmezișul drumului și împiedecă înaintarea Evangheliei. Din partea noastră se impune să examinăm din nou și să ne revizuim părerile despre acest greu încercat popor, făcând astfel primul pas de apropiere. Numai într'o atmosferă de încredere și armonie între noi și ei, sămânța creștină poate fi aruncată cu folos. Israel se va lăsa în brațele Evangheliei, când vom ști să-i câștigăm inima ; iar inima se cucerește prin dragoste.

Cu toate piedecile, au fost întotdeauna evrei cari s'au botezat, atât în trecut, cât și astăzi. Privind în urmă, n'am întâlnit plângeri că evreii nu s'ar boteza, ci mai vârtos am găsit glasuri împotriva ușurinței cu care aceștia erau botezați, fără o temeinică catehizare. În veacul trecut după cum am arătat, s'au botezat de biserica noas-

1. Vezi art. „Dați-ne cimitirul“, semnat de I. S e m o, în „Neamul Evreesc“ din 5 Martie 1945.

tră, numai în Vechiul Regat, peste 1500 evrei. Iar în zilele noastre aceste botezuri deasemenea nu sunt rare. Avem astăzi evrei creștini aproape în toate laturile vieții sociale.

Totuși ce însemnează totalitatea acestora față de marea masă a evreilor streini de numele lui Iisus? E atât de puțin însemnată, ca o picătură față de un vas mare cu apă. Pentru aducerea la Hristos a mulțimilor evreești nu sunt suficiente inițiativele misionare individuale și răzlețe, așa cum am avut noi până acum, ci avem nevoie de un efort organizat și continuu al întregii Biserici.

O, ce-ar fi dacă adevărații creștini ar încerca să-l mărturisească pe Iisus în întâlnirile lor zilnice cu evreii, în atelier, la birou, pe stradă și ori unde s'ar afla ei împreună. Prin cuvinte blânde și mai ales prin viața lor curată, care să-l arate pe Hristos, ei ar câștiga multe suflete. Unor asemenea râvnitori ai credinței, Dumnezeu a făgăduit o mare răsplată. Apostolul Iacov spune: „Să știți că cine întoarce pe un păcătos dela rătăcirea căii lui, va mântui un suflet dela moarte și va acoperi o sumedenie de păcate“ (V, 19).

Sf. Ioan Hrisostom, cu drept cuvânt, socotește ca trădare atitudinea acelor credincioși, cari se feresc a pune umărul la lucrarea de răspândire a numelui lui Hristos. În cuvântările sale, el face un stăruitor îndemn către credincioșii săi ca să pornească la convertirea evreilor, angajând pe toți cei de față la această lucrare. Iată cum încheie el întâia *omilie* despre evrei:

„Vă rog fierbinte, ieșind dela această adunare, puneți-vă fără zăbavă în căutarea acestor oameni. Fiecare din voi să-mi aducă aici unul sau doi din aceștia.

Dar să ne închipuim că ei n'ar fi așa mulți la număr. Uniți-vă atunci doi sau trei, zece și chiar douăzeci, pentru a-mi aduce unul. Eu, văzând pescuitul înbelșugat în mrejele voastre, vă voi pregăti o răsplată prețioasă. Dacă aș vedea împlinite sfaturile pe care vi le dau astăzi, m'aș îngriji cu mai multă râvnă de vindecarea acestor nenorociți, iar odată cu ei și voi ați culege mari foloase.

Nici o clipă de întârziere deci: femeile să se ostenească a câștiga pe femei, bărbații pe bărbați, robii pe robi, cei slobozi pe cei slobozi, copiii pe copii. Toți, într'un cuvânt, puneți-vă cu zor în căutarea acestor nefericiți și veniți la întrunirea noastră viitoare pentru a primi aici laudele noastre și mai ales pentru a lua răsplata bogată a lui Dumnezeu, care e cu mult superioară stăruințelor și puterilor noastre¹.

1. Migne, P. G. t. XLVIII, *Adversus Judaeos*, col. 856.

Dacă credincioșii mireni pot avea mare rol în *aducerea* la Hristos a evreilor, *formarea* creștină a *celor chemați* cade în sarcina preoților și a cateheților. Educația creștină a evreului cere o osteneală mai îndelungată. Cine se ocupă de educația catehumenilor,¹ pe lângă dragoste și răbdare, mai are nevoie de învățatură și experiență.

La noi, cu părere de rău, catehizarea prozeților lasă și astăzi mult de dorit. Mulți din cei cercetați în grabă și aduși la botez fără cuvenita pregătire, au rămas în obiceiurile lor rele, făcând de ocară numele de creștin.

De bună seamă că atât *chemarea* evreilor la Hristos, cât și *catehizarea* lor, nu trebuie lăsate la întâmplare și în felul cum înțelege fiecare, fie preoți sau mireni. Lucrarea aceasta măreață de evanghelizare a evreilor trebuie condusă și îndrumată de un așezământ misionar, pus sub scutul Bisericii, deziderat formulat și de congresele generale misionare din 1930 și 1933.

Astăzi, când toate strâmțorările rasiale și cele privitoare la botez au căzut, când libertatea religioasă nu cunoaște nici o îngrădire, nu mai avem cuvânt de a fi zăbavnici în fața datoriei noastre misionare față de evrei:

*Spre a le descoperi lor Evanghelia Dreptății și a Păcii;
Ca și ei, împreună cu noi, să slăvească preacinstitul nume
al Mântuitorului.*

† Episcop Dr. ANTIM NICA

1. În vremea din urmă au apărut la noi, în editura *Institutului Biblic și de Misiune* din București, două scrieri folositoare la catehizarea evreilor: 1. *Dialogul cu Iudeul Trifon* a Sf. Iustin Martirul, traducerea Pr. Dr. Olimp N. Căciulă, București 1941; 2. *Catehezele* Sf. Chiril al Ierusalimului, trad. Pr. D. Fecioru, București 1943.

ÎNCĂ UN „NOMOCANON“ AL LUI MALAXOS

Dintre toate legile bizantine, alcătuite în afara granițelor noastre, cele mai numeroase copii aparțin Nomocanonului lui Manuil Malaxos, după care s'a tradus Indreptarea legii din 1652. Cum se explică faptul, în deobște, că atâtea legi plămădite în Bizanț, au ajuns la noi, în Principatele române?

După dezastrul căderii Constantinopolului, în 1453, croniciarii bizantini ne comunică cum boerimea (ἄρχοντες) și lumea bogată au apucat drumul pribegiei spre Apus, ne spunând nimic despre aceia cari s'au strecurat și spre Țările noastre. Cei din Apus, fugind pe mare și uscat, s'au oprit deocamdată în libera republică venețiană. Aci și-au întemeiat o nouă gospodărie, construindu-și biserica San Georgio cu școli și internatele trebuitoare pentru tinerimea lor. De aci, pe cei mai aleși la învățătură i-au trimis prin centrele mari de cultură din Italia, Franța, Anglia și chear și Germania. De aici au ieșit învățați mari ca: Mitrofan Critopulos, Chiril Lucaris, Pantelimon Ligaridis etc.

Nici Principatele române nu au refuzat găzduirea atâtor clerici, când biserica noastră depindea de patriarhia din Constantinopole, de unde trebuia să primim confirmarea ierarhilor noștri. Biserica noastră de acord cu domnia au invitat pe cei mai aleși patriarhi, cari au contribuit la așezarea Bisericii noastre pe temelii mai canonice: chemarea patriarhului Nifon de Radu cel Mare. Deasa vizitare a Țărilor noastre de atâția patriarhi, începând din veacul al XVI-lea, a legat și mai strâns viața noastră bisericească și de Stat de tradiția Bizanțului dispărut. Epoca fanariotă cu școlile ei grecești și cu mulțimea tipăriturilor grecești este o dovadă în plus a acestor legături.

În afară de cartea de slujbă bisericească, adusă din Bizanț,

ierarhii Orientului au adus și manuscrise de legi. Cele mai multe au fost duse în Apus, unde s'au tradus imediat în limba latină, ca fiind limba cea mai accesibilă pentru apuseni ¹.

În afară de Sintagma ieromonahului Matei Vlastarie de la Tesalonic (1335) ², trecută din Serbia medievală în tălmăcire slavă rezumată, a mai fost adusă și opera judecătorului din acelaș oraș, Constantin Armenopol, cu coprins profan (1345) ³ în originalul său grecesc.

După catastrofa bizantină, când toată judecata (bisericească și profană) o făcea numai patriarhul -, secretarul mitropoliei din Teba Beoției, Emanuil Malaxos, originar din Nauplia, a alcătuit un Nomocanon din toate canoanele sinoadelor ecumenice și a celor locale cu comentariile lor, la 1561. Lucrarea lui a avut norocul să fie răspândită mai mult de cât oricare altă lucrare juridică bizantină. După socoteala unui harnic cercetător grec ea are aproximativ 175 copii ⁴, cari se păstrează prin bibliotecile publice din toată lumea. Numai Academia Română păstrează 15 copii ⁵. Ce să mai spunem despre cele particulare, cari nu intra n calcul acesta?

1. Karl Eduard Zachariae von Ligenhal, *Reise in den Orient*, 1840, Leipzig.

2. Șt. Gr. Berechet, *Istoria vechiului drept românesc, I, Izvoarele*, Iași 1934, p. 124-8; cf. Acelaș, *Legătura dintre dreptul bizantin și românesc*, Vaslui, 1937, p. 76-8.

3. Acelaș, op. cit., p. 100-110; cf. Acelaș, op. cit., p. 58-65.

4. Dim. Ghiniș, rev. „*Ellenica*” 1936, Atena.

5. După informațiile noastre, în România, sunt până în prezent 16 copii după Nomocanonul lui Malaxos (inclusiv cu al meu). Ioan Peretz, fostul prof. al univ. din București, enumără în lucrarea sa „*Curs de istoria dreptului român, vol. II, p. 2-a, legiurile grecești, p. 156-162*” 14 copii de la Academia Română (după C. Litzica „*Catalogul manuscriptelor grecești*, Buc. 1909, p. 143-147) și unul din biblioteca univ. Iași. Aceste copii sunt primite de la Muzeul de antichități, Seminarul Central, episc. Dionisie de Buzău și mitr. Iosif Naniescu. Iată cotele acestor copii: 1) No. 126 (282), sec. XVIII, bibl. epis. Dionisie de Buzău; 2) No. 176 (617), sec. XVIII; 3) No. 177 (286), sec. XVIII, Sem. Central; 4) No. 209 (278), sec. XVI-XVII, Sem. Central, are o însemnare din 30.IV.1561, 5) No. 307 (280), sec. XVII, (1613), Sem. Central; 6) No. 331 (281), sec. XVII; (1681), Sem. Central; 7) No. 333 (287), sec. XVIII, Sem. Central; 8) No. 421 (288), sec. XVIII, Muzeul Antichități; 9) No. 598 (283), sec. XVII, Muzeul Antichități, fost la Colegiul Sf. Sava; 10) No. 609 (284), sec. XVII, Muzeul Antichități, e venit de la m-rea Meteorele (Grecia); 11) No. 688 (278), sec. XVII (1610), Muzeul Antichități; 12) No. 701 (289), sec. XVIII, Muzeul Antichități;

Majoritatea acestor copii a fost studiată cu toată competența de academicianul C. Erbiceanu¹, ajungând la concluzia că Indreptarea Legii a fost tradusă, nu după vreo copie a originalului lui Malaxos, ci după o copie a Nomocanonului, alcătuit de mitropolitul Niceei, Porfirie, din 1600, având ca model lucrarea lui Malaxos. Părerea contrarie emisă de alți cercetători nu are valoare înaintea competenței elinistului nostru teolog și istoric².

C. Erbiceanu înlătură părerea prof. Const. Popovici³ jun., care susținea, după alți autori streini⁴, că Indreptarea Legii este tradusă după originalul sau vreo copie a Nomocanonului lui Malaxos, pe motiv că pusă în paralel traducerea Indreptării Legii cu capitolele Nomocanonului lui Malaxos din 1561-2 nu se potrivesc, demonstrând, deasemenea, prin paralele că numai materia din Nomocanonul lui Porfirie se potrivește cu traducerea legii lui Matei Basarab⁵. Erbiceanu mai aduce încă un argument

13) Nr. 727 (285), sec. XVII, bibl. mitr. Iosif Naniescu, Iași; 14) No. 910, sec. XVIII, bibl. bis. comuna Frumoasa (Bacău). 15) No. 574 (559) sec. XVIII, bibl. univ. Iași și 16) Exemplarul nostru cumpărat la Atena și imprimat la Vălenii de Munte pe care încă nu l-am mai găsit. Nădejdea încă nu-i pierdută.

1. C. Erbiceanu în articolele sale din rev. Biserica ortodoxă română, XVI (1893), pp. 319-354; 417-428; 516-529. Toate manuscrisele importante, afai de cel de la 1600, proprietate personală, aflătoare acum la Academia Română au fost descrise de autor. Copia lui Porfirie se afla în biblioteca sa proprie în anul 1909, când subsemnatul i-am inventariat cărțile din biblioteca sa pentru a fi dăruite bibliotecii Internatului teologic. Această copie după Nomocanonul lui Porfirie împreună cu o copie după Cârja arhierilor (Ἡ Βακτῆρα τῶν ἀρχιερέων) și le-a oprit pentru sine. După moartea sa, care a avut loc la 7/III/1913, nu se știe ce s'a făcut cu copia după Nomocanonul lui Porfirie, căci copia greacă după Cârja arhierilor a cumpărat-o Biblioteca Universității din Iași, unde se află inventariată la Nr. 3.

2. Articolele în care C. Erbiceanu studiază toate copiile după Nomocanonul lui Malaxos, pe când suplinia catedra de dr. canonic de la Facultatea de teologie din București, poartă următoarele titluri: „Material inedit pentru istoria dreptului canonic oriental. Manuscriptul grecesc a lui Manuel Malax Notarul. Forma și conținutul manuscriptului” p. 319-334; „Material pentru dreptul bisericesc oriental. Manuscripte din biblioteca mea” p. 417-424; „Nomocanoane din biblioteca Muzeului Național, București” p. 425-428; „Material pentru dreptul bisericesc oriental. Manuscripte din biblioteca Seminarului Central” p. 516-529.

3. Const. Popovici jun., *Fântânele și codicii dreptului bisericesc ortodox cu un apendice, care conține Învățătura celor 12 Apostoli*, Cernăuți, 1886, p. 109.

4. Biener, *De collectione canonum ecclesiae graecae schediasma litterarium*, Berlin, 1828, p. 45. Heimbach, *Griechisch-römisches Recht*, în: „Ersch und Gruber's”, p. 56; Zhishman, *Eherecht der orthodoxen Kirche*, p. 68.

5. C. Erbiceanu, *op. cit.* p. 324-7; 424, 328 și 332.

intern, spunând că forma analitică a traducerii, ci nu sintetică și sentențioasă, face dovada că tălmăcirea s'a făcut după vreo copie scrisă în limba neogreacă ¹, ci nu după vreuna scrisă în bizantina sec. VIII-IX-lea.

Printre copiile acestui Nomocanon existând 2 exemplare ², scrise în limba bizantină a originalelor, după care au fost înfiri-pate còpiile neogrecești, s'a pus problema, dacă Malaxos și-a alcătuit Nomocanonul său în limba textelor originale sau le-a tradus în greaca timpului său. Împotriva părerii avocatului atenian, D. Ghinis, noi admitem părerea cea mai logică, și anume că Malaxos și-a lucrat primul exemplar în limba bizantină a canoanelor, fiindu-i mai ușor, dar văzând că asemenea exemplare nu se vând cu ușurință, și-a luat osteneala, traducând opera sa în greaca timpului său. Către această părere militează și starea de sărăcie a autorului, care către sfârșitul vieții trăia din copierea unor astfel de Nomocanoane. Coprinsul lor era mai dezvoltat sau mai sărăcăcios după punga celui care-i comanda asemenea copii. Mărturia lui Martin Krusius este o confirmare a ideii de mai sus ³, din care reese, că autorul acestei compilațiuni, când l-a cunoscut Gerlach era deja bătrân și preda lecții tinerilor greci într'o casă mică și sărăcăcioasă de pereții căreia atârna pești pentru a-i usca ca să se hrănească, copiind manuscrise pentru a le vinde. Doi autori greci, cari descriu biografia lui Malaxos ne spun: unul nu ne vorbește nimic despre Nomocanonul lui Malaxos scris în elenă ⁴, ci de altul din 5/III/1562; iar al doilea ne adaogă, că colecțiunea de legi adunată din sf. Părinți etc. s'a tradus în limba comună de Manuel Malaxos, la 1562, April 12 ⁵.

Marele jurist bizantinolog german, Karl Eduard Zachariae von Lingenthal, în minuțioasele sale cercetări, făcute prin biblio-

1. *Ibidem*, p. 328.

2. Unul la Biblioteca Națională din Atena și celălalt la biblioteca Academiei Române din București, adus de la Seminarul Central.

3. Martin Krusius în „*Turco-Graecia*“ sa la p. 185 zice: „est is admodum senex; pueros et adolescentulos Graecos sub Patriarcheio in parvula et misera casa docet; pisces siccatos in ea suspensos habet quibus vescitur ipse coquens; libros precio describit = Acesta (adică Malaxos) este foarte bătrân, învață pe copii și adolescenții greci lângă Patriarhie într'o casă mică și sărăcăcioasă; în ea are pești uscați atârnați cu care se hrănește și pe care și-i frige singur; copiază cărți pe care le vinde“.

4. Zavira, în „*Νεὰ Ἑλλάς ἢ ἑλληνικὸν θέατρον*“ Atena, p. 118-120.

5. Sathas, în „*Νεοελληνικὴ φιλολογία*“ Atena, p. 184 6.

tecile din Apus și Orient, a cunoscut vreo 67 de copii după Nomocanonul lui Malaxos¹. Numărul capitolor acestor copii variau de la 203-293, după dorința celui ce comandă copia, după cum s'a arătat mai sus². Însuși Constantin Erbiceanu studiind cele 12 copii din biblioteca sa personală, a Seminarului Central și cea de la Muzeul de antichități din București, pe cari ulterior le-a încredințat Academiei române, a constatat acelaș lucru. Astfel ms. nr. 278 (209) de la Seminarul Central din 1561 Aprilie 30, scris în limba greacă veche are 580 de capitole; iar manuscrisul său alcătuit de Porfirie, mitropolitul Niceei, la 1600, are 261 de capitole, cari mai toate se găsesc traduse în Indreptarea Legii³. Un alt manuscris tot din biblioteca sa este tot o copie după al mitr. Porfirie cu oarecari schimbări, copiat de ieromonahul Gherasim la 1/I/1688, are 267 de capitole, etc.⁴.

Grecul Leonida Sguta a publicat 100 de capitole dintr'o copie a unui Nomocanon al lui Malaxos, dăruit lui de Zachariae, în revista sa⁵. Copia aceasta are 228 capitole. Este scrisă în limba neogreacă ca majoritatea copiilor acestui Nomocanon.

Zachariae⁶, Sidiridis⁷ și C. I. Diovniotis⁸ au analizat și studiat chestiunea Nomocanonului lui Malaxos din toate punctele de vedere.

1. Karl Eduard Zachariae von Lingenthal, *Historiae juris graeco-romani delineatio*, 1838, Heidelberg.

2. Const. Popovici jun., op. cit. p. 66.

3. C. Erbiceanu, *Material inedit pentru Istoria dreptului canonic oriental. Manuscriptul grecesc a lui Manuel Malax Notarul. Forma și conținutul manuscriptului*; în rev. „Bis. ort. română” XVI (1893), pp. 319-334 și *Material pentru dreptul bisericesc oriental. Manuscripte din biblioteca mea*, ibidem, pp. 417-428.

4. C. Erbiceanu, op. cit. p. 419.

5. Leonida L. Sguta, *Θέμις ἢ ἐπιθεώρησις τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς, ἐμπορικῆς καὶ διοικητικῆς νομοθεσίας* vol. VII (1860), p. 165, capitolele 1-10 și 138-228.

6. Zachariae, *Handbücher des geistlichen Rechtes aus den Zeiten des untergehenden byzantinischen Reiches und der türkischen Herrschaft*, Petersburg, 1881.

7. Sidiridis, *Περὶ τινος ἀπογράφου τοῦ Νομοκανόνος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξός*, în *Ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος* XXVIII (1907), pp. 183-205.

8. C. I. Diovniotis, *Ὁ νομοκανὼν τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ* Atena, 1916; *Acelaș, Ἐκ τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου τὰ ὑπ. ἀριθμὸν 1457 καὶ 1459* în *Ἑβδομηκονταπενταετηρὶς τῆς Ῥιζαρτείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς* (1844-1919). Πανηγυρικὸς τόμος, Atena 1920, pp. 185-203; *Acelaș, Νομοκανονικὰ μελέται*, Atena, 1928.

I

Până acum s'au studiat unele din copiile Nomocanonului lui Malaxos, cari se păstrează în bibliotecile publice. Dintre cele aflătoare pe la particulari puține au fost supuse cercetărilor științifice. Regretăm că nu mai putem da de urma exemplarului atribuit de C. Erbiceanu mitr. Porfirie. Noi credem că și pe la persoanele iubitoare de manuscrise vor mai fi încă multe din asemenea copii. Cel ce scrie aceste rânduri a făcut două călătorii de studii în Grecia: în vara anului 1935 și toamna lui 1936. În prima a avut norocul să cumpere o asemenea copie din 1649, scrisă de iereul Filip din satul Menemenis în anul 1649, Octombrie 15, după cum spune într'o lungă însemnare de la finele acestui Nomocanon sub titlul „Ἐπίλογος τοῦ Φιλίππου ἱερέως = Epilogul preotului Filip“. Iată coprinsul acestei însemnări:

† Αὕτη ἡ δέλτος ἐγράφη(ν) ὑπὸ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Φιλίππου ἱερέως, διὰ ἐξόδου καὶ πολλοῦ πόθου καὶ συνδρομῆς, καὶ ἐγὼ ὁ ἁμαρτωλὸς ἀντιβολήσας εἶ τι δ'ἂν ἔσφαλλα ἐξ ἀπειρίας, συγχωρήσατέ μοι διὰ τὸν Κύριον, ὅτι ἄπειρός εἰμι τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμης, καὶ ὅσοι εἰς τὰς χεῖρας λάβετε, κ ν τε ἀρχιερεῖς ἢ ἱερεῖς καὶ ἱερομόναχοι καὶ τὸ λοιπὸν ὀφφίκιον ἀναγνωσθέντα, εὐχέσθε μου ὅπως εὖρω ἔλεον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως.

† Δωτέ μοι συγχώρησιν, ὡς ἔθος φίλοι, οἱ ἀναγινώσκοντες τῷ δεδωκότι, διότι ὁ νοῦς γεννᾷ καὶ ἡ χεὶρ τρέχει καὶ ὁ κάλαμος γράφει καὶ χεὶρ¹ καυχᾶται.

† Ὡσπερ ξένοι χαίροντες εἶδεν πατρίδα, καὶ οἱ θαλαττεύοντες εἶδεν λυμένα, καὶ οἱ πραγματεύοντες εἶδεν τὸ κέρδος, καὶ οἱ ἀσθενοῦντες ἐξασθενεῖσθαι, οὕτως καὶ οἱ βιβλιογράφοι εἶδεν βιβλίου τέλος.

† Ἡ μὲν χεὶρ γράψασα σέπεται τάφῳ, ἡ δὲ γραφία στέκεται εἰς χρόνους πληρεστάτους.

† Γέγονεν τέλος ἡ αὕτη δέλτος, ἔτει ρζρνζ'.

† Ἀπὸ Χριστοῦ καταβάσεως ραχμθ', ὀκτωβρίῳ ἰε', ἡμερᾷ θ', ἰνδικτιῶνος γ', ὥρα τῆς ἡμέρας ζ', εἰς χώραν λεγομένην Μενεμένην.

Traducere. Această carte s'a scris de mâna mea, păcătosul Filip preotul, cu cheltuială, multă trudă și ajutor lăaturalnic. Și eu păcătosul vă rog că dacă aș fi greșit din nepricepere, să mă iertați pentru Domnul, că sunt neexperimentat în știința gramaticii. Și câți o luați în mâini, fie arhieriei, fie preoți i ieromonahi, ca și toți cititorii rugați-vă pentru mine ca să aflu milă în ziua judecării.

† Iertați-mă cum este obișnuit la prieteni, voi cititorilor că-

1. În loc de χεὶρ trebuie ἀνήρ. Așa reese din context.

rora v'am dat această carte că mintea creiază, mâna aleargă până scrie și omul se mândrește.

† După cum cei înstreinați se bucură văzându-și patria, cei ce călătoresc pe mare văzându-și limanul (portul), negustorii văzându-și câștigul și cei bolnavi însănătoșindu-se, tot astfel și scriitorii de cărți, văzând sfârșitul cărții.

† Mâna care a scris putrezește în mormânt, iar scrisul rămâne vreme îndelungată.

† Această carte a luat sfârșit în anul 7157.

† De la venirea lui Hristos 1649, Octombrie 15, Luni, in-dictionul 3, ora 7 din zi, în ținutul numit Menemenis.

După tabla de materie, care coprinde 291 capitole, citim următoarele însemnări :

αψκβ' εν μηνι 'Οκτωβρ ου.

Τὸ παρὸν βιβλίον καλούμενον νόμον, ἠγοράσθη παρ' ἑμοῦ Τιμοθέου ἱερομονάχου, ὄντας ἡμοον εφημέριος εἰς χωρίον βουλγαρικὸν τῆς Ἡρακλείας ἐπαρχίας, διὰ ἄσπρα 600, ἧτοι ἑξακόσια, καὶ τὸ ἀφιέρωσα εἰς τὸ μοναστήριόν μας ὀνομαζόμενον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Ἀμπελωκιότις[σ]ης, καὶ ὅποιος ἤθελε τὸ ἀποξενώσῃ νὰ ἔχῃ τὰς ἀράς πάντων τῶν ἀγίων Συνόδων, καὶ νὰ εἶναι εἰς τὸν κανόνα τῆς ἱεροσυλίας, χρόνους κ' νὰ μὴν κοινωνήσῃ, καὶ τὸ ἔγραψα τώρα εἰς τὰ γηρατεία μου μετὰ τὰ ἴδιά μου χέρια εἰς τοὺς αψξη εν μηνι Ἀπριλίου δεκάτη, ἡμέρα ε'. Ὁ καθηγούμενος τῆς σεβασμίας σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου, Τιμόθεος ἱερομόναχος.

1830, Αὐγούστου 24. Ἐτοῦτος ὁ ἅγιος νόμος ὑπερέχει¹ ἑμοῦ² τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τόπον.

Ἐτοῦτος ὁ ἅγιος νόμος ὑπερέχει¹ ἑμοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἀμπελωκιότισσας, καὶ ὅποιος τὸν πειράζει νὰ εἶναι ἀφορισμένος.

Ἐτοῦτος ὁ νόμος ὑπάρχει τῆς Ἀμπελωκιότισσας τῆς Κοιμήσεως, ἀπὸ χωρίον Κοζίτζα καὶ ὅποιος τὸ ἀποξενώσῃ νὰ ἔχῃ τὴν κατάραν τῆς Παναγίας καὶ ὄλων τῶν ἀγίων καὶ τῶν πατέρων ὄλων, ἀμήν.

26 Ἰουνίου, 1831. Ὁ ὀπισθεν νόμος ὑπάρχει ἑμοῦ τοῦ ἠγοομένου μοναστηρίου Κοζίτζας κυροῦ Κυρίλου.

Traducere 1722, luna Octombrie. Cartea de față, numită lege, a fost cumpărată de mine, ieromonahul Timotei, când eram preot într'un sat bulgar din ținutul Iraclia cu 600 de aspri (bani), adică șase sute, și am dăruit-o mănăstirii noastre, numită a Prea

1. ὑπάρχει in loc de ὑπερέχει.

2. ἑμοῦ in loc de ὀμοῦ. Greșeli de culegere necorectată.

Sfintei Născătoarei de Dumnezeu „Ambelochiotisa“ ? și acel care o va înstreina să aibă asupra sa blestemele tuturor sfintelor sinoade și să i se aplice canonul furtului de lucruri sfinte (ἡ ἱεροσυλία) să nu se împărtășească 20 de ani. Și am copiat-o acum la bătrânețele mele cu mâinile mele proprii, în anul 1768, în luna lui Aprilie 10, Vineri. Egumenul veneratei mănăstiri stavropighiale a Adormirii Maicii Domnului, Timotei ieromonahul.

✓ 1830, August 24. Această sfântă lege aparține locului (mănăstirii locului) Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu.

Această sfântă lege îmi aparține mie (cel de la mănăstirea) Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu „Ambelochiotisa“ ? și cel care o va fura să fie afurisit.

Această sfântă lege a Adormirii Maicii Domnului „Ambelochiotisa“ ? din satul Cozița și cel care o va fura să aibă blestemele Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, a tuturor Sfinților și a tuturor Părinților, amin.

26 Iunie, 1831. Legea de față este a mea, egumenul mănăstirii Cozița, chir Chiril*.

După coprinsul acestor însemnări reese că această copie este făcută în Asia Mică. Scriitorul acestui Nomocanon a fost preotul Filip, care și-a terminat lucrul său în ziua de 15 Octomvrie, anul 1649 (7167). Copistul își recunoaște slaba știință în ale gramaticii, cea ce se vede din greșelele de ortografie pe care le-a săvârșit, copiind acest Nomocanon. El nu arată locul unde a fost copiat.

Din însemnările de la sfârșitul Tablei de materii reese, că această copie a fost cumpărată de ieromonahul Timotei din ținutul Iraclia (Asia Mică) pe când slujia ca preot într'un sat bulgăresc (?) al cărui nume nu ni-l spune. Prețul de cumpărare a fost de 600 de bani și a dăruit-o mănăstirii Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, denumită „Ambelochiotisa“ ? care se afla în satul Cozița. Aceste note sunt din cursul secolelor XVIII-lea și XIX-lea. Cel care se va ispiti să o înstreineze de la mănăstirea sus numită va fi blestemat și pedepsit cu neîmpărtășirea pe timp de 20 ani.

Formatul acestei copii este octav, legat cu scoarțe de lemn care au avut încheetori. E scris pe hârtie albă groasă. Marginile sunt arse de foc, probabil că a fost salvat de la vreun incendiu.

Coprinsul. În general, coprinsul este canonic și profan. Materia canonică se ocupă de clerici sub toate raporturile. Cea profană (civilă) se ocupă de raporturile dintre cetățeni, vorbind despre zestre (προίξ) testament (διαθήκη) deposit (παρακαταθήκη) sin-

isfora, adică raportul total (συνισφορά) jurământ (ὄρκος). De la capitoul 232 se deschide o expunere a calităților duhovnicului și celor ce se mărturisesc (περί ἑξομολογήσεως). De la cap. 251 se arată cum se întocmesc actele de divorț, testamentele, cărțile de duhovnicie, de zestre și cărțile canonice (μικρά ἔγγραφα). De la cap. 260 se expun gradele de rudenie (περί συνοικειώων). Se dă apoi un tablou de toate scaunele patriarhale, mitropolitane și arhiepiscopale, terminându-se cu lista demnităților bisericești. Sfârșitul îl face Tabla de materie întreagă.

O analiză detaliată din punct de vedere al relațiunei dintre această copie și textul publicat de Sguta, comparativ cu fragmente din originalul lui Malaxos se va face în viitor, când vom avea prilejul să avem aceste izvoare la îndemână.¹

ST. GR. BERECHET

1. Am imprimat textul acestei copii pentru vol. II-lea din „Intregiri”, *Buletinul Institutului de istoria vechiului drept românesc de la Iași*. Toate coalele, tipărite de tipografia „Datina românească” din Vălenii de Munte au rămas în depozitul acestei tipografii împreună cu copia grecească, despre cari până în clipa de față nu am putut să obțin informațiuni precise. Analiza noastră o vom face după singurul exemplar de corectură pe care-l posed, dinainte de acest catastrofal război.

OBSERVAȚIUNI ȘI PROPUNERI PENTRU O NOUĂ EDIȚIE A LITURGHIERULUI ROMÂNESC

CONTRIBUȚIE LA PROBLEMA REVIZUIRII CĂRȚILOR NOASTRE DE RITUAL

I. P. S. Patriarh Nicodim al României a împlinit, de curând, biblica vârstă de 80 ani. Fără să mai socotim vasta și variata operă — originală, traduceri și prelucrări — cu care I. P. S. Sa a îmbogățit literatura noastră teologică de popularizare, păstorirea Sanctității Sale va rămâne crestată pe răbojul cronicilor vieții noastre bisericești prin monumentală traducere a Bibliei românești din 1944/45. Poate că tot I. P. S. Sale îi va fi dat să inițieze și să patroneze o a doua operă de o acută necesitate și de epocală însemnătate pentru Biserica românească și anume revizuirea fundamentală și editarea din nou a cărților noastre de slujbă, care, în tezaurul scris al ortodoxiei ocupă, ca importanță, locul al doilea, îndată după Sf. Scriptură.

Fără îndoială, o revizuire serioasă și completă a tuturor cărților noastre de ritual înseamnă o întreprindere complicată și de mari proporții, care prezintă numeroase greutăți de ordin științific, teologic și literar. Ea presupune rezolvarea în prealabil a o mulțime de probleme importante, ca aceea a traducerii Sfintei Scripturi, studiul manuscriselor și tipăriturilor vechi (originale, slavonești și românești), cunoașterea unor chestiuni de istoria cultului și a doctrinei teologice, unificarea tipicului și a diferitelor practici și variante regionale, precizarea și respectarea stadiului de dezvoltare a limbii noastre populare, bisericești și literare, și atâtea altele. Rezolvarea ei fericită cere desigur un îndelungat timp de studii serioase și cercetări adâncite, depinzând în primul rând de interesul conducerii bisericești pentru astfel de probleme, precum și de competența, de cultura științifică, teologică și literară, de

experiența liturgică, de râvnă, dragostea și osteneala celor ce vor fi însărcinați cu această uriașă și grea lucrare.

În rândurile care urmează, nu vom discuta problema revizuirii în toată complexitatea și în toate aspectele ei, abia schițate mai sus.¹ Deocamdată ne vom limita la câteva modeste observațiuni și propuneri cu privire numai la *liturghier*, cea mai importantă dintre cărțile de slujbă.

Ultima ediție a liturghierului nostru — cea de București 1937 — s'a tipărit sub îngrijirea I. P. S. Irineu Mihălcescu, actualul mitropolit al Moldovei (pe atunci vicar al Sfintei Patriarhii și profesor la Facultatea de Teologie din București) și a preotului Paraschiv Angelescu. Ea a făcut un însemnat pas înainte față de edițiile anterioare, mai ales în ceea ce privește redactarea notelor de tipic pe care le-a adăogit, le-a dezvoltat și le-a clarificat într'o bună măsură, lucru foarte util mai cu seamă liturghisitorilor începători și fără experiență, care au nevoie de îndrumători tipicofonali mai multe, mai lămurite și mai dezvoltate.

Inseamnă însă aceasta că noul liturghier, ce urmează să se tipărească încurând, ar putea să fie o simplă retipărire a celui din 1937, fără nicio schimbare, sau înlocuindu-se ici și colo un cuvânt cu altul, cum se întâmpla de obicei, până nu de mult, cu marea majoritate a vechilor ediții ale cărților noastre de slujbă? Fără îndoială că nu! Cu toate îmbunătățirile aduse, liturghierul românesc din 1937 nu este încă scutit de numeroase greșeli, scăzăminte și lipsuri, care impun o reexaminare și revizuire de fond a multe amănunte, fie în traducerea textului, fie în redactarea tipicului, fie în delimitarea cuprinsului însuși al diferitelor slujbe și rândueli. Multe din ele au fost deja semnalate de alții, în diferitele

1. Pentru orientarea de ansamblu în problema revizuirii cărților liturgice ortodoxe, a se vedea: G o s c h e f f I., *Die Revision der liturgischen Texte und die heutige liturgische Gesetzgebung der Orthodox Kirche*. (Comunicare făcută la Congresul de Teologie ortodoxă dela Atena din 1936), în *Procès-Verbaux du premier Congrès de Théologie orthodoxe à Athènes 29 Nov.-6 Dec. 1936*. Publiés par les soins du Président Prof. H. Alivisatos. Athènes 1939, pp. 324-328; Schweigl J., *Revisio librorum liturgicorum byzantino-slavlicorum*, în *Periodica de ré morali, can., liturg.*, XXVI (1937), 361-386; Alivizatos H., *Τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ λειτουργικὰ βιβλία*, în *Νέα Σιών*, VIII, 486-97; Pantelakis Emm. G., *Les livres ecclésiastiques de l'Orthodoxie. Étude historique* în *Irénikon*, t. XIII, n. 5 (Sept.-Oct. 1936), p. 521 seq.; P. N. Trembela, *Αἱ τρεῖς λειτουργικαὶ κατὰ τοὺς ἐν Ἀθῆναις κώδικας*, Atena 1935, pp. γ'-κβ' (Prefața și Introducerea).

recenzii scrise după apariția lui.² Pe acestea nu le vom repeta decât în treacăt, iar dacă, întâmplător, vom relua pe unele din ele, vom face-o numai pentru a exprima noi puncte de vedere. Vom adăoga la ele și ne vom ocupa în primul rând, de alte amănunte, care au scăpat atât vigilenței diortositorilor cât și celei a recenzenților de până acum, sau pe care nu le-au sesizat nici unii, nici alții. Vom lăsa de asemenea la o parte punctele din slujba proscomidiei și din liturghia sfântului Ioan Gură-de-Aur, deja semnalate sau rezolvate în studiul similar, mai vechiu, al Păr. Prof. P. Vintilescu dela Facultatea de Teologie din București³, pe care îngrijitorii liturghierului din 1937 l-au folosit, de altfel, într'o largă măsură, fără să o spună. În felul acesta, voim să punem în vederea și la îndemâna celor ce vor fi însărcinați cu supravegherea tipăririi viitoarei ediții, un material de note și sugestii pentru îmbunătățirea liturghierului românesc. Observațiunile și propunerile noastre nu sunt atât fructul experienței, practice și observației pe terenul liturgic, cât al cercetării și studiului manuscriselor și tipăriturilor vechi și noi, străine și românești, precum și al diferitelor traduceri și studii științifice făcute în ultimul timp asupra liturghiilor bizantine.

Pentru a pune oarecare ordine și sistemă în materialul nostru, vom semnala și vom discuta, la început, locurile care ni se par susceptibile de o revizuire și modificare, atât în ceea ce privește traducerea textului cât și redactarea tipicului, conducându-ne în general de ordinea în care acestea intervin în cuprinsul liturghierului; vom enumera după aceea, pe scurt, adaosurile, precizările și dezvoltările mai mărunte ce trebuiesc făcute și, în sfârșit, părțile care trebuiesc scoase din cuprinsul liturghierului din 1937.

I

AMĂNUNTE DE REVIZUIT

1. Când se toarnă miridele în sfântul potir?

În primul rând, voim să atragem atențiunea asupra unui amănunt de tipic în legătură cu împărtășirea credincioșilor, amă-

2. Vezi: Prof. I. Zugrav, *Noul Liturghier*, în rev. „Candela” (Cernăuți), an. 1938, pp. 405-409; Icon. V. Iordache, *Noul Liturghier*, în rev. „Cronica Romanului”, an. XVI n. 1 (Ian. 1939), pp. 1-13; Pr. T. Iordache, *O lacună în liturghierul din 1937*, în rev. „Sinaxarul”, an. II, n. 10 (15 Aug. 1942), p. 2, ș. a. — Cel din urmă se referă numai la lipsa inițială, din cuprinsul liturghierului, a ecteniilor și a rugăciunilor la tot felul de trebuințe, lipsă care de altfel fusese remediată la cererea insistentă a preoțimii, prin tipărirea ulterioară a acestora într'un adaos anexat la restul exemplarelor nevândute până atunci (1941).

3. *Contribuții la revizuirea liturghierului român. Proscomidia și liturghia Sf. Ioan Gură-de-Aur*. Studiu și text. Buc., 1931.

nunt care, deși în ordinea cuprinsului liturghierului nu este cel dintâiu de avut în vedere, prezintă totuși o importanță mai mare și necesită o discuție mai amănunțită, întru cât atinge o interesantă problemă de teologie liturgică.

Este adevărat că, din nefericire, împărtășirea credincioșilor, care constituia la început nu numai scopul principal ci însăși rațiunea de a fi a liturghiei creștine, a devenit dela un timp un fenomen excepțional și extrem de rar⁴. Ceva mai mult, pe alocuirea, împărtășirea credincioșilor a fost pur și simplu izgonită din liturghie, deoarece chiar cele trei sau patru împărtășiri generale de peste an (Paști, Crăciun, Sâmpetru, Sântă-Măria-Mare) au de obicei loc fie înainte de începerea (pentru copii) fie după sfârșitul liturghiei (pentru cei mari), sub pretextul că în felul acesta se asigură mai bine ordinea și buna rânduială în biserică în timpul sfintei slujbe. Așa încât chemarea diaconului „*Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați!*” a rămas de fapt, în practica liturgică de azi, un fel de strigăt în pustiu.⁵ Pentru motive lăaturalnice și nu destul de întemeiate, împărtășirea credincioșilor – altădată încadrată strict și organic în rânduiala liturghiei – a ajuns oarecum un act exterior liturghiei, deoarece se săvârșește în afara ei și uneori chiar fără nicio legătură cu ea. De aceea, unele liturghiere grecești mai noi (ca cel de Ierusalim 1907) nu cuprind absolut nimic care să amintească despre împărtășirea credincioșilor la vremea cuvenită din cursul liturghiei, vorbind numai despre împărtășirea liturghisitorilor. Este, fără îndoială, o regretabilă deviere dela doctrina și practica autentică și originară a Bisericii creștine, pe care cei mai mulți dintre noi au uitat-o, o ignorează sau o disprețuesc. Pe drept se ridică, deci, proteste împotriva ei, nu numai din sânul Bisericii ortodoxe ci și din al celei romano-catolice⁶.

Ca în atâtea alte cazuri, practica s'a abătut și aici dela litera liturghierului. Căci teoretic, liturghierul românesc și cel bulgăresc continuă încă să însereze ritualul împărtășirii credincioși-

4. A se vedea lucrarea noastră *Explicarea sfintei liturghii după Nicolae Cabasila*, Buc. 1943, pp. 61-62.

5. Cp. și S. Salaville, *Liturgies orientales. La Messe. II*, Paris 1942, pp. 62-63.

6. Vezi de ex. P. Rompotis, *Χριστιανική Ἠθική καὶ Λειτουργική*, Atena 1869, p. 381; J. E. Mesoloras, *Ἐγχειρίδιον Λειτουργικῆς τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Atena 1895, p. 172; Mgr. Harscouët, *Horizons liturgiques*, Paris-Tournai 1942, pp. 57-58.

lor, la locul lui normal din rânduiala liturghiei⁷. Tocmai în legătură cu aceasta, vrem să reamintim un amănunt de tipic pe care ultimele ediții românești ale liturghierului l-au omis, în ciuda unei doctrine bine stabilite a Bisericii ortodoxe.

Anume, se știe că *miridele* sau părțile scoase din prescurile dela proscomidie în cinstea sfinților și spre folosul viilor și al morților, nu se prefac în Sfântul Trup al Domnului (cum se prefacă *Agnetul*), ci numai se împărtășesc din sfințenia acestuia⁸. Este și acesta unul dintre punctele deosebitoare de teologie liturgică, între noi ortodocșii de o parte și romano-catolici și unioniștii greci de altă parte cari au adoptat teza contrarie. Fără să fie proclamată dogmatic, învățătura aceasta este totuși un punct de tradiție bine câștigat în Biserica ortodoxă, care și-a însușit-o oficial, prin faptul că a consemnat-o chiar în cărțile ei de slujbă.

Într'adevăr, luând ca bază pe Sfântul Simeon al Tesalonicului, — care nu numai că formulează cel dintâiu această doctrină, dar trage și consecințele ei practice pentru ritualul liturgic al împărtășirii credincioșilor, sfătuind în termeni clari pe preot să nu împărtășească pe laici din miride ci să fie atent și să ia cu lingurița din Sfântul Trup⁹, — liturghierele ortodoxe au inserat la locul respectiv din rânduiala liturghiei o „*Insemnare (învățătură) pentru sfărmarea sfântului Agnet*“. Reproducând aproape textual cuvintele sfântului Simeon, această notă de tipic previne pe preot să nu împărtășească pe credincioși din miride, căci acestea nu sunt Trupul Domnului. Acest avertisment, pe care îl înscriu

7. Vezi *Sfintele și dumnezeieștile Liturghii ...* Buc. 1937, p. 174 (Cp. și *Povăuirile...* din aceeași ediție, p. 374) și *Slujebnic*, Sofia 1924, p. 110.

8. Vezi Sf. Simeon al Tesalonicului, *Despre sfânta liturghie*, cap. 94: „...Miridele nu se prefac nici în trupul Stăpânului, nici în trupurile sfinților, ci sunt numai daruri și prinoase și jertfe prin pâine, după urmarea Stăpânului, și aduse Acestuia în numele lor“ (Migne, P. G., t. CLV, col. 281 C și trad. rom. cu titlul *Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe...*, retip. de Toma Teodorescu, Buc. 1865, p. 100).

9. *Despre sfânta liturghie*, cap. 94, trad. rom. cit., pp. 100-101: „Trebuie se ști că la cuminecarea înfricoșatelor Taine, preotul să nu ia din miride, ci din Trupul Stăpânului să cuminece pe cei ce vin către dânsul. Căci măcar că toate s'au făcut una prin unirea Prea Sfântului Sânge, — și de se va cumineca cineva cu miride se împărtășește Sângelui celui stăpânesc, — dar de vreme ce trebuie din Trupul și din Sângele lui Hristos să se cuminece tot credinciosul, preotu luând cu lingura Trupul și Sângele Stăpânului, cuminecă pe cel ce vine la dânsul. În adevăr, toate miridele puindu-se în potir s'au împreunat Trupului și Sângelui lui Hristos; mai bine este însă — după cum socotesc — a păzi și a lua cu lingura din dumnezeiescul Trup“.

și manualele de Liturgică mai răsărite¹⁰, e menținut și în ultima ediție a liturghierului românesc: „Căde-se a ști că păticea XC se împarte preoților și diaconilor care slujesc, iar celelalte două sfinte părți, adică NH și KA, se sfărâmă în atâtea păticele câte să fie de ajuns pentru cei ce se vor împărtași. Iar din păticea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu, din păticelele celor nouă Cete și din cele pentru vii și morți, nu se împărtașește nimeni, ci numai din sfânta Pâine...”¹¹.

Dacă teoretic, poziția ortodoxă este precizată aici clar, totuși, din felul cum același liturghier descrie mai departe rânduiala împărtașirii clericilor, nu se vede de loc respectarea și aplicarea în practică a acestei doctrine, deoarece prescrie că cele două părți din Sfântul Trup destinate împărtașirii credincioșilor se toarnă în sfântul potir odată cu *miridele*, imediat după împărtașirea liturghisitorilor și *înainte* de împărtașirea mirenilor¹². Cum va putea distinge deci preotul, în momentul împărtașirii credincioșilor, miridele, de cele două părți din Sfântul Trup, mai ales că și acestea din urmă au fost sfărmate în mici păticele, ca să ajungă tuturor celor ce voiesc să se împărtașească, așa cum prescrie clar liturghierul? Cum rămâne atunci cu prescripția tipiconală amintită că poporul trebuie împărtașit numai din Sfântul Trup? Iată deci o dificultate de practică liturgică, pe care o prezintă nu numai ultima ediție a liturghierului românesc, ci și altele câteva, anterioare ei (Iași 1845, București 1887, 1895, 1912, 1921, Cernica 1927 și altele).

Vechile liturghiere românești, deși mai sărace și mai laconice în instrucțiile de tipic pe care le presară printre textul sau formularul liturghiilor, rezolvă dificultatea de mai sus, prescriind categoric că miridele nu se pun în potir odată cu cele două părți din Sfântul Trup, din care trebuie să se împărtașească poporul, ci abia *după* împărtașirea acestuia. Într'adevăr, mai toate vechile

10. Vezi de ex. B. C i r e ș e a n u, *Tezaurul liturgic al sfintei Biserici creștine ortodoxe de Răsărit*, t. III, Buc. 1912, p. 210.

11. Vezi Liturghierul de Buc. 1937, pp. 168 și 242.

12. „După aceea (adică după împărtașirea diaconului cu Sfântul Sânge), diaconul ia sfântul Disc, îl pune deasupra sfântului Potir și trage în el, cu sfântul burete, mai întâi păticelele NH și KA, apoi pe a Sfintei Fecioare, ale celor nouă Cete și la urmă pe ale viilor și morților, zicând :..” etc. După rostirea rugăciunilor respective, urmează apoi chemarea la împărtașire a poporului (*Liturghierul*, aceeași ediție, pp. 172-174).

ediții ale liturghierului românesc au în plus, față de liturghierele mai noi, un tipic sau o rânduială deosebită pentru cazurile când sunt credincioși de împărtășit în cadrul liturghiei. De obicei, ele intercalau această rânduială între „Învățătura pentru sfărâmarea Sfântului Agneț” sau figura care reprezenta așezarea pe disc a părților Sfântului Trup și între ceremonialul plinirii sfântului potir, delimitând-o grafic, în chip destul de vizibil, prin două semne convenționale, pentru ca liturghisitorii să o poată deosebi ușor de rest și să treacă peste ea dacă n'aveau credincioși de împărtășit. Ea era precedată de o notă specială de tipic, sub forma unui avertisment către preot, redactată în termenii următori: „Și de nu va fi nimenea să se cuminece, după aceste învățături ce sânt mai jos, îndată să treci înainte la foaia (sau pagina).., unde este semnul... Iar de va fi cineva să se cuminece, trebuie mai de cu vreme să știi această învățatură și însemnare care s'a pus aicea în față...”. Urma îndată o „*Insemnare (învățatură) pentru sfărâmarea sfântului agneț și pentru cum trebuie a cumineca pre norod, și cu ce părți ale sfântului agneț*”. După ce arată cum trebuie făcută sfărâmarea sfântului Agneț, adaugă: „Iară din partea Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu, sau a celor nouă cete, sau dintr'altelc câte sunt pre sfântul discos, pentru vii și pentru morți, să nu îndrăznești a cumineca pre nimenea nicidecum, *nicl care cumoa să le ștergi de pre sfântul discos în sfântul potir, până nu oei cumineca pre toți câți vor fi rânduți*, ci numai din cele două părți care au rămas din sfântul agneț, adecă din NH și KA să-i cumineci”. După această învățatură urma apoi rânduiala împărtășirii clericilor, chemarea la împărtășire și rânduiala împărtășirii poporului și abia după aceea, nota de tipic: „Atuncea diaconul luând sfântul Disc, îl rădică deasupra sfântului Potir și șterge (miridelé) cu buretele foarte bine, cu luare aminte și cu bună cucernicie, zicând: *Spală, Doamne, păcatele celor ce s'au pomenit aici...*”, etc.¹³.

Și mai lămurite erau în acest sens explicațiile pe care le dădeau manualele românești de Liturgică mai vechi. Cităm astfel pe acela al episcopului Ghenadie Enăceanu: „După ce se

13. Vezi de ex. Liturghierele de : Iași 1759 și 1793 ; Râmnic 1767, 1787, 1813 și 1862; București 1729, 1798, 1833 și 1862; Sibiu 1798, 1809, 1814, 1827, 1831, ș. a. Într'o formă deosebită, dar în fond același lucru, găsim în edițiile de Chișinău ale liturghierului românesc (1815, 1837 și 1859) și Blaj 1905. Pentru unele din aceste ediții vezi și Pr. P. Vintilescu, *Contribuții la revizuirea liturghierului român*, Buc. 1931, p. 150, nota 281.

împărtășesc liturghisitorii, atunci unul din diaconi, de nu vor fi laici de împărtășit, pune toate părticelele de pe disc în sfântul potir, zicând troparele învierii, precum se arată la liturgie; *iar de vor fi de împărtășit*, atunci se pun sfărâmate în potir numai două părți din sfântul Agniț, NH și KA, puindu-se și lingurița, pentru a se da Impărtășirea cu dânsa, iar părticelele celelalte se pun în potir după ce se termină împărtășirea de afară, ca nu puindu-le înainte, să se întâmple din nebagare de seamă să împărtășească și dintr'însele pe popor¹⁴. La fel glăsuesc și manualele de Liturgică mai noi¹⁵, ca și unele studii¹⁶, ediții neoficiale ale liturghiei¹⁷ și manuale de tipic¹⁸. Se pare că modul de a face, prescris de vechile liturghiere se respectă cu mai multă strictețe în Ardeal, unde amănuntele tipiconale de mai sus s'au impus până și în unele modeste tâlcuiri ale liturghiei¹⁹.

Dar nu numai în Biserica românească, ci și în cea grecească, doctrina sfântului Simeon al Tesalonicului că miridele nu se prefac în Sfântul Trup și că deci ele nu pot constitui materie a Sfintei Impărtășiri, a fost literă de Evanghelie pentru mai toți teologii și tâlcuitorii vechi și noi ai liturghiei, deși se pare că în ceea ce privește modalitatea aplicării practice a acestei doctrine

14. G e n a d i e, fost episcop de Argeș, *Liturgica*, Buc. 1877, p. 121.

15. Vezi de ex. B. C i r e ș e a n u, Op. și tom. cit., p. 214; M i t r o f a n o v i c i V., T â r n a v s c h i T. și C o t l a r c i u c N., *Liturgica Bisericii ortodoxe*, Cernăuți 1929, p. 593.

16. T. T a r n a v s c h i, *Despre cele mai însemnate liturghii...*, Cernăuți 1893, pp. 147, 149.

17. *Oratoriu, cuprinzând orațiuni și rugă...*, combinat de M e l c h i s e d e k, 1869, pp. 299-302.

18. I c o n. D. L u n g u l e s c u, *Manual de practică liturgică*, Buc. 1926, p. 73: „Dacă sunt de cuminecat pâine la patru sau cinci credincioși, se pot pune în sfântul potir toate (părticelele) de pe disc, preotul putând rupe cu lingurița din părticelele NH și KA. Dacă sunt mai mulți, le sfarmă mai întâi pe acestea două, le pune în sfântul potir, pune lingurița și-l acopere...”, etc.

19. Vezi de ex. P r. N. V o n i c a, *Tâlcuirea sfintei liturghii*, Sibiu 1942, p. 113 și 116: „După ce preotul s'a împărtășit cu sfintele taine, ia părticelele din trupul Domnului rămase, anume cele cu literele NH și KA fărâmându-le, ca să ajungă credincioșilor ce se vor împărtăși, le pune în potir. Apoi ia potirul cu amândouă mâinile și după ce crâznicul deschide ușile din mijloc ale Sf. Altar, preotul se arată și ridicând potirul în sus zice: *Cu frica lui Dumnezeu...*, etc. După ce toți credincioșii s'au împărtășit..., preotul se întoarce la masa din sf. altar și luând sf. disc, trage cu buretele în potir toate celelalte părticele de pe disc, zicând: *Spală, Doamne, păcatele celor ce s'au pomenit aici...*”, etc. Cp. și P r. D. T u d o r, *Jertfa laudei. Predici liturgice pentru toate duminicile anului bisericesc*, Arad 1945, p. 312.

nu sunt nici ei destul de clari. Cităm astfel din sec. XVII pe vestitul teolog Meletie Sirigul²⁰, iar din zilele noastre pe Dim. Panaghiotopoulos²¹. Iată însă că unele din edițiile mai noi ale liturghierului grecesc se preocupă în chip evident de amănuntul vizat de noi, precizând momentul când trebuiesc turnate în potir miridele: „Având preotul să împărtășească pe credincioși, nu trebuie să toarne (în potir) alte părți, în afară de ale Trupului Domnului, care se sfarmă în mici părțițele, până se va da dumnezeiasca Impărtășanie. Numai după aceea toarnă și celelalte miride în potir“²².

Și Biserica rusească împărtășește doctrina sfântului Simeon, precum și respectarea ei în praxa liturgică. Cităm în acest sens pe cunoscutul liturgist A. I. Maltzew, care în traducerea germană a liturghiilor ortodoxe făcută de el după izvoade grecești și slavonești, descrie ritul împărtășirii credincioșilor ținând cu grijă seamă de considerațiile de mai sus²³. Liturghierul bulgar a menținut, de asemenea, prescripția tipiconală din vechile liturghiere slave, care oprește amestecarea miridelor cu părțile menite împărtășirii credincioșilor, înainte de împărtășirea acestora (vezi de ex. *Slujebnic*, Sofia 1924, p. 108).

Se înțelege de la sine că romano-catolicii, adoptând teza contrarie — că adică toată pâinea de pe disc se preface în Trupul Domnului, — n'au avut deloc interesul să promoveze în cărțile liturgice ale ortodocsilor doctrina sfântului Simeon. Ba dimpotrivă, ei accentuează, ori de câte ori au prilejul, că credincioșii se împărtășesc și din miride.²⁴ Este explicabil deci pentru ce atât doc-

20. Vezi explicarea sa liturgică, inserată în scrisoarea sinodală a patriarhului ecumenic Paisie I către patriarhul Nicon al Moscovei, la K. Delikanis, *Πατριαρχικά έγγραφα*, t. III, C-pol 1905, p. 53: „...Trebuie să ia aminte preotul ca să nu împărtășească pe vreun creștin din miride, ca să nu cadă în idolatrie...”.

21. *Ἑρμηνεία εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν*, ed. III, Atena 1933, p. 247: „După împărtășire, diaconul varsă în sf. potir părțile rămase din sf. Pâine, iar cu ele și miridele de pe disc ale sfinților și ale credincioșilor pomeniți (deși acestea nu sunt trupul lui Hristos)...”.

22. Vezi *Ἡ θεία λειτουργία...*, ed. IV, Tripolis 1892, p. 54 nota (a) și *Ἡ θεία λειτουργία...*, Atena 1924, p. 56, nota (a) din col. 2.

23. Vezi A. I. Maltzew, *Die Liturgien der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes*, Berlin 1894, pp. 109-111. Cp. și *Dumnezeiasca liturghie meditată de Nicolae Gogol*, Trad. de Pr. M. Dumitrescu, Râmnicu-Vâlci, 1937, p. 98.

24. Vezi de ex. nota 176 a lui Jacob Goar, la locul respectiv din liturghia Sf. Ioan Hrisostom, în *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum*, Paris 1647, p. 151,

trina sfântului Simeon cât și nota de tipic privitoare la modalitatea respectării ei au fost excluse din edițiile evhologhiului mare și ale liturghierului tipărite de *Propaganda*, pentru uzul uniților de rit liturgic grec (bizantin). Dar dacă o astfel de omisiune este explicabilă pentru liturghierul uniților, ea este regretabilă și nejustificată pentru liturghierul nostru. Fie că a fost făcută cu știință sau fără știință, ea a dat prilej și motiv uniților să afirme că, în practică, doctrina formulată de sf. Simeon nu se observă nici la ortodocși, — deoarece și ei împărtășesc pe laici, fără distincție, atât din Agneț cât și din miride — și că, prin urmare, nota respectivă, prin care preotul e sfătuit să nu împărtășească pe credincioși din miride, trebuie exclusă, atât din liturghierul unit cât și din cel ortodox, „ca nelogică și neconformă cu adevărul”²⁵.

Restabilirea tipicului din vechile liturghiere românești ar înlătura deci posibilitatea unor asemenea critici, ar pune capăt unei reale dificultăți practice în care sunt puși adesea liturghisitorii și ar face posibilă respectarea strictă a unei doctrine liturgice de veche și bună tradiție în Biserica ortodoxă.

Pe baza celor expuse până aci, rezumăm atitudinea și părerea noastră cu privire la această chestiune, în două puncte: 1) Impărtășirea credincioșilor în biserică, oricât de sporadic și de rar ar avea loc, să se facă numai în cadrul și la locul normal din rânduiala liturghiei, restituindu-se astfel liturghiei sensul ei de a fi și caracterul ei original și autentic. 2) În cazul când sunt deci credincioși de împărtășit, miridele de pe sfântul disc să nu fie turnate în sfântul potir decât după împărtășirea credincioșilor, pentru ca preotul împărtășitor să nu se mai izbească de dificultatea de a nu putea distinge în potir miridele de părțile sfântului Trup.

Cu modificările pe care propunerile de mai sus le-ar face necesare în redactarea tipicului din actualul liturghier românesc, rânduiala liturghiei dela împărtășirea liturghisitorilor înainte ar decurge în modul următor, *atunci când sunt credincioși de împărtășit*: Imediat după împărtășirea liturghisitorilor din sfântul Sânge, diaconul (dacă este, dacă nu, preotul) toarnă în potir cele două

col. 1 : „Șterge cu buretele: Pentru ca pâinea sfințită, și toate părțile care trebuiesc date poporului la împărtășire, să cadă în potirul cu sfânta specie a vinului”.

25. Vezi T. B o n t e a n u, *Proscmedia din oficiul liturgic bizantin. Scurt studiu istorico-liturgist* (Retipărire din „Cultura creștină”), Blaj 1943, pp. 14-16 (Cp. și recenzia noastră asupra acestei lucrări, în rev. „Biserica ortodoxă română”, an 1945, pp. 456, 463).

părți din sfântul Trup destinate împărtășirii credincioșilor (NH și KA), fărâmate în mici părțicele, ca să ajungă tuturor celor ce vor voi să se împărtășească (în practică fărâmarea se poate face cu lingurița, după ce au fost turnate în potir). Pune apoi în potir lingurița și ridică sau trage perdeaua deschizând și ușile împărătești. Primind potirul dela preot, chiamă poporul la împărtășire cu formula știută, iar preotul împărtășește pe norod după rânduiala prescrisă de obicei în liturghier ²⁶. După aceea, binecuvântând poporul cu potirul prin formula „*Mântuește, Doamne, poporul Tău...*”, se întoarce în altar și depune potirul pe sfânta Masă. Acum diaconul șterge cu buretele miridele de pe disc în potir, în ordinea știută și rostind formulele prescrise de liturghier, în timp ce preotul recită rugăciunea tainică de mulțumire după împărtășire. Urmează acoperirea discului și a potirului cu pocrovețele respective și transportarea lor la proscomidiar cu ritualul obișnuit, după care rânduiala liturghiei își urmează cursul cunoscut.

Ordinea descrisă aci de noi este conformă nu numai cu spiritul vechilor liturghiere românești, cu indicațiile exprese ale liturghiștilor reputați pe care i-am citat și cu practica tradițională păstrată încă riguros în multe regiuni mai conservatoare ale ortodoxiei, ci și cu unele traduceri apusene mai noi ale liturghiilor bizantine, care au la bază tipicul Marei Biserici dela C-pol și al Sfântului Munte ²⁷.

Un cuvânt de adăugat mai avem în legătură cu locul formulei „*Spală, Doamne, păcatele celor ce s'au pomenit aici, cu cinstit Sângele Tău, pentru rugăciunile sfinților Tăi*”, pe care diaconul o rostește, pe lângă altele, în timpul turnării miridelor în potir. Obișnuit, liturghierul românesc o așează în fruntea troparelor învierii prescrise de liturghier pentru acest moment liturgic, adică înainte de „*Învierea lui Hristos văzând...*” ²⁸. Nu ni se pare însă fără temeiul părerea că locul cel mai logic și mai potrivit al acestei formule ar fi în urma tuturor celor ale învierii, adică după „*O Paștile cele mari...*”. Rostirea ei ar coincide atunci exact cu turnarea ultimelor miride de pe disc — adică cele pentru vii și morți — la care textul formulei se și referă în chip exclusiv, în timp ce troparele precedente au însoțit turnarea celor

26. Vezi Liturghierul de Buc. 1937, p. 174.

27. Vezi de ex. F. Mercenier et Fr. Paris, *La Prière des Églises de rite byzantin*. Tome I. Prieuré d'Amay-sur-Meuse (Belgique) 1937, pp. 248-250; Al. Maltzew, *Op. cit.*, pp. 109-111.

28. Vezi Liturghierul de București, 1937, p. 172.

dintâi miride, adică cea a sfintei Fecioare, și cele ale celor nouă cete. O asemenea părere și-a găsit aplicarea practică în uzul liturgic al unora dintre bisericile grecești încă din sec. XVII, când învățatul teolog Meletie Sirigul o semnală și o justifica, în explicarea sa liturgică: „...Părerea Bisericii noastre este că miridele se toarnă în potir pentru ca să spele păcatele celor pomeniți, cu cinstitul Sânge al Domnului, așa ca și cum sf. Ioan, care a fost de față la Răstignire, ar lua pe un păcătos oarecare ca să-l poarte pe sub rănilor lui Iisus, din care a curs sângele și ca să-l spele cu el... De aceea, mulți în eparhia noastră, care cunosc această părere, spun că toarnă miridele în potir după rugăciunile învierii, odată cu cuvintele următoare: *Spală, Doamne, păcatele celor ce s'au pomenit aici, cu scump Sângele Tău, pentru rugăciunile sfinților Tăi*”²⁹.

Uzul semnalat de Meletie Sirigul este cu atât mai justificat când nu sunt credincioși de împărțit și când, prin urmare, miridele se pot turna în potir odată cu părțile din Sfântul Trup; în acest caz, rostirea troparelor învierii însoțește turnarea în potir a părților Sfântului Trup, iar „*Spală, Doamne...*” pe a miridelor sufletelor, așa cum prescrie, de ex., liturghierul grecesc al Bisericii din patriarhatul Antiohiei³⁰. Nu e deci de mirare dacă edițiile citate ale liturghierului grecesc consacra oficial această situație, plasând formula în chestiune abia după „*O, Paștile cele mari...*” și prescriind rostirea ei concomitent cu turnarea în potir a miridelor pentru credincioșii vii și morți³¹. La fel au procedat încă mai de mult liturghierele rusești, fiind imitate de cele bulgărești de azi³², precum și traducerile moderne citate de noi mai sus³³. Este interesant să menționăm că găsim aceeași așezare chiar și în edițiile de Chișinău ale liturghierului românesc³⁴, precum

29. Vezi lucrarea citată la nota 20, Ibidem, pp. 53-54.

30. Vezi *H θεία λειτουργία..., Tripolis 1892, pp. 54 și 86.

31. *Liturghierul grecesc* de Tripolis 1892, p. 54 și *Liturghierul de Atena* 1924, pp. 56-57.

32. Vezi de ex. *Slujebnic*, Moscova 1854, Sofia 1924 și 1928 (Pentru ultima ediție cp. și Pr. P. Vintilescu, Op. cit., p. 150, n. 281).

33. F. Mercenier et Fr. Paris, Op. și tom. cit., p. 249; Al. Maltzew, Op. cit., p. 111.

34. Vezi de ex. *Liturghierul* de Chișinău 1859, foaia 159, fața întâia.

și într'una din edițiile românești neoficiale, mai vechi, ale liturghiei sfântului Ioan, care are la bază izvoare rusești ³⁵.

2. „Vremea este a face Domnului...“, sau „Venit-a vremea să lucreze Domnul...“?

Un caz semnificativ pentru strânsa legătură dintre revizuirea cărților liturgice și traducerea oficială a Sf. Scripturi, ni-l oferă formula invocatorie cu care diaconul anunță clipa începutului sfintei liturghii, cerând dela preot binecuvântarea cuvenită. Această formulă, integrată în ritualul pregătitor pentru începerea liturghiei, apare pentru prima oară în codici din sec. XII-XIII (deși întrebuințarea ei e cu mult mai veche), având, în absolut toate manuscrisele și edițiile, textul: *Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ...* ³⁶, adică: „*Vreme(a) este a face Domnului...*“, așa cum o găsim în chip constant tradusă în liturghierul românesc până la 1937 ³⁷. În forma aceasta, ea avea un înțeles literal și direct destul de limpede și era în perfectă concordanță cu cadrul și momentul liturgic în care era plasată, dacă avem în vedere că verbul *a face* este aci echivalent cu *a sluji*, *a liturghisi* sau *a aduce jertfă*, așa cum îl redau, pe bună dreptate, toate traduceri moderne ale liturghiilor bizantine. ³⁸ Așa au înțeles, de altfel, și așa explică toți tâlcuitorii care au avut prilejul să se ocupe de acest amănunt al formularului liturgic. ³⁹

35. *Oratoriu...* combinat de Melchisedek, p. 302. La fel și în *Tipicul arhieresc bizantino-slavon la sfintele liturghii*, Chișinău 1943, pp. 42-43 (tradus după *Rânduiala slujbei arhieresti*, ediția Sinodului, Moscova 1907).

36. Vezi A. Dmitrievski, *Descrierea manuscriselor liturgice păstrate în bibliotecile Răsăritului ortodox* (rus.), t. II — *Εὐχολόγια* —, Kiev 1901, p. 140 și P. Trembela, *Op. cit.*, p. 20.

37. Singura variație existentă în traducerea românească a acestei formule era doar înlocuirea cuvântului *vreme(a)*, de origine slavă, prin termenul corespunzător de origine latină *timpul*, la unii editori sau liturghiști influențați de curentul latinist (ca de ex. Melchisedek, *Op. cit.*, p. 229; Mitrofanovici și colab., *Liturgica...*, p. 535; *Liturghierul* de Blaj 1905, p. 73), ceea ce nu schimba cu nimic înțelesul.

38. „Il est temps de sacrifier au Seigneur...” (vezi de ex. C. Charon, *Les saintes et divines liturgies...*, Beyrouth-Paris 1904, p. 14; Dom Pl. de Meester, *La divine liturgie de S. Jean Chrysostome...*, ed. III, Paris-Roma 1925, p. 25 și F. Mercenier et Fr. Paris, *Op. și t. cit.*, p. 218), sau: „Es ist Zeit, zu dienen dem Herrn...” (Al. Maltzew, *Op. cit.*, p. 48).

39. „Prin această invitație, diaconul vestește pe preot că acum a venit momentul să înceapă slujba sfântă, orânduită de Iisus Hristos întru pomenirea morții Lui și să aducă Ființei supreme proslăvirea cea mai de preț și mulțumi-

E interesant să remarcăm că verbul *a face* (ποιῆσαι) din această formulă figurează, cu același înțeles, în porunca dată, de Mântuitorul, sfinților Săi apostoli, la instituirea Sf. Euharistii: „Aceasta (*să*) *faceți* (ποιεῖτε) întru pomenirea mea“ (Luca XXII, 19).⁴⁰ Este, desigur, motivul principal pentru care formula în chestiune a fost aleasă și inserată în ritualul liturgic, întrucât ea răspundea, aproape ca un ecou, poruncii divine.

Ca atâtea alte formule sacramentale, folosite în slujbele bisericesti, propozițiunea „*Vremea este a face Domnului*..“ este de proveniență biblică: ea constituie prima parte a vers. 126 din ps. CXVIII (în Septuaginta) sau CXIX (în textul ebraic). În forma de mai sus, consacrată de o veche și generală întrebuințare în liturghierul ortodox, versetul acesta e luat din versiunea greacă a Septuagintei, care stă la baza mai tuturor traducerilor românești ale Bibliei, terminând cu ediția oficială a Sf. Sinod din 1914.

Ce s'a întâmplat însă? În ultimul timp, revizuiuându-se traducerea românească a Bibliei, respectiv a Vechiului Testament, după alte izvoare decât Septuaginta, versetul biblic, de care ne ocupăm, a fost tradus într'un chip cu totul altfel decât până acum, și anume: „*Este vremea ca Domnul să lucreze...*“ (edițiile britanice),⁴¹ „*Vremea este, Doamne, ca să lucrezi...*“ (trad. păr. prof. Gr. Pișculescu și Pr. V. Radu, în Biblia editată de Fundațiile Culturale Regale),⁴² sau: „*Venit-a vremea să lucreze Domnul...*“ (trad. I. P. Sf. Patriarh Nicodim, în diferite ediții ale N. T. cu psalmii și în Biblia Institutului Biblic 1945). Din dorința de a pune textele liturgice de origine biblică de acord cu noua traducere a Sf. Scripturi, îngrijitorii liturghierului din 1937 au înlocuit versiunea veche („*Vremea este a face Domnului*“), cu una nouă, și anume: „*Venit-a vremea să lucreze Domnul...*“

S'a procedat bine? — Credem că nu. Mai întâi, pentru că, din

rea cea plină de zel“. — I. Dmitrevski, *Expunere istorică, dogmatică și mistică a liturghiei* (în rus.) Ed. III, Moscova 1823, pp. 36-37 din a treia serie de paginație. Cp. și *Dumnezeiasca liturghie meditată* de N. Gogol, trad. rom. cit., p. 34: „Este vremea să săvârșim slujbă noastră față de Domnul...“.

40. Cp. și V. Mitrofanovici și colab., Op. cit., p. 535.

41. Ca în unele traduceri franceze: „Il est temps que l'Eternel agisse...“ (vezi de ex. *La Sainte Bible...* par L. Segond, nouv. éd. revue, Paris 1930, p. 539).

42. Ca în *Vulgata*: „Tempus faciendi, Domine...“ (vezi L.-Cl. Fillion, *La Sainte Bible commentée d'après la Vulgate et les textes originaux*, VIII-e éd., t. IV, Paris 1924, p. 360).

punctul de vedere al exactității filologice, textul original ebraic nu sprijină deloc noua traducere, cum s'ar putea crede, ci — dimpotrivă — în acest loc el este de perfect acord cu Septuaginta ⁴³. Al doilea, pentru că, din punctul de vedere care ne interesează — adică cel liturgic —, noua traducere schimbă fundamental înțelesul formulei noastre, ceea ce face ca menținerea ei în locul respectiv din rânduiala liturghiei să devină absurdă și fără noimă. Căci, pe când în versiunea veche, accentul se punea pe acțiunea liturghisitorilor, noua versiune atribue, dimpotrivă, un rol activ Mântuitorului, în slujba care stă să înceapă. Și ce ar putea, oare, să însemne aceasta? Că liturghia pământească este o *lucrare a lui Dumnezeu*, în care noi am avea deci un rol pasiv? — Să nu fie! Noi știm că, în liturghie, Mântuitorul nu intervine activ decât în clipa sfințirii darurilor, când El Insuși, prin puterea Sf. Duh și prin mâna preotului, preface darurile noastre și le primește în Sfântul Său Trup și Sânge. Dar până atunci, ca și după aceea, rolul activ revine liturghisitorilor; liturghia este o slujbă omenească, pe care obștea credincioșilor, adică Biserica pământească sau luptătoare, o aduce lui Dumnezeu, prin reprezentanții ei sfințiți (clerici), așa cum și în liturghia cerească rolul activ revine Bisericii triumfătoare, adică îngerilor și sfinților.

S'ar putea ca varianta „*Vremea este ca Domnul să lucreze...*” să pară mai nimerită și mai în concordanță cu contextul psalmului din care face parte, motiv pentru care ar putea fi menținută în *Biblie*; adoptată însă în *liturghie*, ea ar încurca foarte rău lucrurile, precum vedem. De aceea, ea n'a fost acceptată până acum în niciun alt liturghier ortodox și în nicio traducere modernă a liturghiilor bizantine, dar a început a fi produsă, după liturghierul din 1937, în unele explicări populare ale liturghiei ⁴⁴.

Iată deci motivele pentru care sperăm și credem că viitoarea ediție a liturghierului românesc va reveni la vechea versiune „*Vreme(a) este a face Domnului...*”, care nu numai că reprezintă o traducere literală și exactă a originalului ebraic și a Septuagintei, dar corespunde perfect rostului pentru care a fost introdusă în întrebuințarea liturghierului ortodox.

Diaconul ENE BRANIȘTE

43 עַתָּ לְעִשְׂוֹת לַיהוָה... *Biblia hebraica...* edidit Rud. Kittel, ed. III, Stuttgart, 1937, p. 1084 (la ps. 119, vers. 126).

44. Ca de ex. Pr. C. Dron și C. Vuescu, *Sfânta liturghie lămurită pe înțelesul tuturor*, ed. II, Buc. 1943, p. 57.

CTITOR DE VIAȚA MONAHALĂ NOUĂ

Infăptuirile Inalt Preasfințitului Patriarh Nicodim dela mânăstirea Neamțului, prin măreția și valoarea lor, ca și prin însemnătatea lor pentru viața monahismului românesc din secolul al XX-lea în genere, au ajuns să fie, încă de mult, un lucru îndeobște apreciat de toți cei ce se interesează de binele și prosperitatea Bisericii Ortodoxe Române și au adus noului ctitor dela Neamțu elogioase omagii. Dar, dacă sensul acestor infăptuiri a fost adesea subliniat, apoi nu este mai puțin adevărat că preocupările cu privire la monahism ale Inalt Preasfințitului Patriarh Nicodim au fost circumscrise, de cele mai multe ori, de cei ce i-au apreciat opera, aproape exclusiv la mânăstirea Neamțului, fără să se arate că venerabilul Prelat al Bisericii Ortodoxe Române este purtătorul de grijă neobosit și al altor mânăstiri și fără să se remarce îndeajuns că Preafericirea Sa este cu adevărat un ctitor de viață monahală nouă: este ceea ce ne propunem să arătăm în cele ce urmează, de altfel într'un chip cu totul modest, așa cum ne îngăduie spațiul care ne-a fost pus la dispoziție.

Cine a cutreerat, cu dorul tainic de a-și scărda sufletul în razele binefăcătoare ale liniștei și sfînțeniei mânăstirești, plaiurile moldovene și cine s'a oprit chiar și numai câteva ore la minunatele mânăstiri din Eparhia Moldovei și Sucevei, în timpul când Inalt Preasfinția Sa se găsea în fruntea acelei Eparhii, și-a putut da seama că un duh pe cât de tainic, pe atât de înoitor mistuia toată ființa acestor mânăstiri. Pe lângă trezirea conștiinței călugărești cu privire la păzirea pravilelor monahale și a îndatoririlor cultice și latreutice de tot felul, viața monahală din aceste mânăstiri începuse să fie din nou animată de marile idealuri de desăvârșire ale artei bisericesti, care timp de secole

fusese aproape exclusiv apanagiul mănăstirilor. Intr'adevăr, după căderea imperiului bizantin, centrul vieții bisericești dela Constantinopol trecând într'o lungă perioadă de prigoană și de existență minoră, arta bisericească fusese silită să se refugieze și ea dela centru către periferie și își găsisse statornic sălaș prin mănăstiri. Este drept că în lipsă de meșteri de seamă, arta bisericească bizantină a decăzut în foarte multe locuri și din foarte multe puncte de vedere și că secole de-a rândul creștinătatea din răsărit s'a mulțumit cu erzațuri de artă bisericească, dăinuind încă și astăzi convingerea, în cercurile celor puțin cunoscători ai acestei arte, că în pictură, o icoană este cu atât mai autentic bizantină, cu cât prezintă trăsături mai rigide, mai simpliste și mai primitive. Dar oricare a fost forma pe care arta bizantină a îmbrăcat-o, după căderea Constantinopolului și oricât a decăzut ea în genere, nu este mai puțin adevărat că singurele locuri unde a mai fost cultivată după această dată, au fost mănăstirile, care în tot acest timp ne-au prezentat și exemplare unice de adevărată artă bizantină. Deci, cultivarea artei bisericești bizantine, cu toate subdiviziunile ei, face, de secole, parte integrantă, din tradiția mănăstirilor ortodoxe și este ceva cu totul strâns legată de viața monahală. Ei, bine, acest lucru l-a înțeles și a căutat să-l realizeze Inalt Preasfințitul Patriarh, atât la Neamțu, cât și în celelalte mănăstiri din Eparhia Moldovei și Sucevei, câtă vreme a fost întâiul Stăpător al ei, și tot pe acesta caută să-l realizeze și acum din fruntea celui dintâi scaun chiriarhal al Bisericii noastre.

Din punctul acesta de vedere Providența a făcut ca Inalt Preasfințitul Patriarh să găsească un colaborator cât se poate de prețios într'un singular îndrăgostit de frumusețile mănăstirești și adânc și subtil cunoscător al tuturor așezărilor mănăstirești vechi din întreaga Ortodoxie: e vorba de D-l Prof. univ. I. D. Ștefănescu, care a pus la dispoziția Inalt Preasfinției Sale, toate vastele sale cunoștințe, toată râvna sa, tot dorul său de înfăptuire și toată puterea sa de muncă, transformând mănăstirile moldovene, îndeosebi pe cea dela Agapia, în adevărate ateliere, în care arta veche bizantină, descifrată după manuscrise, miniaturi și icoane vechi, a început să iasă din nou cu toată măreția ei la iveală.

Dar grija de viața mănăstirească a fost primul punct din programul Inalt Preasfințitului Patriarh și după venirea Sa în fruntea Arhiepiscopiei Bucureștilor. Și realizările săvârșite

la toate mănăstirile din Eparhie și îndeosebi la mănăstirea Căldărușani, unde dorul după mai bine al Inalt Preasfinției Sale s'a întâlnit cu energia puternică a actualului locotenent de Episcop dela Râmnicul Vâlci, pe atunci exarh al mănăstirilor din Eparhia Bucureștilor și stareț al mănăstirii Căldărușani, P. S. Athanasie, sunt o mărturie vie că Preafericitul Patriarh nu s'a îndepărtat nici măcar o clipă dela linia de conduită pe care și-a înscris-o încă din tinerețe: aceea a ridicării monahismului românesc actual.

Dacă viața monahală dela Neamțu, ale cărei baze noi le-a pus Inaltpreasfințitul Patriarh, nu a putut încă radia lumina și căldura pe care a radiat-o odinioară cea instituită de Paisie și prin celelalte mănăstiri din țară, aceasta se întâmplă din două cauze: mai întâi, pentru că nici vreme nu a fost suficientă, iar apoi, pentru că fiecare Eparhie ambiționează să-și organizeze mănăstirile într'un fel propriu, după o experiență pe care deabia acum o încearcă, temându-se par'că de greșeala imitațiunii, să cheme ucenici dela Neamțu, care să aducă cu ei o experiență de mult făcută și plină de cele mai frumoase roade și cărora să le încredințeze orânduirea mănăstirilor după modelul celei dela Neamțu. Căci e bine să se știe: oricât de mari ar fi greutatețile care sunt legate de crearea unui lucru, ele sunt infinit mai mici, decât cele legate de «re»-crearea aceluiași lucru. Monahismul românesc, creat cu multe secole în urmă și-a trăit timpurile sale de glorie, dar și de decadentă. Problema «re»-creerii acestui monahism s'a pus în mai multe rânduri, dar s'a pus și se mai pune încă numai teoretic. Singurul care a avut toată rîvna să o pună practic și să o și realizeze pe teren a fost numai Inaltpreasfințitul Patriarh Nicodim, la mănăstirea Neamțu. Deaceea, Inaltpreasfinția Sa nu este numai un ctitor de mănăstiri, ci este ceva mai mult: un ctitor de viață monahală nouă, adaptată la cerințele și necesitățile noastre bisericesti actuale.

Abia când se cunosc aceste lucruri își poate lămurii cineva precum se cuvine dragostea și atașamentul Inaltpreasfințitului Patriarh de mănăstirea Neamțului. Nu atât pentru faptul că și-a petrecut aici ucenicia Sa călugărească, nu faptul că a trăit aici ani îndelungați ca monah și stareț, nu faptul că locul nașterii Inaltpreasfinției Sale se găsește prin preajma acestei mănăstiri și nici chiar acela că a refăcut biserica și chiliile mănăstirii, sau că a readus înapoi vatra ei mănăstirească, nu

sunt cele mai grele elemente care atârnă în balanța sensibilității Înaltpreasfinției Sale față de mănăstirea Neamțu, ci elementul precumpănitor este că a «re»-creat aici monahismul românesc al secolului al XX-lea, în această «re»-creare constând însăși ctitoria Sa.

Din punctul acesta de vedere se poate lămurii, pentru cei ce nu știu acest lucru până astăzi, dreptul Înaltpreasfinției Sale de a rămâne mai departe și după venirea în fruntea Arhiepiscopiei Bucureștilor și a Patriarhiei Țării, stareț al mănăstirii Neamțu și a-și exercita depline puteri asupra acestei mănăstiri, cu toate că ea se găsește într'o eparhie străină. Este o chestiune, ca să zicem așa de drept ctitoricesc monahal, definită odată pentru totdeauna de către Sf. Atanase Atonitul, întemeetorul Lavrei din Sf. Munte în tipiconul și testamentul său.

În pragul celui al optzeci și unulea an de viață, pentru tot ce a făcut pentru Biserica Ortodoxă Română și mai ales pentru monahismul românesc, aducem Ctitorului de viață monahală nouă, Înaltpreasfințitului Patriarh Nicodim cele mai respectuoase omagii și-i strigăm laolaltă cu cetele cele nesfârșite ale îngerilor celor în trup: Intru mulți ani Stăpâne!

Pr. Dr. OLIMP N. CACTIULA

TREI SUTE DE ANI DELA „RĂSPUNSUL LA CATEHISMUL CALVINESC“ AL LUI VARLAAM AL MOLDOVEI

(1645—1945).

Dintre înfăptuirile celor cincizeci de ani de binecuvântată de Dumnezeu păstorie a Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim al României și care, ca un nimb strălucitor, se resfrâng asupra întregii Biserici, vom pomeni aici numai de înzeștrarea literaturii noastre teologice cu o bibliotecă întreagă de lucrări — obiect de admirație și prilej de neostoit îndemn la lucru pentru noi care, într'un fel sau în altul, slujim Bisericii și științei teologice ortodoxe!

Prin aceasta s'a arătat întru totul credincios juruințelor solemne pe care le înnoia în fața lui Dumnezeu și a oamenilor în ziua alegerii Inalt Prea Sfinției Sale în supremul scaun de arhipăstor al Bisericii noastre, când evoca „nourul de mărturisitori“ ai ei, binecuvântați ierarhi din zile de mărire și mai ales de restriște ai acestui Neam și ai acestei Biserici, atât de des încercată. Iar printre cei dintâi din cea dintâi cunună, pe care-i invocă, era marele Varlaam, unul dintre înaintașii săi pe șcaunul Moldovei și Sucevei și prototip al său ca ierarh-cărturar și ca iscusit diplomat, îndeosebi prețuit și de Miron Voevod ca și de Vasile Voevod.

În lucrarea de care ne ocupăm aici, de mare însemnătate teologică — cea mai adâncă din toată literatura dogmatică originală, ortodoxă, românească, din vechime, după Mărturisirea lui Petru Movilă —, strălucește fără seamăn conștiința vie, de paznici neînfricați ai bornelor sfinte, a membrilor ierarhiei superioare ortodoxe și românești, de ieri, de azi, de totdeauna.

De aceea, ni s'a părut că aducem cel mai ales omagiu căpeteniei supreme a Bisericii noastre românești, închinându-i studiul de față.

* * *

Implinirea a trei sute de ani de când a văzut lumina tiparului una dintre cele mai însemnate opere, cărora le-a dat naștere înfloritorul veac al XVII-lea, — unul dintre piscurile literaturii religioase la noi —, e un eveniment ce depășește marginile preocupărilor noastre teologice. Insemnăm cu acest prilej, că, dacă în unele Istории ale Literaturii românești scrise în timpul nostru, sub înrâurirea unor curente străine de preocupările strict literare, s'a tot redus locul literaturii religioase vechi (tinzându-se la scoaterea ei din cadrele literaturii), totuși strălucirea și însemnătatea-i covârșitoare pentru toate manifestările poporului nostru, artistice, politice și sociale, a fost cu prisosință dovedită nu de cercetători improvizați, siliți s'o înfățișeze de nevoia unui capitol de împlinit, ci de cunoscători adânci ai ei, adevăratele autorități în materie. Și nu ni se pare de prisos să amintim aici câteva dintre caracterizările cele mai fericite ale veacului apariției acestui document rar din trecutul nostru bisericesc și național, făcute de regretatul Nicolae Cartoian: „Limba scrisă apare la noi întâi în Scripturile Sfinte și se formează, ca limbă literară, în textele religioase până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când apare istoriografia moldovenească în limba națională. Dar chiar după apariția cronicelor, singurele cărți care se tipăresc la noi și se răspândesc peste toate ținuturile românești, menținând unitatea credinței și a graiului, sunt textele sfinte... Mănăstirile au fost cele dintâi focare de cultură ale noastre... Dela aceste focare s'au aprins, cu vremea, luminele pe lângă scaunele eparhiale și pe lângă bisericile de orașe și chiar de sate — pretutindeni unde s'au găsit vlădici ori preoți cărturari și inimoși. Astfel clerul a ajuns să fie aproape singura clasă cultă... Timp de două veacuri clerul a procurat neamului hrana intelectuală... În atmosfera de misticism a acestei literaturi și străvechi arte religioase a viețuit sufletul românesc mai multe veacuri... Prin munca necontenită și plină de trudă a clerului s'a ajuns ca țările noastre să devină, în pragul veacului al XVIII-lea, focarele din care radia lumina culturii în tot Răsăritul ortodox, oprimat sub stăpânire turcească. Pe timpul lui Brâncoveanu, când cinci tipografii lucrau neîntrerupt în țară, gândurile milostive ale Domnului român și ale harnicilor săi prelați se îndreptau până către Arabii din Siria, cărora le trimeteau în dar cărți tipărite la Snagov, în limba lor, și până la Ivirii din Munții Caucazului, cărora le trimeteau tipar și meșteri tipografi.

A tăia latura religioasă din istoria literaturii românești înseamnă a renunța la cunoașterea trăsăturii celei mai caracteristice

din cultura noastră veche și la una din fețele ei de glorie¹.

Lăsăm pe seama istoricilor literari cercetarea și caracterizarea „Răspunsului...” lui Varlaam, din punct de vedere filologic și literar, adică al însemnătății lui pentru dezvoltarea limbii noastre. Năzuința noastră e de a zugrăvi aci numai fața teologică a acestei opere, pe care, în consens cu alți cercetători, nu ne sfiim a o socoti — precum am spus mai sus —, drept cea mai de seamă dintre lucrările dogmatice originale ale literaturii noastre vechi².

Strălucitul mitropolit Varlaam al Moldovei este ierarhul providențial pe care, din pricina înaltelor sale preocupări, atât pentru Biserică, cât și pentru „semenția românească de pretutindeni”, și a excepționalelor sale însușiri cu care a răspuns nevoilor unor vremuri brăzdate de fulgerări și de întunecimi, depășindu-le prin năzuințele sale naționale și bisericești, îl putem asemui cu un Richelieu — dar un Richelieu moldovean, mai bun, mai creștin. Intr’adevăr, două sunt viziunile care polarizează întreaga activitate a feciorului de răzeși din părțile Putnei: desăvârșirea unității neamului românesc și desăvârșirea ecumenicității Bisericii ortodoxe răsăritene. Și întocmai ca două faruri, aceste două gânduri mari, conducătoare, ne luminează: cel dintâi, ciudata alternare a zbuciumului neostoit al nestatornicului și ambițiosului „basileu”, Vasile Lupu, cu împăcările cu Matei Basarab; cel de al doilea, străduințele acestuia pentru reînvierea Bizanțului sub a sa stăpânire (care coincideau cu candidatura lui Varlaam la scaunul de patriarh ecumenic la Constantinopol).

Prin tipăriturile sale făcute pentru „toată semenția românească” — numai în românește —, el a lucrat pentru unitatea limbii, iar prin lupta sa necurmată întru apărarea credinței ortodoxe, a lucrat pentru unitatea ei; două condiții ale unității neamului românesc de pretutindeni.

Prietenia sa cu marele contemporan și prieten, „Prea osvențitul părinte Petru Moghila, fecior de domn de Moldova, Arhiepiscop și Mitropolit Chievului, Haliciului și a toată Rusia”, (cum îl numește în predoslovia la Cazanie), nu-i umbrește nimbul de învățat și de mare ierarh, organizator al unei părți din Biserica ortodoxă; căci

1. N. C a r t o j a n, *Istoria literaturii române vechi*, vol. II; ed. Fundația Regală pentru Literatură și Artă (București 1942), pp. 126—128. V. minunatul capitol „Caracterul general al culturii românești până în secolul al XVII-lea”, din aceste pagini, în întregime.

2. Cf. V. M a n g r a, *Art.* publicat în revista „Biserica și Școala”, anu XXVII, nr. 22, (Arad 1903), 1/14 Iunie, p. 174, care o socotește cea mai de seamă lucrare teologică originală de până azi.

renumele său — paradox creștin care înalță pe cele smerite —, mare, din pricina aleșelor sale însușiri, a pietății sale adânci și a multei sale învățături, care fac ca din stareț a mănăstirii Secul să fie ridicat deadreptul la scaunul de Mitropolit al Moldovei, crește mereu, încât se întâmplă candidatura sa la tronul constantinopolitan... „ceva unic, care nu s'a întâmplat nici înainte, nici după această dată“¹. Iar acest caz unic, în care un ierarh creștin ortodox, care nu era grec, a fost primit, în anul mântuirii 1639, candidat la întâiul scaun patriarhal ecumenic al întregii Biserici răsăritene, merită să fie cu deosebire amintit aici.

La ridicarea sa pe scaunul de întâi-stătător al Bisericii Moldovei, însuși Meletie Sirigul, marele dascăl grec, ținu o frumoasă predică pe tema pericopei evanghelice din capitolul 5 dela Sf. Evanghelie după Luca².

Trebuie oare să căutăm un înțeles oarecum „profetic“ acestui cuvânt, că și cum învățatul dascăl ar fi văzut în Varlaam pe cel ce trebuia să treacă la „cârma“ întregii Biserici a lui Hristos? Nu credem, fiindcă, dacă Biserica lui Hristos e corabia lui Noe, cârmaciul ei unic e Capul ei, pe când membrii ierarhiei sunt văslașii, ce împing corabia, ajutați de duhul care suflă în pânzele ei de unde vrea și unde vrea... Dar această cuvântare ne arată, totuși, cu ce mare prețuire era înconjurat ierarhul moldovean. Și nu numai în cercurile bisericesti, ci și în ale treburilor publice ale țării: căci Domnul Țării, Miron Barnovschi, al cărui duhovnic se aflase vrednic să fie arhimandritul Secului, îi dă misiunea unei solii pe lângă țarul Mihail Feodorovici și pe lângă ruda sa, Petru Movilă. Iar după trecerea întru cele veșnice a Mitropolitului Atanasie, la „anul 1632 luna Septemvrie 23 zile, Duminecă, s'a hirotonit Varlaam Mitropolitul Moldovei...“ scrie Eustatie Logofătul³.

Despre înfăptuirile sale ca Mitropolit, de n'ar grăi oamenii, ar grăi lemnele și pietrele; căci Mănăstirea Trei Ierarhi, despre care

1. D. Russo, *Studii istorice greco-române...*, tomul I (București 1939); ed. Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, p. 229.

2. „Și sta Iisus lângă lacul Ghenizaretului“; spunând între altele: „O, semn vădit al tainei ce am văzut astăzi! Căci Biserica noastră, a neamurilor ostenindu-se în toată noaptea necredinței în această mare a lumii, n'a dobândit nici un câștig, iar după ce a venit Hristos la cârmă cu preoția și învățatura lui, atunci câtă mulțime de suflete s'au prins și au devenit mâncare la tainicul ospăț al lui Dumnezeu. Astăzi ia cu sine la vânatul său un pescar ba chiar îi incredințează cârma și îi poruncește să măie la adânc și să arunce după cuvântul său mrejele ca să prindă peștii săi...“ D Russo, *op. cit.*, I, pp. 232—4.

3. Apud I. Lupaș, *Varlaam Mitropolitul Moldovei* (Cluj, 1934), p. 56.

Paul de Alep scria că „apucă mintea de mirare“, Colegiul și Tipografia, din îndemnul și cu priceperea sa sunt făcute de credinciosul Vasile Voevod. Clerul însuși s'a resimțit de un cărmăciu așa de ales la conducerea Bisericii¹. Tot Varlaam va fi trimis ca „Mitropolit moldovenesc“, la sfințirea întru arhieru a lui Petru Movilă și tot în timpul păstoriei sale s'a ținut sinodul dela Iași. Iar când ambițiosul Vasile Lupu a avut nevoie de soli iscusiți ca să-l împăce cu Matei Voevod, dintre ei nu putea lipsi Varlaam al Moldovei, care scrisese vestita „Carte românească de învățătură la dumenecele preste an și la praznice împărătești..“, însoțită de un „Cuvânt împreună cătră toată semenția romenească“, de „Io Vasilie Voevod, cu mila lui Dumnezeu țitoriu și biruitoriu și Domn a toată țara Moldovei“.

Adăogăm aici că tipărirea ei nu era un lucru obișnuit. În prefața „Leastviței“ sfântului Ioan Scăraru, pe care o tălmăcise cu mai bine de zece ani înainte, arhimandritul Varlaam scria : „Mai dinainte vreme au avut oamenii osîrdie mare spre învățătură c'au fost dascăli și știutori și înțelegători scripturilor și învățăturilor lui Dumnezeu și cu acest lucru ca cu o lumină au luminat lumea ș'au îndreptat spre lucruri bune domnii și împărații, iară în vremea de acum s'au strâns și s'au întunecat osârdiia aceia de nice știu pre noi învăța nice pre alții...“². Chiar în predoslovia Cazaniei, învățatul mitropolit se plângea de lipsa dascălilor și a învățaturii : „Cu mult mai vârtos limba noastră românească, ce n'are carte pre limba sa,

1. „A treia zi după hirotonia sa, deci Miercuri, 26 Septembrie, 1632, Varlaam obține din partea Domnitorului Alexandru Ilieș un act domnesc prin care mirenii li se dă aspră opreliște să nu se amestece în afacerile preoțești. Printr'un alt act din 1 Decembrie acelaș an preoții sunt scutiți de a plăti „rohătcii“. Iar prin alt act din 4 Ianuarie 1633, slujbașii Mitropoliei sunt scutiți de biruri și preoțimei li se dă libertăți“. Florea Mureșanu, Preotul Catedralei „Adormirea Maicii Domnului“ și Profesor la Academia Teologică Ortodoxe Română „Sf. Nicolae“ din Koloszar (Cluj), *Cazania lui Varlaam, 1643—1943, prezentare în imagini*, editor Prof. Dr. Emil Hațieganu, 1944, cu o predoslovie a Prea Sfinției Sale Episcopului Nicolae Colan, membru al Academiei Române; p. 11.

2. Dr. George Pascu, Prof. la Univ. din Iași, *Istoria Literaturii Române din secolul al XVII-lea* (Iași 1922), p. 58.

Iar Matei al Mirelor indeamnă cu aceste cuvinte pe Alexandru Vodă Iliș, Domnul Țării Românești (1616—1618), să înființeze școli : „Prea strălucite Domn, să mai faci și aceasta, să înființezi școli pentru carte, căci aici în țara ta nu se găsește nici un învățat : nici preot, nici călugăr, nici arhieru și nici laic, fiindcă nu au unde învăța carte. Și din cauza lipsei de cultură totul merge rău ; se fac multe nelegiuiri și fără de legi, iar în biserieă multe încurcături și neorânduiri...“ D. Russo, *op. cit.*, vol. I, pp. 230—231.

cu nevoe iaste a înțeleage cartea alții limbi, și pentru lipsa dascalilor ș’a învățătorei; cât au fost învățând mai de multă vreme, acmu nice atăta nime nu învață”¹.

La Târgoviște, în timpul tratativelor cu Matei Basarab, avea să găsească el un exemplar dintr’un catehism calvinesc, tipărit cu câțiva ani mai înainte. Era numai unul dintre multele și neomenoasele mijloace folosite de Unguri: Ilie Iorest, Simion Ștefan, Sava Brancovici, sunt tot atâtea simboale ale jertfelor aruncate de conștiința românească, ca o tămâie frumos mirositoare pe altarul ortodoxiei. Dar dacă n’a lipsit nici închisoarea, nici confiscarea averii și nic, bătaia, pentru siluirea acestei conștiințe, ca și ingerințele stăpânirii ungurești la numirea Mitropolitului, a protopopilor și simplilor preoții apoi nici de momeli n’au dus lipsă; împodobirea cu titluri de noblețe și dăruirea cu tot felul de privilegii a celor ce-și părăseau legea, și cu ea, neamul².

Catehismul calvinesc nu era decât unul dintre aceste mijloace folosite pentru distrugerea mortarului care făcea legătura românismului, adică legea strămoșească. Era urmarea condiției pusă de Ștefan Geley lui Meletie Macedoneanul, care candidase la scaunul de Mitropolit al Transilvaniei, în Septemvrie 1640, sprijinit de Matei Basarab: „Să tipărească catehismul tradus în românește și să dispună să-l învețe copiii și fetițele în ore anume precizate”³.

Imprejurarea în care ia cunoștință de publicarea acestui Catehism și îndreptățirea grabei, cu care îi dă răspunsul covenit, ni le arată Varlaam însuși, în *Pređoslovia* „Răspunsului...” său: „Iubiții miei fii, tâmplându-mi-se estimp în părțile Țării Românești, cu treabe domnești și a nărodului, în Târgoviște, cu cei mai de frunte și mai de-a firea vorovind, mai vartos cu oarecare boiarin cinștit și slovesnic și a toată destoinicia și înțeleagerea harnic, drept pravoslavnic creștin, al doile logothet, și frate Doamnei, a bunului credințios și a luminațului domn, Io Matei Voivodă, cu mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Românești, dumnealui Udriște Năsturel, carele ca un iubitor de învățatură și socotitoriu credinței ceii dreapte, în mijlocul altor cărți noao ce mi-au arătat, adusu-mi-au și o cărțulie mică, în limba noastră românească tipărită și deac’am cetit am văzut sâmnul ei scris: Catihizmus creștinesc, carea o am aflat plină de otravă de moarte sufletească. De care lucru iubiții miei fii, mărturisesc înain-

1. Florea Mureșanu, *op. cit.*, p. 42.

2. V. Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și vieții religioase a Românilor din Transilvania și Ungaria*, vol. I, până la 1700. (Arad 1918), pp. 191—195.

3. N. Cartoian, *op. cit.*, vol. II, p. 104.

tea lui Dumnezeu, cu firea mia că mare grije și multă scârbă au cuprins sufletul și inima mia. Pentru care lucr^u îndată am chemat ș'am strâns săbor diîntr'amândoao părțile și diîn Țara Românească, și diîn Țara Moldovei, cu atâta. Că doară să poată ei clăti inima voastră, ce'i întărită și rădăcinată pre temeliiia cia bună și tare a Besearecei noastre pravoslavnice. Cât cuget și socotesc, cândai cu aceste minciună și amăgitură, cu carile ciarcă și ispitesc în tot chipul să poată afla pre neștine prostac și neștiutor, să-l sparie mărturiia Svintei Scriptură, carile fără de cale li-au pus și rău le tălcuesc cătră a lor perire. Pentr'aceaia am socotit că am o datorie mare, să fac răspuns și să arăt strâmbătura și tălcul cel rău a[l] lor, ce tălcuesc rău și strâmbază Scriptura svântă. Ș'aceasta nu că doară prepuiu ceva întru fapturile ceale pravoslavnice a creștinătății voastre, că știu foarte bine, și sănt adeverit cum credința voastră ce-ați apucat diîntăiu și diinceput. Nici unul de voi cărțile ceale ereticești și dascăliia și învățătura lor în număr nu le socotiți, ce numai pentru [ca] să arăt întunearecul și neînțeleageria lor, ce au întru Scriptura svântă, carea o tălcuesc pre voia și pre volnicia lor cum vor" ¹.

Nu se știe bine anul în care a „strâns” Varlaam „săbor diîntr'amândoao părțile, și din Țara Românească și din Țara Moldovei”: 1644 ori 1645. Melchisedec² și Cartoian³ cred că e 1645, deși alți istorici îl pun în 1644, deci chiar în anul când a luat cunoștință de Catehism. Astfel, Samuel Clain scrie: „Varlaam, Mitropolitul Suceavei și Arhiepiscopul Moldovei, înțelegând de celea ce

1. V. foile liminare din *Predoslovie*, care, în exemplarul dela Academie, la „cărți vechi românești”, 48, sunt numerotate cu cerneală, de mână; 5, 6, 7. Trebuie să arătăm că reproducerea textelor ce ne interesează din „*Răspunsul la Catehismul Calvinesc...*”, am făcut-o fără a ține seama de regulile stricte care impun o transcriere adecvată nevoilor filologice. Pe noi ne preocupă textul dor din punct de vedere teologic. Deaceia am socotit că este nevoie de o transcriere care să poate fi urmărită cât mai ușor de cetitorul de azi. Deasemenea n'am păstrat pretutindeni punctuația textului original, ci am căutat s'o adoptam regulilor ortografice curente. Acolo însă unde am lăsat punctuația ca în original, am făcut-o ca să se vadă cursul ideilor în gândirea lui Varlaam.

Cuvintele prescurtate de obiău în textele vechi, de ex: *D[u]mnezeu*, *D[u]hul sv[â]nt*, *sv[i]nței*, *ep[i]sc[op]*, *I[isus]* *H[ristos]*, *bl[ago]s[lo]venie*, etc. le-am întregit fără nici un semn deosebitor.

2. Episcopul Melchisedec, M. A. R., „*Biserica ortodoxă în luptă cu protestantismul...*”, în „*Analele Academiei Române*”, s. II, t. II, secția istorică, p. 69.

3. N. Cartoian, *op. cit. supra*, II, p. 113.

se fac în Ardeal, ca să abată pe Români dela credința și legea creștinească, și mai vârtos cetind un catehismus, care cuprindea dogmele eresului calvinesc, ca nu cumva să se răzvrătească norodul, și să-și lase credința, a adunat săbor mare a toată Țeara Românească și a toată Țeara Moldovei în anul 1664”¹. În noua sa lucrare, prezentarea în imagini a Cazaniei lui Varlaam, preotul prof. Florea Mureșanu îl pune tot în 1645, fără să arate motivul. Noi socotim că aceasta e data mai potrivită, pe de o parte fiindcă pe atunci legăturile între cele două „țări” nu erau așa de ușoare ca azi, iar pe de alta fiindcă și „Răspunsul... săborului a doao țări” e datat tot din 1645, (deci nu înțelegem de ce d. Sextil Pușcariu îl pune la 1647)².

Un lucru e vrednic de mirare: Într’un singur an și în vâltoarea nestatorniciei și frământărilor politice ale sinuosului domnitor Vasile Lupu, marele ierarh moldovean are timp și putere să adune un sinod al celor două țări, în nesfârșite războaie până atunci, pentru ajutorarea celei de a treia surori în suferință; are putința să compună o combatere a ereziilor protestante — un cap de operă a genului — și s’o și tipărească! Cu aceasta slujea el cele două ținte ale vieții sale, de român și de păstor creștin: menținerea unității neamului românesc și a ecumenicității creștine ortodoxe³.

Iată cuprinsul acestui „Răspuns...” El e intitulat „Cartea carea să chiamă Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc, făcută de părintele Varlaam Mitropolitul Suciavei, și Arhiepiscopul Țărâi Moldovei. Tipărită vleato, bîtia mira 7153, spăseniaje mira 1645”. Singurul exemplar cunoscut până astăzi, format în quarto mic, legat în piele cu „Învățătura bisericească” (Râmnic, 1746), de care e despărțit

1. Samuil Clain, ms. citat apud V. Mangra, *Art. publicat în „Biserica și Școala”* (Arad 1903), XXVII, nr. 22. 1/14 Iunie, p. 173.

2. Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române, epoca veche*, (Sibiu 1930), p. 90.

3. Iată cum descrie învățatul episcop Melchisedec această legătură strânsă a Românilor de peste munți cu cei de dincoace: „Românii din Ardeal priveau cu dreptul Principatele Române ca adevărata Țară Românească și o numeau și o numesc până astăzi „țară”, dând a înțelege că ei, fiind sub jug străin, unguresc, n’au „țară” în propriul înțeles, ci inima lor este la țara vecină, România, care este adevărata țară a Românilor. De aceea și Românii din Principate totdeauna au avut mare simpatie și milă de Românii din Ardeal mai cu seamă de cei ortodocși și la toată ocazia le-au dat ajutorințele posibile și Domnii și boierii și în genere toți după puterile lor”. V. *Biserica Ortodoxă în luptă cu protestantismul*, extras din „Analele Academiei Române”, s. II, t. II, 1893, sect. ist., p. 67.

printr'un manuscris vechi, a fost dăruit bibliotecii Academiei Române (unde e înregistrat la cărți vechi românești, sub nr-ul 48), de Protopopul V. Mangra, care îi face o descriere și o prezentare¹, (după cum aflăm din Analele Academiei Române, într'o comunicare a lui Ion Bianu)². Acest răspuns are 32 de foi la care se adaogă 6 foi liminare. Ii lipsește atât coperta exterioară cât și sfârșitul.

Credem însă că nu s'a pierdut decât o filă de text, deoarece în ediția a II-a a Catehismului, publicată în transcriere cu litere latinești de Georgiu Barițiu³, (și care de fapt e un răspuns „Răspunsului...” lui Varlaam, adică apărarea celui dintâiu Catehism), nu se mai arată alte articole combătute, ambele sfârșindu-se cu aceeași chestiune. „Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, fost domnitor al Moldovei“, rezumat de N. Drăgan, după manuscrisul ce se află în biblioteca centrală arhidiecezană din Blaj, din 1864, într'un studiu de mare interes, ne dă putința să precizăm exact ce lipsește⁴: In acest codice se află copiat „Răspunsul“ lui Varlaam, de un anume Grăjdeanu din Târgul Bârlad, în foile 317 r.—425 r. In ultima parte a „Răspunsului...” lui Varlaam se face un rezumat al „tălcului și propovedaniei“, în zece articole cu care se și încheie cartea. Exemplarul dela Academia Română se termină cu începutul celui de al-IX-lea articol. Manuscrisul din „Codicile lui Gheorghe Ștefan“ are zece articole și o încheere scurtă. Așa dar, din exemplarul dela Academie lipsesc articolele IX și X precum și o încheere, reprodusă de N. Drăganu, în 15 rânduri, adică în total o foaie, pe care o putem reface după Codicele arătat mai sus.

(Amintim că „Răspunsul...” a fost foto-copiat de răposatul I. Bianu, înainte de trimiterea originalului la Moscova, de unde s'a înapoiat).

Iată acum și iconomia lucrării: ea cuprinde trei părți. In *partea întâia* se află predoslovia, în patru file și o pagină. Urmează „*Otveatnicul*“ care are un „cuvânt către cetitori“ (în următoarele trei foi, numerotate); „*Răspunsul săborului a doao Țări*“ cuprinde restul de 29 de foi aflătoare în exemplarul Academiei, la care trebuie

1. In Rev. „Biserica și Școala“ din Arad, anul XXVII, nr. 21 și 22 din 24 Mai 6 Iunie și 1/14 Iunie, 1903.

2. „Analele Academiei Române“, s. ist., XXVI, 1903, p. 51, comunicarea lui I. Bianu.

3. Georgiu Barițiu, *Catechismulu calvinescu inpusu clerului și poporului romanescu sub domnia Principilor Georgiu Rakoczy I și II*, transcris cu litere latine ... (Sibiu 1879).

4. Publicat parte „in extenso“, parte rezumat, în Anuarul Institutului de Istorie Națională, III, 1924—25, Cluj, pp. 245—252, în studiul „*Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, Voevodul Moldovei...*“

să se adaoge cea pierdută. La coperta interioară, pe verso, s'au pus două versuri, în care se combate principala erezie protestantă (mântuirea numai prin credință, fără de fapte bune):

*Nu se laude nime de bună credință,
De n'are lucruri bune prea cu socotință.*

Predoslovia e adresată către creștinii din Ardeal; ea începe prin proclamarea celor două idei centrale ale gândirii autorului: unitatea neamului și ecumenicitatea credinței¹, în aceste cuvinte: „Varlaam, cu mila lui Dumnezeu, Mitropolitul Suciavei și Arhiepiscopul Țării Moldovei, către creștinii de Ardeal, credincioși pravoslavnici și adevărați fii svintei ai noastre Beseareci apostolești, iubiți creștini și cu noi de un niam Români, pretutindirea tuturor ce să află în părțile Ardealiului, ce sinteți cu noi într'o credință cu dreptatea Dumnezeului ș'a Mântuitorului nostru lui Iisus Hristos, dar voao și pace să să înmulțască, întru cunoștința Domnului nostru, lui Iisus Hristos, iară dela smerenia noastră ca nește fii iubiți întru Hristos blagoslovenie, rugă și ertăciune, și de vecie de la Dumnezeu ertare de toate păcatele”. După această salutare urmează arătarea pricinei pentru care le trimite această cărțuție: Conștiința vie a cutremurătoarei răspunderi a păstorului, de pieirea turmei sale: „Socotind eu diregătoria cia păstoriască, carea mi s'au dat dela Dumnezeu și aducându-mi aminte de cuvintele vasului celui ales fericitului Pavel, carele cu episcopii Efeseilor, poruncește noao tuturor de zice: socotiți-vă pre sine și toată turma întru carea pre voi Duhul Svânt v'au pus episcopii, ca să pașteți Beseareca lui Dumnezeu, carea o au răscumpărat cu sângele său; aducându-mi aminte, zic, de datoriia cea nenumărată ce am să lupt, și să propoveduesc, să întăresc svânta Evanghelie, și poruncile și tainile Besearecei noastre carile sânt date de Scriptura cea de Duhul Svânt suflată, dela propoveadnicii lui Dumnezeu, fericii apostoli și dela acei luminați de Duhul Svânt cinstiți și svinți Părinți și în toată lumea învățători, ce-au tocmit cu Duhul Svânt ș'au dat la șapte săboară, credincioasă și sufletească obicină, a Besearecei noastre cei apostolești. Aducându-mi aminte de datoria mia cea mare, nevoesc, ustenesc, Dumnezeu veade numai, cu toată putearia mia, și cu

1. Aceste adevăruri mari sunt proclamate și azi de Românii de pretutindeni: „Când ți se pare că nu mai ai niciun rost, iubește-l pe Dumnezeu, iubește-ți neamul și fă numai ce îți poruncește această iubire. Pentru rest nu te turbura. Istoria stătătoare numai pe această temelie se zidește”. Pr. Florea Mureșan, *op. cit.*, p. XI.

toată usărdia, lucrez după neputința mea cea omenească, ca să cresc și să adaug talantul ce mi-i dat; cândai vr'un păcătos, și de turma lui Dumnezeu depărtat, voi putea să-l întorc, să spodobască a fi destoinic și spăsit, petrecând întru poruncile ceale pravoslavnice a Besearecei noastre carile diîn bătrâni sânt date diîntru'ntâiu și diîncept acealua să le întăresc" (f. 2 lim. r). O primejdie mare amenință turma cea cuvântătoare și deaceea păstorul o prevestește: „Să nu cumva să se tâmple să fie neștine svătuit, și amăgit de vicleșugul șearpelui, adecă a eretecilor, să cază și să depărteaze de cea alinată și cu pace și fericită curte, Beseareca noastră cea pravoslavnică; cândai pentru acest lucru de folos să vor acoperi mulțimea păcatelor mele, cum scrie Iacov brat Bojii întru a sa săbornică poslanie ¹, de adeverează zicând: Fraților de să va înșela neștine diîntru voi și de-l va întoarce neștine, să știe că cea ce întoarce păcătosul diîn calea lui cea rătăcită, scoate suflet diîn moarte și acopere mulțimea păcatelor" (f. lim. 2 r). Urmează istorisirea aflării Catehismului, la Târgoviște. Apoi continuă cu blândețe: „Pentr'aceia, fiii miei întru Hristos iubiți, scris-am asupra acestui catihizmus nou, cu carele cei den afară de pravoslavie au nedejduit să vă sparie, cu mărturiile Scripturii Svinte, să vă înșeale întru eresa lor cea rătăcită, ce-am scris; una, pentru[ca] să puteți sta înpotrivă, când va fi vreme de nevoe, alta, pentru[ca] să vă aflați întru învățăturile pravoslaviei, întăriți ca nește stâlpi neplecați și neclățiți. Deci cum învață fericitul Pavel pre Gălăteani ² de zice: Sânt unii de vă spementează pre voi. Și vor să strămbeaze bunăvestirea lui Hristos, ce săvai și eu, săvai inger diîn ceriu, de va vesti voao mai într'alt chip decum am vestit voao, anathema să să fie... „(f. 3 lim. v). „...Că acealia ce-am luat dela moșii și dela strămoșii noștri sânt de Svânta Evanghelie a lui Hristos întărite, de proroci și de apostoli temeluite și de Duhul Svânt cu luminatele săboară a svinților părinți mărturisite" (f. lim. 4 r). Iată temelia dreptei credințe! Numai mărturisind „cu gura mare" până la moarte aceste adevăruri, precum au făcut apostolii și Moisi, „de vom răbda toate greutățile și nevoile pentru credința cea adevară și de ne vom svrăși într'insa, cu pocăință, vom zice și noi cu fericitul Pavel: Cu bună nevointă m'am nevoit, viața mi-am săvârșit, credința am ferit. De acmu mi se cruță cununa dreptății... cea de Dumnezeu înpletită a mărire și a vieții cei de vecie și a fericiei..." (ff. lim. 4 v - 5 r).

1. Pe margine se dă trimiterea: „Iacov, gl. 5, zaci" [=Iacov, V, 20].

2. Pe margine trimiterea: „Gal. gl. 30, zaci" [=Galateni, I, 8].

In partea a II-a aflăm mai întâi o prezentare a Catehismului calvinesc: „Cartea ce să chiamă Catehizmus, carea cu voia și cu porunca Domnului creștinesc Racolți Gheorghi, craiul Ardealiului, Domnul părților Țării Ungurești și Săcuilor Șpan, carea s’au întors diîn limba diecească și slovenească pre limba românească, cu svatul și cu îndemnătura și cu cheltuiala Domniei lui Ciulai Gheorghii, păstoriul sufletesc a curții Măriei sale; cu scrisoaria s’au ustenit popa Ghiorghi de Sec; și s’au izvodit în cetate în Belgrad și s’au tipărit în sat în Prisac. Meșterul tipariului au fost popa Dobrea diîn Țara Muntenească Și s’au început în luna lui Iulie, 5 zile și s’au obârșit în luna lui Iulie, 25 de zile. Văleat ot săzda[nie] mira, 7150. Ot rojdestvo Hristovo 1640...” (f. 1 r).

Nu s’a aflat nici un exemplar din acest Catehism, fiindcă preoții și poporul românesc de pretutindeni l-au socotit eretic: cărțile eretice n’au fost păstrate de Biserică. Iar afirmația că textul s’a tradus „din limba diecească și slovenească” este o mistificare, menită să amăgească preoțimea românească și pătura populară, care știa că, pentru ei izvoarele Ortodoxiei sunt în limba slavă, pe care o apucaseră în Biserică, din moși-strămoși¹.

Vom încerca acum să înfățișem cuprinsul celor 30 de foi în care se combate Catehismul calvinesc. Care e metoda folosită de Mitropolitul Varlaam? Trebuie să recunoaștem că e cea mai onestă și mai științifică cu putință: Se citează mai întâi „in extenso” articolul calvinesc, după aceea explicarea lui de către calvini, în întregime, și numai la urmă se dezvoltă tâlcuirea ortodoxă. Și cu toate că nu sunt combătute decât glavele 4, 9, 10, 12, 36 și 54, totuși, se poate afirma că întreg Catehismul e dărâmat cu această smulgere a pilonilor de susținere a învățăturilor eretice. Iar țărâmul pe care nu-l părăsește Catehismul în tot timpul expunerii — adică Sfânta Scriptură —, nu e părăsit nici de „Răspunsul...” lui Varlaam, care înțelege să bată pe vrășmași în propriile-i domenii (cu toate că, din „Leastvița” și din „Cele șapte taine” știm că literatura patristică îi era bine cunoscută).

Un lucru pare de mirare la prima vedere: faptul că marele ierarh și diplomat al timpului, cunoscut în Rusia, în Turcia, în Muntenia și, desigur și în Ardeal — cel puțin prin Cazania lui, apărută încă din 1643 și foarte răspândită acolo² —, pune „Răs-

1. N. Cartoian, *op cit.*, vol. II, p. 104.

2. „Nu cunosc o carte, scrie în grai așa de ales P. S. Episcop Nicolae Colan, M. A. R., — afară doar de Sfânta Scriptură — care să fi dus în casa ea duhovnicească a Românului mai multă lumină decât Cazania Mitropolitului

punsul..." său sub egida și autoritatea „Săborului a doao țări“. Am înclina să credem că face aceasta din pricina adâncii smerenii creștinești a fostului stareț al mănăstirii Secu, care își începe truda literară din 1618 prin acel îndreptar al trăirii ascetice creștine rășaritene, *Leasvija* Sf. Ioan Scărarul. Dar aici trebuie să vedem mai mult: proclamarea principiului autorității în Biserica creștină ortodoxă, care e *Sinodul*. Principiul sinodal e de drept divin, autoritar și infalibil în formularea dogmelor. (În această privință ne deosebim chiar și de romano-catolici care au instituit deasupra Sinodului o autoritate și mai mare, pe papa. Astfel, ei au ajuns la același principiu ca și protestanții, adică individual, în formularea dogmelor). Marele ierarh moldovean a ezitat, însă, să pună numai sub numele său, de căpetenie a Bisericii unei țări, chiar și o carte de apărare a învățaturii ortodoxe. Și astfel vedem tipărit deasupra fiecărei pagini: „Răspunsul săborului a doao țări“. „Săborul“, care îi aprobasă și îi binecuvântase și lui arma de apărare a învățaturii, este și va fi deapăruri garanția și pecetia adevărului credinței ortodoxe!

Iată în ce formă populară, vioae, familiară și plină de imaginație demonstrează Varlaam acest adevăr de temelie al autorității sinodale, înlăturată de eretici: „Și ne mirăm că nice are început, nice svârșit — zice ierarhul despre Catehism —, ce înblă împidecându-se și acățându-se de toate Scripturile și nice una la cap nu o scot, cum are hi nește beați sau somnuroși, când vor să stea în picioare, atunce cad, și de ce să ating tot să vatămă. Așa ș'aceștia“. (Aici Mitropolitul se ridică împotriva metodei greșite de tâlcuire a Scripturii, folosită de ereticii din toate timpurile, care fărâmițează Sf. Scriptură, „ciugulind“ numai ceea ce le convine lor, fără să țină seama de context și de desfășurarea ideilor). „Unde află în Svânta Scriptură un cuvânt pre voia lor, alt cuvânt mai de sus sau mai de

Varlaam.. Nu e de mirare că Voevodul Țării, preoții și obștea cea mare a credincioșilor de o potrivă vedeau în Cazania Mitropolitului Varlaam o carte osebit de prețioasă, un adevărat „odor ceresc“ — aceștia din urmă necruțând nici o cheltuială pentru a și-o cumpăra, ca să aibă din ce să se lumineze în ale credinței drepte și din ce să se îndulcească în ale graiului românesc. Se cunosc multe cazuri, când pentru câte o Cazanie s'au plătit zeci de „zloți buni“. Mai grăitor decât toate este însă cazul unei Cazanii din satul Someșul Cald, pentru cumpărarea căreia s'au întovărășit zece-credincioși plătind zece oi și opt miei.. Răspândită după cum am spus, ca nici o altă carte pe vremea ei, Cazania lui Varlaam a împlinit o neasemănat de rodnică slujbă — religioasă și culturală — în mijlocul „seminției românești“ de pretutindeni. Din *Predoslavia*, op. cit., de Florea Mureșanu... pag. VIII.

jos, pentru ca să să arate un adevăra nu-l pomenește, ce îndată lasă și fugă la altul și dela cela iarăș la altul, cum are hi un rătăcit ce înblă și calea înainte nu-i sporește” (ff. 29 v — 30 r). Iată în rezumat o pildă foarte amănunțită, în combaterea faptelor bune de către ereticii calvini: ei se sprijină pe citatele din proorocul Isaia, însă din context se vede că anumite „fapture” nu sunt plăcute lui Dumnezeu; și atunci „dreptatea noastră o am spurcat și iaste ca o cârpă necurată” (f. 30 v). „Vezi că dreptatea carea avea jidovii dată dela Dumnezeu, o stricase și o spurcase”, încheie ierarhul, „pentru carea să mânia Dumnezeu, și fură robiți și Ierusalimul pustiit”. După care trage concluzia generală: „De-aicea poți cunoaște cum strimbază Svânta Scriptură după cuvântul lui svântul Pătru, pentru ca să înșeale pre cei proști și să să arate mai credincioși și mai luminați..” (f. 31 r). Aceasta este calea greșită pe care au mers totdeauna ereticii protestanți și sectanți ajungând la acel „quot capita tot sensus”. Varlaam îi critică precum am văzut, dar nu înainte de a le fi arătat calea cea adevărată spre adevărul dumnezeesc.

Pe aceasta o zugrăvește el în chip tot atât de atrăgător, chiar pe cea dintâi foae, pe care răspunde rătăciților: „De vreame ce avem dela Hristos această poruncă să ispitim, adecă să cercăm Scriptura, nu așa numai hie cum să luom cuvântul a Sventei Scripturi, ce să cercăm și foarte cu deadins să socotim. Aducându-ne amente și de cuvântul înțeleptului ce grăiaște: Înaintea omului iaste și viața și moartea¹. Deci pentru[ca] să nu aleagem moarte în locu de viață, socotit-am și noi *ș'am cercat nu cu unul sau cu doi, ce cu adunare și cu săbor*, după cum învață și înțeleptul de zice: Spăsenie iaste *în svatul a mulți*². Așa și noi cu toții am socotit fără de nici un prepus și fără de nici o pizmă; ce cu frica lui Dumnezeu și cu dreptatea Sventei Scripturi înaintea lui Dumnezeu, știutoriul inimilor, ne aeverim cum nici am mai adaos, nici am mai scăzut nemica diin poruncile lui Dumnezeu și diin Leagea lui Hristos ș'a svinților apostoli” (ff. 1v—2r).

Așa e înfățișat în chipul cel mai temeinic principiul ortodox, sinodal, al formulării și al înțelegerii învățăturii sfinte. Având alt punct de plecare, deosebit, se înțelege de ce calvinii ajung la încheieri cu totul contrarii adevărului, potrivit principiului individualist ce și află numai o părelnică temelie în Sfintele Scripturi: „Socotim aicea și ne mirăm, spune Varlaam în altă parte (f. 6r), cum cu

1. Pe margine trimiterea: „Sirah 15”.

2. Pe margine trimiterea: „Prici. 11”

chiaia înțelesului Svintei Scripturi încue înpărăția ceriului de înaintea oamenilor. Cum zice sângur Domnul Hristos: Amar voao legiuitorilor c'ați luat cheia înțelesului și voi înșivă nu întrați, nice pre ceia ce vor îi lăsați ¹...“.

Înainte de a rezuma „Răspunsul...“, amintim că interesul pe care-l înfățișează o asemenea carte nu stă numai în punctele combătute — cuprinsul acestei combateri fiind în parte cunoscut —, ci și în chipul cum sunt ele lovite, în amănunte deci: e tocmai ceea ce lasă deoparte un rezumat. Pentru aceea, teologii care doresc să cunoască o carte de Teologie ortodoxă plină de sevă, de duh, de vioiciune și de o frăgezime neveștejită de cele trei veacuri care au nins peste ea, s'o cetească în original! Rezumatul pe care-l dăm e scheletul ei fără de viață — spațiul neîngăduind mai mult: „Întâiul cuvânt aceștii cărțului ce face cătră cetitoriu, și une Varlaam despre Catehism, — scrie cuvântul lui Hristos ce grăiaște de zice așa ²: Aceasta iaste viața de veaci să cunoască pre tine unul Dumnezeu, și pre cela ce-ai tremis, Iisus Hristos“ (f. 2^r). Catehismul răspundea foarte vag la această dorință de cunoaștere a lui Dumnezeu; Varlaam arată că această cunoaștere e dată de cele trei virtuți teologice: credința, nădejdea și „liubovul cătră Dumnezeu și cătră deaproapele său“ (f. 2^v). Apoi insistă, cu drept cuvânt, asupra nevoii de fapte bune, sprijinindu-se pe numeroase citațiuni scripturistice. Credința are ca obiect pe „Dumnezeu, carele iaste în trei Feațe“ (f. 3^r).

După acest *Otveatnic*, urmează *răspunsul* propriu zis la articolele de credință ale Catehismului, cu foaia 4 recto, întrebând, în glava I-a: „Ce veselie și măîngăiare ai tu, oame, întru viața și moartea ta? — Otveat: Aceasta că și trupul și sufletul, au aș hi viu, au mort, eu sănt al Domnului...“

„Răspunsul săborului a doao Țări“ e întins și cuprinzător, porînd dela un citat al Sfântului Pavel: „Întâi, pacea, să petreacă și înțelepții și proștii în pace și fără de scârbă, adecă, câte scârbe fac cei proști și necărtulari, cei înțelepți și cărtulari să-i îndirepteaze și să gonească vrajba diîntre ei“ (f. 4^r). Totul să fie făcut spre slava lui Dumnezeu, cu mulțumită pentru binefacerile sale. Amintește despre cele trei morți, două sufletești și una trupească, notând că „deacă vom și muri cu pocăință și cu ispoveadanie și cu credință vie, lui Dumnezeu murim“ (f. 5^r).

Glava a IV-a cuprinde una dintre ereziile centrale ale protestan-

1. Pe margine trimiterea: „Luc. gl. 11, zaci 2“ [=Luca XI, 52].

2. Pe margine trimiterea: „Ioan gl. 16, zaci. 56“ [=Ioan XVII, 3].

tismului: Mântuirea „sola fide”; deoarece ea se bucură de un răspuns dat pe larg (ff. 5v—9r). La argumentul ereticilor că omul nu poate face fapte bune, după căderea în păcat, Varlaam scrie: „Numai cu acesta cuvânt strică toată Scriptura Svântă și toate poruncile lui Dumnezeu le pune supt picioare, că de vreme ce nu le poate face nice le poate împleni omul, dară Dumnezeu direp(t) ce le-au dat omului, direp(t) ce pune blăstem pre om...? (f. 7r).

Glava a IX-a întreba cu viclenie: „Dară putem face diin destul diintru noiși pentru păcatele noastre?” pentruca răspunsul să fie cel bănuit: „Ba nice diintr’o parte, ce mai vartos ne înmulțim și ne sporim păcatele diin zi în zi...” (f. 9r). „Răspunsul...” aduce citații zdrobitoare, îndeosebi din „poslania” Sfântului Iacob, făcând și o analiză psihologică a nașterii păcatului „diin pohtă”, pentruca să respingă erezia. Astfel urmează până la f. 12r, trăgând încheerea cu citatul, care e o respingere directă a tezei protestante: „Fiți desăvârșiți, cum iaste și părintele vostru ceresc desăvârșit. Deci vezi că Domnul Hristos nu ne îndoiaște încoace și încolo...” (Precum se vede, și această glavă, ca și a IV-a, și cele intermediare se ocupă cu aceeași diferență interconfesională).

Glava a X-a tratează despre mântuirea prin Iisus Hristos singur, cu intenția eretică, nemărturisită aici, de a înlătura rugăciunile către sfinți și sinergismul omului cu Dumnezeu. După ce vorbește pe larg despre învățătura ortodoxă asupra acestui punct (f. 12r—15r), încheie: „Iară căci n’am putea face destul pentru noiși și cum s’are cădea deplin și desăvârșit, mai vartos trebuie a nevoi rugându-ne și cerșând agiutor dela Dumnezeu. Că fără de darul și agiutoriul lui Dumnezeu nime cu nemică nu-i harnic, cum zice svântul Pavel... dela noi iaste începătura, dela Dumnezeu iaste svârșitul...” (f. 15r).

În glava a XII-a vorbește despre „sămnuțul credinței creștinești ce sânt 12 părți a credinței...”. Catehismul spunea numai: „Crez o besearecă creștinească și unciunea svinților, care lucru iaste mare smenteală... cu acesta gând pentrucă beseareca iaste adunătura credincioșilor, deci să nu să pae că cred în oameni, să cază în păcate. Pentr’aceea zic o besearecă, iară nu *întru una svântă și apostolească besearecă...*” (ff. 15v—16r). „Răspunsul...” arată ce însemnează Biserica — trup al lui Hristos — și tâlcuiește notele cu care este împodobită în simbolul credinței: una, sfântă, săbornică și apostolească.

Apoi urmează un lung și aspru rechizitoriu împotriva protestanților, care ar merita să fie cunoscut în întregime: „Așea iaste beseareca lor, nice o svinție n’are, nice preuție, nice are ceale șapte taine. Nice săbornică;

că nu-i în toată lumea, nice din toate limbile adunată. Nice apostolească, că nu-i dela apostoli, ce-i de curând și noao... (f. 17^r). Apostolii învață curăția să hie mai mare decât căsătoria, iară ei o strică și silesc pre toți oamenii să să căsătoriască. Apostolii învață popa să hie bărbat numai unii mueri. Iară ei până în șapte mueri iau și-s tot popi. Apostolii învață când va hi vr'un om bolnav să chame popii besearecei să facă rugă și să-l ungă cu unt.. Ei zic că nu-i nemică. Apostolii învață să înble credincioșii în fapture bune, că credința fără fapture iaste moartă, iară ei zic că nu trebuie.. Apostolii învață să postească și să să roage și să ție în curăție la vreme de rugă spre zile mari dumnezești. Ei zic că nu-i nemică aceaia. Apostolii învață să aibă pocăință și ispovedanie, iară ei zic ș'aceasta că nu-i nemica..." (ff. 17^v — 18^r).

În glava XXXVI-a (ff. 20^r — 23^r), aflăm tratate mai multe probleme în legătură cu mântuirea: aceea a raportului dintre Vechiul și Noul Testament, a Harului, a legăturii credinței cu faptele bune, etc...

Cea din urmă glavă, a LIV-a, cercetată și combătută de „Răspunsul..“ lui Varlaam, pornește dela porunca a II-a a Decalogului. Ierarhul respinge învinuirea de idololatrie, pe care calvinii o aduceau ortodocșilor, apărând cu tărie cultul sfinților: „Știm că bozul nu iaste nemica în lume, iară icoana iaste chipul unii feațe adevărate ce-au fost oarecând în lume; bozul are închinăciunea sa, iară icoana are închinăciunea celuia ce-i scris pe icoană; bozului să închină ca lui Dumnezeu, iară icoanei să închină obrazului celuia ce-i închipuit pe icoană“ (f. 24^r). Cât despre invocarea sfinților, ea e făcută către ei „nu ca pre niște Dumnezăi, ce ca pre niște slugi și priatini lui Dumnezeu, înaintea căruia dvorbăsc și-l proslăvăsc“ (f. 25^r). Iar sfinții îngerii nu fac mai mult decât frații între ei: „Noi putem pentru frați a ne ruga. iară ei să nu poată...?“ (f. 26^v). Mijlocirea sfinților și a îngerilor nu e înlăturată de cea a Mântuitorului, fiind de altă natură: „Hristos iaste sol cătră spăsenie și cătră răscumpărare. Iară svinții sănt numai cătră rugă împreună cu noi.. Atunce mai mare cinste și mai mare slavă iaste lui Hristos când să smeresc svinții lui cu noi..“ (f. 27^r). „Acea mai mult au lucrat cu slujba la Marele Impărat decât noi la plug“ (f. 27^v), adică în cele pământești. Atotștiința și pretutindinitatea, pe care nu le au îngerii în chip firesc, nu sunt o piedică: „După darul Dumnezeu.. toate le știu cu Duhul Svânt“ (f. 28^r).

Ultimele foi sunt un imn înălțat în cinstea sfinților, pe care mândria și trufia calvinilor, care „să fac mai buni și decât svinții“

(f. 29^r), caută s'o micșoreze. Apoi se arată în ce chip arbitrar și lumesc tâlcuiesc acești eretici Scripturile (ff. 29^r — 31^r).

Combaterea Catehismului se încheie cu un rezumat al întregii învățături ortodoxe, care, pentru vigoarea lui, merită să fie citat în întregime :

„Pentr'aceia Scripturilor dumnezăești, a Svinților Apostoli și a Svinților oteți, tălcul și propovedania tot creștinul cu mintea curată să crează, și cu gura să propoveduiască și cu glas mare să mărturisească și până la datul sufletului tare și neclintit să ție aceasta credință : Intâiu. Cugetul a trei Feațe într'o fire și într'o Dumnezeire unul Dumnezeu iaste, ca să-l cunoască și să-l crează toți. Intru el să nedejduiască și pre el să iubască, dup'aceia să iubască deaproapele său. Să aibă credință vie și lucrătoare, să lucreze fapte bune pentruca să hie moșneani împărăției ceriului. A doa. Că săvai vii, săvai deacă murim a lui Dumnezeu sintem în mâna și în putearia lui, pentru care lucru sintem datori a mulțami și voia lui a face. A treia. Cum noi am fost feciori mănii până la botez, iară deaca ne-am botezat sintem fii lui Dumnezeu, și uricași lui Hristos, sementie svântă, împărătească, preuțască, oameni aleși, următori lucrurilor lui Hristos, și svinților apostoli întru plinirea poruncilor lui Dumnezeu. A patra. Pocăință pentru greșeale noastre și ispovedanie, cum ne învață Svânta Scriptură să facem și agiutor ca lui Dumnezeu să cearem, ca să putem face destul pentru păcatele noastre, după învățătura părinților și duhovnicilor noștri. A cincea. Să știe tot creștinul cum Domnul nostru Iisus Hristos iaste sol între noi și între Dumnezeu, de ne împacă cu Dumnezeu, părintele, pentru cinstit singele lui, cu carele ne-au descumpărat diîn blăstemul legii vechi ș'a strămoșilor lui Adam ș'a Evei, la carele cu credința și cu nedeajdia și cu liubc-vul cătră el și cătră deaproapele său, cu plinirea voei lui Dumnezeu și cu omorăciunea trupului să cade a să apropia hie cine cătră împăcătorigiul său Hristos carele au chinuit pentru noi și noao au lăsat chip ca să urmăm urmelor lui, cum zice svântul Pătru. A șeasia. Așijdere să știe că în izvodul credinței noastre a noa parte mărturisim și creadem întru una svântă săbornică și apostolească besearecă, adecă întru cela ce iaste ei cap, Domnul nostru Iisus Hristos, la care cap să află împreunate mădulare curate și svinte și vii și sănătoase, adecă credincioșii și toți svinții, cari să chiamă și iaste trupul lui, beseareca, pre care lucru cu noi într'agiutoriu ruga a prea curatei a lui Maică și a tuturor svinților cătră dânsu și pentru spăsenia lumiei, giunghem mieluşelul, Domnul nostru Iisus Hristos, ca să solească pentru besearecă cătră Dumnezeu părintele, pentru că să chiamă

sol lui Dumnezeu și oamenilor. A șaptea. Mărturisim și creadem cum Dumnezeu pentru slujba cuiva, sau pentru vr'un lucru bun să hie făcut firea omenească sau altcineva, numai pentru mare și nemăsurată mila sa ne-au izbăvit de păcatele ce-au fost mainte asupra moșilor, și de blăstemul lezei vechi, și de muncile iadului, ș'au gătat mai de nainte fapte bune ca să înblăm adică să viețuim într'nse, fără de carele numai cu credința nime nu să va spăsi. A opta. Ne închinăm svintei cruci pre carea ș'au vărsat cinstitul sângele său Domnul nostru Iisus Hristos, că de-au fost atăta de vestit așternutul lui Elisei prooroc, cât și mortul au înviat, dară cu cât mai vartos așternutul lui Hristos pre carele au murit, adecă svânta cruce. A noa. Cinstim prea svânta și prea curata Fecioară..." (ff. 31^v — 32^v).

Aici se sfârșește exemplarul dela Biblioteca Academiei. Iată încheerea după manuscrisul „Răspunsului..." din Codicele publicat în parte în transcrierea lui N. Drăganu: „Noi dintru întâiu ce-au legiuit și ce-au tocmit beseareca cea adevărată, ce se chiamă a săborului și a apostolilor, pre aceaia urmâ înblăm și slujim. Noi pravila ce-au tocmit părinții, păstorii sufletești ce-au fost adunați la șapte săboară, aceaia ținem, ferim și socotim. Noi pre ceia ce scad și adaog din cât au tocmit ș'au legat aceale sf[i]nte 7 săboară, pre aceia îi gonim din beseareca lui Hristos și proclețim să hie anatema, ca nește eretici. Aceaștia toate câte scrie mai sus să cade tot creștinul să le ție și să le ferească de îi voia să hie ocinătoriu împărăției ceriului, carea noi toți să o dobândim pentru mila Domnului nostru I X, a căruia iaste putiarea și țineară și toată cinstea și închinăciunea, depreună cu Părintele și cu D[u]hul sf[â]ntu, acmu și pururea și întrunetrecuți veaci de veaci, amin" ¹.

Acesta este, într'o schiță sumară, „Răspunsul Catehismului calvinesc", dat de Mitropolitul Varlaam al Moldovei. El îl va fi supus, după datorie, aprobării „săborului"; dar știm că nici unul dintre sinodali nu-i trecea înainte, nici din pricina credinței, nici prin știință și nici pentru vrednicia vieții. Erau de față: Mitropolitul Varlaam, cu episcopii Moldovei: Evloghie al Romanului, Anaștasie al Rădăuților și Ghedeon al Hușilor; Mitropolitul Teofil al Ungro-Vlahiei cu episcopii: Ștefan al Buzăului și Ignatie al Râmnicului ². Cu toții se vor fi minunat ceilalți și vor fi dat laudă lui Dumnezeu pentru ierarhul providențial trimis spre mântuirea celor din Ardeal.

Și noi facem la fel. Iar la uimirea ce ne cuprinde, vădindu-se

1. N. Drăganu, *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, Voevodul Moldovei...* cit. supra, p. 252.

2. Melchisedec al Romanului, *studiul cit. supra*, p. 69

adânca-i cunoștință a Scripturilor și înălțimea la care se ridică în cugetarea celor dumnezești, se adaogă mirarea pentru veșmântul cel prea înfrumusețat, în care și îmbracă gândirea și care, după trei sute de ani împliniți, ne vrăjește încă întocmai ca o comoară de mult uitată pe care am regăsit-o întâmplător.

Căci Varlaam își trage puterile din izvorul cel pururea nesecat al iubirii de neam, pe care-l scapă dela pieire, ba chiar al creștineștii iubiri de dușmani, față de care arată numai mâhnire pentru pieirea sufletească în care se află! Atât de străveziu e simțământul acesta și atât de convingătoare e argumentarea lui, încât în ediția a II-a a Catehismului calvinesc, care, precum am spus, e un răspuns dat „Răspunsului...” lui Varlaam, citim și aceste surprinzătoare cuvinte: „De zece lucruri ce aduceți, despre leagia voastră nu nil voia să grăimu de toate pre rându, pentru că *multe aduceți diin Scriptura Sfântă și ne place și noao...*”¹.

Istoricii literari au arătat calitățile deosebite ale acestei cărți unice: „Tonul discuției, scrie cel mai autorizat dintre ei, e cald, convingător și întemeiat, pentru fiecare afirmare, pe textele evanghelice”². Și dacă la trei sute de ani dela tipărirea Cazaniei lui Varlaam, cei mai aleși fii ai Ardealului de Nord s’au unit, împrejurul Prea Sfințitului Episcop Nicolae Colan, membru al Academiei Române, într’o inimă și un cuget, ca să sărbătorească printr’o măreață ediție festivă, pe marele Mitropolit român, care a lucrat pentru „toată semenția românească” (alături de aceea, sobră, științifică, a Fundațiilor Regale), am socotit că, în așteptarea ediției critice, anunțată, a Casei Școalelor, care întârziază, nu va fi cu totul de prisos această modestă evocare și pioasă pomenire, — nevrednică de opera măreață a vestitului ierarh român!

1. George Barițiu, *op. cit.* supra, p. 31. Aceasta nu-i împiedeca să-și intituleze răspunsul: „*Scutul Catehismului cu răspuns den Scriptura Sântă, împotriva răspunsului a doao tieri, fără Scriptura sântă*” — și să fie „grosolan” (v. Sextil Pușcariu, *op. cit.* supra, p. 90); „vehement și grobian” (Cartoian, *op. cit.* supra, II, pag. 113). Iată, de pildă, ce nivel scăzut de idei și ce înlocuire a lor prin defăimări și batjocuri aduc ei: „Făcuse unii diin voi păstori de turmă și nu pascu turma lui Dumnezeu, ce se pascu pre sine, cumu zice Ezécheilu 34. Incă nu vă hrăniți numai de pre ciale oi vii, ce încă și de pre ciale moarte, mănându-le pomăna, pentru să-le scoteți din iadu sêva că remănu totu acolo cei păgubiți... care apostoli vă invatîă la cina domnului de mestecați pâine și vinulu cu apă, și o purtați pre la bolnavi, deschizându-le gura cu lemne și le îmbucați cu liingura...” (G. Barițiu, *op. cit.*, p. 2 și 5.).

2. N. Cartoian, *op. cit.* supra, II, p. 113.

Căci „Răspunsul..” lui Varlaam al Moldovei răsună din negura vremurilor, în graiul lui străbun, cu ecou de bucium pe plaiuri în soare, ori pe piscuri viscolite, ca un răspuns celor ce vor să șubrezească temelile acestui Neam și ale acestei Biserici, și ca o chemare tainică către cei „cu noi de un niam Români pretutindirea tuturor... ce sântei cu noi într'o credință”, întru apărarea lor!

N. CHIȚESCU

Profesor agregat la Facultatea de
Teologie din București

ORIGINA ȘI SENSUL ÎNȚELEPCIUNII

GENERALILĂȚI

Puține frumuseți împodobesc slava Celui fără de moarte și încunună autoritatea omului ca mărgăritarul neprețuit al înțelepciunii. Monumente cu greu scăpate din timpuri imemorabile, cărți savante sau populare, tradiții orale sfinte sau profane ne aduc, prin milenii și veacuri, parfumul neasemuit al venerării și iubirii cu care oamenii au înconjurat totdeauna pe înțelepți. Amintirea oamenilor nu înregistrează continuu și scrupulos pe împărați, generali, oameni politici sau bancheri, dar își face o cinste aleasă și un cult aproape religios din a creșta pe răbojul ei numele și învățăturile priitoare ale înțelepților. De unde vine acest prestigiu unanim acordat înțelepciunii? Întâi din puterea ei de lumină și de pătrundere a celor mai grele probleme și situații. Înțelepciunea vede adâncurile, înălțimile și complicațiile lucrurilor, pe care le apreciază și le rezolvă în favoarea păcii și a armoniei. Acesta e sensul pe care trebuie să-l acordăm tabloului lui Andrea Sacchi, care a înfățișat Înțelepciunea tronând pe nori și înconjurată de diferite virtuți. Un soare îi strălucește pe piept și o bogată diademă pe frunte. Într-o mână ține o oglindă, iar în cealaltă un sceptru, la capătul căruia se află un ochiu deschis¹. Este ochiul veșnic treaz al înțelepciunii, căreia nimic nu-i scapă din urzeala lucrurilor omenești. Înalta lumină spirituală a esenței sale i-a acordat și-i acordă o autoritate așa de decisivă, încât multiplele suferinți și nedumeriri omenești n'au găsit nicăeri o alinare și o deslegare mai sigură ca în neîncetatele pelerinagii la sălașurile înțelepților. Insuși poporul nostru recunoaște acest adevăr în zicala: „Țara care n'are bătrâni (adică înțelepți), trebuie să și-i cumpere“! În al doilea rând,

1. Articolul *Sagesse*, în *Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle*, Paris, 1875, tome XIVe, p. 45.

prestigiul înțelepciunii vine din origina și caracterul ei misterios. Cunoștințele și puterea de pătrundere a lucrurilor conferă celui ce le are, un caracter misterios, în tot cazul înconjurat de anumite enigme. Nu numai pentru că înțelepciunea nu e pe toate drumurile, la îndemâna oricui, este ea stimată, ci mai ales pentru că imaginația noastră o așează în depărtări inaccesibile, undeva într'o acropole a azurului, într'un palat de mărgean al adâncurilor marine, sau într'o insulă cu grădini fermecate. Legende și, de multe ori, realitatea istorică însăși ne spun că înțelepții nu stau, în mod obișnuit, în torentul vieții comune, ci se retrag în izolări, departe de lume, în mijlocul firii, unde, supuși continuu unui autoexamen și exercițiu întru lămurirea eului și a problemelor fundamentale ale existenței, ei primesc, în chip tainic, forțe intelectuale și morale dela o putere nevăzută, misterioasă. Este ceva analog procesului de încărcare a sufletelor cu știință și nemurire în epopoia Ideilor, după magnifica viziune a lui Platon. Înțelepciunea e o taină mare de care doar puțini se pot apropia. Comorile ei sunt păzite de o putere nevăzută, care impune respect și venerare din partea oamenilor. De aceea apropierea de un înțelept e ca apropierea de un sanctuar.

Înțelepciunea nu e un monopol profesional sau instituțional, ea nu poate fi, adică, revendicată în exclusivitate de o anumită instituție, de o clasă socială aparte, sau de așa zișii tehnicieni specialiști. Ea e un bun cu circulație interumană, neîmpiedicată de niciun considerent de rasă, clasă, credință sau cultură. Ea nu cunoaște decât un singur criteriu: acela al râvnei după desăvârșire. Înțelepciunea e, deci, o comoară ce poate fi dorită de întreaga suflare omenească.

De aceea nu una, ci aproape toate instituțiile de înaltă ținută morală și spirituală cunoscute de istoria omenirii au pretins și prețind, fiecare în felul ei, de a arăta calea înțelepciunii.

Religiile sunt, prin însăși esența și menirea lor, deținătoare și propagatoare ale unor anumite înțelepciuni mai mult sau mai puțin revelate. Marii înțelepți ai lumilor vechi, cari sunt și reformatorii societăților în care au trăit: mandarinii, brahmanii, gymnosofiștii, profeții evrei, preoții perși, asirieni, egipteni, daco-geți, celți, înțelepții Grecilor și ai altor popoare predică o înțelepciune sacră, ce li s'a încredințat de zei în taina sanctualelor. E o înțelepciune religioasă, iar înțelepții sunt preoți sau mandatarii expresi ai templelor și oracolelor. Această categorie de înțelepți sacri a lăsat opere scrise dedicate special înțelepciunii, ca cele din literatura ebraică și egipteană.

Filosofia este, prin chiar numele ei, iubitoare de înțelepciune, cel puțin pentru noi Europeanii, cari sorbim și astăzi puteri spiri-

tuale din vechea cultură elenă. Filosofia greco-latină urmărea, în domeniul practic, formarea aceluiași tip de om capabil să înțeleagă toate fenomenele vieții și ale firii și să reziste oricărei încercări și furtuni. Acești înțelepți laici, cari-și clădeau ținuta morală pe construcția științifică a sistemului lor general de gândire, erau de valoare inegală. Sofiștii greci erau vânzători ambulanti de înțelepciune și nu rareori degenerau în șarlatani. Socrate, tipul ideal al înțeleptului grec, a trebuit să ducă o luptă înverșunată cu ei tot timpul vieții sale. Între Socrate și Diogene, se așează Stoicii, cari încearcă să întrupeze, prin morala și consecvența lor de fier, idealul înțeleptului antic: trăirea conform naturii. Intelectualismul și independența exagerată a acestor înțelepți i-au făcut deseori să cadă în acea eroare gravă care anulează însăși înțelepciunea: orgoliul. Dar ei au meritul de a fi căutat pe toate căile piatra cea nestemată a înțelepciunii. Au lăudat-o și au cântat-o în treacăt sau în opere speciale: Platon, Aristotel, Chrysipp, Philon, Cicero, Seneca, Marcu Aureliu, Neoplatonicii, Boethiu. Dacă la începutul secolului al XVI-lea, Erasm de Rotterdam scrie *Lauda prostiei*, la începutul secolului al XVII-lea, Charron scrie: *Despre înțelepciune*¹.

Artele în genere au iubit și ele înțelepciunea și s'au străduit să-i dea expresii plastice cât mai adecvate sau să-i cânte binefacerile. De altfel o operă de artă, care atinge sublimul, este, prin însuși acest fapt, o lucrare a înțelepciunii. Legenda spune că Orpheu, unul dintre cei mai vechi și mai mari înțelepți ai strămoșilor noștri Traci, este în același timp inventatorul muzicii și al alfabetului; cu alte cuvinte arta muzicală și arta literară fac parte integrantă din esența înțelepciunii. Nu ne spune, oare, Platon că sălașul divinelor Idei — Ideea Adevărului în sine, a Științei în sine, a Binelui în sine — este străjuit de acele sfere cerești unde se întonează o muzică neasemuită? Literatura universală — în deosebi cea orientală — indiană, persană, egipteană, arabă — și greacă slăvesc, uneori, până la apoteozare înțelepciunea sau faptele înțelepciunii. Căutând să exprime năzuințele vieții omenești prin cele mai înalte potențe ale frumosului artistic, literatura face, în realitate, un nobil oficiu de înțelepciune. Cine nu se simte stând cu înțelepciunea la masă când citește pe Homer, Eschyl, Platon, Calidassa, Virgil, Cicero, Ioan Gură-de-Aur, Augustin, O mie și una de nopți, Omar Khayam, Dănte, Racine, Goethe, Eminescu? În arta plastică, înțelepciunea a fost des reprezentată: dela zeița Athena - Minerva cu ramura de măslin și buf-

1. Charron, *De la Sagesse*, Bordeaux, 1601. în trei cărți

nița alături, la Athenieni, sau tânărul cu patru mâini, patru urechi, o tolbă și un flaut, la Spartani, până la superbele statui și tablouri ale lui Mantegna, Tintoret, Andrea Sacchi și Paolo Mattei, în Franța, Spania și Italia¹. Incomparabila catedrală Sfânta Sophia din Constantinopol este unul din cele mai frumoase imne de slavă ridicate, prin artă, Înțelepciunii divine.

Conducătorii popoarelor, cari ard ca niște torțe vii de dragul fericirii supușilor lor, numai în înțelepciune își găsesc aliatul sincer pentru realizarea operii lor. Sporul de lumină și de prosperitate în viața popoarelor vine din munca lor, dar mai ales din înțelepciunea conducătorilor. Figurile conducătorilor înțelepți sunt înconjurate cu iubire și, de multe ori, aureolate de legendă. Minos, Eac și Radamante au ajuns după moarte judecători la poarta Hadesului, adică au fost investiți cu cea mai înaltă dregătorie în lumea spiritelor, pentru că în timpul vieții au fost împărați și conducători renumiți prin înțelepciunea și dreptatea lor. Solomon, Pericle, Octavian August, Traian, Marcu Aureliu, Constantin cel Mare, Carol cel Mare și alții au înscris, prin înțelepciunea lor, epoci de aur în istoria umanității.

Sfera înțelepciunii este, deci, foarte largă și cu un cuprins extrem de variat. Ea are mai întâi o împărțire în omenească și dumnezeiască. Înțelepciunea omenească e o pătrundere mai adâncă în relațiile dintre lucruri și în problemele vieții. Ea nu are în vedere o singură ocupație, ci toate ocupațiile. Cei șapte înțelepți ai Eladei antice erau oameni de stat, judecători, legislatori, gânditori, inventatori și poeți². Înțelepciunea nu e numai lumina spiritului, cunoașterea și iubirea adevăratului bine, posesiunea adevărului, rezultatul fericit al luminilor noastre naturale și al lecțiilor pe care le primim din experiență, ci și știința folosului și a fericirii. Tragicul Eschyl zice că înțelept nu e acela care știe multe, ci acela care știe lucruri folositoare³. Iar Platon notează că celebritatea înțeleptului Minos se datora fericirii reale pe care a trăit-o statul cretan aplicând legile date de acest împărat⁴. Înțelepciunea dumnezeiască este necreată, veșnică, infinită. Ea cuprinde totul, ea poate totul. Când

1. Art. *Sagesse* in *Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle* pp. 44-45.

2. H. Leisegang, *Sophia*, in *Paulys Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, neue Bearbeitung, hrsggb. von W. Kroll und K. Mittelhaus, zweite Reihe, dritter Band, Stuttgart, J. B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung, 1929, col. 1019.

3. Eschyl, *Frag.* 366, in A. Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*.

4. Platon, *Minos* 320 b, ed. J. Burnet.

ea coboară în sufletele oamenilor, se numește cunoaștere inspirată. Ea este, în acest caz, unul din cele șapte daruri ale Sfântului Duh. Nimeni n'a descris-o, în această ipostază, mai frumos și mai clasic ca autorul *Înțelepciunii lui Solomon*: „Înțelepciunea ajunge cu tărie dela marginile lumii până la marginile lumii și toate le întocmește prea plăcut. Mi-a fost dragă și am cercetat-o din tinerețile mele și am căutat să mi-o pețesc mireasă și am iubit foarte frumusețea ei. Fiindcă ea duce pe oameni la știința lui Dumnezeu și ea alege lucrurile lui. Și de este bogăția câștig poftit în viață, ce este mai bogat decât înțelepciunea, care toate le lucrează? Dacă cuminenția stă în fruntea treburilor, cine este mai bun meșter decât înțelepciunea în toate câte sunt?”¹

Dar înțelepciunea se împarte nu numai în omenească și dumnezeiască. Această împărțire vede în înțelepciune numai un atribut, o însușire spirituală, o stare de armonie și o faptă care desleagă fericit o mare aporie; e un specific al activității omenești sau dumnezeiești. Dar înțelepciunea e mai mult decât atât: în istoria cosmică și umană, înțelepciunea s'a manifestat și ca știință pură sau instrument al cunoașterii supreme, ca lucrare armonioasă între știință și virtute, ca putere cosmică, ca persoană mitologică, ca Logos, ca persoană treimică. Iată o seamă de aspecte ale înțelepciunii care merită puțină luare aminte.

ÎNTELEPCIUNEA PRECREȘTINĂ

CAPITOLUL I

ORIGINA ÎNTELEPCIUNII

Înainte de a cerceta fiecare din aceste aspecte, care privesc substanța și lucrările înțelepciunii, se cuvine să lămurim o problemă preliminară de care atârnă înțelegerea a tot ce urmează. Iată problema: de unde vine înțelepciunea, care e origina ei? Arătam mai sus că una din cauzele prestigiului considerabil care aureolează înțelepciunea este caracterul ei misterios, taina nepătrunsă din care porcede, infinita enigmă ce-o prezidează. Indiferenții, necredincioșii și semidoctii susțin că lucrările înțelepciunii, ca și acelea ale rațiunii, sunt de natură și de origină strict omenească. Dar, mai întâi, adevărații înțelepți sunt așa de puțini, încât numărul lor nu depășește numărul degetelor dela o mână într'un secol. Aceasta înseamnă că înțelepciunea, ca dar ales și excepțional, se încredințează numai

1. *Înțelepciunea lui Solomon* VIII, 1, 2, 4, 5, 6. Folosim trad. Păr. Gala Galaction și Vasile Radu din Biblia Patriarhului Nicodim, ed. II, Institutul Biblic, București, 1944.

câtorva aleși și excepționali. Prin caracterul ei excepțional și esoteric, înțelepciunea indică originea ei neomenească. Ea coboară numai în sufletele purificate prin focul cunoașterii și al virtuții, în sufletele ce au pornit pe drumul îndumnezeirii. În al doilea rând, deslegarea fulgerătoare a unor mari complicații, pe care toate eforturile uriașe ale minții omenești nu le-au putut rezolva vreme îndelungată, arată că numai intervenția unei înțelepciuni superioare, adăogată la frământările anterioare ale minții noastre, a promovat mult căutata soluție. Explicația prin eficiența întâmplării e semn de comoditate ca să nu zicem de ruginire a minții.

Care e, așa dar, originea înțelepciunii? Înțelepții singuri, nu oamenii de rând, au a da un răspuns cu autoritate la această întrebare. Filosofii-înțelepți ai Greciei vechi și profeții Vechiului Așezământ sunt unanimi în afirmația că isvorul înțelepciunii este Dumnezeu însuși. Socrate și Platon susțin că σοφία aparține exclusiv zeilor, pe când oamenii trebuie să se mulțumească numai cu φιλοσοφία¹. „O Phaidros“, zice Socrate, „numele de înțelept mi se pare că e un lucru mare și se cuvine exclusiv lui Dumnezeu, pe când acela de filosof sau ceva asemănător s'ar potrivi mai degrabă acestuia“². Această concepție, care face din divinitate unicul depozitar al înțelepciunii, nu e inventată de Socrate sau de Platon, ci ea urcă cu mult înainte pe scara timpurilor. E desigur o concepție de origină religioasă, pe care Platon nu numai că n'a combătut-o, dar și-a însușit-o și a ridicat-o la rangul de dogmă filosofică. Această concepție și această dogmă religioasă și filosofică în același timp era propovăduită de marele și temutul sanctuar oficial dela Delphoi. Se știe că acest sanctuar a fost acela care a decretat că Socrate e „cel mai înțelept dintre toți oamenii“, atunci când Chairephon a mers și a întrebat dacă se află cineva mai înțelept decât marele Athenian³. Cei șapte înțelepți emanau, cu titulatura și misiunea lor, tot dela oracolul delphic. Deci, oracolul dela Delphoi, sub conducerea și puterea zeului Apollon, era autoritatea supremă în materie de inspirație și recunoaștere a înțelepciunii. Dar atât Socrate cât și cei șapte înțelepți încearcă să se opună declarației solemne a oracolului că ei sunt fie înțelepți, fie cei mai înțelepți⁴. Ei rezistă acestei investiții

1. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1021.

2. Platon, *Phaidros* 278 d. „Acestuia“ se referă la unul din triada: Lysias, Homer și Solon, de cari a fost vorba în paragraful precedent. În vremea lui Platon, Solon n'ajunsese încă unul din „cel șapte înțelepți“.

3. Platon, *Apologia* 21 a.

4. Idem, *Apologia* 21 b.

oficiale ca înțelepți, deși Socrate e convins că un zeu nu poate spune decât adevărul¹; opoziția lor se explică prin convingerea neștrămutată că adevărata și întreaga înțelepciune aparține exclusiv zeului Apollon. Ca Platon, Aristotel socotește înțelepciunea drept „foarte dumnezeiască și foarte vrednică de cinste”. Gândirea noastră despre Dumnezeu este înțelepciune. Înțelepciune este și actul prin care Dumnezeu se gândește pe sine ca inteligență, ca νοῦς². Intelectualismul aristotelic, contemplația platonice a Ideilor și întreaga tradiție filosofică și religioasă a lumii greco-latine atribuie înțelepciunii o origină divină.

Acela însă care, mai mult decât alții, a lămurit pe deplin geneza divină a înțelepciunii, este autorul cărții intitulată: *Înțelepciunea lui Solomon*. În adevăr, după acest autor, înțelepciunea este: „Suflul puterii lui Dumnezeu, ea este curata revărsare a slavei celui Atotputernic, astfel că nimic nu poate s'o mânjească. Ea este strălucirea luminii celei veșnice, oglinda fără pată a lucrării lui Dumnezeu și chipul bunătății sale. Fiindcă este una, toate le poate și rămânând una cu sine însăși, ea toate le înnoește și răspândindu-se, prin veacuri, în sufletele sfinte, ea întocmește din ele prieteni ai lui Dumnezeu și prooroci. Cu adevărat Dumnezeu nimic nu iubește fără numai pe cel ce petrece întru înțelepciune. Ea este mai frumoasă decât soarele și decât toată orânduirea stelelor; dacă o pui alături cu lumina, înțelepciunea o întrece”³. Din acest pasagiu, înțelepciunea se desprinde nu numai ca fiind de origină divină, ci se prezintă și ca un fel de emanație a puterii lui Dumnezeu, ca o exteriorizare a esenței sale. Ea e lumina, lucrarea și bunătatea lui Dumnezeu. Veșnic identică cu ea însăși, înțelepciunea are rolul Creatorului prin aceea că ea le înnoește pe toate. Proorocii și prietenii lui Dumnezeu, adică înțelepții, sunt cele mai de seamă roade ale înțelepciunii între oameni. Origina divină a înțelepciunii e atestată și de calitatea ei de împreună-trăitoare cu Dumnezeu, cum precizează același autor: „Neamul ei cel bun și-l preamărește prin petrecerea laolaltă cu Dumnezeu, și Stăpânul a toate o are în mare iubire”⁴. Alurea, înțelepciunea e prezentată ca stând aproape de scaunul lui Dumnezeu, ca stând chiar cu el⁵. Cartea *Înțelepciunea lui Solomon* stabilește o paralelă

1. Platon, *Ibidem*, loc. cit.,: „οὐ γὰρ δήπου ψεύδεται γὰρ (ὁ θεός), οὐ γὰρ θεμῖς αὐτῷ”.

2. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1023.

3. *Înțelepciunea lui Solomon* VII, 25-29.

4. *Ibidem* VIII, 8.

5. *Ibidem* IX, 4, 9 etc.

între Dumnezeu, care acordă lui Solomon știința tuturor lucrurilor, și înțelepciune, organizatoarea lumii, care-l învață totul despre opera divină¹. Identitatea dintre Înțelepciune și Dumnezeu e proclamată în ultimele 9 capitole ale cărții², unde opera sau numele Înțelepciunii sunt continuate de Dumnezeu. Înțelepciunea-atribut se topește în personalitatea divină, care ia aspect de „Cuvânt atotputernic”³ și de „Providență veșnică”⁴.

Origina divină a înțelepciunii e un fapt atestat de întreaga istorie a religiilor și a gândirii omenești. Coborâtă între oameni, ea poate fi neînțeleasă sau alterată, dar parfumul și lumina ei îi indică origina.

CAPITOLUL II

INȚELEPCIUNEA CA ȘTIINȚĂ ȘI VIRTUTE

În istoria culturii omenești, înțelepciunea — oricare ar fi fost cuvântul care o exprima — era, înainte de orice, știință, cea mai înaltă știință de care era capabil spiritul omului. Heraclit pretinde că σοφία înseamnă spunerea adevărului⁵, dar această spunere a adevărului implică cunoașterea lui. Platon deosebește limpede înțelepciunea și pe înțelept de noțiunile corelative sofist și filosof, care, în limba greacă, aparțin, etimologic, aceleiași tulpini: σοφός, σοφία, σοφιστής, φιλόσοφος. Σοφιστής, sofistul, e acela care se crede înțelept, care face din înțelepciune o meserie, o profesiune și se lasă plătit⁶. Această știință sofistă, care se ocupa în deosebi cu meșteșugul vorbirii, cuprindea uneori elemente interesante, dar era discreditată prin aceea că ea ajunsese un articol comercial și prilej de autolaudă deșănțată pentru sofisti. Știm că unul din obiectivele principale ale activității lui Socrat a fost combaterea înverșunată a sofistilor. Φιλόσοφος-filosoful este omul chibzuit, care știe că el nu știe nimic, dar care e însuflețit de dragostea pentru înțelepciune, pe care se străduiește să și-o însușească, fără a obține complet acest lucru⁷. Σοφός-înțelept e un calificativ care revine numai zeilor. Platon precizează: „Zeii nu filosofează, nici nu doresc să fie înțelepți, pentru că ei *sunt*

1. *Înțelepciunea lui Solomon*, VII, 17, 21.

2. *Ibidem* XI, 4—XIX.

3. *Ibidem* XVIII, 15.

4. *Ibidem* XVII, 2.

5. Heraclit la Diels, *Vosokratiker* 4, 12 B 112.

6. Platon, *Protagoras* 312 c, d, e; 315 a, b; H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1021.

7. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1021.

înțelepți" ¹. Aci σοφία este știința despre Ideile divine, care, în puritatea lor, nu pot fi văzute decât de sufletul necorporal, dar care totuși își trimit lumina lor în această lume ². După *Definițiile* Academiei platonice, „înțelepciunea este știință absolută, știința realităților eterne, știință care contemplează direct cauza realităților” ³. Filosofia ajunge la cunoștinți ipotetice, pe când înțelepciunea ajunge la cunoștinți absolute. Ea atinge cunoașterea eternului, bazată pe intuiție directă. Pentru Platon, deci, înțelepciunea este o cunoaștere a celor dumnezeiești, o cunoaștere a lui Dumnezeu. Xenocrat, teologul Academiei, afirmă că „înțelepciunea este știința primelor cauze și a esenței inteligibile” ⁴. Pentru Aristotel, înțelepciunea este cea mai exactă și mai perfectă știință; ea aparține lucrurilor celor mai de cinste, din care fac parte și stelele pe cer și tot ce depășește mintea noastră. Înțeleptul trebuie să cunoască nu numai ce urmează din cauzele prime, dar să știe adevărul și asupra acestor cauze înseși. Înțelepciunea e astfel cea mai înaltă știință speculativă, fără nici o legătură cu cele pământești sau cu vreun interes oarecare. Practicanți ai acestei înțelepciuni ca Anaxagoras și Thales știu lucruri neobișnuite, minunate, grele, supraomenești, dar toată această știință a lor este nelucrativă, pentru că ei nu caută bunurile pământești ⁵. Domeniul înțelepciunii este prima filosofie, adică metafizica. Ea este știința despre scop, bine și esență. Pentru că principiile tuturor științelor sunt unitare, înțelepciunea, ca știință a acestor principii, este una singură ⁶.

Dacă platonismul și aristotelismul văd în înțelepciune știința absolută și exclusivă a realităților veșnice, a esențelor inteligibile, neavând niciun raport cu pământul și cu oamenii, stoicismul și școlile derivate, *Înțelepciunea lui Solomon* și Părinții Bisericii largesc sfera acțiunii, extinzând-o și la realitățile omenești. Stoicii definesc înțelepciunea ca „știință a lucrurilor dumnezeiești și omenești” ⁷. La fel caracterizează înțelepciunea și Sfinții Părinți, în frunte cu Origen ⁸

1. Platon, *Symposion* 204 a.

2. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1021-1022.

3. *Opot* 414 B, la H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1022.

4. Xenocrat, *Frag. 6* Heinze, la H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1022.

5. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1022.

6. Idem, *op. cit.*, col. 1023.

7. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1023.

8. Origen, *Contra lui Celsos* III, 72, ed. Paul Koetschau, in *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Leip.

și cu Sfântul Vasile cel Mare¹. Augustin, sub puternică influență pitagorică și platonice, menține uneori înțelepciunea în sfera esențelor pure, pe care le identifică cu numerele. El declară solemn: „Pe cât sunt de adevărate și neschimbabile regulele numerelor, pe atât sunt de adevărate și de neschimbabile regulele înțelepciunii“². De cele mai multe ori însă Augustin, ca și majoritatea Părinților, înfățișează înțelepciunea sălășluind simultan și în sfera divină și în cea umană. *Ințelepciunea lui Solomon* precizează mai pe larg cuprinsul definiției adoptată de filosofia greacă postaristotelică și de gândirea patristică. „Și de poște cineva să aibă știință întinsă, înțelepciunea știe cele trecute și întrezărește cele viitoare, ea știe întorsurile cuvintelor și deslegările întrebărilor celor mai întunecate; ea cunoaște de mai înainte semnele și minunile și întâmplările vremilor și ale sutelor de ani“³. „Toate cele ascunse și cele arătate le-am cunoscut, fiindcă înțelepciunea, meștera tuturor, mi-a dat învățătură“⁴. Când Dumnezeu e înfățișat ca izvor al înțelepciunii, se spune despre El: „Că în mâna lui suntem și noi și cuvintele noastre și toată înțelepciunea și știința lucrurilor. El mi-a dat cunoștința cea adevărată despre cele ce sunt, ca să știu tocmlirea lumii și lucrarea stihilor. Inceputul și sfârșitul și mijlocul vremilor, întoarcerile anotimpurilor și prefacerile văzduhului, cursurile anilor și rânduiala stelelor, firea dobitoacelor și apucăturile fiarelor, puterea duhurilor și gândurile oamenilor, felurile neamuri ale plantelor și însușirile rădăcinilor“⁵. În înțelepciune „se află un duh de înțelegere, sfânt, fără pereche, cu multe laturi, nepământesc, ager, pătrunzător, neîntinat, prea înțelept, fără de patimă, iubitor de bine, ascuțit, neștiutor de opreală, binefăcător, iubitor de oameni, neclintit, temeinic, neturburat, atotputernic, atotveghețor, și răzbătând prin toate duhurile istețe, curate și oricât de subțiri“⁶.

Pentru Origen, înțelepciunea este, printre altele, și forma su-

zig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1899: „Ințelepciunea este știința lucrurilor dumnezeiești și omenești și a cauzelor acestora“.

1. Sf. Vasile cel Mare, *Omilia XII-a*: „La începutul Proverbelor“, 3, Migne, P. G. XXXI, col. 389 C: „Ințelepciunea este știința lucrurilor dumnezeiești și omenești și a cauzelor acestora“.

2. Fericitul Augustin, *Despre liberul arbitru*, II, 10, 29, Migne, P. L. XXXII, Paris, 1877.

3. *Ințelepciunea lui Solomon* VIII, 8.

4. *Ibidem*, VII, 21.

5. *Ibidem*, VII, 16—20.

6. *Ibidem*, VII, 22—23. Πνεύματα σοφιά sunt nu „duhuri istețe“ ci „duhuri inteligibile“.

perlativă a cunoașterii. Cunoașterea stabilește raportul pur cu Dumnezeu, care este izvorul a toată existența și a toată știința. Hristos singur este capabil de o cunoaștere completă, pentru că numai El este fără de păcat¹. Dar cunoașterea discursivă nu poate singură să se apropie de Dumnezeu. Peste ea stă înțelepciunea, care, prin esența ei, este o contemplare nemijlocită, ca la Platon. Obiectul acestei contemplări este Logosul. Prin această înălțare spirituală se realizează o unire aievea cu Dumnezeu².

Lactanțiu vede în înțelepciune o tradiție divină, veche cât lumea și accesibilă tuturor oamenilor³. Ea constă în a nu crede că știi toate, pentru că acesta este privilegiul lui Dumnezeu, dar nici în a afirma că nu știi nimic, pentru că acesta este destinul animalelor. Omul este ceva de mijloc, alcătuit din știință și ignoranță: știința vine din suflet, care-și trage obârșia din cer, iar ignoranța vine din trup, care se trage din pământ⁴.

Dacă la marii speculativi ca Platon, Aristotel, Origen și Augustin, înțelepciunea era știință pură prin care mintea noastră intră în legătură imediată cu esențele eterne și dacă la majoritatea gânditorilor de după Aristotel ea ajunsese o știință a lucrurilor nu numai dumnezeiești, ci și omenești, era firesc ca, odată extinsă dela sfera absolutului la aceea a relativului, înțelepciunea să cuprindă sau să-și aroge drepturi și asupra unor elemente din domeniul filosofiei. Elementul fundamental pe care și l-a încorporat a fost virtutea⁵. Cât timp înalta știință a înțelepciunii era privilegiul doar al câtorva aleși și ea nu era accesibilă unui număr mai mare de oameni din cauza condițiilor vitrege politice și sociale ale lumii de dinaintea lui Alexandru cel Mare, mariile daruri ale gnozei sapiențiale au rămas în turnul lor de fildeș. Când însă, între granițele uriașelor împărății a lui Alexandru, ale Diadohilor și a Romanilor, libertățile de circulație a bunurilor materiale și spirituale au permis dezvoltarea personalității umane și, prin aceasta, pe aceea a năzuințelor și a râvnei după

1. Origen, *Comentar la Evanghelia după Ioan*, XX, 31 etc., ed. Erwin Preuschen, în *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Leipzig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903.

2. Idem, *op. cit.*, XIII, 53.

3. Lactanțiu, *Institutiile divine* III, 16, 10.

4. Idem, *op. cit.*, III, 6, 14; Preotul Ioan G. Coman, *Probleme de filosofie și literatură patristică*, București, Casa Școalelor, 1944, pp. 110-111.

5. Seneca susține că nu poate exista filosofie fără virtute și virtute fără filosofie: „Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem, nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa“.

desăvârșire, înțelepciunea trebuia, fatal, să coboare din turn, să se amestece în viața obișnuită a oamenilor și să încerce a-i modela aspectele ei diforme și mizere după paradigmele esențelor sau esenței nemuritoare. Această încercare de modelare a vieții pământului după aceea a cerului se numește virtute. Fenomenul s'a petrecut desigur și înainte de datele amintite și nu numai în aria culturii greco-romane, ci pe întreaga față a pământului, dar ceva mai restrâns.

Evoluția spirituală ulterioară a impus apoi principiul că înțelept nu e acela care e savant, ci acela care-și duce viața conform adevărilor eterne, care nu se închistează în mult-puțina-i știință orgolioasă, ci o fructifică spre binele său și al altora, năzuind să promoveze mai mult bine și mai mult frumos în lume. N'a spus, oare, marele Eschyl în secolul V înaintea erei noastre : „Înțelept nu e acela care știe multe, ci acela care știe lucruri folositoare ?” N'a zis Mântuitorul : „Fiți desăvârșiți precum Tatăl vostru din ceruri desăvârșit este ?” Numai în acest caz înțelepciunea poate fi conducătoarea unei vieți fericite. Numai astfel ea ajunge „arta de a trăi”. Cu un cuvânt, înțelepciunea e deplină atunci când știința ce-o alcătuie înfloarește și în viața practică sub numele de bine și frumos. Este ceea ce proclamă Ariston de Chios, când zice : „Atunci când sufletul cunoaște ce e bine și ce e rău numai cu ajutorul rațiunii, fără să intre în acțiune, înțelepciunea este știință ; când însă el trece la acțiuni referitoare la conducerea vieții, atunci înțelepciunea și știința iau diferite nume ca : prudență, cumpătate, dreptate, bravură”¹. Cele patru virtuți cardinale din care creștinismul reține în chip deosebit dreptatea, dar pe care, în genere, el le depășește prin sublimele sale virtuți trăite de Dumnezeu însuși printre oameni, sunt esența și lucrarea văzută a înțelepciunii. Virtutea și înțelepciunea, înțelese ca faptă și contemplație, sunt, după concepția celor vechi, indisolubil legate între ele, așa cum cerea Socrat, care întemeia morala pe intuiție și știință. Cea mai înaltă moralitate se bazează pe cea mai înaltă cunoaștere iar aceasta din urmă este cunoașterea de Dumnezeu². Concepție frumoasă, dar așa de desmințită în fapt ! Nu fac ceea ce vreau și deci ceea ce știu, ci ceea ce nu vreau, spune așa de tăios și de adevărat Sf. Apostol Pavel. Pe pământ numai sfinții, dreptii și cei aleși sunt purtători de înțelepciune, proclamă categoric cartea lui Enoch. Sub influența filosofiei grecești, *Înțelepciunea lui Solomon* enumără virtuțile cardinale ca roade ale înțelepciunii³.

1. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1024.

2. Idem, *op. cit.*, col. 1025.

3. *Înțelepciunea lui Solomon* VIII, 7.

Dacă cineva ar face o cronică a înțelepciunii în istoria omenirii, ar constata că toate faptele mari, frumoase și sublime au ieșit din inspirația sau lucrarea directă a acestui dar dumnezeesc; toate marile umbre și nenorociri în lume au fost provocate de absența înțelepciunii. Nu numai popoarele cu istorie grandioasă, dar și cele mai modeste, conștiente de a fi contribuit cât de puțin la ridicarea umanității, înscriu cu mândrie, în analele lor, numele înțelepților lor și faptele de înțelepciune, pentru că acestea le-au ridicat pe culmi, creându-le faimoasele epoci de aur. Așa e cu istoria Ebreilor, a Egiptenilor, a Chinezilor, a Indienilor, a Perșilor, a Grecilor, a Romanilor, a Tracilor, a Celților și a multor popoare din epoci mai apropiate de noi. Istoria înregistrează și smintiți și fapte smintite, pe care le citim sau le privim cu jale și durere.

CAPITOLUL III

ÎNȚELEPCIUNEA CA PUTERE COSMICĂ

Înțelepciunea nu e numai știință, virtute, sau un har dumnezeesc, ci și o putere cosmică flotând între dependență și independență față de Dumnezeu. Atât filosofia păgână, teologia philoniană cât și gândirea patristică o numesc, sub acest raport, „univers inteligibil” — νοητὸς κόσμος, sau „orânduire inteligibilă a universului” — διάκοσμος νοητός.

Această ființă spirituală cosmică, pe care a cultivat-o nu numai filosofia, ci și poezia și arta tuturor timpurilor, este când impersonală, când personală.

Ca cel mai înalt principiu, care stă în spatele principiilor naturii, înțelepciunea este, mai ales în Neoplatonism, o frumoasă abstracție impersonală. Dupăcum la Aristotel, inteligența-νοῦς devine principiu cosmic metafizic, spiritul care se gândește pe sine, tot așa și în Neoplatonism, σοφία e ridicată la rang de putere cosmică. După Unul suprem care e supraesențial, înțelepciunea este numărul propriu, sub care trebuie să înțelegem νοητὸς διάκοσμος, care cuprinde mulțimea formelor inteligibile¹. Clement Alexandrinul crede, sub influența parțială a lui Platon, că a existat un loc în spațiile suprafirești, unde noi, oamenii, înainte de crearea lumii, eram făpturile inteligibile ale Logosului lui Dumnezeu². Într'un text her-

1. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1025. Această concepție a influențat și pe Fericitul Augustin.

2. Clement Alexandrinul, *Protrepticul I*, 6, 7, ed. O. Stählin, în *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Cle-

metic, se precizează că înțelepciunea este binele, frumosul, fericirea, toată virtutea și eternitatea (ὁ Αἰών). Ea pregătește nemurirea, iar eternitatea impune materiei permanență. Nimic din univers nu se pierde, pentru că universul e cuprins de eternitate ¹. Eternitatea este, aci, nu numai atribut, ci substanța însăși a înțelepciunii, sau, în tot cazul, infinitul menținându-se prin înțelepciune ². Dar această înțelepciune impersonală, această forță cosmică pătrunde și în sufletele oamenilor, ca o ploaie care udă holdele spre rodire. E adevărat că în Neoplatonism câștigarea înțelepciunii, aici pe pământ, se face numai în extaz ³. Dar ea e aceea prin care se face totul, prin care universul însuși a venit la existență ⁴. Ca cea dintâi inițiată în știința divină ⁵, prezentă când Dumnezeu a făcut lumea ⁶, înțelepciunea colaborează la opera divină a creației până când ea însăși prelungește această operă în om prin lucrarea sa binefăcătoare ⁷. Iată cum se prezintă ea însăși pe sine în *Cartea Înțelepciunii lui Iisus, fiul lui Sirah*: „Eu din gura celui Prea Înalt am ieșit, și ca negura am acoperit pământul. Eu întru cele înalte m'am sălășluit și scaunul meu este în stâlp de nor. Înconjur ream cerurilor am înconjurat singură și în fundul adâncurilor am umblat. În valurile mării și în tot pământul și în tot poporul și neamul am câștigat” ⁸. Înțelepciunea alege dintre operele concepute de Dumnezeu pe acelea care trebuiesc realizate. Fericitul Augustin, pentru care universul inteligibil al platonicienilor este identic cu comorile înțelepciunii din *Scrisoarea către Coloseni* a Sf. Apostol Pavel ⁹, precizează că, în lucrurile inteligibile ale înțelepciunii, se află toate rațiunile invizibile și neschimbabile chiar și ale

mens Alexandrinus, erster Band, Leipzig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1905.

1. *Corpus Hermeticum*, XI, 3, la H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1030.

2. Fericitul Augustin, *De civitate Dei* XII, 20, ed. Emanuel Hoffmann, in *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. XXXX, Vindobonae, 1899.

3. Plotin, *Enneade* VI, 9, 11.

4. Philon, *Despre constatatarea că ce este mai rău tinde să pună cursă la ce e mai bun*, 16 M 201-202, in *Bibliotheca Sacra Patrum Ecclesiae Graecorum*, Pars II, Philonis Iudaei operum omnium, t. I, Lipsiae, 1828; *Fuga et ino.* 109 M. 562, la H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1033.

5. *Înțelepciunea lui Solomon* VIII, 4.

6. *Ibidem* IX, 9.

7. L. Bigot, *Livre de la Sagesse*, in *Dictionnaire de Théologie Catholique*, T. XIV, Première partie, Paris, Letouzey et Ané, 1939, col. 734.

8. *Cartea Înțelepciunii lui Iisus, fiul lui Sirah*, XXIV, 3-6. Folosim traducerea Păr. Gala Galaction și Vasile Radu, in *Biblia Patriarhului Nicodim*, ed. II, Institutul Biblic, București, 1944.

9. Sf. Ap. Pavel, *Scrisoarea către Coloseni*, II, 3.

elementelor vizibile și schimbabile, care au fost create prin această înțelepciune ¹. Dacă înțelepciunea, ca lume inteligibilă, cuprinde paradigmele a tot ce e pământesc, e dela sine înțeles că toate evenimentele pământești sunt prefigurate în această înțelepciune ². E firesc ca ea să organizeze lumea: elementele, epocile, ființele, spiritele, oamenii, vegetalele ³. Înțelepciunea menține și reînoește continuu, în ființa lor proprie, toate cele create potrivit regulilor divine ⁴. Ca paradigmă și izvor inteligibil a toată creațiunea, înțelepciunea lucrează imanent în cosmos, pentru desăvârșirea și transfigurarea ei. Philon zice că ea este stânca pe care a lovit-o Moise în pustie. Sufletele care au băut din izvorul ei s'au umplut cu mană, adică cu Dumnezeu și cu Logosul său. Logosul isvorăște din înțelepciune ⁵. E aci un panteism teosofic din care s'a inspirat abundant, pe cât se pare, savantul teolog rus Sergiu Nicolaevici Bulgacov, dela Institutul de teologie ortodoxă din Paris ⁶.

Sfinții Părinți de nuanță mai ortodoxă decât Clement Alexandrinul și Augustin văd în înțelepciune, sub raportul cosmic, o manifestare a puterii arhitectonice și estetice a lui Dumnezeu. Când Dumnezeu creează, zice Sf. Hippolyt, El face operă de artă. El elaborează artistic toate creaturile, prin rațiune și prin înțelepciune; prin rațiune le dă ființă, iar prin înțelepciune le înfrumusețează ⁷. Pentru Sfântul Vasile, universul e o sumă de frumuseți sublime, care clamează fără glas înțelepciunea primară, așezată ca temelie al creațiunii ⁸.

În teosofia sau logosofia antică, însă, înțelepciunea nu e numai puterea mistică ce fecundează sufletul, nu e numai viața ce duce la viața veșnică, nu e numai sufletul lumii ⁹, nu e numai această

1. Fericitul Augustin, *De ciortate Dei* XI, 10.

2. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1039.

3. *Înțelepciunea lui Solomon* VII, 17-21.

4. *Ibidem* VII, 27: „τὰ πάντα καινίζει”; IX, 9.

5. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1033.

6. Așupra interesantei și răsunătoarei desbateri sofistologice, a se vedea Dom C. Liafine, *Le débat sophistologique*, în *Irenikon* 1926-1936, tome XIII, Nr. 2, mars-avril 1936, pp. 168-205, Prieuré d'Amay-sur Meuse, Belgique; B. Schultze S. I., *Zur Sophistfrage*, în *Orientalia Christiana Periodica*, vol. III, nr. 3-4, 1937, pp. 655-661, Roma, Pont. Institutum Orientalium Studiorum.

7. Sf. Hippolyt, *Contra ereziei unui Noet*, 10, Migne, P. G. X, col. 817 B.

8. Sf. Vasile cel Mare, *Omita XII-a*: „La începutul Proverbelor”, 3, Migne, P. G. XXXI, col. 392 AB.

9. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1027, 1034.

forță tainică, ce menține totul în ordine și frumusețe: ea e și ființa căreia i se dă sex și care se integrează într'o diadă sau într'o triadă. La Neoplatonici, σοφία e ființa metafizică feminină, care apare alături de Dumnezeuul suprem masculin. În treimea xenocratică: monadă, diadă și cer sau sufletul lumii, înțelepciunea intră și ea ca suflet al lumii¹. În triada philoniană: tată, mamă și fiu divin (kosmos-logos), înțelepciunea este principiul feminin². Alteori ea e soția lui Dumnezeu, alteori e fiica Lui³. Această stare civilă a înțelepciunii, ca să spunem astfel, o personalizează și o diferențiază din ce în ce mai mult de Dumnezeu. Dar ca lumină originală a lui Dumnezeu, ca lumină a sufletului omenesc și ca paradigmă inteligibilă a creațiunii, înțelepciunea menține o legătură organică cu divinitatea.

CAPITOLUL IV

ÎNȚELEPCIUNEA CA FIGURĂ MITOLOGICĂ

Geniul poetic și speculativ al Grecilor, care a personificat atâtea idei și fenomene, nu putea pierde ocazia de a mitologiza o putere spirituală de prestigiu și frumusețe înțelepciunii. În majoritatea panteonurilor, ea e întrupată în unele zeițe-mame. În panteonul elen, ea e încarnată în persoana zeiței Pallas-Athena, sub influența doctrinelor platonice, aristotelice și stoice. Înțelepciunea și virtutea se contopesc aproape ideal în această divinitate, care e feciorelnică și în același timp mântuitoare. Ea unește astfel virtutea castității cu cea a bravurii⁴. Doi zei sunt filosofi, zice Platon: Eros și Athena. În panteonul egiptean, Isis e aceea care a fost asimilată înțelepciunii⁵. În scrierile hermetice, σοφία apare împreună cu cumpătarea, ascultarea și adevărul, ca daruri ale zeului Hermes⁶. Cartea lui Enoch povestește că înțelepciunea a fost trimisă de Dumnezeu pe pământ, să trăiască între oameni; dar pentru că n'a găsit niciun loc pe planeta noastră, s'a întors în cer, unde i s'a rezervat un loc special, alături de îngeri⁷.

În gnosticism, σοφία apare încarnată în Elena, ca tovarășă a

1. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1025-1027.

2. Philon, *Alegoriile prime ale legilor sfinte*, II, 49 M. 75, la H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1034.

3. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1033.

4. Idem, *op. cit.*, col. 1027-1029.

5. Plutarch, *Despre Isis și Osiris*, 2 sq., la H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1030.

6. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1030.

7. Idem, *op. cit.*, *loc. cit.*

lui Simon. Ea e înțelepciunea coborâtă din cer, e mama universului. Sf. Iustin Martirul și Filosoful ¹ și Sf. Irineu ² o numesc Idee-³Ἐννοια, ca prima idee a Duhului lui Dumnezeu. Ea a coborât în regiunile inferioare și, prin voința lui Dumnezeu, a creat îngerii și puterile, cari, la rândul lor, au creat lumea. Ingerii și puterile, din invidie, au înlănțuit-o și au ținut-o departe de Tatăl, coborând-o până la sălășluirea în corpuri omenești timp de veacuri. Simon a fost adorat ca Zeus, iar Elena ca Athena. Același lucru susține și Epifaniu cu adaosul că ³Ἐννοια este identică cu Ἡπούνιχος sau Duhul Sfânt ³. După Hippolyt, în triada: inteligență, cugetare și putere, gnosticii văd înțelepciunea în al treilea termen și o numesc a șaptea putere. Puterea a șaptea e aceea despre care zice Moise: „Și Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor” ⁴. E duhul care cuprinde în sine totul, imaginea puterii nelimitate, despre care Simon zice: „Un chip dintr’o figură netrecătoare, care singură orânduie totul”. Simon învață ⁵, după relatarea lui Hippolyt, că între toți eonii există două vlăstare, care n’au nici început, nici sfârșit, pornind dintr’o rădăcină care este putere, tăcere nevăzută, ininteligibilă. Unul din aceste vlăstare vine de sus, el este mare putere, inteligență a universului, conducător a toate, bărbat. Celălalt vine din jos, este marea cugetare sau idee, femeie care naște toate. Aceste vlăstare așezându-se față în față se împreună și produc spațiul intermediar, aerul cel imperceptibil, care n’are nici început, nici sfârșit. În el însă se află Tatăl, care ține în mâinile sale și hrănește tot ce are început și sfârșit. Acest Tată care sta, stă și va sta, este o putere androgină, care vine după puterea precedentă nemărginită, care n’are început și sfârșit și constă din unicitate ⁶. E aceeași schemă pe care am găsit-o la Xenocrat și la Philon: tată, mamă și fiu divin (kosmos-logos). Ceilalți gnostici ca Menandru și Saturnil,

1. Sf. Justin Martirul și Filosoful, *Apologia* I, 26, Migne P. G. VI, col. 368 B.

2. Sf. Irineu, *Dovedirea și răsturnarea falsei gnoze*, I, 23, 2, Migne, P. G. VII, col. 671 BC.

3. Epifaniu, *Panation*, XXI, 2, 4. ed. Karl Holl, in *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Epiphanius, erster Band, Leipzig, J. C. Hinrichs, sche Buchhandlung, 1915.

4. *Facere* I, 3.

5. In opera sa Ἀπόφταις.

6. Hippolyt, *Dovedire contra tuturor ereziilor* VI, 14, 2 sqq.; 17, 2-4, ed. Paul Wendland, in *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Hippolytus, dritter Band, Leipzig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1916.

elevii lui Simon, n'aduc nimic nou. Naasenii, Perații și Setiții lui Hippolyt vorbesc de principiul feminin, dar nu-l desemnează ca σοφία. În schimb, în centrul sistemului gnozei valentiniene stă înțelepciunea. Ea e aici unul din cei 30 de eoni. Ea se îndrăgostește de Principiul primar, Dumnezeu cel Prea Înalt, e alungată din Pleromă și apoi mântuită de Hristos¹. Această mântuire e descrisă pe larg în lucrarea intitulată: Πλοστις - οφία².

Acest amestec amorf și fantastic de mit, magie și speculații eretice a coborât maiestatea înțelepciunii în subsolul filosofiei și al religiei. Dar ea nu merita această soartă. Ea trebuia reabilitată și această reabilitare i-a venit prin cel mai mare act al revelației divine: întruparea Fiului lui Dumnezeu.

(Va urma)

PR. IOAN G. COMAN
 Profesor la Facultatea de Teologie
 din București

1. H. Leisegang, *op. cit.*, col. 1038.

2. Editată de C. Schmidt, în: *Koptisch-Gnostische Schriften*, erster Band, în *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Leipzig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1905, în nouă editare, Leipzig, 1925. Un studiu frumos asupra acestei cărți e acela al lui Hans Leisegang, *Die Gnosis*, Leipzig, Alfred Kröner Verlag, 1924, p. 350 sqq. cf. și Eugène De Faye, *Gnostiques et gnosticisme*, Etude critique des documents du gnosticisme chrétien aux II-e et III-e siècles, 2-e édition augmentée, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1925, pp. 279-311.

VIAȚA LUI ALEXANDRU SC. STURZA

Alexandru Sc. Sturza „mare învățat și mai mare în credința și apărarea Bisericii noastre și a dogmelor sale, foarte cunoscut prin multe mari fapte și compuneri“¹, s'a născut în Iași la 18 Noemvrie 1791², oraș pe care familia sa părăsindu-l, datorită evenimentelor politice din acea vreme, n'a avut fericirea să-l cunoască eruditul român și versat om politic, „mic bărbat al Apostoliei Domnului“³.

Plecat de mic într'o țară ospitalieră Românilor, Alexandru Sc. Sturza n'a avut numai nenorocul de a nu-și cunoaște orașul de naștere, așa cum își cunoaște fiecare om locul copilăriei sale. El n'a avut nici chiar posibilitatea să-și cunoască mai deaproape cel puțin provincia nașterii sale, cu care avea legături de sânge și domnie, decât din „amintirile părinților“⁴, care, desigur, vor fi povestit copiilor unde este și în ce stare se află provincia de baștină a sturzeștilor.

Strămoșii lui Alexandru Sc. Sturza sunt identificați începând cu sec. al XVII-lea prin Chiriac Sturza pârcaľab de Hotin, din care prin fiii acestuia, vornicul Ioan și paharnicul Sandu, se trag familiile Sturzeștilor de mai târziu. Astfel, logofățul Dimitrie Sturza, nepotul vornicului Ioan, din căsătoria cu Ruxandra fiica voevodului Grigore Ghica a avut un fiu, pe Scarlat, primul guvernator al Basarabiei după 1812⁵. Scarlat Sturza, tatăl lui Alexandru Sturza de care ne ocupăm, ajunge în Rusia datorită evenimentele-

1. Scriban Protos. N., *Dablul Paralel*, p. 1, Iași, 1851.

2. Sturza A. S., *Oeuvres posthumes — Souvenirs et portraits* — Paris 1859.

3. Scriban Protos. N., *op. cit.*, p. 2.

4. Sturza A. S., *Oeuvres-Souvenirs*, p. 1.

5. Bezviconi Gh., *Din vremea lui Alexandru Sturza*, în rev. *Din trecutul nostru*, p. 3—4, an. IV, Nr. 36—39, Chișinău, 1936.

lor politice, deoarece fiind partizan al Ruşilor, în urma conflictului acestora cu Turcii, este nevoit să părăsească Iaşul şi să se stabilească acolo.

Scarlat Sturza s'a născut pe la 1735. A studiat la Leipzig şi în tinereţe înclina spre volterianism. Mai târziu a părăsit acest curent al vremii, revenind la spiritualismul creştin. după cum se constată din prietenii pe care le-a legat cu Nichifor Teotochis şi mai ales cu Evghenie Vulgaris ¹, cărora fiul său Alexandru le va închina pagini de frumoasă amintire. Vulgaris aprecia atât de mult pe Scarlat Sturza, încât din biblioteca sa deosebit de bogată, îi oferă 3 opere istorice în semn de recunoştinţă şi afecţiune ².

Anterior anului 1791 Scarlat Sturza fusese vornic şi vistier în Moldova. Căsătorit cu Sultana, fiica voevodului Constantin Moruzi, a avut următorii copii; Smaranda născută în 1780, Constantin — 1783, Roxandra — 12 Octombrie 1786 la Constantinopol, *Alexandru 18 Nov. 1791 la Iaşi* şi Elena după 1792 în Rusia. Pentru serviciile aduse politicei ruseşti este decorat cu ordinul Sf. Vladimir. După pacea dela Iaşi, fiind nevoit să plece în Rusia, îşi vinde toate proprietăţile din Moldova. ³

Fiind refugiat politic şi în directă legătură cu Ţarul, Scarlat Sturza se stabileşte la începutul refugiului său în Petersburg, unde frecventează cercurile înaltei societăţi ruseşti, în mijlocul căreia se bucură de o deosebită atenţie ⁴.

Mai târziu, Scarlat Sturza se stabileşte cu familia la moşiiile din ţinutul Moghilev. Locuieşte şi la Ocna în Dubăsari, unde zideşte un frumos conac şi o biserică.

Scarlat Sturza a căutat să dea copiilor săi o educaţie aleasă, angajând în acest scop un profesor particular, pe francezul Jean Joseph Doagne, dela care şi Alexandru primeşte primele instrucţiuni didactice ⁵.

După 1803 familia lui Alexandru Sc. Sturza este dureros încercată de câteva decesuri. Acum moare Smaranda în vârstă de 23 de ani ⁶, şi Constantin, tânăr aghiotant al ducelui Ludwig de Württemberg, care se sinucide la Berlin. În ambele cazuri Evghenie

1. Bezziconi Gh., *art. cit.*, p. 35.

2. Sturza A. S. *Oeuvres-Souvenirs*, p. 298.

3. Bezziconi Gh., *art. cit.*, p. 35.

4. *idem*, p. 36.

5. Sturza A. S., *Oeuvres-Souvenirs*, p. 2.

6. *idem*, p. 2.

Vulgaris a fost un sincer consolator al familiei Sturza, iar pentru Smaranda el alcătuește un epitaf în grecește¹.

Bătrân, cu sufletul plin de nostalgia Moldovei, impresionat de vestea omorârii cumnaților săi Dimitrie și Panait Moruzi, Scarlat Sturza decedează la 3 Aprilie 1816.

În anul 1809, în vârstă de abea 18 ani, Al. Sc. Sturza intră în serviciul Rusiei, ca funcționar al Ministerului de Externe². Pasionat de noua funcțiune Alexandru Sc. Sturza se introduce în diplomație cu multă dragoste, scriind mamei sale că nu-l înspăimântă nici un pericol și că are deviza „*cu o mână să sămânț și cu cealaltă să culegi*”. Tot acum Al. Sc. Sturza se ocupă și de scrieri. Sunt menționate următoarele: „*L'essai sur la théorie des sentiments mystérieux*” — 1810; „*L'essai sur les lois fondamentales de la nature humaine et de la société*”, în 4 volume — 1811—1812 și „*L'essai sur la méthode à suivre pour l'enseignement de la langue greque à la jeunesse russe*” aprobată cu mult entuziasm în cercurile literare rusești³.

În acest timp Al. Sturza se pregătește sufletește, îndepărtând puțin câte puțin tot ce iar fi putut periclita drumul spre o relativă perfecțiune morală. Conștient de forțele sale sufletești Al. Sc. Sturza spunea: „*Amour, gloire, richesse, idoles du coeur humain ! Encore quelques annés, et je saurai renoncer à ous, j'ai appris à penser*”⁴. Din această epocă începe înclinare lui Alexandru Sc. Sturza spre misticism.

Anul 1812 lasă urme adânci în sufletul lui Alexandru Sc. Sturza. Campania lui Napoleon I este văzută de acest om ca o pedeapsă a lui Dumnezeu. Acum servea interesele Rusiei alături de contele J. Capodistrias⁵, omul care a jucat un important rol în cariera și formarea sa, dar care s'a ridicat pe treptele înalte ale diplomației cu concursul Roxandrei Sturza.

Terminându-se campania lui Napoleon I, Alexandru Sc. Sturza merge împreună cu J. Capodistrias la S. Petersburg, Viena și Paris, în vederea unor acțiuni diplomatice, pe care le încheie în 1816⁶.

1. *idem*, p. 2.

2. *idem*, p. 3.

3. *idem*, p. 4.

4. *idem*, p. 5.

5. *idem*, p. 7.

6. *idem*, p. 7.

Prietenia dintre Alexandru Sc. Sturza și J. Capodistrias a fost cimentată în saloanele de recepție ale Roxandrei Sturza. În aceste saloane Alexandru Sc. Sturza cunoaște pe antibonapartiștii; D-na Staël, contele de Maistre, lordul Wolpol, generalul D'Oerenberg, contele V. P. Cociubei și prințul Alexandru N. Golișin¹: ultimului, fiind Ministru al Instrucțiunii publice și cultelor din Rusia, Alexandru Sc. Sturza îi dedică în semn de recunoștință un articol original „*Le prince Alexandru Golitzine. Hommage à la mémoire de l'homme d'État chrétien, mort en Crimée le 22 Novembre 1844*”, care apare la Odesa cu data de 27 Decembrie 1844².

În 1817 Al. Sc. Sturza se căsătorește, însă în același an soția sa moare. Tot acum prințul Golișin vine cu propunerea de a-l numi consilier în comisia de lucrări a Administrației școlilor. Bucuros că și poate evidenția calitățile sub direcția lui Golișin, Al. Sc. Sturza muncește cu multă pasiune. Deși este ocupat cu redactarea instrucțiunilor, proiectelor și metodei de predare, cât și cu revizuirea cărților de studiu, Al. Sc. Sturza găsește timp să se ocupe și de literatură. Scriind în „*Jurnalul societății imperiale filantropice*” studiul „*Reflexions sur la bienfaisance privée et publique*”, Al. Sc. Sturza are ocazia să fie elogiat de celebrul istoric rus Karamzin³, prin influența căruia s'a creiat cenaclul literar progresist „*Arzamașul*”. Al. Sc. Sturza este însă atașat sufleteste de cenaclul literar „*Convorbiri*”, de sub conducerea reacționarului A. S. Șișcov, în ședințele căruia și-a citit lucrarea: „*L'essai sur la méthode à suivre pour l'enseignement de la langue greque à la Jeunesse russe*”⁴. Printre membrii cenaclului „*Arzamașul*” Alexandru Sc. Sturza se bucura de multă atenție, iar vestiții poeți V. A. Jucovschi și Batiușcov îi oferă prietenia lor. Deasemenea cunoștința sa cu A. S. Pușchin datează de acum⁵.

Ocupațiile și legăturile literare ale lui Alexandru Sc. Sturza sunt întrerupte de Congresul de la Aix la Chapelle, unde este invitat să participe de către Alexandru I și care îi solicită o dare de seamă asupra situației din Germania. Alexandru Sc. Sturza o scrie, iar Țarul din motive politice o trimite curților domnitoare

1. Bezviconi Gh., *art. cit.* p. 38.

2. Sturza A. S., *Oeuvres-Souvenirs*, p. 146—169.

3. *idem*, p. 8—9.

4. Bezviconi Gh., *art. cit.*, p. 51—52.

5. *idem* p. 52—53.

europene. Darea de seamă, cu un conținut apocrif și jignitor la adresa poporului german, în special la adresa universităților, apare în ziarul englez „Times”, fapt care produce o antipatie deosebită împotriva lui Alexandru Sc. Sturza, fiind nevoit să-și mute domiciliul la Dresda pentru a nu avea neplăceri ¹.

Frământările sufletești ale lui Alexandru Sc. Sturza din acest timp sunt echilibrate de intensa sa tărie creștină. El scrie mamei și sorei sale că se simte liniștit și gata să accepte orice încercări divine, pentru a-și ispăși păcatele ².

Incepând din anul 1819 sănătatea lui Alexandru Sc. Sturza este încercată de o boală de ochi. Suportă chiar câteva operații. În 1821 Alexandru Sc. Sturza obține un concediu nelimitat pe care și-l petrece la Odesa. Din această epocă datează scrierile: „*L'influence des occupations agricoles sur l'état intellectuel et moral des peuples*”, „*Des traits caractéristiques de la oérité*” și „*Sur la conversion des Ossettes et des Oudes païens à la religion chrétienne*” ³. În anul 1823 Alexandru Sc. Sturza merge în Germania: în 1825 se afla la Ems iar în 1826 la Paris, pentru a îngriji sănătatea soției sale din a doua căsătorie ⁴.

Mișcările politice grecești din 1821 sunt privite de Alexandru Sc. Sturza cu simpatie. Pentru a veni în ajutorul Grecilor oprimați de Turci, el scrie în 1823 „*La Grece en 1821—1822*” și uzează de relațiunile sale personale în scopul atenuării situației lor grele. Sprijinitoare a concepțiilor sale politice, sora sa Roxandra, căsătorită cu contele Edling, desfășoară o activitate filantropică remarcabilă printre Grecii refugiați în Odesa, unde se stabilește în 1824, intervenind pentru ajutoare bănești și protecție din partea Rusiei, în special prin intermediul ministrului Golîșin ⁵.

La Paris Alexandru Sc. Sturza scrie, „*Le manuel du chrétien orthodoxe*” sau Enchiridul tipărit cu aprobarea sinodului rus și a patriarhiilor orientale ⁶.

De la Paris Alexandru Sc. Sturza pleacă pentru puțin timp la Dresda, iar de acolo la București, unde în Aprilie 1828, ca șef al cancelariei Ministerului de externe rus de campanie, lu-

1. Sturza A. S., *Oeuvres-Souvenirs*, p. 10; Bezviconi Gh. *art. cit.* p. 61—62.

2. Sturza A. S., *Oeuvres-Souvenirs*, p. 10.

3. *idem*, p. 11.

4. *idem*, p. 11.

5. *idem*, p. 12.

6. *idem*, p. 13.

crează la reorganizarea administrativă a Moldovei și Munteniei, de comun acord cu președintele divanurilor.¹

Observând că în politica externă rusă există tendințe contrare convingerilor sale intime, Alexandru Sc. Sturza se retrage din diplomație după pacea de la Adrianopole și își exprimă dorința să fie folosit în Ministerul instrucțiunii publice. Și aici găsește o opoziție nejustificată și pentru acest motiv demisionează în 1830. Își acceptă demisia și i se dă titlul de „consilier tainic”. Acum se dedică studiului religios².

. . .

Temperament profund religios Al. Sc. Sturza își pune în practică sentimentele sale, activând la Odesa în cadrul operelor de binefacere.

Deviza sa ca „*serottor al Domnului*”, în viața creștină samaritană, au fost cuvintele din Ev. Matei XXV 29; „*căci tot celut ce are î se va da și î va prisosi, tar dela celce nu are se va lua și ceeace are*”. Pe temeiul acestor cuvinte Al. Sc. Sturza își începe activitatea filantropică în Odesa, activitate care va strabate ca un ecou frumos lumea creștină. La această operă de caritate el este secondat de sora sa Roxandra³. Al. Sc. Sturza colaborează la Odesa cu „*Societatea de binefacere a femellor*”, iar pentru a face publicitate filantropiei scrie la revista franceză „*La quêteuse*” și la almanahul rusesc „*Offrande aux pauvres*”⁴.

În anul 1836 Al. Sc. Sturza întrerupe activitatea dela Odesa pentru a pleca la Berlin, la socrul său Cr. G. Hufeland, cărui îi purta un profund respect, iar de acolo în Elveția a cărei măreție naturală îl uimește, după cum scrie el dela Oberried de lângă Berna. E nevoit să părăsească Elveția pentru a se reîntoarce la Berlin, fiindcă socrul său Dr. Cr. G. Hufeland murise⁵. În urma acestui deces Al. Sc. Sturza mai rămâne la Berlin pentru a vizita universitățile și oamenii de știință, iar în primăvara anului 1837 se reîntoarce la Odesa, pentru a-și relua ocupațiile literare și filantropice. La Odesa locuitorii îl aleg membru în comitetul pentru combaterea holerei și vice președinte al „*Societății de agricultură din Rusia meridională*”, pe care o conduce 12 ani. Tot în această vreme Al. Sc. Sturza organizează cu alți

1. *idem*, p. 13—14.

2. *idem*, p. 14.

3. *idem*, p. 15.

4. *idem*, p. 16.

5. *idem*, p. 16—17.

membri „*Societatea de istorie și antichități din Rusia nouă*”¹.

Decesul mamei și al unei mătuși este privit de Al. Sc. Sturza ca un fapt căruia trebuie să se supună, deoarece—spunea el în scrisori—toate se succed în vederea vieții viitoare, pentru care se și pregătea².

Este demnă de amintit chemarea Domnitorului Mihail Sturza la Iașt în 1843 și rugămintea pe care i-o face lui Al. Sc. Sturza, de a alcătui instrucțiunile de funcționare a Seminarului teologic dela Socola. Al. Sc. Sturza le alcătuește, situându-se astfel printre ctitorii acelei școli, și vizitează pentru ultima dată Iașul³.

* * *

Al. Sc. Sturza a legat prietenii cu mai mulți Ierarhi ortodoxi. A vizitat deseori pe Irinarh al Chișinăului și a avut apropiate legături cu Episcopul Nevodcicov. Din corespondența sa cu Neofit Nevodcicov se vede că orice fapt din viața lui, Al. Sc. Sturza și-l exprima prin prisma vederilor religioase.

În 1853 Al. Sc. Sturza scrie Episcopului Nevodcicov că are o sănătate „clătinătoare” și pentru acest motiv îi spune: „*rugați-oă pentru mine, ca pentru unul ce pleacă, căci bătrânețea nu e altceva decât o transportare lentă și murire*”⁴.

O serie întreagă de probleme creștinești formau preocuparea de mare însemnătate pentru Al. Sc. Sturza. Printre aceste probleme era și eliberarea creștinilor de sub jugul turcesc⁵.

Războiul ruso-turc pentru Crimeia pune viața lui Al. Sc. Sturza în pericol. El părăsește Odesa și se stabilește la Manzâri în jud. Tighina unde avea o moșie. De aici Al. Sc. Sturza scrie o scrisoare—ultima din viața sa—fratelui său, cu data de 7 Iunie 1854, povestindu-i atacul asupra Odesei din 10 și 11 Aprilie, 1854. În noaptea de 7 spre 8 Iunie 1854 Al. Sc. Sturza este lovit de o paralizie parțială a corpului, fiindu-i oprită vorbirea și cunoștința. Orice ajutor medical e de prisos, căci în dimineața

1. *idem*, p. 18—19 vezi și lucrarea D-lui Berzviconi Gh., *Profiluri de eri și de azi*, Buc. 1943, cap. Sturza.

2. *idem*, p. 19—25,

3. Sturza A. S., *Oeuvres-Souvenirs*, p. 21.

4. Berzviconi Gh. *art. cit.* p. 78 vezi; Parhomovici I. *Scrisorile lui A. S. Sturza către N. V. Nevodcicov*, în „*Revista societății istorico-arheologice bisericești*”, vol. XIV, p. 41—118, Chișinău, 1922; Scriban Arhim. I., *Români Ortodoxi în ogorul creștinătății*, în *Ortodoxia*, vol. II, p. 67, Buc. 1943.

5. Sturza A. S., *Oeuvres-Souvenirs*, p. 27—28.

de 13 Iunie 1854, Al. Sc. Sturza moare în etate de 62 de ani¹. Corpul său a fost transportat și depus în cavoul de la „Serednii Fontan“ din Odesa. Pe cruce fiica sa a scris cuvintele „*Apologetului ortodoxiei*“, această fiică tot atât de credincioasă ca și tatăl său, care în 1851 a tradus și editat la Paris „Catehismul“ Mitrop. Filaret al Moscovei². Tot la Serednii Fontan a fost înmormântată și sora lui Al. Sc. Sturza, Roxandra³.

În ziarul „Odesa“ Dr. D. Dallas a scris, cu ocazia morții lui Al. Sc. Sturza, un necrolog⁴.

* * *

Scrierile lui Al. Sc. Sturza au un conținut variat și abundent, după cum dealtfel au fost cunoștințele sale. Deși om politic și diplomat prin excelență. Al. Sc. Sturza a avut o educație specific religioasă, astfel că scrierile sale de bază sunt din acest domeniu, al religiei, și tot aceste lucrări îl așează pe autor în rândul scriitorilor mari.

În afară de o bogată corespondență religioasă interesantă și articole difuzate prin diferite reviste, pe care nimeni nu le-a adunat până azi, Al. Sc. Sturza este cunoscut ca autor al următoarelor scrieri:

„*Oeuvres posthumes religieuses, historiques, philosophiques et littéraires*“. — *Études morales et religieuses — Double parallel.*“, Paris, Dentu, 1858, p. 124—78⁵.

„*Oeuvres posthumes religieuses, historiques, philosophiques et littéraires*“ — *Notions sur la Russie — Missions, du Kamtehatka*, Paris, Dentu, 1858, p. VII+200.

„*Oeuvres posthumes religieuses, historiques, philosophiques et littéraires*“ — *Souvenirs et portraits* — Paris, Dentu 1859, p. 472⁶.

1. Sturza A. S., *Oeuvres—Souvenirs*, p. 29—52; Bezviconi Gh, art. cit, p. 78—79.

2. Beziviconi Gh., art. cit., p. 79, *Rev. Bis. Ort. Rom.*, 1942, art. Ariadna Camariano.

3. Sturza A. S., *Oeuvres—Souvenirs*, p. 42—59.

4. *idem*, p. 33—41.

5. Dublul paralel a fost tradus și tipărit în românește de protos. N. Scriban, la Iași în 1851. În 1849 acest studiu apăruse la Atena, editura A. Coromelas, iar la Constantinopol în 1851, edit I. Lazaridon.

6. Acest volum cuprinde de la p. 1—41 *Notice sur la vie et les travaux d'Alexandre de Stourdza* și articolul Dr. D. Dallas, scris cu ocazia morții lui Al. Sc. Sturza.

„*Oeuores posthumes religieuses, historiques, philologiques et littéraires*” — *Considérations sur la doctrine et l'esprit de l'Église orthodoxe — Essai sur le pressentiment — Pensées*—, Paris, Dentu, 1860, p. 427¹.

„*Epistolii sau scrisori despre datoritiile sfintei dirigătorii preuțești*”, trad. din rusește în românește de Arhim. Filaret Scriban, tom. I, Iași 1843, p. XX + 276, tom. II Iași 1843, p. IV + 268².

„*Enchirid adeca mânelnic al pravoslavnicului hristian*”, trad. în românește de Eufrosin Poteca, București, 1852, p. 415. Lucrarea apăruse la Atena în 1828 și în rusește la 1848³.

„*La Grèce en 1821-1822, correspondance politique*”, Paris 1823 și Leipzig 1822.

„*Essai sur la méthode à suivre pour l'enseignement de la langue grèque à la jeunesse russe*, 1809.

„*Essai sur le mystère, pour servir d'introduction à la théorie des sentiments misterieux*”, 1810.

„*Essai sur les lois fondamentales de la nature humaine et de la société*”, 1811-1812.

„*Réflexions sur la bienfaisance privée et publique*”, 1818.

„*Considerations sur l'amour de la patrie*”, 1818⁴.

„*L'influence des occupations agricoles sur l'état intellectuel et moral des peuples*”.

„*Des traits caractéristiques de la vérité*”.

„*Relation détaillée sur la conversion des Ossettes et des Oudes pâins à la religion chrétienne*”⁵.

1. Lucrarea apăruse în Stuttgart în 1816. Apare tradusă de Prof. Univ. I. Beleuță, la Făgăraș 1931.

2. Titlul pe larg al edițiilor românești consultate este următorul: *Epistolii sau scrisori despre datoritiile sfintei dirigătorii preuțești* alcătuite în limba rosiană de Excelenția Sa Consilierul de taină Alexandru de Sturza și tălmăcite în cea românească de Arhimandrit Filaret Scriban, Magistru al sf. Teologii și a științelor frumoase, Rectorul Seminariei Veniamine și profesor de teologie, Iași la Institutul Albinei, 1843. Lucrarea apare și la Atena în grecește în 1852.

3. „*Enchirid adecă Mânelnic al pravoslavnicului Hristian*” scris grecește de Alexandru Sturza, tipărit în Petrupolp și dat Sfintei Biserici a lui Hristos, iar acum tălmăcit românește din userdia Dumnealui Alexandru Isopescului, Eforul Școalelor Valahiei, pentru folosul sufletesc al Românilor. București, 1852. Enchiridul are o prefață a lui Eufrosin Poteca.

4. Ultimile două lucrări au apărut mai întâi în „*Journal de la Société impériale philanthropique*”.

5. Acestea apar între anii 1821-1823.

„*Memotres du voyageur malgré lui*”.

„*La Foi et les connaissances humaines, ou considérations sur l'accord indispensable entre la religion révélée et la science par rapport à l'enseignement dans les écoles publiques*”, 1833.

„*Quelques mots sur la philosophie chrétienne*”.

„*Aperçu sur l'étimologie et l'esthétique relativement à l'histoire et à la science de l'antiquité*”.

„*Traité de l'idéal et de l'imitation dans l'art*”.¹

„*Avertissement*”, Paris, 1849².

„*Réminiscences sur les contemporaines illustres*”, 1849.

„*Recueil de relations sur les travaux des Missionnaires orthodoxes russes (de 1793—à 1853)*”³.

„*Mémoire sur l'état actuel de l'Allemagne*” 1818⁴.

„*Instrucțiuni pentru preoții ce servesc pe lângă spitale și închisori*”, 1844.

„*Predică la ziua Adormirii Maicii Domnului*”, 1844.

„*Convorbiri despre Sf. Impărășanie*”.

„*Predică la ziua Înălțării preacuratei și dățătoarei de viață cruci a Domnului*”, 1844⁵.

„*Monumentul activității propoveditorilor ruși ai Ortodoxiei dela 1793-1853*”⁶. Moscova 1857.

Al. Sc. Sturza a tradus în l. franceză următoarele lucrări:

„*Oraisons funèbres, homélies et discours de Philarète, métropolitain de Moscou*”, Paris, 1849.

„*Liturgie de Saint Jean Chrysostome*”, Paris 1846.

„*Recueil d'homélies sur la première semaine du grand Carême*”, rostite de Inochentie al Moscovei pe când era la Harcov⁷.

„*Libre des prières à l'usage du chrétien de l'Église Orthodoxe catholique d'Orient*”, Paris 1852.

1. Între anii 1842—1843 aceste lucrări sunt publicate la Moscova.

2. Referitor la enciclica Papei Pius al IX adresată ortodoxilor.

3. Vasilescu E. *Apologeți creștini*, Buc. 1942, p. 139.

4. Prezentat congresului dela Aachen.

5. Bezviconi Gh. op. cit. p. 66-67.

6. Această lucrare de XXIII + 377 pag. este o prezentare a misiunilor ruși; Arhim. Veniamin, Prot. Al. Procovschi, Arhim. Macarie, Prot. Șt. Landvișev. Arhiep. Inochentie și Filaret, Preoții P. Letvițchi și Gr. Golovin, Prot. I. Nețivetov. Lucrarea cuprinde date referitoare la rușii din America, un articol al lui P. Muțkin referitor la misionarism și câteva însemnări ale Mitrop. Inochentie al Moscovei S'a tipărit cu aprobarea cenzurii bisericii.

7. Haivas E. „Alexandre de Sturdza” (1791—1854) Paris, 1939, extra, p. 22.

La Atena Al. Șc. Sturza a editat operele lui Capo d'Istria.

O parte din corespondența lui Al. Șc. Sturza, care e importantă din punct de vedere religios și cultural, a fost publicată de Episcopul Neofit Nevodcicov, fostul său secretar particular, în „*Foata duminicală a Odesei*”. Au mai fost publicate scrisori de ale lui Al. Șc. Sturza, în revistele „*Vechimea rusă*”, „*Arhiva rusă*”, și revista Soc. Arheologice din Chișinău¹, iar corespondența dintre el și Filaret Scriban se află la Ac. Română. Acestea sunt scrierile mai însemnate publicate de Al. Șc. Sturza pe care le găsim citate și la alți cercetători. Opera cea mai însemnată a lui Al. Șc. Sturza, în special cea religioasă, poate fi folosită de oricine². Articolele din diferite reviste și lucrări mai mici sunt însă greu de găsit.

Am enumerat toate lucrările lui Al. Șc. Sturza, despre care am avut o informație bibliografică precisă, pentru a argumenta cititorilor, că acest diplomat a fost preocupat mai mult de studiul teologiei, decât de cel al științei și politicii pe care de altfel le cunoștea tot atât de bine. Făcându-și datoria de diplomat conștiincios, frecventând cele mai înalte cercuri culturale ale vremii și scriind lucrări atât de diferite prin problemele puse, însă valoroase prin profunzimea și logica încheșării lor, Al. Șc. Sturza și-a atras admirația păturii culte din timpul său. În lucrările sale Al. Șc. Sturza a fost preocupat de ideia religioasă și de extensiunea ei, privindu-o ecumenic și ortodox. Chiar acțiunea sa era predominantă de spiritul religios.

Preotul IOAN IRIMIA

1. Parahomovici I. N. V. Nevodcicov, pe urmă arhiepiscop Neofit al Chișinăului și Hotinului și Scrisorile lui A. S. Sturza către N. V. Nevodcicov, în *Revista Soc. Istorico-Arheologice Bisericești*, vol. XIV, p. 41—118, Chișinău, 1922.

2. vezi „*Ortodoxia*” vol. II, Buc. 1943, art. Arhim. Scriban.

DESPRE SATUL PIPIRIG

Nu știu dacă se va fi gândit cineva ca în acest volum omagial să spună un cuvânt despre satul Pipirig din județul Neamț, unde s'a născut Prea Fericitul Patriarh Nicodim, la serbarea aniversării Sale de 80 ani.

Profesorul Leca Morariu din Bucovina, unul din cei mai buni cercetători ai vieții și scrierilor lui Ion Creangă, a publicat în 1925 călătoria sa cu studenții «pe urmele lui Creangă» de la Broșteni peste muntele Halăuca la Pipirig și la Humulești, și avem astfel pe lângă știri asupra familiei lui Creangă cea mai vie icoană a acestui sat, care a intrat în istoria noastră literară și bisercească. Ni se dă inscripția din 1818 de pe clopotul lui Ciubuc Clopotariul pomenit în *Amintirile* lui Creangă și inscripția din 1864 a clopotniței de zid. Voiu adăoga aici din însemnările mele făcute în Mai 1912, când am vizitat în grabă biserica din Pipirig.

Biserica este de lemn cu trei turnuri, pridvorul cu stâlpi de lemn și arcade cu sculpturi în lemn. Catapeteasma a fost zugrăvită la 1841. Icoanele mai vechi au următoarele inscripții:

Pe icoana Maicii Domnului: *Monah Teodor Zugrav. Acesta roaba lui Dumnezeu (șters numele), velet 7284 (1776).*

Pe icoana Maicii Domnului: *Monah Theodor Zugrav. Aceste sfinte icoane le-au cumpărat roaba lui Dumnezeu Maria Tărătoae pentru ertarea păcatelor, velet 7284 (1776).*

Alte două icoane mai vechi foarte interesante, una a Maicii Domnului și alta a Sf. Ioan Botezătorul (cu aripi) se zice că ar fi fost aduse dela *Corni*, din sus de Mănăstirea Neamțului, unde a fost un schit vechiu.

O iconiță foarte veche a Arhanghelului Mihail.

O cruce pe care o scot în ziua de Joi Mari la Evanghelia a șasea.

Insemnări pe cărți.

Pentecostarion, Râmnic, 7275 (1767). Pe foaia dela sfârșit avem această povăț a Preotului cătră naș la botez:

«Iată, fiule, că l-ai lepădat de Satana și l-ai adus dela întunerec la lumină, și nu-l ei din mâna me, ce din mâna lui Hs. și ești chizeș pentru dânsul, ca să-l înveți pravoslavnica credință nespurcată și fără prihană. Iară neînvățându-l, ai a da samă pentru sufletul lui mai mult decât pentru feciorii tăi. Să-l înveți ocinașele și veros și alătele ce să cuvin pravoslavnicei credințe».

Apoi mai sânt aceste însemnări:

«Să se știe că aciastă carte iaste a bisericii Pipirigul, cum-părată de ciobani bărsani (care vârau cu oile pe Halăuca).

«Să să știe de când am învățat eu Petrea la Diiconul Petrea ot Pipirig... ani dela zidire 7282 (1774).

Molităvnic (fără foaia cu titlu). Are o însemnare din 7256 (1748) scrisă de Popa Anastasie ot Sf. Theodor din Eș, iar pe foaia dela sfârșit este rugăciunea la sămănătură, cu lămurirea că este tălmăcită din grecește și că s'au lăsat afară moliftele ce nu se obișnuesc la noi.

Mai este un *manuscript*, având la început o miniatură cu chipul Maicii Domnului și cu ornamente în negru și roș, cu această însemnare:

«Cinstitul Paraclis al Maicii Domnului, Constantin am scris, 1766, Fev. 21».

Preotul îmi spune că la biserica veche din satul vecin *Plotanul* este un iconostas cu inscripția slavonă. Se zice că este adus dela Mitropolia din Suceava.

Piatra Neamț.

G. T. KIRILEANU

„DIN DRAGOȘTE ȘI DIN SIMȚUL DATORIEI“

(I. P. S. Nicodim, în cuvântarea
ținută la investirea ca Patriarh).

FAPTE PUȚIN CUNOSCUTE DIN ACTIVITATEA I. P. S. PATRIARH NICODIM ÎN TIMPUL RAZBOIULUI.

I-a fost dat poporului român să sufere mai mult, poate, decât oricare altul din lume, încă din primele clipe ale înfiri-pării lui în această parte de Dumnezeu binecuvântată a pământului. Hărțuit aproape continuu de dușmani, el n'a avut răgaz, până acum șaptezeci de ani, să-și organizeze o viață liniștită și de sine stătătoare, în ținutul în care s'a născut și a trăit de-a lungul veacurilor. După o prea lungă perioadă de luptă și sbucium, datorită dârzeniei, conștiinței de neam și proniei divine, Românii reușesc să se unifice într'un stat independent, pornind cu pași repezi pe calea culturii și a civilizației. Dar drumul calvarului nu fusese străbătut până la capăt. Cu treizeci de ani în urmă sunt nevoiți să pună iarăși mâinile pe arme, plătind un nou și bogat tribut de vieți și sânge pentru țară, neam și pentru dreptate. Nu dispăruseră încă definitiv urmele primului războiu mondial când dușmanii de atunci ai omenirii au deslănțuit un nou războiu pe suprafața pământului, cu mult mai crâncen și mai dezastruos. România, ca de altfel și alte țări, a fost târîtă fără voia ei, în foc, trecând prin cele mai grele încercări din câte s'au abătut vreodată asupra ei. Dușmanii reușiseră să zdruncine oarecum unitatea sufletească a neamului, iar Dumnezeu ne supunea din când în când la grele încercări, care ar putea fi socotite chiar pedepse, pentru faptele noastre neuitate: cutremur îngrozitor de pământ, iarnă cumplită, revărsări neobișnuite de ape, vărsare de sânge între frați, secotă,

ploi torențiale și câte alte semne, peste care am trecut cu prea mare ușurință.

În ceasurile de grea cumpănă, când țara se găsea pe margine de prăpastie, printre oamenii cu răspundere s'au aflat câțiva cari, înfruntând toate riscurile, au rămas la posturile de onoare, luptând din răsputeri pentru menținerea spiritului tradițional al poporului.

Dintre aceștia, se desprinde luminos personalitatea Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, care, prin activitatea desfășurată în timpul evenimentelor de tristă memorie a intrat definitiv în sufletul și istoria neamului românesc.

«Voiu creștina mereu poporul și-l voiu sfinți, până vor deveni toți, dacă e cu putință, cetățeni destoinici ai Impărăției cerești și prin aceasta și cetățeni destoinici ai împărăției pământești, ai Patriei», făgăduia cu peste șase ani în urmă Înalt Prea Sfințitul Nicodim, Patriarhul României, în cuvântarea rostită în sala Tronului cu prilejul investiturii ca Patriarh. Nu era un program de activitate excepțională pentru conducătorul suprem al unei Biserici, care-și da perfect seama de menirea și răspunderea ce o avea în această calitate, față de Dumnezeu și față de popor, care-l alesese, prin reprezentanții săi în Congresul Național Bisericesc.

Dar la orizont se arătau încă de pe atunci nori grei. Un ecou încă nelămurit aducea pe undele sale șuerul sinistru al ascuțitului de săbii, se auzea parcă sgomot surd de pregătiri de arme. Pacea lumii intrase în agonie. Și'ntradevăr, peste numai două luni dela alegerea Înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al României, avea să izbucnească cel mai îngrozitor războiu din istoria lumii.

Linuștea țării, destul de subrezită și până atunci, primea lovitură din ce în ce mai grele. Ura începuse să se îngrădească cu legi, iar omuciderea pretindea să fie pusă pe soclul virtuții. Nu se mai puneau niciun preț pe valoarea și sufletul omului. Dezechilibrați oarecum sufletește, am fost târâți în focul războiului, pe care nu l-am voit.

Dumnezeu a binevoit ca în aceste împrejurări deosebit de grele sarcina păstoririi Bisericii românești să cadă pe umerii unui Ierarh blând, dar înzestrat cu mult spirit practic și cu un tact deosebit.

Dacă obișnuitele pastorale, numeroase și înțelepte sfaturi, chemări la realitate și îndemnuri pot fi considerate ca o

datorie elementară a unui conducător sufletesc, sunt unele fapte și manifestări ale Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim care ies din comun, incredințându-ne și mai mult că Inalt Prea Sfinția Sa este un trimis al lui Dumnezeu pentru aceste vremi.

Dar, pentru o mai plăcută și mai convingătoare expunere a faptelor și manifestărilor mai puțin cunoscute sau încă neștiute ale Inalt Prea Sfințitului Patriarh, să lăsăm să vorbească cei care le-au cunoscut mai de aproape, sau cei care s'au bucurat de roadele lor.

Cu prilejul congresului general al cultelor din România, care a avut loc în Octombrie trecut, cunoscutul ziarist și literat d. Tudor Teodorescu-Braniște, directorul ziarului «*Jurnalul de dimineață*», a închinat acestui eveniment unul dintre judicioasele articole de fond, intitulat sugestiv *Popa Tanda*.

Din cuprinsul acestui articol reținem pentru tema noastră următorul pasaj: «Patriarhul Nicodim a ridicat în timpul sălbătăciei legionare un cuvânt de împotrivire, care a găsit ecou în toate sufletele.. După cutremurul de pământ din noaptea de 9 către 10 Noembrie 1940, a avut loc o neuitată procesiune. Atunci, Patriarhul Nicodim a rostit o cuvântare, pe care radioul a purtat-o pretutindeni, dar a cărei apariție a fost interzisă în presă, de cenzura legionară. Cuvântarea aceea era o nobilă chemare la omenie, în ceasul în care neomenia pusese stăpânire oficială pe tot cuprinsul țării. După prăbușirea legionarilor, când regimul Antonescu-Killinger deslănțuise asupra României prigoana împotriva evreilor, adesea ori Patriarhul Nicodim a intervenit cu cuvântul său pentru a obține ceea ce se putea obține atunci... În calitatea lui de conducător, a dovedit în ceasurile cele mai grele, marile virtuți ale creștinismului și ale oricărei adevărate religii: bunătate, iubire pentru semenul său, indiferent de credința lui, adâncă omenie și mare curaj».

Mai este oare nevoie să mai adăogăm un cât de mic comentariu destăinuirilor și aprecierilor făcute de d. Tudor Teodorescu-Braniște? Să nu se uite că d-sa este unul din cei mulți, cari au suferit amarnic în timpul regimurilor de dictatură din țara românească.

Să trecem la altă mărturisire autentică. Ziarul «*Neamul Evreesc*», an. XXXVIII, nr. 12, din 5 Martie 1945 a publicat, sub semnătura d-lui I. Semo, un articol care ne-a prilejuit o deosebită satisfacție sufletească: *Dați-ne cimitirul. Rânduri pentru I. P. S. Patriarh Nicodim*. Pe vremea prigoanei Evreilor

s'a dat ordin ca cimitirul evreesc din strada Sevastopol să fie desființat, iar pe locul de veșnică odihnă să se construiască edificiul faimosului «Consiliu de Patronaj». Și pentru ca durerea să fie și mai mare, distrugerea cimitirului a fost făcută prin «munca de folos obștesc» a Evreilor; împrejurarea a avut și o parte fericită, căci Evreii au putut să culeagă cu grijă oasele albite de ani.

Până în Martie 1945 cimitirul nu fusese încă redat comunității evreiești. Pentru urgentarea retrocedării la care Evreii aveau tot dreptul, d. Semo face un vibrant apel la Conducătorul suprem al Bisericii ortodoxe române: «Peste clocotul pătimăș al unei mulțimi preocupată cu bunuri care se pot târgui, cerem ceva care pentru noi nu poate fi prețuit. Nu legiuitorilor și autorităților care în cumpăna dreptății socotește cu măsura legii, de care nu ne-am teme, dacă nu ne-ar fi grija că pune atâta întârziere, — ci Celui care este păstrătorul unei alte legi, I. P. S. Patriarh Nicodim: Părinte, —dă-ne cimitirul părinților noștri!»

Ce l-a determinat pe d. Semo să-și îndrepte speranțele și ruga spre căpetenia unei Biserici al cărei fiu sufletesc nu este? Răspunsul îl dă tot d-sa, în cuprinsul articolului: «Avem bucuria s'o spunem — biserica creștină a înfierat degradarea fizică și morală pe care regimul de teroare fascistă îl aplică evreilor. Este suficient cred să amintim un singur gest, a cărui semnificație nu poate scăpa nimănui. Când detașamentul de evrei care lucra la cimitirul din strada Sevastopol a fost trimis să curețe zăpada din curtea patriarhiei, un preot a venit în mijlocul evreilor.

— Ce faceți dv. aci?

— Am fost trimiși să curățim zăpada.

— Dar noi nu avem nevoie de sclavi, — duceți-vă oameni buni.

Unul dintre evrei a cerut să fie primit de I. P. S. Patriarh Nicodim. L-a primit cu blândețe și l-a întrebat:

— Ce dorești, fiule?

Și evreul a răspuns:

— Suntem fericiți să facem munca aceasta în curtea patriarhiei decât pe străzi, în batjocora oamenilor. Este un detașament care lucrează la cele sfinte în cimitirul Sevastopol.

— Dar noi nu suntem Egipteni și nu vrem sclavi.

Și la insistența evreului că oamenii vor să lucreze totuși la patriarhie, Sfântul Părinte a tăcut. A primit cu blândețe pe omul care-și plecase fruntea la pământ și a rostit:

— Facă-se voia voastră!

Nu trebuia mai mult. Capul Bisericii rostea o sentință și un crez, atunci când înfiera josițiile la care erau supuși evreii, mărturisind: «Nu suntem Egipteni și nu avem nevoie de sclavi».

Dacă mai există cumva vreun Evreu, ba chiar vreunul dintre Români care să pună la îndoială sentimentele și convingerile pe care le-a avut Patriarhul României în timpul grelelor încercări prin care am trecut cu toții, să citească cele de mai sus și să mediteze cu obiectivitate asupra lor.

Dar nu numai atâta a făcut Inalt Prea Sfințitul Patriarh pentru Evrei în timpul persecuțiilor. I. P. S. Sa a intervenit de multe ori cu cuvântul și autoritatea ca «pentru a obține ceea ce se putea obține atunci», după cum afirmă și d. Tudor Teodorescu-Braniște, în articolul de care am făcut mențiune mai sus.

D-l S. C. Cristian, într'o lucrare apărută în primăvara anului 1945, *Patru ani de urgie — Notele unui evreu din România*, se ocupă și de o audiență pe care Șef-Rabinul dr. Șafran a avut-o la Inalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim, cu scopul de a ruga pe Inaltul Ierarh să intervină pe lângă Mareșalul Antonescu pentru a-l determina să revină asupra hotărîrii de a deporta în Transnistria pe toți Evreii din Basarabia și Bucovina.

Iată ce scrie d. Cristian, vicepreședintele Comunităților Evreilor din Iași, despre această audiență: «Eu cu Șeful Rabin am plecat spre Patriarhie, întovărășiți de o a treia persoană, un fost coleg de școală al Patriarhului, ceasornicarul Herșcovici, care cunoaște anturajul Sfinției Sale și care avea să înlesnească anunțarea sosirii Șefului Cultului Evreesc.

Patriarhul a primit îndată pe colegul său minor,
Eu l-am aștetat afară.

Audiența Eminenței noastre Israelite la Șeful Suprem al Bisericii creștine, pare să fi avut caracterul unui moment dramatic. Unul din acele momente, pe care îl va exploata, cândva, scriitorul de mâine, când apele se vor așeza și povestea va trece în cronică. Poate și în legendă.

D-rul Șafran mi-a redat scena întâlnirei.

Patriarhul, cu cunoscuta-i înfățișare de patriarh și bună-tate apostolică în privire, ședea pe sofa. Avea 75 de ani atunci.

Tânărul șef al religiei mozaice avea atunci 31-32 ani. Infățișarea de evlavie a Șef-Rabinului, cu toată vârsta-i atât de tânără, e iarăși cunoscută.

Șeful Rabin, întâmpinat cu zâmbet de încurajare, a căzut

în genunchi în fața Patriarhului, i-a sărutat mâna plângând, fără să-i poată rostii o vorbă.

Patriarhul l-a îndemnat părintește să se ridice, l-a ajutat să se așeze lângă Înalt Prea Sfinția Sa pe sofa și mângâindu-l pe obraz, cu bunătate de părinte, l-a liniștit și l-a întrebat de ce e vorba.

— Ajută-ne Înalt Prea Sfinte... și Șeful Rabin, în lacrimi, i-a spus povestea unui dezastru, fără pereche.

Patriarhul a rămas impresionat de cele auzite și a asigurat pe tânărul coleg că va face tot ce-i va sta în putință pentru a-l ajuta». (Pag. 77).

Episodul acesta, cu contururi reliefate pentru conviețuirea pașnică dintre neamuri și cu rezonanțe peste veacuri, ar părea o legendă, ceva din domeniul idealului veșnic neatins, dacă nu ar fi fost mărturisit de un martor real, un actor cu un rol mai șters al acestei drame, și dacă nu am cunoaște firea blândă și bunătatea fără de margini a Patriarhului nostru.

Dacă la toate acestea mai adăogăm refuzul Înalt Prea Sfințitului Patriarh de a primi din bunurile comunităților religioase desființate în timpul dictaturii, recunoscând astfel o flagrantă ilegalitate, ne putem da și mai bine seama de actele de curaj, — pe cât de nobile, pe atât de riscante —, pe care le-a săvârșit I. P. S. Sa în cele mai grele împrejurări posibile pentru un conducător sufletesc.

Printr'un decret lege, regimul dictatorial a desființat toate sectele din țară, trecând averea lor mobilă și imobilă în patrimoniul Statului. Ministerul de resort, pătruns de o înflăcărată simpatie de moment pentru Biserica ortodoxă, i-a oferit autoritar averea confiscată. I. P. S. Patriarh a refuzat categoric această ofertă, răspunzând astfel delegatului trimis de Minister: «Sectanții sunt în rătăcire dela calea cea adevărată. Indreptarea lor nu se face prin decrete desființătoare, ci prin cu totul alte mijloace. În ce privește imobilele și orice obiect de inventar, nu primesc nimic, nici un ac, nici un paiu; nu pot consimți la sporirea patrimoniului Bisericii prin deposedarea, prin violență a altora. E împotriva Sf. Evangheliei. Ci, cine a împușcat ursul în pădure, să-i ia și blana. Statul care a desființat sectele prin decret, să facă cu averile lor ce va crede de cuviință, dar în niciun caz nu pot trece în patrimoniul Bisericii noastre ortodoxe».

Armele de luptă ale Comandantului obștei creștine românești au fost mila, bunătatea și iubirea de oameni.

Când aripile morții se întinseseră pe întreg cerul țării, amenințând laolaltă pe vinovați și pe nevinovați, Patriarhul Nicodim a trimis o mișcătoare scrisoare Eminenței Sale Arhiepiscopului de Canterbury, rugându-l frățeste și creștinește să intervină pe lângă Comandamentul aerian aliat pentru a se găsi modalitatea de a se evita pe cât e posibil uciderea prin bombardamente a bătrânilor, femeilor și copiilor, cari n'au nicio vină în purtarea războiului și se găsesc în imposibilitate de a se apăra. Scrisoarea Inaltului nostru Patriarh a găsit o bună primire și o justă apreciere în cercurile eclesiastice — și chiar și în cele politice— anglicane.

Evenimentele s'au desfășurat într'un ritm din ce în ce mai accelerat, ajungându-se la o fulgerătoare înfrângere a celor ce au alungat pacea de pe pământ. Vinovații supraviețuitori trebuia să-și ispășească păcatele; în toate țările s'au instituit tribunale speciale, care-i judecă și-i pedepsesc în raport cu gravitatea faptelor săvârșite.

Dintre fruntașii români, militari și civili, găsiți vinovați și judecați de Tribunalul Poporului, mulți au fost condamnați la moarte. Pedepsa aceasta supremă n'a existat până acum în tradiția și firea poporului nostru; viața este dela Dumnezeu, și ca atare omul nu o poate ridica decât numai prin voința și intervenția Lui. Dar, «Dumnezeu nu voeste moartea păcătosului, ci să trăiască și să fie viu». Consecvent învățăturilor Bisericii, dar mai ales înclinărilor sale sufletești, I. P. S. Patriarh Nicodim a intervenit pe lângă M. S. Regele și pe lângă Guvern pentru îndulcirea grelelor pedepse date celor vinovați de războiul atât de dăunător țării. În adunarea eparhială a Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor din 7 Iunie 1945, preotul consilier N. Cosma, aducând la cunoștință intervențiile făcute de conducătorul Bisericii românești în această direcție, a spus, între altele: «Aceste demersuri, întâmpinate cu bunăvoință atât de M. S. Regele, cât și de Guvern sunt în tradiția și spiritul Bisericii. I. P. S. Patriarh a socotit de altfel totdeauna drept datorie deosebită intervenția sa continuă în toate vremurile în favoarea tuturor celor care suferă. A intervenit cu stăruință pentru Evrei și pentru streini, ca și pentru toți cetățenii necăjiți și prizoniți sau chiar numai când au avut nevoie de mila I. P. S. Patriarh».

Ani de patriarhat de până acum ai Inalt Prea Sfințitului

Nicodim au fost ani de muncă încordată și chibzuită, care necesita o deosebită abilitate și o răbdare de fier.

Mare cărturar, mare organizator, s'a dovedit a fi tot așa de mare văslaș și conducător al Corăbiei lui Hristos printre valurile deslănțuite ale oceanului de patimi omenești.

În anii de groază prin care am trecut, «arhiereu ca acesta ne trebuia». (Evrei VII, 26). Dumnezeu ni l-a trimis. Către El să ne înălțăm gândurile, în ceasurile acestea de popas sărbătoresc, rugându-L să-i dea sănătate și puteri de muncă întru mulți ani, pentru slava Bisericii și propășirea Patriei.

TEODOR N. MANOLACHE

ANIVERSARE PATRIARHALĂ

Cu ani în urmă, doi din cei mai mari scriitori ai țării au făcut o vizită înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, pe atunci stareț al Mănăstirii Neamț.

Era vară. În grădina personală a starețului șirurile de trandafiri își împloteau bogăția florilor în chip de colonne și arcade ale bazilicilor romane. Zumzetul albinelor era în toiu la adunarea mierei cu aromă de trandafir și întărită cu esență de melisă. Era una din acele zile, când și un îndărătnic necredincios se putea convinge, că raiul a existat pe pământ. Argumentele i le prezenta natura nepărtinitoare.

Scriitorii erau moldoveni cu farmec la condeiu și tâlc la vorbă. Întâlnirea lor cu marele Ierarh nu constituia o surpriză, deoarece starețul păstra o legătură strânsă cu proeminențele culturale ale Iașilor. Lăcașul monahicesc dela Neamț era cercetat în fiecare vară de scriitori, literați, medici, profesori universitari nu numai pentru pitorescul oferit de natură cât, mai ales, dintr'o datorie de pietate. De data aceea, cei doi răsfățați ai literaturii românești cercetau laboratorul de muncă intelectuală al starețului dela Neamț, al înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, atât de potrivit supranumit, tot de un alintat al artei, «Ceahlăul culturii moldovenești».

Cum s'au depănat clipele acelei zile de vară, în parmaclâcul cu ferestrele deschise ale casei atât de primitoare a starețului, ni le povestește d. Mihai Sadoveanu în unul din numerele mai vechi ale «Vieții Românești», când a publicat un studiu de amănunțită exegeză literară asupra *Psaltirii* tălmăcită în reavănul graiului românesc de înalt Prea Sfințitul Patriarh.

Celălalt scriitor, cu o fantazie cuprinzătoare a celei mai subtile vibrații artistice, a răbojit o schiță, în care eroii stă-

teau față în față. Unul citea ca un Moș Crăciun, plin de blândețe; celălalt asculta taciturn, «ca un munte de după care răsar luna».

Moș Crăciun nu era altul decât Inalt Prea Sfințitul Nicodim iar «muntele» era d. Mihai Sadoveanu. Amândoi se delectau în cadența versului biblic, neîntrecut de poezia tuturor veacurilor.

De prin anii aceia, în fața moldovenilor, Inalt Prea Sfințitul Nicodim, apărea în haine albe, cu părul ca floarea de cais, ca un Moș Crăciun, așa cum îl prinsese scriitorul în imaginea gingașă ca o scânteie.

Iată, de ce figura Inalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României, nu se arată deloc schimbată, când hotărnicile fictive ale timpului caută să facă un popas de-o clipă la pragul celor 80 de ani de vârstă, peste care va trece marele vistiernic al Teologiei românești.

Aniversare Patriarhală prilejuită de o vârstă patriarhală! Figurativ și propriu conținuturile se suprapun, antichitatea vechitamentară se transpune în contemporaneitatea plină de sbucium.

Cu prilejul acestei aniversări patriarhale se vor scrie articole de omagiu binemeritate, se vor aduna studii în volume ocazionale, ca prinos de recunoștință pentru munca uriașă depusă de Inalt Prea Sfințitul Patriarh pe ogorul Patriei și Altarul Bisericii străbune.

Revista «Mitropolia Moldovei», care a fost patronată timp de cinci ani, de Inalt Prea Sfințitul Nicodim, cât a arhipăstorit ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei, ar fi dorit să închine, prin condeierii grupați în jurul ei, un număr omagial celei mai reprezentative personalități bisericesti moldovene dela Veniamin Costache încoace, cu prilejul patriarhalei aniversări. Dorința a fost mare și fierbinte, dar greutățile tehnice ne-au fost cu totul potrivnice. Rănila războiului în Moldova sunt mari și multe. Deaceia toată lumea de aici se străduiește să refacă Țara de Sus, în munca aspră, tăcută și tenace. Expansiunile culturale se comprimă la manifestări extrem de modeste, așa cum arată haina revistei noastre eparhiale.

Dar largă înțelegere a Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim va cuprinde, cu bunătatea-i caracteristică, și modestul omagiu pe care i-l oferim cu toată căldura sufletului prin aceste rânduri pline de nostalgie.

Căci, oricât de splendide vor fi semnele de omagii venite din alte părți, al nostru va sta la inima sărbătoritului ca mușcata în fereastră.

Omagiul nostru e trimis de pe meleagurile unde visurile copilăriei seminaristului Muntean Nicolae, mereu șef de promoție, se împleteau cu munca ordonată, semn al geniului creator;

Omagiul nostru vine din preajma aceluiași palat sfânt de bunătate fără margini a blândului Iosif Naniescu, Ierarh care a călăuzit spre Kiew, la studii înalte, pașii celuice astăzi străjuește, ca un vultur, ortodoxia românească;

Prinosul nostru de recunoștință sboară depe locurile debuturilor publicistice și administrative ale celui care avea să lase culturii românești pe lângă îndreptarul mântuirii — *Sfânta Scriptură* — cea mai completă operă de teologie ortodoxă în zeci de volume;

Inchinarea noastră smerită pleacă depe acele drumuri pe care Înalt Prea Sfințitul Patriarh, ca Mitropolit al falnicei Moldove, călătoria în caravana culturală până în satele îndepărtate ale munților însoțit de misionari și corul întemeiat de nemuritorul Gavriil Muzicescu;

Urarea noastră aniversală duce, în sfârșit, undele tristeții bisericilor catedrale una detunată de suflul bombelor, iar alta cu vestigiile obuzelor rămase pe pereți, ale gardurilor de fier răsucite, a parcului de trandafiri răvășit și uscat de urgia războiului.

Vă rugăm să primiți, Înalt Prea Sfințite, sentimentele de aleasă afecțiune din partea preoțimei moldovene, care vă păstrează vie amintirea de neîntrecut om al dreptății, al culturii și al gospodăriei pastorale.

Să trăiți încă mulți ani, ca la centenarul aniversal să vă putem închina și noi un volum omagial așa cum vă prezintă, acum, *Revista Biserica Ortodoxă Română* la împlinirea celor 80 ani de vârstă¹.

Preotul CONSTANTIN NONEA
referent cultural

1. Publicat în revista *Mitropolia Moldovei*, an. XXI (Iasi 1945), nr. 7—8, pp. 7—10.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE ¹

Intre marii predicatori creștini, sfântul Vasile poate fi socotit cel dintâi.

Inaintaș cu puțin glorioșilor lui confrăți de misiune, de geniu și de sfințenie, Grigore Teologul și Ioan Gură-de-Aur, el este primul mare predicator creștin. Biserica avusese în adevăr numeroși ierarhi și teologi însemnați ca scriitori și vorbitori; niciunul nu fusese însă până atunci un orator în adevăratul înțeles al cuvântului, un mare vorbitor, ca el ².

Puținătatea spațiului și caracterul articolului nu ne permit să înfățișăm cum se cuvine nici omul nici opera sa. Deși viața lui n'a fost lungă — a murit la 49 sau 50 de ani — activitatea lui a fost intensă și variată, moștenirea lui spirituală bogată, iar cuvântul lui a fost un mijloc de acțiune, a fost faptă, exemplu, viață: ceva mai mult decât un produs retoric-literar, care se poate analiza și aprecia doar ca atare.

Arhiepiscopul Cezarei Capadociei, oraș important atunci, azi un biet târg turcesc în Asia Mică, avea și dar și pregătire de mare cuvântător bisericesc. Fiu al unui retor cu renume, vlăstar de familie creștină ilustră prin cultura, pietatea și bună-

1. Studiul despre *Martiriul sfântului Dasius*, care face urmare la textele publicate în *Volumul omagial* pentru I. P. Sf. Patriarh Nicodim, va apărea într'un număr viitor al revistei noastre.

2. Unele fapte și aprecieri, folosite în acest articol, au fost luate din: Otto Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. III, Freiburg im Breisgau, 1912 (pp. 130-162). — Aimé Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, vol. III, Paris 1930. (pp. 235-317). Paul Allard, *Saint Basile*. (Coll. Les Saints), ed. 6. Paris 1920. L'abbé Jean Rivière, *Saint Basile de Césarée*. (Les Moralistes chrétiens). Paris 1925. *Sfântul Vasile Arhiepiscopul Kesariei Kapadokiei (329-379)*. Traducere de Iosif Mitropolit primat, București 1898.

starea ei, elev strălucit al unor profesori distinși, instruit în arta cuvântului la Cezareia, Constantinopole și Atena, putând profita de talentul și de știința ultimilor mari retori păgâni și a unora creștini, la jumătatea secolului al IV-lea, Vasile cel Mare a folosit în chip fericit și darurile sale și arta profesorilor săi, pentru a deveni el însuși un vorbitor din cei mai de seamă.

Retorica — se știe — era marea pasiune școlară a timpului, era cariera cea mai căutată și mai măgulitoare. Din țări depărtate se îndreptau studenții spre orașele cu oratori celebri, se grupau acolo în jurul lor, se întreceau ei înșiși în dispute publice, visau succese mari și situații de invidiat, năzuiau glorie și câștig. Era veacul lui Libanius, al lui Himerius, al lui Prohaeresius, al mai multor alora, cunoscuți și admirați de o lume întreagă, ca maeștri ai cuvântului. Este greu să ne închipuim azi, în secolul tehnicii, pasiunea celor vechi pentru arta oratorică. Drept este că ea cobora spre artificiu, ajungea dexteritate, retorism, declamație, elocvență de școală și de paradă, beție de cuvinte uneori, și că era în general exagerat prețuită. Dar ca pregătire formală, alături de dialectică, hrănită cu filosofie și cu literatură clasică, ea era pentru cei vechi de un neprețuit folos în exprimarea gândirii, pe care noi suntem departe de a-l cunoaște azi. Cei care puteau să dea tehnicii retorice fond, conținut de gând înalt și de simțire aleasă, să se ridice peste figuri și fraze retorice, să dea cuvântului căldura, seva, sufletul care lipseau în general retoricii profane, cei care puteau să vorbească bine din prisosul unei inimi bogate, aceia stăpâneau cu binecuvântat succes una din cele mai frumoase arte și pe cea mai grea dintre toate.

A fost de aceea un mare câștig pentru litere și pentru creștinism că meșteșugul oratoric al elinismului a fost învățat și însușit de creștinii secolului al IV-lea și cu aceasta regenerat, înviorat, înălțat, înnobilit cu idei noi și sublime și pus în slujba celei mai mari cauze ce putea servi, în slujba Evangheliei. Din mâna bătrână, ostenită, tremurătoare a elinismului, făclia cuvântului trecea în mâna tânără și viguroasă a lampadoforilor Bisericii, în fruntea cărora stă cu cinste sf. Vasile cel Mare.

Carierea și exemplul lui de vorbitor sunt deosebit de interesante și instructive și pentru aprecierea retoricii pe vremea lui și pentru folosul ce ea putea să aducă ierarhului creștin. Înainte de a ilustra amvonul bisericilor din metropola Capa-

dociei, ca predicator, sfântul nostru a ilustrat câțiva ani o catedră de retorică la Cezareea, ca profesor. Lucrul poate să surprindă din partea marelui episcop, ascet și moralist, care a fost apoi ilustrul Capadocian, dar el era explicabil.

Intors dela Atena după 4-5 ani de studii strălucite, terminate în admirația profesorilor și a colegilor, care l-ar fi voit stabilit acolo pentru toată viața, — la rugămintea stăruitoare a concetățenilor lui, a primit să predea retorica la Cezareea, unde se distinsese mai înainte ca profesor însuși tatăl lui. Ceea ce nu reușise Atena, a reușit orașul natal. Iar când, după aceea, a mers precedat de faima sa în Neocezareia Pontului, capitala provinciei vecine, unde familia avea deasemenea proprietăți și legături, puțin a lipsit să fie ținut cu forța, ca să rămână profesor de retorică acolo. Un profesor ca Vasile era în adevăr o glorie, și orașele își disputau atunci gloriile retorice și filosofice. Profesorul gusta cu plăcere firească succesul carierii sale. Și ar fi rămas poate retor toată viața, dacă sora sa Macrina, o admirabilă figură creștină a timpului, pe care pietatea și durerea pierderii logodnicului o mânase spre mănăstire, împreună cu mama-i, văduvă și ea, n'ar fi intervenit cu o hotărîre caldă și stăruitoare, care a biruit slăbiciunea retorului, pentru a-l decide să îmbrace haina monahală, smulgându-l lumii și gloriei ei.

Această îndoită biruință, a sorei și a lui asupra sa însuși, a îndrumat pe profesorul de retorică spre amvon.

După un timp de reculegere și de activitate monastică într'un loc încântător pe râul Iris, Vasile cel Mare a primit haina preoțească; apoi demnitatea episcopală; le-a primit cu preget, dar le-a purtat cu mare vrednicie și cu mult folos pentru credincioși. Activ în tot chipul și în tot timpul, el a lucrat mai ales prin cuvânt: Talentul lui de vorbitor și inima lui de păstor găseau în secolul al IV-lea numeroase teme și prilejuri de cuvânt.

Trăia în veacul unor mari izbânzi și greutăți creștine, un veac de contraste, veac de aur și de tină, eroic și meschin, în care creștinismul biruitor, viguros și frumos era înfruntat de semeția și de veninul ereziilor turburătoare, de resturile păgânismului muribund și perfid, strecurat în viața multor creștini; înfruntat de durerile și de ispitele pământului. Nevoi și viții, crize și lipsuri morale și sociale puneau probleme multe și grele ierarhului creștin.

Averi mari erau stăpânite de un număr mic de fericiți posesori, care-și îngăduiau toate plăcerile, iar mulțimea era săracă și bântuită de mizerii. Lăcomia, specula, camăta scandaloasă, egoismul, orgoliul, vanitatea, invidia, mânia, beția și alte păcate de atunci și de totdeauna făceau nefericirea poporului și durerea marelui ierarh.

În fața și împotriva tuturor, oameni și păcate, dela împăratul eretic Valens până la mizeriile vieții de toate zilele, Vasile cel Mare a ridicat glasul său de apostol creștin, muștrător sau blând, lovind sau mângâind, pentru a îndrepta lumea după Evanghelie. Când la anul 368, după furtuni pustiitoare, o secetă și o foamete cumplită au aruncat în Capadocia jalea și disperarea morții, Vasile cel Mare, preot atunci, a dăruit și bunurile materiale ce avea și inima sa mare și a pus în cumpănă cuvântul său cald și puternic, ca să birue și calamitatea naturii și răutatea oamenilor.

Pe lângă probleme morale-sociale, el trata înaintea credincioșilor chestiuni religioase, ca postul, credința, umilința, harul divin, problema răului și altele, vorbea împotriva ereticilor, explica texte biblice, rostea panegirice în cinstea unor martiri creștini. Afară de acestea, a comentat în omilii un număr de psalmi și a ținut asupra creației lumii, pe baza primului capitol din cartea Genezei, un șir de nouă cuvântări de o importanță excepțională în exegeza și omiletica patristică.

Mult ocupat cu administrația, cu organizarea monahismului, cu cultul, cu o admirabilă activitate socială-filantropică, organizată cum nu se mai văzuse până atunci, sf. Vasile cel Mare nu avea timp să-și scrie cuvântările. Vorbea deci mai mult improvizând, uneori de câte două ori pe zi. Cele nouă cuvântări despre creația lumii, numite «la Exaimeron», au fost ținute în șase zile consecutive. Cuvântările lui erau scrise de tahigrafi în biserică, în timpul rostirii, păstrate și răspândite apoi în copii. Până la noi au ajuns aproape cincizeci.

În omiliile la Exaimeron, sf. Vasile cel Mare unește știința timpului cu doctrina bisericească și cu idei morale, pentru a da un comentariu clasic, care a fost mult admirat și în Orient și în Occident, imitat, continuat. În aceste omilii, vorbitorul se întrece cu gânditorul, și, fără a urmări anume arta și efectul estetic, într'o expunere colorată și caldă, dar naturală și ne-forțată, în fața unui auditoriu amestecat, de oameni culți și oameni simpli, se prezintă tabloul măreț și dumnezeesc al crea-

țiunii. Predicatorul cunoaște toate teoriile cosmologice-filosofice, dar nu rămâne la expunere și la combatere de teorii, ci se ridică la tâlcul actului divin al facerii lumii și găsește în el numeroase motive de edificare, scoțând mari învățăminte pentru oameni, instruindu-i cu fiecare episod al creațiunii și cu minunate pilde ce se pot lua dela diferite creaturi necuvântătoare, pentru înțeleptirea omului înzestrat cu rațiune.

În omiliile la psalmi, apreciați de Vasile cel Mare ca una din cele mai folositoare cărți ale sf. Scripturi, el se ridică de asemenea dela text la sensul și la folosul lui pentru viață, face aplicații morale, trage învățăminte pentru creștini, îi luminează și îndreptează cu cartea sfântă. El nu se oprește la literă, merge totdeauna la spiritul ei, și aceasta fără a căuta alegerii, ci explicând simplu. Sf. Vasile nu pierde niciodată din vedere utilitatea pentru viață a sf. Scripturi. El scoate din ea hrană sufletească, acel cuvânt al lui Dumnezeu, care hrănește mai mult decât pâinea. Între omiliile la psalmi, una, amintind pe Plutarh, a rămas celebră: Este cea asupra psalmului al XIV-lea, în care sfântul nostru combate camăta și chiar dobânda, într'un chip care a rămas normativ în morala creștină.

Morala a fost de altfel marea lui preocupare de predicator, aceasta firește mai ales în cuvântările cu subiecte practice, luate din viața socială. Aceste cuvântări arată totodată în sf. Vasile un rar spirit de observație, un psiholog fin, un mare cunoscător de oameni, foarte iscusit în prezentarea tablourilor înfățișând stări sociale, viții și urmările lor, — un moralist care operează cu înțelegere superioară și cu artă.

Vițiile sunt zugrăvite și biciuite de el în cuvinte colorate și puternice, în comparații expresive, în care ironia devine uneori satiră de cea mai bună calitate. Predicatorul pune și intuște în fața credincioșilor cele rele și cele bune, schițând stări fericite sau nefericite, cu mână de maestru. Așa prezintă de exemplu un cerșetor, ce se întâlnește cu un om bogat și nemilos, căruia îi este silă să privească pe cel în sdrențe și îl ocolește pe departe, ca și cum s'ar teme să nu se molipsească de mizeria lui. Așa înfățișează spectacolul desgustător al bețivului în trăsături realiste, care să edifice definitiv pe auditorii săi asupra urâteniei și neajunsurilor vițiului. Așa prezintă pe femeia bogată, luxoasă și risipitoare a timpului, care căuta cele mai rari și mai scumpe parfumuri străine și pietre prețioase și se împodobia toată cu bijuterii, plăcându-i, zice el, să poarte cătuși

la mâini și la picioare, numai să fie de aur. Așa zugrăvește în chip plastic și impresionant nefericirea ce roade pe invidioși, cum roade fierul rugina, nefericirea lor de a vedea binele și mulțumirea altora. Așa prezintă o dramă din timpul foametei: Un om sărac, amenințat să moară de foame împreună cu ai săi și îngrozit de spectrul ei, trebuie să vândă singurul bun ce are: pe copiii săi, care altfel ar fi murit cu el. Omul, firește, pregetă mult, pornește, se oprește, dar foamea îl silește să se hotărască: își duce copiii la piață și oferă pentru pâine ce are mai scump; iar cumpărătorul, un speculant, care are aur și grâu, îl jignește, îl sâcăie, îl torturează cu tocmeala. Scena nu se poate închipui fără lacrimi.

Sfântul Vasile nu urmărește efectul retoric, ci pe cel moral. El știe, când vrea, să vorbească cu virtuozitate de retor, dar face rar aceasta. El vorbește simplu, natural, măsurat. Cu un simț al realităților, i-a fost recunoscut de toți biografii și comentatorii, un bun simț care este una din marile lui calități, el evită excesele retorice, nu cade în exagerări inutile, temperază impresiile. Apostolul idealist privește înțelegător la realități sociale și nu ia atitudini de tribun; el ceartă pentru a îndrepta, și conștiința lui creștină îi dă totdeauna cuvântul potrivit.

Ceea ce interesează și prețuește în adevăr mai mult decât calitățile literare și oratorice ale predicatorului nostru, este grija și dragostea lui de părinte pentru popor, dorința lui de preot sau de episcop de a face din creștini oameni mai buni, mai drepiți, mai fericiți. Mântuirea lor îi stă la inimă, la inima lui iubitoare, mare și curată, care cuprinde durerile tuturor și vrea binele tuturor. Cuvintele lui, uneori vehemente, -patetice sau lirice, sunt totdeauna calde și sincere, expresia unui suflet vibrant: sunt glasul unui ierarh în slujba lui Iisus Hristos. El vorbește nu pentru a căuta succese personale; el vorbește pentru a face bine altora; nu pentru a-i încânta, ci pentru a-i mișca și îndrepta. Câtă deosebire, în această privință, între retorii profani ai timpului și între predicatorul creștin. «Stați în jurul meu ca niște judecători, nu ca niște discipoli», zice el către auditorii săi. «Cu toate acestea veți auzi nu ceea ce vă place, ci veți auzi adevărul». (Puech, 271).

Sfântul Vasile a avut totuși mulțumirea să se vadă ascultat de credincioși cu mult interes și cu mare plăcere. El știa că ei îl așteaptă uneori ceasuri întregi, venind la biserică din noapte, ca să-l audă vorbind. Era nu numai din dorința lor de

a asculta cuvântări frumoase; era și pentru folosul sufletesc ce aveau din ele. Predica plăcea și da roade, pentru că o impunea omul, omul care se purta cum îi era vorba. Frumusețea și efectul cuvântărilor sf. Vasile cel Mare trebuiesc căutate deci întâiu în sufletul lui, în viața lui. Creștinii vedeau în el acum mai puțin pe fostul profesor de retorică, cât pe preotul sau pe episcopul înțelept, vrednic, bun și drept înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Au înțeles aceasta chiar păgânii și Iudeii, convertindu-se unii la creștinism și plângându-l toți la moarte ca pe un prea bun părinte.

Dacă, în alte privințe, sf. Vasile se deosebește de ceilalți mari predicatori contemporani, Grigore Teologul și Ioan Gură-de-Aur, în aceasta sfinții trei Ierarhi se aseamănă bine unul cu altul. Ca vorbitor, sf. Vasile nu are, în adevăr, unele din calitățile lor, având în schimb altele. Ceilalți au un talent oratoric mai spontan, o imaginație mai bogată; sf. Grigore Teologul vorbea mai retoric și mai îmodobit, sf. Ioan Gură-de-Aur mai curgător și mai abundent: sf. Vasile este în schimb mai sobru, mai just, mai echilibrat, de o «simplitate distinsă», cum s'a zis, și de o «popularitate nobilă», tratând idei înalte pe înțelesul tuturor (Bardenhewer, III, 152).

A fost socotit de aceea un model de predicator popular și numit de un mare patrolog «predicator din grația lui Dumnezeu» (Bardenhewer, III, 152). Ca și ceilalți doi el este deopotrivă, ca predicator, un mare păstor creștin, un părinte sufletesc bun și devotat, în care vorbește credința lui creștină puternică, pietatea lui caldă, inima lui mare, dăruită toată Bisericii.

Fericiți credincioșii care au ascultat predicile unor asemenea ierarhi, ce închinau lui Hristos nobila artă a cuvântului și predica Evanghelia cu talentul lui Demostene. Fericită Biserica secolului al IV-lea, cu asemenea cuvântători, în care apostolatul creștin și geniul elin s'au unit așa de armonios și de rodnic, cum nu s'a mai văzut poate de atunci. Dacă totdeauna — cuvântul prețuește cât prețuește omul, sfinții noștri rămân, — orice geni oratorice ar mai putea descoperi timpul — rămân neîntrepuți ca vorbitori care și-au onorat, și-au respectat, și-au trăit cuvântul. Talente oratorice ca ei au fost și mai pot fi; dar oameni de cuvânt frumos și de fapte bune ca sfinții noștri, retorica profană nu cunoaște.

TEODOR M. POPESCU

Profesor la Facultatea de Teologie
din București

UN DAR AL LUI DUMNEZEU

I.

Așa putem numi viața Patriarhului nostru I. P. S. Nicodim. În adevăr, pe unde a poposit cu lucrul său în largul țării noastre, Înalt Prea Sf. Sa a fost o binefacere. De aceea, privind această viață în tot lungul ei, o putem lăuda ca un dar al lui Dumnezeu făcut Bisericii noastre.

Lungă a fost această viață, dar ea nu încetează de a fi o adevărată binecuvântare până în clipa de față. De când s'a desprins din Pipirigul nașterii sale din ținutul Neamțului, n'a încetat a fi astfel și noi tot avem prilejul de a o privi și a ne bucura văzând-o cum rodește în toate popasurile sale.

Cu toate acestea privitorii nu s'au oprit locului pentru a o cântări și a sta de vorbă despre ea. Au trecut răstimpuri lungi și nu s'au gândit să-și facă o socoteală despre felul cum această viață s'a desfășurat. Abea acum, când Patriarhul Nicodim a ajuns la 80 de ani ai vârstei sau când a împlinit 5 ori 6 ani pe scaunul slăvit de patriarh, s'au chibzuit să stea pe loc pentru a privi trecutul și a prețui tot ce a rodit în curgerea lui.

Dar până acum? Ehe! sunt multe de spus, fiindcă s'au adunat multe. Dacă nu le-am povestit la vremea lor, acum lucrurile trebuiesc luate de departe și a vedea cum a rodit acest dar al lui Dumnezeu.

Ar fi fost prilej de stat de vorbă când Patriarhul Nicodim a ajuns la 50 de ani ai vârstei, la 60 de ani, la 70 de ani. Ar fi fost prilej să privim anii ostenelilor sale în popasul său mai lung dela Iași, ca preot și ca dregător bisericesc sub Mitropolitul Iosif, iar mai târziu tot acolo ca vicar-arhieru al Mitropolitului Pimen. Ar fi fost prilej să socotim munca sa ca arhi-

mandrit de scaun la Galați, apoi ca episcop la Huși, iar mai târziu ca ostenitor la Mănăstirea Neamțului, înainte de a ajunge Mitropolit al Moldovei.

Totuși n'am făcut-o. Am lăsat să treacă atâtea popasuri și abia acum, mai de curând, ne-am oprit la anii de păstorie ai săi ca patriarh și, în sfârșit, la cei 80 de ani ai binecuvântatei sale vieți. Dar acum, dacă ne apucăm de o asemenea depănare, sunt multe de povestit. Sunt multe lucruri de luat de departe, pentru a vedea, în lungul vremii, cum s'a desfășurat acest dar dela Dumnezeu.

Unii din noi ne-am apucat totuși a povesti câte ceva, dar am luat-o mai mult dintr'o singură latură a vieții sale. Ne-a izbit mai mult strădanja sa pe ogorul scrisului bisericesc și deci am scris mai mult din latura aceasta. Totuși aceasta e numai una, pe când trăsăturile vieții sale sunt cu multe felurimi, toate dulci și frumoase. Deci viața aceasta ne va părea ca o pajiște smâltată cu multe flori, când o vom privi din toate laturile ei, mai răsărite sau mai tăcute.

De aceia, dacă este vorba să privim îndărăt dela popasul acesta al celor 80 de ani trecuți, avem de povestit treburi de departe, dela cele dintâi pașiri ale Patriarhului Nicodim spre lucrul său duhovnicesc. Noi l-am văzut la treabă dela cele dintâi osteneli ale slujbelor sale la Iași, pe când eram școlar la Seminariul «Veniamin». Pe atunci auzeam vorbindu-se multe despre noul slujitor al Mitropoliei, venit de curând dela învățătura sa de carte bisericească dela Kiev.

Da, căci Patriarhul Nicodim, dacă a isprăvit învățătura bisericească la școala Mitropolitului Veniamin, a fost trimes apoi să învețe mai departe la școala mai înaltă duhovnicească a Mitropolitului Petru Movilă dela Kiev. Acolo a avut colegi de seamă, între care pe unul care avea să ajungă mai apoi om de mare învățătură în țara sa și ocârmuitorul bisericesc de frunte al ei: Mitropolitul Hrisostom al Atenei.

Există o fotografie din acele vremuri, în care vedem pe Patriarhul Nicodim ca student la Kiev, față în față cu viitorul mitropolit al Atenei și alături cu alții. Mitropolitul Hrisostom își aducea aminte de acele vremi. Noi i-am pomenit de ele, când am fost la Inalt Prea Sf. Sa în Atena, cu prilejul unei adunări a profesorilor de teologie în capitala Greciei. I-am dus atunci cuvinte de bună amintire dela Patriarhul Nicodim. Mitropolitul Hrisostom și-a amintit cu drag de vremurile petrecute ca stu-

dent la Kiev, fiind în bună prietenie cu studentul român Nicolae Munteanu, ajuns mai târziu mitropolit la Iași și apoi Patriarhul României. Socotindu-și vremurile de atunci, Mitropolitul Hristostom a început a ne vorbi rusește, adică în graiul plăcutelor amintiri, de când era bun tovarăș la cartea bisericească cu viitoarea noastră mare căpetenie duhovnicească.

Fotografia din vremea buneii tovarășii la carte între acești doi bărbați de frunte ai Bisericii ortodoxe se poate vedea produsă în fascicula noastră, pe care am publicat-o când am cinstit împlinirea a cinci ani de păstorie ai Patriarhului nostru Nicodim în anul trecut. Cine o va privi acolo va gusta amintiri însemnate despre vremuri care au fost.

Dar acum, dacă am pomenit acestea ca o deschidere a drumului spre vestiri mai amănunțite, să pășim și spre acestea, pentru a vedea cei 80 de ani ai Patriarhului Nicodim în tot lungul desfășurării lor.

II. PATRIARHUL NICODIM CA SLUJITOR LA MITROPOLIA DIN IAȘI.

Iașul a fost cel dintâi popas al lucrului Patriarhului Nicodim. Pe când încă nu se putea ști ce soartă orânduise Dumnezeu pentru tânărul său slujitor de prin ani 1895-96-97... la Mitropolia Moldovei sub Mitropolitul Iosif, noi puteam privi frumoasele sale însușiri și îndemnul lui la slujba sfântă. Prețuiam călcătura sa falnică și de mare podoabă ca ierodiacon în slujbele Mitropoliei și ne bucuram că vedeam un chip așa de arătos în Sfintele Slujbe. Da, tânărul slujitor Nicodim era pe atunci ca o podoabă între alți diaconi la tedeumurile din catedrala Mitropoliei. Noi școlarii ne bucuram văzând acest chip ales atât prin înfățișarea sa, cât și prin felul slujbei. Aveam apoi despre ce vorbi între noi la seminar.

Era o fericire pentru noi, tineri dați la brazda cărții, să vedem călcând frumos pe un tânăr venit de curând dela cartea Kievului. Era o măgulire pentru noi să vedem înfrățindu-se deosebit pe un tânăr împodobit cu lustrul școalei.

Și ne făcea cu adevărat cinste. Pe atunci Sfânta Mitropolie avea prea-cinstiți preoți slujitori, pe care-i vedeam la Sfintele Slujbe Duminică după Duminică și sărbătoare după sărbătoare. Era Arhimandritul Ieroftei, pe care-l priveam cu ochii țintă, când îl vedeam punând mitra pe cap la slujbele cele mari. Era

Arhimandritul Daniil Obreja, cu călcătura mare și grea. Era Protosinghelul Galaction, care ne sluja ca duhovnic la seminar și prețuiam graiul lui sfătos și cu multă ungere. Era, în sfârșit, Protosinghelul Victor, mai mărunț ca ceilalți, dar auzeam vorbindu-se de darurile sale duhovnicești.

Niciunul însă nu era bărbat de carte. Cât am stat în seminar, niciodată n'am auzit dela ei și nici dela alții de aiurea, grăirea duhovnicească de pe înaltul amvonului. Cât era ea de catedrală a Mitropoliei, totuși cuvântarea duhovnicească nu era podoaba ei. Se putea lăuda cu minunatul cor al lui Muzicescu, dar nu și cu cuvântarea bisericească.

A dat Dumnezeu însă și a venit în slujba Mitropoliei Păr. Nicodim. După ce a trecut vremea diaconiei și a fost înălțat la treapta de arhimandrit, odată am văzut pe tânărul slujitor împodobit cu darurile cărții suindu-se pe amvon și începând a cuvânta creștinește. Era o mare noutate în slujbele Mitropoliei. După ce atâta vreme amvonul fusese mut; după ce numai amintiri din trecut ne vesteau despre cuvântările de altădată; acum începea din nou să se audă grăirea creștinească sub largile bolți ale Mitropoliei.

O! ce fericire era pe noi, seminariști, că vedeam strălucirea învățaturii bisericești răsărind frumos și vestind despre ce va trebui să facem și noi odinioară ca preoți slujitori ai altarului! Auzeam numai teoretic la școală, în predarea profesorului, pomenindu-se de cuvântarea bisericească, dar fără s'o fi auzit. Acum însă o vedeam și auzeam în largimile Mitropoliei și ne mângâiam că învățătura bisericească își găsește o frumoasă împlinire a ei, după atâta vreme de tăcere și fără ca noi să fi avut prilejul de a vedea cum se înfățișează cuvântarea bisericească.

Asta a fost una din marile mulțămiri pe care tânărul slujitor al Bisericii, venit dela Kiev, ni le-a adus. Ne puteam lăuda și noi că învățătura bisericească poate ceva și adaogă partea ei la împlinirea Sfintelor Slujbe ale altarului.

Păr. Nicodim și-a dobândit tot mai multă vază, încât a ajuns fruntaș între preoții Mitropoliei. Cu prilejul unei mari serbări, a jubileului de 25 de ani ai Mitropolitului Iosif ca mitropolit, sărbătoritul a ridicat pe Arhimandritul Nicodim la treapta de mitrofor în anul 1900.

III. ARHIMANDRITUL NICODIM LA GALAȚI.

Numai puțini ani au trecut și lucrurile s'au schimbat. Mitropolitul Iosi a murit în 1902. În locul său, a venit Mitropolitul Partenie. Arhimandritul Nicodim, cu toate darurile sale de meșter mânuitor al treburilor gospodărești, cu toată vrednicia sa curând cunoscută și bine prețuită de toți slujitorii din cuprinsul Mitropoliei, a trecut drept organ al vechii ocârmuiri și n'a mai fost dorit de noua ocârmuire. Atunci Păr. Nicodim s'a dus la Galați, unde a fost primit cu mult drag de noul Episcop Pimen. Ii mersese numele de bun orânduitor al treburilor gospodărești, iar Episcopia Dunării-de-Jos tocmai avea nevoie de un bărbat cu priceperea și simțul bunei orânduiei. Acestea și erau trăsăturile alese ale arhimandritului dela Iași.

Cu numele de arhimandrit de scaun la Galați, Arhimandritul Nicodim iute s'a apucat de treabă. A dobândit și ocârmuirea noului seminar al eparhiei și îndată s'a cunoscut mâna meșteră a arhimandritului venit dela Mitropolie. Episcopul Pimen a căpătat un bun ajutor și eparhia s'a simțit de îndrumarea sănătoasă pe care i-o dădea ucenicul Mitropolitului Iosif al Moldovei.

Noi ne aducem aminte cu plăcere de acele vremi, când în oraș se vorbea cu drag de Arhimandritul Nicodim și când simțeau că o minte vie și o mână meșteră duce cu vrednicie treburile eparhiei. Episcopul Pimen a avut o mare înlesnire prin așezarea Arhimandritului Nicodim în rosturile eparhiei. Pe când obișnuit arhimandritul de scaun nu trăgea prea greu la cântar în ocârmuirea eparhială, cu arhimandritul nostru nu era așa. Iți dădeai prea bine seama ce poate însemna această slujbă, când era lăsată în mâna unui bărbat de priceperea și hotărârea noului slujitor dela Galați. Numele său a fost îmbrăcat în mare vază și toți vedeau în el pe bărbatul care iute trebuia să ajungă la treapta vlădiciei.

Așa a și fost, numai că arhimandritul nostru nu s'a mărginit a-și arăta numai îndemânarea gospodărească. Neîncetat îl mâna gândul tipăriturilor, care îl frământa fără încetare, până în ziua de azi, și prin care Patriarhul Nicodim a ajuns să îmbogățească scrisul nostru bisericesc într'un chip nemăsurat.

Era încă la Galați, când Prea Sf. Sa a dat la lumină *Cu-*

vântările la Postul Mare ale Arhiepiscopului Inochentie al Odesei. Am putea sune că numele acesta a încheiat o întreagă carieră a Patriarhului Nicodim. În adevăr, a tradus atâtea volume din ce a lucrat acel vestit arhiepiscop, încât ajungea atâtă pentruca să-ți croiești un rost și un nume.

Cu treburile acestea, Patriarhul Nicodim și-a luat zborul mai cu seamă dela Galați și a ajuns a alcătui frumosul monument care-l poate pecetlui ca turnătorul pe românește a unor prea însemnate scrieri din ogorul scrisului bisericesc al Rusiei. Acesta și rămâne un monument fără păreche al Inalt Prea Sfinției Sale.

Galațul a slujit pentru a croi un frumos nume al arhimandritului de scaun al eparhiei și a-i spori cu temeii vaza cu care venise dela Iași. Totuși n'a stat acolo decât puțini ani, care însă i-au fost de ajuns pentru ca buna lor amintire să dăinuiască până în-ziua de azi. De aceea, când vorbești de Patriarhul Nicodim, vorbești cu prețuire și de anii petrecuți la Galați și-ți aduci aminte de vrednicia sa gospodărească, pe care o băgai-de-seamă în toate umbletele sale.

Încă odată trebuie să spunem: Episcopul Pimen a câștigat nespus de mult de pe urma faptului de a fi avut pe Arhimandritul Nicodim ca arhimandrit de scaun. Treburile eparhiei se cunoșteau că au în mijlocul lor un ocârmuitor de așa merit.

IV. DIN NOU LA IAȘI.

La Galați Arhimandritul Nicodim a stat până în 1909. Atunci petrecându-se schimbări la Mitropolia Moldovei, Episcopul Pimen a fost trecut ca mitropolit la Iași. Acesta și-a luat pe Arhimandritul Nicodim ca vicar al Mitropoliei Moldovei, așa că noul vicar venea acum din nou în locul vechii sale hălăduiri, încurajat de tot numele bun și prea cunoscut pe care și-l făcuse mai nainte.

De aici înainte, a început sănătoasa lucrare a priceputului vicar asupra mănăstirilor Moldovei, pe care le cunoaștea bine. Ca acel ce era fiul Mitropoliei Moldovei și călugăr al uneia din mănăstirile ei, a Neamțului, era în măsură de a face toată buna lucrare de îndrumare mănăstirească de care era în stare a o face.

S'a apucat de lucru fiind întărit cu puteri mai mari, întru cât din Mai 1909 a fost ridicat la treapta de arhieru. De aici

înainte, i s'a zis numai *Vlădica Nicodim* și numele său era amestecat în tot ce se făcea de seamă în eparhie. Alături de Mitropolitul Pimen, era socotiti chiul de frunte al eparhiei, încât Prea Sf. Sa era acum cheia și lăcata în eparhia în care avea atâtea legături din trecut.

V. EPISCOPUL HUȘILOR.

Cu toată slujba de temelie pe care o îndeplinea în Mitropolia Moldovei, n'a stat aci decât puțin timp, nici trei ani, fiindcă, din pricina schimbărilor de atunci, prin demisiunea Mitropolitului Atanasie dela scaunul de Primat la București, Episcopul Conon dela Huși a fost suit pe scaunul dela București. Atunci Arhiereul Nicodim a fost ales episcop la Huși. Era tocmai în preajma altor prefaceri și a intrării noastre în războiul din 1916-18 pentru întregirea țării. De data aceasta, Episcopul Nicodim nu mai era în eparhia altora, ca să facă slujbă în numele lor, ci avea de făcut ocârmuire duhovnicească în numele său propriu.

S'a și apucat iute de treabă gospodărească, făcând înnoiri în locuința vlădicească, în curtea ei și în averea episcopiei. Mâna meșteră a noului episcop s'a simțit îndată. Și-a adus slujitori cu care să facă treabă în eparhie, încât în sânul ei s'a simțit că pâlpaie o viață nouă.

Atât la reședință, cât și în largul eparhiei, se auzea despre treaba nouă care se pornise în toate județele ei. În definițiv, era ceiace toți se așteptau din partea unui vlădică încunjurat de un așa nume mare. Și Bârladul, care era unul din orașele de frunte ale eparhiei, cu mulți preoți aleși, și orașe mai mici, ca Vasluiul, toate se simțeau că în sânul lor a intrat brațul unui temeinic ocârmuitor.

Alături de toate acestea însă, Prea Sf. Sa își vedea de dorurile sale prin munca de condei. S'a apucat temeinic de munca traducerii Bibliei, treabă pe care a dus-o cu hărnicie mulți ani de acolo înainte.

La Huși n'a stat mulți ani. Din pricina prefacerilor țării aduse de marele război al popoarelor, a fost luat dela lucrul său și trimis să ocârmuiască eparhia Basarabiei ca arhiepiscop. Atunci a plecat la Chișinău cu Biblia, câtă o tradusese la Huși, și o parte i s'a risipit pe drum, dar a găsit-o.

O însărcinare frumoasă pe care a avut-o în acea vreme a

fost trimeterea Prea Sfinției Sale să reprezinte Biserica românească la Marele Sinod al Bisericii rusești. Era în anul 1917 Episcopul Nicodim s'a dus însoțit de Preotul Ioan Țincoca din Iași și a avut de cuvântat în Moscova, în sânul marii adunări, duhovnicești, după poftirea prietenului Românilor, care era Arhiepiscopul Arsenie Stadnițchi al Novgorodului, care scrisese despre istoria Bisericii românești.

Dar Rusia era și ea în mare prefacere. Iute a izbucnit revoluția, așa că solia românească a trebuit să se grăbească de a lua înapoi drumul spre casă. Oricum, ea a luat parte la o mare clipă istorică în sânul Bisericii ortodoxe, din care Episcopul Nicodim a avut multe a ne povesti.

VI. STAREȚUL MĂNĂȘTIRII NEAMȚULUI.

De acolo înainte, Prea Sf. Sa și-a închinat vremea treburilor de ocârmuitor bisericesc al Basarabiei, până a fost ca ea să-și capete o ocârmuire definitivă, prin alegerea unui basarabean. Episcopul Nicodim însă nu s'a mai întors la Huși. S'a retras din slujbele eparhiale și s'a așezat la Mănăstirea Neamțului.

Acesta a fost însă un mare noroc pentru mănăstire, căci i s'a încredințat slujba de stareț al ei, în care timp mănăstirea a fost ridicată la o mare înălțime. A scos de sub cotropirea vremurilor toate drepturile care-i fusese încălcate.

Acesta este un frumos capitol din lucrările noului stareț, pe care noi l-am scris mai amănunțit pentru altă tipăritură, pentru *Glasul Bisericii*, care este organul Arhiepiscopiei Bucureștilor. Să se cetească mai amănunțit acolo.

VII. MITROPOLIT AL MOLDOVEI.

În vremea cât se afla în retragerea dela Neamțu, scaunul de Mitropolit al Moldovei a rămas văduv prin moartea Mitropolitului Pimen. Atunci din toate părțile s'a ridicat întrebarea: Cine să fie viitorul Mitropolit al Moldovei?

Cât de mult starețul dela Neamțu era cunoscut și prețuit, s'a văzut în această împrejurare. De pretutindenea s'a răspuns că viitorul mitropolit trebuie să fie Vlădica Nicodim. Se privea ca lucru nefiresc ca un bărbat așa de încercat în treburile bisericești, cu atâtea dovezi pe care le dăduse despre pregătirea sa, să stea închis între zidurile Neamțului.

Fără îndoială că avea ce face și acolo, dar acum, când se deschisese un scaun ca acel dela Iași, nimenea nu cugeta altfel decât ca Vlădica Nicodim să fie înălțat pe scaunul către care de mult era pregătit. Cine va ceti ziarele din vremea aceea își va da seama că atunci domnea un singur glas: Vlădica Nicodim să fie Mitropolitul Iașului! Se puteau vedea acestea amănunțit în ziarul *Opinia* din Iași.

Cum mergeau atunci lucrurile, se poate ceti, de pildă, în ziarul *România*, din care am cules noi mai multe pentru art. pomenit mai sus.

Așa a și fost. Starețul Neamțului a ajuns fără greutate Mitropolit al Moldovei. Atunci încă și mai mult eparhia s'a simțit sub cârmuirea cea mai firească a ei. În adevăr, Prea Sf. Sa, care își petrecuse atâta vreme din viața sa în slujba Mitropoliei Moldovei, era socotit drept bărbatul merit pentru așa sarcină.

Acum, dacă eparhia se ferecea cu Prea Sf. Sa numai cât îl avea ca vicar, cu cât mai mult se simțea la îndemână avându-l ca arhipăstor deplin! Neamțul cu atât mai mult a început a tresălta, că fiul său a ajuns pe scaunul marilor arhipăstori ai Moldovei.

A și fost aceia vreme de mare înălțare pentru sfânta mânăstire și pentru toate treburile eparhiei, fiindcă în fruntea ei a ajuns însuși bărbatul cel mai legat de rosturile ei și care cunoștea de-a-fir-a păru toate ale ei.

Ce mult s'a înălțat Neamțul prin seminariul său, prin noua clădire, care a ajuns o podoabă a mânăstirii! Ce înflorire a fost în toate treburile ei și în toată eparhia în deobște!

Nu numai preoții și călugării au tresăltat, ci și mireni din tot largul ei mărturiseau cu drag că vlădica dela Neamțu a ajuns pe scaunul lui Veniamin¹.

VIII. I. P. S. NICODIM CA PATRIARH.

Și totuși bucuria aceasta a fost întrecută de alta. În adevăr, se putea prevedea că pe noul mitropolit îl așteaptă locul și mai înalt dela București. Nici n'a stat mult pe scaunul Iașului, când iată că s'a văduvit scaunul de frunte al capitalei. Atunci din nou gândurile s'au îndreptat către Înalt Prea Sf.

1. Vezi Gr. Spiru, *Trei ani!...* I. P. S. Mitropolit Nicodim. Iași 1938.

Sa. Anul 1939 a fost acela când l-am putut vedea înălțat și pe acest scaun, spre bucuria celor mulți.

Alte sarcini îl așteptau acum. Il așteptau legăturile cu mulții purtători de cuvânt ai Puterilor Străine, care treceau prin București.

I. P. S. Nicodim a avut prilejul să ne reprezinte frumos și să lase urme alese. Până în clipa de față, aceștia tot trec prin București și socotesc o faptă de seamă să vadă și pe bărbatul de frunte al Bisericii românești.

În deosebi, ne este de mare folos că Înalt Prea Sf. Sa a prins legături cu Rusia. Acum ne este tocmai omul acestor vremi și împrejurări, fiindcă toți solii Rusiei vor avea de povestit că au găsit pe scaunul de frunte al Bisericii românești un bărbat care a lucrat nespus de mult pentru scrisul rusesc în România și nu vor putea decât să prețuiască pe Patriarhul care are atâta prețuire către gândirea duhovnicească a Rusiei. Aceasta nu poate decât să ne folosească.

Tot Înalt Prea Sfinției Sale i-a venit sarcina să închege legături proaspete cu Biserica rusească. De unde ne stricasem cu Rușii, din pricina războiului, acum foloseam calea Bisericii pentru a ne drege cu ei. În acest scop, Patriarhul Nicodim a pus la cale mergerea unei solii românești la Patriarhul Moscovei, prin care s'a făcut mare și sfântă apropiere de țara pravoslavnică din Răsărit.

Așa frumos rost a avut Patriarhul Nicodim, încât pătrunderea sa în treburile diplomatice e una din vrednicile pe care trebuie s'o pomenim în deosebi.

Am început a-i găsi meritele de patriarh mai întâi în latura treburilor din afară. Totuși nu mai puțin le putem pomeni pe cele dinăuntru. Împrejurările neobișnuite ale țării noastre de atâtea ori cer să se audă cuvânt de îndrumare duhovnicească. Patriarhul Nicodim a dat atâtea astfel de îndrumări, atâta a făcut să-i se audă glasul sfătuitoare, încât am putea vorbi de o întreagă literatură duhovnicească pe care a dat-o. S'ar alcătui un volum simțit, dacă toate acestea s'a aduna ca glas al Patriarhului la așa vreme.

Nu e decât puțină vreme de când s'a suit pe acest scaun, 5 sau 6 ani, și totuși s'a cunoscut viu că Înalt Prea Sf. Sa a păstorit și a îndrumat cu glas simțit.

Noi scriem aici acestea prea pe scurt. Ele însă se pot destăinuși cu altă amănunțime și cu alt folos. Cu toți cei 80 de ani

ai săi, Dumnezeu îi va da zile, pentruca aceasta să se poată face mai amănunțit pe viitor. În adevăr, în familia Patriarhului se trăiește mult, până spre suta de ani, așa că nu vor lipsi nici pe viitor prilejurile de a pomeni despre acestea.

IX. INCHEIERE.

Noi am scris destul de mult și totuși am trecut iute peste partea atât de încărcată din osteneala Patriarhului Nicodim, acea a scrisului său. Pe aceasta însă am apucat a o scrie pentru revista *Glasul Bisericii*, cum am spus mai sus, așa că putem trimete pe cetitor acolo.

Totuși aceasta trebuie pomenită în deosebi, fiindcă a fost și este cu adevărat pasiunea Înalt Prea Sfinției Sale. Dealungul întregii sale lungi activități, printre atâtea alte griji și lucrări, o găsim pe aceasta. Intre răstimpurile altor treburi, traduce. Așa l-am văzut de multe ori la Mănăstirea Neamțului, așa face și acum la București, între atâtea alte griji ale ocârmuirii patriarhale. A început-o odată, curând după întoarcerea sa dela învățătura din Rusia, și așa a străbătut pasiunea aceasta dealungul tuturor altor treburi ale sale.

Aceasta fără îndoială este una din marile trăsături ale vieții Înalt Prea Sfinției Sale, care îl împodobește în deosebi. În adevăr, prin aceasta a dăruit Biserica noastră cu mari și alese scrieri, care vor cere timp cuiva numai ca să le cetească.

De câte ori se va pomeni despre lunga și bogata sa osteneală, până la aceasta de patriarh, va sta ca o fericită scânteiare care-ți ia ochii truda sa fără seamăn de a tot lucra cu condeiul și a face Bisericii darurile scrisului său. De aceia am și putut spune, la începutul acestor foi, că viața sa a fost un dar pentru Biserica noastră. Din fiecare lature a lungii sale activități, până în clipa de față, vedem neîncetat această trăsătură aleasă de a tot fi clădit lucrări frumoase și fapte vrednice pentru Biserica românească.

Cu acest gând am început, cu el se cuvine să și încheiem: Dar dela Dumnezeu a fost viața sa pentru noi, dar este până acum și așa va fi în toată vremea cât Dumnezeu îl va dăruia încă Bisericii noastre. Apoi să ni-l ție Dumnezeu astfel și așa să-l tot vedem: Ostenitorul neobosit și rodnic pentru ogorul Bisericii sale! Amin!

Arhim. IULIU SCRIBAN

PATRIARHUL MELETIE PIGAS ȘI LEGĂTURILE LUI CU ȚĂRILE ROMÂNE*.

Intre ierarhii orientali, care au avut legături cu Țările noastre, a fost și Meletie Pigas, patriarhul Alexandriei și locțiitor al scaunului ecumenic din Constantinopol, către sfârșitul sec. XVI. Știri despre legăturile sale cu noi se găsesc răspândite ici și colo în literatura istorică-bisericească, însă, până acum, ele n'au fost adunate într'un studiu aparte.

Pe temeiul a ceiace am putut culege dintre acestea și al scrișorilor sale, publicate, în mare parte, de É. L e g r a n d și în Colecția de documente a lui E u d, de H u r m u z a k i, încercăm să strângem la un loc și să întregim cele știute, până acum, despre legăturile acestui patriarh cu Țările noastre. Dar, pentru o mai bună lămurire a faptelor, vom începe cu arătarea, pe scurt, a vieții sale.

* * *

Meletie Pigas s'a născut în anul 1549¹ în orașul Handachia,

¹) In numărul de față al revistei, din lipsă de spațiu, nu putem publica decât *Viața patriarhului Meletie Pigas*, urmând ca într'unul din numerile viitoare să publicăm și *Legăturile lui Meletie Pigas cu Țările Române* (REDACTIA).

1. Anul nașterii l-am luat după H r y s o s t o m P a p a d o p u l o s, 'Ιστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62-1934), Alexandria 1935, p. 612. La fel este dat și de: A. K. D i m i t r a c o p u l o s, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς ἤτοι περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραφάντων κατὰ τῶν Δατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, Leipzig 1862, p. 130; A g. N i n o l a k i s, Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ὁ κρῆς πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ ἐπιτηρητῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου 1545-1602, Hania 1903, p. 15; † Ἀ [θ η ν ῶ ν] Χ [ρ ο σ ὀ σ τ ο μ ο ς], Μελέτιος Α' ὁ Πηγᾶς, art. in Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, tom. XVI, Atena 1931, p. 863; G. G. M a z a r a k i s, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, editată prin îngrijirea lui Eug. Mihailidos, Alexandria 1932, p. 130; V. L a u r e a t, Meletius Pegas, art. in *Lexicon für Theologie und Kirche*, II. Auflage, ed. Dr. M. Buchberger, VII. Bd., Freiburg im Breisgau 1935, col. 68. Spre deosebire de aceștia, C. N. S a t h a s, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Atena

astăzi Kandia, capitala insulei Creta ¹. Părinții săi se numeau Pavel și Evghenia ², iar el ca mirean a purtat numele Emmanuil ³.

Părinții săi, având oarecare stare materială, se îngrijiră să dea tânărului Emmanuil și o pregătire cărțurărească. Pentru aceasta el fu îndemnat să urmeze, în orașul natal, cursurile vestitului dascăl Meletie Vlastos ⁴. Aici viitorul ierarh se făcu repede cunoscut prin zelul său la învățătură și prin purtarea sa aleasă, „fiind plin de înțelepciune și virtute”, precum spune mitropolitul Meletie al Atenei ⁵.

Dela Vlastos a învățat el nu numai limba elină, ci și pe cea latină. Însă cunoștințele căpătate aici nu erau îndeșulătoare pentru sufletul dornic de mai mult al lui Meletie. Pentru aceasta, după cum era obiceiul în acea vreme, el și-a îndreptat privirile spre Apus, unde mulți răsăriteni mergeau să-și întregească cunoștințele.

1868, p. 208, arată că Meletie Pigas, s'a născut între 1535 și 1540. De aceeași părere este și Iv. Malișevskij, care, în lucrarea sa: *Александрійскій патриархъ Мелетій Пигасъ и его участіе въ дѣлахъ русской церкви*, t. I, Kiew 1872, la pp. 1 și 108, spune că Meletie Pigas s'a născut între anii 1535-1540 («Мелетій роѣился между 1535 и 1540 гг. на о Критѣ»). Dela ei, probabil, data nașterii lui Meletie a trecut în *Ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικόν*, t. X, Atena (libr. Elefterudaki) 1930, p. 662, unde se arată că el s'ar fi născut la 1535, căci aci, după numele lui Meletie Pigas, se pun în paranteză datele: 1535-1602, prima indicând, desigur, anul nașterii. Același lucru se întâlnește și la Ph Meyer, care, în a sa: *Die theologische Litteratur der griechischen Kirche im XVI. Jahrhundert mit einer allgemeinen Einleitung*, (Studien zur Geschichte der Theologie und der Kirche, III/6), Leipzig 1899, p. 54, arată că Meletie Pigas s'a născut între anii 1535 și 1540. Ultimul din acești ani — 1540 —, ca dată a nașterii lui Meletie, îl mai dă acest autor într'un articol intitulat: *Meletius Pegas Patriarch von Alexandrien im XVI. Jahrhundert* și publicat în *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, III. Auflage, XII. Band, Leipzig 1903, p. 536.

1. Din această cauză el este deseori numit cu cognomenul „Criteanul” - ὁ Κρής (cf. Ag. Ninolakis, *op. cit.*, titlul), sau „Cretensis”, (cf. I. A. Fabricius. *Bibliotheca graeca...*, ed. Gotlieb Christ. Harles, tom. IX, Hamburg 1804, p. 307).

2. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 612; Ph. Meyer *Die theologische Litteratur der griechischen Kirche im XVI. Jahrhundert...*, p. 54; Ag. Ninolakis, *op. cit.*, p. 15.

3. Émile Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, t. II, Paris 1885 pp. XXI și 207.

4. Ieromonahul Meletie Vlastos — Μελέτιος ὁ Βλαστός — era de fel tot din insula Creta. În vremea sa el era unul dintre cei mai învățați greci din insulă. Ne-au rămas dela el scrisori, dintre care una către Maxim Margunios, (cf. G. I. Zaviras, *Νέα Ἑλλάς ἢ ἑλληνικὸν θέατρον*, Atena 1872, p. 469).

5. În *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία...*, tom. III, Viena 1784, p. 424, notă. Cf. și traducerea românească a mitropolitului Veniamin Costache, *Beserecusca istorie a lui Meletie al Atinelor*, tom. III, p. 2, Iași 1842, p. 145, nota 1.

Ca și aceștia, prin anul 1570¹, el a plecat în Occident, trecând prin Zachint². Aici nu rămâne decât puțină vreme și apoi se îndreaptă spre Veneția. Însă nici acest fermecător oraș nu-l reținu multă vreme și Meletie își urmă drumul spre Padua³, unde, mai ales, învățau pe atunci răsăritenii, care plecau în Apus să-și desăvârșească știința de carte. Aici, în Padua, el a avut profesor pe Iacob Zavarella⁴, cu care a făcut studii strălucite de perfecționare în limbile latină și greacă⁵. Pe lângă acestea a studiat și teologia și chiar logica și medicina⁶.

În urma bunelor rezultate obținute la studii, romano-catolicii au căutat să-l rețină în Apus. Ei i-au oferit frumoase situații, însă i-au cerut să primească unirea dela Florența. Ortodoxul convins, care era Meletie, nici n'a voit să audă de aceasta și a plecat spre patrie⁷. Astfel dela Padua iarăși prin Zachint și Kefalonia, a venit în Creta, unde, după puțină vreme, a intrat în monahism⁸, fiind tuns în mănăstirea Ancharatos⁹, unde, pe atunci, era egumen Silvestru, ajuns, mai apoi, patriarh al Alexandriei¹⁰. Intrat în mănăstire, tânărul

1. Anul plecării, după A. C. Dimitracopoulos, *op. cit.*, p. 130.

2. Zachint — Ζάκυνθος — Zacynthus —, azi Zante, oraș, în insula cu același nume din Marea Ionică, aproape de deschizătura golfului Corint. (A se vedea: A[nastasios] K. O[rlandos], *Zante*, art. în *Enciclopedia italiana di Scienza, lettere ed arte*, tom. XXXV, Roma 1937, p. 887).

3. Padova - Padua, oraș în Italia de Nord în apropiere de Veneția cu Universitate din sec. XIII. (Să se vadă: E[lio] M[igliorini], *Padova*, art. în *Enciclopedia italiana...*, tom. XXV, Roma 1935, p. 887-899).

4. I. Zavarella venise profesor la Padua după 1564, (cf. A. G. Ninolakis, *op. cit.*, p. 19, n. 5; pt. el să se vadă și Iv. Malișevskij, *op. cit.*, p. 111, nota 1).

5. Pentru studiile sale la Padova, să se vadă și: Iv. Malișevskij, *op. cit.*, p. 111-113.

6. N. Comnen Papadopulos, *Historia gymnasii Patavini...*, tom. II, Veneția 1726, p. 279; A. Papadopulos-Vretos, *Νεοελληνική φιλολογία...*, p. I, Atena 1854, p. 239; G. G. Mazarakis, *op. cit.*, p. 131.

7. Cf. G. Grigoras, Βίος τοῦ πατριάρχου Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, art. în rev. Πανδώρα (Atena), t. IX (1858), p. 256, (cit după Hrysostom. Papadopulos, *op. cit.*, p. 613, n. 2); G. I. Zaviras, Νέα Ἑλλάς ἢ ἐλληνικὸν θεᾶτρον, p. 430-31; A. Papadopulos-Vretos, *op. cit.*, p. 239.

8. Meletie Pigas. Ὁρθόδοξος χριστιανός, ed. Chiril Lucaris, Vilna 1597, ap. Hrysostom Papadopulos, *op. cit.*, p. 613; A. G. Ninolakis, *op. cit.*, p. 24.

9. Mănăstirea Ancharatos—Ἀγκαραθός și Ἀγγαραθός—, se pare, că exista din vremea împăratului Heraclius (610-641), cf. A. G. Ninolakis, *ibidem*.

10. G. Grigoras, *op. cit.*, p. 256; C. N. Sathas, *Νεοελληνική φιλολογία*, p. 208; Hrysostom Papadopulos, *ibidem*.

monah desfășură o rodnică activitate, predicând fără încetare cuvântul lui Dumnezeu. Aceasta îl face cunoscut în toată insula și-i câștigă simpatia concetătenilor săi.

Bunul renume ce-și creiase îl aduce în fruntea școalei grecești din localitate¹, iar în 1569, Silvestru egumenul mănăstirii fiind ales patriarh al Alexandriei, Meletie îi ia locul la conducerea marelui lavre².

Din fruntea celor două instituții: școala și mănăstirea, neobositul monah vestea cuvântul lui Dumnezeu, apărând cu mult zel dreapta credință și înfruntând învățăturile greșite ale romano-catolicilor. Aceasta, însă, îl atrage ura iezuiților. Și cum, în acea vreme, patria era sub stăpânirea Venețienilor, aceștia le cer să-l alunge din insulă. Venețienii le ascultă cererea și Meletie este nevoit să plece din Creta, ducându-se în Egipt³. De aici el se îndreaptă către muntele Sinai, dorind ca, în mănăstirea Sf. Ecaterina, să ducă viață de monah în duhul ortodoxiei. La Sinai Meletie rămâne până în anul 1579, când pleacă spre Ierusalim, unde se făcea alegerea unui nou patriarh⁴. Aici el a dat de Silvestru al Alexandriei, venit pentru alegere, și acesta l-a sfătuit să intre în serviciul bisericii ortodoxe păstorite de el⁵. Primind sfatul, Meletie plecă în Egipt ca protosinghel al bisericii de acolo, după ce, mai întâi, fu hirotonit ieromonah⁶.

Odată cu numirea sa în slujba de protosinghel, Meletie ajunge adevăratul conducător al patriarhiei alexandrine. De acum începe rodnică sa activitate pentru ridicarea bisericii din Egipt, atât de mult încercată în decursul timpului. Cu toată strădania patriarhului Ioachim († 1569), în lunga-i păstorie, de a îndrepta starea bisericii alexan-

1. C. N. Sathas, *ibidem*.

2. Iv. Malișevskij, *Μελετίη Πιγασῶν...*, p. 115-117; Hrysostom Papadopoulos, *ibidem*, Ag. Ninolakis, *ibidem*; † Ἀ[θηναῶν] Χ[ρυσόστομος], *Μελέτιος Ἀ' ὁ Πηγᾶς*, in *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, tom. XVI, p. 868. (Ca stareț al acestei mănăstiri el i-a scris istoria).

3. V. Laurent, *Meletius Pegas*, art. in *Lexicon für Theologie und Kirche*, II. Auflage, VII. Band, col. 68; Hrysostom Papadopoulos, *ibidem*, p. 614.

4. De astădată s'a ales patriarh la Ierusalim Sofronie, care a păstorit dela anul 1579 și până la 1608, *ibidem*, p. 614.

5. Porf. Uspenskiij, *Александрійская патриархія...* tom. I Sanct-Peterburg 1898, p. LVI (prefața lui A. Loparev); V. Laurent, *op. cit.*, col. 68.

6. G. Dousa, *De itinere suo Constantinopolitano epistola*, Leyda 1599, p. 54, ap. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 614; Le Quien, *Oriens christianus*, II, Paris 1740, col. 503; Iv. Malișevskij, *op. cit.*, p. 197; G. Gregoras, in *Πανδώρα*, IX, p. 256.

drine, aceasta avea încă multe lipsuri. Rând pe rând Meletie caută a le împlini pe toate.

Ca odinioară în Creta, el propoveduia cuvântul lui Dumnezeu, nu numai pentru ortodocși ci și pentru copti, pe care voia să-i întoarcă la învățătura cea adevărată¹. O deosebită luare aminte a avut față de monahism, căci, ca o sfidare a locurilor în care viața monahală își avusese început, în această vreme ea era în mare decădere în Egipt. Meletie n'a dat înapoi, ci a căutat s'o pună în rânduială. După strădanii de câțeva vreme, el a isbutit s'o ridice iarăși la gloria începutului.

Clerul nu avea unde să se pregătească, căci în Alexandria nu se afla, acum, nici o școală. Meletie caută să îplinească și această lipsă, înființând o școală, în care trebuiau să se pregătească, mai ales, viitorii clerici. Ea s'a deschis la mănăstirea Sf. Sava și a fost cea dintâiu școală creștină din Egipt în evul modern, iar Meletie i-a fost întâiul dascăl².

Dar acestor neajunsuri ale bisericii alexandrine, li se mai adăoga și propaganda romano-catolică, care, în acest timp, era foarte vie. Astfel că și aci Meletie are de luptat cu iezuiții, care cu ani în urmă izbutiseră să-l alunge din patrie.

După cum se vede viitorul ierarh desfășură în Egipt o bogată activitate pentru reorganizarea bisericii. În toată această lucrare el a fost mult ajutat de prietenii săi Maxim Margunios³ și Gavriil Seviros⁴, doi teologi de frunte cu frumoase studii făcute în Italia.

Cam în timpul când Meletie Pigas înfrunta propaganda latină face cunoștința protestantismului, care căuta să se apropie de orto-

1. G. Dousa, *ibidem*; Iv. Malișevskij, *ibidem*, p. 198; Ag. Ninolakis, *op. cit.*, p. 38-39.

2. Hrysostom Papadopulos, *op. cit.*, p. 618.

3. Maxim Margunios s'a născut pe la 1549 în insula Creta. Face studii strălucite în orașul natal (Candia) și la Padua. Intors de aici se călugărește în mănăstirea Sf. Ecaterina din Candia, unde rămâne 5 ani. E chemat la Constantinopol să organizeze o școală teologică și apoi, la 15 Aprilie 1584, e hirotonit episcop al Kiterilor. De aici pleacă la Veneția, unde devine partizan al uniunii cu Roma, ceiace îl duce la conflict cu G. Seviros. A scris diferite lucrări și imne. Moare la Veneția la 30 Iunie/1 Iulie 1602, (v. É. Legrand, *Bibliographie hellénique [XVe-XVIIe siècles]*, II p. XXIII-LXXVII).

4. Gavriil Seviros s'a născut în anul 1541 la Monemoasia în Pelopones. Își desăvârșește studiile tot la Padua. În 1573 ajunge conducător al Ortodocșilor din Veneția, iar în 1577 e ales mitropolit al Filadelliei. Înfruntă pe M. Margunios pentru ideile sale unioniste. Are frumoasă activitate literară. Moare la 1616 în insula Lesini, (v. E. G. Pantelachis), Γαερήλ Σευήρος, art. în Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία, t. XXI, Atena 1933, p. 613.

docşi. Se urmase, chiar, o corespondenţă în această privinţă între conducătorii protestanţi ai şcolii din Tübingen şi patriarhii ecumenici Ioasaf (1555-1565), şi Ieremia II († 1595)¹. Prin aceasta Meletie face cunoştinţa nouei confesiuni. Cu timpul şi prin ajutorul călătorilor apuseni, el îşi înmulţeşte legăturile cu Occidentul. A avut chiar corespondenţă cu regina Margareta de Navara², cu Martin Crusius³ şi a primit opera lui Calvin „*Institutio religionis christianae*“⁴.

Deşi aceste legături ale lui Meletie erau destul de prietenoase şi de strânse cu protestanţi, totuşi el n'a cedat nimic din învăţătura bisericii de Răsărit. A dorit, chiar, o apropiere între bisericile ortodoxă şi protestantă, însă cu condiţia ca aceasta din urmă să renunţe la învăţăturile sale greşite şi să îmbrăţişeze pe cele adevărate ale celei dintâi. N'au cedat nici unii nici alţii şi astfel nu s'a ajuns la nici un rezultat.

În anul 1582⁵ papa Grigore XIII (1572-1585) modificase calendarul iulian şi încerca să introducă această schimbare şi în Orient⁶. Pentru a se putea lua o hotărîre definitivă, în această privinţă, fu convocat un sinod la Constantinopol în anul 1583. Acestui sinod Meletie Pigas, după îndemnul patriarhului Silvestru, i-a înaintat un „*tomos alexandrinus*“, prin care respingea calendarul gregorian pentru greşeli în calcularea datei Paştelui⁷. O scrisoare în latineşte, privind

1. Pentru această corespondenţă să se vadă : *Acta et scripta theologorum Wittembergensium et patriarchae Constantinopolitani D. Hieremiae...*, Wittemberg 1584, p. 16-143.

2. Margareta de Valois, regina Navarei era fiica lui Enric II şi a Caterinei de Medicis. S'a născut la 14 Mai 1553, s'a căsătorit la 18 August 1572 cu Henric de Navara şi a murit la 23 Martie 1615. A protejat artele şi literatura, (v. R[osario] R[usso], *Margherita di Valois regina di Navara*, în *Enciclopedia italiana*, tom. XXII, Roma 1934 p. 290.

3. Martin Crusius, protestant de frunte, născut în 1526 la Bamberg şi mort în 1607. O scrisoare a sa, din 29 Ianuarie 1582, către Meletie Pigas, în *Turcograecia*, Basel 1584, p. 531.

4. Pentru toate aceste legături, v. şi Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 625 sq.

5. E. Popovici, *Istoria bisericească universală şi Statistica bisericească*, trad. de Atanasie Mironescu, cartea II, vol IV (1453-1910), ed. II, Bucureşti 1928, p. 91.

6. Pentru aceasta a fost trimis în Constantinople, la Ieremia II, Livio Cellini, însă misiunea sa n'a avut rezultatul dorit. Orientalii au respins calendarul gregorian, (cf. Pierling, S. J., *La Russie et le St. Siège*, t. II, Paris 1892, p. 225; G. Hofmann, *Griechische Patriarchen und römische Päpste...*, în *Orientalia Christiana*, (Roma), vol XXV 2, nr. 76, p. 228.

7. Hrysostom Papadopoulos, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, p. 628; Iv. Malişevskij, *Мелетій Пигасъ*, II, p. 29-43; Ag. Nino-

chestiunea calendarului este trimisă și Țarului Feodor Ivanovici al Rusiei, îndemnându-l să nu primească îndreptările făcute de papa¹.

În vremea când Meletie se trudea pentru ridicarea bisericii egiptene și pentru apărarea credinței ortodoxe, un nou fapt vine să-i îngreueze lucrurile. Este vorba de cearta iscată între prietenii săi Gavriil Seviros și Maxim Margunios pe chestii de credință. Acesta din urmă era unionist și scrisese o carte despre purcederea Sf. Duh², în care recunoștea adausul „*filioque*” și îndemna pe ortodocși să facă la fel. Seviros văzând aceasta îi atrage atenția și-l acuză de latinofilie.

Cearta între ei lua proporții, de aceea se simți nevoia intervenției lui Meletie. Și acesta nu întârzie s'o facă, sfătuind pe Margunios să renunțe la ideile sale unioniste. La intervenția sa lucrurile părură a se liniști și Margunios fu hirotonit, chiar, episcop al eparhiei Kitera³. Impăcarea între cei doi, însă, fusese numai de formă, căci Margunios nu renunțase definitiv la ideile sale și, deaceia, precum se va vedea, o nouă dispută va izbucni între ei.

* * *

Orice ar fi avut de făcut Meletie, nimic, însă, nu-l făcea să-și uite biserica în serviciul căreia se găsea. Lucru era destul și el era singur, căci ocrotitorul său, patriarhul Silvestru, era trimis în diferite misiuni de Ieremia II, patriarhul ecumenic. Simțindu-se nevoie de prezența sa în Alexandria, Meletie cere ecumenicului, în anul 1583, ca să-l trimeată în mijlocul credincioșilor, pe care-i păstorea⁴.

În urma cererii sale, Silvestru vine în Egipt și, după aceasta, prin 1584⁵, el este vizitat de rusul Trifon Karaveinicof, care venea dela Locurile Sfinte, aducând cu sine, milă dela Țar pentru biserica

1. Iakis, Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, p. 57; Porf. Uspenskij, *Александрийская патриархия*, I, p. LVII și 140-150; C. N. Sathas, *Νεοελληνική φιλολογία*, p. 208.

1. cf. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 628-629.

2. Arhim. Ghénadie Enăceanu, *Un document. Petru Cercel față cu papismul*, în *Bis. Ort. Rom.* an. VIII (1884), nr. 10, p. 745-754.

3. Cf. A. Dimitracopoulos, *Ἐκδοξὸς Ἑλλάδος...*, p. 465.

4. I. Sakkelion, *Μελετίου τοῦ Πηγᾶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἰερεμίαν Β'*, în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, t. I (1883) p. 46-47, ap. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 632.

5. Data după τ' Α [θ η ν ω ν] X [ρ υ σ ὀ σ τ ο μ ο ς], *Μελέτιος Α' ὁ Πηγᾶς*, în *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, XVI, p. 868 și V. Laurent, *op. cit.*, col. 68, unde se arată că în acest an (1584) a fost trimis spre Rusia (Meletie). Și cum această trimitere este în legătură cu venirea lui T. Karaveinicof, atunci nici vizita acestuia la patriarh n'a putut avea loc în alt an, ci acum.

ortodoxă din Egipt ¹. Acesta cere patriarhului un om priceput într'ale limbii latine, care să meargă în Rusia, spre a traduce o carte despre sinodul florentin, trimeasă de papă ². Cel mai indicat pentru o astfel de lucrare era Meletie Pigas, care învățase latinește atât dela Meletie Vlastos, în orașul natal, cât și dela Iacob Zavarella la Padua. Și într'adevăr patriarhul Silvestru I-a recomandat pe el.

Meletie primi și plecă îndată spre pravoslavnică Rusie. Dar e n'a putut ajunge acolo, căci trecând prin Constantinopol, fu nevoit să rămână aci din cauza relei situații, în care se găsea biserica. Amintim că în Țarigrad erau, în această vreme, mari neînțelegeri între competitorii scaunului ecumenic.

În Martie 1584 ³. Ieremia II, care ocupa scaunul patriarhal pentru a doua oară este îndepărtat, fiind exilat în Rodos. Îi urmă Pahomie al Cezareei, dar numai pentru scurt timp, căci fu silit să cedeze locul lui Teolipt al Filipopolei. Și acesta avu aceeași soartă iar treburile patriarhiei ajunseră pe mâinile diaconilor Nichifor și Dionisie ⁴. La aceste neînțelegeri se mai adăogau și multele neajunsuri, pe care biserica le avea de suferit din partea Turcilor.

Intr'o asemenea situație, când patriarhii se schimbau așa de des, și când biserica îndura atâtea dela „agareni“, se înțelege că nu putea fi vorba de o bună rânduială în treburile patriarhiei ecumenice. Deaceia Meletie, în drum spre Rusia, fu rugat să rămână în Țarigrad și să lucreze pentru îndreptarea stărei de lucruri de acolo. Trei ani de zile a stat el aici, căutând, pe toate căile, să pună rânduială în biserica cea atât de sbuciumată a patriarhiei ⁵. În tot acest timp a lucrat fără încetare, isbutind să schimbe fața lucrurilor și să aducă iarăși în scaun, la 1586, pe Ieremia II, om priceput și cu dragoste de biserică ⁶. După aceasta Meletie mai rămâne câțva timp în Țarigrad și apoi, prin 1587, pleacă spre Egipt, trecând prin Hios. Aici caută să întărească în dreapta credință pe creștinii din insulă,

1. Porf. Uspenskiij, *op. cit.*, p. 138; Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 634.

2. Iv. Malișevskij, *op. cit.*, I, p. 266; Ag. Ninolakis, *op. cit.*, p. 62.

3. Data după: Diac. Niculae M. Popescu, *Patriarhii Țarigradului prin Țările Române — Veacul XVI—*, București 1914, p. 42.

4. Ierotei al Monemvasiei, Βιβλιον Ιστορικόν .., Veneția 1805, p. 452; M. I. Ghedeon, Πατριαρχικοί πίνακες, C-pol 1890, p. 530.

5. Ag. Ninolakis, *op. cit.*, p. 62-64.

6. *ibidem*; N. Firipidos, Ἀναμνηστικὸν ἐπὶ τῇ τριακονταετηρίδι Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, in Ἑλληγιον (Cairo), a 1903, p. 31, ap. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 634.

printre care iezuiții făceau propagandă intensă¹. Din Hios pleacă în Egipt, unde își începe din nou activitatea avută cu trei ani mai înainte.

La puțină vreme după întoarcerea sa în Egipt, adică în 1588, bătrânul patriarh Silvestru cade bolnav în insula Rodos. Crezând că-și va da obștescul sfârșit, el dorea să lase biserica Egiptului în mâna unui om de ispravă. Singurul om care-i inspira încredere era Meletie, care, vreme de aproape un deceniu, lucrase lângă el. Pentru aceasta Silvestru nu întârzie să-l cheme la Rodos, voind să-l hirotonisească episcop, ca să-i urmeze în scaunul de patriarh al Alexandriei. În adevăr Meletie vine la Rodos, dar, spre durerea bătrânului patriarh, nu primește o astfel de însărcinare. Primește să se întoarcă în Egipt, însă numai ca exarh patriarhal cu depline puteri de conducere². Reîntors în mijlocul credincioșilor săi, Meletie lucrează cu același zel, ca și mai înainte, pentru ridicarea bisericii ortodoxe; Noua sa însărcinare dură doi ani de zile, căci, în luna Iulie 1590, patriarhul Silvestru se sfârși în insula Rodos³. În locul său a fost ales Meletie Pigas, care, la 5 August 1590, a fost hirotonit arhiereu de Ioachim patriarhul Antiohiei și de alți doi episcopi veniți la Cairo⁴. Alegerea sa a umplut de bucurie nu numai pe cei din lăuntrul Egiptului dar și pe cei din afară, căci toți vedeau în el un ierarh vrednic de vremurile, pe care le trăia biserica⁵.

1. A. I. Pahnos, Μελέτιος Πηγᾶς καὶ οἱ ἐν Χίῳ Ἰησοῦται, Atena 1914, p. 15.

2. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 636.

3. C. N. Sathas, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Atena 1868, p. 208.

4. Le Quien, *Oriens christianus*, II, Paris 1740, col. 504; Ph. Meyer, *Meletius Pegas Patriarch von Alexandrien*, în *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, XII. Bd., p. 567; V. Laurent, *op. cit.*, p. 68. G. I. Zavira, *op. cit.*, p. 431; Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν, ed. de Flefterudaki, X, Atena 1930, tablă nenumerotată de pe pag. 520 s. nr. 91; C. N. Papamihailopoulos, Ἡ μονὴ τοῦ ὁρους Σινᾶ, Atena și Cairo 1932, p. 277. Deosebit data alegerii sale se află într'un catalog al patriarhilor Alexandriei, alcătuit de un Dionisie (Дюнисіевскій каталогъ Александриѣскихъ патриарховъ) și publicat în lucrarea lui Porf. Uspenskij, mai sus citată, p. 1-12. În acest catalog s. nr 96 se află trecut M P, despre care se spune: „Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἔτσι σωτηρίῳ αφεῖς (1586) πατρισρχεῖει ἔτη ἑς ἢ κατ'ἄλλους ἰα'", p. 9. Acest lucru se repetă și în indicele cărții, p. 20, s. v. Μελέτιος. Acest an nu poate fi primit, deoarece, se știe sigur, că în 1586 Meletie era în C-pol, lucrând pentru îndreptarea relei stări din biserica de acolo, iar la Alexandria, precum s'a arătat, păstorea în acest timp Silvestru († 1590). Data, 1586, se întâlnește și în: A. t. Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ed. Ghermanos Aftonidos, C-pol 1870, p. 113.

5. Pentru satisfacția produsă în Hios, unde Meletie era cunoscut de când se întorcea din C-pol, cu ocazia alegerii sale ca patriarh, v. N. Firipidos

După hirotonie, Meletie împreună cu patriarhul Antiohiei și cu cei doi arhierei, a mers la muntele Sinai, unde nu rămâne decât puțin timp, căci nu-i îngăduia starea bisericii sale. Revenit în Egipt caută, mai întâi, să ușureze greaua situație financiară în care se găsea biserica din cauza Turcilor și Evreilor¹. Pentru aceasta se adresa Sultanului, cerându-i, pentru biserică, scutire de „datoriile străine”². Acesta se arată dispus să satisfacă cererea lui Meletie, dar se împotrivi lăcomia meghistanilor. Pentru aceasta, cândva, Meletie, vorbind despre lăcomia lor, zicea că „n'ar putea s'o sature decât Atlanticul, dacă în loc de apă ar fi de aur”³.

La Constantinopol era obiceiul ca noul patriarh, la înscăunarea sa, să dea Sultanului trei mii de galbeni⁴, ceiace Pașa din Egipt ceru și lui Meletie. Acesta, neavând suma cerută, refuză să o mai plătească. Din această cauză el avu de suferit mult dela Turci, fiind atacat chiar în biserică. Nu putu scăpa decât după ce le-a dat bani mulți, pentru a căror strângere a trimis după ajutoare în Creta, în Rusia și în Țările Române⁵. Prin 1591 Meletie a împăcat o nouă neînțelegere iscată între Gavriil Seviros și Maxim Margunios și apoi, în 1593, el a trebuit să plece la Țarigrad, unde se convocase un sinod pentru recunoașterea înființării patriarhatului rusec⁶. După închiderea sinodului el a intrat în corespondență cu Țarina Irina, cu Feodor Ivanovici țarul Rusiei și cu patriarhul Moscovei, Iov. Țarinei îi mulțumește pentru daruri și pentru binefacerile făcute bisericii⁷, Țarului⁸ îi scrie despre ridicarea bisericii rusești la rangul de

op. cit., p. 41-42; A. t. Pahnos, *op. cit.*, p. 15; Cleopa Kikilidos, Τοῦ σοφοτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους Χίους, în Νέα Σιών (Ierusalim), t. XIII (1913), p. 70-71.

1. Cf. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, XVI, p. 868.

2. „Τὰ ξένα χρέη”, cf. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 639.

3. *ibidem*.

4. Cf. M. Crusius, *Turcograecia*, p. 178 și Meletie al Atinelor. *Besereceasca istorie*, III₂, p. 126.

5. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 640-641. (Suma adunată în Țările Române a fost confiscată de patriarhul Ieremia II, prin reprezentantul său dela București).

6. Pt. sinod, v. Le Quien, *Oriens christianus*, II, col. 503; Meletie mitrop. Atenei, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, III, p. 408 (cf. și trad. românească III₂, p. 132). A. Papadopoulos-Kerameus, Δύο ἱστορικὰ ἔγγραφα, Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη., C-pol 1884, p. 73-74; C. N. Sathas, Βιογραφικὸν σχέδιασμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β', Atena 1870, p. πθ'; Hrisant al Trapezuntei, Ἡ ἐκκλησία Τραπεζοῦντας, Atena 1936, p. 547.

7. W. Regel, *Analecta bizantino-russica*, Petropolis 1891, p. CXI și 103-104 (Scrisoare din 29 Aprilie 1593).

8. Țarului îi mai scrisese în 1592, anunțându-i alegerea sa ca patriarh de Alexandria, (W. Regel, *op. cit.*, p. CXI și 93-94).

patriarhat ¹, îl roagă să trimeată ajutoare ortodocșilor din Lemberg ca să-și zidească biserică ², și-i trimite marea sa lucrare despre Paște ³. Patriarhului îi scrie despre ridicarea scaunului mitropolitan din Moscova la rangul de patriarhat ⁴ și-i trimete cârja patriarhului Ioachim „Ὁ πᾶν” al Alexandriei ⁵.

Nemaifiind reținut de nimic în Constantinopol, Meletie plecă, în 1594, spre Alexandria, trecând prin insulele Tenedos și Hios, unde creștinii i-au făcut o frumoasă primire. Ajuns la Alexandria, prin luna Iulie, nu trecu mult timp și fu iarăși chemat la Constantinopol de patriarhul Ieremia II ⁶. Se pare că Meletie n'a putut răspunde chemării ecumenicului, căci acesta, mai apoi, îl consultă în deslegarea unor chestiuni cu privire la monahi, la un preot Iacob, la cei ce țin la ei femei streine, și a... ⁷. Poate că el a fost silit să rămână în Alexandria din cauza propagandei papistașe, căreia trebuia să-i facă față nu numai în Egipt, ci și departe peste hotarele țării păstorite de el. Este vorba de interesul purtat de Meletie dreptcredincioșilor din Polonia și Ucraina, printre care iezuiții începuseră să aibă oarecare succese.

Încă dinainte de 1592 ortodocșii „Frăției” din Leopold ⁸ ceruseră „stăruitor” lui Meletie «un doctor pentru ranele sufletești, aduse de dușmanii bisericii de acolo» ⁹ și-i arătau starea în care se aflau ortodocșii acelor părți. Meletie le răspunde la 18 Noemvrie 1592, făgăduindu-le că dacă se va face sănătos și „va pune la cale treburile scaunului său” îi va vizita la ei acasă și-i indemna tot odată, „să nu se ia după pilda lucrătorilor răi” ¹⁰.

Răspunzând dorinței ortodocșilor de aici de a le trimite un „doctor pentru ranele sufletești”, Meletie, în 1593, trimete în Polonia pe

1. *ibidem*, p. CXI și 98-101 (Scrisoare din 29 Aprilie 1593).

2. *ibidem*, p. 104-106. (Scrisoare din 21 Iunie 1593). Această scrisoare către Țara a fost trimisă, în copie, ortodoxilor din Lemberg, (cf. Eud. de Hurmuzaki, *Documente*, XIII (trad.), p. 377, n. 3).

3. W. Regel, *op. cit.*, p. CXI și 92-93. (Scrisoare din 12 Sept. 1593)

4. *ibidem*, p. 103-104 (Scrisoare din 29 Aprilie 1593).

5. Porf. Uspenski, *op. cit.*, p. LXVII; Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 643.

6. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 644.

7. *ibidem*.

8. Leopold = Lemberg = Lwow.

9. Eud. de Hurmuzaki - A. Papadopoulos - Kerameus, *Documente privitoare la istoria Românilor*, XIII, p. 413 (cf. și trad. românească, p. 375).

10. *ibidem*, 414 (trad. rom., p. 376).

Chiril Lucaris, ca exarh patriarhal. Acesta, împreună cu Nichifor Dascălul, trimisul patriarhiei ecumenice, avea să lupte împotriva propagandei papale printre ortodocși ¹.

Tot cam în această vreme iezuiții dădură de lucru lui Meletie și în Egipt; unde căutau să facă unirea cu biserica coptă. Aici ei izbutiseră chiar să facă pe patriarhul copt Gavriil să recunoască primatul papal. Dar aceasta nu intimidă pe Meletie. El sfătui pe Gavriil să arunce învățăturile papistașe și, la 18 Decembrie 1594, adresă coptilor o enciclică, cerându-le același lucru. În urma acestora pacea fu restabilită în bisericile egiptene. Iezuiții fuseseră învinși, deși izbânda le zâmbise și, pentru aceasta, meritul lui Meletie e cu atât mai mare ².

Dar tocmai când totul părea că merge bine, schimbările produse în Constantinopol vin să turbure din nou liniștea lui Meletie. Aci, în Septembrie 1595 ³, murise patriarhul Ieremia II. Candidați la scaunul ecumenic apărură destui. Ca să se pună capăt neînțelegerilor dintre pretendenți, se oferă tronul patriarhal lui Meletie, care, mai bine de un deceniu, era conducătorul spiritual al ortodocșilor din Polonia și până la Sinai. Făcuse, astfel, dovadă că este destul de vrednic pentru o asemenea demnitate. Dar Meletie nu primi și scaunul ecumenic rămase vacant șase luni, până ce, în Martie 1596, fu dat lui Matei II ⁴, care păstori numai câteva luni ⁵, cedând locul lui Gavriil I, care, spre sfârșitul lunii August 1596, a murit ⁶.

După aceasta clerul și poporul Tarigradului oferiră iarăși tronul patriarhal lui Meletie ⁷. Dar el nici de data aceasta nu primi. Scrise doar prietenilor săi Gavriil Seviros și Maxim Margunios ca să pri-

1. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 645; același, *Σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων κατὰ τὸν 16ῶν αἰῶνα*, Atena 1925, p. 40 sq. (Meletie Pigas a mai scris ortodocșilor din Polonia, îndemnându-i să stăruiască în credință și să lepede învățăturile bisericii romane, (cf. Dr. W. Milkowicz, *Monumenta confraternitatis... Leopoliensis...*, I, p. 509 (nr. CCCVII) și 723 (nr. CCCXXII)).

2. Cf. Hrysostom Papadopoulos, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, p. 648. ș. u.

3. Data morții la: A. Papadopoulos - Kerameus, *Γαβριήλ I-ος οἰκουμηνικός πατριάρχης*, in rev. *Bessarione* (Roma), an. X (1905), ser. II t. IX, nr. 87, p. 288.

4. Cf. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 653.

5. Apoi a fost exilat, cf. Le Quien, *op. cit.*, col. 503.

6. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 654.

7. A. Papadopoulos - Kerameus, *Περὶ Θεοφάνους Καρύκη τοῦ γεγονότος οἰκουμηνικοῦ πατριάρχου ἐπιστολιμαία διατριβή*, in D. Kamburoglos, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν*, ed. II, Atena 1891, p. 203.

măscă unul din ei demnitatea patriarhală ¹, însă amândoi refuzară.

Constantinopolitanii se adresară atunci sultanului, cerându-i să mute pe Meletie dela Alexandria la Țarigrad. Tocmai acum, precum se va vedea, Sultanul avea nevoie de serviciile sale și deaceia dădu un decret, prin care Meletie Pigas era invitat să primească propunerea creștinilor din Constantinopol. Acesta se conformă și veni în Țarigrad, însă nu ca patriarh ci ca vicar al lui Teofan Karichis ², conducătorul patriarhiei după moartea lui Gavriil I. Teofan rămase la conducerea patriarhiei până la moartea sa, 26 Martie 1597, când scaunul patriarhal fu oferit, pentru a treia oară lui Meletie. Aceasta, la 26 Martie 1597 ³, primi să conducă mai departe treburile patriarhiei însă nu ca patriarh, ci tot ca locțiitor ⁴, sperând să poată convinge pe vreunul din cei doi prieteni să primească tronul patriarhal. Nevroind niciunul, a rămas la conducerea patriarhiei ecumenice până în Martie 1598 ⁵, când se alege un nou patriarh în persoana lui Matei II ⁶.

Ramas singur la conducerea patriarhiei ecumenice, Meletie are foarte mult de lucru. În acest timp, patriarhia nu avea nici reședință, nici biserică, nici sinod și era împovărată cu grele datorii din cauza

1. S. Vailhè, [*Eglise de*] *Constantinople*, în *Dictionnaire de Théologie catholique*, III, col. 1425.

2. Pt. el, v. *Viz. Vremenik*, t. X, p. 52 sq.; A. Papadopoulos-Kerameus, *op. cit.*, (Acesta arată că M. P. e locțiitor al scaunului ecumenic după Teoleptos II, (cf. *Πατριαρχικοί κατάλογοι* (1453-1636), în *Byzantinische Zeitschrift*, VIII (1899). E inexact, căci Teoleptos II păstorește în C-pol între 27 Fevr. 1585 și Aprilie-Mai 1586, (Diac. Nic. M. Popescu, *op. cit.*, p. 43-44), când M. P. nu era nici patriarh de Alexandria, cel puțin).

3. Data, ap. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 655; C. N. Sathas, *op. cit.*, p. 208; S. Vailhè, *op. cit.*, col. 1425.

4. M. I. Ghedeon, *Πατριαρχικοί πίνακες*, p. 540.

5. † Δ[θηνών] Χ[ρυσόστομος], *op. cit.*, p. 868.

6. Alegandu-se noul patriarh, Meletie, deși n-ai rămânc câtva timp în C-pol, încetează a mai fi „Τοποτηρητής” și deaceia cataloagele patriarhale îl arată în aceasta situație numai un an, v: Matei Cigala, *Catalogus patriarcharum C-pollitanorum*, în A. Banduri, *Imperium Orientale sive antiquitates C-pollitanae*, I, Paris 1811, p. 217; F. Kyrios, ‘Ο κατάλογος τῶν πατριαρχῶν τῆς Κων-πόλεως, în A. Banduri, *op. cit.*, p. 228; cf. și Le Quien, *Oriens christianus*, I, col. 330; I v. Malișevskij, *op. cit.*, p. 1; G. Hofmann, *Griechische Patriarchen und kōmische Pāpste.*, în *Orientalia Christiana* (Roma), vol. XXV, nr. 76 (1932), p. 25. Tot la acest timp poate că se gândește și Neofit fost al Artei, care, într'un *Κατάλογος*, publicat de I. Sakkelion în *Πατριακή βιβλιοθήκη* (Atena 1890), arată că M. P. n'a stat în C-pol decât „puțin timp” — χρόνον ἱκανόν —, p. 313. Deosebit pare a fi Z. N. Matha, care arată că M. P. a stat în C-pol doar 11 luni — μήνας ἕνδεκα — (*Κατάλογος ἱστορικὸς...*, ed. II, Atena 1884, p. 119 și 293 n.).

setei de bani Turcilor¹. Cea dintâi grije a sa fu s'o scape de aceste apăsări. Cere să se ia măsuri împotriva cămătarilor iudei, trimese după ajutor în celelalte țări ortodoxe, se ridică împotriva simoniei și desfășură o bogată activitate pastorală. Strădaniile sale au avut succes, căci într'un an de zile el izbuti să pună rânduială în biserica constantinopolitană².

Ca și mai înainte și acum Meletie Pigas își avea ochii ațintiți asupra întregii ortodoxii. Romano-catolicii erau în plină ofensivă confesională. Meletie li s'a opus oriunde au apărut în Orientul ortodox. Astfel, în acest timp, se făceau mari presiuni în Creta. El intervine prin Gavriil Seviros la dogele Veneției ca acesta să alunge de pe insulă pe toți unioniștii, care nelinișteau pe ortodocși³. Ca să aibă mai mult succes în lupta sa contra propagandei papale, în Constantinopol, Meletie leagă prietenie cu ambasadorii Angliei și Olandei. Asigurat de sprijinul lor, el își îndreaptă iarăși privirile către Polonia; unde o parte din Rutenii ortodocși se uniseră cu Roma. Aici lucra, încă din 1593, ca exarh patriarhal Chiril Lucaris, învățacelul său.

Lui îi scrise Meletie la 5 Ianuarie 1597, din Constantinopol, spunându-i între altele: „...să știe și fiii noștri, copiii neaoși ai credinței și ortodoxiei că, noi... nu-i dăm uitării... ci le adresăm scrisori... silindu-ne a veni și a vedea cu ochii noștri sufletele care strălucesc în frumusețea ortodoxiei și se luptă pentru credință“⁴.

Reținut de atâtea treburi ale bisericii sale⁵, Meletie n'a putut să-și îplinească dorința. Totuși el nu a pierdut legătura cu ortodocșii acestor părți. De nenumărate ori le-a scris, îndemnându-i să „nu bage în seamă meșteșugitele învățături ale teologiei flecare a cărturarilor“, ci să rămâie „porumbițe întregi ale Mântuitorului“⁶, să „lucreze și să viețuiască în chip vrednic de chemarea lui Hristos“;⁷ să „lupte împotriva porților iadului, adică a născocirilor deșertăciunii

1. Cf. Diac. Nic. M. Popescu, *op. cit.*, p. 44 și D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 6.

2. D. G. Ionescu, *ibidem*.

3. Hrysostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 658.

4. Eud. de Hurmuzaki — A. Papadopoulos — Kerameus, *Documente privitoare la istoria Românilor*, t. XIII, p. 417. (cf. și traducerea făcută de G. Murnu și C. Litzica, p. 379).

5. cf. *ibidem*, p. 419. (Traduceri, p. 381).

6. *ibidem*, p. 419 (Traduceri, p. 381. Către Ortodoxii din Vilna, 23 Martie 1597).

7. *ibidem*, p. 417. (Traduceri, p. 379. Către Frăția ortodoxă din Leopold, 19 Maiu 1597).

și rătăcirii“, să se războiască cu știința mincinoasă a meșteșugitei teologii a unora“¹, să „stea tari în învățătura cea transmisă de părinți“².

Odată cu acestea el îi lăuda „pentru tăria convingerii religioase“³, pentru că «au păzit mărgăritarul ceresc, adică comoara cea îngerească, evlavie și credința ortodoxă teafără și neătinsă și nu au urmat lupii cei răpitori, care, ca Iuda Iscariotul, au trădat pe Hristos»⁴. Meletie era, astfel, în legătură continuă cu dreptcredincioșii poloni și reușește să zădărnicească, în mare parte, acțiunea iezuiților.

Am arătat mai sus că el, cu multă greutate, a primit să se mute în Constantinopol. Indată ce lucrurile părură a se fi liniștit se alese un patriarh în persoana lui Matei II (1598-1603),⁵ care mai păstorise în Țarigrad, după moartea lui Ieremia II, în 1596. În urma acestei acțiuni strălucite, neobositul patriarh, crezându-și misiunea încheiată, părăsește Constantinopolul, plecând în Egipt. Plecarea sa are loc în vara anului 1598⁶. În drum se oprește în insula Hios, unde lucrează contra propagandei latine. Pentru aceasta iezuiții, plă-tind Turcilor sume mari de bani, obțin expulzarea lui din insulă. Plecat din Hios, prin Rodos, ajunge în Egipt, unde, deși bolnav, lucrează neconținut pentru ridicarea ortodoxiei.

1. *ibidem*, p. 419-20 (Traduceri, p. 382. Către protoiereul Ignatie, 6 Iunie 1597),

2. *ibidem*, p. 419-20 (Traduceri, p. 352. Către Constantin de Ostrog).

3. *ibidem*, p. 420-321 (Traduceri, p. 383, Către Frația ortodoxă din Leopel, 23 Iulie 1597).

4. *ibidem*, p. 422. (Traduceri, p. 384. Către Vasile Viscovetzki, 7 August 1597).

5. Hrysostom Papadopoulos. *op. cit.*, p. 660.

6. Ag. Ninolakis, *op. cit.*, p. 154 arată că M. P. a plecat din C-pol în ultimele zile ale lui Decembrie 1598, iar G. Mazarakis, *op. cit.*, p. 161-162 crede că aceasta a avut loc în Aprilie 1599, de când începe el să semneze în condicele patriarhiei din Alexandria. De o părere cu ultimul pare a fi și M. I. Ghedon, care, în lucrarea sa Πατριαρχικοί Πίνακες, p. 540, arată că M. P. a lucrat în C-pol până la începutul anului 1599 — μέχρι των αρχών τοῦ 1599. Acest an ca dată a plecării sale din C-pol se mai întâlnește și la C. N. Sathas, Νεοελληνική φιλολογία, p. 209; Porf. Uspenski, *op. cit.*, p. LXIV; Eusebiu Popovici *Istoria bisericească universală*, trad. de Ath. Mironescu. c. II, vol. IV (1453-1910), ed. 2, București 1925, p. 53, 647; C. N. Papamihalopoulos, *op. cit.*, p. 277. Dar această dată nu se poate susține. M. P. n'a putut rămâne în C-pol. până în Decembrie 1598 și cu atât mai mult până în 1599, deoarece în Noembrie 1598 el scrie din Alexandria lui Ieremia Movilă și fratelui său Mitropolitul Gheorghe (Hurmuzaki, XIII, p. 351-52) precum și Frației ortodoxe din Lwow, la 29 ale luni (Porf. Uspenski, *op. cit.*, p. LXX, nr. 28 și Dr. W. Milcowicz, *op. cit.*, p. 809 (nr. CCCCLXIX).

Ca și mai înainte el nu se mărgini să lucreze numai în Egipt ci purta de grije ortodocșilor de pretutindeni. Știind cele ce se petreceau în Polonia, Meletie trimite, pentru a doua oară, în 1599, pe Chiril Lucaris ca exarh patriarhal¹, pentru pravoslavnicii de acolo. Și ortodocșilor poloni ca și Cretanilor și Hioților, Meletie le-a trimes scrisori lungi, adevărate tratate, în care îi îndeamnă să rămână tari în credința străbună și să arunce învățăturile greșite ale romano-catolicilor.

S'a arătat mai sus că lui Meletie Pigas, atât în Alexandria cât și în Constantinopol, i-a dat mult de lucru propaganda latină în Orient. El n'a trecut cu vederea nici un colț al Ortodoxiei și ar fi fost cu neputință ca să poată fi prezent pretutindeni, așa cum dorea și cum cereau nevoile credincioșilor. Deaceia când n'a putut fi de față, a scris. Aceasta a făcut ca dela el să ne rămână multe scrisori², adresate: fie unei comunități ortodoxe — Frăția ortodoxă din Leopold, creștinii din Hios, ortodocșii din Polonia etc., fie unei singure persoane — Țarul Rusiei, Regele polon, Voevozii români, patriarhi, episcopi ș. a. Din toate acestea se constată că Meletie Pigas era și un bun mânuitor al condeiului³.

În afară de scrisori, el a compus și lucrări, mai ales polemice, în care combate romano-catolicismul. Printre cele mai însemnate

1. H r y s o s t o m P a p a d o p u l o s, *op. cit.*, p. 665.

2. Scrisori de ale lui M. P. se găsesc în întregime sau în rezumat în: A. R e g e n v o l s c i u s, *Systema historico-chronologicum ecclesiarum slavonicarum*, Trajecte ad Rhenum 1652; A. P a p a d o p u l o s - K e r a m e u s, *Μαυρογορδάτεις βιβλιοθήκη*, C-pol 1871, p. 85 sq; A. D i m i t r a c o p u l o s, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς*, Leipzig 1872; I v. M a l i ŝ e v s k i j, *Александрійскій патріархъ Мелетій Пигасъ*, II, Kiev 1873; W. R e g e l, *op. cit.*, I. S a k k e l i o n, *Μελετίου τοῦ Πηγᾶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν οἰκουμηνικὸν πατριάρχην Ἱερουσαλῶν β'*, in *Δέλτιον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, I (1883-84), p. 46 sq. Dr. W. M i l k o v i c z, *Monumenta confraternitatis stauropigianae Leopoliensis*, I₁, p. 379, 391-92 și I₂, p. 509, 723 sq; É. L e g r a n d, *Bibliographie hellénique au XVIIIe siècle*, Paris 1918; i d e m, *Lettres de Méletius Pegas antérieures à sa promotion au patriarcat*, Paris 1903; P o r f. U s p e n s k i j, *Александрійская Патриархія*, Sanctpetresburg 1898; P h. M e y e r, *Die theologische Litteratur der griechischen Kirche im XVI Jahrhundert*; C. K i k i l i d o s, *Ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὸν Αὐθέντην τῆς Ἰβηρίας Ἀλέξανδρον*, in *Νέα Σιών*, (Jerusalim), VI (1907), p. 1125 sq; A g. N i n o l a k i s, *Ἡ πρὸς τοὺς Κρήτας ἀλληλογραφία Μελετίου τοῦ Πηγᾶ...*, Hanea 1908; E u d. d e H u r m u z a k i - A l. P a p a d o p u l o s - K e r a m e u s, *op. cit.*, p. 418 sq. Alte indicații bibliografice asupra scrisorilor sale, v. în notele lucrării lui H r y s o s t o m P a p a d o p u l o s, *Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, (Cap. despre Meletie Pigas, p. 612-668.

3. Cf. N. C o m n e n P a p a d o p u l o s, *Historia gymnasii Patavini...* II, Venetia 1726, p. 280.

sunt următoarele: Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ¹, Διάλογος ὀρθόδοξος χριστιανὸς ², Ὁρθόδοξος διδασκαλία ³ Ὑπὲρ τῆς χριστιανῶν εὐσεβίας πρὸς Ἰουδαίους ἀπολογία ⁴, Περὶ καλενδαρίου ⁵, Περὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ⁶, Εὐαγγελικῆς διδασκαλίας περίοδος ⁷, Ἐγχειρίδιον ⁸, Κατήχησις ἐν εἴδει διαλόγου πανδοχεὺς ἐπιλεγόμενον ⁹.

Alături de aceste scrieri se mai pot aminti și unele din scrisorile sale, care, prin întinderea lor și prin problemele ce tratează, sunt adevărate tratate. Intre ele merită a fi pomenite următoarele:

1. Titlul complet este: Λόγος περὶ τοῦ τίς ἔστιν ἡ ἀληθῆς Ἐκκλησία καὶ ποία ἔστιν ἡ γνησία καὶ ἀληθῆς κεφαλὴ αὐτῆς καὶ κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα. (A. Dimitracopoulos, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, p. 131). I se mai zice și Στρωματεὺς (cf. A. g. Ninolakis, Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, p. 184; Ph. Meyer, *Die theologische Litteratur der grieschen Kirche im XVI. Jahrhundert*, p. 58). Ea constă din patru scrisori. S'a tipărit întâi la Alexandria în 1585 și apoi s'a retipărit în Τόμος χαρᾶς, Râmnic 1705, p. 553-604.

2. A fost compusă la 1587 și s'a trimis patriarhului Ieremia II. S'a tipărit în Vilna de Chiril Lucaris în 1596. Se combat aci învățăturile romano-catolice despre filioque și purgator, v. A. Dimitracopoulos, *op. cit.*, p. 131; C. N. Sathas, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, p. 210; A. Papadopoulos-Vretos, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, I, p. 23; É. Legrand, *Bibliographie hellénique [XV-XVI siècles]*; t. II, Paris 1885, p. 115, nr. 218; Ph. Meyer, *op. cit.* p. 60-61; M. Jugie, *Theologia dogmatica*, I, Paris 1926, p. 449; I. A. Fabricius, *Bibliotheca graeca*, t. XI, Hamburg 1808, p. 477.

3. Tipărită în a doua ediție la București în 1769 (I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografie românească veche, 1508-1830*, II (1716-1808), București 1910, p. 193, nr. 369). Aci s'a adăugat și o notiță biografică despre M. P. de ierod. Neofit din Pelopones. (v. pt. ea: G. I. Zaviras, *op. cit.*, p. 432; É. Legrand *Bibliographie hellénique au XVIIIe siècle*, II, Paris 1928, p. 102; E. Popovici, *op. cit.*, p. 309; N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul XVIII*, I, p. 449).

4. Tipărită întâi în 1593 și trimeasă Frăției ortodoxe din Leopold, v. A. Papadopoulos-Vretos, *op. cit.*, p. 10; É. Legrand, *Bibliographie hellénique [XV-XVI siècles]*, II, p. 88, Ph., Meyer, *op. cit.*, p. 60.

5. Compusă cu ocazia sinodului din C-pol dela 1583. Respinge calendarul modificat al papei Grigore XIII, (v. A. g. Ninolakis, *op. cit.*, p. 183).

6. Două scrisori tratând despre Sf. Euharistie, trimise: una către Kiriakos Fotinos, medic din Ingolstadt, în 1593, și alta către Gavriil Seviros în 1594. Au fost publicate de E. u. s. Renaudot, în a sa: *Genadii patriarchae C-politani homiliae de Sacramento Eucharistiae*, Paris 1709, p. 100 și 117-149; v. A. Dimitracopoulos, *op. cit.*, p. 131; Ph. Meyer, *op. cit.*, p. 61; M. Jugie *op. cit.*, p. 500; C. N. Sathas, *op. cit.*, p. 210).

7. E o adunare de cuvântări ținute la C-pol; v. C. N. Satha, *op. cit.*, p. 210); A. g. Ninolakis, *op. cit.*, p. 192; I. A. Fabricius, *op. cit.*, XII. p. 476).

8. Compus și trimis patriarhului Ieremia II în 1583; A. Dimitracopoulos, *op. cit.*, p. 134).

9. C. N. Sathas, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, p. 210.

Ἐπιστολὴ πρὸς Σιγισμοῦνδον Ἰασιλίαν τῆς Πολωνίας¹, Ἐπιστολὴ τῷ ἀβθέντῃ Ὀστροβίας ἀρχηγῷ Λιθουανίας καὶ Κιοβίας κνέζη Ἰασιλίαν καὶ τοῖς λοιποῖς ἀρχουσιν πάσῃν μικρᾶς Ῥωσσίας², Ἐπιστολὴ τῷ ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Χίου σὺν τοῖς εὐσεβεστάτοις κληρικοῖς εὐγε-νεστάτοις ἀρχουσι καὶ ἀπαξάπαντι τῷ φιλοχρίστῳ καὶ φιλοθέῳ πληρώματι τῶν ὀρθοδόξων τοῖς ἐν Χίῳ τῇ εὐλογιμένῃ καὶ περιφανεῖ νήσῳ ἐν Κυρίῳ περιποθήτοις χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην παρὰ Κυρίου, ς. α. ³.

Aceasta ar fi, pe scurt, activitatea desfășurată de Meletie Pigas în biserică și pentru biserică. Acest neîntrerupt zbucium l-a sleit de puteri, grăbindu-i sfârșitul. Simțindu-se slăbit chiamă pe Chiril Lucaris din Polonia ca să-i încredințeze conducerea bisericii Egiptului. Chiril, răspunzând chemărilor sale, pleacă în grabă spre Alexandria și în Septembrie 1601 el era în Egipt. N'avu noroc să mai stea lângă dascălul său decât două zile, căci în noaptea de 13/14 Septembrie, 1601⁴, Meletie Pigas și-a dat obștescul sfârșit. Avea atunci abia 52 de ani, dar cât de multe făcuse și ar fi mai putut face pentru ortodoxie!... Prin moartea lui, biserica Egiptului și întreaga ortodoxie pierdeau un mare ierarh, care prin cultura, evlavie și zelul său pastoral atrăsese stima tuturor celor ce l-au cunoscut⁵.

Diaconul NICULAE I. ȘERBĂNESCU

1. Are conținut dogmatico-polemic, combătând primatul papal și filioque. A fost scrisă din Egipt în anul 1600. Publicată în latinește de A. Regenvolscius, în *Systema historico-chronologicum ecclesiarum slavonicarum*, p. 467; (v și Ph. Cyprius, *Chronicon Ecclesiae graecae*, Leipzig u. Frankfurt 1687, (în apendice) I. A. Fabricius, *op. cit.*, p. 476; Porf. Uspenskiij, *op. cit.*, p. LXXI).

2. Trimeasă din Alexandria în 1597. (A. Dimitracopulos, *op. cit.*, p. 132).

3. Trimeasă din Constantinopol (v. A. Dimitracopulos, *ibidem*).

4. Hrysostom Papadopulos, *op. cit.*, p. 666; N. Firippidos, *op. cit.*, p. 30-31; V. Laurent, *op. cit.*, p. 68; A. Palmieri, *Theologia dogmatica ortodoxa*, II, Florența 1913, p. 109; Ag. Ninolakis, *op. cit.*, p. 117; cf. și Porf. Uspenskiij, *op. cit.*, p. LXVI. Alții spun că a murit în anul 1600 (Eus. Popovici, *op. cit.*, p. 309). Nu poate fi adevărat, căci în Noembrie 1600 M. P. scria din Egipt lui Sim. Tuf. Tunovskom și M. Bronescom (Porf. Uspenskiij, *op. cit.*, p. LXX, LXXI). După alții M. P. a murit în anul 1602 (cf. C. N. Sathas, *Νεοελληνική φιλολογία*, p. 210, unde se spune: „παρέδοκε τὸ πνεῦμα τῷ Κυρίῳ ἐν 1602”) In sfârșit alții arată că M. P. a murit în 1603. (Ph. Meyer, *op. cit.*, p. 54; Ath. Comnen Ipsilanti, *Τὰ μετὰ τῆν ἄλωσιν*, p. 120; Dionisie în catalogul publicat de Porf. Uspenskiij, *op. cit.*, p. 9. Nici aceste date nu sunt adevărate, căci în acest timp păstorea în Alexandria Chiril Lucaris, ales la 14 Sept. 1601, (cf. G. G. Mazarakis, *Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, p. 189). Și apoi din acest timp nu ni s'a mai păstrat dela el nici o scrisoare, ceea ce este, iarăși, o probă că el nu mai era între cei vii.

5. cf. Ph. Meyer, *Die theologische Litteratur...*, p. 58; Ios. Scalliger, cunoscându-l, a spus despre el că era: „...vir optimus, doctissimusque, omni laude dignissimus... nunquam satis laudatus“ (*Epistolae omnes quae reperiri potuerunt*, Lugdunum Bataviae 1627, p. 380).

DIN ÎNFĂPTUIRILE I. P. S. PATRIARH NICODIM

S'au împlinit două zeci de ani de când am cunoscut, spre bucuria mea, preocupările Inalt Prea Sfințitului Patriarh *Nicodim*, legate de problema picturii bisericești. An de an, uneori, zile întregi dearându-l, am avut prilejul să văd lămurindu-se gândurile Inalt Prea Sfinției Sale, și m'am bucurat de marea cinste de a fi chemat să răspund la numeroase chestiuni referitoare la tot ceea ce întemeiază ori luminează cunoștința adâncită a artei monumentale, și a artei creștine în special. Din toate acestea, a luat ființă, acum șase ani de zile, Școala Superioară de Artă Bisericească a Arhiepiscopiei Bucureștilor. Patriarhul ctitor a urmărit lecțiile și a supravegheat personal activitatea acestei înalte instituțiuni de cultură, care a trezit nădejdi mari și mult entuziasm. Ni s'a părut, firește, excesiv și nepotrivit să așteptăm roade înainte de mai mulți ani. Eram pregătiți, în acelaș timp, să judecăm rezultatele cu multă severitate și cu multă modestie. Spre uimirea noastră, și din fericire, cea dintâi lucrare executată de un elev al școalei merită să fie lăudată și considerată, fără nici un fel de îndoială drept o realizare de un caracter impunător și plin de făgăduințe. Este vorba de decorul mural al bisericii Sfinții Impărați din Ploiești, executat de *pictorul Nicolae Pană*, unul din cei mai aleși elevi ai școalei.

Ploieștii se vor mândri cu un monument de artă

măreț. Frumosul nostru oraș românesc datorește aceasta, în primul rând, stăruinței și înțelegerii deosebite a celui mai inimos preot paroh, părintele Aurel Popescu. Părintele însuși știe prea bine partea pe care a luat-o asupra sa artistul decorator care, la rândul lui, va ști să recunoască ceea ce se cuvine școalei și învățământului care i-a organizat puterile, și maestrului Arthur Verona, marele nostru pictor și entuziasta lui călăuză. Biserica Sfinții Impărați din Ploiești înfățișează o operă de artă. Ea va deveni, după trecere de vreme și în legătură cu creșterea simțului și cunoștințelor noastre de artă religioasă, mândria eparhiei și mândria Țării.

* * *

Cel mai ales șef de orchestră își realizează opera, pe care o execută, cu ajutorul unui număr de muzicanți, din care puțini sînt foarte buni și foarte rari cei ce nu greșesc. Instrumentele lor sînt și ele de inegală valoare și răspund în chip cu totul diferit la solicitările muzicantului. Există în toate țările oameni cu educație muzicală aleasă, însă plini de pretenții și chinuiți de un spirit strâmt. În tot timpul execuției unei lucrări muzicale ei urmăresc defecte, înregistrează greșelele mai mari ori mai mici ale diferiților artiști, neluînd seamă la efectul general de ansamblu, la rezultatul și la viața care răsare din sforțările tuturor, din darul celor mai aleși și din puterea creatoare a șefului de orchestră, învățat, stăpîn pe înțelegerea lui și pe aceea a artiștilor din orchestră, adevărat creator el însuși. Aceasta poate merita numele de fantezie critică, de pretențiozitate și de exercițiu de observație. Aceasta nu se înalță niciodată până la adevărata pricepere muzicală și nu folosește mai nimănui.

Cine cercetează pictura murală din biserica Sfinților Impărați, poate înregistra ușor, încă din prag, și anume în tema Judecării din urmă, zugrăvită după Apocalipsa Sfântului Evanghelist Ioan, efectul nepotrivit al nimbului

de lumină, lipsit de strălucire și de viață, precum și crucea colorată dintr'un gălbui searbăd cu totul neplăcut. Pe peretele de Apus al exonarthexului și, mai departe în registrul inferior al pronosului, în câteva locuri și în naos, pictorul a întrebuițat culorii inferioare, pământii și uscate. Draperiile sfinților din zona inferioară a pronosului sînt dese ori lucrate pe dinafară și după „șablon”. Au cute nejustificate și disgrațioase, care amintesc așa zisul bizantinism din bisericile noastre mai noi. În naos, în tema Hetimasiei, în cercul acruului triumfal, îngerii numeroși, care încadrează tronul, sînt prea înghesuiți, iar mișcările lor sînt lipsite de energie și de grație. Schimbarea la Față din absida laterală de Miază-Noapte înfățișează un nimb verde, iar Mântuitorul e drapat într'o mantie viorie. Lucrul e cu totul nepotrivit, fiindcă Mântuitorul s'a îmbrăcat în lumină, pe Muntele Taborului: îndrăzneala pictorului nu răscumpără greșala iconografică. Ajutoarele mediocre de care s'a slujit artistul au pătat, la rândul lor, pereții bisericii. Medalioanele de sfinți sînt desenate stîngaciu și fără finețe. Și dacă ar fi să urmărim pas cu pas fiecare figură și fiecare scenă, am descoperi, asemenea criticului muzical de care am pomenit mai sus, imperfecții și stîngăcii, care apar cu atît mai ușor, cu cît e mai mare numărul scenelor și figurilor desenate frumos, colorate nobil și dăruite cu viață intensă. Efectul de ansamblu este însă admirabil. Armonia generală e de o calitate rară și neîntîlnită de foarte multă vreme în arta noastră bisericească. Decorul pictural din biserică Sfinții Impărați, reprezintă o operă de artă de valoare și merită să fie cercetat de aproape.

Din punct de vedere *iconografic*, fiecare suprafață deșteaptă interes și oprește privirile. În cupola naosului, pictorul a zugrăvit Biserica așa cum e difinită în tratatul de „Istorie Eclesiastică” a Patriarhului Gherman al Constantinopolului. Ilustrația Bisericii este împlinită cu *Litur-*

ghia Ingerească, care lămurește înțelesul jertfei lui Iisus și ilustrează vâhodul cel mare la Liturghia dumnezească. Bolta absidei principale și pereții hemiciclului și anexelor definesc și ilustrează cu mare precizie și claritate tema împărtășirii noastre cu Trupul și Sângele Domnului. Teme evanghelice și figuri liturgice întregesc explicarea și chiamă spiritul celui ce cercetează biserica cu o deosebită putere. În adevăr, Fecioară Maria, stând pe tron și purtând pe Iisus pe genunchii ei concretizează rugăciunea din canonul împărtășaniei: „Ceea ce ești masă prea curată a Pâinii vieții, care s'a pogorât de sus pentru milă și a dăruit lumii viață nouă, învrednicește-mă acum și pe mine, nevrednicul, să gust cu frică din aceasta, și să fiu viu“. Impărtășirea Apostolilor ilustrează însuși actul liturgic. Cina cea de Taină și Spălarea picioarelor, strâns legată de această primă temă, se văd pictate, la rândul lor, pe peretele diaconicului, etc. Numeroase scene și figuri hotărăsc înțelesul altor teme ori locuri alese din vechiul Testament. Pe pereții naosului și pronaosului, în sfârșit, găsim înfățișate interpretări de pericope evanghelice, pagini din viețile sfinților și istoria Bisericii. Nu a rămas o palmă de suprafață murală care să nu fie ocupată de o scenă interesantă, și cine petrece ceasuri după ceasuri în cuprinsul bisericii Sfinții Impărați nu are vreme nici să întârzie prea mult asupra unui singur lucru, nici să se întoarcă asupra altei scene. Interesul îl mână mereu mai departe. Numeroase ilustrații îl chiamă și-i deșteaptă luarea aminte. Este vorba, cu alte cuvinte, de o mică enciclopedie religioasă, de o carte vie și minunată, deschisă fiecăruia și în care fiecare vrea să citească. Și va ajunge cu vremea fiecare să descifreze totul.

Din punct de vedere *artistic*, tonalitatea generală a coloritului uimește prin bogăția și viața culorilor. Întreaga biserică „cântă“ cu adevărat. Pictorul n'a pus nicăiri o pată de culoare ștearsă ori o linie moartă.

Invățați cum sîntem cu tonalitățile „surde”, cu culorile așa zise delicate, mulți dintre noi numai după trecere de timp vom ajunge să ne împrietenim cu îndrăzneala, bogăția și energia tonurilor din acest cuprins. Pretutindeni, în al doilea rând, figurile și scenele, minunat încorporate pereților și parcă răsărind din ele, se înfățișează organizate și zidite din plin, vii și expresive. Dese ori draperiile îmbracă personagiile în veșminte de stil și de lux. Efectul general artistic este impresionant. În prima linie, se așează cupola naosului a cărei tonalitate generală de albastru aerian transformă figurile de prooroci și de apostoli în făpturi care parcă plutesc în văzduh. Calota pronaosului ne arată pe Fecioara Maria pe un fond de aur încălzit de luciri de purpură roșie. În absida principală Spălarea picioarelor Apostolilor de către Mântuitor în oia Patimilor reprezintă, alături de alte câteva scene, o realizare picturală de cel mai mare interes și deosebit de îndrăznelă din punct de vedere al perspectivei. Două soboare ecumenice, pictate pe bolțile galeriilor laterale, în pronaos și anume acelea care se văd de jos, sînt iarăși minunate exemple de compoziție.

Vremea scurtă și graba, inegalitatea de execuție datorită ajutoarelor pictorului, calitatea inferioară pe alocuri a materialului întrebuințat, introduc disonațe în ansamblul general. Vremea va netezi unele lucruri. Altele, din cele mai frumoase, vor ieși în relief. Înțelegerea credincioșilor ea însăși va ajuta, alături de patina vremii, ca întregul decor mural să se lumineze într'un chip care va surprinde pe mulți din cercetătorii de astăzi. Pictura bisericii Sfinților Impărați din Ploești rămâne o operă de artă religioasă datorită unuia dintre cei mai dăruți și mai tineri artiști ai Țării. Școala Superioară de Pictură Bisericească a Arhiepiscopiei Bucureștilor are dreptul să nădăjduiască izbânzi mari.

Prof. I. D. ȘTEFĂNESCU

BURSIERI ROMÂNI
LA
ȘCOALELE TEOLOGICE DIN RUSIA
1845—1856

Legiuirea „pentru seminaruri, protopopi și preoți”¹ întocmită pe temeiul Regulamentului Organic și sancționată de generalul Kisseleff la 11 Aprilie 1834² „spre a sluji pă vremea viitoare drept pravilă”³, hotăra nu numai numărul seminariilor și al feciorilor de preoți ce se vor primi din fiecare eparhie spre învățătură⁴, ci și mijloacele bănești pentru zidirea clădirilor trebuincioase⁵ și întreținerea acestor școale bisericesti.⁶

Scurta legiuire din anul 1834, la care se învoise și mitropolitul Grigorie Dascălul⁷, fu complectată apoi cu alte două „pro-

1. Arhivele Statului, București, *Administrative noi*, dosar 2332/1834, ff. 5-6; v. *Regulamentul Organic*, legiuirile de la 1831-1847, București 1847, cap. VIII, secția III, art. 361-2, pp. 329-332; I. Ionașcu, *Material documentar pentru istoria Seminarului din Buzău*, București 1938, pp. 5-7.

2. Arhiv. Stat., *Ibidem*, f. 3; Academia Română, ms. 1070, f. 101; Ionașcu, *Mat. doc.*, pp. 4-5.

3. *Ibidem*, p. 5.

4. „Se va ținea câte un seminar pe lângă sf. Mitropolie și pe lângă fiecare episcopie, iar seminaru va avea întinderea ce va cere trebuința fieșcării eparhii”. Deocamdată se hotărăște că „Episcopiile Argeș și Buzău vor ținea în seminar, cu hrana și îmbrăcămintea lor, câte 20 școlari, copii de preoți. Episcopia Râmnicului va ținea 30 și Mitropolia 40, aceștia după datorie, ear după proerisis rămâne a să priimi peste arătata sumă câți vor voi mai mulți”.

5. „Clădirea zidirilor trebuincioase se va face cu venitul adunat din poclonul de la preoți și diaconi din leat 1832 și leat 1833”.

6. Din poclonul de 10 lei pe an, plătit de fiecare preot și diacon „fără a să mai însărcina ...de acum înainte, cu nici o altă dare... Și această ajutorință va da feciorilor de preoți drept de a fi priimiți mai cu osibire în seminaruri”.

7. cf. raportul logof. Barbu D. Știrbei, din 16 August 1833, Ac. Rom. ms. 323, f. 204; ms. 1070, ff. 98, 146; o copie în l. franceză, ms. 1081, f. 187, altă copie tot în l. franceză, Arhiv. Stat., *Adm. noi*, dosar 3430/1833, ff. 1-3; publicat de C. Erbiceanu, rev. *Biserica Ortodoxă Română*, an. XXVI (1902), p. 384; Const. N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungro-Vlahiei*, Chișinău 1927, pp. 277-8; V. Papacostea-M. Regleanu, *Seminarul Central 1836-1936, Documentele întemeierii*, București 1938, pp. 24-6.

ecturi", întărite de Alexandru Vodă Ghica la 27 Maiu 1835, unul cu ofisul domnesc nr. 281, pentru înființarea „Seminarului Central de învățături îndeplinitoare”¹, iar altul cu nr. 283, privitor la „Regulamentul” pentru întocmirea învățăturilor și organizarea seminariilor pregătitoare², întemeiate prin legea din 11 Aprilie 1834 pe lângă Mitropolia Ungro-Vlahiei și Episcopiile de Râmnic, Buzău și Argeș.

Dacă întocmirile atingătoare de organizarea seminariilor pregătitoare însemnau, după spusa logof. Barbu D. Știrbei: „ridicarea monumentului credinței în Țara Românească”³, nu este mai puțin adevărat că hotărîrea din 1834, de a se mai înființa pe lângă Mitropolie și „un Seminar Central cu științi îndeplinitoare”, trebuie socotită drept cea mai de seamă pentru învățământul nostru bisericesc. Astfel, pe când seminariile eparhiale aveau doar rostul să dea învățătura trebuitoare viitorilor preoți de enorie, Seminarul Central era menit să pregătească „în trei clasuri deosebite” un număr de 20 școlari⁴ „aleși atât din eparhia Mitropoliei, precum și de la câte trele Episcopiile”, care să

1. „Proiectul de întocmirea Seminarului Central de învățături desăvârșitoare” fusese supus spre chibzuirea Obșteștii Adunări, de către Logofeția treburilor bisericești, în ziua de 16 Nov. 1834. La 5 Martie 1835 Comisia însărcinată cu cercetarea lui încunoștiința Adunarea că „l-a găsit întru toate urmat după cuviincioasa orânduială”, afară doar de „câteva cuvinte streine de care se vede împistrată alcătuirea acestui proiect” și care urmează să fie înlocuite cu altele ce se pot „găsi în limba românească”. (Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, dosar 64/1834, f. 30; Arhiv. Stat., *Minist. Instr.* dosar 8317/1835, f. 30; *Analele Parlamentare ale României*, t. V¹, București 1895, p. 237; V. A. Urechia, *Istoria Școalelor* t. IV, București 1901, pp. 374-5; Econ, St. Călinescu, Dr. D. G. Boroiianu, *Istoria Seminarului Central din București*, Iași 1903, p. 36; P.-R., *Doc. întem.*, pp. 34-7, 39-40).

2. „Proiectul pentru organizația seminarelor preparande și întocmirea învățăturilor” a fost înaintat Obșteștii Adunări la 13 Nov. 1834, care l-a și dat în cercetarea Comisiei bisericești. La 5 Maiu 1835 Comisia făcu raport că „pentru mai bună deslușire și înțelegere urmează să se scoată din acest proiect cuvintele streine, care se văd presărate întru a sa alcătuire și să se îndeplinească cu cele ce se pot găsi în locul acestora în limba patriei”. (Arhiva mitr. *Ibidem*, ff. 31-2; Arhiv. Stat., *Ibidem*, ff. 33-4; *An. Parlam.* V¹, pp. 17, 31, 230-5; V. A. Urechia, *o. c.*, p. 375-7; C.-B., *Ist. Sem. Central*, pp. 238, 38-9; Ionașcu, *Mat. doc.*, pp. 9, 12-16).

3. v. darea de seamă despre lucrările Logofeției treburilor bisericești, făcută în ședința Obșteștii Adunări, la 16 Nov. 1834 (*An. Parlam.*, V¹, pp. 236-8; C.-B., *Ist. Sem. Central*, pp. 31-3; P. Gârboviceanu, *Seminariile în Țara Românească*, rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. XXXIX (1915), p. 4; Ionașcu, *Mat. doc.*, p. 10.)

4. cf. *supra*, n. 1.

învețe „limba elinească veche i latinească, ca niște neapărat trebuincioase celor bisericesti; asemenea și una din limbile cele vii ale Europei, prin care aceste limbi să poată ucenicii ce vor intra într'acest Seminar Central să se adape și să se lumineze de învățăturile mai întinse, mai înalte și mai desăvârșite din științele bisericesti și din carei acești ucenici apoi vor sluji ca profesori la seminare, iar alții în clasele cele mai mari ale clirosului”.¹

Se știe însă că seminariile noastre preoțești avură de luptat dintru început cu greutăți și lipsuri din cele mai mari. Este drept că la temelia lor au stat îndemnuri și interese legate uneori și de împrejurările politice ale vremii. Afară de aceasta, prin înființarea lor, mulți socoteau că se rupe firul unei tradiții de învățătură preoțească mai veche și mai apropiată de priceperea lor decât lecțiile cele noi predate acum de câțiva dascăli mireni, adeseaori prea depărtați de duhul și de locurile unde se întemeiaseră aceste școale. Doar așa se lămuresc neînțelegerile ivite atunci între Stăpânirea Țării, care stăruia ca seminariile să fie cât mai curând deschise, și Ocârmuirea Bisericii care le privea cu neîncredere și nu se arăta de loc înclinată ca să le sprijine². Însă odată deschise, în anii 1836-1837³, noile școale n'au mai putut fi stânjenite, iar Mitropolia și Episcopiile se văzură nevoite să se îngrijească îndeaproape de buna lor stare și îndrumare.

Dar marele neajuns întâmpinat de seminariile muntene, îndată după deschiderea lor, a fost în deosebi lipsa de profesori

1. P.-R., *Doc. întem.*, p. 187; v. *infra*, p. 727, n. 2.

2. La 10 August 1834 Alexandru Vodă Ghica scrie locțiitorului de mitropolit și episcopilor că „o întocmire, odată ce se legiuiește, nimeni nu poate stânjeni punerea ei în lucrare”. Arată apoi că în șase luni, de când s'a dat la lumină legiuirea pentru seminare „se va fi făcut obiectul celor mai cu deadinsul chibzuirii”, căci el este „doritor pentru întemeierea așezământurilor.. și dator a priveghea strașnica pază a celor ce se legiuiesc.. iar mai cu seamă a îngriji cu strășnicie și a înlesni clirosului, în tot felul, înaintările învățăturilor celor neprețuite”. (Arhiva mitr., *Ibidem*, f. 2; V. A. Urechia, *o. c.*, p. 259; C.-B., *Ist. Sem. Central*, p. 21; Ionașcu, *Mat. doc.*, p. 9). La 9 Septemvrie 1835 Logoteția bisericească scrie Mitropoliei că Vodă Ghica dorește „a să urni odată învățătura în seminare, neputând privi cu răceală pierderea vremii întru care nu puțin s'ar înainta tinerimea întru adăparea din științele teologhicești...” (Arhiv. Stat., *Ibidem*, f. 79; P.-R., *Doc. întem.*, pp. 62-3).

3. Deschiderea seminariilor a urmat astfel: București, la 2 Fevruarie 1836 (*Ibidem*, pp. 78, 223); Buzău, la 16 August 1836 (Ionașcu, *Mat. doc.*, p. 21); Argeș, 14 Septemvrie 1836 (Gh. C. Marinescu, *Seminarul din Curtea de Argeș*, București [1937], p. 12; cf. ziarul *Universul* an. 54 (1937), nr. 125 și 153); Râmnic, 8 Nov. 1837 (P.-R., *Doc. întem.*, p. 223).

anume pregătiți. Din această pricină, învățătura viitorilor preoți n'a putut propăși prea mult, mai ales că, de nevoie, ea a trebuit să fie încredințată unor dascăli nu destul de potriviți cu povara răspunderii luate asupra lor. Firește că neorânduiala aceasta putea primejdui nu numai viața, ci și menirea școalelor noastre preoțești, însă Dumnezeu le hărăzi și câțiva oameni de bine, care au izbutit să le scoată din impasul unde le târise nevoia. Dacă „Seminarul Central de învățături îndeplinitoare” ar fi luat ființă, potrivit legii din anul 1835, fără îndoială că lipsa de profesori la celelalte seminarii pregătitoare s'ar fi împlinit mai bine. Dar amânarea deschiderii lui până după anul 1860¹, a avut urmări destul de păgubitoare pentru tot învățământul nostru bisericesc. În atari împrejurări, cel care a înțeles mai limpede toate aceste greutăți și s'a silit să le înlăture, este episcopul Neofit al Râmnicului. Ca unul care avusese sarcina și de ocârmuitor al eparhiei Ungro-Vlahiei, atât pe vremea surghiunului mitropolitului Grigorie Dascălul — 1829-1833 —, cât și după moartea acestuia († 22 Iunie 1834), el se lovide de toate piedicile, aflase toate neajunsurile și prin urmare știa mijloacele care ar fi putut aduce înviorarea învățământului nostru preoțesc. Deaceia, la scurt timp după alegerea sa în scaunul de mitropolit al Țării (29 Iunie 1840), împrejurările fiind acum mai prielnice, Neofit se hotări să ia asupra sa grija pentru împlinirea lipsei de profesori la seminarii². Iar pentru atingerea acestui țel se dovedește că el n'a cruțat nici o cheltuială și n'a pregetat la nici o osteneală. În cei din urmă șase ani ai păstoriei sale de mitropolit (1843-1849), îl aflăm mijlocind și stăruind necontenit, la locurile unde se cuvenea, ca să se poată vedea cât mai curând înconjurat de tineri bine pregătiți și cu științe împodobiți, care să fie apoi „folositori Bisericii și Patrii cu rodul învățaturii lor”.

1. Legiuirea din 1835, pentru înființarea Seminarului Central n'a putut fi pusă în lucrare din pricina lipsei de local, de fonduri bănești și mai ales de profesori. În locul său însă seminarul pregătitor cu patru clase, de pe lângă Sf. Mitropolie, a funcționat sub denumirea greșită de „Central” până după anul 1860, când Eforia Școalelor mijloci la Ministerul Instrucțiunii Publice pentru „înființarea unui Seminar Central în Capitală, cu un curs de științe teologice superioare, cel puțin de trei ani, pe lângă care se va adăoga și studiul limbilor clasice”. În adresa către Minister Eforia arată că înființarea acestui seminar „se proiectase prin legiuirea din anul 1834-5, legiuire care s'a modificat intrucâtva prin cea din anul 1847”. (P.-R., *Doc. întem.*, pp. 53-4).

2. Numirea profesorilor la seminarii cădea în sarcina eparhiilor, căci art. 7 din lege prevedea: „Mitropolia și episcopiile vor pune profesorii ce vor trebui pentru predarea învățăturilor (v. *supra*, p. 723, n. 2).

Întâiul pas făcut de mitropolitul Neofit, pentru împlinirea lipsei de profesori la seminariile din Țara Românească¹, este trimeterea în toamna anului 1843 a patru tineri seminarisți la școlile din orașul Pesta din Ungaria, „unde limba latinească se poate învăța mai bine și mai lesne decât aiurea, fiindcă nu numai să predau învățăturile într'ânsa, dar să și vorbește de profesori, de școlari și de alți mulți”². După aceea, în cursul anului 1844 trimise alți patru tineri, tot cu cheltuiala Sf. Mitropolii, „în școala bisericească ce nu de mult s'au deschis la orașul Athina, în Grecia³, pentru învățatura limbii elinești vechi, în care toți Sfinții Părinți și Dascăli ai Bisericii Răsăritului au scris operele lor și ni le au lăsat pravoslavnicilor moștenire sfântă și odor mult prețios spre luminare-ne”⁴.

Pentru desăvârșirea în diferitele ramuri ale teologiei, mitropolitul Neofit se hotărî să trimeată în sfârșit, mai mulți seminarisți și la școlile bisericești din Rusia. Astfel el a lese în anul 1844 „șapte tineri feciori de preoți români” care urmau să fie așezați deocamdată în seminarul arhiepiscopiei din Chișinău „atât pentru învățatura limbii rusești cu desăvârșire, cât și pentru ca să învețe și să asculte regulat și cursul de toate științele ce se predau într'acel seminar, pe care după ce le vor săvârși să meargă și la Kiev ca să se desăvârșescă în cursul bogoslovii cei mai

1. În scrisoarea sa din 15 Noemvrie 1844, către consulul rus I. A. Dașcov, mitropolitul Neofit arată că pentru întocmirea Seminarului Central îi lipsesc „profesori dintre pământeni români cu întreagă știință atât a acestor limbi [latinească și elinească] precum și a regulilor și rânduelilor și științelor bisericești ce urmează să păzească și să se predea într'acel seminar; din vecinătate iarăși să căutăm, nici de acolo nu ne putem îndestula, apoi ne temem și de cevași neghini”. (Arhiva mitr., dosar 182/1844, f. 1; cf. P.—R. *Doc. întem.*, p. 187).

2. *Ibidem.* Iată numele celor patru bursieri trimiși la 24 Septemvrie 1843 la Pesta: ierodiaconii Atanasie, Chesarie Constandinescu, Calistrat Dimitrescu și monahul Inochentie Chițulescu. Pe lângă aceștia a fost ajutat și Vasile Ștefănescu, fiul preotului Ștefan dela biserica dintr'o zi, trimis „ca să învețe meșteșugul halcografii și litografii”. (v. Ac. Rom. *ms. 1067*, ff. 85, 126, 220; *ms. 1082*, f. 272-8; Arhiva mitr., dosar 159/1843; *delă pentru părinții ce s'au trimis la Peșta spre învățatură cu cheltuiala Sf. Mitropolii*). Pe temeiul materialului inedit ce am adunat nădăjduiesc să public în curând câteva știri și despre acești bursieri.

3. Este vorba de școala bisericească întemeiată la Atena, cu dania lăsată în acest scop de G. Rizaris († 1 Iunie 1841) și care și-a început cursurile la 16 Maiu 1844 (cf. *Ἑβδομηκονταπενταστηρις τῆς Πίζαριου ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς*, 1844-1919, Atena 1920, p. 23).

4. Despre bursierii trimiși la Atena v. M. Regleanu, *Les premiers boursiers roumains à Athènes*, în rev. *Balkanica*, VI (1943), pp. 417-422.

înalte în duhovniceasca Academie de acolo. Și după ce într'acest chip vor petrece toate aceste științe și învățături într'acele două locuri, întorcându-să în Patria lor, să poată fi folositori Bisericii și nordului de aici cu rodul învățurii și a regulilor ce vor învăța acolo". Acestea erau gândurile mitropolitului Neofit, pe care le înfățișează în scrisoarea sa din 15 Noemvrie 1844, adresată consulului rusesc din Principate Iacov Andreiovici Dașcov. Aducându-i la cunoștință „această dorință și de obște simțită neapărată trebuință a Bisericii românești" mitropolitul roagă pe consul să mijlocească unde se cuvine pentru primirea celor șapte tineri „în încăperile seminarului din Chișinău, prenumerându-să între școlarii seminariști interni"¹. În ce privește cheltuiala „ce se va urma cu dânșii pentru hrană, îmbrăcăminte, cumpărătoare de cărți și altele, se va răspunde de Mitropolia de aici prin Cînsitul ghegeneralicesc Consulat". Atât numai se roagă: „de va fi cu puțință" să i se facă cunoscut „și suma cheltuelilor ce să va urma cu dânșii pe fieștecare an și în ce vreme și ca de ce vârstă să pot primii acești tineri... și dacă știind numai rumânește, fără să aibă ceva începuturi și din limba rusească, se pot priimi acolo, ori de este neapărat ca să fie cevași pregătiți în limba rusească și până în ce treaptă de știință să cere aceasta"².

Primind scrisoarea mitropolitului Neofit, consulul Dașcov a înaintat-o, la 2 Dechemvrie 1844, Departamentului asiatic din St. Petersburg, cu rugămintea să hotărască cele de cuviință pentru primirea celor șapte tineri români la școalele teologice din Rusia. Răspunsul însă nu i-a sosit decât peste o jumătate de an. Într'adevăr, prin scrisoarea sa din 10 Iulie 1845³ Dașcov înștiințează pe Neofit că a primit din partea ministrului rus Seniavin ofisul din 21 Iunie 1845, în legătură cu dorința sa de a trimete spre învățatură, la seminariile din Rusia, șapte tineri feciori de preoți,

1. A. Stadnițkij, Румыны получившіе образование въ русскихъ духовно-учебныхъ заведенияхъ (*Români care și-au făcut studiile în școalele teologice din Rusia*), Chișinău 1891, nu pomenește nimic despre acești șapte tineri trimiși de mitropolitul Neofit ca să învețe în școalele teologice din Rusia.

2. Arhiva mitr., dosar 182/1844: „delă pentru școlarii ce s'au trimis în Rusia spre învățatură cu cheltuiala Sf. Mitropolii", pp. 1-2. Scrisoarea mitropolitului Neofit, din 15 Nov. 1844 a fost publicată întâiu cu unele lipsuri și deosebiri de text de C. Erbiceanu, în rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. XXIII (1899), pp. 31 sq. de unde s'a reprodus de P.-R., *Doc. întem.*, pp. 187-9, cu data [1845].

3. Arhiva mitr., *Ibidem*, f. 3. Despre activitatea lui Dașcov, numit consul la București în Iulie 1840, v. Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834-1848*, București 1915, p. 121 sq.

„qui seraient destinés a occuper les chaires de professeurs dans l'école supérieure ecclésiastique que l'on se propose d'établir dans cette Métropole". Iar mai departe ofisul spune: „Mr. le Chancelier de l'Empire ayant, en vertu d'une autorisation suprême communiqué en même temps cette demande à Mr. le Procureur général du Saint Synode, il vient de nous informer qu'à la suite du rapport qu'il a soumis à ce sujet à l'Empereur, S. M. vient de décider que 4 de ces jeunes gens pourront être admis au séminaire de St. Pétersburg et les 3 autres à celui de Moscou, comme étant les établissements modèles dans ce genre, d'ou ils pourront, après y avoir terminés leur cours d'étude, être placés dans les Académies ecclésiastiques pour y compléter leur enseignement". „Iar dacă, pentru pricini binecuvântate, mitropolitul Valahiei va socoti așezarea acelor tineri în mai sus pomenitele seminare de necuvenită, atunci se vor putea primi și în seminarul din Chișinău", care își începe cursurile la 1 Septemvrie ¹.

În urma acestui răspuns hotărîtor, mitropolitul Neofit scrie consulului Dașcov, la 18 August 1845, că deoarece tinerii aleși de el nu au „nici un fel de cunoștință despre limba rusească", pentru înlesnirea învățaturii lor, a chibzuit să-i așeze deocamdată în seminarul din Chișinău „unde și limba rumânească este oarecum mai mult întrebuintată". După un an „dacă să vor depinde, să vor mai împuternici și vor dobândi cevași cunoștințe în limba rusească și să vor obicinui și cu regulile seminaricești", îi va trimite în seminarul din Moscova. În încheiere roagă pe consul să dea o scrisoare de recomandatie către arhiepiscopul din Chișinău, ca să primească în seminarul de acolo pe cei șapte tineri, care „însoțiți cu într'adins trimis de aici și cu osebită scrisoare vor fi porniți peste câteva zile ².

La 27 August 1845 ierodiaconul Dionisie ³, inspectorul

1. Arhiva mitr. *Ibidem*, ff. 4, 13. În privința școlarilor ofisul spune că ei trebuie să aibă vârsta de 14-16 ani, iar întreținerea fiecăruia costă pe an 85 ruble la seminarul din St. Petersburg, 60 ruble la cel din Moscova și 34 ruble la cel din Chișinău. Totdeodată mitropolitul Neofit este îndrumat să se pună în legătură „pour cette affaire" cu Chiriarul locului unde se află seminarul la care dorește să-i trimeată pe tineri.

2. *Ibidem*, f. 5.

3. Despre ierodiaconul Dionisie Romano v. Melchisedec, *Biografia Prea Sfințitului Dionisie Romano episcop de Buzău*, în *An. Ac. Rom.*, seria II, tom. IV² (1881—2); Gheorghe Popescu, *Viața și activitatea lui Dionisie Romano episcop de Buzău, 1859-1873*, București 1898, 103 pp.; N. Dobrescu, *Studii de Istoria bisericii române contemporane*, București 1905, pp. 75-7, 170.

seminarului din București, înștiințează pe mitropolitul Neofit, că potrivit poruncii sale, cei șapte tineri, care urmează să fie trimiși „în școlile duhovnicești din Rusia”, s'au adunat toți în seminar și așteaptă doar primirea pașapoartelor și plecarea la locul hotărît¹. Iată acum numele și locul de baștină al fiecăruia dintre ei:

1. Radu Dimitrie din județul Ialomița, orașul Călărași
2. Gheorghe Ionescu „ „ Argeș „ Pitești
3. Nicolae Comănescu „ „ Ilfov satul Poenari
4. Petre Roman „ „ Gorj „ Prigoria
5. Dimitrie Pârâianu „ „ Vâlcea „ Pârâieni
6. Spiridon Bădescu „ „ Ilfov orașul București
7. Ioan Ghermănescu „ „ Muscel „ Câmpulung

Doi din acești tineri și anume Petre Roman și Dimitrie Pârâianu învățaseră la seminarul Episcopiei din Râmnicu-Vâlci, iar ceilalți cinci la seminarul Mitropoliei din București.

Aflând cele de mai sus, mitropolitul Neofit cere Agiei „ca să sloboază trebuinciosul pașaport a trece peste graniță prin schela Focșani, cu carul cu patru cai, însemnații 7 copii” care să trimet cu cheltuiala Sf. Mitropolii și a Episcopiei de Râmnic, spre învățătură la seminarul din Chișinău.²

Peste patru zile, adică la 31 August 1845, ierodiaconul Dionisie scrie mitropolitului că a făcut „toată pregătirea de plecare cu seminariștii ce se trimet la Chișinău pentru învățătură” și ca atare îl roagă „să ia în privire cheltuelile ce acest drum cere neapărat a se face” și anume: plata chirigiilor, a mâncării și a pașapoartelor, care se ridică la suma de 1512 lei³.

De ne-am era ardelean, născut la anul 1806, în Săliștea Sibiului. Rămas orfan de tată, tânărul Dimitrie trecu în Moldova cu mama sa, care se călugări la mănăstirea Agapia cu numele de Mitrodora († 1860), iar el intră prin anul 1821 la mănăstirea Neamț, unde după doi ani fu călugărit de starețul Dometian. În 1826, atras de dorul învățaturii, veni la București și aici se înscrie la școala de la Sf. Sava. La 12 Martie 1832, după ce săvârși cursul învățăturilor pentru candidați, a fost numit profesor la școala națională din Buzău. În 1842 Dec. 31, mitropolitul Neofit îi încredințează slujba de inspector, adică director, al seminarului din București, unde a stat până în Iunie 1848, când din pricina revoluției s'a retras la mănăstirea Băbeni din județul R. Sărat. În 1861 a fost numit vicar, iar în Maiu 1865 ales episcop al Buzăului, păstorind în acest scaun până la moartea sa, întâmplată în ziua de 18 Ianuarie 1873.

1. Arhiva mitr., *Ibidem*, f. 6.

2. *Ibidem*, f. 8.

3. *Ibidem*, f. 18. Deosebit de aceste cheltueli Dionisie mai arată că școlarii „au trebuință de câte un anterieu, două perechi pantaloni și încălțăminte”,

După primirea banilor de drum, la 4 Septembrie 1845, cei șapte seminariști, însoțiți de ierodiaconul Dionisie, au plecat din București¹ spre Focșani, mergând apoi la Iași, unde au sosit în ziua de 14 Septembrie. Aici însă au fost nevoiți să aștepte până la 22 Septembrie, când a sosit învoirea arhiepiscopului din Chișinău, cu care li s'a îngăduit să treacă Prutul, pe la Sculeni, în Basarabia. Dintr'un raport al ierodiaconului Dionisie², făcut la întoarcerea sa în București, aflăm că îndată după sosirea la Chișinău, s'a înfățișat arhiepiscopului Irinarh³, firește ca să-i înmâneze scrisoarea mitropolitului Neofit din 4 Septembrie 1845⁴. A cercetat apoi „cu deamăruntul așezământul seminarului” unde trebuia să așeze pe școlarii români aduși acolo, „dar ținerea

iar doi din cei dela București „au trebuință și de giubele, căci cele ce le au li s'au scurtat și s'au învechit”. La 3 Septembrie mitropolitul Neofit poruncește iconomului casei Sf. Mitropoli să sloboză ierodiaconului Dionisie suma de 3954 pentru trebuințele arătate.

1. Înainte de plecare, ierodiaconul Dionisie ceruse lui Neofit ca în locul său să fie pus „îndeplinitor” de profesor și inspector al seminarului pitarul Ioan Penescu. (cf. Arhiva mitr., dosar 29/1845, f. 279).

2. Arhiva mitr., dosar 182/1844, f. 34, scrisoarea din 5 Noembrie 1845.

3. Irinarh, în mirenie Iacov Popov, fiu de preot, născut în eparhia Kursk. A studiat în seminarul din Kursk și la Academia din Petersburg, pe care a terminat-o în anul 1817 cu titlul de magistru. Călugărindu-se în acest an, a fost numit profesor la seminarul din Orel. După doi ani este trimes în Italia cu diferite însărcinări misionare. În 1831 se întoarce în țară fiind cinstit cu rangul de arhimandrit, iar în 1836 este hirotonit episcop și numit vicar în eparhia Tver, de unde a trecut la Riga. Aici Irinarh, alându-se în mijlocul unei populații protestante, a lucrat cu mult zel în folosul ortodoxiei, dar prin uneltiri dușmane a fost silit să părăsească Riga în 1841. La 12 Noembrie 1844 i s'a incredințat cărmuirea arhiepiscopiei Chișinăului, unde a păstorit până la 17 Martie 1858. Moare la 25 Sept. 1877 în mănăstirea Sf. Troiță din Riazan al cărei stareț a fost în cei din urmă zece ani ai vieții sale. În conducerea eparhiei, Irinarh avea de model pe mitropolitul Filaret al Moscovei. Lui i se datorește reorganizarea seminarului duhovnicesc din Chișinău, menit să dea o mai bună pregătire viitorilor preoți. Cunoscutul scriitor și diplomat Alex. C. Sturza scria într'o scrisoare din Chișinău: „Eri seară am stat mult de vorbă cu Irinarh, un arhieru cuminte, pătrunzător și spiritual. El e un mare admirator allui Filaret al Moscovei”. (v. G. Efimov, Краткія біографическія свѣдѣнія о преосв. Ирнархѣ архіепіскопѣ кишиневскомъ, în Труды Бессарабскаго Церковнаго историко археологическаго Общества, t. VI (1911), pp. 1-24; cf. N. Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea*, Chișinău 1931, p. 40).

4. Nu cunoaștem cuprinsul acestei scrisori decât din răspunsul pe care-l dă Irinarh la 9 Oct. 1845 (Arhiva mitr., *Ibidem*, f. 22), spunând că a făcut din parte-i „cuvîncioasa punere la cale”, de și până în acea zi nu primise de la Petersburg nici o înștiințare.

dinlăuntrul lui, spune Dionisie, i s'a părut cam aspră în alăturare cu felul tinerii lor" în seminarul Mitropoliei din București. De aceea n'a avut „curajul a-i lăsa cu șăderea chiar înlăuntrul acestui seminar, știind pe lângă aceste că pentru dânșii deocamdată le este destul streinătatea unde se află"¹. Și atunci a rugat pe arhiepiscopul Irinarh să-i facă „o înlesnire pentru acești copii, și cu toată strâmtorarea în care se află, prefăcând tocmai acum casele arhieresti", i-a dat două încăperi, unde a așezat pe cei șapte seminariști². „Aci, înlezniți cu de toate, spune Dionisie, ei vor fi totdeodată mai bine tratați atât despre lăcuință, cât și despre hrană". Firește însă că această orânduială a sa pretindea și o cheltuială mai mare decât cea care s'ar fi făcut dacă școlarii ar fi stat în seminar. Prisosul ei era de 92 ruble și 12 copeici pe semestru³.

După așezarea celor șapte tineri la seminarul din Chișinău, greutatea cea mare care-i împovăra acum era necunoașterea limbii rusești, în care trebuiau să asculte și să învețe lecțiile, mai ales că ei sosiseră aici cu o lună de zile întârziere. Pentru întâmpinarea acestui neajuns, rectorul seminarului, spun școlarii într'o scrisoare, „a așezat cu șăderea între ei pre unul dintre supleanții de profesor, pe d. Petre Pirofenschi, carele să aibă a-i medita și a-i desluși în lecțiile limbii rusești". Inștiințat de

1. In scrisoarea sa din 11 Martie 1858, către oberprocurorul Protasov, arhiepiscopul Irinarh descria astfel starea seminarului din Chișinău: „Seminarul se află în centrul orașului, la cel mai de văză loc, și sărăcia lui este în cea mai mare desarmonie cu clădirile înconjurătoare, sugerând celor ce nu cunosc mijloacele lui actuale o idee proastă despre administrarea lui, — cu atât mai mult, cu cât seminarul de aici cu școalele ce se află pe lângă el (ținutală și cea parohială), sunt singurele școale duhovnicești în întreaga oblastie a Basarabiei". (I. P a r h o m o v i c i, Дѣятельность архіепископа Иринарха въ періодъ управленія имъ Кишиневской епархіей, în Труды, VI, pp. 45—6; cf. N. P o p o v s c h i, o. c., p. 78).

2. In scrisoarea sa din 9 Octomyrie 1845 arhiepiscopul Irinarh lămurește astfel mitropolitului Neofit primirea la sine a școlarilor: „Fiindcă nu ajung încăperi pentru ucenicii ce ați trimis Dvs. în seminarul de aicea, care încercând o însemnată stricăciune din pricina cutremurului din anul 1837, de abea acum începe a se preface de iznoavă, eu am hotărit să le dau lor încăpere din casa mea ce este într'o înclinare cu seminarul". (Arhiva mitr., *Ibidem*, f. 22).

3. Ierodiaconul Dionisie cere Mitropoliei să hotărască dacă primește așezarea făcută și ca atare să trimeată acești bani la Chișinău, iar lui să i se plătească suma de 6583 lei cheltuită în drumul „la mergere și întoarcere cât și la aflarea în Chișinău". Prin rezoluția sa, pusă pe acest raport, mitropolitul Neofit încuviințează plata acestor cheltueli. (*Ibidem*, f. 34).

acest lucru, ierodiaconul Dionisie raportează mitropolitului Neofit la 10 Noemvrie 1845 „că fără un asemenea ajutor, ei nu pot înainta; și ca numitul să fie nelipsit dintre dâșii, ar fi bine să i se facă o mulțumire cel puțin de 50 lei pe lună”.¹

La 15 Noemvrie 1845 mitropolitul Neofit mulțumește arhiepiscopului Irinarh pentru bunăvoința arătată „cătore acei șapte tineri feciori de preoți rumâni de aici, ce s'au orânduit ca să-și urmeze regulat cursul învățăturile în seminarele din imperia Rosiei”. Îi rămâne „deplin recunoscător, judecând aceasta ca un învederat semn al sentimentelor unei adevărate frățești și arhieresti dragosti”. Îl roagă apoi „a să urma cu dâșii ...așa precum a chibzuit pentru șederea lor”, și să le poarte de grijă „a să face intru învățatura limbii rusești destoinici, spre a să putea, la anul viitor, muta la seminarele din Mosha și St. Petersburg”.²

Tot în aceiași zi mitropolitul Neofit răspunde și consulului rus Dașcov, dându-i deslușirile cerute „asupra destinației tinerilor români ce s'au trimis spre urmarea bisericestelor învățături și reguli” în seminarul din Chișinău. În ce privește „trimiterea lor în seminarul din Mosha peste un an”, el n'a pus nici o opreliște, ci a socotit doar de neapărată trebuință, ca după ce se vor „inputernici” în limba rusească la seminarul din Chișinău „și se vor arăta toți deopotrivă destoinici”, vor fi trimiși „toți deodată” la seminarile din Moscova și Petersburg.³

1. *Ibidem*, f. 32.

2. *Ibidem*, f. 23.

3. *Ibidem*, f. 26. Arhim. Eufrosin Poteca aflând de la m-rea Motrului despre trimiterea tinerilor seminariști la studii în streinătate, aduce laude mitropolitului Neofit prin scrisoarea sa din 6 Oct. 1845, în care-i spune: „... Fie mila Domnului cu voi toți, precum să roaga toți preoții țării ncaștre, ca să fii, până la cele mai adânci bătrânețe, pentru sfintele sale biserici, apururea sănătos, în pace, pentru ca să aibi destulă vreme a îndrepta precum să cade cuvântul adevărului după Evanghelie! Și mai vârtos încă și prin aceia ce mare faptă bună de mitropolit făcând, i-ai trimis spre învățăturile teologhicești și la Peștea și la Athina și la Moscva. Numele Prea Sf. Voastre să va pune în istoria bisericască între sfinți”. (Ac. Rom., ms. 1067, f. 78; cf. Gh. Nicolaiasa, *Trei scrisori ale lui Efrosin Poteca*, în *Conv. Lit.*, an. 57 (1925), pp. 817—8; P.-R., *Doc. întem.*, p. 195 (cu indicația greșită a ms. 1667, în loc de 1067).

În precuvântarea la *Privighier* (Buc. 1848), închinată mitr. Neofit al Ungrovlaghiei, Anton Iann vorbește astfel despre seminarul Sf. Mitropolii: „...V'a învrednicit Dumnezeu a vedea din seminariu enterni desăvârșiți și cu talente, din cari ați și îngrijit a trimite studenți în seminarele centrale din Sant Petersburg, în Universitatea Ungariei din Pesta și în Atena, pentru o mai înaintată învățatură, de unde—ea niște albine culegând mierea cea mai hrănitore—ă o

La 1 Mai 1846, apropiindu-se sfârșitul cursurilor, mitropolitul Neofit scrie arhiepiscopului Irinarh al Chișinăului ca să-i arate „ce fel de pregătiri trebuiesc făcute” din partea sa „pentru trimiterea ucenicilor seminaristi la seminarele din Moscva și Sant Petersburg” și către cine ce cuvine să se adreseze în pricina aceasta. Irinarh îi răspunde la 8 Iunie 1846, dându-i toate lămuririle cerute. Astfel îi spune că scopul „de a pregăti profesori pentru seminarii” în așezământurile rusești de învățătură, îl „veselește” prea mult și este gata să-l ajute „cu toate mijloacele ce spânzură” de el „spre a să înființa aceasta întru cea mai desăvârșită împlinire, în vremile noastre când cei de slobodă părere în trebi religioase și cei de altă credință tare să silesc să clătească și să slăbească pravoslavia răsăriteană”. Deaceia „noi suntem datori să ne unim cât să poate mai strâns între noi, ca cu cea într'un fel creștere și învățătură a tinerilor celor duhovnicești, să sprijinim, să păzim și să lățim vechea învățătură a pravoslavniciei noastre Biserici”. Adaogă apoi că oberprocurorul sinodului rusesc, încă de la 24 Septemvrie 1845, i-a cerut ca „mai nainte de săvârșirea acestui an de învățătură” să-l înștiințeze de înaintările acelora din ucenici „cari pot să intre de la 1 Septemvrie a acestui an în seminarele Moscvi și Petersburgului”. Iar la 13 Martie 1846, l-a vestit din nou că „Sf. Sinod cere ca ucenicii... să fie gătiți după putință spre a intra în seminare de la 1 Septemvrie a anului acestuia”. Pe temeiul acestor „otnoșenii” și în urma scrisorii mitropolitului Neofit, Irinarh spune că el a „poruncit cârmuirii seminaricești a Chișinăului să facă cercarea ucenicilor în limba rusească și în alte mai de căpetenie obiecturi”, înștiințându-l de „înaintările lor”, pentru ca la rândul său să poată da răspunsul cerut de oberprocurorul Sf. Sinod. În încheiere roagă pe Neofit să aștepte în pricina aceasta vestire din partea sa, către începutul luni

aducă la matca lor patriă”. (G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Anton Pan*, în *Rev. Nouă*, an. 4 (1891), p. 90). Deasemenea Gavriil Munteanu în prefața cărții traduse și tipărite de el cu binecuvântarea mitr. Neofit: *Urmarea lui Iisus Hristos* (București 1845), spune între altele în dedicație: „dovadă pentru grija ce purtați, ca sufletestii fii, incredințați de Dumnezeu la păstoria Inalt Prea Sfinției Voastre, să se crească cu hrana cea singur mântuitoare a cuvântului lui Dumnezeu, descoperit și cuprins în sf. Scriptură, este trimiterea a mai multor tineri pe la Universitățile din Austria, Elada și Rusia, spre învățarea cu temei a teologiei”. (Despre traducerea acestei cărți v. P. Gârboviceanu, în rev. *Bis. Ort. Rom.* an. XXV (1901-2), p. 199).

Iulie, iar până atunci să oprească „plecarea la Chişinău a inspectorului seminarului ierod. Dionisie, pentru hotărîta călătorie la Moscva şi Petersburg, ca să nu-şi piarză în zadar vremea şi să nu facă cheltueli de prisos”.¹

Trecură lunile Iulie şi August fără însă ca mitropolitul Neofit să primească din Basarabia vre-o veste, aşa cum îi făgăduise arhiepiscopul Irinarh. Bănuind deci că tinerii urmează poate să mai rămână încă un an în seminarul de la Chişinău, se hotărî să trimeată acolo la 21 Septemvrie 1846, pe protosinghelul Dionisie, inspectorul seminarului Sf. Mitropolii, atât ca să-i cerceteze, cât şi ca să le „întâmpine trebuinţele neapărate ce vor fi având”². Cu acest prilej Neofit scrie şi arhiepiscopului Irinarh, mulţumindu-i pentru râvna şi dragostea duhovnicească arătată faţă de tinerii trimişi acolo spre învăţătură, „dovedind cu aceasta duhul luminat şi râvna religioasă” ce are „pentru luminarea clerului, care în acest veac este mai trebuincioasă de cât oricând, de vreme ce mulţi, supt masca filosofii şi a unii slobozenii rău înţeleasă, să nevoesc în feluri de chipuri a bântui pravoslavnică turmă a lui Hristos”³.

Protosinghelul Dionisie sosi la Chişinău pe la 4 Octomvrie 1846, când arhiepiscopul Irinarh tocmai primise din partea oberprocurorului Protasov oţnoşenia cu data de 21 Septemvrie 1846. prin care era încunoştiinţat că „Prea Sfântul Sinod au hotărât, la 29 August, ca fiii de preoţi din Valahia, carii învaţă în şcoalele Chişinăului, să se sloboază acum întru de a asculta cursurile învăţăturilor în seminarele S. Petersburgului şi a Moscvei, unde să se înveţe aceşti tineri mai cu deosăbire, în materii bogoslovice şi în limba rusească”. Dând de ştire mitropolitului Neofit despre acestea, prin scrisoarea sa din 5 Octomvrie 1846, Irinarh îl roagă să-i răspundă grabnic, spre a şti cum să urmeze cu seminariştii, adică de poate să-i trimeată la Petersburg şi la Moscova, sau să-i mai lase încă un an la Chişinău⁴. Abia la 15 Noemvrie 1846 mitropolitul Neofit

1. Arhiva mitr., dosar 182/1844, ff. 61-2; originalul în l. rusă: ff 60, 65.

2. La plecarea sa în Basarabia „spre a nu se împedica învăţătura seminariştilor cl. IV” al cărui curs se ţinea de protos. Dionisie „cât şi pentru a nu cerca neîndemănări lucrările ce s'ating de inspecţie”, protos. Dionisie a lăsat „indeplinitor într'amândouă aceste sarcini”, pe pitarul I. Penescu. (Arhiva mitr., dosar 21/1846, f. 254).

3. Arhiva mitr., dosar 182/1844, f. 48.

4. *Ibidem*, ff. 67, 72: originalul în l. rusă: ff. 66, 73. Hotărîrea Sinodului

ii răspunde că după părerea sa „n'ar mai fi vreme a se înainta tinerii în acest an la locurile hotărîte, atât pentru întârzierea vremii, cât și pentru greutatea călătorii în vreme de iarnă” și ca atare a socotit potrivit să-i mai lase încă un an la Chișinău¹.

Inapoiindu-se la București, protosinghelul Dionisie raportează mitropolitului Neofit, la 26 Noemvrie 1846, că cercetând pe tinerii aflați în seminarul din Chișinău, s'a încredințat că în ce privește „conduita și sporirea la învățătură ei au dobândit stima respectivilor profesori și îngrijitorii lor”. Iar „pentru ce se atinge de ale lor trebuințe materiale”, a trebuit să răspundă pe deasupra suma de încă 4360 lei, cheltuiți însă „cu cea mai îngrijită economie”².

Am arătat mai sus³ că la 1 Maiu 1846 mitropolitul Neofit ceruse arhiepiscopului Irinarh să-l înștiințeze, la timpul potrivit, despre pregătirile ce trebuiau făcute în vederea trimiterii celor șapte tineri la seminariile din Moscova și St. Petersburg. Ținând seamă de această rugămintă, la 6 Iunie 1847 Irinarh se socoti dator să scrie mitropolitului Neofit „întru această pricină,” mai ales că se apropia și vremea pornirii tinerilor la locurile hotărîte. Îi spune însă că „deosebite puneri la cale... nici cum nu trebuie, mai ales când acești ucenici au să fie duși la Moscva și la S. Petersburg cu inspectorul seminariei protosinghelul Dionisie, carele însuși de față îi va înfățișa”. Apoi „cârmuirile eparhiale și școlnice din Moscva și S. Peterburg, încă de mult au pentru aceasta știință”. Totuși, dacă dorește, Neofit poate să scrie mitropoliților

mai prevedea că „spre mai bună desăvârșire întru acestea, să fie ei slobozi deoarecare materii din învățăturile seminarului, lăsându-să asupra nacealnicilor locali a face întru aceasta, o deosebită orânduială de ceasuri pentru învățătură”. La 13 Noemvrie 1845 arhiepiscopul Irinarh văzând că nu primește nici un răspuns din partea mitropolitului Neofit, îi scrie „de iznoavă” rugându-l să-l înștiințeze dacă este hotărît să mai trimeată „pe arătații tineri... spre ascultarea învățăturilor de seminar la Sanct Petersburg și Moscva, sau pentru că au sosit acum vremea de iarnă, să se mai lase în Chișinău încă pe un an de zile”. (*Ibidem*, f. 69; originalul în l. rusă: f. 68). Scrisoarea aceasta însă s'a încrucișat pe drum cu răspunsul lui Neofit din 15 Noemvrie 1846.

1. *Ibidem*, f. 49.

2. *Ibidem*, f. 54. La cererea făcută de Dionisie, prin scrisoarea sa din 9 Octomvrie 1845, iconomiceasca Pravlenie a Casei arhieresti din Chișinău, cu adresa nr. 424, îl înștiințase că „hrana și sălășluirea celor șapte tineri” costa pe un an întreg 424, 20 ruble argint (*Ibidem*, ff. 36, 37). Din această sumă 303 ruble se plăteau de către Mitropolia Ungro-Vlahiei pentru cei cinci școlari trimiși de ea, iar restul de 121 ruble cădea în sarcina Episcopiei de Râmnic pentru ceilalți doi școlari din eparhia sa.

3. Vezi *supra*, p. 733.

Filaret al Moscovei și Antonie al Petersburgului precum și ober-procurorului sinodal graful N. A. Protasov „încredințând pe ucenici protecsii și îngrijirei lor”¹.

Primind această scrisoare, mitropolitul Neofit răspunde lui Irinarh, la 11 Iulie 1847, mulțumindu-i „pentru frățeasca dragoste și îngrijire” de a-l „înștiința mai din vreme, atât despre pornirea și călătoria celor șapte tineri”, cum și către cine anume urmează să adreseze scrisorile sale de recomandare. Adaogă apoi „că în aceste zile să va face punere la cale pentru pornirea de aici la Chișinău a protosinghelului Dionisie... carele va avea a însoți pe acei tineri seminariști rumâni până la locurile orânduite lor spre învățătură”².

Apropiindu-se vremea plecării lui Dionisie în Rusia, Neofit alcătuește patru „scrisori recomanduitoare” și pe care i le încredințează ca să le înmâneze chiar el celor în drept. Scrisorile acestea poartă toate data de 23 Iulie 1847. Cea dintâiu este adresată mitropolitului Filaret al Moscovei³ și în ea se arată pe larg împrejurările trimeterii celor șapte seminariști la școalele teologice din Rusia. „Cunoscând prețul, înțelepciunea și sfințenia rânduelilor bisericesti ce se păzesc în imperiul Rosii, scrie Neofit, am avut întotdeauna în inima mea dorința d'a face curând sau mai târziu să slujască de model României aceste rândueli: a pune biserica și credincioșii ei de aici pe drumul cel bun al pravoslavniciei învățături creștinești și al moralului, și în sfârșit a dovedi compatrioților Români că cugetările mele în cauza aceasta sânt foarte drepte și că trebuie cu toții a le îmbrățișa”. Aceste gânduri dorind să le înfăptuiască, încă din anul 1844 a chibzuit să trimeată în Rusia șapte fii de preoți, pe care în 1845 i-a așezat în seminarul din Chișinău, unde stând doi ani s'au deprins „atât întru învățatura limbii rusești, cât și în alte științe trebuincioase”. Acum dar încredințează pe trei din acești tineri și anume *Dimitrie Pârâianu*, *Spiridon Bădescu* și *Radu Dimitrie* sub a sa ocrotire „potrivit cu

1. *Ibidem*, ff. 79, 84; original în limba rusă ff. 78, 85.

2. *Ibidem*, f. 80.

3. Filaret Drozdov, vestitul mitropolit al Moscovei († 1867), ierarh de vastă cultură teologică, cu adâncă pricepere în ale Bisericii, cu voință de fier, înzestrat și cu mare tact față de autoritățile laice, a avut timp de 50 de ani o înrâurire covârșitoare asupra bisericii ruse, întrupând în persoana lui și în raporturile bisericesti, toată asprimea regimului țarului Nicolae I (1825-1855). (S. P. Melgunov, *Митрополитъ Филаретъ — дѣятель крестьянской реформы*, Москва 1911, p. 157, apud N. Porovschi, o. s., p. 29).

înalta hotărîre împărătească". „Nu mă îndoesc, încheie Neofit, că veți arunca din când în când asupra lor înțeleptele I. P. S. Voastre observații, spre a se putea face vrednici prin folositoarele învățături ce vor dobândi atât în teorie, cât și în practică, și destoinici propoveduirii cuvântului lui Dumnezeu și îmbrăcați întorcându-se de marea cuviință, înțelepciune și sfințenie, după care trebuie a se cârmui și Biserica noastră din România".¹

O altă scrisoare cu cuprins întocmai fu adresată mitropolitului Antonie al Petersburgului, recomandându-i-se ceilalți patru seminariști: *Petre Romanescu, Ioan Ghermănescu, Nicolae Comănescu și Gheorghe Ioan*².

A treia scrisoare, mai scurtă, este adresată oberprocurorului Protasov³, cu rugămintea ca tinerii trimiși acolo, pe deoparte să se învrednicească și să se norocească de bună primire, făcându-li-se „înlesnirile de care vor avea trebuință", iar pe de alta, ca din vreme în vreme, să arunce asupra lor „un ochiu binevoitor..., pentru care facere de bine nu numai eu și acești tineri, ci și cei ce să vor folosi de ale lor învățături în veci vor mărturisi și vor preda din neam în neam sincera lor recunoștință"⁴.

În sfârșit, a patra scrisoare era către generalul Pavel Kisseleff, pe care Neofit îl cunoștea din vremea alcătuirii Regulamentului Organic și prin urmare știa cât de mult stăruise pentru înființarea seminariilor din Țara Românească. De aceia ține să i spună că „dorind a vedea formarea seminariilor noastre de aici, pre cât vremea, împrejurările și mijloacele iartă, mai sistematice,

1. *Ibidem*, ff. 86, 97; o ciornă în l. rusă: ff. 87, 96.

2. *Ibidem*, f. 97.

3. Conte N. A. Protasov, a fost cel din urmă oberprocuror din vremea țarului Nicolae I. Situația oberprocurorului, asemănătoare cu aceea a miniștrilor, a devenit sub el statornică și bine hotărîtă prin legi. Din îndemnul său a luat ființă un șir de așezăminte noi: *Cancelaria oberprocurorului, Direcțiunea școlilor duhovnicești, Comisiunea școlilor duhovnicești și Direcțiunea economică*. La aceste așezăminte, puse sub conducerea nemijlocită a oberprocurorului, a trecut diferitele ramuri de viață bisericească, supuse până atunci numai Sinodului. N. A. Protasov e socotit unul din cei mai vestiți și mai puternici oberprocurori sinodali din întâia jumătate a veacului XIX, care a condus sinodul vreme de 20 de ani (24 Iunie 1836—16 Ianuarie 1846). Era colonel de cavalerie, elev al unui iezuit și a stat înconjurat de persoane cu mari simpatii pentru catolicism. Dar el nu s'a mărginit numai la reorganizarea Sinodului, ci s'a străduit să unifice și legile administrative și judecătorești din eparhii, pe aceleași baze de centralism birocratic. (N. P o p o v s c h i, o. c., p. 26).

4. *Ibidem*, f. 98; o ciornă în l. rusă: f. 99.

ca să poată da celor chemați a intra în cler o instrucție potrivită cu înalta și sfânta sa chemare; prețuind bunele și strânsele rândueli și reguli și întocmiri ce să păzesc întru acestea în seminariile și academiile bisericești din imperia Rosii“, încă din anul 1844 și-a arătat dorința de a trimete cu cheltuiala Mitropoliei din București „șapte tineri școlari români, fii de preoți, spre a-și face cursul învățăturilor în seminare și academiile bisericești din Rosia, care întorcându-să în Patria lor să poată sluji ca profesori în seminarele de aici“. Il roagă deci să mijlocească pentru „așezarea în seminar a tinerilor școlari“ ca astfel Dionisie să nu fie silit a zăbovi prea mult în streinătate ¹.

În ziua de 24 Iulie 1847 protosinghelul Dionisie porni spre Chișinău, ca de acolo, însoțit de cei șapte seminariști, să meargă mai departe, la Moscova și Petersburg. Despre plecarea lui fu înștiințat și arhiepiscopul Irinarh, cu scrisoarea trimisă de Neofit prin poștă, chiar a doua zi, împreună cu suma de 1200 ruble argint, pe care roagă s'o dea în primirea protosinghelului Dionisie, căci cu a doua poștă are să mai trimească și alți bani rămași ². Dar la 12 August 1847 arhiepiscopul Irinarh răspunde mitropolitului Neofit că a primit scrisoarea sa din 25 Iulie, împreună cu cele 1200 ruble, însă Dionisie „care să cuvenea a ajunge la Chișinău... încă n'a sosit“. Dacă a rămas în București „ar fi bine să grăbească plecarea sa, ca să săvârșească călătoria ce are să facă, cu vreme mai bună“. În cazul când „l'au oprit ceva neprevăzute întâmplări“, întreabă dacă n'ar fi bine să dea voe ucenicilor „a să porni sânguri la seminarele Moscvei și S. Petersburgului, ca să ajungă acolo la începutul cursului învățăturilor“ ³.

Uimit de această știre neașteptată, mitropolitul Neofit răspunde lui Irinarh, la 22 August 1847, că „dacă din vreo întâmplare binecuvântată protosinghelul Dionisie nu va fi sosit la Chișinău până la primirea acestei scrisori „atunci copiii să vor

1. *Ibidem*, f. 100. La 6 Oct. 1847 Kisseleff răspunde mitropolitului Neofit că a primit cu plăcere pe tinerii seminariști trimiși pentru învățătură la Petersburg și i-a recomandat contelui Protasov, care se va îngriji de educația lor. „...De mon côté je ne puis que rendre hommage à la haute sagesse qui a suggéré a Votre Eminence cette disposition, dont je prévois les plus heureux résultats pour le progres des études theologiques en Valachie“. (Ac. Rom., ms. 1082, f. 308; P.-R., *Doc. întem.*, p. 230).

2. Arhiva mitr., *Ibidem*, f. 103.

3. *Ibidem*, f. 127.

porni singuri pe locurile lor, iar păr. Dionisie sosind mai târziu, va porni îndată după dânsii, ca să-i așeze precum sânt rânduiți“. Adaogă apoi că trimete și restul de 800 ruble pentru transportul celor șapte tineri la seminariile din Rusia¹.

Între timp însă protosinghelul Dionisie sosise la Chișinău, iar în ziua de 27 August 1847 el și plecase însoțit de cei șapte școlari, spre Moscova și Petersburg². Dintr'o scrisoare a sa, de mai târziu, aflăm că în ziua de 30 August ajunsese la Chiev. Aici Dionisie a fost primit „cu destulă bunătate“ de mitropolitul locului, care „au cerut să vadă pe copii, pe care i-am și înfățișat. Nu se putea mira în destul de forma îmbrăcămintei lor“³. După o odihnă de două zile, au pornit apoi spre Moscova unde au sosit la 9 Septembrie „de și pe drum, scrie Dionisie, am pătimit vreo două zile din pricina ploilor“. Aici s'a înfățișat mitropolitului Filaret, care având știre mai din nainte de venirea lor, a cerut îndată să vadă pe școlari „a vorbit cu ei, încurajându-i la învățătură și sfătuindu-i părintește“⁴.

După cinci zile de ședere în Moscova, în care timp a așezat în seminarul de acolo pe D. Părăianu, Spiridon Bădescu și Radu Dimitrie, Dionisie însoțit de ceilalți patru școlari: Gh. Ioan, Nic. Comănescu, Petru Roman și I. Ghermănescu au plecat spre Petersburg; unde au ajuns la 18 Septembrie. Chiar a doua zi după sosire, Dionisie a mers la mitropolitul Antonie, apoi la oberprocurorul Protasov și în urmă la generalul Kisseleff, ca

1. *Ibidem*, f. 128.

2. *Ibidem*, f. 141. Cum nu primise de la București toți banii trebuincioși pentru drum, Dionisie a fost nevoit să mai împrumute dela casa arhierescă din Chișinău suma de 1200 ruble argint. Despre acest lucru este înștiințat și mitropolitul Neofit, întâiu de arhiepiscopul Irinarh prin scrisoarea sa dela 1 Sept. 1847, iar apoi de protos. Dionisie prin scrisoarea lui din 26 August 1847, în care lămurește și pricina întârzierii lui pe drum. Astfel spune că a trebuit să zăbovească mai mult de zece zile la Focșani, căci nu-i sosise la Sculeni „voia“ dela arhiepiscopul Chișinăului ca să treacă în Basarabia. Mijlocind pentru aceasta la Iași, s'a întâmplat că mitropolitul — Meletie — era plecat la m-rea Slatina pentru sărbătoarea hramului — Schimbarea la față — când trebuia să facă și pomenirea răposatului mitropolit Veniamin. În Iași a fost câteva zile bolnav și abia la 17 August a trecut Prutul. Sosind la Chișinău a dat însă peste alt necaz, căci arhiepiscopul Irinarh fiind plecat la Akerman a trebuit să-l aștepte câteva zile până s'a înapoiat. În încheiere Dionisie roagă pe mitropolit să trimeată fără zăbavă suma împrumutată, căci Irinarh „se află în cheltuială cu zidirea unei mănăstiri ce i s'a încredințat de Sf. Sinod“. (*Ibidem*, f. 144).

3. *Ibidem*, f. 146: scrisoarea trimeasă din Chiev la 2 Septembrie 1847.

4. *Ibidem*, f. 147: scrisoarea trimeasă din Moscova la 12 Septembrie 1847.

să le înmâneze scrisorile trimese lor de mitropolitul Neofit. Toți trei „s'au arătat mulțumiți de trimiterea tinerilor aici, zicând că prea bine ați făcut. Încă d. Kiselev mi-a zis că n'ar strica să mai trimeteți și alții. I-am spus că aveți acest scop”¹.

Am arătat mai sus² că la plecarea din Chișinău, Dionisie luase cu împrumut de la casa arhierască 400 ruble argint. Despre acest lucru el înștiințase printr'o scrisoare și pe mitropolitul Neofit, rugându-l ca să nu se întârzie trimeterea banilor. Se pare însă că iconomul Mitropoliei din București pierduse din vedere grija ce i se dăduse în această privință. Și atunci arhiepiscopul Irinarh, după o îndelungată așteptare, văzând că nu primește banii, găsi cu cale la 10 Noemvrie 1847, să scrie din nou mitropolitului Neofit, amintindu-i de cele 400 ruble argint ce s'au dat protos. Dionisie „cu chip de împrumutare”³. Mâhnit adânc pentru „neîngrijirea economiei casei sf. Mitropolii”, Neofit răspunse arhiepiscopului Irinarh, la 27 Noemvrie, cerându-i „ertare și trecere cu vederea a aceștii mijlocitei zăbevi, ce nu să cuvenea nici cum a să face”. Spunându-i că i-a trimis banii chiar în acea zi prin poșta rusească, își arată totdeodată îngrijorarea despre călătoria lui Dionisie căci n'a aflat de la el decât că la 29 Octomvrie a plecat din Chiev „și aici nici o știință nu mai este până astăzi din partea cuviosii sale, unde și cum să va fi aflând, și petrecem în mare nedomirire și feluri de gânduri despre această adâncă tăcere din parte-i, așteptându-l cu nerăbdare”⁴.

Nu știm ziua anume când s'a înapoiat Dionisie în țară; bănuim însă că înainte de sărbătorile Crăciunului, căci la 8 Ianuarie 1848, el înaintează Mitropoliei un raport arătând starea bună în care a aflat seminarul „după întoarcerea din călătoria făcută în Rusia”⁵. Curând după aceea, mitropolitul Neofit l-a cinstit cu rangul de arhimandrit. Așa îl aflăm că iscălește raportul său din 3 Fevruarie 1848 când dă socoteală Mitropoliei despre cheltuelile săvârșite cu așezarea celor șapte școlari la

1. *Ibidem*, f. 145: scrisoarea trimeasă de Dionisie din Petersburg la 26 Septemvrie 1847.

2. Vezi *supra* p. 739, n. 2.

3. Arhiva mitr., *Ibidem*, f. 147.

4. *Ibidem*, f. 155. La 15 Dechemvrie 1847, Irinarh răspunde mitropolitului Neofit că a primit scrisoarea din 27 Nov. „și pe lângă dânsa în alăturare 400 ruble argint” (*Ibidem*, f. 165).

5. Arhiva mitr., *dosar* 21/1848, f. 3.

seminariile din Moscova și Petersburg. Astfel el arată că a cheltuit laolaltă 2379, 19 ruble, din care sumă Mitropolia are de plătit, pentru cei cinci școlari ai săi 1770,85 ruble, iar Episcopia Râmnicului restul de 708,34 ruble pentru cei doi școlari ai săi¹.

Frământările ivite în viața noastră obștească de pe urma revoluției din Iunie 1848, au pricinuit strămtorări bănești și în iconomia caselor eparhiale. Lipsite acum de ajutorul Casei Centrale, ele nu izbuteau să-și preîntâmpine singure „nici cele mai neapărate cheltueli”. Firește, această lipsă de bani amenința Episcopia Râmnicului să nu mai poată plăti cheltuelile trebuincioase pentru întreținerea celor doi școlari trimiși pe socoteala sa în Rusia². Se ivi de aici o lungă corespondență între Mitropolia din București și Episcopia Râmnicului³, pe chestia banilor „analoghiși” în sarcina Episcopiei și care la 1 Septemvrie 1849 se ridicau la suma de 286,44 ruble⁴.

La 27 Iulie 1849 mitropolitul Neofit, aflându-se la Constantinopol pentru căutarea sănătății sale șubrede, după sfătuirea ce a avut cu patriarhul ecumenic, s'a retras din scaunul de mitropolit al Țării⁵. Atunci ocârmuirea Mitropoliei Ungro-Vlahiei a fost încredințată de Domnitorul Barbu D. Știrbeiu, vicarului Nifon Sevastis, care din primele zile ale păstoriei sale, a dovedit aceeași purtare de grijă și aceeași părintească înțelegere tinerilor trimiși să-și desăvârșească învățăturile în seminariile din Moscova și Petersburg.

Dar depărtarea de țară precum și viața petrecută între streini

1. Arhiva mitr., dosar 182/1844, f. 171. Mitropolia întreținea trei școlari la Petersburg și doi la Moscova, iar Episcopia Râmnicului unul la Petersburg și altul la Moscova. Deosebit de cheltuelile ce se urmau cu întreținerea lor, arhim. Dionisie, prin raportul său din 5 Iulie 1848, roagă Mitropolia să le mai adaoge, după cererea lor stăruitoare, „cel puțin câte o rublă jumătate de fiecare pe lună” pentru „lucruri de nevoie... precum: cumpărare de hârtie, condee, cărți și alte asemenea...” (*Ibidem*, f. 201).

2. *Ibidem*, f. 209: adresa Episcopiei Râmnicului din 29 Sept. 1848 către Mitropolia Ungro-Vlahiei.

3. *Ibidem*, ff. 176, 187, 188, 207, 209, 214.

4. *Ibidem*, f. 213.

5. Textul demisiei în românește, grecește și franțuzește, Ac. Rom., ms. 1065, ff. 182, 184, 187, 189; s'a publicat cu câteva greșeli de C. Erbiceanu, rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. XXVIII (1905), p. 745; reprodus după ms. citat, de preotul Ioan Răuțescu, *Mănăstirea Aninoasa din județul Muscel*, Câmpulung 1933, pp. 199—200.

vreme de peste patru ani, se vede că apăsau prea greu pe inima și sufletele unora din tinerii români aflați în seminariile din Rusia. Firi mai slabe și poate mai neobișnuite cu asprimea cliimei, și cu traiul pe alte meleaguri, câțiva din ei încep să se vaete de felurite boli sau să arate semne vădite de nerăbdare, pentru continuarea învățăturilor, stăruind prin diferite mijloace să fie aduși în țară. Astfel la 2 Ianuarie 1849 Spiridon Bădescu trimete mitropolitului Neofit o plângere că „de când a intrat în seminarul din Moscova, neprecurmat l-au cercat boalele, ce sau din răceală, sau din vreo altă pricină neînțeleasă nici de doctori” nici de el, „i-au desmădulat constituția foarte” în cât se vede „cu durere de cap neîncetat, c'o slăbiciune de piept și o tușire din vreme în vreme” tot mai puternică. Fiind „bolnav în toată vremea și slăbănogit”, se roagă să fie adus „în sânul Patrii” până când îl mai „însoțește viața” și nu i se va apropia sfârșitul pe pământ străin¹. Se pare însă că mitropolitul Neofit n'a dat nici o urmare acestei scrisori și ea a rămas fără răspuns. Dar la sfârșitul lunii August 1849 Mitropolia primește din partea arhiepiscopului Irinarh al Chișinăului o adresă prin care i se face cunoscut că „Spiridon Bădescu, unul din cei trei tineri din Valahia la seminarul din Moscova, după băgarea de seamă ce i s'a făcut de către doctorii seminarului, s'a cunoscut slab la sănătate și dintr'aceasta împiedicându-se înaintarea lui la învățătură, s'a găsit de cuviință de către Prea Sfântul Îndreptătorul Sinod a să întoarce aici în patria sa, ținerea lui pă viitor cunoscându-se fără de nici un folos”.

Nifon Sevastis, noul cărmuitor al Sfintei Mitropolii, răspunde atunci arhiepiscopului Irinarh, la 15 Septembrie 1849, că „în lipsa pâr. Neofit, mitropolitul Ungrovlahiei, care au încetat din lucrările Sfintei Mitropolii a acestei țări, după demisia ce a dat din pricina patimilor hronice de care este coprins”, a trimis banii trebuincioși pentru călătoria lui Spiridon Bădescu de la Moscova până la București, în sumă de 27 imperiali, rugându-l să-i înainteze unde se cuvine „a i să înlesni venirea sa aici în patrie”.²

Primind acest răspuns, Irinarh înștiințează pe Nifon, la 13 Februarie 1850, că i-au sosit banii trimiși pentru călătoria în patrie a tânărului Spiridon Bădescu „cel ce s'a arătat, după

1. Ac. Rom. ms. 1067, f. 516; cf. P.-R., *Doc. întem.*, pp. 240-1.

2. Arhiva mitr., dosar 182/1844, f. 217.

slăbiciunea sănătății, fără bună nădejde de a urma învățătura”¹. Pe lângă aceasta, la 10 Martie 1850, Consulatul rusesc din Principate comunică Marei Vornicii adresa oberprocurorului sinodal că dintre cei trei băeți de preoți rumâni, trimiși la învățatură în seminarul din Moscova „Spiridon Bădescu s'au găsit cu totul nedestoinic a prelungi învățătura din pricina slăbitei lui sănătăți... și că după înțelegerea făcută din partea cârmuirii bisericesti din Valahia pentru a lui întoarcere în țară, s'au făcut punere la cale ca să se trimită acest seminarist în București”². La 30 Martie 1850 arhiepiscopul Irinarh scrie din nou lui Nifon, că după dezlegarea Sf. Sinod, din 2 Dechemvrie 1849, Pravlenia seminarului din Moscova a pornit la 24 Fevruarie 1850 pe tânărul Spiridon Bădescu spre patria sa³.

După plecarea în țară a lui Spiridon Bădescu, ceilalți doi tineri rămași în seminarul din Moscova și anume Radu Dimitrie și Dimitrie Pârâianu încearcă și ei pe diferite căi și sub felurite pricini să părăsească școala. Astfel, la 30 Septemvrie 1850, fiecare trimete Mitropoliei din București câte o jalbă lungă, plângându-și lipsurile și cerând ca să li se ia „în băgare de seamă strâmtorările și necazurile” ce îndură de atâta vreme⁴. Aceste jălbi au fost înaintate mitropolitului Nifon prin mijlocirea preotului Ioan Călărășanu de la biserica Domnița Bălașa⁵. La rândul său, preotul Ioan Călărășanu face și el la 31 Octomvrie o jalbă, la care alătură pe cele două primite de-la Moscova, și arată mitropolitului Nifon amărăciunile și nevoile îndurate de cei doi școlari, pe care el i-a sfătuit „ca să rabde, scriindu-le peste 20 scrisori și primind îndoite de la dânșii. Pe Radu Dimitrie, care îi este „nepot de soră, l-a ajutat cu ceia ce a putut, trimetându-i bani în mai multe rânduri; și aceasta a făcut-o nu pentru că îi este nepot „ci pentru talentul lui, ce Dumnezeu l-a înzestrat”. Inșă cele două jălbi ale lor, adresate acum Mitropoliei, l-au adus și pe el „în adâncă mâhnire” și de aceia roagă să fie luate în cercetare „spre a li să face ajutorul cerut... fiind și ei

1. *Ibidem*, f. 254; original în l. rusă: 253.

2. *Ibidem*, f. 247.

3. *Ibidem*, f. 248; originalul în l. rusă: f. 255.

4. *Ibidem*, ff. 229—232; jalba lui D. Pârâianu; ff. 228, 233—241 jalba lui Radu Dimitrie.

5. La 15 Iunie 1843 duhovnicul Ioan Călărășanu se învoește a fi preot la biserica Domnița Bălașa cf. Emil și Ion Vîrtosu, *Așezămintele brâncovenesti. O sută de ani dela înființare 1838—1938*, București 1938, p. 195.

oameni trecuți în vârstă de 25 de ani", căci de nu „atunci siliți or să fie să rămâie niște țârcovnici, iar nu profesori, precum sânt croiți". Părerea sa este să se scrie „încă de acum către Prea Sfântul Sinod, pentru intrarea lor în Academia de Chiovor de Moscva, unde să va chibzui mai bine". Cât privește pe nepotul său Radu Dimitrie, să chezășuește el „a plăti suma de 300 ruble argint ce cere a i să trimită în mână pe an, din care să se îmbrace, să se hrănească și să-și cumpere cărțile trebuincioase" ¹.

Despre starea tinerilor aflați în seminarul din Petersburg avem știri cam din aceeași vreme și la fel de triste. Astfel, la 1 Dechemvrie 1850, cunoscutul călugăr moldovean, ieromonahul Chiriac ², întorcându-se din Rusia, unde călătorise pentru aducerea Sf. Mir ³, scrie mitropolitului Nifon, că a văzut cu ochii săi „necazurile și lipsurile" pe care le îndură cei patru seminariști trimiși la Petersburg. „Păcat de acei bărbați, scrie el, că după

1. Arhiva mitr., *Ibidem*, ff. 227. 242. Mitropolitul Nifon scrie următoarea rezoluție pe jalba pr. I. Călărășanu: „Să se ia în băgare de seamă la vremea incheierii bugetului anului viitor".

2. Episcopul Melhisedec, *Viața și scrierile lui Grigorie Tamblac*, în *An. Ac. Rom.*, t. VI ² (1883), p. 63, spune că l-a cunoscut pe „duhovnicul Chiriac, carele cunoștea limba slavonă și carele a tradus multe cărți din slavonește, parte tipărite, parte rămase în manuscripte". De neam era din Siștovul Bulgarie. Venise în Moldova de mic copil cu tatăl său care a fost apoi preot în Bârlad, iar Chiriac a intrat în mănăstirea Secu, unde apoi s'a și călugărit. A murit prin preajma anului 1878. De la el ni se păstrează următoarele traduceri: *Viața starețului Paisie* (Neamț 1836); *Praștia* (Neamț 1837, București 1858, 1937); *Hronograful Sf. Dimitrie al Rostovului* (Neamț 1837) și *Cronica lui Baroni* (*Ac. Rom.*, ms. rom. 1238, 1239, 1240, 1241).

3. Despre călătoria sa în Rusia v. G. Giuglea, *Călătoriile călugărului Chiric de la mănăstirea Secu*, București 1937 (extras din rev. *Bis. Ort. Rom.* an. 54 (1936), pp. 33-131). În legătură cu școlarii români aflați în seminarul din Petersburg, Chiriac scrie următoarele: „Apoi a doua zi m'am dus la seminarie la profesorul Bogosloviei, părintele Leontie, ca să-mi iau ziua bună. Și mai ales că mă făgăduisem să mă mai întâlnesc cu niște băieți ce era din Țara Muntenească și învăța acolo în seminarie, ca să le arăt o ciornă ce-o alcătuisem, ca să mi-o prescrie și să o trimit eu prin poștă la mitropolitul Bucureștiiului, ca să le mai adauge ceva pe lângă cheltuiala ce li se trimetea până acum căci îi tare puțină. Și așa luând și de la dânșii o scrisoare către părintele, Dionisie, carele i-au fost dus acolo, m'am pornit întovărășit cu vre-o doi dintr'înșii, căci era patru, și ne-am dus la Talpanu, carele mult s'au bucurat căci ne-am văzut și pentru că l-am cercetat". (pp. 114-5). Scrisoarea trimisă arhim. Dionisie se află acum la *Ac. Rom.*, ms. 3128; ff. 456-7 (cf. Ionașcu, *Mat. doc.*, p. 79).

atâta stăruință ce au la învățătură și sporesc mai mult decât alții, puțină îngrijire au de ei, ca să li să trimită cuviincioasa cheltuială". Roagă deci pe mitropolit să le adaoge „măcar câte 3 carbovănțe pe lună fieștecăruia,.. că în mare sporire să află acești copii... că tuturor li-i de mirare pentru răbdarea lor, pe care ei cu duhul bărbăției toate le suferă, ca să nu vie spre rușinare în Patria lor, ci spre cinste"¹.

Se pare că toate sfaturile și îndemnurile date de sachelarul Ioan Călărășanu, nepotului său Radu Dimitrie, au fost zadarnice, căci la 8 Ianuarie 1851 el trimete mitropolitului Nifon o jalbă, iscălindu-se „Irodion Mitran“, în care spune răspicat că pe viitor nu mai poate rămâne „în societatea contovarășilor“ săi de învățătură, dacă nu i să face „îndestulare după puncturile următoare“: 1. să i se trimeată cât mai curând în mână suma de trei sute ruble argint, cu care să-și plătească datoriile ce are la Moscova și în București; 2. dacă nu se va scrie de îndată Sf. Sinod ca să fie trecut de la August 1851 în Academia din Chiev; 3. dacă nu i se va da voie și bani ca într'o vacanță să vină în țară spre a rosti soarta surorilor și a mamei sale; 4. dacă pe viitor, cât se va afla la învățătură, nu i se va da în mână pe fiecare an câte 300 ruble argint. De nu i se va face îndestulare „fără de nici o schimbare la aceste patru puncte“, atunci să fie înapoiat în țară „fără zăbavă“². Bănuim însă că Radu Dimitrie nu făcuse toate aceste cereri îndrăsnețe decât cu scopul ca să-și acopere purtarea rea pe care o avea în seminar. În adevăr, la 21 Maiu 1851 conșulul rus Halcinski comunică mitropolitului Nifon hotărîrea oberprocurorului Sf. Sinod „despre trimeterea în țară a tânărului Rodion Dimitrescu“³. În urma acestei înștiințări neplăcute, mitropolitul Nifon porunci la 2 Iulie 1851 icono-

1. Arhiva mitr., *Ibidem*, ff. 243–4. La 19 Nov. 1850 Pravlenia seminarului din Moscova trimele Mitopoliei Ungrovlahiei o „prescriere din Condica pentru învățătura ucenicilor... din despărțirea de sus a Bogosloviei pe anii 1849–5: Petru Romanescu, Gheorghe Ionescu, Ioan Ghermănescu și Nicolae Comănescu“. Din această „prescriere“ reiese că toți patru aveau „merite foarte bune și sârguință totdeauna cu osârdie; înaintări și purtări foarte bune“ (*Ibidem*, ff. 269, 275).

2. *Ibidem*, ff. 273–4.

3. *Ibidem*, f. 292: „După arătarea ce au făcut Pravlenia duhovniceștii Academii de Moscova, s'au dovedit că Rodion Dumitrescu are haracter zburdalnic și purtare atât de nebunatică, cât nimenea nu-ș poate închipui. De aceia n'au putut fi mai mult răbdat în seminare, fiindcă și măsurile toate ce au

mului casei Sf. Mitropolii să răspundă în „primirea sachelarului Ioan Călărășanu, unchiul pomenitului școlar, suma de 141 ruble, ca însuși să îngrijească a-i trimite îndată numitului, spre a să întoarce în țară”¹.

Ingrijorat oarecum de știrile neplăcute, primite din atâtea părți, despre starea seminariștilor aflați la școalele bisericești din Rusia, mitropolitul Nifon se hotărî, pe la sfârșitul lunii Ianuarie 1851, să le trimeată o scrisoare personală, spunându-le între altele: „credeam că niște asemenea școlari, inzestrați cu atâtea științe, cu așa bună disciplină și morală și cu mijloacele ce aveți din țară, veți fi ajuns la adevăratul rezultat al învățăturilor unui curs de ani destul [de] îndelungat pentru niște tineri pregătiți”. Deaceia le cere să-i trimeată o „știință lămurită”, de înaintarea ce au dobândit la învățături „ca să putem eși din orice bănuială [ce] ne-ar face să ne îndoim despre silința și râvna ce trebuie să aveți în dobândirea luminilor pentru care sunteți trimiși și care trebuie s'o împărtășiți fraților voștri ce vă așteaptă”².

La 19 Aprilie 1851, cei patru tineri, aflați în seminarul din Petersburg, răspund mitropolitului Nifon plini de bucurie că „după un timp de șase ani”, când se socoteau „cu totul părăsiți în mijlocul streinilor”, se văd acum cercetați cu atâta grijă părintească de însuși mitropolitul țării. După ce deslușesc învățăturile urmate până atunci în seminar, ei roagă să se facă mijlocirile convenite ca la 15 August să fie trecuți în Academia duhovnicească³.

Înainte însă de această scrisoare Mitropolia făcuse întrebare, la 26 Martie 1851, seminariilor din Moscova și Petersburg, dacă după terminarea examenelor, școlarii români aflați acolo, vor putea fi trecuți în Academie și cam ce cheltuială pe an va

întrebuințat Stăpânirea, au rămas deșarte. Pentru aceasta dar s'au cunoscut de neapărat grabnica scoatere a lui din numărul seminariștilor și a-l întoarce în Valahia”.

1. *Ibidem*, f. 293. Trimeterea în țară, în împrejurări așa de neplăcute, a lui Radu Dimitrie, a îndemnat pe tovarășul său de școală D. Pârâianu să adreseze mitropolitului Nifon o scrisoare, la 12 Oct. 1851, încercând să-i ia apărarea și spunând că este nevinovat și a căzut doar jertfă pentru îndrăzneala lui de a nu mai tăcea și răbda. Se roagă să fie primit cu dragoste, căci „naturala l-a inzestrat cu talente vrednice, iar viitorul va dovedi ce fel de om este el”. (*Ibidem*, ff. 519, 322).

2. *Ibidem*, fi 278.

3. *Ibidem*, ff. 439—440.

trebui pentru întreținerea lor¹. La 21 Iunie 1851 Pravlenia seminarului din Petersburg răspunde Mitropoliei că „cei patru studenți din Valahia pot fi vrednici de-a trece spre desăvârșirea celorlalte duhovnicești științe în Academie, de la August curgător”. Pentru întreținerea fiecărui student arată că se cere pe an 143 ruble și deosebit „mai trebuie a să face îmbrăcăminte la fiecare în preț de 34 ruble”². Pravlenia seminarului din Moscova a răspuns la 25 Iunie 1851, că „ar cunoaște vrednic să treacă în Academie, după înaintarea în științe și temeinica lui purtare, numai pe ucenicul Dimitrie Pârâianu”. Cum însă cursurile Academiei din Moscova s'au început încă din anul 1850, s'a chibzuit că este mai bine ca el să meargă la Chiev „unde și clima poate să-i fie mai primită pentru a lui sănătate”. În acest scop s'au făcut toate mijlocirile trebuincioase prin oberprocurorul Sf. Sinod, care la 4 Iunie a și dat încuviințarea cerută „pentru mutarea românului D. Pârâianu la Duhovniceasca Academie din Chiev”. Mai rămâne doar ca Mitropolia să trimeată alte 34 ruble pentru îmbrăcăminte, precum și 85 ruble pentru întreținerea lui în Academie pe timp de un an³. Pe temeiul acestor răspunsuri la 10 August 1851 mitropolitul Nifon poruncește iconomului Sf. Mitropolii să trimeată la Petersburg 423 ruble argint pentru facerea „uniformelor”, cumpărarea de cărți și ținerea celor patru școlari în Academie, până la sfârșitul anului 1851,⁴ iar la Chiev să trimeată 84, 42 ruble, acestea din urmă socotindu-se împreună alte 55 ruble în seama episcopiei de Râmnic, pentru școlarul ei mutat acolo dela Moscova, precum și pentru cel de la Petersburg.

După intrarea lor în Academia din Petersburg la 21 Dec. 1851 studenții Nic. Comănescu, Gh. Ionescu și Ioan Ghermănescu se socotiră datori se mulțumească mitropolitului Nifon, printr'o scrisoare comună, pentru părinteasca purtare de grijă ce neconținut le arată⁵.

Redeschiderea seminarului din București, la 24 Maiu 1851⁶ și noua împărțire a învățăturilor cuprinsă în programa aprobată

1. *Ibidem*, f. 297.

2. *Ibidem*, f. 299; originalul în l. rusă: ff. 298. 302.

3. *Ibidem*, ff. 304, 307; originalul în l. rusă: ff. 303, 408.

4. *Ibidem*, ff. 300—1. Academia din Chiev răspunde Mitropoliei de primirea banilor la 17 Oct. 1851 (*Ibidem*, f. 315), iar cea din Petersburg la 19 Oct. 1851 (*Ibidem*, f. 317).

5. *Ibidem*, ff. 469, 476.

6. cf. P.-R. *Doc. întem.*, pp. 265-8.

de Știrbei Vodă la 7 Maiu 1852¹, îndemnară pe mitropolitul Nifon să se gândească serios și la pregătirea temeinică a viitorilor dascăli, trimiși cu acest scop în școalele streine. Ca atare, la 23 August 1852, el scrie tinerilor studenți aflați în Academiiile din Petersburg și Chiev, ca să-i trimeată „cât mai în grab o deslușită descriere asupra științelor și a limbilor trecute până atunci, precum și ce grad a luat fiecare la examinare”². Pe deoparte mitropolitul dorea să se încredințeze dacă învățăturile primite „corespund cu prisos cheltuelilor făcute” pentru întreținerea lor, iar pe de alta trebuia să știe în câți ani vor săvârși cursurile Academiei, și când urmează să se înapoeze în țară spre a fi rânduiți profesori pe la seminarii.

Bănuind că poate mitropolitul Nifon nu primise nici una din scrisorile trimise până atunci de ei, îi deslușesc printr'un lung răspuns tot șirul învățăturilor urmate de la intrarea lor în seminarul din Chișinău și până la trecerea în Academie. Astfel Petre Romanescu, prin scrisoarea sa din 15 Oct. 1852, spune că „la examenele pe care le-am dat până acum, de când sunt aici, de și nu m'am învrednicit de nescareva laude triumfale, niciodată n'au rămas rușinat, pe lângă toată nepărtinirea”. Arată apoi că se simte în stare a preda științele urmate, așa după cum le-a ascultat și după cum va cere trebuința. Din limbile latină, elină și germană poate să traducă, nu însă fără ajutorul lecsiconului, iar cu cea franceză abia a început a să îndeletnici³. Ceilalți trei studenți, Gh. Ionescu, Nic. Comănescu și I. Ghermănescu răspund la olaltă printr'o lungă scrisoare, cu data de 28 Oct. 1852, înșirând toate științele urmate timp de patru ani în seminarul din Petersburg și adăogând apoi pe cele ascultate în Academie⁴. Se plâng însă că în curgere de șase ani au fost „cu totul părăsiți, fără de nici o îngrijire, fără de nici un ajutor... fără de nici o îndemnare prin cuvinte” din partea celor care i-au trimis la învățătură! „Nu se îngrijește așa de tinerii trimiși la învățătură, de la care Patria așteaptă ceva bun și de la care cândva va putea să le ceară după dreptate osteneli și foloase mai mult

1. *Ibidem*, pp. 281-9, 290-1.

2. Arhiva mitr., dosar 182/1844, f. 337.

3. *Ibidem*, ff. 355-8.

4. „Acum în Academie ascultăm următoarele învățături: Intrare în Teologia dreptcredincioasă; Filosofia; Teologia rațională și Etica; Logica și Psihologia; Istoria Filosofiei și Istoria generală; Fizica; Matematica și limbile: Latină, elină Iudaica, Germană și Franceză (*Ibidem*, f. 353).

decât de la ceilalți fii ai săi.,. Aici să află încă și din alte țări tineri trimiși la învățătură: doi din Grecia, unul din Bulgaria și doi din Moldova". Pentru aceștia din urmă „însuși Măria Sa Prințul a hotărît câte 350 galbeni pe an. Afară de aceasta, pentru deosebite întâmplări a îndatorat pe părintele Scriban rectorul seminarului din Iași, a se îngriji de trimișii tinerii cu scumpătate". La sfârșit roagă să li se îmbunătățească și lor soarta „comparat cu scopul, cu vârsta, cu școala și cu clima" în care ei se află¹.

Primind aceste răspunsuri, mitropolitul Nifon socoti potrivit să scrie din nou tinerilor studenți, la 3 Fevruarie 1853, spunându-le că a rămas „mulțumit de sinceritatea descrierii" ce i-au făcut. Ar dori însă ca ei să deprindă „a cunoaște bine și fundamentul muzicii vocale, pe care poate s'o introducem și în țara noastră". Limbile latină și elină dorește să le învețe „în toată perfecția lor, fiindcă acestea sânt izvoarele literaturii bisericești". Iar mai departe adaugă: „Ne ziceți că suferiți de dorul Patriei și monotonia streinătății; noi știm că acesta este unul din simțurile cele mai de căpetenie ale omului. Dar cunoaștem și aceasta că a suferi în junețe este o școală nouă, în care trebuie a se deprinde cineva, pentru ca să poată simți mai bine empreșiile de fericire ale matorității și să știe a se lupta împotriva valurilor ce adesea tălăzuesc viața omenească". Le făgăduiește însă că le va mai adăoga o sumă de bani, pe lângă cei primiți până acum, ca să fie pentru cumpărare de cărți și alte înlesniri trebuincioase².

Cu toate povăturile bune primite din partea mitropolitului Nifon și cu tot ajutorul bănesc ce le mai adăogase, după termi-

1. *Ibidem*, ff. 353, 359.

2. *Ibidem*, f. 356. La 6. Fevruarie 1853 mitropolitul Nifon scrie și Pravleniei Academiei din Petersburg, cerând ca tineri studenți români care se pare „că n'au priceput misiea pentru care s'au trimes a se pregăti cu învățăturile d'acolo", să fie îndemnați „a nu trece cu vederea nici una din elementele ce le-ar trebui ca să ajungă a fi vrednici de chemarea lor". Deasemenea roagă să i se arate „câtă sumă de bani le-ar mai trebui adăogată la ceea ce li să dă pentru cumpărătoria cărților și altor înlesniri în parte-le" (*Ibidem*, f. 369) Rectorul Academiei din Petersburg răspunde lui Nifon la 16 Martie 1853, că „a sfătuit pe tinerii din Valahia despre adevărata țintă a orânduirii lor în Academie". În ce privește „mijloacele informării și a ținerii lor... le este de neapărată trebuință bani spre cumpărare de cărți și spre oarecare îndeplinire la îmbrăcămintea de iarnă". (*Ibidem*, f. 405; originalului în l. rusă: f. 404). În urma răspunsului Academiei, se hotărăște a li se mai face, de la 1 Iulie 1853 înainte, un adaos de câte 4 ruble pe lună de fiecare. (*Ibidem*, f. 376).

narea anului al doilea la Academie, studenți Gh. Ionescu și Nic. Comănescu se hotărăsc să plece în țară. Astfel prin scrisoarea lor din 26 Iunie 1853, ei arată Mitropoliei că „după o curgere de opt ani de zile” de când patimesc „de schimbarea hrăni și... a severii clime de nord”, s'au încredințat „că a urma mai mult tragerii unor astfel de dorinți”, pentru ei este „pierzător, iar pentru Stăpânire cu totul fără folos și zadarnic”. De aceea „spre a depărta și pericolul, vieții ce îi ameliță și zadarnicile cheltueli”, cer să se facă cuviincioasele puneri la cale ca să se întoarcă în țară¹.

Mâhnit de această știre, primită tocmai când aștepta „a culege roadele însemnatei jertfiri din partea Statului”, mitropolitul Nifon scrie la 17 Iulie 1853 Pravleniei Academiei din Petersburg, poftind-o „a intra în cercetarea aceștii pricini și dacă într'adevăr va dovedi că ori clima sau alte împrejurări extraordinare i-au adus în starea în care arăt că sânt și că într'adevăr nu mai pot urma la învățătură” să-l înștiințeze, arătând totdeodată „și gradele învățăturilor ce vor fi primit la fiecare știință”².

Înainte însă de primirea scrisorii de mai sus, adică la 6 Iulie 1853, Rectorul Academiei din Petersburg comunicase Mitropoliei din București cuprinsul cererii date lui de cei doi studenți, ca să facă punerea la cale pentru trimiterea lor în Patrie, căci ruina sănătății „i-a ajuns la cel mai de pe urmă grad”. Pe lângă aceasta mai arăta că doctorul Lebedinski a încredințat că cei doi studenți „pe vremea aflării lor în Academie adesea pătimeau... Comănescu de revmatism necurmat la încheeturi, cu revărsarea de sânge în piept, iar Ionescu adesea a fost supus răvărsării de sânge în cap și de slăbiciunea vederii. Și măcar că pomenitele boale prin ajutoare doctoricești se tămăduiau, dar prea lesne iarăși din cea mai mică pricină să întoarceau”³.

În urma lămuririlor date de rectorul Academiei și fără să mai aștepte vreun răspuns la scrisoarea sa, mitropolitul Nifon înaintează Domnitorului Barbu Știrbei un raport cerând înalta dezlegare atât pentru înapoerea în țară a celor doi studenți, cât și pentru slobozirea sumei de 425 ruble trebuincioase pentru cheltuiala drumului lor de la Petersburg până la București⁴.

1. *Ibidem*, f. 377.

2. *Ibidem*, f. 378.

3. *Ibidem*, f. 386; originalul în l. rusă: ff, 385, 389. Scrisoarea rectorului a sosit în București la 27 Iulie 1853.

4. *Ibidem*, f. 387. Acest raport, din 31 Iulie 1853, a fost înaintat prin Departamentul bisericesc. La 14 August 1853 Depart. bis. răspunde Mitropoliei

Între timp episcopul Calinic al Râmnicului, aflând despre înapoerea în țară a celor doi studenți, scrie mitropolitului Nifon, la 31 Iulie 1853, ca să fie aduși și cei doi tineri ținuți cu cheltuiala episcopiei, căci are „neapărată trebuință acum cu prilejul deschiderii seminarului, fiind loc vacant încă de doi profesori și decât să înființăm alții streini... mai bine să fie aceia, decât în urmă a rămânea pe dinafară, fără nici un fel de ocupație”¹. La 14 August 1853 mitropolitul Nifon răspunde lui Calinic, arătându-i împrejurările care au silit întoarcerea în țară a celor doi școlari trimiși la Petersburg cu cheltuiala Mitropoliei. „Frăția Voastră însă dacă cunoașteți neapărata trebuință a întoarcerii celor doi școlari ai Episcopiei, mai înainte de a-și desăvârși cursul învățăturilor, veți face cele ce veți socoti de cuviință”².

După primirea banilor ceruți de la Casa Centrală pentru cheltuiala drumului celor doi studenți, la 28 August 1853 mitropolitul Nifon scrie Rectorului Academiei din Petersburg că „din scrisorile primite cunoscând cu destulă părere de rău că nu mai este cu putință de a mai rămânea pomeniții școlari acolo, spre a putea săvârși cursul învățăturilor”, s'a chibzuit întoarcerea lor în țară. Ca atare trimete suma de 426 ruble argint „cât s'a socotit de ajuns pentru cheltuiala transportului lor până aici și cumpărătoria de cărți de care vor avea neapărată trebuință”. Roagă deci să li se dea în primire acești bani și totdeodată să trimeată Mitropoliei „o însemnare de învățăturile ce vor fi trecut acești doi școlari decând să află acolo”³. Scrisoarea aceasta împreună cu banii, a ajuns la Petersburg tocmai la 5 Noembrie. După ce primiră și pașaportul, la 17 Noembrie 1853 cei doi studenți scriu mitropolitului Nifon că în acea zi au pornit spre țară, prin Varșovia⁴.

că Secretariatul Statului i-a comunicat că Măria Sa Prințul „a primit aceste cereri” (*Ibidem*, ff. 388, 393).

1. *Ibidem*, f. 390. La 10 August 1853 Calinic trimete mitr. Nifon o altă scrisoare, stăruind pentru întoarcerea în țară a studenților Petre Romanescu și Dimitrie Pârâianu (*Ibidem*, f. 415).

2. *Ibidem*, f. 391. În urma acestui răspuns Calinic cere Depart. bis. dezlegarea cuvenită precum și banii trebuincioși pentru întoarcerea în țară a studenților pomeniți (*Ibidem*, f. 452).

3. *Ibidem*, f. 397.

4. *Ibidem*, f. 418. La plecare, ceilalți doi studenți Petre Romanescu și Ioan Ghermănescu, rămași mai departe în Academie, le-au dat câte o scrisoare pentru mitr. Nifon (*Ibidem*, ff. 437—8, 441).

În preajma sărbătorilor Crăciunului cei doi studenți sosiră la București. Dar până la orânduirea lor în vreo slujbă potrivită pregătirii ce aveau, Mitropolia se socoti datoare să le înleznească mijloacele de traiu. Deaceia la 2 Ianuarie 1854 mitropolitul Nifon aduce la cunoștința comisarului austriac din Principate, generalul Budberg¹, starea acestor tineri, care „fiind oamei săraci și fără părinți, s'au luat în băgare de seamă neapăratele trebuințe ce au” și care se ridică la suma de 2734 lei, cât urmează a li se da de la Casa Centrală².

La câteva luni după plecarea în țară a celor doi studenți, se hotărî să părăsească Academia și Petru Romanescu. Prin scrisoarea lui din 23 Fevruarie 1854 el înștiințează pe mitropolitul Nifon că „ne mai putând suferi mai mult streinătatea și clima cea aspră și dărăpănătoare” dorește să se întoarcă în Patrie³. Primind scrisoarea, mitropolitul Nifon o trimete, la 26 Martie 1854, episcopului Calinic, cu arătarea că hotărîrea numitului, de a veni în țară, o socotește „rezemată pe temeuriile unei judecări prea slabe”, din care „se înțelege cât de puțin zel a trebuit să aibă la împlinirea scopului pentru care s'a trimis și prin urmare cât de neînsemnată înaintare ar face în viitor la împlinirea învățăturilor sale, de unde se înțelege că cheltuelile ce ar urma cu o mai întinsă ținere a lui acolo n'ar aduce mai mult folos decât cela ce a putut dobândi până acum”⁴. În adevăr, episcopul Calinic răspunse mitropolitului Nifon, la 2 Aprilie 1854, că și el socotește șederea mai departe în Rusia a celor doi studenți ținuți de episcopia Râmnicului, „a fi pricinuitoare numai de niște cheltueli zadarnice” și prin urmare a mijlocit la Departamentul Credinței pentru aducerea în țară „a pomeniților tineri, spre a-i orândui profesori la seminariul episcopiei, de se vor cunoaște destoinici”⁵.

Războiul ruso-turc început chiar în vara anului 1854 și ocuparea Țărilor Române de către oștile austriace, au întrerupt

1. Se știe că în timpul războiului din Crimeia, Principatele Române au stat, de la 5 Oct. 1854—25 Iunie 1856, sub ocupația austriacă.

2. *Ibidem*, f. 430. Depart. bis. comunică Mitropoliei, la 4 Fevr. 1854, că „d. Comisarul împărătesc a autorizat Departamentul să sloboază ceruta sumă de 2734 lei pentru întâmpinarea cheltuelilor susținerii celor doi școlari „aduși din Rusia” (*Ibidem*, f. 433).

3. *Ibidem*, f. 458.

4. *Ibidem*, f. 457.

5. *Ibidem*, f. 456.

vreme de aproape doi ani legăturile noastre cu Rusia. Se înțelege că în tot acest răstimp încercările Mitropoliei de a trimite la Academiiile din Petersburg și Chiev banii trebuincioși pentru întreținerea studenților români, aflați la învățătură acolo, au rămas zadarnice. Chiar Secretariatul Statului înștiințează Mitropolia, la 9 August 1855, că nu cunoaște mijlocul prin care s'ar putea trimite banii „relațiile aflându-se cu totul întrerupte între acest Principat și Rusia”¹.

Ingrijorat de acest răspuns, la 23 Ianuarie 1856 mitropolitul Nifon întreabă din nou Secretariatul Statului „despre mijlocul prin care s'ar putea trimite celor trei studenți... banii trebuincioși la a lor întreținere, îndemnați de lipsa în care se vor fi afând numiții despre mijloacele de existență ca într'o țară streină, netrimțându-li-se de aici nici un ajutor de un an și jumătate trecut”². Nu știm dacă mitropolitul Nifon primise până atunci scrisoarea din 24 Aprilie 1855, prin care Ioan Ghermănescu și Petre Romanescu îi arătau că mai au numai două luni „până la sfârșitul anului școlar” și ca atare rugau „să se facă punerile la cale” pentru întoarcerea lor în țară³. În adevăr, la 1 Iulie 1855 cei doi studenți terminară cursurile Academiei, totuși ei nu putură pleca în țară din pricina stării de războiu, ei au fost nevoiți să mai rămână în Petersburg până către sfârșitul lunii Ianuarie 1856, când li s'a dat voie să se întoarcă în patrie, împrumutându-li-se și banii trebuincioși pentru drum⁴.

După sosirea în țară a celor doi studenți, la 20 Martie 1856 mitropolitul Nifon scrie episcopului Calinic, că potrivit înțelegerii luate și cu Măria Sa Domnul țării, a hotărât să poprească pe Ioan Ghermănescu pentru seminarul Sf. Mitropolii, iar pe Petre Romanescu „ce a fost trimis pentru desăvârșirea învățăturilor teologhicești cu cheltuiala acelei episcopii” să-l

1. *Ibidem*, f. 470.

2. Arhiva mitr., dosar 182/1844, f. 472.

3. *Ibidem*, f. 471. Odată cu banii pentru drum ei cereau să se trimeată și banii pentru ținerea lor în curs de un an: 1 Iulie 1854—1 Iulie 1855, iar la suma de 96 ruble ce se cuvenea fiecăruia pe timp de un an, rugau să se mai adauge o mică sumă pentru cumpărare de cărți și ca să-și facă pentru drum câte o haină mai caldă.

4. *Ibidem*, f. 476. Când sosesc în țară cei doi studenți arată mitropolitului Nifon că „din timpul în care Sf. Mitropolie n'a putut să mai trimită cheltuelile necesarii pentru noi acolo în Rusia, stăpânirea rusă n'a refuzat, după cererea noastră, a slobozi suma cerută” pentru întreținerea lor până la 24 Ianuarie 1856, precum și suma de 586 ruble argint pentru cheltuiala drumului.

orânduiască profesor la seminarul din Râmnic „iconomisindu-l după cuviință, fiindu-ne trebuincioși pentru cultivarea clerului, niște tineri cu cunoștințe teologhicești care nu se pot dobândi lesne, formându-i într'adins pentru această ramură prin streinătate și cheltueli însemnate”¹. La 7 Aprilie 1856 Calinic răspunde mitropolitului Nifon că de vreme ce Petre Romanescu a fost trimis în Rusia chiar cu cheltuiala episcopiei de Râmnic, nu mai poate fi îndoială pentru primirea și orânduirea lui în postul ce i se cuvine. Însă locul hotărât pentru el și anume de profesor al clasei a 4-a fiind îndeplinit acum de „d. Gheorghe Ionescu studentul Sf. Mitropolii și trimis vremelnicește” acolo, chiar de mitropolitul Nifon, l-a orânduit „să practiceze învățăturile ce să predau în acea clasă, până la sfârșitul anului școlastic”, când Gh. Ionescu urmează a se întoarce la Mitropolie, fiindcă la seminarul din Râmnic nu se mai află nici un loc vacant.

În luna Iulie 1856, după săvârșirea cursurilor Academiei din Chiev cu titlul de *candidat al teologiei*,² se întoarce în țară și Dimitrie Părăianu. Ca și ceilalți, trebuia acum să i se găsească și lui un rost. Firesc era să intre în slujba Episcopiei Râmnicului, care cheltuise cu el tot timpul cât a învățat în Rusia. Dar la seminarul de acolo nefiind nici un post liber, mitropolitul Nifon în înțelegere cu episcopul Filoteiu l-a numit profesor la seminarul din Buzău⁴.

Singurul însă care mai rămăsese fără nici o slujbă era Ioan Ghermănescu. Este drept că mitropolitul Nifon îl oprise în București cu nădejdea că poate se va ivi în curând vreun loc de profesor la seminarul din București. Dar până atunci, Mitropolia se văzu nevoită să-i întâmpine toate cheltuelile trebuincioase întreținerii sale. În acest scop mitropolitul Nifon cere, la 31 August 1856, prin Departamentul bisericesc, Prințului Caimacan Al. Ghica să dea cuvenita deslegare spre a se plăti din Casa Centrală suma de 2494 lei pentru acoperirea cheltuelilor făcute cu întreținerea lui Ioan Ghermănescu și 592 lei pentru plata drumului „de la Peșta până aici, fiind veniți [el și P. Romanescu] pân' Austria în timpul războiului și nu li s'au

1. *Ibidem*, f. 473.

2. *Ibidem*, f. 475.

3. Ionașcu, *Mat. doc.*, p. 127.

4. *Ibidem*, p. 124. Peste doi ani însă episcopul Calinic va încerca în zadar să-l scoată de aici și să-l mute la seminarul din Râmnic.

ajuns banii ce li se didese din Rusia". In incheere arată că această sumă este deosebită „de cheltuelile întreținerii lor în Rusia, pe timpul ce nu li s'a putut trimete de aici din împrejurările războiului” și care bani rămân să se chibzuiască atunci când se vor cere de către Direcțiile Academiilor.¹

Departamentul bisericesc înaintează Prințului Caimacan raportul de mai sus al mitropolitului Nifon, la 20 Sept. 1856, cu arătarea că pentru plata transportului, în sumă de 592 lei, se unește cu părerea dată de a se plăti din fondurile Casei Centrale, însă în ce privește cheltuelile pentru întreținerea lui Ioan Ghermănescu, în sumă de 2494 lei, este de părere să nu se plătească, ci „părintele mitropolit să-l întrebuințeze în vreun alt post de ale Mitropolii, după meritul și capacitatea sa, până se va deschide vacanția la seminar”.²

La 30 Noemvrie 1856 Secretariatul Statului înștiințează Mitropolia că din partea Consulatului rusesc „se cere suma de 1683 ruble argint cheltuiți de Ministerul Cultelor din St. Petresburg cu întreținerea elevilor români Ghermănescu, Romanescu și Pârâianu, trimisi pentru desăvârșirea studiilor eclesiastice în Rusia cu cheltuiala Sf. Mitropolii”.³ In urma acestei adrese, mitropolitul Nifon scrie lui Calinic al Râmnicului, la 24 Dechemvrie 1856, ca să trimeată „cât mai neîntârziat” suma de 1022 ruble cerută de Consulatul rusesc, în socoteala celor doi școlari ai Episcopiei, întorși acum în țară.⁴ Dar la 10 Ianuarie 1857 Calinic răspunde că nu poate plăti sumă cerută, ci roagă să fie slobozită de la Casa Centrală, din fondul de rezervă al eparhiilor. Todeodată mai comunică Mitropoliei „cu mâhnire și osebită părere de rău că Petre Romanescu fiind căzut cu desăvârșire la patima băuturii, de care se află mai totdeauna bântuit, cu furii de nebunie și zurbalăcuri, după necontenitele povățuiri ce i s'a dat de către înșine, văzând că nu este nădejde de îndreptare, l-am și depărtat din postul de profesor al seminarului, în care l-am fost orânduit”. Cât despre D. Pârâianu spune că, până la primirea scrisorii din 24 Dechemvrie 1845, n'a avut nici o cunoștință că s'a întors din Rusia.⁵

1. Arhiva mitr., *Ibidem*, f. 478.

2. P.-R., *Doc. întem.*, pp. 311-12.

3. Arhiva mitr., dosar 182/1844, ff 480-1.

4. *Ibidem*, f. 483. Despre acest lucru, Mitropolia a înștiințat în același zi și Secretariatul Statului

5. *Ibidem*, f. 485.

La 31 Ianuarie 1857, Secretariatul Statului, văzând că nu primește nici un răspuns din partea Mitropoliei, îi scrie din nou ca să grăbească desfacerea socotelii cuprinsă în nota Consulatului rusesc din 30 Noemvrie 1856.¹ Pe temeiul acestei adrese, mitropolitul Nifon înaintează la 5 Februarie 1857, prin Departamentul bisericesc, un alt raport către Prințul Caimacan, arătând că până în Iulie 1854 cheltuiala întreținerii celor trei studenți s'a trimis regulat „iar de atunci împrejurările vremii ne mai iertând a se urma trimiterea banilor trebuincioși, numiții studenți—Romanescu, Ghermănescu și Pârâianu—au fost întreținuți cu cheltuiala Ministerului Cultelor din St. Petersburg, care a îngrijit asemenea a le înlesni și cheltuiala drumului spre întoarcerea lor în țară.” Intrucât Consulatul rusesc cere acum banii, iar Mitropolia și Episcopia Râmnicului n'au de unde să-i răspundă, roagă pe Prinț să dea dezlegare ca suma de 1683 ruble să fie plătită de Casa Centrală „din economiile seminariilor pe anii trecuți”.² Potrivit cererii mitropolitului Nifon, Prințul Al. Ghica Caimanacul Țării Românești, a încuviințat ca suma 1683 ruble să fie ridicată de la Casa Centrală de Secretariatul Statului și dată în primire Consulatului rusesc. Așa s'a încheiat și această socoteală cu care Mitropolia Ungrovlahiei și Episcopia Râmnicului mai rămăseseră datoare, din pricina împrejurărilor vremii, la capătul celor 12 ani de cheltueli, de griji și de greutateți întâmpinate cu atâtea nădejdi bune, pentru întreținerea bursierilor trimiși să-și desăvârșească învățătura la școalele teologice din Rusia.

Despre viața acestor șapte tineri și despre lucrarea lor în slujba bisericii și a școalelor preotești, vom da unele știri în numărul viitor al revistei.

Diaconul GHEORGHE I. MOIESCU
asistent la Facultatea de Teologie
din București

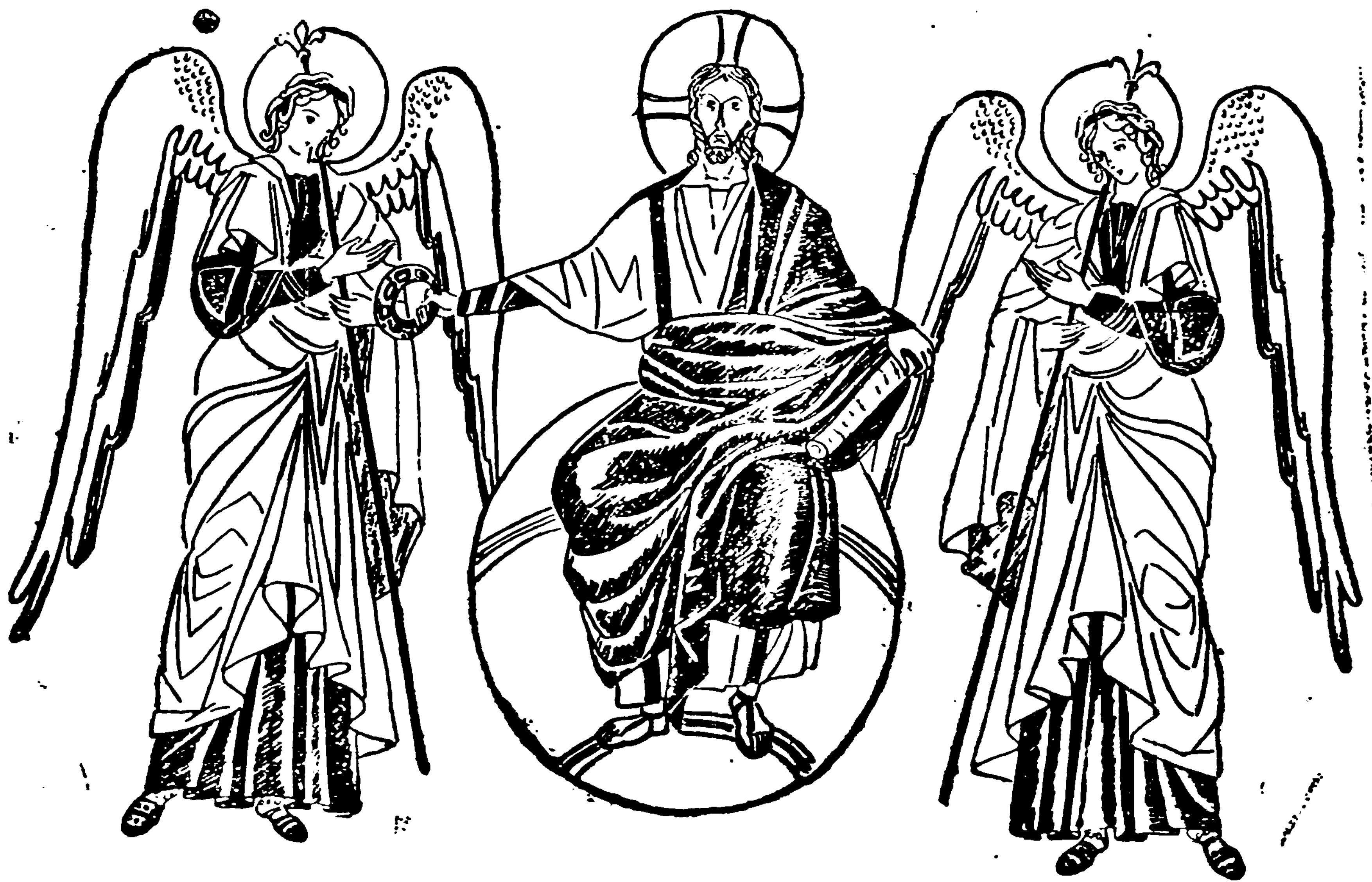
1. *Ibidem* f 487.

2. *Ibidem*, ff. 488, 492.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

REVISTA SFÂNTULUI SINOD

ANUL LXIII
1945

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

TABLA DE MATERII

I. ARTICOLE.

	<u>Pagina</u>
† ANTIM NICA, Episcop Dr., <i>Episcopul M. S. Alexander</i>	412—415
— <i>Pe urmele apostolatului românesc</i>	571—589
† ATHANASIE D. BĂRLĂDEANUL Arhiereul, <i>Cuvânt de tală</i> în pictura bisericilor moldovenești	106—125
BARNEA I., Diaconul Dr., <i>O temă de iconografie «occidentală»</i> în pictura bisericilor moldovenești	106—125
BERECHET, ST. GR., Prof. <i>Biserica ctitoră a vechii legislații</i>	221—241
— <i>Biserica și domnia în trecutul românesc</i>	424—442
— <i>Încă un «Nomocanon» al lui Malaxos</i>	590—598
BRANIȘTE ENE, Diaconul, <i>Observațiuni și propuneri pentru o nouă ediție a Liturghierului românesc</i>	599—613
CACIULA OLIMP, Pr. Dr., <i>Ctitor de viață monahală nouă</i>	614—617
CHIȚESCU N., Prof., <i>O dispută dogmatică din veacul al XVII-lea la care au luat parte Dositei al Ierusalimului, Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanu</i>	319—352
— <i>Trei sute de ani dela «Răspunsul la Catehismul calvinesc» al lui Varlaam al Moldovei (1645—1945</i>	618—638
COMAN IOAN, Preotul prof., <i>Origina și sensul înțelepciunii</i>	639—656
COMITETUL, <i>Lămuriri către cetitori și abonați</i>	1—5
— <i>Cuvânt înainte</i>	553—554
FECIORU D. Preotul, <i>Sf. Vasile cel Mare, Despre lăcomie</i>	126—136
— <i>La șase ani de patriarhat al Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim 30 Iunie 1939 — 30 Iunie 1945</i>	210—212
IACOB LAZAR Prof., <i>Biserica și transformările sociale</i>	302—318
† IOSIF, Episcopul Argeșului, <i>Raportul delegației la alegerea Patriarhului Alexei a toată Rusia</i>	6—19
IRIMIA IOAN, Preotul, <i>Viața lui Alexandru Sc. Sturza</i>	657—667
KIRILEANU, G. T., <i>Despre satul Pipirig,</i>	668—669
MANOLACHE, TEODOR N., <i>«Din dragoste și din simțul datoriei»</i>	670—677
MOISESCU, GHEORGHE I., Diaconul, <i>Bursieri români la școlile teologice din Rusia, 1845—1856</i>	722—756
† NICODIM, Patriarhul României, <i>Pastorală de îndemn la muncă, unire și bună rânduială, către toată suflarea românească</i>	67—70
— <i>Pastorală din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române către toți fiii ei duhovnicești</i>	289—292

IV

	Pagina
— <i>Pastorală despre îndreptarea calendarului</i>	409—411
NONEA CONSTANTIN, Preotul, <i>Aniversare patriarhală</i>	678—680
POPESCU, NICOLAE M., Preotul, <i>Floriile și Savalia</i>	363—377
POPESCU, TEODOR M., Prof., <i>Caritatea creștină</i>	20—66
— <i>O carte nouă despre Biserica Ortodoxă</i>	416—443
— <i>Sfântul Vasile cel Mare</i>	681—687
POPESCU, VICTOR N., Preotul, <i>Răspunderea preotului împărtășind grabnic pe bolnavi</i>	353—362
ROVENȚA HARALAMBIE, Preotul, <i>Omul lui Hristos</i>	242—262
SCRIBAN IULIU, Arhim., <i>Un dar al lui Dumnezeu</i>	688—698
ȘERBANESCU, NICOLAE I., Diaconul, <i>Meletie Pigas și legăturile lui cu Țările Române</i>	699—716
ȘTEFANESCU, I. D., Prof., <i>Pictura bisericească, 97—105, 213—220, 293—301,</i>	444—452
— <i>Din înfăptuirile I. P. S. Patriarh Nicodim</i>	717—721
† VENIAMIN P. SINAITUL, Arhiepiscopul, <i>Studenți teologi moldoveni la Academia spirituală din Kiev</i>	561—570
VINTILESCU PETRE, Prof. Preot, <i>Cântarea poporului în biserică în lumina liturghierului</i>	409—423

II. RECENZII.

<i>Biblia sau Sfânta Scriptură</i> după textul grecesc al Septuagintei. Tipărită în zilele Majestății Sale Mihai I Regele României, prin osârdia Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României, cu binecuvântarea Sfântului Sinod. Ediția a II-a, București 1944, XXVIII + 1935 pp. (Prof. Pr. Haralambie Rovența).	137—141
<i>Cântarea Cântărilor</i> a regelui Solomon. Traducere de Nicodim Patriarhul României. Cu o introducere după mai multe izvoare, București 1944, 54 pp. în folio + 2 planșe și 13 figuri în text (Diaconul Ene Braniște)	443—446
COMAN, IOAN G., Prof. Preot, <i>Probleme de filosofie și de literatură patristică</i> . Edit. Casa Școalelor, București 1944, 275 pp. (Const. C. Pavel)	447—449
HEWLETT JOHNSON, Decan de Canterbury, <i>Puterea Sovietică</i> , în românește de Eduard Ellenberg, București 1945, Edit. Forum, 185 pp. (Teodor N. Manolache)	450—452
ILIE MINIAT, <i>Didahii și predici</i> , traduse de Preotul D. Feodoru, București 1945, 710 pp., (Preotul I. Gh. Chirvasie)	149—152
LOPUHIN, A. P., <i>Istoria Biblică</i> , traducere românească de I. P. S. Patriarh Nicodim, vol. I, București 1944, 584 pp.; voi. II București 1944, 560 pp. (Arhim. Iuliu Scriban)	71—76
† NICODIM, Patriarhul României, <i>Viața lui Iisus Hristos</i> , după I. W. Farrar, tom. I, Tiparul Sf. Mănăstiri Neamțu 1944, 640 pp. [Ogorul Domnului v. XXVIII]. (Arhim. Iuliu Scriban)	141—145

	<u>Pagina</u>
† NICODIM, Patriarhul României, <i>Ortodoxia și creștinismul apusean</i> , București [1945] 111 pp. (Preot V. Ștefan)	146—149
NISTOR, ION I., <i>Lecăturile cu Ohrida și Exarhatul Plainurilor</i> , (An. Ac. Rom., Mem. sec. ist. seria III, tom. XXVII mem. 6), București 1945, 29 pp. (Prof. St. Gr. Berechet)	263—270
ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΟΜΟΛΟΓΙΑ <i>Mărturisirea Ortodoxă</i> , Text grec inedit ms. Parisinus 1265. Text român ed. Buzău 1691, editată de preotul <i>Niculae M. Popescu</i> și diaconul <i>Gheorghe I. Moiescu</i> , cu o precuvântare de <i>Tit Simedrea</i> mitropolitul Bucovinei. Editura Mitropoliei Bucovinei, I, București 1942, LXVIII + 352 pp. + 8 plăse (Prof. Teodor M. Popescu)	378—386

III. NOTE BIBLIOGRAFICE.

<i>Lucrări cu caracter general</i>	153—155, 387—390
<i>Teologia istorică</i>	155—158, 392—396, 452—456
<i>Teologia exegetică</i>	390—391
<i>Teologia practică</i>	159—162, 396, 453—464, 456—462
ȘT. GR. BERECHET, Diac. I. BARNEA, Preotul A. CODREȘ, Diaconul GH. I. MOISESCU, TEODOR N. MANOLACHE, Diaconul ION PULPEA	

IV. CRONICA INTERNĂ.

<i>Activitatea Institutului biblic</i> , (Diac Atanasie M. Preda)	478—480
<i>Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Bucureștilor</i>	274—280
<i>Aniversarea împlinirii a șase ani de patriarhat a I. P. S. Patriarh Nicodim</i> (Gr. Spiru)	399—402
<i>Audiența la Suveran și decorarea I. P. S. Patriarh Nicodim</i> (I. D. Ștefănescu)	397—398
<i>Biserica ortodoxă română în ARLUS</i> , (T. N. Manolache)	90—91
<i>Congresul preoților și al tuturor cultelor din Țară</i> (Gr. Spiru)	465—473
<i>Creștinismul și problemele sociale</i>	95—96
<i>Cronica internă</i>	77—78
<i>Declarațiile făcute presei de către Ministrul Cultelor preotul C. Burducea</i> (T. N. Manolache)	87
<i>Delegația Prea Fericitului Alexei Patriarhul Moscovei și a toată Rusia</i> (I. D. Ștefănescu)	184—186
<i>Demisia I. P. S. Mitropolit Tit al Bucovinei</i> , (T. N. Manolache)	89—90
<i>De ziua numelui M. S. Regina Mamă Elena</i> , (I. D. Ștefănescu).	271
<i>D. Dr. Petru Groza, Președintele Consiliului de Miniștri</i> , (T. N. Manolache)	84—85
<i>Hirotonia întru arhieru a P. S. Iustinian Marina Vasluianul, vicarul Mitropoliei Moldovei</i> (Gr. Spiru)	402—404
<i>Inalte vizite</i> (I. D. Ștefănescu),	271—272

	<u>Pagina</u>
<i>I. P. S. Patriarh Nicodim sprijină acțiunea de refacere a Moldovei</i> (T. N. Manolache)	466—468
<i>I. P. S. Patriarh Nicodim și P. C. Preot C. Burducea Ministrul Cultelor au vizitat expoziția de pictură bisedicească</i> (Gr. Spiru).	281—282
<i>I. P. S. Patriarh Nicodim la instalarea administrației românești în Ardealul de Nord</i> (T. N. Manolache)	87—88
<i>Indemnul I. P. S. Patriarh Nicodim către popor</i>	88—89
<i>Indemnul I. P. S. Patriarh Nicodim către preoții din întreaga țară</i>	82—84
<i>Indrumările date de I. P. S. Patriarh Nicodim pentru ziua muncii</i>	187—188
<i>Instalarea P. C. Preot C. Burducea ca ministru al Cultelor</i> ; (T. N. Manolache)	85—87
<i>Intre Biserica Primațială a Angliei și Patriarhia Română</i> (I. D. Ștefănescu)	181—183
<i>Intre Patriarhia Georgiei și Patriarhia Română</i>	186—187
<i>La cinci ani de domnie ai M. S. Regelui Mihai I</i> , (Gr. Spiru)	463
<i>Moartea Episcopului de Maramureș Dr. Vasile Stan</i>	197—198
<i>Moartea preotului prof. Vasile Tarnavschi</i>	93—95
<i>Moartea profesorului Nicolae Cartoian</i>	91—92
<i>Moartea profesorului Marin Ștefănescu</i>	92—93
<i>Participarea Bisericii Ortodoxe Române la primul Congres general al ARLUS-ului</i> (T. N. Manolache)	405—407
<i>Presa și congresul preoților</i> , (Gr. Spiru)	473—476
<i>Profesorii de religie la I. P. S. Nicodim Patriarhul României</i>	195—197
<i>Recepția organizată de secția religioasă a ARLUS-ului în onoarea Delegației Bisericii ortodoxe ruse</i>	191—193
<i>Reînființarea Sfintei Episcopii a Râmnicului Noului Severin</i>	404—405
<i>Salutul I. P. S. Patriarh Nicodim adresat Congresului Apărării Patriotice</i>	466
<i>Sărbătorirea preotului Constantin Burducea ministru Cultelor</i> (T. N. Manolache)	188—191
<i>Schimb de scrisori și telegrame între I. P. S. Patriarh Nicodim și I. P. S. Patriarh Alexei al Moscovei</i> (Gr. Spiru)	463—464
<i>Serbarea Bobotezei</i>	81—82
<i>Sfințirea bisericii Sf. Gheorghe din Huși</i> (T. N. Manolache)	479—480
<i>Sinodul Permanent de la 21 Iunie 1945</i> (Ec. Gh. Vintilescu)	272—273
<i>Ședința solemnă a Academiei Române pentru primirea P. S. Nicolae Colan, episcopul Clujului, ca membru activ</i> (T. N. Manolache)	407—408
<i>Șeful cultului armean la I. P. S. Patriarh</i>	184
<i>Șeful cultului mozuic la I. P. S. Patriarh</i> (I. D. Ștefănescu)	183
<i>Târnosirea bisericii din com. Izvoarele jud. Prahova</i>	470—472
<i>Târnosirea catedralei din Orăștia</i> (T. N. Manolache)	472—479
<i>Telegrame trimise de I. P. S. Patriarh Nicodim cu prilejul morții Președintelui Roosevelt</i> , (I. D. Ștefănescu)	180—181
<i>Telegrame trimise și primite de I. P. S. Patriarh Nicodim cu prilejul sesiunii Sf. Sinod</i> (Diac. Gh. I. Moisescu)	398—399

	<u>Pagina</u>
<i>Urări și mulțumiri cu ocazia Anului nou 1945</i> (T. N. Manolache)	78—81
<i>Urări și mulțumiri cu prilejul Sf. Sărbători ale Invierii Domnului</i>	176—180
<i>Vizită de curtenie</i> (I. D. Ștefănescu)	183
<i>Ziarul Armatei Roșii despre I. P. S. Patriarh Nicodim</i> (Gr. Spiru)	465—468
<i>Ziarul Graiul Nou elogiază activitatea Bisericii Române pentru cauza democrației</i> (T. N. Manolache)	469—470
<i>Ziua de naștere a M. S. Regelui Mihai I</i> (Gr. Spiru)	465

V. CRONICA EXTERNĂ.

<i>Reorganizarea Bisericii Ortodoxe ruse și alegerea noului patriarh</i> (St. Gr. Berechet)	163—175
---	---------

VI. PARTEA OFICIALĂ.

<i>Dosbaterile ședințelor Sf. Sinod din sesiunea Iulie 1945</i>	1—24
<i>Dușrotul-Lege pentru organizarea și funcționarea Ministerului Cultelor</i>	198—208
<i>Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. Darea de seamă a Administrației și Serviciului de contabilitate asupra Bilanțului încheiat la 31 Martie 1945</i>	283—281

	<u>Pagina</u>
G. T. KIRILEANU, <i>Despre satul Pipirig</i>	668—669
TEODOR N. MANOLACHE, « <i>Din dragoste și din simțul datoriei</i> »	670—677
Preotul CONSTANTIN NONEA, <i>Aniversare patriarhală</i>	678—680
Prof. TEODOR M. POPESCU, <i>Sfântul Vasile cel Mare</i>	681—687
Arhim. IULIU SCRIBAN, <i>Un dar al lui Dumnezeu</i>	688—698
Diaconul NICOLAE I. ȘERBANESCU, <i>Patriarhul Meletie Pigas și legăturile lui cu Țările Române</i>	699—716
Prof. I. D. ȘTEFANESCU, <i>Din înfăptuirile I. P. S. Patriarh Nicodim</i>	717—721
Diaconul GHEORGHE I. MOISESCU, <i>Bursieri români la școalele teologice din Rusia, 1845—1856</i>	722—756

Manuscrisele, cărțile și periodicele pentru recenzii se trimit la Palatul Sfântului Sinod, Str. Antim 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista *Biserica Ortodoxă Română*.

A B O N A M E N T U L

În Țară:

Pe an 4000 lei
 Un număr 400 lei

În Străinătate:

Pe an 8000 lei
 Un număr 800 lei

Abonamentele, precum și toate cele ce privesc Administrația, se trimit pe adresa: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Str. Antim, 29, București V, cu mențiunea: pentru Revista *Biserica Ortodoxă Română*.

In București, revista se poate cumpăra de la Librăria Teologică a Institutului Biblic, Str. Principatele Unite Nr. 60.

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
BUCUREȘTI
1946

